DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Met Bijdragen van de Heeren:

J. VAN DER BAAN; Prof. J. BADON GHIJBEN; Mr. BODEL NIJENHUIS; Prof. P. BOSSCHA; J. BOUMAN; J. BRAKEL; C. W. BRUINVIS; D. BUDDINGH; Prof. P. O. V. D. CHIJS; J. H. VAN DALE; Mr. J. DIRKS; Dr. J. C. DRABBE; Jhr. RAMMELMAN ELSEVIER; P. FRET; E. GERDES; Dr. B. GLASIUS; Mr. W. J. C. VAN HASSELT; Ds. O. G. HELDRING; Prof. A. A. VAN HEUSDEN; Dr. J. J. DE HOLLANDER; J. HONIG, JZN. JR.; Dr. A. H. ISRAËLS; DR. L. J. F. JANSSEN; J. PH. VAN DER KELLEN; S. F. KLIJNSMA; Ds. J. C. KOBUS; J. L. DE BRUYN KOPS; C. KRAMM; H. VAN KUYK; W. J. LAGERWEY; Mr. J. VAN LENNEP; J. H. VAN LENNEP; P. A. LEUPE; Dr. L. S. P. MEIJBOOM; J. F. G. MEIJER; H. MENSINGA; Dr. E. MOLL; Dr. S. I. MULDER; J. W. MULLER; F. NAGTGLAS; Mr. IS. AN. NIJHOFF; P. NIJHOFF; Ds. H. M. C. VAN OOSTERZEE; J. H. PEETSOLD; Ds. I. PRINS; J. B. RIETSTAP; M. ROEST, MZ.; Dr. R. C. RÖMER; G. P. ROOS; G. VAN SANDWIJK; Prof. DE HOOP SCHEFFER; Dr. G. D. J. SCHOTEL; J. SCOTT; Dr. F. A. SNELLAERT; Dr. H. J. SPIJKER; F. F. C. STEINMETZ; Mr. J. H. DE STOPPELAAR; Dr. E. B. SWALUË; MR. H. J. SWAVING; Dr. P. H. TYDEMAN; Dr. A. VAN DER WILLIGEN; *en velen die nog onbekend wenschen te blijven.*

Viresque acquirit eundo.

TWAALFDE JAARGANG.
NIEUWE REEKS, 2de JAARGANG.

AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.
1862.

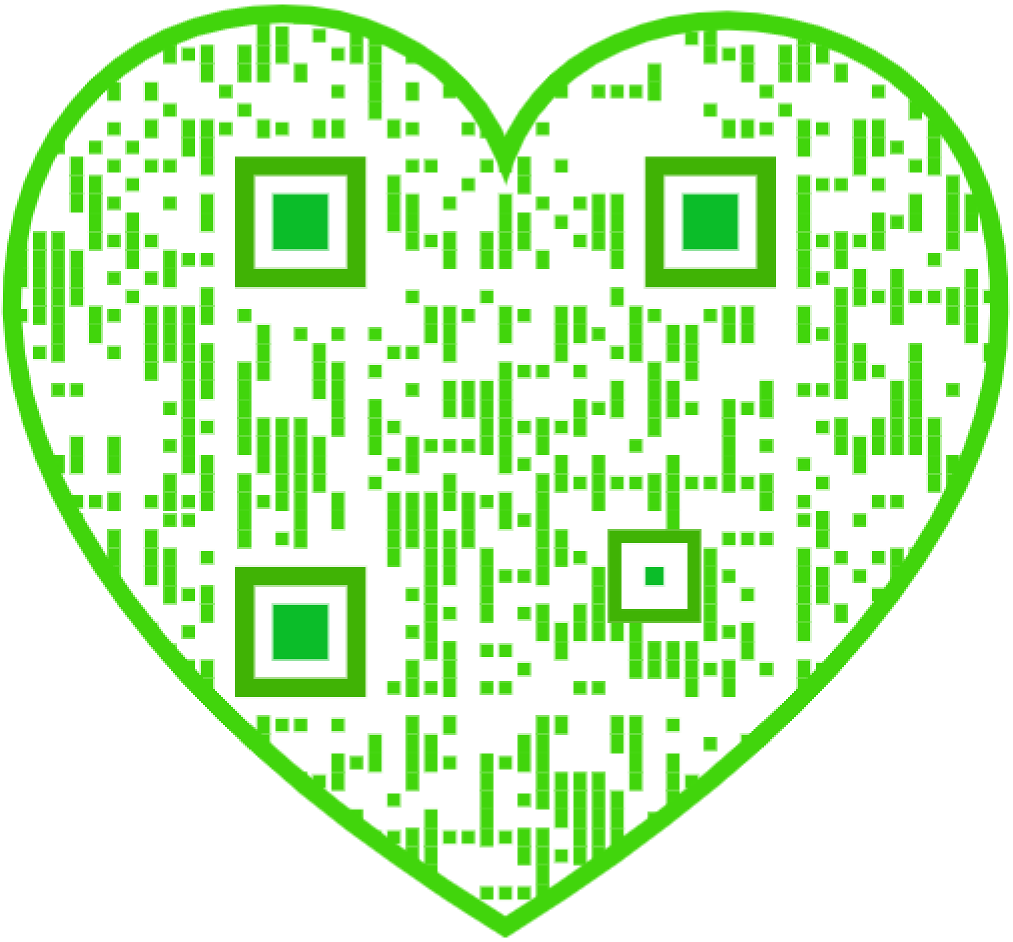

Al gaande wint hij krachten.

Gedrukt bij IRENBUUR & VAN SELDAM.

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Die 't beter weet, mag het zeggen.

GESCHIEDENIS.

Koning Ezelsoor (vgl. XI. bl. 230, 292, 326). In mijne *Rijmkronijk* van KLAAS KOLIJN, met de noodige zoo taal- als historiekundige aanteekeningen opgehelderd door mr. GERARD VAN LOON, 's Gravenhage bij PIETER DE HONDT, 1745, vind ik bl. 44, 45:

44. »Ander beuselijcke matery." 45. »Doch andere beuzelachtige (1) geruchten.

(1) »*Beuzelachtige geruchten.* Even gelijk veele laatere Chronijkschrijvers onzes lands, de Batavieren van eenen BATO, hunne Graaven van de Trojaanen afleyden, eenen Heer LEM tot stichter van Haarlem, des zelfs zoon ARUNDELIUS, om zijne stijle ooren *Koning Ezeloor* genaamd, als bouwheer van het slot Voorburg, zijnen broeder VALKOOG, als stichter van Valkenburg maken, en oneijndige andere tastbare verdichtselen, als lautere waarheden, hebben te boek gesteld, en dus den leezeren op de mouw gespeld."

J. C. v. W.

[Reeds XI. bl. 327 is naar deze plaats verwezen.]

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105, 194, 290, 354). In den *Almanach tot nut en vermaak, voor het Schrikkeljaar* 1784, komt onder den titel *Briefceremonien* eene lijst voor van titels aan vorsten, aan andere hooggeplaatste personen, aan geestelijken, aan hooge autoriteiten, enz. te geven. Wij deelen de drie laatste in die lijst vermelde titels mede.

Aan een Advocaat (schrijft men)
Wel Ed. zeer beroemde Heer.
In den brief
Uw Wel Edelheid.
Aan een Doctor in de Medicijnen
Wel Ed. zeer ervaren Heer.
In den brief
Uw Wel Ed.
Aan alle officianten, kooplieden en fatsoenlijke lieden
Mijn Heer.
In den brief
Hetzelfde.

Het *sinjeur* voor de kooplieden, waarvan VAN EFFEN spreekt (zie *Nav.* XI. bl. 291), was in 1784 reeds vervangen door *mijn heer.*

C/4.

Titulaturen. †. moge uit de titulaturen, door den raadpensionaris DE WITT aan DE RUYTER en aan zijn' wijnkooper gegeven, de eenvoudigheid afleiden, die in dezen de XVIIde eeuw kenmerkte — hooge staatsligchamen echter betoonden zich omtrent het punt der titels zoo teeder, dat men somtijds brieven van uitheemsche mogendheden, die geen behoorlijk opschrift hadden, ongeopend terug gegeven heeft. In 't jaar 1664 gebeurde dit omtrent eenen brief van KAREL XI, koning van Zweden, met dit opschrift: *Illustribus, magnificis, generosis ac spectabilibus nobis sincere grateque dilectis Dominis Ordinibus Hollandiae*, d. i. »Aan de Doorlugtige, Grootmogende, Edele, aanzienlijke en van ons zeer geliefde Heeren Staaten van Holland." Zie *Resolut. van Consid. ten tijde van* DE WITT, bl. 778; terwijl het opschrift had moeten zijn: »Edele Groot-Mogende Heeren, de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland."

Verder wenscht †. de aandacht te vestigen op eene geschiedenis der titulaturen in ons land, door middel van verschillende brieven uit verschillende tijdperken. De volgende bijdragen kan ik daartoe bijbrengen.

1464. *Rentmeester.* Geen titulatuur.

1527. *Kapitein-Generaal.* Welgeboren onsen lieven bijzonderen.

1542. *Stadhouder-Generaal van Vriesland.* Edelen welgeboren.

1542. *Prelaten, Ridderschap ende Stadt van Groningen ende Ommelanden.* Eerweerdigen, edelen, eersamen onsen lieven bijzonderen.

1599. *Luitenant - Generaal.* Welgeboren Heer.

1602. *Idem.* Idem.

1601. *Drossaart.* Edele Erntfeste.

De titulaturen zijn in tijdsorde genomen naar de adressen van originele brieven, geschreven door ARNOLD VAN GELRE, HENRICUS VAN BEIJEREN, OSWALD II graaf VAN DEN BERG, MARIA VAN HONGARIJE, MAURITS VAN NASSAU, FLORIS II VAN PALLANDT en G. PIJNSSEN VAN DER A.

J. L. A. I.

Hendrik Lijnslager (vgl. A. R., XI. bl. 2, 34). Het volgende ter teregtwijzing van het op laatstgemelde bladz. aangehaalde. HENDRIK LIJNSLAGER, gehuwd met ELISABETH JACOBA VAN DE BLOCQUERY, was *niet* dezelfde persoon als de kapitein ter zee HENDRIK LIJNSLAGER.

De eerste, geboren den 11den october 1680, was volle neef van den vader des tweeden, en bekleedde de ambten van kerkmeester der Oude kerk sedert 1723, en van directeur van den levantschen handel sedert 1725, beide te Amsterdam. Hij overleed aldaar den 22sten september 1754 en werd begraven den 28sten daaraanvolgende in de Nieuwe kerk, op het hooge koor nevens zijne vroeger, in mei 1744, afgestorvene echtgenoot E. J. VAN DE BLOCQUERY.

HENDRIK LIJNSLAGER, de kapitein ter zee, daarentegen, van wien hier questie is, was de oudste zoon van HARMEN LIJNSLAGER en van JUDITH ALLIJN, wed. PIEK. Deze HARMEN LIJNSLAGER was kapitein ter zee en werd in het jaar 1704, in eenen zeeslag tegen de Franschen, in de Middellandsche zee doodgeschoten, en den 21sten october 1704 te Amsterdam in de Oude kerk voor het doophuis begraven. Zijn zoon, de bovengenoemde HENDRIK LIJNSLAGER, werd geboren den 19den mei 1693, en is in het jaar 1720 extra-ordinair, en in 1732 ordinair kapitein ter zee geworden. Hij werd in het jaar 1737 van wegen den staat als ambassadeur naar het hof van Marokko gezonden.

Meer bijzonderheden weet ik niet, doch dat hij dezelfde persoon is als op bl. 2 bedoeld wordt, blijkt uit bovengemeld geboortejaar en den aldaar opgegeven ouderdom bij zijn overlijden.

Het bovenstaande is ontleend uit genealogische aanteekeningen van eerstgenoemden HENDRIK LIJNSLAGER, door hemzelven geschreven, beginnende met het jaar 1681, en eindigende a°. 1746.

Tot nader bewijs dat de twee HENDR. LIJNSLAGERS verschillende personen waren, diene de volgende geslachtlijst:

HENDRIK JAN FREDERIK LIJNSLAGER, geb. 1570, tr. EVA STRUIJSSE. Zijn later om de religie gevlugt naar Emden, en hebben aldaar gewoond.	HARMEN HENDRIKSZ. LIJNSLAGER, geb. 1603, trouwt 1635 CRIJNTJE JANSdr. ROOT, geb. 1603.	2 zoons, 4 dochters en HENDRIK LIJNSLAGER, geb. 1642, tr. 1664 ANNA DE WILDT.	HARMEN LIJNSLAGER, trouwt JUDITH ALLIJN, wed. PIEK.	HENDRIK LIJNSLAGER, geboren 19 mei 1693, kapt. ter zee enz. enz.
			Nog 3 zoons en 3 dochters.	Nog 2 dochters en 1 zoon.
		en		
		JAN LIJNSLAGER, geb. 16 junij 1644, trouwt 1668 EVA DE WILDT.	4 zoons, 2 dochters en HENDRIK LIJNSLAGER, geb. 1680, tr. 1717 ELISABETH JACOBA VAN DE BLOCQUERY.	1 zoon en 2 dochters.

I. G. I. A.

Admiraal Bing (vgl. A. R., XI. bl. 78, 164). Gaarne voldoe ik aan het verlangen van †., om iets meer dan M°. heeft geantwoord omtrent des admiraals verrigtingen mede te deelen. GEORGE BYNG, *vicomte de* TORRINGTON, et amiral anglais, né en 1663 au comté de Kent, s'éleva par son mérite et son courage aux grades les plus importans et obtint celui d'amiral, après avoir réussi à porter secours à Barcelone assiégée par le *duc d'*ANJOU. Il s'opposa avec succès aux invasions tentées à diverses reprises par la France et la Suède en faveur du prétendant, et remporta, en qualité de commandant en chef dans la Méditerranée, une victoire signalée sur la flotte des espagnols aux côtes de Sicile, dont ils étaient près de s'emparer. Créé successivement trésorier et lord de l'amirauté, chevalier du Bain et baronnet, enfin *comte de* TORRINGTON, il soutint sa réputation d'habileté et de prudence dans l'action et le conseil, jusqu'à sa mort arrivée en 1733. *Biogr. univers. class.*

J. L. A. I.

Cosmus en Damianus (vgl. XI. bl. 195, 234, 261, 290). Behalve in de Mariakerk te Utrecht, den St. Bavo te Haarlem en den St. Laurens te Alkmaar, vond men ook in de O. L. Vrouwenkerk te Antwerpen een altaar, aan de beschermheiligen der chirurgijns en barbiers gewijd, waarboven gezien werd eene voorstelling van COSMUS en DAMIANUS, die, wat 't effect betreft, voor geen der goede voortbrengselen van de italiaansche scholen behoefde te wijken en geschilderd was door JOSEPH VAN CLEEF, bijgenaamd *de gek*, omdat hij vlagen had van krankzinnigheid, waarom zijne nabestaanden hem deden opsluiten.

J. L. A. I.

Militaire tractementen in het begin der 18de eeuw (vgl. A. R.). Ofschoon zij niet tot het begin der XVIIIde eeuw behoort, kan ik echter eene kleine bijdrage dit onderwerp betreffende leveren. Mij is bekend eene door PHILIPS grave VAN HOHENLO, *eigenhandig* onderteekende quitantie van 500 ponden, *in reke-*

ning van zijn maandelijksch tractement, den 10den februarij 1581 afgegeven aan den ontvanger-generaal VAN LODESTEIJN. HOHENLOOS tractement bedroeg, volgens de *Resol. Holl.* 12 nov. 1575, 29 nov. en 10 dec. 1584, in 1575, als luitenant-generaal onder prins WILLEM I, 5000 guldens 's jaars, en in 1584, in denzelfden rang, maar met den weidschen titel van oversten veldheer onder MAURITS VAN NASSAU en den raad van state, 1500 of ten hoogsten 2000 ter maand. Voorwaar eene aanzienlijke geldelijke promotie, en dat in *negen* jaren tijds! J. L. A. I.

Northampton, enz. (vgl. A. R.). Omtrent NORTHAMPTON kan ik S. S. S. uit de *Biogr. univers.* het volgende berigten. HENRI HOWARD, *comte de* NORTHAMPTON, homme d'état angl., frère puîné du 4e *duc de* NORFOLK, joignait à une instruction profonde une grande connaissance des affaires. Il fut élevé successivement aux emplois de membre du conseil privé, de gardien des cinq ports et gouverneur de la ville de Douvres, et créé baron du royaume, *comte de* NORTHAMPTON et chevalier de l'ordre de la Jarretière; enfin il arriva au poste de lord-garde du sceau privé, et le conserva jusqu'à sa mort en 1614. On lui doit la fondation de trois hôpitaux, dont l'un est encore connu à Greenwich sous le nom de *Collége de Norfolk.* J. L. A. I.

De abdissen van Elten (vgl. XI. bl. 99, 197, 259). $\frac{C+C+C}{3.}$ vraagt nader bewijs van mij aangaande mijn beweren, dat deze eenig regt van souvereiniteit op Muiden, of althans over het slot aldaar, zouden hebben uitgeoefend. Toevallig is, nog vóór zijne vraag, het October-nummer van het *Nederl. Magazijn* verschenen, waarin, bl. 334 en 335, een betoog voorkomt, in hetwelk dit punt besproken wordt en nieuwe kracht aan mijn gissing bijgezet. Ik ben zoo vrij, hem derwaarts te verwijzen. Hij moge, zoo 't hem gevalt, met dezen nieuwen en bekwamen kampioen den strijd uitvechten. J. VAN LENNEP.

Wolven in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325). Een oudoom van mij, die omstreeks 1800 overleden is, heeft eens, naar mijne gissing omstreeks 1770 of 1775, toen hij 55 of 60 jaren oud was, op de heide bij Driebergen een wolf gezien, die regtstreeks op hem aankwam, doch op het geblaat van schapen of het loeien van rundvee eensklaps zijwaarts afweek. De schout van Driebergen, wien hij het verhaalde, wilde het niet gelooven, maar den volgenden dag bleek de waarheid: het dier had verscheidene beesten gebeten, was eindelijk door de boeren afgemaakt en naar Utrecht overgebragt, waar het (op de anatomie meen ik) voor ieder te zien was. Mijn vader heeft dit aan ons kinderen meermalen met vele bijzonderheden verhaald. A. Br.

Graven van Oostervant (vgl. XI. bl. 260, 323). Onze medearbeider V. D. N. heeft volmaakt gelijk, dat FRANC VAN BORSELEN niet in 1634 tot *Graaf van Oostervant* werd verheven, hetgeen op bl. 260 kennelijk een schrijf- of drukfout is, maar hij dwaalt door daarvoor in de plaats te stellen het jaar 1436. Hertog PHILIPS verhief VAN BORSELEN in junij 1434 tot graaf van Oostervant. Men zie o. a. *Merkwaardige kasteelen in Nederland*, door mr. J. VAN LENNEP en W. J. HOFDIJK, 2de serie, dl. II. bl. 141. Wie waren de opvolgende graven van Oostervant?

†.

Danckerts, notaris te Amsterdam (vgl. XI. bl. 37). Hij was notaris te 's Gravenhage, en vlugtte, uit vrees voor den fiskaal van het hof, die onderzoek naar hem deed, in 1618 naar Amsterdam, alwaar hij zich berucht maakte als schotschrijver tegen JOHAN VAN OLDENBARNEVELT. In het geschrift, met zijn eigen naam en handteekening geschreven, en dat hem ontvallen en opgeraapt was, werd de eer van JOHAN VAN OLDENBARNEVELT zoo wel als die van JOH. UYTENBOGAART, welke zijn voorspraak was geweest en voor hem vergiffenis had verworven, wegens een schotschrift, door hem ten tijde van het bestand verspreid, vuilaardig aangerand, en bragt beide mannen bij hunne vijanden in een' haat, waarvan men zich naauwelijks een denkbeeld kan vormen. Hij geraakte daardoor echter in gijzeling, doch werd, nadat OLDENBARNEVELT was gevat, onmiddellijk op vrije voeten gesteld, en hem eindelijk een verzachtend loon geschonken voor de geledene smart, die de banden zijner hechtenis hem mogten hebben veroorzaakt, doch omtrent welke belooning WAGENAAR en KOK in gevoelen verschillen. Verder is mij niets meer van hem bekend, dan alleen dat in de verzameling van handschriften, nagelaten door jonkheer G. J. BEELDSNIJDER VAN VOSHOL, zich een' eigenhandig geteekenden brief bevindt, door JAN DANCKERTS in 1610 aan JOH. UYTENBOGAART geschreven, en waarop deze een en ander betrekkelijk de Remonstranten heeft aangeteekend. J. L. A. I.

Douwe Auckes (vgl. A. R., XI. bl. 1). In de tamelijk lange aanteekening op genoemden zeeheld, meende ik iets te zullen vinden dat niet algemeen bekend was. Bij de lezing daarvan bleek mij echter, dat het een algemeen bekend feit was en woordelijk is overgenomen uit *Het leven van* DE RUITER,

door BRANDT, of uit diens *Leven op nieuw uitgegeven* door E. M. ENGELBERTS, 1794. Ook kan men dat verhaal, maar zeer verkort, vinden in *De Batavise Romeijn*, door P. DE LANGE, 1661, en in eene uitgave daarvan in 1781.

Welligt zijn er nog meer werken, waarin die gebeurtenis verhaald wordt.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Oranje boven in Engeland (vgl. XI. bl. 229, 325). Het moet ongetwijfeld een ieder, die met de geschiedenis der omwenteling van 1813 bekend is, bevreemden, dat SAXO SYLVIUS t. a. p., terwijl hij den inhoud van een eigenhandig berigt mededeelt, als schrijver daarvan noemt P. C. GEVERS VAN ENDEGEEST, en dat te meer na het door mr. H. BOSSCHA, *Geschied. der Staatsomwenteling in Nederland*, in het 2e stuk, bl. 8, 9 en 10 medegedeelde, dat aan SAXO SYLVIUS niet onbekend kan zijn, alwaar de ijver en belangstellende deelneming in de zaak van het vaderland, in die dagen door de heeren C. P. GEVERS en D. C. GEVERS VAN ENDEGEEST betoond, gunstig zijn vermeld geworden. Het *eigenhandig* berigt moet zeker door den schrijver niet met zijnen naam zijn geteekend, want de inhoud daarvan betreft ongetwijfeld den heer CLAUDIUS PIETER GEVERS (zonder meer), die een handelshuis te Rotterdam bezittende, meermalen in die dagen den overtogt deed, en die sedert de omwenteling niet gelukkig in zijne handelsondernemingen geslaagd zijnde, zich in lateren tijd, met der woon naar Brussel begaf, alwaar hij denkelijk, doch reeds vóór verscheiden jaren is overleden, zullende zijn zoon, de heer GEVERS, rijks-agent te 's Gravenhage, dienaangaande alle inlichting kunnen geven.

De waarheidsliefde van SAXO SYLVIUS mag mij doen veronderstellen, dat de gemaakte opmerking, ter voorkoming van verdere dwaling, hem niet onaangenaam kan zijn.

V. D. N.

Oswald van den Berg (vgl. XI. bl. 325). OSWALD de II van dien naam, zoon van WILHELMUS en van ANNA VAN EGMOND, geb. 1508 gest. 9 mei 1546, had gehuwd ELIZABETH VAN DORTH, weduwe van JOHAN VAN DER HORST, waarbij hij twee zonen, OSWALD en WILHELMUS, heeft verwekt, de *eerste* ongehuwd overleden, de *tweede* gehuwd met MARIA, zuster van prins WILLEM I van Oranje. OSWALD was graaf van den Berg of Berge, in het graafschap Zutfen gelegen, waarmede hij werd verlijd in 1525 en weder in 1543; zoo ook tenzelfden jare met de heerlijkheid van Wisch, met welke goederen na zijnen dood zijn zoon WILLEM, toen onmondig, zijnde 8 jaren oud, verlijd werd, bij opdragt zijner mombers JOOST VAN BRONKHORST en MAXIMILIAAN VAN EGMOND, graaf van Buren.

Iets belangrijks is mij van OSWALD, die op 38jarigen leeftijd stierf, niet voorgekomen; eenige berigten over hem en zijn geslacht vindt men bij HUBNER, *Geslachtkundige Tafelen*, n⁰. 441; bij mr. W. R. TADAMA, *Willem graaf van den Berg en zijne tijdgenooten*; ook bij baron VAN HOEVELL NIJENHUIS, *Ludolf van 's Heerenberg en zijne Afstammelingen*, en in 't *Leenboek van Gelderland* bij mij. V. D. N.

Oswald van den Berg. Bijzonderheden aangaande hem en zijn geslacht vindt men in VAN SPAEN, *Inleid. tot de Historie van Gelderland*, dl. I. bl. 333—357; TADAMA, *Verslag over het Grafelijk Bergsche Archief*, in *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde*, dl. V. bl. 1—48, en hier en daar verspreid in NIJHOFFS *Gedenkw. uit de Geschiedenis van Gelderland*, vooral dl. VI. — Graaf OSWALD II, die in de vraag bedoeld schijnt, was vader van den wegens zijn afval van de zaak der vrijheid beruchten graaf WILLEM IV.

N.

Andries Boel Dirksz. (vgl. XI. bl. 260, 329). EEN OUD AMSTERDAMMER vraagt nadere opheldering van mijn beweren, dat gemelde burgemeester de grootvader was van alle deftige Amsterdamsche familiën, en hy heeft het inzonderheid op het woord *deftige* geladen. Ik heb met opzet dit woord en niet het woord *patricische* gekozen, omdat ik mijn zeggen zoo ruim mogelijk wilde nemen, en ik heb het gebezigd in den zin, dien het spraakgebruik er hier ter stede sints eeuwen aan gehecht heeft. De OUD AMSTERDAMMER gelooft niet, dat hy van BOEL afstamt: of hy zulks doet is iets dat noch het publiek, noch my kan scheelen; doch indien hy werkelijk een *oud Amsterdammer* is (waaraan zijn niet begrijpen van 't woord *deftig* my bijna zou doen twijfelen), d. i. iemand, wiens voorouders hier ten minsten honderd jaren (men ziet, ik stel geen te ver verwijderden termijn), *poorters* zijn geweest en in een »toehuis" gewoond hebben, dan zende hy my maar zijn geslachtslijst tot op dien tijd, en, ofschoon ik geen liefhebber van wedden ben, wil ik dan met hem een weddenschap aangaan voor een tusschen ons te bepalen som of diskretie, dat hy ANDRIES BOEL DIRKSZ. onder zijn voorvaderen telt.

J. VAN LENNEP.

Tsjieubitja, *Chineesch Doctor*. In het *Nederlandsch Magazijn* van de maand junij 1861, bl. 183, leest men iets over het verblijf van een *Chineesch letterkundige* te Amsterdam in 1861. In het jaar 1710 was de bovengenoemde geleerde TSJIEUBITJA in Amsterdam, zijnde hij met den afgetreden gouverneur-generaal JOAN VAN HOORN, ten einde dezen

op de tehuisreize ten dienste te staan, in het vaderland gekomen.

Bij resolutie van de vergadering van 17^{en} van den 10den september 1710, werd hem vergund, op kosten der comp. naar Indië terug te keeren. Het besluit was in de volgende bewoordingen vervat:

»Is aen de *Chineesche* Doctor met en ten dienste van den gerepatrieerden Heer Generael JOAN VAN HOORN overgekomen, toegestaen met de eerst vertreckende schepen van de Camer Amsterdam, vrij van transport en kostgeld, benevens een swarte meyd en kneght te mogen overvaren."

Kan men mij ook opgeven, of er van het verblijf hier te lande van den doctor TSJIEU-BITJA iets naders bekend is.

LABORANTER.

Ds. J. Scharp en de commissaris van policie te Rotterdam. Bij het lezen van *Onderhoud van eenen franschen sous-préfet met professor v. d. Palm* (XI. bl. 231), herinnerde ik mij een diergelijk van den rotterdamschen predikant JAN SCHARP met den commissaris van policie, 't welk, meen ik, plaats heeft gehad in het jaar 1810. SCHARP moest bij de openbare godsdienstoefeningen, gelijk alle leeraars, ook bidden voor NAPOLEON, den keizer van Frankrijk, hetgeen hem geweldig tegen de borst was. Eens zeide hij in het nagebed: »wij bidden u voor onze vijanden en voor den keizer der Franschen." Denzelfden dag werd hij geciteerd om den volgenden te verschijnen voor den commissaris van policie. SCHARP ging 's maandags voor den middag tot hem, en er gekomen zijnde, vraagde hem

De *Commissaris.* Hebt gij gisteren in uw gebed gezegd: »wij bidden u voor onze vijanen en voor den keizer der Franschen?"

SCHARP. Ja! zoo heb ik woordelijk gezegd.

Commiss. Dan hebt gij u aan zeer onvoorzigtige en strafbare taal schuldig gemaakt.

SCHARP. Hoe zoo? Weet mijnheer de commissaris van policie dan niet, wat een *climax* is?

Commiss. (staat beteuterd en antwoordt niets).

SCHARP. Heeft mijnheer mij ook nog iets te zeggen?

Commiss. Niets.

SCHARP. Dan heb ik de eer mijnheer den commissaris van policie te groeten.

SCHARP vertrok en er kwam verder niets van, ofschoon hij het met zijn *climax* nog erger maakte.

A. WH.

Oud voorregt van het Gasthuis te Schiedam. »Te Schiedam (zegt S. DE VRIES, *Kronijk der Kronijken*, III. bl. 686) is een gasthuis, zoo oud als de stad zelf. En 't heeft dit voorregt, dat daaraan moet afgeleverd worden het beste kleed van ieder burger, inwoner of vreemdeling, die in de stad of haar vrijheid komt te overlijden." Hoe lang heeft dit voorregt stand gehouden?

J. H. VAN LENNEP.

Nederlanders in Engeland in de 17de eeuw. De heer EDWARD PEACOCK (*The Manor, Bottesford, Brigg, Lincolnshire*) verlangt inlichting omtrent de volgende Hollanders of Vlamingen, wier namen hij onder het jaar 1642 vermeld vindt als die van personen, deelhebbers in de engelsche burgerkrijgen van dien tijd.

JO. VANGORICK (VAN GORCUM?).
PHILIP VANDERHIDEN (VAN DER HEIDEN?).
JOHN JINKINS (JANSSENS?).
JO. COYSHE (KUISCH?)
WALRAVEN HEMERT.
H. VANBRAHAM (VAN BRAAM?).
JONAS VANDRUSIKK (VAN DROESIK?).
THO. VAVES (WEEUWIS of WEEFS?).
MAX VETTY (VETTE).

Dezelfde oudheidkundige begeert te weten, of er in 't Nederlandsch eenige geschriften bestaan, belangende de droogmakerijen in Engeland, voornamelijk Lincolnshire, en uitgegeven door of op last der Hollanders, die daarin waren betrokken. De familienamen VAN PLIEU en BRUNIER (thans verbasterd in VANPLIEU en BRUNYEE), getuigen nog van vlaamsche of nederduitsche afstamming in die gewesten.

J. H. VAN LENNEP.

Zwol, de zetel der barbaarschheid. In zijn *Conflictus Thaliae et Barbariei* hekelt de geestige ERASMUS op allerbitterste wijze het volk van Zwol, en plaatst in die stad den hoofdzetel der godin Barbaries. Welke reden was er om Zwol die bijzondere onderscheiding waardig te keuren? — α. λ. μ. in *Notes and Queries*, 2d S. XII. 309.

J. H. VAN LENNEP.

Jan Guttemberg. Welke graaf VAN NASSAU was het, die den Maintzer boekdrukker JAN GUTTEMBERG in 1465 tot zijn' edelman verhief; en kan men ook navorschen welke beweegredenen hem daartoe geleid kunnen hebben?

J. L. A. I.

J. F. le Petit. De geschiedschrijver J. F. LE PETIT zegt in het voorberigt zijner *Chronique*, in 1601 uitgegeven, dat hij de wapenen gevoerd en ook in *domestique* betrekking gestaan heeft bij prins WILLEM I. Als krijgsman wordt hij in genoemde *Chronique* voorgesteld en op den titel genoemd *Griffier de Bethune en Artois;* doch in 1595 vinden wij hem te Middelburg, alwaar de vroedschap, ten zijnen verzoeke, op stads kosten, de afbeelding van Alkmaar en een naauwkeurig kaartboek van alle de landen, de stad toebehooren-

de, in plaat deed brengen, om in zijne *Chronique* te voegen. Wat is er van zijne krijgsverrigtingen bekend, en in welk tijdperk stond hij bij den prins in *huiselijke* betrekking? Bewezen is het, dat hij zich vóór of kort na den 10den julij 1584 binnen Delft bevond, want hij was *ooggetuige* der teregtstelling van BALTHAZAR GERARDS.

J. L. A. I.

Adam de Clermont. Was deze vermaagschapt aan LOUIS DE CLERMONT, waarvan in dl. VII en VIII van dit tijdschrift sprake is geweest, en kan men levensbijzonderheden van hem mededeelen? Mij is slechts bekend, dat hij vóór den opstand tegen Spanje in geldelijke betrekking stond met HENDRIK VAN BREDERODE, het hoofd der verbondene edelen. J. L. A. I.

Marcus Perez. — *Antonio Perez.* Bestaat er bloed- of aanverwantschap tusschen den antwerpschen koopman MARCUS PEREZ en ANTONIO PEREZ, geheimschrijver en vertrouwd gunsteling van PHILIPS II? MARCUS PEREZ gaf aan prins WILLEM I de verzekering, hem, ter onderneming van zijnen eersten togt naar Nederland in 1568, 300,000 rijksdaalders te zullen verstrekken, waarvan de prins echter niet meer dan 12000 rijksdaalders ontving; en ANTONIO PEREZ is bekend door de ongenade, waarin hij verviel, vooral veroorzaakt door den minnenhandel, dien hij met *D.* ANNA VAN MENDOZA, prinses van Eboli, dreef.

J. L. A. I.

Een poorterbrief van 1811. Onder eenige papieren viel mij onlangs een stuk van den volgenden inhoud in handen. »Wij Maire der Gemeente van Grave doen hier meede cond en maken kennelijk al een Iegelijk, dat N. N. is onse stads Burger, hebbende jaar en dag binnen deese stad Vuur en Rook laaten opgaan, daar benevens is doende aller gebuurlijken stuur, van waken, schattingen en diergelijken, als andere Burgeren, en heeft wijders bij sijnen Burger Eed verklaard en gesworen, dat hij op deesen sijnen Burger brieff, en dit zijn eigen merk hier onder gesteld, egenerhande goed off goederen, voor bij de Tollen van Braband, Gelderland, Holland, Zeeland en Gulikerland, nog de wagten van dien voeren of doen voeren zal, dat aan eenige onvrijen Persoonen toebehoort, daar eenige onvrijen part of deel in hebben, of dat aan eenige onvrijen Persoonen verkocht of toegesegd is, versoekende daarom aan alle Gouverneurs, Amptmannen, Officieren der Convoijen en licenten, en Tollenaaren, op de Tollen zoo te water als te Lande, dat zij den voornoemden N. N., onsen meedeburger, op deser stads Privilegien en Vrijheden met zijner vrij goederen, Tolvrij willen laten passeeren daar aan geschiede ons dankelijk.

Des T'oirkonde is deese door ons Maire geteekend binnen Grave den Twaalfden maart 1800 en Elf."

Ter zijde staat: »Departement des Bouches du Rhin. Arondissement van Nijmegen. Commune van Grave."

Daar het burgerregt van Grave eertijds zoo gewild was, dat een vreemdeling zich gelukkig rekende, als hij een burgersdochter van Grave ten huwelijk kreeg, zonder eenigen anderen bruidschat dan haar burgerregt (zie *Tegenw. staat van alle volkeren*, dl. XII. bl. 274), laat het zich verklaren, dat zulk een poorter- of burgerbrief eertijds op hoogen prijs werd gesteld. Welke waarde kon zijn bezitter er echter in 1811 nog aan hechten, daar immers bij de overweldiging van ons vaderland door de Franschen in 1795 alle bijzondere privilegiën en vrijheden der steden en gemeenten als met eene pennestreek waren afgeschaft en vernietigd? Is men welligt uit gewoonte alleen nog eenigen tijd voortgegaan met deze brieven te vragen en te verleenen, schoon ze op geenerlei voorregten, van welken aard ook, meer aanspraak gaven? M.

Graaf van Sedan of van S. Paul. WAGENAAR meldt in zijne *Beschrijving van Amsterdam* (dl. VI. bl. 48 der uitgave in 8°.), omtrent dezen persoon het volgende: »Sedert eenige jaaren onthieldt zig, hier ter stede, een Franschman, die zich *Graaf van Sedan* of *van S. Paul* noemen liet. LODEWIJK XIV, Koning van Frankrijk, dezen man schuldig houdende aan snoode euveldaaden, ondernam hem heimelijk te doen opligten en vervoeren, ten dien einde negen dragonders, met eenen Luitenant aan 't hoofd, uit de bezetting van Yperen herwaarts zendende. Doch alzoo men, bij tijds, de lugt gekregen hadt van den toeleg, werdt deze manschap, tegen 't einde des jaars, te Rotterdam, vastgehouden, en naar den Haage gebragt, daar 't den *Graave d'Avaux*, Ambassadeur des Konings van Frankrijk, vrij wat moeite koste, eer hij ze op vrije voeten kon doen stellen."

Dit gebeurde in het jaar 1681. Is het ook bekend wie deze *Graaf van Sedan* of *van S. Paul* was, en aan welke snoode euveldaden LODEWIJK XIV hem schuldig hield, zoodat hij zelfs pogingen aanwendde om hem, met schending van het regt der volkeren, op het grondgebied van een staat, met wien hij op dat tijdstip in vrede was, op te ligten?

M.

Raden van Nederl. Indië. Bestaat er eene lijst der raden van Nederl. Indië, zoo ja, waar kan men die vinden? CONCHA.

Een gymnasium eertijds. In de vorige eeuw ging alles nog rustig den ouden gang, ook het onderwijs. De klassieke studiën waren in hooge achting. Latijn verstond ieder wetenschappelijk man, dat werd hem op de latijnsche scholen duchtig ingepompt, en van het Grieksch leerde men ook iets, wanneer er tijd over schoot, en ten minsten declineren en conjugeren en wat vertalen uit GEDIKE. Hoe zijn nu de gymnasiën veranderd! Men leert niet enkel Latijn, maar ook Grieksch, en leest er zelfs moeielijke schrijvers, behalve nog Hollandsch, Fransch, Duitsch, Engelsch, mathesis, natuurkunde enz., en het pedantisme der oude latijnsche scholen is geheel vergeten. Het lust mij dus de herinneringen uit mijne jeugd eens op te frisschen en mede te deelen, hoe het een veertig jaar geleden op een gymnasium toeging: mij dunkt dit kan nog wel eenig nut hebben, en wanneer eenmaal het tegenwoordig geslacht uitgestorven is, zou anders niemand er iets van weten.

Ik spreek alleen van het gymnasium van Amsterdam, omdat ik daarvan een kweekeling ben.

Het is, zoo als men weet, een oud klooster, gelegen op het Singel tusschen de Munt en Heiligeweg. Het was in mijnen tijd nog weinig veranderd, zoo min van buiten als van binnen. Een ruime poort verleende den toegang en daarboven las men de woorden: *Disciplina vitae scipio*, en twee latijnsche verzen, waarvan het eerste luidde:

Arte probus, probitate pius, pietate beatus (*).

Trad men daar binnen, dan vertoonde zich regts een klein vertrekje voor den *claviger*, links een schoollokaal. Den gang doorgaande, kwam men in eenen tuin, en daaromheen waren de overige schoolvertrekken. Het meerendeel zag er ernstig, ja somber uit. De vensters van onderen met klapluiken gesloten, van boven door ijzeren stangen tegen inbraak van buiten beveiligd; de kale wanden, het inwendige, behalve de noodige schoolbanken, met een deftigen catheder voor den praeceptor en een grooten vierkanten kagchel uit de XVIde eeuw voorzien, die een geheele mand turf kon bevatten en toch maar eene zeer matige warmte gaf: dit alles was geheel in strijd met onze tegenwoordige begrippen van lichte, vrolijke lokalen voor het onderwijs, maar het was wel geschikt om den nieuweling met een heiligen eerbied te vervullen voor de lessen van wijsheid, die hem hier ten deel zouden vallen. Kortom, het uiterlijk verried nog geheel het oude klooster, en zelfs waren er nog eenige cellen over, die echter, zoo ver ik weet, niet gebruikt werden.

De schooltijd ving 's morgens te 9 ure aan en duurde tot 12 ure, en 's namiddags van 2 of 3 tot 5 ure. Dan zag men van alle kanten de *kwakken* aankomen met een pak boeken op den rug, tusschen twee plankjes gekneld en met eenen riem toegegespt, welke riem nog bovendien gebruikt werd als wapen bij de onophoudelijke vechterijen. De docenten kwamen een kwartier later. Om nu in dien tusschentijd de behoorlijke schoolorde te bewaren, was bij elke klasse een der meest gevorderde leerlingen bij beurten als *custos* aangesteld, die voor het behoud van orde en rust in zijne school verantwoordelijk was. Dit was een eerepost en men was er natuurlijk grootsch op. De custos bewaarde dan ook gewoonlijk zelf de noodige deftigheid, maar hij verhinderde niet dat er dadelijk bij het binnenstuiven een woest leven in de zaal kwam. Men kaatste, men knikkerde, men vocht met handen of riemen tot op eenige minuten voor de komst van den praeceptor. Dan kommandeerde de custos met luider stemme *ad locum*, en die niet hooren wilde, werd aangeteekend en door den praeceptor met schrijfwerk beboet.

Zoodra deze binnen trad, was alles stil. Hij betrad den catheder; de custos plaatste zich daarnevens en zeide met luider stemme een *pater noster* of op de hoogere klassen een πάτερ ἡμῶν op, en haperde hij, dan werd het hem door den praeceptor toegefluisterd. De docenten waren, met uitzondering van den rector en conrector, zooveel ik weet, niet gegradueerd. Zij werden altijd domine aangesproken. Het Latijn verstonden zij voldoende, maar het Grieksch lag bij sommigen slechts als een dun vlies er over heen. De boeken, waarvan men zich bij het onderwijs bediende, hadden reeds verscheidene geslachten onderwezen. Voor het Latijn waren het VOSSII *grammatica latina, curante* WESTERHOVIO, een werk der XVIIde eeuw, en het uittreksel uit SCHELLERS *Woordenboek;* zijn groot woordenboek of dat van PITISCUS werd voor huiselijke studie aanbevolen; als eerste leesboek had men de *Initia lectionis scholasticae* van BOSSCHA, vervolgens las men EUTROPIUS, NEPOS, de *Tristia* van OVIDIUS, het een en ander van CICERO, enz. Voor het Grieksch had men twee grammaticaas, eene oude, getiteld *Rudimenta linguae Graecae in usum gymnasii Amstelod*, ongeveer eene eeuw oud, en eene nieuwe, namelijk die van DORNSEIFFEN; als woordenboeken werden op de school geene andere toegelaten dan SCHREVELIUS en HEDERICUS; SCHNEIDER en andere nieuwe lexica waren alleen voor huiselijk gebruik veroorloofd. Tot leesboeken dienden eerst GEDIKE en JACOBS, dan las men het nieuwe testament, en daarbij bleef het. Voor de oude geschiedenis bediende men zich van HEERENS *Handboek*, vertaald door DORNSEIFFEN, en voor de

(*) De tweede is: Ut vere fias haec schola culta dabit.
BESTUUR.

geographie van eene *Schets der oude aardrijkskunde*, een zeer middelmatig boek, in 1819 te Groningen uitgekomen. In mijnen tijd kwam er de mathesis bij, maar zonder afzonderlijk docent. Dit onderwijs werd eenvoudig aan de praeceptoren opgedragen, die er zelf niets van verstonden, met uitzondering van den conrector, die een goed mathematicus en zelfs astronoom was en vol ijver om de jonge lieden, die er lust in toonden, vooruit te helpen. Voor het eerste onderwijs gebruikte men een boekje van BANGMA, daarna het bekende werk van STEENSTRA. Men kan zich voorstellen welke vruchten van zulk een onderwijs voortkwamen: de meesten verlieten het gymnasium, zonder eenig begrip van die wetenschap opgedaan te hebben, en alleen zij die elders privaatlessen genoten, maakten op het examen redelijke figuur.

Wanneer men dit tafereel vergelijkt met dat van een hedendaagsch gymnasium, dan springt het in het oog dat men vooruitgegaan is. Grieksch en mathesis worden thans grondig onderwezen, aan geschiedenis wordt meer tijd besteed en de leerboeken voor alle wetenschappen zijn op de hoogte van onzen tijd gebragt: maar leert men niet te velerlei en leert men niet dingen die tot de lagere school behooren? — Zij die met de regeling van het onderwijs belast zijn mogen daarover nadenken, ik schreef alleen eene herinnering op.

D. V. S.

Gepantserde schepen niet nieuw. In het reisverhaal van den engelschen kapitein J. SARIS naar Japan (1613), en wel in zijn optogt naar het hof van den keizer, leest men: »We were two daies rowing from *Firando* to *Faccate*. About eight or tenne leagues on this side the straights of *Xeminaseque*, we found a great towne where lay in a docke a juncke of eight hundred or a thousand tunnes of burthen, *sheated all with yron* with a guard appointed to keep her from firing and treachery. She was built in a very homely fashion much like that which describeth *Noahs* arke unto us." *Memorials of the Empire of Japan in the XVI and XVII Centuries by* THOMAS RUNDALL, p. 60, 1850. Zoo ook in de *Hist. beschrijving der reizen*, dl. II. bl. 366.

LABORANTER.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Apameesch muntstuk (vgl. A. R., XI. bl. 86, 148 en 297). CAVEDONI in zijn geschrift: *I libri santi dell' uno e dell' altro testamento illustrati e difesi co' riscontri delle medaglie antiche o sia appendice II alla Numismatica biblica del medesimo autore* (Modena 1857), bij de behandeling van Genesis I vers 13, vermeldt de onder SEPTIMIUS SEVERUS, MAXIMUS en PHILIPPUS den ouderen te Apamea in Phrygie geslagen munten met de afbeelding van de Arke NOACHS. Vergelijk MIONNET, *Descr.*, t. IV. p. 234, n°. 251. Suppl. t. VII. pl. XII. S.; ECKHEL, III. p. 132—139; RAOUL ROCHETTE, *Acad. des Inscr.*, t. XIII. p. 115. VON KÖHNE in zijn *Zeitschrift für Munz-, Siegel- und Wappenkunde*. Neue Folge I. Berlin 1861, p. 238, uit wien wij dit ontleenen, noemt CAVEDONIS opmerkingen hoogst belangrijk. Zij betreffen zoowel de overleveringen der oude volken van ieder land, van China tot Peru, welke van de groote verandering der oppervlakte van de aarde door den algemeenen zondvloed spreken, als in het bijzonder de nadere aanleiding tot het voorkomen van dien typus op munten van Apamea. VON KÖHNE verwijst nog ter ondersteuning van CAVEDONIS opmerkingen naar LEONHARD, *Geologie*, Heidelberg, 1838, II. p. 121 en volgende; BUTTMANN, *Ueber den Mythos der Sündfluth*, 2de druk, p. 22 en volgende. Bij mij bestaat geen twijfel, zegt BUTTMANN t. a. p., dat de bijnaam van Apamea, Κιβωτὸς eene *ark*, *kist*, *kast*, zijnen eenigen grond heeft in die overlevering of sage, dat de ark van den uit den grooten vloed geredden stamvader op den berg achter dit Apamea gestrand is.

J. D.
L.

Porcelein (vgl. A. R., XI. bl. 6, 147, 204, 236, 297). Uit eene gedrukte »Notitie van eene partij Leydsche Lakens, optische Instrumenten en Japansche porceleinen, die ten behoeve van de Kas van het Syndicaat van Holland, op den 24sten Julij 1811, door den heer W. H. NOLTHENIUS JZ., Pakhuismeester bij de Generale Intendance te Amsterdam zijn verkocht," en waarbij de prijzen die het heeft opgebragt en de namen der koopers zijn vermeld, neem ik het volgende over.

N. 1 Een extra fraai oud gecouleurd Japansch Tafelservies met diverse couleuren, van onderen gebloemd en gemerkt, bestaande in:

1 ronde geschulpte Vischschotel.
3 dito Schotels, 1e soort.
2 dito dito 2e ——
2 dito dito 3e ——
4 dito dito 4e ——
8 dito dito 5e ——
34 vlakke }
15 Soupe } borden.
1 Botervlootje en deksel.

f 41. Den heer W. KLEMAN.

N. 2	1 ronde Japansche Terrine en deksel. 12 geschulpte Japansche Fruitschalen.	*f* 5-5.	H. M. GANS.
3	2 paar fraaije Japansche Lampetschotels. 2 dito groote Ponskommen, Chinees Japansch.	*f* 6.	N. ISAAK.
4	1 Kasstel van 3 potten met deksels, donkerblaauw met goud.	*f* 2-10.	L.H.GANS.
5	1 dito van 4 potten, blaauw met gouden Japansche perken.	*f* 3.	Idem.
6	1 dito van 4 potten, gecouleurd Japansch, 1 gebroken.	*f* 2-15.	Idem.
N. 7	1 dito van 2 potten, 2 bekers en 1 deksel.	*f* 3-5.	Idem.
8	Een extra oud Japansch Koffij- en Theeservies, bestaande in: 1 Koffijkan en deksel met zilveren kraan en ketting. 1 Theepot en dito. 1 Melklampet. 1 Theebosje en deksel. 1 Suikerpot en deksel. 2 Spoelkommen. 30 paar Koffijgoed. 6 paar Theegoed. 6 paar Chocoladegoed.	*f* 24-15.	SAM. KOOPMAN.

Volgens art. 4 der veilconditiën geschiedde de verkooping zonder eenig opgeld, rantsoen of stuivergeld hoegenaamd.

LABORANTER.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Rippertus Sixtus (vgl. XI. bl. 298, 362). Hij werd als proponent beroepen te Twisk in Noordholland, vertrok van daar naar Hoorn, vervolgens naar Leeuwarden, waar hij in april 1650 gestorven is. Hij heeft verscheidene godgeleerde werken in 't licht gegeven, welke opgenoemd worden achter: *Korte beschrijving van zijn leven en sterven*, gedrukt te Leeuwarden 1671, in 12°. Voorts vindt men eenige bijzonderheden omtrent zijn' levensloop in de *Opdragt* van zijne *Troostryke fonteijne der zaligheid*. A. Wh.

Rippertus Sixtus. Van zijne hand is een boekje, getiteld: *Goddelyke Wechwyser der uytvercoorenen, waren gheloovighen door den tydelycken doodt in 't eeuwich leven.* Leeuwarden bij CLAUD. FONTEYNE, 1649. J. D. L.

Rippertus Sixtus. Van dezen is in het licht gegeven *Eene korte beschrijving van sijn leven en sterven*, te Leeuw. 1651, in 12°., waarachter een register van de reeks van theologische boeken door hem uitgegeven. Ook vindt men eenige bijzonderheden, zijn levensloop betreffende, in de *Opdragt* van zijn werk *Troostryke Fonteyne der zaligheid, voorgesteld in Predicatien over de Heydelbergsche Catechismus*, Amst. 1644 in 4°. bij WAASBERGE. Zie over hem en zijne schriften ook M. LAURMAN, *Naaml. van Pred. in de Classis van Leeuwarden*, Leeuw. 1751; A. GREIJDANUS, *Naaml. van Pred. Classis van Franeker*, uitgegeven door J. H., Leeuw. 1761; VEERIS, *Kerk. Alphab.*, 1750, in voce RIPPERTUS. Hij was een zoon van SIXTUS RIPPERTUS, die als pred. te Franeker den 1sten januarij 1597 stierf, en kwam als prop. in 1608 te Twisk, in 1616 te Hoorn in de Ramen, en in 1618 in de publieke kerk, in 1627 te Leeuwarden, alwaar hij in april 1651 overleden is. In 1611 of 1612 was hij te Minnertsga, en in 1619, ook in 1637, te Franeker, en in hetzelfde jaar te Harlingen, doch te vergeefs, beroepen. Bij VAN ABKOUDE, *Naamregist. v. Nederd. Boeken*, Leiden 1743, dl. I. bl. 335 en *Aanhangsel*, bl. 136, worden onderscheidene schriften van hem vermeld. V. D. N.

Volkslied (vgl. X. bl. 102, 341). Zie *Nav. Bijblad*, 1854, bl. lxxxix. J. L. A. I.

A. J. van Blijdensinne (vgl. XI. bl. 114). Aangaande dezen heb ik nog niets kunnen ontdekken. Het is mij echter gebleken, dat het sonnet, door HOOFT op hem gemaakt, niet jonger kan zijn dan 1603. Misschien valt het zelfs nog vóór des dichters reize naar Italië, aangevangen in het begin van het jaar 1599. P. L. Wz.

Nederlandsche dagbladen (vgl. A. R., XI. bl. 89). HENDRIK PHILIP LIMIERS, in Holland uit uitgewekene ouders geboren, en in 1725 te Utrecht overleden, was een fransch schrijver, die de *Utrechtsche Courant* redigeerde. J. L. A. I.

Björnstahls Reizen (vgl. XI. bl. 88). Het 7e deel, dat volgen zou, is niet in 't licht verschenen. J. L. A. I.

Leven van Vondel door Brandt (vgl. XI. bl. 174). Voor zoo verre mij bekend is, is *Vondels leven* door BRANDT, *met den naam* nooit in het licht gekomen. *Zonder naam* komt het voor achter het 2e dl. van VONDELS *Poëzy*, door BRANDT uitgegeven en gedrukt te Franeker 1682, 2 dln. in 4°. J. L. A. I.

Amusement Philosophique (vgl. A. R.). Het werk *Amusement Philosophique*, door den jezuït WILLEM HYACINTHUS BOUGEANT geschreven, en ook in het Hoogduitsch en Engelsch vertaald, was oorzaak, dat hij door zijne overheden tijdelijk naar La Flèche werd gebannen; doch de kwellingen, die zijne ordebroeders hem aandeden, verkortten zijn leven. J. L. A. I.

G. D. Bay (vgl. A. R.). De verkorte spaansche titel van den roman: *'t Leven en bedrijf van den doorslepen bedrieger, meester van bedrogh en fielterij*, door don ALONSO DE CASTILLO Y SOLORZANO, is *La Garduna de Sevilla*, etc., in 1634 te Logrono, en in 1661 te Madrid, beide in 8°. gedrukt. Te Parijs is het in 1661 uitgegeven, onder den titel: *La Fouine de Séville, ou l'Hameçon des Bourses.*
J. L. A. I.

Simon Goularts geschriften (vgl. A. R.). De *Trésor d'Hist. admir. et Mém. de nostre temps*, te Parijs in 1600 en te Genève in 1620, in 2 dln. uitgegeven, en in 't Nederl. vertaald onder den titel: *Cabinet der Historien*, Amst. 1664, 4 dln. in 12°., is het belangrijkste geschrift van SIMON GOULART, *den vader*, in 1620 te Genève, waarheen hij zich sedert den Bartholomeusnacht begeven had, overleden, en op wien F. FRONCHIN eene *Lijkrede* hield, in 1634 gedrukt. Zijn zoon, mede SIMON GOULART genaamd, was waalsch pred. te Amsterdam, en werd in 1619, omdat hij over de zaligheid der kinderen zonder gedoopt te zijn, een door de kerk verworpen leerstelsel had verkondigd, afgezet en uit Holland gebannen. Zijne *Brieven* zijn opgenomen in de *Epistolae eccles. et theol.*, Amst., 1684, in folio. J. L. A. I.

Lawrence Minot, the Seafight in the Zwin (vgl. XI. bl. 13). Aangezien H. Q. J. en J. H. v. D. iedere teregtwijzing uitermate welkom zal zijn, en de vraag nog onbeantwoord is gebleven, zoo berigt ik, dat de dichtstukken van LAWRENCE MINOT, een engelsch dichter der XIVde eeuw, in 1775 door TYRRWHITT zijn ontdekt, en in 1794 door RITSON in druk uitgegeven. In Engeland zal waarschijnlijk nog wel een exempl. te vinden zijn.
J. L. A. I.

Een geschrift van Fénelon (vgl. A. R.). FÉNELON zond niet eene *Memorie* maar een' *brief* aan LODEWIJK XIV, waarin hij de gestrenge maatregelen tegen de Hugenoten op krachtigen toon afkeurt. Het bestaan van dien brief werd in twijfel getrokken, totdat de boekhandelaar ANTOINE AUGUSTIN RENOUARD de minute, eigenhandig door den kamerijkschen aartsbisschop geschreven, in 1825 in openbare veiling voor eene aanzienlijke som kocht en in het licht gaf. De volledige titel is: *Lettre de Fénélon à Louis XIV*, Paris, A. A. RENOUARD, 1825, gr. in 8°. avec facsimilé et portrait. J. L. A. I.

Almanak door Petrus Forestus (vgl. A. R.). In *Nav.* III. deed de heer C. W. BRUINVIS eene vraag naar het drukken en uitgeven van zekere *Prognosticatie en Almanak*, *inhoudende den cours en loop van dezen toecomende Jaere zes en vijftig*, waartoe keizer KAREL V, bij vergunbrief van den 24sten julij 1555 aan PETRUS FORESTUS vergunning had verleend. Twee jaren daarna was deze vraag nog niet beantwoord, hetgeen den heer BRUINVIS aanleiding gaf tot de gevolgtrekking, dat alle de gedrukte exemplaren of vernietigd of verdwenen waren, of dat PETRUS FORESTUS van de bekomene vergunning geen gebruik had gemaakt, en alzoo de uitgaaf achterwege ware gebleven.

Het kan daarom aan den heer BRUINVIS niet dan welkom zijn hem te berigten, dat de *Almanak* in 1556 is gedrukt te Antwerpen bij de wed. van JACOB VAN LIESVELDT, wier man aldaar in 1546 werd onthalsd, omdat hij in de aanteekeningen aan den kant van den *Bijbel*, bij hem in 1542 gedrukt, ergens de woorden had geplaatst, »*dat de zaligheid alleen door* JEZUS CHRISTUS *komt.*"
J. L. A. I.

Mirabeau aux Bataves (vgl. A. R., XI. bl. 335). Ik geloof uit eigenhandig geschrevene papieren van P. H. MARRON het bewijs te kunnen leveren voor hetgeen J. L. A. I. wel eens heeft hooren zeggen. Die papieren, niet meer dan *kladjes*, zijn vermoeiend om te lezen, en ik heb ze niet genoeg geëxploreerd om behoorlijk rekenschap van den geheelen inhoud te geven, maar ik ben niet ongezind ze den belanghebbende ter inzage af te staan.
J. K.

Corn. Gijsb. Plemp. In het extr. ordinair puiboek der stad, nu gemeente, Amsterdam vindt men:

»3 Julij 1610 compareerde Mr. CORNELIS GIJSBERTSZ. PLEMP, oud 35 jaren, wonende op de Raamgraft, geadsist. met GIJSBERT CORNELISZ. PLEMP, zijn vader, ter eenre, en GEERTJEN IJSBRAND DOBBESdr., wonende tot Haarlem, op de acte van den Secretaris tot Haarlem, ter andere zijde."
W. J. C. VAN H.

Oude zangwijzen (vgl. XI. bl. 336). Als vervolg op het »Nieuw register lied" t. a. p., moge het »Register-Lied" dienen, 'twelk voorkomt op bl. 26—28 van *De Oost-Indische Thee-boom.* Amst., B. KOENE, 1818, 8°.

REGISTER-LIED.

Stem: *Waar zal ik mijn klagt volenden.*

Daar was een maget vol benouwen.
En za trompen en trompet.
Van Wilhelmus van Nassouwen.
Dan van niet na bed na bed.
Dan al weer de Sarabranden, (sic)
Dan mijn Lever en mijn Long,
In Babylon met onverstanden.
En het jaartje doen ik was jong.

Van een meisje jong van jaren,
Van de mei die toont ons blij,
En van anke anke saren
En ook van Eykokerij.
Wie wil nu raboorde koopen,
Hanselijn over de heide ree.
'k Heb met de Rommelpot gelopen.
'k Voer lest over de zee wilje mee.

Dan al weer die nu wil doolen,
Os bewaarje kopje wel,
En dan van de aksie molen,
En ook voerman van de hel,
Dan van schoppe schoppe meije,
Voor de deur van mijn gemoed,
Tusschen de Haag en Leide Leide,
En ook van zwaan zwaan platvoet.

Van de pretendent zijn uilen
En ook van ô Sassenboom,
En haal duilen, duilen, duilen,
'k Droomde lestmaal in mijn droom:
Iets moet ik mijn Laura vragen,
In het rijzen van de zon,
Van hout zagen, wilt gewagen,
En ook van de merliton.

De Prins die is te veld getrokken,
Wanneer de zon zijn paarden ment,
En ook van de hoepelrokken,
Van een meisje pertinent,
Wel hoe Sijmen is dat sollen;
't Meisje over de valbrug ree,
Schapen vleesch met bossen knollen,
Dan mijn rijkdom is mijn vee.

Als ik aanzie d' held're stralen,
Truitje mijn zoet Engelin
En dan nu moet ik gaan dwalen:
'k Heb twee bruin oogjes in mijn zin,
Vinne vin blaast op zijn horen,
Als ik mijn Filis kussen mag,
Frere Moesele zat op de Toren,
Aurora brengt den klaren dag.

In de min vind ik genugten:
Vrienden ik weet een Vrouwtje fijn,
Hestra waarom gaat gij vlugten?
Adieu lieve Sjakkelijn,
Za menschen en boeren komt met hoopen:
Altijd kraait de boer zijn haan,
Wilt zoete koek en vijgen koopen,
Jetje moet na school toe gaan.

Ofschoon luttel, kan toch, mijn inziens, de mededeeling van andere *Registerliederen*, wanneer die nog bestaan, eenig nut hebben voor de kennis van onzen liederenschat uit vroeger tijd. —ll.

Iets uit een ouden almanak (vgl. XI. bl. 267, 333). Onze medewerker J. TER GOUW vermoedt (XI. bl. 334), dat de uitgave van den *Erven Stichters-Almanak* dagteekent van de helft der XVIIde eeuw, of welligt van nog vroeger. Is niemand in het bezit van een zoo oud exemplaar van dat jaarboekje? Uit het octrooi of privilegie van 1714, door C/4. bl. 267 vermeld, zou men moeten opmaken dat de vroegere uitgever van dien almanak, immers van een gedeelte daarvan, GILLES JOOSTEN SAAGMAN is geweest. CORNELIS STICHTER leefde nog in 1703 en is waarschijnlijk in 1710 overleden; vóór dien tijd kan het jaarboekje niet den naam gedragen hebben van *Erven Stichters-Almanak*.

9 Januarij.

Iets uit een ouden almanak. Mijn *Iets uit een ouden almanak* heeft een belangrijk artikel van onzen ijverigen en kundigen medewerker J. TER GOUW uitgelokt, waarvoor ik hem mijnen dank betuig. Ik weet thans dat in de *Copye van het Privilegie*, voorkomende in mijn exemplaar van den *Comptoir-Almanach op 't jaer onses Heeren* JESU CHRISTI, *M.D.C.C.XVIII*, niet moet gelezen worden *Berger-* maar *Borger-Almanak*. De kleine, *microscopische* letters maken, dat men in mijn exemplaar eerder *Berger* dan *Borger* leest. Maar het is *Borger*, *Burger*. Hij dien men men thans *schutter* noemt, werd in de vorige en in het begin dezer eeuw nog met den naam van *burger* bestempeld, en hetgeen thans *schutterij* wordt genoemd, heette destijds *burgerwacht*. Zoo ook luidt het in het *Vaderl. A. B. Boek voor de Nederl. jeugd* van mr. J. H. SWILDENS (Amst. 1781), op de letter B.

»*Burger*, gy beschermt de stad, Stel hierin uw eer.
Dit moet ieder *Burger* doen, ook de grootste Heer."

De *Amsterdamsche Burger-*, *Schutters-* of *Tamboers-Almanak*, zouden wij thans zeggen, bestond dus reeds in 1703, zoo niet vroeger.

Maar de heer TER GOUW verwijt mij in het vriendelijke, dat ik de opmerking heb gemaakt, »dat de Heeren van het kantoor zich in die dagen met de keuken, immers met de tafel, bemoeiden," en zegt, »die Heeren zullen toch wel alle dagen gegeten hebben en niet alleen bij maansverandering." Ik antwoord hem, wel zeker zullen die heeren wel alle dagen gegeten hebben, maar het is in den regel dan ook maar alleen visch en wild, waarvan de tijdelijke deugdzaamheid of voortreffelijkheid in den almanak wordt aangewezen. Van eene menigte andere spijzen wordt geene melding gemaakt, en die konden die heeren dan wel op de overige dagen nuttigen.

Maar de heer TER GOUW voegt er bij: »Ik geloof dat men die opgave van visch, enz. niet te beschouwen heeft in verband met het woord »Comptoir" op den titel, maar met de *weêrsgesteldheid*, die er telkens vlak naast staat." Het eerste ben ik volmaakt met hem eens, en heb het ook nooit beweerd, ik heb

alleen het aardige doen opmerken, dat juist in een almanak, die den titel van *Comptoir-Almanach* draagt, bij elke maansverandering de deugdzaamheid van een of ander visch of wildbraad staat vermeld. Het tweede, dat die spijsopgave in verband met de opgave der *weêrsgesteldheid* moet worden beschouwd, kan ik den heer TER GOUW niet zoo gaaf toegeven. Ik geloof dat die beide opgaven *disjunctief*, niet *conjunctief* zijn te beschouwen. Als men b. v. in den almanak van 1743, door den heer TER GOUW geraadpleegd, leest:

17 *Januarij. Sneeu. Sprot goed.*

dan beteekent dit, naar mijn inzien, dat de weêrvoorspeller voorspelt, dat het den 17den januarij 1743 zal sneeuwen. Maar de bijvoeging *sprot goed*, duidt, naar mijn oordeel, alleen aan, dat omtrent dien tijd van het jaar, half januarij, de *sprot* het best is, geheel ononafhankelijk van de *weêrsgesteldheid*, en niet, zoo als de heer TER GOUW schijnt te bedoelen, dat de *sprot goed* zou zijn omdat het dien dag zou sneeuwen. In den in mijn bezit zijnden almanak van 1718, van denzelfden uitgever als die van 1743, luidt het:

22 *Januarij. Wint. Sprot goed.*

terwijl het op 1 *Januarij* luidt: *Sneeuw. Cabeljauw goet*, ofschoon in den almanak van den heer TER GOUW staat:

25 Januarij (1743). *Dooi weer. Cabeljauw goet.*

bewijs, dunkt mij, voldoende om aan te toonen dat de opgave van den tijd, waarop de eene of andere spijs als het best wordt geoordeeld in de bedoelde almanakken, in geen verband staat met de opgave der *weêrsgesteldheid.*

In mijn exemplaar zijn de afdrukken der voorstellingen bij elke maand nog tamelijk frisch. Die welke bij december behoort komt met de door den heer TER GOUW beschrevene volmaakt overeen. C/₄.

Jan Jansz. Starter (vgl. A. R., XI. bl. 335). Een exemplaar van den *Friesschen Lusthof*, van dezen dichter, uitgave 1621, 4⁰. obl., is door den heer M. NIJHOFF, te 's Gravenhage, te koop aangeboden in n⁰. 43, *Juin* 1861, van zijne prijslijst van boeken. Het portret van STARTER ziet men ook in de latere uitgaven van 1624 en 1627; het hoofd is gelaûwerd, om den hals een hooge dikke kraag, het kleed eenvoudig, het geheel links gekeerd, in medaillon, rustende of staande op eene zeeschelp, bovenaan een wapen en voorts tot omschrift: JOHANNES STARTERUS, *Anglo Britannus*, Aetatis XXVII; voorts op dezelfde plaat nog veel bijwerk. V. D. N.

„*Morghenwecker*" *betitelde werken* (vgl. A. R.). Op bl. cxi van het *Bijbl.* 1855 van dit tijdschrift, wordt van *Der françoysen en haerder nagebueren Morgenwecker* gesproken en als schrijver van het oorsprônkelijk werk BEZA opgegeven. DE WIND (*Bibl. van Nederl. geschiedschrijvers*, bl. 548, waar ook uitgaven van 1588 en 1598, 8⁰. worden opgegeven) zegt, dat het door sommigen aan dien schrijver wordt toegeschreven.

BARBIER (*Diction. d. anon. et pseud.* n⁰. 16583) noemt *Riveille-matin* (*le*) *des françois et de leurs voisins*, *composé par* EUSÈBE PHILADELPHE *cosmopolite* (*attribué à* THÉOD. DE BEZE). Edinbourg, JAMES, 1574, in 8⁰. Hij voegt hierbij de aanmerking: „CUJAS dans le t. 8 de ses *Oeuvres* col. 1260 donne cet ouvrage à HUGUES DONNEAU. D'autres l'attribuent avec plus de fondement peut-être à NIC. BERNAUD."

Ik wenschte gaarne te weten of de heer J. L. A. I. bewijzen heeft, om het werk in quaestie met zekerheid aan BEZA toe te schrijven. D. *te D.*

Johan de Bye (vgl. A. R.). Op mijne vraag naar JOHAN DE BYE, als den schrijver der *Meditatie*, ontving ik geen antwoord. Kan hij ook dezelfde zijn als JOHAN DE BYE, die in 1664 de *Alder-ootmoedighste bede* en *De vredes en liefdes bazuyne* (zie MULLERS *Bibl. v. pamfl.*, n⁰. 5199 en 5200) uitgaf? Geen andere dan deze kan ook door prof. TIDEMAN bedoeld zijn in *De Remonstr. broederschap*, bl. 80. Doch altijd blijft de vraag: wie was deze JOHAN DE BYE? R.

A. de Solesme, *vlaamsch boekdrukker te Norwich in Engeland* (vgl. A. R., XI. bl. 151). ANTONY DE SOLESME, van Breda als assistent in dienst der O. I. compagnie naar Indiê met den *Walvisch*, den 3den mei 1640.

LABORANTER.

Madame de Soutelande (vgl. A. R.). Haar familienaam was LINDENER. Zij, die eerst gehuwd is geweest met ZOUTELANDE en later met den franschen ingenieur BOISSON, verzaakte het protestantismus, waarover zij eene zamenspraak uitgaf, getiteld: *Babylone demasquée*, 1727, in 12⁰.

J. L. A. I.

Biron, *Helvaart van Juno.* In zeker betoog, tegen VONDELS *Tooneelschilt* gericht, wordt o. a. gesproken van twee in 't oog des schrijvers zeer afschuwelijke stukken, als *'t Spel van Bieron* en de *Helvaard van Juno.* Van een treurspel, dat den dood van BIRON tot onderwerp had, heb ik, meen ik, wel gelezen; doch herinner mij noch den naam des schrijvers, noch den rechten tytel meer. Kan eenig navorscher mij ook eenige inlichtingen omtrent de genoemde stukken geven, zoo aanvaarde hij den voorloopigen dank van

J. VAN LENNEP.

Wis-, natuur- en sterrekundigen. In de menigvuldige door ons geraadpleegde biographische woordenboeken, vinden wij op de 16e eeuw de navolgende personen als wis-, natuur- of sterrekundigen vermeld; daar er, behalve deze, gewis nog vele andere wiskunstenaren in genoemde eeuw hebben geleefd, zoo vraagt men beleefdelijk eene opgave der namen van zoodanige mannen, met vermelding van de bronnen waar men hunne levensbeschrijvingen kan vinden.

A.

Abatia of abbattia.
Alcotti (Pietro).
Acosta (Jose d').
Acronius (Johannes).
Adriaans (Drunaeus) gerardus.
Adrianus romanus.
Aedgerus (Cornelis).
Aenetius (Theophilus).
Afflictio of afflitta (Gennaro).
Agezio (Thaddeus).
Agiunti (Niccolo).
Agrippa (Camillo).
Aguccio (Jean baptiste).
Aguillon (Francois).
Albini of aubin (Philippe).
Albinus (Peter).
Albrecht (Andreas).
Aleome (Jacques).
Aleotti (Giambattista).
Alexandrini.
Alghisi (Galeazzo).
Allen of alleyn (Thomas).
Almosnino (Mozes).
Alsted (Johann heinrich).
Alunno (Francesco).
Alvarez (Emanuel).
Amico (Giovanni batista).
Ampzing (Johannes asuerus).
Anderson (Alexander).
Androuet du cerceau (Jacques).
Ansaloni (Sebastiaan).
Apianus (Philippus).
Arduser (Jean).
Argoli (Andrea).
Arminius (Jacobus).
Arngrim of arngrimus (Jonas).
Arras (Jean d').
Arrighetti (Nicolo).
Aubert (Jacques).
Aubery (Claude).
Auria (Joseph d').
Ayrer (Melchior).

B.

Bachet de mezeriac (Claude gaspard).
Bacon (Francis).
Baeck (Diederich).
Baersius of bakenstel (Henri).
Baffin (William).
Bainbridge (John).
Baker (Humphry).
Baldi (Bernardino).
Baldigara (Baptiste).
Balduines (Avennensis).
Baliani of balianos (Jean baptiste).
Ballo (Guiseppe).
Baranzano (Rademptus).
Barbaro (Daniello).
Barbavara (Luigi).
Barlow of barlowe (William).
Barozzi (Francesco).
Barozzi (Giacomo).
Bartholinus.
Bartoli (Cosino).
Bartsch (Jacob).
Basso (Sebastiano).
Bayer (Johann).
Beather (Michael).
Beausard (Pierre).
Beausoleil (Jean du chatelet baron de).
Beekman (Isack).
Belli (Silvio).
Benedicte (Laurenz von redoz).
Berigard of beauregard (Claude enz.).
Bernegger (Matthias).
Beroalde de verville.
Bertius (Pierre).
Besson (Jacques).
Bettini (Mario).
Beyer (Johann hartman).
Bianconi (Guiseppe).
Billingsley (Henri).
Biringucci (Carlo).
Blaeu (Willem jansen).
Blagrave (John).
Block (Jacob rengers).
Bloss (Johannes).
Bobynet (Pierre).
Bossière (Claude de).
Benedetti (Giovanni battista).
Bombelli (Rafaello).
Bonet de lates.
Bongo (Pietro).
Bonsi (Lelio).
Borbonius (Guidebaldus).
Borro (Christoforo).
Bottrigari (Ercole).
Bourdin (Pierre).
Bourner of borner (Gaspard).
Brahé (Tycho).
Bramer (Benjamin).
Brausco (Giovanni).
Branca (Giovanni).
Brechtel (Stephan).
Brendel (Zacharias).
Brerewood (Edward).
Bressieu (Maurice).
Briggs (Henry).
Brionanni (Lauro).
Broscius (Johannes).
Brucaeus (Hendrik).
Bruni (Teofilo).

Brunn (Lucas).
Bruno (Giordano).
Buckley (William).
Bure (Anders).
Bure (Olaus engelbertus).
Burgi (Joost).
Burserus (Joachim).
Busch (Georg).

C.

Cabeus (Nicolo).
Caesalpin of cesalpin (Andrea).
Cajani (Angelo).
Calvisius (Sethus).
Campanella (Tommaso).
Capra (Baldassara).
Cardano (Geronimo).
Carelli (Giovanni battista).
Carneiro (Antonio mario).
Cartesius, zie descartes.
Casati (Curtio).
Casrée (Pierre).
Castelli (Benedetto).
Castello-branco (Antonio).
Cataldi (Pietro antonio).
Catena (Pietro).
Caus (Salomon de).
Cavalieri (Bonaventura).
Cellarius (Conradus).
Cesi (Bernardo).
Cespedes (André garcia de).
Ceulen (Ludolf van).
Ceva (Domenico).
Charpentier (Jacques).
Cheiney (Jacques).
Chemnitz (Martin).
Cherubin-sandalino.
Chesnecophorus (Johann).
Chesnecophorus (Niels).
Cheyne (James).
Chiaramonti (Scipione).
Chistman (Jacob).
Chmilezgy (Martin).
Ciermans (Johannes).
Cimber (Elias olai).
Clavius (Chistoph.).
Coccopani (Giovanni).
Codicillus a talechova (Petrus).
Coignet (Michel).
Collanges (Gabriel).
Colonna (Fabio).
Combach (Johann).
Commandino (Frederigo).
Conrad (Balthasar).
Conti (Otto).
Cortes (Martin).
Cousin (Jean).
Coutereels (Johannes).
Crabtrée (William).
Cramer (Johann).
Crapone (Adam de).
Crassot (Jean).
Crolach (Heinrich).
Crug of krug (Nicolaas).
Cruger (Peter).
Crusias (Paul).
Cruciger (Casper).
Curaeus (Joachim).
Curcellaus of courcelles (Alphonsus).
Curio (Johann).
Curtius (Joachim).
Curtz of curtius (Albert).
Cyriaque de mangin (Clement).
Cysat (Johann baptiste).

D.

Danesi (Lucia).
Dante (Peregrino).
Darandelli (Mehmed effendi).
Dasen (Georg).
Dasypodius (Conrad).
Davies (John).
Dée (Arthur).
Dée (John).
Delfino (Giovanni antonia).
Deriènes (Jean).
Derrand (François).
Desarges (Gerard).
Descartes (René).
Digges (Leonard).
Digges (Thomas).
Domenici (Dominique paolo).
Domenis (Marco anthonio de).
Dorn of dornaeus (Gerhard).
Drake (Francis).
Drebbel (Cornelis).
Drien (Guillaume).
Duchene (Simon).
Dudith (Andreas).
Dudley (Robert).
Duhamel (Pasquier of paschal).
Duneau of dunellis (François).
Dunnus (Thaddeus).
Durand (Jacques honoré).
Duret (Noel).
Duroy (Hendrik).
Dybvad of dybvadues (Christoph), zoon van den volgende.
Dybvad of dybuad (Georg christoph).
Dijcke (Martin).

E.

Eckebrecht (Philipp).
Eichstadt (Lorenz).
Eisenmenger (Samuel).
Engel (Johann).
Engelhard (Valentin).
Erard (Jean).
Everaerts (Martin).
Eversdyk (Cornelis fransz.).

F.

Fabricius (David).
Fabricius (Georg Andreas).
Fabricius (Jacob).

Fabricius (Johann).
Fabricius (Paul).
Fantuzzi (Giovanni).
Faulhaker (Johann).
Ferrari (Gregorio).
Ferrari (Ludovico).
Ferrari (Philippe).
Ferrier (Augier).
Fienus, eigenlijk fyens.
Fillicano (Francesco).
Finck of finke (Jacob).
Finck of finke (Thomas).
Fioravanti (Alessendro).
Fioravanti (Leonardo).
Fiqueredo (Manoel de).
Flach (Jacob).
Fleischer (Johann).
Flock (Erasmus).
Fludd of de fluctibus (Robert).
Flussates of foix (François).
Forcade (Pierre).
Forest du chesne (Nicolas).
Forsius (Siegfried arones).
Forte of forti (Leonardi).
Foscari of foscarini (Paolo antonio).
Foster (Samuel).
Foullon of foulon (Abel).
Fournier (George).
Francken (Godefrides).
François (Jean).
Freige (Johann thomas).
Frischler (Nicodemus).
Frobenius of froben (Georg ludwig).
Froment, fromond of fromundus (Libertus).
Fulligatte (Giulio).
Furtenbach (Joseph).

G.

Galilei (Galileo).
Gallaccini (Theophile).
Gallucci (Giovanni paolo).
Gans (Johann).
Garcaevs (Johann).
Garnet (Henry).
Gassendi (Pierre).
Gaultier (Joseph).
Gellibrand (Henry).
Gemma (Cornelis).
Gemma frisius (Reinier).
Generini (Francesco).
Gesner (Conrad).
Gestrin (Marten erici).
Ghetaldi (Marini).
Giannini (Thomasso).
Gilbert (William).
Girard (Albert).
Glorioso (Giovanni camillo).
Goclenius (Rudolf).
Golius (Jacobus).
Gonzalez (Francisco).
Gosselin (Guillaume).
Gosselin (Issaačus).
Gosselin (Jean).
Gosselin (Pierre).
Gottard (Peter).
Graffenried (Johan rudolf von).
Grandami (Jacques).
Gras of graminius (Theodoor).
Grassi (Horazio).
Grau (Johann).
Gregorius van st. vencent.
Grienberger (Christoph).
Grynaeus (Simon).
Guido ubaldo.
Guiducci (Mario).
Guirand (Claude).
Guldin (Paul).
Gunter (Edmund).
Gunther (Owen).
Gutberleth (Heinrich).

H.

Habrecht (Isaak).
Hagek.
Hainlin of heinlin (Johann jacob).
Hakluyt (Richard).
Haller (Richard).
Hardy (Claude).
Harrancourt (Cesar françois d').
Harriot (Thomas).
Hartman (Georg).
Hartman (Johann).
Heckermann (Bartholomeus).
Hegge (Robert).
Heller (Joachim).
Helmont (Jean baptiste van).
Helvad (Niels).
Hemminga (Sixtus van).
Hendriks (J....).
Henisch (Georg).
Henrion (Denis).
Herbert (Benedict).
Herlicus (David).
Herwart von hohenburg (J. g.).
Heuraet (van).
Heyden (Christiaan).
Hilderich of hilderus (Edo).
Hippius (Fabian).
Hirschvogel (Augustin).
Hirsgarter (Matthias).
Hodierna (Giovanni battista).
Hofmann (Heinrich).
Hommel of hummel (Johann).
Hond of hondius (Jodocus).
Horst (Gregor).
Hoste of l'hoste (Jean).
Hues of husius (Robert).
Hulsius (Levinus).
Hyperus.

I. J. en K.

Inchofer (Melchior).
Jacchaeus (Gilbertus).
Janitzer (Wenzel).

Junctius of guintini (Franciscus).
Jung, junge of jungius (Joachim).
Kepler (Johann).
Kinich (Johan hieronymus).
Kirwitzer (Wencelaus pantolio).
Kisselbach (Heinrich).
Krabbe (Johann).
Krag (Anders).
Kreslin (Georg).
Kruger (Oswald).
Kurtz (Sebastiaan).

L.

Labäna (Juan bautista).
Lagalla (Giulio cesare).
Lambeck (Heino).
Lange (Joseph).
Langerfeld (Caspar).
Lansbergen (Philip van).
Lantz (Johann).
Laurenberg (Wilhelm).
Lauterbach (Hieronymus).
Lavater (Ludwig).
Leeghwater (Jan Adriaansz).
Leeman (Burckhardt).
Leeuwen (Albert van).
Lencker (Hansen).
Leotaud (Vincent).
Leowitz of Leovitius (Cyprian).
Leucheron (Jean).
Leus (Arnold de).
Liceti (Turtinio).
Lilio (Aloysius).
Lintz (Hubert).
Linus of Hall (Francis).
Lionne (Artus de).
Lippershey (Hans of Johannes).
Lochmann (Wolfgang).
Lochner (Zacharias).
Loew (Johann Georg).
Longobardi (Nicolo).
Longomontanus (Christian severin).
Lonicer of lonicerus (Adam).
Loss (Peter).
Loubère (Antoine de la).
Lydiat (Thomas).
Lymnacus of eigenlijk wirn (Georg).

M.

Madauer (Bartholomeus).
Magino (Giovanni antonio).
Malapert (Charles).
Martirani (Giovanni thomasso).
Masland (Jean).
Mästlin (Michaël).
Medler (Nicolaas).
Menius of meine (Matthias).
Mercator (Gerard).
Metius (Adriaan adriaansz.).
Metius (Adriaan anthonieszoon).
Metius (Anthony adriaansz.).
Metius (Dirk adriaansz.).
Metius (Jacob adriaansz.).
Meynier (Honorat).
Mezeriac (Claude casp. enz.).
Michalini (Fabiano).
Micraelius (Johann).
Milich of Milichius (Jacob).
Mithob (Burchard).
Mizauld (Antoine).
Moleti of moletius (Guiseppe).
Monantheuil (Henri de).
Morin (Jean baptiste).
Muliers (Nicolas de).
Mydorge (Claude).

N. en O.

Neodomus (Nicolaus).
Neper (John).
Norby (Miles de).
Nunnez (Pedro juan).
Oddi (Muzio).
Odescalchi (Aloysius).
Ougtred (William).

P. en R.

Pasor (Matthias).
Paulinus (Laurentius).
Pegel (Magnus).
Peiresz (Nicolaas claude fabri).
Pelletier (Jacques).
Peucer (Kaspar).
Pfentzing (Paul).
Pitiscus (Bartholomeus).
Plancius (Petrus).
Pontanus (Johannes isaäk).
Postel (Guillaume).
Ramus (Petrus).
Record (Robert).
Rey (Jean).
Rheita (Antonius maria schyrbe von).
Ricius (Augustinus).
Romain (Adrianus).
Roussel (Adriaan).

S.

Scaliger (Joseph justus).
Schall (Johan adam).
Scheiner (Christoph).
Schiller (Julius).
Schooten (Frans van).
Schooten (Frans van), de zoon.
Schooten (Petrus van).
Schultz (Bartholomy).
Simi (Nicolas).
Snellius (Rudolf).
Snellius (Willebord).
Stampioen (Jan jansz.).
Stellibla (Nicolao antonio).
Stevin (Simon).

T.

Tartaglia (Niccolo).
Telesinus (Bernhardinus).
Tissot (Jean maurice).
Treu of trew (Abadius).

U. en V.

URSTRIS of WURSTIS ALLASIDERIUS (CHRISTIAAN).
VELSIUS (JOHANNES GULIELMUS).
VERNIER (PIERRE).
VERROTEN (JACOB WILLEM).
VIETA (FRANÇOIS).
VLACQ (ADRIAAN).
VOLSCHOV (MOEIRUS).

W—Z.

WAESSENAER (JACOB VAN).
WAGENAAR (LUCAS JANSZ.).
WEIER (SIGISMUND).
WENDELIN (GODFRIED).
WILS (P....).
WINGATE (EDMUND).
WRIGHT (EDWARD).
ZAMORA (ANTONIO DE).
ZANARDI of ZANARDO (MICHAEL).
ZANTE (JEAN).
ZIEGLER (JEAN ERHARD).
ZIZIOLI (VICTOR).
ZOBOLI (ALPHONSE). S. F. K.

Wiskundigen. Zijn er ook levensbijzonderheden bekend van de hier na te noemen mannen, die, als vlijtige beoefenaars der wiskundige wetenschappen, eenigermate in dat vak hebben uitgemunt, te weten van

ALBLAS (ARIJ). Hij was in 1782 nog in leven en destijds onderwijzer in de wiskunde te Muiden.

FOLKERS (DIRK), FOLKERS (GEUKE), FOLKERS (SENT) en FOLKERS (REEMT FEIKES). In 1782 was de eerstgenoemde onderwijzer in de wiskunde te Emden, de tweede te Leer, en de derde hield zijn verblijf te Rorichum, zoo als blijkt uit het eerste deel der kunstoefeningen van het wiskundig genootschap te Amsterdam, onder de spreuk: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven.* De laatstgenoemde woonde te Wildervank, in Groningerland.

HALCKEN (PAUL) was van duitsche afkomst en hield zijn verblijf te Boxtehude, een stadje in het hertogdom Bremen, alwaar hij in het licht gaf zijn *Mathematisch Sinnenconfect*, hetwelk in het Nederlandsch is vertaald door JACOB OOSTWOUD, onder den titel: *Wiskundige uitspanningen.*

LOW (J. C.), een verdienstelijk wis- en natuurkundige, van wien de hoogleeraar VAN SWINDEN gewag maakt in het voorberigt van zijne *Verhandeling over het bepalen der lengte op zee.*

PRAALDER (LAURENS) was in de tweede helft der XVIIIde eeuw onderwijzer der wiskunde te Utrecht. Hij is o.a. de schrijver van de *Verzameling van mathematische voorstellen*, eertijds door LUDOLF VAN KEULEN in het licht gegeven, onder den titel: *Konstige vragen.*

VOORHOUT (FRANS). Hij woonde te Alkmaar en is als wiskunstenaar bekend door het vertalen van het 1ste en 2de boek van VAN SWINDENS *Positiones physicae*, onder den titel: *Natuurkundige stellingen.* Harderwijk bij J. VAN KASTEEL. 1792.

VRYER (ALBERT) leefde in de tweede helft der XVIIIde eeuw. Hij was leeraar der doopschgezinden te Wormerveer. JACOB DE GELDER, in zijne *Wiskundige lessen* (2de cursus, bl. 101), zegt van hem, dat hij een bekwaam wiskunstenaar was, die eene oplossing gegeven heeft van het vraagstuk: *Men begeert twee meetkunstige reeksen, elk van vier termen, te vinden, zoodanig, dat trekkende de overeenkomstige termen van de tweede reeks van die van de eerste, de verschillen zullen zijn* a, b, c, d, of 2, 16, 98 en 544. S. F. K.

Cornelius Uythage. Wie was CORNELIUS UYTHAGE, »doct. beyder der h. theol. en phil.", die in 1666 uitgaf *Naerder bericht voor het boeck Mahomet den anti-christ*, enz.? Zie MULLERS *Bibl. van nederl. pamfl.*, n°. 5494.
V. W.

J. Ribbius. Gaarne vernam ik eenige bijzonderheden uit het leven van dezen predikant van Buren. Hij maakte in 1647 een *Klaagdicht* op den dood van FREDRIK HENDRIK. V. W.

Werk van C. Brandt. Ik bezit een werkje, uitgegeven door C. BRANDT in 1692 of 1693, waarin is opgenomen een *Beknopt vertoog* van EPISCOPIUS *over de leere des geloofs*, en *Drie tractaatjes* van VAN LIMBORG. Daar aan mijn exemplaar het titelblad ontbreekt, zou ik gaarne daarvan een volledig afschrift ontvangen. V. W.

Kort verhael eens gesprecks in Vylnae. In welk jaar werd uitgegeven het navolgend pamflet: *Kort verhael eens gesprecks, voorghevallen in Vylnae, de hooft-stadt van Littauwen.* Amst. J. RIEUWERTSZ? V. W.

Willem Koolenkamp. De predikant van de engelsche gemeente te Utrecht JACOBUS DE LA FAYE hield in 1702 eene lijkrede op den dood van WILLEM III, die daarna door zekeren WILLEM KOOLENKAMP werd vertaald en te Utrecht uitgegeven. Was die KOOLENKAMP predikant? Zoo ja, waar dan? Gaarne zou ik eenige bijzonderheden aangaande hem en JACOBUS DE LA FAYE vernemen. V. W.

Roger Williams. Uit zijn werk *Actions of the Lowe Countries*, in 1618 gedrukt, kan men opmaken, dat hij persoonlijken omgang heeft gehad met prins WILLEM I. Ofschoon mij de inhoud van dat werk niet bekend is, vernam ik gaarne of het geschiedkundige waarde bezit en vertaald is, en of de schrijver met den prins in eenige betrekking stond?
J. L. A. I.

Porta, Physiognomonia coelestis etc. In mijn bezit is een werk in 12°., in hetwelk in een hoornen band bij elkander zijn ingebonden.

1. J. B. PORTAE *Neapolitani Physiognomoniae coelestis libri sex.* Lugd. Batav. 1645.

2. *Cupido triumphans, vel ratio cur sexus muliebris omni amore, et honore sit dignissimus.* Autore H. H. V. O. G. Frisio. *Rheno Trajecti* 1644.

3. *Hippolytus redivivus id est remedium contemnendi sexum muliebrem.* Autore S. J. E. D. V. M. W. A. S. Anno 1644 (zonder plaats).

4. *Amatus Fornacius, Amator ineptus.* Palladii 1633.

Wie zijn de schrijvers van de *drie* laatstgenoemde werkjes? W.

Abraham Cufueler. Wie kan eenige biographische narigten geven van ABRAHAM CUFUELER, een nederlandsch wiskundige, die in de tweede helft der XVIIde eeuw leefde? Hij was schrijver van een wijsgeerig werk, dat in 1684 te Hamburg in het licht kwam, onder den titel *Specimen artis ratiocinandi*, in 12°. S. F. K.

Cornelis van Riesen. Wie kan eenige levensbijzonderheden geven van dezen zeeofficier? Hij was in 1795 kapitein-luitenant ter zee in dienst van de o. i. compagnie en hield zijn domicilium te Amsterdam.

S. F. K.

Hubert Goltzius en Broer Cornelis. HUBERT GOLTZIUS, geboren den 30sten october 1526 te Venlo, schilder en schrijver, die zich te Brugge vestigde, waar hij eene boekdrukkerij bezat, doch geen open winkel hield, schiep er veel vermaak in om de beruchte *sermoenen* te hooren van den graauwen monnik *Broeder* CORNELIS, en — *zoo gezegd wordt* — zou hij deze *sermoenen* hebben geschreven en gedrukt. Volgens C. VAN MANDER, *Leven der Nederl. en Hoogd. schilders*, 4°. uitgave, bl. 167, en de 8°. uitgave van JAC. DE JONGH, dl. I. bl. 263. Kan men dit *zoo gezegd wordt* ook tot zekerheid brengen? IMMERZEEL noch KRAMM maken er melding van, ook niet van het portret van *Broeder* CORNELIS, door hem geschilderd. J. C. K.

Vertaling van K. van Mander, Leven der schilders. In de *Bibliotheca Heshusiana*, waarvan de catalogus opgemaakt is door mr. GERRIT WILLEM VAN OOSTEN DE BRUIJN, vriend van den haarlemschen predikant ALBERTUS HESHUSIUS, moest, op stellig verzoek van DE BRUIJN, bij het n°. 3086, K. VAN MANDER, *Het leven der schilders, enz.* door J. DE JONGH, 2 dln. 8°. Amst. 1764, gedrukt worden: »In de hedendaagse Nederduitse spraak overgebragt en zoo bedorven." Is dit waar?

J. C. K.

C. van Velzen. Mogt iemand de goedheid hebben, mij een levensberigt mede te deelen van C. VAN VELZEN, theol. prof. te Groningen. Te wachten tot dat VAN HARDERWIJKS *Biogr. woordenboek* zoo ver uit is, valt mij moeielijk, wijl mij dan de tanden niet meer zeer zullen doen. GLASIUS heeft hem niet, en VERWOERTS berigt is beneden de waarheid.

J. C. K.

Ockerse, Tentoonstelling van nederl. nijverheid. GLASIUS, in zijn *Godgeleerd Nederland*, art. *W. A. Ockerse*, bl. 4, meldt, dat deze zou hebben uitgegeven *Ten toon stelling van Nederl. nijverheid, in 3 zangen.* Dewijl ik het werk niet aangehaald vinde, — of het moest mij ontsnapt zijn — in het beknopt *Levensberigt* van OCKERSE, door H. W. TYDEMAN en J. CLARISSE, vóór het 3de deel van 's schrijvers *Vruchten en resultaten van een zestig-jarig leven*, zoo moet ik vragen of het bestaat.

J. C. K.

Klaagliederen in 1681 *te Amsterdam gezongen.* Zijn er van de klaagliederen, welke, volgens WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, 8°. dl. VI. bl. 49, ten jare 1681 te Amsterdam langs de straten werden gezongen en 't medelijden met de verdrukte Gereformeerden in Frankrijk sterk gaande maakten, onder het volk ook nog bekend, en zoo ja, waar zijn ze te vinden? In LE JEUNE, *Proeve van nederl. volkszangen*, zoek ik ze te vergeefs. M. M.

Cornelis van der Vliet. Wie is CORNELIS VAN DER VLIET geweest en wat weet men van hem? Hij gaf in 1667 te Utrecht in het licht *Verdediginge van de ware leere des sabbats.* R.

H. Sluyter. Is H. SLUYTER ook van elders als schrijver bekend? Zijn naam staat onder een gedicht, dat in 1668 te Rotterdam het licht zag, getiteld: *Moses op den throon ofte polityck oppergezag aen de heeren schout, burgerm.* enz. *der stad Rotterdam.* Waar slaat dit gedicht op? R.

G. van Ingen. Ik zocht in het *Biogr. woordenboek der Nederlanden* van VAN DER AA te vergeefs naar G. VAN INGEN. Toch heeft hij zich als schrijver doen kennen. Voor mij ligt een pamflet, tegen JACOB WESTERBAEN gerigt, en getiteld *Den simpelen Thersites*, 1669. Wie is deze G. VAN INGEN? R.

Petrus de Witte, die van 1656 tot 1669 predikant te Leiden was, moet eenige geschriften hebben uitgegeven. Wie kan ze mij opgeven en tevens eenige levensbijzonderheden van den schrijver mededeelen? R.

P. H. Bruce. Wie was PETER HENDRIK BRUCE, de geschiedschrijver van den dood

der grootvorstin, echtgenoot van den russischen grootvorst ALEXIS, zoon van PETER *den Groote*, en waar kan men iets over gemelden schrijver en zijn leven vinden?

A. V.

Nicolaas van Geelkerken. Omstreeks welken tijd leefde NICOLAAS VAN GEELKERKEN, landmeter des vorstendoms Gelder en graafschaps Zutfen? en waar kan ik iets over hem vinden?

9 Januarij.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Onbekende schilderij (vgl. XI. bl. 56, 370). BRANDT was bevriend met den historieschilder ADRIAAN BAKKER, in 1686 overleden. Waarschijnlijk is deze de schilder van de besprokene schilderij, waarvan de schilderwijze vergeleken kon worden met zijn tafereel van *het laatste oordeel*, aanwezig te Amsterdam op het stadhuis of in 's rijks museum.

J. L. A. I.

Werken met platen van Jan of Caspar Luiken (vgl. XI. bl. 272, 310). Sedert verscheidene jaren mij onledig houdende met het verzamelen van platen van J. LUIKEN, heb ik van lieverlede eene fraaie *collectie* bekomen, vooral van de grootste en schoonste, welke echter nog voor groote vermeerdering vatbaar is. Met belangstelling zag ik derhalve in den *Navorscher* eene opgave van boekwerken met platen van J. LUIKEN, onder welke vele zijn die mij onbekend waren.

Er kan nog bijgevoegd worden:

W. CAVE, *Kerkelijke oudheden of beschrijving van het leven, bedrijf, dood en schriften der voornaamste vaderen, die gebloeyd hebben in de vierde eeuw* enz., 2 dln. in folio, Amst. 1698.

L. VAN DEN BOSCH, *Treurtooneel der doorluchtige mannen en vrouwen* enz., 4 dln. in 4⁰. 1698. Dit werk zal wel hetzelfde zijn, als hetgeen op bl. 312 onder den naam van S. DE VRIES voorkomt.

Eene en andere aanmerking zij het mij vergund mede te deelen.

BASNAGE, *Vervolg op* FL. JOSEPHUS enz., Amst. 1726, 2 dln. folio. De platen in dit werk voorkomende zijn *niet* van J. LUIKEN.

S. A. GABBEMA, *Friesche Lustgaarde*, Leeuw. 1687, 4⁰. In dit werk komen geene platen voor, althans niet in *mijn* exemplaar. Ook wordt op het titelblad geene melding van platen gemaakt.

In het *Leven van* SIXTUS *V, paus van Rome*, door G. LETI, zijn de platen in het eerste deel niet *alle* van J. LUIKEN.

J. DE DEKKER, *Alle de Rijmoefeningen*, 2 dln. 1726. De in dit werk voorkomende platen zijn niet *alle* van J. LUIKEN.

Op bl. 312 wordt opgegeven BERONICIUS, *Boeren- en Overheidsstrijd*, zonder jaartal. In mijne editie van het jaar 1766 zijn de platen van S. FOKKE.

CORNARO, *Schat der gezondheid*, wordt opgegeven als gedrukt in 1651. JAN LUIKEN is in 1649 geboren.

In de op beide lijsten van den *Navorscher* vermelde

J. SELDENUS, *de Diis Syris*, 1680, en VORSTIUS, *de Latinitate falso suspecta*, 1698, worden, ten minsten in mijne exemplaren, geene platen gevonden.

Avonturier (*Den vermakelijken*) *of het leven van Mirandor.* De platen, hierin voorkomende, zijn niet van J. LUIKEN, maar van J. GOEREE, althans in de editie van 1732, te Amst. in 8⁰.

Ik vermoed, dat dit met meer boekwerken, in den *Navorscher* opgenoemd, het geval is, als:

QUINTUS CURTIUS, *Historie van Alexander den Groote*, 1663.

Bijbelsche tafereelen in een dramatischen stijl, 1793.

HESZ, *Het leven, de leer en 't lijden van den Zaligmaker*, 1812.

D. P. PERS, *De Romeynsche Adelaar*, 1665.

Op sommige kaarten van MENSO ALTING treft men ook gravures van J. LUIKEN aan.

Het teeken, waaraan de platen van J. LUIKEN te kennen zijn, is de daaronder geplaatste naam I. L. of J. LUIKEN, hetwelk men echter op verre na niet op alle platen van hem vindt; doch al staat er de naam niet onder, ieder deskundige ziet met één oogopslag, dat het eene gravure van JAN LUIKEN is.

A. WASSENBERGH.

[Van den *Vermakelijken Avonturier* bestaan ten minsten acht uitgaven. Die van 1695 is de eerste.]

Werken met prenten van Jan of Casper Luiken. Gaarne voeg ik mijn scherfje bij de lijst, welke de *Navorscher* is begonnen te geven, en deel ik mede, dat de *Europische Mercurius*, van 1690, 1691, 1692, 1694, 1695, 1696, 1697, 1699, 1700 en 1701 titelprenten door J. LUYKEN vertoont. Op de plaat van 1693, ofschoon in LUYKENS onmiskenbare manier, ontbreekt zijn adres. Die voor 1698 is van C. L. — Welk een ontzaggelijke werkzaamheid, — slechts in het proza, doch niet zoo geniaal, op zijde gestreefd door LUYKENS tijdgenoot, S. DE VRIES! Het voorbeeld is eerbiedwaardig. Zeker stond de puntige penteekenaar vroeg op!

J. H. VAN LENNEP.

F. de Sambix (vgl. XI. bl. 309). Gelijk reeds door mij *Nav.* VI. bl. 241 gezegd is,

heb ik hem nergens vermeld gevonden. Alleen blijkt uit het medegedeelde *Nav.* VI. bl. 273, dat, volgens zijn eigen handschrift in het *Album*, bij den heer VAN RAPPARD voorhanden, zijn geboortejaar in 1553 of 1554 moet worden gesteld.

De heer KRAMM heeft zich t. a. p. vergist, door hem SAMBRIX te noemen. Twee verschillende portretten van J. ROLANDUS, één met, en één zonder de namen van schilder en graveur, bij mij voorhanden, noemen hem SAMBIX, zoo als ook op het portret van hem zelven te lezen staat. V. D. N.

Nederlandsche muzikale literatuur der 17de en 18de eeuw (vgl. XI. bl. 346). De navolgende bijdragen schijnen ons eene noodwendige aanvulling van ons vorig artikel toe, en wij zouden die reeds vroeger geleverd hebben, zoo niet onderscheidene omstandigheden dit hadden verhinderd. Zoo vereischte onder anderen eene belangrijke vermeerdering onzer collectie de omwerking van een reeds geheel gereed zijnde artikel.

I. De opgaaf van hetgeen in onze collectie voorkomt, ter vermijding van overtollige toezending of mededeeling.

Wij noemen eerst voor memorie (dewijl het in de hier bedoelde categorie niet te huis behoort): een werk voor de luit, en voor één-, twee- en driestemmigen zang, in folio, onder den titel *Pratum musicum*, door EM. HADRIANUS verzameld en uitgegeven te Antwerpen bij P. PHALESIUS, 1584.

Dan in folio:

Stichtelijke rijmen van D. R. CAMPHUIJSEN, *met twee stemmen door* JOSEPH BUTLER, *Musicijn tot Amsteldam.* (Amst. 1652) (*).

In quarto:

A. ALEWIJNS *Zede- en Harpgezangen. Met zangkunst verrijkt door* DAVID PETERSEN (2de druk, Haarlem 1715).

Zangwijze uitbreiding over 't Hooglied van Salomon, door M. GARGON, op zangmaat gesteld door JOAN SCHENK (Amst. 1724, 95 blz. muziek).

Dankbare nagedachten op... de Geboorte van onzen Heiland, door J. VAN ELSLAND, *met zangkunst verrijkt door* C. KAUWENBERG en W. VERMOOTEN (Haarlem jaartal?).

G. VAN MATERS *Kruisgezangen*, *Met zangkunst verrijkt door* W. VERMOOTEN (Haarlem 1718). (†)

XII Concertini, Mescolate d'ariette novelle di G. SOENIUS *in Amsterdam* (Haarlem 1725).

Mengelzangen, twee deelen, met *arietten sarabanden etc. voor instrumentaal en vocaal,* — zoo als uit de titelplaten blijkt — ook van SOENIUS (Haarlem 1724).

'*T Vermakelijk Zangprieel of Vreugdige bijeenkomst van Herders en Herderinnen*, *op de Nieuwste en Keurelijkste Marche*, *Menuette*, *Gigaas*, *Aartjes etc.* (Te Haarlem bij de Erfgen. IZ. VAN HULKENROY. Zonder opgave van dichter, verzamelaar of jaartal.

Zinspeelende Liefdesgezangen. Verdeeld in 28 *Gezangen door* WILLEM HESSEN, *en op muzijk gebragt door* WILLEM VERMOOTEN, *voor twee Stemmen* (Haerlem I. v. H. jaartal?) (†).

Zangh-Bloemzel van JOAN ALBERT BAN, *Haerlemmer*, *dat is*, *Staeltjes van den zinroerenden Zang; met drij Stemmen, en den Gemeene-Grondstém. Neffens een kort Zanghbericht. Boovezangh* (Amst. bij P. MATHIJSZ, 1642).

Kort Sangh-bericht van J. A. BAN, *Haerl.* op zijne *Zielroerende zangen* (Amst. als voren, 1643). (§)

Heilige Gezangen, *Psalmen*, *Lofsangen ende Geestelike Liedekens.... Op alderhande, soo wel bekende ende gebruijkelike*, *als ook gantsch nieuwe*, *van verscheiden Meesters gemaekte Sangh-geluijden*, *met Bas en Discant*, *gestelt ende uijtgegeven door* W. SLUITER (Deventer bij JAN COLOMP, 1661).

In quarto oblongo.

Kruisgezangen of Hemelweg, voor 2 zangstemmen (Amst. 1716).

J. STARTERS *Friesche Lusthof* en *Boertigheden* (**).

In octavo:

Weder voor memorie. Een exemplaar van de *Souter Liedekens* (Amst. bij CLAES JACOBSZ. PAETS, 1613).

Verder: D. R. CAMPHUIJZENS *Stichtelijke rijmen*, *met veele nieuwe wijzen vermeerdert* (T'Amsterdam, 1682).

Idem idem. *Geheel op noten gebracht.... door* M. MATHIEU (Bij IZAAK NAERANUS, 1702).

Idem idem. *Gestelt op sleutels ... door* JOSEPH BUTLER; *vermeerdert met eenige nieuw gecomponeerde wijzen*, *door* M. MATHIEU (Amsteldam, KORNELIS VAN DER SIJS, 1727).

Idem idem. *Geheel op Nooten*, *na de voijzen van Dr.* R. ROOLEEUW (Amsterdam bij JAN MORTERRE, 1756).

J. VAN LODENSTEIJNS *Uijtspanningen*, *op een zoetvloeijende Maatzang gebragt en met Voijzen vermeerderd* (Amsterdam 1769).

Christelijke Plichtrijmen, *verciert met de Voijsen van ijder Liedt op Musijck-Nooten en verscheijde Canons*, door CORNELIS DE LEEUW, *Edammer* (T'Amsterdam, 1648).

Zederijmen van A. J. *verciert met Nieuwe*

(*) Alleen de *bas*partij. Is de *cantus* ook ergens voorhanden?

(†) Deze vier werken zijn in één band gebonden.

(†) Hiervan alleen de *cantus*. Schuilt de *bassus* ook ergens?

(§) De muziek ontbreekt juist in ons exemplaar; het voorwerk, waaronder eene *Onderrechting om deze zanghen wel te zinghen*, beslaat 16 bladzijden. Is die muziek te vinden? Hoe komt het dat het werkje, in 1643 uitgegeven, op den titel als van 1642 vermeld staat?

(**) Aan dit exemplaar ontbreken titel en titelplaat, alzoo ook plaats van uitgave en jaartal.

Muzijk door Mr. S. LEFEVRE, *Musicijn der Stadt Amsterdam.* Uitgegeven (aldaar, 1656) door J. RIEUWERTSZ., met eene voorrede, waaruit blijkt dat de auteur vroeger een werk, onder den titel *Christelijk Vermaak*, heeft geschreven. (Wie was A. J.?) (*)

Eibergsche Zanglust, door W. SLUITER. (Amst. 1687.)

Mengelstoffen.... op verscheide, zo Oude als Nieuwe, Toonen en Psalmwijzen, door C. TUINMAN (Utrecht, W. BROEDELET, 1709).

HENDRIK UILENBROECKS *Christelijke Gezangen... op Muzijknooten gestelt* (13de druk, Amst. 1713).

Mr. A. PELS, *Minneliederen en Mengelzangen* (Amst. 1684).

JAN VAN ELSLANDTS *Gezangen* (4de druk, Haarlem, J. VAN HULKENROY, 1738).

Zang- en Speeloefening — eenige fraaije zangstukjes. (Dit werkje, in twee deeltjes, elk van 48 bladz., bevat verklaringen van de muziek en daarna zangstukjes. Beide zeer curieus.) Deze tweede uitgave is bij HULKENROY van 1735. De eerste, waarvan het eerste deel voorhanden, is zonder jaartal.

Medemblicker Scharrezoodtje... overgoten met een Sanghers-sausjen, door Mr. H. J. PRINS, *Organist en Voorsanger binnen Medemblick* (Aldaar 1650).

Eindelijk nog in quarto het in dit tijdschrift meermalen vermelde *Const-thoonende Juweel* (Zwol 1607) en in duodecimo, *Enckhuyser Liedeboeckskem* (Amst. 1689).

Men zal ons de gekozen volgorde ten goede houden; vooreerst doet die weinig ter zake, en ten anderen zal men, bij eenige opmerkzaamheid, den draad wel vinden die er door loopt. Zoo hebben wij ook van de titels, kortheidshalve, slechts het voor het doel noodzakelijke of bijzonder belangrijke opgegeven; wij schreven hier geene bibliographie.

II. Berigt van hetgeen ons reeds welwillend werd verstrekt.

Behalve de in het vroegere artikel vermelde twee werkjes: 1. Eene uitgave van KRULS werken, in quarto, (Amst. 1634), waaruit wij de één-, twee- en driestemmige liederen (muziek bij de »Minnelijke Sang Rijmpies") hebben getracht in maatverdeeling en nieuwe notatie over te brengen. 2. De *Friesche Lusthof* voornoemd, uitgave van 1621 te Amsterdam, waar »bij alle onbekende wijsen de noten ofte musijcke gevoecht" is »door Mr. JAQUES VREDEMAN, Musijck Mr. der stadt Leeuwarden. 3. *De Gezangen* van J. VAN ELSLANDT, (mede boven reeds vermeld, zijnde later aangekocht) en 4. *De koddige Olipodrigo of nieuwe kermiskost*, in duodecimo oblongo, t'Amsteldam. EVERT NIEUWENHOFF, 1655. Ook is ons nog verstrekt de *bassus* van de *Kruisgezangen* in quarto oblongo vermeld, waarvan wij slechts den *cantus* bezaten.

(*) Ofschoon op den titel niet vermeld, komen er ook compositiën van J. DUZART (DUSART? zie SCHOTEL, *Letter- en oudheidkundige avondstonden*, bl. 75 en 116) in voor.

III. Wat door ons is opgespoord omtrent het in het vroegere artikel gevraagde.

In het meergenoemd *Lexicon* van GERBER vindt men:

»SCHOPP (JOHANN) lebte zu Hamburg als ein grosser Meister auf der Violine um die Mitte des vorigen Jahrhunderts. Seine blühendsten Jahre fallen in die Zeit von 1640 bis 1660. MATHESON sagt von ihm: »Man habe seines gleichen so leicht nicht in Köninglichen und Fürstlichen Kapellen gefunden." Dan volgt de lijst zijner werken. Zijn vaderland wordt daar niet vermeld, ook niet van verblijf in Holland gesproken. Zoude hij dus wel tot de nederlandsche componisten te rekenen zijn?

HELMBRECKER wordt ook genoemd in het vers, aangehaald door SCHOTEL op bl. 116, loco cit. Hij heet daar HELMBREEKER, wat hoogstwaarschijnlijk juister is dan in den ruwen druk van het vroeger vermelde werkje, en dat een Nederlander doet verwachten.

IV. De opmerking in het midden gebragt, dat, hoewel ons alle bijdragen over het gestelde tijdvak van belang zijn, wij echter bijzonder belang stellen in het bekend worden met *instrumentale* werken, omdat deze zoo veel zeldzamer dan *vocale* schijnen te zijn, en dat onder de laatstgenoemde, vooral de *meerstemmige* weder de meest belangwekkende zijn.

V. Wij vestigen de aandacht op de namen, die zich weder aan ons voordoen: BUTLER, PIETERSEN, SCHENK, KAUWENBERG, VERMOOTEN, SOENIUS, BAN, MATHIEU, ROOLEEUW, DE LEEUW, LEFEVRE, PRINS, VREDEMAN.

W. J. F.

Carileen (vgl. XI. bl. 352). T. a. p. komt de vraag voor: wat was eene *Carileen?*

De *Dictionnaire Provençal-Français* van HONNORAT (Digue, 4°. 1846) geeft, dl. I. bl. 426, onder het woord *Carrilhoun* (carrillon), als etymologie daarvan op het provençaalsche woord *quat* (quatre), met verklaring dat het beteekent *musique à quatre cloches*, en verder dl. II. bl. 984, onder het woord *Quat* (van *quatuor*) de volgende opmerking:

Quat. De *quatr.*, par la suppression du *t* et l'interposition d'une *r* et par le changement de *qu* en *c*, *carr*: d'où

Carr-ilhoun (Carillon).
Carr-ilhouner (Carillonner).
Carr-ilhounier (Carillonneur).

Indien nu de *Carileen* van C. KIST, waarop in het artikel van W. J. F. gedoeld wordt, eene *vierstemmige* compositie is, zou de be-

teekenis der benaming naar de bovenstaande derivatie al vast gevonden zijn, en die etymologie zelve daardoor grootelijks bevestigd worden. L. C.

[Is *Carileen* niet een eigennaam, het eerste woord van bekende liederen? Men vindt als zangwijze boven liederen, *eerste, tweede* en *derde Carileen.*]

Portret van Paludanus en Maelson. Welk versiersel dragen PALUDANUS en MAELSON om den hals, op de van hen uitgegeven portretten, in MULLERS *Catalogus van portretten*, voorkomende onder de Nrs. 4082 en 3364?
Dr. WAP.

Balthasar Gerards, door van Bieselingen (vgl. A. R.). Gegrond is de bewering van HOUBRAKEN, en na hem van HOOGSTRATEN, dat CHRISTIAAN JANSZ. VAN BIESELINGHEN, een portret van BALTHASAR GERARDS zou hebben vervaardigd: want, het bevond zich in de kunstverzameling van DAVID FLUD VAN GIFFEN, laatstelijk predikant te Dordrecht, en aldaar in 1701 overleden. Deze was bij HENDRIK CASIMIR II, graaf van Nassau, stadhouder van Friesland en Groningen, als hofprediker zeer in aanzien, en stond in zijn' tijd bekend als een keurig kunstliefhebber en hoogschatter van vaderlandsche oudheden; getuige de gedrukte catalogus zijner nagelatene verzameling van autographen, die geacht kan worden zeker de rijkste en belangrijkste te zijn geweest, welke in ons land door eenig particulier is bezeten, daar zij, te oordeelen naar de personen door wie ze geschreven en aan wie ze gerigt waren, gedeeltelijk herkomstig was uit de oranje-nassausche archiven. Brengt men nu het aanzien, waarin de hofprediker bij den stadhouder stond, in verband met zijne liefde voor kunst en oudheden, dan komt het mij niet te gewaagd voor aan te nemen, dat èn het portret van BALTHASAR GERARDS, èn de gedeeltelijke verzameling van autographen, door den stadhouder aan zijn' hofprediker, ter verrijking van zijn kabinet, zullen zijn vereerd; doch of R. VINKELES naar *dat origineel* zijne gravure heeft gevolgd, valt moeijelijk te beslissen; en V. D. N. zou mij verpligten, door op te geven of dit portret tot een of ander werk behoort, en zoo ja tot welk of dat het afzonderlijk is uitgegeven; gelijk mede jonkheer ELZEVIER, door mij in te lichten omtrent de wijze waarop VAN BIESELINGHEN, na den dood van prins WILLEM I, naar Spanje vertrok, omdat men vermoedt dat er meer achter schuilt dan men tot nog toe weet. Opmerkelijk is hetgeen GAUÉT DE SAINT-GERMAIN, van VAN BIESELINGHEN, te Middelburg in 1600 overleden, zegt: »Il *paroit* que le portrait fit sa réputation, *ou du moins on croit que c'est à ce talent* qu'il dut le titre de Peintre du Roi d'Espagne (PHILIPPE II), pendant le séjour qu'il fit à la cour de ce prince."
J. L. A. I.

Glasruiten in gebouwen uit de middeleeuwen. Voor eenige jaren besloten kerkvoogden van de hervormde gemeente te Deventer tot de restauratie van de prachtige St. Libuinus of Groote Kerk, onder de leiding van den verdienstelijken bouwmeester der gemeente, den heer B. LOOMAN.

De zorg en de vrijgevigheid van kerkvoogden, gepaard met de kennis en lust tot studie in de gothische en aanverwante bouworden van genoemden bouwmeester, hebben gewaakt tegen een heilloos vandalisme, dat men helaas! in onze dagen nog te dikwerf ziet en waardoor soms de heerlijkste vormen van merkwaardige gedenkstukken van bouworde en andere kunststukken òf misvormd òf vernietigd worden. Jammer evenwel, dat de inkomsten der kerk niet schijnen toe te laten om de restauratie onafgebroken te doen voortgaan, immers sedert meer dan drie jaren is die gestaakt. Men verneemt echter, dat kerkvoogden voornemens zijn de restauratie voort te zetten zoodra de kerkelijke fondsen dit zullen kunnen dragen.

Hoe *schoon* nu ook de heerlijke vormen der antieke bouworde van het gerestaureerde gedeelte voorkomen, zoo is er toch iets in, waarover verschil van meening bestaat en dat welligt door een of meer medewerkers van dit belangrijk tijdschrift tot helderheid zal kunnen gebragt worden, namelijk, *de grootte* der glazen of ruiten in de kerkramen. Door den bouwmeester zijn die in de gerestaureerde ramen in ijzeren roeden aangebragt op eene grootte, waarvan er van de vroegere in lood gehakte ruitjes ongeveer 4 zouden kunnen gezet worden. Nu is de vraag:

Wat behoort men bij het restaureren van zulke gebouwen in het oog te houden omtrent de grootte der ruiten? Moet de vroegere kleine vorm behouden worden of staat de grootte der ruiten geheel op zich zelven, zonder dat de bouwmeester aan vorm of verhouding eenigzins is gebonden?

Mogt dit tot meerdere klaarheid kunnen gebragt worden door een wetenschappelijk en aesthetisch onderzoek, het zoude een voordeel zijn voor de verdere plannen, die eventueel tot voortzetting der restauratie voorbereid worden, zoowel voor hier als voor elders.

Deventer. K. H.

Het verkeerbord (vgl. XI. bl. 270, 346). Het verkeerbord of trictracspel, ook wel genaamd tocadille of tiktrakspel, ital. toccatagli, lat. ludus latrunculorum, werd in vroe-

gere tijden veel gespeeld en ook afgebeeld op schilderijen.

De wijze hoe, is mij niet gebleken.

De schijven waren vrij groot en meest met ingedrukte figuren aan weêrszijden.

Die figuren waren van onderscheidenen aard; — nu eens afbeeldingen van romeinsche keizers, keizerinnen, moeders of zusters; — dan afdrukken van gedenkpenningen op oorlogen en veldslagen in Duitschland en elders; — dan weêr duitsche spreekwoorden, — ook zelfs meer galante voorstellingen en omschriften.

Van de *twee eerste* soorten, Romeinen en veldslagen, komen een zeker aantal voor in de kunstverzameling van BOONZAJER, te Gorinchem: zij bestaan in de hieronder vermelde; — die der veldslagen zijn zeer fraai afgedrukt, volmaakt geglansd, en vervat in dikke of breede opstaande randen, die afzonderlijk daarom zijn gebragt en gelijmd; welligt om de werking van 't hout.

Ofschoon zij van twee kleuren zijn, is het hout van nature niet zoo sterk verschillend in kleur.

Waarschijnlijk zijn zij gestempeld of gedreven in Neurenberg of in Maintz, door zekeren P. H. M., welke letters op sommige voorkomen. C. G. B.

---

12 *houten Gedenkpenningen als schijven van een verkeerbord, aanwezig in de verzameling van* C. G. BOONZAJER *te Gorinchem.*

N°. 1. 1685. Op de inneming van Neuhauss. Zie VAN LOON. dl. III.
Cæsar me recipit strato aut fugiente tyranno. Afsn. *Neuheusis expugnatur die* 9/19 aug.
Keerzijde: Een adelaar met zijn bliksem een' wolf treffende.
Et Stabulo et campo devulsus lustra requirit.

» 2. 1688. Grieksch Weissenburg of Belgrado ingenomen 6 Sept.
Afbeelding en daaronder: *Ist in Turkische gewalt geraten A°. Chr:* 1521, *von den Christen mit stürmender hand erobert* 1688 *d:* 6 *Sept.*
Keerzijde: IMBELLES TVRCOS CRVX ATQVE ECCLESIA VINCVNT.

» 3. 1689. Maintz door de keizerlijken ingenomen. Die stad gebombardeerd, daarboven: *Moguntiacum.* bl. 444.
Afsnede: *Gallorum fraude ereptum virtus Germanorum restituit.* A. 1689.
Keerzijde: Compescet ignibus ignes.
Afsnede: *Incendit quacunque incedit.*

» 4. 1690. Canisia (Caunitz) aan LEOPOLD JOSEF overgegaan. Post XC annos etc.
Keerzijde: Novos gaudens spondere triumphos. 13 *April.*
Afsnede: *Victus dedit manus d:* 13 *April.*
Een geketende knielende Turk voor den overwinnenden keizer.

» 5. 1691. Vredefeest in 's Gravenhage onder WILLEM III, koning van Brittannje. bl. 531, 1.
Consilio, concordia et fortitudine Ingentes animo dignas Jove concipit iras &c: Afsn. *Conventus fœderat: princip: præside Guilielmo III. R: Brit: Hagæ Comit: celebr:* 1691. P. H. M.

» 6. 1694. Driedubbele overwinning op de Turken en verbondenen te Peterwaradijn, Huij en aan den Rijn. dl. IV. bl. 112, 1.
Petrovaradino liberato, Huyo recepto, Rheno trajecto.
Keerzijde; Virtuti et concordiæ Christianorum.

» 7. 1695. Namen veroverd 1695. bl. 148, 2.
Provincia restituta. De stedemaagd tusschen de Maas en Schelde.
Keerzijde: Eene pyramide, waarop: *Namurcum, indefessa virtute fœderatorum et reddi &c:*

» 8. 1697. LODEWIJK WILHELM van Baden, overwinning aan de Theiss (Tibiscum) 11 Sept.
Keerzijde: Descenderunt velut lapis. Exod: 15, 5.
Afsnede: *Victoria ad Tibiscum XI Sept:* 1697.

» 9. 1700. Eeuwfeest der keizers LEOPOLD en JOZEF.
Omschr. *Sæculo festas referente luces.* Afsn. *Gloria sæculi, virtus Cæss:* P. H. M.
Keerzijde: His ego nec metas rerum nec tempora pono.
Afsn. *Leopoldo et Josepho augg. sæcularia sacra celebrantibus.* 1700.

N⁰. 10. 1704. Veldslag bij Hochstett; prins EUGENIUS van Savoye, LODEWIJK WILHELM van Baden en JOHN MARLBROUGH; Frankenland behouden en Zwaben bevrijd. Zie VAN LOON. dl. IV. bl. 373, 2.
Keerzijde: De Franschen en Beieren verslagen, 12 Aug.
Probata sociorum virtus fidesque. His tutelaribus.
Afsn. *Franconia servata, Suevia liberata.* 1704.
Rug. *Tallard: fr: maresch: cum mult: ducib: et X millib: milit: captis.*
Afsn. *Gallis Bavarisgue devictis.*

» 11. 1704. Beieren tot gehoorzaamheid teruggekeerd. bl. 394.
Keerzijde: Overwinning bij Ulm, Augsburg verlost, de vijand over den Rijn.
Omschr. *Bavaria ad obsequium rediens.*
Afsn. *Clementia Augusti* 1704.
Keerzijde: *Augusta Vind: liberata, Ulma recuper: hostes ultra Rhen: fugati.* Afsn. *Tranquillitas redux.*

» 12. 1704. Inneming van Gibraltar, en de fransche vloot op de vlugt gejaagd. bl. 405, 2.
Anna etc. r. Afsn. *Virtus Anglorum, victrix perpetua* 1704. P.H.M.
Randschr. *Maris imperium assert: portu Gibraltar capto classe Gall: fugata.*

C. G. B.

Schijven met romeinsche keizers, keizerinnen enz., aanwezig in de verzameling van C. G. Boonzajer te Gorinchem.

13 Witte.

1. *Voorzijde.* ÆLIUS HADRIANUS HADRIAN: *Imp: pater.*
Keerzijde. DOMITIA PAULINA HADRIANI *Imp: Mater.*
2. *Voorz.* HEINRICUS SECUNDUS *Imp: August:*
Keerz. CUNEBUNDA (?) HEINRICI *S. Imp: Uxor.*
3. *Voorz.* PHOCAS CÆSAR AUGUSTUS *Imp:*
Keerz. LEONTIA PHOC: *Imperato: Uxor.*
4. *Voorz.* *Divus* OCTAVIUS AUGUSTUS *Imp:*
Keerz. LIVIA DRUSILLA AUGUSTI *Imp: Ux:*
5. *Voorz.* CONSTANTINUS MAGNUS *Imp: Aug:*
Keerz. FAUSTA HERCULI *filia* CONSTAN: *M: uxo.*
6. *Voorz.* OCTAVIUS OCTAVII *Imp Pater.*
Keerz. ACCI JULIA *Soror* C: CÆS. OCTA: *mater.*
7. *Voorz.* LUC: CÆSAR C: CÆS: *Dicta: pater.*
Keerz. AURELIA C. CÆSA: *mater.*
8. *Voorz.* LODOWICUS *Pius Imp: Augustus.*
Keerz. JUDITH LODOWICI *Pii Imp: uxor.*
9. *Voorz.* CONSTANTIUS *Imperator Augustus.*
Keerz. HELENA *Regis Angliæ f:* CONSTA: *uxor.*
10. *Voorz.* GERMANICUS C: GERMA: *Cæs: pater.*
Keerz. AGRIPPINA GER: *ux: Imp:* GER: *mater.*
11. *Voorz.* OTHO *Secundus Imperator Aug:*
Keerz. THEOPHANIA NICEPHORI *Soror* OTHONIS *uxor.*
12. *Voorz.* C. GERMANICUS CALIGULA *Imperator.*
Keerz. JUNIA CLAUDILLA *Cæs. Imper: uxor.*
13. *Voorz.* L. SEPTIMIUS SEVERUS PERTINAX *Imp:*
Keerz. DOMITIA CALVILLA M: ANT(O)NINI *Imp: Mater.*

15 Zwarte.

1. *Voorz.* TIBERIUS CL: DRUSUS *Imperator.*
Keerz. AGRIPPINA GERMANICI *filia* TIBERII I *u:*
2. *Voorz.* *Imperator* TRAJANUS HADRIANUS *Augs:*
Keerz. PLOTINA TRAJANI *Imper: uxor.*
3. *Voorz.* SERGIUS GALBA GALBÆ *Imp: pater.*
Keerz. NUMIA ACHAICA GALBÆ *Imp: uxor.*
4. *Voorz.* ANNIUS VERUS COMMODUS M: AUREL: ANTO: *pat:*
Keerz. MARTIA OCTACILLA SEVERI PERTINA: *ux:*
5. *Voorz.* SERGIUS GALB: *Imper: Augustus.*
Keerz. LERIDA GALBÆ *Imperator: uxor.*
6. *Voorz.* DOMITIUS NERO *Imper: tyrannus Ts:*
Keerz. OCTAVIA CLAUD: *Imper: filia* NERONIS *ux:*
7. *Voorz.* AULUS VITELLIUS *Imperator.*
Keerz. GALERIA FUNDANA AVIT: *Imp: ux:*
8. *Voorz.* C. TIBERIUS NERO TIBERII *Imper: Pa:*
Keerz. LIVIA DRUSILA TIBER: NERO: *Imp: uxo:*
9. *Voorz.* CAJUS JULIUS CAESAR *Impera.*
Keerz. CORNELIA CINNAE *fil.* C. CAES: *uxo.*
10. *Voorz.* L. VITELLIUS A VITEL: *Imp: pater.*
Keerz. SEXTILIA A VITELLII *Im: mater.*
11. *Voorz.* CAESAR GERMANICUS CALIGULA *Imperator.*
Keerz. JUNIA CLAUDILLA CAES: *Imper: uxor.*
12. *Voorz.* L. AURELIUS VERUS COM: ANTONINUS.
Keerz. LUCILLA MARC: *filia* AUR: COMMODI *uxor.*
13. *Voorz.* ÆLIUS HADRIANUS HADRIAN: *Imp: pater.*
Keerz. DOMITIA PAULINA HADRIANI *Imp: mater.*
14. *Voorz.* VESPASIANUS VESPAS: *Imp: pater.*
Keerz. VESPASIA POLLIA VESPAS: *Imp: mater.*
15. *Voorz.* DOMITIANUS *Imperator Augustus.*
Keerz. DOMITIA LONGINA DOMIT: *Imp: Uxor.*

C. G. B.

TAALKUNDE.

Spreekwoorden: » Hij heeft er het hachtje bij ingeschoten" (vgl. XI. bl. 317). Heeft de heer J. H. VAN LENNEP het wel juist, dat het spreekwoord luidt: »Uit anderer lieden vleesch is het goed hachten snijden?" Is het niet veeleer: » Uit anderer lieden leer is het goed schachten snijden," hetgeen ook wel eens wordt gezegd: »Uit een andermans leer is het goed riemen snijden?" †.

Spreekwoorden: » Hij heeft er het hachtje bij ingeschoten". De door den heer J. H. VAN LENNEP hieromtrent gedane vraag: »Wat is hier *hachtje?*" schijnt mij toe niet moeielijk te beantwoorden, want *hachtje* kan hier inderdaad *leven* beteekenen, gelijk aan het slot door hem wordt verondersteld. Behalve bij de reeds door den heer VAN LENNEP medegedeelde spreekwoorden, waarin *hachtje* voorkomt, is er mij nog een bekend, n.l.: »*Dat is een hachtje!*" waarmede een *bonvivant* wordt bedoeld.

Ik wijs er op, dat הַחַיָּה of הַחַי (*hachaja* of *hachai*) *het levende* of *de levende* beteekent, — hoezeer het woord חַיִּים *leven* in dualis voorkomt. Het is dus ligt mogelijk, dat dit hebreeuwsche woord in onze taal is ingeslopen. — Ook SALOMO zegt (Pred. VII: 2): »Het is beter te gaan in het huis des treurenden, dan te gaan in het huis des drinkmaals; want dat is het einde van alle menschen; en de *levende* וְהַחַי — de *bonvivant* (?) — neme het ter harte. — Er zijn bovendien meer spreekwoorden, waarin een hebreeuwsch woord is ingeslopen; als: » Het is een góócheme streek" (van חָכָם, *chacham*, wijs) enz.

ALEXANDER.

[In de spreekwijze, „dat is een hachtje", beteekent het laatste woord niet alleen een *bonvivant*, maar ook iemand die, in welk opzigt ook, veel durft wagen. Er is geen reden om daar aan iets anders te denken dan aan het nu verouderde *hacht* = brok. Men zegt immers van eene groote sterke vrouw die wat aandurft, „'t is een brok", en van den *bonvivant* „'t is een lief brokje". Voorts is חַיִּים geen analis maar een pluralis.]

Spelling. E en ee; o en oo (vgl. XI. bl. 61, 118). Dr. VAN VLOTEN meent op mijn voorstel afwijzend te beschikken, door mij »*de Nederlandsche spelling*" van dr. L. A. TE WINKEL onder de oogen te leggen. In die meening kan ik evenwel nog niet deelen. Juist met het oog op de bestaande geschriften, waaronder ik dat van TE WINKEL — in 't voorbijgaan gezegd, reeds vóór dr. VAN VLOTENS repliek — op hoogen prijs leerde stellen, dunkt het mij niet overbodig een eenvoudigen regel voor te stellen daar, waar de veelheid der regels zich verliest in onvolledigheid, in halfheid. Maar hooren wij liefst dr. TE WINKEL zelven; zie voorberigt der eerste uitgave, bl. 6 (of voorberigt der derde uitgave bl. 5).

.... » Men onthoudt b. v. gemakkelijker en beter, dat *zeep* in het Hoogduitsch *Seife*, of in het Engelsch *soap* heet, en dat *ei* en *oa* met onze scherpe *e* overeenstemmen, dan men onthouden kan, dat *zeeperig* en *inzeepen* twee *e*'s moeten hebben." Maar moeten dan de leerlingen, die nog geen vreemde taal kennen, het minder gemakkelijke onthouden? Lezen we nu verder: »Zooveel mogelijk hebben wij onze bewijzen uit het Hoogduitsch en het Engelsch ontleend, omdat die talen hier te lande het meest bekend zijn. Waar die echter ontoereikend waren, moesten wij onze toevlugt tot de oudere Germaansche talen, het Gothisch, Angelsaksich, Oudsaksisch en Oudhoogduitsch of tot het Friesch en de Noordsche talen nemen." Hier wordt dus elken niet-geletterde de deur gesloten, en tast hij, aangaande de spelling zijner hollandsche *e*, in volslagen duisternis. Nog enkele regels van bl. 7 (of derde uitgave bl. 6) »....; doch eenige woorden zal men daarom te vergeefs zoeken, omdat het mij, ondanks vele nasporingen, niet gelukt is, den oorspronkelijken vorm te ontdekken. Misschien zal die later gevonden worden, misschien ook niet, en dan is het mijns inziens raadzaam de gebruikelijke spelling voor de echte aan te nemen."

Ziedaar eene openhartigheid, eene nederigheid, die den geleerde tot eer verstrekken; doch zoo ik hier als laatste toevlugt in den doolhof *het gebruik* hoor aannemen, en dr. v. VLOTEN mij toch zegt, dat ik in dat werkje » den eenig juisten grondslag zal vinden," dan houde hij het mij ten goede als ik zeg dat zijn teregtwijzing mij niet veel verder heeft gebragt; want de geletterde zal dan voortdurend zijn woordenboek moeten raadplegen, omdat *hem* geen regels *kunnen* gegeven worden. Waar hij echter ook hier geen aanwijzing vindt, daar wendt hij, dus nog onbekend met de *gebruikelijke* spelling, zich tot den taalvorscher met de vraag: » hoe moet ik dit en dat schrijven?" en zal zich dan volkomen bevredigd moeten achten door het antwoord: » Naar het gebruik, vriend."

Ik ben dus zoo vrij mijne vraag te herhalen: Wat zou er tegen zijn, als norma aan te nemen, de *e*, waar ze niet toonloos is, dubbel te schrijven: *steelen* zoowel als *heelen*, *beedelen* zoowel als *bedeelen?* En kan de *o* niet den regel van *a* en *u* volgen; waarom niet *stoten* zoowel als *gegoten*, *belonen* zoowel als *wonen?*

C. J. J. V.

Kostverloren wetering (vgl. A. R.). Ter nadere bepaling van den tijd, waarin door een fellen brand het buitenverblijf *Amstelhof*

vernield werd (*Nav.* II. bl. 276), kan door mij worden aangetoond, dat op eene kaart, *Rhinolandiae*, *Amstelandiae*, *et circumiacent. aliquot territoriorum accurata desc. Auct.* BALTHAZARO FLOR. à BERCKENRODE. *Amstelodami, apud* FREDERICUM DE WITT, 1661, reeds t. a. p. staat *Ruijssche Stein*, en daaronder *Kostverloren*, zoo dat die brand gewis reeds vóór 1660 had plaats gehad.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Woorden in Zeeuwschvlaanderen in gebruik (vgl. A. R., XI. bl. 177, 211, 276).

Astrant was, ten minste in mijne jeugd, in Amsterdam ook in gebruik.

Pullen worden nog in vele provinciën de chinesche porceleinen vazen of bekers, op kabinetten of kasten staande, genoemd.

As ter toe. Ook in Amsterdam gebruikelijk (*), ten minsten vroeger.

Biezen van 't hard loopen der koeien, ook in Noordbrabant gebruikelijk.

Klis, drop. In Belgisch Vlaanderen zegt men klissen-brood.

Missand. Al mede in Vlaanderen gebruikelijk.

Schanslooper werd voor 40 of 50 jaren in Amsterdam nog genoemd eene jas, van achteren zonder split, doorgaans van grof laken of karsaai.

Opsulferen is ook in Noordbrabant in gebruik.

Bachten voor achter is ook vlaamsch.

Bedocht is ook plat hollandsch.

Beloken paaschen, ook vroeger in Holland veel gebruikt.

Blaauwen heet ook in Vlaanderen smokkelen. A. BR.

Dimanche (vgl. XI. bl. 316). De vraag vanwaar *dimanche* met *di* vooraan komt, in tegenstelling met de andere dagen der week, waarbij *di* achteraan is geplaatst, komt mij voor hoogst moeielijk te zijn op te lossen, indien men veronderstelt, dat beide dezelfde beteekenis hebben.

De opmerking van het bestuur, dat hierbij aan eene afleiding van *dominica* (zonder *dies*) moet worden gedacht, acht ik dan ook zeer aannemelijk.

Evenwel houd ik het er voor, dat de benaming van *dimanche* of *dominica*, in plaats van *dies solis*, van latere dagteekening is dan die der overige dagen; want de Franschen kunnen de namen der *zeven* dagen niet van de Romeinen hebben overgenomen, daar de week bij dezen uit *negen* dagen (*neuvaines*) — op den negenden dag werd nl. de markt gehouden — en bij de Grieken, gelijk later bij de fransche republiek, uit *tien* dagen (*decades*) bestond.

(*) Men zegt daar *as ter an toe.* BESTUUR.

Immers, met uitzondering alleen van de *zon* (zondag) (*), waarvoor de Franschen *dimanche*, de Italianen *domenica* en de Spanjaarden *domingo* hebben, treft men bij die drie natiën voor de overige dagen der week de namen der *zeven* planeten aan (†).

Zonder nu te willen beweren, dat de *zeven* planeten van de Joden, bij wie — het zij in het voorbijgaan gezegd — reeds sedert de scheppingsperiode de week uit *zeven* dagen bestond, tot de andere volkeren zijn overgegaan, wil ik hier doen opmerken, dat uit onderscheidene joodsche geschriften, waarin daarvan wordt melding gemaakt, kan worden bewezen, dat zij bij de Israëlieten sedert onheugelijke tijden bekend waren.

Hoewel zij in de meeste gevallen met de initialen שב"מ חנכ"ל (שַׁבְּתַאי *Saturnus*, צֶדֶק *Jupiter*, מַאְדִים *Mars*, חַמָּה de *Zon*, נֹגַהּ *Venus*, כּוֹכָב of כּוֹתֵב *Mercurius* en לְבָנָה de *Maan*) voorkomen, vond ik ze evenwel in het kabalistisch gebedenboekje שערי ציון, blad 22, pag. 2 — waarin zij als de *dienaren* van iederen dag der week worden aangeduid — in deze volgorde, als: חַמָּה *de Zon*, לְבָנָה *de Maan*, מַאְדִים *Mars*, כּוֹכָב *Mercurius*, צֶדֶק *Jupiter*, נוֹגַהּ *Venus* en שַׁבְּתַאי (§) *Saturnus*; waaruit ligtelijk kan worden opgemaakt, dat bereids in de tijden der rabbijnen de dagen der week naar de *zeven* planeten zijn genoemd geworden (**).

(*) Deze wordt bij de Christenen *de dag des Heeren* genoemd, omdat hij aan de opstanding van hunnen Verlosser was geheiligd en eerst in 371 werd hij, als *rustdag* vastgesteld ter vervanging van den *sabbath.* Vóór dien tijd vierden de eerste Christenen den ouden en nieuwen sabbath en wenschten de afschaffing van den eersten, om het jodendom zooveel te meer tegen te werken, en hunne algeheele afzonderig daarvan ook openlijk te doen blijken.

(†) Gelijk men weet heeten de overige zes dagen der week in het Italiaansch *Lunedi*, *Martedi*, *Mercoledi*, *Giovedi*, *Venerdi* en *Sabato*; en in het Spaansch *Lúnes*, *Mártes*, *Miércoles*, *Juéves*, *Viérnes* en *Sábado*.

(§) De naam van שַׁבְּתַאי *Sabathi* herinnert het italiaansche *Sabato* en het spaansche *Sábado*. Dat de Franschen *Samedi* hebben, levert het bewijs, dat daarbij eene verwisseling van letters heeft plaats gevonden, gelijk met *Semaine* (ital. *Settimana*), welk woord eene verbastering van *Septaine* is. Men denke evenwel niet, dat de naam van שַׁבְּתַאי *Sabbathi* is afgeleid van שַׁבָּת (*rustdag*); *Saturnus* werd dáárom aldus genoemd, omdat die planeet zich traag en bijna onmerkbaar beweegt, waardoor het schijnt, dat hij *rustend* en onbewegelijk op zijne plaats blijft.

(**) Reeds in den bijbel vindt men sporen van de namen der planeten, even als die van andere gesternten. Immers behalve *de Wagen*, *de Orion* en *het Zevengesternte* (*Job* IX: 9) willen sommigen in *Jes.* I: 21 צֶדֶק, *Jupiter*, in *Amos* V: 26 (vgl. *Num.* XXIV: 17) כּוֹכָב, *Mercurius*, en in *Habakuk* III: 4 נֹגַהּ, *Venus* hebben aangetroffen.

In een hebreeuwsch werk over de natuurkunde, getiteld: *Limude Hateba* van M. M. JÁWEL, (Czernowitz 1836) worden, wel is waar, *twaalf* planeten beschreven (blad 10, pag. 1); doch verder (blad 19, pag. 1) vind ik daar opgeteekend, dat in vroeger tijden de zeven planeten: שצ"ם חנכ"ל bekend waren, en dat de *Askenazim* — de Duitschers — (met uitzondering van *Mittwoch*) de dagen der week daarnaar hebben genoemd, met vermelding tevens dat dit is geschied, omdat zij als de *dienaren* der weekdagen werden beschouwd.

Behalve nu in dit werk, dat waarschijnlijk niet onder veler bereik is, kan men in het voortreffelijke dichtstuk כתר מלכות *Kroon der Heerlijkheid*, van SALOMO BEN JEHUDA IBN GABIROL, dat in het israelietisch gebedenboek voor den avond van den Grooten Verzoendag (*Kol Nidré*) met nederlandsche overzetting is geplaatst, eene volledige beschrijving van den werkkring, alsmede van den oorsprong der namen van de *zeven* planeten vinden.

Ook de Germanen, van wie wij de namen der dagen hebben ontleend, schijnen, met eenige afwijking, bij hunne benaming der dagen aan de zeven planeten te hebben gedacht, als *zon-* en *maandag*, *zon* en *maan; woensdag*, *Odins* of *Wodensdeag*, engelsch *Wednesday*, van WODAN (duitsche godheid MARS); *donderdag*, *Thunzerdeag*, eng. *Thursday*, duitsch *Donnerstag* (van THOR, opperste godheid, God des donders, n. l. JUPITER, aldus gelijkstaande met *dies Jovis* enz.); *Vrijdag*, *Fridgedeag*, eng. *Friday*, duitsch *Freitag* (van FREA, FREYA (*) of FRIDA, noordsche VENUS); en *zaturdag* of *saturdag*, eng. *saturday*, oudduitsch *Saturntag* (van SEATER, ook CRODO geheeten, God des tijds op den *Seaterberg*, gelijkstaande met SATURNUS).

Alleen voor *dingsdag*, *Tuisch-* of *Teusdeag*, engelsch *tuesday*, duitsch *Dienstag* of *Dingstag*, hebben de Germanen, op dezelfde wijze als later de Franschen enz. met den zondag deden, den naam aangenomen van *Tuisco*, eene godheid, stamvader des duitschen volks, in verwisseling met MARS, die een dag later voorkomt, terwijl zij MERCURIUS er bij hebben laten inschieten. — Neemt men evenwel aan, dat dingsdag is afgeleid van *dingen*, strijden, en aldus aan MARS kan zijn gewijd, en dat WODAN — wat enkelen beweren — *Mercurius* was, alsdan hebben wij voor *alle* dagen der week de oorspronkelijke namen behouden.

Uit het medegedeelde, dat ik eenvoudiglijk als toelichting op de vraag nopens *Dimanche* heb ingezonden, is mijns inziens op te maken, dat, in weerwil er afwijkingen hebben plaats gevonden (*), men het er voor mag houden, dat aanvankelijk alle *zeven* dagen der week naar de *zeven* planeten zijn genoemd geworden. Wel worden ze in geen taal gezamenlijk aangetroffen, doch dit doet, mijns oordeels, niets ter zake. Door alle tijden heen waren er volken, die één dag der week heilig hielden of als rustdag aannamen, zoo als de Israeliten den zaturdag, de Christenen den zondag, de Mohammedanen den vrijdag enz. (er zijn zelfs indische stammen die de zon aanbidden en den woensdag heilig houden, omdat op dien dag de zon is geschapen (!)), wat als oorzaak kan worden beschouwd, dat enkele dagen den naam van een der planeten met een anderen hebben verwisseld. Hoe zeer van het oorspronkelijke kan worden afgeweken, bewijzen de Engelschen, die den zondag day of Sabbath noemen. ALEXANDER.

[*Dingsdag* komt niet van *dingen:* de oude vorm van het woord bewijst het. Bovendien de goden der oude Duitschers waren andere dan die der Romeinen. Maar deze laatsten meenden overal de hunne weêr te vinden.]

Commiesbrood. Van waar het woord commiesbrood? Kan het komen van *gemischt Brot*, zoo als ik in Duitschland het munitiebrood heb hooren noemen? I. G. I. A.

„*Wij moeten achteruit*" *zeiden de Dockummers.* Gelijk Overijssel zijn Kampen, Gelderland zijn Achterhoek en Zeeland zijn Stavenisse heeft, zoo viel ook eens in Friesland aan Dockum de treurige onderscheiding ten deel van voor den spreekwoordelijken zetel der stommigheid gehouden te worden. Eens zaten een partij Dockummers (wie weet of het niet de burgemeester was met de schepenen en raden) voor een schoongebouwd en lustig brandend turfvuur. Het vuur was heet, dacht zijn blazende edel achtbare, het was heet, dachten de knipoogende schepenen, het was zeer heet, dachten de vuurroode raden. Wat te doen om den gloed te matigen? Er werd een goede hoop hout opgegooid. Dit hielp ook voor een oogenblik, maar slechts

---

Volgens GENESIUS wordt met עַשְׁתֹּרֶת (2 *Kon.* XXIII: 13) *Astarta*, de ster, *Venus* hebben bedoeld. Er zijn mede die goden uit de fabelleer in den bijbel willen vinden, door n. l. (*Gen.* IV: 24) תּוּבַל קַיִן, *Tubalkaïn*, voor *Vulcanus* en zijne zuster נַעֲמָה, *Naämo*, de liefelijke, voor *Venus* — beiden waren kinderen van *Jupiter* — (*Jes.* 46, 1) בֵּל *Bel* en (*Jes.* 65, 11) גַּד *Gad*, volgens sommigen *Fortuna*, vgl. *Genesis* 30, 11 voor *Jupiter*, en (*Ezech.* XIV: 17 en *Hosea* XIII: 9) כִּי voor *Minerva* te houden.

(*) Hiervan is wellig het woord *vrijen* afkomstig.

(*) In het Deensch wordt n. l. dingsdag *Tirsdag*, woensdag *Onsdag* en zaturdag *Löverdag*, welke dagen in het Zweedsch *Tisdag*, *Onsdag* en *Lördag* worden genoemd. Oudnoordsch heetten de dagen *Sunniedagr*, *Mánadagr*, *Tyrs-* of *Tysdagr*, *Odinsdagr*, *Thorsdagr*, *Fria-* of *Freyjudagr* en *Laugardagr*. (De laatste beteekent de dag bestemd voor baden.)

om weldra de bakkersovenhitte in een smeltovengloed te verkeeren. Wat thans te beginnen? Het was aan den burgemeester te zorgen, dat de gemeente geen ramp leed in den persoon van haar overheid. Hij keek om uitkomst in het gelaat zijner ambtgenooten, doch daarop was niets te bespeuren dan de immer toenemende weêrschijn van het raadskamervuur. Geen licht in deze moeielijke zaak! Maar de hond van den burgemeester (publiek werd er in dien tijd nog niet toegelaten) had het ook te warm. Met een kort besluit stond het dier op, en ging verder van den haard liggen. Nu was de oplossing gevonden. »*Wij moeten achteruit*", zeiden de Dockummers. *Men zegt*, dat eenige spotboeven daarop, of bij eene andere soortgelijke gelegenheid (want het zal wel het eerste dockummer stukje niet geweest zijn!) het gebakken evenbeeld van een monstergarnaal aan een ketting in de gracht hebben gehangen, en, zoo dit symbool der gedachteloosheid niet is weggenomen, dan hangt het er nog.

Aan de Harlingers is de naam toegekend van *tobbedansers*, omdat zij eens met behulp van deze eenvoudigste aller bootjes eenige schipbreukelingen zouden hebben gered. — Die van Bolsward heeten in de wandeling *oliekoeken*, wegens den woedenden twist, bij een feest ontstaan, en waarbij eerst met oliekoeken en vervolgens met kokende olie geworpen werd. J. H. VAN LENNEP.

Arikaeter. *Arikaeter* vond ik in een kluchtspel van den jare 1784, als scheldnaam meermalen voor een verfranschten Hollander gebezigd. Wat beduidt dat woord? Zou het ook *Henry quatre* beteekenen? In mijne jeugd zeide men wel eens van iemand, die naar de laatste mode was gekleed, hij is *à la Henry-quatre*. †.

Scheef dat juffert goed. Van waar de zonderlinge spreekwijze: *scheef dat juffert goed?* HARREBOMÉE heeft *Een beetje scheef dat juffert* (*of zwiert*) *wel*. Er is mij door eene juffer naar gevraagd, maar ik kon 't niet beantwoorden. Welligt is de een of ander navorscher er toe in staat. J. C. K.

Beslistheid. Dezer dagen las ik in een pas uitgekomen werkje, eene vertaling uit het Hoogduitsch door eene bekwame hand: »Dit wagen wij met *beslistheid* uit te spreken", voor met overtuiging, met vastheid, met klem uit te spreken. Is dat *beslistheid* taalkundig te verdedigen, en kan het alzoo als eene taalverrijking worden beschouwd? Of is het af te keuren, zoodat men tegen het gebruik behoort te waarschuwen? Het gezag van een beroemd en hooggeleerd persoon vindt zoo ligt navolging, en onze taal wordt reeds genoeg door minkundige vertalers bedorven. In datzelfde werkje komt het woord *daten* voor *gegevens* voor, hetgeen zeker niet te verdedigen is. †.

[Men kan zeggen »hij ziet de toekomst met bezorgdheid te gemoet, hij wacht met bedaardheid af wat er van komen zal, het schip zeilde met groote snelheid voorbij." De woorden op *heid* geven hier eene eigenschap te kennen welke de persoon of zaak, die het onderwerp van den zin is, bezit bij het verrigten van de daad, die hem of haar wordt toegeschreven. Wij zouden daarom deze zinnen kunnen omzetten op de volgende wijze: »Hij ziet de toekomst te gemoet, bezorgd zijnde; hij wacht af wat er van komen kan, bedaard zijnde; het schip zeilde voorbij, zeer snel zijnde." Beproeven wij nu nu eens hetzelfde met den zin, door † aangehaald. Wij krijgen dan: »Wij wagen dit uit te spreken, beslist zijnde." Maar *besliste* menschen, wat zijn dat? Wie kan zich daar eene voorstelling van maken? — *Beslistheid* zal wel niets anders zijn dan eene mislukte vertaling van het hoogduitsche *entschlossenheit*.]

Ooievaren. In het *Handwoordenboek voor de spelling der Hollandsche taal*, door P. WEILAND, 1812, bl. 419, komt iets voor, daar ik geen ziertje van begrijp. »Ooijevaren (verzamelen, met kunstjes nemen), o. w. ik ooijevaarde, heb geooijevaard." Wie kan mij hierin licht geven? J. C. K.

Zeeuwsche rotten of rotjes. Van waar deze naam voor scheepsbeschuit op onze oorlogsschepen in gebruik, en die op de vroegere oostindische compagnieschepen mede gebezigd werd?

Zoo leest men onder anderen in het *Diarium oder Tage-Buch* van JOHANN VON DER BEHR, not. publ. caes., zijner *Ost-Indianische Reise-Beschreibung*, uitgegeven te Jena in 1668, bl. 11. *Sonnabends auch einer Persohn vierdte halbe pfund Brodt Seeländisch Rottgen oder Zwieback* enz. als rantsoen per hoofd uitgegeven.

Deze VON DER BEHR diende de oostindische comp. gedurende negen jaren als adelborst in verschillende kwartieren van Indië.

LABORANTER.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht d'Egmont te Bordeaux (vgl. XI. bl. 281). De familie D'EGMONT te Bordeaux, door mij genoemd als verwant aan mijne destijds te Bordeaux gevestigde voorouders, is vermoedelijk dezelfde, waarvan C/4. spreekt: althans ook deze voert het bekende wapen der graven VAN EGMOND.

Daar de familiepapieren van de familie

VAN EGMOND te Gothenburg bij eenen hevigen brand, die aldaar gewoed heeft, verbrand of verloren gegaan zijn, zoo kan de familie D'EGMONT hare afkomst niet bewijzen.

Zooveel echter is vrij zeker, dat de familie VAN EGMOND, na de onthoofding van LAMORAL, graaf VAN EGMOND, te Brussel in 1568, nog slechts korten tijd in Brabant gevestigd is geweest: ten tijde der vervolgingen tegen de Hervormden nam zij de wijk naar Holland en vandaar naar Gothenburg in Zweden: dit was onder de regering van GUSTAAF ADOLF. Zware branden in dat land, alwaar toen nog alle woningen alleen van hout zamengesteld waren, waren geene zeldzame verschijnselen, en bij een dier branden was het dat de familie VAN EGMOND al hare familiepapieren en de bewijzen van hare afkomst verloor. De familie D'EGMONT te Bordeaux heeft hare afkomst dientengevolge niet verder kunnen opsporen dan tot het jaar 1656; den 17den october van dat jaar werd OLIVIER VAN EGMOND te Gothenburg geboren.

Deze vestigde zich reeds op jeugdigen leeftijd te Bordeaux, alwaar hij 27 november 1715 overleed; hij huwde te Bordeaux den 9den mei 1685 met vrouwe ANNE CALLANDRINE, geb. 25 februarij 1668, overleden 28 november 1728.

Zijn broeder ANTOINE bleef in Zweden, huwde vrouwe CORNELIA ZUYL, dochter van WILLEM ZUYL, edelman en kapitein van de koninklijke admiraliteit: diens zoon, den 10den april 1687 te Gothenburg geboren, vestigde zich in 1717 ook te Bordeaux en werd aldaar tot consul van Zweden benoemd.

Uit het huwelijk van OLIVIER D'EGMONT met vrouwe ANNE CALLANDRINE zijn gesproten de volgende kinderen:

1689. MAGDELEINE HENRIETTE, in 1722 gehuwd met den heer DE GOMBAULT.

1692. CATHÉRINE ANGÉLIQUE, in 1732 gehuwd met den heer DUMAS.

1698. MARIANNE, gehuwd met den heer DUMOULIN.

1696. DANIEL, in 1727 gehuwd met MAGDELEINE FRANÇOISE MOLINIÉ, overl. in 1767.

Uit dit huwelijk zijn gesproten de volgende kinderen:

1729. MAGDELEINE, overl. 1801.
1730. MANON.
1732. PIERRE THEODORE.
1734. CATHÉRINE ANGÉLIQUE.
1735. ISAAC, overl. 1824.

} Zonder afstammelingen overleden.

1737. SUSANNE OLIVIER, gehuwd met JUSTE JEAN VON HEMERT, geboren te Kopenhagen 1737, overl. 1798.

1741. GUILLAUME, gehuwd met JEANNE MARIE ELISABETH BAILLET, geb. 1747, overl. 1780, en geassociëerd met JUSTE JEAN VON HEMERT, onder de firma: VON HEMERT D'EGMONT & C°.

Uit het huwelijk van dezen laatsten met vrouwe J. M. E. BAILLET is gesproten een eenig kind:

1778. FRANÇOIS ISAAC, nog in leven, te Bordeaux gehuwd met vrouwe ELISABETH MARGUÉRITE MARTIN, geb. 1781, overl. 1852.

Uit dit huwelijk zijn gesproten drie dochters:

1809. SUSANNE LOUISE HENRIETTE ELIZA, in 1833 gehuwd met LUCIEN FAURE.

1812. WOLTERINE JENNY ELIZE, in 1831 gehuwd met PIERRE JULES BALGUERIE.

1817. MARGUÉRITE ELIZA ANNA, in 1843 gehuwd met GEORGE FRÉDÉRIC SCHRÖDER.

Het bovenstaande is alles wat de ondergeteekende in staat is omtrent de meergenoemde familie D'EGMONT mede te deelen.

Amsterdam. C. A. VON HEMERT.

Van Berchem (vgl. XI. bl. 254). Behalve de daar opgenoemden heb ik nog aangeteekend:

JACOB VAN BERCHEM, ridder, 1599.

ANTONIS VAN BERCHEM, ridder.

VAN METEREN, 22ste boek.

Bij SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeeland*, vindt men een geslacht VAN BERCHEM van de XIIIde eeuw af; de eerste was ARNOUT BERTHOUT, heer van Berchem en Ranst, hij leefde in 1412.

JACOB VAN BERCHEM, hofmeester van prins MAURITS, huwde in 1621 ELISABETH VAN SCHOUWEN.

In dienst der oostind. comp. zijn bekend CORNELIS VAN BERCHEM van Haarlem, onderstuurman op den *Walvisch* in 1643.

Zijn broeder was genaamd LEONARD, zijne zuster ADRIAENTJE.

JACOB VAN BERCHEM, gewezen cadet in de hollandsche guarde, werd bij resolutie van de 17en van den 14den september 1746 aangesteld tot luitenant; hij overleed te Batavia als kapitein in 1777.

LABORANTER.

Borselen (vgl. XI. bl. 256). In Barneveld woont een jonkheer VAN BORSELEN, voor zoo ver mij bekend is, de eenige afstammeling der oude VAN BORSELENS, die aan C/4. de noodige aanduiding wel zal kunnen geven of misschien zelf de bedoelde genealogie bezit.

CONCHA.

Geslachtboom van Dirk jonge Jan Kok. In het bekende werk van mr. SIMON VAN LEEUWEN, *Het Roomsch-Hollandsch recht*, wordt op bl. 440 van het Iste deel, uitgave van mr. C. W. DECKER, gezegd, dat in 1574 te Soetermeer is gestorven DIRK JONGE JAN KOK, die uit KOMMERTJE JANS, zijne huisvrouw, ach-

terliet honderd en drie en tachtig personen, zoo kinderen als kindskinderen en verdere afkomelingen, die in 1602 bij het afsterven van KOMMERTJE JANS, op drie na nog allen in leven waren, en »*waarvan de Geslagt-boom op verscheide plaatsen onder derzelve nazaten* (in 1678) *te zien was.*" Bestaat er nog een exemplaar van dien *Geslagt-boom*, en zoo ja, bij wien? C/$_4$.

Wapen te Valkenburg. In de kerk te Valkenburg bij Maastricht heeft men de glazen eens heel mooi willen maken en er daarom een wapen, dat in een dier glazen in lood gevat, geplaatst was, uitgenomen, even als het stuk glas daaronder geplaatst, waarop de naam vermeld stond van hem, ter wiens eere het daar hing. Het wapen wordt nu door een der leden van den kerkeraad bewaard, maar het stuk waarop de naam vermeld stond is verdwenen. Het wapen, dat veel overeenkomst met dat der familie VAN LOCKHORST heeft, is als volgt: van goud, beladen met een getand kruis van sabel; helm half aanziende; dekkleeden van sabel, gevoerd van goud; helmteeken een halve adelaar met uitgespreide vleugels. Wordt gevraagd van welke familie dat wapen is? CONCHA.

Zuylen. Het wapen der familie VAN ZUYLEN VAN NIEVELD, NYVELT of NYEVELT is tegenwoordig een veld van zilver, beladen met drie zuilen van keel (2 en 1). Onlangs zag ik een paar oude zegels dier familie, waarvan het wapen eenigzins van het genoemde verschilde; er was namelijk in plaats van de derde zuil onder in het schild eene droogscheerderschaar met de punten omhoog, terwijl op een ander zegel een hartschild tusschen de zuilen geplaatst was, waarop een klimmende leeuw, dat misschien het wapen van NYVELT is. Is dit zoo? Welke takken voerden het wapen aldus? ZUYLEN VAN NATEWISCH voerde het wapen, zoo als de familie het tegenwoordig doet. CONCHA.

Het geslacht Netscher. Stammen de leden van dat geslacht, die thans in Nederland en in Oostindië leven, af van den beroemden schilder GASPAR NETSCHER? Zoo ja, op welke wijze? PHILO-INDICUS.

Wapenkaart. Bestaat er eene van de leden der regering van Middelburg? Die van de heeren burgemeesters is mij bekend.

CONCHA.

MENGELINGEN.

De ridder Melton (vgl. A. R., XI. bl. 125, 319). Hieronder eene bijdrage tot de geloofwaardigheid van den engelschen reiziger uit de *Curieuse Beschrijving van de Gelegentheid, Zeden, Godsdienst, en Ommegang van verscheyden Oost-Indische Gewesten enz. door* P. V. D. B. (*quis?*) (*). Tot Rotterdam, By ISAAK NAERANUS, 1677.

»Behalve deze danseressen van beroep hebben de Jentieven nog vele andere kunstenaren, namelijk zulke handige en wonderlijke potsemakers en goochelaars, dat gij moeite zult hebben om het te gelooven. Nogtans hebbe ik mij voorgenomen niet te gaan buiten hetgeen ik zelf gezien heb, en — zijn er daaronder mogelijke dingen, die een mensch begrijpen kan — ik moet bekennen, dat er ook onder loopen, waaraan men het geloof zal weigeren; ja had ik ze niet met eigene oogen aanschouwd, ik weet niet of ik ze voor waarachtig aannemen zoude, want sommige dier inlandsche vertooningen zijn vreemd.

»Te Palliacatta ontmoette ik dansers, uit het landvolk, meest Jentieven en Bengalezen, die de kontrijen daaromtrent alom met hun kunsten doorkruisen, om den eenen of den anderen wat tijdverdrijf te verschaffen, en bij trouwingen of andere feesten een duitje te verdienen. Die kerels doen de ongeloofelijkste sprongen, en gaan daarbij te werk als volgt. Zoo als ik ze zag, plaatsten zij een van hun stelten, die ten minste veertien of zestien voet hoog waren, in een putje, en palmden zich dan met een vaartje daartegen op, hun evenwigt behoudende totdat zij op den top stonden, waarna hun de tweede stelt werd overhandigd. Hiermede gaan of springen zij dan waarheen zij willen, en het kost hun niets om op *één* stelt te loopen of te staan. Ook klauterden zij op tegen een bamboes, dat is een dikke rietstok, welke was opgerigt boven een gewoon huis van drie roeden, en met touwen van rondsom aan den grond vastgemaakt. Zich daar bovenop bevindende, draaiden zij in achteroverliggende houding zich rond op een pen, die in een plat ijzertje liep, een zeer ijselijk gezigt van beneden op die hoogte. In deze vertooning was een vrouw de gaauwste, want zij bond in het nederdalen hare haarvlechten om de touwen, en liet zich, zoo hangende, van boven naar beneden glijden. Een ander vrouwspersoon, en dat nog wel een jong meisje, palmde zich op tegen een bamboes van omtrent veertien voet, die door een sterk man in zijn kleedje, dat hij om 't lijf had gebonden, gedragen werd,

(*) P. VAN DEN BROEKE. BESTUUR.

en ging toen zitten op 't bovenste topje. Ondertusschen hield haar drager haar al voortloopende in balans, terwijl zij zich telkens met het hoofd nederwaarts liet vallen en aan den rietstok hangen bleef. Somwijlen zelfs plaatste de kunstenmaker, die haar torschte, den bamboes op zijn kin, op zijn hoofd enz. en sloeg hem dan vervolgens weg: doch het meisje werd in het nedertuimelen nog altijd gevangen. Tot deze kunst werden echter veeltijds kinders genomen van tien jaren oud. Door één persoon heb ik aldaar zien dragen negen personen te gelijk, wel te verstaan twee van gewone grootte op zijn schouders, twee volwassenen vóór en achter, twee ordinaire personen, op elke zijde één, eene vrouw los boven op zijn hoofd staande, en dan nog twee kinderen in zijn handen, zoodat hij met die negen voortging, maar niet verder dan tien of twintig treden. Een ander sprong met het gansche lijf door een naauw touwtje, waar even zijn hoofd doorkon. Weêr een ander zette een pot vol waters op een stok van zestien voet lang, dien hij dan vervolgens op zijn hoofd plaatste, en waarmede hij ging ronddansen met zulke behendige sprongen, dat het water wel voor drie vierendeels uit het vat vloog. Eene vrouw heb ik van den grond af zien oploopen tegen het touw van het hooge bamboesriet, dat boven de huizen stond opgerigt, en waarvan ik ten eerste heb gemeld. Zij had een stok aan weêrszijden met lood in de hand; en wist zich met de teenen zeer aardig vast te houden, en deed daarboven vele kunsten, totdat zij eindelijk achterwaarts weêr naar beneden kwam, 't welk een zeer vreemde zaak in onze oogen scheen, bij zulk een steilte. Zekere mannen en vrouwen hebben de vaardigheid om met zes koperen ballen te spelen, twee altijd in de hand en vier in de lucht, hetwelk iets heel gewoons is. Ook vindt men onder de Jentieven zeer kloeke springers, die over vijf of zes man, welke ieder een hoepel vasthouden, heen kunnen komen, ja die loopen over de punten van degens. Anderen wederom laten een groot kleed van twaalf à zestien ellen lang aan de vier hoeken vasthouden, en loopen daar zoo vaardig overheen, en raken het telkens zoo degelijk met de beenen aan, dat het te wonderlijk is: want die de hoeken vastheeft zal niet loslaten. Kleinen kinderen kan dat volk op verbazende wijs het lijf leeren buigen, het hoofd achterover tusschen de beenen, in welke gestalte zij een stuiver zullen oprapen. Of zij stellen ook in die verdraaide houding het hoofd als den pijler, waar het ligchaam op draait, zijnde hun kin de spil en het achterhoofd tot rust der billen, zoo gebogen, dat het geen mensch meer gelijkt, en dus rollen zij zich in malkanderen als een bal, of zij gaan op handen en voeten om en om enz. Ook zullen zij twee reizen overbuitelen zonder den grond te raken, en zoo haast zij dien bereiken nog eens over: dit is daar niets bijzonders. Een man had een langen ketting van anderhalf vaêm, gelijk die, waar men de honden aan vast legt: dien kon hij inzwelgen en in het lijf laten voelen, gelijk ik en meer anderen getuigd hebben, en daarna weder uithalen: konde [waardige voorganger van BAMBERG, die hij was!] versche eijeren in een zakje laten steken, die, nadat ze wel tegen den grond geslagen waren, weêr heel daaruit kwamen: hij stak een muil in een zak en deed een kraai daaruit vliegen, die voort in het opvliegen weêr in de muil veranderde. Van *hocus pocus* zijn er menigerlei inlandsche kunsten, welke ik niet waardig achte hier bij te voegen: een geleerd koebeest konde dansen, gaan [ook al wat wonders?], liggen, opstaan, zich op de regter of linker zijde keeren, op twee beenen staan, vóor iemand knielen en reverentie doen, en als men het iets vroeg, met den kop knikken enz. Met een bok had men het zoover gebragt, dat het op de geleding van een bamboes kon stappen, en zoo vervolgens op de tweede, totdat er vier boven elkander waren, zoodat eindelijk het stomme dier wel anderhalf voet van de aarde met vier pooten op de breedte van een rijksdaalder stond, en zulke of diergelijke kunstgeiten zijn er zoo veel, dat het wonder is. Ja, ik heb zelfs een moor gezien, die zijn oog uit zijn hoofd stiet (zoo het scheen), zoodat het bloed en de holligheid daarvan zigtbaar werden: waarna hij het weder opnam, het wiesch en in de oude plaats terug wierp, en alles was wel."

Ten besluite zoude ik gaarne vragen, hoe uw geëerde berigtgever H. R. het levend stuksnijden van een kind, dat men naderhand weêr levend in zijn geheel aan de toeschouwers vertoont, voor »*magie blanche*" kan verklaren? Zoo dát geen *magie noire* is, dan weet ik het niet.

J. H. VAN LENNEP.

De ridder Melton. »Van de zeldzame guichelarijen, aangerigt door eenigen van deze chinesche bootsemakers, hebben wij alreede gesproken. Maar het volgende schouwspel was bovenmate wonderlijk en gewisselijk een verblindwerk des duivels.

»Een dezer heillooze menschen (volgens het berigt van BENJAMIN SCHELLERUS in zijn *Verhaal van China en Japan*), nam een opgewonden bal of kluwen van touw, waarvan hij het eene eind vier of vijf malen boven bij 't handgewricht omslingerde, zoodat het daar vast bleef. Het andere wierp hij opwaarts naar de lucht, tot zulk een hoogte, dat niemand het eind daarvan kon beoogen. Met een zonderlinge vaardigheid klom hij nu langs dit touw naar boven, tot zoolang en zoo hoog,

dat hij buiten elks gezigt geraakte. Kort daarna zag men een been: wederom een arm: 't andere been: en zoo nog verscheidene andere deelen des ligchaams achtervolgens uit de lucht naar beneden op de aarde vallen, welke stukken al te gader door een anderen daarbijstaanden goochelaar of toovenaar werden opgeraapt, en in een grooten korf geworpen. Het hoofd was het laatste lid, dat nederviel. Fluks wierp de gedachte opraper de mand met al de daarin verzamelde stukken te onderste boven. Toen begonnen al de ledematen, even als die van een middendoor gehouwene slang, de een naar den ander toe te kruipen, en daar wierd een volmaakt mensch van, dat stond, en ging, en den opklouteraar volkomen gelijk was. Behalve die enkelen, die het zien van dergelijke kunsten wel gewoon waren, betuigden al de omstanders hunne hoogste verwondering, en gaven den vertooner een stuk gelds, waarmede hij van hen scheidde, om weêr aan een ander oord toekijkers en penningen te vergaderen. In de reisbeschrijving, onder den naam van *Eduard Melton* uitgekomen, vind ik een dergelijk geval, 't welk door een Chinees te Batavia in Oostindië zou te werk gesteld zijn geworden."

Zie S. DE VRIES, *Curieuse Aenmerckinghen*, enz. IV. bl. 1351.

Zou DE VRIES, bij wiens leven MELTONS reis het licht zag, door zijn gedurig verkeer met velerhande boekverkoopers ook te weten zijn gekomen, dat EDUARD MELTON slechts een *prête-nom* of welligt een geheel denkbeeldig persoon was? Zijn gezegde in het voorbijgaan schijnt zoo iets aan te duiden. Of bedoelt hij met »onder den naam", dat MELTON slechts de stoffen, maar niet de bewerking geleverd heeft? Het laatste schijnt aannemelijk.
J. H. VAN LENNEP.

Het eiland St. Borondon (vgl. XI. bl. 127, 186, 223). In de instructiën voor de schepen van Java, bestemd voor de vaste kust van Indië, Ceilon enz. vindt men doorgaans gewag gemaakt van een eiland, waarvan de naam bijna gelijkluidend is, namelijk St. Brandaon of St. Brandaen, ook St. Brandaum.

Van twee, die voor mij liggen, wil ik opgeven wat daarover voorkomt.

»Als voren gemelt, ordre op het vervolch van uwen cours gestelt ende u buyten de Straet van Zunda bevindende, dienen (nevens de opinie van den breeden raed) voor ons advys, uwen cours vooreerst te doen Z. W. en Z. W. t. W. tot op de zuyderbreete van 11 à 12 graden, om door dien middel den Z. O. passage wint tot u voordeel (in een spoedige voiaghe) te mogen gebruycken, vervolgende van daer uwen cours recht W. tot de lanckte van *St. Brandaum* ofte daer de compassen 24 à 25 graden variatie hebben alwaer u bejegenen sullen de Z. W. en westelycke winden, daermede U Ed. noordwaerts naer Cabo de Raselegatte wenden sullen, om alsoo de arabische cust aen boordt te hebben, daer bij langs uwe reyse naer Gamron te doen, welke wy in dit saysoen van 't jaer de expedieuse passaige achten enz." (*)

Eene andere instructie heeft het volgende:

»Aldus de lanckte van 't Eylandt *St. Brandaen*, daer de rechte naelden der compassen tusschen de 24 en 25 graden noortwestering (synde ongeveer 560 mylen van de Prince Eylanden) opgeseylt hebbende, sult recht om de Noort steecken tot onder den Equinoctiael, doende dan den cours soo veel westelycker als noodig, dat ruim boven Baixos di Padua oft de noordelijckste bancken van de Maldivis seylen mooght, op de verandering der stroomen goet regard nemende enz." (†)

In het jaar 1740 was de variatie van het compas ter hoogte van St. Brandaen 15 à $16^1/_2$ graad noordwestering.

Volgens de instructie voor de retourschepen *Arnesteyn* en *Polanen*. Batavia 25 maart 1741.
LABORANTER.

Nederl. spot- en scheldnamen (vgl. A. R.).

„...Hollandsch Landvolk geeft al ligt uit jokkernij
Een Bijnaam aan een Dorp, of Vlek, of Burgerij,
En wie ontkent het, want geen stad zelfs of men hiet er
Koek-eeter te Amsterdam, tot Delft een *Kalveschieter*.
De *Hondehangers* naam behoort tot Leiden t'huis,
De *Edammer Kaasboer*, *Goudsche Gaaper*, *Vlaardings Buis*,
Ja zelfs" enz.

(J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *de Sint Nikolaas Boer*.)
D. *te D*.

Hubrechtsdag (vgl. A. R., XI. bl. 186). In eenen Dusseldorpschen *Taschen-Kalender* voor 1804, en ook in eenen van 1805 vindt men aangeteekend naast den 16den maart, HUBERTUS, en in die zelfde almanakken vindt men naast den 3den november almede staan HUBERT. In eenen *Deventer Almanak* van 1768 staat op den 16den maart HEREBERTI. In de eerstgenoemde almanakken staat naast den 20sten maart JOACHIM, in den *Deventer Almanak* is 't zondag en daarbij geen heilige genoemd.
H. C. STRIK VAN WIJK.

(*) Ordre en instructie waarnaer den Commandeur JACOB JANSSEN COORENCRAY etc. hun gesamentlijck sullen hebben te regulleeren etc. Batavia 18 julij 1633. *Kronijk van het Hist. Genootsch. te Utrecht*, Xde jaarg. 1854, bl. 164 volgg.

(†) Instructie, Regel en Ordre etc. van de Heeren den Ed. Commandeur MATHYS HENDRICKSZ. QUAST etc. Batavia 11 julij A°. 1641. *Bijdragen voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederl. Indië*, 185 ? bl. 320.

GESCHIEDENIS.

Opperbarbier van Karel V (vgl. A. R.). Het grafschrift, waarvan ik melding maakte, als door mr. JACOB VERHEYE VAN CITTERS in het laatst der vorige eeuw afgeschreven, vond ik echter dezer dagen ook gedrukt in de noot op bl. 7 van *Bijlage* A tot de *Redevoering van* A. CAMPHUYSEN over LIEVE JANSZ. KAARSEMAKER, welke redevoering door CORNELIS VAN DER GRIJP uit het Latijn is vertaald en door mr. ADRIAAN JAN DE RUEVER, pensionaris van Zierikzee, met belangrijke aanteekeningen voorzien (Middelburg bij WILLEM ABRAHAMS, 1778). Men leest aldaar, dat de groote schatting te Zierikzee stond ingevorderd te worden door toedoen van den »gespaensiolizeerden Rentmeester van Zeeland, Beoostenscheld genaemd, BRUYNCK VAN WIJNGAERDEN, een Hollander, woonende binnen Cereszeen (Zierikzee), en den Bailluw van Cereszee, genaamd SIMON GOESMAN, geboren van Ter Goes, geweest sijnde eertijds een *Barbier* van duc d'Alba selve, dit waren sijn spions binnen de stad voorsz." Deze GOESMAN nu was, gelijk uit het vervolg blijkt, de schoonzoon van NICOLAAS BOENAART, den *opperbarbier* van keizer KAREL V, waarvan het grafschrift van jonkvr. ANNA VAN WESEL melding maakt. BOENAART werd den 13den mei 1553 tot baljuw van Zierikzee aangesteld, doch heeft, daar zijn persoon ten hove vereischt werd, zijne bediening maar weinige weken kunnen waarnemen, zijnde zijne plaats bij substitutie vervuld door CORNELIS LIEVENSE WERKENDET tot het jaar 1565, wanneer BOENAART in persoon overkwam en verzocht om, daar hij voornemens was naar elders te vertrekken, zijne commissie door zijn schoonzoon GOESMAN te mogen doen waarnemen, welke commissie echter, naar het schijnt, op genoemden GOESMAN toen voor goed is verstrekt.

Uit dit ambt, door BOENAART bekleed, en uit zijn huwelijk met jonkvrouw VAN WESEL blijkt, dat keizer KAREL V zijn baard en dus ook zijn hals aan geen onbelangrijk persoon toevertrouwde. Waren de opperbarbiers ook welligt chirurgijns? φ²—φ.

Nederlandsche ontdekkingen (vgl. XI. bl. 195). De persoon aldaar voorkomende als GERRIT DE NUYS, GERDENNIS, is niemand anders dan ARENT GARDENIJS. Hij werd geboren te Gouda en kwam met het schip *Schiedam* in 1625 als adsistent, à *f* 11 per maand, in Indië. Hij overleed den 16den julij 1643 als ordinair raad van Indië en commissaris en visitateur van comp. kantoren en directeur in Hindostan, Perzië en op de kust van Coromandel. Hij was een zwager van den als directeur-generaal overleden PHIL. LUCASZ. Deze schrijft in eenen brief aan den opperkoopman WOLLEBRANDT GELEYNSZ (DE JONGE) van den 23sten januarij 1636, naar Martapoera op Borneo: »Zulcx desen hiermede afbreecken zullen, UE. naer onse groete te weten van mij en mijn huijsvrouwe, mijn swager GARDENIS ende zijn huijsvr., die eerstdaechs naer Amboyna vertr: Godes beschuttinghe bevolen laten" enz.

Het was op den 4den april 1643, dat TASMAN het eilandje, door hem op dien dag ontdekt, naar hem benoemde. De schipper van de *Geelvink* was genaamd JACOB WEYLANDT.

LABORANTER.

H. Elisabeth (vgl. A. R.). CONRAD VAN MARPURG, hare biechtvader, heeft in een brief aan paus GREGORIUS IX de mirakelen van de h. ELISABETH beschreven en, onder den titel *Epistola ad papam de miraculis S. Elisabethae*, te Keulen in 1653 uitgegeven.

J. L. A. I.

Van de Spiegel (vgl. A. R.). Eene belangrijke beoordeeling zijner *Brieven en Negotiatiën* wordt gevonden in de *Letteroefeningen* voor 1804, N°. 1, bl. 27, alwaar de beoordeelaar o. a. zegt: »Ongeschikt is dit werk voor een uittreksel. Alleen mogen wij er eenige trekken uit opzamelen, die ter aanduidinge zullen strekken van de gedagten dezes staatsmans over onzen staat in het toenmalig tijdsgewrichte. Aardig drukt hij zich uit in eenen brief aan VAN DER GOES, den 25sten Januarij 1793. »»*Dat het systema van onzen Staat is geweest de Neutraliteit, is U. H. E. G. bekend; wij hebben voorzigtig gelaveerd met een holle zee, en dikwijls tegen wind en stroom; het schip is van zig zelfs geen beste zeilder; het tuig is half versleten, en de Stuurlieden en Passagiers zijn het vrij oneens: of het op den duur zonder schaade vaaren zal, kan niemand vooruitzien.*"" J. L. A. I.

Een nederlandsch stoomschip het eerst den Oceaan overgestoken (vgl. A. R.). Het is te bejammeren dat deze inderdaad belangrijke vraag nog geen bepaald antwoord heeft uitgelokt. Iets nader tot de zekerheid kan ik het echter brengen door aan te teekenen, dat in het *Tijdschrift toegewijd aan het Zeewezen*, te Brussel bij VAN KEMPEN, 1830, dl. I. bl. 1—22, voorkomt het *Verslag eener Reis met Z. M. stoompacket Curaçao naar de West-Indiën*, door J. LE JEUNE. Deze togt geschiedde in 1829, doch hij was reeds de *tweede*, of welligt *derde*, door het vaartuig naar de West gedaan. J. H. VAN LENNEP.

Burgemeester Hooft (vgl. A. R.). De burgemeester van Amsterdam, van wien in de *Boekzaal der leergierigen*, enz. wordt gewaagd, is GERRIT HOOFT. Hij bestond den beroemden drossaart in den 7den graad, en was de grootvader van HENDRIK HOOFT, DANIELSZ. den bekenden 87er. J. L. A. I.

Mrs. Brownrigg (vgl. A. R.). RUDOLPH BROWNRIG of BROMRIG, in 1592 te Ipswich, in het graafschap Suffolk, geboren, was, toen de omwenteling in Engeland uitbrak, bisschop van Exeter, en ried, zoo men wil, CROMWELL aan, KAREL II op den troon te stellen. Na zijn' dood zijn zijne werken te Londen, 1662—1664, in 2 dln. in f°. uitgegeven. J. L. A. I.

Elisabeth Bekker (vgl. A. R., XI. bl. 232, 321). ELISABETH BEKKER, op den 24sten julij 1738 uit deftige ouders te Vlissingen geboren, verloor vroegtijdig hare moeder. In haar vers *Aan Vlissingen* leest men:

„De droefheid had nog nooit mijn trekken overschaduwd;
Nooit had zij traanen in mijn helder oog gevoerd,
Toen mij de grootste ramp mijns levens heeft getroffen—
Mijn teêrgeliefde Moeder stierf! . . . .
Geen dankbaar kind beminde ooit meer der zijne Moeder,
Dan ik, met heel mijn ziel, mijn moeder heb bemind:
Zij had ons allen lief, zij zorgde voor ons allen,
Maar BETJE was haar lieveling. . . .”

Toen zij in 1775 haar *Beemster Winterbuitenleven* schreef, leefde haar vader nog en had reeds den ouderdom van 80 jaren bereikt. Zij schrijft daar aan hare vriendin:

„ô Stad . . . . . .
Daar mijn beminde Vader leeft,
Door deugt en nutte matigheid
Het werkzaam leeven door geleid;
En schoon hij tachtig jaren telt,
Door pijn noch ziektens wordt gekweld.”

Van hare broeders en zusters was zij de jongste. In haar hekeldicht *Aan mijnen Geest* leest men:

„Goedgeefs; steeds wel te vreên; afkeerig van 't krakeelen,
Mogt ik in all mijns broêrs en zusters gunsten deelen.
Hoe heeft die schrandre vrouw, mijn Moeder mij bemind!
Mijn Vader had mij lief; geen wonder — 't jongste kind.

Elders spreekt zij van haar jongsten broeder met zijne vrouw.

Dat zij reeds in hare vroege jeugd blijken gaf van scherpzinnig vernuft, van zucht en aanleg voor de poëzy, blijkt ook duidelijk uit hare latere schriften, wanneer zij zich de jaren harer jeugd herinnert. Zij schrijft:

„Zoo jong mijn Vlissingen! nog naauwlijks zeven jaren,
Sloeg reeds mijn hart voor u, met meer dan kindsche drift. . . .
Glimlagchend denk ik nog aan 't geen ik heb geschreeven.
Er was geen onderwerp dat mij te moeilijk scheen;
Ik wist *veel* voor een kind. . . . .
Dan dichtte ik vellen vol, gij weet, ik rijmde op alles . . . .
Toen schreef mijn kleene hand, historische fragmenten,
Ook Proeven over . . . . 'k weet niet meer.”

In het reeds genoemde hekeldicht *Aan mijnen Geest*, leest men:

„'t Is ongelooflijk wat ik heb om u verdraagen:
'k Moest met mijne eerste jeugd mij reeds van u beklaagen: . . . .
Hoe dikwijls voelde ik niet u mijn gezondheid krenken,
Alleen door mij, lang voor 't mijn tijd was, te doen denken! . . . .
Ontbeet ik zonder boek? heb ik bij 't middageeten,
Heb ik bij 't avondbrood wel ooit mijn boek vergeeten?
Zoo beulde gij mij af, hoe speelziek ik ook was. . . . .

In haar *Beemster Winterbuitenleven* schrijft zij:

„Ik tekende in mijn jongen tijd;
'k Heb meenig uur 't Clavier gewijd.
't Ging reedlijk goed — dat 's taamlijk slecht,
Zoo als ik dat heb uitgelegd . . . .
De tekenpen is weggelegt,
En komt ligt nooit weer voor den dag. . . .
't Clavier? — 't is in geen eeuw bespeelt;
'k Heb mij maar altijd ingebeelt
Dat daar ook mijn talent niet lag.”

Op den 18den nov. 1759 trad zij in het huwelijk met ADRIANUS WOLFF, predikant bij de hervormde gemeente in de Beemster, en sedert 13 januarij 1757 weduwnaar van wijlen MARIA WILHELMINA KAISER. — Bijna 18 jaren mogt zij met hem vereenigd zijn in een gelukkig huwelijk. Onmiddellijk na het onverwacht overlijden van haar man, schreef zij aan hare vriendin:

„Ach DEKEN! DEKEN ach! mijn waarde WOLFF! mijn man!
In 't holst des nachts! — 'k Zit voor zijn ledikant te leezen;
Hij spreekt met mij, hij sterft, valt in mijn arm! — ik kan
Niet schrijven! hemel! moest ik juist alleenig weezen!
Geen ziekte, zelfs geen koorts, zoo zegt hij nog: „*'k ben wêl;*
Slechts wat vermoeid; dit komt van gisteren te preeken:
Mijn lief, 'k word wat benaauwd” — hij rigt zich op — 'k ontstel;
'k Vlieg op — hij zwijgt, hij geeft een snik — zijn oogen breeken;
Zijn hoofd zijgd op mijn hart, — hij ziet mij stervend aan:
Mijn lieve waarde WOLFF! afgrijslijke oogenblikken!
Ach! kent gij mij niet meer? ik ben 't: het was gedaan....
Ik schrijf onleesbaar schrift: vriendin! Wie staat mij bij?
Wie helpt, wie troost mij? Ach! mijn waardste DEKEN! gij.
In de Beemster 29 April, 's nachts ten een ure 1777.

Ik voeg te dezer plaatse hier nog bij: *Gedachten bij het Lijk van den Eerw. Gel. Heer* ADRIANUS WOLFF, *pred. in de Beemster.*

„Is dit mijn waarde WOLFF, zoo minzaam in zijn spreeken!
Zoo keurig in zijn smaak! zoo goed — zoo groot van ziel!
Zoo wakker op zijn' post, zoo treffend in zijn preeken!
Die nooit uit vroome drift, in laage straattaal viel,
Noch 't heilig Bedehuis ontheiligde door twisten;
Die, op 't meest noodige, het meest heeft stilgestaan:
Is dit die groote man? die ongeveinsde Christen?
Neen, 't is zijn ligchaam slechts; hij zelf is heengegaan,
Ter plaats daar zwakke deugd, in Gods getrouwe vrinden,
Haar vrijspraak uit genade, en loon bij God zal vinden.”

Een half jaar na het overlijden van haar man, den 5den oct., heeft zij met hare vriendin DEKEN de Beemster verlaten, en zijn zij in de Rijp gaan wonen; hoe lang zij daar gebleven zijn, is mij niet bekend, zeker op zijn minst 4 jaren; want de voorafspraak: »*Aan de goede Gemeente*," geplaatst voor het derde deel der *Economische Liedjes*, is gedateerd: »In de Rijp 24 Julij 1781." Van daar zijn zij gaan wonen op het bevallig Lommerlust te Beverwijk. Hier schreef A. DEKEN 24 julij 1784 een zeer lief vers: »Aan den Heer LIEVE VAN OLLEFEN, in antwoord op zijn dichtstukje, getiteld: *Het Rieten Kluisje op Lommerlust*." Ook hier hebben zij weinige jaren vertoefd; immers in 1788 namen zij reeds den wijk naar Frankrijk. In haar dichtstuk *Aan Vlissingen*, van haar vertrek naar Frankrijk sprekende, zegt ELISABETH BEKKER:

»Mijn Vlissingen! toen ik naar 't gastvrij Frankrijk vlugtte,
Geenszins uit laffe vrees — uit afkeer van 't geweld,
Uit haat voor dwinglandij, die 't al voor zich deed bukken,
En zoo veel gruwelen heeft gepleegt.
Een hart als 't mijne is voor geen slavernij geschapen;
Het wil gehoorzaam zijn, maar aan geen sterveling;
o God, Gij schiept het vrij, mijn meesters zijn de wetten,
Gevormd door Rede en Billijkheid."

De schrijver van het *Vervolg op* WAGENAARS *Vad. Hist.*, dl. 28, bl. 17 zegt, na de petitie van E. BEKKER, door den burger MERLIN voorgedragen, te hebben medegedeeld: »De zaak is hier niet naauwkeurig voorgedragen: zij was *uitgeweeken*, maar niet *gebannen*."

Zeer lezenswaardig is hetgeen verder ten opzigte van de levensgeschiedenis en het karakter van E. BEKKER en A. DEKEN in gemeld *Vervolg op* WAGENAAR wordt medegedeeld, zie dl. 32, bl. 206 en dl. 46, bl. 275—286. Het navolgende schrijf ik daaruit nog af.

»De beloofde nieuwe welgelijkende afbeeldingen hebben wij mogen ontvangen, met een vierregelig bijschrift op elk, door den Dichter A. LOOSJES PZ."

Op ELISABETH BEKKER, *Wed.* WOLFF.

Dit 's 't Beeld der schrandre WOLFF, wier opgeklaard vernuft
Door zwarigheden drong, waarvoor Geleerdheid zuft,
Die Dweepzugt hield in schrik en Dichtkunst opgetoogen;
Een vonk van dat vernuft blinkt uit deez' spreekende oogen.

Op AGATHA DEKEN.

Rechtschapen Ernst en Boert, een helder fiks verstand,
Aan Deugd en God gewijd, aan Waarheid dier verpand;
Een scherp Vernuft... dit al moet uit deez' trekken spreeken,
Zoo ons dit Beeld vertoont een zweem der ziel van DEKEN.

Ik voeg hierbij eene lijst der werken door ELISABETH BEKKER, hetzij alleen, hetzij gezamenlijk met A. DEKEN in druk uitgegeven, voor zoo verre die mij bekend zijn.

1. *Walcheren.*
2. *De Grijsaard*, 2 dln.
3. *Nederlands verpligting.*
4. *Staat der Rechtheid.*
5. *Leven van Jezus Christus.*
6. *Gedachten over het Graf*, door BLAIR.
7. *Gedachten van den Graaf van Oxenstern.*
8. *Arnold Geestranus.*
9. *Brief aan P. Dortsma.*
10. *Aan mijn' Geest.*
11. *Menuet en Dominees Pruik.*
12. *Ongelukkige morgen.*
13. *Bekkeriaansche Dooling.*
14. *Brieven van A. Deken.*
15. *'s Lands Vreugdegroet aan Z. Hoogheid.*
16. *Zedenzang op den Amst. Schouwburg.*
17. *Nieuw Scheepslied.*.
18. *Brief aan den Heer Vollenhoven.*
19. *Nut der Vaderl. Maatschappijen.*
20. *Brief over de Santhorstsche Geloofsbelijdenis.*
21. *Lier-, Veld- en Mengelzangen.*
22. *Jacoba van Beijeren.*
23. *De Jongeling op de Proef.*
24. *De Natuurlijke Zoon.*
25. *Eenzame Nachtgedachten.*
26. *De Burger*, 2 dln.
27. *Beschouwing van het Leeven als een Bloem.*
28. *Bespiegelingen over het Genoegen.*
29. *Beemster Winterbuitenleeven.*
30. *Aardrijkskunde voor Kinderen, door* RAFF.
31. *Proeve over de Opvoeding.*
32. *Economische Liedjes*, 3 dln.
33. *Brieven over verscheiden Onderwerpen*, 3 deelen.
34. *Leerredenen voor den Gemeenen Man.*
35. *Mengelpoëzij*, 3 dln.
36. *Het Nut der Vooroordeelen.*
37. *Op de Psalmberijming van Datheen.*
38. *Sara Burgerhart.*
39. *Willem Leevend.*
40. *Cornelia Wildschut.*
41. *Abraham Blankaart.*
42. *Wandelingen door Bourgonje.*
43. *Gedichten en Liedjes voor het Vaderland.*

Vele kleine werkjes, aanvankelijk onder bovengenoemde titels verschenen, heeft zij later in grootere verzamelingen harer dichtwerken, op nieuw nagezien, opgenomen.

de Beemster. J. BOUMAN.

Freule van Dorth (vgl. XI. bl. 233, 291, 354). Welligt is het voor sommigen belangrijk niet slechts de namen, maar ook het bedrijf te kennen der regters, die het doodvonnis over die ongelukkige freule uitspraken.

W. PASCHEN, herbergier te Winterswijk, toenmaals hoofdschout van het ambt Bredevoort.

G. BOM, advokaat te Lichtenvoorde.

H. SCHAAPS, koperslager te Utrecht.

J. VAN REIJSEN, leerlooier.

P. PIJPERS, had vroeger deel genomen in eene hoedenmakerij te Amsterdam.

P. VERBURG, chirurgijnsknecht.

F. VAN BERGEN, sergeant bij de amsterdamsche schutterij.

Maar éénregtsgeleerde in dezen krijgsraad.

Ik meen, dat de stelling van FRISIUS SECUNDUS, dat zij alle bekende vijanden der freule waren, niet gegrond is. Van PASCHEN en BOM kan het waar zijn, maar van de anderen, die haar niet kenden, is het zeer twijfelachtig. Jammer dat de tweede FRISIUS de bronnen niet opgeeft waaruit hij zijne berigten putte. Hetgeen door mij is medegedeeld is opgemaakt uit het werk van C. VAN DER AA, *Gesch. van den jongstgeëindigden oorlog tot op den vrede van Amiens*, in 10 dln., 1802—1808, en wel uit het 8ste deel, waarbij eene uitslaande plaat van het doodschieten der freule. Dit werk is wel hoogstpartijdig, als zijnde VAN DER AA zeer oranjegezind; maar dat van L. C. VONK, *Gesch. der landing van het Engelsch-Russisch leger in Noordholland*, enz. in 1799, 2 dln. waar dit voorval, dl. II. bl. 190 enz., geboekt staat, is het niet minder als zeer *patriotschgezind*. Het *audi et alteram partem* valt hier moeielijk, dewijl beide door eenen partijdigen bril kijken. De tijd is nog niet geboren om de geschiedenis van dat tijdvak in het ware licht te plaatsen. Dat de freule — van eene gebrekkige ligchaamsgesteldheid — zelve het sein aan de soldaten om te vuren zou gegeven hebben, meldt VAN DER AA niet; maar hij zegt dat dit geschiedde door den kapitein VAN DER LINDEN, met de hand voor de oogen en omgewend hoofd. Uitvoerig en iets anders dan FRISIUS deelt VAN DER AA dit allertreurigst schouwspel, — waarvoor de menschheid terugbeeft, — mede, dat wij huiveren om af te schrijven.

Toen dit treurspel ook buitenslands bekend werd, schreven de koning van Pruissen, mevrouw de prinses van Oranje en de erfprinses van Oranje brieven van troost aan de bedroefde moeder der vermoorde, welke VAN DER AA mededeelt dl. VIII. bl. 485—489. Dewijl PASCHEN hier met eene zwarte kool geteekend staat, vond hij zich verpligt zijn gedrag te verdedigen in eene *Apologie*, welke mij nog niet onder de oogen is gekomen; evenmin als de *Geschiedenis van den gewapenden inval der uitgewekene Nederlanderen in het Departement van den Rhijn*. Te Arnhem, bij MOLEMAN *en Comp.* 1801. J. C. K.

Henricus van Beijeren (vgl. XI. bl. 360). Onder de aanzienlijken die door dezen wreeden kerkvoogd te Utrecht om het leven werden gebragt, noemt dr. AREND in zijne *Geschiedenis des Vaderlands*, dl. II. st. 3, alleen den schout GOVERT KONING, en citeert verder HORTENSIUS, *Rer. Ultraj.*, lib. VII. p. 153—160; PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.*, lib. VII. c. X. p. 225, 226; H. VAN ERP, *Annales*, p. 107, 108. Daar de vrager misschien niet in het bezit van bovengenoemd werk is, deel ik hem mede, dat dr. AREND, van den dood des bisschops melding makende, tevens nog aanhaalt SUFFRIDUS PETRUS in *Appendice*, p. 191, en *Batavia sacra*, dl. II. bl. 589, 598, in welke werken misschien iets naders over HENDRIKS karakter en handelingen zal te vinden zijn.

V. M.

Cornelis van Bergen of de Berghes (vgl. XI. bl. 359). Zijn naam was eigenlijk CORNELIS DE GLYMES, uit het vermaarde huis der heeren van Bergen op Zoom. Hij was de zoon van CORNELIS DE GLYMES, ridder van 't gulden vlies, opperschenker van keizer MAXIMILIAAN I, en van MARGARETHA VAN STRIJEN, vrouwe van Zevenbergen, Noordeloos, Heemskerk enz., en de kleinzoon van JAN DE GLYMES (met de lippen), heer van Bergen en Walhain. Hij deed zijnen plegtigen intogt als bisschop in Luik in 1538 met een aanzienlijk gevolg en 1200 paarden. Na den dood zijns broeders MAXIMILIAAN DE GLYMES, heer van Zevenbergen, Noordeloos, Heemskerk enz., ridder van het gulden vlies, in 1544, legde hij zijne bisschoppelijke waardigheid neder en volgde zijn broeder in diens heerlijkheden op. Hij was geen ridder van het gulden vlies, en † 1560 ongehuwd.

De bisschoppen van Luik voerden den titel van hertog van Bouillon. Sedert dat GODFRIED van Bouillon, in 1076, vóór hij naar het Heilige Land toog, het hertogdom Bouillon en alle zijne familiegoederen onder de bescherming van zijn bloedverwant ALBERT, bisschop van Luik, gesteld had, waren de bisschoppen feitelijk, ofschoon wederregtelijk, in het bezit van Bouillon gebleven. WILLEM VAN DER MARCK, heer van Lumain en Schleiden (le Sanglier des Ardennes) dwong den luikschen bisschop JAN VAN HORNES, bij akte van den 22sten mei 1483, het hertogdom Bouillon af te staan aan zijn' broeder ROBERT VAN DER MARCK, heer van Sedan. Gedurende de regering van CORNELIS DE GLYMES als bisschop, was ROBERT IV VAN DER MARCK hertog van Bouillon (van 1537—1557) en had eerstgenoemde dus geen regt zich BOUILLON te teekenen. Zie DE ROUCK, VAN LEEUWEN, FRANCQUEN, en anderen.

Cz.

Een rijke jood (vgl. XI. bl. 356). Het plaveisel met zilveren dukatons, ofschoon iets buitengewoons, is echter nog zoo geheel onwaarschijnlijk niet. Ik herinner mij, dat eene dame, wier voorzaten rijke suikerbakkers waren geweest te Amsterdam, mij hetzelfde

van een vertrek bij een van deze heeft verhaald. Zoo ik mij niet vergis, moet er een paleis in Duitschland zijn, waar dezelfde dwaze verspilling voorkomt.

J. H. VAN LENNEP.

Roman, *Sandra* (vgl. XI. bl. 355). MARGUERITE SANDRA was de oudste dochter van JEAN SANDRA fil. JEAN ex MARGUERITE DU FOREST en van CORNELIA VAN ACKERSDIJCK. Zij was geboren tot Middelburg den 7den januarij 1629, en trouwde den 11den october 1656 te Sluis in Vlaanderen, volgens het trouwregister aldaar, met JEAN FRANDENIUS, jongman van Gouda. Getuigen van bruidegomszijde de heer CORNELIS CAEN, en aan bruidszijde JAN SANDRA, PIETER.....(?), en GRIETJE MATHEUS. Hare ouders hebben eerst te Middelburg gewoond tot 1635. Zij schijnen zich toen of in 1636 in Sluis gevestigd te hebben, daar alle de kinderen na dien tijd aldaar geboren zijn. Den 26sten junij 1660 hertrouwde MARGUERITE SANDRA mede te Sluis, zoo als uit bovengenoemd register blijkt, met JAN PIETERS PUIJS, van 's Gravenmoer, weduwenaar van JANNETJE DANIELS VAN BIET. Getuigen JAN SANDRA en PIETER PUIJS. Den 17den junij 1668 trouwde zij aldaar voor de derde maal met PIETER ROOMAN (die geweest is burgemeester van Aardenburg), weduwenaar van ANNA VAN DER HOEVEN, volgens het voormelde register. Getuigen AARNOUD ROOMAN, ANNA SANDRA en ELISABETH KNOL.

Den 21sten junij 1674 is MARGUERITE SANDRA tot Aardenburg overleden en den 26sten begraven, volgens het Register der dooden aldaar en de aanteekeningen van den heer PIERRE SANDRA, haar neef.

Den 13den april 1677 is aldaar, volgens bovengenoemd dood-register (sic), begraven PIETER ROOMAN, oud 63 jaren, 2 maanden, 16 dagen en was geboren tot Haarlen (denkelijk Haarlem). Hij is dus in 1614 geboren en wel in januarij, denkelijk den 28sten.

Bovengenoemde bijzonderheden heb ik uit de genealogie SANDRA geput, opgemaakt te Middelburg in 1766. MARGUERITE SANDRA was de volle nicht van JACOBA SANDRA, die getrouwd was met den grootvader van mijnen overgrootvader. Wil de heer G. P. ROOS nog meer van de familie SANDRA weten, ik ben bereid hem zoo veel mogelijk in te lichten. Weet hij misschien ook of de heldin van Aardenburg kinderen gehad heeft? In de genealogie staat: »Ik heb niet kunnen ontdekken of zij uit een van deze huwelijken kinderen hebben gehad."

CONCHA.

Torrentius (vgl. XI. bl. 356). J. VAN TORRENTIUS was in 1589 te Amsterdam geboren, werd een niet onbekwaam schilder, en legde zich aanvankelijk toe op het afbeelden van zoogenaamde stillevens, waarmede hij roem en geld verdiende. Later evenwel wijdde hij zijn penseel aan ontuchtige voorstellingen van zeer ergerlijken aard, zoodat zij, naar men zegt, die van den Italiaan ARETINO in schandelijkheid overtroffen, en op last der regering alles van dien aard, wat men vinden kon, door beulshanden verbrand werd, waardoor het overschot zijner werken zeer zeldzaam is geworden. Zijn levensgedrag kwam met dezen smaak overeen. Weldra verliet hij zijne geboortestad en zette zich te Haarlem neder, waar men zegt dat hij verdacht gehouden werd tot zeker geheim gezelschap van Adamiten te hebben behoord, die onderling allerlei ontucht bedreven. Hij was toen omtrent 40 jaren oud, want in 1630 werd hij er gevat en op den pijnbank gebragt, dien hij echter doorstond zonder iets te bekennen. Niettemin moeten de bewijzen tegen hem zoo sterk geweest zijn, dat hij tot 20jarige tuchthuisstraf veroordeeld werd. Dezen straftijd heeft hij er echter op verre na niet doorgebragt, daar hij op hooge voorspraak spoedig ontslagen werd, met bevel om het land te verlaten. Hij begaf zich nu naar Engeland, waar hij kunstroem, maar tevens verachting inoogstte. Later keerde hij weder naar Amsterdam, hield zich daar schuil en overleed in 1640. Zijn vader ging hem voor in het kwaad; de schepen GERARD SCHAAP PIETERSZOON verhaalt van hem, dat hij de eerste tuchteling in het amsterdamsche rasphuis geweest is.

Zie HOUBRAKEN; J. WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam;* J. KOK, *Vaderl. Woordenboek;* en WITSEN GEIJSBEEK, *Algemeen noodw. Woordenboek.*

K. v. S. N°. 2.

Stukken betreffende de vervolging der Waldenzen, gedurende de jaren 1655—1664.

In de pamfletten-verzameling van de boekerij der remonstrantsche kerk te Amsterdam, vind ik een aantal zeldzame stukken, die voor de geschiedenis van de vervolging der Waldenzen van belang zijn, en in de verzameling van den heer F. MULLER niet voorkomen. De drie eerste der hieronder opgegeven stukken werden door mij reeds vermeld in den *Beschrijvenden Catalogus*, stuk III. afd. 2 (*stukken betr. de gesch. van andere landen*). Daar echter stuk III eerst later vervolgd zal worden, zoo meende ik velen geen ondienst te doen, met nu reeds de volgende titels mede te deelen.

Translaet uyt den Franç. van de missive, geschr. aen de.... stat. gen. der vereen. Nederl. by de predik., ouderl. ende andere.... ledematen der verwoeste kercken van Piemont, ende ghedat. Pianache.... 27 *July* 1655. *Gedr. in 's Gravenh.* 1655.

Rechte beschryvingh van de wreede vervolgingh.... aen de Vaudoisen in Piedmont gedaen... 1655. *t' Amst., gedr. by* G. JOOSTEN, 1655.

Laetst.... seer waer. verhael, aeng. de vervolgingen.... der geref. kercken in Piedmont wedervaren.... M.DC.LV. *Te samen een.... verdediging op de.... lasteringen, met welcke de vyanden der waerheyt deselve kercken.... trachten te belasten. A°.* 1655.

Extract uyt seeckere missiven uyt de valleyen van Piemont, van den 3 *en* 5 *Martii, als mede van eene van den* 8 *Martii* 1662, *uyt Grenoble. Tot Utr., by* H. VERSTEEGH, 1662.

Apologia delle chiese riformate delle valli di Piemonte, fatta in diffesa del' Innocenza del sign. GIOUANNI LEGERO, *pastore della chieza riform. di St. Gio..... contra le imposture di* MICHELE VILLANOUA *et* JEAN VIRTU *et altri falsi delatori esaminata..... Nell' assemblea delle chiese alli Malani, li* 13 *Sett.* 1661. *Presentate a gl' ecc. ed' ill. sign. delegati di S. A. R. per le cause contra dette valli. In Haerlem, appresso* I. ALBERTZ, 1662.

Tres humble remonstrance touchant le pitojable estat ou se trouvent a present reduittes les.... eglises euangel. des vallees de Piemont, a cause de l'alteration et violation de leurs concessions et particulierement de la patente du 1655, *faite en Nov.* 1661. *A Haerlem, chez* I. ALBERTSZ, 1662.

Brief van de leeraren der euang. kercken in de valleyen van Piedmont aan de leer. der euang. kercken in Nederl. Mitsg. eenige geschriften daertoe behoorende, ende..... een verhael der boose konstenaryen van het hof tot Turyn..... t' Utr., by H. VERSTEEGH, 1663.

Antwoort-brief v. d..... stat. gen. der..... Nederl., int frans ende nederduyts, op den brief van den hertogh van Savoyen v. d. 19 *Aug.* 1663, *ter sake van de.... verdruckte in de valleyen van Piedmond. Gedr. A°.* 1663.

De articulen vande patenten door S. A. R. den hertog van Savoyen geaccordeert aen de inwoonders der valleyen van Lucerne, Perouze en St. Martyn, en van de plaetsen St. Bartholomi, Prarustin en Roche-Platte, de-welcke professie maecken van de.... geref. rel.; door de intermissie van syne alder-christ. majesteyt.... als mede door de intercessie van.... andere mogentheden, ende door de negociati van..... de ambass. van de protest. cantons. Op den 14 *Febr.* 1664. *Getr. getransl. uyt het ital. tot Turin gedr. Met eenige.... aenm. Gedr.* 1664.

*Copye van een brief, geschr..... door die van d'euang. kerken der valleyen van Piedmont aan ....*BOREEL, *ambass. v. d..... stat. gen..... tot Parys* [1664].

Brief uyt Angrogne van seecker voornaem persoon aen den ambass. der.... Nederl. tot Parys, aengaende den.... toestandt van de.... geref. religions verwanten in..... Piedmont, en hoe sy d'..... stat. gen. ende alle ware geref. ledematen .....smeecken om assistentie, om te..... konnen subsisteren in haren..... desolaten staet. Getransl. uyt 't franchoys, en gedr. nae de origen. copye. 1664.

Copie d'une lettre des..... cantons protestans .....des Suisses à LOUYS *XIV..... en faveur des eglises euangel. des vallees de Piemont, touchant les nouveaux pretextes que la cour de Turin prend de les inquieter. Avec la refutation de la pretendue rebellion.......... ; le tout extrait des propres originaus. Tot Haerlem, by* I. ALBERTSZ, 1664.

Copye van een brief van de..... protest..... republycken van de Suitsers aen LODEWYCK *den* 14, *enz. Alles uyt de eygen originalen getrocken* [1664].

Den tegenwoordigen..... bedroefden toestant der geref. kercken in de Piedmontoysche valleyen, ende hoe die van de ware religie aldaer op nieuws, meer als oyt, onderdruckt.... worden. Uyt eenige brieven t' samen ghestelt. Gedr. den 28 *July, A°.* 1664.

H. C. ROGGE.

Veenendaal of 't Rhenensche Veen is in vele opzigten eene merkwaardige plaats, en wel waardig om een eigen geschiedschrijver te hebben. Het oord schijnt zijne stichting of althans den oorsprong van zijn bloei vóór eenige eeuwen aan Zuidnederlanders verschuldigd te zijn geweest, die aldaar tot ontginning der veenderijen hunne menschen hadden nedergezet. Vandaar nog tegenwoordig de zonderlingste afwijkingen in het beheer der gemeente. Zoo behoort b. v. de markt niet aan deze, maar aan eene vereeniging van bijzondere personen, de zoogenaamde *Veeners*: zoo zijn thans nog eenige Joden medeëigenaars van het kerkgebouw der hervormden aldaar: zoo bezitten er de reeds gemelde Veeners de oudste, natuurlijk ontoegankelijke, bescheiden omtrent de plaats. Ook in taal en gebruiken merkt men dezelfde afwijkingen op. Vrijaadjes in huis zijn niet vergund: doch de jonge dochters mogen zich vrijelijk den ganschen avond op straat het hof laten maken. Onder het volk worden de meeste huwelijken slechts burgerlijk gesloten, in de meening, dat de kerkelijke inzegening den band tusschen man en vrouw onverbreekbaar maakt, en geen vrijheid laat tot feitelijke verandering. Het meerendeel der bewoners is hervormd en streng regtzinnig in de leer, en duldt, zoo als men het daar uitdrukt, bij een predikant »geen gereformeerden rok met remonstrantsche mouwen." Zegt een inboorling »*Ik doe het neit: ook neit, ik vervleuk het!*" dan is geen aardsche magt in staat hem van zijn voornemen af te brengen. Vraagt men hoe een zieke vaart, en is het antwoord »*hij is gorrig*" dan staat het slecht: is de man »*struggies*," dan wil dit zeggen, dat hij beter wordt. In 't geval van over-

lijden heeft de kranke »*het overbragt*." De vrouw spreekt er van den man als haar »*mensch*": de deern van haar vrijer als haar »*kerel*." En zoude men gelooven, dat er familiën te Veenendaal zijn, die met andere familiën geene huwelijksbetrekking willen aanknoopen, omdat de laatsten (want dit wordt daar als eene familiekwaal beschouwd) kunnen tooveren! J. H. VAN LENNEP.

Mr. Arent Jansse Boom. Indien er in den brief van koningin MARIA aan prins WILLEM I (zie *Een burgemeester van Zierikzee, Nav.Bijbl.* 1854) niet zoo uitdrukkelijk gewezen werd op een burgemeester van Zierikzee, zou ik, daar de waterbouwkundige kennis van IMAN CLAES IMANSE toch alleen maar ondersteld wordt, bijna vermoeden, dat het middelburgsche raadslid mr. AREND JANSE BOOM de bedoelde persoon is geweest. Die tot nog toe genoegzaam vergeten man verdient, dunkt mij, wel eens besproken te worden, te meer misschien omdat er, als ik mij niet bedrieg, maar weinig bekend is van de waterbouwkundigen, die door hunne kennis en volharding in de vorige eeuw den nederlandschen bodem tegen het geweld der baren hebben beschermd en door indijkingen, om zoo te zeggen, gevormd.

In de *Cronijk van Zeeland*, door SMALLEGANGE, leest men, na het verhaal der grondbraken en dijkbreuken, die Walcheren in de eerste helft der XVIde eeuw teisterden: »Hiertoe dienen eenige met de hand geschreven memorien bij Mr. ARENT JANSSEN BOOM, die op die tijden geleefd heeft en gewoont tot Middelburg, een van de *vernuftichste* van heel Walcheren en op het *stuk van dijkage zich wonderwel verstaande*. In den hoogen vloed," schrijft hij, »van den jare 1530, den 5den November, was de wech van Middelburg naar Arnemuiden seer vol gaten, soo dat groote armoede geschiede: dat jammer was. En wij met ons twaelf *Hoofdmannen*, gemaeckt by den Staten van den Lande, vonden dat den dijck op eenige plaetsen heel wech was, 10, 12, ja 29 roeden en maecten aldaer een vingerlinck."

Doch de bekwaamheden van ARENT JANSSEN BOOM bepaalden zich niet bij het »stuk der dijkage"; ook in de verdediging tegen den vijand scheen hij wel ervaren te zijn. In de *Stads Rekening* van Middelburg van 1567/68 vind ik vermeld:

Bet. ARENT JANSSE BOOM voor een jaer gagie als *constabel* en *artilleriemeester* van der stede geschut en ammunitie 3 £ 13 sch.

En verder nog ontving hij gelden »om dat hij seeckere tonnen Boskruyt opgedroogt en gefijneerd had, soo voor de stad, de twee schutterijen als voor de soldaten," terwijl ook nog wordt vermeld zijne »moeijenesse met alle munitie van oorloge, haeckbusse, handbossen enz."

Het verdient opmerking, dat de bekende LIEVEN JANSSON KEERSEMAKER terzelfder tijd in het naburige Zierikzee burgemeester was, en dat deze zich meestal teekende LIEVE JANSSEN BOOM, zoodat het niet gewaagd is om een bloedverwantschap tusschen beide bekwame mannen te onderstellen.

De familie BOOM is een oud zeeuwsch geslacht en reeds in 1433 was HUGO BOOM WISSEN burgemeester van Zierikzee.

Ik beveel mij zeer aan om van ARENT JANSSE BOOM wat meer te vernemen.

φ²—φ.

Elbertus Leoninus. In de *Stedelijke Rekening* van Middelburg van 1567 op 1568 komt de volgende post voor:

Bet. Doctor ELBERTUS LEONINUS, wonen̄ tot Leuve, over een jaer gage als Conseiller deser stede en verschenen den 25 februarij 1567, stilo novo holl. per quit. 4 £ 15 sch.

φ²—φ.

Uitzending van weesmeisjes naar de Kaap de Goede Hoop. In het midden der XVIIde eeuw was er bij de snelle ontwikkeling der kolonie aan de Kaap de Goede Hoop, aldaar groot gebrek aan vrouwen. »In Holland," leest men in de *Staatk. Historie*, dl. LIV, »wist men wel ras een middel te vinden, ter wegneming dezer zwarigheid; men nam namelijk uit de weeshuizen van Amsteldam, Rotterdam en andere steden, zuivere, deugdlijke en eerzame vrouwspersonen; men zond ze met haren vollen wil en de toestemming harer vrienden, met de eerste schepen derwaarts, en men beval ze aan den heer RIEBECK, die naderhand gouverneur van de plaats geworden is."

Van die uitzending, welke als een blijk van het toenmalige volksleven, opmerking verdient (want verbeeld u dat men zoo iets tegenwoordig eens beproefde!), zou ik gaarne meer bijzonderheden vernemen. Hoeveel meisjes werden er uitgezonden, op welke voorwaarden geschiedde het en welke waren »de andere steden", die een contingent leverden? φ²—φ.

Steenkolen. Zoo als uit een voorgaand artikel in den *Navorscher* (VIII. bl. 160) blijkt, zijn eerst na de XVIIde eeuw de steenkolen in Engeland tot algemeene brandstof geworden. Wanneer is dit in België en Duitschland het geval geweest? Het schip der overwinteraars op Nova Zembla, in het laatst der XVIde eeuw, schijnt van steenkolen voorzien te zijn geweest.

J. H. VAN LENNEP.

Behandeling van het hofdienstpersoneel in de Nederlanden in de XVIIde eeuw. Als uittreksel uit HARDENBURGHS *Archieven* van 1666 wordt in *The Family Herald,* Vol. I. p. 668, het volgende medegedeeld. Het is een reglement voor het dienstpersoneel aan ons stadhouderlijk hof.

»Vóór de Stadhouder opstaat, moeten zijn kleêren geschuijerd en ordelijk op de tafel gelegd worden: de schoenen en laarzen gepoetst en onder de bank gezet: versch water en een schoone handdoek in gereedheid zijn. Zijne Excellentie moet voorts netjes aangekleed worden, en alles, wat hij aflegt, zorgvuldig geborgen. De spijzen bij ieder maal behooren in goede volgorde te worden opgedischt, zonder storten, en de schotels met een buiging afgenomen. Indien het gebeuren mogt, dat een der bedienden aan een of ander knabbelde, of vinger of mond aan de spijzen bragt, dan zal men hem heete of brandende spijze doen eten, als geneesmiddel voor zijne gulzigheid. Een iegelijk is gehouden, om, zoodra hij daartoe geroepen wordt, onder 't maken van een buiging nader te treden, en met heldere en hoorbare stem vóór te danken. Indien hij daaronder stotteren of haperen mogt, ontvangt hij zes knippen voor den neus. Dient iemand aan tafel met vuile handen, dan zal hij hebben te doen, alsof hij ze wiesch, terwijl een ander er water over giet, en een derde ze met scherpe roeden afdroogt, totdat ze bloeden. Van 's gelijken, zoo iemand ongekamd verscheen, die zal duchtig geroskamd worden met een roskam, in den paardenstal. Het tafellaken moet met éénen worp worden gespreid: ieder bord moet een servet hebben, en de zoutvaatjes behooren dagelijks met versch zout te worden gevuld. De kaarsen moeten ter gepaster tijd worden binnengebragt, en gestadig gesnoten, steeds te beginnen met de plaats, waar de hoogste gast zit. Eindelijk moet het amelaken ordentelijk worden afgenomen, en zullen de knechts met een strijkaadje vertrekken, op straffe van zes knippen op den neus. Een' elk, die zich in de tafelgesprekken mengt, of grinnikt om wat er gezegd wordt, zal men doen buigen, totdat hij niet meer kan: en ieder, die overluid schatert, krijgt vier tikken op de vingers. Al wie een glas te vol schenkt, en het dan met zijn eigen mond leêger drinkt, ontvangt twintig zweepslagen. De bediende, die een vuil glas aanreikt, mag kiezen tusschen vier oorvegen of zes knippen voor den neus. Na den eten zal aan iederen gast met voegzamen eerbied een waschkom en een schoone handdoek worden aangeboden. Daar het schandalig en onverdragelijk in dienstboden is, dat ze lang tafelen, zoo gebieden wij, dat aan hen, die er meer dan een kwartier over zitten, het eten voor den neus zal worden weggenomen."

Waren deze strafbepalingen nog werkelijk in de XVIIde eeuw bij ons in zwang, en door wie en waar werden zij uitgevoerd? Tot vermaak der gasten, op de plek? Welk eene barbaarschheid, die men nog naauwelijks bij de drinkgelagen der XVIde eeuw te huis zou achten! J. H. VAN LENNEP.

Juffrouw Serklaas, de koppelaarster van 't Bestand. Bij gelegenheid van een gesprek tusschen prins MAURITS en den engelschen gezant CARLTON, erkende de prins, dat juffrouw SERKLAAS, eene oude haagsche vrouw, in de wandeling *de koppelaarster van 't Bestand* genoemd, en anderen meermalen met voorslagen tot bestand of tot de vrede herwaarts waren gekomen, doch hij had ze, zeide hij, altoos bij zich gehouden, zonder den staten der bijzondere gewesten, over te leveren. Behoorde de beroemde watergeus WENCELIJN SERCLAES, een luiksch edelman, tot de voorzaten dezer staatkundige matrone, en wat is verder van haar bekend? J. L. A. I.

Dood van Teligny. MOTLEY schrijft in zijne *Opkomst van de Nederlandsche Republiek* (2de druk, dl. I. bl. 77), dat deze schoonzoon van den admiraal DE COLIGNY, met wiens weduwe later prins WILLEM I gehuwd is, bij de belegering van St. Quintijn door den graaf van EGMONT in 1557 in een onvoorzigtigen uitval sneuvelde. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan heb ik overal elders (o. a. in *Het boek der Martelaren*) gelezen, dat hij als een der slagtoffers der blinde dweepzucht in den beruchten Bartholomeusnacht is gevallen, zoo als ook VAN DER AA in zijn *Biogr. Woordenboek* art. LOUISE DE COLIGNY vermeldt. Verkeert MOTLEY hier in eene dwaling? Ik kan dit naauwelijks vermoeden van een schrijver, bij wien naauwkeurigheid en sierlijkheid om den voorrang dingen. En toch komt het mij nog onwaarschijnlijker voor, dat alle mij bekende schrijvers op dit punt zouden hebben misgetast. Aangenaam zal het mij zijn hierop ingelicht te worden.

Maastricht. M.

Roeven aan de trekschuiten. Wij kunnen het ons tegenwoordig naauwelijks meer voorstellen, dat de tijd betrekkelijk zoo heel ver niet achter ons ligt, waarin men het aanbrengen van eene roef aan de trekschuiten een' grooten vooruitgang achtte, en dat deze afscheiding tot in het midden der vorige eeuw niet in gebruik schijnt te zijn geweest. In mei 1752 kwam de regering van Amsterdam met die van Haarlem overeen, om aan de trekschuiten tusschen die steden varende, roeven te doen maken en eene ordonnantie op het gebruik vast te stellen. Deze behelsde dat er geene schuiten en dus ook geene roeven mog-

ten worden afgehuurd op zaturdag voor pinksteren, zondag, maandag en dingsdag daaropvolgende, zaturdag vóór haarlemsche kermis, zondag, maandag, dingsdag en zaturdag in de eerste week, alsmede zondag, maandag en dingsdag in de tweede week van genoemde kermis, hartjesdag, zaturdag vóór amsterdamsche kermis en zondag, maandag en dingsdag in de eerste week van die kermis. Boven de gewone vracht betaalde men 16 stuivers voor het afhuren van de roef en voor eene enkele plaats 3 stuivers. Als er meer dan één gezelschap in de roef had plaats genomen, mogt er niet dan met eenparige toestemming worden gerookt en zonder vergunning van de huurders der roef was het den schipper en zijn knecht verboden op de stuurplecht te rooken.

Deze kleinigheden verdienen misschien wel eens herinnerd te worden: de ontwikkeling der middelen van vervoer staat toch in naauw verband met den beschavingstoestand van het volk, en het gemengd gezelschap in eene trekschuit, waarop de »*schuitpraatjes*" steunden, wordt door het gemis van roeven verklaard. φ²—φ.

Aardbeving te Lissabon. Onze handel met Portugal was in het midden der achttiende eeuw van zeer groote uitgestrektheid. Dat zich destijds veel Hollanders te Lissabon ophielden is bekend. Maar hebben zij omtrent de catastrophe van 1755 ook iets in druk uitgegeven, of is er een handschrift aanwezig, waaruit hunne impressies of wat hun persoonlijk wedervaren is, wat meer in details wedergegeven wordt? Wie kent die gedrukte stukken of manuscripten en deelt er ons dan wat van mede? MARS.

De loterijzaal. In den *Gids* 1861 n°. 10, vonden wij, onder den titel van »*Een minister en zijn' bouwmeester*", een warm geschreven, maar, vreezen wij, ijdel en vruchteloos protest tegen de reeds in vollen gang zijnde ijzer- en glas-restauratie van de haagsche loterijzaal. Wat ons in dat stuk het meest bevreemdde en aanleiding gaf tot onze tegenwoordige vraag, is schrijvers verzekering, dat »däár (het Binnenhof in zijne geheele omgeving?) de stadhouders uit het roemrijke geslacht van Oranje-Nassau huisden." Nu wenschten wij te weten, of onze zeven stadhouders daar *alle* gehuisd hebben, en ook hoe zij er huisden: want hoe uitgestrekt het gebouw in zijn langwerpig vierkant ook moge zijn, het draagt nergens sporen van een vorstelijk verblijf, met uitzondering van den modernen vleugel, thans de vergaderzaal onzer tweede kamer en onder WILLEM V als hofbalzaal gebruikt. Immers bij volstrekt gemis van tuin, terras, binnenplaats, stalling, vestibule, om van eenigzins vorstelijke trappen niet te gewagen, kan men zich moeielijk een denkbeeld vormen, hoe het Binnenhof ooit een comfortabel en waardig verblijf heeft kunnen zijn voor eenen FREDRIK-HENDRIK, voor eenen WILLEM II en diens doorluchtigen zoon, of hoe het ooit bij de steeds klimmende luxe en behoeften der tijden, aan de gezinnen van WILLEM IV en WILLEM V tot een eenigzins bewoonbaar verblijf heeft kunnen strekken. Dat WILLEM I er nu en dan een tijdelijk verblijf hield, dat MAURITS, die ongehuwd en meestal in het veld was, er zijn winterkwartier in hield, was in hun meer streng tijdperk en bij de nog onaanzienlijke geldmiddelen der Oranjes geen vreemd verschijnsel; maar voor het rustiger en rijkere leven van al hunne opvolgers, blijft het ons raadselachtig genoeg, om onze goedwillige medenavorschers uit te noodigen, ons kortelijk te willen opgeven, wie onzer stadhouders het Binnenhof te 's Gravenhage als gewoon of vast verblijf bewoond hebben, hoe lang en in welke jaren zij er respectivelijk verblijf hielden, en in welk gedeelte van dien inderdaad kolossalen steenklomp men dan het eigenlijke paleis te zoeken hebbe. — Wil de berigtgever er ons iets bij geven over de buitenverblijven van ieder onzer zeven stadhouders, hij zal ons zoo veel te meer aan zich verpligten. Immers al weten wij, dat FREDRIK HENDRIK *Honsholredijk* en *'t Huis in 't Bosch*, WILLEM II *Dieren*, WILLEM III en WILLEM IV *het Loo* en WILLEM V *Soestdijk* bewoonden, dan missen wij nog MAURITS en WILLEM I. Of had deze laatste in zijn voortgezweept leven geen tijd of gelegenheid om op zijn beurt ook eens een haas of een reebok te schieten? MARS.

Jac. Cramer. In 't bezit van een fraai portret van JACOBUS CRAMER, archipresbyter Holl. et Zeelandiae et pastor te Amsterdam (?), met latijnsch onderschrift en zijn wapen, naar H. W. CASPARI, door J. W. CASPARI en A. VAN DER BEEK, kl. fol. proefdruk, zou ik gaarne van hem eenige levensbijzonderheden weten, te meer, daar A. J. VAN DER AA in zijn *Biogr. Woordenboek* hem niet vermeldt.

J. C. K.

P. Voet. In het boekje van PAULUS VOET, *De duellis,* moet een geval vermeld staan, dat zijn vader, de bekende theologus VOET, had met zekeren medicus en juris doctor. Wie kan mij dat geval mededeelen? Ik vond het aangehaald in 't *Handelsblad* van den 9den december 1861, zondags editie. J. C. K.

Kenau Hasselaer, S. dr. Welke is de eerepenning, waarmede de oorspronkelijke afbeelding der dappere KENAU HASSELAER prijkt en als eene bijzondere belooning haar te

beurt gevallen? En was het waagmeesteren ontvangerschap van den nieuwen impost op den turf te Arnemuiden, waarmede de staten van Holland en Zeeland haar in 1574 beschonken, wel geëvenredigd aan hare verdiensten? Wanneer is zij overleden?

J. C. K.

La belle Hollandaise. De fransche dichter LAGRANGE-CHANCEL bezong de schoonheid van madame la baronne DE CREUNINGEN in eene *Cantate*, onder het opschrift *La belle Hollandoise*, waarin regels als deze:

»L'on conteroit plutot les Habitans des Airs,
Les nocturnes flambeaux de la voute azurée,
Et les épis dorez dont Cérès est parée,
Que le nombre des Coeurs qu' Iris tient dans ses fers."

Heeft deze madame, behalve in ligchaamsschoonheid, ook in andere meer deugdelijke hoedanigheden uitgemunt; uit welk geslacht was zij gesproten, en weet men een en ander van den echtgenoot, wien zulk een aardsche schat ten deel was gevallen?

J. L. A. I.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Drinkhoorn van Piet Hein (vgl. A. R.). In het kabinet van den heer H. A. DIBBETS was de scheepsdrinkhoorn van den admiraal PIET HEIN A°. 1626. Hij werd geteekend door A. DELFOS, en gegraveerd door.....?

Waar is hij thans? Wanneer en waar is het kabinet van den heer DIBBETS verkocht?

C. K. v. S.

Schrikkenborger, *witte* (vgl. A. R.). De Schreckenberg, in het graafschap Meissen, was van ouds beroemd om zijne rijke zilvermijnen. Dat zilver werd onder anderen tot het munten van *alben* of *witte penningen* gebezigd. Van daar de naam *Schrikkenborger witten.* Ook op andere muntplaatsen, b. v. te Keulen, werden penningen onder den naam van *alben* geslagen. I. A. N.

Oude munt. Wie onzer goedwillige medewerkers beantwoordt ons de volgende vragen, zonder ons naar bekende numismatieke werken te verwijzen?

1. Wat was de waarde van de volgende voorouderlijke kleine munten?

Een boddedrager . .	(12 cents?)
Een stooter	($12^1/_2$ » ?)
Een groot	($2^1/_2$ » ?)
Een botje	($2^1/_2$ » ?)
Een reaal	(?)
Een blank.	($3^3/_4$ » ?)
Een oortje.	($1^1/_4$ » ?)

2. Is de, inzonderheid bij de schooljeugd, nog in zwang zijnde spreekwijze »botje bij botje" van dat muntstuk afkomstig?

3. Is even zoo een ander spreekwoord »Ga met God en drie blanken, dan heb je reisgeld en een goede leidsman", ook afkomstig van den middeneeuwschen blank?

4. Is de boddedrager eene denkbeeldige of eene werkelijk bestaan hebbende munt? is het een zilveren stukje, zijn er in de kabinetten veel van over? welke graaf, provincie of stad liet ze slaan? MARS.

Veroverde vaandels. Wie kan mij zeggen welke veroverde vaandels er in de groote zaal te 'sGravenhage en ook elders als getuigen van onzen krijgsroem hebben gehangen? Na den slag van Fleurus (1690), waar de nederlandsche infanterie zich met roem overdekte, door bij den aftogt in quarrés de aanvallen der overwinnaars met zeldzame koelbloedigheid af te weren, werden van de drie en dertig, waarschijnlijk meest door haar veroverde standaarden, negentien in de groote zaal opgehangen, twee naar Friesland verzonden, als onder het beleid van den stadhouder van dat gewest buit gemaakt, terwijl de Spanjaarden er elf behielden. Mogt men die oude zegeteekenen terug kunnen vinden en verzamelen, dan zou de XIXde eeuw goed kunnen maken wat de onverschillige flaauwheid der XVIIIde eeuw zeer waarschijnlijk verwaarloosd heeft.

♀²—♀.

Belastingloodjes op de honden te 's Hertogenbosch. In munt- en penningverzamelingen ontmoet men veeltijds metalen plaatjes, waarvan men het doel en gebruik niet meer kent. Het kan dus den liefhebber van penningen en munten niet onwelgevallig zijn de volgende aanteekening te lezen omtrent eene hondenbelasting te 's Hertogenbosch; misschien zal men zich daardoor in staat en opgewekt gevoelen, datgene aan te vullen, wat niet ter mijner kennis gekomen is.

In het penningkabinet van het Noordbrabandsch genootschap worden twee hondenloodjes van rood koper bewaard van de jaren 1803 en 1804, met het wapen der stad Breda. Welligt kan uit de archieven dier stad daaromtrent iets meer worden medegedeeld.

In hetzelfde kabinet treft men drie dergelijke hondenloodjes van 's Hertogenbosch aan. Die van 1804, 1805 en 1806 zijn versierd met den H. Geest, in de gedaante eener duif; het eerste en derde zijn van geel, het tweede is van rood koper; het tweede heeft

het nommer 258 en het derde dat van 174 ingestempeld.

Deze loodjes zijn gemaakt ingevolge resolutie van den raad der stad 's Hertogenbosch van den 8sten augustus 1804, waarbij bepaald was, dat niemand honden mogt houden zonder verlof van het godshuis van den H. Geest, waarvan dan eene belasting geheven werd, die in 1804 *f* 902, in 1805 *f* 490, en in 1806 *f* 292 opbragt.

De graveur JOH. EVERS, JR. maakte den stalen stempel met negen poinçons voor *f* 10,50, en de koperslager J. DIJKMANS leverde de plaatjes voor *f* 31,30, terwijl C. F. VAN DER MEULEN het jaartal 1804 maakte voor *f* 2,—

De honden van militairen werden van deze belasting vrijgesteld. Met overleg van den stadscommandant (28 november 1804) zouden zij aan den hals met een achtkantig koperen plaatje voorzien zijn, gestempeld met eene M en het jaartal. Werkelijk werden den 12den december 1804 50 dergelijke plaatjes besteld, die mij echter niet zijn voorgekomen. Kan iemand mij een dergelijk loodje mededeelen?

In 1807 werd van hondenbelasting niets ontvangen. De regenten van het godshuis trachtten de belastingschuldigen wel tot het betalen aan te zetten, doch te vergeefs.

In 1808 ontving het godshuis *f* 478, en in 1809 *f* 464 aan belasting van de honden, doch niets in 1810 en 1811, in welk laatste jaar de administratie veranderd werd.

Van het jaar 1808 bezit het bovengenoemd kabinet een loodje in rood koper, met G. H. en N°. 279. Doch van 1809 ben ik er geen tegengekomen.

's Hertogenbosch. C. R. HERMANS.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Bibliotheca Sarraziana (vgl. A. R.). Indien DE LA SARRAZ in 1717, toen zijne bibliotheek werd verkocht, nog in leven was, dan is het meer dan waarschijnlijk H. DE LA SARRAZ, schrijver van *L'apothéose du beau Sexe* en *Reponse aux questions d'un républicain.* Mogt deze echter een nazaat van den verzamelaar zijn geweest, dan nog bevat de volgende mededeeling omtrent een lid van dit geslacht welligt onbekende bijzonderheden.

Ik draag kennis van een bijeengebonden exemplaar der genoemde werkjes, beide anonym uitgegeven, en waarin H. DE LA SARRAZ in ieder afzonderlijk eene *eigenhandige* en *onderteekende* aanteekening heeft geschreven. In *L'apothéose du beau Sexe. A Londres, chez* VAN HOEK, 1722, pet. in-8°. schreef hij: »Si cet ouvrage est peu de choses, il m'a couté bien peu aussy, dix jours on fait toute l'affaire, et c'est assez de tems employé pour une bagatelle; beaucoup de gens l'ont blamé, quelques autres s'en sont divertis, pour moy je le regarde come quelque chose d'assés indiférent. C'est un badinage de l'Esprit, et de ces sortes de livrets que l'on oublie desqu'on les a lu. Beaucoup de gens cependant m'ont assuré que l'on jugeoit par cet ouvrage de ma religion, je juge aussy à mon tour de leur bétise. Ils me croyent libertin, je les croi sots, et nous voila quitte; encore ai-je l'avantage de pouvoir appeller de leur jugement et je les défie de convaincre le mien de faux. H. DE LA SARRAZ."

Dit werkje werd in 1741 te Londen herdrukt.

De aanteekening in *Reponse aux questions d'un républicain. A Paris, aux dépens de l'auteur* (sans date), pet. in 8°., is van den volgenden inhoud: »Je composai ce livre, *dans l'intention destre de quelque utilité au Prince d'Orange,* mais come les grands Seigneurs, ne lisent guerres *il m'a seu gré de l'intention, et il n'a pu juger de son utilité.* D'ailleurs jestois *officier* et l'on ne croit pas qu'il puisse y avoir grand chose dans les livres d'un homme de guerre l'ors qu'il parle d'autre chose que de son metier. Le livre a été assés géneralement gouté, et je crois en conscience *indépendamment des liaisons que j'ay avec le Prince d'Orange,* qu'il est impossible de rien repondre de solide a ce que j'y ay avancé.

H. DE LA SARRAZ."

Het is mij bijzonder aangenaam, dit aan den heer FREDERIK MULLER te kunnen mededeelen. J. L. A. I.

Karel baron de Geers geschriften (vgl. A. R.). Zijne entomologische werken zijn oorspronkelijk in 't Fransch geschreven en uitgegeven onder den titel: *Mém. pour servir à l'Hist. des insectes.* Stockholm 1752—1778, 7 dln. in 4°. met pl. J. L. A. I.

Thomas Tuke (vgl. XI. bl. 365). Het tijdschrift *Notes and Queries* (2nd S. Vol. XII. p. 521) beantwoordt de vraag van FRISIUS als volgt:

»In 1616, toen THOMAS TUKE zijn *Treatise against Painting and Tincturing of Men and Women* (in 4°.) in 't licht gaf, zien wij hem zichzelven betitelen als »Bedienaar van Gods woord te St. Giles in the Fields." Op den 19den julij 1617 ontving hij van koning JACOBUS I het vicariaat van St. Olave's Jewry te Londen. Gedurende de groote rebellie vinden wij hem niet alleen geplunderd en gevangen gezet, maar nog daarenboven zijne goederen in geregtelijke bewaring gegeven.

WALKER (*Sufferings of the Clergy*, Part II. p. 178) zegt van hem: »Het blijkt mij niet, dat TUKE, na de herstelling, naar zijn kerspel is teruggekeerd, weshalve ik gelooven moet dat de man vóór dien tijd zal zijn overleden." Men heeft eene lijst van zijne geschriften in WATT's *Bibliotheca Britannica* en in den *Catalogue of the Bodleian Library*, Vol. III.

J. H. VAN LENNEP.

C. Stephani Praedium Rusticum etc. (vgl. A. R.). Lofwaardig mag het worden genoemd, op het gebied der kunsten en wetenschappen onbekende, miskende of betwiste verdiensten in een helder daglicht te stellen, en die lof stijgt ten hoogsten top, wanneer het een landgenoot mag gelden; doch alvorens deze taak op zich te nemen, dient men welbeslagen op het ijs te komen.

Ofschoon het V. D. S. leed deed te zien, dat de redactie van dit tijdschrift geoordeeld had zijne vraag en noot te moeten bekorten en weglaten, geloof ik niet dat de lezer daarbij veel heeft verloren. Hij wil bewijzen, dat, na de uitvinding der boekdrukkunst, over de wetenschap van den landbouw en de landhuishoudkunde, door den Nederlander KAREL STEVENS het eerste licht is verspreid, en dat door het vertalen van diens voor- en familienaam KAREL STEVENS voor de Franschen is geworden CHARLES ETIENNE, en daardoor die naam zoo volkomen is gefranciseerd, dat zijn werk *La maison rustique* nu niet alleen in Frankrijk en elders voor een oorspronkelijk fransch werk schijnt door te gaan, maar dat zelfs nederlandsche schrijvers, die het aanhalen, zich daarop als op een fransch werk beroepen (*Nav.* IX. bl. 351).

V. D. S. slaat den bal geheel en al mis, en de nederlandsche schrijvers hebben in hunne bewering volkomen gelijk. Bijna onbegrijpelijk komt het mij voor, dat hij, die zoo wel in etymologie, agronomie, fructologie, botanie, entomologie en wat al niet meer te huis schijnt te zijn, door geen onderscheid te maken tusschen den voornaam C(AROLUS) en den familienaam STEPHANUS, en *vertaald* voor goede munt aan te nenem, een misslag heeft begaan, waarvoor hij zelve wenscht dat men in het vervolg zich moge wachten, en waarvan hij niet alleen dupe is geworden, maar tevens door op de onkunde van den nederlandschen vertaler te bouwen, aan de Franschen de eer van hunnen landgenoot onbedachtzaam heeft betwist. Eere echter wien eere toekomt!

CHARLES ESTIENNE, CAROLUS STEPHANUS of KAREL STEVENS was noch *Nederlander*, noch *landgenoot*, maar broeder van ROBERT ESTIENNE, den beroemdsten der boekdrukkers van dien naam, over welk geslacht en over de heerlijke drukwerken, die hunne persen hebben geleverd, de vermaarde bibliloog MICHIEL MAITTAIRE zijne *Stephanorum historia* heeft geschreven. CHARLES ESTIENNE, in 1564 overleden, was mede boekdrukker en bovendien geneesheer. Van 1535 tot 1543 schreef hij achtervolgens verschillende landbouwkundige werken, die hij in 1554 bijeenverzamelde en in zijn *Praedium rusticum* uitgaf. In 1565 werd het door hemzelven in het Fransch vertaald, onder den titel van *La maison rustique*, en ofschoon het werk met eene menigte kinderachtige sprookjes is doorweven, beleefde het echter in verschillende talen meer dan 30 uitgaven. Hollandsche vertalingen, o. a. onder den titel van *Veltbouw ofte Lantwinninghe*, Amst. 1594, in f°. met pl., heb ik meermalen onder de oogen gehad, en herinner ik mij zeer wel op den titel vermeld te hebben gevonden de namen van STEVENS en LIBAUT; en deze JEAN LIEBAULT, van moederszijde een kleinzoon van CHARLES ESTIENNE, was mede geneesheer en landbouwkundige, en heeft in 1570 *La maison rustique* van zijn' grootvader aangevuld, vermeerderd en uitgegeven onder den titel van *Agriculture et maison rustique*, waarnaar de bovengenoemde vertaling zal zijn gevolgd.

Oordeelt nu V. D. S. dit antwoord belangrijk genoeg om onder het oog te brengen van den heer ROORDA VAN EYSINGA, als een der schrijvers die Hollands roem in kunsten en wetenschappen beoogen, mij is het wel; en mogt mijne beoordeeling ongegrond zijn geweest, gegronde toelichtingen en teregtwijzingen zijn mij altijd welkom. J. L. A. I.

Adrianus Hofferus (vgl. XI. bl. 364). ADRIAAN en ROCHUS HOFFER, vader en zoon, beiden geboren in Zeeland te Zierikzee, en aldaar met de burgemeesterlijke waardigheid bekleed: zijnde de eerstgemelde daarenboven geweest rentmeester-generaal der graaflijke domeinen van Zeeland, bewester Schelde. Beiden bekleedden een aanzienlijke plaats onder de geleerde mannen hunner eeuw. Inzonderheid bezaten zij eene bovendrijvende neiging tot de dichtkunde; een bundel latijnsche en nederduitsche dichtstukken, door hen gemaakt en in 't licht gegeven, kan hiervan ten bewijze strekken. Wijders was ADRIAAN HOFFER een vlijtig beoefenaar der vaderlandsche oudheden en geschiedenis. Hetgeen hij deswegen verzameld of in geschrifte had gesteld, deelde hij mede aan den heer BOXHORN, welke vervolgens met groot nut daarvan gebruik maakte in het opstellen van zijne *Zeeuwsche Kronijk*. ADRIAAN HOFFER is geboren den 24sten mei 1589 en overleden den 11den mei 1644. Zie P. DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*. K. v. S. n°. 2.

Adrianus Hofferus. Ik geloof met het bestuur van den *Navorscher*, dat men den uitgever van het bedoelde *Ghebet* te houden heeft

voor denzelfden met den bekenden dichter A. HOFFER, geboren te Zierikzee, 24 mei 1589, (zoon van ROCHUS HOFFER, schepen en raad te Zierikzee, en SUSANNA TEELINCK EWOUDS-dochter). Hij was achtereenvolgens schepen, raad, burgemeester en thesaurier zijner geboortestad, rentm.-generaal van de domeinen der grafelijkheid van Zeeland, Beoostenschelde; ook was hij in 1618 en 1619 lid der dordrechtsche synode. Hij overleed te Zierikzee den 21sten mei 1644. Zie voorts DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, bl. 297 volgg.; *Zeeuwsche Volks-Alman.*, 1836, bl. 118.

De naauwkeurige DE LA RUE, ofschoon bepaald ook het door HOFFER vertaald uitgegevene opnoemende, vermeldt het bedoelde *Ghebet* niet. H. (niet HOFFER, maar de vrager) geve op, of de middelburgsche druk van 1621 geheel het voorkomen van een afzonderlijk stukje heeft, en dat de bezitters van 's mans werken ons mededeelen, of het in een daarvan herdrukt is.

Maar — *à propos*. DE LA RUE schrijft, dat, zoo als blijkt uit de gedichten van N. HEINSIUS (p. 165), C. KINSCHOT (p. 31) en H. BRUNO (*Mengelm. van Ged.*, bl. 127, 229), ADR. HOFFERS zoon ROCHUS na den dood zijns vaders nog »een bondel *Poëmata posthuma*" heeft uitgegeven, die hem, DE LA RUE, »nooit onder 't oog gekomen" is. Ook heeft deze geleerde »niemand ontmoet, die denzelven ooit gezien heeft."

Al mijne navorschingen naar dat boekje zijn vruchteloos geweest. Weet iemand er mij eenig berigt van te geven, of het mij ter inzage te bezorgen?

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

[Het gedicht van N. HEINSIUS is waarschijnlijk door DE LA RUE aangehaald volgens de »editio Parisina primaque — valde a ceteris diversa," zoo als BURMAN zegt *Vita N. Heinsii.* Het zal hetzelfde zijn, dat in de uitgave van 1666, Amst. ap. DAN. ELZEVIRIUM, 8°. min. op bl. 193 gevonden wordt, *Rocho Hoffero, sui ipsius ac parentis sui poëmata edituro.* Uit dit stuk blijkt dus wel, dat R. HOFFER het voornemen had om gedichten van zijnen vader en van hemzelven uit te geven, maar nog niet dat hij dit voornemen ten uitvoer gebragt heeft. Hebben de verzen van BRUNO en KINSCHOT misschien eenen dergelijken titel? Doch al heeten zij lofdichten op eenen bundel verzen van A. en R. HOFFER, door den laatsten *uitgegeven*, dan bewijzen zij nog niet, dat die bundel inderdaad in het licht gekomen is. Zulke stukken werden gemaakt eer het boek, waar zij vóór moesten staan, gedrukt werd. Dat plan om te drukken ging echter niet altijd door. Wij vinden in de werken onzer dichters uit de 17de eeuw wel eens lofdichten op boeken, die nooit uitgegeven zijn. Zouden de poëmata posthuma van A. HOFFER daar ook niet toe behooren? De vruchtelooze moeite die en DE LA RUE en de heer VAN OOSTERZEE zich hebben gegeven om er een exemplaar van te vinden, doet het mij vermoeden.]

Geschiedenis van Nederland in de Fransche taal (vgl. A. R.). Vergeten is de *Abrégé de l'histoire de la patrie par demandes et par réponses de* WAGENAAR, en het verwondert mij, dat men *ten behoeve van kinderen*, met werken in 8 dln. in 4°. en 9 deelen in 8°., als die van DUJARDIN en SELLIUS en van CERISIER, voor den dag is gekomen; even alsof men naar eene beknopte *Encyclopedie* vraagde, en men gaf de 37 deelen in f°. op van DIDEROT en D'ALEMBERT.

J. L. A. I.

Stefano Guazzo, enz. (vgl. A. R.). STEFANO GUAZZO, geboren te Cassel in 1530, en te Pavia in 1593 overleden, was secretaris van LODEWIJK VAN GONZAGA, hertog van Nevers. Behalve het genoemde werk schreef hij nog: *Dialoghi piacevoli*, Venez. 1586, in 4°.; *La Ghirlanda di* BIANCA BECCARIA, *contesta di madrigali di diversi autori*, Genov., 1595, in 4°.; gedichten, brieven, enz.

J. L. A. I.

Hendrik Soeteboom (vgl. A. R.). Met het gevoelen van L. J., dat SOETEBOOM te Zaandam aan het bouwen van drie schepen zou hebben medegewerkt, om *in de Nederduitsche tale onderwesen* en daardoor met de benamingen en uitdrukkingen, die tot scheepsbouw en scheepvaart betrekking hebben, grondig bekend te worden, kan ik mij te meer vereenigen, omdat WINSCHOTENS *Zeeman of spreekwoorden uit de Zeevaart ontleend*, voor het eerst in 1681 in het licht verschenen, aan hem toen *niet* bekend kon zijn. Maar bovendien, wat vermag niet de zucht naar kennis en onderzoek! Immers BREDERO, een man van geen geringen staat, mengde zich veeltijds onder de bevolking der visch- en andere markten, om haar taaleigen aan te hooren, hare gebaren en gewoonten op te merken, en in zijne kluchtspelen, zoo als in zijn *Moortje* en zijnen *Don Jeronimo*, eigenaardig terug te geven.

J. L. A. I.

Ons patroon van Alven (vgl. II. bl. 215, III. bl. 210, en *niet* 120, zoo als in het A.R. staat).

»Het zou goed zijn [meende de hertog van Alva], dat men Oranje, Egmont en Hoorne den kop afsloeg: dubbel toch hadden zij die straf verdiend; doch, zoo lang dit niet kon geschieden, behoorde de koning tegenover hen te veinzen. Hij gaf FILIPS in overweging, niet op hunne brieven te antwoorden, maar alleen door tusschenkomst van de landvoogdes te kennen te geven, dat de redenen, voor hetgeen zij verlangden aangevoerd, niet afdoende schenen te zijn. Hij stelde dit niet voor *als een middel, dat wezenlijke genezing aanbragt, maar slechts als een tijdelijke verzachting, omdat voor het oogenblik alleen lenigende middelen konden worden aangewend, waarvan men echter slechts geringe uitwerking kon wachten.*" (MOTLEY, *Opk. v. d. Nederl. Republ.*, Holl. Vert. I. bl. 274).

Bij het lezen van het bovenstaande, kwam mij het referein voor den geest van

»Ons patroon van den aluen
Sal v met sijnder saluen
Bestrijcken alsoo wel"

en ik dacht, dat het gansche lied eene berijming en uitbreiding was van de woorden, door ALVA tot den koning gesproken. Hoe verwonderd was ik echter te zien, dat het spotvers reeds een jaar te voren (in 1562), en dus vóórdat men nog aan den hertog dacht, was in het licht gegeven! Welk eene profetie! Men leze het slot:

»Gy prinskens fraey,
Al comdy spaey,
Men sal v niet wech lachen:
Des alfkens draey
Om u lawaey
Sal v seer wel behaghen:
Dus hier op dlest, eer wy dan gaen,
Neemt dit in dbest, van ons gedaen,
Denkt, soo ghy sijt ten haluen,
Eest haest ghewonnen spel
Ons patroon vanden aluen
Sal v met sijnder saluen
Bestrijcken alsoo wel."

J. H. VAN LENNEP.

Openbare bibliotheken in Nederland (vgl. A. R.). Sints het laatste antwoord op die vraag kwam tot stand de *Provinciale Bibliotheek van Zeeland*, waarvan de met zorg zamengestelde catalogus in 1860 het licht zag. Een voorstel van het lid der gedeputeerde staten mr. G. A. FOKKER in dat collegie gedaan, om de hier en daar verspreide boeken aan de provincie behoorende, en waaronder zeer belangrijke werken waren, in een behoorlijk lokaal bijeen te brengen, gaf tot de oprigting aanleiding. In de zomervergadering der staten van 1859 werd de post van *f* 300, voor het archief uitgetrokken, met *f* 500 verhoogd en kort daarop werden de voorhanden zijnde boeken in eenige goed ingerigte vertrekken der abdij te Middelburg verzameld. Deze boekerij groeide spoedig aan, niet alleen door geschenken, maar vooral door het in bruikleen afstaan der werken, behoorende aan de *Vereeniging van Genees- en Heelkundigen in Zeeland* en de *Maatschappij tot bevordering van landbouw en veeteelt.* In september 1861 ontving de bibliotheek mede in bruikleen de belangrijke, zoogenoemde *Kerkelijke Bibliotheek*, die tot dien tijd in de consistoriekamer der koorkerk te Middelburg was bewaard en die voornamelijk bestaat uit de verzameling door den vermaarden HERMANUS FAUKELIUS, predikant te Middelburg, in 1625 aan het ministerie van predikanten aldaar nagelaten.

De provinciale bibliotheek is drie malen per week, van 10—12 en van 1—3 ure ten openbaren gebruike geopend. φ²—φ.

Watermerk in het papier (vgl. A. R.). Onder de handschriften van den beroemden geschied- en oudheidkundige GERARD VAN HASSELT, op den 9den dec. 1861 te Arnhem verkocht, komt onder n°. 92 voor: *Uitgebreide verzameling van oude Papiermonsters, met zeldzame Watermerken*, als:

a. Vier monsters katoenpapier van 1339.

b. Een portefeuille met 80 papiermonsters, van 1340 tot 1399.

c. Een dito met ruim 200 dito, van 1400 tot 1499.

d. Een dito met een groot aantal dito van 1500 tot 1600.

c. GERARD V(AN) H(ASSELT), aanteekeningen wegens papierfabrijken en prospectus der uitgaaf van afbeeldingen van papiermerken, enz.

In 1811 was de uitgaaf daarvan door hem voorbereid, doch had wegens de ongunst des tijds achterwege moeten blijven, en daar wij in een' tijd leven, die zich zoozeer door vooruitgang op het gebied van kunst en wetenschap kenmerkt, was het hoogst wenschelijk, dat aan het voornemen van den overledene thans gevolg werd gegeven, in vereeniging met de vele bouwstoffen, door den heer J. A. DE ZWAAN CZ. te 's Gravenhage op het rijks archief verzameld, met de verzamelingen van JACOBUS KONING, die te Haarlem, de *Registers der Poorterboeken*, welke in het archief te Leiden berusten; en eindelijk met het vele wetenswaardige, dat zoowel de *Handelingen van het Prov. Genootschap van kunst en wetenschappen in Noord-Brabant*, als de *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht* bevatten.

J. L. A. I.

N. C. Chapseau (vgl. A. R.). De leermeester van den prins van Oranje, later belast met de opvoeding van den hertog van BRUNSWIJK-LUNEBURG, heette niet N. C. CHAPSEAU, maar SAMUEL CHAPPUZEAU, te Genève in de XVIIde eeuw geboren, en overleden te Zell in 1701. Als letterkundige, leest men verder in den *Dict. Hist.*, »on a de lui les deux prem. vol. des *Voyages de* TAVERNIER, mis en ordre et publ. en 1682, in 4°.: le 3ᵉ vol. fut rédigé par LA CHAPELLE, Secrétaire du président DE LAMOIGNON; *Théâtre franc.* en 3 liv., Lyon, 1674, in 12°.: une traduction française des *Colloques* D'ERASME, Paris, 1662, in 12°.; plusieurs *comedies* reunies sous le titre de la *Muse enjouée ou Théâtre com.*, Lyon, 1667. CHAPPUZEAU avait entrepris un *Nouv. Dict. hist., géogr. et philosop.*, qu'il ne put terminer; s'il faut l'en croire, MORERI aurait profité de son travail ms." J. L. A. I.

Jacobus Stermont (vgl. XI. bl. 368). Van dezen kan R. eenige levensbijzonderheden vinden in GLASIUS *Godgel. Nederland*, dl. III. bl. 391, die als bronnen aanhaalt WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, dl. XI. bl. 81 enz., HARDERWIJK, bl. 33, verv. van MAURIK. Is

soms R. niet in de gelegenheid het werk van GLASIUS te raadplegen, dan wil ik hem volgaarne het art. over STERMONT mededeelen.

J. C. K.

Chronogrammen (vgl. A. R.). *FILIVs ante DIeM patrIos InqVIrIt In annos.* Zoo ik meen is van dit tijdvers hier of daar in den *Navorscher* melding gemaakt, en waarschijnlijk zal daar ook wel bij zijn opgeteekend, dat het het sterfjaar herinnert van den ongelukkigen infant don CARLOS, den zoon van FILIPS II van Spanje. Doch ik kan mij niet bezinnen dat men er tevens bij heeft opgegeven wat het *Chronogram* in zijne soort zoo merkwaardig maakt. Het is dit, dat de regel, hoewel ontleend aan het eerste boek der *Metamorphosen* van OVIDIUS (vs. 148), én de beweerde misdaad van don CARLOS én den tijd van diens overlijden aangeeft. Zie *le Magasin Pittoresque*, XIX. p. 32.

J. H. VAN LENNEP.

Schlaffius of Sclaaffius (vgl. A. R.). Kan door SCHLAFFIUS of SCLAAFFIUS ook SCRIVERIUS worden bedoeld?

J. L. A. I.

Adriaan Paets (of Paats) (vgl. XI. bl. 365). VERWOERT zegt van dezen in zijn *Handwoordenboek der nederl. geschiedenis*, dat hij te Rotterdam in het jaar 1630 werd geboren en een bekwaam staatsman was. In 1664 werd hij lid der regering zijner geboortestad. In 1667 werd hij mede afgevaardigd ter beslechting der geschillen in Overijssel. In mei 1672 werd hij tot ambassadeur van (in?) Spanje verkozen, sloot een belangrijk verbond met dit rijk, en bewerkte de oorlogsverklaring tegen Frankrijk. Hij behoorde tot de in 1684 naar Engeland afgevaardigden, ter wegneming der geschillen tusschen de twee oostindische maatschappijen te Bantam, welke zending zonder vrucht afliep. Hij overleed den 8sten october 1686.

CONCHA.

Adriaan Paets (of Paats). ADR. PAATS was raad en vroedschap van Rotterdam ten jare 1668, en verscheen als rotterdamsch afgevaardigde ter vergadering der staten van Holland, toen de bestuurders van Overijsel, onderling in onmin geraakt, hun twistgeding onderwierpen aan de beslissende uitspraak hunner edelmogenden.

Met KOENRAAD VAN BEUNINGEN, burgemeester van Amsterdam, vertrok ook PAATS naar Overijsel en werkte krachtdadig mede aan het tot stand brengen eener gewenschte bevrediging. In 1672 werd hem een zeer gewigtige post opgedragen. De vereenigde staten, in eenen oorlog met Frankrijk gewikkeld, waren bedacht op een middel om de werkzaamheid van dat gouvernement naar elders af te leiden. Daartoe kwam hun een oorlog tusschen Spanje en Frankrijk zeer doelmatig voor, en in mei 1672 zonden de staten PAATS naar Madrid, ten einde den koning van Spanje, zoo mogelijk, over te halen tot het belang van ons vaderland. Dit ging in den aanvang niet zeer naar wensch; maar PAATS werd krachtdadig ondersteund door de omstandigheid, dat de Spaansche Nederlanden veel te lijden hadden door den voorspoed der fransche wapenen. Hij bragt dan ook een verbond tot stand, dat 25 jaren duren zoude, en waarbij de koning van Spanje beloofde aan Frankrijk den oorlog te zullen verklaren, hetgeen ook werkelijk in october deszelfden jaars geschiedde. Doch gedurende zijne afwezigheid was het mistrouwen van eenige zijner stadgenooten tegen hem opgewekt geworden. Althans kort na de verheffing van prins WILLEM III overhandigden eenige rotterdamsche ingezetenen aan de vroedschap hunner stad eene lijst van vroedschappen, die hun, naar zij beleden, verdacht waren, en welker afzetting zij verlangden. Daarop vond men ook den naam van PIETER DE GROOT en dien van PAATS. Prins WILLEM nam daarmede genoegen, maar zoodra was PAATS niet teruggekeerd, of hij herstelde hem in zijne waardigheden, ofschoon hij geen groot vriend moet geweest zijn van het huis van Oranje. Althans in den bekenden brief van den franschen gezant D'AVAUX aan zijnen koning, werd PAATS mede genoemd als een der betergezinden, die ook hoopte dat het geschil tusschen prins WILLEM en de stad Amsterdam (wegens eene werving van nieuwe manschappen), tegen den zin van Z. D. H. zoude afloopen. Later werd PAATS met nog eenige anderen naar Engeland gezonden, om de staatsche gemagtigden door hunnen raad bij te staan, die in 1685 derwaarts vertrokken waren ter vereffening van eenige oneenigheden tusschen de engelsche en nederlandsche oostindische compagniën. In de lente van het volgende jaar keerde hij terug zonder de zaak op eene voldoende wijze te hebben kunnen vereffenen. Hij stierf kort na zijne terugkomst in het vaderland (1686), in den ouderdom van 55 jaren. Hij heeft eenige geschriften nagelaten, en in de *Epistolae praestantium virorum* vindt men ook onderscheidene brieven van hem.

Zie *Resolutiën van Holland*; *Holl. Mercurius*; *Tweejarige geschiedenis*.

K. v. S. N°. 2.

Anna Radcliffe en Diderot in Holland (vgl. A. R.). Het kan waar zijn, dat de schrijver in het *Magasin Pittoresque*, uit ANNA RADCLIFFES *Travels in the Netherlands*, enz. London 1794, in 12°., de bijzonderheid heeft ontleend: »Qu'à son passage à Harlem en 1794,

elle vit deux pieces de canon braquées devant le corps de garde du marché," maar dat DIDEROT »admira en s'en moquant un peu les tres jolies maisons bordants le Spaarne, etc." is eene onmogelijkheid, want, overladen door gunstbewijzen van CATHARINA II, overleed hij te St. Petersburg in 1784.

J. L. A. I.

P. Rabus (vgl. XI. bl. 364). PIETER RABUS, geboren te Rotterdam 12 dec. 1660, openbaarde reeds vroeg eenen grooten aanleg voor de wetenschappen. De ouders, hoewel zeer bekrompen in hunne geldmiddelen, wilden zich alle opofferingen voor hem getroosten en zonden hem tijdig naar de latijnsche school. Hij maakte de schoonste en snelste vorderingen, maar ongelukkig verhinderde het jaar 1672, dat hij verder den loop van zijne studiën vervolgde. Hij werd nu geplaatst bij eenen notaris, bij wien hij zich zoo oefende, dat hij op 18jarigen leeftijd door het hof van Holland waardig werd gekeurd het notarisambt te bekleeden. RABUS had geene enkele gelegenheid verzuimd om zich verder te oefenen in de latijnsche en grieksche taalkennis, ten einde daarin anderen te onderwijzen, wanneer zulks gevorderd werd. De bekende JOACHIM OUDAAN bood hem hierbij de behulpzame hand. De curatoren der Erasmiaansche school benoemden RABUS tot praeceptor van de eerste school, van welke hij kort daarna opklom tot de tweede. Hij vertaalde nu den griekschen geschiedschrijver HERODIANUS in het Nederlandsch, en gaf dezen arbeid in 1685 in het licht. Kort daarna volgde het leven van DIRK RAPHAEL KAMPHUIZEN, en als dichter had hij zich zeer loffelijk bekend gemaakt in de *Rijmoefeningen* (eene verzameling van gedichten, vervaardigd door PIETER RABUS en DAVID VAN HOOGSTRATEN), door het *Leven van den apostel* PAULUS en door den *Brief aan de Galatiërs*, welke hij in dichtmaat had bewerkt. In 1684 benoemden de rotterdamsche wethouders hem tot notaris (boven het gewoon getal), ten gevolge van de algemeene hoogachting, welke RABUS zich had verworven in de vervulling van zijnen post als praeceptor. Hij vertaalde de *Zamenspraken* van ERASMUS uit het Latijn, waarvan hij 13 jaren later eene verbeterde uitgave in het licht zond. Men drong daarna bij hem aan om de *Metamorphosen* van OVIDIUS te voorzien met aanteekeningen, in den smaak van MINELLIUS. Hij nam dezen moeielijken arbeid op zich, dewijl de Erasmiaansche school daarvan veel nut konde trekken, en voltooide dien in 1686. In 1688 gaf hij een werk uit, getiteld *Grieksche, Latijnsche en Nederduitsche vermaaklijkheden der Taalkunde*, waarvan de haarlemsche doopschgezinde leeraar en doctor ANTONIUS VAN DALE in 1692 een tweeden vermeerderden druk uitgaf. Den overtogt van prins WILLEM III naar Engeland en zijne verheffing op den troon van Grootbrittannië bezong RABUS in een heldendicht, *Verlost Brittannië* getiteld, waarvoor WILLEM III hem eenen gouden gedenkpenning vereerde. In 1692 begon hij de *Boekzaal van Europa* uit te geven; de maanden julij en augustus dienden daarvan tot eene proeve, welke verscheen zonder naam van den verzamelaar, en eerst na verloop van 6 maanden openbaarde hij dien. Tevens gaf hij eenen bundel gewijde liederen uit, onder den titel van *Zegen- en Vloekdichten na den val der hartstochten berijmd.* In 1696 had er te Amsterdam een opstand plaats wegens de keur op begraafnissen, en daarvan heeft RABUS, zonder zijnen naam te noemen, een beknopt verhaal geschreven, hetwelk later in het Fransch is vertaald. Zijne *Boekzaal*, welke steeds meer opgang maakte, noodzaakte hem vele buitenlandsche werken en geschriften te doorzoeken, en hierdoor kwam hij op het denkbeeid om een *Nederd. Woordenboek* op te stellen, in den smaak van het fransche van MORERI. In 1698 maakte hij eenen aanvang met de uitgave in kleine afleveringen, onder den titel van *Groot Naamboek.* In mei en junij 1700 werd de *Boekzaal* voortgezet, onder den titel van *Tweemaandelijksche Uittreksels.* Het laatste werk, hetwelk volledig door hem werd uitgegeven, was de *Kerkelijke geschiedenis* van SULPICIUS SEVERUS, die hij vertaalde en met zijne aanmerkingen verrijkte. Hij stierf in januarij 1702, afgemat door eene aanhoudende werkzaamheid, welke geen oogenblik ooit verloren liet gaan. In 1684 trad RABUS in het huwelijk met ELISABETH OTTENS, dochter van IZAAK OTTENS, een deftig koopman; hij had 4 kinderen, en zijn oudste zoon WILLEM maakte zich vroeg vermaard door zijne latijnsche poëzy.

Zie, behalve de opgegevene werken, ook KOK, *Vaderl. Woordenboek.*

K. v. S. N°. 2.

Het leven van Bernard de Palissy, door hem zelven beschreven (vgl. XI. bl. 363). Of die levensbeschrijving afzonderlijk is uitgegeven, is mij niet bekend, maar toen in 1774 de werken van PALISSY zijn herdrukt, zijn die uitgegeven met noten van FAUJAS DE SAINT FONDS, en met levensberigten aangaande den schrijver, verzameld door GOBET.

K. v. S. n°. 2.

Dagverhalen van Nederlandsche gezanten (vgl. A. R.). Bij de reeds door mij aangegevene dagverhalen (*Nav. Bijbl.* 1855, bl. lxxxiv), voege men nog: *Relaas van het Gezantschap van* WALRAVEN, *Heer van Brederode en Mr*,

JACOB VALK, *Thesaurier-Generaal van Zeeland, aan het hoofd van onderscheidene Edelen naar Schotland, om de Staten bij den doop van den oudsten zoon van* JAKOB *Koning van Schotland en* ANNA *Prinses van Denemarken te vertegenwoordigen. Resol. van Holl.* over den jare 1594. J. L. A. I.

Stuart »de Mensch" (vgl. A. R.). Van genoemd werk bestaan niet meer dan zes deelen; doch ik betwijfel, dat het werk niet voltooid zoude zijn, hoewel het als zoodanig door VAN KAMPEN in zijne *Beknopte geschiedenis der Letteren en Wetenschappen* is opgegeven, daar hij dl. II. bl. 637 zegt: »Het werk van STUART met platen van KUYPER: *de Mensch zoo als hij voorkomt op den bekenden Aardbol*, en waarvan ook eene hoogduitsche vertaling begonnen was, is niet voortgezet." WITSEN GEIJSBEEK echter noemt het in zijn *Algem. Noodw. Woordenb.* een prachtwerk in 6 deelen, en spreekt er niet van dat het onvoltooid zoude gebleven zijn. Ook het voorberigt voor de tweede uitgave versterkt mij in mijne meening, dat het werk voltooid is: de uitgevers toch zeggen: »Wij hebben bij deze tweede uitgave latere gezag hebbende werken geraadpleegd, en meenende het werk van STUART te moeten laten zoo als het is, alleen datgene daarbij gevoegd, wat ter volmaking van het werk volstrekt noodzakelijk was."
K. v. S. n°. 2.

Gedicht op Willem en Onno Zwier van Haren. Te Zurich is in 1748, onder de initialen D. F. D. F., een gedicht gedrukt tot lof der VAN HARENS. Is dat gedicht hier te lande bekend, en wie schuilt onder deze initialen?
J. L. A. I.

Boccacio over Pausin Joanna. In de *Opera di Giovan. Boccacio*, Venez. 1545 komt iets voor over pausin JOANNA, wat in alle overige uitgaven weggelaten is. Wie kan mij die plaats mededeelen?

Lagrange-Chancel. Hij, die in de Fransche letterkunde geen vreemdeling is, weet, dat LAGRANGE-CHANCELS meesterstuk zijne *Philippiques* zijn, en dat deze hekelende lierzangen, gerigt tegen den regent PHILIPPE D'ORLEANS, zijne verbanning uit Frankrijk ten gevolge hadden. Minder bekend is zijn verblijf in 't jaar 1722 te Amsterdam, alwaar hij de *Prologue* eener opera vervaardigde, waarmede hij aan burgemeesteren zijne erkentelijkheid meende te betuigen voor het aan hem geschonken poorterregt. Het tooneel dier *Prologue* moest voorstellen: *le Port d'Amsterdam, où parmi une Troupe de Matelots et de Peuple de différentes Nations, on voit paroître la Liberté, tenant d'une main les Livres sacrez, et de l'autre les signes qui la caractérisent;* doch in een vignet, door F. VAN BLEIJSWIJK boven de *Prologue* gegraveerd, wordt in plaats van de *haven van Amsterdam*, het *strand van Scheveningen* eigenaardig voorgesteld; wat mij onwillekeurig aan den aangeborenen spotlust van LAGRANGE-CHANCEL doet denken. Wat gaf aan Amstels burgervaderen aanleiding een' gebannen vreemdeling het poorterregt hunner stad te schenken, en wat rigtte LAGRANGE-CHANCEL verder in hunne veste uit?
J. L. A. I.

Petrus Geesteranus en zijn geestelijk recept. Voor mij ligt een boek, getiteld PETRI GEESTERANI *Alcmariani, medici apud Leidenses, dum viveret, felicissimi, de constantia christiana, tam in secundis quam in adversis tractatus aeque utilis ac eximius. Lugd. Bat. ap.* DAN. à GAESBEECK. 1679, 8°. Het werd na den dood des schrijvers uitgegeven door de juristen PETRUS VAN LOON en THEOD. GRASWINCKEL, en opgedragen aan den jurist NANNIUS GEESTERANUS. Zij deelen in een kort voorwoord het volgend curieus »recipe medico christianum" mede, van P. GEESTERANUS afkomstig.

Rad.	Recta Fidei
	Sinceriss. Cordis
	Largiss. Pietatis
Fol.	Certiss. Spei
	Ampliss. Misericordiae.
	Abundantiss. Clementiae.
Flor.	Violar. Humilitatis
	Rosemar. Charitatis
	Lilior. Puritatis.
Sem.	Castitatis
	Jejunior.
	Eleemos.
	Orationis.
Absinth	Contristationis.
Myrrh.	Poenitentiae.
Thus	Contemplationis.
Spec.	Diapostol. omnium.
	Ana. libras innumerabil.

Misceantur haec omnia in mortario conscientiae.
Alterentur pistillo doloris.
Cribrentur memoria J. Christi.
Cum saccharo Divini amoris soluto in aqua lachrimarum.
Coquantur super igne tribulationis, amaritudinis et poenitentiae.
Fiat confectio cordialis.

Deze PETRUS GEESTERANUS wordt in het *Biogr. Woordenboek der Nederlanden* niet genoemd. Hij kan toch niet dezelfde zijn, die in 1619 als predikant te Egmond werd afgezet. NANNIUS GEESTERANUS, aan wien dit boek van PETRUS is opgedragen, was diens oom. Doch met dezen NANNIUS wordt zeker

wel niet de gewezen brielsche predikant bedoeld. Wie kan over de afkomst dezer GEESTERANUSSEN eenig licht verspreiden? Over het geheel ligt er een sluier over de familie der GEESTERANUSSEN. Het ware te wenschen dat iemand in staat mogt zijn eene volledige genealogie mede te deelen.

R.

Johann Cenobarba. In STEINSCHNEIDERS artikel *Jüdische Literatur* (ERSCH *u.* GRUBERS *Encyclopädie*, 2e Section, Th. XXVII, S. 445, Sp. 2, wordt zekere schrijver JOHANN CENOBARBA (דצינו כארבה, bij DEUTSCH en KRAFFT in hunnen catal. der hebr. hss. in de keizerl. biblioth. te Weenen) genoemd. Blijkbaar is deze echter identisch met den bij LABBEUS, *Nova Biblioth.* mss. in 4^{0}. p. 214 voorkomenden »JOANNIS DE BARBA, doct. med. Leodicensis: de pidemia (*sic*) tract. Gall. script. a. 1365." — Het jaar 1365 is welligt het tijdstip van de vervaardiging van het boek, daar de zwarte pest in 1348 heerschte. Zou דצינו als »dictus" op te vatten zijn? Kan een uwer medewerkers, de heer dr. ISRAËLS b. v., mij daaromtrent eenige opheldering geven?

M. S..........r.

Prognosticatie voor 1867. Is de schrijver bekend van het te Leeuwarden in 1768 gedrukte werkje: *Het begin en einde van de stoel van Romen*, waarvan het eindjaar zou zijn 1867?

J. L. A. I.

Reinhards brieven. Ik meen zeker te weten, dat de vertaler bekend is van de *Brieven over eenige gewigtige onderwerpen der h. schrift en wysbegeerte. Door* AD. FR. REINHARD. Te Amst. 1766, 8^{0}. Wie is in staat mij den naam des vertalers op te geven?

R.

Oldenbarnevelds eer verdedigd. Is de schrijver ook bekend van het volgende boek: OLDENBARNEVELDS *eer verdedigd, tegen den advocaet der vaderl. kerk, door den schryver der Memorie.* In twee brieven aan *een heer van regeering geschreeven.* Te Amst. 1773, 8^{0}.?

R.

Gedicht van A. Kleyn, geb. Ockerse. Wie kan mij het lofvers mededeelen van de dichteres A. KLEYN, geb. OCKERSE, gedrukt onder sommige portretten van mr. JACOB CROMMELIN, in 1814 geschilderd door E. DAVIDSON en gegraveerd door P. VELIJN?

J. C. K.

H. Goodricke. Welke levensbijzonderheden zijn er bekend van den Engelschman H. GOODRICKE, die in het laatst der vorige eeuw lid was der hervormde gemeente te Groningen en eenige blaauwboekjes geschreven heeft tegen de hoogleeraren VAN DER KEMP en BENNET?

R.

Het Hollands Klein Goud-vinkje. Ik bezit een klein, klein boekske, 176 bladz. groot, getiteld: *Het Hollands Klein Goud-vinkje, Zingende, op eene Bevallige Manier, vijftig Nieuwe zoo Menuëtten, Contre-Danszen, Marschen, als Minne-Drink- Bruilofs- en Herders-Zangen: Benevens eenige zeer fraaije Zangstukken op bezondere Voorwerpen, als Den Morgen-Stond, den Dag, den Avond-Stond, den Nagt, de Lentte, de Zomer, de Herfst, de Winter, &c. Alle op uitgezogte en fraaije wyzen gesteld. Te Amsterdam. Gedrukt by de Erven de weduwe* JACOBUS VAN EGMONT. Op den franschen titel staat *derden druk*, zonder vermelding van het jaar der uitgave, doch deze derde druk komt mij voor uit het laatste gedeelte der vorige eeuw te zijn. Wie weet wanneer dat liederenboekje het eerst verscheen? Het is geen *mopsje*, maar het heeft er veel van. De verzen onderscheiden zich wel niet door voortreffelijkheid, maar men vindt er toch leesbare onder. Zie hier het begin van het liedje, getiteld:

DE VROLIJKE BOOTSGEZEL.

Stem: *Wie heeft ooit grooter Gek gezien.*

Wat groot vermaak geniet ik weêr,
Nu ik mijn' Rust
Aan deeze Kust,
Mag vinden, als wel êer!
'k Vind, Schoon ik zwierf van Strand tot Strand,
Geen schooner oord, na myn Verstand,
Dan u, o! Roemrijk Vaderland,
Dat ik met Hart en Zin
Het allermeest Bemin.

't Scheeps-leeven baard wel geen Verdriet,
Maar 'k raad' een Man
Die anders kan
't Onnoodig zwerven niet.
Men is aan Land zijn eigen Heer,
Maar niet ter zee, daar keer op keer,
Matroosje wordt getouwd als leêr,
Schoon, in de zwaarste Nood,
Op d'oever van de Dood. enz.

9 Januarij.

De twee schipbreukelingen op het onbewoonde eiland. Het staat mij voor, dat ik in een der *Almanacs Comiques* van ongeveer tien jaren geleden eene alleraardigste geschiedenis gevonden heb van twee hollandsche schipbreukelingen, den *één* dik en den ander mager (de zaak wordt, om en om, uit beider journaal medegedeeld), die wenschen elkander op te eten. De bedoelde aanhalingen zijn in 't Hollandsch of Vlaamsch met de fransche vertaling er naast. Vrage: Is het een *conte fait à plaisir*, en wie bezorgt mij den bewusten almanak ter inzage?

J. H. VAN LENNEP.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van Rombertus Ulenburgh (vgl. XI. bl. 55, 247, 370). Hoewel de *Navorscher* zich meer met kleinigheden bezig houdt, welke dikwijls tot groote ontdekkingen leiden, zoo mag echter die zucht niet ontaarden tot kleingeestigheden, vooral wanneer die kunnen leiden tot vernedering of beschimping van achtenswaardige personen. ROMBERTUS ULENBURGH, burgemeester van Leeuwarden, in 1584 door de friesche steden afgevaardigd tot prins WILLEM van Oranje te Delft, gaf in een deftigen officiëlen brief aan den magistraat van Leeuwarden berigt van zijn wedervaren en van zijne minzame ontvangst bij den prins, die, nadat hij afscheid van hem had genomen, voor zijne oogen moorddadig werd doorschoten. *Omdat* hij nu in dien officiëlen brief geen ach! en wee! geroepen en niet in woorden uitgedrukt heeft, welk gevoel van smart en verontwaardiging hem op dat oogenblik moet bezield hebben, maar eenvoudig sloot met de woorden, dat hij, ziende dat er nu geene gelegenheid was iets meer aan de zaak zijner zending te doen, vandaar was vertrokken, — moet om die reden zulk een man als een ongevoelig wezen verguisd worden? Zou zijn portret dáárom een man met een ijzeren gezigt moeten uitdrukken?

Omtrent zulke beweringen hebben zeker velen met mij de schouders opgetrokken, en zich herinnerd, hoe weinig gevoel onze oude deftige historieschrijvers, als BOR, VAN METEREN, ja zelfs de beminnelijke HOOFT, bij het verhalen der bloedtooneelen in onzen vrijheidsoorlog aan den dag hebben gelegd.

Er bestaat wel eene afbeelding van ULENBURGH, doch van veel later leeftijd, die ik echter niet wensch aan te wijzen, opdat zij niet misbruikt worde.

Ik zou hierop dus op nieuw hebben gezwegen, indien de heer J. L. A. I. in den *Navorscher*, XI. bl. 371, geene geheel verkeerde voorstelling of veronderstelling had gegeven van ULENBURGHS betrekking tot REMBRAND. ULENBURGH was bij den dood van den prins in 1584 slechts 30 jaren oud, werd in 1596 raadsheer, en overleed in 1624, 70 jaren oud; terwijl REMBRAND eerst *tien jaren later* huwde aan zijne jongste dochter, die haren vader slechts als een kind van 12 jaren gekend had. Tusschen deze twee personen kan dus niet de minste betrekking hebben bestaan. Dit moge nader blijken uit de uitvoerige *Historische bijzonderheden omtrent het huwelijk van* REMBRAND VAN RIJN *en* SARKE ULENBURGH *van Leeuwarden*, in de vorige maand door mij in eene vergadering van het Friesch genootschap voorgedragen, en eerlang met uitgewerkte aanteekeningen in het licht te geven.

Men zij voorzigtig om aan de uitdrukking van het gelaat, zoowel van den barren REMBRAND als van vele onzer wakkere voorzaten, door hem en anderen geschilderd, eene ongunstige uitlegging te geven. Wie zou daaraan meer bloot staan dan onze BALTHAZAR BEKKER? En toch moet hij, dien ik uit zijne schriften en handelingen eenmaal *als mensch* heb voorgesteld, een beminnelijk man geweest zijn, die, in weerwil van zijn ongunstig voorkomen, veler harten aan zich wist te binden en tweemalen in het huwelijk trad. Van zijne FROUCK FULLIUS, die liever met hem wilde lijden, dan dat zij hem zou raden zijne gevoelens te verzaken, wordt zelfs getuigd, dat zij voor de hand van den schoonen edelman MENNO baron VAN COEHOORN, haren neef, bedankte en BEKKER boven dezen voortrok. W. EEKHOFF.

Christiaan van den Broucke, enz. (vgl. A.R.). Meer dan waarschijnlijk is CHRISTIAAN VAN DEN BROUCKE dezelfde persoon, als de bij IMMERZEEL genoemde KRISPIJN VAN DEN BROEK, op zijn door H. HONDIUS gegraveerd portret CRISPIANUS BROEKIUS genaamd, die in zijne historiële stukken bij voorkeur naakte figuren schilderde ten einde zijne ontleedkundige bekwaamheden te meer te doen uitkomen. J. L. A. I.

Afbeeldingen der Hollandsche graven (vgl. XI. bl. 369). De metalen en gebronsde houten beeldjes, welke op de rariteitskamer van het raadhuis te Amsterdam zich bevinden en bekend zijn onder den naam van graven en gravinnen van Holland, zijn in plaat gebragt door den heer D. VAN DER KELLEN JR. en opgenomen in zijn werk *Nederlands Oudheden*. K. v. S. n°. 2.

Portretten van minder bekende personen (vgl. XI. bl. 175, 270, 310). Men heeft t. l. a. pl. gevraagd: wie was STAHLSCHMIDT, van wien een portret, naar J. WEIJERSBERG, door L. PORTMAN 1804 gemaakt, bestaat? Hij schreef *Pelgrims reize te water en te lande*, vertaald, te Amsterdam verschenen 1803, 8°.

B. N.

Silhouetten (vgl. A. R.). De uitvinding der kunst van silhouetteren klimt veel hooger op dan 't jaar 1759, zoo als DIXI in 1817 in een boeksken las: want het was aan de liefde van de schoone Griekin PHILEA, bijgenaamd de *Maagd van Corinthe*, dat wij de eerste silhouette verschuldigd zijn.

ARISTON, haar minnaar, op het punt staande haar voor eenige weken te verlaten,

en zich toevallig ter zijde van eene brandende lamp geplaatst hebbende, teekende het licht op den muur de schaduw van zijn volmaakt gelijkend profil. PHILEA, als van een hooger geest bezield, slaat het oog naar den muur, en ziet er haren minnaar. Straks de handen op zijne schouderen zettende: »Blijf stil zitten," zegt zij tot hem, »beweeg u niet!" IJlings vliegt zij van daar, keert terug met een houtskool, die zij van den haard had genomen, en VENUS hebbende aangeroepen, begint zij de schaduw te teekenen en voltooit daarvan den omtrek. Door deze ontdekking wordt zij voor de uitvindster der teekenkunst gehouden, even als haar vader DIBUTADES, een beroemd Grieksch pottenbakker, voor den uitvinder van het verheven beeldwerk, omdat hij tegen den omtrek door zijne dochter getrokken, en stuk weeke potaarde plakte en er eene afbeelding van maakte, volmaakt aan de schaduw gelijk.

J. L. A. I.

Johan Torrentius. In het 1ste deel van A. HOUBRAKEN, *Schouburg der Schilders en Schilderessen*, vinden wij hem op bl. 137 vermeld. Hij werd te Amsterdam in 1589 geboren. Door het schilderen van aanstootelijke schilderijen in handen van het geregt geraakt, weigerde hij te bekennen dat hij er de maker van was. Om hem tot bekentenis te dwingen, werd hij op de pijnbank gebragt; en hoe hij dan ook tegen de zedelijkheid gehandeld en aanstoot gegeven moge hebben, treffen ons toch de koele en bijna spottende woorden van HOUBRAKEN, wanneer hij schrijft: »Maar hij bleef hardnekkig zonder hetzelve te willen belijden. Dat nu zijn kop beter gehardt was tegens de beschuldiging dan zijn lichaam, bleek; want hij stierf onder 't pijnigen. En het penceelwerk dat men van hem vond, werd door Beuls handen verbrand, in 't jaar 1640."

Wij vinden van hem ook gesproken in de *Beschrijvinge ende lof der stad Haerlem*, door SAMUEL AMPSING, bl. 454, in welk werk ook een goed gegraveerd portret van hem voorkomt A°. 1628, in den ouderdom van 39 jaren. Aldaar wordt hij genoemd JAN SIJMONSZE TORRENTIUS. Den 31sten augustus 1627 in verzekering genomen, is hij, na gepijnigd te zijn, den 25sten januarij 1628 tot eene 20jarige gevangenschap veroordeeld. Van zijn dood spreekt AMPSING niet, en hij kan wel niet onder, maar wel ten gevolge van de pijniging gestorven zijn, daar hij, na gepijnigd te zijn, tot eene 20jarige gevangenisstraf veroordeeld werd. Want iemand, na zijne veroordeeling, tot den dood toe te pijnigen, is te afschuwelijk dan dat wij aan zoo iets zouden durven gelooven. En echter wordt het jaar 1640 als dat van zijn overlijden opgegeven, dus 12 jaren na zijne veroordeeling; hij zoude dus, als in de opgaaf van het jaar geene vergissing heeft plaats gehad, niet ten gevolge van de pijniging overleden zijn, of hij is daarna weder naar de pijnbank gesleept.

Mogelijk geeft het haarlemsch archief over zijn proces wel eenige inlichting, en kan daaruit blijken of HOUBRAKEN zich vergist heeft.

Is er van zijn werk niets meer bekend? Is alles vernietigd?

C. K. v. S.

Spotprenten of caricaturen. Zou de heer VAN LENNEP of eenige andere lezer van *Notes and Queries* of den *Navorscher* mij ook kunnen mededeelen of er in 't Hollandsch eene geschiedenis der caricatuur bestaat, en wel voornamelijk van de spotprenten der XVIIde eeuw? Welligt zijn er ook andere werken, daarover handelende: zoo ja, onder welke titels? Bedrieg ik mij niet, dan is er in 't Fransch of Duitsch geen boek over dit onderwerp. Mogt ik mij in dezen vergissen, dan zal elke teregtwijzing mij aangenaam zijn. — D. C. in *Notes and Queries*, 2nd. S. Vol. XII. p. 393.

J. H. VAN LENNEP.

TAALKUNDE.

Papegaai (vgl. XI. bl. 371). Toen ik dit woord met *gaai van den paap* verklaarde, dacht ik aan de omstandigheid, die in vroegere tijden zeker dikwijls is voorgekomen, dat een priester, uit de Westindiën teruggekeerd, zulk een beest had medegebragt, dat dan bij het landvolk voor den *gaai van den paap* gold. Doch de eerste papegaaien zijn ons zeker uit het zuiden van Europa toegekomen, en met deze ook de naam.

Is de papegaai der volksvermakelijkheden ook welligt de *poppe-gaai?* Men denke aan het engelsche *popinjay*.

J. H. VAN LENNEP.

Bogt (vgl. XI. bl. 358). Het woord *bogt* voor kerkbank, namelijk eene geslotene, is in Zeeland zeer algemeen en wordt altijd onzijdig gebruikt. Als verzameling van bijeen behoorende banken = gestoelte, is het mij niet dan t. a. p. voorgekomen.

H. M. C. v. O.

De Hanze (vgl. XI. bl. 218). Over den oorsprong van dit woord is, hoewel nog niet in ons tijdschrift, reeds veel getwist. Volgens sommigen zoude het eene oud-duitsche uitdrukking zijn, die zooveel als *vereeniging*

tot onderlingen bijstand beteekent. Ik kan hieromtrent niet beslissen, maar wel eene plaats uit DU MONT (*Reyse naa de Levant of het Oosten*, Utrecht, SCHOUTEN, 1695, bl. 114) overschrijven, die nog eene andere mogelijke afleiding aangeeft. Daar lees ik:

»Constantinopel is met een zeker slag huizen vervuld, welke door de armoede en de kwade instellingen des lands tot een ware behoefte zijn geworden. Sommige dezer gebouwen worden *Hans* en andere *Caravanseraas* genaamd. De *Hans* bestaan uit vier verschillende getimmerten, van uitgestrekten omvang, die in het midden een ruimen vierkanten hof of binnenplaats besluiten, waarin zich altoos een fontein bevindt, hetzij in het midden of elders. De muren van deze gebouwen zijn zeer dik, en de vensters met sterke ijzeren traliën voorzien, ten einde de koopmanschappen, daar binnen opgeborgen, te beveiligen.

»Boven sluiten zij met verscheidene ronde uitsteekselen, even als de gaanderijen om de moskeën, die met lood zijn gedekt. Deze gebouwen zijn gesticht tot de huisvesting van vreemde kooplieden, die in de stad komen. Zij hebben maar twee verdiepingen, waarvan de kamers met elkander volstrekt geen gemeenschap hebben. De laagste verdieping bestaat niet dan uit pakhuizen, waarin de koopmanschappen worden opgelegd, en de bovenste is in kleine cellen of kamertjes verdeeld, waar de kooplieden hun verblijf in nemen.

»Deze moeten evenwel zorg dragen om bedden, dekens, potten, pannen, schotels enz. met zich te brengen, want zij vinden daarbinnen niets dan vier bloote muren: en wanneer zij nu alle die dingen hebben bijeen gescharreld, dan moeten zij hunne spijs nog op de markt, door de Turken *bazar* genoemd, gaan koopen en naar hun zin doen toebereiden, of anders zouden zij den kost niet kunnen bekomen, hoeveel zij er ook voor wilden geven.

»Wanneer gij in eene oostersche stad geen bijzonderen vrind treft, die u tot zijnent wil huisvesten, zoo zult gij ook vergeefs naar de Plaets Royaal, den Toelast, het Kasteel van Antwerpen, den Witten Zwaan, den Kastelein CORNELIS VAN BUREN of den Gulden Engel vragen. Neen, gij moet u in een *Han* begeven, onder honderd rampzalige menschen, wier wijzen van doen u razend denken te maken, en dikwijls is men nog gelukkig om daarbinnen een plaats te vinden, want bij gebreke daarvan moet gij alweêr onder uw tent!"

Het woord *Han* is waarschijnlijk hetzelfde als *Khan*, hetgeen mede zulk eene stedelijke koopmansverblijfplaats in het Oosten beteekent. De *Hanse* had versterkte koopmanshuizen of kantoren in iedere stad, waar haar bond vertegenwoordigd werd.

J. H. VAN LENNEP.

[Hoe komt eene duitsche vereeniging van kooplieden aan eenen turkschen naam? Is koopmansherberg een bijzonder gepaste naam voor kooplieden- of koopstedenverbond? Van waar de laatste letters van het woord? Men ziet tegen deze afleiding bestaan nog al bezwaren, tegen de XI. bl. 218 gegevene kennen wij geen enkel.]

Psalm XXII, vs. 17 (vgl. XI. bl. 219, 279, 314). De heer J. H. VAN LENNEP schijnt mijn antwoord op bl. 279 niet goed gelezen of begrepen te hebben. Wie, gelijk ik, dezen heer van nabij kent, weet, dat hem geen wrevelmoedige geest tegen de Joden bezielt, en ik heb dien dan ook in zijne vraag gezocht noch gevonden. Verre van mij, hem de uitdrukking Jood, joodsch ten kwade te duiden; ik zelve bezig die, en zie er dus evenmin als hij scheldwoorden in (*). Ik onderscheid echter tusschen eene *vertaling des bijbels door Joden* en eene *joodsche vertaling des bijbels*, even als er voor mij onderscheid bestaat tusschen eene *vertaling van dat boek door Christenen* en eene *christelijke vertaling*. De overzetting van het oude testament b. v. door dr. G. SALOMON, door HERXHEIMER, door PHILIPPSON, door ZUNZ c. s. noem ik *vertalingen door Joden*; die van den Pentateuch door MENDELSSOHN, of wat schier hetzelfde is, die van den heer MULDER, die van dr. COSMAN: *joodsche*. De eersten hebben zich bij hunne overzetting op een vrij standpunt geplaatst, den tekst vertaald zoo als deze daar ligt, zonder te vragen of die vertaling al dan niet in strijd is met de traditie der Joden of met de christelijke uitlegging, enz. De laatsten echter hebben van een bepaald joodsch standpunt in hunne overzetting den tekst met de traditie der Joden in overeenstemming getracht te brengen, al doen zij daardoor der zuivere beteekenis van het woord menigmaal geweld aan, al zijn zij vaak genoodzaakt te interpreteren wat in den tekst niet staat, enz. Evenzoo zal, vertrouw ik, de heer VAN LENNEP menige overzetting van den bijbel of van eenig bijbelboek niet eene *christelijke* noemen, al is de vertaler een Christen. Indien ik niet vreesde menigen lezer onwillekeurig aanstoot te geven, ik zou dit door talrijke voorbeelden kunnen ophelderen. Het gezegde moge den heer VAN LENNEP voldoende zijn om hem te verzekeren, dat mij in de door hem gebezigde uitdrukking niet het woord *joodsch* als zoodanig hinderde,

(*) Een onzer medewerkers schijnt van eene andere meening te zijn, deze werpt in zuiver wetenschappelijke discussiën iemands godsdienstige gezindheid met minachting naar het hoofd, zeker als een krachtig afdoend argument. Dezulken echter laat men *keffen;* dat de bedoelde geen *bijter* is wist men reeds sedert jaren, en is ten overvloede nog onlangs in *Spectator* en *Gids* kort en bondig bewezen. *Sapienti sat!*

maar dat ik meende te moeten protesteren tegen zijne qualificatie van de bedoelde overzetting, die hij eene »joodsche" noemde, terwijl zij m. i. niets daarvan heeft. MEM.

Zuidbevelands taaleigen (vgl. XI. bl. 373). Zonder iets te willen afdingen op het belangrijke der mededeelingen van dr. G. T. CALLENFELS, meen ik toch te mogen zeggen, dat moeilijk als »eigenaardige woorden" kunnen worden aangemerkt, wat alleen wijzigingen in de uitspraak zijn. Daartoe behooren: *Akelik*, *An 't zie* (zijde), *Applesina*, *Deur gaan*, *Fenin*, *Gewente*, *Joeken*, *Likenen* (gelijken), *Vast*, *Wertel* (waard), *Wouwelen* (wawelen), enz. Andere door hem opgegeven woorden zijn in 't geheel geen localismen of provincialismen, zoo als: *Afbrassen* (scheepsw.), *Gusje* (eig. *guds*, ook *geus* uitgesproken), *Ginegappen*, *Princesseboonen*, en zeker nog meer andere. Voorts zijn in de door hem opgegeven beteekenis ook op het eiland Schouwen in gebruik: *Applesina* (indien dat een eigenaardig woord moet heeten), *Bakker an*, *Bismak*, *Blus*, *Bolleket* (Sch. *Bonket*), *Braaf*, *Danig*, *Van dege*, *Dingen hebben*, *Droelen*, *Duizen* (doch niet als »doen achteruitgaan", maar achteruitgaan; men duist het paard niet, maar het paard duist); *'t Ende worden* (Sch. *zijn*), *Flokker*, *Achter de geeren zitten* (*geeren* zijn schuine inlaschstukken in een kleedingstuk, met name in een hemd; 't is dus zooveel als: achter het hemd — min fatsoenlijk: achter 't g.. — zitten), *Handzaam*, *Hoeneer* (*Oeneer*. eigenlijk alleen eenen andere uitspr.), *Husje* (*Huusje* of eig. *Uusje*, maar in den opgegeven zin is het woord zeer algemeen), *Kandelaren* (doch niet van knot-, Sch. kop-boomen, zoo als wilgen enz., maar alleen van vruchtboomen), *Kant*, *Klisnat*, *Linken* (vooral strepen in wit linnengoed, die vuiler dan het overige zijn), *Mee* (doch alleen van de te veld staande plant), *Ommendeweer* (om ende weer), *Peperbollen*, *De plage halen* (doch alleen: door eigen toedoen), *Preeuwen*, *Reekam* (doch alleen van eene wijde kam, niet van hetgeen men wel eens spottenderwijs een l—eggetje noemt), *Reglet*, *Strabant*, *Talie*, *Uitspannen*, *Vazze*, *Vermaken*, *Vierkeije* (als men, daar *kei* voor natuurlijke, niet gebakken steen zeer algemeen is, dit woord als eigenaardig mag aanmerken), *Vrochten*, *Weroms*, *Zakgoed* — uit de eerste lijst, en uit de tweede: *Botje bi botje*, *Kattebelletje*, *Kranselink*, *Me deene* (met een), *Modderen*, *Onderlest*, *Schorten*, *Spint*, *Trek* en *Trekken*, *Wertel*, *Woudduif*, *Zootje* (moet zijn *zoodje* van *zode*, eig. zooveel als op eens gezoden, gekookt kan worden).

Doch zoo men woorden, gelijk *Graauwrok* als »taaleigen" opgeeft, kunnen het bovenstaande voor »fijne kam," *Neuswarmertje* voor klein eindje pijp, en honderd dergelijke aardigheden of »bismakken" (van bij u smakken, werpen) ook eene plaats in eene woordenlijst vragen; en dit is toch wel wat ver getrokken. *In 't hoekje moeten*, *te na komen* (uit de lijst van CALLENFELS) behooren er mede toe.

Maar bij één zijner woorden heeft onze geachte medewerker eene zuidbevelandsche wezenlijke taal-eigenaardigheid over het hoofd gezien. Hij schrijft: »*Galen*, gehaald." *Galen* is eene verkorting van *gehalen* en de eigenaardigheid bestaat daarin, dat men op het Goesche eiland vele — echter niet alle — werkwoorden, wier verleden deelwoord de slot-*d* heeft, met *en* aan het einde vervoegt. »Ik heb het *gooren* (gehoord) enz. Of er regel op is, weet ik niet, maar men zal niet vragen: »hebt gij de kousen gestoppen?" Dit is inderdaad eene »eigenaardigheid," meer opmerking verdienende dan hetgeen niets anders is dan in overeenstemming met de zeeuwsche uitspraak, zoo als *vier* voor *vuur*.

Teregt maakt dr. CALLENFELS opmerkzaam op het onderscheid in de uitspraak van *win* (wijn) en *Wien*, enz. Maar hij spreekt niet van eene andere eigenaardigheid, die er eenigzins mede in verband staat: de achtervoeging van eene *e*, waarmede de Zeeuwen, gelijk ik reeds in den *Zeeuwschen Volks-Almanak* voor 1846 deed opmerken, schijnbaar allerwillekeurigst te werk gaan. Voor *vuur* zeggen zij *vier*, maar voor *duur doere* (de butter is doere). Ook bij zelfst. naamwoorden de *katte* (*kat*). Van het geslacht hangt het niet af; men zegt nooit: de *meide* voor de *meid*. Is er regel op?

H. M. C. v. O.

[Hoewel dr. CALLENFELS mij vrijheid had gegeven van zijne lijst de woorden weg te laten, die mij bekend waren als ook elders in gebruik, heb ik evenwel hier, gelijk op andere lijsten, eenige zoodanige laten staan. Aangaande sommige woorden is het van belang juist te weten, waar zij wel, waar zij niet in gebruik zijn.

Nog een paar opmerkingen zij het mij vergund hierbij te voegen.

Het is niet alles verschil van uitspraak wat de heer v.O. zoo heet. Is *an 't zie* dit inderdaad, dan verdient het toch opmerking, dat *de* daarin door *'t* vervangen is. Maar b. v. *likenen* en *wertel* zijn andere woorden dan *lijken* en *woerd* of *waard*. *Fenin* geloof ik niet dat overal in dezelfde beteekenis als op Zuidbeveland gebruikt wordt. *Vuur* en *kei* zijn beide algemeen bekende woorden, maar wat men op Zuidbeveland *vierkei* noemt, heet elders vuur*steen*.

Van vele zelfstandige naamwoorden die oudtijds op *e* uitgingen, is die *e* weggesleten, b. v. *heere*, *ziele*, *katte*, *scheure*. Zijn het misschien deze, waarin de Zuidbevelander de *e* nog uitspreekt?

Over *achter de geeren zitten* zie men het volgende artikel.]

Geer. De eerste beteekenis van dit woord schijnt te zijn een spits, stekend voorwerp. Het gothisch *gairu* vinden wij als glosse 2 *Cor*. XII: 7, tot verklaring van het grieksche σκόλοψ, een doorn of puntig stuk hout. In het angs. is *gâr*, in het noordsch *geir*, in het oud-

en middenhoogd. *gêr*, een spiets. Ook bij onze oude schrijvers komt het voor. In de aanteekening op MAERLANTS *Spiegel hist.* (8°. uitg.), dl. II. bl. 104, worden een paar plaatsen uit den roman van *Segelijn van Jeruzalem* aangehaald. In de eene wordt verhaald, dat SEGELIJN tegen eenen reus vechtende zijn zwaard in twee stukken sloeg. »Dander stuk," het stuk namelijk dat hij in de hand hield,

»Dander stuk werp hi inden sande,
Dus was SEGELIJN ydelre hande,
Die reuse hadde sijns grote ghere,
Ende SEGHELIJN die was al sonder *ghere,*
Mer hi decte hem onder sijn schilt."

Uit deze plaats en eene andere, die men evenwel in haar verband zou moeten lezen om er over te oordeelen, wordt opgemaakt, dat *ghere* hier zwaard zou beteekenen. Mij komt het nog zoo zeker niet voor. Is de lezing zuiver, dan zal *ghere* hier, dunkt mij, de algemeenere beteekenis hebben van wapen om iemand meê aan te vallen. Dat *geer* ook bij ons de naam was niet van een snijdend, maar van een stekend werktuig, blijkt uit twee zamengestelde woorden die nog in gebruik zijn. Het eene is *aalgeer*, gewoonlijk uitgesproken *elger*, de drietandige vork waar men aal mede steekt. Het andere is *navegeer*, in Friesland *noager*, de groote boor die wij bij den scheepstimmerman, den klompenmaker en andere handwerkslieden vinden.

Is *geer*, in de spreekwijze *iemand achter de geeren zitten*, een ander woord? Zeker geven KILIAEN, die het vertaalt *lacinia, sinus vestis, limbus, et pars qua largior fit vestis* (slip, plooi van een kleed, zoom, en dat gedeelte van een kleed wat breeder uitloopt) en ALEWIJN, die het op eenige plaatsen bij onze oude schrijvers door *slip* verklaart (*Tweede proeve van Dulces ante omnia Musae*, bl. 7 en volgg.) wel aanleiding om er zoo over te denken. Toch houd ik het voor geheel hetzelfde. Een *geer*, spiets, wordt naar boven smaller en loopt in eene punt uit. Op andere voorwerpen, die ook dezen vorm hadden, werd later de naam *geer* toegepast. In het oudhoogduitsch vinden wij *gero* voor *lingua maris*, inham, plaats waar de zee met eene punt in het land oploopt. Hetzelfde woord heeft even als het friesche *gâra* en het noordsche *geiri* de beteekenis van schuine, in eene punt uitloopende lap in een kleed. Het heeft die bij ons nog; *geeren* noemen onze naaisters de schuine stukken aan de zijden van een hemd, en onze zeelieden de schuine stukken onder aan de zeilen.

De heer v. O. meent, dat de spreekwijze *iemand achter de geeren zitten*, aan de *geeren*, schuine zijstukken van een hemd, ontleend is. Dit zou wat vreemd zijn. Want als men iemand nazit loopt men *achter* hem. Men zou dus verwachten dat het middenstuk van het hemd (in Friesland *it boaits* geheeten) genoemd werd en niet de *geeren* die aan de zijden zitten. Dit doet vermoeden dat de spreekwijze ontstaan zal zijn in eenen tijd toen *geer* nog eene andere beteekenis had. In de middeleeuwen ontmoeten wij het woord eenige malen, o. a. in den roman van WALEWEIN, vs. 3745. Deze ridder was te paard eene rivier overgezwommen.

Doe bete WALEWEIN die heere
Ende droochde dat paert met sinen ghere.

ALEWIJN vergelijkt daarmede de plaats uit *Ferguut*, waar gezegd wordt

Met sire sleppen drogedi sinen hont.

Doet dit reeds vermoeden dat *geer* niet anders is dan slip, wij vinden het bewezen in een werk van lateren tijd, den *Bijbel van Deus Aes*, waar bij *Ezech.* XVI: 8, »doe breyde ick mijne gheeren over u", op den kant staat aangeteekend, »oft slippen." Uit deze kantteekening blijkt, dat het woord toen in de beteekenis van slip reeds verouderd was. Dat het in den tekst voorkomt, bewijst daar niet tegen: want de *Deus Aes bijbel* is uit het Hoogduitsch vertaald en heeft meer woorden, die toen wel in Duitschland, maar niet in ons land in gebruik waren.

Den geer of slip hadden onze middeleeuwsche ridders niet enkel voor sieraad, al had hij daar misschien oorspronkelijk voor gediend. Wij hebben reeds gezien, dat zij er hunne paarden of honden, wanneer die te water geweest waren, meê afdroogden, maar ik mag het niet zwijgen, al zullen onze lezeressen (indien die er zijn) er zich ook aan ergeren, de dappere WALEWEIN liet het daar niet bij, hij poetste er zelfs zijn zwaard mede.

Doe trac hi tswert met tween ringhen
Ende vaghet scone an sinen ghere,

zegt de romanschrijver vs. 6126.

Op eene andere plaats in denzelfden roman vs. 2646, wordt WALEWEIN op eene vrij zonderlinge wijze naar zijne slaapkamer geleid:

Den rudder namen si bi den ghere
Ende ginghen met hem, die vier cnapen,
Ter cameren daer hi soude slapen
Ende leidene up een scone bedde.

Waar zat die slip of geer? Zeker niet achter aan het kleed. De knapen, die WALEWEIN den weg wezen, zullen wel niet achter hem geloopen hebben, en vooral ging het niet, met een slip die daar zat een paard of hond af te droogen. Aan slippen die aan de zijden neêrhingen, als de panden van onze jassen, kunnen wij hier ook niet denken. Deze behoorden niet tot de kleeding der ridders van die dagen. Zij droegen een overkleed, dat men over het hoofd aantrok, maar dat aan beide zijden van den schouder af open was, zoo als de mannen te paard dat hebben, die

bij STRUTT, *Angleterre ancienne*, pl. LVIII. N°. 1, zijn afgebeeld. Er waren dus twee slippen aan, een achter en een voor. In den beginne zijn dat zeker puntige slippen, *geeren* geweest. Later verdween die punt, maar de neêrhangende deelen van het kleed bleven nogtans *geeren* heeten, ofschoon zij geen punt meer hadden, even als de *slippen* haren naam behouden hadden, ook toen zij niet meer sleepten. Het is die slip van voren, waar in de aangehaalde plaatsen van gesproken wordt en die men ook nog tot een ander einde gebruikte, namelijk om iets in mede te dragen. In den roman van *Margrieta van Limborch* zegt een koopman, I. vs. 304,

Daer toe ginc ic ende nam
Een broet ende staect in minen ghere.

In den *Bijbel* van 1477, *Hagg.* II. vs. 13, lezen wij: »Vraecht die priesteren die wet ende segt of een mensch naem geheilicht vleisch in den *geer* sijnes cledes", en in de *Gesta Romanorum*, cap. 20, wordt verhaald »dat een hartoge daer omtrent reet ende dat jonghe kindekin screyen hoerde ende heeft dat heymelic in sijn slip genomen."

In de spreekwijze *iemand achter de geeren zitten* wordt daarentegen aan de achterslip gedacht. Maar waarom dan *achter de geeren*, en niet *achter den geer?* Omdat het woord later nog eene wijziging van beteekenis ondergaan heeft. Oorspronkelijk was het *spiets*, daarna *spietsvormige schuine lap*, nog later *nederhangende lap van een kleed*, eindelijk werd er een lap, een stuk doek door aangeduid. Zoo in het gedicht *Vander zielen ende vanden lichame*, waar, vs. 61, de ziel tot het doode ligchaam zegt:

Du ligs gewonden in enen geere.

Geeren zijn dus lappen en *achter de geeren zitten* is dus juist hetzelfde als *achter de vodden zitten*, zoo als men in Holland zegt. Dat men met die *geeren* of *vodden* de kleederen meent, behoeft naauwelijks herinnerd te worden. P. L., Wz.

Rel, *relletje*, *relmaal*. Te Haarlem is het woord »een relletje hebben" synoniem met een pretpartijtje of met een scandaleus grapje, althans wij hoorden het er in vroeger dagen bezigen. Dat werkelijk »een relletje" niet tot de zeer voorbeeldige zaken behoorde, zou men moeten opmaken uit eene resolutie van burgemeesteren dier stad, van den volgenden inhoud (3 april 1770.):

»Burgemeesteren bepalen, dat het Relmaal, dat jaarlijks aan de in het weeshuis verpleegd wordende kinderen wordt gegeven, ter voorkoming van de alsdan steeds plaats hebbende buitensporigheden en de ongelukkige gevolgen van dien, voortaan zal zijn afgeschaft."

Welke taalkundige afkomst en beteekenis het woord *rel?* Waaruit bestond het relmaal, en welke waren de buitensporigheden waardoor die weeskinderen, jammer genoeg voor dat arme volkje, een zeldzame variant op hun ordinaris spijskaart verbeurden?

MARS.

Eland en ellendig. In het eerste gedeelte der *Noordsche Weereld* van S. DE VRIES, bevattende de *Reis van den heer* MARTINIÈRE, komt op bl. 7 het volgende voor:

»Als wij nu van Wisby weêr naar Christiania reden, bejegende ons een Edelman, met twee zijner dienaren ter jagt gaande, en door zijne honden gevolgd. Vermits nu de gedachte Edelman, dengene, die bij mij was, kende, zoo vraagde hij dezen of wij ons wat verlustigen, en de jagt van een eland aanschouwen wilden. Wij namen de aanbieding aan, en reisden omtrent het vierde deel eener mijl met hem voort. Hier ontmoeteden wij een van des Edelmans jagers, met tien of twaalf zijner boeren, welke ons nog drie vierden eener mijl verder voerden, in een groot bosch, zoo digt bewassen, dat wij daarvóór onze paarden, onder 't opzigt van een knecht, moesten laten staan, en zelven te voet daarin gaan.

»Wijl nu den vorigen dag, door hen die daartoe de opdragt gekregen hadden, al de noodige maatregelen tot dit werk waren getroffen geworden, zoo behoefden wij thans ook niet lang te wachten. Want naauwelijks waren wij zoo ver, als twee pistoolschoten zouden dragen, in het woud, of wij zagen een grooten eland voor ons uit loopen, doch ook plotselijk ter neêr storten, zonder dat eenig roer gelost was.

»Dit zeldzame geval gaf mij oorzaak om mijnen reisgezel te vragen, wat toch de reden hiervan zijn mogt. Deze gaf mij daarop ten antwoord, dat eene soort van vallende ziekte dit slag van dieren dikwijls overviel, en dat ze ook even hierom den naam van *elend* (wij zeggen *eland*) zouden bekomen hebben. *Elend* nu beteekent in hunne taal hetgeen anderen te kennen geven door 't woord *miserabel*, wij door *ellendig*."

Heeft MARTINIÈRE dit juist, en bestaat er verwantschap tusschen de twee woorden? *Ellendig* schijnt oorspronkelijk zooveel te hebben beteekend als *uitlandig:* althans ik vind het duitsche *elend* in mijn woordenboek mede verklaard door het zweedsche *landsflyktighet*. J. H. VAN LENNEP.

[MARTINIÈRE heeft zich wat op de mouw laten spelden. Van *ellendig*, dat met bijvoeging van den uitgang *ig* zamengesteld is uit *el* = ander (wat wij ook nog in *elders* overgehouden hebben) en *land*, heeft de eland zijnen naam niet. In het oudhoogd. heet hij *elah*, in het ags. *elch*, in het noordsch *elgr*, en zoo heette hij reeds voor negentien eeuwen, want de *alces* van CAESAR zijn, even als de ἄλκαι van PAUSANIAS, elanden. Hoe de laatste letters bij het

woord gekomen zijn weet ik niet, misschien wel op deze wijze. Indien de *elo*, waarvan in eene latijnsche oorkonde van keizer OTTO van het jaar 943 gesproken wordt, de eland is, dan hebben wij hierin een bewijs, dat reeds toen de *h* van het woord somtijds (niet altijd, want *elch* komt ook in het mhoogd. nog voor) werd weggelaten. Later voegde men *thier* bij den naam en zeide *elenthier*. Uit het misverstaan van dit woord is *elendthier*, *elend* ontstaan, en ook ons *eland*, dat wij wel uit het Hoogduitsch overgenomen zullen hebben. Wie geeft hier meer zekerheid? Welken naam draagt het dier in de beschrijvingen der togten naar het noorden in het laatst der 16de eeuw?]

Herrie of hurrie. *Herrie* wordt in het gemeenzame leven toegepast op al wat verward, onachtzaam, ligtzinnig, onsolide of berooid is. Wij hoorden het onlangs met hetzelfde doel bezigen onder de variant van »*Hurrie*." Wat is het ware woord? en is de oorsprong of taalkundige beteekenis er van aan te wijzen?
MARS.

Pothuis. Te Amsterdam heet zóó een uitbouwsel aan een hoekhuis van eenige voeten hoogte met schuin afloopend dak. Meestal resideert er een kruier of schoenlapper in. Vanwaar komt dat woord?
ALIQUIS.

Graaf Reinet. Wie was graaf REINET, aan wien een gedeelte van Afrikaas oostkust zijnen naam heeft ontleend?
†.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Genealogie (vgl. XI. bl. 378).

JACQUELINE DE CROY, 1542. Gehuwd met ANTHONIE DE GLYMES. Zie meer uitvoerig hieronder.

MARGRIET VAN BREDERODE, 1546. In dat jaar leefden er verscheidene van dien naam. J. L. A. I. kan kiezen:

MARGARETHA VAN BREDERODE, dochter van WOLFAARD VAN BREDERODE, heer van Kloetingen en Zwammerdam († 1548), en van ADRIANA BAX. Zij huwde in 1547 JAN VAN WIJTENHORST, heer van den Horst.

MARGARETHA VAN BREDERODE, dochter van REINOUD VAN BREDERODE, heer van Brederode, Vianen en Ameide, ridder van het gulden vlies († 25 sept. 1556 te Brussel), en van PHILIPPOTE VAN DER MARCK. Zij was gehuwd met PIETER ERNST, graaf VAN MANSFELDT, stadhouder van Luxemburg († 1604), en † 1554.

MARGARETHA VAN BREDERODE, bastaardzuster der vorige, † 1574. Gehuwd met ROELOF GRAUWERT, drost van Ameide.

AELBERT VAN EGMOND, 1482. Den naam van AELBERT droegen vele leden van het huis van Egmond in 1482. Zie hier eenige:

ALBERT VAN EGMOND VAN MERESTEYN, zoon van OTTO VAN EGMOND VAN MERESTEYN en N. VAN DER GOYE. Hij verkocht Meresteyn aan de reguliere monniken van het klooster Sion te Beverwijk. Hij huwde HAZE DE BLOOT, vrouwe van Kenenburg, dochter van PHILIPS DE BLOOT.

ALBERT VAN EGMOND VAN MERESTEYN, zoon van JAN VAN EGMOND VAN MERESTEYN en ELISABETH VAN DER WOUDE. Hij huwde HENDRIKA VAN SPANGEN, († 1508), dochter van ENGELBERT VAN SPANGEN. Hij † zeer oud in 1509.

ALBERT VAN EGMOND VAN MERESTEYN, zoon van den vorigen. Hij was kastelein van Woerden, en gehuwd met ANNA VAN FOREEST († 1504), dochter van HERPERT VAN FOREEST, ridder, en van MARIA VAN CATS.

LENART DE ZEVENBERGHES (BERGES), *Escuier*, 1514. Deze zal zijn LEONARD DE GLYMES, uit het huis der heeren van Bergen op Zoom, zoon van CORNELIS DE GLYMES of BERGEN, ridder van het gulden vlies, opperschenker van keizer MAXIMILIAAN I, en van MAGDALENA VAN STRIJEN, vrouwe van Zevenbergen, Noordeloos, Heemskerk, enz. Hij † jong in Spanje. Zijn broeder was CORNELIS DE GLYMES of BERGEN, bisschop van Luik.

JEHAN DE BERGES, *Chevalier de la Toison d'or*, etc. 1517.

JAN DE GLYMES, heer van Bergen en Walhain, ridder en deken van de orde van het gulden vlies, raad en kamerheer van keizer KAREL V. Hij was de 3de zoon van JAN DE GLYMES (met de lippen), heer van Bergen en Walhain (zoon van den bastaard van hertog JAN III van Braband). Hij huwde ARIOME DE BRIMEUX, dochter van GUY DE BRIMEUX, graaf van Megen, en van N. DE RAMBURES. Hij verleende den 28sten november 1503 een nieuw privilegie aan de stad Bergen op Zoom, en † te Brussel 20 januarij 1531. Zijn lijk werd begraven in het midden van het koor der H. Geertruidakerk te Bergen op Zoom.

ANTHONIE DE BERGES, *Chevalier*, *Seigneur de Walhain*, etc. 1527.

ANTHONIE DE GLYMES, markies van Bergen en graaf van Walhain, ridder van het gulden vlies, gouverneur van Luxemburg en Namen, raad en kamerheer van KAREL V, zoon van den vorigen. Gehuwd met JACQUELINE DE CROY, dochter van HENDRIK DE CROY, graaf van Château-Porceau en Seneghem, baron van Renti, enz., raad en kamerheer van LODEWIJK XII, koning van Frankrijk, en van CHARLOTTE DE CHÂTEAUBRIAND, vrouwe van Longui en Perche. Hij werd in 1533 verheven tot markies van Bergen en graaf van Walhain en stond in groot aanzien bij den keizer.

PHILIPPE DE BEURES, heer van Fontes, 1542. Waarschijnlijk zal dit wezen PHILIPS

VAN BOURGONDIË-BEVEREN, heer van Fontes, baljuw van Veere, † zonder oir 1567. Hij was zoon van ADOLPH VAN BOURGONDIË, heer van Beveren, Veere, Vlissingen, enz. († 7 dec. 1540), en van ANNA DE GLYMES.

Alle leden van dezen tak der bastaarden VAN BOURGONDIË werden VAN BEVEREN genaamd, naar de heerlijkheid van dien naam. Daar nu Beveren door oude fransche schrijvers wel Beures geschreven werd, en de *u* voor *v*, zoo komen wij tot den naam van Beuvres.

ERNST VAN AMERONGEN, baillieu van St. Martensdijck, 1534. Misschien zal dit wezen ERNST TAETS VAN AMERONGEN, die in 1518 en 1524 schepen en burgemeester van Utrecht en in 1526 maarschalk van het Oversticht was. Hij † 1565. Hij was tweemalen gehuwd, 1°. met MABELIA DE RIDDER VAN LUNEBURG, († 1540) en 2°. met AGNES VAN ABCOUDE VAN WIJK († 1580), weduwe van GERRIT ECK.

WILLEM VAN IJSSELSTEIN. Zonder jaartal is het moeielijk iemand op te geven, die hiermede bedoeld wordt, daar er velen van dien naam bestaan hebben.

Hetzelfde is het geval met FRANÇOISE DE LANNOY. Misschien wordt met haar bedoeld de dochter van HUGO, heer van Lannoy, echtgenoot van MAXIMILIAAN VAN EGMOND VAN IJSSELSTEYN, graaf van Buren en Leerdam, heer van IJsselsteyn, Jaarsveld, enz., ridder van 't gulden vlies, stadhouder en kapitein-generaal van Friesland, Overijsel, Groningen en Groningerland, († Brussel 22 dec. 1548). FRANÇOISE † 1562, en was de moeder van ANNA, de eerste vrouw van WILLEM I.

Zie verder DE ROUCK, V. LEEUWEN, KOK, FRANCQUEN, enz. Cz.

Geslacht van Gelder. ANNA VAN GELDER. Deze is geboren in 1614 en overleden in januarij 1687, en was gehuwd 1°. met kapitein JAN PAULUSZOON, en 2°. 8 januarij 1652 met M. A. DE RUYTER. Wanneer is deze JAN PAULUSZOON geboren en overleden? Wanneer is hij met ANNA VAN GELDER gehuwd, en welke is haar geboorte- en sterfdag?

EVERT VAN GELDER. Ik lees in het *Leven van de Ruyter* van zekeren EVERT VAN GELDER. In welke betrekking stond hij tot ANNA VAN GELDER? Wanneer is hij geboren en gestorven, en wie was zijne echtgenoot?

JAN PAULUSZOON VAN GELDER. Deze was de zoon van JAN PAULUSZOON en van ANNA VAN GELDER. Hij was geboren 28 december 1647, overleed in augustus 1673 en was gehuwd met de dochter van WESSEL SMIT, koopman en burgerhopman. Wanneer huwde en wanneer sneuvelde hij? Hoe was de naam zijner vrouw? Wanneer werd zij geboren en wanneer overleed zij? Hij had een kind dat (30 december 1677) uit de grafkelder in de Oude kerk, naar het praalgraf van DE RUYTER overgebragt is. Had hij nog meer kinderen, en had hij ook broeders of zusters? Het is mij echter onbegrijpelijk hoe de zoon van JAN PAULUSZOON wederom JAN PAULUSZOON kan heeten, en echter vind ik vader en zoon overal zoo genaamd. Hoe komt dit?

S.....r.

Adel. RIETSTAP vermeldt in zijn *Handwb. der Wapenkunde*, dat het lidmaatschap van den raad van Vlaanderen op adeldom regt gaf en beroept zich op VAN DIJCKE (*Recueil Heraldique*, etc.). Welken titel voerden de raden, waaruit hun adel bleek? Kregen zij daardoor eenige regten, b. v. dat van een wapen te voeren, dat bij den raad van adel of door den heraut van wapenen erkend was? Bestond zulks in het laatst der vorige eeuw omstreeks 1770 en 1780 nog? CONCHA.

Wapen der graven van Forez. Wie kan mij de kleuren opgeven van het wapen der oude graven van Forez in Frankrijk: een...... dolphijn in een...... veld? Cz.

Bastaard van Bourgondië. Van wie was ARNOLD, bastaard van Bourgondië, ridder, heer van Rostuyne, † 1487 een zoon? Hij was gehuwd met GERVAISE DE WALE. Onder de zeventien met naam bekende bastaarden van hertog PHILIPS den goeden, komt hij niet voor. Cz.

MENGELINGEN.

De Witts huis (vgl. XI. bl. 224). Dezer dagen kwam mij eene huurcedule in handen, die misschien opheldering omtrent de plaats van het huis, in de vraag bedoeld, geven kan. Zij luidt: »Op huijden den x^{en} October xvj^{c}lxix is tusschen den WelEdelen Gestrengen Heere Heer UNICO RIPPERDA, Heere tot Hengelo & als huijrder ten eenre, ende JOHAN DE WITT Raedtpensionnaris van Hollandt ende Westvrieslandt als verhuijrder ofte verdaegde de huijre die hij is hebbende aan seeckere huijsinge ende erff staende ende gelegen in 's Gravenhage achter het binnenhoff over de Cingel daar voor desen uitgestoocken heeft DE WITTS moeder ter andere zijde, veraccordeert ende verdraegen dat de voorñ. Heere van Hengelo van den j^{s} November toecomende aff tot den j^{en} Mei des jaers 1674 toe sal hebben het gebruijck ofte de bewoninge van de voors. huijsinge en erve, met stalle, coetshuijsen, eñ wat verders daaraen is dependerende" enz. Zoude dit niet het be-

doelde huis zijn, dat volgens TEMPLE op den 3den mei nog verbouwd werd, doch op 10 october voltooid was?

CONCHA.

Huis van J. de Witt. JOHAN DE WITT woonde op den Kneuterdijk op den hoek van het Hartogsstraatje. Het is hetzelfde huis waarin ten jare 1814 de prins van Oranje (later WILLEM I) ontvangen werd, en waar hij zich op den stoep, want een balcon was er niet, aan het volk vertoonde.

ALIQUIS.

Woonhuis van Daniel Raap te Amsterdam (vgl. XI. bl. 381). DANIEL RAAP heeft gewoond op den Vijgendam, het tweede huis van de Nes, thans bewoond door den boekhandelaar G. W. TIELKEMEIJER.

FRISIUS SECUNDUS.

Het Princesselaantje te 's Gravenhage (vgl. A. R.). Daarmede zal bedoeld worden het laantje, loopende langs het Huis ten Bosch en uitkomende op den Bezuidenhoutschen weg. Dat huis, gesticht door AMELIA, douairière van FREDERIK HENDRIK, droeg toen en later den naam van *Princessenhuis.* Zie LUD. SMIDS, *Schatkamer der Nederl. Oudheden*, 1711. H. C. STRIK VAN WIJK.

Bockenbloet (vgl. XI. bl. 319). De vrager herinnere zich het versje van O. C. F. HOFFHAM, getiteld *Ferdinand en Astarte.*

„ASTARTE! ASTARTE!" riep verliefde FERDINAND,
„Gij hebt, o wreede maagd! een diamanten harte:
„Gij eischt mijn bloed? — Welaan" — „Teregt," hervatte ASTARTE,
„Het bokkenbloed alleen vermurwt den diamant" (*)

D. *te D.*

Fransch raadsel (vgl. A. R.). Het was alweder onze ijverige medewerker J. L. A. I., die mij opmerkzaam maakte dat ook dit raadsel, in *Nav.* II. bl. 125, ter oplossing geplaatst, nog niet was opgelost en die mij aanried de proef daarvan te nemen. Ik heb zijn raad opgevolgd: twee dagen gepeinsd, geschreven en geklad en, zie daar! het is... de *goede, oude* ST. NICOLAAS onzer jeugd. Wel zijn in 't Fransch negen letters in zijn' naam en verkorten titel, maar echter niet meer dan acht letterklanken. Ten gemakke der liefhebbers voeg ik er bij eene gewaagde uitlegging der negen eerste regels en de gevraagde letterkeeren, van 1—14.

De *eerste volzin.* Van het oosten tot het het westen, ja! overal waar ik kom ben ik welkom.

De *tweede.* Ik ben minzaam en zachtmoedig, maar somtijds ook boos, en alhoewel ik de woning der *geringen* bezoek, treed ik ook de paleizen der *grooten* binnen.

De *derde.* Hoewel de moeders (ter wille der lieve kleinen) naar mij haken, zoo houd ik er van op mij te laten wachten.

De *vierde.* Inwendig echter ben ik inschikkelijk en teêrhartig, maar hoewel ik eene zeer geheimhoudende rol speel, is het algemeen nogtans, per ongeluk, met mijne geheimen bekend.

De *vijfde.* Om u mij te doen kennen zal ik u zeggen, dat mijn naam bestaat uit acht letters, en dat gij, bij verplaatsing, er de volgende woorden uit kunt zamenstellen.

1. JONAS of misschien NICOLAS. (Openb. II. vs. 6).	7. JASON?
	8. Sol-la-ci.
	9. CALOT (†).
2. Sot.	10. Lit.
3. Lac.	11. Lot.
4. Lis en Ajo.	12. Soin.
5. l'As.	13. Talon.
6. Ita (*).	14. Il en toi.

Hiermede heb ik aan het dringend verzoek van een der *adellijke geslachten des vaderlands* voldaan, door den verloren sleutel van het waarlijk schoone, geestige raadsel terug te bezorgen: maar vraag nu op mijne beurt, als het niet al te indiscreet is, om den naam van den vrager en dien van bedoeld *adellijk geslacht* te mogen weten, hetzij door tusschenkomst der redactie of per post.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Iverde vullemarkt (vgl. A. R.). Toevallig krijg ik in handen twee *Deventer Almanakken*, den eenen van 1768 en den anderen van 1798. In den eersten leest men: *December*, 24. **Iever veulm:** en in den tweeden: *December*, 24. **Iever vulm.** — Het zal. m. i. geen betoog behoeven, dat *Iverde* en *Yverdun* eene al meer en meer verbasterde spelling is van *Jever*, dat het woordje *de* achter *Iver* zoo veel zal moeten beduiden als *Iverder* of *Iversche*, en dat *Diever* niet bedoeld wordt, dewijl men in genoemde almanakken op 14 mei leest: *Diev. k.*, maar wel *Jever* in Oldenburg, met eene haven aan de Noordzee, waar, volgens het *Geogr. Woordenboek* van J. KRAMERS, JZ. twaalf jaarlijksche veemarkten gehouden worden. In diezelfde almanakken worden de datums opgegeven van paarden-, beesten-, varkens- en jaarmarkten te Aurich, Benth., Kleef, North., Rijssel enz., alle buitenlandsche, maar vermaarde markten, welke gewis in dien tijd zeer sterk bezocht werden door onze veehandelaars.

(*) Zie PLINIUS, *Van de menschen, beesten* enz., bl. 301, en VONDEL, *Maria Stuart*, bl. 20.

(*) Ita beteekent in het Fransch l'oui, Hollandsch 't jawoord.

(†) CALOT (JACQUES), geb. te Nancy in 1593 en overl. 1635. Zijn werk bestaat in zestienhonderd stuks.

Dat die markt op den 24sten en niet op den 23sten december aangeteekend is, doet niets ter zake, daar zij welligt in later tijd verzet is.

Den 13den en 14den october komt Diever almede voor als beesten- en jaarmarkt.

Hiermede meen ik aan het verzoek van den heer J. H. VAN DALE voldaan te hebben; alleen wil ik nog te kennen geven, dat in de *Deventer Almanakken* op den 23sten december is vermeld S. VICTORIA, dat die naam ook op dien datum in den *Nijmeegschen Almanak* te vinden is, maar dat in den *Noordbrabandschen* staat S. SERVULUS, *belijder*, terwijl echter in een *Dusseldorfschen Taschen-Kalender* van 1804, weder genoemd wordt S. VICTORIA.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Veelwijverij (vgl. A. R.). Bij het door mij (*Nav.* VI. bl. 242 en VII. bl. 172) reeds medegedeelde voege men nog *Bedenkingen over het huwelijk en de veelwijverij*, te vinden in het *Mengelwerk* der *Letteroefeningen* 1805, bl. 499. J. L. A. I.

Hooge ouderdom in Zeeland (vgl. A. R.). Toevallig den *Letterbode* van 1825 doorbladerende, vind ik aangeteekend, dat in 1824 te Amsterdam drie israëlitische vrouwen boven de 100 jaren zijn overleden, te weten: KATTO PHILIPS, wed. van HEIJMAN NATHAN, en JUDIC ABRAHAM LEVI, wed. van SAMUEL KOELEN, die elk 104 jaren bereikten, en MIETJE MEIJER, wed. van HARTOG ABRAHAM VAN GELDER, die 101 jaren is oud geworden, en dat in 1825 te Ouderkerk aan den Amstel, in den hoogen ouderdom van 105 jaren en 10 maanden overleden is ANTONIE LIENDERT, wiens huisvrouw PETRONELLA ALTELAAT, met welke hij 65 jaren door het huwelijk verbonden was, juist dienzelfden ouderdom bereikte van 105 jaren en 10 maanden.

J. L. A. I.

Bijnamen van grachten en straten in Amsterdam (vgl. A. R., XI. bl. 283, 319, 382). Van het op bl. 382 bedoelde boekje van TER GOUW, heb ik zeer kort na de verschijning den eersten druk in handen gekregen, nog vóór dat ik wist dat het van TER GOUW was. De natuurlijke nieuwsgierigheid om te zien of de begaafde schrijver ook die éène vraag van »waar is de Trechterstraat?" zou beantwoorden, eene vraag, welke mij, hoewel Amsterdammer, eens had vastgezet, deed mij dadelijk nabladeren, of van die straat in het vóór mij liggende werkje werd gewaagd. Ik vond mij te leur gesteld, of, wilt gij, bevredigd. Van *den Trechter* (want zóó moet men schrijven) geen woord. De heer TER GOUW zal wel willen erkennen, dat het mij moeielijk zoude zijn geweest in den *eersten* druk te lezen wat hij in den *tweeden* op bl. 16 en volgende tot verklaring van deze en soortgelijke weglatingen heeft gezegd, tenzij ook de eerste de bedoelde verontschuldiging bevatten mogt. Ondertusschen belijd ik gaarne, dat ik voorbarig ben geweest, en uit ik de nederige hoop, dat de heer TER GOUW en de (niet *al* de) Amsterdammers mij mijn bluf zullen vergeven. Ik benijd hun *den Trechter* niet.

J. H. VAN LENNEP.

Invloed van bosschen op de luchtgesteldheid (vgl. A. R.). Eene zeer belangrijke mededeeling over deze zaak vindt men in het *Album van buitenlandsche lettervruchten*. Middelburg, Gebr. ABRAHAMS, 1860, 2de dl. bl. 100—132. Daar er hier te lande in de meeste streken geene bosschen zijn om te houwen, moeten de enkele boomen het ontgelden; wij kennen plaatsen die vroeger boschrijk schijnen te zijn geweest, en waar thans door de scherpe zeewinden naauwelijks iets groeien wil. Men vergeet dat er misschien niet zonder grond gezegd is: »Dat hij die in ons land een boom plant, een weldoener van zijn vaderland mag worden genoemd." φ^2—φ.

Haan op kerktorens (vgl. A. R.). Bij de verschillende aanhalingen, ten bewijze dat de haan reeds in overoude tijden als windwijzer werd gebezigd, kan nog de volgende gevoegd worden uit de *Rijmkronijk* van MELIS STOKE, in het leven van graaf FLORIS V

»Want sine mannen ende sine neven
Ne sijn si niet (want si begheren
Selve te sijn die meeste heeren)
Waerom soudsi anders soecken
Andere hulpe ende des roecken
Jeghens haren rechten Heere.
Si sijn gheware in elcken keere
Als die *wederhaen op die kercke*."

φ^2—φ.

Nederl. riviergeographie (vgl. XI. bl. 188). In den *Navorscher* 1861 trof mijne aandacht het artikel *Nederl. riviergeographie* van MARS en bevreemdde het mij, dat daarin met stilzwijgen werd voorbijgegaan *de kromme Rijn*, die van Wijk bij Duurstede (alwaar hij door een duiker uit den Rijn komt) naar Utrecht loopt en aldaar in de stadsgracht uitwatert. Het is toch uit de geschiedenis bekend, dat deze de oorspronkelijke middenrijnarm was, toen Wijk bij Duurstede op den linker rijnoever was gelegen, en dat na het graven van de Lek in 860, ten gevolge van het verzanden van den Rijnmond (bij Katwijk), aldaar een dam in den Rijn gelegd werd, om den waterloop door de Lek te dwingen. Deze afdamming gaf aanleiding tot vele oneenigheden onder de belanghebbenden, die vóór of tegen die afdamming gestemd waren, tot dat onder keizer FREDERIK I eene overeenkomst geslo-

ten werd in den jare 1165, en daarbij o. a. bepaald, dat de dam in den Rijn bij Wijk altijd in zijn ouden toestand zoude onderhouden worden. T. te A.

———

»*We leven allebeî nog zeven jaren*," is de gewone uitdrukking, als men te gelijk met een ander hetzelfde zegt. Vanwaar dit bijgeloof? J. H. VAN LENNEP.

———

Het landschap Siak op Sumatra. Bij welke schrijvers, behalve VALENTIJN en ANDERSON, vindt men berigten omtrent het rijk Siak op de oostkust van Sumatra?

PHILO-INDICUS.

———

Anakreontische vragen. Ode 54.

We treffen hier een gansch niet verwerpelijk anakreontisch lied aan, dat evenwel — om van geen andere mogelijke oorzaken te gewagen — door de schuld der op-, af-, uit-, over- of naschrijvers, deerlijk mishandeld en onverstaanbaar geworden is, althans veel van zijn oorspronkelijk schoon schijnt verloren te hebben.

Welaan, laten wij eens de proef nemen, of wij ook iets, hoe weinig dan ook, vermogen bij te dragen tot zijn herstel!

In al de uitgaven van ANAKREON, voor zoo verre ons bekend is, staat achter ἥβα in den tweeden versregel een punt of groot rustteeken; doch het τότε, dat in den derden volgt en op het voorgaand ὅτ' terugslaat, duidt klaar en schier overtuigend aan, dat de zin hangende is en er nog iets gaat volgen,'twelk hem behoorlijk afrondt en sluit. Dit slot nu vinden we, naar ons subjectief oordeel, eerst achter het woord Κυβήβα of wat daarvoor in de plaats zal behooren te komen, — want het Cybebe, 't zij als godin van dien naam, of wel als hetäre, is hier misplaatst, ongerijmd en als uit de lucht gegrepen — als waarmede de volzin eindigt en zijn beslag krijgt.

Wanneer we nu nog een oogenblik bij de twee eerste versregels, zoo als de vulgaat die te lezen geeft, stil staan, en overwegen, wat des dichters bedoeling geweest zij, of liever wat hij wil en hoe hij het zegt: dan schijnt het bijna, als ware hij met zich zelven verlegen of als wist hij niet regt, hoe zijne gedachten zuiver en bevattelijk uit te spreken. Wat toch moet het beteekenen? »als ik een gezelschap van jonge lieden aanschouw, worde ik dadelijk jong;" onverschillig, of die jongelingen vrolijk of treurig zijn gestemd; zich vervelen of pret hebben; eten, drinken, spelen, dansen enz., of wel zich bloot als stomme figuranten vertoonen. — Het komt ons derhalve vrij aannemelijk voor, dat de tekst bedorven is, en de woorden πάρεστιν ἥβα noodzakelijk eenige verandering dienen te ondergaan, zullen ze een passenden zin opleveren en in overeenstemming komen met hetgeen er van τότε af aan tot en met vs. 5 zal bijgevoegd worden: want er behoort achter πτεροῦμαι slechts een klein scheiteeken te staan, dewijl hoogstwaarschijnlijk de zin eerst met het 5e vers uit is.

Wat nu den laatstgenoemden versregel betreft: deze wordt op verschillende wijzen veranderd en uitgelegd; zonder dat men tot nog toe eene evidente verbetering of plausible uitlegging er van heeft gegeven. Wij althans kunnen ons met geene daarvan vereenigen.

Voorts staat het παράδος in den 6den regel al vrij kort en elliptisch, niettegenstaande men uit het volgende στέφεσθαι wel ongeveer de meening van den dichter kan raden en in zijne gedachten aanvullen. Het schijnt ons toe, dat ook hier weder eene verkeerde lezing is binnengesmokkeld, die echter — mede op voorgang van den grooten STEPHANUS, zoo als ons later is gebleken — zonder veel dwang kan verholpen worden.

En wat nu eindelijk den 7den versregel aangaat: ook deze is wat vreemd en abrupt, zoodat we veronderstellen, dat er al weder een fout in schuilt.

Na dit een en ander nu vooraf te hebben laten gaan, willen we beproeven, of het gebrekkige der aangetogen verzen welligt zou te verhelpen wezen, door ze volgenderwijze te lezen:

Ὅτ᾽ ἐγὼ νέων ὅμιλον
ἐσορῶ παρ᾽ οἶνον ἡβᾶν·
τότε δὴ, τότ᾽ ἐς χορείην
ὁ γέρων ἐγὼ πτεροῦμαι,
περιμαίνομαί συνηβᾶν.
ῥόδα δὸς· θέλω στέφεσθαι,
πολιὸν τ᾽ ἐκδὺς τὸ γῆρας,
νέος ἐν νέοις χορεύειν.

Ten slotte merken wij nog op, dat de 10de regel, door uitwerping van het voorzetsel ἀπ', welluidender en meer metrisch wordt; terwijl er geene grammatikale noodzakelijkheid bestaat om het te behouden.

En zoo hebben wij dan naar vermogen getracht het lied van eenige gebreken te zuiveren, die 't grootelijks ontsieren. Of we daarin echter, al is het slechts gedeeltelijk zijn geslaagd, laten we gaarne aan het oordeel van den lezer over, die eene bescheidene kritiek aan eene grondige geleerdheid parende, zich steeds, ook waar hij afkeurt, de gulden spreuk van OVIDIUS herinnert:

— *Ingenuas didicisse fideliter artes,*
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Dr. J. TH. BÜSER.

———

Sint Margriet. Tot het volksbijgeloof omtrent de weêrsgesteldheid behoort, dat wanneer het op St. Margriet, 20 julij, regent, er de eerstvolgende veertig dagen iederen dag regen zal vallen, daarentegen wanneer het op dien dag niet regent er veertig drooge

dagen zullen volgen. Hetzelfde gelooft men in Engeland aangaande St. Swithin, den 15den derzelfde maand. De *Times* van den 10den augustus l. l. bevat het volgende uittreksel uit de meteorologische waarnemingen te Greenwich gedaan, waaruit blijkt hoe weinig er op eenen droogen of natten St. Swithin te rekenen valt. Van de laatste 20 jaren viel er regen op St. Swithin in 1841, en van de eerstvolgende 40 dagen waren er 23 waarop het regende; in 1845, 26 dagen; in 1851, 13 dagen; in 1853, 18 dagen; in 1854, 16 dagen en in 1856, 14 dagen. Het bleef op St. Swithin droog in 1842 en daarop volgden 12 regenachtige dagen van de 40; in 1843, 22 dagen; in 1844, 20 dagen; in 1846, 21 dagen; in 1847, 17 dagen; in 1848, 31 dagen; in 1849, 20 dagen; in 1850, 17 dagen; in 1852, 19 dagen; in 1855, 18 dagen; in 1857, 14 dagen; in 1858, 14 dagen; in 1859, 13 dagen en in 1860, 29 dagen. Wij vreezen, dat wanneer men hier te lande St. Margriet eens op dezelfde wijze controleert, het blijken zal dat wij op hare weêrprofetiën even weinig kunnen vertrouwen als de Engelschen op die van St. Swithin. ALIQUIS.

Door druck geleert. Op het titelblad van H. DE GROOTS *Stichtel. t'samen-sprake over den doop* enz., lees ik: »In Delft, Gedr. by CORNELIS BLOMMESTEYN, Boekdrucker in de Kromstraetsteegh, in *Door Druck Geleert.* A°. 1679." Wat beteekent die uitdrukking: »in *Door Druck Geleert*"? R.

[Waarschijnlijk het opschrift dat de gevel, de luifel of het uithangbord van den boekdrukker droeg. Dergelijke spelingen met het woord *druk* treft men in de XVIIde eeuw gedurig aan.]

Hoerenpad te Amsterdam. In een gedicht, gedrukt in het 4de deel van HOOFTS *Brieven*, door prof. VAN VLOTEN, wordt gesproken van het *Hoerenpad* te Amsterdam. Waar was dat en welken naam draagt het nu?

Iets over 't geluid dat sommige vogels geven. Daar er zoo dikwijls, door eenige onzer schrijvers, vooral door poëtasters — waaraan wij niet arm zijn — gezondigd wordt ten opzigte van het geluid en gefluit der vogels, achtte ik het niet overbodig hier eenige aan te voeren, — alphabetisch gerangschikt, — die een geheel ander geluid slaan, dan velen hun toedichten. Men zou kunnen beweren, dat dit beter paste in een kinderboekje, dan in den *Navorscher*, daar men er nu toch op uit is, om de lieve jeugd op de school in de natuurlijke historie te onderwijzen; doch dewijl er, zoo ver ik weet, nog geene kinderboekjes bestaan, waarin over 't bovenstaande gehandeld wordt, zou misschien deze kleine bijdrage, als ze in den *Navorscher* wordt opgenomen, kunnen dienen, om deskundigen uit te lokken, deze lijst te vermeerderen en te verbeteren, om daaruit later stof te ontleenen tot een aangenaam en nuttig kinderboekje. Dewijl het voor als nog groote kinderen zijn, die daarin den bal misslaan, kunnen deze hier intusschen een lesje nemen. — Men houde in 't oog, dat hetgeen ik hier van mijne lievelingen, de vogels, mededeel, meestal in Gelderland en wel in de voormalige graafschap Zutfen te huis behoort; het zijn herinneringen uit mijnen jongen leeftijd, waarmede de grijsaard zich nog zoo gaarne onledig houdt. Vooral verdient het de aandacht, dat geene taal, zoo ver ik weet, zoo rijk is, om de geluiden van onderscheidene dieren eigenaardig uit te drukken als onze schoone moedertaal. Een paar voorbeelden in deze schets zullen het aantoonen. — Levendig drukt TOLLENS de beweging en verschillende geluiden der vogels uit, in deze regels:

> Hoor ze schaatren, hoor ze fluiten,
> Gagglen hier, en kaaklen daar!
> Wat beweging wat misbaar.
> Hoe ze tjilpen, hoe ze tuiten,
> Hoe ze gonzen door elkaar. enz.

De duif koert, koerekoert, laat tusschenbeiden duidelijk de klanken *koe! koe* hooren. Volgens een sprookje had de duif, — in den tijd toen de dieren spreken konden, — zich tot den *ekster* gewend en hem verzocht haar de kunst te leeren, om ook zulk een schoon, hecht en waterdigt nest te bouwen als hij. — Haar nest bestond enkel uit eenige sprikken (takjes), slechts genoegzaam om haar te dragen en er twee eiers op uit te broeien. Dit had de ekster aangenomen, mits de duif hem als leergeld, eene *koe* zou geven, die geleverd moest worden, vóór dat de lessen begonnen. Zoo gezegd, zoo gedaan! De lessen namen een aanvang; maar wat de ekster ook deed, om haar zijne bouwkunst te leeren, de duif kon het maar niet in den vat krijgen. Zij schreef dat natuurlijk toe aan de onbekwaamheid van den leermeester. Daarom eischte zij de koe terug, hem te voorbarig geschonken; maar aan dat oor was de ekster doof. En ofschoon de duif nog dagelijks roept: *koe! koe!* hij is en blijft doof. — S. M. De meester krijgt doorgaans de schuld, als domme kinderen niets of weinig leeren.

De eend kwaakt, snatert en roept om andere eenden tot haar te lokken, waartoe men in de eendekooien eene bijzondere soort bezigt, *kwakertjes* of *roepertjes* genoemd.

De ekster gekt en roept: *gekker de gek*, of *scheer me de gek.* Men kan hem ook praten of fluiten leeren als hij geleusd is. De wijfjes niet. Om ze te onderkennen telt men de pennen in een der vleugels, die bij het mannetje even, bij 't wijfje oneven in getal zijn.

De gans schreeuwt en blaast, als men haar tergt. Het geluid der wilde ganzen, hoe hoog

ze ook vliegen, klinkt hel en schetterend in de ooren. Zij vliegen doorgaans in eene >., ééne voorop om de lucht te klieven, die telkens door eene der achterste wordt afgelost van haar moeielijken post. Hoe het geschreeuw der ganzen op 't Capitool voormaals de in slaap gevallene romeinsche wachters wekte, is uit de romeinsche geschiedenis bekend.

De goudvink fluit. De goudvink wordt zoo genoemd om zijne schitterende vuurroode borst, bij 't mannetje namelijk. Hij heeft veel aanleg om de verschillende geluiden van andere vogels en gemakkelijke zangwijzen te leeren fluiten; is daarom aangenaam als kamervogel; maar dikwijls halsstarrig om zich te doen hooren, en soms niet eerder, dan op vriendelijk vleiende toespraak van hem, die voor zijn dagelijksch voedsel zorgt. »Zijn gefluit (betuigt de duitsche vogelkenner NAUMANN) overtreft in zachtheid, in aangename zuiverheid, in volheid van toonen, dat van alle andere, door kunst afgerigte vogels." Van daar dat er vroeger uit Duitschland zoo vele geleerde goudvinken werden aangebragt, om der Moffen beurs te spekken; gelijk LANGENDIJK verhaalt in een stukje, waarvan ik mij slechts de volgende vier regels herinner:

> Hans Michel Goudvink van Hannover,
> Professor in de vogelkunst!
> Komt met geleerde vinken over,
> En vraagt een ieder om zijn gunst. enz.

(Ik hoop dat de een of ander het kan aanvullen dewijl het pikant is.)

De goudvinken azen in 't voorjaar op de bloeiknoppen der kersenboomen, waarom zij in de Betuwe, zoodra zij zich vertoonen, zonder vorm van proces, worden doodgeschoten.

De haan kraait: ook *tjokkelt* hij soms, als hij een graantje of iets anders vindt, om zijne sultane favorite tot zich te lokken en haar op den veroverden buit te vergasten. De Romeinen lieten hem *zingen: gallus cantat;* 't geen door de Franschen is nagevolgd: *le coq chante*, en de Engelschen noemen hem *chánticleer.* (Zoo heet hij ook in den *Reinaert.*) — Als nu de vertaler van een fransch werk, waarin deze uitdrukking voorkomt, eens getrouwelijk vertolkte: *de haan zingt*, zou dan niet het gansche corps recensenten opstuiven, om hem vinnig op de vingers te tikken? En toch....

De hen, kip, tuute in de graafschap Zutfen, *kakelt* als zij leggen, *klokt* als zij broeien wil, en *tjokkelt* hare kuikens, als ze gevaar vermoedt of voor hen een lekker brokje ten beste heeft.

De kalkoensche haan koelkt, laat dat geluid inzonderheid hooren, als hij vertoornd is op het zien van een vuurrood kleed of lap, waarbij hij de vleugels stijf langs den grond laat slepen en woedend op het tergend voorwerp aanstuift.

De kievit, in de graafschap Zutfen *kiifte*, laat het geluid van zijn naam hooren. Door zijne vlugt en geschreeuw verraadt hij dikwijls de plaats waar zijne eiers liggen. Ook aan die vlugt kan de kenner zien, of de eiers versch gelegd of verbroeid zijn. Als hij jongen heeft poogt hij den zoeker te bedriegen, door digt om hem heen te vliegen, met een droevig geschreeuw. Die daarop gevat is, laat er zich niet door om den tuin leiden en volgt eene andere rigting dan de vogel neemt.

De koekoek, zoo genoemd naar 't geluid zijner stem, is de eenige vogel in Europa die geen nest maakt, maar zijn ei in het nest van een anderen vogel legt en laat uitbroeien. Roept men hem dikwijls na, dan wordt hij boos en vliegt ver heen.

De kraai krast, even als de raaf, en is voor het bijgeloof een ongeluksvogel.

De kwartel, in de graafschap Zutfen *wagchel, slaat* zijn: *kwid que dit! kwid que dit!* (*quid, quid, dicit!*) en die het negen malen achtereen doet is een matador. Het wijfje, in Gelderland *de zije'* genoemd, geeft een zacht gefluit, dat door het zoogenoemde kwartelfluitje wordt nagebootst, om 't mannetje in het net te lokken. Als dat fluitje een valschen toon slaat, houdt hij zich luikes (ook oostindisch doof), van daar het spreekwoord: hij is zoo doof als een kwartel; maar het moest zijn: hij houdt zich zoo doof als een kwartel. Hij houdt zich *Jacques.*

De leeuwrik tiereliert. In TOLLENS schoon dichtstukje *de leeuwrik en zijn heer*, laat hij dien vogel, — in eene kooi opgesloten, — zijn nood klagen en om zijne vrijheid smeken, o.a.

> Laat mij niet langer kwijnen,
> Mijn stem verzwakt al meer,
> Hergeef mij aan de mijnen,
> Dan klinkt het u ter eer.
> Dan orgel ik en schal
> Met allerhande zwieren,
> Met schaterenden val
> En rollend tierelieren. enz.

Als kamervogel wordt hij, in eene daartoe ingerigte kooi, in 't midden van een groen zoodje voorzien, van velen bemind.

De meerle of *merle*, in Gelderland graafschap Zutfen *gietelink* genoemd, laat reeds vroeg in de lente haar aangenaam helklinkend gefluit hooren; niet meer midden in den zomer; trouwens dan zwijgen er meer vogels, dewijl ze het te druk hebben, met hunne jongen te verzorgen. Zij wordt ook als kamervogel zeer op prijs gesteld.

De mees. De groote *koolmees*, in Gelderland *bijmees* genoemd, omdat zij op de bijen aast (op de kool heb ik haar nooit zien azen), laat vroeg in de lente duidelijk het gefluit hooren: *schiit in 't vuur! schiit in 't vuur!* en wordt daarnaar ook wel eens genoemd. De Franschen noemen haar *la charbonniere.* Zij is een der schoonste van haar uitgebreid geslacht, fraai geschakeerd met zwart, wit, geel

en groen. — Een ander van dat soort, fluit duidelijk: *her uit jou dief! wat doe je hier?* dat wij, als jongens, haar aardig wisten na te fluiten en daardoor aan te moedigen.

De musch. De huis- en boommusch *tjilpt.* Misschien is het ook deze vogel die TOLLENS doet *gaggelen.* (*)

De nachtegaal fluit, en *slaat* ook tusschenbeiden, hetgeen men den *waterslag* noemt, dien men ook jonge kanarievogels kan leeren slaan, door ze buiten in eene kooi te hangen, waar zich vele van deze algemeen beminde beestjes ophouden, en zich meestal des avonds tot diep in den nacht laten hooren, vooral ten tijde als 't wijfje zit te broeien, die zich anders doodelijk zou vervelen. Ik heb een muzijkmeester gekend, die niet kon begrijpen, hoe de menschen uren ver konden wandelen, alleen om den nachtegaal tè hooren, daar er toch in zijn gefluit niet de minste muzijk stak. Was het omdat hij geen muzijkblad vóór zich had? *O lepidum caput!* Ook wij vragen met TOLLENS:

Hebt gij 't gehoord? Uit beemden en waranden
Schalt, orgelt weer 't gevogelte in het hout.
— — — — — — — — — — — — —
En dekt het floers der scheemring weêr de dalen,
Dan klopt ons 't hart bij 't *slaan* der nachtegalen.

Zijne nieuwsgierigheid maakt dat hij zich gemakkelijk laat vangen, om als kamervogel verkocht te worden.

De ooievaar, ook *stork*, *uiver* enz. genoemd, *klept*, buigt daartoe zijn langen hals en sneb, en laat een luidruchtig *geklepper* hooren, vooral als er een vijand in 't gezigt is.

De rietmusch fluit haar eentoonig: *karre*, *karre*, *kiet*, *kiet.* Zij bouwt een zeer kunstig nest.

De roerdomp roept of *blaast* op geen aangenamen toon, terwijl hij zijn lange sneb in 't moeras steekt. Men heeft van hem in Overijsel een spreekwoord: As *d'iperon* zeuven moal blös, loopen de koeien in 't volle grös.

De specht lacht. En sommigen denken dat hij zijn lagchend geluid dan vooral laat klinken, als er regen op handen is.

De tortelduif koerekoert en *kirt.* Vele verzenmakers zeggen dat zij *klaagt.* Het is de lievelingsvogel der sentimentelen, bijzonder als zij haar melancholisch hooren kirren op een treurwilg, aan den oever van een ruischend beekje, natuurlijk bij volle maan.

De uil schreeuwt schel. Hij is de vogel des bijgeloofs, als door zijn geschreeuw eene lijkstaatsie verkondigende. Zie *Nav.* XI. bl. 328.

De vink, in de graafschap Zutfen *toefvink*, in de Betuwe *bloedvink* genoemd. Het geslacht is talrijk: de hier bedoelde is die, welke in Holland met slagnetten gevangen wordt en waarnaar menige lekkerbek watertandt. Die vink *slaat*, en die op het einde van den slag duidelijk 't *respitiou* laten hooren, worden door de liefhebbers van kamervogels voor de beste gekeurd. Het wijfje weet door een zacht gefluit de plaats aan te duiden waar zij zich bevindt. En de vogelvanger, die dat geluid zuiver met den mond weet na te bootsen, is zeker dat het daarop slaande mannetje op de lijmstokjes vastzit. Om hem beter of meer te doen *slaan*, — zoo men denkt, — hebben sommigen de barbaarschheid hem de oogen blind te blazen met eenen pijpensteel, waarvan het eene eind gloeiend is gemaakt.

Vader CATS had het mis, als hij van de geblind wordende vinken zingt:

Soo langh de vinck haer oogen heeft,
En in haer woeste vrijheijt leeft,
Soo maeckt de vogel *geen gesang*,
Jae niet haer gansche leven lang: (N. B.!)
Sij doet niet anders dan ze pijpt,
Tot iemant haer ten lesten grijpt,
Tot iemant haer krijght in het net;
En in een koij gevangen set;
Als dan de vogel wort geblint,
En sich als sonder oogen vint;
Dan queelt sij uijtermaten soet,
Dat aen sijn meester voordeel doet.

CATS *Werken* XVI *Hofgedachten*, bl. 67. Uitgave van R. FEITH.

De vlasvink en de distelvink laten een *zacht fluitend* geroep hooren. De eerste heet in de graafschap Zutfen *geltukker*, om zijne gele veeren: de tweede wordt zoo genoemd omdat hij op het distelzaad aast, vooral op dat van de kaardistel. In de Betuwe en elders heet hij *putter.*

De zwaan maakt, zoo ver ik weet, geen geluid, maar *blaast* en *sist*, even als de gans als zij getergd wordt. Dat de zwanen zouden zingen, kort voor haren dood, is een sprookje.

De zwaluw kwinkeleert met een zoet *gekweel.* Wat zij kweelt, in woorden overgebragt, heb ik medegedeeld in het *Bijblad* van den *Navorscher* 1853, bl. xi.

Het is merkwaardig dat onder de zoogenoemde zangvogels alleen de mannetjes zingen, en fraaier zijn gevederd dan de wijfjes. Juist het tegenovergestelde bij vele redelijke schepsels en schepseltjes van het vrouwelijk geslacht.

Zou de stelling ook te gewaagd zijn: dat *geen* vogel, dien men onder de zangvogels telt, eigenlijk *zingt*, maar dat hij *fluit*, en het de mensch alleen is die zingen kan? Zij zal velen paradox klinken, doch zou welligt te verdedigen zijn. Wie durft er zich aan wagen?

J. C. K.

Afbeeldingen van tropische gewassen. Weet iemand mij ook te zeggen waar ik zoude kunnen bekomen afbeeldingen van tropische gewassen op tamelijk groote schaal?

T. te A.

(*) *Gaggelen* wordt van de gans gezegd. BEST.

GESCHIEDENIS.

Andries Boel Dirksz. (vgl. XI. bl. 261, 329; XII. bl. 4). De heer mr. J. VAN LENNEP geeft, bl. 4 van dezen jaargang, eene verklaring van het woord *oud-Amsterdammer.* Volgens hem is een *oud-Amsterdammer* »iemand wiens voorouders hier ten minste honderd jaren poorters zijn geweest en in een *toehuis* (*sic*) gewoond hebben" — Hij die alzoo afstamt van iemand, die vóór meer dan twee eeuwen poorter van Amsterdam werd, en van vader tot zoon *Amsterdammer* was, kan geen *oud-Amsterdammer* genoemd worden, indien één van zijne voorvaders, in de laatste honderd jaren, een *open huis* (*) heeft bewoond, indien die voorvader b. v. eene tabaksaffaire heeft uitgeoefend, boekverkooper of zijde- of lakenwinkelier is geweest. (Ik noem met opzet die bedrijven, omdat zij in de vorige eeuw nog in aanzien waren.)

Daar ik nu afstam van iemand die vóór meer dan twee honderd jaren alhier poorter werd, maar onder mijne voorouders iemand tel die in een *open huis* woonde, zal ik voortaan afstand moeten doen van den door mij aangenomenen titel van *oud-Amsterdammer*, en dien titel maar overlaten aan meer bevoorregten, b. v. aan de bewoners van den Haarlemmerdijk of hunne nakomelingen. Aldaar toch leefden in het begin dezer eeuw nog vele familiën, wier leden van ouder tot ouder meer dan honderd jaren poorters waren (†) en een *toehuis* (met geplooide ondergordijntjes voor de ramen) bewoonden.

Vermits ik nu, volgens de door den heer VAN LENNEP gegevene verklaring, geen *oud-Amsterdammer* ben, zal ik aan zijne uitnoodiging om hem mijne geslachtlijst te zenden geen gevolg geven. Dat *open huis* van eenen mijner voorouders zou toch een afdoende *fin de non recevoir* tegen mijne opneming in de familie van ANDRIES BOEL DIRKSZ. opleveren. Ik herhaal echter mijne uitnoodiging, aan den heer VAN LENNEP gedaan, om de lijst der afstammelingen van ANDRIES BOEL DIRKSZ. algemeen verkrijgbaar te stellen. Hiermede zou hij velen verpligten en vooral de *deftige Amsterdamsche familiën*, die toch alle, volgens hem, van dien *ridder* ANDRIES afstammen. De uitgave belooft een goed debiet.

Het spijt mij nogtans, dat de heer VAN LENNEP heeft nagelaten eene door mij verzochte verklaring van de benaming *deftige familiën* te geven. Daar ik toch nu geen *oud-Amsterdammer* ben, is het verschoonbaar dat ik het woord *deftig*, zoo als het door den heer VAN LENNEP, XI. bl. 261, wordt gebezigd, niet begrijp. Aangenaam zal mij dus de verklaring van dat woord zijn. De heer VAN LENNEP houdt toch de benaming *deftige* en *oud-Amsterdamsche familiën* niet voor synoniem? Men denke om *Haarlemerdijkers* en *quanti tutti!*

EEN AMSTERDAMMER DIE ZICH EEN OUD-AMSTERDAMMER WAANDE.

(*) Wat zijn eigenlijk *toehuizen*? Behooren daartoe de huizen waarin koopmanskantoren, die dagelijks open staan, worden gehouden? De woningen van notarissen, wier bediening *openbaar* is? Die van hoogleeraren en predikanten, die op de uren der collegiën en catechisatiën veelal geopend zijn? enz. enz. Ik herhaal hier wat ik XI. bl. 329 zeide: »om elkander goed te verstaan dient men het over de beteekenis der woorden, die men gebruikt, wel eens te zijn." Een onbepaald gebruik van woorden geeft aanleiding tot verwarring, misverstand en dwarse uitlegging.

(†) Daar men om lid van eene gilde (*gildebroeder*) te worden, meestal *poorter* moest zijn, en het getal van gilden te Amsterdam zeer aanzienlijk was, — WAGENAAR beschrijft er 51, — kan men nagaan dat het poorterschap zeer veelvuldig was en door menig toehuis-bewoner, al was het in de Noorderstraat of Kerkstraat, werd gevraagd en bekomen. Men denke aan *makelaars, metselaars, waagdragers, schuitevoerders* enz., die meestal een *toehuis* bewoonden.

Elizabeth Bekker (vgl. A. R., XI. bl. 232, 321, XII. bl. 34). *J. P. A. van Canter.* Wie en wat was JAN POPPE ANDRÉ VAN CANTER, secretaris te Wolvega, die in den *Navorscher*, XI. bl. 321, voorkomt als edele weldoener van de juffrouwen WOLFF en DEKEN, gedurende hare ballingschap? Vermoedelijk zal de heer oud-kol. S. F. K. aldaar, hierop wel een antwoord kunnen geven ter verrijking van de bronnen van het leven dezer beide voortreffelijke vrouwen, van wie wij ook een (zoo verre wij weten onuitgegeven) *Algemeene Zendbrief aan onze beminde Broeders en Zusters in de Vrijheid, die zich te Leeuwarden bevinden* bezitten. Daarin komen vele bijzonderheden omtrent haar bezoek in Friesland voor. Aan een letterkundig genootschap hebben wij in overweging gegeven het uitschrijven eener prijsvraag over het leven van deze beroemde vrouwen in de lijst van haren tijd, waarop zij zoo grooten invloed hebben uitgeoefend. W. E.—L.

Paulus Wirts (vgl. XI. bl. 355). Wijlen jonkh. mr. J. C. DE JONGE, in het werk *Nederl. gedenkpenningen verklaard*, dl. II. bl. 108, door hem met den heer J. DE VRIES uitgegeven, zegt: »Er heerscht eene bijzondere verscheidenheid en onzekerheid, bij vele tegenstrijdige opgaven en stukken omtrent de geboorte, het overlijden, de betrekkingen, enz. van PAULUS WIRTZ." Evenwel stelt hij, bl. 99, zijn overlijden op den 21sten maart 1676, terwijl uit het onderschrift der prent van ROMEIN DE HOOGE, op zijne begrafenis (ook bij mij

voorhanden), blijkt, dat hij toen 65 jaren oud was. Voorts verwijst hij over WIRTZ (niet WIRTS) naar de *Bijvoegselen voor de Vaderl. geschiedenis* van WAGENAAR, dl. XIV; AITZEMA, *Saken van staat*, dl. XIV. bl. 138, 140, 207, 721, 810; LE CLERQ, *Hist. der Provinces Unies*, dl. II. pl. 243; COMMELIN, *Beschr. van Amsterdam*, dl. I. bl. 423; ook naar WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, dl. VII. bl. 354; HALMA, *Groot tooneel der vereenigde Nederlanden* op WIRTZ, alwaar zijne begrafenis is beschreven. In het medegedeelde grafschrift, reg. 3, leest men, niet *stut*, maar »*stuit* Frankrijks zegepralen", en reg. 5 niet *der*, maar »*den* Elv ten trots"; het is geteekend BARTHOLOMEUS ABBA, *Regtsgeleerde*, 24 wijnmaand 1679, den dag der begraving. Daar het werk van de heeren DE VRIES en DE JONGE niet algemeen bekend is, heb ik gemeend een en ander in antwoord op de vraag van J. C. K. alhier te moeten vermelden; hij zal daaruit zien dat er onzekerheid schijnt te bestaan. Van het werk *Koddige opschriften* is bij mij een exemplaar eener uitgave van 1719. V. D. N.

[Ook FRISIUS SECUNDUS vermeldt B. ABBA als den dichter van het grafschrift.]

Plegtigheden bij 't passeren der linie (vgl. A. R.). Van den zoogenaamden »doop onder de linie" wordt melding gemaakt, noch in de *Tratados* van den Portugees GALVAM (1555), noch in het verhaal der portugesche veroveringen in Indië van zijn landgenoot CASTANHEDA (1552—1561), noch in de *Azia Portugueza* van den beroemden geschiedschrijver DE BARROS (1552—1563). Zelfs de overnaauwkeurige journalen van COLUMBUS spreken daarvan geen enkel woord.

Iets anders is het in de scheepvaarten der oude normandische zeelui. B. v. JEAN DE LÉRY (meer bekend onder zijn verlatijnschten naam van JOHANNES LERIUS) gewaagt er van in de beschrijving zijner reis, uitgaande van Honfleur naar Brazilië in 1557, en zegt:

»Als wij ons nu in zulk een nood bevonden en 35 dagen lang hadden gearbeid om over de *Linie Aequinoctiaal* te geraken, zijn wij eindelijk door den godlijken bijstand regt daaronder gekomen op den 14den van Februarij. Dus voeren wij dan henen onder den *gordel der gantsche wereld:* weshalve de schiplieden met zonderlinge plegtigheden hun oude gewoonte op deze lastige en gevaarlijke plek in 't werk stelden.

»Zij bonden degeenen, welke nog nooit den evenaar voorbij waren gezeild, aan sterke touwen, lieten ze van de schepen af naar beneden, en dompelden hen zoo in het water. Maakten ook een oud vlaggedoek zwart aan het buitenste der ketels, en besmeerden hun het aangezigt daarmede. Doch wie aan de bootsgezellen eenig geld tot vereering woû geven, die was van deze balddadigheid ontslagen. Anders moest hij, zonder eenige verschooning, haar uitstaan, als tot een eeuwige geheugenis, dat hij ter plaatse geweest was: gelijk mij dan ook toenmaals wedervoer."

Nu vindt men juist een dergelijk gebruik sedert onheugelijke tijden in zwang bij een der noordsche volkeren, waarvan de Normandiërs afstammen. Want, wanneer de wakkere deensche en noorweegsche matrozen de schilderachtige kaap van Kullen of Kol (bij Engelholm, ten noorden van Helsingborg, aan den ingang van de Sond) om zijn, zoo wil de gewoonte, dat men zich vrijkoope van de barsche behandeling, waaraan men anders op 't bevel van KULLA-CUBBEN, »den ouden man van Kulla", zou onderworpen worden. Deze plotselinge verschijning van een verkleed matroos, die uit de golven schijnt op te komen, draagt, even als de Neptunus der linie, een drietand, maar heeft voorts een rooden muts op, en is gewikkeld in zwarte vellen. (*Le Magasin Pittoresque*, XXI, p. 231.)

Na de lezing van het bovenstaande zien wij ons althans den oorsprong van den nederduitschen term *kullen*, voor »foppen", »beet hebben", verklaard. Dit is al iets. En verder bespeuren wij, dat het doopen onder de linie reeds in het midden der XVIde eeuw voor eene »oude gewoonte" doorging: dat is ook iets. Nog iets vinden wij in JOHAN NIEUHOFS *Gedenkwaerdige Zee- en Lant-Reyze*, bl. 2, alwaar men leest:

»Den vijfden van Slagtmaand (1640) passeerden wij de Barrels, op de hoogte van negen en dertig graden, alwaar een ieder, van wat gelegenheid of staat hij ook zij, door 't scheepsvolk in zee gedoopt wordt, ten ware hij te voren daar reeds doorgegaan zij, of dit doopen, door een of ander te geven, afgekocht hebbe.

»Men bindt dengenen, die gedoopt zal worden, met een touw wel vast om den middel, en hijscht hem tot aan de nok van de ra op, en laat hem dan zoo, over hals over kop, tot driemalen toe in zee dompelen. Sommigen van ons gingen er met eenige ontsteldheid naar toe, niet anders, alsof zij zouden gewipt worden, zoo dat die nog lang daarna geen deeg hadden. Doch anderen, die niet veel daarom gaven, lieten zich den vierden maal nog eens voor den schipper en koopman doopen. Wij gaven aan iederen bak ten vrijkoop een flapkan met spaanschen wijn, waarmeê de maats zich lieten gezeggen en wij vrij waren.

»Maar dewijl uit dit doopen dikwijls groot krakeel en geschil ontstaat, zoo hebben de Heeren Bewindhebbers dit sedert wel uitdrukkelijk verboden: 't en zij door de

ordre van 't geregt, als straf. Ook zou hetgeen, dat de maats denzulken, die niet gedoopt wilden worden, kwamen af te eischen, minnelijk moeten afgevorderd worden."

Het scheepsvolk, door verveling, willens onwillens nietsdoen, wrevelig, weelderig en ondeugend geworden, vindt in het passeren der droomerige linie eene billijke oorzaak tot tijdverdrijf en uitspatting. Het is geen kleinigheid om dáár, onder die loodregte zon, weken achtereen te dobberen zonder voortgang. Is het dus wel wonder, dat deze gedwongen feestdagen worden aangewend tot ontgroening der »*baren*", tot de viering der saturnaliën van Neptunus? J. H. VAN LENNEP.

[Het woord *kullen* heeft eenen anderen oorsprong, zoo als is aangewezen *Nav.* VII. bl. 280.]

Ingekomen burgers te Vlissingen. Michiel Adriaansz. (vgl. XI. bl. 355). Uit de lidmaatboeken, te Vlissingen voorhanden, teekende ik de volgenden op:

1598. MICHIEL ADRIAENSZ. van Barssevelde. Landtwerker.

1607. ADRIAEN MICHIELSZ., j. g., woont bij zijn vader PIETER, dienende op 't schip. Lange Noortstraet.

1607. ADRIAEN MACHIELSZ. van Bergen op Zoom. Varende man.

1609. ADRIAEN MICHIELSZ. syn huysvrouw NEELKE VERDUS van der Veer. Lange Noortstraet.

Behalve nog eenige andere van denzelfden naam. Hier komt toch een ADRIAEN MACHIELSZ. van Bergen op Zoom voor.

LABORANTER.

Sigaren (vgl. A. R., XI. bl. 163). Tegenover bl. 215 van JOHAN NIEUHOFS *Zee- en Land-Reize* behoort eene plaat, voorstellende »een Maleijer met zijne vrouw, zoo als zij op Batavia gekleed gaan." Daarop zijn drie personen afgebeeld, waarvan twee sigaren rooken. Op bl. 266 leest men:

»Men ziet geene Indianen, die uit pijpen zuigen, maar zij nemen een blad tabak of meer bladen dan één, te zamen, naar dat ze groot zijn. Dit blad of deze bladen steken zij op het eind aan, en zuigen ze aldus aan het einde. Onder deze worden die van Ternate het meest begeerd, en gelden de twee, van een vinger lang, op Batavia wel een stuiver." Het is niet duidelijk of hier met »de twee" de bladen of de sigaren bedoeld worden, doch zóóveel blijkt althans uit het aangehaalde, dat in NIEUHOFS tijd het sigarenrooken reeds in Indië tot gewoonte was geworden.

J. H. VAN LENNEP.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105, 194, 290, 354, XII. bl. 1). Ik zeg den heer J. L. A. I. dank voor zijne bijdrage en houd mij verder aanbevolen. Het gebeurde in 1664 met den brief van KAREL XI van Zweden aan de heeren staten van Holland en Westfriesland gold echter niet zoo zeer de door mij bedoelde titels, als wel de qualificatie van *Staten van Holland*, zoo als op het adres stond, en hetgeen had moeten zijn *Staten van Holland en Westfriesland.* Op de bijvoeging van het laatste woord toch waren de afgevaardigden van Westfriesland in die dagen zeer gesteld. Uit de resolutie van genoemde staten van 30 november 1656, te vinden in het door den heer J. L. A. I. aangehaald werk: *Resolut. van Consid. ten tijde van* DE WITT, bl. 281, blijkt, dat H. Ed. Groot Mog. voortaan niet meer verlangden te worden begroet met de titels van *Erntfeste, Hooggheleerde, Wijse, Voorsienighe, Discrete*, »die men bespeurt had, *op* en *in* sommige brieven voor desen gesteldt geweest te zijn." Ook wenschten zij niet langer door andere staten te worden begroet met de woorden van *Groede Vrunden, Geallieerden, Naegebuyren*, »ofte anderen van aequipollente, immers niet van min aengename significatie." Men moest hen begroeten met den titel van *Edel Groot Mogende Heeren.* De aristocratie stak in Holland onder DE WITT het hoofd geweldig omhoog. †.

Titulaturen. In stukken der vorige eeuw vindt men menigmalen de woorden *jonkheer* voor *jongheer* of *jongeheer*. Boven den ingang van de luthersche kerk te Zieriksee leest men in arduinsteen: »*De eerste steen van dit Heiligdom is gelegd den* 24 *van Hooimaand* 1755 *door jonkheer* PIETER ABRAHAM DE JONGE, *zoon van den Ed. Achtb. Heer* JACOB DE JONGE *oud Burgemeester enz.*" (Zie dr. P. J. ANDREAE, *Geschied. der Ev. Luth. Gemeente te Zierikzee*, Utr. 1845, bl. 28). Die titel werd echter ook menigmalen aan meer bejaarden gegeven, wanneer zij namelijk niet gehuwd waren, en heden is het nog niet vreemd, indien men van een ouden vrijer b. v. hoort zeggen: »Hij verkoos liever jonkheer (jongheer) te blijven." ♀²—♀.

Titulaturen. De titel der burgemeesteren van Amsterdam ten tijde der republiek was *Edel-Groot-Achtbaren.* Wanneer is men begonnen hen met dien titel aan te spreken?

9 Januarij.

Titulaturen. Waartoe de opneming dezer in den *Navorscher?* Ik geloof in staat te zijn eene geschiedenis der titulatuur in Nederland van de vroegste tijden af tot op heden, door de verschillende regeringvormen henen, te kunnen leveren. Ik heb stof genoeg, misschien wel voor twee deelen: maar hetgeen voor eigene aanteekening strekt en zijn doel en genoegen hebben kan, is vaak in veler oog een nutteloos onvruchtbaar werk. Zoo komt mij het opnemen dier enkele onbeduidende titu-

laturen in den *Navorscher* onnuttig voor. Het leidt tot niets en heeft voor hem die er eenigzins mede bekend is, geene de minste waarde. Heeft iemand geneigheid iets geschiedkundigs over onze titulaturen te schrijven, dan zou ik in staat zijn hem uit mijnen voorraad te dienen.

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 101, 294, 357). In antwoord op het verzoek van C. H. R. kan de volgende opgave dienen.

Iste genealogie.

1. GUILIELMUS VAN NASSAU, vice-admiraal van Holland en Zeeland, in 1627 voor Grol gedood. Zonder kinderen †.

2. LUDOVICUS, heer van Beverweert, Laleck, Odijk, gouverneur van Bergen op Zoom en daarna van 's Hertogenbosch, † 1665, tr. ELISABETH, dochter van WILLEM VAN HORN, heer van Kessel. Kinderen A.

IIde genealogie.

1. MAURITIUS LUDOVICUS, heer van Beverweert, Laleck, generaal der cavallerie, gouverneur van Sluis, gestorven 1683, tr. ANNA ISABELLA VAN BEYEREN SCHAGEN, dochter van FLORIS CAROLUS. Kinderen B.

2. AMALIA, vrouw van THOMAS, graaf van OSSORY.

3. ISABELLA, vrouw van HENRICUS BENNET, graaf van Arglinton.

4. GUILIELMUS ADRIANUS, geb. 1632, heer van Odijk, Zeist en Drieberghe, van Gertegenne (Cortgene?), eerste edele van Zeeland, gest. 1705, tr. ELISABETH, dochter van jonker CORNELIS VAN DER NISSE, heer van Heinkensand, enz. Kinderen BB.

5. CAROLA, staatsjuffer van koningin ANNA.

6. ANNA ELISABETH.

7. HENRICUS, heer van Ouwerkerke, kapitein van de lijfwacht van koning WILLEM III, veldmaarschalk, gest. 1708, tr. ISABELLA, dochter van CORNELIS VAN AERSSEN. Kinderen BBB.

8. MAURICIA, gravin van Nassau-Beverweert, vrouw van den graaf van Belliaies (sic ?).

IIIde genealogie.

B. 1. MAURITIUS LUDOVICUS II, heer van Beverweert, Laleck, wapendrager van koning WILLEM III, tr. ELISABETH WILHELMINA VAN NASSAU-ODIJK. Kinderen C.

BB. 1. CORNELIS, heer van Odijk, Zeist, van Cortegenne, lid der staten-generaal, tr. . . . . . . † 1708.

2. LUDOVICUS ADRIANUS, heer van Zeist, Odijk, enz., tr. SUSANNA CORNELIA VAN TEYLINGEN, geb. 1685. Kinderen CC.

3. GUILIELMUS HENRICUS, heer van Blickenburgh, kolonel der cavallerie. Ongetr. †.

4. MAURITIUS, heer van Drieberghe. Ongetr. †.

5. ELISABETH WILHELMINA, vrouw van MAURITIUS LUDOVICUS, graaf van Nassau, Laleck, Beverweert.

6. MAURITIA, vrouw van den graaf van GULDESTEYN.

7. EMILIA, vrouw van ALBERTUS VAN RUYSENBURGH.

8. CHARLOTTA, vrouw van MAURITIUS, graaf van NASSAU OUWERKERK.

9. LUDOVICUS, heer van Baekesteyn. Ongetr. †.

BBB. 1. LUDOVICUS, heer van Ouwerkerk. Ongetr. † 1687.

2. HENRICUS van Nassau-Laleck, pair van Engeland, grave van Grantham, gest. 1754, 91 jaar oud, tr. HENRIETTA, dochter van den graaf van OSSORY. Kinderen CCC.

3. CORNELIS van Nassau Ouwerkerk, heer van Woudenberg, capitein der lijfwacht van WILLEM III.

4. WILLEM MAURITIUS, luit.-generaal en veldmaarschalk, gest. 1753, tr. CAROLA, gravin van NASSAU-ODIJK. Kinderen CCCC.

5. ISABELLA, gest. 1692, vrouw van CAROLUS VANGRENERIL in Engeland.

6. ANNA.

7. FRANCISCUS, brigadier der dragonders.

IVde genealogie.

C. 1. GUILIELMUS HENRICUS, heer van Beverweert en Laleck, tr. ADRIANA (of BRIGITTA) NOISET (sic?), bij welke eene dochter ELISABETH AGNES, vrouw van ALEXANDER SWEDER, baron van Spaen tot Ringelenberg.

2. MAURITIUS LUDOVICUS III, heer van Laleck, tr. *a.* . . . . . gravinne van SLIPPENBACH, *b.* ELISABETH CROMMELIN. Kinderen D en D'.

3. HENRICUS CAROLUS, heer van Beverweert, tr. *a.* MARGARETHA ADRIANA HUGETHAN, *b.* JOHANNA GEVAERTS VAN GEERVLIET, bij welke laatste kinderen DD.

4. FREDERICUS van Nassau-Laleck, tr. CORNELIA VAN HENGST GENLIS, gesegt D'IVOY, bij welke geene kinderen.

5. JOANNES FLORIS van Nassau-Laleck, hoofdofficier van Utrecht, tr. MARIA TESTAS. Kinderen DDD.

6. ANNA ISABELLA, gravin van Nassau-Laleck, gest. 1764, vrouw van MATTHEUS HOEFFT VAN DER OYE.

7. . . . . . graaf van Nassau-Laleck.

CC. 1. GUILIELMUS ADRIANUS, geb. en gest. 1705.

2. GUILIELMUS ADRIANUS, heer van Blinkenburg, Bergen en Woudenberg, geb. 1705, tr. ADRIANA PETRONELLA, dochter van WIGBOLD baron VAN DER DOES, heer der beide Noordwijken en Osten. Kinderen DDDD.

CCC. 1. ISABELLA VAN NASSAU-OUWERKERKE, gravinne van Grantham, gezegd madame ELLIOT.

2. MARIA ELISABETH VAN NASSAU-OUWERKERKE GRANTHAM, vrouwe van grave COO-

PER, uit welk huwelijk HENRICUS lord FORDWYCK.

CCCC. 1. HENRICUS, graaf van Nassau-Ouwerkerk, sneuvelt 1730 ongehuwd.

2. CAROLA, ongeh. †.

3. N. N., ongeh. †.

Vde genealogie.

D. 2 dochters, waarvan de eene in Duitschland gehuwd.

D'. LUDOVICUS THEODORUS, tr. ... CROESE en is later hertrouwd. Uit dit 1e huwelijk eene dochter, welke de vrouw van den heer RECHTBENDER geworden is, en uit het 2e huwelijk een zoon LUDOVICUS, die in 1794 ongehuwd stierf.

DD. HENRICA JOHANNA, gravin van Nassau-Laleck, enz., geb. 1755, vrouw van EVERHARDUS FREDERICUS baron VAN HEECKEREN TOT ENGHUYSEN.

DDD. 1. FREDERICUS, tr. MARIA LEMMERS.

2. MARIA.

3. ISABELLA, tr. GUILIELMUS CAROLUS baron DE GEER TOT RIJNHUYSEN.

4. CAROLINA.

DDDD. 1. LOUISA SUSANNA, geb. 1726, gest. 1808, vrouw van FREDERICUS CHRISTOFFEL graaf van DEGENFELD SCHAUWENBURG, ord. ambassadeur te Weenen.

GUILIELMUS LUDOVICUS, heer van Bergen, Mijlecrabbe en Nadort, ongeh. †.

3. WIGBOLT ADRIANUS, graaf van Nassau-Laleck, heer van Woudenberg, na den dood zijns broeders heer van Bergen, enz., tr. HESTER VAN FOREEST, bij welke eene dochter ADRIANA PETRONELLA, getr. met JOACHIM ERNST baron MULART, heer van de Leemcule.

Het bovenstaande zal waarschijnlijk voldoende zijn, om een antwoord te geven op de drie vragen van CHR. D. *te D.*

De abdissen van Elten (vgl. XI. bl. 99, 197, 259, 329; XII. bl. 3). Ik heb op aanwijzing van den heer VAN LENNEP het belangrijk en lezenswaardig artikel van den heer J. TER GOUW, *Over de stichting van het slot te Muiden*, geplaatst in het *Nederl. Magazijn* (1861), nog eens gelezen, maar vond daarin niets, dat aan het beweren van den heer VAN LENNEP, »dat de abdissen van Elten, als vrouwen van Naerdingerland qq., eenig regt van souvereiniteit op Muiden, of althans op het slot aldaar, zouden hebben uitgeoefend," nieuwe kracht kan bijzetten. De heer TER GOUW beroept zich meerendeels op den heer VAN LENNEP zelven, en zegt dat deze »uit de *bestendige* vereeniging der betrekking van erfmaarschalk van Gooiland met die van slotvoogd van Muiden het besluit heeft afgeleid, dat de abdis van Elten op dat slot gelijke regten moet hebben gehad als op Naerdingerland." Maar behalve dat die vereeniging, wel verre van *bestendig* te zijn geweest, ten hoogste slechts tweemalen (*) kan hebben plaats gehad, en wel in 1446 in den persoon van GHIJSBRECHT VAN NIJENRODE, en in 147(0) in den persoon van JAN (JOHAN) VAN NIJENRODE (†), verlieze men niet uit het oog, dat de heeren VAN NIJENRODE geene *Geldersche*, ja zelfs geene *Stichtsche*, maar *Hollandsche leenmannen* waren. Nijenrode toch was leenroeroerig aan de grafelijkheid van Holland (§). Daarenboven was het *maarschalkambt van Gooiland* een erfleen, dat aan de familie VAN NIJENRODE behoorde en, na nog een poos in andere handen te zijn geweest, in 't begin der vorige eeuw door koop aan de familie HOOFT kwam (**). De abdissen van Elten hadden dus niet eens de *beschikking* over gemeld Maarschalkambt, want dat ging *erfelijk* over, mits de nieuwe leenvolger de heergewaden voldeed.

De heer TER GOUW heeft daarenboven niets beslist, en dat lag ook buiten zijn bestek, over de oorspronkelijke vraag die den heer VAN LENNEP en mij heeft bezig gehouden. Die vraag toch was alleen en uitsluitend, »of nog na 1280, en bepaaldelijk in 1500, de abdis van Elten (gesteld dat zij het vroeger deed) den slotvoogd van Muiden heeft aangesteld," zoo als de heer VAN LENNEP, IX. bl. 99, beweerde en door mij, bl. 197, in twijfel werd getrokken. Dit was oorspronkelijk de eenige eenvoudige vraag tusschen ons, waartoe aanleiding had gegeven eene vraag van C/4. op bl. 36, in verband met het beweerde van den heer VAN LENNEP, in de *Merkwaardige*

(*) Ik zeg *ten hoogsten tweemalen*, omdat het nog niet is bewezen, dat die GHIJSBRECHT VAN NIJENRODE en JOHAN VAN NIJENRODE, *slotvoogden van Muiden*, tevens *maarschalken van Gooiland* zijn geweest. (De namen GHIJSBRECHT en JOHAN waren zeer gewoon in het geslacht NIJENRODE.) Maar ik neem dit nu eens als bewezen aan.

(†) De heer VAN LENNEP noemt, *Merkwaardige kasteelen*, dl. II. 2de serie, bl. 64, den beroemden GIJSBRECHT VAN NIJENRODE, op den jare 1355 en 1374, *Burchtvoogd van Muiden.* Deze komt echter niet voor op de lijst dier slotvoogden, te vinden bij J. KONING, *Geschiedenis van het slot te Muiden*, bl. 115, en ik herinner mij ook niet, hem als zoodanig elders te hebben vermeld gevonden. DIRK *bastaard* VAN NIJENRODE komt wel een poos als *slotvoogd van Muiden* voor, maar deze was nooit *maarschalk van Gooiland*, evenmin als SPLINTER VAN NIJENRODE, die vermoedelijk in 1425 slotvoogd was. Zie de na te melden *Geschiedenis van het geslacht* NIJENRODE, bl. 32.

(§) Men vergelijke *Groot Utrechtsch Placaatboek*, dl. I. bl. 280, en de *Geschiedenis van het geslacht* VAN NIJENRODE, bl. 81, *et passim*.

(**) Men zie de *Geschiedenis van het geslacht* VAN NIJENRODE, *uit oorspronkelijke stukken bewerkt*, door jonkh. J. J. DE GEER, medegedeeld in dl. IV (1851) der *Berigten van het. Historisch genootschap te Utrecht* (1ste stuk, bl. 1—124) en eene *Bijdrage tot die geschiedenis en tot de geschiedenis van het erfmaarschalkambt van Gooiland*, van mr. W. J. C. VAN HASSELT, geplaatst in den VIIIsten jaargang (1852) van de *Kronijk* van hetzelfde genootschap.

kasteelen, dl. II. 2de serie, bl. 64, 68, 72, 74. Doch onze vraag is gaande weg op een ander terrein geraakt. Om nu niet verder af te dwalen, stel ik den heer VAN LENNEP voor, hiermede onzen tegenwoordigen vrienschappelijken, zuiver wetenschappelijken strijd, die thans loopt over de vraag, »of de abdissen van Elten, als vrouwen qq. van Naerdingerland, eenig regt van souvereiniteit op Muiden, of althans over het slot aldaar, zouden hebben uitgeoefend," en welke vraag door den heer VAN LENNEP bevestigend, door mij ontkennend werd beantwoord, in dit tijdschrift te staken, tot dat voor de stelling van een onzer een nieuw afdoend bewijs zal zijn aan het licht gebragt. C+C+C.

3.

Slijmgasten (vgl. XI. bl. 199, 291, 357). Hetgeen t. l. a. pl. door J. L. A. I. wordt gezegd van het midden doorzeilen en eindelijk huilen met de wolven, waardoor de slijmgasten zich zouden gekenmerkt hebben, gaat te verre, daar hij ook waarschijnlijk het gebeurde van die dagen alleen van hooren zeggen zal hebben. Dat er de zoodanigen zullen geweest zijn, wil ik niet weêrspreken; doch tevens vermeen ik te mogen protesteren tegen de aantijging alsof zulks het doorgaande kenmerk van de slijmgasten zoude zijn geweest en vereenig ik mij volkomen met hetgeen in *Nav.* XI. bl. 291 door CHR. ten hunnen aanzien is gezegd. V. D. N.

Een moordenaar ontdekt en gestraft (vgl. A. R.). Vóór mij ligt een blad in folio, waarop het volgende gedrukt is.

Dese onderstaende Devisen zyn geschreven met een Diamant, op verscheijde Wijnglasen, in de Castelenije van den Hove van Hollandt, by J. DE CLIJVER, geduerende sijne detentie aldaer; in 't Latijn, en vervolgens getranslateert.

1.

Nil desperandum est Christo duce et auspice Christo.

Op het selve staet afgebeelt dese nevensstaende figuer (*), met onderteikening

J. d. CLIJVER.

Als CHRISTUS Leijdsman is, is wanhoop niet te vreesen.

2.

Enter praesenter Reus hic et ubique potenter. ostenter.

Wat wesen heeft, 't zy hier of daer;
Wie schuldigh is wordt openbaer.

3.

Mors ultima linea rerum.

De dood betaelt ons alles al,
En is het eynd van ongeval.

(*) Zij schijnt CHRISTUS aan het kruis voor te stellen.

Op het selve glas staet nog in duijts geschreven.

Vreest niet die het lighaem dooden etc.

Is onderteijkent, den 29 July 1687

J. d. CLIJVER.

4.

Nemo ante obitum foelix.

Wie dat het zij, 't is kleijn of groot,
Niemant geluckigh voor sijn doot.

5.

ον φιλεῖ θεος θνηςκει νεος.

Die Godt bemint sterft als een kint.

Onder stondt,

O! Solon, Solon.

Lager

In de Castelenie.

6.

Vita mihi Christus est mori lucrum.

Den 29 July 1687.

J. d. CLIJVER.

In CHRISTUS is myn leven in
En sterven is myn beste gewin.

Dese voornoemden J. d. CLIJVER, is op de Gevangepoort doodt gevonden den eersten Augusti 1687.

In 's Gravenhage, by PIETER PERIER, Boekverkooper op de Zael. C. P. L.

Henricus van Beijeren (vgl. XI. bl. 360; XII. bl. 36). Het leven van dezen bisschop van Utrecht vindt men vrij breedvoerig beschreven in het *Batavia Sacra* of *Kerkelijke Historie van Batavia*, de vertaalde uitgave 1716, dl. II. bl. 556—598, alwaar bl. 591, aanteek. 2, het gebeurde in 1528 wordt vermeld, maar waarbij geene namen worden genoemd; doch tevens blijkt, dat de geschiedschrijvers, als UBBO EMMIUS en de *Kronijk van Holland*, wat de bijzonderheden betreft, in hunne opgaven verschillen. Volgens den eerstgenoemden zoude 15 der voornaamste koppen toen gesprongen en sommige kerkelijke personen in de Lek geworpen zijn; terwijl volgens den laatsten slechts *twee* kanonniken in die rivier zijn geworpen en verdronken. Deze waren ANTONI VENRODE en GODEFROY CNURETORF; zie over hen en deze geschiedenis L. HORTENSIUS, *Res Ultrajectinorum*, uitgave Basel 1546, p. 228—229. V. D. N.

Kluizenaars in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 83, 195). Deze vragen zijn nog zeer gebrekkig beantwoord. Men leest in de *Nieuwe beschrijving van het Bisdom van 's Hertogenbosch*, door J. A. COPPENS, 's Hertogenb. 1843 op het dorp Driel.

Ook was hier voorheen eene inrigting *de Kluis* genoemd, waarin eene vrouw, naar den regel door den h. paus GREGORIUS voorgeschreven, een verstorven leven leidde.

Zij bevond zich in den omvang van het kerkhof en is verwoest in 1583.

De laatste bewoonster was eene MARIA RUTGERS, door den deservitor van Driel voor de genoemde levenswijze aangenomen, op magtiging van ROBERTUS II, bisschop van Luik in zijne hoedanigheid van aartsdiaken der St. Salvatorskerk te Utrecht, bij eenen brief onder dagteekening v. d. 10 julij 1560.

Nadat de kluis verwoest was, is deze MARIA RUTGERS opgenomen in de inrigting, die op het groote Begijnhof te 's Hertogenbosch bestond.

Het werk des heeren COPPENS niet bezittende, kan ik het niet woordelijk opgeven.

D. R.

Nicolaas Witsen (vgl. XI. bl. 332). Een groot gedeelte der missiven van WITSEN, van welke C/4. gewaagt, is sedert door dr. P. SCHELTEMA aan het licht gebragt, in het IVde deel van *Aemstels Oudheid*, bl. 83—141.

9 Januarij.

Mr. J. H. Swildens (vgl. A. R., XI. bl. 357). In de *Brieven van* A. R. FALCK, 2de uitgave 1861, bl. 88, wordt een gesprek van dezen met prof. SWILDENS medegedeeld. Ook voor onzen tijd zijn nog niet onbelangrijk SWILDENS *Twee brieven aan* P. CAMPER *over het gevaarlijke om aan baatzuchtige vreemdelingen verlof te geeven om in onze Oost- en West-Indien alles te gaan opsnuffelen*, enz., die te Amsterdam in 1782 het licht zagen. Vgl. *Nieuwe Konst- en Letterbode*, IX. 4.

J. D. L.

Maximiliaan van Buuren (vgl. XI. bl. 359). Waarschijnlijk wordt bedoeld MAXIMILIAAN VAN EGMOND, graaf van Buren en Leerdam, de vader van ANNA, zijne eenige erfdochter, die de eerste echtgenoot werd van WILLEM I, prins van Oranje en Nassau. Van hem schijnt geene *afzonderlijke* levensgeschiedenis te bestaan, ten minsten VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, in voce *Egmond* (*Maximiliaan van*), vermeldt die niet, doch wel eene menigte van schrijvers en werken, bij wie en waarin over hem gesproken wordt, waarbij nog kunnen gevoegd worden de *Nieuwe Chronijk van Braband;* die van GOUDHOEVEN; *Le grand Théâtre Sacré de Braband* of *Kerkelijk Tooneel van Braband;* MAURICE, *Le blason des Armoiries des chevaliers de l'ordre de la Toison d'or* 1667, p. 212.

V. D. N.

Cornelis van Bergen of de Berghes (vgl. XI. 359). Hij was de zoon van CORNELIS en van MARIA VAN ZEVENBERGEN, kleinzoon van JAN, en door bastaardij afkomstig van JAN II, hertog van Braband. Hij werd in 1529 coadjutor, in 1538 bisschop van Luik, bij welke gelegenheid twee medailles zijn vervaardigd, waarop hij in het omschrift genoemd wordt *bisschop van Luik*, *hertog van Bouljon* en *graaf van Loon.* Tot de ridders van het gulden vlies behoorden zijn vader CORNELIS en zijn broeder MAXIMILIAAN, doch hij wordt daaronder niet vermeld. Zijne zuster MARGARETHA huwde FLORIS VAN EGMOND, graaf van Buren en Leerdam, wiens oom alzoo CORNELIS VAN BERGEN was. Deze bisschop verzocht en verkreeg in 1541 eenen coadjutor en in 1544 nam hij zijn ontslag. Men vermeent dat hij besloten had te trouwen, daar zijn oudste broeder MAXIMILIAAN geene kinderen had, doch zijn overlijden in 1545 heeft hem daarin verhinderd. Zie over hem vooral *Recueil Heraldique des Bourgemestres de Liege*, p. 261—263; BUTKENS, *Trophées de Brabant*, T. I. p. 656; MAURICE, *Blason des Cheval. de la toison d'or*, p. 169, 212; VAN MIERIS, *Nederl. vorsten*, dl. III. bl. 3, 4.

V. D. N.

Graaf van Sedan of van S. Paul (vgl. XII. bl. 6). Bij mr. W. E. J. BERG, *De Réfugiés in de Nederlanden, na de herroeping van het edict van Nantes.* Amst. JOH. MULLER 1845, dl. I. (een 2de deel verscheen niet) bl. 162, aant. 2, vindt men eenige bijzonderheden hem betreffende.

L. D. R.

Tweegevecht. Placcaet tegen duelleren.

JOHAN VAN TWIST, Extraordinaris Raedt van India ende Gouverneur der stadt ende fortresse Malacca, wegen den Edelen Manhaften ende Gestrengen Heer ANTONIO VAN DIEMEN, Gouverneur Generael ende Raden van India, over de Vereenighde Nederlandtse Stand in Orienten, allen den geenen die desen sullen sien ofte hooren lesen saluyt. Doen te weten:

Alsoo wij ervaren dat eenighe persoonen, onder decxel van gepretendeerde onrecht hun luyden aengedaen, satisfactie soecken, bij middel van malcanderen te beroepen tot duel ofte campvecht, welcke absurdicheden oorspronck neemen van een valsche ende boose opinie die in veele gevonden wordt, dat hun Eere, meer achten dan 't leeven, al off sij niet behoorden te versoecken voldoeninge van hun aengedaen ongelijck dan alleen bij de wapenen sonder te vallen [in verdenking] van vileyne bloetheyt, niet jegenstaende genoechsaem verseeckert zijn van soodanighe scruple ende pretext ende hunnen cours behoorden te neemen, tot de justitie die wij bereyt blijven te presteeren ende doen presteeren, allen die hun vinden gegraveert ende van imanden eenige oneeren, injurien ofte disrespect aengedaen, waeromme wij de saecken voorschreven overgemerckt hebbende ende geconsidereert de horrible consequentien die uyt voorschreven duelen coomen te ontstaen, met advijs van Raede alle ende eenen igelijcken

van onse Officieren, Soldaten, Matrosen ende luyden van dit Guarnisoen ofte onder onse Gouverne bescheyden, ernstelijck interdiceeren ende verbieden mits deesen,dat niemandt sal vervorderen den anderen om gepretendeerde onrecht ofte verkrenckingh van haere Eere uyt te daegen, ofte tot duel te beroepen, veel min van een ander uytgedaecht sijnde, daer toe uyttegaen, op peene van arbitralijcken aen den lijve gestraft ende soo eenighe bedieninghe heeft, vant selve gedeporteert ende inhabil verklaert weder in toecommende eenigh honorabel ampt te becleeden, met welcke penaliteyt oock sullen werden gecorrigeert die kennisse hebben van een voorgenoomen duel, sonder sulx den officieren bekendt te maecken.

Ende soo een Corporael ofte ander hooft van de wacht imant weetens uyt laet gaen om tegen den anderen te vechten, zal boven 't verlies zijns ampts sonder genade gewipt, midtsgaders uyt de militie verjaecht worden.

Soo sal iegelijck gehouden wesen daer eenigh gevecht is, tot scheydinge naer vermoogen de hulpsaeme handt te bieden, op peene van als oorsaeck van 't ongeluck daer uyt volgende gehouden ende gestraft te worden.

Ende opdat deese onse ordonnantie ende uytdruckelijck verbodt des te beter magh werden geobserveert ende naer gecoomen, sal deselve bij trommelslagh werden afgecondicht op alle hoecken der straeten ende andere plaetsen daer men gewoon is publicatie ende affictie te doen, opdat niemandt ingnorantie pretendeere, lasten ende beveelen den Advocaet fiscael, Capiteynen, officieren ende allen die geene welcke de administratie der Justitien bevoolen sijn den inhouden van dien naer te coomen ende achtervolgen, procederende ende doende procedeeren teegens d'overtreders van dien sonder eenighe simulatie ofte verdragh alsoo wij sulcx tot welstandt onser onderdaenen verstaen ende bevonden hebben te behooren.

Augustus 27, A°. 1641.

Dit placcaat was naar aanleiding van het volgende vonnis uitgevaardigd.

Den 27en d°. was bij sententie van den Raedt gecondemneert een soldaet genaempt ELOY LA CONTE van Parijs, gebracht te werden ter plaetse daer men gewoon is crimineele justitie te exerceeren, om aldaer Godt ende voorschreven Justitie om vergiffenisse te bidden ende wijders gedoempt in een amende van twee maenden gagie pro fisco, causa met een ELIAS VAN ROODERKERK mede soldaet in duel gevochten ende denselven in de slincker borst gesteecken heeft.

Ende werdt tot voorcooming van diergelijcke campvechten bij den Heer Gouverneur ende Raedt geémaneert het volgende placcaet.

Uit het Journael of Dachregister der fortresse Malacca 1641. LABORANTER.

Dood van Francis Drake. In een boek getiteld: *Historien en zonderlinge lotgevallen uit geloofwaardige schrijvers, bijeenverzameld om den leerlust in de jeugd op te wekken*, uitgegeven 1793 te Rotterdam bij GERARD ABRAHAM ARRENBERG staat vermeld in het eerste der twee deelen, bl. 191 enz., dat de engelsche vice-admiraal FRANCIS DRAKE op een klein onbewoond eiland, wegens de menigte der zich aldaar bevindende kreeften, het Kreefteneiland genaamd, en gelegen bij Anguilla een der Karaïbische eilanden, den dood gevonden heeft, zijnde hij, zich alleen derwaarts begeven hebbende, door genoemde dieren omgebragt.

De *Dictionnaire Universelle* zegt, dat DRAKE »après avoir enlevé aux Espagnols en Amérique Santa Marie et Rio de la Hache, échoua dans la principale attaque contre Panama et que le chagrin qu'il en conçut le fit mourir à Porto Bello la même année 1596."

Een duitsch *Lexicon*, Leipzig 1833, zegt, dat DRAKE 30 dec. 1596 aan een »schleichendes Fieber" overleden is. Wie kan omtrent de wijze waarop hij gestorven is eenige inlichting geven? W. A. H. G.

Maria Emilia van Nassau. Wanneer werd geboren MARIA EMILIA, dochter van HENDRIK CASIMIR II en AMELIA VAN ANHALT?

D. F.

Engel Joppe. »April 1798. Schipper ENGEL JOPPE, voerende een vischschuit te huis behoorende te Egmond aan Zee, werd te gelijk met eenige andere visschers door de Engelschen genomen, die zijne manschappen overnamen en in hunne plaats 2 Engelschen aan zijn boord zonden, door wien hij genoodzaakt werd met hun naar Engeland te stevenen; dan, begrijpende dat het beter was zijn leven te wagen dan in slavernij gevoerd te worden, besloot om zich door een stoute daad meester van zijne bewakers te maken door hen te overweldigen, hetwelk hem gelukte, jagende hun in het ruim der schuit en sloot de luiken digt, zijnde vervolgens, na circa 70 uren onafgebroken aan het roer gestaan te hebben, met beide zijne gevangenen, behouden te Egmond aan Zee gearriveerd."

C. W. B.

A. Bornius. Om welke redenen werd ds. ARNOLDUS BORNIUS in 1667 van Delft te Alkmaar beroepen? Zij moeten »bijzonder" geweest zijn en vermeld worden in het *Roomsch-Holl. Recht* van VAN LEEUWEN, welk boek niet onder mijn bereik is. C. W. B.

Slaven in Oostindië.

Placcaet aengaende 't Capp. vercoopen ende alinieeren midtsgaders de Christelycke opvoedingh der Slaeven etc.

7 October A°. 1641.

JOHAN VAN TWIST Extra Ordinair Raed van India, Gouverneur der Stadt ende fortresse van Malacca, wegen den Nederlandschen Staet in Orienten alle dengeene die deesen sullen sien ofte hooren leesen, saluyt: doen te weeten,

Alsoo wy daegelyckx tot onse groote misnoegen ervaeren dat verscheyde persoonen, soo hoogen als laegen standts aen d'een syde stellende alle Christelycke medoogen ende yver tot voortplantinge der waere gereformeerde Christelycke religie, die door de religieuse opvoedingh haerder slaeven ende slaevinnen buyten alle twyffel grootelycx soude connen toenemen ende aenwassen ingevalle van de meesters der selver eeniger maer de minste neersticheyt daertoe wierde bygebracht ende aengewendt, sich niet ontsiende haere lyffeygenen niet alleen aen Mooren, Heydenen ende Turcken te vercoopen ende veralieneren, maer 't geene noch wel soo snoodt ende den Christenen alder onbetaemelyckst is deselve ter tobbaen te stellen ende te verspeelen, sonder dat deselvige door wettigen ende Christelycke opdracht van d'een aen d'ander conform d'usantie van Secretaris ende getuygen, ofte wel den vercooper alleen nae gelegentheyt onderteeckendt werden getransporteert ende overgelevert werden, waer uyt seer groote confusen ende verwarringen sonderlinge achterdeel van den Nederlantschen authoriteyt ende achtbaerheyt, schande ende ondtreyninge van de Christelycke Religie, midtsgaders irreparabile verachteringe van den rysende opganck deser steede ende ontvolckinge desselfs te verwachten staet. Soo is 't dat wy amplicerende ende vernieuwende ende geensints te niet doende ofte derogerende onsen voorgaende placcaten van dato 2 Marti passado by ons ende onse Raden geemaneert wel expresselyck allen ende een yder 't sy Comp. dienaren, Vryborger, Portugees, Mestys, Swarte, inboorlingh ofte vreemdelingh van wat staet ofte conditie hy oock soude mogen wesen niemandt uytgesondert, hebben goetgevonden te ordonneren ende gelasten, gelyck doen by desen, in der voegen ende manieren als volght te weeten:

1.

Dat van nu voortaen geen Christen slaven ofte slavinnen van wat natie ofte soorten van menschen die oock syn (volgens oude usantie op Batavia, Molucas, Amboyna, ende Banda midtsgaders alle andere plaetsen, forten, comptoiren ende residentien van de *Nederlantse Oost Indische Comp*) aen eenige Mooren, Heydenen, Turcken, Chinesen ofte andere diergelycke volckeren buyten het Christendom synde, sullen mogen worden vercocht, gegeven ofte in eygendom te transporteren onder wat schyn ofte deckmantel 't selve oock soude mogen ofte connen geschieden.

2.

Dat insgelycx geene Heydenen, Mooren ofte andere ongeloovige (onder onse gehoorsaemheyt staende) sullen vermogen de voorgemelte onvrye ende lyffeygene persoonen ('t sy hoe dat die soude mogen gesindt syn) om eenige Christenen op te coopen, in eygendom aen te nemen ofte onder eenigerley titul van aencompste te besitten.

3.

Maer is den Christenen gelicentieert hunne lyffeygenen 't sy slaeff ofte slavinnen aen andere mede Christenen te vercoopen, verhandelen ende veralieneeren, sulcx hunne respective gelegentheden vereysschen ende mede brengen sullen.

4.

Midts dat alsulcke gedaene ofte noch te doene coopinge, vercoopinge ofte alienatie sal moeten geschieden met voorweten ende toestaen van alsulcke persoonen, als daertoe expresselyck van den Heer Gouverneur ende synen Raedt sullen werden gestelt ende geordonneert, om daervan acte verleendt synde behoorlyck te werden geregistreert, wie van wien ende aen wien de voorschreven slaeff ende slavinnen sy verkocht ofte andersints veralieneert, ten welcken fyne een ider by desen wel expresselyck werdt gelast, de namen syner slaven aen de bovengementioneerden gecommitteerdens op te brengen ende nae behooren te doen blycken dat die selfde hun eygen ende daer behoorlyck aengecoomen syn.

5.

Dat niemandt van wat qualiteyt, religie, conditie ofte natie hy soude mogen wesen, 't sy inwoonder, comp. dienaer, vryborgher ofte vreemdelingh geoorlooft sal syn eenige der voorschreven vercochte persoonen Christen, Moors, Heydens ofte anders gesindt synde buyten de jurisdictie te vervoeren, ten waere met expres ende schriftelyck consent van den Ed. Heer Gouverneur ofte die by denselven daertoe sal ofte sullen werden gecommitteert.

6.

Imandt eenige slaeff ofte slavinnen van buyten deses stadts jurisdictie inbrengende sal gehouden syn sulcx den Licentmeester ofte die daertoe expres sal werden gecommitteert aen te dienen, alvorens deselvige sal vermogen te vercoopen ofte te veralieneren op dat weder vertreckende pertinente notitie gehouden werden, hoeveel aen wien ende wat

persoonen verhandelt ofte onder ons gebleven syn.

7.

Alle vryluyden, inwoonders ofte borgers met slaven ofte slavinnen van buyten 's lands onder de gehoorsaemheyt deser stede arriverende sullen gehouden syn van de Nederlantse Overheyt dier plaetsen daer sy haere lyffeygenen sullen ingecocht hebben behoorlyck acte te sorgen, om die aen den Heer Gouverneur ofte desselfs gecommitteerden te verthoonen, ten eynde sy daerdoor verwitticht werden hoe ende in wat voegen deselve ingecocht, vervoert ende tot ons overgebracht syn, alles op de verbeurte van deselve qualyck veralieneerde in ofte uyt gebrachte ende vercregen slaven ofte slavinnen ende daervoor uytgegeven ofte belooffde gelt, waerde, joncque, tingans ende prauwen, met welcke de voorgenoemde ingebracht ofte uytgevoert soude mogen syn ofte werden.

Ende wyders alsulcke vordere poenen, correctien ende straffen als wy nae gewichticheyt der saecken sullen vinden te behooren, te verdeelen een derde ten proffyte van de comp., een gelyck darde part voor den fisco ende 't resteerende derde deel ten behoeve van den aenbrenger.

8.

Ende opdat de Christelijke religie te beter mach werden (ter eeren Godts) onder dese inlantse natie gevoedt ende voortgeplandt, werdt alle Christenen niemandt exempt ernstich gerecommandeert haere slaven in alle civielheyt ende discretie tot de Christelycke religie aen te manen, leeren, onderwysen, onderrichten ofte doen onderrichten ende deselve als hunne kinderen te besorgen, op dat door hunne inleydingh, bevorderingh ende neersticheyt den Heyligen doop ontvangen ende dienvolgende 'tChristendom ter eeren Gods haerder ziel en salicheyt ende reputatie der Nederlanders beveelen mogen.

9.

Mooren, Heydenen ende andere misgeloovigen sullen haere slaven ende slavinnen by soodanige religie moeten laeten als daer sy in opgetoogen ende beneerstigt syn sonder die tot veranderingh van gevoelen te mogen vermaenen, aenroepen ofte dwingen, ten waere in deselve eenige genegentheyt tot het Christendom bespeurt wierde, in welcke gevallen sy sullen moeten gedoogen dat deselffde by de leeraers der Christelyke religie aengenomen ende onderwesen werden, omme door derselver goede bestieringh ende heylsaem onderwys als 't Heylige Sacremendt des Christelycken doops tot de kennisse der waere Godts ende syne heylichmaeckende leere te geraecken.

10.

Soo en sal geen onchristen vermogen eenighe der Christene slaven door giften, caressen ofte beloofften op te ruyen syn waerdts te trecken ofte debaucheren, omme die door vuyl versoeck, oneerlycke versamelinge als andersints van de vooren gementioneerde waere religie aff te trecken ofte doen ontvreemden.

11.

Ende geconsidereert soo wel by de Nederlanders als andere onse inwoonders groote ende schandeleuse disordre bevonden werden te geschieden, midts hunne slaven ende slavinnen in droncken gelaegen, t'huys baenen (?) ende andere ongeoorlooffde byeenkompsten door speelen als anders met eenen droncken ende onbescheyden gemoede te veyllen ofte veralineeren sulcx men sonder eenigh opmercken, met andere onreedelycke gedierte gewoon is te contracteren, werdt 't selve (als synde een onbesuysde ende ongeregelde maniere van doen) den Christenen ende allen andere op 't hooghste gerecommandeert sich daer voren te wachten.

12.

Soo en sal mede niemandt sich selffs, syn slaeffs ofte slavins persoon jegens eenigh opgesteldt geldt ofte waeren mogen ten cautie te stellen, om by verlies van dien door den winner als lyffeygen ofte slaven gebruyckt te worden.

13.

Tot inbiedinghe van de overgroote ende onredelijcke hardichheden der meesters jegens haerlieden slaven die sommige om futile ende nietige reden of abuysen meer tierannichlijck als burgerlijk tracteeren, sulcx dat in't straffen derselffde de publique schavotteringh niet en comen te equivaleeren maer de mate van dien verre comen te exederen soo ordonneeren ende bevelen derhalve aen alle soodanige meesters van nu voortaen geen andere punitie als civiele ende domestycke sullen hebben te gebruycken, op peene van daervoor arbitralyck 't sy in gelden, confiscatie van mishandelde slaven ofte andersints naer exegentie van saecken gecorrigeert te worden. Ende ingevalle door exces van soodanige domestycke straffe haers Meesters eenigh slaeff ofte slavinne quaeme te overlyden sal den Meester ofte die sulcx doet daerover aen 't leven ofte andersints naer merite werden gepunieerdt, waeromme de slaeven werden gelicentieert in cas van swaer ende ongeoorloofft tractement over haere meesters te claegen, mits hebbende suffisante ende deughdelycke redenen, want anders wel strengelyck gegeselt synde hunne Meesters weder thuys gesonden souden worden.

14.

Gelyckerwys de eygenaers inteegendeel door texcedeeren van de domestycke straffe

ende onchristelyck als wreet onthael, ten proffyte van den officier van de Justitie hun qualyck getracteerde slaven sullen comen te verbeuren, midts 't selve expres ende de mate van dien den Ed. Heer Gouverneur ende sijnen raedt blyven geresolveert.

15.

De lyffeygenen imandt soodanigh te cort doende ofte beschadigende, dat de aengedaene schaede de waerdye haers lyffs quaeme te excederen, sal derselver Heere mogen verstaen, midts den slaeff aen den geledeerden ofte justitie in eygendom over te geven, sonder in yts verders gehouden te wesen, wel verstaende soo sulcx buyten kennis ende voorweten van zijn Meester sy geschiedt, anders blyft syn Heere tot volcomen vergoedinge soo door syn eygen als syn slaefs doen verbonden.

16.

Ende off het geviel dat eenige slaeff ofte slaevin met ymanden quaemen te colluderen ende denselven geldt ofte goederen gaven, om hem vry te coopen, dat soodanigen coop nietich ende van onwaerde syn ende den cooper daerover werde gestraft naer eysch van saecken, alsoo niet alleen de slaeven haers Heeren syn, maer oock haere kinderen, ende wat sy meer soude mogen buyten voorweten ende volcomen consendt haers meesters hebben ofte possideren, want gelyck sy selffs van hunne meesters in eygendom werden beseten soo en connen sy oock selffs niet eygens possideren ofte besitten.

17.

Een vrygelaetene slaeff sonder wettige lyffsgeboorte ofte geen testamendt gemaeckt hebbende comende te overlyden sal synen vryheer ofte desselfs erfgenaem ab intestato succederen in d'eene helft syner goederen ende de Comp^{e} in d'andere helft, maer by testamendt ofte uyterste wille van syne middelen disponerende, moet synen vryheer ten minsten institueren in eenige recht vierden pardt syner naer te latene middelen ofte souden andersindts den selven stilswygend voorbygaende van synen vryheer het gemaeckte testamendt (voor soo veel voorgeseyde vierde part aengaet) werden te niet gedaen ende geanuleert.

18.

Ende alsoo by contract d'inwoonderen van Naningh ende Bingy als vassallen van de Nederlantse Staet verbonden syn, alle verloopen Christenen slaeven ende slavinnen weder te leveren, midts genietende tot losgeldt van d'eygenaers der voorschreven lyffeygenen vyff crusados eens, soo sullen de meesters van soodanige verloopene slaeven ofte slavinnen bovendien noch verobligeert blyven aen de voornoemde inwoonderen van Nanningh ofte Bingy te vergoeden de ongelden van affbrengen ende mondtcosten van de verloopene lyffeygenen tot taxatie van tommagon ofte ontfanger.

19.

Maer eenighe Christenslaeven ende slavinnen naer Bombai, Moar ofte andere plaetsen onder 't gebiedt van Thor resorterende verloopende sullen d'eygenaers van dien gehouden wesen, deselve t'haeren costen te randtsoeneren midts betaelende tot losgeldt de helft van de waerde der voorschreven slaeven ofte slavinnen, neffens hunne mondtcosten gelyck als ten tyde der Portugeese Regeeringe gebruyckelyck is geweest.

Ende ten tyde [eynde] dese onse ordonnantie des te beter magh werden achtervolght ende alle frauduleuse practycken ende bedrogh (die jegens ende in prejuditie van deselffde by iemanden van wat qualiteyt, conditie ofte natie hy sy voorgenomen soude meugen werden) voorgecomen, ordonneren ende bevelen wy uytdruckelyck den advocaet fiscael ende die van onse Raeden, midtsgaders alle officieren ende justicieren dese onse ordonnantie ende placcaete alomme te doen condigen, uytroepen ende publiceeren, achtervolgen ende doen achtervolgen, procederen ende doende procederen jegens de overtreders ende infracteurs van dien tot de peene ende amende hier boven gespecificeert sonder eenige gonste simulatie ofte verdragh al soo wy 't selve tot welstand van dese nieuwe geconquesteerde plaets eñ opluyckende republique bevonden hebben te behooren.

Gegeven binnen de Stadt ende fortresse van Malacca. LABORANTER.

Henrich Wullen. Wie kan narigten mededeelen omtrent HENRICH WULLEN, die omstreeks het jaar 1550 de hervormde leer te Hamm, in het graafschap Marck, begon te verkondigen, doch eenige jaren daarna, als verdacht van wederdooperij, van daar werd verdreven en later te Schuttorf, in het graafschap Bentheim, woonde? Men vermoedt dat zijne nakomelingen zich in de Nederlanden hebben nedergezet. 9 Januarij.

Jan Laurensz. Spiegel. Heeft deze, de broeder van den dichter HENDRIK LAURENSZ., ook ergens het ambt van drost, baljuw of dergelijk bekleed? Had hij eene buitenplaats en waar was die gelegen?

Een droom. Onlangs eenige oude papieren opruimende, vond ik den volgenden droom, die waarschijnlijk uit het laatst der vorige eeuw is.

Ik droomde van de nagt niet lang voor 't ooste blosen
Dat ik geslingerd wierd als in een bed van rosen
Ja selfs in 't lusthuys, daer den Groote Mogol woont
Den Turk wel eer ons Hooft, maer nu byna onthroont

Den Turk die wel verstant besit en goeje zeeden
Maer die geregtigheydt met voeten heeft getreden
Den Turk die eed en pligt door eygebaet vergat
Den Turk die Christen volk voor desen leckten 't gat
Den Turk by wien 't [wiens] gespuys men selfs syn Hof ging maken
Wanneer m'in Gelderlant wou door de wereld raken
Die sag ik daer alleen met synen kleynen Broer
Die met syn brabbelbeck dus tegen hem uytvoer:
Gestrengen grooten Heer, geliefden Ousten Broeder
Uyt vader Muselman, en onse zal'ge moeder
Uytvinder advocaet, en oorsaek van 't quaet
T' geen thans gebeurt, en treft den ganschen burgerstaet
Agh hoe verkeert het spel, wy krygen de belooning
Van onse schelmery, Oranjes Haen kraeyt Koning
De onse hout hem stil, en o' wie siet nog t' endt
Daer ons genootschap selfs, soo 't schynt sig van ons wend
T' genootschap t' geen geblint door U en mijne doeken
Geen ander buyten u, tot haeren Heer ging soeken
'T genootschap dat nu siet, hoeseer het is misleyd
Door u vervloekte tael, en myn geveynsdigheyd
Voor u is dan by haer geen onderstant te vinden
En wat sal ik dog doen, wat sal ik onderwinden
T' sal weer vergadering syn dan komt de Prins aen 't roer
Daer leyd dan LUBBERT TURK met synen FREDERIK broer
Wie weet hoe t' ook sal gaen, met goet met lyf en leven
Hoe sal men schrandere Willem de rekening kunne geven
Daer hy soo deftig ziet; doen sprak den ousten Turk
Wel Broer daer is nog raedt, ben ik en gy geen schurk
Voor my 'k wil vlugten gaen, of elders gaen verkeeren
En met myn Indiaen, myn geltje gaen verteeren
Kundt gy dat ook niet doen, om dat gy hebt een soon
Wel aen t' is nu geen werk, singt weer een andere toon
Krygt Friso het bestier, en magt alhier te lande
Doe dan gelyk gy kunt, geveynsde offerande
Aen hem, en aen syn Hof, hier staekt zig mynen droom
'k Ontwaekte in myn liet niet sonder schrik en schroom.

Wie geeft ons hier de verklaring van?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Begrafenispenningen (vgl. A. R., XI. bl. 7, 362). De lijkpenning van BARTHA WIRTZ, dochter van PAULUS WIRTZ, benevens het vers van G. BRANDT is vermeld in het werk van de heeren DE VRIES en DE JONGE, *Nederlandsche Gedenkpenningen verklaard*, dl. II. bl. 98, 99 en plaat X, n°. 1, alwaar tevens wordt opgemerkt, hoeveel krachtiger, zinrijker en dichterlijker dit bijschrift is, dan hetgene op den penning daarnaar gevolgd of daarvan overgenomen staat.

In hetzelfde deel van het genoemde werk vindt men den *begrafenispenning* ter nagedachtenis van kapitein HENDRICK VOLLENHOVE 1669, een dito op ANNA VAN DEN VONDEL 1675, een dito op MARIA CAMPHUYSEN 1700, beschreven en afgebeeld. V. D. N.

Chineesch porcelein (vgl. A.R.; XI. bl. 6, 147, 204, 297; XII. bl. 8). Wij meenden in dit tijdschrift niet meer terug te komen op het reeds dikwerf besproken onderwerp »porcelein". Dan vermits ons sedert al de bescheiden omtrent de cargaas der O. I. compagnies schepen *Voorduijn* en *Leyduijn* met de meeste bereidwilligheid ter inzage gegeven zijn, kunnen wij den lust niet onderdrukken, om uit die stukken zoo veel mede te deelen als wij er uit gesprokkeld hebben, om tot de overtuiging te komen, dat het in 't midden der XVIIIde eeuw uit China ingevoerde aardewerk volstrekt geen curiositeit was, niet eens als luxe-artikel kon worden aangemerkt, en veeleer als een goedkoop, vlug te plaatsen en ook voor de geringe burgerij verkrijgbaar buitenlandsch industrie-product te beschouwen was, vanwaar dan ook onze bevreemding moet ophouden, dat ons land destijds met de thans zoo zeldzaam en kostbaar geworden breekbare waar als overdekt scheen.

Vermits elk der opgenoemde schepen zijn eigen supercarga of koopman mede voerde, is ook de verantwoording van elke carga, gelijk van zelven spreekt, maar anders omslagtig genoeg, apart geleverd en met eene accuratesse, die onzen voorouders allezins eer aandoet. Immers bekennen wij niet geweten te hebben, dat toen reeds het dubbele of italiaansche koopmans boekhouden zoo algemeen in zwang was, dat het zelfs op afloopende zaken werd toegepast. Wij zullen echter, kortheidshalve, in onze kleine napluizing de inkoopssommen der beide ladingen bijeen voegen.

Zij hadden geladen

4587 kisten thee	inkoop taels	91,333. 8. 1. 0.
521 〃 porcelein . . .	〃 〃	25,136. 9. 5. 8.
Ander goed divers	〃 〃	6,262. 9. 4. 0.
Verblijf en onkosten te Canton . .	〃	13,096. 7. 7. 0.
	Totaal taels	135,830. 4. 7. 8.

De chinesche tael of lijang heeft 10 maces of thuns.
de thun 〃 10 coudarius of tuns.
de tun 〃 10 caok of lijns.

Wij vinden dus het tiendeelige stelsel in het hemelsche rijk als eene gewone zaak van onheugelijke tijden in werking, terwijl wij het in onze onverbeterlijken westerschen hoogmoed als eene uitvinding en toepassing onzer dagen willen beschouwd hebben. Trouwens hoeveel uitvindingen op industriëel en intellectueel gebied vinden wij niet bij het chinesche, meer nog bij het japansche volk, waarmede wij het scheldwoord barbaren zoo kwistig wisselen, uitvindingen die wij ons zoo gaarne en zoo peremptoir toeëigenen, al zijn ze in gindschen achterhoek oud genoeg om zich in den nacht der tijden te verliezen.

Men weet dat de tael (waarin de inkoopsrekeningen onzer cargaas zijn opgesteld) een denkbeeldige munt of verrekeningsmiddel is, dat overeenkomt met een ons fransch

gewigt, of met fr. 7,50 fransch geld; ook dat in China 100 spaansche matten of piasters voor 72 taels gaan. De mat gemiddeld genomen op *f* 2,50 onzer munt, komt de tael op *f* 3,50 nederlandsch geld, hoezeer de tegenwoordige cours *f* 3,62^5 is; doch noch wij, noch onze lezers zijn klerken aan de rekenkamer, we zullen dus met opoffering van stuivers en duiten de geheele inkoopswaarde der beide cargaas op *f* 480,000 stellen, en die van het aardewerk op *f* 88,000, voorzeker een niet onaardig sommetje aan keuken- en tafelgerei. Maar als men bedenkt dat de 521 kisten niet minder dan één millioen stuks (salvo errore) porcelein inhielden, en mitsdien elk stuk nog op geen 9 cents kwam, groot en klein dooreen, dan komt men tot het inderdaad merkwaardige resultaat, dat het fraaie en even deugdzame chinesche aardewerk destijds nog goedkooper was dan onze hedendaagsche geringste europische soorten, en dat sinds eene eeuw de volksvlijt in Europa en in China dermate in tegenovergestelde rigting gekenterd is, dat wij nu uit China en Japan niets anders dan peperduur en weinig gezocht goed krijgen, en daarentegen met het meeste succes engelsch, belgisch en maastrichtsch aardewerk naar die landen uitzenden. Eene andere opmerking, die wij, ofschoon het hoofdonderwerp als afgepraat kan beschouwd worden, niet mogen achterhouden, is de geweldige omslagtigheid die er onder de regering der Zeventien vereischt werd om die thee en dat kraakporcelein behouden in patria te krijgen! Immers

de Voorduijn { schipper LAMBERTUS ZWAAN.
koopman JAC. VAN BRINCK.
fiscaal ERNST SCHRADER.

de Leijduijn { schipper JAN DE HAAN.
koopman LUCAS PASCH.
fiscaal JOH. SALOM. ROSTHUIJZEN.

waren 26 november 1732 uit Texel gezeild.
29 april 1733 aan de Kaap gemonsterd.
4 augustus }
10 september } 1733 te Wampoa gearriveerd.
18 januarij 1734 van Macao gezeild.
23 april 1734 aan de Kaap gearriveerd.
19 mei 1734 van daar gezeild.
26 augustus 1734 in Texel terug gekomen.

En hoezeer die vaartuigen precies 21 maanden uitlandig geweest waren en 4 à 5 maanden voor Canton hadden gelegen om lading te maken, zoo moet de reis, het tijdvak en de gebrekkige navigatie in aanmerking genomen, nog als vrij gunstig beschouwd worden; immers koopman, schipper en fiscaal, het destijds onmisbare drietal voor alle gewapende compagniesnegotie, rekenden in hunne rapporten op een pluimpje van heeren bewindhebberen, hoezeer zij toch een oproer hunner respective bemanning te verklaren hadden. — Het is bekend, dat de compagniesmatrozen wettelijk of oogluikend een eigen cargazoentje mogten thuis brengen; die van *de Voorduijn* en *de Leijduijn* evenwel meenden van dat regt wat al te ruim gebruik te maken en dreigden een goed deel der beschikbare scheepsruimte met hun privé »theecasjes" te vullen, waartegen, niet onbillijk zouden wij zeggen, verzet van wege het op iederen bodem kommanderende driemanschap. Maar Janmaat, op elk schip circa honderd koppen sterk, gaf niet toe en stond, de kracht van vier honderd goed gespierde armen bewust, op het meênemen en sjorren van zijn present thee, en zulks onder een eigen gemaakt regtspunt van den volgenden inhoud:

»Memorie en protest tegens de voorgeleesene instructie van de Ed: Compagnie door de Heeren Supercargaas en Cappiteijnen van de Ed: Compagnieschepen *Leijduijn* en *Voorduijn*.

Wij ondergeschreevene allegaar bescheijden op de Ed: Compagnies scheepen hierboven gemelt protesteeren en kenne nog wille de voorgeleese instructie niet na komen, om de onderstaande reedenen.

Ten 1ste. De Compagnie ons eedt in Amsterdam affnemende heeft ons geen nieuwigheden off instructie voorgeleesen: is het de officieren voorgelesen, waarom het gemeen ook niet, dan hadden wij ons kennen bedenken, de officieren varen niet alleen, het is waar in Texel bij de monstering is ons de instructie voorgeleesen, maar daar was geen bedenken op, *want de vogel was in de kouw*, en kregen denzelfden dage order om s'anderen daags anker te ligten en naar zee te gaan, gelijk wij door order deede en den tweeden dag door storm en tegenwint op de Zeeuwze banken vervielen, de Eedt die wij aan de Compagnie gedaan hadden kanne de Heeren officieren getuijge in perijkel van leven te verliezen, om de Ed: Compagnie's schip en goet te behouden of ze niet waargenomen is, gelijk wij ook in alle redelijk(heid) willen waarnemen.

Ten 2de. Dat wij niet willen de instructie is om dat de Zeeuwen meer als ons getolloreert wert, te weeten 4 kassen voor het gemeen en de officieren na rato van de quota en dat willen wij ook, wijl wij een Heeren en Meesters dienen (*).

Ten 3de. Omdat ons arremoe tot een weinig negotie meer, als in de instructie vermelt, reets besteet is en niet willen laten blijven, om het goet is betaalt, en het gelt en kan niet weerom gegeven worden, en het te laten staan wijl de heeren officieren ons de Instructie soo hart opdringen worden wij genoodzaak te moeten doen, dat ons leed is, en willen liever ons arremoe ten regarde van ons

(*) De supercargaas dezer beide schepen wilden zich streng aan de instructie houden en slechts twee kassen thee per kop voor eigen negotie toestaan.

Ed: Heeren en Meesters stellen, dien wij niet twijffelen ons daarin sullen benaadelen en vertrouwen van beter te doen als hier te laaten, willen dit bovenstaande alle onderteekene, bescheijden op de twee voorgenoemde Ed: Compagnieschepen Leijduijn en Voorduijn.

Canton den 2n desember 1733.

»Nota de Heeren officieren weeten en sijn bewust dat hier 3 franze scheepen leggen die ons volk reets soeken te aftetrokkelen om dat deselve veel dooden en sieken hebben en weete wat door harde dwingelandij ontstaat.

»Door perzuadeeren van ons het de Bootsman ook moeten teekenen."

Daaronder volgen 172 handteekeningen, inbegrepen die van den bootsman PIETER KUGHMEESTER, blijkbaar een braven getrouwen onderofficier, die »geperzuadeert" was. Het moet voor het overige als een zeer gelukkige inval van den redacteur van het protest beschouwd worden, dat hij er dat »Nota bene" onder plaatste van die »3 franze scheepen". Immers die bullebak was ook naar 't oordeel van kooplieden, schippers en fiscalen in krijgsraad vereenigd, angstwekkend genoeg om als considerans tot het toegeven te dienen en daarmeê moeten er à 4 cassen pr. kop circa 800 kistjes thee over de verschansing gekomen en gesjord zijn, waarover de Ed. Compagnie verder niet veel meer te beschikken had. Uit dit staaltje zou men mogen opmaken, dat de subordinatie toenmaals veel te wenschen overliet, doch het journaal van de terugreis levert een nog al kras bewijs van het tegendeel op. De matroos CAREL BAAL namelijk had tijdens de periodieke afstraffing van »dronken en plokhairende matrozen" tegen den schipper van *de Voorduijn* (LAMBERTUS ZWAAN) gezegd deze woorden:

»Captyn jy slaat dien man (denoterende daarmede den matroos ARIJ RIETMEIJER) onschuldig."

Hoe nu die ongevergde inmenging den armen CAREL BAAL bekwam, zullen wij het journaal zelf laten vertellen.

»En hoewel schipper ZWAAN hem tot twee en drie reijsens toe geboden had te swijgen, nogtans hardnekkig is blijven staande houden in presentie van het scheepsvolk, dat gemelde ARIJ onschuldig werde gestraft. Niettegenstaande hij, ARIJ, voor de straffing nugter sijnde hadde bekend schuld te hebben, — over welk seggen schippr. ZWAAN gemelde BAAL in de boeijen heeft doen slaan en nu op heden (19 Julij 1734) gedetineerd van zijn bodem op het schip *Leijduin* heeft overgebragt, versoekende na exigentie van zaaken gehoord en gestraft te worden, waarop gemelde gedetineerde in de vergadering is binnen geroepen" enz.

Na de gewone formulen en de bekentenis van den delinquent, eischt de fiscaal en secretaris:

»Driemaal in het aensien van al het scheepsvolk agter den ander van de nok van de groote rhaa afteloopen in zee, en vervolgens daarop immediaat voor de spil strengelijk gelaarsd te worden,"

waarop de meer teederhartige scheepsraad het vallen van de »rhaa" te profuus achtende, en »omme nog gratie te bewijsen" het volgende gemitigeerde vonnis streek:

».... recht doende uijt name en van weege haar hoogmoogende de Heeren Staaten wel bovengemeld en van wegens desselve hooge en souvereijne macht en vermogen vergund door de welgemelde H. H. M. aan de Nederlandsche geoctroijeerde Oostindische compagnie; condemneeren den gedetineerden delinquent, voormeld omme op sijn bescheijden bodem *Voorduijn*, voor de spil geplaatst te worden en door het daar presente scheepsvolk met *drie honderd slaagen* strengelik gelaarscht te worden sonder meerder (!), afslaanende de verdere middelen van eijsch en conclusie van den fiscaal in deezen meergenoemd, gedaan, genomen en overgegeven — omme nog gratie te bewijsen aan gemelde delinquent.

Committeerende deesen raade derselver twee leeden LUCAS PASCH en JOHANNES SALOMON ROSSHUIJZEN, versoekende zich morgen vroeg bij tijds sijnde den 20e deser weer en wind dienende te vervoegen en op te gaan op het schip *Voorduijn*, alwaar den meergemelden gedetineerden en nu gecondemneerden delinquent matroos CLAAS BAAL op is bescheijden en aldaar den inhoud deser sententie in presentie en geassisteerd van de leeden deser raade aldaar sijnde met den fiscaal R. O. en van het scheepsvolk te doen executeeren en volbrengen aan gemeld. delinqt. BAAL uit name deser raade en na gedaane deeser Justitiale executie hiervan rapport volgens versoek aan deese raad te geven."

Aldus gepasseerd enz.

JACS. VAN BRINCK.	LUCAS PASCH.
LAMBERTUS ZWAAN.	JAN DE HAAN.
J. GEERST.	JOH. SAL. ROSSHUIJZEN.
Mijn present	P. V. D. LEIDEN.
ERNST SCHRADER,	P. CAART.
Secrets.	

Wij hebben dit vonnis geheel afgeschreven om een keer te meer de hardvochtigheid van ons voorgeslacht te doen uitkomen. Of zijn er onder onze lezers, die eenige billijke verhouding kunnen vinden tusschen het »Captijn jij slaat dien man onschuldig" van CAREL BAAL en de driehonderd slagen die daarvoor, zijn loon waren? Wij gelooven het niet, maar zijn er — die kunnen wij dan nog verwijzen naar een onlangs in het *Handelsblad* gehouden debat vóór en tegen de lijfstraffen bij on-

ze marine, waarbij de afschaffingsgezinde aanhaalt, dat het wetboek »met een vaderlijke bezorgdheid voorziet in de eventualiteit dat de straf de vernietiging der gezondheid van den veroordeelde zou kunnen ten gevolge hebben, en mitsdien het maximum van de slagen met laarzen op honderd bepaalt," terwijl hij ons dan tevens de bijzonderheid (die wij voor notificatie aannemen) mededeelt, dat laarzen dikke ongeteerde touwen zijn! Maar geteerd of ongeteerd: zoo honderd van die endjes een matroos het leven kunnen kosten, wat dan te denken van de 300 van CAREL BAAL? Constitueren die niet eene afschuwelijke marteling, waarvoor het hart terugbeeft en waarvan de toepassing op het verwoedste beest ons naauwelijks mogelijk schijnt? Maar voor ditmaal wederom genoeg met dit walgelijke staaltje uit »den goeden ouden tijd." Wij hadden het niet eens van doen om overtuigend te wijzen op de veelzijdige zegeningen van den vooruitgang, ook op het gebied van wereldhandel en zeevaart. Immers wanneer men met de omslagtige verantwoordingsstukken van de schepen *Voorduijn* en *Leijduijn* onder het oog, dien gang van zaken toetst aan onze tegenwoordige zachtere, vluggere en veel eenvoudiger middelen ter bereiking van dezelfde zoo niet van veel betere uitkomsten, dan heeft men eerlijk te erkennen, dat de tijd woord gehouden en ons werkelijk rozen gebaard heeft. — In 1734 logge klompen »groot van bast, klein van last," bemand met 100 koppen en ten oorlog uitgerust en toch in dat tijdvak helaas niet eens voor defensiven strijd geschikt. — In 1861, sierlijke brikken, barken, fregatten en clippers met gemiddeld 25 koppen aan boord en gewapend — vermits wij gewapend hebben gezegd — met een batterij kanonnen van hout! (*) waaronder toch een paar caronnades van ijzer en een vaatje pulver tot het doen van nood- of salutschoten, een koppel revolvers in de kajuit welligt of een half dozijn verroeste sabels. — In 1734, 21 maanden of 638 dagen voor eene reis (en let wel, eene zeer voorspoedige) van Texel via Batavia naar Canton en terug: — in 1861, zoo als wij het onlangs vernamen van den *Noach*, kapitein WIERIX, 157 dagen naar Java uit en thuis, met vollen last van een half milioen en meer aan waarde. In 1734 oproer, verzet en »plokhairen" van dronken en vloekend scheepsvolk, half verdierlijkt, maar als heele dieren met de laars in toom gehouden: — in 1861, matrozen nog lang geen heiligen, het is waar, en waarom ook? maar menschen die zonder slag of stoot, weinigen in getal, den kloeksten driemaster over zee, de rijkste lading in het vaderland terug brengen, alleen onder den invloed van het moreel gezag hunner schippers en stuurlieden, in den regel lieden van zekere beschaving (de uitzonderingen ontbreken hier evenwel niet), die gehoorzaamd kunnen worden, ook zonder behulp van het ongeteerde touw.

(*) Men neme dit woord niet letterlijk op, maar liever voor gedraaide houten trompen in de geschutpoorten, die men doorgaans bangmakers noemt.

Intusschen en hoezeer al die punten van vergelijking ook in het voordeel van onzen tijd afsteken, hoe weinig wij met de vormen, met de ziens- en handelwijze onzer grootvaders kunnen sympathiseren, toch moeten we dankbaar erkennen, dat wij aan hun moed en taaie volharding, onze tegenwoordige meer gemakkelijk gemaakte uitkomsten te danken hebben; dat zij de pionniers onzer welvaart geweest zijn; dat niet wij maar zij ons den oosterschen archipel hebben cijnsbaar gemaakt, terwijl het gewaagd zou zijn als zeker aan te nemen, dat wij met onze zachte zeden, met onze philantropie en met onze behoefte aan »blikkies", amerikaansche schommelstoelen en sillery mousseux Java nog op Portugees en Engelschman en Bantammer veroveren zouden, indien het nog te veroveren was.

MARS.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Wiskundigen (vgl. XII. bl. 17). FRANS VOORHOUT. Deze vermogende alkmaarsche koopman legde, met den door verschillende geschriften meer bekenden JAN VAN PANDERS, wiens werktuig hij eigenlijk was, de eerste grondslagen van het in 1784 opgerigte patriottisch gezelschap:

„*Het burgerhart aan deugd verpand*
Klopt voor zijn stad en vaderland."

en betoonde zich toen en later een ijverig voorstander der omwenteling. In zijne jeugd lust tot den predikdienst gehad hebbende, maar daarin tegengegaan zijnde, behield hij eene groote voorliefde voor godsdienstige onderwerpen, werd hij bij de Hervormden diaken en later ouderling, terwijl hij voor zeer godsdienstig te boek stond en eene verbroedering der verschillende geloofssecten zocht te bevorderen. Ter verspreiding zijner denkbeelden op staatkundig en geestelijk gebied, gaf hij een periodiek blad uit (*), en liet zich ook aan het onderwijs der jeugd gelegen liggen.

(*) Indien de vrager er belang in stelt, wil ik hem volgaarne de daarin behandelde veelsoortige onderwerpen opgeven. De geheele verzameling in gr. 8°. werd reeds kort na de uitgave voor 8 stuivers aangeboden.

Ten blijke daarvan verschenen bij HEND. COSTER te Alkmaar:

Geschiedenissen van het Vaderland voor de Jeugd; overgenoomen van en gevolgd naar een beroemd schrijver, en tot een algemeen gebruik gemaakt door FRANS VOORHOUT, *in Vr. en Antw.; bevattende de Verdeeling van Nederland, in den beginnen; de Bewooners derzelve, haare Geaartheid; Levenswijzen; Godsdienst enz.; het begin der Christelijke Godsd.; de Gebeurtenissen in dezelven; de Oorloogen met Spanje; de Historiën der Prinssen; en veele merkwaardige gebeurtenissen in ons Vaderland, tot den jaare* 1795. kl. 8°. (dit alles voor de bagatel van 3 stuivers.)

Leeslessen, N°. 1 en 2.
Reekenlessen, N°. 1, 2, 3 en 4.
Tavel van vermenigvuldiging en opklimmende getallen.
Tavel van het zeedelijk gedrag der Jongelingen.
} alles in plano.

Wijze, hoedanig de Lees- en Reekenlessen en Tavels te gebruiken, kl. 8°.

Als ijverig lid van het natuurkundig gezelschap, geraakte hij bevriend met den r. c. pastoor PETRUS SCHOUTEN (den eerst-bekroonde van de maatschappij *Tot nut van 't algemeen*), hetgeen ten gevolge had, dat VOORHOUT in october 1797 tot de roomsche kerk overging. Wat ons van zijn karakter bekend is in aanmerking nemende, vermeenen wij dat hij, tot nog buiten de regering gebleven zijnde, hoopte door zijne nieuwe geloofsgenooten op het kussen getild te zullen worden, wat echter niet gelukt schijnt te zijn. Ten gevolge van het gebeurde verschenen een paar geschriften en tot wederlegging daarvan in het begin van 1799:

De overgang van FRANS VOORHOUT, *uit de gemeenschap der Gereformeerden, tot die der Roomschgezinden verdedigd; ter beantwoording van een geschrift, genaamd: De overgang van* F. VOORHOUT, *enz. getoetst.*

Alsmede *Een kort doch genoegzaam antwoord op een ander: De beschuldiging van den Pastoor* P. SCHOUTEN *wederlegd, door* PETRUS SCHOUTEN, *R. C. Priester en Pastoor te Alkmaar.*

Met den opvolger van SCHOUTEN kon VOORHOUT het minder goed vinden en met een pater, tot wien hij zich toen wendde, in 't geheel niet, zoodat hij niet meer bij hem ter kerke kwam, hem schreef door het lezen van TEYLERS *Godgel. werken*, dl. V, VI, VIII en XI, tot ander inzigt te zijn gekomen, en eindelijk, 26 jaren na zijnen afval, weder tot de hervormde kerk terug keerde. Wie lust heeft hiervan meer te weten, kan voldoening vinden in den *Protestant*, dl. V. bl. 423—439, Dordrecht 1823.

In den *Konst- en Letterbode* van 1 sept. 1793 vond ik, dat zijne vertaling der *Positiones* van VAN SWINDEN, wegens onvoldoende deelneming, gestaakt werd. C. W. B.

Wis-, natuur- en sterrekundigen (vgl. XII. bl. 13). Op eene belangrijke lijst als deze mag de naam van den zierikzeeschen geneesheer LIVINUS LEMNIUS, geboren aldaar den 20sten mei 1505, niet ontbreken. Zijne *Occulta naturae miracula* Antverpiae apud GUILIELMUM SIMONEM 1564, in kl. 8°. zijn bekend; minder welligt zijn *Liber unus, de Astrologia: in quo obiter indicatur, quid etc.*, te vinden achter zijne *Similitudinum ac Parabolarum, quae in Bibliis ex herbis atque arboribus desumuntur, dilucida explicatio.* Francofurti apud JOANNEM WECHELIUM *et* PETRUM FISCHERUM, 1591. 12°.

Van ALBERT GIRARD, die op de lijst voorkomt, bezit ik een zeldzaam boekje: *Tabula sinuum, tangentium et secantium ad radium* 100000. In 's Gravenhage. *Bij* JACOB ELZEVIER. *Anno* 1629. 12°.

Of tot de wiskundigen ook kan gebragt worden JAN PIETERSZOON DOU, landmeter tot Leyden, die aldaar bij JAN PAETS, JACOBSZ. anno 1629, in 4°., uitgaf *Tractaat van de Roeden ende Landt-maten door Hollant ende Westvrieslant* enz., geef ik den heere S. F. K. ten beste, alsmede eene herinnering aan WILLEM BARTIENS, den bekenden rekenmeester, die in 1593 te Amsterdam geboren was en te Zwolle woonde. L. D. R.

Abraham Cufueler (vgl. XII. bl. 18). In plaats van S. F. K. met »biographische narigten" te kunnen dienen, zou ik gaarne zelf nader omtrent CUFFELERS leven ingelicht worden, en had daarom reeds plan er bij den *Navorscher* om aan te kloppen. Het eenige wat ik van hem weet, put ik uit het Leidsche exemplaar van zijn aangehaald *Specimen*, dat uit het legaat van den bekenden PR. MARCHAND herkomstig is en met een ingevoegd portret prijkt. Hij heet daarop ABRAHAMUS JOANNES CUFFELER, J. U. D. en voert de, hem allezins passende spreuk: *Cedendum fatis.* Zijn geschrift is geheel op Spinozistische beginselen gegrond; het wordt door een woord *ad lectorem* van niet minder Spinozistisch karakter — tot overdrijvens toe — voorafgegaan: »Liber homo," zoo vangt dit aan, »liberam philosophiam philosophandique rationem liberrimo tuo sisto judicio, parum sollicitus, amice vel inimice lector, quam de me meoque agendi modo meisve scriptis sententiam laturus eaque approbaturus an improbaturus sis; interna quippe conscientia, errandi impotens, de veritate mearum opinionum deque rationabilitate seu aequitate mearum actionum, me sufficienter certum atque tranquillum reddit, quam solam pro judice in hac causa (rerum nempe naturalium atque philo-

sophicarum) agnosco, ad cujus dictamen, tanquam ad Lydium lapidem, omnia refero atque examino...... Si rationem desideres cur hic meus foetus in lucem emittatur, eam paucis accipe: putabam me obligatum in commune conferre ea, quae forte fortuna societati naturali et civili, quam excolo, vel saltem alicui ex ejus membris, consociis meis utilia esse poterunt: in quo si erravi nihil refert..... mihi solum in vanum laboravi, nullum inde ad alium redundare potest incommodum; nemo tenetur ea amplecti quae mihi placuerunt, cuilibet suum remanet integrum et liberum judicium, nullius servilem assensum exposco, imo et respuo..... Hisce ergo poteris uti, abuti, vel haec negligere prout tibi commodum visum fuerit, sufficiet mihi solvendo obligationem intimae conscientiae satisfecisse, atque posse animum obtinere tranquillum, ultra quod in hac fragili mortalique vita nullum summum bonum desidero," etc.

In het boekje zelf vindt de schrijver herhaaldelijk gelegenheid van zijne ingenomenheid met den grooten denker te doen blijken; »magni nominis philosophus" (heet hij hem, b. v. p. 103) »cujus immaturus proh dolor! decessus ab orbe literario nunquam satis lugeri potest, prout testantur doctissima illius scripta, quae in manibus fere omnium versantur, quamvis a paucissimis intelligantur." Op een andere plaats trekt hij tegen zijne bekrompen bestrijders, met name den Dordschen pontgaarder BLEIJENBERGH te velde, die — gelijk het heet — in zijn »tractatus contra ethicam incomparabilis viri B. D. S. mirifice contra hanc ethicam invehitur ejusque authorem aperte calummiatur, cum eo mala fide et non candide agens," enz., en met wien hij daarom een ongemakkelijk lansjen wenscht te breken; terwijl hij ten slotte op die Ethica zelve ieder verwijst, die tot ware godskennis komen wil: »de acquirenda Dei cognitione," zegt hij, »abunde satis explicatum est in Ethica B. D. S., quod *opus* sane *aureum* est nullo seculo interiturum, modo ipsi perversus sensus non affingatur; quorsum ergo lectores remitto."

D. v. V.

Leven van Descartes (vgl. XI. bl. 367). Diens leven is beschreven door ADRIAAN BAILLET, uitgegeven te Parijs 1691, 2 vol. 4°.; zeer denkelijk dat het hiervan de *vertaling* zal geweest zijn, die in 1700 te Amst. verscheen. V. D. N.

Leven van Descartes. De uitgave van 1716, te Amsterdam bij ANDRIES VAN DAMME en KAREL VAN RYSSCHOOTEN, meldt G. VAN BROEKHUIZEN niet als vertaler, maar BAILLET als den franschen schrijver. Het door den heer ROOS aangehaalde komt daarin voor op bl. 280. C. W. B.

Leven van Vondel door Brandt (vgl. XI. bl. 174, XII. bl. 9). De heer J. L. A. I. zegt dat, zoo verre hem bekend is, VONDELS *Leven* door BRANDT nooit *met diens naam* in het licht is gekomen. Maar waar vindt men dan het bewijs, dat dit *Leven* werkelijk door BRANDT is geschreven? †.

Albert Cornelisz. Ruijl (vgl. A. R.). J. C. K. kan het een en ander omtrent dezen kenner der maleische taal vinden in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht* 1848, bl. 233, en in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl. Indië.* Nieuwe volgreeks. dl. II. bl. ?, door P. A. LEUPE.

Deze vermeende ook eerst, dat RUIJL predikant was geweest, doch naar aanleiding van het werk van ds. NICOLAES VAN WASSENAER, *Allergedenkwaerdigste geschiedenissen*, gelooft hij met meer grond te kunnen aannemen, dat RUIJL koopman of opperkoopman in dienst der oostindische compagnie geweest is.

LABORANTER.

De Bucquoi (vgl. A. R.). In het jaar 1648 bevond zich aan boord van het schip *Delft*, dat in de vloot van WOLLEBRAND GELEYNSZ DE JONGE, uit Indië te huis voer, JAN DE BUCQUOI van Leiden, slotemaker, vermoedelijk dezelfde naar wien gevraagd wordt. Zie ook *Nav.* X. bl. 283. PIETER BUCQUOI.

De volgende personen, wier namen min of meer bekend zijn, neem ik nog uit de monsterrol dier schepen over, als:

Op den *Walvisch.* ADRIAEN CORNELIS CALFF, van Delfshaven, schipper; JAN REIJERSZ, van Amsterdam, ondercompassenmaker; ADRIAEN HOPPESTEYN, van Delft, opperchirurgijn.

Op *Orangien.* CORNELIS CAESAR VAN DER GOES, vice-commandeur; ARNOUT VAN DEN HELM, opperkoopman; JACOB ENTEN, van Middelburg, schipper; HERMANUS KLENCK, van Amsterdam; NICOLAES RAEY, van Middelburg, opperchirurgijn.

Op *Zutphen.* JAN SYMONSZ, van Amsterdam, opperkoopman; CLAES SIPKENS VISCH, van Amsterdam, schipper; ABRAHAM DE LA FONTEYNE, van Amsterdam, adsistent; PHILIP ANDRIESZ, van Amsterdam, opperbarbier; POULUS DE RIEMER, van Amsterdam, bootsman.

Op den *Tijger.* JACOB CORNELISZ, van Vlieland, vice-commandeur; JAN BORGIOIS, van Amsterdam, opperkoopman; ABRAHAM ROGERIUS, van Leiden, predikant.

Op den *Vreede.* JAN HERMANSEN, van Amsterdam, opperkoopman; JEURIAEN BRUYN, van Amsterdam, schipper; FRANS JANSZ. MAATSUYCKER, van Amsterdam, schipper.

Op den *Coninck van Poolen.* JAN VAN RIEBEECK, van Cuylenburgh, koopman; EVERT THEUNISZ HARNAY, schipper.

Op *Henriette Louysa.* WILLEM BASTINCK, van Middelburg, opperkoopman; ISAAC ABRAHAMSZ, van Middelburg, adsistent; FRANÇOIS MODDES of MODDET, van Sluys, latinse klerk.

Op *Delft.* JACOB ADRIAENSZ. MUTS, van Schiedam, schipper; ANTHONY OUDERMEULEN, uyt den Haach, koopman; CORNELIS CRIJNEN 'T HARDT, schipper en opperstuurman; CORNELIS HORNHOVIUS, van Uyttrecht, adsistent.

Op *Nieuw Rotterdam.* CORNELIS CRACKOUW, van Rotterdam, koopman; HENDRICK ISBRANTSZ 'T HOEN, van Rotterdam, bosschieter; JAN DE COORDE, van Delft, opperchirurgijn.

Op *Westvriesland.* JEURIAEN DE RAEDT, van Amsterdam, boekhouder; JACOB CLAESZ. HACK, van Hoorn, opperstuurman; ISACQ BEVEL, van Haerlem, bosschieter; JACOB BOUDAERT, van Middelburgh, jongen.

Op *Nieuw Enkhuysen.* HENDRICK DE WITT, wt den Haach, koopman; JAN IDSEN DE VINCK, van Campen, schrijver; JAN SINTE, van Enckhuysen, opperstuurman.

LABORANTER.

Sebastiaan Dankaerts (vgl. XI. bl. 368). Van dezen predikant weet ik niet veel goeds te zeggen. Hij ijverde tegen den zoogenoemden duiveldienst, en maakte door dat hevig en onverstandig handelen, dat de invoering van het Christendom eene ramp te meer werd bij al de ellende, die onze vaderen over de schoone Molukken hebben uitgestort. In eene recensie van het uitnemende boek *De Nederlanders in de Molukken, door Dr.* DASSEN HJZN. Utr. 1848, door den heer SLOET TOT OLDHUIS in zijn *Tijdschrift voor Staathuishoudk. en Statistiek*, dl. IV. bl. 270, leest men o. a.:

»Als Dominé DANCKAERTS de ontdekking deed dat zijne kudde den duivel diende, ofschoon grondige kennis, volgens zijne meening hun ontbrak; als de fiscaal en soldaten werden losgelaten om onschuldige plegtigheden van voorouderlijke eeredienst te storen; als men de besnijdenis, een gezondheidsmaatregel in dat klimaat, met boete en schavot, ja met den dood strafte, als men, zoo als in 1656 dertien voorname ingezetenen wegens gewaande duiveldienst eerst liet geeselen en vervolgens levenslang in ketenen klonk; als een dorp op Ceram om de duiveldienst werd afgebrand; als de fiscaal, daar onder het heete klimaat en de heerschappij der oostersche zeden, weelderig als de natuur zelve zich eene rijke bron van inkomsten schiep, door 100 rijksdaalders boete te vorderen voor iedere zoogenoemde schending der huwelijkstrouw, die in het oog der bevolking geene overtreding van zeden was: dan kunnen wij gerust zeggen, dat als de duivel ooit trouwe dienaren gehad heeft, Ds. DANCKAERTS, de fiscaal en zijne soldaten daartoe behoorden."

Als er iets tot verschooning van dergelijke handelwijze kan gezegd worden, zou het wezen, dat de kerkeraden in Nederland tot dien ijver aanhitsten, daar men nog eene halve eeuw na het woeden van ds. DANCKAERTS in de *Notulen van den Middelburgschen kerkeraad* vermeld vindt, dat de kerkeraad op den 19den april 1664 besloot, om bij de kamer van zeventienen te vigileren tegen den duiveldienst, die op Batavia en in geheel Oostindië, zoo men zegt, weder is ingekropen; waarop berigt wordt, dat er door bewindhebbers een streng plakaat al voor lang is gemaakt, maar dat er op nieuw zal over geschreven worden.

φ^2—φ.

Willem Koolenkamp (vgl. XII. bl. 17). Deze naam is mij op de registers van predikanten niet voorgekomen, doch KOOLENKAMP schijnt nog andere werken dan de genoemde lijkrede vertaald en uitgegeven te hebben; zie VAN ABCOUDE, *Naamregister*, 1743—1745, dl. I. en *Aanhangsel.* Nadat JACOBUS DE LA of LA FAYE (FAYUS) Delphinas, zoon van THEODORUS, kleinzoon van ETUFRONIUS, hoogleeraar te Geneve, eenigen tijd den dienst in de Engelsche kerk te Utrecht voor JOHANNES BEST, die aldaar in 1693 stierf, tot veel genoegen der gemeente had waargenomen, werd hij daarbij beroepen en den 27sten dec. 1696 bevestigd, en was, volgens de *Alphabetische Naamrol der predikanten*, in 1757 nog in leven. Behalve zijne *Lijkpredikatie* over WILLEM III in 4°., wordt nog vermeld zijne *Predikatie over Leviticus* XXV vs. 8—10, gedaan ter gelegenheid van het 100jarig jubilé van Utrecht in 1736, vertaald uitgegeven. Zie V. ABCOUDE t. a. p. *Tweede Aanhangsel*, 1750; VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.* in voce.

V. D. N.

Caspar Caprarius (vgl. XI. bl. 368). Deze werd 1607 predikant te Pernis en 's Graven Ambagt, en in 1619 afgezet. Zie SOERMANS, *Kerk. Regist. der Predik. van Zuid-Holland.*

V. D. N.

Lui seul vaut une armée (vgl. A. R.). Niet uit den ouden, maar uit lateren tijd kan ik wijzen op FERDINAND VAN BRUNSWIJK, die in den zevenjarigen krijg dezen eertitel volkomen bewees waard te zijn. FREDERIK zond hem in 1757 tegen de zich bijeen trekkende troepen der geallieërden. »FRÉDÉRIC ne pouvoit pas envoyer beaucoup de soldats, mais il donna un chef *qui valoit seul une armée*: c'étoit le duc FERDINAND DE BRUNSWICK." *Histoire de la guerre de sept ans, par M.* D'ARCHENHOLTZ, *trad. de l'allemand par M. le ba-*

ron DE BOCK. Metz et Paris, 1789, part. I. p. 83. L. D. R.

Adrianus Hofferus (vgl. XI. bl. 364, XII. bl. 44). In den vorigen jaargang wordt door H. gevraagd, wie ADRIANUS HOFFERUS was, die in 1625 te Middelburg uitgaf: *Een ghebedt tot Jezus Christus voor den vrede der kercke. Uyt den Latyne.* Zonder dit gedicht, dat slechts van geringen omvang is, te kennen, geloof ik toch, dat er geen twijfel kan bestaan, of de maker daarvan was niemand anders dan de bekende ADRIAAN HOFFER, heer van Bommenede, een der vele geleerde mannen, welke Zeeland in zijnen tijd had voortgebragt. Bij de vraag zelve wordt reeds op zijne zoetvloeiende en kernachtige *Nederduytsche poëmata* gewezen, die grootendeels onderwerpen behandelen, aan godsdienst en zedekunde, toegepast op het dagelijksche leven, ontleend. Niet minder heeft hij evenwel uitgemunt door zijne latijnsche gedichten, die hem hebben doen kennen als een grondig geleerde, die geheel en al in de klassieke oudheid te huis was. Bij voorkeur schreef hij zijnen naam met eenen latijnschen uitgang ADRIANUS HOFFERUS, meestal met vermelding van zijne geboorteplaats: Zirizaeus. Aan de kerkelijke aangelegenheden van zijnen tijd nam hij een ijverig en werkzaam deel, zonder zich tot hartstogtelijkheid te laten verleiden of zich schuldig te maken aan overdrijving en liefdeloosheid: echte humaniteit was het kenmerk van zijnen ganschen handel en wandel. In de jaren 1618 en 1619 was hij wegens de provinciale synode van Zeeland gedeputeerd op de groote nationale synode te Dordrecht. Zijne vrome gemoedelijkheid en zijn ware godsdienstzin stralen door in alle zijne werken: geen wonder dat een man, als hij, een paar jaren na de synode zich gedrongen gevoelde om voor den vrede der kerk te bidden. Ofschoon te Zierikzee met der woon gevestigd vertoefde hij dikwijls te Middelburg, waar zijne tegenwoordigheid niet alleen meermalen vereischt werd door het openbare ambt, dat hij bekleedde, maar waarheen hij zich voortdurend aangetrokken vond door het vriendschappelijk verkeer, dat hem daar zoo ruimschoots geboden werd in den gezelligen kring der verdienstelijke mannen, die met hem niet weinig hebben bijgedragen tot den bloei der letteren in Zeeland. Hij was de ziel der vereeniging, die aanleiding gaf tot de uitgave van *de Zeeuwsche nachtegaal* en JACOB CATS, SIMON VAN BEAUMONT, APOLLONIUS en JACOB SCOTTE, CORNELIS BOEY, PHILIBERT VAN BORSSELEN, JOHAN DE BRUNE, JACOBUS HOBIUS, ADRIAAN VALERIUS, ABRAHAM VAN DER MIJLE, PHILIPPUS VAN LANSBERGE, JOHANNES DE SWAEF, LENAERT PEUTEMANS, ADRIAAN VAN DER VENNE, de dichteres JOHANNA COOMANS en zoovele andere personen onder hare leden telde, die zich allen, minder of meer, op letterkundig gebied onderscheiden hebben. In de verschillende werken, waarin over onze vaderlandsche letterkunde wordt gehandeld, zijn zijne geschriften en dichterlijke verdiensten genoegzaam vermeld en toegelicht; zijn leven vindt men beschreven bij DE LA RUE in zijn *Geletterd Zeeland*, bij KOK in zijn *Vaderl. Woordenboek*, enz. Vollediger echter dan deze bronnen is zijne levensschets, welke met zijn portret geplaatst is in den *Zeeuwschen Volksalmanak*, jaargang 1836, bl. 118—128; alles wat daarin voorkomt is uit officiële bescheiden geput. Hij werd den 24 Mei 1589 te Zierikzee geboren uit ROCHUS HOFFER en SUSANNA EWOUDS TEYLINGS. Hij was schepen van die stad in de jaren 1613, 1614, 1615, 1616, 1617, 1618 en 1619 en raad van 18 october 1616 tot october 1627. Hij vervulde er de betrekking van thesaurier in de jaren 1621, 1622 en 1627, terwijl hij tweemalen, in de jaren 1620 en 1626, de burgemeesterlijke waardigheid bekleedde. Hij is het meest bekend als rentmeester-generaal van de domeinen der grafelijkheid van Zeeland Beoosterschelde, welken aanzienlijken post hij van 20 september 1627 tot zijn overlijden op den 21 Mei 1644 heeft waargenomen. Hij was gehuwd met MAGDALENA DE JONGE. Al de geleerden van zijnen tijd, waaronder HEINSIUS, SCRIVERIUS, KINSCHOT, BOXHORN, enz. waren eenstemmig in zijnen lof. Ook zijne geboorteplaats heeft veel verpligting aan hem gehad. Het huis van de HOFFERS is, naar men mij verzekerd heeft, tegenwoordig nog te Zierikzee in wezen en staat, met het wapen in den gevel, over de steenen brug en de kleine kerk.

J. H. ST.

Adrianus Hofferus. De naam van ADRIAAN HOFFER, geb. te Zierikzee den 24 Mei 1589 en overleden aldaar den 21 Mei 1644, klinkt even als die van zijnen zoon ROCHUS HOFFER in Zeeland niemand vreemd. Hij was schepen, raad en ouderling in zijne geboortestad en met GODEFRIDUS UDEMANS gecommitteerde op de vermaarde synode van Dordrecht. De hoogleeraar M. Z. VAN BOXHORN, dien hij, als ik wel heb, bij zijne vrijaadje met de dochter van den middelburgschen burgemeester DUVELAAR met raad en daad bijstond, vereerde zijn door J. SARRAGON in het koper gebragt portret met een deftig latijnsch bijschrift, en de bekende CASPAR VAN KINSCHOT herdacht hem in een rouwdicht. Men vindt over HOFFER een uitvoerig artikel, waarin ook zijne voornaamste geschriften worden opgenoemd, in *Geletterd Zeeland* van P. DE LA RUE, uitg. v. 1734, bl. 178. φ^2—φ.

Jacobus Stermont (vgl. XI. bl. 368; XII. bl. 46). Hij was een zoon van PETRUS STERMONT en doctor in de theologie, werd achtereenvolgens predikant te Leiderdorp, te Rotterdam en in 1649 te 's Gravenhage, alwaar hij den 26sten october 1665 is overleden. — Er bestaat van hem een fraai doch zeldzaam voorkomend portret, door PHILIPPE gegraveerd, naar MIJTENS, gr. folio. Men kan hem vermeld vinden, onder anderen bij SOERMANS, *Kerkel. register van Zuidholland*; VAN HARDERWIJK, *Naaml. van predikanten van Rotterdam*; HINLOPEN, *Hist. der overzetting van den Bijbel*, bl. 216; VAN MAURIK, *Naamlijst*; GLASIUS, *Godgel. Nederland*; *Archief voor kerkel. zaken*, dl. X. bl. 210; JÖCHER, *Gelehrt.-Lexicon*; MÜLLER, *Lijst van portretten*, N°. 5150; VAN ABCOUDE, *Naamregister*; ook WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, dl. XII. bl. 81. V. D. N.

Adriaen Paets en Joannes Naeranus (vgl. XI. bl. 365; XII. bl. 47). Over den eerstgenoemden kan FRISIUS bij SCHELTEMA, *Staatk. Nederland*, in voce PAATS, vele bijzonderheden vermeld vinden, en verder de auteurs door hem genoemd als WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, ook de *Bijvoegsels* en *Nalezingen*; BRANDT, *Poëzy*; PACQUOT, *Memoires* en BAYLE, die hem een groot godgeleerde, regtsgeleerde, staatsman en wijsgeer noemt, naslaan. Wat den in de tweede plaats genoemden betreft, ofschoon SCHELTEMA in zijn *Mengelwerk*, dl. III. st. 3. bl. 57, JOHANNES NAERANUS noemt als den geleerden *boekverkooper*, die een kleinzoon van SAMUEL was, twijfel ik of hij daarmede niet bedoeld hebbe ISAAK NAERANUS, die *boekverkooper* en een kleinzoon geweest is van SAMUEL en van MARIA JUNIUS, en een zoon van JOHANNES en van ANNA RIJCKEWAERT; JOHANNES NAERANUS was predikant aan de oude Wetering; zie over hem en dit geslacht SCHOTEL, *Kerkel. Dordrecht*, op verschillende plaatsen. Ik verwacht dat nergens elders meer bijzonderheden, dezen betreffende, zullen te vinden zijn.

V. D. N.

P. Rabus (vgl. XI. bl. 364; XII. bl. 48). Over PIETER RABUS (geboren te Rotterdam den 12den december 1660 en overleden aldaar den 13den januarij 1702) vindt men een zeer uitvoerig artikel in HOOGSTRATENS *Woordenboek* in voce. Vele bijzonderheden van dat artikel zijn ontleend aan de door RABUS uitgegeven *Boekzaal van Europa voor* 1693, 1694, 1696 en 1701. φ^2—φ.

Het leven van Bernard de Palissy (vgl. XI. bl. 363; XII. bl. 48). Noch bij LE LONG, *Bibliothèque de France*, noch bij BRUNET, *Manuel d. Libr.*, wordt zijne levensbeschrijving vermeld. De *Biographie Universelle*, Brussel 1845, in voce, zegt dat zijne werken herdrukt zijn, Paris 1777, in 4°., *Avec les notes de* FAUJAS DE SAINT FONDS *et des recherches sur la vie de l'auteur par* GOBET; het laat zich alzoo niet denken dat er eene levensbeschrijving, veel minder eene eigene levensbeschrijving van hem bestaat. V. D. N.

Corn. Gijsb. Plemp (vgl. XI. bl. 362; XII. bl. 10). Deze wordt vermeld door VALERIUS ANDREAS, FOPPENS, SWEERTIUS, en inzonderheid als latijnsch en ook nederduitsch dichter door BORRICHIUS, *de Poet. Lat.*; HOEUFFT, *Parnassus Latino Belgicus*; HOFFMAN PEERLKAMP, *De Vita Doctrina et facultate Poet. Nederlandorum*; WITSEN GEIJSBEEK, *Biogr.-Anth.-Crit. Woordenboek der dichters*; ook VONDEL, in zijne *Poezy*, maakt van hem gewag en prijst zijnen ijver voor den roomschen godsdienst. Behalve het oordeel over zijn dichttalent, zal men bij die allen, zoo ook bij J. KOK, *Vaderl. Woordenboek*, weinig meer vinden dan hetgeen door WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, in de *Voorrede*, en in dl. III. bl. 220, van hem is gezegd geworden. V. D. N.

J. Ribbius (vgl. XII. bl. 17). JOHANNES RIBBIUS was een zoon van HERMAN, die in 1622 als predikant te Utrecht overleed, en broeder van WILHELMUS, die, te Rhenen predikant zijnde, stierf 1642. JOHANNES, proponent zijnde, werd 1635 beroepen te Haaften en kwam te Buren 1638, van waar hij in 1649 naar Arnhem vertrok, alwaar hij in 1656 overleden is. V. D. N.

Hubert Goltzius en Broer Cornelis (vgl. XII. bl. 18). Het is bekend hoe de »kunstige steker" (graveur), schilder en oudheidkenner HUBERTUS GOLTZIUS der hervorming was toegedaan. De geleerde H. Q. JANSSEN geeft in zijne *Kerkhervorming te Brugge*, Rotterdam 1856, dl. I. bl. 134—140, eenige belangrijke levensbijzonderheden op van dien beroemden kunstenaar, die in dien veelbewogen tijd menigmalen »den suspecten boekprenter" genoemd werd. Wat zijn aandeel in de uitgave der beruchte *Sermoenen* betreft, zegt hij: »Gelijk het nu wel niet uitgemaakt, maar toch schier aannemelijk is, dat GOLTZIUS de bewuste brieven (de *Brieven* van STEPHANUS LINDIUS, in maart 1567 uitgekomen, en juist twee jaren later op den *Index* geplaatst als STEPHANII LINDII *Epistolae de Magistratu et Missâ*) in 't licht heeft gezonden, zoo mag men ook hetzelfde zeggen aangaande de *Sermoenen* van *broeder* CORNELIS. Het wordt ons van meer dan eene zijde verzekerd dat men hem voor den man houdt, die deze *Sermoenen* bijwoonde, opschreef en in

druk gaf. Men herleze wat men uit de voorredenen ten dezen aanzien heeft bijgebragt. En naar het getuigenis van den monnik zelven, kwam GOLTZIUS, al woonde hij nergens de misse bij, zijne sermoenen hooren, »gelijk alle Erasmianen en Cassandrianen doen.""

Ik wil hier nog in het voorbijgaan mededeelen, dat een zeldzaam, naar een bevoegd beoordeelaar zegt, misschien éénig exemplaar van den eersten druk (1569) der beruchte *Historie van Broer* CORNELIS ADRIAENSEN *van Dortrecht*, enz. door wijlen dr. J. AB UTRECHT DRESSELHUIS vóór een paar jaren aan de bibliotheek van het Zeeuwsch genootschap werd geschonken. φ²—φ.

C. van Velzen (vgl. XII. bl. 18). In het *Gedenkboek van Stad en Lande*, door H. H. BRUCHERUS, J. CZ. Gron. 1792, wordt CORNELIUS VAN VELZEN genoemd een zoon van ADRIANUS, geboren te Oudorp in Holland. Hij werd predikant te Ede in Gelderland, daarna te Groningen; is in 1728 buitengewoon en in 1731 gewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid geworden, heeft in 1734 voor het hoogleeraarambt te Leiden bedankt en kreeg vervolgens iedere maand eene predikbeurt in eene der drie hoofdkerken. Hij overleed in 1751.

Volgens DE JONGH, *Naamlijst der Geldersche Synode*, kwam hij als proponent te Ede, en is aldaar bevestigd den 8sten october 1719, te Groningen den 9den augustus 1722, heeft zijne *inaugurale oratie* als extraordinarius hoogleeraar gehouden den 25sten junij 1728, en als ordinarius den 17den april 1731. Zijn deftig gelaat met mantel en bef, als hoogleeraar, en breede afhangende pruik, door J. A. WASSENBERG geschilderd en door J. HOUBRAKEN zeer fraai gegraveerd, is in ovaal in folio, met bijvoeging der spreuk *Candide et prudenter*. Onderaan twee 10regelige verzen, één in het Latijn, en één in het Nederduitsch van J. A. NIEBURG, philos. doctor. Dit portret, hem op zijn 50ste levensjaar voorstellende, werd bezorgd door W. FEBENS en C. BARLINKHOF, 1746, waaruit schijnt te blijken dat hij in of vóór 1696 zal geboren zijn. Zijne *Leerredenen* en andere schriften zijn bij VAN ABCOUDE, *Naamregister*, dl. I. en II. *Aanhangsel*, 1743—45, vermeld. V. D. N.

Cornelis van der Vliet (vgl. XII. bl. 18). Hij was een hagenaar van geboorte, werd in 1651, proponent zijnde, beroepen te Asperen, van daar in 1653 naar de Klundert, voorts in 1661 naar Maastricht en in 1664, gelijktijdig met PETRUS MONTANUS, beroepen en den 22sten mei bevestigd te Utrecht, alwaar hij den 25sten junij 1683 is overleden, oud 55 jaren, 8 maanden en 26 dagen, zoodat hij zeer waarschijnlijk den 31sten september 1628 zal geboren zijn; zie H. VAN RHENEN, *Lijst der predikanten van de provincie Utrecht*, uitgave 1705.

Zijn zoon PHILIPPUS VAN DER VLIET, wiens afbeelding in plaat uitgaat, is in 1708 als predikant te 's Gravenhage overleden.

V. D. N.

Frans Baltensz. (vgl. A. R., XI. bl. 300). Naauwelijks waren wij de kinderschoenen ontwassen, of wij vestigden onze jeugdige aandacht op het woord FRANS BALTENSZ, dat ons oor meermalen opving onder de huiselijke conversatie, waarbij wij tegenwoordig waren, een woord (was het een woord of een naam, wij konden het niet raden), dat in den regel met een minder of meerder hartelijk gelach gepaard ging, en mitsdien eindelijk onze nieuwsgierigheid in hooge mate begon op te wekken, te meer daar de goede lieden, die er nog al dikwijls mêe schermden, evenmin als wij schenen te weten of het woord een persoon of eene zaak gold, en er zich slechts op de traditie af van bedienden als blasoen, telkens wanneer er sprake was van iets geks of van iets geheel onverstaanbaars. Lang zou dus onze weetlust onvoldaan gebleven zijn, zoo wij niet eerlang op een onzer veelvuldige boekenuitstallingen een gothisch titelblaadje hadden zien prijken met het geheimzinnige »Frans Baltensz." Maar was dat wel de immer lachverwekkende FRANS BALTENSZ die wij zochten? Hoe kon dat rijmen met een zoo serieuse heilige zaak als het evangelie van JOHANNES? Het boekske zou het ons leeren. Wij kochten het en ondervonden weldra, dat we inderdaad de hand gelegd hadden op de erfelijke type van wartaal en medelijdenswaardige gekheid. Maar waartoe al die dwaasheid, door welke oorzaak of met welk doel zag zij het licht? Gold het hier eene niet zeer gelukkige studentenstreek, was het godsdienstige waanzin of slechts daaraan grenzende theologische naïviteit, zoo als zich die bij protestantsche leeken nog wel eens elders en later plag voor te doen? Dien »sleutel des geheims" wenschten wij te vinden, maar daartoe moest toch het werk zoo naauwkeurig mooglijk onderzocht worden; wij deden het met taai geduld gedurende zoo iets van dertig jaren lang, en smeten het verwenschte boek meer dan honderd malen met walging en vermoeidheid in een hoek, zonder den sleutel des geheims te hebben gevonden, terwijl ook lieden van anders veelzijdige eruditie, die wij er over raadpleegden, ons niet verder of beter konden voorthelpen. In latere jaren verscheen het tijdschrift de *Navorscher*, dat door het oplossen en toelichten van dergelijke questien aan onze vaderlandsche bibliographie werkelijk goede diensten bewezen heeft. Dat FRANS BALTENSZ in dat maandwerk zijn beurt moest krijgen kon niet uitblijven, en

reeds in den eersten jaargang werd de man en zijn boek in behandeling genomen, zonder dat er de conclusie veel verder door kwam, totdat een der vroegere medewerkers het feit of de anecdote te berde bragt, dat BALTENSZ zelf zijn tekst, die veelligt voor de verminking heel mooi geweest is, moedwillig door knippen en schudden onverstaanbaar gemaakt had; eene oplossing, die hoe beschamend en teleurstellend ook voor volhardende onderzoekers, als wij, die jaren achtereen jagt op die kinderachtigheid gemaakt hebben, ons toch welkom moest wezen om een einde te maken aan afmattend tobben een betere zaak waardig.

»*Se non è vero è ben trovato*," dachten wij, en meenden voor goed en voor altijd met de plaag van ons leven te hebben afgedaan, toen wij onder een in die gerustheid geschreven artikeltje (XI. bl. 300) eene vrij barsche teregtzettende nota vonden, waardoor niet alleen het vraagstuk op zijn primitive standpunt teruggezet wordt, maar waarbij wij zijdelings beschuldigd worden of in 't geheel niet of kwalijk te hebben gelezen! een vreemde belooning voorwaar voor een zoo langjarig onderzoek. *Zóó* »cru" zijn wij nooit teregtgezet en kunnen dan ook niet zonder appel in dat vonnis berusten. — Zijn er onder onze lezers sommigen die de eer niet hebben FRANS BALTENSZ van nabij te kennen? Wij gelooven dat ze er zijn, en vragen daarom verlof om hen bij hem te introduceren.

»Namentlijck, die in sijnen name gelooven: dat is/ te weten/ de sulcke heeft de Heere gheschoncken of gedaen de sterckte aentevangen/ of beginnen te zijn/ en sijn beminde van Godt de Heere te verklaren hem de rechtgheloovighe in sijn in verklaren hem de rechtgheloovighe/ sijn zijn in sijn seijndinghe van Godt de Heere in Jerusalem op de hooge feesten de rechtgeloovige/ daer de werckinghe die de Godtheid is tot maken die de rechtgheloovighe / een afmalinghe hem in vereerlijckinghe hier na / welcke binnen de verklaringhe de Heere hem de rechtgheloovighe zijn sijn in sijn seijndinghe van Godt de Heere/ in Jerusalem op de hooghe feesten de rechtgheloovighe/ daer de werckinghe die de godtheit is/ tot maken die de rechtgheloovighe een afmalinge hem in vereerlijckinghe hierna/ in die vertrouwen.

(Woordelijcke verklaringhe van het eerste capittel in JOHANNE pag. 13).

Zoo zijn er buiten de Samaritane, die slechts 51 paginaas heeft, nog 314 andere paginaas niet duidelijker, niet verwarder, en wanneer hij tot besluit zijn CLEOPHAS laat zeggen: »Brande niet onse herten doe hij ons de Schrift opende" mogen wij, BALTENSZ dan op onze beurt niet toeroepen: »ook onze herten branden bij het openen der uwe, maar zij branden van ongeduld om u voor uwe mystificatie een knip voor den neus te geven, en mogen wij onzen geachten verbeteraar dan niet afvragen, wat hij dan toch wel door verwarring verstaat, en of hij soms in den waan verkeert dat wij het besprokene knippen en schudden en inplakken in den meest letterlijken zin hebben opgenomen, iets wat wij zonder typograaf of boekverkooper te zijn, met ons beetje gezond verstand voor een technische onmooglijkheid houden; mogen wij hem niet in beleefde bedenking geven, of het doorhalen van sommige woorden en het bijvoegen van andere in de copij de door BALTENSZ gewenschte en de door ons verwenschte verwarring niet even goed konden doen ontstaan, en of mitsdien de knipanecdote zoo peremptoir behoort te worden ontkend, ook dan wanneer de overlevering haar ietwat metaphorisch tot ons heeft overgebragt?

Wij concluderen aldus:

Eerst is ons gezegd dat BALTENSZ zijn kostbaar manuscript verknipt had; wij hebben er ons bij nedergelegd, omdat wij alle onze medenavorschers op hun woord gelooven, zoolang wij hunne gegevens niet op goede gronden kunnen tegenspreken, en ook omdat ons daarmede de gordiaansche knoop doorgehakt scheen.

Nu wederom wordt ons op stelligen toon aangekondigd, dat die overlevering niet het minste geloof verdient, en hoezeer wij vermoeidheidshalve het tegendeel zouden wenschen en mitsdien eenigermate hebben gedifficulteerd, zoo moeten wij bij gebrek aan grondige tegenbewijzen ook onzen laatsten berigtgever op zijn woord gelooven, gelijk wij doen bij deze, maar daardoor ligt dan ook een finale afrekening met BALTENSZ wederom geheel in duigen, en moet het onderzoek andermaal van meet af aan begonnen worden. Wel valt het ons wat hard zoo laat ter schole te moeten gaan, maar wij mogen toch niet aarzelen, om ter bereiking van het eenmaal beoogde doel, nogmaals de hulp onzer medewerkers in te roepen. Wie hunner gaat ons dan welwillend, en kan het zijn onder eenigzins parlementaire vormen, mededeelen, wat wij in somma van onzen eminenten voorzaat FRANS BALTENSZ te denken hebben, of hij als een goedaardige of als een kwaadaardige gek te beschouwen is, en met welk verstand zijn niet genoeg verwarde schriften moeten worden gelezen?

MARS.

[Doet het ons leed, dat MARS onze aanteekening XI. bl. 300 voor eene barsche teregtwijzing houdt, en er dus geheel iets anders in vindt dan er mede bedoeld is, wij verheugen ons toch dat wij het, wat de zaak zelve betreft, inderdaad met hem eens zijn. Wij noemden het verhaal, dat FRANS BALTENS een deel van zijn manuscript zou hebben verknipt, de woorden in eenen zak gedaan, dooreengeschud en hier en daar ingevoegd, eene overlevering die niet het minste geloof verdient. MARS verklaart het

voor eene onmogelijkheid. Het verschil tusschen ons bestaat alleen hierin, dat wij de overlevering in letterlijken zin verstaan hebben, MARS daarentegen in metaphorischen zin. Op de vraag aangaande FRANS BALTENSZ en zijn boek hopen wij de volgende maand terug te komen.]

Martinus Borrheus en Honoricus Macherius (vgl. XI. bl. 364). Waarschijnlijk zal hiermede bedoeld zijn MARTINUS BORRHAUS, doct. en prof. in de theologie te Basel, ook wel CELLARIUS genoemd, geb. 1499 te Stutgard. Hij werd 1546 hoogleeraar in de theologie te Basel, stierf 1564, heeft verscheide schriften uitgegeven; zie over hem ADAMI *Vitae eruditorum*, FISCHLIN, *Mem. Theol. Wurtemburgensium*, TEISSIER, *Eloge des Savans*, JÖCHER *Gelehrt.-Lexicon*. Van CASTELLIO (SEB.) heeft men *Vier Samenspraken over de Predestinatie*, enz.; en nog een werk *van de Predestinatie*, 8°. Zie VAN ABCOUDE, *Aanhangs. op het Naamregister*. MACHERIUS is mij onbekend.

V. D. N.

Franciscus Raarda (vgl. XI. bl. 364). W. COLUMBA en A. G. DREAS, *Naamlijst der predikanten in de classis van Dokkum*, bl. 162, noemen hem ten onregte ROORDA, hij teekende zich altijd RAARDA en in de classicale handelingen en andere geschriften wordt hij ook steeds RAARDA genoemd. Hij was in Holland geboren en proponent toen hij te Oudwoude en Westergeest werd beroepen; welk beroep in de classicale vergadering, den 28 novemb. 1642 gehouden, werd geapprobeerd, waarna hij hier is bevestigd. Zijn gedrag was verre van onberispelijk, zoodat hij eindelijk in de classicale vergadering den 30 oct. 1648 »om dronkenschap en falsiteit in geschrifte daarna begaan" van zijnen dienst is ontzet en uit medelijden jegens zijn huisgezin hem toegestaan om tot mei aanstaande in de pastorij te mogen blijven wonen en de inkomsten te genieten. Hoewel hij aanvankelijk met dit vonnis spotte, heeft hij er zich aan onderworpen en verzocht aan gemelde classis om weder beroepbaar verklaard te worden, hetgeen door haar den 15 mei 1649 werd geweigerd. Hij is in dat jaar te Groningen gaan wonen. Op de vraag van de classis van Dokkum aan den kerkeraad te Groningen gedaan, of hij tot het avondmaal en het prediken weder toegelaten konde worden, werd den 8 junij 1653 besloten te antwoorden, »dat zijn gedrag hier zoodanig is, dat de kerk voor zoodanige ten hoogsten dient gewaarschuwd te worden, om door dezelve niet meer bedrogen en bedroefd te worden." Tot aanvulling van eene naamlijst der predikanten van Friesland zoude ik zijn verder wedervaren gaarne weten, en wel waar, wanneer en in welken ouderdom hij overleed.

T. A. R.

Assuerus van de Pol (vgl. XI. bl. 364). AHASSUERUS POLLIO kwam 1617 te Sluipwijk en werd 1619 afgezet. Welligt was hij dezelfde als ZWEDERUS VAN DE POLL, die in later tijd predikant was op het huis te Gennip, en in 1655 of 1656 overleed; zie SOERMANS, *Kerk. Reg.* en DE JONGH, *Naamlijst Geld. Synode.*

V. D. N.

George Spindler (vgl. XI. bl. 364). VAN ABCOUDE, *Aanhangsel op het Naamregister*, noemt van hem; *Noodig berigt van de wonderwerken, voorsienigheid en predestinatie*, vertaald door J. C. v. B. 8°. Enkhuizen 1609.

J. ARENDS. V. D. N.

De sterke helper (vgl. XI. bl. 365). De schriften van R. TELLE of REGNERUS VITELLIUS zijn vermeld door P. DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*, uitgave 1741, bl. 341, in voce VITELLIUS; doch daaronder wordt *De sterke helper* niet genoemd.

V. D. N.

Philippus Ludovicus (vgl. XI. bl. 368). Zijn naam is PHILIPPUS LUDOVICUS FELBACH; hij was proponent toen hij in 1620 de eerste predikant werd te Millingen en Zeeland in Gelderland, hij werd in 1628 hoogduitsch predikant te 's Gravenhage en in 1632 nederduitsch te Maastricht; hij werd daar emeritus in 1658 en overleed in 1667. Zie H. DE JONGH, *Naamlijst der predikanten van Gelderland*, bl. 301 en F. MULLER, *Biblioth. van pamfl.* n°. 2629.

T. A. R.

[Hetzelfde werd ons uit dezelfde bronnen gemeld door onzen medewerker V. D. N.]

Petrus de Witte (vgl. XII. bl. 18). Eenige schriften van P. DE WITTE worden vermeld bij VAN ABCOUDE, *Naamregister van Nederd. Boeken*, 1743, waaronder ook genoemd wordt *De Delfse Donderslag*, Utrecht 1694, in 12°. en de *Donderslag der Godloosen*, Amst. 12°., welk laatste anders aan C. VAN NIEL wordt toegekend, zie *Nav.* VII. bl. 36 en X. bl. 149, alwaar ook door mij is vermeld een tegenschrift op het eerstgenoemde door A. VAN GHELUWE.

Indien de schrijver dezer werken de leidsche predikant geweest is, dan weet men van hem, dat hij, proponent zijnde, in 1644 of 1645 te Koudekerk is beroepen, in 1650 te Hoorn, in 1653 te Delft en in 1656 te Leiden, alwaar hij in 1669 gestorven is.

Van hem bestaan twee portretten, het eene, zwarte kunst door P. SCHENK naar VAN MIERIS, J. TANGENA excud., het onderschrift heeft: PETRUS DE WITTE, Lugd. Bat. nat. 23 August 1622, denatus 23 August 1669, en een vierregelig nederduitsch vers, geteekend PETROPHILOS; het andere gegraveerd, J. HOFF-

PANYON fecit en J. TANGENA exc.,onderschrift: PETRUS DE WITTE, gewezen leeraar enz., ook met een ander vierregelig nederduitsch vers. Welligt behoorde hij tot het geslacht van JOANNES PIETERSZ. DE WITTE. Zie *Nav.* I en II. vgl. *Alg. Register.* V. D. N.

A. M. van Schuurman (vgl. A. R.). Voor mij ligt een exemplaar van de eerste uitgave harer *Heilige Lofzangen*, anno 1675 (z. *Nav.* I. bl. 68). Hierachter is bijgebonden bl. 326 – 332 uit een ander boek, zijnde hare *Bedenkingen over de toekomste van Christi koningrijk.* Uit welk boek kan dit genomen zijn? Uit de tweede vermeerderde uitgave van 1683?

Voorts is er nog achter bijgebonden een geschreven vers, groot 90 achtregelige coupletten: *Een Lied van 't Geloove en deszelfs beleid.* Is dit ook van haar?

C. P. L.

Uitgevers van volksboeken. De titel van bijna al onze volksboeken, romans, liedeboeken of wat het anders zijn mogen, draagt den naam van den uitgever; op zeer vele echter is geen jaargetal uitgedrukt. Men wenscht dus eene zoo veel mogelijk volledige lijst van de uitgevers van volksboeken, met opgave van den tijd wanneer zij geleefd en gedrukt hebben, opdat men daardoor in staat gesteld worde den tijd der uitgave van een menigte werken, die geen jaargetal dragen te bepalen.

Gedicht bij de opening der algemeene vergadering van?

Ter opening van de Algemeene Vergadering,
7 *October* 1794.

Nog loeit de staatsorkaan uit duizend ijzren monden,
En drijft verschrikking voor zich heen.
Nog grieft het moordend staal ontelbre boezemwonden,
En maakt den noodkreet algemeen.
En wij, wij mogen nog hier vrolijk samen komen,
Hier aan de kunst onze offers biên.
Hier doet de vriendschap nog, naast Pindus milde stroomen,
Slechts beelden der verrukking zien.

Wij kwamen weer bijeen, lofwaarde kunstgenooten!
'k Roep u des 't welkom, welkom toe!
Geniet al wat uw vreugde en ijver kan vergrooten.
Dat elk, veel meer dan ooit, aan zijnen plicht voldoe!
Dan zal het bar saisoen, ons steedlijk winterleven,
Welligt het Landvermaak aan onzen geest hergeven.

Sluiting.

Gij wilt geen enklen dag, all' uwe kragten wijden.
Neen, de oefening begon, zoo wel als dit getij.
Genoeg! dat deeze zaal, tot aan het eind der tijden,
Een heiligdom der kunst, maar ook der vriendschap zij.

Van welke algemeene vergadering kan hier sprake zijn en wie is de maker van bovenstaande regels?

LABORANTER.

Komt het staal den kei te raken. Ik heb in mijne jeugd een versje gekend, beginnende met de regel

»Komt het staal den kei te raken."

Wie kan mij de volgende regels opgeven?

9 Januarij.

A. Moonen. In 1665 verschenen te Utrecht eenige gedichten onder den titel: A. MOONEN, *Verbastert Nederlant of klagte over de verdorve reden van mijn vaderlant.* Wat is er van dezen A. MOONEN bekend? C[5]. N°. 2.

[De vrager zie KOK, WITSEN GEYSBEEK, GLASIUS, enz. enz. Een paar bijzonderheden hem betreffende, zijn vermeld in den *Navorscher.* Zie A. R. o. h. w.]

J. Oudaen. Waar kan ik eene goede volledige levensbeschrijving vinden van J. OUDAEN? C[5]. N°. 2.

[De volledigste zal wel zijn de door DAVID VAN HOOGSTRATEN geschrevene. Zij wordt gevonden achter het derde deel van OUDAENS *Poëzij.*]

Abraham van de Velde. Wat is bekend van den predikant ABRAHAM VAN DE VELDE? Hij leefde omstreeks 1660. Heeft hij ook geschriften uitgegeven? C[5]. N°. 2.

J. M. Rouw. Wat is er bekend van J. M. ROUW, die in het begin dezer eeuw waalsch predikant te Maastricht was? In GLASIUS *Godgel. Nederland* wordt hij niet genoemd, ofschoon hij *Leerredenen* heeft uitgegeven, waarvan in 1804 eene vertaling verscheen.

C[5]. N°. 2.

Grafschrift van P. Nannius. Wordt het grafschrift op PETRUS NANNIUS, beginnende: »*D. M. S. D. Petro Nannio Alcmariano*" werkelijk in eene der kerken te Leuven (en welke) gevonden, of bestaat het slechts op het papier? Het is vrij uitvoerig en bevat o. a.: »HADRIANUS HECQUETIUS *Carmelita Amico lugens ponebat.*" C. W. B.

Paschaas »*Gheestelyck Pelgrimagie.*" In *Notes and Queries* (3d. S. vol. I. bl. 12), lees ik de volgende vraag van B. H. C.

»Ik heb een klein boekske in mijn bezit, uitgegeven door PIETER CALENTIJN te Leuven in 1576, als het bij doode nagelaten werk van JAN PASCHA. De titel luidt: *Een deuote maniere om Gheestelyck Pelgrimagie te trecken tot den heylighen lande* enz. Het boek is in 't Vlaamsch, en bestaat uit twee gedeelten: het eerste bevattende voorloopige inlichtingen en gebeden voor den pelgrim: het tweede een dagelijkschen reiswijzer, en de opgaven, hoe den togt in één jaar te volbrengen. Het *Pelgrimagie* geeft eenige wetenswaardige bijzonderheden omtrent de plaatsen die men bezoekt, en is versierd met eene menigte grove

afbeeldingen, waarvan sommige zeer belangrijk. Het drukwerk beslaat 159 bladen (*leaves*), en wordt in mijn exemplaar gevolgd door een handschrift, dat hoofdzakelijk de copie is van een gedeelte van den tekst. Wat ik weten wil, is of er iets bekend is van den schrijver, en of het werk zelf eenige waarde heeft? De titel zegt ons, dat PASCHA doctor was in de godgeleerdheid en carmelietermonnik in het klooster te Mechelen. Onder de prentjes, die het werk opluisteren, schijnen het *Sacri Sepulchri Templum* en het *Interius Sacellum Sepulchri Christi* de aandacht te verdienen."

J. H. VAN LENNEP.

Wilhelm May. Deze gaf in 1594 uit het navolgende werk in 4°. *Polemographia Belgica, das ist: Niederländische Kriegsbeschreibung. Darinnen klarlich, und gleich einem Spiegel oder gemalter Taffelen warhafftig, alle Geschichten und Zufelle, so sich in Belägerung, Bestürmung, und Eroberung aller Landtschafften, Stätte und Schlösser, desz gantzen Niederlandts, und zum Theil Franckreich, von Anno* 1565 *bisz auff jetzt fliessent* 1594 *Jahr, unter* PHILIPPO *II König zu Hispanien verlauffen und zugetragen, beschrieben werden. Mit schönen Marginalibus und einem weitleufftigem Register gezieret. Allen Regenten und Kriegsleuten in Frieden und Kriegszeiten nicht allein nützlich, sondern fast nöthig zu lesen. Alles mit sonderm Fleisz, und Unpartheisch zu Nutz und Wolfart gemeiner Teutscher Nation erstmals in Truck verfertiget, durch* M. GULIELMUM MAJUM *Gottingensem Saxonem. Gedruckt zu Cöllen*

VAN REIJD in de voorrede zijner *Nederlantsche Oorloghen*, zegt van hem, dat hij »*nu visch dan vleesch is.*" Is dit waarheid? Zijn werk is toch niets anders dan eene letterlijke vertaling der *Historie ofte wiider verklaringhe van de Nederlantsche gheschiedenissen, oorloghen ende veranderinghe in der Religie ende regieringhe, eerst opghecomen doort gheweldich aendryven van* PHILIPPUS *de tweede van dier name, Coninck van Spaignien, totter invoeringhe van de Spaensche Inquisitie, van alles wat sich verloopen heeft van den jare* 1566, *totten wtganghe van den jare* 90. Amst. 1590, (onder eenigzins veranderden titel en voortgezet tot dat jaar, uitgegeven in 1591 te Dordrecht in 12°.). Slechts op eenige weinige plaatsen heeft hij enkele regelen ingelascht. Of doelt VAN REIJD op een der vervolgen, vermeld bij DODT VAN FLENSBURG, *Uitheemsche Geschiedschrijvers*, bl. 53? Weet iemand mij ook eenige bijzonderheden mede te deelen omtrent MAY?

Gevoelt geen der heeren navorschers eenige opgewektheid om eens eene lijst te geven van de verschillende uitgaven der *Divisie-Kronijk* en hare vervolgen, van een van welke laatste het werk van MAY eene vertaling is?

C. P. L.

Roland van den Dorpe, boekdrukker te Antwerpen, A°. 1497. (Vgl. *Bulletin du Bibliophile Belge*, I. 419.) Hij heeft gedrukt:

1°. *Die alderexcellenste cronyke van Brabant*, Antwerpen 1497. (*Cat. Bibl. Reg. Hag.* I. n°. 231.)

2°. *Hier beghint die hystorye van der destrucyen van Troyen etc.* Antwerpen. Folio, z. j. (1497). (DRUGULINS *Kunst-Auction XIV.* Leipzig. L. BECHSTEINS *Sammlung*, etc. 2te Abth. n°. 1841.)

3°. *Seer minnelijcke woerden, die onse lieve Heere Jhesus hadde met sijne ghebenedide moeder Maria*, enz. kl. 8°. (1497). (DU PUY DE MONTBRUN, *Recherches Bibliographiques*, Leide 1836, p. 64.)

4°. *Zeven goede oeffeningen der weeke*, kl. 4°. (Aldaar bl. 97.)

5°. *Van nyenvont, loosheit en practike: hoe sy vrou lortse verheffen*, kl. 4°. Dit ligt voor mij. Het is 32 bladzijden groot. Het bevat 7 houtsneden en op de laatste bladzijde het merk van den drukker. De bladzijden hebben 30 regels: ongepagineerd. Voor zooveel ik weet éénig exemplaar. Ik geloof dat het wel de moeite waard zou zijn het te herdrukken.

Wie kan deze lijst verder aanvullen?

C. P. L.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Nederlandsche muzikale literatuur der 17*de en* 18*de eeuw* (vgl. XI. bl. 346, XII. bl. 20). Vermeld dient o. a. ook te worden QUIRINUS VAN BLANKENBURG, organist in de Nieuwe kerk te 's Gravenhage, volgens GERBER geb. in 1654, † 1739, wiens portret in 4°. door CREITE gegraveerd, voor mij ligt, en genomen is uit een der werken, mede bij GERBER opgegeven, nl. »1°. Ein *Choralbuch.* 2°. *Klavierstücke* die sich umkehren lassen, mit einer Dedication an die neuangekommene Prinzessin von Oranien, worinne er sagt: »Weil der Bass zur Oberstimme und die Oberstimme zum Basse werden könne; so könne sich auch der Prins und die Prinzessin einander heyrathen." Dies schrieb er in seinen 80sten Jahre. Noch gab er ein grosse Kauderwelsches Buch in 4 heraus, unter dem Titel: *Een nieuw Licht voor de Muziek en den Bas Continuo.*"

Mede vestig ik de aandacht op CARLO TESSARINI, *da Rimini*, een italiaansch violist en

componist, geb. 1690, wiens goed gegraveerd portret in fol. ik eveneens bezit, en die, volgens GERBER, in grijzen ouderdom zich te Amsterdam heeft gevestigd, alwaar hij uitgaf: *Nouvelle Methode pour apprendre par Theorie, dans un mois de tems, à Jouer du Violon, divisé en trois Classes, avec des leçons à deux Violon, par gradation*, 1762, fol. Wijders sedert 1762 (volgens GERBER), *XII Violinsolo's, VI Divertim. a due Violini, VI Flötentrio's, Violinconzerte* a 5. Lib. I et II, en *Simfonien.*

Zijn er ook werken bekend van HENRI LIBERTI, geb. te Groningen, organist te Antwerpen, wiens portret, naar VAN DIJK, door DE JODE is gegraveerd? B—s.

Nederlandsche muzikale literatuur der 17*de en* 18*de eeuw.* JACQUES VREDEMAN, als »musyckmeester der stadt Leeuwarden" t. a. p. bl. 21 vermeld, heeft aldaar in 1618 in 4°. doen uitgeven eene *Instructie van de Musyk.* Zie *Catalogus* van LE LONG, n°. 826, aangehaald bij J. KONING, *Het slot van Muiden*, bl. 134.

J, D. L.

Nicolaas van Geelkerken (vgl. XII. bl. 19). Zijnen naam (NICOLAAS VAN GEILKERCKEN zal toch wel dezelfde persoon zijn) vind ik met het woord *sculpsit* daarachter op eene groote prent, waarvan de grootste ruimte wordt ingenomen, door verschillende kalligrafische eerverzen op prins MAURITS, terwijl een klein portret van dezen vorst naar dat op de groote afbeelding door DE PAENDRE bovenaan wordt gevonden. — Op deze prent staat nevens het wapen het jaartal 1612 en wordt Leiden als woonplaats van VAN GEELKERCKEN opgegeven. Misschien heeft hij de letters gegraveerd; doch het komt mij voor, dat het *sculpsit excudit* had behooren te zijn. Mij althans is VAN GEELKERKEN als graveur nooit voorgekomen. D. F.

Portret van Paludanus en Maelson (vgl. XII. bl. 22). Op de bedoelde afbeeldingen draagt PALUDANUS aan een koord een medaillon met borstbeeld (misschien wel van den keizer die hem *Comes Palatinus* maakte), en MAELSON op dezelfde wijze eenen penning, waarop ik meen dat zijn wapen is gegraveerd. Andere versierselen dragen zij niet. D. F.

Portretten van minder bekende personen (vgl. XI. bl. 175, 246, 270, 310, XII. bl. 51). Op mijne vraag STAHLSCHMIDT betreffende, gaf J. C. K. XI. bl. 246 eenige inlichting, terwijl V. D. N. op bl. 270 volledige opheldering gaf over ANDR. GREUHM en Mme. DE FOUGERET. Intusschen is mij de, voor portretverzamelaars onmisbare *Allgemeiner Portrait-Katalog von* W. E. DRUGULIN, Lpz. 1860, 2 Thle. geworden, waarin ik vond:

SIDONIE VON BORCK, angebliche Hexe, n°. 1540, hingerichtet 1620.

Mlle. DUTEY, Franz. Schauspielerin, 18. Jahrhdt.

... KANNEGIESSER, Schriftsteller in Hamburg?

De beantwoording der vraag, over het portret van HOORN, door SOETENS, en van de *drie* ongenoemden, zie ik gaarne te gemoet.

B—s.

Misbruikte portretten (vgl. XI. bl. 175, 270, 369). Mijne opgave, bl. 176, bleek mij later in zooverre onjuist te zijn, dat:

ARTAXERXES LONGIMANUS niet is AMURAD II, maar SILIMUS II.

CYRUS niet ACHMED I, maar MAHOMED III.

DARIUS ULTIMUS niet een IBRAHIM, maar SOLIMAN, bassa van Ofen.

Ik ontdekte dit, toen mij later in handen kwam WASSENAER, *Turksche Kronyck*, Amst. 1623, waar de oorspronkelijke portretten van deze 3 personen voorkomen.

Het *Princelyck Cabinet*, sedert mede in mijn bezit, bevat geen der misbruikte portretten. Het daarin te vinden portret van ERNST VAN MANSFELD is *niet* PTOLEMEUS LAGUS, door mij opgegeven. B—s.

Portret van Balthasar Gerards, door Vinkeles (vgl. A. R., XII. bl. 22). Ik bezit tot mijn leedwezen de bedoelde gravure niet, maar wel een portret van BALTH. GERARDS, namelijk in P. OPMEER en L. BEIJERLINCK, *Opus Chronographicum Orbis Universi*, Antv. 1611, tom. II. p. 115. Door vergelijking kan de belangstellende ontwaren, of dit misschien VINKELES ook tot voorbeeld heeft gediend. Ik kan hierbij de verzekering geven, dat — bij herhaalde vergelijking — mij steeds gebleken is, dat de houtsneêportretten in OPMEER allezins vertrouwen verdienen.

B—s.

Portretten Physionotrace (vgl. A. R.; XI. bl. 271). Twee portretten met de physionotrace vervaardigd zijn in mijn bezit, beide zonder naam van het origineel, in medaillon, en van dezelfde grootte (12°).

Het eene, bewerkt in de manier van aquatint, is van den franeker professor GADSO COOPMANS, een der in 1787 uitgewekene patriotten, volgens zijne boven het portret geplaatste zinspreuk, *Nec Dominus, nec Servus:* hieronder staat: *Dess. et gravé avec le physionotrace par* QUENEDEY *rue Croix des petits Champs n^o.* 10 *à Paris;* in een hoekje leest men *L.* 34.

Het andere draagt tot onderschrift: *Dess. p. Q. av. le phy. inv. p. Ch.*, en is gemerkt A 94.

In de *Portrettencatalogus* van MULLER staat

een portret van J. VAN WALRÉ aldus beschreven:

„1794 (1788?). Borstb. regts met zeer hoogen paruik, het geheel weinig bewerkt. In Med. Met de physionotrace door Q(UENEDEY). 12°."

Deze beschrijving is toepasselijk op het laatstgemelde; in hoeverre A 94 voor 1794 moet worden gehouden, durf ik niet beslissen, noch ook of dit portret hetzelfde is dat SAXO SYLVIUS beschrijft.

In bedoelden catalogus worden, behalve die van COOPMANS en VAN WALRÉ, nog de navolgende portretten als door QUENEDEY met de physionotrace vervaardigd, vermeld: P. A. baron BOETZELAER, burgemeester van Amsterdam, J. B. BICKER (1790), R. L. BOUWENS, prof. J. VAN DER HOEVEN (1824), luitenant-generaal baron KRAIJENHOFF (1812), prof. GER. MOLL (1829), VAN STAPHORST (representant in 1796) en prof. J. H. VAN SWINDEN.

Alle deze portretten zijn in profil, hetwelk alzoo bij de physionotrace, even als bij de silhouetten, tot den aard der zaak schijnt behoord te hebben. Al ware het alleen daarom, zou ik niet kunnen instemmen met SAXO SYLVIUS, die deze kunst boven de photographie verkiest. CHR.

Portret van Rombertus Ulenburgh (vgl. XI. bl. 55, 247, 370; XII. bl. 51). Tusschen „SASKIA UIJLENBURG, van gegoeden huize en wonende op 't Bil tot St. Annakerk en ROMBERTUS ULENBURGH, burgemeester van Leeuwarden," bestond inderdaad eene aanverwantschap en wel eene zeer naauwe, te weten die van dochter en vader (*), daar de burgemeester echter reeds in 1624 overleed en SASKIA pas 10 jaren later met REMBRANDT huwde, die haar waarschijnlijk niet dan na 1630 leerde kennen, is het niet denkelijk dat REMBRANDT ooit een portret van ROMBERTUS ULENBURGH althans naar het leven zal vervaardigd hebben. CHR.

F. a Sambix (vgl. XI. bl. 309; XII. bl. 19). FELIX VAN SAMBIX wordt genoemd onder de aanverwanten van het geslacht VAN WAESBERGHE in *Het geslacht* VAN WAESBERGHE, door A. M. LEDEBOER. Rotterdam 1859. In 1617 had hij zijnen 63jarigen leeftijd bereikt. Zie *Nav.* VI. bl. 273.

De naam van FELIX VAN SAMBIX komt meermalen voor: of het altijd dezelfde persoon is kan ik niet bevestigen.

Een boekverkooper en een drukker (?) van dien naam worden gelijktijdig te Delft en te Rotterdam genoemd.

In 1610 verscheen een boekske in 4°., getiteld *Onschuldt ende Afwijsinge* ADRIANI SMOUTH, groot 59 bladz. Wij lezen daar: *Voor* FELIX VAN SAMBEEC (sic) *tot Delft.* A°. 1610.

In 1634 woonde een boekverkooper van dien naam te Delft, *in de Pepersteech in't vergulde Schrijfboeck.* Zie *Geslacht* VAN WAESBERGHE, bl. 89.

Te Rotterdam, *op 't Steyger in den Bibel,* woonde in 1611 een FELIX VAN SAMBIX. Zie IS. LE LONG, *Boek-zaal der Nederduytsche Bijbels.* Amst. 1732, bl. 860, en het geschrift *Vergaderinghe ghehouden in de kerke van Geneven, door.... DD.* JOHANNEM CALVINUM. *Tot Rotterdam by* FELIX VAN SAMBIX, *op 't Steyger,* 1612, in 4°. 50 bladz. Wij zien daar tevens op den titel zijn teeken en spreuk, een phoenix uit zijne asch herrijzende, met het omschrift: *Rara avis in terra Phœnix,* denkelijk doelende op zijn doopnaam.

FELIX VAN SAMBIX (F. v. S.) vertaalde verschillende werken uit het Fransch, die te Rotterdam bij de VAN WAESBERGHES gedrukt zijn.

JOHAN VAN SAMBIX was een zoon van FELIX. L. D. R.

Portret van Joos de Moor (vgl. XI. bl. 369). In het kabinet van het Zeeuwsch genootschap wordt een fraai levensgroot portret van den vice-admiraal JOOS DE MOOR bewaard. De vlootvoogd is in zijne wapenrusting voorgesteld, waarboven een groote geplooide kraag uitkomt; hij is versierd met een gouden ketting. Aan den linker bovenhoek staat het wapen. Het schilderstuk is aan de hoeken afgerond, werd in 1610 vervaardigd en in 1819 door jonkvrouwe H. C. SCHORER aan het genootschap ten geschenke gegeven. Tot verdere inlichting is, zoo noodig, bereid

φ^2—φ.

Portret van Joos de Moor. Onder de verzameling van portretten van het Zeeuwsch genootschap der kunsten en wetenschappen te Middelburg, komt een geschilderd portret van dezen vlootvoogd voor. De naam van den schilder staat er niet op vermeld, doch wel het jaartal, waarin het geschilderd werd, namelijk A°. 1610. Bij eene nadere omschrijving der gravure van HOUBRAKEN, waarop in de vraag wordt gedoeld, zoude dit portret er mede vergeleken kunnen worden. Hiertoe houd ik mij aanbevolen. J. H. ST.

Torrentius (vgl. XI. bl. 356; XII. bl. 52). JOHANNES TORRENTIUS was een zeer bekwaam schilder, doch die van zijn talent groot misbruik maakte door het voorstellen der ontuchtigste onderwerpen. Ook moet hij zich aan de ergerlijkste losbandigheid hebben overgegeven, en geraakte door een en ander in moeielijkheid en eindelijk in de gevangenis, zoodat hij den 25sten julij 1630 te Haarlem werd veroordeeld tot 20 jaren

(*) SCHELTEMA, *Rembrandt van Rhijn.*

tuchthuisstraf; volgens sommigen zoude hij in den kerker gestorven zijn, volgens anderen is hij, na eenigen tijd, op aanzoek van aanzienlijken, ook van den engelschen ambassadeur, weder ontslagen en naar Londen vertrokken, doch later te Amsterdam teruggekeerd, aldaar in 1640 in den ouderdom van 51 jaren overleden. Hij was in 1589 te Amsterdam geboren. Een fraai portret van hem, bij mij voorhanden, in 4°. formaat, zonder naam van den maker, stelt hem voor op 39jarigen leeftijd, in 1628. Zie over hem vooral SCHREVELIUS, *Beschr. van Haarlem*, uitgave 1754, bl. 445—447, ook DESCAMPS, *Vie des peintres*, tom. I., HOUBRAKEN, dl. I. en IMMERZEEL, in voce TORRENTIUS. V. D. N.

Oude loterijplaat. Egmond aan zee. Ik bezit eene lange, 1½ vel breede plaat, door C. J. VISSCHER en met zijn adres, voorstellende het dorp Egmond aan zee, boven van weêrszijden het wapen van Holland en van het dorp (?), beneden op den voorgrond een man en vrouw, die eene groote plaat, bij wijze van banier, op een langen stok gebonden, vasthouden. De plaat stelt van boven het gasthuis voor, daaronder vele sierlijke voorwerpen, lager eenige regels schrift, en is zonder eenigen twijfel de voorstelling der prijzen en conditiën eener loterij, te houden voor het boven afgebeelde huis; juist zóó althans is de uiterst zeldzame plaat der loterij in 1592 te Amsterdam voor het krankzinnigengesticht gehouden, welke bij mij berust.

Vrage: Wanneer en bij welke gelegenheid is die loterij voor het gasthuis te Egmond aan zee gehouden? — De *Tegenw. Staat*, de *Beschr. van Egmond aan zee* 1741, en andere mij bekende bronnen geven hierover niets. Het moet zeker vóór 1640 geweest zijn, daar het geheel nog ouderen tijd herinnert dan de reeds oude naam van C. J. VISSCHER.

FRED. MULLER.

TAALKUNDE.

Spelling: E en ee, o en oo (vgl. XI. bl. 61, 118, XII. bl. 25). Ik had voor mijne welgemeende aanwijzing op meer dankbaarheid van C. J. J. V. gerekend, dan zijn wederantwoord aan den dag legt. Ik meende dat het hem te doen was om een spellingsgrondslag, die »de oplossing o. a. van *willekeurige* regels" te weeg bragt, en wees hem daarom op het voortreffelijke boekjen van dr. TE WINKEL, als waarin de eenig juiste grondslag, de geschiedenis en ontwikkeling der taal wordt blootgelegd. Is 't mijne schuld, dat hij dat boekjen met zoo weinig vrucht gelezen heeft, dat hij nog voor de tweede maal met zijn hoogst »willekeurigen" regel voor den dag komt, »de *e* overal dubbel te schrijven waar ze toonloos is, en voor de *o* dien van *a* en *u* te volgen?" Ziet hij dan niet, dat hij daarmede de taal als in 't aangezigt slaat, en dr. TE WINKEL dan zijn — ook door hem geroemde — boekjen gerust ongeschreven had kunnen laten? Deze heeft zich de moeite gegeven ook voor niet-letterkundigen, gelijk C. J. J. V. ze noemt, den oorsprong onzer verschillende *e*'s en *o*'s op te sporen en aan te geven; voor enkele woorden heeft hij dien tot dusver nog te vergeefs gezocht, en verwijst daarom voor deze op het gebruik. Wat dus eenvoudiger dan zich daaraan te houden? Gelukkig bewijst de reeds tweewerf herhaalde uitgave van zijn geschrift, dat het hoe langer hoe meer in aller handen belooft te komen, en zijne heilzame lessen in aller hoofden te prenten: daardoor zal van zelf het aantal van dergelijke liefhebbers van »willekeurige" spellingregels, als deze C. J. J. V., wien het enkel om hun gemak te doen is, steeds meer verminderen, om eindelijk (hopen wij) geheel te verdwijnen. Een degelijk taal-onderwijs, op historischen grondslag, gelijk er TE WINKELS boekjen een geeft, ziedaar (ik herhaal het), het eenige en afdoende middel ons aan een gezonde spelling te helpen, die aan alle willekeur in dezen een einde maakt.

V. VLOTEN.

Scheef dat juffert goed (vgl. XII. bl. 28). Aannemende dat het woord *juffer* — (een dunne balk of paal, bestaande in eenen langwerpigen boomstam, geheel in zijn natuurstaat gelaten) en dáárom welligt *juffer* genoemd, in dezelfde beteekenis als *maagdelijk* woud — ook als een werkwoord kan worden gebezigd, nl. *jufferen*, en meermalen hebbende gehoord, dat hoe schever men deze zoogenaamde *juffers* (dikwijls gebezigd om hersteld wordende gebouwen te stutten) plaatst, zij des te vaster het gebouw steunen, is welligt het onderwerpelijk spreekwoord daarvan ontstaan. ALEXANDER.

Scheef dat juffert goed. Was J. C. K. bang die juffer te beleedigen, wanneer hij haar die spreekwijs verklaarde? Zij dunkt mij anders duidelijk genoeg, en het *zwiert* van HARREBOMÉE had hem gemakkelijk op den weg kunnen helpen. *Juffert* heet zeker zooveel als *staat zwierig* (overeenkomstig den rang van een juffer of jonkvrouw tegenover een lager geborene), en *scheef?* J. C. K. herinnere zich slechts het versjen: *Den hoed op zeven haartjens*, enz. waar het een dergelijke *zwier* voor een mannelijk wezen geldt. Vn.

Rantsijn, garsijn. In aanteekeningen van een paar eeuwen oud, vind ik meermalen gewag gemaakt van een »rantsijn-molentje," ook wel eens »garsijn-molentje" genoemd. Wat was dat? Of moet ik hier aan den naam van een eigenaar denken, te meer, dewijl er hier (Alkmaar) nog eene familie RANTSIJN bestaat, of heeft deze haren naam aan eene vroegere handtering te danken? C. W. B.

Putger. In het *Itinerarium* van LINSCHOTEN en in de vroegste reizen, door onze voorvaderen naar de Oostindiën ondernomen, komt meermalen onder het scheepsvolk de *putger* of *putgier* voor. KILIAEN noemt ze »mesonautae, abjecti administri navis," terwijl de heer VAN DER CHIJS in zijne *Geschiedenis der stichting van de O. I. Compagnie*, enz., bl. 17, hun de betrekking van *zwabbers* toekent. Daar gelaten in hoeverre zijne afleiding van puts = tobbe, emmer, juist is, meen ik tot opheldering van het woord en tot verduidelijking van hunne verhouding tot het overige scheepsvolk, de navolgende plaats uit de *Statennotulen van Zeeland* te moeten mededeelen, waaruit blijkt, dat *putger* de algemeene benaming voor *scheepsjongen* was.

7 Augusti 1595. »Is binnen gestaen de schipper van capiteyn JAN JANSSEN van Vere, mitsgaders den scrijver van capiteyn PIETER FRANSSEN, mitsgaders zekeren *schipsjongen* oft *putgier*, gesprongen ende hem gesalveert hebbende uytten genomen Schepe van Duynkercke, van den zeeroover NEELKEN COSTERS enz. (*Not. Zeel.* 1595, fol. 142). J. H. ST.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Quekels. Wat is er bekend van dit geslacht? Waar woonde het? Te Amsterdam? Welk wapen voerde het? Wanneer is IDA CORNELIS QUEKELS getrouwd met WILLEM JANSZOON HOOFT? Waarschijnlijk tusschen 1604 en 1608, misschien echter wat later. Wie was hare moeder?

Wapenkaart (vgl. XII. bl. 30). Mij is bekend een platte grond van de stad Middelburg door ABRAHAM ZEHENDER, 1739, waarop de wapens van baljuwen, burgemeesteren, schepenen, raden, pensionarissen en secretarissen, te zamen een getal van *twee en dertig* wapens uitmakende. V. D. N.

Geslacht Keldermans (vgl. A. R., XI. bl. 221, 282). Tot deze familie van bouwkunstenaars behoort hoogstwaarschijnlijk ook »Meester ANTONISZ. van Mechelen," die in 1495 met het toezigt over de in aanbouw zijnde St. Laurenskerk te Alkmaar werd belast. C. W. B.

Geslacht Vijgh (vgl. A. R.). Tot heden deze vraag onbeantwoord gebleven zijnde, wil ik de aandacht van den heer I. A. N. vestigen op de *Beschrijving der stad Tiel*, door mr. E. D. RINK, waarin veel voorkomt de bedoelde personen betreffende, veelal ontleend, behalve uit het werk van V. HASSELT, *Stukken voor de Vaderl. Historie*, uit het *Schepen Signaat* der stad Tiel. JOHANNES VIGHE was 1382 raad van WILLEM VAN GULIK, hertog van Gelre; zie I. A. NIJHOFF, *Oorkonden*, dl. III. bl. 102. Ook kan het *Leenregister van Gelderland* op het artikel ALDENHAGHE, en ook SOELEN eenigen van dit geslacht en hunne filiatie doen kennen. ROB. V. D. AA, *Oud Nederland*: *Het kasteel Zoelen.*

V. D. N.

Genealogie (vgl. XI. bl. 378, XII. bl. 57). Behalve de aan J. L. A. I. ongetwijfeld zeer goed bekende werken, bevattende de *Geslachtlijsten* der meeste door hem genoemde familiën, zal hij best doen vooral in te zien het werk van J. B. MAURICE, *Le Blason des Armoiries de tous les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or depuis la premiere institution jusques à present, avec leurs noms, surnoms, tiltres et quartiers*, à la Haye, 1667 in fol.; hij zal daarin genoegzaam *alle* de door hem opgegeven namen en personen vermeld vinden, zoowel de heeren als de vrouwen en de namen der echtgenooten. Voorts kunnen het *Nobiliaire des Pays-Bas*, BUTKENS, *Trophées de Brabant* en LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray* van veel dienst zijn: waarom ik het dan ook overbodig acht, naardien die geslachten van ouds aanzienlijk en algemeen bekend zijn, daarvan alhier *meerdere* opgave te doen.

V. D. N.

MENGELINGEN.

Vondels standbeeld. Toen het oprigten van een monument voor den prins onzer dichters in 't verleden jaar ernstig ter sprake kwam en zich daartoe eene commissie vormde van invloedrijke, geletterde en kunstlievende mannen, konden wij dat voornemen niet anders dan toejuichen. Maar met het oog op al hetgeen in de laatste halve eeuw op onzen va-

derlandschen bodem onder het ressort der monumentale beeldhouwkunst geleverd is, bekroop ons daarbij een, dunkt ons, wel gewettigd angstig gevoel, dat wij met het toereiken van »ons muntje" de hand weer gingen leenen tot het oprigten van eene mesquinerie, zoo als wij ouderen van dagen die successivelijk voor ons oog hebben zien onthullen. Immers al willen wij geen lange lijst geven van al de leelijkheden en middelmatigheden, die wij aan den inheemschen lapidairen smaak te verwijten hebben, wat wel een gemakkelijk maar niet minder hatelijk werk zoude zijn, toch mogen wij tot staving van ons oordeel nog wel eens herinneren de frontespice van het stadhuis te Rotterdam, met dat kolossale vrouwspersoon, in wier breed uitgevleugelden schoot wij een aardappelenbak zouden wenschen; COSTERS monument in het Haarlemmer hout; BILDERDIJKS poveren gedenksteen in St. Bavo; REMBRANDTS voetstuk op ons Kaaspleintje... waarom meer?

»Die 't erghste er van swijght,
Heeft allerbest geseght."

Het angstige gevoel, waarvan wij hierboven spraken, deed ons in een der laatste nommers van den 10den jaargang van dit tijdschrift een beroep doen op de meerdere kennis onzer medearbeiders. Wij stelden de vraag, of de nederlandsche eenvoudigheidszucht niet wat te veel door de spuigaten loopt, en of die negatief goede hoedanigheid bij het oprigten van een gedenkstuk, voor een bloemrijk dichterlijk genie wel van juiste toepassing zoude zijn. Wij deden het niet uit bemoeiziekte, waarvan wij, den hemel zij dank, vrij zijn, maar uit liefde voor al wat schoon en daarbij eenigermate breed gedacht is, uit liefde voor onze goede stad, die zich thans inderdaad in bloei genoeg verheugen mag, en met wat meer goeden wil en wat meer goeden smaak nog schoon genoeg zou kunnen genoemd worden, om met andere hoofdsteden te wedijveren. Ons beroep evenwel is onverhoord gebleven; geen der tallooze bekende of anonyme medewerkers heeft zich onze zaak aangetrokken; onze stem was die eens roependen in de woestijne, vermoedelijk ook onder de hier en daar verspreide lezers van het tijdschrift, dat trouwens, wij erkennen het, uit den aard der daarin behandeld wordende onderwerpen voor het gros een nog al drooge lektuur is, die al minder engageant wordt, wanneer de bijdragen, zoo als ons mislukt artikeltje, tot eene microscopische letter verwezen zijn (*). Dat alles belet ons intusschen niet de innige overtuiging te koesteren, dat anderen en meer bevoegden eenstemmig met ons van gevoelen zijn, dat niet alles mooi is wat ons hier te lande in brons en in steen ter bewondering wordt aangeboden, en die het dan ook met ons wel wenschelijk zouden achten, dat voortaan elke vereering aan onze meest uitstekende mannen gewijd, ook tevens dienstbaar wierde gemaakt aan eene even wettige vereering van kunst en goeden smaak. Die overtuiging doet het ons wagen een herhaald beroep te doen op het schoonheidsgevoel inzonderheid van onze medewerkers, die vele in getal het toch niet anders dan wel kunnen meenen met de wetenschap, met de kunst en met de letteren, alle zoo naauw aan elkander verwant; het is aan hen dat wij de gemoedelijke vraag doen, of zij op hunne buitenlandsche zomertourtjes de sculptuur niet anders, niet beter en met minder karigheid behandeld zien, of zij, al is er in Engeland, Belgie, Frankrijk en Duitschland ook al middelmatigheid en équivoque smaak genoeg te bejammeren, toch in die landen den goeden wil niet onderkennen om aan de eischen van sierlijkheid en welstand zooveel mooglijk te voldoen? Maar niet alleen tot die onzer, aan wie het gegeven is periodiek de buitenlandsche kunstproducten te gaan bewonderen, rigten wij het woord, ook tot hen, die, minder gelukkig, door ziekte of huiselijke omstandigheden aan de plaats hunner inwoning gekluisterd zijn, en mitsdien alleen op de hoogte kunnen blijven der vorderingen in bouw- en beeldhouwkunst door tusschenkomst van illustraties en penningmagazijnen; ook van hen wenschen wij te weten, of zij daarin ooit iets zoo brutaal eenvoudig gezien hebben als REMBRANDTS voetstuk op de Botermarkt, en of een hunner den moed heeft om ook slechts een enkelen gulden prijs te geven, om tot de tweede editie van zulk eene armzaligheid mede te werken?— En nu werpe men ons niet voor de voeten, dat de mannen, die in genoegzame getalsterkte de VONDELcommissie uitmaken, kunde en smaak genoeg bezitten, om gerustelijk naar eigen inzigt te werk te kunnen gaan, zonder in 't minste acht te slaan op ongeroepen inmenging van betweterij of bedilzucht; want ofschoon wij, behoudens een paar uitzonderingen, de eer niet hebben die heeren te kennen, en ook overigens hunne bevoegdheid, waarvoor wij eerbiedig den hoed afnemen, niet in het geringste mogen betwijfelen, zoo weten wij toch zeer goed, dat ook in hunne vergadering de finantiële questie, dat andere bed van PROCRUSTES, de edeler questiën van sierlijkheid en grootsche gedachte geheel zal beheerschen, en dat, wanneer bij eene te karige inteekening, waarvoor wij vreezen, JUPITERS gouden regen niet op hun tafel nederstroomt, het voetstuk en de attributen groo-

(*) Vroeger werd voor de kortere vragen de groote, voor de langere de kleine letter gebruikt. Sedert het begin van 1861 echter worden, op verzoek van vele medewerkers en lezers, alle stukken met groote letter gedrukt.
BESTUUR.

ten last zullen lijden en als te kostbaar zullen gewezen worden van de hand, waarvan dan het betreurenswaardige maar onvermijdelijke gevolg moet zijn, dat de VONDEL eenmaal afgebeiteld en afgegoten, toch eindelijk gesteld moet worden, nolens volens, op het goedkoopste ding het beste, al ware het ook op een amersfoortsche kei. Voor die nieuwe teleurstelling wenschten wij ons zelven en alle vrienden der kunst gevrijwaard te zien. Nu is het nog tijd om daartoe welgemeende pogingen aan te wenden, de inteekenlijsten gaan rond, ook aan de meeste zoo niet aan al de veelvuldige medewerkers van dit tijdschrift zullen die lijsten worden aangeboden, en weinigen zullen zich onthouden van het uitreiken eener groote of kleinere gift, die strekken moet tot het afdoen eener verouderde schuld aan den roemwaardigsten vertegenwoordiger onzer letterkunde. Wanneer nu èn het bestuur van den *Navorscher* èn al de mannen, die de uitgestrekte letterlievende broederschap van dat tijdschrift uitmaken, onze bedenkingen gegrond genoeg en ook niet ongepast rekenden, zoude het dan voor genoemd bestuur wel zulk eene vreemde taak, eene naar wantrouwen zweemende bemoeing zijn, wanneer het zich met de inzameling wilde belasten van hetgeen de bekende en anonyme medewerkers voor het VONDELfonds wilden afzonderen, om daarna de verkregen grootere of kleinere som bij de hoofdcommissie namens het tijdschrift in te zenden, met beleefde bede om niet tot de vervaardiging van het monument over te gaan, voordat de middelen toereikend zijn om iets meer dan middelmatigs te voorschijn te brengen. Neen, wij kunnen niet gelooven, dat zulk een stap, uitgaande van een maandwerk als den *Navorscher*, eenige verwondering zou baren. Immers wanneer een zoo overgroot getal beminnaars der fraaie kunsten en letteren, waaronder, dunkt ons, hier en daar wel een bevoegd beoordeelaar schuilt, zich vereenigt om, ter liefde van den dichter dien men wil gaan huldigen, ter liefde van den goeden smaak en ter liefde van onzen vaderlandschen kunstzin, die niet eeuwig aan buitenlandsche bespotting moet worden prijs gegeven, een gematigd en verzoekswijs protest aan te teekenen, dan zou zulk een stap bezwaarlijk zijn af te keuren, en veeleer het bewijs opleveren, dat wij Nederlanders toch zoo koud en onverschillig niet zijn, als wij er in den regel het air wel van hebben; dat wij, eenmaal wakker geschud, de baan des wansmaaks en der kleingeestigheid wenschen te verlaten en ongaarne langer zouden medewerken om de pleinen en markten onzer hoofdstad, die alle zonder onderscheid zoo armelijk en weinig deftig ombouwd zijn, indien mogelijk, nog leelijker te maken.

We kunnen niet weten, of het bestuur van den *Navorscher* ons voorstel in ernstige en gunstige overweging zal nemen, zoo neen, dan wasschen wij onze handen in onschuld en zullen maar wederom tijdelijk het aanstaande juweel op de Westermarkt te gemoet zien, en ons daarmede troosten, dat in den immediaten omtrek eener vormelooze oude vleeschhal met een even vormeloos verlengstuk, een goed gedacht en fraai uitgevoerd monument ook al te veel schreeuwen zoude. Mogten wij echter gelukkiger zijn en eenige sympathie voor ons plan hebben kunnen opwekken, dan meenen wij ons te mogen vleien, dat *'s Navorschers* kleine maar goed geïntentionneerde demonstratie door de heeren der VONDELcommissie niet euvel zal worden opgenomen, en hun veeleer een vernieuwde spoorslag zal zijn, om in geen geval af te wijken van de eischen der sierlijkheid en der kunst, waardoor dan voor ons lieve vaderland de oprigting van VONDELS gedenkstuk, de dageraad zou kunnen zijn eener wedergeboorte van bouw- en beeldhouwkunst, die vooral in onze hoofdstad zoo gebiedend noodzakelijk is, en door alle vrienden van wat edel, wat fraai en wat breed is, met innige genoegdoening zou worden begroet.

MARS.

[Het bestuur van den *Navorscher* is bereid aan het verlangen van MARS te voldoen. Zal het evenwel een verzoek als het zijne aan de VONDELcommissie overbrengen, dan moet het uit naam van velen gedaan en door eene eenigzins belangrijke som ondersteund worden. Want 't is juist geldgebrek, waardoor men vreest dat die commissie misschien niet in staat zal zijn een monument, VONDEL waardig, tot stand te brengen. Maar reeds gaan de inteekenlijsten rond, en vele onzer medewerkers en lezers zullen er reeds op geteekend hebben wanneer dit nommer van den *Navorscher* hun onder de oogen komt. Hoewel wij om die reden aan het voorstel van MARS geen gunstig gevolg durven voorspellen, willen wij het noch met genoegen ter kennisse onzer lezers brengen en ons beschikbaar stellen om de bijdragen te ontvangen van hen die er mede instemmen. Wordt er eene voldoende som bijeengebragt, dan zullen wij die op de wijze, zoo als door MARS verlangd wordt, aan de VONDELcommissie aanbieden; zoo niet, dan blijft het ontvangene ter beschikking der inzenders.]

Hoogerzaal. Ik heb eens glazen, met namen en wapens beschilderd, gezien, die op eene zeeuwsche familie betrekking hadden, en waar een briefje bij was, welks inhoud vermeldde dat die stukken op Hoogerzaal gevonden waren? Wat was of wat is Hoogerzaal, waar ligt het? Denkelijk op Walcheren bij Middelburg. Is het een kasteel, heerenhuis of hoeve geweest? Of bestaat het nog? Wie waren de eigenaren sedert het midden der vorige eeuw?

CONCHA.

Nederl. spot- en scheldnamen (vgl. A. R.; XII. bl. 32). Dat ook de bewoners van het naburige Emden het in vorige tijden bestaande gebruik niet ontkwamen en zelfs een heel

leelijken bijnaam hadden, blijkt uit BREDEROOS *Spaanschen Brabander*, waarin men leest: ROBBEKNOL. *Van waar? van Emden God betert!* JEROLIMO. *Ha! een Emder pot s.....*

φ²—φ.

Olie gevende bronnen in Amerika (vgl. XI. bl. 383). In het *Album van buitenlandsche lettervruchten.* Middelburg. Gebr. ABRAHAMS, vindt men in het N°. voor januarij 1862 een artikel over de oliebronnen in Noordamerika.

φ²—φ.

Mopshonden (vgl. A. R.). Het ras der mopshonden (*Carlins*), dat thans, op weinige vertegenwoordigers na, geheel verdwenen is, was tot vóór 50 jaren een der meest geliefde en gezochte hondensoorten in Engeland en Frankrijk. De eerste naar Frankrijk overgevoerde werden met ongeloofelijke sommen betaald, en in proza en poëzy geprezen en bezongen. Niettegenstaande hun kort, rond ligchaam, ontbrak het hun niet aan zekere innemende levendigheid, die hen tot de lievelingen der voorname wereld maakte, hoewel hun, als afstammelingen van den engelschen dog en den deenschen hond, de verstandigheid mangelde, welke het dierengeslacht, waartoe zij behoorden, zoo rijkelijk bezielt. Doch, hetgeen zij misten aan verstand en scherpte van zinnen, wisten de mopshonden te vergoeden door de betere deugden van hartelijkheid, goedigheid en onwankelbare trouw.

Toen het ras, ten jare 1760, van Engeland in Frankrijk werd overgeplant, wekte juist de komiek van den italiaanschen schouwburg, met name CARLIN BERLINAZZI, den lachlust en de algemeene bewondering van het parijzer publiek — en daar men in het gele kostuum, de donkere gelaatskleur en den platten neus des geliefkoosden potsemakers eene zekere gelijkenis meende te erkennen met de kenmerkende trekken der *nouveauté en chiens*, verkregen de nieuw aangekomen diertjes den naam van *Carlins*, die hun sedert in 't Fransch is bijgebleven. Het ras heeft zich naauwelijks een honderd jaren in stand gehouden, en men beweert, dat er nog slechts enkele in Engeland, als bepaalde weelde-artikelen, bij schatrijke familiën bestaan. *Der Bazar* (VII. N°. 45), waaraan wij het vermelde ontleenen, spreekt zelfs van een gastmaal van mopshonden, door een achtbaren lord voor zijn geliefkoosd mopshondje aangerigt.

Het schijnt, dat in ons vaderland deze hondensoort een tijd lang zeer in trek is geweest. Welke zou anders wel de reden zijn, dat men de tafel-liedeboekjes, die men trouw met zich droeg, *mopsjes* heette, dan dat aan de schoothondjes van dien naam, die mede overal in den mof werden meêgevoerd, dezelfde eer te beurt viel? Deze voorkeur werd aan het ras welligt daarom geschonken, omdat een mopshond prins WILLEM I bij den nachtelijken overval van zijn kamp had gewekt. Zie den *Navorscher* VIII. bl. 196. Het voornaamste ongerief van dat slag van honden was wel de onaangename lucht, die hun eigen was, en die er welligt toe heeft bijgedragen, dat zij weder uit den smaak en uit de wereld zijn geraakt. J. H. VAN LENNEP.

[De *mopsjes* hebben, meenen wij, hunnen naam ontleend niet aan de mopshonden, maar aan den herder MOPSUS.]

Grafschrift: Hier ligt een zoon, enz. (vgl. A. R., XI. bl. 383). T. l. a. pl. geeft φ²—φ. er een op, dat zeer raadselachtig is; doch waar niemand den zin van kan oplossen, die niet bekend is met de geschiedenis, die er aanleiding toe gegeven heeft. Bij het zien van het grafschrift herinnerde ik my die geschiedenis terstond, welke ik als kind gelezen had in een dier *Dictionnaires d'Anecdotes*, die toen mijn geliefde lektuur waren onder mijn avondmaal: — een boterham met knapkoek en een kroes bier: — een lektuur, waaraan ik bijna alles schuldig ben wat ik van oude en nieuwe geschiedenis weet. Ik wil het verhaal, dat ik om redenen zeer bekorten zal, hier geven. — Een Parijsche Fedra was op een d°. Hippolytus verliefd: met dit onderscheid echter, dat de laatste niet haar stiefzoon, maar haar eigen zoon was. Door list en misleiding slaagde zy in het bereiken van haar gruwlijk doel. De vrucht der bloedschande was een dochter, welke zy naar Alicourt op het land zond, en de zaak bleef geheim. Later kwam de zoon in kennis met zijn dochter, die tevens zijn zuster was, doch zonder dat een van beiden eenig vermoeden had van de verwantschap, die tusschen hen bestond. Zy traden in den echt, en 't was eerst daarna, dat de moeder op 't ontdekken van dien nieuwen gruwel, door gewetenswroegingen gefolterd, de zaak aan 't licht bragt. Met den dood der drie personen — ik ben vergeten of zy zich van kant maakten of wel van verdriet stierven — eindigde dit »Verhaal vol jammer en bedrog." Zij werden gezamentlijk te Alicourt begraven en nu was in allen deele het grafschrift waar, dat ik hier nog eens en nu, zoo als *ik* het my herinner, herhaal:

Ci gît le fils, ci gît la mère,
Ci gît la fille avec le père,
Ci gît la soeur avec le frère.
Ci gît la femme et le mari.
Passant g'ny a que trois corps ici.

J. VAN LENNEP.

GESCHIEDENIS.

Kenau Hasselaar (vgl. A. R.; XII. bl. 41). De vraag t. l. a. pl. omtrent KENAU HASSELAAR geeft mij aanleiding eenige bijzonderheden, haar betreffende, mede te deelen, welke zeker weinig bekend zullen zijn en grootendeels getrokken zijn uit stukken en papieren, in het stads-archief te Haarlem voorhanden.

KENAU SIMONSdr. HASSELAAR, geboren te Haarlem in 1526, was de dochter van SIMON HASSELAAR en GRIETJE COENEN; zij was kleindochter van GERRIT HASSELAAR en TRIJNTJE VAN RUYVEN, eene dochter van MAARTEN VAN RUYVEN, tot eene der aanzienlijkste familiën in Haarlem behoorende, en van MARIA CLAASdr. KENAU had een broeder, DIRK SIMONSZ. HASSELAAR genaamd, gehuwd met AAGJE HAAS; deze waren de ouders van PIETER DIRKSZ. HASSELAAR, vaandrig van de schutterij ten tijde van het beleg. Zij had ook eene zuster, ADRIANA SIMONSdr. HASSELAAR, welke gehuwd geweest is met den bekenden grooten geleerde ADRIANUS JUNIUS. KENAU behoorde alzoo tot de deftigste en aanzienlijkste familiën van Haarlem. Hare grootmoeder toch was van een aanzienlijk geslacht, wij vinden NICOLAAS VAN RUYVEN, ten tijde van het zoogenaamde kaas- en broodspel als rentmeester van Kennemerland en schout van Haarlem, en aldaar op den 3den mei 1492 door de oproerigen wreedaardig vermoord. KENAU of haar man behoorde ook tot de familie DE WAAL, althans in zekere acte noemen hare dochters JAN DE WAAL MICHIELSZ., die vroedschap, schepen en burgemeester is geweest, haren neef.

KENAU is getrouwd geweest met NANNING GERBRANTSZ. BORST, van bedrijf een scheepmaker, zoo als blijkt uit een scabinale acte: een bedrijf toen in Haarlem gelijk staande met dat van bierbrouwer en moutmaker, en dus tot den deftigen burgerstand behoorende; althans men vindt scheepmakers onder de leden van de vroedschap en den krijgsraad, d. i. officieren van de schutterij. Dat N. G. BORST van een deftige familie was, mag men ook daaruit afleiden, dat zekere GERRIT CORNELISZ. BORST in 1565 tot vroedschap en in 1566 tot schepen benoemd werd.

KENAU heeft gewoond in de Spaarnwouderstraat, in het tweede huis van de tegenwoordige Sleutelstraat, waarin nog voor weinige jaren eene grutterij werd uitgeoefend, met het daarachter staand en daaraan verbonden gebouw, hetwelk aan het Spaarne aan de Houtmarkt uitkomt, en alwaar de scheepmakerswerf en scheepshelling gelegen hebben. Het achterste gedeelte van dit gebouw is in den jare 1846 geheel veranderd en herbouwd, bij welke gelegenheid de oude fondamenten opgeruimd zijn en er nog in den grond overblijfsels gevonden zijn van eene scheepshelling. Naast dat huis nu bezat zij nog een ander, hetwelk de tegenwoordige eigenaar daarmede door eene communicatiedeur heeft laten vereenigen.

KENAU heeft vier kinderen gehad, te weten eenen zoon, GERBRANT BORST genaamd, welke nakomelingen heeft nagelaten, althans eene dochter, genaamd KENAU BORST, die getrouwd is geweest met ADRIAAN EWOUDSZ. PRINS, van Rotterdam; en drie dochters, van welke in de papieren en stukken, in het stads-archief voorhanden, alléén melding wordt gemaakt, als GUERTE, ook genaamd *oude* GUIJERT: deze is getrouwd geweest met CLAAS JANSZ VAN ASSENDELFT, en woonde in 1593 te Enkhuizen; GRIETE, die getrouwd is geweest met JOOS CORNELISZ. VAN DIEST, van Hillegom, in 1593, wonende te Haarlem, beide kinderloos overleden, en GUERTE, ook genaamd *jonge* GUIJERT, welke ongehuwd is overleden.

In augustus 1571 was KENAU reeds weduwe, zoo als blijkt uit eene acte, waarbij aan haar op den 5den van die maand is getransporteerd door HENDRIK VAN ASSENDELFT een boerenhofstede, huizinge en daarbij gelegen land in den ban van Overveen nabij Haarlem, grenzende aan de Wildernisse of de duinen, waarbij drie akkers behoorden, gelegen over de Beek, voor de somma van *f* 325. Zij heeft die echter niet bewoond maar verhuurd. Die hofstede heeft gedurende het beleg eenige verwoesting ondergaan. Later althans had men een gedeelte grond, liggende om de Beek, bij de Wildernisse gevoegd, hetwelk zij echter terug kreeg bij dispositie van de weduwe van HENDRIK VAN BREDERODE, als vrouwe van Brederode, waaronder Overveen behoorde.

In die acte wordt KENAU genoemd de weduwe van NANNINCK GARBRANTSZ. Op den 8sten van dezelfde maand passeerde zij voor schepenen van Haarlem eene schuldbekentenis, groot *f* 250, aan ADRIAAN SYMONSZ. WATERLAND, kapelmeester van Onze-Lieve-Vrouwe-Kapel aan de Langebrug, ten behoeve dezer kapel, waarschijnlijk wel ter gedeeltelijke voldoening van de kooppenningen der voorm. hofstede, huizinge en landen, en waarin staat dat zij weduwe was van NANNINCK GARBRANTSZ, scheepmaker.

Het schijnt wel dat KENAU de scheepmakerij na het overlijden van haar man niet heeft aangehouden; mogelijk echter bleef zij wel handel in scheepstimmerhout drijven, of bezat zij nog het hout, door haar man als scheepstimmerman nagelaten; althans in het

begin van 1573 heeft zij eikenhout, zoo als balken en kromhout, geleverd, dat van wege burgemeesters ten haren huize en van hare werf werd afgehaald om zekere galei te bouwen, welke. door JAN CLAASZ, scheepmaker, is getimmerd ter fortificatie van de stad en resistentie van den vijand; daarvoor is aan haar in mindering der waarde van dat hout, hetwelk toen waardig was *f* 416, door de regering de voorschrevene schuldbekentenis ter hand gesteld. De regering namelijk heeft die zeker als stads eigendom beschouwd en genaderd met andere stukken die geldswaarde hadden en aan de kerken en kapellen toebehoorden, zoodat zij daardoor van die schuld, à *f* 250, ten behoeve van Onze-Lieve-Vrouwe-Kapel ontheven, en er dus gedeeltelijk mede betaald werd wegens dat geleverde hout.

Hare verdiensten gedurende de belegering van de stad zijn overbekend. Na de overgave is zij de stad ontweken, zoo als ook anderen gedaan hebben. De twee oudste dochters zijn echter achter gebleven, en deze zijn genoodzaakt geworden om de voormelde schuldbekentenis, à *f* 250, aan de kapelmeesters van Onze-Lieve-Vrouwe-Kapel in 1574 te voldoen. Later, en wel nadat de stad in 1577 zich weder aan 's prinsen zijde had gevoegd, heeft zij de regering om die som met de rente aangezocht, doch te vergeefs. De resterende som van *f* 166, had zij van het gemeene land ontvangen, toen zij de stad was ontweken. Voorzeker vermeende de regering niet gehouden te zijn eene som, die reeds door dien schuldbrief voldaan was, nog eens te betalen, en dat het der stad niet aanging dat KENAUS dochters dien aan den kapelmeester hadden gegeven. Hieruit is een proces ontstaan voor den hove van Holland, door hare dochters in 1589 begonnen, en waarschijnlijk reeds door haar in den laatsten tijd haars levens voorbereid. Bij sententie, dato 5 febr. 1593, werden burgemeesters van Haarlem verwezen om ten behoeve der eischeressen te passeren een rentebrief van *f* 15 's jaars, of voor de hoofdsom te betalen *f* 250, met de interessen sedert den 6den junij 1586, aan hare dochters, die daarop op den 22sten maart 1593 met burgemeesters hebben geconvenieerd, dat aan haar in eens zoude worden betaald *f* 310. Deze som is echter eerst in 1596 voldaan, zoo als blijkt uit een post in de thesauriersrekening van dat jaar, waarin hare dochters worden genoemd *oude* GUYERT, GRIETGEN en *jonge* GUYERT, NANNINCX *dochteren*, *gezusters en kinderen van zaliger* KENAU SYMONS*dochter*.

KENAU moet des maandags vóór St. Jansdag 1588 nog hebben geleefd, en vóór den 21sten julij 1589 overleden zijn. Op eerstgenoemden datum heeft zij uit een schip op Vlieland nog een brief aan hare drie kinderen geschreven, waaruit schijnt te blijken dat zij koopmansgoederen in dat schip had, en wel die haar toebehoorden. De tweede datum is een brief van prins MAURITS aan burgemeesteren van Haarlem, ten geleide van een request, door hare dochters aan den hove van Holland gepresenteerd, over de hier boven vermelde questie met de regering. Zij moet dus in den ouderdom van 61 of 62 jaren overleden zijn, daar de geschiedschrijvers vermelden dat zij ten tijde van het beleg 46 jaren oud was.

Volgens de resolutie van de staten van Holland van den 2den september 1574 werd zij begiftigd met het waagmeesterschap van de nieuwe waaggelden, mitsgaders het collecteurschap van den nieuwen impost op den turf binnen Arnemuiden. Deze betrekking kan voor dien tijd als middel van bestaan zeer ruim zijn geweest, want men moet zich Arnemuiden voorstellen als toen dagelijks in welvaart toenemende. Hoe lang zij dezen post heeft bekleed wordt niet vermeld: waarschijnlijk is zij spoedig, nadat Haarlem in 1577 zich weder aan de zijde van den prins had gevoegd, in de stad teruggekomen, en wel zeker vóór den 22sten mei 1578, als wanneer zij hier eene acte heeft gepasseerd. Zij heeft ook hare woning in de Spaarnwouderstraat toen weder betrokken, want het opschrift van den bovengemelden brief, door haar in 1588 op Vlieland geschreven, is om dezen te bezorgen ten huize van KENAU SYMONSdr., tot Haarlem in de Spaarnwouderstraat, of aan hare kinderen; deze zullen dus aldaar toen ook wel gewoond hebben, evenzeer als gedurende de afwezigheid harer moeder na de overgave der stad.

Nog wil ik hierbij vermelden, dat ik in het bezit ben van twee kleine maar zeer belangrijke portretten van KENAU en haren man. Beide zijn zeer fraai vervaardigd *en relief* op leisteen, met een monogram, bestaande uit de letters D. v. R., d. i. D. VAN RIJSWIJCK, beroemd medailleur, bewerker van paarlemoer, ivoor, goud, steen, enz. enz. Het portret van KENAU is in hare zeer kennelijke kleeding op gevorderden leeftijd voorgesteld, dat van haren man, hetwelk iets grooter is, in deftige kleeding en jeugdiger leeftijd. D. VAN RIJSWIJCK bloeide 60 jaren na het vermoedelijk overlijden van KENAU, en deze portretten zullen alzoo wel onder de oudste en bestgelijkende kunnen gerangschikt worden; terwijl, voor zoo verre het mij bekend is, er geen ander afbeeldsel van NANNING GERBRANTSZ. BORST bestaat. W.

Opperbarbier van Karel V (vgl. A. R., XII. bl. 33). φ²—φ. vraagt, of de opperbarbiers ten tijde van keizer KAREL V ook welligt chirurgijns waren. Ik geloof dat die vraag bevesti-

gend moet worden beantwoord. — Dat de barbiers reeds ten tijde van KAREL V tot het chirurgijnsgild behoorden, blijkt uit de plaats bij WAGENAAR, *Amsterdam*, dl. IV. Iste boek, § XXXI (IXde stuk, bl. 171 der uitgave in 8°.), waar hij zegt: »Onder de Gilden, die in de vijftiende eeuwe in stand geweest zyn, is ook het *Chirurgijns-gilde*, waartoe volgens eene Keure van den zeven en twintigsten April des jaars 1497, niet alleen de *gemeene*(*) *barbiers* of *bairtscheerders*, maar ook de *Tripmaakers* of *Houtsblokkenmaakers* en de *Stillegangmaakers* (†) behoorden, welke twee laatsten er eerst in 't jaar 1551 van afgescheiden werden. De Barbiers behooren er nog (1766) toe." In mijne jeugd, in het laatst der vorige eeuw en in het begin van deze, behoorde, immers te Amsterdam, het scheren of zoogenaamde baardschrapen, barbieren, nog tot de gewone werkzaamheden der chirurgijns. Er waren toen weinig heelmeesters, zelfs onder de beroemdste, die niet zoogenaamde scheerkalanten hadden, welke zij, of zelve of door hunne leerlingen, bedienden. Het heugt mij nog ten duidelijksten, in verschillende buurten van Amsterdam bordjes voor de huizen te hebben gezien, waarop stond N.N. *chirurgijn en barbier*. Het is dus hoogstwaarschijnlijk, ja bijna zeker, dat de opperbarbier van keizer KAREL V, WILLEM NICLAES BOENAERT, tevens chirurgijn was. De naam van zijne vrouw, ANNA VAN WESEL, doet mij vooronderstellen dat zij eene bloedverwant, welligt zuster of dochter zal zijn geweest van den beroemden ANDREAS VESALIUS (VAN WESEL), geboren in 1514 en lijfarts van genoemden keizer KAREL V. — De vader van VESALIUS, mede ANDREAS VAN WESEL genaamd, was apothecar van keizer MAXIMILIAAN.

W. J. C. v. H.

Opperbarbier van Karel V. Opperbarbier van KAREL V kan niet anders beteekenen dan 's keizers *eersten wondheeler*. Van ouds werden de chirurgijns *barbiers* genoemd, en 't spraakgebruik der 16de eeuw volgde daarin den ouden gang. De scheepschirurgijn op 't schip van HEEMSKERK en WILLEM BARENDSZ wordt genoemd Mr. HANS VOS *barbier*.

Toch maakte men reeds in den tijd van KAREL V onderscheid tusschen *chirurgie* en *barbierie*. Zie b. v. de keur van 4 mei 1552, het 18de art.:

»Soo wie alleenlick in de *Chirurgijnlicke* vragen en puncten sal wesen gepasseert en sal geen beckenen ofte teyckenen uyt mogen stellen om te *Barbieren* ofte *Phlebotomeren*, met dies daeraen hangt, maer sal al voren oock moeten doen de Proef daertoe dienende."

Evenmin mogt, volgens het 7 art., wie de barbiersproef alleen gedaan had, *eenig chirurgijnlick werck* doen.

In de 17de eeuw werd de afstand tusschen chirurgijns en barbiers allengs grooter, en eene keur van 1733 spreekt van de baardscheerders als *de zoogenaamde barbiers*.

J. TER GOUW.

(*) *Gemeene barbiers* beteekent hier *gewone barbiers, communes*.

(†) Het was zoo verkeerd niet gezien van onze voorouders, om de *Houtblokkemakers* en *Stillegangmakers* (*pantoffelmakers*) tot het chirurgijnsgild te brengen. Een slecht gemaakt holsblok of pantoffel kan tot verminking en misvorming aanleiding geven. De beroemde hoogleeraar P. CAMPER achtte het niet beneden zich om een vertoog te schrijven en in 't licht te geven *over den besten schoen*.

Een rijke jood (vgl. XI. bl. 356, XII. bl. 36). De heer J. H. VAN LENNEP vergist zich niet. Mag ik hem herinneren dat het is te Inspruck, waar men een *gouden dak* ziet, althans vroeger zag? Zie *Tegenw. Staat v. alle Volken*, dl. IX. bl. 397 en *Nieuwe Reize van* MISSON, dl. I. bl. 81.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Jan Bart (vgl. A. R., XI. bl. 134). Achter het derde deeltje van *Les Delices des Pais-Bas* enz. Brusselle, 1713, vindt men eene lijst van *Titres de Noblesse, de Chevalerie et autres marques d'honneur accordez par les Rois d'Espagne à leurs Sujets des Pais-Bas.* Onder het jaartal 1662 komt daarop voor: FRANÇOIS BART, annoblissement.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Aardbeving te Lissabon (vgl. XII. bl. 41). MARS neemt mij letterlijk eene vraag uit den mond. In de boekerij mijns vaders bevonden zich eenige folio-banden, bevattende geschiedkundige bescheiden — als dagbladen, vlugschriften, enz. — omtrent het midden der 18de eeuw, en loopende, naar ik meen, van 1747 tot en met 1755. De verzamelaar — een amsterdamsch makelaar — met name (zoo ik mij wel herinner) J. DE BOER, had het *wonderjaar*, waarmede zijne collectie begint, zoo merkwaardig gevonden, dat hij niet had kunnen nalaten alles wat daartoe betrekking had bij één te vergaderen, en was zoo van lieverlede voortgegaan. Geen wonder dus, dat de gedrukte berigten en beschrijvingen der aardbeving te Lissabon in zijne jaarboeken werden opgenomen. Nu had ik juist, begeerig om die bescheiden nopens de gemelde ramp in mijn *Boekekraam* weder te geven, den *Navorscher* willen opdragen om den tegenwoordigen bezitter der voormelde banden uit te vinden, toen de vraag van MARS mij onder de oogen kwam. Ik voeg mij des aan zijne zijde. De geschiedenis van DANIEL RAAP is tevens door den amsterdamschen makelaar, die alles behalve in diens gild viel, met groote liefhebberij bijgehouden.

JAN DAVIDSZ.

R. Ulenburgh (vgl. XI. bl. 55, 146, 247, 294, 370, XII. bl. 51). Zoo wij ons niet bedriegen, is in den *Navorscher* wel eens het verlangen te kennen gegeven, dat al de bijdragen met de ware namen der inzenders werden geteekend, terwijl anderen, meer billijk en voorzigtig, dunkt ons, de anonymiteit in bescherming hebben genomen. Inderdaad wanneer de opstellers van al wat — rijp en groen door een — wordt aangeboden, hunne identiteit moesten bewijzen en zulks door het bestuur tot eene »conditio sine qua non" gesteldwierd, dan zouden wij ons tijdschrift geen hoogen ouderdom durven voorspellen. Immers wie zal, na de veel te lange lijst der sinds elf jaren onbeantwoorde vragen te hebben ingezien, nog willen ontkennen, dat het gros der medewerkers meer te vragen dan te antwoorden heeft? Vermits nu dat vragen in ieder geval eene betrekkelijke onwetendheid of onbelezenheid te kennen geeft, laat het zich gemakkelijk verklaren en heeft het ook niets laakbaars, wanneer wij letterkundige sukkelaars ons met een zedig initiaal of merkteeken op den achtergrond houden (*), liever dan op het voetspoor der ouden te beginnen met »ik HERODOTUS van Halicarnassus, of ik THUCYDIDES van Athene heb dit geschreven!" en dan gaan vragen wat het woord »hurrie" beteekent, of wat een »relmaal" is! — Het voluit schrijven van hun' naam blijve dan het voorregt van dezulken (en onze *Navorscher* telt er immers velen?), die stevig genoeg in hunne wetenschappelijke schoenen steken om, aangevallen, zich triomfantelijk te kunnen verdedigen. Wij echter tot onze spijt en schaamte behooren niet tot deze cathegorie, en zouden dan ook bij eenig verschil van geschiedkundige opvatting liefst door een A. of een B. of een C. worden gecorrigeerd, waardoor wij vrij wat meer op ons gemak zullen zijn. Immers nu wij met eene autoriteit te doen gekregen hebben, nu wij door den heer W. EEKHOFF (naar wij vernemen groot historicus, archivaris der stad Leeuwarden, enz.) hard worden gevallen, omdat wij een voorvader van over driehonderd jaren zijns inziens gemankeerd hebben, nu zouden wij ter vermijding eener volkomene nederlaag liever *mea culpa* roepen en verder zwijgen. Maar dan erkennen wij dat we strafbaar waren, en vermits wij van ROMBERTUS ULENBURGHS wege ons gemoed geenszins bezwaard achten, zoo willen wij onzen geachten censor liever afvragen, of hij ons opstel over WILLEM I wel gelezen heeft, en zoo ja, of hij dan niet heeft verkiezen te bespeuren, dat wij meer de ijzeren eeuw dan de ijzerharde menschen op 't oog hebben gehad; dat onze beschouwing geheel retrospectief was en ook niet anders zijn kon; dat wij bovendien de honorabiliteit en met name de deftigheid van zijnen beschermeling niet aan den minsten twijfel onderworpen hebben, en alleen eene van ons standpunt wel te verdedigen verbazing over 's mans waarlijk niet alledaagsche bedaardheid hebben aan den dag gelegd. — Die verbazing is, wij komen er rond voor uit, eerder toe dan afgenomen, nu de heer W. EEKHOFF ons mededeelt, dat ULENBURGH bij zijn verblijf op 't hof te Delft slechts dertig jaren telde. Dertig jaren! die gelukkige leeftijd, waarin het bloed nog warm en snel door de aderen vloeit: — waarin het hart nog open staat voor edele en loyale aandoeningen: — waarin de geest het »nil admirare" van den latijnschen scepticus, het »alles is ijdelheid" van den wijzen koning nog van zich afwerpt als klaaggalmen des levenszatten ouderdoms! Dertig jaren en dan zoo kalm, zoo deftig bij 't zien plegen van eenen moord! — 't Moge groot en bewonderenswaardig geacht worden, wij hebben met die stoicijnsche grootheid niet veel op. Achting en eerbied willen wij onzen voorouders schenken, wanneer dat niet *per se* om hunne deftigheid geëischt wordt. Of is die negative deugd de mantel niet, die wel achtbaarheid en zachte zeden dekken kan, maar even dikwerf pretentie en gevoelloosheid bedekt en voor 't gemeen onzigtbaar maakt? — Maar ook dan wanneer de ter kwader uur opgerakelde ULENBURGH door ons mishandeld was — wat niet in onze bedoeling lag — wien komt er dan de schuld van toe? Ons lezers die aanvaarden wat ons wordt opgedischt, of wel de geleerde pluizers in lands of gewestelijk archief, die er zich met een anders vereerenswaardigen ijver op toeleggen, om ons het verledene door nieuwe gegevens wat op te helderen? — Wij meenen regt te hebben met er deze laatsten voor te houden, en hebben ons dan tevens over hunne misplaatste susceptibiliteit te verwonderen. Immers verlangen zij, dat wij de door hen geëxhibeerde historische beelden zullen eerbiedigen als heiligen, het ware hun dan beter en raadzamer die figuren te laten rusten onder het klamme zand, waarin ze de vernietiging te gemoet gaan, dan ze op nieuw en ongevergd onder de stolp der publiciteit te plaatsen, en ze dientengevolge aan ons minder of meer gunstig oordeel bloot te geven. Eenmaal van onder het stof der bergkasten voor den dag gehaald, behooren alle medespelers in het drama van voorheen, ook de kleinste en onbeduidenste compars, tot de geschiedenis en bijgevolg tot de kritiek. Die kritiek is noch gezocht, noch kleingeestig; maar ze is ratio-

(*) Zal het noodig zijn hierbij aan te merken, dat wij zeer overtuigd zijn, dat er onder de medewerkers, die zich achter een initiaal of herkenteeken verbergen, velen worden gevonden, die gerustelijk met hun naam voor den dag konden komen, maar het welligt — het zij met eerbied gezegd — uit zedigen hoogmoed niet doen.

neel en regtmatig, wanneer ze voortvloeit uit het eigene verbaal van den behandelden persoon. Maar ook dan wanneer wij ongelukkigerwijze de hand hadden gelegd op een stamverwant of nog erger op een betoveroudoom van onzen geachten bestraffer, blijven wij het toch op onze beurt voor veel kleingeestiger houden, dat hij ons op zoo pruilerige en nog al kinderachtige wijze het reeds te veel besproken portret wil blijven verbergen, alsof er heiligschennis meê gepleegd ging worden; terwijl wij het in den heer archivaris mannelijker en edelmoediger zouden gevonden hebben, wanneer hij zich de verlangde aanwijzing had willen verwaardigen, al moesten wij dan ook *en passant* een tik ontvangen hebben, die we in allen ootmoed zouden hebben aanvaard, daar het ons geenszins onbekend is, dat wie kaatst den bal verwachten moet. MARS.

Veenendaal (vgl. XII. bl. 38). Als bijvoegsel tot het onlangs door mij medegedeelde, was ik later nog in staat het volgende uit denzelfden achtenswaardigen mond op te teekenen.

De ondernemer der veenderijen te Veenendaal was een antwerpsch bouwmeester, SCHOONHOVEN, wiens nazaat van denzelfden naam nog in de plaats leeft. Deze eerste ontginning werd aangevangen ten tijde der regentes. Tot vervoer van den turf werden eigenaardige schepen of pramen, *drieplanken* gebruikt, vanwaar nog het vaartuig zonder roer in het wapen der gemeente. Men zegt verder, dat de geheele bevolking, met den pastoor aan 't hoofd, op éénen dag gereformeerd is geworden, uitgezonderd één gezin, waarvan de afstammelingen nog ten huidigen dage in het oude geloof volharden. Onder de oudste Veeners moeten zich voorts vele Mennoniten hebben bevonden, want bij menigen naam staat in de doopboeken: »Belydt de leere van MENNO SIMONS, doch wort onderwesen in de leere der saligheyt."

Wil men nog meer oude herinneringen uit die streken, men vindt ze in Prattenburg, waar eertijds KUNEGONDE zat te *pratten*, in den Kunegondeweg, enz.

J. H. VAN LENNEP.

Pieter van den Bosch (vgl. XI. bl. 296). Op de vragen PIETER VAN DEN BOSCH betreffende, kan ik door vriendelijke medewerking van den heer J. VAN LEEUWEN, predikant bij de remonstrantsche gemeente alhier, het volgende berigten.

Hij is geboren te Amsterdam, en behoorde eerst tot het hervormd kerkgenootschap. In 1755 ging hij tot de remonstrantsche broederschap over, en werd bij haar in 1756 proponent. Van 1757 tot 1760 was hij predikant te Soetermeer (eigenlijk Zegwaart); van 1760 tot 1765 te Oudewetering; van 1765 tot 1769 te Zwammerdam, en van 1769 tot 1783 te Leiden. In het laatstgenoemde jaar werd hij, wegens verzwakking, emeritus. Of hij daarop te Soetermeer of Zegwaart ging wonen, dan of hij er zich slechts tijdelijk ophield, toen hij er in 1787 om 't leven kwam, is niet kunnen worden ontdekt; denkelijk het eerste. Mogelijk hadden de registers van geboorten, huwelijken of overlijden van 1757 tot 1760 nog eenig nader licht kunnen geven, doch deze waren, zoo men zeide, niet op de secretarie van Zegwaart te vinden.

Soetermeer. VAN DER POORT.

Dood van Teligny (vgl. XII. bl. 40). »Le comte TELIGNI avait épousé, il y avait dix mois, la fille de l'amiral, il avait un visage si agréable et si doux que les premiers qui étaient venus pour le tuer s'étaient laissé attendrir à sa vue, mais d'autres plus barbares le massacrèrent." VOLTAIRE, *la Henriade*, chant. II. note 19.

»Le duc de GUISE s'était chargé de l'expédition principale dirigée contre l'amiral COLIGNY; on craignait quelque résistance, et le duc s'était fait accompagner des gentilshommes de sa maison: d'ailleurs COSSEINS, qui commandait les hallebardiers royaux à la garde de M. l'amiral, était tout à fait dans les intérêts catholiques. COLIGNY, souffrant encore de ses récentes blessures, se faisait lire par le ministre MERLIN les commentaires de CALVIN sur *Job*, triste et religieuse expression qui allait à la douleur; l'agitation qui éclatait dans Paris était parvenue à ses oreilles; mais, tout rempli de l'idée que le roi était pour lui, l'amiral s'imaginait que cette agitation provenait de quelque tentative de la part du peuple et du duc de GUISE contre le palais. Le bruit augmentait et paraissait à chaque moment se rapprocher de son hôtel, lorsqu'un coup d'arquebuse se fit entendre dans la cour, et l'on vint en toute hâte lui annoncer que la première porte avait été forcée, et que la foule pénétrait. L'amiral se leva paisiblement, s'habilla de ses premiers vêtements, puis, s'appuyant conte la muraille, il dit au ministre MERLIN: »mon père, joignez vos prières aux miennes et recommandons notre âme à Dieu." COSSEINS capitaine des hallebardiers s'écria d'une voix éclatante: »au nom du roy ouvrez la porte," et LA BONNE, varlet de l'amiral, l'ouvrit; aussitôt il tomba percé d'un coup de poignard; COSSEINS, BEHEM, allemand très dévoué à la maison de Lorraine (il avait épousé une bâtarde du Cardinal), le capitaine ATTIN, varlet du duc d'AUMALE, le seigneur de SARBALOUX, ACHILLE PETRUCCI de Sienne (bij zulke tooneelen ontbreekt nooit een Italiaan)

s'élancent dans l'escalier et se précipitent vers la chambre; le duc de GUISE, le duc d'ANJOU, le chevalier d'ANGOULÊME, tous les seigneurs catholiques, étaient demeurés dans la cour attendant que l'expédition fut faite: les autres, capitaines, hallebardiers, étaient plus loin dans la rue."

BEHEM s'avance le premier et lui dit d'une voix sombre »n'est-tu pas l'amiral?" — »Oui c'est moy, repondit COLIGNY sans s'esmouvoir, mais toy jeune varlet, tu devrois respecter ma vieillesse et avoir égard à mon infirmité; cependant quelque chose que tu fasses, tu n'abrégeras pas beaucoup ma vie." COLIGNY finissait à peine que BEHEM lui plongea son épée dans la bouche; les autres l'achevèrent à coups de poignards, et le duc de GUISE criait de toutes ses forces: »BEHEM, est-ce faict?" — »Oui, repondit le Lorrain, il est bien mort." — »D'ANGOULESME ne veut pas le croire s'il ne le voit, repliqua le duc de GUISE; jette le corps par la fenestre," et BEHEM aidé de SARBALOUX, prit le cadavre et le précipita dans la cour. L'amiral était tout défiguré; le sang cachait ses traits, le comte d'ANGOULÊME, pour mieux le reconnaître, l'essuya de sa main et dit au duc de GUISE, »ma foi, c'est bien luy," et il lança un coup de pied contre le cadavre; »voila pour l'assassin de M. de GUISE."

Zóó geeft CAPEFIGUE in zijn *Histoire de la Reforme* enz., dl. II. bl. 244—245, een kleine episode uit den Bartholomeusnacht terug. Hij vooral behoort tot die politieken, die van hun verheven standpunt niet zwaar optornen tegen dergelijke expedities, en geeft ons, wanneer wij ze toch wel wat kras vinden, den raad om een tijdvak alleen naar de toenmalige zeden en behoeften! te beoordeelen. Voor het overige zien wij uit zijn verhaal, dat we hier met geen gemeen volk te doen hebben, maar met fatsoenlijke deftige menschen: vermoorden en moordenaars zijn prinsen van den bloede of behooren tot de hoogste aristocratie, al schoppen en trappelen ze de lijken hunner slagtoffers, trots de meest geavanceerde roodhuiden uit het verre westen van Amerika. — Walgelijke zestiende eeuw, woest, ijzerhard voorgeslacht, hoe toch kunt gij zoo veel bewonderaars en advocaten hebben en behouden?

»TÉLIGNY, gendre de l'amiral (zegt CAPEFIGUE verder), LA ROCHEFAUCOULD, ANTOINE DE CLERMONT, LA CHASTAIGNERAIE, LAVARDIN, SOUBISE, le seigneur DE PILES furent tués à coups de hallebarde et d'arquebuse."

MOTLEY heeft zich dus te zeer gehaast met LOUISES eersten echtgenoot reeds in den slag van St. Quentin te laten sneuvelen, wanneer onze WILLEM dan 26 jaren later geen zeer frisch weeuwtjen in haar gevonden zoude hebben. Overigens zal de beeldrijke Amerikaan nog wel eens meer op een chronologischen flater te betrappen zijn. Doch wie zal hem daarover hard vallen, vermits de beste historieschrijvers er zich niet zuiver van kunnen houden? Eerder zouden wij den anglosaksischen enthousiast willen afvragen, of hij ten onzen opzigte niet de rol van een onhandigen vriend gespeeld heeft, met onze geprefereerde voorvechters wat al te blank te schuren? Inderdaad het zoo zwart mogelijk afschilderen onzer historische antipathien kan, zoo lang er geen opzettelijke leugentaal onderloopt, zeer goed steek houden; het is zeer vereenigbaar met eene wettige verdediging. Zoo kan men met tamelijke gerustheid PHILIPS II een duivel blijven noemen, zonder dat daarop door anderen verhaal zal worden gezocht, dan dòor hen die »quand même" in dien duivel (*) de volmaaktste type zien van het gezalfde eenheidsbeginsel in kerkelijk en wereldlijk menschenbeheer. Minder raadzaam zouden wij het achten om 's konings afvalligen stadhouder als een engel te schetsen. Ook in de hand van MOTLEY kan die vlieger wel opgaan maar niet blijven staan, en is het ook overbodig, vermits tegenover den verzaakten meester een gewoon sterveling nog een toonbeeld van goede hoedanigheden zou mogen genoemd worden.

MOTLEY heeft ons, wij vreezen het maar al te zeer, met zijn ultraprotestantsche en — republikeinsche intenties, met zijne onmiskenbare welsprekenheid en zijne gepeperde schilderingen, meer kwaad dan goed gedaan: hij heeft den phalanx onzer overrijnsche tegenstanders wakker geschud. De professors LEO zijn daar niet dood. Reeds is hun voorwacht over de grenzen: wij hebben het protest van MATTHIAS KOCH voor ons liggen; een welriekende castiliaansche geur walmt er ons uit tegen. Naauwelijks slaan wij een blik in den tekst, of we meenen een loyalen opperheer en deloyalen vassaal te onderkennen: — een vromen zoon der kerk en een afvalligen vrijgeest, die zijn hemd zou verbranden als het iets van religie wist: — het vleesch geworden uniteits-principe en een hinker op twee, tien of meer gedachten: — een wettigen graaf van Holland, PHILIPS III, en een indringer van de ondankbaarste soort: — een inderdaad goed gestemden en genadigen landsheer en een eerzuchtigen volksopruier, die de misleide goê gemeente jaren lang verarmt en ter slagtbank voert — dat is summierlijk wat MATTHIAS KOCH ons gaat ontvouwen. Toch dienen wij den man in zijne motieven te hooren: »Audi et alteram partem," al is ons arme lezers de taak al te moeielijk, al te aftobbend. Immers zulk een heete en nooit kampgevende

(*) Daemonium meridianum, zoo als hij werkelijk door zijne vijanden genoemd werd.

strijd over meeningen, wenschen en beginsels moge aanlokkelijk zijn voor hen die er geld of glorie mede behalen kunnen, of zich op paalvaste convicties verhoovaardigen en ons die convicties als de onomstootelijkste waarheden opdringen: — ons hinkers is zulk een strijd te zwaar, en welkom zou ons het oogenblik zijn waarin de schim van den doorluchtigen oproerling met rust gelaten werd; al moesten wij dan ook zijn koning bij de gratie Gods ongedeerd en onbesproken een genadiger oordeel dan het onze laten afwachten.

MARS.

Willem Krul of Crul, schout bij nacht, in 1781 *gesneuveld* (vgl. A. R.). In den *Nav.* dl. VII. bl. 77, schijnt B. B. aan de spelling KRUL boven die van CRUL, bij VAN DER AA enz. voorkomende, de voorkeur te geven. Nu wij onder het portret van dezen zeeman bij DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederl. zeewezen*, dl. IV. bl. 463, een facsimile van zijne handteekening als W. CRUL aantreffen, is deze strijd, onzes inziens, uitgemaakt. J. D. L.

De loterijzaal (vgl. XII. bl. 41). Volgens de hieronder door mij aangehaalde werken, hebben onze zeven stadhouders *alle* op het binnenhof hunne hofhouding gehad. Men leest in den *Tegenw. staat der vereenigde Nederlanden*, dl. VI. bl. 42. »Boven de laatstbeschreeven' vertrekken, die ten westen zijn, hadden weleer de Stadhouders hunne deftige wooning, werwaarts men met een' trap, in den hoek, ten Noorden van de Stadhouders-Poort opgaat (alzoo niet in het gebouw van de loterijzaal). Na het overlijden van WILLEM II, Prince van Oranje, en toen de Staaten de nieuwe kamers, zoo tot Staatsvergadering, als voor de Gekommitteerde Raaden, lieten bouwen, werden 'er eenige vertrekken van deze Stadhouders-wooning gereed gemaakt, om, in dien tusschentijd, hier te kunnen vergaderen. Doch wanneer Prins WILLEM III tot de Waardigheid van Stadhouder werdt verheeven, is alles weder in den voorigen stand gebragt en aan Zijne Hoogheid ingeruimd."

In het *Leven van* WILLEM IV, *Prins van Oranje en Nassau* enz. Amst., J. MORTERRE, 1752, bl. 440, leest men: »de Train (der begrafenis van WILLEM IV) nam circa ten negen uuren des morgens een begin, en trok door de Haagsche Schutterij, die een straat geformeerd hadt, van het *Binnenhof*, door de Gevange-poort, over de Vijverberg" enz.

Naar aanleiding van *Het Committé van Vierentwintigen*, *en de Geest van* WILLEM *den Vijfden in zijnen geweezen Eetzaal, op het Binnenhof in den Haag; klugtige Opera, door* J. A. SCHASZ, *m. d. Parijs* 1 *November*, 1795 moet men denken dat WILLEM V daar gehuisd heeft.

In den *Palamedes* van VONDEL ziet men, op het overdekte plaatje, OLDENBARNEVELDS onthoofding voorstellende, prins MAURITS zitten in het koepeltje, boven de genoemde woning uitstekende, waaruit men mag besluiten, dat deze almede daar gehuisd heeft; dewijl het toch te veel in het oog zou geloopen hebben als hij op dien tijd zijn paleis verlaten had, ten zij hij zich in den nacht reeds derwaarts begeven hebbe.

Bij deze gelegenheid moet ik doen opmerken dat ik in dezen jaargang, bl. 59, heb opgegeven, dat het *Huis ten Bosch* is gebouwd na den dood van FREDERIK HENDRIK. Heeft daar welligt bij zijn leven reeds een huis gestaan en is het slechts vernieuwd of verfraaid door zijne douairière? S. v. W.

Erasmus en zijn A, B, C (vgl. A. R.). In het *Alg. Hist. Geogr. en Geneal. Woordenboek van* LUISCIUS, dl. IV. lett. E. fol. 114 leest men: »Hoe, 't zij, beide vader en moeder beneerstigden zich, om 't jongetje bij tijds een goede opvoeding te bezorgen. Het was ook nauwelijks vier jaren, als men 't al in een latijnsch school bestelde. Het kind wierd eerst te Utrecht onder de jongens die in 't choor zingen besteet. Zijne moeder bragt hem vervolgens van hier na Deventer, daar hij, onder ALEXANDER HEGIUS en eenen SINTHIUS of SINTHEIM, de talen leerde.

De gemeene vertelling, dat ERASMUS in het eerst ongemeen traag was in 't leren, schijnt een loutere fabel. Immer SCHITREUS verhaalt, dat RUDOLF AGRICOLA, ziende de themâs van de scholieren van zijnen vriend HEGIUS, die 't school te Deventer in een nieuwen luister zette, het meeste genoegen toonde in de themâs van ERASMUS; dat AGRICOLA den jongen bij 't hooft vatte, eene wijle tijds beschouwde en eindelijk zei, *Gij zult een groot man worden.* — ERASMUS was toen maar *veertien jaren.* — AGRICOLA, man van fijn oordeel, vond zekerlijk in 't geen ERASMUS gemaakt had, iets dat de gemene discipels van die jaren verre overtrof; en alzoo kan men niet zeggen, dat hij hardlerig of bot geweest zij. Voeg hier bij BEATUS RHENANUS, in een brief vóór de werken van ERASMUS, daar hij getuigt dat JAN SINTHEIM, een der beste meesteren van 't school te Deventer, op een tijd over ERASMUS grote voortgang in 't leren verrukt, den jongeling, *toen geen veertien jaren oud*, door blijdschap omhelsde, zeggende: ga zoo voort, en klim tot 't top der geleerdheid! ERASMUS was maar *negen jaren*, als zijne moeder hem van Utrecht na Deventer voerde. Zijn geest, zegt RHENANUS, muntte zoo voort uit, begrijpende in een ommezien alles wat hem geleert wierd; ook alles zeer vast onthoudende,

zoo dat hij al zijne mede-scholieren verre verbij liep. TERENTIUS en HORATIUS kon hij, *een jongen zijnde*, volgens denzelve getuige, geheel van buiten."

H. C. STRIK VAN WIJK.

Burgemeester Hooft (vgl. A. R., XII. bl. 34). GERRIT HOOFT, de grootvader van den bekenden HENDRIK HOOFT DANIELSZ., werd in 1679 schepen en in datzelfde jaar raad der stad Amsterdam, in 1708 werd hij burgemeester en stierf 6 aug. 1717. Hij was zoon van HENDRIK HOOFT en AGATHA HASSELAAR.

†.

G. C. H. graaf van Tottleben (vgl. A. R.). Wanneer F. v. A. nog meer bijzonderheden wenscht te weten, dan *Nav.* VI. bl. 134 zijn medegedeeld, aangaande den graaf VAN TOTTLEBEN, zal hij die kunnen vinden in een boek, dat in 1761 in het licht verscheen, getiteld: *De oorlogszwerver of het leven van den Grave* VAN TOTTLEBEN, *naer de allerechtste en meest bekende aanteekeningen*, Zalt-Bommel, bij KANNEMAN, 8°. 160 blz. Er zal hem uit blijken, gelijk een schrijver van die dagen het uitdrukt, dat de graaf »een overgegeven slegt mensch" was.

φ^2—φ.

Militaire tractementen in de XVIIIde eeuw (vgl. A. R., XI. bl. 327). De respective hoofdtractementen bedroegen in tijd van vrede maandelijks:

Voor een kolonel van de kavalerie, dragonders en infanterie op de provincie Holland. . . .	200 gld.
Voor een luitenant-kolonel . . .	80 »
Voor een majoor.	60 »

Behalve hunne ritmeesters- of kapiteins-tractementen, welke *ter maand van* 42 *dagen* betaald worden, bedragende, benevens die der subalterne officieren, als volgt:

Een ritmeester van de »*guardes*" met 3 paarden.	400 gld.
Een ritmeester der ordinaire kavalerie.	325 »
Een kapitein der dragonders met 2 paarden	262 »
Een kapitein der infanterie . . .	158 »
Een luitenant van de »*guardes te peerd*" met 2 paarden	155 »
Een luitenant van de ordinaire kavalerie	130 »
Een luitenant van de dragonders	111 »
Een kapitein-luitenant van de grenadiers.	83 »
Een luitenant van de infanterie .	53 »
Een sous-lieutenant en cornet van de *guardes* met 2 paarden.	140 »
Een sous-lieutenant en cornet der ordinaire kavalerie	120 »
Een sous-lieutenant en vaandrig van de dragonders.	106 »
Een sous-lieutenant en vaandrig van de infanterie	48 gld.

Voorts:

Een generaal-veldmaarschalk, jaarlijks.	20000 »
Een generaal.	10000 »
Een luitenant-generaal	4800 »
Een generaal-majoor	2400 »
Een generaal-kwartiermeester .	1620 »
Een kwartiermeester	700 »

Op de *barrière*-plaatsen, alhoewel de hollandsche garnizoenen in 1782 voor de Oostenrijkers waren ingeruimd, betaalde de republiek nog aan de gouverneurs van Doornik, Namen en Yperen, ieder jaarlijks 8000 gld.

Aan de commandanten van Furnes.	6000 »
Van Doornik, Namen en Yperen ieder jaarlijks.	3000 »
Van 't kasteel van Namen. . . .	2500 »
En van 't fort de Knokke	1200 »
Aan de grootmajoors van Doornik, Namen en Yperen, ieder jaarlijks.	2500 »
Van Furnes	1600 »
Van 't kasteel van Namen. . . .	1200 »
En aan den majoor van 't fort de Knokke	1000 »

De jaarwedden der zeemagt zijn »*seer geringh en bepaeld*".

Voor een luitenant-admiraal . .	3600 gld.
Voor een vice-admiraal	2400 »
Voor een schout-bij-nacht. . . .	1200 »
Voor een commandeur.	750 »
Voor een kapitein	360 »
Voor een luitenant, maandelijks.	30 »
Voor een schipper, »	24 »
Voor een opperstuurman »	36 »
Voor een commandeur van de soldaten maandelijks	14 »
Voor een soldaat »	10 »
Voor een matroos »	11 »
Voor een kolonel van den staf, jaarlijks.	2400 »
Voor een luitenant-kolonel van den staf.	960 »
Voor een majoor van den staf. .	720 »
Voor de gouverneurs van Maastricht, Breda en Sluis ieder. .	3000 »
Voor den gouverneur van 's Hertogenbosch	2400 »
Voor den gouverneur van Bergen op Zoom	1600 »
Voor den gouverneur van de Wilemstad	600 »

F. CALAND.

Vrijmetselarij (vgl. A. R.). In het *Historiesch Schouwtooneel van 's Waerelds Lotgevallen in het jaar* 1791. Te Haarlem 1792, leest men in dl. IV. bl. 61: «Na dat CAGLIOSTRO een nieuw Egyptisch stelzel, naar het hand-

schrift van GEORGE COFTON gevormd had, verliet hij London en reisde naar den Haag omstreeks 1778, waar hem de vrijmetzelaars in hunne vergaderplaats van de *gestrenge orden* bragten, en hem onder het zogenoemde *staalen gewelfzel* ontvingen, dat is: *hij moest door 2 rijen Vrijmetzelaars gaan, die hunne degens kruislings boven zijn hoofd hielden.* Zij verleenden hem als *Hoogwaardige* en *Opperhoofd* het voorzitterschap, en hij nam hier de verrichtingen waar van eenen *Visitator*, die eene onbepaalde macht bezat. Ook hield hij hier eene redevoering over zijn *Egijptisch stelzel*, en maakte daardoor op veelen zulk een diepen indruk, dat zij hem verzogten, om aldaar eene *Loge voor Vrouwen* op te rechten. Dit geschiedde ook, en veelen lieten zich tot leden aannemen, terwijl zijne vrouw den post van Grootmeesteres bekleedde, en hij zich vervolgends, nadat hij eerst een Hollander voor 4 of 500 guldens had opgeligt, naar Venetiën begaf." H. C. STRIK VAN WIJK.

Spelen. Tarok (vgl. A. R.). Vóór reeds geruimen tijd zag ik in den *Navorscher* eenige opgaven omtrent het tarokspel, maar had toen geen' tijd de mijne daarbij te voegen. Ik geef die hier tot completering van de vorige, daar mijn tarokspel van de andere nog al verschilt.

Vooreerst bevat het de gewone 52 kaarten. De afwijking van gewone kaarten, die terstond in het oog valt, is deze, dat de figuren ten voeten uit geteekend en bijzonder mooi zijn. De hartenheer stelt den roomschen keizer voor; op eene omlauwerde schijf staat IN N. De hartenvrouw draagt eene zeer groote kroon, en op eene dubbele schijf staat M B. De boer houdt een schild in de regterhand, waarop Ji M Bi, (zonder tittels op de twee i's). Bij den schoppenheer staat eene harp en hetzelfde bordje als bij hartenvrouw. Voor de voeten van schoppenvrouw een langwerpig rond met eene enkele J er op. De schoppenboer draagt in de linkerhand een speer, waarvan de vorm is als de lelie van het fransche wapen; aan zijne voeten zit een hond met een halsband, waaraan een ring, daarbij is eene ontrolde schrijfrol, in het midden ledig, waarop, zeer klein, geheel aan het begin i, geheel aan het einde t staat. De ruitenheer stelt den turkschen keizer voor, op zijne schouders staat weder M en B. Ruitenvrouw draagt aan hare borst een medaillon, waarop een vrouwenportret, in de regterhand eene geopende doos, in de linkerhand een waaier. Naast haar staat een schild waarop eene lelie. De boer heeft op zijn schild een hoed met een pluim. Bij den klaverenheer staat weder een schild met eene lelie. (Hij heeft een baard, dus stelt deze kaart niet den toenmaligen koning van Frankrijk voor.) Klaverenvrouw heeft in hare regterhand een waaier. Bij haar staat op een rond schild een arend, volgens de aangegevene heraldische kleur, rood met zilveren pooten op een zilveren veld. Klaverenboer draagt eene lelie op een geornamenteerd schild.

Nu volgen de ruiters, alle als huzaren gekleed. Het eerste paard staat stil en stampt. De tweede ruiter draaft en schijnt in gesprek te zijn, zijn paard ziet om; de beide overige galopperen en hebben uitgetogene turksche zwaarden in de hand, terwijl op hunne gibernes de letters F. R. of T. R. te lezen staan, (ik denk F. R., t. w. FRANCISCUS REX). Bovendien nog de bijzonderheid dat zij, behalve het uitgetogen zwaard in de regterhand, er een ter linkerzijde in de scheede hebben hangen. Drie van de ruiters hebben zwarte mutsen met gele uithangende kappen; de ruitenruiter alleen heeft eene roode muts met opgeslagen gelen rand, die puntig in eenen kwast eindigt.

De troubadour speelt op eene luit, heeft een degen op zij, eene gevederde muts op en danst.

De overige kaarten zijn 21 in getal, en dragen hare getallen boven en onder de figuur in romeinsche cijfers.

N°. 1. Arlequin met een spiegel.

N°. 2. Een paauw bij eene fontein, waarbij een boom en eene tulp.

N°. 3. Een vos bij een boom, omziende naar eenen vliegenden vogel. (Ik geloof dat het eene duif is.)

N°. 4. Een oosterling met een parasol op een kameel. Daarbij staat een gebogen ceder- of mastboom.

N°. 5. Een rendier, drie vliegende vogels.

N°. 6. De pellikaan die zijne jongen voedt. Een boom en een vliegende vogel.

N°. 7. Een man in het kostuum der vorige eeuw laat een hond opzitten. Daarbij een vogel en boomen.

N°. 8. Een etend schaap bij een rozenstruik.

N°. 9. Eene zwemmende zwaan bij een palmboom met vruchten. In het water groeit riet.

N°. 10. De zeeëenhoorn met een hoofdstel. Hij ligt op het land. Er zijn twee vliegende juffers bij.

N°. 11. Een struisvogel met een hoefijzer in den regterpoot, onder een boom.

N°. 12. Een man met een parasol zit in een spits torentje met twee klokken op een olifant. Daarbij is op den voorgrond een kleine en in de verte een groote palmboom.

N°. 13. Een bok die met een kleinen hond vecht. Daarbij een vruchtboom (dien ik niet zoo bepaald te huis kan brengen), een spruitje van drie blaêren, en vijf vogels in de lucht.

N°. 14. Een man, blootshoofds, die met

een stok een stuk rundvee slaat, dat hij aan den regterhoorn met een touw vasthoudt. Er is een boomtak bij.

N°. 15. Een wolf, voor hem ligt een vogel, naast hem beenderen van een verslonden dier. Een andere vogel vliegt in de lucht. Verder is er nog te zien eene oude heining, waar achter een boom. Ook nog eene plant met 4 bladeren.

N°. 16. Een rhinoceros naar de oude teekening met nog een hoorn tusschen de schouders. Er is een palmboom en een vliegend insekt bij.

N°. 17. Een ruiter in het kostuum der vorige eeuw; zijn galopperend paard is met pluimen versierd; hij ziet er uit als een officier met gevederden hoed en getrokken regten cavalleriesabel. Op zijnen pistoolholster staat weder M. B. In de lucht vliegen twee vogels, die zwaluwen schijnen te moeten verbeelden.

N°. 18. Een damhert bij een mastboom, waaraan eene slingerplant. In de lucht een juffertje, een vogel, en nog een vogel met een dubbelen staart, die bovendien blaauw en geel gekleurd is. (Evenwel is op te merken dat op de natuurlijke kleuren geen acht gegeven is.)

N°. 19. Een leeuw met opgeheven linkerpoot, die eenigzins omgewend den aanschouwer aanziet. Aan de linkerzijde van een boom vliegen 6, aan de regterzijde 3 vogels.

N°. 20. Eene kat, die op een vogel loert. Verder een oud hek, drie vogels en een boom.

N°. 21. Een zeer groote gemuilbande beer, die een geweer vasthoudt, hetwelk een man hem af zoekt te nemen, wien de beer met de linkerpoot op het hoofd slaat. Verder is er eene rozenstruik en eene tulp bij. N.

Freule van Dorth (vgl. XI. bl. 233, 291, 354 en XII. bl. 35). Na het lezen van de beoordeelingen van C. VAN DER AA, *Geschiedenis van den jongst geëindigden Oorlog*, enz., van de *Verdediging van* WILLEM PASCHEN G.T.SZ., *Drost van Breedevoort*, *tegen* CORNELIS VAN DER AA, *schrijver der Geschiedenis*........, te Deventer bij GERRIT BROUWER, 1807 en van de *Verdediging tegen* WILLEM PASCHEN G. T. SZ., *Drossaard van het Ampt Bredevoort, door* CORNELIS VAN DER AA, te Utrecht bij den schrijver, 1807, alle voorkomende in den *Recensent ook der Recensenten*, dl. II., Amsterdam bij JOHANNES VAN DER HEY, 1807, zal men over de wijze waarop aan de freule VAN DORTH het doodvonnis voltrokken werd, een beter en zachter oordeel vellen, dan wanneer men daaromtrent alleen door het lezen van VAN DER AA'S *Geschiedenis* ingelicht is. — Volgens die beoordeelingen is het werk van VAN DER AA een groot prul en moet men aan zijne verhalen volstrekt geene geschiedkundige waarde hechten. — W. PASCHEN wordt daarin geprezen als iemand, die zijn pligt als ambtenaar van den staat getrouwelijk heeft waargenomen, en tevens met veel menschlievendheid en voorzigtig beleid is te werk gegaan, enz. J. H. VAN GEUNS.

Henricus van Beieren (vgl. XI. bl. 360 XII. bl. 70). Op de vraag naar het ontnemen van Utrecht aan de Gelderschen ten tijde van bisschop HENDRIK VAN BEIEREN, wordt hierbij een uittreksel uit twee kronijken van tijdgenooten, die nog wel eens uitgegeven zullen worden, medegedeeld. Men vergelijke er mede HORTENSIUS, *Rer. Ultraj.*, Lib. IV. p. 82; VI. p. 155—158; voorts SLICHTENHORST, *Geld. Ges.*, B. XI, die, bl. 407, ook de namen der op last van den bisschop ter dood gebragte personen opgeeft.

Van heren HENRICK VAN BEYEREN palsgraue den elect tUtrecht ende den hertouch van Gelre ende der stadt Utrecht.

Alsoe de palsgraue vors. was gekoren ende het Ouersticht metten hertougen van Gelre ter veden was verlopen ende de nederstichtse dair nyet toe doen en wolden, dan den elect vors. beliefde een schatting van vijfftich dusent gulden die in den Nedersticht voirt ingevordert wordde, soe wordden ter seluer tijt de geestelicheit seer hoech geschattet, dair ouer de partye bynnen Vtrecht seer verhieff, de weerlicke tegens de geestelicke ende ten laesten de geestlicke metter ridderschap tegens de ouerste van den rade, dair ouer veell goeden luden wt Vtrecht mosten wijcken, ende soe de vors. elect dair tusschen arbeids [l. arbeide] om de muterie dael to leggen ende den partien to verdragen, so weren eenige bynnen Vtrecht, dair om de andere geweken weren, beducht, sij des in last mochten comen ende hebben dair om den elect vors. nyet willen inlaten ende de gelressche ingehaelt, dair heer MARCUS VAN DE WESE ende de doemdeken NYVELT de principael van weren, die den gelresschen inhaelden, soe hebben nochtans ridderschap ende steden van Oueryssel metten staten 'sNederstichts ende oick metten gelresschen tApeldoren ende anders vruntlicken gehandelt, hopende de saicke tonder vangen; dan de gelresschen hebben op bedroch gehandelt, als sij altijt plagen ende hebben middeler tijt, dair van HACKVORT principaell was, Hasselt verraderlicke ingenomen op ten auont assumptionis Marie (14 aug.) anno xxvij, voirt dair na Renen, thuys t'Eem ende thuys ter Horst ingenomen, Willsem over Yssell ende den Koeborch voir Campen gebolwerct ende geveşt ende sich met ruteren ende knechten seer gesterckt.

Doe nu de furst van Gelre de stadt Vtrecht

in hadde sloech mijn h. van Vtrecht een blochuys op de Vaert en benaude die stadt soe te water ende toe lande, dat sie quelick prouiande krijgen konde ende dat alle dinck daer soe duyr wert dattet ruijter ende knechten began te verdrieten ende begonden armoede te lijden, schreuen daerom de beueelsluijde aldaer an oeren fursten om ontset van gelde ende prouijande, dan kregen kleyne vertroestinge.

Soe nu dan die benauwinge soe groet wert, schreuen de beueelsluyde als nemtlick CHRISTOFFEL graue van Muers, Doctor WINOLT van Arnhem, WILLEM VAN GENT ende RUYTENBORCH, soe hart an den vurste, dat sie noetshaluen die stadt musten laeten staen ende rijden daer uyth. Daerop dat hem die furst schreeff, als sie die stadt niet langer holden en konden, soe solden sie de rijckdoeme beyde giestlick ende werltlick vangen, tgeschut ende kleinodien mede voer hen nemen ende dan die stadt steecken in brande ende soe toe hem toe Arnhem koemen.

Dit vermarckende, hebben die bevelsluede voers. des fursten brieff mit een brief van hem gesant an MARTEN VAN ROSSEM marschalck, die int begin mit hem Vtrecht hadde helpen innemen, ende schreven hem, dat sie des beveels niet en dachten nae te gaene, soe sie sulckes nummermeer en konden ter eere verantwoerden ende men solde des hem ende oeren kinderen ten ewighen daghen in een schande nae seggen, vermanende MARTEN VAN ROSSEM dat hie toege nae den fursten als generael bevelhebber mit die verantwordinge, soe sie sich daer mit dachten te ontschuldigen. MARTEN VAN ROSSEM, dit an den fursten brengende, heft die furst weder opt nye aen de beveelsluyde in Vtrecht voers. geschreuen als volghet.

Copije als de F. van Gelre schreff an die beveelsluijde in Vtrecht, als hie de stadt een jaer in gehat hadde, luyt in forme aldus:

Greue VAN MOERSE, meyster WYNOLT, GENT ende RUTENBORCH, juwen brief an onsen maerschalck MARTEN VAN ROSSEM, in tzyfferen geschreuen, heft hie ons voergeholden ende toe kennen gegeuen. Soe ghy dan insonderheijt roert, dat hie ons ende onsen reden uwer schriften sonder simulacije te kennen geven solde, want aldus qualicken genge ende wij als dan seggen wolden, dat ghij ons daer van niet geadvertiert en hadden, wolden u voer ons mit onsen maerschalck verlaten werden, voegen u daer op te weten, dat ons uwe voers. niet weynich en befremen, oeck in genen goede opnemen noch verstaen en konnen, nae dem dat ghy onsen mennichvoldigen eernsten bevel, wy an u schriftlicken voer ende nae, oock naementlicke vermits onsen maerschalck, als wij vermoeden, hebben laten doen, als met naemen, soe wanneer die uijterste noet sich alsoe begeue, dat ghy die stadt onmachtichs halven solt moeten verlaten, dat ghij alsdan die stadt verbernen, tgeschut, clenodijen, gevangen ende anders mit u nemen ende toth ons brengen solt, tselue ghij, als ons dunckt, noch uth onse schriften noch uth des maerschalx boetschap niet en hebt verstaen off willen verstaen, soe ghij ons noch ter tijtt geen antwoert daer op geschreven noch ontbaeden en hebt. Daeromme laeten wij u weten, dat wij uwe advertacije, die wij verstaen voer quijtinge, als in uwen brieven begrepen staen, niet an ons en nemen, dan in gevalle oft wy baeuen onsen voerbevele, om enijge gebrecken wille de koemen mochten, onse stadt quijt ende beroeft mochten worden ende ghij onsen beveel woe voers. niet naegegaen en hadden, willen wij u altoesaemen achten ende holden als verreders ende boesewichters, daer nae moechty u weten te rechten. Gegeven in onser stadt Arnhem den 8 Juny 1528.

Copije van een ander brief op tselue soe die F. van Gelre an den greuen van MOERSE alleene gesant in Vtrecht.

Waelgeboren ende Edele lieve neue ende getruwe, wy hebben uwe schriften daer inne ghij begeert dat wij u auer dach ende nacht meer knechten auerschicken solden, anders en wust ghij die stadt niet te besettene, ons oeck geen eer off profijt toe doene ende dacht u daer voer alle forsten ende heeren des toe verantwoerdden, mit sampt voerder juwens schrijvens verstaen. Ende laeten u daer op weeten, dat ons uwe verantwoerdinge niet genoechsam bedunckt, dencken u oeck voer ongehoersame dienaers nae te schrijven ende niet te lijden, soe veer gij onse voerbeveele niet nae en gaet. Wilt u daer om van stonden an daer nae schicken, soe ghij weetet wat lasten wij hijr hebben ende ons daer noch luijde noch gelt te schicken onmoegelick is, ende ruijters ende knechten bij ons willich geholden ende aldaer moegen werden. Doch is niet moegelick die dingen daer staende te holden dat ghij alsdan in recompensye onser geliende penningen metten knechten ons dat geschut ende anders soe wes aldaer van tgereetste toe becoemen is om ruijter ende knechten toe willigen mit brengen, sonder daer in gebreck te laeten vallen. Inden ghij tselve niet doen en wilt en dencken wy u niet toegestaeden, dan moeten u sulckes naeholden als sick;dat behoert. Gegeven in onser stadt Arnhem den 19 Juny 1528.

Van Vtrecht.

Ter seluer tijt als Harderwyck ingenomen wordde, heeft mijn gen. heer van Vtrecht de elect ende palsgraue eenen aenslach opter stadt Vtrecht gemaect aen de Weert poirte, dair toe de principalen van de Weert medehulpers weren, ende het geviell dat een deell ruteren ind knechten wth Vtrecht om eue buete ende roeff gereist weren ende als mijns

gen. heren lude van Vtrecht voir de stadt quemen meenden sommige van Vtrecht, dattet hoir selues lude geweest weren. Soe dan mijns gen. heren lude van Vtrecht in de Weert an der stads poerten quemen, vonden sij de poirten open, ende van mijns gen. heren ruteren tot xvj offt xvij toe reden in der poerten, die all riepen: Beyeren, Beyeren, ende als de wekers dat hoirden liepen sy opter poerten ende lieten de schotpoert vallen soe dat de hoop in de Weert vertoeuen most. Doch de borgeren, die mijns gen. heren vrunde weren, den sulcx te vorens verkundiget was, quemen gelopen met stercke bijlen ende hieuwen de schotpoirte ontwee, soe dat de hoep wter Weert voirt mede in der stadt quam, ende soe de Gelresche hoep die noch in der stadt was were boeden, sijndtse van mijns gen. heren hoep na de Tollesteech poirtte gedrongen ende seer geslagen dair over WILLEM VAN GHENT de overste van den knechten ende andere Gelressche beueelslude doot bleuen; d'andere knechten sijndt ter poirten wth geweken ende de ouerste van den Gelresschen ende oick van Vtrecht hebben sich eendeels versteken ende sommigen van den principalen, die de muyte gegoten hadden, syndt dair wth geweken ende eendeels ouer de muere gevallen. Doch daer sijndt een deell Gelreschen ende van Vtrecht gevangen wordden, als de greef van MOERS, de heer van WARNENBORCH, doctor WYNALT van Arnhem, heer ANTHONYS VENRAEDT, meester GEERT KUYNRETORFF, meester GHERIT SUGGERODE, heer JAN REAAL ende meer andere ende de navolgende die gerichtet worden.

Ende deese inneminge van Vtrecht is geschiet opten auont van onser Lieuer Vrouwen dach visitationis (1 J ulij) in den somer.

Dair nae liet mijn heer van Vtrecht deese navolgende personen op tween verscheiden dagen metten zweerde rechten:

GYSBERT VAN DER A, GOERT DE CONINCK scholtus, JACOB BLOEM boechmaker, CORNELIS HACK, CLAES POUWELS bontwercker, JAN VAN WYCK, CORNELIS VAN MEERTEN, GERIT FOYT ouerste ouwerman, IOEST VAN EYCK, STAM VAN ROYEN, PETER borduerwercker, WILLEM KNIJF bastert.

Dit geschiet wesende is de greue van HOICHSTRATEN heer van Montany bynnen Vtrecht gecomen ende men heeft voirt getracteert de stadt ende het Nedersticht van Vtrecht an den Keyser te brengen, twelck naderhandt geschiet is, soe datse den greve van HOICHSTRATEN heer to Montany bynnen Vtrecht in stadt van Key. Ma^t. als hertouge van Brabant ende greve van Hollant huldt ende eedt gedaen hebben; doch middeler tijt, soe mijn heer van Vtrecht, palsgraue opten Rijn, hertouge van Beyeren, vermerckten dat hij ruijmen solde ende hij sijn leet nyet genoch gewroken hadde, heefft hy heren ANTHONIS VENRAEDT ende den goeden meester GOERT KUYNRETORFF, den hoochgeleerdden man, die ymmers gheen schult en hadde, den hij oock sijn lijff hadde versekert, tot Wijck int water doen werpen ende alsoe sijn lijff doetlicken sonder billicke oirsaicke ende sonder manier van justicie doen nemen, ende heefft dair nae den bissdom van Vtrecht geresigneert ende t Vtrecht int capittell den staten horen eedt opentlicken quijt gescholden tot cleynre eere des hogen huses van Beyeren ende des palsgraven *Adieu 't gesticht van Vtrecht.*

Ende alle de ander gevangenen als de greef van MOERS, de heere van WARNENBORCH, doctor WYNOLT, heer MELYS VAN NYVELT doemdeken, heer IORIS SOLMS deken tsancte Peters, ende alle andere gevangen ende voirt alle de ballingen die wter stadt geweken weren, sijndt metter soene vrij gededingt, welcke gevangen ende ballingen de principaelste weren van de muterie jn Vtrecht, ende de onnoeselste hebben oir lijff ende leuen dair om gelaten.

Nederlanders door den duitschen keizer geadeld. Het is bekend, en uit WELEVELDS *Handboek van den nederl. adel* blijkt het, dat vooral in de XVIIIde eeuw vele nederlandsche familiën door den duitschen keizer tot den adelstand werden verheven. Die adelbrieven zijn waarschijnlijk meest alle gekocht, en misschien kreeg menigeen nog een hoogen geslachtsboom, die meestal in vreemden bodem wortelde, op den koop toe.

Niet onbelangrijk zou het wezen eens toe te lichten hoe het met dergelijke zaken toeging en hoe de keizer er toe kwam om een hollandsch koopman adelbrieven te verleenen, indien zulks den vorst werd gevraagd. Wij merken die verheffingen vooral op in den tijd van het verval onzer republiek, en kunnen ons dan ook naauwelijks voorstellen, dat er in de eerste honderd jaren van het bestaan van onzen staat door iemand aan gedacht werd. Het spreekt van zelf, dat ik inlichtinin het algemeen bedoel: namen toch doen niets ter zake, en wie daar belang in mogt stellen kan VAN WELEVELD raadplegen.

φ^2—φ.

Oorsprong en beschrijving der haarlemsche kermis of jaarmarkt. In voorgaande tijden werd hier jaarmarkt gehouden op den 18den october, zijnde *Sint Lucasdag*; zij werd der stad vergund bij privilegie van den hertog WILLEM VAN BEIEREN, den 11den september 1355. Hij stond haar toe, ten eeuwige dage, dat zij *het Cruus zullen rechten alle jaren op Sinte Lucas avond met allen toebehoren alse onse Jaermarcte sijn in onse steden ende landen behoudelic ons desgelijks van rechte van*

tolle ende van anderen vervallen, alse wi hebben in andere Jaermarcten, van Steden ende van Dorpen.

De graven van Holland behielden altoos aan zich zelven het regt van de markttollen, zoo dat zij jaarlijks verpacht werden. In het jaar 1480 had de stad Haarlem ze in pacht genomen voor de somma van 10 ponden en 10 stuivers tournois, dat is 10 karolusguldens en 10 stuivers, *Rekening* G. VAN BERCKERODE, 1480.

Gewoonlijk noemt men deze jaarmarkten *kermissen*, maar het regte woord is *kerkmis*. Het is al van oude tijden de gewoonte geweest, niet alleen in hoofd- of parochiekerken, maar ook in kloosters en conventen een jaarlijkschen vreugdedag te houden ter gedachtenis van hunne stichting of inwijding; en alsdan eene plegtige mis in hunne kerken te houden. Iedere kerk, klooster of convent had zijne bijzondere *kerkmis*, dus vindt men in de oude papieren van het Begijnhof te Haarlem, dat de zusters zoodanige *kerkmis* jaarlijks hielden ter eere van de heilige BEGA, en dat zij dan speelden en verblijd waren en feestdag hielden.

Als er eene jaarmarkt in eene stad gehouden zoude worden, werd er een kruis opgerigt en vreemdelingen, ja zelf ballingen kwamen om de kerkmissen te vieren en mogten zoo lang in de stad blijven tot dat het kruis weder was weggenomen, — hetgeen ten opzigte van de ballingen schijnt geduurd te hebben tot in den jare 1511, wanneer de stadhouder-generaal met den president en raden des keizers hebben bevolen aan alle baljuwen, schouten, tollenaars enz. brieven van vrijgeleide te geven aan vreemde kooplieden en anderen, die na de St. Lucasmarkt wilden komen om te koopen en te verkoopen, uitgezonderd de vijanden en ballingen onzes allergenadigsten heeren en der stede van Haarlem. Zie *Handvesten*, bl. 186.

»Zoo dat het blijkt dat geen uitgebannen zich gedurende van dat de kermisklok geluid heeft tot de jaarmarkt geëindigd is, naar rechte in de stad zoude mogen ophouden, gelijk zommige voorgeven, — maar gedurende deze jaarmarkt is een vreemdeling niet arrestabel voor eenige schulden, dan de zulke welke gedurende deze markt gemaakt zijn."

Eertijds stonden des maandags op de Groote Markt vele burgerkramen van de zoogenaamde uitdraagsters. Maar op de algemeene jaarmarkt was deze groote markt veel te klein om alle kramen die de vreemdelingen aanbragten te bergen, dus was men genoodzaakt ze overal, waar geschikte plaatsen zijn, te verdeelen.

Engelsche, fransche en neurenburger kramerijen, spiegels, rarieteiten, koper, tin en ijzerwerk, zijden en wollen stoffen en alles wat tot noodzakelijkheid of pracht dienen kan, werd er in de kramen te koop aangeboden, die straatswijze de geheele Groote Markt vervulden. De overige, inzonderheid porceleinkramen, die daar niet staan konden, werden geplaatst op de zaal van het stadhuis en in het Pand. Later heeft men eenige kostelijke fransche kramen op de zaal en de voorplaats van het Prinsenhof plaats vergund, dewijl op de zaal van het stadhuis en in het Pand, daar de porceleinkramers en eenige anderen gewoon waren te markten, geen geschikter plaats daarvoor kon uitgedacht worden. Schoenen- en muilenkramen stonden op de Krocht; delfsch aardewerk, potten en pannen op de Nieuwe Gracht; stoelen, geschilderde en verlakte tafels, kabinetten en glaskramen langs het Spaarne; op het Verwulft de Joden met neteldoek, citsen en katoen; kinderspeelgoedkramen op de Oude Groenmarkt, alsmede de koekkramen, die men langs de Vischmarkt, ter zijde de Groote Kerk, en op verscheidene plaatsen door de stad verspreid vond, dewijl de spellen buiten de Groote Houtpoort op het Plein geplaatst werden, welke nu op de Botermarkt, Verwulft en Turfmarkt geplaatst worden.

Deze jaarmarkt duurde acht dagen, beginnende den eersten maandag na Sint Jan den dooper, invallende op den 24sten junij.

Volgens een ouden brief heeft de bisschop van Mierlo de St. Bavooskerk, 't hooge outaar en het kerkhof weder ingezegend op Onze-Lieve-Vrouwehemelvaart 1573 (na het overgaan der stad aan de Spanjaarden); ook heeft hij toen in deze kerk eene predikatie gehouden over *Ps.* XXVI: 8. Dit geschiedde op zaturdag, en daarop is een besluit genomen dat de kermis of het jaarlijksche wijfeest voortaan zoude gehouden worden op den eersten zondag na Onze-Lieve-Vrouwehemelvaart. *Oudheden van Kennemerland*, fol. 155.

In het jaar 1795 is door de municipaliteit dezer stad een besluit genomen om geen kermis meer te houden en werd zij voor onnut verklaard. In het jaar 1796 is weder kermis gehouden, even als in vroegere jaren.

In het jaar 1857 is door den gemeenteraad bepaald, dat de kermis zoude beginnen op woensdag den 1sten julij en eindigen op maandag den 6den dito. W.

Evert Christiaan Staringh of Staering. De naam van dezen bevelhebber van een der schepen van linie in den slag van Doggersbank (5 aug. 1781), wordt door DE JONGE STAERING, en elders STARINGH gespeld. Hoe moet het zijn? en wie deelt ons de voornaamste levensbijzonderheden van dezen dapperen Gelderschman mede? J. D. L.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Oude munt (vgl. XII. bl. 42). Daar *bodde* ('t Hoogd. *butte*) een mand of korf is, zal de naam *boddedrager* wel van den op de munt afgebeelden persoon genomen zijn, en dus in een of andere muntverzameling licht te herkennen.

Een *stooter* wordt in de provinciën Overijsel en Gelderland nog altoos voor de waarde van *f* 0, $12^{1}/_{2}$ gebezigd.

Een *groot* is een halve stuiver, en in de spreekwijs *vijf grooten* voor *f* 0,$12^{1}/_{2}$ nog steeds in gebruik.

Een (Spaansche) *reaal* schijnt hier maar tijdelijk in gebruik te zijn geweest; welke waarde men er toen aan toekende, bleek mij niet.

Een *blank* ('t Spaansche *blanca*), van gelijke afkomst als de *reaal*, is ook later in gebruik gebleven, en had (blijkens de thans allengs verouderende zegswijs *drie blanken* voor twaalf duiten of *f* 0,$07^{1}/_{2}$), de waarde van *f* 0,$02^{1}/_{2}$. Er blijkt hieruit tevens dat het zeggen: »*ga met God en drie blanken*," werkelijk van deze muntsoort afkomstig is.

Een *oortjen* is 't vierde deel van een stuiver; de naam *oort* werd eerst ook voor andere vierdedeelen gebruikt, gelijk wij thans nog een *kwartjen* zeggen voor een kwart-gulden.

D. V. VL.

[Van *stooters* hoort men te Amsterdam nog veel, van *realen* nog nu en dan spreken. *Oort* voor kwart is in Friesland nog in gebruik.]

Oude munt. MARS die niet verlangt naar bekende muntwerken te worden verwezen, had die slechts op te slaan om o. a. te zien, dat boddedrager eene bestaande munt is geweest, welke in de tweede helft der 14de eeuw veel werd geslagen, als b. v. door WILLEM V, graaf van Holland, 1346—1359 (hiervan komen ook onderdeelen voor); LODEWIJK VAN MALE, graaf van Vlaanderen (ook onderdeelen); JAN VAN VIRNENBURG en ARNOLD VAN HOORNE, 1364—1371, 1371—1379, bisschoppen van Utrecht; ANTHON, hertog van Brabant, 1405—1414; EDUARD, hertog van Gelderland, 1361—1371; MECHTELD, 1371—1382; MARIA, 1361—1399, hertoginnen van Brabant; WILLEM (momboir), 1372—1377; WILLEM I, 1377—1393, hertog van Gelderland; STEVEN VAN ZUILEN, heer van Anholt; HERMAN, heer van Kuinder; JAN, heer van Koevorden; REINOUD, heer van Koevorden; WILLEM I, graaf van Namen, 1337—1391; ARNOLD D'OREILLE, heer van Rummen; JAN VAN MEGEN, enz. TUTOR.

Begrafenispenningen (vgl. A. R., XI. bl. 7, 362).

1678. JOAN BAX, gouverneur van Neêrlands Indië. — Ov. grav.
1681. SUSANNA DE FLINES. — Grav.
1686. Ridder baronet JOAN SPEELMAN, gouv.-gen. van N. Indië.
1692. GERBRAND SCHAGHEN.
1696. JOHANNES WILKENS, pred. te Haarlem. — Gedr.
1696. NICOLAES SCHAGHEN.
1698. CORNELIS NICOLAI. — DE JONGE, Not. du Cab. p. 60.
1705. SIJGJE KLOOSTERMAN. — Grav.
1705. J. C. COYETT.
1708. HILLEGONDA CRANENDONCK, geh. met A. VAN DER STEL.
1708. JOANNES VOLLENHOVE, pred. te 's Gravenhage. — Ov. Grav.
1710. JACOB VAN WAGENINGEN, oud 22 jaren. — Grav.
1715. ANTONY SMITS, te Nijmegen.
1718. HESTER HARDERS, huisvr. v. JACOB STAATS VAN HOOGSTRATEN.
1732. ANDRIES SCHOEMAKER, penningkundige te Amst.
1750. JACOBUS DE GROOT, pred. te Utrecht. — Door J. G. HOLTZHEY gest.
1757. JOAN BREUKELMAN, pred. te 's Gravenhage. — Gestempeld.
1772. G. L. B. VAN SWIETEN, overl. te Schönbrunn. — Gest.
1772. JOH. BOSKOOP, pred. te Amsterdam. — Gest.
1783. JOH. ROIJER, pred. te 's Gravenhage. — Gest.
1785. ROBERT CASTENDIJK. — Gest.
1787. ELIS. ADR. VAN SON, geb. DE BROUWER, te 's Gravenhage. — Gest.
1788. THIM. IGN. EWALD, roomsch-kath. priester te Amsterdam. — Gest.
1788. P. C. baron VAN LEYDEN, heer van Vlaardingen. — Gest.
1789. J. H. BACHIENE, pred. te Utrecht. — Gest.
1804. E. BEKKER, wed. WOLFF en AGATHA DEKEN. — Gest.
1814. JOH. CATH. gravin VAN ROSS, geb. DE SCHUBERT. — Gest.
1825. Mr. R. J. SCHIMMELPENNINCK, oud-raadpensionaris. — Gedr. grav.
1842. PETRUS SMIDT VAN GELDER. — Gest.

C. G. B.

Huwelijkspenningen (vgl. A. R., XI. bl. 85, 362).

1656. 50 j. ADRIAAN VAN LOON en CORNELIA HUNTHUM, 21 nov. — MUNNICKS VAN CLEEFF.

'1712. 25 j. ARNOLDUS WITTEBOL VEDERMAN en SUSANNA SPRONGH, door J. VAN DISHOEKE. — H. VAN GELDER.

1744. 25 j. SAMUEL VERHULST en ELISABETH KINCKHUIJSEN, door M. HOLTZHEY. — Idem.

1745. 25 j. ANDRÉ AMSINCQ en ANNA MARTHA VAN DER HULST, in 's Gravenhage, door HOLTZHEY, 15 sept.

1790. j. CL. HENR. VAN HERWERDEN en G. A. COMMELIN.

1804. 25 j. A. CLEIJNDERT en Y. TAANMAN, door LAGEMAN. — H. VAN GELDER.

1821. 50 j. W. R. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN en J. C. FAGEL. — MUNNICKS VAN CLEEFF.

C. G. B.

Hondenloodjes (vgl. XI. bl. 42). Die van Breda schijnen gestempeld te zijn op oude koperen $^1/_2$ of $^1/_4$ stubers van Gulik en Berg, na vooraf te zijn overgeplet. Zij dragen het jaartal en het nummer.

Bij mij N°. 423. De hondenbevolking schijnt aldaar nog al talrijk te zijn geweest.

Het plaatje of *vrij*teeken voor de honden der militairen in 's Hertogenbosch is van rood koper, met de letter M. en 't N°. 49 op het stuk bij mij berustende; 't is achthoekig, zonder gaatje.

Van 1809 zal men waarschijnlijk geene hondenloodjes van den Bosch aantreffen: welligt is die belasting toen niet geheven om den geduchten watervloed in dat jaar.

C. G. B.

Gedenkpenning ter herinnering aan den slag von Waterloo, door Pistrucci (vgl. XI. bl. 263 361). Kort na het plaatsen van mijne vraag betreffende dien gedenkpenning, had de heer P. O. VAN DER CHIJS de goedheid mij te berigten, dat eene afbeelding, beschrijving enz. hiervan voorkwam in de *Illustrated London News* van 23 junij 1861. — Uit het aldaar vermelde wil ik ter beantwoording mijner vraag mededeelen, dat de stempels eerst den 1sten januarij 1849 geheel afgewerkt waren. Een afdruk der medaille in *week metaal* werd aan de *Lords of the Treasury* ter hand gesteld, doch tot nog toe werden er geene afdrukken van gemaakt. — Echter is thans besloten »*to multiply this interesting work of art by the electro process; and the Lords of the Treasury have placed the matrices in the hands of Mr.* JOHNSON, *of Alexander-terrace, Bayswater.*"

J. H. VAN GEUNS.

Veroverde vlaggen (vgl. XII. bl. 42). Bij plakkaat van 4 augustus 1653, werd door de heeren staten-generaal bekend gemaakt, beloofd en verzekerd, dat:

»De veroveraars van eenig vijandelijk schip niet alleen het veroverde schip zouden hebben en behouden, maar ook het gantsche gevolg en den aankleeven van dien: en dat de geenen die het schip van den eersten admiraal zouden aan boord leggen, enteren en veroveren, boven het schip en gevolg zouden genieten de somma van . . . . . . *f* 10000
voor de schepen van d'andre admiralen . . . . » 6000
en die van de verdere opperhoofden van s'vijandts vloote. . . . . . . » 4000
daarenboven, dat de geenen die vechtenderhandt de vlagge van boven van den eersten admiraal zouden afhalen en overleveren, tot een prijs zouden hebben . . . » 9000
en van de bovenvlaggen van d'andre admiralen . . . . » 500
voorts van de volgende vlaggen van de voorstengen. . . . . » 250
voor de vlaggen van de bezaansmast » 150
en voor de vlaggen van achteren. . » 50"

Waarlijk vooral in dien tijd krasse premiën, genoeg om den moed der onzen, die bij allen niet even groot was, wat aan te wakkeren en het eigenbelang van anderen wat te prikkelen. Dat echter de uitbetaling dier premiën den lande helaas geene groote geldsopofferingen gekost heeft, kunnen wij opmaken uit de doorgaans ongelukkige wijze, waarop de oude TROMP, JAN EVERTSEN, WITTE CORN. DE WITH en M. A. DE RUITER in den Cromwelschen oorlog van 1652, 1653, tegen BLAKE, ASCUE, DEANE en MONK gestreden hebben, een minder gunstigen uitslag, dien wij, het zij in 't voorbijgaan gezegd, geenszins hebben toe te schrijven aan wanbeleid of wandevoir van zulke boven onzen lof verheven mannen, maar veeleer aan het geringe charter, de slechte wapening en de veel te geringe bemanning der ellendige barken, waarmede zij tegen de engelsche zeekasteelen schutgevaarte moesten houden.

Anders en beter was het gesteld gedurende onze beide latere Stuartsche oorlogen, toen onze oorlogsvaartuigen oneindig kloeker en beter, de batterijen zwaarder en regelmatiger en de bemanning sterker waren, terwijl voor het overige ook, om van de opper- en onderadmiraals niet te spreken, de gewone scheepskapiteins in den regel meer beleid dan vroeger hadden, althans in de Sond en elders meer ervarenheid hadden kunnen opdoen. Met vloten, zoo als wij die tot verbazing der wereld gedurende de de Witsche periode in zee

hebben gebragt (gemiddeld en in ronde sommen) van 100 bodems, 4000 vuurmonden en 20000 koppen! — ongeloofelijke cijfers inderdaad voor de krachten van een volkje van anderhalf millioen zielen, ongeloofelijk zoo ze niet door de authentiekste stukken gestaafd waren — met zulke vloten en met DE RUITER aan het hoofd, AERT VAN NES en CORNELIS TROMP nevens hem, EVERTSENS, VAN DER HULSTEN en BRAKELS onder hen, moet er voor ons zeevolk ruimschoots gelegenheid geweest zijn, om naar de voordeelen te dingen, die het plakkaat van 4 aug. 1653 hun verzekerd had. Immers de vierdaagsche zeeslag van 1666, de togt naar Chattam in 1667, de zeeslag van Solesbay in 1672 en die van Kijkduin van 1673, zijn ons alle in hunne bijzonderheden te zeer bekend om onzen lezers te herinneren, hoe gelukkig en roemrijk die acties voor ons land zijn ten einde gebragt, en hoeveel vijandelijke schepen er bij die hoofdgelegenheden in den grond geboord, verbrand, aan strand gejaagd of opgebragt zijn, indien wij AITZEMA, *De Hollandtse Mercurius*, BRAND en DE JONGE onvoorwaardelijk mogen gelooven, waartoe wij voor ons zelven van harte bereid zijn. Maar dan ook zoude het getal zegeteekenen bij ons te lande legio moeten zijn en elk landsgebouw ons in veroverd grof geschut, blank of schietgeweer of andere trofeën de heldendaden onzer vaderen aanschouwelijk moeten maken: iets, wat zoo ver ons bewust is, lang niet in die ruime mate het geval is, welke er op grond onzer geschiedkundige gegevens in billijkheid van te verwachten was. Immers wij herinneren ons niet uit de beide laatste engelsche oorlogen der 17de eeuw iets anders gezien te hebben, dan den spiegel van »the Royal Charles" in het voormalige admiraliteitsgebouw te Rotterdam. Het is evenwel zeer waarschijnlijk, dat wij bij het successivelijk bezigtigen onzer marinewerven te Amsterdam, Rotterdam en Vlissingen wat onachtzaam hebben rondgezien, of dat ons geheugen ons wat ontrouw geworden is, en dat er toch werkelijk in die bewaarplaatsen meer en andere voorwerpen aanwezig zijn, die ons aan roemvolle vroegere dagen kunnen doen herdenken. Eene heusche teregtwijzing te dien opzigte zou ons zeer welkom zijn; te eerder welkom, daar wij onlangs zeer teleurgesteld zijn door het artikel »Rapport aan Z. M. den koning over de veroverde vlaggen, geplaatst in 's konings paleis te Amsterdam," voorkomende in het 4e deel van dr. SCHELTEMAAS anders belangrijk werk: »*Aemstels Oudheid.*" Bewonderaars als wij steeds van enze vroegere marine waren, namen wij dat rapport met gretigheid ter hand: doch dat wij het stuk onbevredigd, zeer onbevredigd ter zijde hebben moeten leggen, zal niemand verwonderen, die den gegeven inventaris toetst aan de geschiedenis van ons zeewezen, van prins MAURITS stadhouderschap af tot op den dood van WILLEM III, een tijdperk van ruim honderd jaren, waarin wij tallooze acties gehad hebben met Spanjaards Portugezen, Zweden, Engelschen en Franschen, en bij welke acties, zoo niet altoos dan toch veelmalen de gelegenheid is aangeboden om aan tijdgenoot en nazaat de materiële bewijzen te vertoonen van krijgsvoorspoed en overwinning, gelijk zulks bij elk ander oorlogvoerend volk de eerste zorg is. Immers overal elders zijn verzamelingen aanwezig van grof geschut, blank en schietgeweer, wapenrustingen, standaards, vlaggen en wimpels of wat niet meer, opdat de gegevens der annalisten en geschiedschrijvers in het oog van landzaat en vreemdeling geen bloot »goede mannen zeggen" zouden blijven. Onze nederlandsche krijgstrofeën daarentegen schijnen zich te bepalen tot de vlaggencollectie die wij thans bespreken, en waarvan wij de rekening wel eens wat wenschten na te pluizen.

Dr. SCHELTEMA zegt ons, dat de geheele voorraad vlaggen of vlaggenstokken op het paleis voorhanden, bedraagt:

westersche	188	stuks.
oostersche	75	»
zamen	263	stuks.

Maar vermits wij ons alleen willen bezig houden met onze zeegevechten in Europa of tegen europesche mogendheden, zoo hebben wij af te trekken

Ten eersten de oostersche vlaggen.	75		
Ten tweeden de vaandels bij Turnhout veroverd	38		
Ten derden de vaandels bij Nieuwpoort veroverd	90		
Ten vierden fransche vaandels van Ramillies, Oudenaarde enz., waarvan het getal onbekend. Stellen wij	10	213	stuks.
rest derhalve ten hoogsten genomen aan vreemde zeevlaggen		50	stuks.

waaronder verreweg de meeste spaansche (en dan denkelijk uit de meer gelukkige dagen van den ouden TROMP), vermits het rapport slechts specifiek opgeeft: 6 engelsche
5 fransche
2 portugesche
2 russische
zamen 15

bekende vlaggen, van welk getal in billijkheid behooren afgetrokken te worden, de twee russische A°. 1799, in Noordholland genomen en de 5 fransche vlaggen, waarvan niet bepaald gezegd wordt dat het zeevlaggen zijn. Wierd

het ons nu vergund, om ook de beide portugesche vlaggen buiten de rekening te houden, omdat wij ons meer met onzen strijd tegen Engeland over het gebied der zee wenschten bezig te houden, dan zoude het geconstateerde getal onzer zegeteekenen zich tot het ongehoord kleine getal van zes stuks bepalen! Dat kan of mag niet waar zijn. Immers wanneer wij ons, met voorbijziening der chattamsche expeditie en andere kapitale acties, slechts bepalen tot den vierdaagschen zeeslag, en van GERARD BRANDT vernemen, dat de heeren staten, op het aanhouden van den raadpensionaris DE WITT (zouden hunne hoogmog. er zich anders met een Jantje van Leiden van hebben willen afmaken?), eerlang order stelden om drie tonnen gouds op te brengen tot betaling van de premiën of loongelden wegens de schepen van de Engelschen genomen, verbrand of in den grond geschoten, dan moeten er in die bloedige vier dagen op zijn minst genomen een vijftigtal engelsche scheepsvlaggen buit gemaakt zijn, of buit gemaakt hebben kunnen worden. Raadplegen wij toch de gravures van dien tijd, en houden wij ze voor naauwkeurig, dan waaiden er van elken bodem — masten, spiegel en boegspriet — vijf vlaggen, de wimpels niet medegerekend, en dat zoo wel bij vriend als bij vijand! — De versie van BRANDT voor de ware genomen, dan verloren de Engelschen 23 schepen, waaronder 17 verbrand, in den grond geschoten of gezonken, waarbij met name de *Koninklijke Prins*, het admiraalschip van ASKUE, niet door DE RUITER naar het vaderland opgezonden, zoo als wij het, met eerbiediging van des grooten mans bevreemdend besluit, liever hadden gezien, de *Bul* en de *St. Paul;* terwijl in Holland opgebragt werden de *Swiftsure*, de *Getrouwe Georg*, de *Zevenwolden* (een oude kennis), de *Convertine*, de *Essex*, de *Nagelboom* (mede een oude kennis). Wanneer men nu met vermenigvuldiging van slechts 5 en met de wetenschap dat, wegens den teneur van het plakkaat de dato 4 aug. 1653, elke vlag een progressive premie waard was, de rekening der veroverde vlaggen opmaakt, stuit men dan niet op een onverklaarbaar deficit? Immers wanneer het getal van ongeveer 3000 gevangen, die wij met admiraal ASKUE in 't land bragten, zuiver geteld is geworden, dan hebben wij het volk van ten minste tien in zinkenden of brandenden staat verkeerende bodems moeten redden, en met het meeste crediet voor de menschlievenheid van ons toenmalig zeevolk, mag het toch vermoed worden, dat wij enkele matrozen bezaten, die even gaarne een vlag van *f* 150 als een gratis te bergen Engelschman in veiligheid bragten. Die vlaggencontrôle blijft dus uiterst moeielijk en duister. We hebben die narekening tot den vierdaagschen zeeslag moeten bekorten, hoezeer wij bij de expeditie van Chattam welligt een nog grooter deficit te constateren zouden hebben, en wenschen alsnu met behulp van onze meer kundige en beter geïnformeerde medenavorschers tot indices van die deficits te komen. Het moet uitgemaakt worden, of wij werkelijk zoo veel vlaggen veroverd hebben als er te veroveren waren, en zoo ja, waar ze gebleven zijn. Te Amsterdam op het paleis, eene anders wel waardige conservatieplaats, zijn ze niet; dr. SCHELTEMAAS rekening duidt het aan; ze moeten dus elders zijn. Is er nu nergens anders een spoor van te vinden, dan hebben wij de admiraliteitscollegiën van die dagen toch wel eenige onverschilligheid te verwijten. Voor de drie tonnen gouds, door de betaalsheeren aan officieren en scheepsvolk uitgereikt, hadden zij waarlijk voor zich zelven en voor het nageslacht een schooner en vollediger krijgstrofee kunnen zamenstellen dan die wij nu te vergeefs in ons vaderland zoeken. Het bijeenzamelen van bloedig krijgstuig en standaards alsof het heilige reliquien waren, moge in het afgetrokkene eerder afkeurbare hoogmoed, dan wat anders genoemd kunnen worden, de voornaamste volken der aarde zijn er ons altijd in voorgegaan en gaan er ons nog in voor. — Zoo hoog immers staan onze moed en ons oorlogstalent niet bij de ons omringende natiën aangeschreven, dat wij de tastbare bewijzen onzer weerbaarheid hebben te veronachtzamen. Daar het collectioneren zoo zeer in den smaak van onzen tegenwoordigen tijd valt, en zoo zonder onderscheid op wat niet al wordt toegepast, kan het niet vreemd geacht worden, wanneer wij het denkbeeld opperen, om alles wat nog uit onze vroegere oorlogen zoo bij den lande als bij particulieren, als zegeteekenen te beschouwen en voorhanden is tot een geheel te brengen, en daarvoor — vermits 's konings balzaal te Amsterdam toch een ongeschikte bergplaats voor enterbijlen en musketten zijn zoude — op nieuw de thans zoo dikwerf besproken loterijzaal in den Haag te bestemmen. Met hoeveel regt toch het gemoedelijk archaismus de ter sloop verwezen kap zal te betreuren hebben, anderen die met meer liefde op het tijdperk terugzien, toen het volk van Nederland met het zwaard in de vuist, niet minder dan door penseel en pen waarlijk een volk verdiende genoemd te worden, zouden dan met niet minder regt zich hebben te verheugen over een wel wat spade, maar thans waardige vereering van het weinige of vele, wat ons helaas »pour tout pôtage" van die zeventiende-eeuwsche grootheid overblijft.

Wij hadden dit opstel reeds geschreven, toen ons N°. 2 van dezen jaargang in handen kwam. Wij vonden er op bl. 42 nagenoeg de-

zelfde vraag door φ^2—φ. gedaan, en zouden, na de bijdrage van een der ijverigste en kundigste steunpilaren van dit tijdschrift, ons geschrijf terug moeten houden. Maar vermits φ^2—φ. er toch de verlangde aanwijzing in vinden kan, zoo erlange ook ons stukje nog een plaats in 's *Navorschers* gastvrije kolommen. MARS.

Nijmeegsch turfteeken. In den catalogus van het *Penningkabinet* van G. VAN ORDEN, komt onder N°. 690 voor een turfteeken van Nijmegen, anno 1577. De eigenaar van dat stukje zoude mij zeer verpligten met de vergunning daar eene afteekening van te maken. Dergelijke welligt bestaande penningen zoude ik ook gaarne in ruiling overnemen.
Amsterdam. W. J. DE VOOGT.

Servysgeld. Ik bezit eene afteekening, mij door wijlen den heer J. VAN DAM DWZ. welwillend medegedeeld, van eenen vierkanten (gesnedenen?) penning, hebbende op de voorzijde de wapens van Amsterdam, Nijmegen en Woerden, en op de keerzijde »Servys geldt bynnen Nemegen den 25 Sep. Anno 1632." Gelijk verzoek als bij de voorgaande vraag.
W. J. DE VOOGT.

Johannes Smetius. Op bl. 4 van den catalogus van het *Muntkabinet* van JOH. IN DE BETOUW, Amst. 1822, wordt onder N°. 52 vermeld: Portrait van JOHANNES SMETIUS, aet. LX a 1696. Was dat een penning of wel penningplaat? Kan iemand mij daaromtrent inlichten? W. J. DE VOOGT.

Arnoldus Smetius. Eenigen tijd geleden kocht ik een penning op het overlijden van ARNOLDUS SMETIUS J. F., gestorven 26 aug. 1689. De bijvoeging J. F. (JOHANNESZOON) deed mij vermoeden dat het een zoon was van den grooten nijmeegschen oudheidkenner JOHANNES SMETIUS. Die verwantschap is mij nog niet zeker gebleken. De mij onbekende kooper van eenige genealogische stukken, de familie van genoemden JOH. SMETIUS betreffende, verkocht met de bibliotheek van prof. KIST, zoude mij mogelijk te regt kunnen helpen. Op den penning, die gegoten is, komen voor de initialen des makers J. B(OSKAM?) f(ecit). Eenige zekerheid hieromtrent zoude mij aangenaam zijn.
W. J. DE VOOGT.

Gordijn op den huize Lokhorst. In LE FRANCQ VAN BERKHEYS *Zeetriumph*, 1782, dl. I. bl. 46, leest men:

Toen LODEWIJKS verbond, zo verre onze edlen streelde,
Dat men zijn majesteit als heiligheid verbeelde,
En achter het gordijn, dier printe vol van pracht,
Aan eigen wapenpraal, als zijn vasallen dacht.

Met deze aanteekening:

»Op den adellijken huize Lokhorst is nog *heden* de beeldtenis van LODEWIJK XIV en zijne gemalin, op een groen zijden gordijn voorgesteld, in een schoorsteenstuk, dat VAN BERVENINGH in der tijd heeft doen schilderen, waarachter aan een kerkpilaar in 't verschiet de wapens van B. en W. te zien zijn, dat niet algemeen bekend is." Is dit nog voorhanden. J. D. L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Gedicht van A. Kleyn, geb. Ockerse (vgl. XII. bl. 50). Het lofvers onder het portret van mr. JACOB CROMMELIN, waarnaar J. C. K. vraagt, luidt dus:

Gij leest hier stille deugd op CROMM'LINS zacht gelaat:
Hij was der oud'ren vreugd, der vrienden toeverlaat.
Door Eed'len hoog geschat, bij God gekend in waarde:
Zijn ziel te rein voor de aard' werd vroeg van 't stof ontboeid:
En wij — wij staren nog, wijl 't oog in tranen vloeid,
Op hooger baan hem na! — maar missen hem op aarde.
A. OCKERSE, wed. KLEYN.

Hij was geboren te Haarlem, en overleed aan de tering op 33 jarigen leeftijd, den 12den februarij 1826 te Leiden. Hij was zaakgelastigde van Z. M. den koning aan 't hof van Brazilië, maar om zijne zwakke gezondheid teruggekeerd. De schilderij is in 1814 gemaakt.

Hij was algemeen geacht en bemind, bezat uitstekende bekwaamheden, daarbij eene groote nederigheid.

Zijn niet alle portretten met dit onderschrift, dan zullen er bij zijn leven eenige zonder deze regelen verspreid zijn en na zijn verscheiden de plaat van dit onderschrift zijn voorzien geworden. B.

[Ook door onzen medewerker V. D. N. werd het gedicht ons medegedeeld.]

Wiskundigen (vgl. XII. bl. 14, 79). LAURENS PRAALDER was leeraar aan de fundatie van Renswoude te Utrecht en lid van verscheidene genootschappen, volgens het onderschrift van zijn portret in medaillon, door P. H. JONXIS; hij was geboren in 1711 en stierf te Utrecht den 18den april 1793, oud 81 jaren en ruim 6 maanden: een man die door zijne deugd en uitmuntende bekwaamheden der maatschappij tot veel nut, zijnen landgenooten tot een sieraad verstrekt heeft. Zie *Konst- en Letterbode* 1793, dl. X. bl. 137; MOLL, *Bijdrage tot de wiskundige wetenschappen*; COLLOT D'ESCURY, *Hollands roem*, dl. VI. st. 1. bl. 98.

ALBERT VRYER. Van dezen leeraar bij de waterlandsche doopschgezinde gemeente te Wormerveer bestaat *Leerreden over* 1 *Sam.* VII: 12 laatste gedeelte, openlijk uitgesproken op den 6den februarij 1791, ter gedachtenis van zijnen 50jarigen predikdienst in drie gemeenten, gr.8°. Amst. bij L. VAN HULST, 1791. Daarin komen bijzonderheden voor betreffende zijne opleiding tot den predikdienst en de bekleeding van dien post in drie onderscheidene gemeenten. Het geheel werd met algemeen genoegen en deelneming gehoord door zijne toehoorders, die 's mans kundigheden, niet alleen als godgeleerde, maar ook als beoefenaar van andere nuttige wetenschappen, gepaard met zijn vredelievend karakter en eenvoudige zeden van naderbij kenden. Hij beoefende de *proefondervindelijke natuurkunde*, maar vooral de *wiskunde*, in welke laatste hij door eigen oefening zulke aanmerkelijke vorderingen gemaakt heeft, dat weinigen hem daarin evenaarden. In het jaar 1790, den 21sten october, schreef hij uit Wormerveer een *Bericht over den luchtbol*, dien zomer aldaar opgelaten en bij Hamburg nedergekomen, nevens eenige aanmerkingen over den snellen voortgang daarvan, briefswijze medegedeeld aan de redactie van den *Konst- en Letterbode* 1790, dl. V. bl. 139. Zie over de vermelde *Leerreden*, aldaar 1791, dl. VI. bl. 140. V. D. N.

Frans Baltensz. (vgl. A. R.; XI. bl. 300; XII. bl. 85). Het wonderlijke boek van dezen man, dat nu ieder althans bij name kent, schijnt in den eersten tijd de aandacht niet bijzonder getrokken te hebben. Er is althans, geloof ik, niemand onder zijne tijdgenooten, die ons iets omtrent hem mededeelt. Er blijft ons dus, willen wij weten hoe het boek ontstaan is en wat wij van den auteur te denken hebben, niets over dan dat boek zelve te raadplegen. Laten wij beproeven of wij daarin de oplossing kunnen vinden van het raadsel, dat de nieuwsgierigheid van zoo menigeen heeft gewekt.

Heeft FRANS BALTENSZ. het met opzet zoo verward gemaakt, of heeft hij niet duidelijker geschreven omdat hij niet duidelijker schrijven kon? Deze vraag is, dunkt mij, gemakkelijk te beantwoorden. Ik zou toch wel eens willen weten, wat ter wereld iemand zou kunnen bewegen met opzet 366 bladzijden vol te schrijven met onzin? Maar bovendien bewijst het boek zelve onwedersprekelijk, dat het den schrijver niet aan den wil, maar wel aan de magt om zich duidelijk uit te drukken ontbrak.

Slaan wij het eens open. Het zal ons terstond in het oog vallen dat letterzetter en corrector (of heeft misschien onze FRANS zelve dit laatste werk verrigt?) het hunne hebben gedaan om den naam van den auteur te helpen vereeuwigen. Op ontelbare plaatsen vinden wij een woord, somtijds een geheelen regel herhaald, elders weder een geheel of een half woord weggelaten. De interpunctie is zoo, dat hij er het meest van begrijpt die alle commaas en punten wegdenkt.

Om nu tot FRANS BALTENSZ. zelven te komen, hij was, zijn boek leert het ons, een man die van taal en stijl niet het minste begrip had. Van geslachten, naamvallen, personen had hij zeker nooit iets geleerd. Maar vooral is zijn werk vol van de allervreemdste constructies: het wemelt bij hem van infinitiven en deelwoorden, en niet alleen deze maar zelfs substantiven liet hij den accusativus regeren. Hij zegt b. v. »in afbeeldinge den Heere de gever die verzadinge 't lichaam des vleesches," voor »het afbeeldinge van den den Heer, den gever der verzadiging van het ligchaam des vleesches," of om uit te drukken »het verzadigen van die menschen door den Heer met weinig spijze," zegt hij, »het versadighen de Heere die met weynig spijse." Zulk een stijl alleen is voldoende om voor de meeste lezers geheel onverstaanbaar te zijn.

Het boek heet *Woordelijke Verklaringhe* van eenige hoofdstukken uit het *Evangelie* van JOHANNES. De schrijver verklaart dus. Maar hij verklaart alles. Hij stelt zich lezers voor die niets weten, wien men b. v. nog leeren moet wat *zijn*, *zitten*, *roepen*, wat eene *stad*, eene *tafel*, een *brood* is. Voor »Godt de Heere riep ADAM," lezen wij bij hem, »Godt de Heere of de Recht-geloovighe Gheest hier voren beschreven, schreeuwde luyde of verhief sijn stemme dat hij eyschte tot hem de Rechtgeloovighe ADAM en EVA." Voor »ter tafel sittende" lezen wij »rustende met sijn lichaem des vleesches op een stoel of bancke bij het hout-werck daer men op at." »De stad Nazareth" is »de bemuerde of bewalde plaetse van behuysinghe, geseydt tot onderscheydt van ghelijcke plaetsen meer, Nazareth," eene »bruiloft" »een vrolijck eetmael van echt of houwelijks begin," een »linnen doek," »een besoomt stuck lijwaet van vlas gemaeckt." De woorden *Joh.* XIII: 12. »Als hij nu hare voeten gewasschen hadde, en sijne kleederen ghenomen, sat hij weder aan de tafel" maakt hij ons duidelijk op de volgende wijze: »Wanneer de Heere op die tijt de Twaelve de nederste deelen van haer Lichaem des Vleesches nat ghemaect ende ghedrooght met dat stuk lijwaet geschiede te hebben, ende gegrepen geschiede te hebben de opperste bedeckinge of om-hanginghe van sijn Lichaem des Vleesches, daer het anders mede bedeckt of om-hangen was, stelde de Heer andermael sijn lichaem des vleesches ghekromt wesende op de Stoel of Bancke bij de Tafel."

Of FRANS BALTENSZ het »brevis esse laboro, obscurus fio" van HORATIUS gekend heeft weet ik niet; maar zeker is het, dat hij zijn uiterste best gedaan heeft om die klip te ontzeilen: even zeker nogtans, dat hij, schoon eenen geheel anderen koers nemende, er toch op vervallen is. Zijne omslagtigheid heeft er vrij wat toe bijgedragen om zijn boek onverstaanbaar te maken. Er komt bij, dat hij woord voor woord verklaart en die verklaringen eenvoudig aan elkander schuift, zonder er zich om te bekommeren of zij te zamen eenen goeden zin uitmaken. Men leze b. v. eens de volgende verklaringen, *Joh.* VII: 19 en 20.

»Waerom soeckt ghy mij te dooden. Dat is: Uyt welcke oorsaecke (van niet recht houden den Heere de sevende dagh op de sevende dagh) pooght de Niet-geloovighe Priesters en Leviten van Judea daer, den Heere te benemen de beweginghe in sijn Lichaem des Vleesches.

De Schare antwoorde ende seyde, ghy hebt den Duyvel, wie soeckt u te dooden. Dat is: De groote menighte niet-gheloovighe Priesters en Leviten van Judea daer, seyde daer op ende sprack de Heere geschiedt te zijn bewoont met de niet-gheloovige Geest, de Versoecker tot quaet doen de Recht-gheloovighe; welck een van de Niet-geloovighe Priesters en Leviten van Judea daer, pooght of tracht den Heere, om sijn niet recht-houden de sevende dagh op de sevende dagh, te benemen de beweginghe in sijn Lichaem des Vleesches."

Zoo als het daar staat geeft het geenen zin; maar neemt men het uit elkander, dan wordt het duidelijk, b. v.:

waerom = uyt welke oorsaecke

soeckt = pooght

ghy = de Niet-gheloovighe Priesters en Leviten van Judea daer

mij = den Heere

te dooden = te benemen de beweginghe in sijn Lichaem des Vleesches.

Er zijn eene menigte plaatsen in het boek van FRANS BALTENSZ, die, als men in het oog houdt wat ik tot hiertoe omtrent zijne taal, zijnen stijl enz. heb opgemerkt, voor hem die er zich eenige moeite toe geven wil, wel te verstaan zijn. Zoo is het bijna overal waar hij geene aanleiding vindt om tot dogmatische excursen te vervallen. Maar is dit het geval, dan slaat hij door en vult halve, ja geheele bladzijden met de afschuwelijkste wartaal. En toch zou die wartaal niet anders te verklaren zijn, dan door aan te nemen dat hier en daar de woorden en regels zonder eenig plan door elkander geworpen zijn? Ik geloof dat er door dien doolhof een betere weg te vinden is. Wij zouden den man beklagen, die zijn kostbaren tijd ten beste gaf en zich aftobde om de *Samaritane* en al wat daar annex is van het begin tot het einde met aandacht door te lezen en woord voor woord na te gaan wat de schrijver heeft willen zeggen, wij zouden hem weinig minder dwaas, misschien ruim zoo dwaas heeten als FRANS BALTENSZ zelf; maar ik houd het er toch voor, dat indien iemand het ondernam en met ongekrenkte hersenen ten einde bragt, hij ons van bijna ieder woord zou kunnen zeggen, wat FRANS BALTENSZ er mede bedoeld heeft.

Laten wij er de proef van nemen met eene halve bladzijde, en wel met die waarop MARS ons vergast heeft. Zij behoort waarlijk niet tot de minst verwarde. Voor hen die het vorige nommer niet bij de hand hebben, schrijf ik haar nog eens over.

»Namentlijck, die in sijnen name gelooven. Dat is/ te weten/ de sulcke heeft de Heere gheschoncken of gedaen de sterckte aentevangen/ of beginnen te zijn/ en sijn beminde van Godt de Heere te verklaren hem de rechtgheloovighe in sijn in verklaren hem de rechtgheloovighe/ sijn zijn in sijn seijndinghe van Godt de Heere in Jerusalem op de hooge feesten de rechtgeloovige/ daer de werckinghe die de Godtheid is tot maken die de rechtgheloovighe/ een afmalinghe hem in vereerlijckinghe hier na/ welcke binnen de verklaringhe de Heere hem de rechtgheloovighe zijn sijn in zijn seijndinghe van Godt de Heere/ in Jerusalem op de hooghe feesten de rechtgheloovighe/ daer de werckinghe die de godtheit is/ tot maken die de rechtgheloovighe en afmalinge hem in vereerlijckinghe hierna/ in die vertrouwen."

Merken wij vooraf op, dat dit niet alleen eene verklaring is van de hier genoemde woorden, maar tevens van de voorgaande, »die heeft hij macht gegeven kinderen Godts te worden."

»de sulcke heeft de Heere" = die heeft hij.

»geschoncken of gedaen" = gegeven. Men herinnere zich dat *doen* in zijnen en vooral in nog vroegeren tijd in de beteekenis van geven in gebruik was.

»de sterckte" = macht.

»aan te vangen of beginnen te zijn en sijn" = te worden en te zijn.

»beminde van Godt de Heere" = kinderen Gods.

»te verklaren hem de rechtgheloovighe," d. i. dat zij hem, namelijk JEZUS, voor den regtgeloovige verklaren. Volgens FRANS BALTENSZ is dit synoniem met kinderen Gods zijn. Zij houden hem nu voor regtgeloovig,

»in sijn verklaren hem de rechtgheloovighe/ sijn zijn in sijn seijndinghe van Godt de Heere in Jerusalem op de hooge feesten de rechtgheloovighe/" d. i. daarin dat hij verklaart 1°. dat hij de regtgeloovige is, 2°. dat hij, als gezonden van God tot de regtgeloovi-

gen te Jeruzalem op de hooge feesten, werkzaam is.

»daer de werckinghe die de Godtheid is tot maken die de rechtgheloovighe / een afmalinghe hem in vereerlijckinghe hier na." De eerste woorden komen op deze en de vorige bladzijde nog eenige malen voor, meestal wat duidelijker dan hier, b. v. »tot wercken in datte de Godtheijt," of »daer hij in wercken is de Godtheid." De zin is dus, daar hij de Godheid in werkt, ten einde hen te maken tot regtgeloovigen, tot eene afbeelding van hem zelven, om hen hierna te verheerlijken of opdat zij hem hierna verheerlijken. Wat van beide FRANS BALTENSZ er onder verstaan heeft is ons onverschillig.

»welke" = die.

»binnen" = in.

»de verklaringe de Heere hem de regtgeloovighe te zijn" enz. = zijnen naam (den naam dien hij zich geeft).

»in die vertrouwen" = daarin gelooven.

Wij komen dus tot dit resultaat: FRANS BALTENSZ was een man, die niet in staat was zijne gedachten duidelijk op het papier over te brengen. Reeds dit verklaart veel. Wie dikwijls brieven of andere opstellen onder de oogen heeft gehad van menschen uit de lagere volksklasse, zal dit toestemmen. Men vindt er daaronder die mondeling eene zaak duidelijk en geleidelijk zullen voorstellen, maar wanneer zij diezelfde zaak schriftelijk moeten mededeelen, zich bijna even duister en verward zullen uitdrukken als FRANS BALTENSZ. Stellen wij ons nu voor dat zulk een man eene verklaring gaat schrijven van een deel van het *Evangelie* van JOHANNES, dat nog bovendien hier een woord is uitgelaten, daar een herhaald, dat er nu eene komma vergeten is, eene schade die den lezer elders weer vergoed wordt, dat dan weder midden in eenen zin een punt staat en de andere helft van den zin met eene nieuwe regel aanvangt, dan is het raadsel opgelost.

FRANS BALTENSZ behoort tot eene soort van menschen, waarvan ten allen tijde exemplaren genoeg te vinden geweest zijn, en die nog niet zeldzaam is. Zijnen beroemden naam heeft hij hieraan alleen te danken, dat de zoodanigen zelden den moed hebben een boek te schrijven, en de enkelen die het ondernemen geenen uitgever vinden.

Daarvoor had hij niet te vreezen: hij had geenen uitgever te zoeken, want »Tot Dordrecht, by FRANS BALTENSZ, Boeck-vercooper, woonende by de Nieu-Kerckstraat, 1648," staat onder aan het titelblad.

P. L. Wz.

H. Goodricke (vgl. XII. bl. 50). Over den twist van dezen met VAN DER KEMP en BONNET (niet BENNET) over het gezag der symbolische boeken in de vaderlandsche hervormde kerk, leest men vrij breedvoerige berigten in het werk van YPEIJ, *Geschied. v. d. Christelijke kerk in de* 18*de eeuw*, dl. VII. bl. 394—401, en bij YPEIJ en DERMOUT, *Geschied. v. d. Hervormde Christel. kerk in Nederland*, dl. III. bl. 536 en verv. en *Aant.:* doch bijzonderheden betreffende zijn leven, schijnen niet bekend. V. D. AA, *Biogr. Woordb.* in voce GOODRICKE, verwijst naar het art. VAN DER KEMP, alwaar men over GOODRICKE eigenlijk *niets* vindt aangeteekend, maar verwezen wordt naar het werk van SCHOTEL, *Kerk. Dordrecht*, dl. II. bl. 470—475. Dáár echter evenmin als bij JACOBI, *Hist. v. d. tegenwoordigen toestand v. d. Godsdienst in Holland*, bl. 106—118, worden eenige bijzonderheden betreffende GOODRICKE vermeld. Zijne schriften zijn in het *Naamregister* van ARRENBERG 1788 genoemd.

V. D. N.

Schleiermacher over 't vertalen (vgl. XI. bl. 368). Deze verhandeling werd door SCHLEIERMACHER den 24sten junij 1813 in de berlijnsche academie voorgelezen en is te vinden in zijne *Philosophische und Vermischte Schriften* (Berlin, REIMER, 1838), II. S. 207 ff. (*Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens.*)

D. V.

Uitgevers van volksboeken (vgl. XII. bl. 88). Ik laat hier volgen eene lijst van amsterdamsche uitgevers van volksboeken, met bijvoeging van het jaartal van het oudste en het jongste drukwerk, dat mij van hen bekend is.

HENDRIK BARENTZ, 1606—1621.
BROER JANSZ., 1622—1640.
CORNELIS DIRCKSZ. COOL, 1641—1648.
OT BARENTSZ. SMIENT, 1644—1648.
M. DE GROOT, 1661—1680.
GIJSBERT DE GROOT, 1685—1694.
Wed. GIJSBERT DE GROOT, 1696—1708.
Erve wed. GIJSB. DE GROOT en ANT. VAN DAM, 1719—1722.
Erve wed. GIJSB. DE GROOT, 1725—1737.
GIJSB. DE GROOT KEUR, 1739—1753.
JAC. V. EGMONT, 1714—1722.
Wed. JAC. V. EGMONT, 1738—1752.
Wed. JAC. V. EGMONT EN ZOON, 1741.
Erve wed. J. V. EGMONT.
IS. V. D. PUTTE, 1743.
A. V. D. PUTTE, 1758.
H. V. D. PUTTE, 1762.
Wed. H. V. D. PUTTE, 1766—1767.
Erve H. V. D. PUTTE en B. BOEKHOUT, 1774—1776.
Erve H. V. D. PUTTE, 1778—1793.
JOH. KANNEWET, 1752—1778.
ABR. CORNELIS, 1752—1769.
B. KOENE, 1767—1780.
S. en W. KOENE, 1781—1810.
B. KOENE, 1816—1830.

P. L. Wz.

H. Janssen (vgl. A. R.). Voor mij ligt *Essai sur l'origine de la gravure en bois et en taille-douce et sur la connoissance des Estampes des XV et XVI siècles*, etc., 2 tom. Paris, 1808, 8°. Dit werk nu is van HENDRIK JANSSEN, en uit de opdragt blijkt dat hij bibliothecaris was van monseigneur CH. MAURICE DE TALLEYRAND. Achter de préface vindt men nog 24 werken, alle in het Fransch door hem uitgegeven, vertalingen uit het Hollandsch, Engelsch en Duitsch. — Uit de *Biographie Universelle et portative des comtemporains*, Paris, bij RAIMOND BOCQUET, 1838, het 5de dl. supplement, zien wij, dat hij in 1747 in 's Gravenhage geboren is, afstammende, volgens zeggen, van JANSENIUS. Hij vertrok naar Parijs in 1770 en overleed aldaar in april 1812. Wij vinden daar de opgaven van zijne werken nog meer kompleet, loopende tot 1811. De reizen van HAAFNER werden door hem vertaald, en kwamen in 1811 te Parijs in 2 dln. uit. Wij vragen nu: is het ook bekend dat hij iets in het Hollandsch geschreven heeft? W.

Katechismus van Bongaart (vgl. A. R.). Ik weet niet of het anderen ging als mij, maar bij de bespreking van het bovengenoemde boekje heb ik in de meening verkeerd, dat B. J. BONGAARDT, »pastor" te Hoorn tot de roomsch katholieke kerk behoorde. Uit de *Letteroefeningen* van 1763 blijkt mij nu echter het tegendeel. De recensie van den *Troostzang* enz. vangt aldus aan: »Een ieder die dezen titel leest en weet dat de Hoornsche Pastor BONGAARDT een *Leeraar der Gereformeerde kerke* te Hoorn is, moet zich op 't eerste leezen van denzelven verwonderd hebben, en zijne verwondering is ongetwijfeld met het doorbladeren van 't stukje zelve nog merkelijk toegenomen, nadien 't nog zeldzamer is dan de titel," enz. Het boekje is dan ook curieus, gelijk uit het volgende voorbeeld door den recensent aangehaald, genoeg blijken kan.

»Als leeraars eerst vertoonen,
Wie in Gods rijk zal woonen.
En voorts wie bij de Honden
In 't helhol wordt gezonden;
Dan werkt de predikaatsy egt.
Verwringt gij deezen sleutel?
Dan maakt hij slegts gereutel;
Want dwarsom draait hij overslegt."

φ^2—φ.

Oldenbarnevelds eer verdedigd (vgl. XII. bl. 50). De schrijver van dat werkje was mr. HENDRIK CALKOEN. Zie o. a. prof. TYDEMAN *Aanteek. op* BILDERDIJKS *Vad. Geschied.*, dl. VII. D. *te* D.

S. de Vries, Seven duyvelen enz. (vgl. A.R.). Ik heb *Nav.* IV. bl. 223 melding gemaakt van een boekje, getiteld: *Zeven duyvelen, regerende en vervoerende de hedendaagsche Dienstmaagden*, Amst. 1682, in 32°. *Nav.* V. bl. 59 geeft Θ......ς als den schrijver op pater ABRAHAM VAN ST. CLARA, evenwel ten onregte, want de schrijver is wel degelijk een *Hollander*. In 1695 of 1696 moet er een tweede druk van verschenen zijn in twee deeltjes. Hiertegen nu verscheen een boekje, groot 160 bladzijden in 32°., getiteld: *De seve engelen der dienstmaagden. Zijnde een rare en beknopte wederlegginge, tegen een nu onlangs uitgegeve boekje, genaamd de 7 Duivelen der Dienstmaagden. Gedrukt tot Leyden By de weduwe* VAN DAMME, 1697.

Tegenover de zeven duivelen stelt de schrijver den *kuischen*, *nederigen*, *getrouwen*, *zwijgenden* en *verdragenden*, *goedertieren*, *naarstigen* en *spaarzamen* en den *openhartigen engel*. De voorrede is onderteekend J. H. B. Wie kan dit zijn? C. P. L.

[Is het inderdaad waar, dat het door C. P. L. t. a. pl. genoemde boekje niet van SIMON DE VRIES is? Dat een boekverkooper van dien tijd in hetzelfde jaar twee boekjes van verschillende schrijvers zou hebben uitgegeven, van nog al eenigen omvang, over hetzelfde onderwerp, met denzelfden titel, in evenveel hoofdstukken afgedeeld en elk daarvan weder met hetzelfde opschrift, komt ons zoo vreemd voor, dat wij het naauwelijks gelooven kunnen. Heeft misschien de uitgever achter sommige exemplaren het gesprek door C. P. L. vermeld, achter andere de vertaling van het werkje van SCHUPPIUS gevoegd? En zoo ja, welke reden mag hij daarvoor gehad hebben? Zoo neen, in welke betrekking staan dan die boekjes tot elkander?]

Mr. Abraham Perenot (vgl. A. R.). Bovengenoemde burgemeester van Kuilenburg was ook directeur der Hollandsche maatschappij van wetenschappen, en schreef in hare verhandelingen van 1760 *Eene voorstelling nopens het beginsel waardoor men komt ter kennis van het natuurlijk Regt.* φ^2—φ.

Gerard van Wassenbergh. Wie was GERARD VAN WASSENBERGH, die in 1772 een pamflet uitgaf, getiteld: *De goutmijn van Vrankrijck voor de Staten van 't Roomsche Keizerryck geopent en gestopt.* FRISIUS.

Jacob Klinkhamer. Is er van mr. JACOB KLINKHAMER niets anders bekend, dan dat hij *Het leven van H. de Groot* heeft geschreven? Zie *Biogr. Woordenb. der Nederl.* Kan iemand mij zijn geboorte- en sterfjaar opgeven, en zeggen of hij behoort tot de familie der doopschgezinde KLINKHAMERS uit de 18e eeuw? FRISIUS.

Agatha Deken. Ik heb altijd gemeend, dat AGATHA DEKEN tot het kerkgenootschap der Remonstranten had behoord. Onlangs hoorde ik beweren dat zij doopschgezind was. Heb ik ongelijk gehad? FRISIUS.

Journalen van kapitein Willem Credo. In het niet zeer zeldzame, maar daarom toch niet minder curieuse boekje *Zeeuwsche Spectator over de boedel en het testament van capitein* WILLEM CREDO, *onder de toezigt van* GERARD BACOT, *predikant te Kovdekerke en sijn vrouw* PAULINA CREDO, *nevens een journaal of daglijst van een bedroefde reis na het vermakelijk Alphen. Tot waarschouwing van jonge predikanten om niet ligt voogdijen aan te nemen, den* 30 *April* 1734, vindt men een en ander over dien stouten, uit Veere afkomstigen zeeman medegedeeld. Daar leest men ook in den bladwijzer dat »die groote capitein, het cieraadt van de zee, een verdelger van wreede Turken, een schrik van viandige Spanjaarden en Franschen," zijne overwinnende zeeslagen in het breede heeft beschreven in negen journalen en gegeven aan den heer W. BLANKENHAAGE te Amsterdam, met oogmerk om die in het licht te geven, waarvan de heer burgemeester en schepen te Alphen, MATHEUS VAN HEIJNINGEN STEVENS, de volgende obligatie passeerde: »Ik ondergeschreven beken medegenomen te hebben 9 journalen, geschreven door den Heer Capitein WILLEM CREDO, om ze voor een tijd te leenen aan den Heer W. BLANKENHAAGE, koopman t'Amsterdam, met bewilliging van d'erfgenamen en met belofte van ze weder ter handt te stellen, als d'Erfgenaamen zulks zullen eischen. Alphen 21 Oct. 1733. get. M. V. HEIJNINGEN, STEVENS."

Voor de geschiedenis van ons zeewezen, of laat ik liever zeggen, voor de kennis van den nederlandschen zeeman uit het begin der XVIIIde eeuw, den avond van een schoonen dag, zouden die journalen waarschijnlijk van gewigt zijn. WILLEM CREDO was een onverschrokken bevelhebber, die meer dan 200 schepen prijs maakte en wiens vermaard schip *de Parel*, later aan de ridders van Maltha werd verkocht, nadat het in drie reizen met nog een klein scheepje den reeders vijftien ton winst had bezorgd. Czaar PETER bragt, in Holland zijnde, aan CREDO te Alphen een bezoek en bood hem het admiraalschap van Groot-Rusland aan, wat de oude kaperkapitein echter afsloeg (*Opdragt* bl. 2).

Wie kan mij zeggen of de bovengenoemde journalen ooit in het licht zijn verschenen, en zoo niet of ze niet nog te vinden zouden zijn? φ²—φ.

Een brief achter de Proba Fidei oft Proeve des geloofs, uitgave van 1634. Dezer dagen kreeg ik ter inzage de uitgave van 1634 van de *Proba Fidei of Proeve des geloofs* enz. *Geschreven in de ghevanckenisse deur* VALERIUS, *schoolmeester tot Brouwershaven, alwaer hij het gheloof der waerheydt met den doot heeft bevestigt in 't jaer* 1566, *ghelijck als men in de Historie der vromer getuygen* JESU CHRISTI *mach lesen.* Motto *Jacobi* 2: »Ghelijck het lichaam sonder de gheest doot is, also is oock het gheloof sonder de wercken doot." Gedrukt te Haarlem bij THOMAS FONTEIJN, uitgegeven te Hoorn door ZACHARIAS CORNELISZ. Achter die uitgave vindt men, wat bij de vroegere editie het geval niet schijnt te wezen, na de *Proeve* op bl. 70, het volgende vermeld: »Also hier eenighe plaetse ledigh was, soo hebben wij tot vervullinge van dien, desen brief van denselven autheur hier bijgevoeght welck noyt voor desen in druck is gheweest." Nu volgt de brief, beginnende »Anno 1562 hielt ick wewenare schole binnen Middelborch, doen loech mij de werelt toe op het alderschoonste, dat mij te voren noyt gebeurt en was." Daarop verhaalt de schrijver van zijn leven en omzwervingen en hoe hij er toe kwam om Gods woord, naar zijne opvatting, te gaan verkondigen. Dit alles is zoo levendig geschetst als ik maar zelden iets gelezen heb; misschien was het de indruk van het oogenblik, waarin de toestand des volks zoo duidelijk wordt voor de oogen gebragt. VALERIUS reist van Middelburg naar Goes en eene toevallige ontmoeting in een veerschip geeft aanleiding dat hij besluit om daar op te treden. »De vrouw klopte haren man op," zegt hij, »en ick meene dat sij den man op sijne schouderen klopte en seyde. Hey! Hey! hier brengh ick den predicant selve te huys, seght heb ick niet een mannelijck feit daeraen bedreven. Daeraf was ik seer beschaemt als of ick mij voor een predicant uitgegevē hadde en ick dochte, hoe sal ick t hier aenstellen, hoe sal ick hier voorbij mogen: Doen dacht ik des morghens, ick mach sommighe vellen papiers krijgen en stellen, ofte houden een fondament daerinne, sij sullen mogen meenen dat ick een deurwaarder ben, ende dat ick in dese weke tijts uit den brief eene nieuwe placcaet tot den volcke aflesen sal, voor het stadthuys: soo sal het volck bijeenkomen. En omdat ick mij selve niet en vertrouwe, dat ick uyt vreese oft schaemte tot den volcke soude connen spreken, dan het lesen en sal mij niet begeven, docht ick. Daer ginck ick over de marckt gedreven, denckende, wil ick, derf ick, sal ick, neen ick, niet wetende wat ick doen soude: Doen greep ick een moet soo ick mij bedocht hadde, so datter een groote menichte van volck bij een quam: doen vergaderde de wet terstont en sloten mij op het stadhuys en waren seer quaet" enz. De schrijver wordt eindelijk de stad uitgeleid en door het volk uitgenoodigd om in eene andere heerlijkheid, te Goes was het verboden geworden, te gaan prediken. Hoe het verder met hem afliep weet ik niet, want bl. 74 is de laatste bladzijde van het exemplaar dat ik voor mij heb liggen; de overige ontbreken.

Kan iemand mij mededeelen wat er verder in den brief voorkomt, die mij belangrijk genoeg toeschijnt om in zijn geheel in een of ander tijdschrift te worden uitgegeven?

φ²—φ.

—

Ortodoxus Medioburgensis. Bij gelegenheid van den fellen twist over de regtvaardiging der zondaars, welke in het midden der 18de eeuw de nederlandsche godgeleerden en niet het minst de predikanten der classis van Walcheren in beweging bragt, vooral naar aanleiding der zoogenoemde walchersche artikelen, die de aanstaande predikanten, behalve de formulieren van eenigheid, hier moesten onderteekenen, kwam er een boekje uit, getiteld *Historische en godgeleerde verhandeling over de regtvaardigmaking*, 1761, 68 bl. in 4°. door ORTODOXUS MEDIOBURGENSIS.

Wie was dat? Behalve deze onbekende schijnen de voornaamste strijders te zijn geweest ds. J. J. BRAHÉ te Vlissingen, ds. BRUISTENS en VAN DER SLOOT te Middelburg, de heer PIETER BODDAERT aldaar, ds. WILHELMIUS, mede te Middelburg, terwijl ook ds. PETRUS NIEUWLAND te 's Gravenhage wordt genoemd.

φ²—φ.

—

Eerkroon 1782. In het voorberigt van den dichtbundel, getiteld *Eerkroon op de hoofden der doorluchtige staetsmannen, burgervaderen, zeehelden en andere personaedjen, die het nederlandsche gemeenebest, door getrouwe diensten en edele daden, aen zich verpligten; vermengd met andere vaderlandsche Dichtstukken* (Dordr. 1782, 8°.), worden de vaderlandslievende dichters verzocht om aan de uitgevers A. BLUSSÉ *en Zoon* de behulpzame hand te willen leenen tot het vereeuwigen van andere gewigtige gebeurtenissen in »deftige vaersen," b. v. *de vereeniging met Amerika, de lof der Edele en Vrije Friezen, van de Vaderen* TEMMINCK, VAN BERCKEL, enz. Voor het volgende deel, lezen wij aldaar bl. XII, verkiezen wij den lof van J. J. D. baron VAN DE CAPELLEN TOT DEN POL. Als prijs werd uitgeloofd voor een dichtstuk, niet boven de 400 regelen, de *Vaderl. Historie* van WAGENAAR, 21 deelen.

De prijsverzen van G. J. G. BACOT, J. VERVEER en A. LOOSJES, PZ. op VAN DER CAPELLEN, te Dordrecht in 1783 uitgegeven en in de *Vaderl. Historie*, dl. XXIX. bl. 78 (*) vermeld, waren daarvan zeker de uitvloeisels. Maar zijn er ook nog meer deelen van de *Eerekroon* verschenen, waarin de andere bovengenoemde of gelijksoortige onderwerpen zijn bezongen?

J. D.
L.

—

KUNSTGESCHIEDENIS.

Spotprenten of caricaturen (vgl. XII. bl. 52). In 't Hollandsch ken ik geene geschiedenis der caricatuur, en wel voornamelijk der spotprenten van de XVIIde eeuw. Doch in het Duitsch verscheen voor een groot tiental jaren 't navolgende:

Die fliegenden Blätter des XVI. und XVII. Jahrhunderts, in sogenannten Einblatt-drucken mit Kupferstichen und Holzschnitten; zunächst aus dem Gebiete der politischen und religiösen Caricatur. Aus den Schätzen der Ulmer Stadtbibliothek wort- und bildgetreu herausgegeben von J. SCHEIBLE. *Mit* 88 *Tafeln.* Stuttgard 1850. Verlag von J. SCHEIBLE, 334 blz. kl. 8°.

Zij loopen van 1607—1630. Van eenige weinige der daar voorkomende ken ik het oorspronkelijke. Die ik ken zijn al vrij getrouw verkleind en in koper of hout teruggegeven. Een tweede deeltje, door den schrijver bij een gunstig debiet beloofd, is mijns wetens nog niet verschenen. Het is te vergeefs dusverre uit Duitschland ontboden.

L. B. N.

[Een gelijk antwoord ontvingen wij van onzen medewerker D. F.]

—

Portret van Paludanus en van Maelson (vgl. XII. bl. 22, 90). Het versiersel aan een lint om den hals van eerstgenoemde schijnt een portret in medaillon te zijn. Ofschoon hij ook ridder van Jerusalem wordt genoemd, geloof ik veeleer dat die afbeelding in verband zal staan met de vereering, hem door den keizer van het duitsche rijk gegeven, den titel van paltsgraaf (*Comes Palatinus*), zie KOK, *Woordenb.*, dl. XXIII. bl. 320.

Het portret van MAELSON heeft aan het lint om den hals een medaillon met een wapen, in mijn exemplaar niet duidelijk genoeg om te kunnen onderscheiden; doch het komt mij voor dat dit wapen in verband zal staan met zijne betrekking van *syndicus* van Westvriesland, waartoe hij omstreeks 1589 werd aangesteld, en waardoor hij toen van grooten invloed geweest is.

V. D. N.

—

Balthasar Gerards (vgl. XII. bl. 22, 90). Wat het portret van dezen betreft, de heer F. MULLER, die het in zijn *Catalogus* onder n°. 1833 vermeldt, zal welligt kunnen zeggen tot welk werk het behoort, daar toch zulks het geval moet zijn, dewijl bovenaan staat V. D. V. Het portret, en dus ook het boek is 12°. formaat. Onderaan ziet men in medaillon een vierkant, waarop de prins

de trappen afkomende, door den moordenaar wordt geschoten; onder de plaat J. BUIJS inv. et delin. REIN. VINKELES et C. BOGERTS, sculp. Ook bij V. D. AA, *Biogr. Woordb.* art. GERARD, wordt van dit portret gewag gemaakt. V. D. N.

Schoonschrijvers (vgl. A. R.). Onder de vroegere schoonschrijvers kunnen wij hier nog noemen FRANCOIS DE BRUINNE, die, volgens V. D. AA, *Biogr. Woordenb.*, en WITSEN GEIJSBEEK, eene slecht berijmde kronijk in het licht gaf. Hij was italiaansch en scheepsboekhouder, schrijfonderwijzer en »rekenaar in de wiskonstige gronden en fondamenten van de koopmans Nederlandsche arithemetica" en gaf in 1679 uit *Een exemplaar-boekxken, inhoudende verscheydene nodige Gheschriften samen gestelt en in 't licht gegeven tot dienst van den leergierige Jeught*, Amst., gesneden door AMBROSIUS PERLINGH, schrijfmr.: langw. formaat (12 bl. en de titel). FRANCOIS DE BRUINNE stierf den 6den maart 1726, oud 81 jaar, 5 m. 17 d. en werd begraven den 11den maart in de Nieuwezijds Kapel te Amsterdam.

W.

Nederlandsche muzikale literatuur enz. (vgl. XI. bl. 349, XII. bl. 20).

Jr. JACOB VAN EIJCK of JACQUES VAN EIJCK was beiermeester van de domkerk en het stadhuis te Utrecht in 1625, 1628, 1630, genoot *f* 400 voor het geven van instructie, ten einde zijn *kunst van beieren* met hem niet verloren ga en zijne inventie vruchteloos blijve. In 1632, 1634, 1649 moest hij de klok van St. Jan 's avonds bespelen. Hij is overleden in 1656 of 1657. Zie DODT V. FLENSBURG, *Arch. v. Kerk. en Wereldl. zaken, inzonderheid Utrecht betreffende*, dl. III. bl. 168, het *register*.

BUTLER (JOSEPH). Bij ABCOUDE, *Aanhang op het Naamregister*, 1745, wordt van dezen vermeld: *Ontdekking des menschelijken waters*, Haarl. 1697, 8°. Hij schijnt alzoo meer dan componist geweest te zijn.

PETERSEN (DAVID), zie *Nav.* II. bl. 125, III. bl. 326. De eerste uitgave van ALEWIJNS *Harpzangen* was te Amst. 1693 bij L'ESCALJE.

SCHENK (JOAN). Deze stond welligt in betrekking tot P. SCHENK, over wien in *Nav.* VII. bl. 127, 282 wordt gesproken, en wiens album, thans bij den heer BODEL NIJENHUIS te Leiden, welligt dien aangaande eenige inlichting geeft. Hij behoorde tot de lijkdichters op SIX, 1750: zie *Dichtl. Praalt.*

VERMOOTEN (W.) heeft met D. SIMON in het licht gegeven *Geestelijke Gezangen*, Amst. bij A. OLOFSEN, z. j. Zie V. D. AA, *Nederl. Dichters.* Nog zijn van hem *Kruysgezangen*, Amst. bij A. KLUMPERT, 8°. en *Eerzangen op de verheffing van* W. C. H. FRISO, door P. LANGENDIJK, door hem op zangnoten gesteld, Haarl. 1747, bij de Erve HULKENROY in 4°. Zie ABCOUDE, *Naamregister, Aanhang* en *Vervolg*, 1745, 1750.

SOENIUS (G.). Zie V. D. AA, *Nederl. Dichters*, art. SONIUS (A. T.), die aldaar vermeent dat deze welligt dezelfde zal zijn, die in het licht gaf *Muzijkwerken*, bestaande in allerlei *Airtjes voor verscheide Instrumenten*, 3 dln., Amst. bij V. ESVELD, 4°. z. j.; doch V. ABCOUDE, *Naamregister*, noemt G. SOENIUS, *Gezangen*, Amst. bij A. KLUMPERT, 8°., maar ook G. SOHNIUS, *Lijkrede*, Rott., 1737.

HESSEN (WILLEM) en W. VERMOOTEN. Het genoemde werk met 28 gezangen en speelstukken voor twee stemmen, *cantus* en *bassus*, verscheen te Haarl. 1741 bij IZ. VAN HULKENROY.

BAN (JOAN ALBERT) was doctor in de regten en lid der regering te Haarlem. Hij genoot de vriendschap van HOOFT, VONDEL, HUYGHENS, TESSELSCHADE, BROSTERHUIZEN en anderen. Zijn *Zanghbloemzel* is door hem opgedragen aan HUYGENS, Haerl. 1ste van Bloeimaand 1642. Het is uitgegeven in 4°., Amst. bij PAUL MATTHYZEN voor LOUYS ELZEVIER op 't Water, op het titelblad staat *Hooghstem.* Zie KONING, *Slot te Muiden*, bl. 131, VAN DER AA, *Nederl. Dichters* en *Biogr. Woordenb. Lofverzen* op hem worden aangetroffen in de *Verscheyde Nederd. Gedichten*, 1652, dl. II. bl. 42; in VONDELS *Poëzy*, 1658, bl. 328; VOS, *Gedichten*, dl. II. bl. 375.

Doctor REINIER ROOLEEUW, overleden 11 mei 1684 te Amst. Zie J. OUDAAN, *Poëzy*, dl. II. bl. 109, dl. III. bl. 558; V. D. AA, *Nederl. Dichters;* V. ABCOUDE, *Naamregister.*

LEEUW (CORNELIS DE). V. D. AA, *Nederl. Dichters* vermeldt de *CL Psalmen* door DATHENUS, op sleutel gesteld volgens correctie van mr. CORNELIS DE LEEUW, Gorcum 1671. Bij mij is een exemplaar Leyden, 1691, kl. 12°. Nog noemt de *Catalogus* van LE LONG, 1744, n°. 1224, *Psalmen van* DATHEEN, geheel op muzijknoten en een sleutel door C. DE LEEUW, Amst. bij CORN. DE LEEUW, 1658, 8°. Hij schijnt alzoo toen ter tijd boekverkooper geweest te zijn.

Zederijmen van A. J., met muzijk door LE FEVRE. Waarschijnlijk duiden deze initialen den naam ANTONI JANSEN aan, van wien *Aemstels Vreugdebeekje*, Amst. 1645. De spreuk van dezen was *Liever;* hij wordt vermeld in de *Papiere Sangkunst* van JOH^A^. KOERTEN, doch vooral door V. D. AA, *Biogr. Woordenb.*, die ook aan hem de *Zederijmen* toekent.

Mr. HENDRIK JANSZOON PRINS, zie *Nav.* X. bl. 357 en XI. bl. 112; J. KONING, *Slot te Muiden*, bl. 134; V. D. AA, *Ned. Dicht.*, die de uitgave van het boekje stelt in 1550, ongetwijfeld eene drukfout voor 1650; zie ook het medegedeelde door G. V. ORDEN, *Konst- en Letterbode*, 1850, dl. II. en 1851, dl. I.

Mr. JACQUES VREDEMAN. Bij IMMERZEEL, *Leven der Kunstschilders*, wordt genoemd JAN VREDEMAN DE VRIESE, in 1527 te Leeuwarden geboren, denkelijk een der voorouders van JACQUES, die te Leeuwarden muzijkmeester was. Van hem bestaat *Instructie van de Musyk*, Leeuw. 1618, 4°. Zie *Catalogus* van LE LONG, 1744, n°. 826 in 4°., alwaar hetzelfde n°. noemt G. VAN BLANCKENBORG, *Onderwysing van de Hantfluyt*, Amst. — Nog wordt aldaar vermeld onder n°. 1298 in 4°., *Morale Spreekwoorden, gestelt in Musyck*, bij JAN RIJSPOORT, Antw. 1617. Onder n°. 144 tot 150 worden breedvoerig beschreven de *Souterliedekens* met de *Musyckboecken*, de *Superius*, *Bassus*, *Tenor*, *Contra-Tenor*, veelal uitgegeven te Antw. van 1556 tot 1561; de 150 *Psalmen Davids en verscheyde Lofsangen met* 4, 5, 6, 7 *en* 8 *stemmen*, door DAVID JANS, de *Bassus*, Amst. 1601, bij ZACHARIAS HEYNS, *alle* in 4°. — In octavo n°. 1219, vindt men de *Psalmen Davids* van P. DATHEEN, geheel op muzijknoten enz.; idem, *Korte Onderwysinge van de Musykkonste en Samenspreekinge over het misbruyk der Wysen en des Singens*, door DAVID MOSTAERT, in rijm, opgedragen aan de regeering van Amsterdam, Amst. bij CORNELIS CLAASZ., 1598, in 12°., *zeer raar.* N°. 1220 als voren. Item, *vele liederen uit* LUTHERI *en anderen*, Dordrecht voor HEND. BARENSZ., Amst. 1610, in 8°. N°. 1221 als voren, *met* 4 *partien* door CLAUDE DE GAUDIMEL, enz. Leyden, bij ANDRIES CLOUCK, 1629, in 8°., *raar.* N°. 1222 als voren, *van nieuws gecorrigeert* door JACOB HENDRIKSZ., Enckhuysen, 1649, in 12°., *raar.* N°. 1223, *de eerste Veerssen van alle de Psalmen Davids van* DATHENUS, *enz., gecomponeert op de Bas-stem, tegens de stem in de kerk gebruykelyk, door een groot Meester*, Enkhuyzen, voor J. HENDRIKSZ., 1662, lang 8°. N°. 1225, *De Psalmen Davids en de Lofsangen op twee stemmen gestelt, met Bas en Bovenzang*, door J. J. BACKER, organist te Amsterdam. Amst. bij PAULUS MATTHYS, 1677, in 12°., 2 dln.

Uithoofde de *Catalogus* van LE LONG, 1744 weinig voorkomt, zal het daaruit medegedeelde, alsmede het overige alhier vermelde, aan het doel van W. J. F. welligt eenigzins bevorderlijk kunnen zijn.

V. D. N.

Symphoniën en Quartetten. Wat mag wel de reden zijn, dat beide symphoniën en quartetten, met geringe wijzigingen, bijna altijd ingedeeld zijn als volgt:

I. *Adagio* of *Andante.*

II. *Allegro non troppo.*

III. *Menuët* (NB. dansmuziek!) of ook wel *Scherzo*, gevolgd door een *Trio.*

IV. *Finale presto.* — ? pp. n°. 2.

Rijgerdt Bremer. Wie weet mij iets te zeggen van RIJGERDT BREMER, van wien ik een portret bezit door CHR. HAGENS, zw. k. 4°.?

W.

N. Burculo. Wie was N. BURCULO? Ik bezit een zeer fraai en delicaat geschilderd portret door hem, voorstellende den utrechtschen raadsheer HENDRIK VAN ZIJL, obiit 1627, en in 1630 door CRISP. PASSE Junior in het koper gebragt, in 8°. formaat. W.

Portret van van Lennep. Ik bezit een portret, gr. fol. zw. k., zonder naam van teekenaar of graveur (in de manier van J. VAILLANT), zijnde een kniestuk, regts, zittende in een leuningstoel met hangende haren, strikdas en japon; links eene tafel, waarop de persoon met één der vingers van de regterhand wijst op een opengeslagen kunstboek, daarachter staat de buste van SENECA. Onder het portret staat VAN LENNIP. GROOT LIEFHEBBER. Gaarne wenschte ik er iets meer van te weten? W.

Wijbe Adam van Harlingen. In de *Allgemeiner Portrait Katalog von* W. E. DRUGULIN, Leipzig, Kunstcomptoir 1860, leest men op p. 311, n°. 8389: »HARLINGEN (WIJBE ADAM v.), Baumeister, Brustb., auf der Abbildung der um 1630 vom ihm erfundenen Vorrichtung zum Erdtransport in Danzig. qu. fol. W. HONDIUS del. ST. DE PRAET sc.” Ik vraag nu, wie was deze WIJBE ADAM VAN HARLINGEN, die buiten twijfel een Fries geweest is, maar wien ik nergens vermeld vind? W.

Schilderijen van G. Dou. Hanoth. In de *Haarl. Courant*, n°. 40, 26 sept. 1665, vindt men de navolgende annonce.

»Alle Heeren en liefhebbers zij kennelijk, dat ten huijze van Mons. HANOTH over 't Raethuys der stede Leyden, ijder dagh behalven des Sondags van 11—12 uren, sonder nootsakelyck belet, kunnen werden gesien 29 stucken, op alderheerlyckst geschildert en wonderlyck door den konstryck gerenommeerden Mr. GERARD DOU uytghevoert, versoekende, dat een yder in 't particulier, in 't uytgaan niet nalatig zij, den overgrooten noot der armen, met een liberale gift, voor het gesicht der selvige, te gedenken, tot welker eynde een bos in deselve kamer sal hangen, en soo yemant in die geheele kunst gadinge heeft, gelieft den eygenaer daer over aen te spreecken.”

Ik vraag nu, of men ook iets meer van dezen mr. HANOTH weet, waar deze schilderijen gebleven zijn, en of toen ter tijd de nood der armen te Leiden inderdaad zoo overgroot was. W.

TAALKUNDE.

Knoopen draaien (vgl. A. R.). Nog vóór anderhalve eeuw, en welligt thans nog, bevond zich op de kusten van het hooge noorden een klasse van menschen, die er eene bepaalde geldwinning van maakte om den des begeerenden zeelui *wind te verkoopen.* Dit geschiedde aldus: de toovenaar bevestigde aan den hoek van het voorste marszeil een stukje linnen van omtrent één voet lang en vier vingeren breed, waarin hij drie knoopen leî. Werd men dan door windstilte (iets zeer gewoons in die streken) overvallen, dan had men slechts een knoop los te maken, en *klaar was Kees.* Wie er meer van hooren wil leze de *Reis* van MARTINIÈRE naar het Hooge Noorden, vertaald door SIMON DE VRIES, in *de Noordsche Wereld*, bl. 19 en volg. Daar zal hij een verhaal vinden, dat een nieuwerwetsche tegenhanger is van het mythologische sprookje der met de winden gevulde ossenhuid. Men behoeft zich des niet te verwonderen, dat *knoopendraaien* bij den zeeman van vroeger tijd wel eens voor hetzelfde gold als *met mooie praatjes bedriegen*, en dat *een knoop ergens op leggen* bij hem eensluidend was met *een vloek, een verwensching uitspreken.*

J. H. VAN LENNEP.

Geer (vgl. XII. bl. 54). Dat in Zeeuwsch-vlaanderen van een zeer oud taaleigen nog een eerwaardig overschot in de hedendaagsche spreektaal is gebleven, heb ik aangetoond bij mijne aanteekeningen op het *Glossarium* van WILLEMS achter zijnen *Reinaert de Vos* (*Nav.* XI. bl. 180).

Ook wij kennen het woord *geer*, en wel als een onderdeel van een (bepaald *mans-*) hemd, en dan is het het lange driekante stuk, ter regter en linker zijde van dat kleedingstuk ingezet, om het onderdeel wijder te maken.

De spreekwijze *iemand achter de geeren zitten*, kan dus ook opgevat worden als iemand najagen: loopt men *achter* hem, dan bevindt men zich tusschen de geeren van dat kleedingstuk. 't Komt mij echter gezocht voor en ik vinde *geer* best verklaard door eene overdragtelijke benaming voor kleeren, even als *vodden.*

De tweede beteekenis van *geer* is een stuk land dat in een punt eindigt, zonder daarom juist eenen zuiveren scherpen hoek te vormen.

Men heeft ook een werkwoord *geeren*: een stuk land *geert*, wanneer het van de regte lijn afwijkt: even zoo kan het naaisel *geeren.*

Eene derde beteekenis is in onbruik geraakt: *zoom* werd eertijds mede *geer* genoemd.

Een vierde komt bijna niet meer voor: men noemde den *zelfkant* der stoffen soms de *geeren*, ofschoon ze dan ook niet altoos *geerden.*

G. P. ROOS.

[In Friesland en Noordholland heeft een vrouwehemd *geeren*, een manshemd niet. — Dat *geer* = schuin, spits uitloopend stuk lands, in vroegeren tijd ook in Holland in gebruik was, blijkt uit den naam van het *Geerland*, een gedeelte van het dorp Kudelstaart, dat den vorm heeft van eenen stomphoekigen driehoek en van *de Geer* of *de vrije Geer*, „een klein driehoekig stuk lands, in den ban van Sloten, op welk de kerk en eenige huizen van het dorp gebouwd zijn," als WAGENAAR zegt, *Amst.*, dl. X. bl. 243, die echter van dezen naam eene verkeerde verklaring geeft.]

Kibbelen, *hakketeeren* (vgl. A. R.). Deze woorden hebben, mijns inziens, niet eene en dezelfde beteekenis. *Kibbelen* is, ook volgens KILIAEN, *over beuzelingen twisten.* In dat geval moet men veronderstellen dat de partijen gelijk in rang zijn. *Hakketeeren* integendeel is *berispen*, *beknorren*, *bekijven;* in dit geval is de berisper hooger in rang geplaatst. Dat woord *hakketeeren* echter (slechts onder den geringen stand in gebruik) wil nog meer zeggen; men bedoelt daarmede berispen of beknorren over kleinigheden niet alleen, maar ook veelal *onverdiend*, en dat in termen die uiterst *beleedigend* en *onbeschoft* zijn. Zoo heb ik meer dan eens, te Amsterdam wonende, dienstboden hooren zeggen: *ik kan 't in die dienst niet uithouden; den geheelen dag leit hij, of zij, op me te hakketeeren, al doe 'k nog zoo me best.* Is dat woord welligt afgeleid van 't fr. *haquetier*, *voerman*, *karreman*, als wilde men te kennen geven dat er taal werd uitgeslagen, die soort van menschen waardig? Hier, te Vierlingsbeek en omstreken, hoort men dikwijls zeggen: *ze leggen ook altoos*, op dat kind of op die meid, *te hakken en te houwen*, en bedoelt daarmede hetzelfde wat ik hierboven heb opgegeven.

H. C. STRIK VAN WIJK.

[Is het ook van *hachoter*, met eene stompe bijl aanhoudend hakken?]

Zuidbevelandsch taaleigen (vgl. XI. bl. 373; XII. bl. 54). Met genoegen heb ik gezien, dat mijne mededeelingen de aandacht hebben getrokken van een zoo kundig man als den heer H. M. C. v. O., die daarbij vermeldt de woorden, welke, in de door mij opgegevene beteekenis, ook op het eiland Schouwen in gebruik zijn.

Door dien heer wordt tevens opgemerkt, dat moeielijk als eigenaardige woorden kunnen worden gerekend, wat alleen wijzigingen in de uitspraak zijn, als: *akelik*, *an 't zië* (zijde), *applesina*, *fenin*, *likenen* (gelijken), *vast* (moet zijn *vart*), *wertel* (waard), *wouwelen* (wawelen), enz.

Ten vollen beaam ik hetgeen door den verdienstelijken bestuurder, den heer P. L. Wz., hier tegen gezegd is, namelijk: »Het is niet alles verschil van uitspraak wat de heer v. O. zoo heet. Is *an 't zië* dit inderdaad, dan verdient het toch opmerking, dat *de* daarin door *'t* vervangen is. Maar b. v. *likenen* en *wertel* zijn andere woorden dan *lijken* en *woerd* of *waard*. *Fenin* geloof ik niet dat overal in dezelfde beteekenis als op Zuidbeveland gebruikt wordt. *Vuur* en *kei* zijn beide bekende woorden, maar wat men op Zuidbeveland vier*kei* noemt, heet elders vuur*steen*."

Ik voeg hier nog bij, dat *akelik*, *applesina*, *deur gaan*, *gewente*, *joeken*, *vart* en *wouwelen*, om dergelijke redenen, als meer dan wijzigingen in de uitspraak te beschouwen zijn. In de zuidbevelandsche uitspraak toch wordt slechts bij uitzondering de *g* door de *k* verwisseld; voor *eu* bezigt men nimmer *oe;* voor *wa* nimmer *wou*. *Applesina* en *gewente* staan ook niet met evengenoemde uitspraak in verband. Op *deur gaan* zou dit toegepast kunnen worden; maar het kwam mij voor, dat dit eene spreekwijze is, welke niet overal gebruikt wordt. *Vart* is een geheel ander woord dan *wrat*.

Het woord *graauwrok*, mitsgaders de spreekwijzen in *'t hoekje moeten* en *te na komen* zijn als eigenaardige (niet als taaleigen) opgegeven. Deze zijn het inderdaad: want waar worden ze nog gebruikt, in welke woordenboeken vindt men ze? Ik veroorloof mij daarom te zeggen, dat ik niet begrijp waarom v. O. deze geene plaats als zoodanig wil geven.

De heer v. O., sprekende over het woord *galen* (gehaald), dat ik opgegeven heb, brengt in het midden dat men hier ook bezigt voor *gehoord gooren*. Hierin heeft hij volkomen gelijk. Maar dat deze vervoeging met *en* plaats heeft bij vele woorden, wier verleden deelwoord de slotletter *d* heeft, kan ik niet toegeven.

Zooveel ik kan nagaan is dit alleen toe te passen op de beide evengenoemde woorden, alsmede op *gevrogen* (gevraagd) en op *geproven* (geproefd). Men zegt altijd: *gekroond*, *beschuldigd*, *gegooid*, *gezegd*, *gebreid*, *genaaid*, *gereisd*, *gezeild*, enz. Nimmer *gekroonen*, *beschuldigen*, *gegooien*, enz.

Eindelijk geef ik den heer v. O. te kennen, dat ik over het verlengen van woorden met *e* in Zuidbeveland bereids gesproken heb in mijne bijdragen, geplaatst in het *Nieuwe Nederl. Magazijn* 1855, bl. 220, en *Nav.* X. bl. 318.

Dr. G. T. CALLENFELS.

[De klank *au* in *wauwelen* is ontstaan door den invloed van de daarop volgende halfvocaal *w*. Het woord verdient zijne plaats op de lijst, omdat het elders ook nog in andere beteekenis gebruikt wordt. *Vart* (*wart*) en *wrat* is hetzelfde woord: van eene dergelijke verplaatsing der *e* vindt men vele voorbeelden. Uit het hier door den heer CALLENFELS medegedeelde blijkt, dat men op Zuidbeveland slechts van een zeer klein getal zwakke werkwoorden een deelwoord op *en* vormt. Het is dus hetzelfde wat wij ook in andere gedeelten van ons vaderland opmerken, in Noordholland b. v. waar men van erven *geürven*, van gebruiken *gebreuken*, van verwenschen *verwonschen*, van zeilen *gezelen* maakt.]

Blik, *profetenbroodjes*. Een bekend huisraad is het kamerblik of stoffer en *blik*, door de dienstboden gebruikt. Tegenwoordig is dit voorwerp meestal van *koper* vervaardigd. Nu vraagt men naar den hollandschen naam daarvan? Van waar den oorsprong der naam *profetenbroodjes?*

Vlaamsche gaai. Vanwaar dit bijvoegsel *vlaamsche?* Is het om den inlandschen gaai te onderscheiden van den uitlandschen, van den *papegaai*, ondersteld eens dat de vogelnaam *gaai* daarin het grondwoord is? Dit is bezwaarlijk te denken. Is het om aan te duiden dat de gaai ons oorspronkelijk uit Vlaanderen is toegekomen? Maar de vogel is zeer algemeen, en men vindt hem, getuige zijn naam, bij verschillende volken, zoo wel in Engeland (*the Common Jay*), als in Spanje (*Gayo*), Italië (*Ghiandaia*) en Duitschland (*Häher*, *Hetzler*, *Holtzschreyer*, *Nusz-Häcker* en *Höcker*), en hij heet alléén bij ons *vlaamsche*. Is het eene wraakneming van het haarlemsche tuiniersvolk op den vlaamschen GWY, den roover, door WITTE van Haamstede verjaagd — is het eene woordspeling in het kort? De vogel is ginder nog even welkom als een hond aan de vleeschkuip, en GWY de Vlaming zal in den hollandschen tuin wel niet meer gezien zijn geweest.

J. H. VAN LENNEP.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Quekels (vgl. XII. bl. 93). Dit geslacht was oudtijds bekend binnen Dordrecht en vermaagschapt aan de familiën VAN BEVEREN, DE JONGE en onderscheidene andere, wier geslachtsboomen opgenomen zijn achter de *Beschrijving van Dordrecht*, door M. BALEN. Ook onder de regeringsleden dier stad komt de naam van QUEKELS of QUEECKEL eenige malen voor.

Als burgemeester der gemeente vindt men:
A°. 1426. GIJSBRECHT QUEECKEL, BARENTSZ.

Verder als schepenen of raden:
A°. 1422. GIJSBERT QUEKEL, raad.
» 1428. GIJSBERT QUEKEL, schepen.

A⁰. 1457. BARENT QUEKEL, heeren GIJSBRECHTSZ., raad.
» 1458. BARENT QUEKEL, heeren GIJSBRECHTSZ., raad.

Het wapen van QUEKEL is een gouden veld met 3 vogels zonder pooten, welke vogels echter, met of zonder kroonen, nu eens zwart of blaauw, en dan weder groen voorkomen. Op de *Wapenkaart van Holland en Westfriesland* zijn de vogels gekroond, doch hunne kleur niet te onderscheiden; wijders treft men het wapen ook aan gedeeld en gekwarteleerd met andere. Daar ik echter mijn exemplaar van BALEN en andere afteekeningen van wapens op 't oogenblik niet onder mijn bereik heb, kan ik heden geene nadere aanduiding geven, doch hoop binnen kort eene meer naauwkeurige opgave te doen van de verschillende vormen waarin het wapen der QUEEKELS mij is voorgekomen.

S. v. G.

Wapen der graven van Forez (vgl. XII. bl. 58). Het wapen van le comte DE FORESTS wordt beschreven te zijn *un Dauphin pasmé d'or, cresté ou loré et oreillé d'azur en champ de gueules*. Zie *La vraye et parfaite Science des Armoiries par* GELIOT *et* PALLIOT, Paris 1664, p. 247; en over de eigenschappen van den dolfijn, RIETSTAP, *Handboek voor de wapenkunde*, bl. 199, 200.

V. D. N.

Dr. Johannes Fredericus Helvetius (*) (vgl. XI. bl. 205). In de *Handelingen der Jaarlijksche Algemeene Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, gehouden den 24sten junij 1860, trof mijne aandacht de op bl. 57 voorkomende verklaring: »*dat de Nederlandsche bronnen over* JO. FRID. HELVETIUS, Med. Doctor, den 29sten Aug. 1709, 80 jaren oud te 'sGravenhage overleden, en ter wiens gedachtenis een zilveren gedenkpenning is geslagen, *niets aan de hand geven*." (†)

Reeds in 1823 of 1824 heb ik in het destijds uitkomend maandschrift, getiteld: *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, iets omtrent de belangrijke familie HELVETIUS en hare leden doen plaatsen, en toen ook melding van genoemden dr. JO. FRID. HELVETIUS gemaakt. Ik bezit van dat opstel noch afschrift, noch overdruk, en het is voor mij, even als meer andere mijner opstellen van die dagen, verloren geraakt. Ik heb echter mijne verzameling van aanteekeningen nog eens doorbladerd, en het volgende omtrent den voornoemden dr. JO. FRID. HELVETIUS gevonden.

JOHANNES FREDERICUS SWEITZER werd in den jare 1629 (*) te Cöthen of Coethen in Duitschland (Anhalt) geboren, vertrok jong naar de Nederlanden, studeerde te Harderwijk, alwaar hij tot *medicinae doctor* werd bevorderd, schrijvende hij bij die gelegenheid eene dissertatie *de Peste*. Hij veranderde naar het gebruik van die dagen, zijnen duitschen naam SWEITZER in dien van HELVETIUS, en werd alzoo de stamvader van het geslacht van dien naam. Hij oefende de geneeskunst zoo te Amsterdam als op andere plaatsen met veel lof uit, en vestigde zich later als geneesheer te 'sGravenhage. Zijne vermaardheid was zoo groot, dat uit alle oorden zieken tot hem kwamen om hem te raadplegen. Bij zijn overlijden, hetwelk den 29sten augustus 1709 voorviel, hebbende hij den ouderdom van 80 jaren bereikt, werd eene zilveren medaille geslagen, met het opschrift: »*Hij heeft genezen, en is gestorven om genezen te worden.*"

Omtrent zijne voorouders heb ik in 1820 het volgende uit eene ms. geslachtlijst opgeteekend.

In de XVIde eeuw woonde in de Paltz zekere VIGELIUS, die ten minste drie zonen had. Een van dezen bleef roomsch, een ander werd luthersch en hoogleeraar in de regten te Altdorf bij Neurenberg; de derde studeerde te Bazel en werd, in zijn vaderland teruggekeerd zijnde, zoo om zijn geloof als om zijne kleeding, SWEITSER genoemd. Hij was rector te Neustadt in de Opper-Palts. Men verhaalt van hem, dat hij op 84jarigen ouderdom, om de vervolgingen wegens den godsdienst te ontgaan, vlugtte en op de schouders van zijnen zoon werd gedragen en gebragt naar Coethen, alwaar hij gestorven en begraven is.

Genoemde VIGELIUS, gezegd SWEITSER, had t. m. eenen zoon:

BALTHAZAR SWEITSER, welke mede een zoon had:

BALTHAZAR SWEITSER, juris consultus en practicus, later landrigter te Coethen, overleden in den jare 1632, in den ouderdom van 32 jaren. Hij was getrouwd met ANNA BRAUNIN, en had bij haar twee zoons.

1. Onzen JOHANNES FREDERICUS SWEITSER, later genoemd HELVETIUS, boven reeds vermeld.

2. ANDREAS ENGELHARD SWEITSER, geb. in 1632, later koopman te Coethen, die ge-

---

(*) De aanteekeningen zijn na het zamenstellen van dit opstel er bijgevoegd.

(†) In de maandelijksche bijeenkomsten dier maatschappij van maart en april 1860 deelde de secretaris nog wel eenige bijzonderheden omtrent den persoon van JO. FRED. HELVETIUS mede, maar die waren uit duitsche bronnen, uit MÖHSEN, *Bildnisse berühmter Aertze*, uit JÖCHER en uit ADELUNG geput. Ook in den *Navorscher* van 1861, N⁰. VII. bl. 205, werd van hem melding gemaakt.

(*) Anderen zeggen in 1625, doch dit komt mij minder waarschijnlijk voor. HELVETIUS toch wordt gezegd in 1709 in 80 jarigen ouderdom te zijn overleden.

trouwd is en afstammelingen, die den naam SWEITSER behielden, heeft nagelaten.

Onze dr. JOHANNES FREDERICUS SWEITSER of liever dr. JOHANNES FREDERICUS HELVETIUS, trouwde den 20sten mei 1658 met JOHANNA PELS, dochter van JAN BAREND PELS en MARIA SIX. Zij verwekten te zamen zestien kinderen, van welke slechts acht tot gevorderden leeftijd zijn gekomen, vier zoons en vier dochters. De zoons waren:

1. JOHAN BALTHAZAR.
2. ADRIAAN ENGELHARD.
3. PHILIPPUS MAXIMILIANUS.
4. JOSEPHUS JOHANNES HELVETIUS.

De dochters:

5. LOUISA MARIA.
6. JOHANNA AMERANTIA.
7. ANNA WILHELMINA.
8. ELISABETH BALDINA HELVETIUS.

JOHAN BALTHAZAR HELVETIUS, de oudste zoon, geb. 1659, studeerde te Leiden, alwaar hij den 12den julij 1678 tot med. dr. werd bevorderd. Na Engeland, Duitschland en Turkije te hebben bezocht, zette hij zich te Amsterdam als geneesheer neder, en verwierf veel roem als steensnijder (sic). Hij was getrouwd en had, behalve eene dochter, ongehuwd overleden, eenen zoon JOHANNES FREDERICUS HELVETIUS, die mede geneesheer te Amsterdam werd, en wiens dochter MARIA ELISABETH HELVETIUS den 30sten december 1760 huwde aan mr. PIETER VAN DEN BERGH, advocaat te Nijmegen, uit welk huwelijk de familie HELVETIUS VAN DEN BERGH is gesproten.

De tweede zoon van dr. JOHANNES FREDERICUS HELVETIUS, ADRIAAN ENGELHARD genaamd, was mede med. dr. en zette zich te Parijs neder. Hij was geneesheer van de hertogen van Orleans en Bourgogne, en grootvader van den beroemden franschen wijsgeer CLAUDE ADRIEN HELVETIUS, door zijne schriften genoeg bekend, die 26 dec. 1771 overleed (*).

De derde zoon PHILIPPUS MAXIMILIANUS HELVETIUS, werd insgelijks med. dr. en vestigde zich te Middelburg, later te Rotterdam, alwaar hij onmiddellijk tot hoogleeraar in de ontleedkunde werd aangesteld. Zijn eenige zoon ARNOUD was hoogleeraar in de geneeskunde te Middelburg.

De vierde zoon, JOSEPHUS JOHANNES HELVETIUS, was mede medecinae docter, en zette zich als geneesheer te Sluis in Vlaanderen neder, waar hij tevens schepen en strandmeester was. Een zijner kinderen was WILLEM VINCENT HELVETIUS, president van den raad van justitie te Batavia, wiens dochter ADRIANA LOUISA huwde aan JEREMIAS VAN RIEMSDIJK, van 1775 tot 1777 gouverneur-generaal van Neêrlands Indië, waaruit de familie HELVETIUS VAN RIEMSDIJK stamt.

(*) JO. FRED. HELVETIUS was alzoo overgrootvader van CLAUDE ADRIEN HELVETIUS, en niet grootvader, zoo als de schrijver van bovengemeld artikel in den *Navorscher* zegt.

Van de vier dochters van dr. JOHANNES FREDERICUS HELVETIUS, was de oudste, LOUISA MARIA, de echtgenoot van HENDRIK baron VAN DIEST, rentmeester en vrijgraaf te Altena.

De tweede dochter, JOHANNA AMERANTIA, geboren te 's Gravenhage 16 octob. 1671, was de echtgenoot van JOHANNES HENRICUS CUIJPER, medecinae docter, bij opvolging te Amsterdam, te Hulst en te 's Gravenhage.

De derde dochter ANNA WILHELMINA HELVETIUS is driemalen gehuwd:

1º. Aan CHRISTIAAN FREDRIK SCHUURMAN geneesheer-generaal van het leger van den staat.

2º. Aan PAULUS GUILLEMOT, geneesheer te Amsterdam.

3º. Aan DANIEL AUX-BREBIS.

Bij den eersten en derden had zij één, bij den tweeden twee kinderen.

Eindelijk de vierde dochter van dr. JOHANNES FREDERICUS HELVETIUS, ELISABETH BALDINA, geboren 6 dec. 1679, huwde 9 januarij 1698 aan DIDERICH VAN DER LITH, vroeger prof. philosophiae te Frankfort aan den Oder, daarna 1697 predikant bij de hoogduitsche gemeente te 's Gravenhage, uit welk huwelijk kinderen zijn geboren.

Amsterdam. W. J. C. VAN HASSELT.

Van Hogendorp. In 1583 was GIJSBERT VAN HOGENDORP raadsheer in den hoogen raad en in 1747 JAN WILLEM graaf VAN HOGENDORP ontvanger der gemeene middelen, even als thans PAUL graaf VAN HOGENDORP ontvanger van 't rijk te Sas van Gent is. De laatsten hebben dus een' titel, dien de eerste niet voerde. Sedert wanneer en om welke redenen schrijft zich die familie graaf? Wie was de eerste die zich zoo noemde? en hoe stammen de tegenwoordige leden er van af? Voerde de eerste graaf »zilver met een molenrad van sabel," of ook reeds de kwartieren met het devies »*ne Jupiter quidem omnibus*, zoo als graaf PAUL voornoemd? In welk wapenboek kan men een geslachtregister dier familie vinden? F. CALAND.

Wapen van Olivier van Noort. Het wapen van den zeevaarder OLIVIER VAN NOORT is bij RIETSTAP: »d'azur à la fasce ondée d'argent, acc. de deux étoiles d'or, une en chef et deux en pointe. Cimier: un globe supportant un navire."

In het werk van G. EYSENBACH, *Histoire du blason et science des armories*, komt het aldus voor: »d'azur à l'ancre d'or, cimier un vaisseau équipé et flottant —" en voegt hij

nog daarbij: »les états généraux lui concédèrent en reconnaissance de ses longues expéditions maritimes etc. le privilège de porter les armoiries parlantes ou plutôt symboliques blasonnées ci-dessus."

Waaruit heeft de »archiviste du departement de la Nièvre" deze beschrijving van het wapen van onzen zeevaarder gehaald, en welk is het echte? F. CALAND.

P. Peckius. In een bijvoegsel achter een fransch wapenboek van 1567 vond ik het wapen van P. PECKIUS, kanselier van Brabant, 12 maal ambassadeur voor aartshertog ALBERT, zoowel in Spanje als in Duitschland, Frankrijk, Holland en Engeland, gehuwd met BARBERA BOONEN, denkelijk dochter van JAC. BOONEN, raadsheer en vice-kanselier van KAREL V in den raad van Brabant en Limburg, en .... VAN WELDAMME, nicht van NICOLAAS VAN WELDAMME, raadsheer van den koning in 1574 bij den raad van Brabant en der vier landen van »over de Maas (?)" [d'oultremeuze]. Het wapen van P. PECKIUS is: »fascé d'or et de sable, et un chef de gueules, chargé d'un lion léopardé d'or, en het wapen zijner vrouw B. BOONEN: d'or à saulteur [sautoir] de gueules et d'argent, et aigle de sable becqué et armé de gueules."

Wanneer en waar is deze P. PECKIUS, zoon van den in 1529 te Zierikzee geborenen P. PECKIUS en CATH. GILLES, geboren, gehuwd en overleden? Sedert wanneer voerde hij of zijn vader bovengenoemd wapen? en wanneer en hoe werd hij heer van Bouchoute?

Stamde de in 1728 fungerende griffier of burgemeester van 't land van den Vrije, de te Sluis wonende J. H. PECKIUS, van hem af, of liet hij geene mannelijke nakomelingen na?

F. CALAND.

MENGELINGEN.

Bijnamen van straten en grachten te Amsterdam (vgl. A. R., XI. bl. 283). X. X. X. drukte de hoop uit, dat andere medewerkers het hunne zouden bijbrengen om het op zijne lijst ontbrekende aan te vullen. Mij beijverende om hieraan gevolg te geven, vertrouw ik dat X. X. X. het mij niet ten kwade zal duiden dat ik vooraf op zijn artikel eenige kantteekeningen maak:

Over de naamsreden van de Vinkebuurt, zoowel als over die van de Bierkaai, het Rottenest en de Fluweele Burgwal heeft m. i. het bekende werkje van JOHANNES AURELIUS genoegzaam licht verspreid. Ook over die van *Jordaan* heeft hij geschreven en het weinig steekhoudende van de afleiding van het fransche woord *jardin* naar mijn oordeel voldoende aangetoond. Sedert is — als ik mij niet bedrieg door den heer WITKAMP in 't *Nederlandsch Magazijn* — de ware oorsprong der benaming van Jordaan, waarnaar zooveel gegist is, ons uit een minder bekend werk medegedeeld: toen de stad nog niet voor de laatste maal was uitgelegd, vormde het stadsgedeelte, waarvan sprake is, een vrij zonderlingen uithoek, van de overige stad afgescheiden door de Prinsegracht. Men noemde toen de buurt aan gene zijde van de Prinsegracht spottenderwijze de wijk »over de Jordaan." Deze ui is echt Amsterdamsch en wij zien er daarom niets onaannemelijks in, deze naamsreden te laten gelden; het voorzetsel *over* is later weggeraakt en de benaming heeft daardoor haar zin en verstaanbaarheid verloren, doch hiervan zijn in de plaatselijke benamingen meer voorbeelden, en een kleine honderd jaar geleden, toen BACHIENE zijn *Vaderlandsche Geographie* schreef, wist men althans nog dat de naam eigenlijk was: *over* de Jordaan.

Wat de fransche refugiés betreft, deze verschenen eerst na 1680 te Amsterdam, toen de *laatste* uitleg reeds geschied, en de Jordaan alzoo reeds sints ten minsten 20 jaren geheel en al bevolkt was.

Dat zij hier ooit bloemkweekerijen zouden hebben aangelegd, kan ik mij niet herinneren ooit gehoord of gelezen te hebben en komt mij ook om bovengemelde reden niet zeer waarschijnlijk voor; de straten die hunne namen aan bloemen ontleend hebben, hebben dit m. i. te danken aan de amsterdamsche liefhebberij voor bloemen, die zich hierin »op eene gansch eigenaardige wijze uitspreekt." (Men vergeve mij dit germanisme — of zette er iets beters voor in de plaats.)

De Raamstraat wordt in 't gewone spraakgebruik ook tot de Jordaan gerekend. Dat de naam der *Passeerdergracht* uit *parfumeerdersgracht* verbasterd is, zegt WAGENAAR; maar uit de stedebeschrijvingen van FOKKENS en V. ZESEN blijkt, dat deze gracht haar naam draagt naar het beroep harer meeste bewoners, die *passeerders* waren, d. i. bereiders van spaansch leder of corduwaan.

De *Nieuwe Amstelstraat* is de tweede Amstelstraat tusschen de Blaauwbrug en het Leprozenhuis, doch het Varkensstraatje heet eigenlijk het Amstelstraat*je*; nu het binnen kort een geheel andere bestemming krijgen zal, door den bouw van het Paleis van Volksvlijt in zijne onmiddellijke nabijheid, mogt het wel tegelijk eene andere benaming ontvangen.

De *Noorderstraat* is een der meest zuidelijke straten van de stad, zoodat zij veeleer

eene geheel tegenovergestelde benaming behoorde te dragen. In deze buurt vindt men ook de derde Weteringdwarsstraat, in de wandeling *het Vlakke Veld* genaamd. Misschien is deze straat gedurende een' geruimen tijd alleen aan de noordzijde bebouwd geweest en stonden toen de huizen op of aan een *vlak veld*.

Niet slechts vóór 20 of 30 jaren, maar thans nóg wordt de naam van *de Slijpsteenen* gegeven, niet alleen aan de oude Teertuinen, maar zelfs aan het daarvoor liggende gedeelte van het IJ. Zoo hoort men nog dagelijks als ligplaats voor den Lemster beurtman »de Slijpsteenen" noemen, hetgeen zeker vrij belagchelijk is.

Of op 't *Hekelveld* vroeger het beroep van hekelen werd uitgeoefend durven wij niet beslissen; wel waren hieromtrent lijnbanen, waarvan de Lijnbaanssteeg de heugenis nog bewaart.

Grachten enz. die genoemd worden naar artikelen die er op de dagen in de week verhandeld werden, zijn er behalve de Erwtenmarkt nog zeer vele. Men denke slechts aan *de Boommarkt*, *de Bloemmarkt*, *de Pijpenmarkt*, *de Groenmarkt*, *de Kippenhoek*, enz.

Tot deze rubriek zou men ook nog de *Kalkmarkt* kunnen brengen en de *Garnalenmarkt*, naar welke zelfs ons toekomstig universiteitsgebouw (of hoe moet ik het noemen?) *de Garnalen Doelen* werd genaamd.

Andere grachten werden genoemd naar de veeren die er gevestigd zijn, zoo als b. v. *het 's Gravelandsche veer* (de Amstel tusschen den Kloveniers- en Groeneburgwal).

Het Keerweer is een zeer eigenaardige naam voor de te niet loopende Lijnbaansgracht tusschen het Weesperplein en de Plantage.

Achter de Karthuizers hoort men dikwijls, maar ik weet niet regt of hiermede de Gieter- of Tigchelstraat dan wel de Boomdwarsstraat wordt bedoeld. Naar het Karthuizer klooster draagt mogelijk nog de Prinsegracht tusschen de Noordermarkt en de Brouwersgracht den naam van *Papen-eiland*. Niet ver van daar liggen drie andere eilanden, het Bikkers-, Prinsen- en Realen-eiland, in de wandeling onder den collectieven naam van »*het eiland*" begrepen, zoo als men ook Wittenburg en Oostenburg wel eens tot *Kattenburg* rekent, en de straten die in éóne route liggen met den naam van eene der voornaamste noemt; zoo hoort men b. v. maar zelden den naam van Oude Doelenstraat, daar deze gemeenlijk de *eerste Hoogstraat* wordt genoemd, en weten velen te naauwernood waar de Muiderstraat te vinden is, omdat men die gewoonlijk nog tot de Jodenbreestraat rekent. Dat de bewoners van de Ellendige steeg tusschen de Gravenstraat en Voorburgwal zich opgeven als wonende in de Gravenstraat, heeft zijn reden: wie zou ook in een ellendige steeg willen wonen!

Dat de huizen op het Damrak werden gezegd te staan op *het Water* dagteekent nog van den zeer ouden tijd, toen er nog geen ander water binnen de stad was, dan dat deel van den Amstel, dat, buiten den Dam liggende, een havenrak vormde.

Tot de bijnamen moet men ook rekenen de vele benamingen van grachten naar de uithangborden of namen van woonhuizen zich op die grachten bevindende: *Keizersgracht bij den Gouden Ketting* en *Heerengracht bij den Bonten mantel* (het Blinden-instituut) hoort men daarvan nog het meeste.

Eindelijk is er nog een bijnaam, waaromtrent het mij hoogst aangenaam zou zijn nadere inlichtingen te mogen ontvangen, t. w. *de Spokedans*. Zoo wordt nog altijd de Oostzijde van de Oude Schans genoemd, ter zake van geestverschijningen die, een goede vijf en twintig jaar geleden, daar hebben plaats gehad. Deze spokerij moet inder tijd veel belang hebben ingeboezemd, daar men er zelfs de gracht om verdoopte en er eene lithografische afbeelding van het feit bestaat. Nu heb ik wel eens de geestverschijningen op de Oude Schans zeer prozaïsch hooren uitleggen, als te voorschijn geroepen door de goochelarijen van een zakkerollers complot en als opgehouden toen de policie zich met de zaak bemoeide, maar het regte ben ik nooit te weten kunnen komen. Zoude ook iemand mij voldoende inlichtingen willen verschaffen? de zaak toch is belangrijk genoeg niet alleen voor hen die aan spoken gelooven, maar nog veel meer voor allen die gaarne het bijgeloof bestrijden en voor wie het niet onbelangrijk kan zijn te weten, hoe een geheele stad, welker bevolking zich over 't algemeen door gezond verstand onderscheidt, zich in het hartje der negentiende eeuw zoo dagen (mogelijk wel weken) lang kon laten beetnemen. Dringend beveel ik dus deze spookhistorie aan bij oudere navorschers, die de geschiedenis als ooggetuigen kunnen hebben bijgewoond.

CHR.

Buitengewone vruchtbaarheid (vgl. A. R., XI. bl. 186, 320). MISSON verhaalt in zijne *Nieuwe reize na en door Italiën*, dl. I. bl. 7, het gebeurde met de kraamvrouw te Lekkerkerk als volgt:

Nadat hij een bezoek had afgelegd bij den heer van het dorp, zegt hij: »*Wij gingen een boerin zien die in 't voorlede jaar ses Soonen ter werelt gebragt had. Vier wierden er gedoopt, en de oudste van alle leefde vier maanden.*" Zijn brief is gedateerd den 6 october 1687. N. S.

S. v. W.

GESCHIEDENIS.

Andries Boel Dirksz. (vgl. XI. bl. 261, 329; XII. bl. 4, 65). Ik wil den OUD-AMSTERDAMMER, vooral indien zijn voorvaders werkelijk voor 200 jaren poorters waren, den eenmaal door hem aangenomen titel niet betwisten, zij het ook dat een zijner grootvaders een winkel gedaan hebbe: ik geef hem in dat geval de hand; de eerste van mijn geslacht, die zich hier (omstreeks 1625) nederzette, oefende het beroep van »goudsmid" uit (*). Heb ik als vereischten om den gemelden titel te voeren, het poorterschap gedurende 100 jaren en het wonen in een toehuis opgegeven,'t is geweest, om dat in zulk geval de zaak aan geen bedenking onderhevig zijn kan. Mijn doel is geweest de gewraakte uitdrukking »*deftige* geslachten", die de OUD-AMSTERDAMMER my verdacht hield tot de *patricische* te beperken, in tegendeel zoo ruim mogelijk te maken. Wil hy nu by de door my aangeduide poorters nog de zoodanige rekenen, die doorgaands in kerkelijke bediening of die regenten van godshuizen en dergelijke gestichten geweest zijn, ik heb er volkomen vrede meê. Intusschen, dit alles is een strijd over woorden, en de wetenschap komt er niet verder door. Ik heb gezegd, en blijf er by, dat ANDRIES BOEL DIRKSZ. de grootvader van alle deftige Amsterdamsche familiën is — misschien ook van vele niet deftige, doch die hebben zelden een genealogie — en dat ik wedden wil met den OUD-AMSTERDAMMER, dat hy ook van hem afstamt. In plaats van nu mijn weddingschap te aanvaarden, wil de OUD-AMSTERDAMMER, dat ik een lijst van de afstammelingen van ANDRIES BOEL DIRKSZ. geef. Aardig bedacht, om er zich van af te maken. Ik zal aan de uitnoodiging geen gehoor geven: 1°. om dat ik er geen tijd toe heb, 2°. om dat er geen uitgever zoû te vinden zijn voor een dozijn folianten, 3°. — en met deze derde reden had ik kunnen beginnen — om dat de zaak dood eenvoudig onmogelijk is. Wijs my een planeet aan, en ik kan haar afstand van de zon berekenen; maar vraag my niet, omgekeerd, te zeggen, hoe vele planeten haar licht van de zon ontfangen. Wie kan dit zeggen, zoo lang er nog gedurig nieuwe ontdekt worden? Even zoo kan men van een bekend levend persoon tot den stamvader opklimmen; en, bestaat de genealogie, dan vordert dit het noemen van een betrekkelijk klein getal namen: maar, omgekeerd, al de afstammelingen te noemen, die een vóór drie eeuwen overleden persoon zoû gehad hebben, wie zoû daartoe in staat zijn? Niemand, zelfs al getroostte hy zich de moeite de wereld rond te reizen en ieder, hoofd voor hoofd, om zijn geslachtlijst te vragen. Begrijpt de OUD-AMSTERDAMMER dit nog niet, dan wil ik het hem met een paar voorbeelden duidelijk maken. Ik neem het eene uit mijn eigen geslacht. Mijn overgrootvader DAVID VAN LENNEP was getrouwd met MARGARETA SYLVIUS: de oud-overgrootvader dezer laatste, JOHANNES CORNELIS SYLVIUS, was gehuwd met ALIDA ULENBORG (*), wier grootvader de bekende ROMBERTUS ULENBORG of UILENBURG was, Raadsheer in 't hof van Friesland, die by den dood van WILLEM I tegenwoordig was en wiens dochter SASKIA met REMBRANDT trouwde. Men ziet, niets valt my gemakkelijker dan het bewijs te leveren, dat ik den gezegden UILENBURG onder mijn grootvaders reken, en ik heb daartoe niet meer dan tien namen op te tellen, den zijnen en den mijnen daaronder begrepen; maar vraag ik nu, omgekeerd, hoe velen, alleen onder de nog levenden die mijn naam dragen, stammen, even als ik, van UILENBURG af? dan heb ik terstond met een vijftig- of zestigtal namen te doen. Vraag ik, hoe velen, welke ook hun naam zij, zouden tegen DAVID VAN LENNEP, zoo hy nog leefde, grootvader zeggen, dan kom ik al spoedig tot eenige honderden namen: wilde ik dezelfde vraag doen waar het diens behuwd-oudovergrootvader JOHANNES CORNELIS SYLVIUS, of waar het UILENBURG zelf gold, ik zoû in de duizenden en tien duizenden, misschien in de miljoenen namen vervallen.

Nu het andere voorbeeld. Indien de heer CORNELIS DE WITT, de schoonzoon van den Oud-Minister GUIZOT, werkelijk, zoo als hy schijnt te beweren, afstamt van den Raadpensionaris (†), dan stamt ook hy af van ANDRIES BOEL DIRKSZ., immers de vrouw van den Raadpensionaris, WENDELA BICKER, telde gezegden ANDRIES BOEL onder hare voorvaderen (§). Nu woont CORNELIS DE WITT te Parijs en is een bekend persoon, wiens afkomst dus gemakkelijk valt op te sporen; maar andere afstammelingen van den ouden Amsterdamschen Burgervader zouden in min bekende plaatsen dan Parijs kunnen verwaaid zijn geraakt en min bekende namen dragen. Wie waarborgt my dat deze of gene Javaan-

(*) Zie mijn *Leven van* C. VAN LENNEP, bl. 22.

(*) *Gedichten van* C. VAN LENNEP, bl. 126.

(†) Ik geloof dit niet, en vermoed dat hy een kleinzoon is van JAN DE WITT, Raad van Amsterdam, die in 1787 lid van 't Comité voor 't Defensiewezen was en dien ten gevolge later 't land ontweek.

(§) Zy was de kleindochter van CORNELIS BICKER, en eene harer zusters heette nog ELIZABETH, naar de dochter van ANDRIES BOEL, van welke zy afstamde. Zie o. a. VONDEL, *Poëzy*, dl. I. bl. 565, 4°. uitg.

sche koeli of Surinaamsche neger niet afstamt van deze of gene bruine of zwarte schoone, die relaties gehad heeft met dezen of genen naar Oost of West getrokken naneef van ANDRIES BOEL?

Dan genoeg, geloof ik, om de ongerijmdheid te bewijzen der vordering van den OUD-AMSTERDAMMER, een vordering, geloof ik, alleen gedaan om zich uit den angst te redden waarin mijn voorstel hem gebragt heeft. Hy zal misschien zijn geslachtlijst eens hebben nagekeken, en daarin den eenen of anderen naam hebben aangetroffen, die op de Amsterdamsche Regeeringslijsten voorkomt, en dat zal by hem de gegronde vrees hebben doen ontstaan de weddenschap te verliezen. Men lette wel op, dat ik aan zijn *contenance* de hoffelijkste verklaring geef en altijd spreek in de onderstelling, dat hy werkelijk een OUD-AMSTERDAMMER is. Maar dan moest hy ook kordaat genoeg zijn om zijn masker af te leggen, de weddenschap aan te nemen en my zijn genealogie te zenden. 't Is waar, wy zijn nog in den karnavalstijd, en zoo lang die duurt, moet ik het my getroosten, my, die met open vizier voor den dag kom, aan de aardigheden bloot te geven van een vermomden wederpartijder; maar die tijd is spoedig over en dan zoû het voortzetten zijner zijds van een op die wijze gevoerden redetwist onedelmoedig worden. — Kort en goed dus, OUD-AMSTERDAMMER! aanvaardt gy de weddenschap? — Geen woordenzifteryen meer, geen *fins-de-non-recevoir*, antwoord eenvoudig —*ja* of *neen*? J. VAN LENNEP.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105, 194, 290, 354; XII. bl. 1, 67). † zegt aan het slot van zijn artikel, XII. bl. 67, dat »de aristocratie onder DE WITT het hoofd geweldig omhoog stak." — Dit valt niet te ontkennen, maar zij had dit reeds vroeger, en bepaaldelijk na het overlijden van prins MAURITS (23 april 1625) gedaan. Ik heb dit, vóór nu juist vijf en twintig jaren, aangetoond in een stukje, getiteld *Het huwelijk von* JACOB WESTERBAEN, zonder vermelding van mijnen naam, geplaatst in het destijds jeugdig maandschrift *de Gids* (jaargang 1837). — Die aristocratie in Holland en Zeeland werd wel is waar in 1648, onder de regering van prins WILLEM II, eenigzins getemperd, maar die regering was te kort om haar geheel te fnuiken, en zij herleefde met vernieuwde kracht na het overlijden van dien vorst (6 november 1650), en had tot 1672 tijd genoeg om zulke diepe wortels te schieten, dat geene volgende gebeurtenissen haar hebben kunnen uitroeien, en zij ontwaakte in 1702 op nieuw, om sporen na te laten, die de ouden van dagen onder ons zich nog wel zullen herinneren, ja die welligt nog niet geheel zijn uitgewischt. W. J. C. VAN HASSELT.

Titulaturen. Over het gebruik van het woord *monsieur* in de XVIde en eerste helft der XVIIde eeuw, zie men VAN WIJN, *Bijvoegsels en Aanmerkingen op* WAGENAAR, dl. X. bl. 81. L. J. A. I.

Titulaturen. Een ongenoemd medearbeider vraagt bl. 67: waartoe de opneming van titulaturen in dit tijdschrift? en voegt er de verklaring bij, dat hij gelooft in staat te zijn eene geschiedenis der titulatuur in Nederland te leveren. Welnu, meer begeeren wij niet, en dat was het eenig doel van onze vraag, XI. bl. 105. De schrijver levere die geschiedenis, of sta zijnen voorraad, zoo als hij welwillend aanbiedt, aan een ander ter verdere bearbeiding af. Vrager, bij het bestuur van den *Navorscher* bekend, biedt zich wederkeerig tot zoodanige bewerking volgaarne aan. †.

Belasting op het haarpoeder (XI. bl. 228, 292, 323). Ik wil hier alleen nog bijvoegen, wat zeer zonderling is, waar men te Amsterdam de patenten daartoe uitgaf. Het was in de Nieuwe Kerk. Zoo mijn geheugen mij getrouw is, heb ik in vroegere jaren in de puntdichten van CORNELIS LOOTS gelezen:

»Zoo na de kerk, JAN LOS?
Zoo heet naar geestlijk voeder?"
»Neen vriend, ik stort alleen
Een schietgebed om poeder."

C. KRAMM.

Een moordenaar ontdekt en gestraft (vgl. A. R., XII. bl. 70). Mijn exemplaar van de *Devisen* verschilt van het door C. P. L. beschrevene voornamelijk daarin, dat vóór het adres van den boekverkooper de volzin: »Dese voornoemden J. d. CLIJVER" enz. niet gevonden wordt. 't Is dus een andere druk. Bij mijn exemplaar is gevoegd een plano vel papier, waarop gedrukt is:

»Antwoort op de Devisen van J. DE ĆLIJVER, ten tijde van sijne Detentie in de Castelenye, op eenige Wijn-glasen gesneeden.

DE CLIJVER. *Als Christus Leytsman is, is wanhoop niet te vreesen.*
Antwoort. Die dan in wanhoop sterft, sal sonder CHRISTUS wesen.
DE CLIJVER. *Wat wesen heeft, 't zy hier of daer,*
Wie schuldigh is wort openbaer.
Antwoort. Dat ghy dan schuldigh zijt is klaer.
DE CLIJVER. *De Doodt betaelt ons alles al,*
En is het eynd van ongeval.
Antwoort. Voor die den Heere vreesen sal.
DE CLIJVER. *Vreest niet die 't Lichaem dooden.*
Antwoort. Ghy vreest nochtans de straf der Goden.
DE CLIJVER. *Wie dat het zy, 't is kleyn of groot,*
Niemandt geluckigh voor sijn doot.
Antwoort. Dit sprack een Heyden, doch 't was mis,
Een Christen noyt Rampsaligh is.
DE CLIJVER. *Die Godt bemint,*
Sterft als een Kint.
Antwoort. Die Godt niet vreest,
Sterft als een Beest.

DE CLIJVER. *O Solon, Solon!*
Antwoort. O CLIJVER, CLIJVER!
DE CLIJVER. *In Christus is mijn Leven in,*
En Sterven is mijn best gewin.
Antwoort. Een Mensch die in syn Sonden sterft,
Die CHRISTUS 't ware Leven derft,
En Godt niet neemt in sijn genae,
Dien is sijn Dood, ja 't Leven schae.

Æ. v. C.

Ofschoon hiermede geene der vragen uit den Xden jaargang wordt opgehelderd, moge dit »Antwoort" eene plaats erlangen als vervolg op de »Devisen."

—ll.

Een moordenaar ontdekt en gestraft. Van hetgeen t. a. pl. door T. A. R, door mij en door C. P. L. geschreven is, blijkt het zeker te zijn, dat niet, zoo als in het eerste berigt (X. bl. 98) vermeld was, DE CLIJVER jaren lang als moordenaar van zijnen ambtsbroeder onbekend is gebleven, en dat dus het bijverhaal aangaande den geneesheer uit deze treurige geschiedenis moet worden weggewischt. Men ziet hier weder »comment on écrit l'histoire," en van die zijde ware 't misschien niet onbelangrijk na te vorschen, hoe dit bijhangsel in de geschiedenis van den rampzaligen 's heerenhoekschen predikant geraakt mag zijn. Om dat onderzoek uit te lokken, strekt deze vraag, met welke nog eene zamenhangt en bij welke zich eene andere voegt.

Het verhaal aangaande den geneesheer heeft geheel en al de houding van waar te zijn. Is dit zoo, dan behoort het bij eene andere (criminele?) geschiedenis — bij welke? Misschien komt bij de beantwoording dier vraag aan het licht wat ook bij het eerste berigt gevraagd werd: hoe de bewuste chirurgijn heette.

Nog: behoort de geschiedenis van DE CLIJVERS voorgenomen huwelijk mede tot de bijhangsels? H. M. C. v. O.

Was Willem van Nassau een zwijger of was hij het niet? (vgl. XI. bl. 138). In deze uiteengezette beschouwing vraagt MARS op bl. 145 in eene noot naar de jongste dochter van dien prins, welke hij, in RAMAERS *Geslachtstafel van het huis van Nassau*, RENATA vindt genoemd, en alzoo »een dertiende echt kind, terwijl hij er altijd slechts twaalf heeft kunnen tellen."

Teregt heeft hij AEMILIA SECUNDA als het jongste en laatste kind genoemd; doch ik moet er bijvoegen, dat ik wel deugdelijk *dertien kinderen*, uit WILLEMS huwelijken gesproten, heb geteld; zijnde het eerste kind uit het huwelijk met ANNA VAN SAXEN »MAURITS jonck ghestorven tot Breda, anno 1566." Zie NICOLAES DE KLERCK, *Toneel der Hertogen, Princen, Graven* enz. *Tot* Delft, bij NICOLAES DE KLERCK, 1617, in fol., bl. 288. Deze en dergelijke bronnen van tijd- en stadgenooten verdienen de voorkeur boven afgeschreven genealogische tabellen, waar zoo ligtelijk schrijffouten binnensluipen. De groote man in dat vak, JOH. HÜBNER, zegt in het tweede deel zijner *Genealogische Tabellen*, aan den *gunstigen lezer:* »Met geen voor-bedagt hebbe ik eenige Fouten in deze 333 Tafels gebragt; maar wel meer als 333 heb ik er in verbeterd, en egter sullen er misschien nog wel 333 daer in gebleven syn, die andere daar in gemaakt hebben, en die ik ook anderen t'ondersoeken overlate." Dat MARS het tweejarig dochtertje AEMELIA SECUNDA niet aan den huiselijken disch van den prins wil toelaten, daarmede kan ik mij niet vereenigen; immers de friesche gezant ULENBURGH werd op dien voet bij den prins en de zijnen te gast genoodigd, en heeft er, volgens zijn schrijven, geen andere diplomaten ontmoet.

U. C. KRAMM.

Vrouwelijke gezanten (vgl. A. R.). Welk gezantschap bedoeld wordt is mij niet bekend, maar wel dat vrouwen gezantschappen hebben bekleed.

MARGARETA VAN OOSTENRIJK sloot in 1508 met den kardinaal D'AMBOISE den kamerijkschen vrede, over welks voorwaarden met zoo veel hevigheid werd gehandeld, dat MARGARETA zelve getuigt »dat zij er dikwijls hoofdpijn van had, en de kardinaal en zij elkander somtijds bij 't haar meenden te krijgen;" en teekende in 1529 met LOUISE VAN SAVOYEN, andermaal een vredeverbond te Kamerijk, hetwelk daarom het *traité des dames* wordt genoemd.

FRANÇOIS de Ie vertrouwde aan zijne zuster, die hij zijne *mignonne* en de *Marguerite des Marguerites* noemde, de gewigtigste negotiatiën toe.

RENÉE DU BEC, bekend onder den naam van de maréchale DE GUEBRIANT, werd als buitengewone ambassadrice belast, LOUISE VAN GONZAGA naar WLADISLAS den IVen, koning van Polen, te geleiden, die deze vorst bij volmagt te Parijs had gehuwd. Zie J. LE LABOUREUR, *Relation du voyage de la reine de Pologne, et du retour de la maréchale de Guébriant, Ambassadrice extraordinaire*, etc. Par. 1647, in 4°.

HENRIETTE ANNA van Engeland, hertogin van Orleans, wist in 1670 door het sluiten van een geheim verbond tusschen KAREL den IIden en LODEWIJK den XIVden, de *triple alliantie* te verbreken.

MARIA AURORA, gravin van Königsmarck, werd in 1702 door den keurvorst FREDERIK AUGUSTUS als ambassadrice gezonden aan KAREL den XIIden, koning van Zweden.

J. L. A. I.

Dood van Sir Francis Drake (vgl. XII. bl. 72). In het verhaal van den derden scheepstogt van sir FRANCIS DRAKE en sir JOHN HAWKINS, bij P. VAN DER AA, *Gedenkwaardigste Zee- en Lant-Reysen*, leest men (ald. dl. XVIII. bl. 40):

»Den volgenden dag (5 Jan. 1596) — nadat de Bevelhebber DRAKE de stad Nombre de Dios, benevens hare fregatten, barken en galjoten, in brand had doen zetten — wonden wij onze ankers, en namen koers naar het Westen. Zoo kwamen wij den 10de, 30 mijlen vandaar, aan een eiland Souda geheeten, en ankerden op 12 vadem. Hier werden wij een schip gewaar, dat wij najaagden en bemagtigden; de lading bestond uit maïs. Nadat men de maats ondervraagd had, verstond men dat zij van Nombre de Dios afgezonden waren, om alle de havens, ten westen gelegen, van onze aankomst te verwittigen. Aan dit eiland, 10 mijlen van het vaste land, maakten wij onze schepen schoon, en vertoefden tot den 22ste. Toen voeren wij weder naar Nombre de Dios, maar de Bevelhebber DRAKE, die middelerwijl geklaagd had over buikloop, stierf den 28ste aan die kwaal. Kort vóór zijn einde vermaande hij de vlotelingen wel op hun hoede te zijn, alzoo zij niet buiten gevaar waren van door de Spanjaarden overvallen te worden. Tot uitvoerders van zijn uitersten wil had hij zijnen broeder THOMAS DRAKE, benevens JONAS BODERHAM, aangesteld, makende zijns broeders zonen tot erfgenamen van alle zijne goederen, behalve van een stuk land, hetwelk hij aan gemelden BODERHAM beschreven had. Insgelijks stierven aldaar de kapitein OSIAS en JACOB WOOD, de voornaamste wondarts op de vloot.”

Men ziet, er is hier van kreeften volstrekt geen sprake. En, ware de admiraal inderdaad op de wijze, bij ARRENBERG vermeld, door deze landdieren, *met afsnijding van armen, beenen en hoofd*, ter dood gebragt, dan zoude er van een laatst vermaan aan zijne scheepsgenooten, en van het maken van een uitersten wil wel niet veel gekomen zijn!

J. H. VAN LENNEP.

[Het antwoord van E. S. komt hiermede overeen.]

Maria Emilia van Nassau (vgl. XII. bl. 72). »MARIE AMELIE, princesse van Nassau-Dietz, geboren te ’s Gravenhage, den 29 januarij (8 februarij) 1689, wierd ter doop gehouden in de Groote Kerk aldaar door MARIA STUART, gemalinne van WILHELM III, prins van Orange.” Naar eene handschriftelijke bron ter Koninkl. Bibliotheek te ’s Gravenhage. Volgens een ander hs. aldaar berustende: »MARIA AMALIA, geb. 1689, 8 febr. Dom. Küsterin zu Hervorden, † 1771, Jan. 27.” —ll.

[Even zoo beantwoordden deze vraag W. E—L. en Cz., de laatste volgens de Supplement-Tafeln zu HUBNERS *Genealogische Tabellen*. De heer C. KRAMM geeft volgens HUBNERS *Tabellen* (Leyden 1775) taf. 259, den 25sten januarij 1689 op.]

A. Bornius (vgl. XII. bl. 72). In *Het Rooms-Hollands Regt* van mr. S. VAN LEEUWEN leest men aangaande BORNIUS, op bl. 75, het navolgende:

»In de sake van Joffr. AGATA WELHOUK Contra GERALDO WELHOUK haar Vader tot Delf, in de welk Schepenen der stadt Delf, uyt oorsaak dat deselve Joffr. AGATA WELHOUK bij ARNOLDUS BORNIUS, *Predicant* aldaar, onder deksel van dezelve dogter in de Cathechetise en Kerklijke Oeffeningen te onderregten, nog ver minderjarig sijnde, tot syn genegentheyd beweegt en misleyd was, en daarin niet tegenstaande alle aangewende vlijd en betoonde weerwil, weerspaltig tegen haar ouders bleef volherden, bij vonnis den 16 Decemb. 1661 haren eys van met denselven ARNOLD BORNIUS te mogen trouwen, op en tegen den Heer ged. haar vader was ontseyt, en sij haar selven van het selve vonnis gestelt had *Appellant*, of *reformant* aan den Hove van Holland, en de saak tot in den Hogen Rade vervolgt sijnde. Is daar op gevolgt, het volgende *Edict* van de Staten van Holland van den 27 Septemb. 1663, enz.”

De vraag van C. W. B. is hiermede wel niet geheel opgelost, doch het is niet onwaarschijnlijk, dat deze omstandigheid aanleiding heeft gegeven, tot het vertrek naar Alkmaar in 1667. J. BOUMAN.

[Dezelfde plaats uit VAN LEEUWEN deelde S. S. S. ons mede.]

A. Bornius. Hij werd door de stedelijke regering te Delft, bij besluit van den 7den februarij 1667, in zijnen dienst geschorst, met verlies van traktement, hetwelk reeds was ingehouden bij gelijk besluit van den 5den jan. 1667, zoo het heet, wegens politieke redenen. Wij laten het onbeslist of de politiek of eene vrijaadje de reden is geweest, daar in 1664 het volgende stukje in het licht verscheen: »*Eerlycke vryaedje gepleecht by* ARN. BORNIUS, *pred. te Delft omtrent* AGATHA WELHOUCK. Zie den *Catalogus* van VAN VOORST, III. bl. 49. Deze zooveel gerucht makende zaak hebben wij elders, niet bij VAN LEEUWEN, doch waar, is ons geheugen ontgaan, in het breede gelezen. Dat eene beroeping naar Alkmaar in julij 1667 hem toen hoogst welkom moet geweest zijn, laat zich wel verklaren. T. A. R.

A. Bornius. Indien C. W. B. ds. ARNOLDUS BORNIUS wil leeren kennen, leze hij het werk van ds. H. DE VEER, getiteld: *Agatha Welhoek*, uitgegeven te Delft in 1860, maar hij verzuime dan niet daarbij te raadplegen de aankondiging van dat werk, voorkomende

in het maandschrift *De Nieuwe Recensent*, jaargang 1861, bl. 389 en volgg. der boekbeoordeelingen. 9 Januarij.

Hendrik Wullen (vgl. XII. bl. 75). In 1785 werd DIRK VAN WULLEN, toen predikant te Warnsfeld naar Zutfen verplaatst, alwaar hij na 1826 overleden is, naar ik meen zonder kinderen; doch welligt weet men te Zutfen meer van hem en zijn geslacht of herkomst te berigten, waardoor het vermoeden van 9 Januarij zich waarschijnlijk zoude bevestigen. V. D. N.

[Behoorde tot dezelfde familie MARGARETHA WULLEN, de moeder van doctor NICOLAAS HEINSIUS (zie *Nav.* VII. bl. 193)? Haar vader was luthersch predikant geweest. Zie *Syll. Epist.*, III. p. 685. Haar broeder was lijfarts van koningin CHRISTINA, ib. p. 682 en de plaatsen op den index II. van dat werk genoemd.]

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 101, 294, 357, XII. bl. 68). D. *te D.* bedoelt in zijn artikel XII. bl. 68 en volgg. zeker met het woord *genealogie*, door hem vijf malen gebruikt, *generatie*. *Genealogie* heeft hier geen de minste beteekenis. *Blinkenburg*, bl. 68 k. 2, regel 10 v. o. is vermoedelijk *Blickenburg* een ridderhofstad bij Zeist. †.

Nicolaas Witsen (vgl. XI. bl. 332, XII. bl. 71). Dezer dagen is bij KEMINK EN ZOON te Utrecht in het licht verschenen: *Eene bladzijde uit het leven van Mr.* NICOLAAS WITSEN, *medegedeeld door* Mr. C. A. CHAIS VAN BUREN. (Overgedrukt uit de *Berigten van het Historisch genootschap te Utrecht*, 2e serie, 2e dl., 2e stuk), 48 blz. Het is eene belangrijke bijdrage tot de kennis van WITSEN als staatsman in 1703, doch beantwoordt de vraag van C/4 nog niet. 9 Januarij.

Maximiliaan van Buuren (vgl. XI. bl. 359, XII. bl. 71). Ofschoon van dezen geene afzonderlijke levensgeschiedenis bestaat, zoo als V. D. N. vermoedt, behoort toch tot zijne bibliographie (zoo al niet tot zijne biographie) het gedicht van NICOLAUS NICOLAI GRUDIUS, den broeder van JANUS SECUNDUS, 't welk te Leuven in 1549 bij SERVAAS VAN SASSEN in 8°. uitkwam onder den titel: »*Apotheosis illustris ac vere magnanimi herois, domini Maximiliani ab Aegmonda, Comitis Burani, &c. Equitis summi Ordinis Velleris aurei. Ad illustrem D.* JOANNEM à LIGNE, *Comitem Arenbergensem, Barbansonij Dominum, &c. Ejus item ordinis Equitem. Autore* NICOLAO NICOLAI GRUDIO, *Sacræ Cæsareæ Maiestatis Consiliario, Brabantiæ Quæstore, ac eiusdem Ordinis Scriba. Accessit Epitaphium eiusdem comitis Burani, Autore* GASPARO SCHOTTO. *Cum duobus aliorum epigrammatis. Cum privilegio Cæs. Ma.*" —ll.

Freule van Dordt (vgl. XI. bl. 233, 291, 354; XII. bl. 35, 106). Dit onderwerp is door den heer A. NAUTA behandeld in een' historischen roman, getiteld *Het kasteel Harreveld.* Het is jammer, dat de schrijver thans uitlandig is, want hij zou aangaande deze zaak nog wel nadere inlichtingen kunnen geven, daar het uit zijn werk duidelijk blijkt dat hij met de bijzonderheden dezer treurige geschiedenis wel bekend is geweest. Ook de apologie van PASCHEN, waarvan J. C. K. spreekt, schijnt hij gekend te hebben. De namen der regters komen overeen met die, welke reeds in dit tijdschrift zijn medegedeeld, en in andere bijzonderheden stemt het verhaal overeen met dat van FRISIUS SECUNDUS, behalve daarin dat de regters reeds van vroeger persoonlijke vijanden der freule zouden geweest zijn. Volgens den roman was dit alleen met BOM het geval en had de jonkvrouw de anderen vijandig tegen zich gestemd, door de wijze waarop zij zich zoowel over hunne personen als over de competentie hunner zoogenaamde regtbank uitliet. De regters schijnen, als men zich op den roman verlaten mag, schuim van volk te zijn geweest; doch de freule wordt, zonder haar daarom te idealiseren, geheel anders voorgesteld dan in het eerste antwoord over dit onderwerp in den *Navorscher* geleverd. Het is echter natuurlijk moeielijk te zeggen wat in het werk van den heer NAUTA geschiedenis en wat fictie is.

CHR.

Zacharias Wagenaar (vgl. A. R.). Bij het doorbladeren van het bekende werk van L. VAN DEN BOSCH, *Toneel des oorlogs*, viel mij op bl. 61—63 van het eerste deel al dadelijk een verhaal in 't oog van een' fellen brand te Jeddo in Japan, op den 2den maart 1657, en dat wel juist op den oogenblik dat een der ministers, SICUNGODONNA, in gesprek was met den gezant WAGENAAR. Het is niet onbelangrijk om te lezen, daar men er uit ziet, dat WAGENAAR met levensgevaar er in geslaagd is, eene groote waarde den brand te ontwoekeren, en alzoo voor de oostind. compagnie te behouden, met een verlies slechts van *f* 6643 aan gereed geld, behalve het zilverwerk en ander huisraad. S. v. W.

De loterijzaal (XII. bl. 41, 103). De belangrijke vragen voor de geschiedenis van het huiselijk leven onzer vorstelijke voorvaders uit het beroemde huis van Oranje Nassau, door MARS gedaan, zal wel ieder wenschen dat beantwoord worden.

Aangaande hetgeen daar in de laatste plaats met betrekking tot WILLEM I wordt gevraagd, heb ik in het artikel over het leven en de werken van ADRIAEN VAN DE VENNE, in het VIde deel van mijn werk, als vervolg op

hetgeen hij voor vader CATS op *Zorgvliet* verrigtte, het volgende medegedeeld:

»Voor de geschiedenis moet ik hier vermelden, dat er op de Verkooping van J. HERMANSEN, te Middelburg, in Zeeland, in 1767 gehouden, onder N°. 1 van den *Catalogus* voorkomt: *De vier getijden des jaars*, zijnde de *vier Lusthuizen* van Zijne Hoogh. WILLEM DEN EERSTE, *Prince van Oranje en Nassau*, welks portret of beeldtenisse zich ook in ieder stuk vertoont, zeer rijk van ordinantie en extra uitvoerig in couleuren geschilderd op paneel door ADRIAEN VAN DE VENNE, zijnde van zijn allerbeste werk en geteekend 1620 en 1623; h. 29½, br. 45½ d. Midd. maat, *f* 150." Jammer is het dat de namen dezer lusthuizen niet worden genoemd. Deze stukken hebben zeker steeds te Middelburg berust. In 1619 woonde hij nog aldaar, als ook zijn broeder JAN VAN DE VENNE, PIETERSZ. In 1656 was hij een der 47 medeoprigters van eene *Nieuwe kamer van Pictura* te 's Gravenhage. Waarschijnlijk heeft VAN DE VENNE, die steeds alle bijzondere daden van prins WILLEM I en MAURITS afbeeldde, deze feiten, ofschoon een weinig vóór zijn tijd geschied, als eene bijzonderheid voor dezen of genen kunstlievenden vaderlander geschilderd. Echter kan ik de opgave in den catalogus niet zoo gaaf aannemen om deze lusthuizen als eigendom van den prins te beschouwen, maar ben geneigd te gelooven dat het bezoeken zijn door den prins, op de lusthuizen van edelen en vrienden in ons land gelegen, afgelegd, welke vereerende bezoeken destijds, en nog in Engeland, gewoonlijk door eene afbeelding op die buitenverblijven ter memorie werden opgehangen. Zoo lang men in de archieven geene stukken vindt, door den prins op de eene of andere dan bij ons bekende plaats geteekend, meen ik het bestaan der genoemde eigendommen te moeten betwijfelen.

U. C. KRAMM.

Voorspelling aangaande het stadhuis van Amsterdam (vgl. XI. bl. 199, 260). Juist in het jaar waarin de vrede te Munster werd gesloten, leide men den 28sten october 1648 den eersten steen van het stadhuis. Ofschoon met ijver begonnen, werd de voortgang door onvoorziene omstandigheden vertraagd, zoo als de spanning tusschen stads- en landsregering in 1650, den storm en treurigen springvloed in 1651, en daarna door den oorlog met Grootbrittanje. Thans zagen de inwoners dat het nu pas erkende gemeenebest, juist door het stichten van zulk een stadhuis, zigtbaarlijk door de Voorzienigheid werd gestraft, en dat wel wegens den hoogmoed van hun eigen bestuur, dat door zulk eene in het oog loopende verkwisting de verbolgenheid des hemels over land en stad had te weeg gebragt, zoo als zelfs in bedekte of duidelijke uitdrukkingen van den kansel werd verkondigd. Het sprak van zelf, dat in de gesprekken daarover allerlei soort van vergelijkingen, den ondergang van vroeger welvarende steden betreffende, als voorbeelden van 's hemels regtvaardigheid werden bijgebragt. De vertraging zelve lag natuurlijk in de genoemde tijdelijke omstandigheden, waarin Amsterdam steeds een groot aandeel had, en in niets anders, want het stadhuis is, niettegenstaande al die voorspellingen, door dezelfde regering voltooid. Dit heeft sir WILLIAM TEMPLE niet van hooren zeggen, want hij bezocht in 1654 Holland, en was dus ooggetuige van de groote verdeeldheid der inwoners van Amsterdam, nopens het al of niet wenschelijke van het bouwen van een zoo hemeltergend monument. Zie nog *Het tweede eeuwgetijde...... van het Stadhuis* (*thans Paleis*) *van Amsterdam, herdacht door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.* Amsterdam, METZLER en BASTING 1849; zijnde de doorwrochte feestrede door den ridder D. D. BUCHLER, als president dier maatschappij, aldaar uitgesproken.

U. C. KRAMM.

Henricus van Beijeren (vgl. XI. bl. 360; XII. bl. 70, 106). Den treurigen en woesten strijd, 1525—1528, over het wereldlijk gezag van Utrechts bisdom, vindt men het uitvoerigst beschreven door LAMBERTUS HORTENSIUS, *Montfortsius*, in zijn werk: *Historie ofte wijder verklaringhe van de Utrechtsche geschiedenis* enz. Overgezet door A. STRICK, 's Gravenhage, anno 1625, in 4°. Daarin worden al de voornaamste edelen, ridders, geestelijke heeren en andere burgers, die tegen dien bisschop hadden geijverd en bij de herovering van zijn zetel in 1528 waren gevangen genomen, bij name genoemd. Deze werden bij gedeelten veroordeeld en op de Neude teregt gesteld. Anderen werden in de gevangenis gebonden en door den bisschop en zijne gansche ruiterij naar Wijk gevoerd, om zich te beter van hunne personen te verzekeren. Deze waren »GEORGE VAN SOLMS, deken St. Peters, ANTHONIS VAN VENRODE, canonick St. Marien, GOVAERT CONRETORFF, conoick St. Jans ende JOHAN VAN UTENBROECK. Dezer vrienden ende noch eenige andere, die te Utrecht in de kerker waren, deden alle hare neersticheyt te Mechelen, om te versoecken ende te verkrijgen van den *Grave* VAN HOOCHSTRATEN, dat nademael daer ghenoegh vermoordt waren, de straffinghe voirt tot zijne komste opgheschort soude worden, hetwelcke hij schriftelijck den Bisschop beveelen konde, opdat het dilaeije [hem bewegen mochte] om het heete aenvanghen

te veranderen [Het is den bisschop] niet onbekent gheweest dat het zoo geschieden soude, daeromme docht hem goet te zijn, dat, al eer den Bode van Mechelen haestelijck komen soude, hij hem haesten soude, al eer het hem belettet ware, ende dat het alsdan te laat vallen soude om te beletten. Soo heeft hij ANTHONIS VAN VENRODE, die des *Hertogen Rentmeester* gheweest was, ende GOVAERT VAN CONRETORFF, dat hij eenen rechtsgeleerden zijnde yet gesproken hadde teghens den Bisschop van 't beginne des krijgs, in eene *sacke doen naeijen, ende in den Rhijn achter zijn huys te Duerstede doen verdrinken;* soo grooten begheerten heeft hij gehad om sommighen te straffen ende sich van hem te wreecken (ick spreecke van den geenen die den Bisschop geraden hadden tot het aenvanghen ende miserablen uytgangs die droevigen Tragediens) dat ten ware den Bode daer niet spoorslagh ghekomen ware met brieven van den Gouverneur van Bourgondiën, hij soude alle gelijck, die meer als twintich noch in de kerker waren, met de uyterste ende versmadelijckste straffe omgebracht hebben." Zie bl. 311, en verder eenige *Pasquillen*, in 1528 geschreven, door den uitgever achter het werk gevoegd, als *Van den Coenraetsen t' Utrecht Anno* 1528, *eer die stadt was ingenomen* 1[en] *July;* waarin al de deelnemers aan dien strijd niet malsch afgeschilderd worden.

Na dit geschreven te hebben zie ik een antwoord van den heer V. D. N., XII. bl. 70, medegedeeld. Ofschoon men dit voldoende kan achten, ben ik echter van meening, dat de vrager en de lezers van den *Navorscher* de bedoelde personen hier meer bepaaldelijk vinden aangewezen, en waarom alleen die twee zoo spoedig werden verdronken.

U. C. KRAMM.

Tulpenhandel (vgl. A. R.). Het is vooral ten einde in staat te zijn een juist en billijk oordeel te vellen over de speculatiën van de jaren 1636 en 1637, dat ik gaarne de volgende vragen beantwoord zou zien.

Wanneer en vanwaar zijn de tulpen in Nederland overgebragt en welke is de oorsprong van haren naam?

Welke prijzen werden er vóór 1636 voor besteed? Zijn in dat jaar die prijzen op eenmaal tot eene buitensporige hoogte opgedreven, of zijn zij reeds vroeger langzamerhand beginnen te stijgen?

Hoe was het er later mede gesteld? Welke prijzen worden in onzen tijd voor tulpenbollen besteed? Ik bedoel hier niet gewone tulpen, die men met eenige centen betaalt, maar nieuwe soorten.

La belle Hollandaise (vgl. XII. bl. 42). De bedoelde »madame la baronne DE CREUNINGEN" zal waarschijnlijk geweest zijn de echtgenoot van PIETER ANTONIE DE HUYBERT, heer van Cruyningen, drost van Muiden en baljuw van Gooiland, kleinzoon van den zeeuwschen raadpensionaris. Verdere bijzonderheden zijn mij echter van deze dame niet bekend. CHR.

Graaf Ernst van Mansfelt. Waar vindt men eene levensschets van dezen veldoverste, die met prins MAURITS in 1622 Bergen-op-Zoom ontzette? Of welke bronnen kan men daarvoor raadplegen? Waar lag het kasteel Lauwenburg in Duitschland, waarop hij in 1626 woonde? W. E—L.

Voorgeschreven menu van het diné der generaals in de vorige eeuw.

»Zijne Hoogheid goedgevonden hebbende de navolgende Articulen te arresteeren, last en ordonneert hier meede de Generaals die aangeschreeven zijn van zig gereed te maaken te Velde te gaan, om zig hier na exactelijk te reguleeren.

. . . .

»En ten einde voor te koomen alle onnutte en ruïneuse depenses van overdaadige Maaltijden, waar door de consumptie in een Leeger vermeerdert, en het gebrek en duurte veeltijds veroorsaakt en vergroot werden, zullen de Generaals hunne Tafels met geen meerdere spijsen moogen laaten aanrigten, als elke Tafel voor het eerste Geregt met

1 Potage of Soupe, welke zal moogen werden opgenoomen en vervult met een Schootel Vis.

2 Groote Entrées of Voorgeregten.

2 Mindere Entrées.

Het tweede Geregt:

1 Pastey met een groove of fijne Korst, of eenige andere groove Schootel, als Daube, etc.

2 Gebraaden.

4 Assietten met Entremets, waar by gevoegt sullen moogen werden twee Saladen.

Het Dessert, zullende alleen moogen bestaan in Booter en Kaas, Compotes, Fruiten van allerley soort, en Melkspijs, zonder toelaatinge van eenig Suikergebak hoe genaamt.

Gegeeven in 's Gravenhage den 9 February 1748.

Was geteekent:

(L. S.) Prince D'ORANGE en NASSAU.

Onder stond,

Ter ordonnantie van Z. H.

Gecontrasigneert,

J. DE BACK.

Rec. Militair N°. 138.

Majoor K.

Aanval op Aardenburg in 1672. Waar vind ik een eenigzins uitvoerig verhaal van den franschen aanval op Aardenburg in 1672, buiten VALKENIER, SYLVIUS (L. v. d. B.), BOSSCHA of KNOOP? 't Is eene zonderlinge vraag voor een Aardenburger. Toch zullen CONCHA en anderen mij zeer met antwoorden verpligten, die ik mij voorstel dat mij behulpzaam zullen zijn, om een feit van gewigt tot meerder klaarheid te brengen. G. P. ROOS.

[Een uitvoerig verhaal daarvan vindt men bij J. SCHELTEMA, *Mengelwerk*, Ve dl. 2e st. bl. 102 en volgg.]

Iets omtrent den toestand der maatschappij op Batavia in het midden der 17de eeuw. Hieromtrent bevat de *Curieuse Beschrijving van verscheyden Oost-Indische Gewesten door* P. V. D. B. (te Rotterdam, 1677) eenige merkwaardige bijzonderheden, die ik acht, dat ook voor de lezers van den *Navorscher* niet geheel onbelangrijk zullen zijn. Immers wij prijzen de zeden der vroegere tijden wel eens wat al te zeer ten koste van de tegenwoordige, en zien uit onkunde en gewoonte wel eens wat veel voorbij, dat het toen in sommige opzigten ook al niet zoo heel best, ja soms nog slechter gesteld was. Bij voorbeeld de personen, die omtrent den boom te Batavia moesten waken tot inning der tolgelden, en alzoo de in- en uitgaande sloepen, praauwen, tynangs, barken, jonken enz. visiteeren, lieten zich in de 17de eeuw wel soms willens goudzand in de oogen strooijen: althans, volgens het zeggen van P. V. D. B., wisten hun de opvarenden die bij wijlen zoo te verblinden, dat ze gantsche vaartuigen (al waren ze groot), bijna niet zien konden, en 't was daar een »*smerig dofje*."

»De maats op de platboomde vaartuigen of ligters (dus vervordert de schrijver) noemt men *sampans* [is dit niet veeleer de naam van de vaartuigen zelve?], en dezen handelen zeer trouweloos met de compagnies-goederen; ja, ik geloof, dat ze dit niet, al komt het voor, om het ophangen laten zullen, maar integendeel dag en nacht daarop uit zijn. En dit klaren ze, als ze niet meer binnen kunnen komen, de boom gesloten zijnde, en derhalve een nacht moeten overliggen: doch, om dit hun te beletten, wordt hun dan ook door het sluiten der luiken de meeste gelegenheid benomen, hoewel ze toch op de eene of andere manier nog al een buitenkansje weten te krijgen, want zij spelen al vrij dikwijls mooi weêr aan den wal, dat immers van hun *f* 12 's maands niet vallen kan!

»De gemeene matrozen in de Oost varende genieten (!) drie maal ter week gezouten vleesch of spek, dat veeltijds zoo oud is, dat het de honden in Holland niet zouden willen eten: drie halve mutsjes slappen arak, dien ze *kniep* noemen, des daags: een muddetje olie, een muddetje azijn des weeks, en daarbij drooge rijst met somtijds wat gedroogde visch. Dat is dan »Patroon, maak-je wat vrolijk." Maar als ze nu hier of daar ter reede komen, dan krijgen ze ververscbing, wel is waar zeer sober op Batavia, Ceylon, Amboina, Ternate, enz., doch redelijk voldoende in Bengale en op de kusten van Coromandel, Suratte, Pegu, Persië, Malabaar, enz., zoodat de meeste maats maar trachten op goede togten te gaan, om den buik vol te bekomen, want hun eigen geld bezwaart ze niet, en als ze maar zóóveel overhebben op 't vertrek naar eene of andere haven, dat ze wat gezouten visch, een tabakje [sigaar?], en een vat waters meê kunnen nemen, dan beelden ze zich al in rijke luiden te zijn! Want daar varen er velen, die dag uit dag in op de genade van de Compagnie moeten teren, en (ten ware dat zij zichzelven uit eigen zak beter voorzien hadden) op de drooge dagen, dat er niets bijzonders uitgedeeld wordt, met enkel rijst zonder toespijs moeten geneeren. En was deze rijst dan nog zoo gehavend of gepeld, als ze wel aan land gedaan wordt, en was het witte rijst, gelijk uit de straat van de tafeltjes komt, wat nood zoude het dan nog zijn? Maar neen! het is integendeel meest bruine en zwarte rijst, die zeer vuil is, en daarenboven kan de kok ze aan boord niet schoon uitstampen, noch ter dege wasschen, zoodat er nog altijd steentjes en gruis in blijven, 't welk matroosje zoo alles voor suiker moet opeten en slikken zonder murmureeren.

»Doch, aangezien de landen daar warm zijn, verslijten de varensgasten er weinig kleêren, behalve wat inlandsch zeildoek, dat ze voor een rijksdaalder het stuk van acht ellen lang en anderhalf breed, benevens ook taffetas driedraad, blaauwe baftas, of zoo eenig ander slecht goed, op rekening krijgen. Daarbij passen onze maats dan lustig op, of er ook soms een oud stuk doek of een marszeil van de raê wegwaait, en die dat bekomt is de gelukkige. Zulks, dat niettemin velen met den rug bloot loopen, latende hun vel tot twee of drie maal van de zon dóórbranden, dat het daarna hard is, en stootende zoo vervolgens de stralen op hunne huid af, weshalve velen met twee rijksdaalders 's jaars voor hun plunje toekomen. Koussen of schoenen en gebruiken ze ook niet: al wie der loopt van 't gemeene volk die is barrevoets: want als ze dan zoodoende maken wat gagie te goed te hebben, dat is al hun toeverlaat. Maar sommigen van deze arme matrozen, die vrienden, bekenden of vertrouwden hebben, die krijgen dan wel eens in hunne kisten wat mede, dat ze in voorraad bergen mogen, om later voordeelig te verkoopen: en dit schenkt men hun dan, hetzij tegen de halve

winst, hetzij geheel voor niet. Die alzoo nu een weinig voordacht op den komenden noodtijd heeft, die verzorgt zich van deze winsten, welke pas zooveel bijzetten, als 't ligchaam tot onderhoud van noode heeft: maar dit is nog het bedroefdste, dat sommigen niet een stuiver kunnen opleggen, maar verteeren, verdrinken enz. het al. Nu, deze zijn niet te beklagen, maar wel de anderen, die hun uiterste best doen, om er wat bovenop te geraken. Maar helaas! met het meerendeel van deze matrozen, en van 's gelijken ook met de soldaten (schoon de armoede en het gebrek aan goed hun ook nog zoo vaak een zorgvol leven baart, en zij zich, dus door kwade ondervinding geleerd, tot een beter' wandel behoorden te neigen) gaat het gemeenlijk evenwel geheel anders: want zij woeden als wilde zwijnen, en vermaken zich in 't om en omwentelen van alle onreinheden: hunne monden staan opgespard als een oven, tot het uitbraken van lasterlijke woorden, ja, zij brengen het zoo ver in hun booze bedrijf (uit oorzake der veelvuldige vermenging van natiën aldaar dooréén), dat de vloeken, die in elk land op zich zelve t'huis behooren en (God beter 't!) dáár snood genoeg zijn, te zamen als één pot nat in hun ketel van duivelsche vonden gekookt worden en gebonden, zoodat op 't Vierkant, waar dit volk in booten en schuiten elkander opwacht, om van en aan boord te varen, het schrikkelijk aangaan iemand de hairen tot bergen doet rijzen van wege het vloeken en het lasteren Gods. En (of dit nog niet genoeg waar'!) zij rooven en stelen, drinken en hoerjagen zoo schandig, dat het bij hen geen schande en schijnt te wezen, en gieten in dezen staat van ellende alle ongeregtigheden, die men maar bedenken kan, uit, zijnde alzoo verstokt als FARAÖ was in hunne conscientiën. En de goeden, die er onder de varensluiden gevonden worden, zijn zeer weinigen in getal, en de anderen zijn een volk, dat, in plaats dat ze in Indië beteren zouden, daarentegen al slimmer en goddeloozer wordt. Daarom is het ook niet vreemd, dat hen aldaar zoo harde straffe dreigt, en dat men ze letterlijk regeert als onwillige beesten, want anders zouden zij ook iedereen aanranden door hunnen moedwil. En de zoo even vermelde vromen, die er te tellen zijn, maken over dit alles wel groote zwarigheid, en kwellen zonder twijfel hunne zielen dagelijks (met LOTH) over deze ongebondenheid en goddeloosheid der menschen: doch het mag zooveel niet helpen, dat die van hunne boosheid afstand doen, en al preekt men hier te Batavia driemaal ter week, zoo ziet men (in vergelijking met Holland) geen varensvolk als eenige schippers en stuurluiden en, bij uitzondering, hier en daar een matroos, te kerk komen: ja, wat meer is, men vindt hier somwijlen van fatsoenlijke burgers en hunne vrouwen, die dit slechts twee of drie keeren 's jaars doen: want, indien die luidjes al gereed waren om zich derwaarts te begeven, en daar viel maar de minste kans op een theepartijtje of bierpraatje tusschen, zij zouden er de godsdienst voor laten, en wonen de wereld met hare begeerlijkheden liever bij. En daarom is er in de week zoo weinig volk in de kerk, dat men ze met gemak tellen kan, gelijk ik op zekeren tijd deed, en vond er maar tusschen de 90 à 100 te zamen. Daarentegen, die er dan des zondags verschijnen, die zijn ieder om 't mooist opgeschikt, niet als burgers-, doch als banjers-jufvrouwen, en wie weet waar het velen vandaan halen, die dat op zoo'n magere gagie doen — want van eerlijke middelen kan het niet; maar daar heeft zoo elk zijn gevoelen van, zoodat voorwaar de hovaardije hier meer gevonden wordt dan regte devotie en liefde tot het Woord Gods. En dewijl het daar zoo duurkoop teren is, en de pracht evenwel zoo groot, zoo is 't Gode bekend hoe er sommigen aan komen: ja, mag men zoo aannemen wat er al hier en daar gepraat wordt, dan twijfelt hier niemand te Batavia of een matroos, die wat geld spenderen wil, kan altijd een Hollandsche jufvrouw tot zijn devotie krijgen, en dat voor het meest een van de getrouwden, wier mans op togten her- en derwaarts gaan. Immers men moet wel aanmerken wat ik hier te voren aangevoerd hebbe, dat het niet mogelijk is om den huisstaat op het karige loon (waarvan de vrouwen, als de mans uit zijn, maar de helft genieten) aan den gang te houden, en hier-en-boven nog de Jufvrouw te spelen en alles even net te maken. Waar kan dit uit vallen, als de hoofden des huisgezins geen ander inkomen of kapitaal en hebben? om kort te gaan, men mag het draaijen zoo men wil, daar zijn te Batavia wel vrome, doch niet minder ook ligtvaardige vrouwen, die zich echter in vertooninge van heiligheid vrij bedriegelijk weten voor te doen."

J. H. VAN LENNEP.

Lucy Walters. Men wil dat zij de moeder was van JAKOB hertog VAN MONMOUTH, natuurlijken zoon van KAREL II, koning van Engeland, in 1649 te Rotterdam geboren. Wat is van LUCY WALTERS meer bekend, en kan zij ook de rijke amsterdamsche weduwe zijn geweest, van wie ARCHIBALD graaf VAN ARGYLE, welke met MONMOUTH in 1685 tegen de regering van JACOBUS II, koning van Engeland, eenen opstand verwekte, honderd duizend guldens bekwam, waarvoor hij, op naam van den staat van Venetië, eenen aanmerkelijken voorraad van wapenen en krijgsbehoeften deed koopen?

J. L. A. I.

De man met het ijzeren masker. Onlangs had ik toevallige aanleiding om onderzoek te doen naar de literatuur der geschiedenis van »den man met het ijzeren masker." Op raad mijner aanteekeningen het mengelwerk der *Letteroefeningen* 1847, bl. 276 volg. naziende, vond ik daar aangaande dien geheimzinnigen persoon 12 verschillende onderstellingen opgegeven, mij meest alle van elders bekend. Doch van de 11de heet het: »Zij is hier niet mededeelbaar." Weet een der medenavorschers mij haar in dit tijdschrift, of zoo zij ook hier »niet mededeelbaar" is, in een afzonderlijk schrijven mede te deelen?

Doch daartoe moet ik de overige persoonsaanduidingen opgeven. 1. Comte D. R., natuurlijke vader van LODEWIJK XIV; 2. de hertog DE MONMOUTH; 3. de hertog DE BEAUFORT; 4. een natuurlijke zoon van LODEWIJK XIV en LA VALLIÈRE; 5. graaf MALLIOLI; 6. een zoon van CROMWELL; 7. een zoon van BUCKINGHAM en ANNA, koningin van Frankrijk; 8. een tweelingbroeder van LODEWIJK XIV; 9. FOUQUET, burggraaf van Malun; 10. een armenische patriarch; 12. dat er in 't geheel geen »man met het ijzeren masker" geweest is, zeker wel de alleronwaarschijnlijkste van alle gissingen, gelijk 8 de meest aangenomene is.

Men verwijze mij niet naar boeken, die ik misschien noch bezit noch bekomen kan, maar deele mij eenvoudig het »onmededeelbare" mede.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Mexicaansche en chinesche voorspellingen. In VAN WASSENAERS *Historisch verhael* (IV. bl. 20, *verso*) komt de volgende aanmoediging voor aan de heeren bewindhebbers der westindische compagnie, die ik om den wille der voorspelling, daarin vervat, en met het oog op de tegenwoordige gebeurtenissen in Mexico, in 't hedendaagsche spraakgebruik zal wedergeven.

»Vaart zoo voort, gij verkozene Bewindhebbers (zegt de schrijver in 1622), aanvangt uw stuk met de hulpe Gods, die ons nooit ontstaan heeft! De aangeboden steun der hh. staten zal u niet ontbreken: den raad en den bijstand van den prince MAURITS hebt gij bij der hand, en die worden u niet geweigerd: ulieder eigene ervarenheid zal geen klein behulp daartoe zijn: de kennisse van andere zaken wordt u mildelijk verstrekt: ja, de profetiën zelfs van een kronijkschrijver binnen Mexico, dat die landen door luiden met gele baarden, lang van stature, nog zullen geregeerd worden, nadat zij den Spanjaard zullen ontweldigd zijn, dienen u tot voordeel. De engelsche vrome zeehelden FRANCISCUS DRAKE, THOMAS CANDISH, DAVIS en anderen hebben mij wel 't vermoeden gegeven, dat deze voorzegging op hen zag, alzoo zij groote togten daarin deden, en bijzonder toen zij de Virginiën zoo bebouwden, maar nu rigte ik (mijns oordeels) alles tot ulieder en der heeren staten beleid, dat alles zóó aangelegd zal worden, dat het strekken zal tot volvoeringe der orakelen, uit Gods geheime raadkamer gesproten, tot het profijt des Vaderlands, en de verlossing der arme Indianen, die nu honderd jaren in de slavernij gezeten hebben, met devotie de vervulling der voorspellingen verwachtende. De Heer geve het werk een goeden voorspoed!"

Treffend is de overeenstemming der boven medegedeelde voorzegging met eene profetie, die omtrent denzelfden tijd in China verbreid werd. Over de laatste schreef ik in de *Amsterdamsche Courant* van 23 nov. 1860:

»Met het oog op den tegenwoordigen stand van zaken in het zoogenaamde Hemelsche Rijk, mag de volgende voorspelling in de *Reize* van WILLEM IJSBRANDTSZ. BONTEKOE van Hoorn teregt merkwaardig heeten. Onze schipper had, kruisende op de kusten van China (werwaarts hij was afgezonden, ter sluiting van een verbond van handel en vriendschap), om de vijandige houding der regeringslieden een jonk moeten veroveren, met ruim 290 koppen bemand. De gevangenen waren grootendeels op zijn schip, de *Groningen*, overgebragt. Nu schrijft hij (het was in 1623): »Ik had mij dikwijls naar de kajuit begeven om te slapen, maar kon niet, en als ik naar boven kwam, zoo maakten de Chinezen dadelijk ruimte en gingen aan weêrskanten op hunne knieën liggen, met zamengevouwen handen, zoodat zij als lammeren waren. Daar werd ook verhaald, dat onder hen eene voorspelling liep: *dat hun land nog eens zou ingenomen worden door mannen met roô baarden*, en alzoo ik een rooden baard had, schenen zij dierhalven mij met meer vreeze te aanschouwen. Doch deze profetie was maar zoo het zeggen." — Ik behoef u wel niet te herinneren, dat de Chinezen de engelsche soldaten *roodhairige duivels* noemen."

Nu zoude ik gaarne de vraag willen opperen of werkelijk de voorspelling, door VAN WASSENAER aangehaald, door een mexicaansch inlander was gedaan, en zoo ja, door wien? De gele en roode baarden schijnen wel het rijk alleen te moeten hebben.

J. H. VAN LENNEP.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Veroverde vaandels (vgl. XII. bl. 42, 111). Als bijdrage tot de beantwoording dezer vraag moge dienen, dat er eene afbeelding bestaat, groot plano gedrukt, voorstellende: »Les Drapeaux, Etendarts, Timbales, etc. prises dans cette derniere guerre par les armes victorieuses de L. H. P. et qu'on voit suspendus dans la Grande sale de la Cour à la Haye. L'An MDCCXII." Deze afbeelding is opgedragen »aan de Hoog Mog. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden en aan de Ed. Groot Mog. Heeren Staten en Souvereinen van de Provintie van Holland en West-Vriesland, beneffens heylwenschingen over het geluckig sluyten van den vreede, mitsgaders vuyrige gebeden voor de welstand van het vaderland, onder de Regeringe van sulke voorname en hoogwijse Regenten, door Haar Hoog en Groot Mog. gansch onderdanige en gehoorsame Dienaresse A. BEEK; met privil. v. haar Hoog Mog. HH. Stat. v. Holland en West-Vriesland.

H. POLA, delineav."

De vaandels, standaards en keteltrommen, circa 200 in getal, zijn veelal in kleuren afgezet, en voorts om het geheel der plaat menigte van bijwerk, zoo van wapens en tropheën en ander meer.

De overblijfselen van deze gedenkteekenen zijn later geplaatst in de groote zaal in het tegenwoordig paleis te Amsterdam.

V. D. N.

Veroverde vaandels. Toen in 1651 te 's Gravenhage, in de groote zaal van het hof, de nadere unie werd gesloten, was deze zaal versierd met de oude zegeteekenen van onzen krijgsroem, in den tachtigjarigen oorlog op den Spanjaard veroverd; en thans worden zij, met de later veroverde standaards enz. bewaard op het stadhuis te Amsterdam, waartoe koning LODEWIJK in 1806 last had gegeven; terwijl wij, ter herinnering en beschouwing, slechts het oog mogen slaan op de zeldzame gravure van de groote zaal van het hof, waarop zij zijn afgebeeld. Mogt het aan de XIXde eeuw zijn voorbehouden, deze zegeteekenen weder uit hare schuilplaats te voorschijn te zien komen, en op waardige wijze in een helder daglicht te stellen.

J. L. A. I.

Drinkhoorn van Piet Hein (vgl. A. R., XII. bl. 42). Volgens aanteekening bij mij, zoude het *Penningkabinet* van HENDRIK ALBERT DIBBETS, in 1823, door den heer BIJLEVELD aan Z. M. WILLEM I zijn verkocht, daartoe zal dan waarschijnlijk de bedoelde *hoorn* behoord hebben. DIBBETS moet reeds in 1805, den 21sten november, te Warmond overleden zijn. Zie over hem VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, in voce.

V. D. N.

Oude munt (vgl. XII. bl. 42, 110). MARS wordt, wat betreft *stooter*, *groot*, *reaal*, *blank* en *oortje*, verwezen naar *Nav.* I. bl. 309—310. Ook schrijft LUD. SMIDS, *Schatk. van Nederl. Oudheden*, bl. 237: »*Botdrager*, verbeeldende een gehelmde leggende leeuw; sijnde van Graef WILLEM V. ALKEMADE, bl. 82. Van deese is, voor eenigen tijd, een menigte opgedolven in het vertimmeren van een Landhuis, in de Provintie Groningen; hebbende naderhand de eigenaar eenige Muntkabinetten van Holland, door mijne handen, daarvan voorzien."

Het zal wel een zilveren stukje zijn, maar denkelijk van meer waarde dan MARS opgeeft. In zilver heb ik, het zij tusschen de bedrijven gezegd, eens een braspenning gehad, er stond naast het wapen $1^1/_4$ — St.

S. v. W.

Het Oude hof in den Haag (vgl. A. R., XI. bl. 84). Hier wil ik alleen mededeelen dat het hout, voor de bekapping van dit gebouw gebruikt, eenige jaren in zeewater, zoo als zulks genoemd wordt, *gewaterd* is, waardoor het de eigenschap verkrijgt dat er zich geen spinnen bij nestelen. De bouwkundigen in Engeland hebben reeds voor lang uitgemaakt, dat zich bij hen dezelfde verschijnselen aan de bekapping der zalen van Westminster Hall, die genoegzaam gelijktijdig en wel als weêrga van ons Oude hof worden genoemd, voordoen, want dat hout was *seasoned in seawater*. Dit is alleen de natuurlijke oorzaak van dit vreemde verschijnsel.

C. KRAMM.

Kerk van Charlois (vgl. A. R.). Volgens de beschrijving dezer kerk, voorkomende in de *Geschied.* enz. *Beschrijving van den Zwijndrechtschen waard*, *Biederwaard en het land van Putten*, door J. W. REGT, Zwijndrecht 1848, bestond toen nog, naar het schijnt, alles wat in VAN OLLEFENS tijd aldaar gevonden werd. — De kerk, aan den heil. CLEMENS toegewijd, moet, volgens het verhaal van VAN SPAAN, *Beschr. van Rotterdam*, in 1512 zijn ingewijd. De hooge toren, in 1591—1592 gebouwd, werd in 1660 weder verbouwd, wanneer door FRANÇOYS VAN DIEST daarvan de eerste steen is gelegd, hetgeen in een tweeregelig versje, benevens het jaartal en het wapen van Holland en die der toenmalige grondheeren, boven den ingang is bewaard gebleven. Het orgel, dat hij vrij groot noemt, en met toepasselijke sieraden zegt opgeluis-

terd te zijn, is in 1784 door den ambachtsheer, ter gedachtenis van zijne in 1782 overledene huisvrouw WILHELMINA DEN HERTIG, geschonken. Tegenover het orgel is een fraai uurwerk met lofwerk en onderscheidene wapens; ter linker zijde twee wapenborden, dat van C. WESTDUEL en van W. DEN HERTIG, beide de laatste van hun geslacht. Bezwaarlijk zal men in die gemeente iemand vinden, die van dat alles eene afteekening en omschrijving kan leveren. V. D. N.

Zilveren kop of schaal van J. van Vondel. In de levensbeschrijving van dien grooten dichter, te vinden achter het 2de deel zijner *Poezy*, te Franeker gedrukt in 1682, 4°., lees ik bl. 85: »De Regeerders der Stadt Amsterdam vereerden hem (VAN VONDEL) weegens d'Inwijdinge van t'nieuwe Stadthuis met een zilvre Kop of Schaal."

Bestaat die nog? Zoo ja, waar? Is die ook ergens afgebeeld of beschreven?

Elke mededeeling, op welke wijze ook, zal mij regt welkom zijn.

Mr. L. G. VERNÉE.

Papieren geld, gangbaar in 1782 *en* 1783 *aan de Kaap de Goede Hoop.* In het werk *Recherches sur le Commerce*, te Amsterdam in 1784 uitgegeven, T. II. 2, p. 239, vindt men afgebeeld een 6 *stuivers* en 12 *stuivers papieren* (of liever perkamenten) *muntbillet*, waarvan ook stukken bestonden ter waarde van 24 en 36 *stuivers*, alsmede van 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 15, 20, 25, 30, 40, 50 en 60 *rijksdaalders*. Zij dragen, behalve het door lofwerk omringde bekende merk der V. O. I. compagnie, waarboven een C. (abo?/aap?), het jaartal 1714, en leveren daardoor een nieuw bewijs van den uitgeputten toestand van Nederland en de oostind. compagnie, kort na den vrede van Utrecht (1713). Dit papieren geld werd in mei 1782 tot mei 1783 aan de Kaap de Goede Hoop op nieuw uitgegeven, toen de kas der oostind. compagnie weder in nood was. Men vraagt: zijn er ook bijzonderheden bekend betrekkelijk de uitgifte in 1714? Wie waren HACKER, LE SUEUR en CRUYWAGEN, wier namen op dat papieren geld voorkomen? Wie kan mededeelen, of een of meer dergelijke stukken voor *rijksdaalders* zijn gangbaar geweest, ten behoeve van het *Vervolg op* VAN LOON, VIII, of bijzonderheden over de nieuwe uitgifte in 1782? J. D. / L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Stuart »de Mensch" (vgl. XII. bl. 49). Dat het prachtwerk van STUART en KUIJPER, getiteld: *de Mensch* enz., een onvoltooid en afgebroken werk is, zal wel niet behoeven betwijfeld te worden. Immers lezen wij in de uitvoerige Inleiding, geplaatst voor het eerste deel, bl. 97: »Zonderling komt misschien de aanvang hiervan voor, met de *Zuidzee-Eilanders*, en derzelver opvolging, welke wij voor hebben; met de Australiërs, Amerikanen, Aziaten en Europeërs, enz." Vervolgens bl. 100: »Zulke voorgangers kunnen ons niet wederhouden, maar wel aansporen bij deze onderneming, wier voortzetting, bij hare ongemeene kostbaarheid, zal afhangen van haren ontvangst bij eene Natie, welke zich altijd door haren afkeer van oppervlakkigheid heeft onderscheiden; terwijl die kostbaarheid en moeijelijkheid, tevens ons, op de minst mogelijke afbeeldingen, en de meest zamengetrokkene beschrijvingen zal doen bedacht zijn."

Het blijkt dus duidelijk, dat het werk, hetwelk met Afrika eindigt, niet overeenkomstig het gemaakte plan voltooid en uitgevoerd is, en zeker wel om voldoende reden afgebroken zal zijn. Het kan zijn, dat de kostbare onderneming geen genoegzaam debiet heeft gevonden; doch voor het naast geloof ik, dat het werk gestaakt is, ten gevolge van het vroegtijdig overlijden van den beroemden kunstenaar JACQUES KUIJPER (*), wiens onherstelbaar gemis den schrijver ongetwijfeld heeft afgeschrikt om het werk verder voort te zetten. Welligt heeft er ook toe bijgedragen, dat het werk niet dien algemeenen bijval vond, waarop bij het maken van zoo groote kosten was gerekend.

Ik twijfel er zeer aan of het werk ooit herdrukt is. Wel is het later op nieuw uitgegeven met een herdrukt titelblad. Mijn exemplaar is een zoodanig van 1818. Vóór eenige jaren verscheen er nogmaals eene nieuwe uitgave; ik herinner mij eene recensie of aankondiging daarvan in de *Boekzaal* van..... met deze woorden: »Nieuwe druk [te weten van het titelblad]." Misschien komt daar het *Voorberigt* in voor, waarvan de heer K. v. S. n°. 2 melding maakt. Van de oorspronkelijke uitgave is mij geen jaartal bekend.

J. BOUMAN.

J. H. Heering (vgl. A. R.). Omtrent J. H. HEERING kan ik uit het *Mengelwerk* van het *Letterk. Magazijn*, 1824 mededeelen: HEERING, een voormalig schrijver van de *Amsterdamsche Courant*, heeft zich in den jare 1787 en vroeger doen opmerken als een sterk aan-

(*) Overleden 1 junij 1808.

hanger van de factie, die het tegenovergestelde van de zoogenaamde *Loevensteinsche* is geweest, en is mede geen model (even als de schriften van TRIGLAND), om zaken en omstandigheden van eeuwen herwaarts voor te dragen, of te beslissen. J. L. A. I.

Barnevelt (vgl. A. R.). GEORGE LILLO is bij mij bekend als een engelsch tooneelschrijver, die in 1693 geboren werd, in 1739 overleed, en wiens werken door T. DAVIES in 1775, in 2 dln. in 12°. zijn uitgegeven. Zij bevatten zeven dramaas of burgerlijke treurspelen, waaronder dat van BARNEVELT, onder den titel van den *Christelijken held*, die alle in krachtigen en verhevenen stijl zijn geschreven, en die men niet zonder aandoening leest.
J. L. A. I.

Leven van Vondel door Brandt (vgl. XI. bl. 174, XII. bl. 9 en 81). De eerste druk van dit werk aan G. BRANDT toegeschreven en waarachter ook een grafschrift op den dichter voorkomt, gemerkt G. B., is opgenomen in de uitgaaf van VONDELS *Poëzij*, Franeker voor L. STRIK, 1682, 2 deelen in 4°. Eene omwerking daarvan verscheen in 1783 te Amsteldam bij J. B. ELWE in 8°., onder den titel: *Het leven van Joost van den Vondel. Tweede druk. Vermeerderd en met aanteekeningen verrijkt door* L. V. OLLEFEN. Zij is versierd (?) met een portret door P. VAN GUNST, naar P. DE KONING. —ll.

Adriaan Hoffer (vgl. XI. bl. 364, XII. bl. 44 en 83). De aandacht welke laatstelijk in N°. 2 en 3 van den *Navorscher* aan dezen bekwamen Zeeuw is gewijd, noopt mij langs dezen zelfden weg te doen kennen, dat ik na de plaatsing van het *Overzigt eener verzameling Alba Amicorum, uit de XVIde en XVIIde eeuw*, in de werken van de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, nieuwe reeks, dl. VII. 2e stuk, in het bezit ben gekomen van het in vele opzigten hoogstbelangrijk album van ADRIAAN HOFFER. Het zou in den zin van het vermelde in mijn overzigt bl. 20, als een album van de dordsche synode, waarbij HOFFER afgevaardigde was, kunnen worden beschouwd, zoo volledig is het te dien opzigte, indien het niet mede inscriptien over een vroeger tijdvak bevatte, en wel van 1608—1611, toen HOFFER zich aan de hoogeschool te Leiden bevond. Reeds in 1608 schreven zich de hoogleeraren CASPARUS BARLAEUS en GILBERTUS JACCHAEUS (beide met versiering van hun wapen) in het album in. EVERARDUS VORSTIUS, BONAVENTURA VULCANIUS, CORNELIS DE GROOT en CORNELIS PIJNACKER in 1609; PETRUS CUNAEUS en FRANCISCUS GOMARUS in 1611. De meeste zijn voor den student zeer vleiend, en wel meer dan gewoon. Het schijnt dat hij zich reeds toen door gaven van dichtkunst onderscheidde.

Een aantal namen zoude ik uit dit tijdperk kunnen opgeven, doch bepaal mij slechts tot enkele, zoo als de Leidsche predikanten FESTUS HOMMIUS en ADOLPHUS SPRANKHUSIUS in 1609; GULIELMUS BOREEL van Middelburg, later pensionaris van Amsterdam (zie SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*) in 1611. — Voorts CORNELIUS, THEOBALDUS en ANDREAS DE HUIJBERT, die hem alle drie *cognatus* noemen, hetgeen niet te bevreemden is, omdat verscheidene leden van het geslacht van TEELINCK, moeder van HOFFER, zich met die van DE HUIJBERT vermaagschapten. (Zie KOK, *Woordenboek*, in de bijvoegsels, laatste deel.)

Als eene bijzonderheid uit het studietijdperk van HOFFER, deel ik hier de inscriptie mede van HEINRICUS SLATIUS, *Duivelando-Zeeland*. van 1608, die in het album van SAMUEL NAERANUS, doch toen als predikant te Bleiswijk mede voorkomt. (Zie *Overzigt*, bl. 45, in welk overzigt ook het album van JOANNES NAERANUS vermeld wordt bl. 110—112.)

SLATIUS plaatst tegenover het sierlijk geschilderde wapen van zijn geslacht, waaronder, voor hem opmerkelijk genoeg, deze spreuk: *Flamma fumo proxima*, deze inscriptie:

SENECA in Thyeste.
Ubi non est pudor
nec cura juris, sanctitas, pietas, fides,
instabile regnum est.
HORAT. *Sermon.*, libr. I. satyra 4.
— Absemtem qui rodit amicum:
qui non defendit alio culpante — —
— hic niger est, hunc tu Romane caveto.
Docto, et egregio juveni, Amico et
populari suo, D. ADRIANO HOFFERO,
Haec in aeternum amicitiae symbolum posuit HEINRICUS SLATIUS,
Duivelando-Zeeland. 1608.

Het verdient opmerking dat het jaartal 1608 er later schijnt te zijn bijgevoegd. Mogelijk wel door HOFFER zelven, om aan te duiden, dat de inscriptie van SLATIUS moet beschouwd worden uit het oogpunt van den tijd waarin hij die schreef. Het jaartal wordt intusschen bevestigd door het *juveni* aan HOFFER toegekend.

's Gravenhage. F. A. VAN RAPPARD.

Adriaan Paets (vgl. XI. bl. 365, XII. bl. 47, 84). In geen der artikelen over hem geleverd, is het jaar vermeld waarin hij uit Spanje terugkeerde; dit geschiedde in 1675 toen hij vervangen werd door FREDERIK VALCKENIER. Zoo PAETS al niet tot het remonstrantsche kerkgenootschap behoorde,

was hij toch den Remonstranten zeer toegedaan. Vóórdat hij naar Spanje ging, bekleedde hij ook nog de waardigheid van raad ter admiraliteit.

Zijn naam was als boven gespeld is en niet PAATS, zoo als in KOK en WAGENAAR staat. Wat deze schrijvers toch bewoog om de meeste eigennamen te veranderen naar de spelling van hunnen tijd, om b. v. HUIGENS te schrijven in plaats van HUYGHENS, terwijl zij toch HOOFT schreven en niet HOOFD; om DE RUITER te schrijven in plaats van DE RUYTER, terwijl zij toch DE WITT schreven en niet DE WIT — zou ik nog wel eens willen vernemen. CHR.

[In de 17e en nog in de 18e eeuw hechtte men weinig of geene waarde aan de juiste spelling van eigennamen. Noch HUYGHENS, noch DE RUYTER schreef zijnen naam altijd op dezelfde wijze. Vgl. *Nav.* X. bl. 313.]

Adriaen Paets en Joannes Naeranus. Van den eersten werd genoeg berigt; alleen voeg ik daaraan toe, dat W. E. J. BERG, *De Réfugiés in de Nederlanden*, Amst. JOH. MULLER, 1845, hem dl. I. bl. 363 een zwager van CORNELIS DE WITT en een voortreffelijk staatsman noemt. Van den anderen, JOANNES NAERANUS, teekende ik het volgende aan:

JOANNES NAERANUS, JAN VAN NEER, JEAN NAERAN, boekdrukker en boekverkooper te Rotterdam, woonde in 1640 aan de Koornmarkt in *de Boeck-binder*, later in de Lombartstraat.

Omstreeks 1666 drukte hij eene *Rotterd. Zee- en Posttijding.* Zie *Nav.* XI. bl. 8.

Hij schreef den *Hollandsen Vraagal.* Zie TIELE, *Biblioth. v. Pamfl.*, N⁰. 5342, 5421, 5508.

Hij gaf met PIETER VAN WAESBERGHE eenige werken uit, doch kreeg later met hem verschil.

In 1640 drukte NICOLAES VAN RAVESTEYN voor hem SIMON VAN BEAUMONT, *Horae succisivae*, *Tijt-Snipperingen*, kl. 8⁰.

In 1656 drukte hij zelve voor CASPARUS VAN DEN ENDE diens *Gazophylace* in 4⁰.

In 1661 AGRIPPA, *Van de ijdelheid der Weetenschappen*, kl. 8⁰.

Van 1666—1668 het thans zeldzaam geworden werkje van WILLEM SWINNAS, *Engelse*, *Nederlandse en Munsterse krakkeelen*, in kl. 8⁰.

In 1667 DIRK GRASWINKELS *Nasporingen van het Recht van de opperste macht*, 2 dln. 4⁰.

Dit zal voldoende zijn om JOANNES NAERANUS, teregt door SCHELTEMA als *boekverkooper* genoemd (of hij *een geleerde* was wil ik niet bepalen), te doen kennen.

JOHANNES NAERANUS de predikant wordt als zoon van SAMUEL NAERANUS en MARIA JUNIUS reeds door den wakkeren navorscher V. D. N. besproken *Nav.* IX. bl. 272.

SAMUEL NAERANUS is door N. G. V. KAMPEN, *Geschied. der L. & W. in de Nederl.* 3e dl. bl. 69, onder de dordsche dichters geteld.

L. D. R.

J. Ribbius (vgl. XII. bl. 17, 84). De mededeeling van V. D. N. is niet geheel juist. Hij was een zoon van den utrechtschen predikant HERMAN RIBBIUS, een broeder van WILLEM RIBBIUS, werd ten jare 1635 predikant te Haaften en vertrok in 1638 naar Buren, maar hij vertrok niet naar Arnhem, noch overleed aldaar. Zie hier wat mij van hem bekend is.

Hij had drie broeders: WILLEM, pred. te Rhenen († 1642), HERMAN, boekdrukker te Utrecht, en GERLACH, pred. te Arnhem († 1671). In 1635 kwam hij te Haaften (*Act. Class. Bommel* 12 dec. 1635 MS.), werd tot legerpredikant benoemd in 1637 (*Act. Deput. Cl. Bommel* 5 jun. 1637 MS.) en vertrok naar Buren in 1638 (*Act. Deput. Cl. Bommel* 7 jun. 1638 *Act. Syn. Prov. Gelr.* 1638, art. 26 MS). Te Haaften was hij zeer gezien, zoodat de gemeente te dier plaatse hem slechts aan die te Buren afstond, nadat een besluit der klassikale en provinciale vergadering hare verpligting daartoe had uitgesproken en ook toen deed zij het nog schoorvoetende (*Act. Deput. Act. Syn. Prov.* l. c.). Zij getuigde van hem, dat *hy veel goets deed by de siecken ende pestluyden.* (*Act. Dep.* l. c.).

Vier kinderen had hij: drie dochters en eenen zoon, welke laatste, die den naam van zijnen grootvader HERMAN droeg, als pred. te Kuik overleed. Zijne nazaten, in Noordbrabant gevestigd, behooren niet meer tot de hervormde kerk, zegt eene particuliere aanteekening.

Van A. ALTIUS is de volgende »Droevige thraene over de Godtsalige en saelige doot van onzen waerden Broeder D^no^. JOHANNE RIBBIO, in zijn leven getrouw Herder en Sielsorger der Gemeynte JESU CHRISTI binnen Buyren, aldaer gerustelick in den Heere ontslaepen den 13 May 1648 en begraeven op den 19 dito.

O Heer! moet ick opt nieuw myn gantsch verructe snaeren
Met herten leet vol smert, met nieuwe droefheyt paeren
Moet laes! een truyrgedicht syn in het licht gebracht
Waer op noch breyn noch pen voor ditmael had gedacht?
't Is Heer dyn vast besluyt; wat zyn wy menschen kind'ren
Die als een slytend cleet, ons daegen vast vermind'ren,
Wat is doch onse loop? een werelt vol verdriet,
Een haest vergeten tyt en immers anders niet.
Myn Broeder waerde vriendt, moet ick nu met veel claegen
Beweenen 't eynde van dyn afgeloopen daegen?
Myn siel die sucht, 't is soo dat my myn droevich hert
Van dese doot en val wel boven maeten smert.
O Herder van dyn volck! o Voeder van dyn schaepen!
Ghy syt vast welgerust in dynen Goël ontslaepen.
Vol hoops en wel getroost, wy moeten ach in pyn
Bestuyrders van dyn val, en afgescheyden syn

Ach Penne swyght; de man was in syn gansche seden
Vol vromicheyt, vol trouw, jae vol Godsaelicheden,
Een Luyster van syn Kerck, een troost van die in noot
Haer suchten wierpen in syn troostelycken schoot:
Syn waerste Pant gingh juyst voor viermael volle maenen
Het olde Padt opt nieuw van al de werelt baenen,
Myn Broeder volght wel haest! o Vrienden denckt dat Godt
Oock eerder als ment weet ons sent 't bescheyden lot,
Maer ghy myn teder Volck, myn hoogh bedroefde wesen
Ey wilt doch niet te seer in uwe droefheyt vresen,
Godt draeght doch sorge voor u smert en uws gelyck
Hy laet u voeten noyt beswycken in den slyck
O Heere wilt op nieuw in dyn genade weyden
Het seer bedroefde Volck met vollen segen leyden!
Die Herder van syn kudd' is door de doot gevelt
Ey! laet in syne glants een trouwe syn gestelt."

Dr. RÖMER.

C. van Velzen (vgl. XII. bl. 18, 85) werd geboren den 30sten mei 1696 en overleed den 19den april 1752; een levens- en familieberigt is te vinden in de *Boekzaal der geleerde wereld* 1752, *a.* bl. 667 en volgg.

T. A. R.

Arnold Moonen (vgl. XII. bl. 88). In den *Overijsselschen Almanak voor oudheid en letteren* 1854, komt een levensberigt van hem met portret en handteekening voor, door onzen geleerden P. C. MOLHUIJSEN bezorgd.

L. D. R.

Abraham van de Velde (vgl. XII. bl. 88) werd in Zeeland geboren, volgens H. VAN RHENEN, *Lijst der predikanten van de prov. Utrecht*, bl. 46. MART. SOERMANS, *Kerkel. register der predikanten van Zuidholland*, noemt hem, achter in het *Register van personen*, junior, hetwelk denken doet dat hij een zoon is geweest van ABRAHAM VAN DE VELDE, die in 1619 predikant werd te Veen, classis Gorinchem, en daar overleed in 1647. De bedoelde VAN DE VELDE was proponent, toen hij in 1640 predikant werd te Zevenhoven, vanwaar hij in dat zelfde jaar nog naar Schoonhoven en in 1651 naar Utrecht vertrok. Ten gevolge van het hevig verschil met de stedelijke regering over de inkomsten en de administratie van de bezittingen der vijf kapittelen, die gesecularíseerd en welker bestuurders, vroeger geestelijke, toen wereldlijke personen geworden waren, werd hij met zijnen ambtgenoot J. TEELING door gemelde regering van zijne bediening ontzet, behoudens eer en goed, en hun den 19den julij 1660 de inwoning in de stad verboden. De kerkeraad of de diakenen en althans één predikant, waaruit de vergadering welligt bestond, zoo als men schijnt te moeten opmaken uit G. VROLIKHERT, *Vliss. kerkhemel*, bl. 129, gaf hun behoorlijke en loffelijke getuigschriften. Hij werd nu in januarij 1661 te Medemblik beroepen, waar hij echter niet in dienst is gekomen. TEELING, die te Arnemuiden was geplaatst, werd in 1661 naar Kampen verroepen, waarop VAN DE VELDE als zijn opvolger te Arnemuiden werd benoemd en den dienst er aanvaardde den 8sten april 1661; hij werd den 2den julij 1662 te Middelburg beroepen en trad er in dienst den 8sten april 1663. Terwijl hij hier stond ontving hij in 1673 eene uitnoodiging om zijnen dienst te Utrecht weder te aanvaarden, waarvoor hij beleefdelijk bedankte en te Middelburg bleef tot aan zijn overlijden, den 7den junij 1677. Hij gaf in het licht *De wonderen des Allerhoogsten* en *Versameling van keurstoffen*, in 4⁰.

T. A. R.

Abraham van de Velde wordt door YPEY en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. kerk*, dl. II. bl. 509, een man van een zeer onrustigen geest genoemd. Ten jare 1660 werd hij ter bevordering van de rust der kerk door de regering van Utrecht van zijn ambt als predikant ontslagen en gebannen. Zie YPEY en DERMOUT, t. a. p. dl. I. aant. bl. 132. Het blijkt uit het geschrift van F. NAGTGLAS, *De algemeene kerkeraad der Nederduitsch-Hervormde gemeente te Middelburg*, bl. 42, dat VAN DE VELDE, den 2den julij 1662 van Arnemuiden te Middelburg beroepen, dáár eerst den 8sten april 1663 bevestigd is, waaruit men zou besluiten dat hij, na zijne verbanning uit Utrecht, te Arnemuiden predikant is geworden, maar tevens dat zijne beroeping te Middelburg moeielijkheden heeft veroorzaakt, daar hij eerst 9 maanden daarna bevestigd is. Als ijverig Voetiaan berokkende hij zijnen ambtgenoot, JOHANNES VAN DER WAAIJEN, vele onaangenaamheden, vooral door een in 1676 tegen diens coccejaansche gevoelens uitgegeven geschrift. Hij overleed den 7den junij 1677. In de *Lijst der predikanten onder de provincie Utrecht*, door H. VAN REENEN, wordt bl. 46, 47, volgens YPEY en DERMOUT, t. l. a. p. bl. 133, over zijne lotgevallen gesproken.

E. A. P.

Abraham van de Velde is denkelijk dezelfde als ABRAHAMUS VAN DER VELDE, een Zeelander, ook VAN DE VELDEN genoemd. Proponent zijnde, werd hij in 1640 beroepen te Zevenhoven, en hetzelfde jaar te Schoonhoven; in 1651 te Utrecht, alwaar hem, om politieke redenen, behoudens eer en goed, den 19den julij 1660 de stad ontzegd zijnde, hij met behoorlijke en goede attestatiën van den kerkeraad van daar vertrok en weder in 1661 werd beroepen te Medemblik, in 1662 te Middelburg, alwaar hij in 1670 is overleden.

Bij ABCOUDE, *Naamregister*, wordt van hem genoemd *Oogenzalve om te sien, wat te houden zij van de kanonikerij.*, Utrecht 1659, 8⁰. (welligt stond dit werk in verband met zijne uitzetting in 1660), ook nog *Apologie*, die te Utrecht in 1676 in 4⁰., dus na zijn dood,

verscheen. Bij ABCOUDE, *Aanhangsel*, wordt van hem *Predicatie over Jeremia* VI: 1—6, in 8°. vermeld. V. D. N.

Abraham van de Velde. Aangaande dezen bekenden dienaar des goddelijken woords te Middelburg kan C³. N°. 2. met vrucht opslaan J. KOK, *Vaderl. Woordenboek*, in voce; WILH. GREVE, *Verzameling van merkwaardige droomen en gebeurtenissen*, Amst. 1819, bl. 73, 183; J. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, dl. XIII. bl. 52, dl. XIV. bl. 445.

Van zijn gezocht werkje *De wonderen des Allerhoogsten*, het eerst uitgegeven in 1669, waarvan in 1733 eene vijfde uitgave het licht zag en echter geheel uitverkocht geraakte, verscheen in 1855 te Utrecht een nieuwe druk, door mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK.

Het blijft eene vraag, of hij afstamde van WILLEM VAN DEN VELDE, knecht van HUGO DE GROOT, den echtgenoot van ELSJE VAN HOUWENINGEN. Zie SCHELTEMA, *Mengelwerk*, dl. II. st. I. bl. 100. L. D. R.

Jean Marc Roux (*niet Rouw*) (vgl. XII. bl. 88) werd in 1769 proponent en den 20sten maart 1774 bevestigd als predikant der waalsche gemeente te Maastricht; hij werd in dat zelfde jaar daar tevens aangesteld tot hoogleeraar in de wijsbegeerte en overleed er plotseling den 29sten october 1805, nalatende eene weduwe en kinderen.

T. A. R.

Jean Marc Roux wordt op den titel van zijne drie vertaalde leerredenen genoemd: »Leeraar der Walsche gemeente te Maastricht; Lid der maatschappije van kunsten en wetenschappen te Utrecht; voorheen Hoogleeraar in de Wijsbegeerte." De eerste dier leerredenen heeft ten titel: *Eerst na de opstanding zal het geluk der regtvaardigen volkomen zijn*, tekst 1 *Joh.* III: 2. Zij werd in 1793 voor de waalsche synode te Rotterdam uitgesproken. De tweede leerrede handelt *over den tusschenstaat en hetgeen daarvan kenbaar is*, tekst *Luk.* XX: 38. De derde onderzoekt en toont aan, dat *de gelukzaligen dezulken in den hemel zullen herkennen, met welke zij op de aarde verkeerd hebben*, tekst *Hebr.* XII: 22, 23. Deze is in 1789 voor de waalsche synode te Gouda uitgesproken. Hoewel zij dus reeds jaren heugen, verdienen zij nog steeds eene eerste plaats onder de geschriften over den toestand na den dood. E. A. P.

Grafschrift van P. Nannius (vgl. XII. bl. 88). Waarom getwijfeld aan het werkelijk bestaan van zijn grafschrift in de kerk te Leuven? Immers de meeste geschiedschrijvers over hem vermelden zulks, o. a. PAQUOT, *Memoires*, Tom. III. p. 123, zegt: »Une fièvre continue termina ses jours le 21 juin 1557, comme il paroit par *l'epitaphe* suivante que plusieurs bibliographes ont raportée mais tous en la defigurant, la voici, comme on la lit *gravée sur un marbre noir* attaché *à la muraille* qui fait face à l'autel de *St. Pierre* dans *la grande Eglise de Louvain.*" Hierna laat hij het grafschrift volgen, doch de *Elegie* van pater HECQUET, door FOPPENS, *Bibl. Belg.*, p. 996, medegedeeld, schijnt daar niet bijgevoegd te zijn. V. D. N.

Paschaas »*Gheestelyck Pelgrimagie*" (vgl. XII. bl. 88). JEAN VAN PAESSCHEN of JOAN. PASCHASIUS, PASCHA, ook PASQUA, wordt vermeld bij VAL. ANDREAS, FOPPENS, maar vooral bij PAQUOT, die ook breedvoerig uitweidt over dit zijn werk de *Gheestelycke Pelgrimagie*, waarvan onderscheidene doch gebrekkige afschriften in omloop waren, waarom CALENTIJN die meer naauwkeurig heeft uitgegeven. PASCHA heeft echter nooit het Heilige Land bezocht, en geeft daarvan ook geene beschrijving; zijn werk is eene godvruchtige verhandeling, waarin de schrijver spreekt van de geestelijke wapening van zijn pelgrim, die niet in persoon zich naar Jeruzalem kunnende begeven, in den geest daarheen wenscht te reizen. V. D. N.

Roland van den Dorpe, boekdrukker te Antwerpen A°. 1497 (vgl. XII. bl. 89). Behalve de door C. P. L. opgegevene drukken ken ik nog *Vormen ende geliickenissen vanden penninghen van goude ende zeluere diemen van nu vortdan munten sal.* Gheprent Aen dyseren waghe. By my ROLANDT VANDEN DORPE, zonder jaartal (na 25 december 1499). Een druk van *Die nieuwe Chronycke van Brabant oft vervolg van de oude, midsgaders Vlaenderen, Hollandt en Zeelandt.* Antwerpen, ROLAND VAN DEN DORPE, 1494, in 4°., geloof ik dat niet bestaat, ofschoon die door LAMBONET, *Origine de l'imprimerie*, T. II. p. 293, vermeld wordt.

Alle drukken, door dezen drukker zonder jaartal uitgegeven, moeten vóór of in 1500 worden geplaatst, daar reeds in 1501 zijne weduwe hem was opgevolgd.

Kan de door C. P. L. onder N°. 2 opgegeven druk ook dezelfde zijn welke bij HAIN, N°. 8524, voorkomt als gedrukt: Antwerpen aan d'yseren Waghe by JAN VAN DOESBORCH, zonder jaartal, in folio? Behalve toch bij DRUGULIN komt eene uitgave der *Historie van Troyen*, van de persen van ROLANDT VAN DEN DORPE, niet voor. —ll.

Abraham Cufueler (vgl. XII. bl. 18, 80). Naar aanleiding van het t. l. a. p. vermelde, mag men veronderstellen, dat CUFUELER en CUFFELER hetzelfde zal zijn als KUFFELER, en dat hij alzoo behoorde tot het friesche

geslacht van dien naam, waarvan eene geslachtlijst bij FERWERDA, *Wapenboek*, alwaar in de 5de en 6de generatiën voorkomen ABRAHAM VAN KUFFELER, geboren 1598, J. U. D. te Padua gepromoveerd. Hij had gehuwd ANNA DRIBBELS, stierf in 1657 en had 10 kinderen, waaronder als 4de kind genoemd wordt ABRAHAM VAN KUFFELER, geboren den 6den maart 1628; waarschijnlijk zal een dezer de schrijver van het *Specimen* geweest zijn. Bij mij is een portret, zonder eenigen naam of letter, in kl. 8°., in medaillon op een voetstuk, het hoofd, met lange golvende haren, links gekeerd, de das met breed geborduurden omslag, bij vorm van bef, voorts een openhangende mantel 't Is hetzelfde portret als in den *Catalogus* van MULLER voorkomt onder N°. 6435, waaraan in het *Register*, bl. 351, ook de naam van ROMSWINCKEL wordt toegedacht, doch het wapen, onder het portret gesteld, wijst uit dat het KUFFELER is, daar het ook bij FERWERDA, in de tabel N°. XXVII is afgebeeld. Ik vermoed echter dat het portret zal zijn dat van KAREL RUDOLPH VAN KUFFELER, geboren den 4den maart 1644, gestorven 1702, J. U. D. en geheimraad van den koning van Pruissen en zijn resident bij h. h. mog. te 's Gravenhage. Zie *Catalogus* BUSSERUS, Amst. 1782, dl. I. bl. 126. Het portret in het *Specimen*, waarvan v. V. gewaagt, zal over het al of niet juiste dezer meening kunnen beslissen. V. D. N.

P. H. Bruce (vgl. XII. bl. 18). »PIERRE HENRI BRUCE, officier du génie, né en Westphalie en 1692, d'une famille écossaise, qui du temps de CROMWELL avait quitté sa patrie, servit en Flandre sous le prince EUGÈNE, passa au service de Russie et fit la campagne de Perse en 1722. Il remplit également des fonctions diplomatiques à Constantinople. De retour en Ecosse, il eut une mission en Amérique et répara les fortifications de toutes les places de guerre des colonies anglaises. Mort en 1757. Il a laissé une *relation* de ses voyages, impr. à Londres 1752, in-4°." *Biogr. Univers.* J. L. A. I.

C. Stephani Praedium Rusticum (vgl. A. R., XII. bl. 44). De aanmerking van J. L. A. I. op het beweerde door V. D. S. t. l. a. p., dat het werk van KAREL STEVENS een oorspronkelijk werk zoude zijn, lijdt geen tegenspraak; doch hij dwaalt wanneer hij, na gezegd te hebben dat CHARLES ESTIENNE in 1564 overleden is, vervolgens vermeldt dat zijn eerst in 1554 bijeenverzameld en toen in het Latijn uitgegeven werk *Praedium rusticum* in 1565 door hemzelven in het Fransch werd vertaald, 'tgeen toch door zijn vroege overlijden onmogelijk was; het werk echter verscheen zoo wel in het Fransch als in het Hollandsch, vermeerderd door LIEBAULT, bij CHRIST. PLANTIJN in 1565, en ook in 1566 en 1582, in 4°. en te Amst. in 1588 in kl. folio. Zie over deze uitgaven den *Catal. Biblioth.* DE CHIVA, la Haye 1759, p. 162, N°. 950, in 4°., en voorts den *Bibliophile Belge* 1856, t. XII. cah. 4: *Annales de l'Imprimerie Plantinienne*, p. 66. Zie over de STEPHANUSSEN en hunne uitgegeven werken inzonderheid PROSPER MARCHAND, *Dictionnaire*, in voce ESTIENNE. Over LIEBAULT zie WEISS, *Biogr. Univers. ancienne et moderne*, t. XXIV. in voce.
V. D. N.

Boccacio over pausin Johanna (vgl. XII. bl. 49). In het *Algemeen zamenvattend, maandwerk Irene*, door T. OLIVIER-SCHILPEROORT, Amst. 1821, en aldaar bl. 122, leest men: »BOCCACIUS verhaalt mede de geschiedenis van GILBERTA, in het 99ste boek van zijn werk over de beroemde vrouwen, en bij zijne beschrijving is, in houtsnede, de afbeelding gevoegd van het bevallen der Pausin in het midden der Kardinalen en Bisschoppen. Ook vermeldt hij dat de Pausen, bij plegtige gelegenheden, deze plaats zochten te vermijden."

Welligt kan dit weinige den vrager op den weg helpen. S. v. W.

Boccacio over pausin Johanna. Ik kan die plaats uit BOCCACIUS niet mededeelen, maar wel aangeven dat men eene afbeelding van deze vermeende geschiedenis vindt bij SAMUEL SOTHEBY, *The typography of the fifteenth Century*, Londen 1845, pl. 35, ontleend uit JOHANNES BOCCACIUS, *De mulieribus clarissimis* Ulmae *per* JOHAN ZEINER, de Reutlingen, 1473. L. D. R.

Schlaffius of Sclaaffius (vgl. A. R., XII. bl. 47). J. L. A. I. zegt niet op wat grond hij vermoedt dat door SCLAFFIUS SCRIVERIUS wordt bedoeld; de naam van SCHLAFF schijnt in Amsterdam bekend te zijn geweest, daar men bij JÖCHER, *Gelehrt. Lexicon*, in voce SCHLAFF (DANIEL) leest, dat deze geboren is te Amsterdam den 12den junij 1662, en aldaar studeerde, daarna te Dublin, enz. en als hof- en stadprediker te Grabau overleed den 9den september 1711. V. D. N.

Iets uit een ouden almanak (vgl. XI. bl. 267, 333; XII. bl. 11). De geschiedenis van den *Erve* STICHTERS *Almanak*, onder zijne verschillende uitgevers, is uitvoerig verhaald (in den vorm van een droom van don ANTONIO MAGINO) in een der jaargangen van dezen almanak van voor een tien of twintig jaren geleden. Belangstellenden zullen daarin het jaar der eerste uitgave en andere bijzonderheden ongetwijfeld kunnen vinden. CHR.

Den roomschen Uylenspiegel (vgl. A. R.; XI. bl. 367). Reeds is omtrent den naam van den schrijver, de uitgaven en de platen van dit werk geantwoord, maar niet of het van de roomsche zijde tegenschriften heeft uitgelokt, en ik geef thans berigt van den vinnigen pennestrijd, die over den *Roomschen Uylenspiegel*, tusschen den schrijver JACOBUS LYDIUS en pater C. HAZART is gevoerd geworden.

Op den *Roomschen Uylenspiegel* volgde de *Antwerpschen Uyl in doodsnood*, (Dordr.,) S. VAN DER LINDE, 1671, waartegen HAZART zijn *Vreugdenbedrijf van 't grauw*, Antw. 1671, in 't licht gaf. LYDIUS bleef zijne wederpartij niets schuldig en schreef zijn *Overlijden van den Antwerpschen Uyl*, doch, ten bewijze dat hij nog leefde, kwam HAZART met zijne *Redelijcke handelinghe*, Antw., M. CNOBBAERT, voor den dag. Nu diende LYDIUS aan den pater-jezuïet zijn *Laetste Oliesel* toe, maar dit had eene verkeerde uitwerking, want hij hervatte den strijd met een *Eerste Vervolgh van de Redelijcke handelinghe*, tot hem eindelijk LYDIUS zijn *Laetsten Duyvelsdreck......... vervolgh van den Roomschen Uylenspiegel*, Dordr. 1687, in 8°., deed proeven en het veld behield.

Bij deze gelegenheid merk ik nog op, dat de *na-* of *her*druk van den *Roomschen Uylenspiegel* bovendien kenbaar is aan de *Lijst van verbeteringen*, die men in de oorspronkelijke dordrechtsche uitgave niet vindt.

J. L. A. I.

Brieven van Abelard en Heloïse (vgl. XI. bl. 110, 207, 264). PHILIBERT PAPILLON heeft in 1702 uitgegeven *Vie de* PIERRE ABAILARD.

J. L. A. I.

Komt het staal den kei te raken (vgl. XII. bl. 88).

Komt het staal den kei te raken,
't Vuur springt aanstonds uit den steen
En de tintel brandt meteen;
't Zijn bijna dezelfde zaken
Als wanneer het minnewicht
't Meisje treft met zijnen schicht;
't Hart zoekt wel te overwegen,
Doch hoe zwaar het schijnen mag,
Liefde weet met elken slag,
Dat het zich moet overgeven;
Vuur te slaan gelijk men wil,
Is voor liefde maar een gril.

Uit het blijspel *de Jagers en 't Melkmeisje*.

R. N°. 2.

Gedicht van A. Kleyn, geb. Ockerse (vgl. XII. bl. 50, 114). Wij gelooven niet dat het portret van mr. J. CROMMELIN in 1814 geschilderd is; zoude het ook in 1824 kunnen zijn?

C. K. v. S.

Dagverhalen van nederlandsche gezanten (vgl. A. R.; XII. bl. 48). Nog een toevoegsel tot de bijdragen over dit onderwerp vroeger door mij geleverd: *Cort ende warachtich verhael van het ghene d'Ambassadeurs der Vereenichde Nederlanden in Vranckrijck hebben ghehandelt in de Vasten deses jaers* 1621. *Ghedruckt in* 1621. Het gezantschap was bekleed door NIKOLAAS VAN DEN BOEKHORST, ADRIAAN PAUW, ADRIAAN VAN MANMAAKER en ADRIAAN PLOOS.

J. L. A. I.

Isaac Pontanus (vgl. XI. bl. 153). Wordt hier de bekende geschiedschrijver van Gelderland bedoeld, dan was deze de zoon van PIETER ISAACKSZ., een haarlemsch burger, die zich voor zijne zaken en als agent voor Holland te Elseneur, op het eiland Zeeland in Denemarken, vestigde. Zijn eigenlijke naam was JOHANNES ISAACKSZ., doch daar hij op een overtogt in 1571 op zee werd geboren, heeft hij later als geleerde, naar de gewoonte van dien tijd, den naam PONTANUS bij dien van zijn geslacht gevoegd, schrijvende zich JOHANNES ISAACKSZ. PONTANUS, bij ons meer als ISAAC PONTANUS bekend. Zijn portret, door J. VAN VELDE *sculpsit*, in fol., is naar dat door zijn vollen neef ISACK ISACKSZ. geschilderd, genomen. Zie verder over onderscheidene kunstenaars van dien naam, in mijn werk op ISACKSZEN. Op dit portret staat: *Aetatis* LIX *an* CIↃ.IↃ.CXXX. Hij is als hoogleeraar in de wijsbegeerte en wiskunde aan de academie te Harderwijk in 1639, oud 68 jaren, overleden. Hij moet zeker gehuwd zijn geweest, want de geleerde ANT. MATTHEUS wordt zijn kleinzoon genoemd. Zie verder een aantal bescheiden betreffende PONTANUS, bij VONCK, in de voorrede op HUIJGEN, *Beschrijving der stad Doesburg* enz. Nijmegen 1753, in 4°. bl. LXIII, benevens mijn artikel in het *Nav. Bijbl.* 1854, bl. xxiii.

U. C. KRAMM.

Willem Ockers. Ik heb voor mij een handschrift, getiteld: *Kort en zakelijk vertoog, op, over, en tegen het doen van een zoogenaamde algemeene Geloofs-belijdenis, hetzij in het openbaar of anders; met de redenen waarom ik die noodeloos acht.* Als schrijver van het oorspronkelijk stuk, waarvan dit slechts een afschrift is, wordt genoemd WILLEM OCKERS.

Het geheel is in 12 §§ afgedeeld en begint met deze woorden: »Dewijl het gansche oogmerk van den Godsdienst is, om iemand te doen gehoorzamen, en hem de deugd in te prenten door deszelfs begrip te vullen, met het denkbeeld van ootmoed en onderwerping enz." Het eindigt aldus:

»Ziedaar nu welke redenen mij bewogen hebben om het doen van eene geloofsbelijdenis van de hand te wijzen en te refuseren, ik

heb dezelve alom met genoeg overtuigende bewijzen gestaafd; en noem het dus gezonde waarheden, terwijl ik met PAULUS besluit aangaande het geloof, dat niemand kan zeggen JEZUS de Heer te zijn dan door den H. Geest 1 *Cor.* 12: 3, op dezen Geest nu wacht ik. Terwijl al het gunt gezegd is, altoos verdeedigd en nader verklaard wordt bij mij

W[M]. OCKERS."

Is dit ook in druk verschenen?

J. BOUMAN.

Handschrift van P. de Clercq. De hoogleeraar TYDEMAN heeft in de aanteekeningen op BILDERDIJKS *Geschiedenis des vaderlands* opmerkzaam gemaakt op het nog onuitgegevene gedeelte der *Nederlandsche geschiedenissen* van P. DE CLERCQ, dat door den invloed der aristocratische partij in onze voormalige republiek onderdrukt zou zijn. Hoe men ook over dien geschiedschrijver denken mag, als tijdgenoot bezit hij in vele opzigten waarde en hem waren zaken bekend, die voor het publiek verborgen werden gehouden. 't Zou daarom wenschelijk zijn dat het handschrift bekend en voor geschiedschrijvers toegankelijk gemaakt werd. Volgens geruchten zou het in Noordholland bij eenen particulier berusten. Men wenschte dus dat de bezitter zich bekend maakte en dat het òf in eene onzer openbare bibliotheken geplaatst, òf althans den belangstellende ter inzage vergund werd. Om den bezitter daartoe uit te lokken hoopt men, dat deze vraag in den *Navorscher* van eenigen invloed moge zijn. P. Q.

Isaäcus en Jacobus Valckenaer. Ik bezit een *Caesar* (bij BLAEU, te Amsterdam, 1697) in perkamenten band, met ingelascht getuigschrift, dat het boek als latijnsche schoolprijs is aangeboden geworden aan JACOBUS VALCKENAER, door de curatoren G. VAN KINSCHOT, A. SPIERINXHOUK, E. GROMME en ......, dien naam heb ik niet kunnen ontcijferen. Nu wenschte ik gaarne te weten of de beloonde voornoemd, en de rector en lector ISAÄCUS VALCKENAER, die het getuigschrift onderteekend heeft, ook kunnen behoord hebben tot de familie van den commentator van EURIPIDES, en of ook iemand in staat zou zijn mij opgave te doen van den onleesbaren naam des vierden curators van 't haagsche gymnasium? De prijsuitdeeling viel voor in september 1727. — C. H. E. CARMICHAEL in *Notes and Queries*, 3d. S., Vol. I. p. 211.

J. H. VAN LENNEP.

Les Ana etc. In de *Preface* van de *Naudaeana et Patiniana.* Amst. chez FRANCOIS VAN DER PLAATS, 1703, pet. in-8°., lezen wij: »Tout le monde sait avec quelle avidité les *Ana* sont à présent reçûs." — Wij kennen voorts de *Arcadias*, de *Lettres*, de *Tablettes*, de *Mystères*, de *Physiologiën.* Nu vraag ik: zijn er op het gebied der letteren meer voorbeelden van dergelijk eene voorbijgaande modezucht in het benoemen van een bepaald soort van geschriften aan te wijzen?

De *Memoires* reken ik niet hiertoe, deze waren te allen tijde gangbare munt.

L. D. R.

Schriften van K. van Beuningen. Op den catalogus der *Bibliotheca* HEMSTERHUSIANA, verkocht te 's Gravenhage in 1791, vind ik onder N°. 464 een werk in 4°. vermeld, getiteld *Brieven en Schriften van Burgemeester* VAN BEUNINGEN, Amst. 1698. Mij is nooit een exemplaar van dit werk voorgekomen, dat ik te vergeefs in de *Bibliotheek van Nederl. pamfletten* en in verschillende catalogussen heb gezocht. KOK, *Vaderl. Woordenboek*, spreekt van brieven door VAN BEUNINGEN geschreven, terwijl WAGENAAR van zendbrieven gewaagt, zie *Vaderl. Hist.*, boek XVI. bl. 45 van het XVIde deel der uitgave van 1782, doch geen van beide schijnt het bedoelde werk te kennen. Zeer aangenaam zoude mij eenig narigt omtrent dit geschrift zijn.

ב.

Stukken over de drostendiensten. In de *Stukken over de drostendiensten in Overijssel, meest uitgegeven en bijeen verzameld door* FR. AD. VAN DER KEMP, met den lateren gegraveerden titel, Leyden bij L. HERDINGH, 1785, komen voor:

a. Bedenkingen van FRANK DE VRIJE. Was dit FRANÇOIS ADRIAAN VAN DER KEMP? en

b. Drie brieven enz. door E. H. J. Achter deze letters schuilt VAN DER KEMP. Zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenb. K.*, bl. 106, al doet hij zich ook als koopman te A.......m voor.

c. Wie was IJ. P., de schrijver van het *Antwoord aan den heer uit Twente, op desselfs eerste en tweede brief over de drostendiensten*, znd. pl. 1779, en van het

d. Antwoord aan Jonkheer Wildvang op desselfs derde briev enz. 1779?

e. Wie waren de regtsgeleerden B. v. J. en C. v. E., die het *Rechtsgeleerd instructoir advys in de zaake* van J. J. D. VAN DER CAPELLEN, heer van den Pol, te Leiden in 1779 uitgaven?

f. Wie was A. E. J., die de *Rechtsgeleerde oudheidkundige Proeve over den oorsprong der Drostendiensten in Overijssel*, te Utrecht vóór 1783 in het licht gaf?

g. Wie was H. P., die den 12den januarij 1776 *Onpartijdige en vrijmoedige aanmerkingen over het advis van* J. J. D. VAN D. CAPELLEN TOT DEN POL, schreef en later uitgaf?

h. Wie was J.....R, te Utrecht, die *Hollandsche vrijmoedige bedenkingen* over datzelf-

de advies (betrekkelijk de schotsche brigade) den 8sten februarij 1776 opstelde en later uitgaf? J. D.

L.

Zedelijke uitspanningen enz. Wie is de schrijver van de *Zedelijke Uitspanningen*, 3 deelen;
Vier beschouwingen, één deel;
Evangelische en Zedelijke Liederen, één deel.
Zede-Speelen, 1ste deel.
Nederland aan deszelfs zeehelden, het laatste in 1782, de andere iets vroeger bij J. DE KRUIJFF te Amsterdam uitgegeven?

Hendrik Albertszoon Hoejewilt. HENDRIK ALBERTSZ. HOEJEWILT, vriend en tijdgenoot van den algemeen bekenden J. A. LEEGHWATER, vereerde diens *Haarlemmer-Meerboek* met een lofgedicht, schreef ook een vers *Aan den lezer op den Inhoud van* J. A. LEEGHWATERS *Kronijkjen*. In den *Rijper Zeepostil* van E. A. VAN DOOREGEEST en C. A. POSJAGER vindt men het volgende aangeteekend: »HENDRIK ALBERTSZOON HOEJEWILT, die men te regt den Rijper poëet mag noemen, is om vele redenen in ons register niet over te slaan. Hij was een persoon die, regt en slecht, een eerlijk en deftig leven leide: levendig en schrander van geest en vernuft, kon hij naar de regelen van eene goede en bevallige poëzy, beide het ernstige en vermakelijke met veel aardigheid, hetzij om te stichten, hetzij om te verheugen, te zamenvoegen: waarvan zeer vele liederen en aangename gedichten, bij allerlei gelegenheden door hem gemaakt, nog duidelijke blijken en getuigen zijn.

Hij overleed in de Rijp op den 14den februarij 1667, oud 61 jaren. Onder alle zijne schoone en aardige gedichten waardoor hij tot nut van het nageslacht zijne nagedachtenis vereeuwigde, mag wel genoemd worden zijn rijmwerk, kort voor zijn dood geschreven, inhoudende *Gulden regelen, aangaande het leven en doen der menschen, volgens het A. B. C.*"

Dit vers, waarvan de voorletters van *A* tot *Z* doorloopen, begint:

»Aanziet altijd het end, zoo wordt gij niet bedrogen."

en eindigt:

»Zoekt vooral 't rijk van God, gij krijgt de kroon in 't end."

Ofschoon de weinige mij van den rijper poëet bekende dichtstukjes bijna zonder dichterlijke waarde zijn, en dus niet zeer geschikt om van zijne overige rijmen veel schoons te doen verwachten, zoo geloof ik toch dat zij destijds met genoegen zijn ontvangen, en ik zou meenen dat zij ook nu nog voor de geschiedenis van een gedeelte van Noordholland niet geheel onbelangrijk zouden kunnen zijn.

Gaarne wenschte ik te weten, of de »zeer vele liederen en aangename gedichten," waarvan DOOREGEEST melding maakt', ook afzonderlijk in druk verschenen zijn, dan wel in andere geschriften van dien tijd gedeeltelijk opgenomen, en voor de rest in handschrift, elders bewaard zijn geworden. J. BOUMAN.

Beschrijving van den brand in de Rijp. In LEEGHWATERS bekend *Kronijkje van Graft en de Rijp* vindt men, van eene andere hand, de niet minder bekende beschrijving van den vreeselijken brand, die op den 6den januarij 1654 de laatstgemelde bloeiende gemeente zoo na aan haren ondergang bragt. Aan wien zijn wij dit meesterlijke verhaal verschuldigd? Aan denzelfden persoon, die de aanteekeningen van den naïven molenmaker-duizendkunstenaar, zoo als uit het »*Tot den Lezer*" blijkt, eenigzins besnoeid heeft uitgegeven na het genoemde brandjaar? Aan den dichter in het kort, schuilende achter de onderteekening van H. A. HOEJE WILT, voorkomende onder het versje »*op den Inhoud van het Kronijkje?*" Maar wie is het dan? Zijn werk behoort onder de meesterstukken der prozaschrijvers van de XVIIde eeuw.

J. H. VAN LENNEP.

J. Phoonsen. I. LE LONG maakt gewag van een werkje: *De wisselstijl van Amsterdam*, geschreven door den schranderen J. PHOONSEN, »waarin al 't geen een Wisselaar of Banquier te weten noodsaakelijk is, seer ordentelijk beschreven, en met autenthique stukken, bewijssen en ordonnantien, voorsien en bewaarheit is," in zijn stukje *Konst om geld te winnen*, gevoegd bij het door hem vertaalde van J. B. SCHUPPIUS, *Konst om rijk te werden.* Amst. 1717, bl. 96. Weet men nog meer berigten omtrent J. PHOONSEN mede te deelen?

J. C. K.

Onbekend gedicht van Vondel. Wij meenen dat het vers van VONDEL, dat op den gegraveerden gedachtenispenning van T. VAN ERPEKOM te lezen is, niet onder zijne gedichten is opgenomen en dus weinig bekend zijnde, in den *Navorscher* wel mag bewaard blijven.

Waerde roos van Erpekom
Stut van moeders ouderdom
Bant van vrientschap van 't geslacht
Gij verwelckt al t'onverwacht
Uw vermaeck was 't groene hant (*sic*)
Nu ontbeert het u met smart.

J. V. VONDEL.

De voorlaatste regel is niet duidelijk. Heeft de graveur zich vergist, en moet er gelezen worden *'t groene hart?* Eene zonderlinge kleur voor dat ligchaamsdeel!

Op de voorzijde is eene vrouw met den waaier in de hand in een landschap afgebeeld, waaronder het opschrift:

TANNEKEN VAN ERPEKOM,
gebooren den 26 October A°. 1619
en gestorven den 25 Februarius
A°. 1665 in Amsterdam.

C. K. v. S.

Isaac Bullart. Hij werd in 1599 te Rotterdam geboren, overleed in 1672, en heeft een werk geschreven, *Academie des Sciences et des arts*, dat echter onvoltooid is gebleven. Wie kan van hem meer mededeelen?

J. L. A. I.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Theatrum principum (vgl. A. R.). Het volgende tot antwoord voor D. *te D.* Mijn exemplaar van het *Theatrum principum* etc. bevat *honderd tachtig portretten*, behalve den *titel* en nog een *zinnebeeldig voorblad*, de faam op de wolken boven den aardbol den lof bazuinende enz. Dan opent het werk met het portret van LEOPOLDUS GUILIELMUS *archedux Austriæ Belgarum Gubern.* etc., onder wiens bestuur het verscheen. Vervolgens URBANUS VII. *Rom. Pont. opt. max.*, en eindigt met ERYCIUS PUTEANUS. Er komen ook in voor de *Princen van Oranje Nassau* tot WILLEM III, en zelfs ook *le Noble et généreux Vice-Admiral* MICHEL ADR. DE RUYTER, *commandeur de l'Armée navalle de Hollande.* HENDR. BERCKMANS *pinx.*, PETR. DE JODE *sculp.* Ik moet onderstellen dat deze verzameling kompleet is, daar ik jaren geleden op eene verkooping drie exemplaren, in bedrukte titelomslagen van dat werk, in pakken heb gekocht, zoo als ze in den handel waren afgeleverd, en gelijkelijk gerangschikt. De twee andere hebben gretig eene plaats gevonden. Dat het zeldzaam is geloof ik niet; doch het komt weinig kompleet, en de losse prenten veel voor.

U. C. KRAMM.

Portretten, physionotrace (vgl. A. R.: XI. bl. 271; XII. bl. 90). Zou iemand ook kunnen mededeelen op welke manier die afbeeldingen vervaardigd en daarna op het koper gebragt werden, alsmede van welke Nederlanders er op die wijze omstreeks 1810 door QUENEDY te Parijs silhouetten zijn vervaardigd?

W. E.—L.

Portret van Rombertus Ulenburgh (vgl. XI. bl. 55, 146, 247, 370; XII. bl. 51, 91, 100). Reeds was mijn artikel over dit onderwerp geplaatst, toen ik daarna ontdekte dat er tusschen ROMBERTUS ULENBURGH en SARKE ULENBURGH aanverwantschap bestond, dat hij haar vader was en in 1624 op 70jarigen ouderdom is overleden. Na deze bekentenis laat ik aan het oordeel van ieder onpartijdige over te beslissen, of ik *eene geheel verkeerde voorstelling of veronderstelling heb gegeven*, daar het mij, als hoogschatter van geschiedenis en kunst, voornamelijk te doen was om te ontdekken, of er een portret bestond van den man, die, in huiselijken kring, aan het laatste middagmaal van den *vader des vaderlands* had deel genomen.

Mijn geschrijf, of liever een der *kleinigheden waarmede de Navorscher zich meer bezig houdt*, heeft echter tot de gelukkige ontdekking geleid, dat er werkelijk eene afbeelding van den frieschen afgevaardigde, doch op veel lateren dan 30jarigen leeftijd, bestaat, doch het ontaardt immers tot kleingeestigheid dat men *die niet wenscht aan te wijzen, opdat zij niet misbruikt worde*, en wel uithoofde het MARS dunkt, dat *die figuur er uit moet zien als uit steen gebeiteld of uit ijzerhout gesneden;* hetwelk ik, indien het door REMBRANDS penseel was gewrocht geworden, bovendien reeds in twijfel heb getrokken.

De heer W. EEKHOFF is voornemens eerlang uitvoerige *Historische bijzonderheden omtrent het huwelijk van* REMBRAND VAN RIJN *en* SARKE ULENBURGH *van Leeuwarden*, met uitgewerkte aanteekeningen in 't licht te geven. Kon hij nu over zich verkrijgen daarbij het portret van REMBRANDS schoonvader te voegen, dan zou dat portret, in plaats van tot beschimping of vernedering van den persoon te leiden, integendeel bij alle kunstvereerders gretig worden ontvangen, en hij in dezen een waardig navolger zijn van wijlen jonkheer G. J. BEELDSNIJDER VAN VOSHOL, die in de voorrede van zijnen niet in den handel verkrijgbaren *Alphabetischen catalogus zijner Handschriftelijke Documenten, Brieven*, enz. zegt: »Mogt een of ander Geleerde iets van mijne collectie noodig hebben om na te zien, hij melde zich aan; *ik heb alles veil om opheldderingen te geven, en wil mijn goud niet even als de gierigaard begraven.*"

J. L. A. I.

Spotprenten of caricaturen (vgl. XII. bl. 52, 120). In het Hollandsch bestaat er geene geschiedenis der caricatuur, maar wel in het Fransch. Zij is getiteld: *Musée de la caricature ou recueil des caricatures les plus remarquables publiées en France depuis le* 14*e siecle jusqu'à nos jours, calquées et gravées à l'eau forte, etc., par* E. JARNIE, *avec un texte histori-*

que et descriptif. Paris, DELLOYE, 1838, 2 vol. gr. in-4. fig. col. J. L. A. I.

F. a Sambix (vgl. XI. bl. 309, XII. bl. 19, 91). Daar ik onder mijne familiepapieren eene genealogie van het geslacht VAN WAESBERGE heb, ben ik in de gelegenheid omtrent FELIX VAN SAMBIX nog eenige ophelderingen te geven. Vooreerst is er een FELIX VAN SAMBIX geweest, die getrouwd was met ELISABETH VAN WAESBERGE JANSdochter ex MARGARETHA VAN BRAGT. Hij was boekverkooper te Rotterdam en Delft, volgens aanteekeningen gemaakt door JOHANNES JANSSONIUS VAN WAESBERGE. Hij had drie kinderen te weten 1°. ELISABETH, vrouw van DAVID LOPES D'HARO. 2°. FELIX, van wien vermeld staat, dat hij als predikant uit het vaderland vertrokken was en voor overleden gehouden werd, aangezien men in geen 20 jaren iets van hem vernomen had. 3°. JAN, getrouwd met JANNETJE JACOBS, bij welke hij drie kinderen had, ELISABETH, MARIA en ANNA. Hij hertrouwde met MARIA..... (?); bij welke hij een zoon had, FELIX genaamd, die dus de derde FELIX VAN SAMBIX is, van wien echter verder niets vermeld staat.

JAN VAN SAMBIX staat elders als JOHANNES vermeld, en was boekverkooper te Utrecht en Leiden. CONCHA.

Joh. Torrentius (XII. bl. 37, 52, 91). HOUBRAKEN heeft zich werkelijk op de door C. K. v. S. aangehaalde plaats vergist, doch zijne fout verbeterd in zijn 2e deel, bl. 118, alwaar hij uit SCHREVELIUS mededeelt, dat TORRENTIUS in 1630 in 't haarlemsche tuchthuis werd geplaatst, nadat hij op de pijnbank niet had willen bekennen; doch dat hij op voorspraak daaruit weder ontslagen werd en zich te Amsterdam nederzette, waar hij stierf. CHR.

Nederlandsche muzikale literatuur enz. (vgl. XI. bl. 349, XII. bl. 20, 89, 121).

I. In het onlangs verschenen werk van E. GRÉGOIR (*Essai historique sur la musique et les musiciens dans les Pays-Bas*) vonden wij:

»DIX ou DICX (J.) à Utrecht (Successeur de J. VAN EYCK), vers 1657. Il mourut dans cette ville en 1666, et eut pour successeurs D. SLICHTENHORST et CH. VALBEEK." En verder:

»KIST (C.), Carillonneur, vivait à Utrecht vers le XVIIe Siècle. On a de lui, courante, sarabande, allemande, publiés dans un ouvrage (2e édition), chez E. ROGER et M. CH. LE CENE. KIST était consideré comme un des prémiers musiciens de son temps."

II. Onze collectie is intusschen verrijkt met den »Cantus" der *Stichtelijke Rijmen* van CAMPHUYSEN (muziek van BUTLER, fol. 1592) waarnaar wij op bl. 20 (noot 1) aanvrage deden, en die het ons intusschen gelukt is aan te koopen. — Verder zijn de *Koddige Olipodrigo* (2 deelen) en de »bassus" van de *Kruisgezangen*, op bl. 21 vermeld onder II. 4, ons welwillend vereerd.

III. Beleefden dank brengen wij toe aan de heeren EEKHOFF en VAN GOUDOEVER voor hunne mededeelingen, en bevelen ons aan voor verdere in- en toelichtingen. Als aanleiding geven wij, behalve de vroegere aanduidingen, nog de navolgende vragen:

Was DIX de opvolger van J. VAN EYCK, die *der Fluyten Lusthof* uitgaf? — Zoo ja, in welke betrekking volgde hij dien op; als directeur der klokwerken? — Wat was dit voor eene betrekking, die vervuld werd door VAN EYCK, die den titel van jonkheer droeg?

Wie waren SLICHTENHORST en VALBEEK?

Weet men ook wie de compositiën tot de *Minnelijke Sangrijmpies* van J. H. KRUL (zie bl. 20) heeft vervaardigd? W. J. F.

Nederlandsche muzikale literatuur enz. Over J. A. BAN is reeds bl. 121 gesproken. Daar zijn echter de belangrijke stukken van en over hem niet vermeld, die men vindt in de uitgave van HOOFTS *Brieven* door prof. V. VLOTEN, dl. IV. bl. 249—273. Onder anderen vindt men daar van hem *Cort beduydsel van 't zingen*. Het merkwaardigste gedeelte daarvan is het laatste »Van de saamenklanke der stemme in 't gesangh." Hij zegt daarin: »Daar is een algemeyne regel van sameklank tusschen de stemmen, te weten: alle de hooghe stemmen moeten met de laaghste off groffste stem overeenkomen en passen. Ende hiertoe dienen de naevolghende regulen, waeruyt men kan sien en leren, hoe dat tegen en op den grondstem [d. i. den bas] de andere moeten passen, welke gaan naar de schickinge van de seven letters of sanghplaetsen c, d, e, f, g, a, b.

Alle samenluydende bestaan in spronghgeluyden en sijn alleenlijk op den acht off octave, op den vijff off quint en op de tertie off drye: en somtijds op den sext offte ses, die met den grondtstem moeten overeenkoomen.

1. C. past op C in den acht, en op G den vijff off quint, en op E den drye off tertie, en somtijds op A den sext.

2. D. past op D in den acht en op A in den vijff en op F in den drye, en op *b* (harde B = *mi*, een heele toon boven A) een groote ses; en op b (zachte B = *fa*, een halve toon boven A) een kleyne sesse."

(Volgt hetzelfde omtrent E. F. enz. enz.)

»Hieruyt kan men sien en leeren alle de goede samenklanke van de stemme, welke men met de ooren sal gewaar worden, vermits alle goede off samenklanke haar mengen lieffelijk in de ooren vallen, maar de onklanken off quaade klanken, als halve toonen,

toonen, sevens, negens etc. knerselende in de ooren en sijn onaangenaam."

Wat men, dunkt mij, ook nog hieruit zien kan is dit, dat men van BAN als musicus geene te hooge gedachte moet hebben en het niet als een groot gemis behoeft te rekenen, dat er geene compositiën meer van hem over zijn. Niet alleen toch verwart hij bastoon en grondtoon, zoodat hij b. v. in het accoord CEA, de C voor den grondtoon houdt, wat ten gevolge heeft dat hij voor verschillende accoorden aanziet wat slechts verschillende vormen van hetzelfde accoord zijn, b. v. CEG en Gce; maar hij erkent ook geene andere accoorden dan zuivere drieklanken: geen dissonant, in welk geval ook, geene nona, zelfs geene septima laat hij toe, alle »klinken zij hem knerselende in de ooren en zijn onaangenaam." Ik geloof dus, dat HUYGENS gelijk zal gehad hebben, toen hij in 1644 aan VAN DEN BURGH schreef: »Je ne sçay, si vous sçavez que Dieu a retiré de ce monde le pauvre BANNIUS; j'espère qu'il entendra meilleure musique, qu'il ne s'est imaginée estant en sa vie; s'il avoit des erreurs, il avoit l'âme bonne."

Tot de musici uit de laatste helft derzelfde eeuw behoort REMIGIUS SCHRIJVER, organist te Middelburg, die OUDAENS Psalmen op muzijk zette. Zie *Leven van Oudaen*, achter zijne *Poëzij*, bl. 33. P. L. Wz.

Mr. Pieter van Veen (vgl. XI. bl. 116, 270). Hij was een der twaalf kinderen van CORNELIS VAN VEEN en van GERTRUDE NECKIN. Het jaar zijner geboorte blijkt te zijn 1570, en wel uit een om- en bijschrift bij zijn zeer zeldzaam portret: PETRUS VAENIUS, *Batavo Lugdunensis Oppidi Hagiensis Syndicus. Aetatis Suae LXVI* 1636. Zinnebeelden op de wiskunde, geleerdheid en schilderkunst omgeven dit mannelijk gelaat, waaronder een latijnsch vers van C. BARLAEUS. Zie zijne *Carmina*, II. p. 525, *In effigiem* PETRI VAENII, *Syndici Hagensis a filio sculptam;* waaruit gemeend wordt dat het portret door een zoon van hem gegraveerd is. *Het ontzet der stad Leyden* zal na 1604 door hem geschilderd zijn, dewijl VAN MANDER er niet van spreekt. P. C. HOOFT heeft een grafschrift op hem gemaakt:

»VAN VEEN had op zijn duim de wet,
En daer en boven droegze 't Plet (Palet).
Nog steegh zijn' eere bet in top.
Hij draejd' er alle harten op.
Zijn deugdt, in die (of 't lijf hier sneeft),
Als levendige graeven leeft."

Daar er geen jaartal bij staat, zoo heb ik nagegaan, dat dit tusschen 1644—1647 moet gemaakt zijn. Immers dit vers en twee verzen op den dood van prins FREDERIK HENDRIK komen in zijne gedichten, in 1636, 1644 en 1668 verschenen, niet voor, en worden, zoo ver ik weet, alleen in de uitgave van BILDERDIJK, II. bl. 126 gevonden. Dewijl HOOFT nu 14 maart 1647 is overleden, zoo moet hij deze proef-opstellen, reeds vóór de begrafenis van den prins hebben vervaardigd. Binnen het tijdsverloop van 1644, toen zijne gedichten zijn uitgegeven, en 1647 het jaar van zijn overlijden, moet ook dat van PIETER VAN VEEN hebben plaats gehad. Zie verder een aantal bescheiden over het adellijke geslacht der VAN VEENS, over hunne personen, werken, enz., in het VIde deel van mijn werk, thans ter perse.

U. C. KRAMM.

Mr. Pieter van Veen. Ook ik had gaarne het jaartal van den dood van dezen schilder geweten, ten einde in mijne uitgave van HOOFTS gedichten aan het grafschrift zijne plaats te kunnen aanwijzen. Maar nu de heer KRAMM dat jaartal nergens gevonden heeft, vrees ik dat het niet zeer gemakkelijk te vinden zal zijn. Het valt echter niet tusschen 1644 en 1647, maar vroeger. Het ontbreken van het grafschrift in de uitgaven van 1636 en 1644 bewijst niet dat het jonger moet zijn. Wij kennen meer gedichten van HOOFT, die daarin ontbreken en toch veel vroeger gemaakt zijn. Zoo zijn b. v. de sonnetten, Octaviaen, als hij verhit op zusters spijt, Madrilsche Geryon en Welwijze WITZ, voor het eerst gedrukt in de uitgave van 1657; toch zijn zij alle drie in het jaar 1627 gedicht. Uit het omschrift van het portret, door den heer KRAMM en reeds vroeger *Nav.* VI. bl. 291 door eenen anderen medewerker vermeld, blijkt, dat VAN VEEN in 1636 nog leefde. Hij moet gestorven zijn vóór 16 septemb. 1641. Want op dezen dag begon HOOFT eene verandering in zijne spelling te maken. Tot zoolang had hij de *a* altijd door *e* versterkt. Hij schrijft tot dien tijd toe *ae.* Zoo nog in eenen brief aan BAAK van 15 september 1641, zelfs nog in een haastig geschreven briefje aan dezen van den 16den (Br. 800 en 801). Maar in eenen brief aan WICKEVOORT van denzelfden datum begint hij *aa* te schrijven en zoo in alle latere brieven en gedichten.

Ik heb hier voor mij liggen het *grafschrift* door HOOFT zelven geschreven. Het behoort tot eene belangrijke verzameling autografen van dien dichter, mij door den bezitter, den heer mr. J. A. GROTHE, met de meeste welwillendheid ten gebruike bij mijne uitgave afgestaan. Daar lees ik *den Haeghe*, *daerenboven*, *draejd'*, *Graeven*, waaruit blijkt dat het grafschrift vóór 16 september 1641 gedicht en derhalve PIETER VAN VEEN vóór dien dag overleden is.

Ik voeg hierbij een versje van TESSELSCHADE dat, voor zoo verre ik weet, nog niet uitgegeven is. Op de keerzijde van het

strookje papier waarop HOOFT zijn grafschrift geschreven heeft staat, insgelijks met zijne hand:

ANDER VAN TESSELSCHA.

Die 't leven gaf, met zijn penseel,
Aen menigh konstigh tafereel;
Die 't leven nam, aen twist bij twist,
Met rechtsgeleerde pen' geslist;
En zoo, met lujden, leven kon,
Dat hij de strafste harten won;
Leidt levenloos alhier gekist.

P. LEENDERTZ WZ.

Onbekende geestelijke stichting. Vóór mij ligt eene zeer fraaie teekening met oostind. inkt door een' onbekende bewerkt. (De man leefde nog in den tijd toen men niet op elke teekening zijnen naam zette.) Zij geeft, allegorisch, de afbeelding eener geestelijke stichting, abdij, of zoo iets, op eenen heuvel gelegen, met houtgewas omzoomd. Boven aan ziet men in de wolken de heilige maagd, als beschermheilige, met het kind JEZUS, en den voet op eene halve maan zettende. Rondom haar, genietjes die haar lof verbreiden. In het midden het klooster; van onderen, aan den voet des heuvels, op den voorgrond, verschillende kranken, ter genezing derwaarts gekomen, lammen, melaatschen, epileptischen, bezetenen zelfs, uit wier mond duivelen uitvliegen; waarover een krijgsman zich aanbiddend verwondert. Ter zijde, een voetstuk, waarop zich een *wapen* voordoet, vermoedelijk dat der stichting. Het stelt van boven voor, eenen regts wandelenden of staanden leeuw, van onderen een' zwarten adelaar met uitgespreide vlerken, wat op het duitsche rijk schijnt te doelen. Ter zijde nog andere zinnebeelden op schildjes; als, eene fontein, een boom met vruchten, de ark van NOACH met duif en olijftak, een schip door de golven gebeukt, maar waarboven eene star door de wolken heenboort. Het is in groot folio formaat en heeft veelligt tot titelplaat gediend van eene in dat of in kleiner formaat gedrukte beschrijving der mij onbekende inrigting. De teekening schijnt uit de eerste helft der XVIIIde eeuw of iets vroeger, en behoort in een kabinet van genees- en heelkundige platen en teekeningen te huis. B. N.

Portret van eenen vorst. Een krijgsman met gekroonden helm en met scepter, in half romeinsche kleeding, *en medaillon.* Op den achtergrond een landschap, waarin een korenveld en een paar woningen. Randschrift:

·ΓΟΜΒΕR· ΜΕΡΣΣΟΥΝ·
·ΔΕRΟΤΟΥΤΣΚΕΝ· ΚΟΝΙΚ·

boven aan: Tab. III. p. 7. Wien mag dit voorstellen?

L. B.

Portret van Roelof Warmolts door van Dijk. Onlangs vertoonde mij een nederlandsch ambtenaar te Anjer het portret van zijn voorzaat ROELOF WARMOLTS te Groningen, en zeide mij dat het door VAN DIJK geschilderd was. Het was in olieverw en op hout. De gelaatstrekken waren sterk geteekend en de aangezigtslijnen hard; de lip voorzien van een kleinen knevel, en de kin van eene zoogenaamde *impériale*, terwijl het geheele hoofd als gevat was in den bekenden molensteenkraag van kamerijksch doek. De manier en uitvoering waren voortreffelijk, terwijl het gezigt meer dan een voortbrengsel van kunst scheen te zijn.

Wie van uw lezers geeft mij eenig berigt tot nadere inlichting omtrent dit stuk of nopens den afgebeelden persoon? — SPAL. in *Notes and Queries*, 3d. S. vol. I, p. 211.

J. H. VAN LENNEP.

TAALKUNDE.

Arikaeter (vgl. XII. bl. 28). Dat *Henry-Quatre* bij onze ouders in de vorige eeuw voor ligtmis, verfranschte gek of gekkin werd gebezigd, werd mij bevestigd door een klein boekske, getiteld: »*Henry Quatre Almanach* voor den jaare MDCCLXXXIII. Waarin, behalven alles wat tot een compleete *Henry Quatre Almanach* behoort, gevonden wordt een aantal raarigheden; zeldzaame geschiedenissen en wonderlijke herscheppingen." In dit werkje, vol scabreuse verhalen, wordt het woord *Henry Quatre* en *Henry-Quatre-achtig* gebezigd voor ligtmissen, modepoppen, zwierbollen, enz. enz. De geest van *Henry-Quatre* wordt er in genoemd de tegenwoordige geleigeest der Nederlanden; aan eene galante vrouw wordt de naam gegeven van eene *Henry-Quatre*-vrouw. Op al de plaatjes komen de figuren met apenkoppen voor. De meeste verhalen zijn hoogst onkiesch. Even als in onze dagen *Asmodée* in een jaarboekje met den titel van zijne hoogheid en prins wordt bestempeld, wordt in dezen almanak gesproken van zijne doorluchtige en koninklijke hoogheid de satan. Niets nieuws onder de zon! †.

Commiesbrood (vgl. XII. bl. 27). De benaming van commiesbrood komt, mijns inziens, ongetwijfeld daar vandaan, dat de commis aux-vivres of legercommiesen in oorlogstijd het toezigt hadden over de militaire bakke-

rijen. Zij waren doorgaans niet bemind bij den soldaat, die onder anderen die kwartiermeesters *Rispainsel* noemde, naar drie voorname voedingsmiddelen, riz, pain, sel.

A. Br.

Blik (vgl. XII. bl. 124). De vrager kan zich de moeite sparen om voor dit meubel, wanneer het van koper is, eenen nieuwen naam uit te denken, en al gelukt hem dit, al vindt hij er zelfs eenen die gepast is, het zal hem veel moeite kosten dien in gebruik te brengen. Want het volk, »de spraakmakende gemeente", zoo als HOOFT haar noemt, gevoelt aan eenen anderen naam geene behoefte, ziet er niets ongerijmds in dat een koperen voorwerp dat men bij den stoffer gebruikt een blik heet. In den beginne maakte men het van blik en van daar heeft het zijnen naam gekregen. Maar sedert lang denkt men bij het hooren van dien naam niet meer aan de stof waarvan het gemaakt is, maar aan den vorm van het voorwerp en het werk dat men er mede verrigt. Elk blad van een handvat voorzien, dat men bij den stoffer gebruikt, is een blik, onverschillig of het van blik is of van koper of van welke andere stof ook. Daarom spreekt men van een koperen blik, even als men spreekt van een houten schoorsteen, een gouden oorijzer, een zilveren bril, een palmhouten vouwbeen, een ijzeren kapstok, een engelschen roman, een parijsschen japon, enz. enz. Men zie ook den *Volksalmanak* der *Maatschappij tot nut van 't algemeen* 1861, bl. 118—120, waar ik wat breedvoeriger over dit onderwerp gesproken heb.

P. L. Wz.

»De" maatschappij (vgl. A.R.). Het woord »maatschappij" wordt door BALTHAZAR BEKKER (*Bet. Weer.*, bk. IV, hoofdst. IX) gebruikt in den zin van *»verkeer"* of *»gezelschap"*. »Dat gaf te kennen, dat het met hem noch so klaer niet was, dat hij des Duivels maatschappij verlaten wilde."

J. H. VAN LENNEP.

Graaf Reinet (vgl. XII. bl. 57). »Graaff-Reijnett, district en dorp van dien naam in de oostelijke afdeeling van de Engelsche Volkplanting, de Kaap de Goede Hoop, ligt ten oosten van Zwellendam en loopt lijnregt in eene noordelijke rigting door, tot de groote Visch-rivier. De noorder grensscheiding is de Oranje-rivier, de zuider het district Uitenhage, de ooster de Plaat-rivier, de wester de Zwartbergen. Hetzelve werd aangelegd in 1786 onder CORNELIS JACOB VAN DER GRAAFF, wiens naam 't verkreeg, benevens dien zijner echtgenoote."

Zie *Aanhangsel op het Algemeen Woordenboek van* GT. NIEUWENHUIS, bl. 77.

J. BOUMAN.

Geer (vgl. XII. bl. 54, 123). In Zuidbeveland en Kadzand gebruikt men dit woord voor een driekantigen lap in een kleedingstuk (vrouwenhemd, japon, rok), alsmede voor de schuine stukken onder aan de zeilen van een schip.

Dit zelfstandig naamwoord en het werkwoord *geeren* worden in deze streken ook nog gebezigd als men spreekt van een stuk land, dat geene regte hoeken heeft. Zoodanig stuk land wordt niet in evenwijdige voren geploegd daar het *geert*, dat is, eene scheeve, schuine rigting heeft, terwijl de onevenwijdige voren *geeren* worden genoemd.

Er zijn verschillende vormen waarop zulk een niet regthoekig land opgeploegd (opgedaan) wordt; maar altijd zegt men dat het *geert*, en dat de schuinse voren *geeren* zijn.

Van eene kamer of een huis die niet, of slechts gedeeltelijk regthoekig zijn, en dus hier of daar eene schuine rigting hebben, gebruikt men mede hier — en ik meen ook in Kadzand — het werkwoord *geeren:* het huis geert, de kamer geert.

Dr. G. T. CALLENFELS.

De »Navvies" (engelsche poldergasten) van nederlandschen oorsprong (A. R.). Ik was op het punt om deze benaming, wegens een vermoedelijk *nepotisme* der hollandsche aanleggers van den engelschen waterstaat, voor eene verbastering van ons *neeffie* te verklaren, toen ik de navolgende uitlegging van het woord ontdekte in *Things not generally known*, vol. I, p. 204:

»De uitdrukking *navvy* heeft nu bijkans het engelsche burgerregt verkregen, en beteekent thans in het gemeene spraakgebruik zooveel als »een arbeider bij den aanleg van spoorwegen, of dergelijke werken." Deze term is eene verkorting van het woord *navigator*, waaronder, vóór de invoering van den stoom als beweegkracht, de poldergasten werden verstaan, die gebezigd werden tot het graven van bevaarbare kanalen."

»Een der oudste spoorweg-*navvies* was wijlen sir EDWARD BANKS, die nog omstreeks het jaar 1801 als polderjongen aan den Merstham-lijn, in Surrey, gearbeid had. Hij werkte zich vervolgens op tot bouwheer van drie der schoonste bruggen in de wereld, de Waterloo-, Southwark- en Londen-bruggen, en werd, na de voleindiging van den laatstgenoemden kolossalen bouw, tot den ridderstand verheven."

Baker. Onze spraakleeren vertellen mij dat de woorden op *er* uitgaande personen van het mannelijk geslacht te kennen geven. Moet ik dan mijne baker, in spijt van haren japon en neepjensmuts tot het mannelijk geslacht rekenen? Of hebben de Friezen gelijk, die van eene *baakster* spreken?

GERRIT.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Genealogie (vgl. XI. bl. 378; XII. bl. 57, 93). Al is men met de werken, die over genealogie handelen, zeer goed bekend, dan is men niet altijd in het bezit er van of in de gelegenheid die te kunnen raadplegen; waarom het mij aangenaam is geweest, dat Cz., in tegenoverstelling van V. D. N., het *niet* overbodig heeft geacht mij *meerdere* opgave te doen. Cz. daarvoor mijn' dank betuigende, verzoek ik nog inlichtingen te mogen ontvangen omtrent MARIA VAN ARKEL, zoo als zij zich schrijft »Wede. LOIS BILLEMONT, saliger ghedachtenisse, 1527." Het stuk van WILLEM VAN IJSSELSTEIJN draagt het jaartal 1531.

J. L. A. I.

Meermin tot wapen (vgl. A. R.). In *La science des personnes de Cour, d'Epée et de Robe, par* PIERRE MASSUET, Amst. 1752, *tome cinquieme*, p. 490, treft men een wapenkaartje aan, waarop dat van Hof voorkomt, zijnde eene *meermin van zilver op een rood veld.* Welke stad hier bedoeld wordt, is mij niet bekend; het *Geograph. Woordenb.* van KRAMERS geeft vijf plaatsen van dien naam op.

S. v. W.

Geslacht Quekels (vgl. XII. bl. 93). Dat het geslacht QUEKELS te Amsterdam woonde is mij gebleken uit de volgende aanteekening in het puiregister dier stad. »17 Octob. 1602 compareerden CORNELIS VAN CAMPEN JACOBSZ., oud 38 jaren, wonende op de Nieuwendijk, geassisteerd met ROEMER VISSCHER, zijn oom, ter eenre, en CATRYNA QUEKELS CORNELISdr., oud 24 jaren, wonende in de Warmoesstraat, geassisteerd met MAGTELT PIETERSdr., haar moeder, ter andere zijde." Die CATRYNA kan eene zuster geweest zijn van de bedoelde IDA CORNELIS QUEKELS. Maar nu vraag ik wie was WILLEM JANSZ. HOOFT, de echtgenoot van IDA?

W. J. C. v. H.

Geslacht Quekels. Een ander bewijs dat dit geslacht te Amsterdam woonde, levert WAGENAAR, *Amst.*, dl. IV. bl. 277 (8°.), waar hij onder de zeventien Remonstranten, die in 1617 aan de predikanten van hun gevoelen te Leiden verzochten hun eenen leeraar te zenden, DIRK HENRIKSZ. QUECKEL noemt. Onder de gasten op de bruiloft van C. VAN CAMPEN en CATH. QUEKEL was P. C. HOOFT, die voor deze gelegenheid een tafelspel gemaakt had. Hij zal daar en later aan het huis van zijnen vriend VAN CAMPEN kennis gemaakt hebben met IDA QUEKEL, vermoedelijk eene zuster van CATHARINA, aan wie zes van zijne zangen gerigt zijn. Een daarvan,

Weet yemant beter saus als honger tot de spijsen enz.,

is van 23 nov. 1603. De overige zijn ongedateerd, maar moeten omstreeks denzelfden tijd gedicht zijn. Op eene na komen zij alle in de uitgaven voor. Is deze IDA dezelfde die later trouwde aan WILLEM JANSZ. HOOFT? Ik denk het wel. Hun huwelijk bleek mij uit een bruiloftsdicht van HOOFT, niet in zijne gedichten opgenomen, ook niet meer in handschrift aanwezig, maar afzonderlijk gedrukt op een half vel folio. De reden waarom het niet in de verzameling zijner gedichten te vinden is, zal wel deze zijn, dat HOOFT de eerste coupletten later omwerkte en gebruikte in zijn bruiloftsdicht aan REAEL. Wij bezitten van denzelfden dichter twee geboortedichten op kinderen van dit paar, het eene op IDA QUEECKELS HOOFT, geboren te Londen den 30sten januarij 1618 ouden stijl (niet den 20sten januarij, zoo als in BILDERDIJKS uitgave, dl. II. bl. 60, staat); het andere is in de uitgaven (BILDERDIJK, dl. I. bl. 340), getiteld: *Welkoom van* WILLEM HOOFT *gebooren den* 3en *April* 1620 *oude stijl te Londen.* Wat betreft WILLEM JANSZ. HOOFT, uit de *Brieven* van den drost, N°. 82, 100—104, leeren wij, dat hij zijn neef was en koopman te Londen. Waarschijnlijk was hij een broeder van PIETER JANSZ. HOOFT, die in de *Brieven* een en andermaal genoemd wordt. Was hun vader een broeder van CORNELIS PIETERSZOON HOOFT? En weet iemand ook den trouwdag van W. J. HOOFT en IDA QUEKEL op te geven?

P. LEENDERTZ, WZ.

Mr. Elbert Spiegel (vgl. A. R.). Het vermoeden, dat ELBERT SPIEGEL niet tot de familie van HENDRIK LAURENSZ SPIEGEL behoorde, wordt bevestigd door de ms. geslachtlijst van de familie van laatstgemelden, waarin ik lees:

LAURENS PIETERSZ. IN DEN SPIEGEL trouwt ANNA JANSdr. GAEF, had tot kinderen.

1. MARIA SPIEGEL, medestichteresse van het Maagdenhuis (zie WAGENAAR, *Amsterd.*, VIII. bl. 562, in 8°.).
2. HENDRICK LAURENSZ. SPIEGEL, geb. 1549, den bekenden dichter.
3. ELISABETH SPIEGEL, gehuwd aan HARMEN RODENBURG, in 1578 raad te Amsterdam.
4. JAN LAURENSZ. SPIEGEL, in 1587 raad, in 1589 schepen te Amsterdam.
5. PIETER LAURENSZ. SPIEGEL, dec. 1582 getr. met GRIETIE PIETERSdr. VAN DUIVENDRECHT.
6. GEERTRUY SPIEGEL, gehuwd aan PIETER ADRIAANSZ. PAAUW, 1586 raad te Amsterdam, later rentmeester te Alkmaar.

HENDRICK LAURENSZ. IN DE SPIEGEL was dus vermoedelijk de stamvader van deze familie SPIEGEL, die tot wapen voerde »*coupé.* Het bovenste gedeelte zilver met drie herten-

koppen, 2 en 1, van keel, het onderste gedeelte keel, beladen met een open roos of roset van zilver." Onder de afstammelingen van dezen HENDRICK LAURENSZ. gezegd SPIEGEL, komt geen ELBERT in de gemelde geslachtlijst voor. »LAURENS PIETERSZ. SPIEGEL had bij uitersten wil" (zegt WAGENAAR, *Amsterd.*, IV. bl. 133), »eenig geld geschikt tot een Hofje voor arme luiden. Zijne erfgenamen verzogten in het jaar 1603, daartoe een erf agter de Leproozen te mogen koopen. Sedert bouwden zy zes huisjes in de Amstelstraat by de Botermarkt, die *Spiegelshuisjes* genaamd werden: en een der oudste Hofjes geweest zyn, welke, hier ter Stede, na de verandering der Regering zyn gesticht."

C/4.

Jan Claesz. Spieghel of Spiegel. Na al hetgeen over de familie of de familiën SPIEGEL in dit tijdschrift is vermeld, zal het niet vreemd voorkomen, dat ik vraag of JAN CLAESZ. SPIEGHEL of SPIEGEL tot een der twee vermelde geslachten SPIEGEL—(SCHOUT gezegd SPIEGEL, voerende tot wapen dat met *de fasce*, en SPIEGEL in den *Spiegel*, voerende het wapen *coupé*) — of wel tot nog een derde behoorde. Genoemde JAN CLAESZ. SPIEGHEL of SPIEGEL was, even als zijn stadgenoot DIRK DUIVEL, watergeus en wordt als zoodanig vermeld bij A. P. VAN GRONINGEN, *Geschiedenis der Watergeuzen*, bl. 340. Reeds in 1569 nam hij bestelling te water van den prins van Oranje aan, en was in 1572 bij de inneming van den Briel. Zie WAGENAAR, *Amsterdam*, dl. III. bl. 317 en 320.

9 Januarij.

Floris van Nassau. Wie waren de ouders van FLORIS VAN NASSAU, schout van Breda, in 1564 gehuwd met JOHANNA VAN BOTLANDT, dochter van JACOB VAN BOTLANDT en ANNA VAN BAARSDORP? Van welken bastaardtak der Nassaus stamde hij af? Cz.

MENGELINGEN.

Hoerenpad te Amsterdam (vgl. XII. bl. 62). »Waar was dat, en welken naam draagt het nu?" Amsterdam is immer langs zijne buitencingels omringd geweest van een groot aantal paden: zoo was 't al vóór vierhonderd jaren, en zoo is 't nog heden. Maar de namen van die paden hebben natuurlijk in den loop der tijden nog al eenige afwisseling ondergaan, en 't moet niemand verwonderen, in de zeventiende eeuw namen in de wandeling te vinden, die wij naauwelijks durven uitspreken. Wij verschillen in zoo menig opzigt hemelsbreed van onze voorvaderen, en — ook op 't punt der kieschheid is dat verschil nog al eenigzins merkbaar.

In den aanvang der 17de eeuw liep de muur van Amsterdam van de Oude-Stadsherbergbrug over de tegenwoordige Heerenmarkt, en verder langs de overzijde van de Heerengracht—(de uitspringende bolwerken voor 't oogenblik eens niet in aanmerking genomen) — tot tegenover de Beulingsloot. Van daar weêr naar 't tegenwoordige Koningsplein (toen een grachtje, dat de Heiligewegsburgwal heette) en verder langs de tegenwoordige Reguliersdwarsstraat, Botermarkt, beide Amstelstraten en Rapenburgerstraat tot aan de plaats der oude Kattenburgerbrug.

Vóór het Koningsplein aan de Heerengracht stond de Heiligewegspoort, waar ge nog de afbeelding in den zijmuur van het hoekhuis zien kunt. De Waag op de Botermarkt was de Regulierspoort; de Botermarkt zelf was een breede gracht, waarover een fraaie brug lag, die naar een tamelijk breeden Buitencingel voerde. Aan dien Buitencingel nu, halverwege tusschen de Reguliers- en de Heiligewegspoorten, vond men *'t Hoerepad.* 't Lag ten naasten bij, waar nu de Vijzelstraat is; doch een weinig ter zijde naar de Reguliersgracht heen.

JACOBUS KONING vond het Hoerenpad reeds in een *Confessieboek* van 1568, als buiten de Regulierspoort gelegen, — en 't is eerst verdwenen met de laatste vergrooting der stad even na 't midden der 17de eeuw.

De naamsoorsprong zal wel geene verklaring behoeven; — onze voorouders hadden immers de loffelijke gewoonte de dingen bij hun regten naam te noemen.

Voor wie 't niet weten mogt, wil ik er nog bijvoegen, dat men destijds ook binnen de stad een *Hoerensteeg* had, en nog wel in de Kalverstraat, de tegenwoordige Spaarpotsteeg, en tot heden toe blijft, ondanks alle kieschheid en beschaving, de naam van *Hoerenkolkje* nog maar altijd voortleven, — en helaas! ook niet zonder reden.

J. TER GOUW.

[Uit het in de vraag aangehaalde gedicht blijkt ook, dat het *Hoerenpad* in de nabijheid van den *Heiligen weg* gezocht moet worden.]

Luchtverschijnsel (vgl. A. R.). Als een tegenhanger van het in *Nav.* II. bl. 249 vermelde, kan het volgende dienen.

Een wonderlyck *visioen*, in de lucht gesien, in 't Canael van de Sondt omtrent Helmstede, den 29 Decemb. 1662. Geschreven aen hare Hog: Mog: Heeren Staten Generael, door den resident LE MAIRE. Ghedruckt in 't jaer onses Heeren 1663, (in 4°.).

Brief van den Resident LE MAIRE aen haer Hog: Mog: Heeren Staten Generael, wegens een wonderlyck *visioen*, in de lucht gesien, in 't Canael van de Sondt, omtrent Helmstede den 19 December 1662.

Hog: Mog: Heeren.

Hier is in 't Canael van de Sondt omtrent Helmstede, by lichten daghe over 't water in de lucht ghesien twee groote scheeps armaden teghens den anderen vechtende, sulcx vele inwoonderen van Hallant ende Helmstadt, niet alleen hetselve claerlyck hebben konnen sien, maer ook gelyck als geluijt gehoort hebben van canon ende musquetten, ook soo saghen sij veel kleijn vaertuijgh met crijghsvolck naer Hallant comen, even als of het daer wilde landen. Ick heb vele seer geloofweerdige menschen hooren dit voorstaende verhalen, met bijvoeginge, het klaer en duijdelyck met haer oogen gesien te hebben, waervan oock de *Priesters* ende de meeste *Gequalificeerdens* van die contreijen attestatien aen de *Croon Sweden* hebben moeten senden. Naer dit gesien en verdwenen was souden vele velthoenderen tropswijze uijt Hallant nae Jutlant en Anout overghevloghen zyn: Immers can ik u *Hog: Mog:* sekerlijck berichten dat den 8 November lestleden over de *Sondt* van *Schoonen* herwaerts zijn comen overvliegen verscheijde troupen van patrysen, sulcx deselve in deze *stadt*, ende daer buijten in menichte door vermoeijtheijt nedervielen, ende opgevat sijn, welck wijt en verre vliegen geheel tegens den aert van die vogel is. Soo seght men echter hier dat de selve haren vlucht namen van dit *Eijlant* na *Schoonen* toe, een weijnich tijts voor dat de *Sweden* over het ijs hier op quamen, in vougen men hier uijt verscheijde Prognosticatien maeckt van oorlogh. Waermede Hog: Mog: Heeren.

Uyt Elseneur den 19 December 1662 geschreven.

(get.) J. LE MAIRE.

C. P. L.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (vgl. A. R., XII. bl. 32, 95). »Die van Bolsward," zegt de heer J. H. VAN LENNEP (XII. bl. 28), heeten in de wandeling *oliekoeken*, wegens den woedenden twist, bij een feest ontstaan, en waarbij eerst met *oliekoeken* en vervolgens met kokende *olie* geworpen werd." Deze overlevering was ons onbekend: anderen zeggen, dat de eerste *oliemolen* in Friesland aldaar gebouwd is: de *koeken*, als voeder van het vee bestemd, daarvan afkomstig, kregen den naam van *Bolswarder oliekoeken*, en omdat het geen menschenspijs maar beestenvoeder en toch *koek* was, werd de naam van *Bolswarder oliekoek* uit plagerij aan de inwoners van Bolsward gegeven. Is deze afleiding de ware, dan kunnen de Bolswarders dien gerustelijk dragen als ijsbrekers eener industrie in Friesland, die voor den grooten veestapel aldaar hoogst belangrijk en nuttig is. Zij hadden zich dan ook niet boos behoeven te maken op den vluggen sneeker schaatsrijder W., die eenige jaren geleden door of om Bolsward reed, met twee *oliekoeken* op de punten van zijne schaatsen prijkende. J. D.

L.

Nederlandsche spot- en scheldnamen. Men vertelt omtrent den naamsoorsprong van 't meierijsche dorp Bakel het volgende: »Het dorp had nog geen naam en reeds was er juist eene kerk volbouwd, welke door de bevoegde autoriteiten in oogenschouw werd genomen. Maar... wat zien zij daar? op den omloop van den toren groeit gras! Goede raad was hier duur. Gelukkig hing er nog aan de spits een hijschblok en touw en de wijze raad besloot een reeds grasvretend kalf naar boven te doen hijschen, om het genoemde noodlottige gras af te eeten. Zij die daar mede belast werden, sloegen het touw met een lus om den hals van het kalf en trokken het naar boven. Het kalf begon nu uit alle zijne magt te bulken: boak, boake, boak-el, en halt! riep de president, halt zeg ik, want hier geeft een onnoozel dier een' naam aan ons dorp, het zal Boakel (uitspraak van Bakel) heeten. Iedereen nam daarmede genoegen, en nóg heet het Bakel." S. v. W.

De ridder Melton (vgl. A. R.; XI. bl. 125, 319; XII. bl. 30, 31). De *Globe* (2de serie, XXVI, afl. 5), bl. 37, bevat onder den titel *Indische Goochelaars*, het volgende:

»In een zeer oud Persiesch manuscript, bevattende den levensloop van Keizer JEHANGHIR, door hemzelven beschreven, bevindt zich een merkwaardig verhaal betreffende de kunststukken van zekere Bengaalsche goochelaars, die uitgenoodigd waren tot uitspanning van het hof hunne toeren te vertoonen. De genoemde Vorst was de achterkleinzoon van BABER, den hersteller der dynastie van TIMUR, en een zoon van den beroemden AKHBAR.

»De Keizer verslaggever dan is zoo verbaasd over de wonderen, door de bootsemakers verrigt, dat hij dezen eene bovennatuurlijke kracht toeschrijft.

»Eerst was hun verzocht op de plaats, waar zij zich bevonden, uit zaadkorrels tien moerbeziënboomen te doen voortkomen.

»Zij pootten deze dadelijk op verschillende punten in den grond, en weinige minuten daarna kwam uit iederen korrel een struikje voort, dat, zich in de lucht verheffende, bladeren en takken kreeg, en voortreffelijke vruchten droeg. Op dezelfde onbegrijpelijke wijze werden appel-, mango-, vijgen-, aman-

del- en noteboomen voortgebragt. Alle leverden vruchten op, welke JEHANGHIR voor zeer lekker verklaart. Doch dit was niet alles.

»Vóór de boomen aan het oog der toeschouwers werden onttrokken, verschenen er in de takken vogels van zulk eene bijzondere voortreffelijkheid in kleur, gedaante en zang, als men ooit te voren aanschouwd had. Vervolgens zag men, dat de bladeren, even als in den winter, hunne verschillende kleuren aannamen, en de boomen verdwenen weder geheel in den grond, waaruit zij te voorschijn getooverd waren.

»Hoe ongeloofelijk dit verhaal ook schijnen moge, de Majoor PRICE, beroemd wegens zijne uitgestrekte kennis van de Oostersche talen, en tevens overzetter van JEHANGHIRS gedenkboeken, verzekert, dat hij zelf aan de west-kust van Indië ooggetuige van dergelijke voorstellingen is geweest, maar dat een kleed gebruikt werd om de toedragt te verbergen. »Ik heb ondertusschen" — voegt hij er bij — »geen denkbeeld van de middelen, waardoor dit uitgevoerd wordt, of de goochelaars moesten boomen op iederen trap der ontwikkeling bij zich hebben, van de teederste spruit af tot den vruchtdragenden en bladwisselenden boom toe."

»Een ander der »schijnwonderen," welke de Keizer verhaalt, zoude ons op het vermoeden kunnen brengen, dat, vóór de ontdekking van het elektrische licht in Europa, door JEHANGHIRS goochelaars reeds lang daarvan gebruik was gemaakt.

»Op een avond, omstreeks middernacht, toen de helft van onzen aardbol in duisternis was gehuld, ontkleedde een dezer zeven mannen zich bijna geheel, en nadat hij verscheidene malen snel in de rondte gedraaid had, nam hij een laken, waarmede hij zich bedekte, en haalde een schitterenden spiegel daaronder uit, wiens glans een zoo verblindend licht deed ontstaan, dat het den dampkring in een ongeloofelijk grooten omtrek verlichtte, en wel op zulk een afstand, dat wij de getuigenis van reizigers bezitten, die verklaarden, dat de dampkring in den nacht, waarop de voorstelling plaats had, op den afstand van tien dagreizen meer verlicht was geweest, dan op den heldersten dag.

»Een ander der kunststukken was ook vreemd. Zij plaatsten een grooten pot of ketel vóór mij (zegt JEHANGHIR), vulden dien ten deele met water, en wierpen er acht kleine Irak-rijstkorrels in, waarna, zonder dat de minste vuursprank werd aangewend, het water dadelijk begon te koken. Na korten tijd namen zij het deksel van den ketel en haalden daaruit bij de honderd borden vol rijst, en op ieder van dezen een gebraden vogel.

»Het volgende is nog buitengewoner. Zij bragten een mensch vóór, dien zij lid voor lid verdeelden, door hem met der daad het hoofd en andere ligchaamsdeelen af te houwen. Nu strooiden zij de verschillende ledematen over den grond, waar deze een tijd bleven liggen. Hierop spreidden zij een doek of een gordijn daarover uit, waarna een der vertooners er onder kroop, die na eenige minuten weder te voorschijn kwam, gevolgd door den persoon, van wien men geloofde dat hij in stukken gekorven was, zeer gezond en onverlet: en men zou er op gezworen hebben dat hij nooit eenige wond of kwetsuur gekregen had.

»Hoe wonderlijk echter het voorgaande ook schijnt, toch wordt het nog overtroffen door hetgeen onmiddellijk volgt, en eene gezigtsmisleiding *moet* geweest zijn.

»De vertooners lieten twee tenten opslaan op een boogscheut afstands van elkander, met de deuren of ingangen vlak tegenover malkaêr, hieven vervolgens de wanden der tenten rondom op, en verlangden dat men zien zoude, dat de ruimte daar binnen geheel ledig was. Daarna bevestigden zij de wanden in den grond. Twee van de zeven mannen begaven zich naar binnen, in iedere tent *één*: geen ander ging hen vóór, of vergezelde hen. Nu zeiden diegenen van den troep, die buiten waren staan gebleven, dat zij uit de tenten elk dier zouden doen voortkomen, hetzij gevleugeld of viervoetig, dat wij maar wilden, en dat deze dan met malkander zouden vechten. KHAUN-JAHAUN verlangde thans met een ongeloovig glimlagchen, dat zij ons den strijd tusschen twee struisvogels zouden vertoonen. En werkelijk, na eenige minuten kwam daar uit iedere tent een struisvogel voortgestapt van de grootste soort. Deze dieren grepen elkander zoo woedend aan, dat men het bloed langs hunne kappen zag stroomen, doch waren elkander zoo gelijk in kracht, dat geen van beiden op zijn tegenstander de overhand kon behalen, weshalve zij door de mannen gescheiden en naar de tenten teruggevoerd werden. Zoo gingen de vertooners voort met uit iedere tent dat dier te laten verschijnen, dat door ons toeschouwers werd opgegeven, en lieten ze op de vóór beschrevene wijze elkander bekampen.

»Wederom iets anders. De goochelaars hadden bij zich een boog en omstreeks vijftig pijlen met stalen punten. Een van het zevental nam dezen boog in de handen, schoot een pijl in de lucht, en deze bleef op eene aanmerkelijke hoogte vast zitten. Nu schoot hij een tweeden pijl, die vlak naast den eerste te regt kwam, en er aan bleef kleven. Zoo deed hij met al de andere tot op den laatste, en toen deze den in de lucht hangenden bundel be-

reikte, brak het geheel onmiddellijk uit een en viel in eens op den grond neder.

»In buigzaamheid, vlugheid en spierkracht hebben de Indische goochelaars tot op den huidigen dag huns gelijken niet gevonden. Tane verzekert, als ooggetuige, dat men te Delhi voor ééne ropij, die, om de inlandsche vaardigheid op de proef te stellen, in een negentig voet diepen put geworpen was, verscheidene van die knapen pardoes naar beneden had doen springen. Aan de tegenovergestelde zijde bevond zich een schuins pad, waardoor zij er uit kwamen, doch het loodregte naar beneden duiken werd herhaaldelijk, zoo door mannen als knapen, zeer gaarne gedaan. De lieden van deze klasse te Madras munten door hunne buigzame en rappe ligchamen uit. Een hunner plaatste een lange ladder loodregt op den grond en wrong zich door de ruimten tusschen de sporten door, totdat hij bovenaan was, en kwam weêr op dezelfde wijze naar beneden, terwijl hij de ladder, die geen anderen steun had, loodregt in evenwigt en staande hield.

»De inlandsche voorstellingen met scherpe en puntige wapenen, ofschoon niet zoo onderhoudend, wekken evenzeer eene niet geringe verbazing op. Het inslikken van een zwaard is iets zoo gewoons, dat men het voor de mindere goochelaars overlaat. Eene vrouw (want men heeft daar ook *goochelaarsters*, die even behendig zijn als de mannen) doopte de punt van een degen in zwarte verw, bevestigde den greep in den grond, en, na eenige snelle zwenkingen met het hoofd, nam zij een gedeelte der verw met haar ooglid weg.

»Een ander dezer gevaarlijke toeren, waaraan men daar geen groote waarde hecht, wordt dus in 't werk gesteld. Men steekt een zwaard en verscheidene dolken in den grond met de punten naar boven, en op zulk een afstand, dat er slechts de ruimte voor een menschenhoofd tusschen overblijft. De kunstenaar plant een kromme sabel vast in den bodem, werpt zich met een sprong daarover heen, zoodat hij met zijn hoofd juist midden in de door de dolken afgeslotene ruimte komt, geraakt er vervolgens weder over door een sprong rugwaarts, en neemt zijne plaats aan de andere zijde van het zwaard in. Het is bij de Indiërs iets zeer gewoons op de snede van sabels te gaan, door een zwaard in den grond te bevestigen, en daarover te loopen. Somtijds wordt een stuk fijn linnen door de handen van vier personen opgehouden, en de kunstemaker loopt er overheen, zonder het uit hunne handen te scheuren of het zelfs een weinig te verkreukelen.

»James Emerson Tennant geeft in zijn werk over Ceylon eene levendige schets der kunstverrigtingen van een goochelaar, van wiens toeren hij tusschen Colombo en Candy getuige was. Deze plaatste zich op een paal en begon eene voorstelling, welke uit eindelooze kunststukken bestond. Hij ving kiezelsteenen op, die hem door zijne op den grond staande kameraden toegeworpen werden, en wanneer hij zijne toegesloten hand weêr opende, vlogen die als vogels weg. Hij brak eene eijerschaal, en liet eene kleine slang daaruit te voorschijn komen, hield ontelbare metalen kogels in beweging, welke hij niet slechts met de handen, maar ook met de ellebogen van zich sloeg. Het verrassendste kunststuk was echter het volgende:

»Hij balanceerde op zijn neus een staafje, op welks uiteinde zich een onderste boven gekeerde schotel bevond, van welken aan zilverdraden twaalf doorboorde kogeltjes naar beneden hingen, nam twaalf elpenbeenen staven in den mond en bestuurde deze met zijne lippen en met zijne tong zoodanig, dat het eene einde in de opening van een der kogels kwam, tot dat al de twaalf staven in de twaalf kogeltjes staken.

»Dit kunststuk voerde hij, even als al de andere toeren, niet op den grond uit, maar terwijl hij zich op een dunnen paal in evenwigt hield. Eindelijk nam hij een grooten, met twee stalen punten voorzienen graniet-kogel, en rolde hem herhaaldelijk, staande met uitgestrekte armen, van het eene gewricht der hand over zijne schouders naar het andere voor- en achteruit, en wel, zoo als duidelijk bleek, minder door zijne armen te verheffen, dan door eene sterke beweging der ruggespieren. Vervolgens nam hij den kogel met beide handen, wierp hem meermalen twintig voeten hoog, sloeg hem in het nedervallen tot op eenige duimen van zijn hoofd gade, boog dit voorover, en ving den klomp tusschen zijne schouders op."

Het is welligt niet algemeen bekend, dat bij den opstand in engelsch Indië het volk van de heerschende wetteloosheid en wanorde gebruik maakte om de toovenaars-familiën uit te roeien. Misschien behooren deze tot de wijd verspreide horde der Heidenen of Zigeuners, en het schijnt wel dat de geschiktheid tot het beroep zich aldaar van vader tot kind heeft voortgeplant. Rijk kunnen zich echter die klasse van menschen niet tooveren: anders deden zij het niet voor den kost!

Hendrik Nieuhof zegt in de voorrede van de *Zee- en landreize* zijns broeders Johan:

»En alhoewel mijn broeder, als gezeid is, in Brazilië, St. Thomas, en daarna in Perzië, Cameron, Malabar, Madura, Koromandel, Ceylon, Malakka, Sumatra, Java, Amboina, Tayowan en het magtige China, alsook in vele voorname eilanden en andere plaatsen geweest is — zoo heeft hij nogtans zulke ongeloofelijke zaken, en die tegen de rede zijn, zelf niet gezien, als sommigen wel verhalen:

want als hij, onder anderen, in China eenige goochelstukken bijwoonde, zoo vertelde men nog van een goochelaar, die een kluw garen in de lucht wierp en het einde van den draad in de hand vasthield en zich daarbij uit het gezigt in de lucht wist op te palmen, *waarop dan een gerucht van oorlog gehoord wierd.* Armen, beenen en stukken van 't ligchaam kwamen vervolgens uit de lucht nedervallen, dewelke al bloedende in een mand gesmeten werden: en toen deze was omgestulpt, zoo kwam daar dezelfde persoon weêr onder vandaan en levendig voor den dag. Ik laat van zulke tegen de natuur strijdende stof en dergelijke vreemdigheden en van deze schriften den bescheiden lezer oordeelen."

J. H. VAN LENNEP.

Een heer van 120 *jaren* (vgl. XI. bl. 224). ALBERTUS DE LA HAYE was med. doctor te 's Gravenhage en is aldaar overleden den 2den februarij 1774, in den ouderdom van bijna 119 jaren. (Hij was geboren 1655, den 18den september.) Zie de *Haagsche Courant* van den 4den februarij 1774. — In het werk, getiteld: *Belangrijke voorbeelden van menschelijke langlevenheid*, enz. 's Gravenhage, bij J. C. VAN LEEUWENSTEYN. 8°. zonder jaartal, wordt op pag. 42 met enkele woorden van hem gesproken. — Nog kan ik hierbij voegen, dat ik zijn geteekend portret bezit, gevolgd naar de originele teekening van A. SCHOUMAN ad viv. del. 1757. 12 Apr. Deze orginele teekening, vroeger in het bezit van den heer C. MOYET te Amst., werd aan den heer G. LAMBERTS te Amst. geschonken voor zijne verzameling centenarissen, en is bij zijn overlijden in het bezit gekomen van den weled. heer J. DE VOS, JZ. te Amst.

W.

Hooge ouderdom in Zeeland (vgl. A. R., XI. bl. 60). Daar het gesprek langzamerhand ook op elders wonende oudjes is gekomen, wil ik nog een paar voorbeelden voegen bij dat van den heer DE LA HAYE, waarvan wij vroeger (*Nav.* XI. bl. 60) iets medegedeelden:

Den 19den maart 1775 overleed te Wijkbij-Duurstede CORNELIS KERSSEN VAN VOGELPOEL in den ouderdom van 110 jaren. Hij had reeds in 1681 en eenige jaren later dezen staat als ruiter gediend, hebbende verscheidene belegeringen en veldslagen bijgewoond (*Ned. Mercurius* 1775, bl. 79).

Den 13den april 1749 stierf in het st. Jobs gasthuis te Utrecht JAN KUIPER, bijgenaamd *Jan Praktiseer*, geboren te Schoonhoven, oud 111 jaren, 1 maand en 3 dagen (*Ned. Jaerboeken*). Zijn portret heb ik in vroegere jaren in het Bartholomei-gasthuis menigmalen gezien.

Den 13den september van hetzelfde jaar verloor Deventer haar oudsten inwoner in den persoon van JAN POLAK, oud 113 jaren. Hij was matroos, slaaf, soldaat en vellebloотersknecht geweest en eindigde als bediende van dat gilde.

Den 9den september 1760 stierf te Oudewater jufvr. CRISTINA HENRIETTE SCHRIJVER, in den ouderdom van 101 jaar en 4 dagen. Zij was de kleindochter van den beroemden PETRUS SCRIVERIUS (geb. 1580, overl. 1653). In den *Nav.* (VIII. bl. 262) is door mij vroeger eens gesproken, met het oog op de bekende 128 jaren uit het verhaal van JUNIUS, over den tijd, waarin de eene of andere gebeurtenis alleen door »hooren zeggen" kan worden overgebragt. Door tusschenkomst van genoemde jufvr. SCHRIJVER zouden daarvan misschien curieuse voorbeelden bij te brengen wezen. Er zijn nog een paar medewerkers aan dit tijdschrift, die zich uit Utrecht den eerwaardigen grijsaard nog wel herinneren zullen, die zoo onderhoudend van oude zaken wist te vertellen en die van jufvrouw SCHRIJVER, zijne oudtante, meen ik, in zijne vroege jeugd veel vernomen had, en deze jufvrouw, leest men in de *Ned. Jaerboeken*, had een »weergaloos geheugen en hield zich dagelijks bezig met de gepasseerde gebeurtenissen van haren tijd." Die indrukken kunnen soms zoo sterk zijn dat de grijsaard, waarvan ik spreek, in 1829 of 1830 misschien, aan een mijner betrekkingen, een geacht medewerker in den *Navorscher*, van iemand iets verhalende er bijvoegde: »De vader van N. N. was een der Regters van OLDENBARNEVELD, doch dien hebt gij niet meer gekend."

Maar »pour revenir à nos moutons," de voorbeelden van hoogen ouderdom moet men eigenlijk in het buitenland zoeken.

Den 1sten December 1794 stierf te Falmouth mistr. FREEMAN, oud 118 jaren, hebbende al haar vermogens, behalve dat haar gezigt wat gebrekkig werd (*Ned. Merc.* 1794, bl. 23). Zij moest echter onderdoen voor CHRISTIAAN DRACHENBERG, die te Aarhuis in Jutland leefde, en die 140 jaren oud zijnde, nog dagelijks wandelde (*Mercurius* 1767, bl. 79). Als hij dood is, wat de waarschijnlijkheid voor zich heeft, zou hij de vlag moeten strijken voor JOZEF SURRINGSON, die in 1797 in een dorpje bij Bergen in Noorwegen overleed en 160 jaren oud zou zijn geworden (*Mercurius* 1797, bl. 559).

Als er destijds overal een goede »burgelijke stand" georganiseerd geweest was, zou menigeen waarschijnlijk vrij wat jaren minder hebben geteld.

♀²—♀.

AANKONDIGING VAN BOEKEN.

Jacob van Maerlant, bekroonde verhandeling in den letterkundigen wedstrijd, uitgeschreven door het belgisch staetsbestuur, door C. A. SERRURE. Van de drie op de prijsvraag over MAERLANT ingekomene antwoorden, heeft dat van den heer C. A. SERRURE den prijs weggedragen. Het eerste gedeelte handelt over MAERLANTS leven. Hieromtrent is de schrijver tot deze resultaten gekomen. MAERLANT was een Vlaming, geboren in Brugge-ambacht. Het woord *Brurambacht* in de bekende plaats van den *Alexander* moet, zoo als dr. SNELLAERT reeds had voorgesteld, verbeterd worden in *Bruxambacht.* Het geboortejaar van den dichter valt waarschijnlijk omstreeks 1220. Zijne latere verblijfplaats, waaraan hij zijnen naam ontleende, was het nu bij den Briel aangetrokkene Maerlant. Hij was een leek, en heeft misschien het kosterschap te Maerlant waargenomen. In de volgende hoofdstukken worden zijne werken behandeld. Eerst de *Trojaansche oorlog* en de *Alexander*, welk laatste gedicht de schrijver met JONCKBLOET tot 1246 brengt, daarna de *Rijmbijbel*, de *Wrake* en *der Naturen bloeme*, de *Heimelicheit* en de *Spiegel Historiael.* De heer SERRURE vermoedt, dat MAERLANT het verhaal der gebeurtenissen tot op zijnen tijd heeft voortgezet en dat derhalve de velthemsche *Spiegel* niet als een vervolg op dien van MAERLANT te beschouwen is. Van den *Wapene Martijn* wordt de inhoud uitvoerig opgegeven en daarna van de overige strophische gedichten van MAERLANT gesproken. Merkwaardig is het volgende hoofdstuk over MAERLANTS afbeeldsel op het stadhuis te Damme, zijn graf en den steen die het gedekt heeft. Het zesde eindelijk schetst zijnen invloed op letterkunde, taal en beschaving. Men vindt hier niet alleen het goede wat vroeger van den dichter gezegd was met vlijt bijeengebragt en ordelijk en duidelijk voorgesteld, maar ook op verscheidene punten over MAERLANT en zijne werken nieuw licht verspreid.

Het IVde deel van het *Vaderlandsch Museum*, door prof. C. P. SERRURE uitgegeven, bevat, even als de vroegere, verscheidene belangrijke stukken. Inzonderheid reken ik hiertoe het vierde boek van den *Wapene Martijn.* Het valt niet mede: het rijm is voor den dichter eene ware plaag geweest en het is het voor zijne lezers niet minder. Het rijm, hier geen slaaf, maar een tiran, dwingt den dichter meermalen om te zeggen, wat hij anders nooit gezegd zou hebben, om woorden te gebruiken die zijne gedachten nagenoeg, maar niet geheel juist uitdrukken, of zijne woorden op vreemde wijze door elkander te haspelen. Dat er vrij wat fouten in zijn, zal niemand verwonderen, die het facsimile in de *Mengelingen* van WILLEMS kent en weet dat een slordig geschreven handschrift meestal eenen slechten tekst bevat. Prof. SERRURE schrijft het toe aan HEIN VAN AKEN en belooft later het bewijs te zullen leveren, dat deze waarschijnlijk ook de auteur is van den velthemschen *Spiegel Historiael.* Naar een veel beter handschrift is uitgegeven de *Ridders met de kar*, een fragment van 396 verzen. Voorts worden ons hier medegedeeld een berijmd *Kronijkje van Braband*, een gedicht *Vanden zeven vraghen van Jherusalem Zeghelijn* en een *Vanden Greve ende van Grisillen*, door ANTONIUS GHYSELERS uit het begin der XVde eeuw. Van de oudste uitgave van het volksboek van Griseldis, waarvan den heer S. twee exemplaren bekend zijn, ken ik nog een derde: het bevindt zich op de stadsbibliotheek te Haarlem. In België schijnt het in de laatste eeuwen alleen met de Helena en Florentina te zamen, onder den titel *der Vrouwen perle* uitgegeven te zijn; in Noordnederland echter bleef men het afzonderlijk uitgeven tot in de dagen van BAREND KOENE toe. De vraag, of het *Boec vanden houte* een werk van MAERLANT is, wordt hier beslist. Prof. SERRURE vermeldt acht drukken van dit werk door hem zelven gezien, en daaronder is er geen met den naam van MAERLANT. De eenige autoriteit die daar tegenover staat is de catalogus van LELONG, waar het boek op zulk eene wijze vermeld wordt, dat het blijkt dat het niet op grond van den titel maar naar het vermoeden hetzij van LELONG, hetzij van den zamensteller van den catalogus aan MAERLANT toegekend wordt. Voegt men hierbij de vele punten van verschil tusschen het verhaal, zoo als het hier en zoo als het in den *Rijmbijbel* en den *Spiegel Historiael* voorkomt, waarop VERSNAEIJEN reeds opmerkzaam heeft gemaakt, dan is er geen twijfel meer mogelijk. Voorts vinden wij hier kleine bijzonderheden aangaande ANNA BIJNS, LIPSIUS, ZEVECOTIUS en andere beroemde personen, verscheidene belangrijke charters, mededeelingen aangaande nederlandsche en romeinsche munten, enz.

Van het *Spreekwoordenboek* van den heer HARREBOMÉE ontvingen wij sedert onze laatste aankondiging de XIde aflevering van het IIde deel. Die lijst der spreekwoorden loopt tot het einde van de letter *z.* Wij achten het belangrijke werk bij onze lezers te bekend, dan dat het noodig zou zijn er meer van te zeggen.

GESCHIEDENIS.

Verpligte bedevaarten (vgl. A. R.). Wanneer iemand veroordeeld werd om eene bedevaart naar zekere plaats te doen, was hij tevens genoodzaakt, bij zijne terugkomst, het bewijs te leveren dat hij er geweest was. Een zoodanig bewijs werd genoemd *betoog*.

Er zijn nog eenige dier bewijzen, ook in het Latijn, in het archief van Leiden aanwezig. Zij zijn op deze wijze ingerigt.

Ic YELIS HOEFSLAGHER Cureyt van Berghen, doe cond eñ kenlic allen luden, dat hier te bedevaert gheweest heeft tot den heylighen bloede, JACOB CLAESzoen. In kennisse der waerheyt, so heb ic hier mijn seghel aen gedruct, int jaer ons heren MCCCCXXXIJ (1432) op Sinte Stephaensdach.

Zij zijn op papier geschreven, met een opgedrukt zegel. .. ELSEVIER.

Jan Guttemberg (vgl. XII. bl. 5). ADOLF, graaf van Nassau (walramsche linie), zoon van ADOLF II, en geboren 1404, gestorven 1475, werd in 1462 tot opvolger benoemd van den afgezetten keurvorst en aartsbisschop van Maintz DIETHER VON ISENBURG. Deze, weinig gezind voor zijnen mededinger plaats te maken, vaardigde den 4den april deszelfden jaars een manifest uit, waarin hij op staatsregtelijke gronden de onregtvaardigheid zijner afzetting betoogde en zijne vrienden opriep, om hem in het geruste bezit van zijnen aartsbisschoppelijken en keurvorstelijken zetel te handhaven. En werkelijk hield hij zich nog eenige maanden staande, totdat ADOLF, geholpen door de bewoners van den Rheingau, in den nacht tusschen den 27sten en 28sten october de stad Maintz bij verraad vermeesterde en zijnen tegenstander verdreef. Het leven van dezen graaf van Nassau en zijnen strijd tegen DIETHER VON ISENBURG kan men in het breede vermeld vinden bij E. MÜNCH, *Gesch. des Hauses Nassau-Oranien*, th. II. s. 120—242.

Ruim twee jaren na deze bloedige catastrophe (want 500 der edelste burgers van Maintz verloren daarbij het leven) werd GUTENBERG door ADOLF tot zijn' hofedelman benoemd. Het diploma vindt men bij JOANNIS, *Scriptt. Rer. Mogunt.*, t. III. p. 424, MARCHAND, *Hist. de l'impr.*, part. II. p. 13; KÖHLER, *Ehrenr. Gutenb.*, p. 37, FALKENSTEIN, *Gesch. d. Buchdr.*, p. 121, en in het boven aangehaalde werk van MÜNCH, th. II. s. 224 flg. Het luidt als volgt:

»Wir ADOLF erwelter vnd bestetigter Ertzbischof zu Mentze bekennen das wir haben angesehen annemige vnd willige Dinst, die vns vnd vnserm stift vnser lieber getruwer JOHAN GUDENBERG getan hait etc.; darumb vnd van besundern gnaden wir ine zu vnserem dhiner vnd hoffgesind vffgenommen vnd empfahen. Wir sollen vnd wollen ime auch solichen Dienst, diwile er lebet, nit uffsagen, vnd vff dasz er solichs Dienstes deste bas genesen moge, so wollen wir ime alle jar vnd eins jeglichen jars, wan wir vnsere gemeinen hoffgesind kleyden zu iglichen zyten glich vnsern Edelen kleyden vnd vnsser hoffkleydung geben laissen, vnd alle jare eins iglichen jars zwentzigk malter korns vnd zwey fuder wins zu gebrauchung sines husses, doch das er die nit verkauffe oder verschengke, fry ane vngelt, nyderlage vnd weggelt in vnser stadt Mentze ingehen laissen, ine auch diwile er lebet vnd vnser dhiener sin vnd bliben wurdet, wachens, volge vnd a. Dienst, schatzung vnd ander in gnaden erlaissen. Vnd hat vns darüber der egen JOHANN GUDENBERG in trüwen gelobet. Eltvil am dornstag sant Antonientag mccccIxv."

Wat ADOLF met die »annemige vnd willige Dinst" mag bedoeld hebben is tot heden nog niet op historische gronden aangetoond. Zoo veel is zeker, dat GUTENBERG een ijverig aanhanger van ADOLF geweest is, en vrij algemeen vermoedt men, dat hij de hand gehad heeft in het verraad van den nacht tusschen den 27sten en 28sten october 1462. Zie SCHELTEMA, *Gesch. en letterk. Mengelwerk*, dl. VI. st. 2. bl. 20 in de noot. B[t].

Mr. Jacob, ingenieur te Leyden A[o]. 1481 (vgl. A. R.). De man, hier bedoeld en naar Middelburg ontboden ter versterking van de stad, wordt doorgaans genoemd Mr. JACOB CLEMENS, van Gouda. In eene rekening van Gouda van 1481 (betreffende de wapening tegen Utrecht), op het archief te Leiden aanwezig, komt hij voor als *mr. werkman van het blokhuis tot Hoorn*. Hij leefde nog den 12den november 1482. .. ELSEVIER.

Tulpenhandel (vgl. A. R., XII. bl. 135). Dat men reeds eenen geruimen tijd vóór 1636 de tulpen duur, naar sommiger oordeel veel te duur betaalde, zien wij uit ROEMER VISSCHERS *Zinnepoppen*. In de 4de van het 1ste schok heeft hij het op hen geladen die aan horens en schelpen hun geld besteden. In de 5de, waarboven staat: »Een dwaes en sijn gelt sijn haest gescheyden", zegt hij het volgende: »Dese Sinne-pop is de voorgaende niet seer ongelijck, als spruytende uyt een selve reden, daerom sal in 't voorgaende genoegh geseyt zijn; want een vreemt hoornken of nieuw bloemken, 't is niet dan tuylery: maer de hoorn-sotten behoeven soo groote spilpenningen of hoven niet te koopen en

onderhouden als de Bloemisten." Het plaatje stelt voor twee tulpen en twee tulpenbollen. Er staat onder:

De lust kost seker veel. Dees tuylige bloemisten,
Om een soo teeder waer, hun herde geldt verquisten.

Was de tulp toen nog een »nieuw bloemken?" Wanneer ROEMER VISSCHER zijne *Zinne-poppen* schreef weet ik niet: hij stierf den 11den februarij 1620. P. L. Wz.

Geboortedagen der kinderen van prins Willem I (vgl. A. R.). In den *Navorscher* is hiervan menigmaal sprake geweest, en ik zoude het stilzwijgen daarover hebben bewaard, ware het niet, dat ik bedoelde dagen gevonden had in een *Keurboek* der stad Leyden, A°. 1590 (n°. 22, bl. 93).

De secretaris JAN VAN HOUT († 1609) schreef daarin het volgende:

A°. 1576 lesten Maert is binnen Delft geboren mejonckvrouwe LOUYSE VAN NASSAU.

A°. 1577. Maert 26. 's morgens ten 7 uren is tot Middelburg geboren mejonckv. YSSABELLA VAN NASSAU.

A°. 1578. July 3. Ten 1 uyr na den middag, is t'Antwerpen op het Casteel geboren Mejonckv. CATHARINA BELGIA VAN NASSAU.

A°. 1579. Aug. 18. Tusschen 10 en 11 uyren voor den middag is te Antwerpen op 't Casteel geboren Mejonckv. FLANDRINA VAN NASSAU.

A°. 1580. Sept. 27. Is te Antwerpen op 't Casteel geboren Mejonckv. CHARLOTTE BRABANTINE VAN NASSAU.

A°. 1581. Dec. 9. Ten 3 uyren 's morgens is te Antwerpen geboren op 't Casteel, Mejonckv. AMELYNE VAN NASSAU.

A°. 1584. January 29. Is binnen Delft geboren Jonck. FREDERIK HENDRIK VAN NASSAU.

Over den doop der vier dochters, te Antwerpen geboren, zie men GACHARD, *Corresp. de Guill. le Taciturne*, t. VI. 310 etc.

.. ELSEVIER.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105, 194, 290, 354; XII. bl. 1, 67, 130). In de notulen van burgemeesteren van Leiden van den 20sten maart 1670 leest men: »Is goedgevonden dat in het toekomende aan alle steden sessie hebbende in de Vergadering van Holland geschreven zal worden *Edele Agtbaere Heeren*, en binnen in de Missive *Uw. Ed. Agtb.*, en aan de steden geene sessie hebbende in de Vergadering, *Erntfeste*, *wijse*, *voorzienige en zeer discrete Heeren*, en binnen in de missive, *UE.*"

.. ELSEVIER.

Paraplüies (vgl. A. R.). Bij het reeds medegedeelde kan ik voegen, dat volgens de *Lettres d'un voyageur Gueldrois*, eene voorname engelsche dame hem, reiziger, in 1788 verzekerd had, »qu'on n'osoit pas encore, il y a cinq à six ans porter des parapluies dans les rues" (van Londen), »à présent tous les laquais s'en servent. Il ne seroit pas prudent toutefois d'y paroitre chapeau-bas, et en habit galonné." Ik herinner mij, voor eenige jaren op reis te Straatsburg zijnde, van goeder hand vernomen te hebben, dat men aldaar gewoon is eene paraplüie te noemen *eine regenparapluie*, in onderscheiding van een parasol, die daar *sonneparapluie* heet.

H. R.

Het kruisvertreden in Japan (vgl. A. R.). In het *Journal des Sçavans* van october 1765 vindt men een vertoog over Japan van den beroemden ONNO ZWIER VAN HAREN, hetwelk in de *Vaderl. Letteroefeningen* van 1765, dl. VI. st. 2. bl. 273, vertaald geplaatst is. Later verscheen het afzonderlijk, onder den titel van *Japan, met betrekking tot de Hollandsche Natie en den Christelijken Godsdienst*, Zwolle 1775, welke uitgave wederom de eer eener vertaling genoot, ten titel voerende: *Recherches historiques sur l'état de la Réligion Chrétienne au Japon, rélativement à la Nation Hollandaise, trad. du Hollandais.* Londres 1778.

De laatste fransche vertaling bevindt zich in de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage. Mogt nu de heer J. H. VAN LENNEP inzage bekomen van een der opgenoemde werken en zich daardoor van de waarheid of onwaarheid der bewering van het *kruisvertreden* overtuigd hebben, daar er gewis iets over zal gezegd zijn in dat werk, dan geef ik hem in bedenking om het resultaat van zijn onderzoek in den *Navorscher* op te geven, waarmede ik mij ten hoogsten zal verpligt achten, en wat ook vele lezers van dit tijdschrift niet dan zeer welkom zou zijn.

S. v. W.

Evert Christiaan Staringh of Staering (vgl. XII. bl. 109). Mr. B. H. LULOFS geeft in zijne *Schets van Gelderlands voortreffelijken dichter Mr.* A. C. W. STARING, in de *Aanteekeningen*, bl. 246, te kennen, dat de naam der familie STARING door verschillende takken van dat deftig geslacht zeer verschillend geschreven werd. Sommigen schreven STARING, anderen STAERING, nog weer anderen STARINGH. EVERT CHRISTIAEN STAERING was des dichters oom, van wien ik, met $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ gaarne levensbijzonderheden zou kennen, om bij zijn portret te voegen. J. C. K.

[Aan het verlangen van J. C. K. wordt al aanstonds door het volgende antwoord voldaan.]

Evert Christiaan Staringh of Staering. Eene manmoedige daad van STARING (zoo wordt zijn naam geschreven), door hem aan de Kaap de Goede Hoop in 1783? volbragt, is, mijns inziens, wel waard ter algemeene be-

kendheid gebragt te worden. Men vindt haar vermeld in de *Reize in de binnenlanden van Afrika*, door LE VAILLANT, dl. III. *Inleiding*, bl. xx—xxiii. Alhoewel dat werk niet zeldzaam is, zullen echter vele lezers van dit tijdschrift het niet bezitten en ook niet in de gelegenheid zijn er inzage van te nemen, waarom ik dan ook vermeen hun geen ondienst te doen met dat verhaal af te schrijven. 't Luidt aldus:

»Daar was een schip, onder *Deensche vlag*, in de baai van de Kaap komen ankeren en men had meer dan eene reden om te vermoeden dat het òf een *Engelsche spion*, òf ten minsten een *transport-schip* met oorlogs-ammunitie voor den vijand was. STARING, die het commando over de ree voerde, meende dat het, in die hoedanigheid, zijn plicht was zulks zelf te gaan onderzoeken en met dat oogmerk bemande hij zijne sloep en gong aan boord van het schip om het te doorzoeken. Dat was juist hetgeen de *Deen* vreesde. Naauwelijks zag hij den Kapitein in zijne magt of hij gaf bevel om het anker te ligten, gong onder zeil en wilde zee kiezen. Maar STARING, die dit verraad voorzien had, had ook, vóór hij de haven verliet, voorzorgen gebruikt om het te beletten. Hij gaf van het verdek van het schip een afgesprooken sein en op hetzelfde tijdstip gong de westelijke batterij, die hij had laaten aanleggen en die zijnen naam droeg, los en vuurde op het schip. Te vergeefsch vaart de *Deen* tegens hem uit en dreigt hem, als hij geen strijdig teken geeft en het vuur van de batterij niet doet ophouden, hem aan de groote mast te binden en hem bloot te stellen om door het kanon, dat hij doet afvuuren, doodgeschoten te worden; niets maakt hem vervaard en, verre van dat lafhartig voorstel in te willigen, herhaalt hij zijn sein, dat een verdubbeld vuur veroorzaakt. Op dit gezigt wordt het scheepsvolk woedend; men valt op hem aan, men mishandelt hem, men bindt hem aan de mast, maar STARING steekt in het midden der gevaaren nog den spot met zijne moorders. Gij weet niet wat gij doet, zeide hij hun al lagchende. Hoe! ziet gij dan niet dat die kogels op mijn' last koomen, dat zij mij kennen en mij geen leed zullen doen. Zijne spotternij wierd gelukkig bewaarheid. De kogels vloogen rondom hem henen en hij wierd niet geraakt. Maar het schip wierd zoo gehavend dat men het welhaast zag strijken en schandelijk koomen ankeren onder de batterij, die het beschooten had. Ondertusschen deed deze onderneming, die bijna in een' oogenblik beslist was, den held, die haar bestierd had, veel eer aan, naardien het inderdaad een smokkelaar was, die goede prijs verklaard en, zoo ik geloof, ten voordeele van de *Maatschappij* verkogt wierd."

S. v. W.

Peter de Groote en Nederland. Wanneer een gedrukt stuk, waarin de betrekkingen tusschen Rusland en Nederland gedurende de regering van PETER *den Grooten* worden toegelicht, niet opgenomen is of besproken wordt in JAC. SCHELTEMAAS *Rusland en de Nederlanden* of in de *Essai d'une bibliographie Neerlando-Russe* van den uitgever dezes, den heer FRED. MULLER, dan mag men zulk een stuk wel onder de hoogst zeldzame rekenen en krijgt het eene zekere waarde als curiositeit.

Dit is het geval met een blaadje in kl. folio formaat, waarvan drie der vier bladzijden gedrukt zijn en waarvan de inhoud voor de geschiedenis van onzen handel, bepaaldelijk den boekhandel, op Rusland niet van belang is ontbloot.

Terwijl ik het blaadje afschrijf voor de lezers van den *Navorscher*, moet ik daarbij doen opmerken, dat de hier genoemde JAN THESING in het werk van SCHELTEMA herhaaldelijk wordt vermeld, eens als de bankier van czaar PETER, die al de betalingen van koop enz. voor het gezantschap bezorgde (II. bl. 222, 223), en eens als de medeonderteekenaar van een »Request der Kooplieden te Amsterdam, op Rusland handelende, aan de Burgemeesters en Regeerders der stad Amsterdam." Dit request had ten doel het bij een brengen van *f* 50,000, »tot domestieke costen", gedurende het verblijf hier te lande van het moscovisch gezantschap (1698) (II. bl. 393—396).

—ll.

COPIE Uyt last van den Grooten VORST en HEER, Waer van diergelijck Exemplaar is gesonden na de stad van ARCHANGEL.

Aen den doorluchtigen Prins MICHAEL IWANOWIZ, Doen FRANÇOIS LE FORT, FEDDOR GOLOWIN, PROKOFEI WOSNIZIN, haer groetenisse:

Aangesien in 't tegenwoordige jaer 6206, 14 May, seer eerbiedig heeft versocht aen den *Grootmagtigsten* en *Doorluchtigsten* HEER en ZAAR, *Grootvorst* PETER ALEXEWITS, der beyder Russen VRIJHEER en HEERSCHER, *Jan Thesing* inwoonder tot AMSTERDAM, in wiens verzoek- schrift dit volgende is vermelt; hoe deselve met schuldig respect doet weten, dat voorgenomen heeft, en tegenwoordig besig was, om te verveerdigen en uyt te geven sekere *Kaerten* van LANDEN, STEDEN en ZEEN, die alreeds onder de Pers waren, of noch gedrukt soude werden, nevens verscheyde Boeken van OORLOGS saken, so te Water als te Land, als ook sulke die de Wis-Konst en Vesting-bouw verhandelen, beneffens die van allerly Hand-werk en andere vrye Konsten, so in de RUSSISCHE en HOLLANDSCHE taal gedrukt, of in 't bysonder in de HOLLANTSE tael, of in de RUSSE: te gelyk in groote en kleyne banden, met dese voorwaarde, dat hy *Thesing*, alle de voornoemde Boeken door 't gant-

sche Rijk en Land, van sijn *Grootmachtigste* ZAERSE MAJESTEYT mochte versenden, waar door zyn MAJESTEYTS onderdanen die vrucht konden genieten, om den selven met meerder kennis by alle gelegentheyd dienst te doen; op dat dan hier om geen moeylykheyd spruyt, en niemand den *Suppliant* kome te verhinderen of beletten, gelyk uyt baetsucht, door slinkse handeling en quaadaardigheyd, tot des *Suppliants* schade soude konnen geschieden. Over sulks versocht, dat dit alom mochte werden bekend gemaekt, om veylig en versekert 't selve alleen in 't werk te stellen en uyt te voeren, op dat in 't oversenden van al sulke Boeken geensints wierde belet en verhindert, alsoo anders geen vergelding van so grote kosten so voor 't tegenwoordig als toekomend te verhopen soude sijn: aengesien tot voortsetting en uytvoering van soo grooten werk, waar toe den *Suppliant* reeds soo veel geld heeft besteed gehad en uytgeschoten, en noch gereet was om te besteden en uyt te schieten.

Op hoop dan van 't geen soo voortreffelyke AMBASSADE van syn ZAERSE MAJESTEYT heeft believen te seggen, versoekt den *Suppliant Privilegie*, en alleen macht en last, om sonder eenig aenhouden, bekommering, of belet alle het voorverhaalde gedrukte, of noch te drukken, in en door het ryk van sijn ZAERSE MAJESTEYT toe te senden, en te verkopen, tot een behoorlyke en billyke prys: om welke redenen met seer ootmoedige eerbiedenis den *Suppliant* versocht, dat hem dese weldaat en *Privilegie* werde vergunt, voor de tijd van *vyftien jaeren achter een volgende*, met vryheid van syn ZAERSE MAJESTEYT aen hem alleen, met verbod aen ieder in 't besonder, wie het soude mogen wesen, geen de minste Boeken of Kaerten uit (*sic*) *Territoir* van zyn ZAERSE MAJESTEYT buyten hem in te brengen en in te voeren, gelyk als weereld Kaerten in 't algemeen, of Zee- en Land-Kaerten in 't bysonder, allerley soorte van Boeken, van Oorlogs-handelingen in 't algemeen, Zeeslagen te Water, en Veldslagen te Lande, door roemruchtige helden uytgevoert. Boeken van Wis-konst, Bouw-konst, Vesting-bouw, van Landen en Steden, voorts Boeken van allerley vrye konsten, handwerken en wetenschappen, in de DUYTSE en RUSSE tael byeen, of in ieder tael bysonder, in groote en kleyne Banden; met scherp verbod aen alle in 't gemeen, en ieder in 't byzonder, so binnen als buyten, dat niemand sig vervoege oyt of op eenig der hande manier 't selve te overtreden, om eenige van de alvorens verhaelde boeken in te voeren, veel min deselve te verkopen, op verbeurte van alle deselve Boeken, die van den *Suppliant* niet werden bevonden te zyn, en daar en boven met een straffe ter goed dunken van zyn ZAERSE MAJESTEYT, waar van twee derde parten sullen syn voor zyn ZAERSE MAJESTEYT, en 't andere derde part voor den *Suppliant* in gereden gelde; en op dat de Boeken van den *Suppliant* van andere werden onderscheyden, gelyk ook de Landkaerten als andere, so sal denselve alle de Boeken, die hy voor de sijne sal erkennen met zyn gewoonlyk hand teekening onderschryven, en met zyn Segel met rood Lak. Versoekende voorders, dat van dese *last* en *Privilegie* in geschrifte werde gegeven *publyke kennis*, ter plaetse daer men sulks alom gewoon is te doen, op dat niemand hier pretendere Ignorantie.

En wat het recht van Tol belangt van gemelde Boeken en Kaerten, of iets diergelyks, 't selve refereert den *Suppliant*, aen de arbitragie en goede gedagten van zyn ZAERSE MAJESTEYT.

DE VORST en GROOTMAGTIGSTE HEER en
ZAERSE MAJESTEYT, PETER
ALEXEWITZ,
der beyder Russen VRYHEER.

Gehoort hebbende de vorenstaende bede, heeft deselve aen den *Suppliant Jan Thesing* goedertierentlyk toegestaen en vergunt, als mede gelast te doen drukken alle Kaerten des Werelds, Land- en Zee Kaerten, alle beeltenisse van voorname *Personagien*, alle voorens genoemde Boeken handelende van OORLOG so te Water als te Lande, als ook die van *Bouw- Konste*, *Wis-Konst*, *Vesting-bouw;* Boeken van allerley kennis, *vrye Konsten*, *Handwerken*, behalven van de GRIEKSCHE en GEESTELYKE BELYDENIS in de DUYTSE en RUSSE tael met letteren van ieder in sijn tael in een band te gelyk, of ider in 't bysonder: de gemelte *Boeken* en *Kaerten*, van de geheele waereld, *Printen*, of *Beeltenissen* van alle voornaeme *Heeren* en *Personagien*, van AMSTERDAM tot in 't RYK van zyn ZAERSE MAJESTEYT af të schepen op ARCHANGEL, en in alle andere Steden en Plaetsen van geheel RUSLAND, op dat daar door zyn ZAERSE MAJESTEYTS onderdanen gereet, en gehoorsaem worden geoeffend en veel winst toegebragt.

Welke invoering van *Boeken*, *Kaerten*, *Printen*, als ook 't geen meer daar toe behoord, sal beginnen met het tegenwoordige jaer en volgens *vyftien jaeren achter een*, alles in sulken en sodanigen grooten of kleynen Formaet als het den *Suppliant* sal goed dunken: zynde hem alleen dit vergund, met scherp verbod aan alle anderen, of ieder in 't bysonder, wie het soude mogen wesen, die ter contrarie sulks soude derven ondernemen om diergelyke Boeken te doen drukken, of gedrukt synde deselve in 't RYCK van zyn ZAERSE MAJESTEYT in te voeren, veel minder om deselve te verkopen, op verbeurte

van alle de Exemplaren, die gevonden en ingebracht sullen syn, en daerenboven noch gehouden zyn te betalen *duysend Ryxdaelders*, waer van twee parten sullen vervallen aen de Schat-kamer van zyn ZAERSE MAJESTEYT, en 't andere derde part aen den *Suppliant Jan Thesing;* op dat dan dese zyne *Kaerten*, *Printen*, *Beeltenissen*, *&c.* en andere Boeken onderscheyden, en van alle andere bekent mogen syn, so sal den voorverhaelde *Jan Thesing* alle het gedructe met zyn gewoonelycke Handteeckening en Segel merken. Sullende van alle Boeken, die te koop werden gebragt tot ARCHANGEL, moeten betalen *vier stuyvers* van de waerdye van *vyf guldens* in de Schat-kist van zyn ZAERSE MAJESTEYT, en van alle belasting en *Inlantse Tol*, vry zyn iets te betalen, noch in ARCHANGEL, *nochte in eenige* STEDEN, *ofte ten platten Landen*, en ingevalle der eenige *Boeken* mochte wesen, of eenige *Kaerten*, *Printen* of *Beeltenissen*, *&c.* die tot ARCHANGEL niet konden werden verkogt: in sulken geval sal den voornoemden *Suppliant* dit vooren verhaelde mogen versenden na MUSKOUW, of andere Steden, en Plaetsen in GROOT RUSLAND, of werwaerts het den selven sal believen; mits dat het selve in MUSKOUW ten HOVE werde bekent gemaekt, en vertoont, en van alles seker raport gedaen.

Voorts belast Sijn ZAARSE MAJESTEYT dit alles ter SECRETARIE in ARCHANGEL aen te teykenen, op dat hier van PALATINEN, CANCELIEREN, of andere Bedienden, mitsgaders buyten en binnenlantse Kooplieden genoegsame kennis en advertentie mogen hebben, om sich daer na te reguleeren. Sullende de gemelde *Jan Thesing*, *of sijne Bedienden*, gehouden zyn alles 't geen voorsz. is na te komen, en aen syn ZAARSE MAJESTEYT voldoening te geven, soo dra deselve *Boecken &c.* uyt HOLLAND tot ARCHANGEL sullen gekomen zyn, en van syn Koopmanschap, en passagie met alles daer toe behoorende, van sijn aenbrengen der meergenoemde Goederen, behalven de voorens verhaelde GEESTLIKE, aen 't HOF van syn ZAARSE MAJESTEYT kennis geven, volgens den inhout der *Privilegie.*

A°. 1698. 14 May, *Oude Styl.*

Haarlemsche bloembollenteelt. Waar vindt men daarvan de vroegste sporen, en is het als bewezen aan te nemen, dat Haarlem zich eerst in de XVIde eeuw op dit vak van tuinbouw heeft toegelegd? Zoude de beoefening daarvan niet veeleer van veel vroeger, van de tijden der kruistogten, dagteekenen?

J. H. VAN LENNEP.

Christelijke gereformeerde school te Konstantinopel. In het request van den waalschen predikant van Sas van Gent, P. HARENC, in 1746 aan den raad van state ingediend om den adjunct-predikant MAGNET JR. in zijne plaats te mogen stellen, komt voor »dat toen hij als kapellaan van den eng. ambassadeur ridder SUTTON te Turijn woonde hij de Waldenzen in de valleien van Piemont had bezocht en eenige brieven voor de nederd. en waalsche synode in ons land had medegebragt; dat deze brieven in 1718 de dames DE L'ESPAUL aanleiding gegeven hadden tot eene milde gift van 13000 gld. voor hare ongelukkige geloofsgenooten en voor het jaarlijksch onderhoud van *drie* wald. studenten om de kerken in de valleien te bedienen; dat een dezer studenten GONNET genaamd supplicants opvolger geworden is te Konstantinopel, waar hij eene »Christelijke school voor de Gereformeerde Christenen, *actuel*," in wezen heeft gevonden en zulks (1746) thans nog is; dat deze School gesticht is door P. HARENC, op een appointement van 500 gld."

Deze school moet door hem gesticht zijn toen hij kapellaan was bij den afgezant van h. hoog mog. of wel bij zijn excell. graaf COLJAR, doch altijd vóór 1718, want het volgende jaar werd hij predikant onder het kruis in de oostenrijksche Nederlanden en 1723 te Sas van Gent.

Is iemand in staat te zeggen wie de dames DE L'ESPAUL waren; welk het juiste jaar is van de stichting dezer school te Konstantinopel; hoe lang zij heeft bestaan en welke hare lotgevallen geweest zijn?

Sas van Gent. F. CALAND.

Turenne. In welke betrekking staat de bekende maarschalk HENRI DE LA TOUR D'AUVERGNE, vicomte de Turenne, tot FREDERIK MAURITIUS DE LA TOUR D'AUVERGNE, markies van Bergen op Zoom, kolonel generaal der ligte kavalerie van Frankrijk, gouverneur en senechal van Opper- en Neder-Limosin, luitenant-generaal van het koninklijk leger, geh. 1°. met FRANÇOISE VAN HOGENZOLLERN, uit het keurvorstelijk huis van Brandenburg, uit welk huwelijk 4 zoons en 3 dochters voortsproten. FREDERIK MAURITIUS was de 2de zoon van FREDERIK MAURITIUS DE LA TOUR D'AUVERGNE, hertog van Bouillon, die in 1561 zijne souvereiniteit van Sedan aan koning LODEWIJK XIV afstond, die hem daarvoor gaf de hertogdommen van Albret en Chateau-Thierry, met de graafschappen Auvergne en Evreux.

Hoe en wanneer werd de eerstgenoemde FREDERIK MAURITIUS markies van Bergen op Zoom?

Heeft de beroemde maarschalk DE TURENNE bij zijne vrouw, de dochter van den maarschalk DE LA FORCE (DE CAUMONT, duc de la Force?), ook kinderen nagelaten?

Sas van Gent. F. CALAND.

Zijwormen te houden in 1421 *verboden.* Het *gefaliede Bagijnhof* te Leiden (thans de akademische bibliotheek) bestond reeds in 1293; want in dat jaar maakte de regering van Leiden met die bagijnen eene overeenkomst omtrent hun onderling erven, welke overeenkomst nog oorspronkelijk aanwezig is. In 1421 maakte de regering van Leiden een nieuw reglement voor die bagijnen, waarin onder anderen bepaald werd dat zij geene zijden kleederen mogten dragen, en ook geene »*zijwormen mogen houden*, *waarvan men zijde of pulmaet spint.*"

Omtrent het woord *pulmaet* schrijft een mijner vrienden het volgende:

Het is, naar de gewone hollandsche omzetting der *l*, populaire uitspraak voor *plumaet*, het latijnsche *plumatum*, anders ook *plumarium* geheeten. Zie DU CANGE, V. p. 311—312. Afgeleid van *pluma*, was *plumatum* oorspronkelijk *borduurwerk met ingeweven of ingewerkte vederen*, bij uitbreiding *borduurwerk met figuren*, *vogels*, *bloemen*, enz. Nog heden wordt het borduren met lange steken, zoo als bij het werken van figuren gebruikelijk is, *broder au plumetis* geheeten, in tegenstelling van *cordonneren.* .. ELSEVIER.

Het spelen van het Ontzet van Leiden A°. 1651. In 1651 had de regering van Leiden toegestaan, dat het *Ontzet van Leiden A*°. 1574, ten tooneele zoude gevoerd worden.

De predikant PIETER DU BOIS vond hierin eenig bezwaar, en verzocht tot *ontlasting van zijn gemoed*, dat de uitvoering achterwege mogt blijven, 1°. omdat daarin Gods naam werd aangeroepen, 2°. omdat er twee mannen in vrouwen kleederen in verschenen.

Hierop besloten die van den geregte den pensionaris der stad te verzoeken, aan ds. DU BOIS bekend te maken, dat zij door de genoemde redenen niet bewogen kunnen worden om in het bedoelde spel eenige verandering te maken, maar het in »maniere als het geconcipieert is, te zullen laten spelen," en dat zij verzoeken, dat ds. DU BOIS »gelieve zijn gemoed gerust te houden," en »*vooral in zijne predicatien van de voornoemde zake geene vermaning te doen.*" Actum 9 Aug. 1651.

.. ELSEVIER.

Vischmarkt te Leiden A°. 1471. In eene keur van den 7den april 1471 leest men: »So en sel men voirtan geen *steur*, *bruynvisch*, *zeehonden* of *salmen*, zy zijn versch of gesouten, anders verkopen dan by de ponde, by der boete van xvij ß."

Men kan dus hieruit afleiden dat die soorten van visschen toen gebruikt werden; thans zal men er niet mede gediend zijn, de zalmen uitgezonderd. .. ELSEVIER.

[Over het eten van zeehonden en bruinvisschen door onze voorouders zie men ook VAN WIJN, *Hist. en Letterk. Avondstonden*, dl. II, bl. 77 en verv.]

Keur voor de barbiers en chirurgijns, 10 *junij* 1441 *te Leiden.* In een der perkamenten keurboeken van Leiden, komt daarover het volgende voor:

1°. So en zel nyemant van den ambocht voors. *scheren* des sonnendages, vigelydagen, onser vrouwendage, des heylige sacramentsdage, ons heeren hemelvairtsdach, ende binnen den drie hoichtyden, als paesken, pynxster ende kersavont; by der boete van xii ß.

2°. So en zel nyemant *hoick* of *winkel* setten binnen der vryheden van Leyden, hy en sel poorter wesen, ende so wie binnen Leyden ene *hoick* of *winkel* settet, die sel eerst den gezworen geven totter *outair behoeff* van Sinte COSMAN ende DAMEANUS een quartier van enen nobel den dienst goids mede te doen, by der boete van xii ß (nochtans den gesworen hoir gemoede te hebben by derselver boete).

3°. So en zel nyemant *hoick* binnen Leyden setten hy en can een *punt van ene vlym maken* ende siin messen hantieren; gelyck dat behoirt, ende hy *sel weten in wat teyken dat die maen is*, *want er sonderlinge veel gebrex in valt* (!) ende dat kenlic te bewysen by drie surgyns of berbiers die sy daertoe ordineeren ende setten sellen dier bequaem toe siin, by der boete van xii ß.

4°. So wie den ambocht van de surgyne of barbieren voirtan leeren wil, die sel geven den gesworen totter outair te helpen een pont *was*; dies niet en dede verbeurde xii ß; (nochtans den geswore hoir gemoede te hebben van den pont *was*).

5°. So en sel nyemant voirtan tsavonts scheeren, after dat die klocke tien geslegen heeft, ten wair of een geseten wair ende wair begonnen te netten, dien mocht men voirt scheeren, sonder verbeure ende niet anders, by den boete van iii ß.

6°. So en zal gheen suyrgyn of berbier, bloet laten staen op syn veynster butens huys after dat die clocke één heeft over myddage, by der boete van iii ß; desgelyx so en sel gheen suyrgyn of berbier bloet op syn veynster laten staen buten huys, terwyle als men *cruce* of *prosessy*, voorby syne huyse draecht, opte boete van iii ß.

De oorspronkelijke gildebrief van 1445, op perkament geschreven, is nog in het archief van Leiden aanwezig.

.. ELSEVIER.

Onkosten wegens het drukken der Justificatie van den Magistraat van Leiden, *A*°. 1579.

Het is bekend dat de regering van Leiden eene eigene drukkerij op het raadhuis bezat, die van 1577 tot 1609 bestaan heeft, en waarover de stadssecretaris JAN VAN HOUT het bestuur had.

Toen de regering van Leiden genoodzaakt

was, zich over eenige harer handelingen te regtvaardigen, gaf zij in 1579 een boekje uit, onder den titel van *Justificatie des Magistraets tot Leyden* enz., welk boekje op hare eigene pers is gedrukt geworden. Hiervan bestaat nog de volgende rekening, aldus genaamd:

»*Particuliere* reeckeninge gehouden by JAN VAN HOUT, Secretaris der stad Leyden, van costen gevallen over het drucken van de Justificatie derzelver stede, beroerende de *oneensheyden* tusschen de Magistraet der voorss. stede en eenige *gemutineerde* borgeren, het *mitte religie* bedeckende; de welcke in de maent van Augusto des voorss. jaers uytgegaen is; gestelt in ponden van veertich groot, tpont, schelling en penning naar advenant van dien."

Eerst zyn tot de voorss. Justificatie gebruyct geweest *zes* riemen papiers, gelevert by JACOB ADRIAENSZ. bouckebinder, de riem tot ij £. fac^{t}. . . . . xij £.

Noch zyn daertoe gebruyct geweest, *zeven* riemen papiers van Uytrecht gecomen, de riem tot xxxv ß en van vracht ij ß. fac^{t}. . . . xij £. xix ß.

Noch betaelt voor de voors. Justificatie groot zynde *tien* bladeren, te zetten en drucken, 't blat tot iij £, maeckende hier. xxx ß.

Noch betaelt voor den inct daertoe verbezicht tusschen de *drie* en *vier* ponden . . x ß.

Noch voor coorden die op t Raedhuys gespannen zyn geweest, omme t werc daerop te drogen . . . . ij ß. vi d.

Noch betaelt voor *dertich bouxkens* in *horen coperkelen* te binden, mit rode zyden bandekens, dewelcke van stadswegen aen de Heeren Staten en steden wech gezonden zyn, tstuc tot iiij ß. maeckende . . . . vi £.

Noch betaelt voor xxv andere bouxkens in slechter converturien te binden, die onder de Magistraet en andere vrienden wech geschonken zyn geweest, tstuc tot ii ß, maeckende . . . . ij £. x ß.

Noch betaelt ANDRIES VERSCHOUT, drucker voor zyn generale moeijten en diensten in t voors. drucken gedaen, twelc ten begeren van Burgemeesteren en Gerechte, opdat het secreet blyven mochte, en datter geduyrende het drucken geen Copien uytgegeveven en zouden werden, opt Raedhuys geschiede, geduyrende twelc hy uyt zyn huyzinge en van zyn winckel heeft moeten zijn, de somma van iij £.

Comt in als lxvij £. i ß. vi d.

. . ELSEVIER.

Buurtreglement van Leiden A^{o}. 1473.

JOHAN VAN DER LAEN, by der gracie Gods, grave van den Lande van Pryly, heere van Noterdyc, Palengrave van der Steenschuyr, Heere van Breynloos, verbeydende meerre zaken enz. Doen condt en kenlyc allen den gheenen die desen onsen brieve sullen zien of horen lesen, hoe dat wy voor onse nacommers mit onsen ghemeenen Raidsheeren een overdrachte gemaect hebben, om onse voors. lande van waerde eñ in eeren te houden, soe dattet by ons niet veraftert noch verargert en wort, diewelke wy van waerden gehouden willen hebben op wyf ende goet te verbeuren tjegens den grave van onsen lande voors.

1. Soe hebben wy overdragen als dat die ghene die van onsen ondersaten gaen bidden tot eenige eerste missen, die zullen passen dat zy een *varckens-schouder* hebben, of zy zullen se selver opleggen.

2. Soe wie dater van dieselve *schouder* ende niet en gaet offeren mitte grave en mit zynen Heeren voirs., die sel den grave schuldich wesen dairvoir wt te reycken eenen *Comans*groot.

3. Soe wie coopt of vercoopt enige huyse ende erve leggende in onsen lande van Pryly voirs. die sal den grave schuldich wesen wt te reycken een *varckens schouder* van vyf pont wegende.

4. Soe wie dat hylict (trouwt) binnen onsen lande van Pryly voirs., die sal den grave ooc wtreycken een *varckens schouder* van vyf pont wegende.

5. Soe wat oude doden dat men ter kercken draget ende die Grave of zyn ondersaten overluyden, dairof sal men geven den Grave mit zyn Raidsheeren en zyn ondersaten een *pont hollants* of een *vat biers* dairvoir.

6. Soe wat doden dat men ter kerck draget mit die *cleyne baer*, daerof sal men geven *seven stuvers*.

7. Soe wat doden dat men ter kercken draget onder den arm en men overluyd 't, dairof sal men geven *vyf stuvers*.

8. Soe wat doden die soe arm zyn ende niet geven en mogen, die sal men doen om goidswillen.

9. Soe en sal men gheen gelt verteeren, noch verdrincken, *dan opten thoren als men over die doden luijt, of men salt die buyren van den lande voirs. eerst acht dagen te voeren seggen.*

10. Soe wanneer datter een dode is, soe sal men die bueren voirs. een weet doen, te weten: den ghenen *die van gewoenten* plegen te luijen ende die doden te dragen om henluyden dairop te voirsien ende te ledigen om dat alsoe te doen, ende die ghene die de weet alsoe gedaen worde ende niet en quame, die sal verbeuren tiegens den Grave voirs: *twaelf penningen* Hollants payements, nootsaken wtgeseyt.

11. Soe wie dat comt eten als die Grave voirs: hof hout, die sal dan zyn leen versoecken aen die Grave voirs: na dat leen dat hy van denzelven grave hout, ende elc leenman-

ne nae zynen staet, eñ al en quame hy niet eten ende leen van den Grave hielde, die sal gehouden wesen eens des jaers zyn leen aen den Grave te versoecken, mit een *stuck gesouten vleysch* of zyne goede gunst dairvoir; des, so is te weten ende verstaen: dat *leenmannen zyn* van den lande voirs: *die ghenen die niet en luyden noch die doden niet en dragen.*

12. Wair dat sake datter eenige twisten of geschillen quamen of vielen binnen onsen landen van Pryly voirs: dat God verhoeden moet en zy ingeleyt worden, die sal den grave mit zyn Raidsheeren ende ondersaten schencken een *varckens schouder* van vyf pont wegende.

Ende omdat wy dit aldus gedaen ende gehouden willen hebben, soe bevelen wy onsen Rentmeester die nu is ende naemaels wesen sal, als dat hy alle dese voirs: boeten ende renten inhalen, opbeuren en ontfangen sal, of hy sal se selver opleggen indien hy dat versuymde ende by zynen schoude (schuld) toe quame dat se niet ingehaelt en worde. Ende waert dat onse rentmeester dese boeten ende renten niet ingecrygen en conde, soe sal hy toespreken die *Schout* als rechter van den lande van Pryly ende winnen se soe recht is soe dat behoren sal, na onzen rechten en gewoonten van den lande van Pryly voirs: behoudelyck dat onse rentmeester ons altyt dairof goede rekeninge ende betalinge doen sal voir den Cancelier en voir den Schout van onsen lande voirs: op zynen dienst te verbeuren. Ende by dese overdracht hebben by, aen ende overgestaen onsen stedehouder generaal *mynheer van Putten*, die Cancelier die schout, onsen rentmeester generaal ende die goede buyren van onsen lande van Pryly voirs: Ende in kennisse van desen ende wy dit aldus vast ende gestande ende van waerden gehouden willen hebben, soe hebben wy des tot enen oirkonde desen onsen brieve doen segelen mit onsen groten zegel van onsen lande van Pryly voirs: wthangende. Ende om der meerre zekerheden wille, soe heb ic Grave JOHAN voirs. myn signet van secreet after an desen groten segel gedruct. Int jaer ons Heeren duysent vierhondert drie ende seventich, opten seventienden dach in novembri (17 Nov. 1473).

In Leiden waren verschillende buurten die schoone en zonderlinge namen hadden; zij werden bestuurd door *Heeren van den Gebuurte*, die reglementen konden vaststellen. Het reglement hier vermeld, is een afschrift uit de aanteekeningen van JAN VAN HOUT, secretaris der stad. ..ELSEVIER.

Arnold (van Gelre), Frederik en Floris van Egmond. Wie geeft mij hunne titulaturen op, en in welk werk de bijzonderheden van hun leven uitvoerigst zijn geboekt? J. L. A. I.

Rutenborch. Kan men mij ook inlichten, of onder de bevelhebbers van KAREL VAN GELRE zich een of meer RUTENBORCHEN bevonden, en wat zij hebben uitgerigt?

J. L. A. I.

Grafelijke Leeuwen. In DE RIEMERS *Beschrijving van 's Gravenhage*, dl. I. st. I. bl. 75, vindt men een brief van WILLEM VAN BEIJEREN van 1350, waarin vermeld wordt: »Vos onsen knecht van *onse Lewen*", terwijl de schrijver eenige regels hooger gezegd heeft, dat van DIRK VOS *van de Leuwen* te zien is een rentebrief van 1356, en dat die DIRK opzigter van 's graven leeuwen was. In dl. II. bl. 404 spreekt DE RIEMER andermaal van dien DIRK, knecht en oppasser van 's graven leeuwen, en voegt er bij te meenen, dat die leeuwen maar twee in getal zijn geweest.

Wie weet omtrent die grafelijke leeuwen nadere inlichting te geven?

J. TER GOUW.

Afschaffing der rondassen te Leiden A°. 1669. In den *Navorscher* is over de rondassen reeds gesproken; zij zijn te Leiden op den 18den april 1669 afgeschaft. Het besluit luidt aldus: »Die van den Gerechte der stad Leyden geconsidereerd hebbende dat de Rondassen niet met de *beste gratie* in de ommegang van dezer stede schutterij werden gevoerd, als alomme in de Militie en andere naburige steden in *onbruik* geraakt zijnde, hebben tot welstand en beter wezen van de schutterij goedgevonden de voorsz. ronddassen als ondienstig op de voorsz. ommegang af te schaffen en geordonneerd dat dezelve op de Artillerykamer dezer stede zullen overgebragt en behoorlijk schoon gehouden worden, om ten alle tijden, de nood zulks vereischende, daar en zoo het behoort, gebruikt te kunnen worden."

..ELSEVIER.

Vrijbuiters te Leiden 1573—1574. Uit eenige lijsten van buit gemaakte goederen van personen die gevlugt waten of die het met den vijand hielden, komen eenige namen der vrijbuiters voor, waaruit men tevens gewaar wordt dat de gouverneur, de baljuw en de magistraat van Leiden daarvan 75 pCt. genoten, nadat de goederen enz., zelfs koeien, schapen en varkens te gelde waren gemaakt; het overige werd onder de vrijbuiters verdeeld. De namen zijn:

1. Mr. ANDRIES ALLARTSZ, kapitein der vrijbuiters.
2. LAMBERT DEN BINCK, kapitein der vrijbuiters.
3. JAN JEROENS, kapitein der vrijbuiters.
4. JAN GERRITSZ, kapitein der vrijbuiters.
5. WILLEM CORNELIS JONCKER, uit de Kaag, kapitein der vrijbuiters.

6. JEROEN JANS, van Noordwijk, kapitein der vrijbuiters.

7. HANS VAN DEN BRUELE (of BRIELE), kapitein der vrijbuiters.

8. EGBERT BORNSTER, kapitein der vrijbuiters.

9. JAN CORNELIS, van Aalsmeer, 23 jan. 1574, kapitein der vrijbuiters.

10. GERRIT VAN DER LAAN, kapitein der sloten en kastelein van Lockhorst en Warmond, 18 nov. 1573.

Als vrijbuiters komen voor: JACOB BUYTGEN, DIRK KOENEN, CORT JAN en BALTEN VAN SONNEVELT.

Verder als commissarissen: CHARLES BOCKAERT, ... DIEHOF en PIETER SUEVEN.

Alsmede kapitein CATTEVILE en CLAES DE ZWART. .. ELSEVIER.

Abraham Kaau Boerhaave was de zoon van dr. KAAU, uit diens huwelijk met BOERHAAVES eenige zuster, en schijnt met de goederen, boeken en handschriften van zijn wereldberoemden oom, ook een gedeelte der kundigheden, welke dezen dien roem verschaften, te hebben geërfd. Althans wij vinden hem, nadat hij zich in Nederland reeds naam verworven had, in 1741 uitgenoodigd om zich te St. Petersburg als lijfarts van keizerin ELIZABETH te komen vestigen. De woorden der overeenkomst, te dien jare door beide partijen onderteekend, luiden als volgt:

»*Voorwaarden, waarop de Heer* [*le Sieur*] ABRAHAM BOERHAAVE *wordt aangenomen als Hof-arts van Hare Keizerlijke Majesteit van alle Ruslanden.*

1. De gezegde Sieur ABRAHAM BOERHAAVE zal hebben jaarlijks een inkomen van 2000 roebels, te beginnen van den dag van zijn vertrek;

2. Eene woning, waarin hij naar alle geriefelijkheid zal zijn gehuisvest, en vrij hout voor brand;

3. Een rijtuig, om over te beschikken dag en nacht, en vrijheid om over andere zieken te gaan, wanneer zijne tegenwoordigheid niet vereischt wordt aan 't Hof;

4. Des middags en des avonds vrije tafel aan 't Hof, voor zooveel hem goeddunkt;

5. Bij zijn vertrek uit Nederland ontvangt hij 600 roebels. Hij mag, des verkiezende, zijne reis nemen over land, en de handschriften, die hij mede mogt brengen van wijlen HERMAN BOERHAVE, blijven te zijner beschikking;

6. De bovenstaande voorwaarden zijn van kracht voor den tijd van vier jaren, na wier verstrijken het elk der zich verbindende partijen zal vrijstaan zich terug te trekken;

7. De Sieur BOERHAAVE zal zich naar St. Petersburg op reis hebben te begeven eene maand na teekening dezer."

BOERHAAVE kwam in 1742 aan het oord zijner bestemming aan, doch zonder zijne vrouw, die hij onder weg door den dood had verloren. Het opgedragen ambt bekleedde hij tot 1748, toen hij tot archiater en hoofd der medische kanselarij werd benoemd, met een inkomen van 7000 zilveren roebels. Hij was algemeen geacht, en werd bij zijne ziekte door de keizerin bezocht. Zijn overlijden viel voor in 1753.

Het bovenstaande heb ik vertaald uit *the London Journal*, Vol. XXXI, p. 381. Daar wordt echter ABRAHAMS voornaam doorgaans als HERMAN opgegeven. Had hij dezen en dien van BOERHAAVE als *firma* aangenomen, of werkelijk bij erflating verkregen? Zijn moeder heette natuurlijk KAAU BOERHAAVE, doch dit gaf hem nog het regt niet om zich zoo te schrijven. J. H. VAN LENNEP.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Veroverde vlaggen (vgl. XII. bl. 42, 111, 139). Het zal, onzes inziens, steeds moeielijk vallen op te geven, of en waar het aantal dier onmiskenbare zegeteekenen van onzen roem ter zee zijn gebleven; want hoe goed ook bewaard, is het echter wel aan te nemen dat er, vooral van die uit de XVIIde eeuw, maar een zeer klein getal zijn overgebleven.

Velen zullen met MARS te leur gesteld zijn, na de lezing van het rapport aan den koning over de veroverde vlaggen, die in 's konings paleis te Amsterdam bewaard worden, door den verdienstelijken archivarius; maar het is mogelijk dat het aanleiding zal geven om een onderzoek in te stellen, of er ook elders nog gevonden worden en in welken staat zij zich bevinden.

Eene andere vraag is, of, niettegenstaande de voordeelige voorwaarden, in het plakkaat van den 4den augustus 1604 opgenomen, wel alle de veroverde vlaggen aan den staat zijn gekomen.

Menigeen zal er prijs op hebben gesteld die zegeteekenen in zijne familie te houden, maar dan is het ook niet te verwonderen, dat zij in de wisseling der tijden of geheel verloren zijn geraakt, of zoo er ook al enkele tot ons zijn gekomen, deze niet veel meer dan rag zijn en vooral van de daarin gestaan hebbende wapens of figuren bijna niets meer te zien zal wezen, daar de verwen, waarmede de vlaggen geschilderd worden, een allernadeeligsten invloed op het vlaggedoek hebben.

Onder de kapiteins, die alle de door hen

veroverde vlaggen *niet* aan den staat hebben overgegeven, behoort de dappere en stoutmoedige JAN VAN BRAKEL. Wij behoeven over zijne daden en verrigtingen niet uit te weiden, daar zij elders geboekt zijn, maar het volgende, hem betreffende, was ons onbekend. Het wordt gevonden in een hs., slechts weinig jaren na den togt naar Chattam geschreven.

Op het jaar 1669 leest men:

»L'Etat avoit une considération particulière pour l'Angleterre, quoique l'on ne vit plus le même zèle pour la conservation des Pays-bas et pour l'exécution de la triple-aliance; et on ne laissoit pas de lui complaire en tout ce qu'elle pouvoit légitimement désirer de ses alliez.

»Dans la rencontre de Chattam, dont il a été parlé dans le dernier livre de la prémiere partie de cette histoire, le capitaine BRAQUEL avoit fait la prémière attaque, et comme il n'avoit pas moins de vanité que de courage, il en avoit fait ostentation à Gènes, à Livourne et à Zante, où il avoit escorté quelques navires marchands ver la fin de l'année 1668, *en faisant mettre sous le pavillon de l'Etat les pavillons, cornettes et bannières, qu'il avoit gagnéez au combat.* Sur les plaintes de l'ambassadeur d'*Angleterre* on fit une forte réprimande au capitaine et on lui ordonna de renvoyer aux Etats les marques de cette victoire, *dont on voulait faire présent au Roi de la Grande Bretagne.*"

Uit het bovenstaande ziet men, dat er werkelijk een kapitein was, die de door hem genomene vlaggen niet overleverde, en daaruit blijkt de mogelijkheid dat er, behalve VAN BRAKEL, nog anderen zullen geweest zijn die dit niet gedaan hebben, zij het dan niet geweest om, even als VAN BRAKEL, er mede te pronken en aanstoot te geven.

Wel gaf hij er aanstoot mede, en de engelsche ambassadeur was volkomen in zijn regt, toen hij zich hierover beklaagde; de berisping, die VAN BRAKEL van de staten ontving, was dus niet onverdiend. Dat men hem beval die zegeteekenen over te leveren, komt ons kras genoeg voor; maar dat men die aan den koning van Engeland heeft willen ten geschenke geven, gaat ons begrip te boven.

Heeft men werkelijk de zwakheid gehad dit ten uitvoer te leggen, en wie heeft zich met die vernederende zending willen belasten? Maar wij vertrouwen, voor de eer en waardigheid onzer regenten, dat men daartoe niet zal zijn overgegaan. Wie deelt het ons mede? LABORANTER.

Grafzerk te Vianen (vgl. XI. bl. 165, 263, 332). Het bevreemdt mij te lezen, dat dr. NICOLAAS HEINSIUS in 1678, wegens een manslag, in 't vorige jaar gepleegd (*Nav.* dl. VII. bl. 291), door het hof van Holland zou veroordeeld zijn. Althans in een hs. der gewijsden van dit hof in strafzaken, waaruit ik uittreksels mededeelde in het *Weekblad van het regt*, N°. 2264, komt de naam HEINSIUS niet voor, zoo min als de namen van W. VAN NISPEN en SCIPIO HIL, en ik trof er ook niets aan onder de vermelding van zaken, hetwelk op het bedoelde voorval zou doelen. Zijn die opgaven alzoo wel juist? HORA RUIT.

Drinkhoorn van Piet Hein (vgl. A. R.; XII. bl. 42, 139). Zoo ik mij niet vergis is deze drinkhoorn thans in het bezit van den heer B. A. baron VAN VERSCHUER, op de Hartenkamp bij Haarlem.

J. H. VAN LENNEP.

Begrafenispenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 7, 362; XII. bl. 110). We doen C. G. B. opmerken, dat JOAN BAX, als gouverneur van de Kaap de Goede Hoop, aldaar is gestorven, en dat de voornaam van den gouverneur-generaal van Neêrl. Indië SPEELMAN was CORNELIS, en die van zijn eenigen zoon, JAN.

LABORANTER.

[Welken SPEELMAN betreft dan de begrafenispenning?]

Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon VIIIste stuk.

I. 1782. (N°. 207). *Draagpenning met borstbeeld van P. J. van Berckel.* Wie kan mededeelen den ovalen draagpenning met het borstbeeld van mr. P. J. VAN BERCKEL, gevolmagtigde (1782) bij de staten van Noordamerika, voorgekomen bij WESTHOFF, N°. 3139?

II. 1783. (N°. 208, lijst II.) Men vraagt bijzonderheden die het zinken van *the Royal George*, admiraal KEMPERFIELD, in 1783 vergezelden. Was het niet te midden van een bal aan boord?

III. 1783. N°. 209. Ten gebruike gevraagd de redevoering, door JOH. CUPERUS, wijkpredikant van het diaconie oude vrouwen- en mannenhuis, den 22sten februarij 1783, bij het eeuwfeest van dat huis gehouden, gedrukt te Amsterdam 1783.

IV. 1783 of 1782. (N°. 209*). VAN DER AA, lt. B. bl. 437, zegt dat DANIEL BERNOILLI te Bazel den 17den maart 1782 overleed. KLUYSKENS, I, zegt den 17den maart 1783. Wie heeft gelijk?

V. 1783. N°. 218. JO. HENR. VORSTIUS, † 13 maart. Ten gebruike wordt gevraagd:

a. 1776. *Lijkrede op* JAN MULDER, luth. pred. te Amsterdam, door J. H. VORSTIUS.

b. 1783. *Lijkrede op* JOHAN HENDRIK VORSTIUS, pred. te Amsterdam, door E. H. MUTZENBECKER. Amst. 1783.

c. Welke kleur heeft de *reiger* in het wapenschild van VORSTIUS?

VI. 1783. (N°. 222*.) Nog altijd ontbreekt ons de penning op het overlijden van den beroemden lutherschen predikant te Amsterdam, J. D. DEIMAN, † 9 april 1783.

VII. 1784, 20 mei. (N°. 229*.) De penning op de vrijverklaring van Amerika en de vrede tusschen Engeland en de Nederlanden, gesloten met *Respublica Americana* en *Pax Restaurata*, bij V. D. NOORDAA, N°. 1632, *f* 2,75 verkocht, wordt opgevraagd.

VIII. 1783. (N°. 231.) De penning ter eere van JAN VENNEKOOL, schutter te Amsterdam (DE VRIES, N°. 2601), wordt opgevraagd.

IX. 1792/1793. (N°. 238.) Wanneer overleed de boekverkooper BERNARDUS MOURIK, de uitgever van de *Maandelijkse Mercurius*. In 1792 of 1793? Want het titelblad van de *Mercurius*, 1791, heeft nog bij mij zijn adres: en dat van 1793 daarentegen dat van J. A. SWALM, terwijl bij mij dat van 1792 ontbreekt. Welken titel heeft dat deel 72..?

X. (N°. 243.) De tegenwoordige *Maatschappij tot nut van 't algemeen* noemde zich eerst, 16 nov. 1784 — 28 aug. 1787, *Edamsch Genootschap tot nut van 't algemeen*. Wie bezit de eerepenning daarvan met dit opschrift. Daarna 1787—1798 wordt het de *Nederlandsche Maatschappij tot nut van 't algemeen*? Wie heeft den eerepenning met dit opschrift? In 1804 noemde de voorzitter VAN GELDER het de *Bataafsche Maatschappij*. Bestaan van die verandering van naam, die van 1798 tot 1806 duurde, ook sporen in zegel of penningstempel?

XI. 1784. (N°. 244*.) Op een zeer fraaie penning, van welker keerzijde twee stempels bestaan, ziet men het opvoedingsgesticht *Sluysoort* afgebeeld. Waar lag dat? Welke waren de lotgevallen er van? Wie weet iets van den directeur er van, genaamd J. G. ERNEST VAN SCHAUMBURG? of van D. W. VAN VLOTEN, die in 1784 zulk een penning ontving.

XII. 1784. (N°. 239.) Men vraagt levensbijzonderheden van A. M. MOLIÈRE, geboren den 28sten februarij 1709, en van ELISABETH MARIA VERNON, geboren den 17den augustus 1705, welke echtelingen hun gouden bruiloft den 6den junij 1784, naar men meent te 'sGravenhage, vierden, waar MOLIÈRE bankier, ook van prins WILLEM V, gezegd wordt geweest te zijn.

XIII. 1785. (N°. 243**.) Een genootschap van wapenhandel te Alkmaar schreef destijds een prijsvraag uit en loofde tot eereprijs 30 gouden dukaten of een gouden medaille van dezelfde waarde uit. (*Vaderl. Historie, Vervolg*, dl. X. bl. 213.) Is die prijs behaald?

XIV. 1785. (N°. 244*.) In het huis met de hoofden werd in 1841 (zie prof. VAN DER CHIJS, *Tijdschrift*, dl. II. bl. 858) verkocht een eerepenning, aan de bewindhebbers der O. I. compagnie uitgereikt, ad *f* 12,50. Wie bezit dien penning?

XV. 1785 (?). (N°. 247**.) In de verkooping van J. VAN DAM, DWZ. N°. 3694, komt voor ovale draagpenning van het wapengenootschap *Voor de vrijheid*, door LAGEMAN. Wie bezit dien thans?

XVI. 1785. (N°. 256.) Wie kan ons mededeelen den penning aan DANIEL GERDES MANGER, bij zijne promotie met de kap te Franeker, ten tijde van het eeuwfeest der academie, geschonken, vermeld bij DE VRIES, N°. 2616.

XVII. 1786. (N°. 268.) Wie bezit den penning op het voorstel tot vernietiging der gewapende genootschappen in Nederland, vermeld bij WESTHOFF, N°. 3188, en DE VRIES, N°. 2627.

J. D.
L.

Twee gouden penningen. De hulp van munt- en penningkundigen wordt welwillend ingeroepen tot het opsporen van den oorsprong en het doel van de twee navolgende penningen. Het zijn twee penningen van zeer zuiver goud, ter grootte van een tienguldenstuk. De eene is wat grooter dan de andere. Op den grootsten staan aan den eenen kant drie boompjes in groote vierkante potten of bakken, op de wijze waarop men veelal bij ons de oranjeboomen ziet. Op den middelsten der drie bakken staan de letters H P G. Daaronder staat geschreven: *Ein weiser Sohn ist seines Vaters Freude. Prov*: 10. In het rond leest men: *Wohl dem der Freude an seinen Kindern erlebht.*

Aan den anderen kant staat bovenaan in een stralenkrans de naam van God in het Hebreeuwsch met de vocaalteekens. Daaronder in den vorm van een hart: *Du sollst deinen Vater und deine Mutter ehren, auf das dirs wohl gehe u. du lange lebest auf Erde.* In het rond staat te lezen: *Den Vater ehren ist den eigen ehre, deine Mutter verachten ist deine eigen Schande Sir*: 3.

De eenige onderstelling die ik doen kan is dat men vroeger zulke penningen aan veelbelovende kinderen gaf bij de eene of andere treffende gebeurtenis, b. v. bij het afleggen van belijdenis of iets dergelijks.

Omtrent het doel van den tweeden penning weet ik niets. Hij is iets kleiner. Op den eenen kant staat een steile rots midden in de zee, met een crucifix er boven op, terwijl in het rond staat: *Allein zu dir Herr Jezu Christ.* Aan den anderen kant ziet men van onderen eene zee, van boven eene wolk, waaruit bliksemstralen schieten en regendroppels vallen; in het midden vliegt eene duif; om dit alles heen staat: *Wo soll ich fliehen hin?*

Deze twee penningen behooren sinds lang aan eene hollandsche familie. Zij zijn waarschijnlijk uit het laatst der vorige eeuw. Had men toen in ons land de gewoonte om zulke duitsche penningen te laten slaan en waartoe dat? Of wel waarom gebruikte men ze in Duitschland?

J. W. v. H.

Zegels uit den prinsgezinden en patriottentijd 1780—1800. In den *Navorscher* zijn reeds een groot aantal *kerkelijke zegels* medegedeeld, wier kennismaking niet onbelangrijk in menig opzigt kan genoemd worden, daar zij ons aanschouwelijk in een kort bestek (*in concreto*) den godsdienstzin, de hoop en het vertrouwen onzer voorvaderen voor oogen stellen. De aard dier zegels bragt mede, dat zij zich uitsluitend op het gebied van *godsdienst* en *kerk* bewegen, maar er zijn nog een aantal andere zegels, die ons een blik doen werpen op het *staatkundig leven* onzer voorouders in een woelig tijdvak. Ik bedoel de zegels der beide partijen, die om het staatsbewind in de laatste twintig jaren der 18de eeuw kampten. Wij vestigen daarop de aandacht der *Navorschers* en geven, om het niet onbelangrijke dier zegels te staven, eenige tot proeve.

1. Zegel van het schutterlijk genootschap van wapenoefening *Tot herstel der delftsche schutterij voor vrijheid en vaderland*, in 1784 opgerigt (*). Het stelt voor de gewapende vrijheid, als blijkt uit de haag achter haar op hollandschen bodem, bij een altaar gezeten. Zij rust met haren regter arm op een boek of bundel, als zinnebeeld van het burgerregt, terwijl zij een speer met den vrijheidshoed versierd met hare regterhand vasthoudt. Met den linkerarm steunt zij op het wapen van Delft.

Omschrift: *Tot herstel der Delfts*(che) *schutt*(erij) *voor vrijh*(eid) *en vaderl*(and).

2. Zegel van de *acht* vereenigde burger schutterscompagniën *Turkijen*, 't *Papevaandel*, 't *Fortuin*, de *Bloedkuil*, de *Zwarte knegten*, de *Oranjestam*, de *Pekstokken* en de *Handvoetboog*, te Utrecht in 1786 gebezigd.

Het wapen van Utrecht met de acht vaandels dier compagniën daarachter geplaatst, als blijkt uit de opschriften, die zij dragen.

Daaronder op een wimpel: HANC TUEMUR. *Deze* (stad) *beschermen wij* (†).

3. Zegel van het *Vaderlandlievend exercitiegenootschap* te Heusden. Opgerigt in 1784, (in 1787 in gebruik).

De staande vrijheid met speer en vrijheidshoed, daarop geplaatst, in hare regterhand, en met hare linkerhand het wapen van Heusden vasthoudende. Vaandels, trommen enz. zijn achter haar geplaatst.

Omschrift: *Exercitie Genootschap te Heusden.*

4. Zegel van het *Vrijcorps* te Leeuwarden. Een uit de wolken komende en door de zon bestraalde met een zwaard gewapende arm, waarboven de wapens van Leeuwarden en Friesland door een strik verbonden.

Omschrift: *Deo favente cive armato tuti. Onder Gods gunst, veilig door den gewapenden burger.*

5. Zegel van de *Vaderlandsche Burgersocieteit* te Maassluis in 1787. De hoop met anker en schild.

Omschrift: *De hoop is mijn schild.*

6. Zegel van de *Vaderlandsche Burgersocieteit* te Vlaardingen in 1786 opgerigt. De staande door een hemellicht bestraalde gehelmde vrijheid, in de regterhand de speer met den vrijheidshoed houdende, naar welken zij opziet. Met de linkerhand houdt zij de aaneengesnoerde wapens van Holland en Vlaardingen vast.

Omschrift: *Vaderl.*(andsche) *Burgersocieteit.*

Het zegel van de *Nationale commissie ter expeditie der Burger Militaire Zaken* te Utrecht in 1786, en dat van het *Bureau van Correspondentie der Gewapende Burgercorpsen in Holland*, te Dordrecht in 1787, hadden alleen een voetboog met twee snaphanen gekruisd, waartusschen het wapen der stad, en omgeven door twee palmtakken. Dat van het genootschap van wapenoefening *de Vrijheid* te Dordrecht vermeldt G. PAAPE in zijne *Geschiedenis van dat genootschap*, bl. 57.

Wie deelt daarvan of van andere afdrukken mede aan

J. D. / L. (*)

(*) Zie G. PAAPE, *Geschiedenis van dat genootschap*, bl. 137, alwaar het vaandel er van, bijna geheel met het zegel overeenkomende, wordt beschreven.

(†) Door deze spreuk onderscheidde zich deze vereeniging ook van het utrechtsch wapengenootschap *Pro patria et libertate. Voor het vaderland en de vrijheid*, reeds in februarij 1783 opgerigt.

Grenspaal. In 1859 werd, bij het bouwen eener brug aan den Spuiweg bij het Markettepad, een hardsteenen grenspaal opgegraven. Hij is van boven boogvormig; onder den boog staat, in een vrij groot medaillon, een kop in profil, met puntige muts of helm en geplooiden kraag en grove gelaatstrekken; men denkt daarbij eer aan eene vrouw dan aan een man. Daaronder staat een uitgeslepen wapen, gehouden door twee vogels, die, om hunne langere bekken, kop, vederen en pooten, geene arenden schijnen voor te stellen.

Dordrecht. N.

(*) Adres den heer F. MULLER, te Amsterdam.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Wis-, natuur- en sterrekundigen (vgl. XII. bl. 13). De lijst der wis-, natuur- en sterrekundigen uit de XVIde eeuw, door S. F. K. gegeven, kan nog vermeerderd worden met de opgegevenen in den *Dictionnaire historique, littéraire et critique, contenant une idée abregée de la vie des ouvrages des hommes illustres en tout genre, de tout tems et de tout pays*, gedrukt in 1758.

A. en B.

Aldrovandrus (Ulyssus), † 1615 (natk.).
Antonius de lebrixa of nebrissensis, † 1522 (wisk.).
Apien (apianus?) (Pieter), † 1552 (wisk.).
Arbuthnoth (Alexander), geb. 1538, † 1583 (wisk.).
Arnoul, † 1575 (wisk.).
Bachet (Claudius caspar), heer van Meziriac, † 1638 (wisk.).
Bardin (Pieter), geb. 1590, † 1637 (wisk.).
Berauld (Nicolaas) (natk.).
Billi (Jacob de), † 1581 (wisk.).
Bodin (Jan), † 1596 (natk.).
Borrel (Jan) of buteo, geb. 1492, † 1572 (wisk.)
Brasavolus (Antonius musa) (natk.).
Brodeau (Jan), † 1563 (wisk.).
Bronkhorst (Jan), † 1570 (wisk.).

C. en D.

Camerarius (Joachim), geb. 1500, † 1554 (wisk.).
Carvalho d'acosta (Antonius), geb. 1550, † 1615 (wisk.).
Champier (Symphorius) (natk.).
Cocchi (Antonius), geb. 1590, † 1658 (wisk.).
Coech (Pieter), † 1551 (wisk.).
Copernicus (Nikolaas), geb. 1473, † 1543 (wis- en sterrek.).
Criton (Jacob), † 1583 (wisk.).
Dalechamps (Jacob), † 1588 (natk.).
Dante (Pieter vincent), † 1512 (wisk.).
Dante (Vincent), geb. 1530, † 1576 (wisk.).
Dante (Jan batist) (wisk.).

F.

Fabri (Jan) (natk.).
Fallope of fallopio (Gabriel), geb. 1523, † 1562 (sterrek.).
Fernel (Jan), geb. 1506, † 1558 (wis- en natk.).
Finé (Oroncius), geb. 1494, † 1555 (wisk.).
Foix (Lodewijk de) (wisk.).
Foix (Frans de), geb. 1544, † 1594 (wisk.).
Fonseca (Pieter de), geb. 1528, † 1599 (natk.).
Fortius of joachim fortius ringelbergius, † 1536 (wisk.).
Fosco (Placides), † 1574 (sterrek.).

G. en H.

Gauric (Lucas), geb. 1489, † 1559 (sterrek.).
Gendre (Gilbert karel le), markies van St. Aubin, geb. 1487, † 1546 (wis- en natk.).
Groot (Hugo de), geb. 1585, † 1645 (wisk.).
Hangest (Jeronimus), † 1538 (wisk.).
Hay (Jan), † 1607 (wisk.).
Hobbes (Thomas), geb. 1588, † 1679 (wis- en natk.).

I. J. K. en L.

Imperiali (Jan) (natk.).
Ittigius (Jan) (natk.).
Jonas (Arnagrimus), geb. 1465, † 1560 (sterrek.).
Kirstenius (Pieter), geb. 1577, † 1640 (wis- en natk.).
Kouck (Pieter), † 1550 (wisk.).
Lemnius (Livinus), geb. 1505, † 1568 (natk.).
Limnaeus (wisk.).
Lugo (Jan), geb. 1583, † 1660 (wisk.).

M. en N.

Mersenne (Marinus), geb. 1588, † 1648 (wisk.).
Molineux (Willem), geb. 1536, † 1598 (wisk.).
Monin (Jan eduard du), geb. 1560, † 1586 (wisk.).
Mont-josieu (Lodewijk de) (wisk.).
Mothe le vayer (Felix de la), † 1625 (wisk.).
Nannius (Pieter), geb. 1500, † 1557 (wisk.).
Neuré (Mathurin de) (wisk.).
Nonius (Pieter), geb. 1497, † 1577 (wisk.).
Nostradamus (Michiel), geb. 1503, † 1566 (sterrek.).

P. en R.

Perron (Jacob davi du), geb. 1556, † 1618 (wisk.), zoon van davi (juliaan) (wisk.).
Piccolomini (Alexander), geb. 1508, † 1578 (wis- en natk.).
Pighius (Albert), † 1542 (wis- en sterrek.).
Pighius (Steven renaud), geb. 1524, † 1604 (wisk.).
Pilon (Germanus) (wisk.).
Porta (Joseph), geb. 1535, † 1585 (wisk.).
Ricci (Matheus), geb. 1552, † 1610 (wisk.).
Rossignol (Antonius), geb. 1590, † 1673 (wisk.).

S. T. en U.

Scaliger (Julius cezar), geb. 1484, † 1558 (natk.).
Schmid (Erasmus), geb. 1560, † 1637 (wisk.).
Stofler (Jan), † 1581 (wisk.).
Sturmius (Jan) (wis- en natk.).
Sylvius (Jacobus), † 1555 (wisk.).
Tanner of tannerus (Adam), geb. 1572, † 1632 (sterrek.).
Tonstal (Cutbertus), geb. 1475, † 1559 (wisk.).

URSUS (NIKOLAAS RAIMARUS), † 1599 (wis- en sterrek.).
USSERIUS (JACOB), geb. 1580, † 1655 (wisk.).
V. en Z.
VADIAN (JOACHIM), geb. 1484, † 1551 (wisk.).
VALERIUS (CORNELIS), geb. 1512, † 1578 (nat. en sterrek.).
VASARI (GEORGES), geb. 1531, † 1578 (wisk.).
VENIUS (OTTO), geb. 1556, † 1624 (wisk.).
VICTORIUS (PIETER), geb. 1499, † 1585 (wis-, natuur- en sterrek.).
VINET (ELIAS), geb. 1519, † 1587 (wisk.).
ZABARELLA (JACOB), geb. 1533, † 1589 (wisk.).
Sas van Gend. F. CALAND.

Katechismus van Bongaart (vgl. A. R.; XII. bl. 118). BERNARDT JOHAN (niet JACOBUS, zoo als hij verkeerdelijk is genoemd) was een zoon van DANIEL BONGARDT en te Middelburg geboren, alwaar zijn vader toen predikant was; hij werd in 1728 predikant te Twisk, in 1735 te ter Neuzen, in 1740 te Tholen en in 1742 te Hoorn, alwaar hij den 11den junij 1771 in bijna 60jarigen ouderdom is overleden. In den *Nav.* VII. bl. 157 noemt J. C. K. hem verkeerdelijk JACOBUS, denkelijk in navolging van WITSEN GEYSBEEK; bij dezen echter was hij reeds als gereformeerd predikant vermeld. Zie ook VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.*, in voce *Bongardt;* VEERIS en PAAUW, *Vernieuwt kerkelijk alphabeth van Noord-Holland* 1750; nog ABBING, *Geschiedenis der stad Hoorn*, B. bl. 92.
V. D. N.

[9 Januarij voegt er bij, dat B. J. BONGAERDT een broeder had, FREDERIK DANIEL BONGEERDT, successivelijk predikant te Berkhout, te Assendelft, te Sluis in Vlaanderen, in 1735 te Londen, waar deze den 17den mei 1737 overleed.]

De geest van Jan Tamboer (vgl. IX. bl. 12). Ben ik wel onderrigt, dan was de maker van bovengenoemd geschrift niemand minder dan de beroemde mr. CORNELIS VAN BIJNKERSHOEK. Geboren te Middelburg den 29sten mei 1673, als ik wel heb op den Kinderdijk, waar zijn vader zeilmaker was, muntte hij evenzeer uit door grondige geleerdheid als door bijtende geestigheid, wat de *Haagsche Mercurius* (*Nav.* XI. bl. 88) getuigen kan. Naar men verhaalt was de latere president van den hoogen raad echter geen bange spotter en vond men hem spoedig bereid om wat hij met de pen had geschreven, met den degen vol te houden. Hij overleed den 15den april 1743. φ^2—φ.

Mr. Abraham Perrenot (vgl. A. R.; XII. bl. 118). Over hem en zijne schriften vindt men bijzonderheden vermeld in het werk *Nederlandsche Letterverlustiging*, Amst. 1762, dl. I. bl. 144, 145, ook bl. 581, 582, alwaar van zijne fraaie lat. dissertatie over het bestaan der Godheid, van die over het begraven der dooden binnen de steden en in de kerken, en van zijne verhandeling over de *Volmaking der Zedekunde uit de Goddelijke Openbaring*, verslag wordt gedaan. Ook in de *Lettercourant* van den 4den junij 1762 en vervolgens wordt hij breedvoerig vermeld. Zie nog VAN KAMPEN, *Geschiedenis der letteren en wetenschappen*, dl. II. bl. 315, dl. III. bl. 185.
V. D. N.

Abraham van de Velde (vgl. XII. bl. 88, 143). Den 2den julij 1662 werd van Arnemuiden te Middelburg beroepen de predikant ABRAHAM VAN DE VELDE. Hij werd bevestigd den 8sten april 1663 en overleed den 7den junij 1672. Hij was de schrijver van *de Wonderen des Allerhoogsten.* Of J. VAN DE VELDE, die het *Tweehonderdjarig jubelfeest der verlossing van Zierikzee* op den 7den november 1776 in eene kerkelijke rede herdacht, tot zijne nakomelingen behoorde, is mij niet bekend: maar uit den *Vlissingschen Kerkhemel* blijkt, dat NICOLAAS VAN DE VELDE, predikant te Driewegen, die in 1687 door zijn ambtgenoot van 's Heerenhoek, J. DE CLIJVER, vermoord werd (*Nav.* XII. bl. 70), zijn zoon was. φ^2—φ.

Bellamy's Roosje (vgl. XI. bl. 48). Ik heb in der tijd onderzocht, doch nog altijd verzuimd den uitslag mede te deelen, of op Walcheren de herinnering nog leefde aan het droevig ongeval, dat BELLAMY stof gaf voor zijn onvergetelijk gedicht *Roosje.*

In den afgeloopen zomer bragt een zeventigjarig landbouwer, SIMON DE PAGTER geheeten, mij met zijn drielingwagen van Domburg naar Westkappel (Westkaap, Cappe, en niet Westkapel, zoodat het volk den naam beter uitspreekt, dan de deftige heeren dien schrijven). Toen wij langs den schulpweg voortreden, liet ik mij door het heerlijk uitzigt aan de eene zijde op de wilde hooge duinstreek, en aan den anderen kant op het schoone vruchtbare Walcheren, echter niet afleiden om mijn goeden voerman aan het vertellen te houden; want als een boer eens aan het praten komt, kan men soms meer vernemen dan men verwachtte. Zoo hoorde ik toen veel van de belegering van Vlissingen in 1809, waarbij mijn geleider met paard en wagen door de Engelschen was geprest. Eindelijk bragt ik het discours op het bovenbedoelde ongeluk, en nu vertelde DE PAGTER mij, dat hij als kind van dat voorval bij zijne ouders aan huis menigmalen had hooren spreken. Het zou gebeurd zijn met jonge lieden uit Westkappel, ter plaatse ongeveer waar nu de duinen eindigen en de dijk begint.

Ik maak hieruit op dat het ruim honderd

jaren geleden moet zijn, wat ook met den leeftijd van HELENA POELMAN sluit.

φ²—φ.

Tissot van Patot (vgl. XI. bl. 113, 167, 207, 237). Ik heb voor mij liggen uit de bibliotheek van het Zeeuwsch genootschap het in den *Navorscher* opgenoemde werkje *Voyages et avontures de* JACQUES MASSÉ. *A Bordeaux, chez* JAQUES L'AVEUGLE, 1710; voorin vindt men het portret »du philosophe JACQUES MASSÉ, tiré de la bibliothèque du Mylord BULINBROKE." De geleerde GERARD DE WIND, die in de XVIIIde eeuw leefde en uit wiens rijke boekverzameling het afkomstig is, schreef er voorin: «Liber admodum rarus cujus verus auctor est SIMON TISSOT DE PATOT, professeur en mathématiques à Deventer. Ce livre n'est pas imprimé à Bourdeaux mais à la Haye." Het is een vrij dik boekje in 12⁰. φ²—φ.

S. de Vries, Seven Duyvelen (vgl. A. R.; XII. bl. 118). Naar aanleiding van het aldaar door de redactie aangemerkte, wil ik alleen verwijzen naar de *voorrede* van het 2de deel, waarin de schrijver met zoo vele woorden te kennen geeft »dat het werk van den heer DE VRIES hem in twijfel had doen staan het zijne uit te geven, doch daartoe door anderen geperst te zijn, dat hij anders den heer DE VRIES zijne vinding gaarne zoude hebben laten behouden, maar niettemin niet gelooft, dat hij hem beschuldigen zal van hem iets ontvreemd te hebben, daar hij alleenlijk dezelfde opschriften heeft gebruikt, doch het overige van eigen vinding is; en, dat die hem gemeenzaam kennen, wel weten dat hij in deze de waarheid niet te kort doet." Na dit alles, dunkt mij, valt niet meer te twijfelen, of de schrijver moet een ander man geweest zijn dan DE VRIES, maar dan ook blijft de vraag: wie was hij? V. D. N.

Jacob Klinkhamer (vgl. XII. bl. 118). Is het wel zoo zeker dat mr. JACOB KLINKHAMER schrijver zoude zijn van *Het leven van* HUGO DE GROOT? Het *Biogr. Woordenboek der Nederlanden* zegt dat wel, doch in de *voorrede* der uitgave van dat boek van 1785 wordt van hem gesproken in den derden persoon, als »het gedenkstuk, thans berustende onder den heer mr. JACOB KLINKHAMER heeft ons aanleiding gegeven, enz." en in het boek zelve, »de heer mr. JACOB KLINKHAMER vleit zich dezelve (de koffer) te bezitten, en het is met zijn Ed. gunstige toestemming dat, enz." Eene tweede uitgave van dit werk in 1790 heeft eene *andere* voorrede, welligt geeft deze daarover inlichting, doch ik ken die niet; ook is mij van mr. JACOB KLINKHAMERS schriften niets voorgekomen. V. D. N.

Joh. Ens (vgl. XI. bl. 365). Volgens C. BURMAN, *Traj. Erud.*, p. 93, bestond het zonderlinge en ongeregelde der leefwijze van den professor daarin, dat hij nooit *op gezette tijden* at, dronk of sliep, een bij geleerde, kinderlooze weduwnaars niet ongewoon verschijnsel. Of zou het *Biogr. Woordenboek der Nederlanden* gelijk hebben, als het zijn' dood aan de gevolgen van *onmatigheid* toeschrijft?

Bᵗ.

Justus Lipsius (vgl. XI. bl. 368). Eene onvolledige opgave van den titel eener hollandsche vertaling van LIPSIUS *Monita* etc., luidende: LIPSIUS *Staatkundige voorbeelden* (zonder meer), vond ik in den *Catalogus... librorum, quos... colligerat* (sic)... JAC. CAR. MARTENS. Trai. 1759, onder de afdeeling *Nederduitsche boeken in duodecimo*, bl. 31, N⁰. 84. Het boekje kon op de verkooping (den 13den februarij 1759) met N⁰. 83 slechts 6 stuivers opbrengen. Wie geeft ons den *volledigen* titel op?

Ook van LIPSIUS *Politica* bestaat eene vertaling van de hand des kundigen Bruggenaars MARTIN EVERAERTS (Fran. 1590, Delft, 1623). Zie over hem en zijne letterkundige verdiensten prof. SERRURE, *Vaderl. Museum*, dl. II. bl. 453—462; dl. III. bl. 130—138; dl. IV. bl. 363—368. Bᵗ.

Komt het staal den kei te raken (vgl. XII. bl. 88, 146). Ik betuig aan R. N⁰. 2. mijnen hartelijken dank voor de gedane mededeeling. Maar ik vraag nu aan hem of aan eenig ander navorscher naar het jaar dat het blijspel *de Jagers en het Melkmeisje* het eerst het licht zag. Het gedichtje *Komt het staal den kei te raken* vond ik reeds als zangwijze in een boekje van den jare 1793 aangehaald.

Ik meende dat ANTON CRAMER, een schrijver van deze eeuw, de vervaardiger van genoemd blijspel was. 9 Januarij.

Een brief van Pieter de la Rue (vgl. XI. bl. 11). Op dat artikel veroorlove ik mij de volgende aanteekening, welke zal doen zien dat men zich ook op de reconstruering onzer geschiedkundige aardigheden kan toeleggen. In VONDELS *Hekeldichten*, met aanteekeningen »uit 'sdichters mond opgeschreven," uitg. Amersfoort, PIETER BRAKMAN, 1736, komt een stuk voor: *Kakademie ofte Guitschool*, met een cursive letter gedrukt, en waarschijnlijk niet van VONDEL, dit stuk eindigt met het volgende anagram:

»Nu is JOOST VAN VONDELENS
Wijs en heilig dunkend mens
Zooje ziet,
Datje hiet,
Sotje vol van Sonden.

Nacta est patella suum operculum,

Nu is de slimme pot gedekt,
Nu is de schimper weêr begekt."

J. C.

Uit de initialen J. C. maakte VONDEL ligt natuurlijk JACOB CATS, en gaf als weêrklank: *Amsterdamsche Kakastorie of Muitschool*, mede met anagram van

„Japik Priaep,
Ik pai Priaep,
Principium."

Sedert schijnt VONDEL het op CATS geladen te hebben gehad en hem JAEP PRIAEP, naar den tuingod Priapus, genoemd te hebben, zinspelende op CATS voorliefde voor het buitenleven. In dezelfde uitgave der *Hekeldichten* volgt op de *Waterbel* een

Text.

JAEP PRIAEP die peilt de Sinodale Fortuin,
Of hij tuingod (*) mag worden van Graveduin enz.

Verder:

Hannen passen bet de klossen
Met de spillen, daer zijn vrou
LIJSKEN 't garen hasplen zou.
Pijn is 't, sprak hij, dus te slaven.
Zij zei: *bloet van Brouwershaven*,
Zwijgt, gij kwaemt van Kalisdijk,
Gij waert kael, en ik was rijk.
Is 't om 't jok, of is 't om 't wats spel?
Zijt gij KATS, ik ben het Kats vel.

In het tweede deel van VONDELS *Poëzy* (zonder jaar of titel) volgt deze tekst, achter het tweede stuk op HAEN KALKOEN, en is het antwoord, op de vraag der amsterdamsche academie, enz. geteekend: P. C. H. (PIETER CORNELISZ. HOOFT).In de kl. 8°. editie, Amst. JOOST HARTGERS, 1650, komt niets van dit alles voor.

Wat nu betreft de *Warande der dieren*, zie ik niet dat VONDEL die voor eigen werk uitgeeft. De titel (Amst. Erve wed. GIJSBERT DE GROOT, zonder jaar) zegt »met de *Exempelen uit de oude historiën*, in prose".

G. P. ROOS.

[Het gedicht *Kakademie ofte Guit-School* en het anagram dat daarop volgt zijn niet van denzelfden. Is het eerste van VONDEL? Het *Antwoord aan de akademie* is niet van VONDEL, ook niet van HOOFT, maar van TESSELSCHADE.]

Eerste druk van Orlers Beschrijving der stad Leyden (vgl. X. bl. 321) (†). Omtrent de aangehaalde vraag meldt mij de heer CAMPBELL, »dat de eerste druk van ORLERS *Beschryvinge* (ter koninklijke bibliotheek aanwezig) metderdaad zeldzaam is, doch zonder toedoen der Leydsche Regeering, zoo als blijkt uit de voorrede van den tweeden druk (1641), mede op de Boekerij voorhanden, waarin de Schrijver, zijn werk opdragende aan den Magistraat der genoemde stad, het volgende zegt:

»»Het is wat meer dan 27 iaer geleden, dat ick myne *Beschryvinge* voor de eerste reyse uytgegeven hebbe: ende dat U. E. A. Voorsaten dezelve met danckbaerheyt aengenomen en erkent hebben. Den eersten Druck al over eenige jaren uyt verkocht — ja selfs tot hoogen pryse opgezocht wesende: zo hebbe ick — op het ernstich versouck van vrienden, goet gevonden die te verbeteren en te vermeerderen, enz." "

J. H. VAN LENNEP.

Beschrijving van Leiden door J. J. Orlers. Dat deze beschrijving door de leidsche regering zoude zijn verboden enz. zal wel eene onwaarheid zijn. De *eerste* druk verscheen te Leiden bij HENRICH HAESTENS, J. ORLERS en JAN MAIRE, met eene voorrede van 8 mei 1614, bevattende 2 deelen of hoofdstukken.

In de voorrede zegt hij, dat een vriend (bedoelende zijn' oom JAN VAN HOUT) het plan gevormd had tot het uitgeven eener beschrijving dier stad, dat daarvan reeds eenige bladzijden gedrukt waren, maar dat door zijn overlijden, in 1609 voorgevallen, het werk is gestaakt geworden.

Het is zeer waarschijnlijk dat ORLERS het werk van zijnen oom JAN VAN HOUT heeft voortgezet, uit diens nagelatene papieren.

De *tweede druk*, vermeerderd met een *derde deel* of *hoofdstuk* verscheen in 1641, met eene opdragt aan de regering van Leiden, die hem daarvoor op den 26sten sept. 1641 eene belooning van *f* 500 schonk, onder voorwaarde dat hij 50 exemplaren aan de regering moest leveren (*Thesaur. Rek.* bl. 1850).

Er zijn nog latere drukken van dit werk verschenen, doch hiervan kan geen sprake zijn.

.. ELSEVIER.

Robinson Crusoë (vgl. A. R.). De heer VAN OOSTERZEE vraagt (met het oog op ANDRIES BLANKEN), of de nederlandsche letterkunde ten opzigte der ROBINSONS de prioriteit heeft en of DE FOE door BLANKEN op 't idee zijns ROBINSONS gekomen is. De heer L. J. heeft, mijns inziens, een goed antwoord gegeven (VI. bl. 176) en vraagt: in hoeverre er nu aanleiding tot vrijspraak of verzachtende

---

(*) Raadpensionaris van Holland.

(†) Maken wij het ons niet al te gemakkelijk door overal, waar onderwerpen uit de eerste reeks op nieuw worden behandeld, ons van de gewone verwijzing achter den titel af te helpen met de letters A. R.? Volgens dit stelsel toch moet de lezer nu *twee* boeken ter hand nemen — éérst het bedoelde A. R., en vervolgens het deel, waar de zaak in behandeling vroeger in is besproken. Dit zal wel het doel met het A. R. niet geweest zijn. [Wij twijfelen of het den lezer aangenamer zou wezen, indien hij bij ieder artikel alle plaatsen vermeld vond waar over datzelfde onderwerp is gehandeld, en hij dus b. v. bij een nieuw artikel over de *Staatkunde van het kerkezakje* veertien, over *St. Nicolaas* zestien, over *Nederlandsche spot- en scheldnamen* vijfentwintig plaatsen aangeteekend vond. Wij meenen dat daardoor vrij wat plaats zou ingenomen worden, waarvan een beter gebruik kan worden gemaakt. BEST.]

omstandigheden voor DE FOE is? (DE FOE werd van laaghartigheid beschuldigd.)

M°. (IX. bl. 41) berigt ons juist, waar men iets van SELKIRK vinden kan. Dezer dagen lees ik in den *Huisvriend* (van GOUVERNEUR), van 1861, bl. 305 het volgende:

»Wie naar het origineel van ROBINSON CRUSOE gevraagd wordt, antwoordt zeker met volle vertrouwen: dat is ALEXANDER SELKIRK, die zich op het eiland Juan Fernandez liet uitzetten en daar verscheiden jaren als kluizenaar leefde. Ook in de geographische leerboeken zal men bij Juan Fernandez bijna steêvast vermeld vinden, dat dit de schouwplaats van DE FOE's fraaijen roman is. En toch is een blik op eene originele uitgave van *Robinson Crusoë* voldoende, om te zien, dat daarin van Juan Fernandez heel geen sprake is, maar dat eene zeer bepaald aangewezen plaatselijkheid op het westelijk halfrond gemeend is. Wel gaf men DE FOE terstond al na de verschijning van *Robinson Crusoë* na, dat hij de grondgedachte en vele bijzonderheden van zijn verhaal aan het berigt van SELKIRK ontleend had; maar toch is deze bewering stellig ongegrond." De *Huisvriend* spreekt *stellig*: en nu geeft hij eene bewijsvoering, die dan eerst waar zou zijn, zoo ROBINSON voor een historisch persoon doorging.

Dat DE FOE verhaalt, hoe ROBINSON van Brazilië uitvoer, en op een eiland in den mond der Orenoco kwam, beduidt in dezen immers niets. Ook de vergelijking met SERRANOS avonturen op Serranos Key haalt niets uit. Wat is nu waarheid? Het nieuwste dat ik er over las, vond ik in: »*Die Insel des grossen Oceans*, u. s. w. von Dr. GEORG HARTWIG, Wiesbaden, C. W. KREIDELS Verlag 1861, s. 62:

»Da SELKIRKS merkwürdige Abentheuer einiges Aufsehen erregten, schrieb er sie nieder und vertraute das Manuscript einem jungen talentvollen Schriftsteller DANIEL DE FOE, um den rohen Stoff zu beiderseitigem Nutzen künstlerisch zu bearbeiten. Der Litterat behielt die Papiere und gab sie nach einiger Zeit dem armen Seeman kalt vornehm zurück, mit der Bemerkung, dass sich nichts daraus machen lasse. Doch bald darauf erschien »*Robinson Crusoë*", der einen ausserordentlichen Absatz fand und DE FOE viel Geld einbrachte, von welchem (ich erröthe, indem ich es niederschreibe) er jedoch SELKIRK auch keinen einzigen Schilling mittheilte! Nach Jahren eines bewegten Lebens vertraute der alte DE FOE sein Vermögen einem Sohne an, unter der Bedingung, dass dieser ihm eine Leibrente dafür auszahlen sollte; aber der unnaturliche Bösewicht vergass die Verpflichtung und liess den greisen Vater darben und hungern. Bei der Erinnerung an vergangene Tage, muss dem lebensmüden Verfasser des *Robinson* der arme SELKIRK oft vorgeschwebt haben; was hätte er nicht darum gegeben, wäre er damals gerecht und edel gewesen!" G. P. ROOS.

Het gebed van Eugenius (vgl. A. R.). Sinds het gestelde in 1853 (met het *Bijblad*) is er niets naders vernomen omtrent den opsteller van het bedoelde gebed. Evenwel was de weg aangewezen tot verkrijging van nadere inlichting, en dan ook tot mededeeling daarvan aan de lezers van den *Navorscher*.

In de VIIde eeuw leefde paus EUGENIUS I. Het is niet waarschijnlijk dat het gebed zou zijn opgesteld door l'abbé DE SAVOIE, zoo beroemd als veldheer onder den naam van prins EUGENIUS. Zonder iets op 's mans godvruchtigheid te willen afdingen, is toch op te merken, dat AMÉDÉE RENÉE van hem zegt: »Qu'il n'annonçait pas les goûts d'un docteur en Sorbonne; il aimait mieux voir défiler un régiment qu'une procession." Zie het hoogstmerkwaardige boek *Les nièces de Mazarin*, Paris 1858. De marsch van den prins EUGEEN (*Nav.* I. bl. 155, 213) past beter bij 't geen men van hem weet.

Agatha Deken (vgl. XII. bl. 118). FRISIUS meent dat AGATHA DEKEN tot het kerkgenootschap der remonstranten behoorde, terwijl hij onlangs hoorde dat zij doopschgezind was. Hij vraagt wie gelijk heeft? AGATHA DEKEN genoot hare opleiding van 1746 tot 1767 in het weeshuis de Oranjeappel te Amsterdam, waarin doopschgezinde weezen verpleegd worden. Uit dankbaarheid deswegen droeg zij bij gelegenheid der viering van het honderdjarig bestaan van dat gesticht, den 17den augustus 1775, een gedicht voor, dat in druk is. Zie verder het *Vervolg* op VAN LOON, st. VII. bl. 91. J. D.

L.

[Ook J. C. K. en V. D. N. berigten dat A. DEKEN in het genoemde gesticht werd opgevoed, en de laatste maakt daaruit op dat zij noodwendig tot de Doopschgezinden moet behoord hebben. Dit blijkt evenwel daaruit niet. De Oranjeappel was het weeshuis der Collegianten. De Doopschgezinden hadden in dien tijd te Amsterdam een eigen weeshuis op de Prinsengracht tusschen de Vijzelstraat en Reguliersgracht. Later is dit opgeheven en zijn de weezen der Doopschgezinden in den Oranjeappel besteed geworden, gelijk nog heden ten dage geschiedt. De vraag van FRISIUS blijft dus nog op antwoord wachten.]

»*Mors mortis morti.*" Onlangs werd mij door iemand de volgende hexameter medegedeeld:

Mors mortis morti mortem MORS! morte redemit.

dat is:

»O Dood! de dood des doods heeft den dood door zijn dood den dood afgekocht."

Aan wien is men deze vernuftspeling verschuldigd? J. H. VAN LENNEP.

Periosta. Onder de zangen van HOOFT komt een gedicht voor, welks eerste couplet in des dichters handschrift, dat hier van de uitgaven (b. v. van BILDERDIJK, dl. II. bl. 71) nog al verschilt, aldus luidt:

Periosta, die met traege stroomen glijt
Door d'ackers vet en 't immer groene veldt,
Die spiegel voor de laege boomen sijt,
Wel dicht op u begraesde cant gestelt,
Ach stond' jck oock op uwen oever groen,
Soo groeyd' ick mee gelijck u elsen doen!

Welken stroom noemt HOOFT Periosta? Het gedicht is geschreven 13—15 augustus 1605. Het is het eerste aan ELECTRA. Wie ELECTRA was leeren ons de voorletters van haren naam A. J. S. en het vijfde couplet van dezen zang:

ELECTRA, sint der Goden waerder min
IPHIGENIA ons allen heeft ontschaeckt,
Sach jck hun noot-geboden naerder in,
En vondt u, Erve' haers machts op mij, gemaeckt.

Zij was eene dochter van JAN LAURENSZOON SPIEGEL, eene zuster van BRECHJE, den 15den januarij van ditzelfde jaar overleden.

Een ander sonnet aan ELECTRA is een paar weken jonger; het is van den 1sten september 1605. Het komt in de uitgaven niet voor en het zal daarom onze lezers niet onaangenaam zijn, dat ik het hier in zijn geheel mededeel.

Met smalle kiele spouwt mijn vrouw de vochte wegen
En munt, int midden, wt, der maechden elk wat fraijs,
Gelijck FELICIA wijs, in haer vermaert palaijs,
Doet onder all, die daer oyt troost of bate cregen;
Den Aemstel kemt sijn vloên ontroert door wint en regen
En set de baeren neer, tot haer behouden reys;
De stroomgodinnen wit met haer doorschijnent vleysch
Slaen handen aen om strijt, en stuyren 't schip te degen:
Wat doedy (riep ick) daer so dicht by, moedernaeckt?
En of ghy bij geval u vlech-snoer boven staeckt
Eenvoude meysjens denckt wat ghij soudt moeten dooghen
Sprong u een vrijer naer, en greep u by die knoop:
Ke (seyde Rosemondt de gauwste van den hoop),
Sij kleven veel te vast aen u ELECTRAES oogen.

Dit sonnet doet mij gissen, dat het de Amstel is, die in den bovengemelden zang Periosta heet. JAN SPIEGEL zal, even als vele Amsterdammers van dien tijd, een buitenplaats of optrek aan die rivier gehad hebben. Maar waarom draagt dan de Amstel dien naam en wat beteekent hij?

P. LEENDERTZ, WSZ.

Daniel Vidua. Gaarne wenschte ik iets meer te weten dan de titels vermelden van den schrijver der volgende werkjes.

Imperatoris, Hispani, Poloni, Bavari, aliorumque istius modi radicitus extirpatio probatur authore DANIELE DE VIDUIS, *Concionatore Anglis Amersfordiensibus. Amursforti*, ap. ARNOLDUM ODOLPHIUM 1626. 12°.

E. VIDUIS, *Minutum in Bellum Bohemicum*, 1620. Amersf., ap. ARN. ODOLPHIUM, 1626.

Dit boekje werd op den 21sten september 1627 door de staten voor »fameus" verklaard. (*Groot Placcaatboek*, dl. I. bl. 451.)

Apocalypsim sacram interpretandi chronologica Methodus inventa primum a D. VIDUA, ed sec. 1629.

DANIELIS VIDUAE *Epitaphia sub quibus, prophetia, praedictio, in Zachariam commentarius, Sabbathi propugnatio, explicantur. Anno* 1632.

φ^2—φ.

Y. Saportas. Gaarne zou ik een levensberigt bezitten van YAHACOB SAPORTAS, Rabino del K. K. de Amsterdam, Faleciô en 4 Hiyar Año 5458. Doctissimo y clarissimo H. H. Reby, van wien een fraai portret voor mij ligt, door P. VAN GUNST, met zijn wapen en hebr. en portug. onderschrift. Van het een en ander zou ook de nederd. vertaling mij aangenaam zijn.

J. C. K.

Werken over heidensche mysteriën. Wie was de schrijver van *Eleusis, oder Ueber den Ursprung und die Zwecke der alten Mysterien*, Gotha 1819, en die van het veel beter behandelde werk *Characteristik der alten Mysterien* u. s. w. Franckfurt und Leipzig, 1787? De schrijver van *Crata repoa* schijnt mede onbekend. De uitgever van den herdruk in 1778 (Berlin) teekent C. L. S. Was hij CAGLIOSTRO? Zijn er nieuwe ontdekkingen gemaakt tot opheldering van die oude mysteriën? Kent men eindelijk de beteekenis der woorden *kogr, ibompax, tokuie en hyje?* SAINTE CROIX (*les Mystères du paganisme*) is bekend; niet zoo OUWAROFF, *Essai sur les mystères d'Eleusis.*

Shakspere. Welke zijner stukken worden thans nog ten tooneele gevoerd? Is er in de laatste twintig jaren meer of minder werk daarvan op het tooneel in Engeland gemaakt? Worden de stukken bij de opvoering voor het publiek al dan niet gecastigeerd, zoodat men b. v. in het eerste bedrijf van den *Moor of Venice* woorden weglaat, als »*the beast with two backs*," of in *Romeo and Juliet* (1ste bedr. 4de sc.) de woordspeling van den man der *nurse* (baker?) *thou wilt fall backward, when thou hast more wit?* Zijn er redenen te vermeenen dat de stukken, die het drama in Italië verplaatsen, niet even oorspronkelijk zijn als de overige? Het werk van COLLIER bezit ik niet. Kan daarin uitsluitsel gevonden worden?

H. R.

Navorscher. Bestaat er alleen in Engeland en Nederland een tijdschrift van den aard als de *Navorscher* en de *Notes and Queries*, of vindt men er ook in eenig ander land?

H. R.

[Ook in Amerika is men, eenige jaren geleden, begonnen een dergelijk tijdschrift uit te geven.]

Zoutmans glorie. Ik heb wel eens hooren beweren, hoewel het mij vrij onwaarschijnlijk voorkomt, dat het lied, vervaardigd ter eere der doggersbanksche helden en aanvangende, *Komt zingen wij van* ZOUTMANS *glorie*, geheel zoude zijn verloren gegaan.

Kan echter een of ander navorscher dit gerucht logenstraffen, en mij het bedoelde gedicht mededeelen, of mij eenig werk aanwijzen waarin het te vinden is?

S. v. G.

Vertalers van de fransche wetboeken in het Nederlandsch. Wie zijn de vertalers van de fransche wetboeken (*les cinq codes*) in het Nederlandsch? S. S. S.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van van Lennep (vgl. XII. bl. 122). Laat W. zijn portret van den »grooten liefhebber" eens aan my, of aan 't Oudheidkundig Genootschap zenden, en 't zal misschien geen moeite kosten, 't zij door het vergelijken van 't gelaat met andere familieportretten, 't zij door den teekenaar uit te vorschen, er achter te komen, wie de voorgestelde persoon is.

J. VAN LENNEP.

N. Burculo (vgl. XII. bl. 122). Zie over BORCULO (N. VAN) en het portret van HENR. A ZIJL, C. KRAMM, *De Levens en werken der Holl. enz. Schilders*, 1856, dl. I. bl. 124, en F. MULLER, *Catalogus van Nederl. Portretten*, 1853, n°. 6337. Van dezen kunstenaar schijnt weinig bekend te zijn. Tusschen 1592 en 1627 moet hij gewerkt hebben en was denkelijk een zoon of kleinzoon van HERMAN VAN BORCULO, die in 1538 te Utrecht werkte.

V. D. N.

[Hetzelfde werd ons door J. C. K. medegedeeld.]

Portret van Balthasar Gerards, door Vinkeles (vgl. XII. bl. 22, 90). Het bedoelde portret komt voor in JAN FOKKES werk, *Geschiedenis der Vereen. Nederlanden voor de jeugd*, 25 deeltjes in 12°., met vele platen en portr., dl. V. pl. V. — Dewijl ik er een doublet van bezit, kan B—s. er over beschikken. Mijn naam is bij het bestuur van den *Navorscher* bekend.

Meer over J. FOKKE in 't *Beknopt Biogr. Woordenboek v. Nederland* enz. te Zutphen bij V. SOMEREN, in voce, waarvan het laatste stukje onlangs is uitgekomen. J. C. K.

Schilderijen van G. Dou en Mons. Hanoth, 1665 (vgl. XII. bl. 122). Het huis, waarvan in de *Haarlemsche Courant* van 1665 gesproken wordt, is thans in eene meisjesschool veranderd. Het werd den 14den Mei 1647 gekocht door MICHIEL HANOTH, kleermaker. Zijne weduwe HESTER VAN CROONENBURG verkocht het den 24sten junij 1670 aan AELBERT EYSING. In 1590 was het één perceel, toebehoorende aan jonkvr. MARIA VAN DEN BERCK, wed. jonkh. STEFFEN VAN BLITTERSWIJK, die het in onderpand aan de grafelijkheid van Holland gaf, wegens den koop der heerlijkheid van Hoocblock in het land van Arkel. In 1647 was dit perceel in tweeën gesplitst.

Het archief van Leiden meldt niet, welke schilderijen daar te zien waren, ook niet waar die gebleven zijn. IMMERZEEL noemt er verscheidene op. Dat er in Leiden als fabrijkstad vele armen waren, is eene bekende zaak.

.. ELSEVIER.

Symphoniën en Quartetten (vgl. XII. bl. 122). Alvorens tot de beantwoording der vraag (zooveel mogelijk) over te gaan, neem ik de vrijheid, den vrager te doen opmerken, dat eigenlijk de cijfers I en II in de vraag moeten verwisseld worden, en de algemeene vorm is:

I. *Allegro.* II. *Adagio* of *andante.* III. *Menuetto* (tegenwoordig meer *scherzo*) met een *trio.* IV. Finale, *allegro.*

Daarbij is niet te ontkennen, dat de eerste afdeeling (*allegro* met of zonder nadere bepaling) dikwijls nog vooraf wordt gegaan door een *adagio* of *andante*, maar tot inleiding dienende van die eerste afdeeling en bijgevolg zeer kort, terwijl het als zoodanig volstrekt niet op zelfstandigheid aanspraak kan maken, of voor een hoofddeel aangezien worden. Zeldzamer komt dit ook bij de vierde afdeeling voor.

Wat nu het onderwerp zelve betreft, indien het al hier of daar afdoende behandeld is, ontbreken ons, ten minsten voor dit oogenblik, de bronnen, tot eene geregelde en voldoende beantwoording, die wij *ab ovo* beginnen en de vraag aldus stellen:

Wat heeft aanleiding gegeven tot het vereenigen van zulke *heterogene* of ongelijksoortige bestanddeelen, om daaruit een muzijkstuk te vormen?

Wij voor ons gelooven dat dit moeielijk uit te maken zal zijn. Vrij goed echter kunnen wij *den oorsprong* dier vereeniging aanduiden en dus ook eenigermate aanwijzen, hoe die in symphoniën en quartetten enz. is ontstaan.

Wij stellen te zamen wat bij BRENDEL (1),

---

(1) *Geschichte der Musik*, Leipzig, 1855 (2e Aufl. S. 189 f.

(die erkent BECKER (1) gebruikt te hebben) gevonden wordt, met enkele inzigten aan SÜLZER (2), ROUSSEAU (3) en MEES (4) ontleend, en betreuren daarbij het werk van BECKER zelf niet ter hand te hebben. Door dat gemis moeten wij beginnen met als *hypothese* op den voorgrond te plaatsen, wat wij in onze jeugd leerden, maar waarvoor wij geen officiëel bewijs hebben, en wat waarschijnlijk in laatstgenoemd werk wordt ontwikkeld:

»De vereeniging van onderscheidene ongelijksoortige (bijna tegenovergestelde) afdeelingen in *sonaten*, *quartetten* en *symphoniën* is daarin overgegaan uit de *suiten*, als zijnde de oudste dier kunstvormen."

Men zal uit het volgende zien, dat die stelling (als men stelling zeggen mag) alle waarschijnlijkheid voor zich heeft.

In de tweede helft der 17de eeuw verscheen een compositievorm in de klaviermuziek, de *suite* genaamd, dus eene opvolging, eene rij, dewijl zij uit eene rij van grootere en kleinere muziekstukken, meestal dansen bestond. De naam reeds duidt eenen franschen oorsprong aan, maar daar te lande noemde men de *suite* juist *sonate*, en wel in het bijzonder *kamersonate*. Deze vorm bestond uit een *voorspel* (inleiding), eene *allemande*, *pavane*, *courante*, *gigue*, *passecaille*, *gavotte*, *menuet*, *chaconne*. De eerste, bekende *suiten* behooren tot de jaren 1670—1680, maar men neemt aan, dat de vorm reeds vroeger, zonder den naam bestond. Van BACH en HÄNDEL bestaan nog heerlijke voorbeelben. — De eigenlijke *sonate* onderstelt men van duitschen oorsprong te zijn, en schrijft de eerste werken in dien vorm toe aan JOHANN KÜHNAU, geb. te Geising 1667, gest. te Leipzig 1722, een voorganger van J. S. BACH als cantor aan de *Thomasschule* te Leipzig. Zijne eerste *sonate* verscheen aldaar in 1695. — Wanneer men nu hier bijvoegt de wonderlijke aaneenschakeling van namen, die men verder verkrijgt, als men bij ROUSSEAU in voce *Sonate* leest:

»De *sonate* is gewoonlijk voor *één* instrument geschreven — — —. Er zijn ook sonaten als trio, die de Italianen gewoonlijk symphonie noemen, maar wanneer zij het getal van drie stemmen te boven gaan — — — verkrijgen zij den naam van *concerto*;"

en bij MEES, in voce *symphonie*:

»CORELLI, GEMINIANI, VIVALDI, hunne schoone *concerti grossi* schrijvende, hadden den weg gebaand voor de *symphonie*, maar er bleef nog over den vorm te verkrijgen. — — — HAYDN heeft die tot den hoogsten graad van volmaaktheid gebragt;" — — —

en eindelijk bij SÜLZER in voce *symphonie*:

»Een veelstemmig instrumentaal stuk, dat in plaats van de in onbruik geraakte (*abgekommene*) *ouverture* gebruikt wordt. De moeielijkheid om eene ouverture goed voor te dragen, en de nog grootere om eene goede ouverture te maken, heeft aanleiding gegeven tot den gemakkelijker' (*leichtere*) vorm der *symphonie*, die aanvankelijk bestond uit een of meer gefugeerde stukken, door danscompositiën van verschillenden aard afgewisseld;"

dan verkrijgt men, dunkt ons, 1°. de overtuiging, dat er eene niet te loochenen verwantschap, maar ook wel wat geslachts- en naamsverwarring bestaat tusschen *suite*, *sonate*, *concerto* en *symphonie* (daaronder begrepen *trio*, als *driestemmig muziekstuk*, *quartetto* enz.), voor zoover dit het gebied der geschiedenis aangaat; en 2°. dat wij meenen het er voor te mogen houden, dat — met het oog op dit alles — onze *hypothese* wel tot *stelling* mag gepromoveerd worden.

Nog een woord over het *trio* als annex gedeelte, van den *menuet* of *scherzo*. Ook de afkomst daarvan is zeer oud, veel ouder zelfs, gelijk BRANDEL in navolging van BECKER berigt. In een klavierwerk van het jaar 1571, geschreven door ELIAS NICOLAUS, genaamd AMMERBACH, organist van St. Thomas te Leipzig, vindt men bij de daarin voorkomende dansen in gelijkdeelige maat, een aanhangsel in ongelijkdeelige, *proportio* genaamd, waarvan het *trio* waarschijnlijk zijnen oorsprong ontleend heeft.

Ter verklaring van den naam willen wij er bijvoegen, dat men dikwijls oudere dansen van twee afdeelingen (reprises) elk van 16 maten vindt, waarbij dan somtijds het trio slechts uit *één* deel van zoo vele maten bestond, dat als derde deel konde gelden, waarna de eerste herhaald werden.

Eindelijk vermelden wij een art. dat als lezenswaard aan te bevelen is, en dat de aesthetische waardering van wat uit deze zamenvoeging van verschillende elementen verkregen wordt, ten onderwerp heeft; men vindt dat in het *Musik. Convers.-Lexicon* van A. GATHY (Leipzig, Hamburg u. Itzehoe, 1835 bei SCHUBERTH en NIEMEYER), in voce *Form der Musikstücke*. W. J. F.

Adam, *Abraham en Anthony van Borssum*. IMMERZEEL vermeldt ABRAHAM VAN BORSSUM, wiens teekeningen op de auctiën DE VOS en VERSTOLK zoo veel golden (2 voor *f* 1300). ADAM VAN BORSSUM wordt door KRAMM vermeld; van beider leven schijnt niets bekend. Nu bezit ik een exemplaar der eerste en zeldzame uitgave der *Handvesten van Amsterdam*,

(1) *Die Hausmusik in Deutschl. im 16ten, 17ten und 18ten Jahrhundert.*
(2) *Theorie der schönen Künste*, Leipzig 1794.
(3) *Dict. de Mus.*, Geneve, 1781.
(4) *Dict. de Mus.*, Bruxelles, 1848.

1597, 4°., op welks titel de handteekening staat: ANTHONY VAN BORSUM, *Schylder*. Het schrift is van het laatst der XVIde of begin der XVIIde eeuw. Kan dit ook leiden tot de conclusie, dat ANTHONY VAN BORSSUM de vader is geweest van ADAM en ABRAHAM VAN BORSSUM, en dat hij, even als kortelings M. HOBBEMA, het groot getal van beroemde amsterdamsche schilders vermeerdert? Een exemplaar der *Amsterdamsche Handvesten*, die zoo weinig onder het volk kwamen, zal toch wel zeker aan geen kunstschilder buiten Amsterdam behoord hebben.

FRED. MULLER.

Grafschrift van den schilder Joannes Wildens. In de cathedrale kerk te Antwerpen vindt men een grafzerk, waarop staat:

Begravenisse van dē
eersamen JOANNES WILDENS,
schilder, sterf den 16ⁿ October a°. 1653, oudt
69 jaer.
Ende Jouffrau MARIA STAPPAERT sijn
huysvrau sterf dē 29 Mey a°. 1624.
Ende JEREMIAS WILDENS
Jonckman haerlieder
soon out 32 jaer, sterf
den 30ⁿ Dec. 1653.
Bidt voor de Sielen.

(Getrokken uit de uitgegevene kerkelijke monumenten van Antwerpen.)

Men ziet hieruit dat die schilder in 1584 geboren en 1653 overleden is, en niet, zoo als men bij IMMERZEEL, *Levens der schilders*, leest, in het jaar 1644.

.. ELSEVIER.

Vorstelijke kleederdragt. Wil iemand de goedheid hebben aan te duiden waar men *gekleurde platen* kan vinden van de bedoelde kleedij uit het tijdvak van LODEWIJK XIV?

J. P. S.

Antonis van Lalaing, graaf van Hoogstraten, en bisschop Hendrik ven Beieren. Er bestaat eene prent, voorstellende HOOGSTRATEN en bisschop HENDRIK, *die de privilegiën van Utrecht met voeten treden.* Is zij afzonderlijk of in een of ander boekwerk uitgegeven?

J. L. A. I.

Muzijkgezelschap te Leiden A°. 1578. In een folio-register, getiteld *Adversaria*, in het leidsch archief aanwezig, komt op den 11den december 1578, bl. 147, een verzoek voor van de *Broederschap en gemeene vergadering in de muzijk*, waarin zij te kennen geven, eenige muzijkboeken te willen gebruiken, op het stadhuis bewaard wordende.

De regering van Leiden heeft aan dat verzoek voldaan, en zond aan die vereeniging eenige folio-registers, bestaande in misboeken, die aan den beeldenstorm ontkomen waren. Zij zijn tusschen 1540 en 1559 afgeschreven door mr. ANTHONIUS DE BLAEUW, later schoolmeester der arme kinderen, en voor 4 stemmen ingerigt. Voorin staan de namen der componisten.

.. ELSEVIER.

Jacobus Zeemans, organist en klokkenist te Breda A°. 1720. Deze JACOBUS ZEEMANS heeft in 1720 een nieuw orgel voor de kerk van Voorschoten gemaakt, waarop L. SWEMKOOP (denkelijk een landmeter) het volgende gedicht maakte.

Doorlugtig ZEEMANS, die uw' roem op Trytons wagen,
Door 't blaauwe waterspan, wel eer zaagt omgedragen,
Op 't scholpent pekelnat der toomelooze zee,
Die bruisende uw' lof klots aan een zeege ree.
Maar veel geachte Man, die woedende zeebaren,
Zijn veel te woest, en ruw, dan dat ze ons verklaren,
Uw nooit volpresen roem: dies zal het hooge choor,
Van Gods gewijde kerk, uw naam voor ijders oor,
Met luisterrijker glans, ten hoogen Hemel meten,
Nadien haar wanden zelfs, aan alle kanten spleeten,
En dreunen van 't geluit, dat uit uw orgels dringt,
Terwijl Jehovaas volk, den Heere Psalmen zingt:
Dit tuigt, Breda, Leerdam, de Leur, en ons Voorschoten,
Daar uwen name leeft in 't loff'lijk boek der noten:
En zoo veel and're meer, daar door uw eige daat,
De rijpe konst in 't werkstuk zelfs te lezen staat.
Men hoort hier in een schim, veel meer als duizent stomme,
Die door de ving'ren dans, vaak spreeken dat ze bromme;
Dog in een zoet accoort, of was 't een Eng'len toon,
Gezonden van haar Heer, met Hemels stemme schoon:
Zoo dat het droevig hert, gehijst werd als na boven,
Van 't nare schaduwdal, met vreugde God te loven.
Men zag welhaast daar bij, indien het mog'lijk was,
De doode rijzen als een fenix uit haar as:
De Zerken spleeten: en Poortaal, Gestoelte en Banken,
Zongen met een Echo na, die lieff'lijke klanken.
Begaafde ZEEMANS die 't gezang in Zion staaft.
God doe: dat gij uw borst in vreugde eeuwig laaft.

L. SWEMKOOP.

Uit dit vers blijkt dat JACOBUS ZEEMANS eerst ter zee gevaren heeft, en de orgels gemaakt heeft in de kerken van Breda, de Leur, Leerdam en Voorschoten. .. ELSEVIER.

G. Frisius. In de *Levensbeschrijving van beroemde en geleerde mannen enz.*, dl. VI. bl. 538, wordt G. FRISIUS een beroemd plaatsnijder genoemd. Als zoodanig heb ik hem elders niet vermeld gevonden. Welligt anderen wel.

J. C. K.

TAALKUNDE.

Blik; profetenbroodjes (vgl. XII. bl. 124, 153). Den vrager, die den nederlandschen naam wenscht te weten van een »koperen" *blik*, zoude men kunnen beantwoorden met de vraag naar de juiste uitdrukking voor een »gouden" *oorijzer*. Maar in de laatste vraag is de moeielijkheid zelfs nog te vermeerderen door de aanmerking, dat men ook »zilveren" oorijzers heeft. Ik acht mij ter oplossing niet bevoegd.

De benaming der bekende »profetenbroodjes" is waarschijnlijk, even als het algemeene spreekwoord, »Het is een profeet, die brood eet," ontstaan uit 1 *Sam.* II: 36 — de plaats, bevattende het besluit der bestraffende voorzegging van den man Gods aan ELI.

»En het zal geschieden, dat al wie van uw huis zal overig zijn, zal komen om voor hem [den getrouwen priester, dien God zich verwekken zou] neder te buigen voor een stukje gelds en een bolle broods, en zal zeggen: Neem mij toch aan tot eenige priesterlijke bediening, dat ik een bete broods moge eten."

Het is bekend, dat onze zaturdagsche broodbollen volkomen den griekschen vorm hebben. Hieromtrent zegt mr. D. J. VAN LENNEP in de *Aanteekeningen* op zijne vertaling der *Werken en dagen* van HESIODUS:

»(20) Het Grieksche heeft: *een brood van vier reepen en acht mondvollen.* De verdeeling onzer broodbollen is juist dezelfde. Ook bij de Romeinen was het vierdeelig brood (*quadra*) van algemeen gebruik."

In eene bakkerij te Pompeji heeft men nog verscheidene ronde achtdeelige broodjes gevonden, blijkbaar in vormen gebakken. Zij waren acht (engelsche) duimen in doorsnede op één duim hoogte. Ook hier hadden de eigenaardige insnijdingen wel het doel om het »brood breken" gemakkelijk te maken.

Ten slotte nog dit. Reeds meermalen is het woord *deuvekater* in den *Navorscher* ter sprake gekomen. Dit is de echte bol met acht (*deux fois quatre*) afdeelingen, vier aan vier. Ik weet niet of men hem onder het fransche brood moet rangschikken, maar de naam duidt ontwijfelbaar op een franschen oorsprong. J. H. VAN LENNEP.

Kibbelen: hakketeeren (vgl. A. R.; XII. bl. 123). Is *kibbelen* niet een van de menigvuldige woorden, die, gelijk ons *goochem* (van *cocham*, »*geleerd*"), van de hebreeuwsche spreektaal afkomstig zijn; — is het niet van »*kibbel*" *ontvangen*, het grondwoord van *kabala?* En is *hakketeeren* niet van *accordeeren*, zoodat »ze zijn weêr aan het hakketeeren" eigenlijk zoude beteekenen »ze zijn het over den prijs niet eens"? J. H. VAN LENNEP.

[*Kibbelen* zouden wij liever afleiden van *kijven*. Accorderen heeft bij ons de beteekenis van »trachten het eens te worden", maar ook die van »het eens zijn." *Hakketeeren* van *accorderen* zou dus iets hebben van »lucus a non lucendo."]

Herinneren (vgl. A. R.). Aangaande het grootelijks zondigen tegen het geslacht der woorden (vgl. VIII. bl. 170), herinner ik mij dat men in Groningen gewoonlijk zegt, *het* koopschat en *het* inventaris. Dit is aldaar een overoud taaleigen.

Geer (vgl. XII. bl. 123). De alhier vermelde spreekwijze, *iemand achter de geeren zitten*, is mij vreemd, wel hoorde ik zeggen *iemand achter de veeren zitten*, waarmede bedoeld werd iemand *voortjagen*, *vroeg op*, *uit het bed* (*de veeren*) *jagen*, dat dan ook minder gezocht is. V. D. N.

[*Iemand uit de veeren jagen* hoorden ook wij meermalen. *Iemand achter de veeren zitten* houden wij met onzen geachten medewerker niet alleen voor zeer gezocht, maar wij weten er zelfs geen gezonden zin in te vinden. Het zal wel niets anders zijn dan de oude en echte spreekwijze, *achter de geeren zitten,* dus bedorven door iemand die het woord *geer* niet meer verstond.]

Geren. In het *Zakboek voor schaakspelers*, door den redacteur van *Sissa* 1861, wordt gewaagd van *géren*, bl. 123, en gezegd dat dit met smousjassen en domino den boer en burger kenmerken. Wij meenen dat *géren* ook wel door beschaafden gespeeld wordt, en hoe domino, vooral te Parijs, in de mode is, mag algemeen bekend geacht worden. Te Zwolle, zegt men, is *géren* zeer in trek. Wat is *géren?* Waarin bestaat het spel? Waarvan de naam? H. R.

Graaf Reinet (vgl. XII. bl. 57, 153). Indien CORNELIS JACOB VAN DE GRAAFF en diens echtgenoot den naam hebben gegeven aan het bekende district in zuidoostelijk Afrika, hetwelk *Graaf Reinet* wordt genoemd, dan kan de volgende aanteekening strekken om nader met hen bekend te worden.

»CORNELIS JACOB VAN DE GRAAFF, controleur-generaal van de Hollandsche fortificatien en kapitein-luitenant, ingenieur in dienst dezer landen enz., geb. 30 Maart 1734, trouwt HESTER CORNELIA REIJNET, geboren in de Colonie Suriname 26 April 1737 (dochter van JACOB REIJNET, planter en inwoner der colonie Suriname, en van ANNA MAGDALENA DE RAINEVAL)."

Uit hun huwelijk staan vermeld:

»1. SEBASTIAAN WILLEM VAN DE GRAAFF, geb. 29 sept. 1767.

2. ANNA GEERTRUY VAN DE GRAAFF, geb. 23 dec. 1769.

3. AGNITA CLARA VAN DE GRAAFF, geb. 29 aug. 1771." — Wie weet er meer van?

W. J. C. v. H.

Woorden in Zuidbeveland en Zeeuwschvlaanderen in gebruik (vgl. X. bl. 374). Dr. CALLENFELS wenschte, dat ik zijne *Woordenlijst* in het *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* 1855 zou nazien en vergelijken met ons spraakgebruik; wil hij of iemand anders mij die (per boekhandelaars gelegenheid) toezenden, dan zal ik het met genoegen doen. G. P. RÔOS.

»*Ote-toi de là que je m'y mette.*" Waar vindt men deze spreekwijze, die, hoewel aan nederduitsche tongen vreemd, ten onzent nog wel eens te pas komt, het eerst gebruikt?

J. H. VAN LENNEP.

Bas-bleu. Wie der taalnavorschers wil zich de moeite geven, eene hollandsche overzetting te leveren van het fransche woord *Bas-bleu?* DISCAMUS.

Uitspraak van eigennamen. Dit is een zeer moeielijk punt. Moet men in 't Nederlandsch zeggen *Lēstĕr*, en *Glōstĕr* of *Leĭcēstĕr* en *Glŏcēstĕr? Năpōlĕŏn* of *Năpŏlĕón? Sjēēkspiĕr* of *Shăkĕspĕārē? Sjīēlĕr* of *Schiller* = (schiller van appelen)? *Bukkloe* of *Bukkleugh* (rijmende op *huig*)? *Jāgŏ* of *Yégo*? Hoe behoort de naam *Goethe* (*Göthe*) uitgesproken te worden? Welke regelen zijn in dezen te volgen?

Kalle en Marten. '*t Geuzen begrafenislied van Yperen*, 1567, heeft ook de volgende verzen:

»CALLE en MARTIJNE zijn in Gods gelee,
Want hare wijsheid was klein,
Zoo heilig is ons volk velein."

In Zeeuwschvlaanderen zijn JAN SALIE en zijn vrouw MARTEN en CALLE, ook hoort men van een leven als van JUTTEN en JILLE. 't Laatste is misschien de zoo gewone alliteratie; maar wie zijn CALLE en MARTIJNE? Is de laatste LUTHER?

Kalle is ook de naam van den ekster in Zeeuwschvlaanderen.

Kalle is er ook eene kalkoensche hen, de vrouw van den kallenane (kalkoenschen haan).

Kalle eindelijk is een kinderspel, waarvan twee soorten bestaan. *Kalletje*, met een platten steen naar eene staande kurk werpen, waarop eenige centen liggen, die men alle of ten deele in een kuiltje moet zien te krijgen; *Kalleboer* is met groote steenen een anderen grooten steen weg werpen »om het verst."

Kan *kalle* in verband staan met kallen (kletsen) als BRUGMAN? Kan het eene vervorming zijn van CALVIJN? Men weet hoe ook *broêr* CORNELIS den naam van dezen vervormde tot Calversteert enz. G. P. ROOS.

[*Kallen* had oudtijds geene ongunstige beteekenis, het heeft die eerst later later verkregen. *Kalle*, naam van den ekster, den sprekenden, snappenden vogel, staat met dit werkwoord in verband. *Kalle*, voor kalkoensche hen, is ontstaan uit *kallenane*, even als *kalkoen* uit *kalkoensche haan*, toen men den oorsprong der woorden niet meer kende. Is *Kalle* inderdaad een vrouwennaam? Ik heb er nooit een voorbeeld van ontmoet.]

Koetsen. In het eerste deel van het *Hongaarsche Magazijn* worden door den heer CORMIDES bondige redenen aangevoerd om te bewijzen, dat de koetsen, zoowel wat haar naam als wat haar uitvinding betreft, in Hongarije t'huis behooren. De plaats waar deze soort van rijtuigen het eerst werden vervaardigd, heet Kottse (de *o* lang uitgesproken), en bisschop LISTHIUS van Wesprim noemt als hun uitvinder koning MATHIAS CORVINUS (1443—1490): »*Curru cochy vectus, cuius rex primus inventor fuit.*"

J. H. VAN LENNEP.

Baker (vgl. XII. bl. 153). Het is te veel gezegd, dat de woorden op *er* uitgaande, personen van het mannelijk geslacht te kennen geven. Onder die woorden vinden wij er vooreerst die uit andere talen, meestal uit het Latijn overgenomen zijn, en geven eenige daarvan personen van het mannelijk geslacht te kennen, als *keizer*, *meester*, *priester*, *koster*, de meeste hebben eene andere beteekenis b.v. *letter*, *nommer*, *cijfer*, *vijver*, *kelder*, *zolder*, *kamer*, *kerker*, *kanker*, *klooster*, *kluister*, *mijter*, *monster*, *offer*, enz. Eenige van deze zijn mannelijk, andere vrouwelijk, andere onzijdig.

Ten tweeden, woorden die in het gothisch meestal op *r* of *ar*, in het oudhoogd. op *ar*, in het angelsaksisch op *er* uitgaan. Er zijn mannelijke onder b. v. *vader*, *broeder*, *ever*, *akker*, *vinger*, maar ook vrouwelijke, als *moeder*, *zuster*, *ader*, *ladder*, en onzijdige, als *leder*, *leger*, *voeder*.

Ten derden, woorden die in het gothisch op *areis*, in het oudhoogduitsch op *ari*, in het angelsaksisch op *ere* uitgaan. Zij zijn alle mannelijk. De meeste, niet alle evenwel, zijn afgeleid van werkwoorden en geven den persoon te kennen, die de handeling door het werkwoord uitgedrukt, verrigt, b. v. *kooper*, *brouwer*, *meter*, soms ook een levenloos voorwerp hetwelk men die handeling laat verrigten, als *hanger* (oorsieraad), *klapper* (aanteekeningboek), *luchter*, *blaker*, *vlieger*, *wekker*, *wijzer*, of door middel van hetwelk men de handeling verrigt, als *domper*, *gieter*, *kijker*, *passer*, *schrobber*, *snuiter*, *stamper*, *stoffer*, *veger*.

Baker behoort tot geene dezer drie soorten. Het woord is niet oud. In vroegeren tijd noemde men de baker *kraamwaarster*, en haar werk *kraamwaren*. Beide woorden vindt men bij PLANTIJN, het laatste ook bij KILIAEN.

Baker echter wordt bij deze woordenboekschrijvers niet gevonden, wel bij PLANTIJN *een kindt bakeren*, chauffer et sercher un petit enfant, en bij KILIAEN *baeckeren een kindt ende ophouden by 't vier*, fovere infantem ad ignem, puerum fasciis exemptum ad ignem pandere en *baecker-korf*, corbis nutritia, in qua nutrix infantem ad ignem fovet. Was *bakeren* afgeleid van *baker*, zoo als men gewoonlijk meent, dan zou KILIAEN dit laatste zonder twijfel hebben opgeteekend. Hij kon dit evenwel niet doen, omdat het in zijnen tijd nog niet in gebruik was. Maar in dien tijd of een weinig later kwam een ander woord in gebruik, dat een ander deel van het werk derzelfde persoon uitdrukte. Zij heette te voren *kraamwaarster*, wegens de zorg die zij droeg voor de kraamvrouw, nu werd zij *bakermoeder* geheeten, wegens hetgeen zij aan het kind verrigtte. Zoo heet zij onder anderen in VONDELS *Decretum horribile.*

Hoe dunckt u? Is 't geen tijdt dat elck die krancke redde?
Op baeckermoeder: drijf die dockters wegh voor 't bedde
Met bedtstock, toffels, of met graeuwen, 't is alleens.
't Geloof heeft nimmermeer met wanhoop iets gemeens.

Dit *bakermoeder* ging het als vele andere zamengestelde woorden: het verloor zijn laatste deel. Even als *minnemoeder*, *molworp*, *kwikzilver*, *snuiftabak*, later *minne*, *mol*, *kwik*, *snuif* werden, zoo werd *bakermoeder baker*.

Men gebruikte nu het woord in dezen vorm, en nergens leed het aanstoot dan in Friesland. De Friezen hebben het voorregt, van jongs af twee talen te leeren en te gebruiken: vandaar dat zij doorgaans helderder denken en zuiverder spreken dan de bewoners onzer overige provinciën. Verkeerde woorden of zegswijzen, meestal uit het hoogduitsch of fransch overgenomen, worden bij hen daarom niet zoo gemakkelijk binnengesmokkeld als elders. Toen *baker* van de overzijde der Zuiderzee tot hen overkwam (zeker niet veel vroeger dan deze eeuw), hielden zij het voor een woord met den uitgang *er*, en daar deze uitgang bij stammen van werkwoorden gevoegd, personen van het mannelijk geslacht te kennen geeft, maakten zij er *baakster* van. 't Is niet vreemd dat zij tot deze dwaling vervielen: LAMBERT TEN KATE was hetzelfde gebeurd. In zijne *Eerste proeve* op het worteldeel *bak* zegt hij: »waertoe mede ons *baker*, f., puerperae et infantis fomentatrix, komende in stêe van *baekster* of *bakere*."

P. LEENDERTZ, WZ.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Afkomst van Oldenbarneveld (vgl. A. R.). Of deze groote staatsman afstamde uit een oud adellijk geslacht, of menschen van »kleinē aensiē" tot voorouders had, doet tot zijn persoon of waarde weinig af. Hoewel ik ten zijnen opzigte niets bijzonders weet mede te deelen, zal het misschien uit het volgende blijken, dat de schrijver van de *Gulde Legende van St. Jan* soms scherp genoeg zag.

Bij de *Gedichten* van WILLEM VAN DER POT *Endeldijk*, *Hofdicht en andere gedichten* zijn gevoegd eenige bijlagen over OLDENBARNEVELD, waaronder een berigt van de afkomst en het geslacht van MARIA VAN UTRECHT, huisvrouw van den advocaat, waarin »ter wederlegginge van zeker verdichtzel ten haren nadeele, te vinden in een faemroovend libel genaemd *De gulde Legende van St. Jan*, getoond wordt dat deze MARIA VAN UTRECHT geweest is eene dochter van MARIA STORM VAN WENA, in wettigen huwelijk verwekt bij JAN JACOBSZ VAN UTRECHT, in leven Dijkgraaf van Delfland." Dit vindt men in de *Nieuwe Vaderl. Letteroefeningen van* 1769, bl. 467, maar op bl. 558 wordt in een »Naricht aan den Lezer" medegedeeld, dat aan de uitgevers ter hand gekomen is een tweede bijvoegsel om het bovenstaande berigt aangaande MARIA VAN UTRECHT tegen te spreken.

De heer VAN DER POT verklaart daarin, des aangaande door een schijnbaar bewijs bedrogen te zijn en onder anderen in de acte van legitimatie van MARITGEN VAN VUYTRECHT, gedagteekend 14 november 1575 het volgende woordelijk gelezen te hebben, dat zij was »de natuurlijke dogter van ADRIAEN WMZ. PLAS en MAGDALENA JANSdogter VAN VUIJTRECHT, alle beijde vrij en ongebondene persoonen, en voorts dat sij suppliante haer van jonx af tot dien dage toe deugdelijk ende eerbaerlijk ghedraghen hadde, in voege dat sij supplt uijt dien hoofde bij haere Oomen Mr. JACOB VAN VUYTRECHT en PAUWELS VAN VUYTRECHT, geheele broeders van de genoemde MAGDALENA VAN VUYTRECHT, haer supplts moeder, in haer huijs opgevoed, onderhouden en getracteerd is, ende nader bij den voornoemden PAUWELS VAN VUYTRECHT gehouden was als haer zusters dochter, in allen schijn of sij uit wettelijk huwelijk geboren ware."

φ^2—φ.

Geslacht Quekels (vgl. XII. bl. 93, 124). Het wapen van dit geslacht op een met *kleuren* afgezet exemplaar van de *Wapenkaart van Holl. en Westfriesl.* is van goud, beladen met drie gekroonde vogels, 2 en 1, zonder pooten (merletten), de koppen van *keel*, de borst en vleugels bovenaan van *zilver*, de slagpennen en de staarten, ook de kroontjes van *sabel*. Elders ziet men de vogels van *sinopel*, en soms met kuiven, of linten aan de

koppen, zoo als bij BALEN, *Beschr. van Dordrecht*, bl. 1095 (*papegaaien?*)

HENDRIK QUEKEL, BARNARDSZ. en GIJSBERTS kleinzoon, trouwde CATHARINA HENRICE, was raad te Dordrecht in 1457, rekenmeester van de graaflijkheidsdomeinen 1472, en heeft nagelaten JOOST QUEKEL, die den 5den mei 1508 leenhouder van Dortsmonde werd. Deze moet in 1628 overleden zijn, naardien bij brieven van verlij van den 25sten augustus van dat jaar, en na zijn overlijden het leenhouderschap overging op NICOLAAS DE BEVEREN WILLEMSZ. Zie VAN OUDENHOVEN, *Outholl. nu Zuytholl.*, 1654, bl. 160.

NANNING VAN FOREEST, raad en pensionaris te Alkmaar 1572, huwde eerst CHRISTINA QUEKEL, bij wie hij kinderen verwekte.

HENDRIK FOU VAN DER BURCH trouwde N. QUEKEL, wier moeder was eene VAN DER DOES in Zuidholland; hij stierf in 1557, zij in 1565. Beiden liggen begraven te Delft in de Oude kerk, met 4 kwartieren op de zerk: BURCH, PAATS VAN ZONNEVELD, QUEKEL en DOES uit Zuidholland. Zij hadden eene dochter CLARA, gehuwd aan DEN HERFST, heer van Hoogeveen.

GOVERD VAN DER LEE, schepen te Dordrecht, had gehuwd MARGARETHA QUEKEL JACOBSdr. Hunne dochter ALITH huwde 1548 WITTE DE WITT, acht in Dordrecht, zie FERWERDA, *Wapenboek*. V. D. N.

Genealogie (vgl. XI. bl. 378, XII. bl. 57, 93, 154). WILLEM VAN IJSSELSTEIN, die in 1531 leefde.

Dit zal zijn WILLEM, bastaardzoon van WENNEMAER VAN EGMOND, heer van IJsselstein, enz. († iets na 1500), of wel diens zoon WILLEM VAN IJSSELSTEIN, gehuwd met JACOBA OEM VAN WIJNGAARDEN, dochter van JOOST OEM VAN WIJNGAARDEN, heer van IJsselmonde, bailluw van Noordwijk in 1528, en JACOBA VAN DER HEIJDEN. Cz.

De grafelijke Ooievaar (vgl. *Bijbl.* 1853, bl. xiii, in eene bijdrage over *Het Haagsche wapen*). Waarom voegde men aan den hier bedoelden *ooievaar* den titel toe: »den *grafelijken?*" H. R.

Afstammelingen van Joost van (den) Vondel (vgl. A. R.). De heer mr. W. J. C. VAN HASSELT heeft in den *Nieuwen Recensent, Tijdschr. voor Wetenschap en Smaak van* 1862, eene beoordeeling of een verslag geplaatst, over het IVde deel van *Aemstels Oudheid*, door dr. P. SCHELTEMA, en naar aanleiding van dat werk, eenige nadere berigten over die afstammelingen aan het licht gebragt.

Als eene bijdrage tot dit onderwerp deel ik mede, dat te Leiden een vondeling met den naam VAN VONDEL is gedoopt.

In de Hooglandsche kerk namelijk is den 5den maart 1679 gedoopt: JOOST VAN VONDEL, »een vondeling ten H. Doop gepresenteert, wt naem van de Regenten van het Armenweeshuis. Het briefje was geteekent S. VLIETHOORN als Rentmeester."

.. ELSEVIER.

MENGELINGEN.

Vondels standbeeld (vgl. XII. bl. 93). Hoewel van de door MARS gewenschte manifestatie niets schijnt te komen (waarschijnlijk omdat, zoo als het bestuur reeds teregt opmerkte, allen die met het plan ingenomen waren — even als steller dezes — hetgeen zij voor dit doel konden afzonderen, reeds geofferd hadden), is er echter een punt waarop ik niet nalaten kan terug te komen. MARS beklaagt zich, dat toen hij onlangs te velde trok tegen het onbeduidende en smakelooze van vele hedendaagsche bouwwerken in ons land, niemand zich zijne zaak aangetrokken heeft, en hij maakt dit dááruit op dat niemand zijne instemming openlijk heeft aan den dag gelegd. Zou dat laatste echter wel ergens anders aan toe te schrijven zijn, dan dááraan, dat de gedachten van allen die eenstemmig met hem denken, reeds door hem zoo voortreffelijk zijn uitgedrukt, dat zij er niets meer bij te voegen hadden? Ik hoop niet dat MARS in ernst vermeent, dat zijne stem »die eens roependen in de woestijn" is geweest; zoo ja, dan geloof ik hem geen ondienst te doen met hem de verzekering te geven, dat »er nog honderden in Israël zijn overgebleven, die hunne knieën niet gebogen hebben voor den Baäl" der platte-lijsten-architectuur, honderden, die — om ons bij de stad onzer inwoning te bepalen — het tegenwoordig beursgebouw beschouwen als eene schandvlek voor Amsterdam; — die de Willemspoort gaarne in den grond zouden zien zinken als dit haar voorgangster, DE KEYSERS meesterstuk, weder uit het niet kon te voorschijn brengen; — die de toegangen naar den Dam liever *niet* zouden verbeterd zien, wanneer dit moest geschieden ten koste der zeventiende-eeuwsche huizen der Beurssteeg; — die met de meeste verontwaardiging de Leidsche poort zien plaats maken voor »een ijzeren hek" (letterlijke woorden van het besluit daaromtrent); — die nog nooit met zooveel genoegen een brand hebben bijgewoond als die der Nieuwe Walen kerk (*) — doch ge-

(*) Aan wier architekt men echter (»God beter 't!" zou de redacteur der *Dietsche warande* zeggen) den bouw van 't nieuwe gasthuis heeft opgedragen!

genoeg, wij hebben onze verontwaardiging misschien reeds te veel lucht gegeven. Ik geloof echter dat het niet kwaad is, dat zich van tijd tot tijd eene stem in dezen geest doe hooren, al is het ook in een tijdschrift dat niet zoo algemeen gelezen wordt (hoewel ik geloof, dat de kwaliteit hier het gemis aan kwantiteit wel vergoedt). Het denkbeeld is wel eens bij mij opgekomen, of de groote hekeldichter, als hij aanschouwd had wat *ons* thans in de bouwkunst ter aanschouwing wordt gegeven, bij de vele varianten van zijn bekende »*Prijsvraag*" er niet ook een zou geleverd hebben in deze of dergelijke bewoordingen:

Apol, op Helikon gezeten,
Vraegt Architekten en Poëten:
Of platte lijsten *waerheit* zijn?
Of waerheit schoon is, dan wel schijn?
Of veel waervan de steden krielen
Niet strekt om kunstzin te vernielen?
Of cierlijkheit niet is de schat
Waerom men tot de bouwkunst tradt?
Of ook in welbestierde steden
Iets smaekbedervends dient geleden?
Of poorten sloopen vesten sticht?
Of wansmaek niet tot hoon verplicht?
En of geen Vroedschap zich verkoopt,
Die zelv' niets sticht, maer 't oude sloopt?

Wiens antwoort kortst en bondigst is,
En klaerst in deze duisternis,
Die moog' het eenmael nog beleven
Dat hij de kunsten ziet herleven
En eeren ziet met diamant
Den grootsten Bouwheer van het lant,
Die met zoo groot een roem gaet strijken,
Dat KEYSER zelv' er voor moet wijken.

CHR.

De Witts huis (vgl. XI. bl. 224, XII. bl. 58). De vraag van uw geacht tijdschrift rust op misverstand. In de aangehaalde zinsnede van den brief van TEMPLE van 1669, dien ik ook in het oorspronkelijk Engelsch voor mij heb, wordt niet van een huis gesproken, dat JOHAN DE WITT, maar van een, dat COENRAAD VAN BEUNINGEN te 's Gravenhage voor zich liet bouwen. De laatste stichtte omstreeks dien tijd zijne ruime en prachtige woning op Bleijenburg alhier, thans in eene armeninrigting herschapen en naauwlijks kenbaar meer. JOHAN DE WITT heeft geen huis te 's Gravenhage laten bouwen. Ten tijde van het moordtooneel van 20 Augustus 1672 bewoonde hij, òf het huis op den Kneuterdijk, hoek van het Hartogstraatje, waarvan ALIQUIS (*Nav.* XII. bl. 58) spreekt; òf het onmiddellijk daaraan grenzend perceel. De laatste lezing is die van KROON (*Beschrijving van 's Gravenhage*, bl. 331). De twee huizen, waarvan het eene door hem, het andere door zijnen zwager en grijzen vader bewoond werd, liepen destijds ineen. Vóór DE WITT zich aan den Kneuterdijk vestigde, schijnt hij een huis achter het Binnenhof, aan den Hofcingel, bewoond te hebben. Daarop slaat de huurcedule, door CONCHA (*Nav.* XII. bl. 58) medegedeeld; een stuk dat mij voorkomt geknot of verkeerd gelezen te zijn. Ik weet althans de woorden: »daer voor desen uitgestoocken heeft DE WITTS moeder" niet te verklaren.

's Gravenhage. D. VEEGENS.

Eiland St. Borondon (vgl. XI. bl. 127, 186, 223, XII. bl. 32). Zou dit ook eene verbastering kunnen wezen van Brandaris of vuurbaak, of vuurtoren, vroeger bij de zeelui (misschien nog wel) zoo genoemd? Ik kwam op die gedachte, doordien ik onlangs in een geacht fransch tijdschrift las, dat de Engelschen in 1665 (ten minste in den oorlog van 1664—1667) la ville Brandaris op Terschelling verbrandden [hier wordt dus van een vuurtoren eene stad gemaakt], en DE WITT zich daarover wreekte door het verbranden van de engelsche vloot voor Chattam, — Ik herinner mij den naam van den Franschen schrijver niet. ABR.

[Uit de vroeger gegeven antwoorden blijkt, dat deze gissing niet juist is.]

Raadsel (vgl. II. bl. 333). ICHNEUTES gaf t. a. p. dat raadsel ter oplossing aan de hand, door hem gevonden onder eenige oude papieren, en verklaarde ronduit *er voor op te tornen*. Ik geloof dat zeer gaarne; ICHNEUTES behoort, zoo als blijkt uit vele zijner antwoorden, in dit tijdschrift opgenomen, tot de wezenlijk geleerden, en heeft gewis, tot de oplossing van dat raadsel, den geleerden weg ingeslagen, die hem al verder en verder van het doel zal verwijderd hebben.

Een paar honderd jaar geleden, ja welligt later, schiep het menschelijk vernuft er nu en dan behagen in om wonderlijke gedrochten, in de meeste vakken der wetenschap, in het leven te roepen en die dan uit te venten voor geestige en scherpzinnige vonden. Getuige hiervan de *figuurlijke verzen* en het *Geestelijk raadselboek*, meer dan eens in dit tijdschrift besproken. Welk geleerde toch, als men hem vraagde, *welke is de eerste academie geweest?* zoude op het denkbeeld komen van te moeten antwooorden, *de toren van Babel, want daar werden alle talen zeer spoedig geleerd* (*Nav.* VII. bl. 264)! Zoo ook is het gelegen met het raadsel van ICHNEUTES. De sleutel tot dat raadsel is de *y*, de klank daarvan, of zelfs maar eene denkbeeldige *y*. Om dat te bewijzen zal ik alleen aanvoeren dat er gezegd wordt: *ik ben niet de tyd, maar ik bevinde mij in het midden derzelve*, dat de *duyvel* moet beteekenen »*vader der verdoemde geesten in de hel*," en *keyser*, »*het eerste lid der wereld.*" Nog andere oplossingen, als: een *lyk* wordt stof, en in dat woord *stof* is geen *y*, alzoo »*heeft het in 't graf niet kunnen houden*," zal ik met stil-

zwijgen voorbij gaan. Dat *duyvel, keyzer*, enz. met *y* moet geschreven worden, toont reeds de opgave aan *onder de levende ben ik nooyt geweest.* Men ging bij deze raadsels uit van valsche stellingen, als deze: er kan geen *lyk* zijn, althans genoemd, geschreven worden, of de *y* is er tegenwoordig of de klank er van wordt gehoord, ergo, wordt een *lyk* begraven, dan wordt, nota bene, de *y* ook begraven; men kan geen *keyser* zijn zonder *y*, alzoo is de *y* ook *keyser*, en al meer van die grollen. Vele lezers van den *Navorscher* zullen zich welligt eenige dezer zoutelooze raadsels herinneren, met mij althans is dit het geval, de *o* is daarvan de sleutel: *ik ben geboren, oud geworden en gestorven, en ben echter nog jong, vrolijk en gezond, — ik ben goud en hout, maar niet hard en niet brandbaar.* Reeds vóór 1835 heb ik dat en andere gelezen òf in den *Leerzamen en boertenden opmerker*, òf in eenig ander *tijdschrift*, *almanak* of *'t Zondagsblad.*

De maker van dat raadsel zal niemand anders zijn dan AERNOUT VAN OVERBEKE. Het toevallige dat de uitgeloofde prijs te ontvangen was bij den advocaat OVERBEEK, te Hamburg, vóór 1751 (welligt honderd jaren na de uitloving) en de zekerheid die er bestaat dat OVERBEKE, jong zijnde, zich in Duitschland ophield en, volgens JEROEN JEROENSE, uitgave 1846, bl. 16, te Frankfort, ziek liggende zijn eigen grafschrift dichtte, moet doen denken, dat ook dat raadsel tot zijne jeugdige aardigheden (?) zal behoord hebben.

Reeds was dit antwoord geschreven en verzonden, toen ik zeer toevallig een paar dagen geleden in handen kreeg het *Halfstuivers Magazijn* van 1861, waarin men leest:

RAADSEL.

»Ik vertoon mij eens in de maand, tweemalen in een moment en eens in het mannelijk leven, Wie ben ik?"

Het antwoordt vind men in het volgende nommer en is — de letter M.

Dit raadsel is nu wel gemoderniseerd, maar riekt toch, mijns inziens, zeer sterk naar dat van ICHNEUTES. Het onderscheid is dat men thans niet meer zegt ik *ben* dat of *ben* dat niet; maar men drukt zich toch nog niet uit zoo als het eigenlijk behoorde, want dan moest er staan: ik vertoon mij eens in het *woord* maand, moment of mannelijk (leven).

H. C. STRIK VAN WIJK.

Opschrift te Haarlem. De spreuk *Nulle science sans diligence* 1595 is niet uitgehouwen op een steen, maar wel op hout. Mij is altijd verhaald door oude lieden, dat hier de eerste fransche school te Haarlem zoude geweest zijn. Bij deze gelegenheid wil ik hier nog mededeelen, dat JEAN DE LA CHAMBRE (de zoon), fransch kostschoolhouder te Haarlem, aldaar moet overleden zijn, naar alle waarschijnlijkheid in het laatst van 1684 of het begin van 1685. Dit blijkt uit de twee volgende annonces uit de *Haarl. Courant* van 30 junij 1685 en 7 maart 1686.

N°. 1. Overmits het overlijden van JEAN DE LA CHAMBRE, in zijn leven fransche kostschoolhouder binnen Haarlem, soo presenteert deszelfs nagelaten weduwe uyt der hant te verkopen sijn van outs seer vermaerde en frequentable huys en kostschool, bestaande in een groot, nieu, sterck en wel doortimmert woonhuys, voorzien met verscheide ruyme vertrecken soo beneden als boven, een ruyme open plaats, tusschen 2 Galderijen, zijnde de eene geapproprieert tot een eetsaal voor omstreeks 60 of 70 menschen met eender groot en ruym school over de plaats met verscheyde vierkante bovenkamers, tot het slapen van kostkinderen, daer achter een tuyntje etc.

N°. 2. Op den 12 en 13 maart sal men tot Haerlem in het sterfhuis van Zaliger Mr. JEAN DE LA CHAMBRE in St. Urselstraat verkopen deszelfs nagelaten schilderijen en boeken, als ook eenige geschriften en ander schoolgoet, mitsgaders gedructe voorschriftboeken en kopere platen van JEAN DE LA CHAMBRE d'oude, etc. W.

Woonhuis van Daniel Raap te Amsterdam (vgl. XI. bl. 381; XII. bl. 59). FRISIUS SECUNDUS zegt, dat DANIEL RAAP heeft gewoond op den Vijgendam, in het huis door hem aangewezen. Ik zou dit gaarne nader bevestigd zien. Uit het plaatje, voorstellende het bombarderen met steenen van het huis van RAAP, in februarij 1754, door S. FOKKE, *ad viv. delin.*, is de Vijgendam niet te herkennen. Ik vond RAAP ergens *porceleinkooper* genoemd.

†.

Woonhuis van Daniel Raap te Amsterdam. Alhoewel er niet naar gevraagd wordt, wil ik hierop in antwoord geven, dat deze RAAP een zoon of neef had, mede DANIEL RAAP geheeten, die in 1752 te Leiden in de regten gepromoveerd is.

Hubrechtsdag (vgl. A. R.; XI. bl. 186; XII. bl. 32). In den *Volksalmanak voor R. Catholijken* voor 1840, gedrukt te 's Hertogenbosch bij D. A. A. DE ROOIJ, komen twee *St. Huberts* voor, en wel de 3de november en de 27ste maart, terwijl de 16de maart heet *St. Heribertus.*

In den *Gentschen Almanach curieus en util* voor 1794 komt *St. Hubertus*, even als allerzielendag, op den 3den november voor. Is *St. Hubertus* niet bekend in Frankrijk? In twee verschillende fransche almanakken staat voor den 3den november »*St. Marcel év.* (Evêque)", den 16den maart *St. Abraham* of *St. Civiaque*, den 20 maart *St. Joachim*, en den 27sten maart *St. Rupert;* of heeft *St. Hubertus* de plaats moeten ruimen voor bisschop *Marcel?* F. CALAND.

De Heiligen. Hubrechtsdag (vgl. A. R., XII. bl. 32). In KARL STEFFENS *Volkskalender* (1850) komen voor tegenover elkander »verbesserter Kalender" en »Alter Kalender." Daarin vinde ik op 16 maart (oud en nieuw) Sint-Cyriacus, niet St. Hubrecht of St. Hubert. De 3den november wordt daarin aangegeven als de 23ste zondag na Trinitatis.

In den »*Almanack des Volks*" (1856), te Antw. bij KENNES en GERRITS, komt (en dit zal wel in de vlaamsche almanakken doorgaans 't geval zijn) St. Hubert voor.

In een volksgezegde of volksbenaming der 3 eerste novemberdagen heet het:

Allerheiligen, Allerzielen, Allerhonden.

Dit laatste zinspelende op St. Hubert den patroon onzer jagers en schutsheilige tegen de hondsdolheid.

In den *Vlaamschen Almanak voor Blijgeestigen* (1828, Brussel, bij J. SACRÉ), komt echter de volgende zonderlinge bepaling voor:

November 1 Zaturdag. . . Allerheiligen.
2 Zondag. . . . P. der H. M.
3 Maandag. . . Allerzielendag.
4 Dingsdag. . . St. Hubertus.

Dit is mede 't geval met den »*Kluchtigen Gentenaar*": de 1ste november zal weder op een zaturdag zijn, de 2e (zondag) wordt Victorinus genoemd, de 3e Allerzielen en de 4e niet St. Hubert, maar Sint Carolus Borromeus.

Ik geef hier de 4 eerste Novemberdagen als volgt:

Zeelands Chroniek Alm. 1782:	1 Allerheiligen.	2 Allerzielen.	3 St. Hubert.	4 St. Car. Bor.
Marretjes Alm., 1796:	"	"	"	"
Alm. v. d. beschaafde Jeugd, 1802 (Amst.):	"	"	"	"
Anuaire Statistique, An X. (Gand):	"	"	"	"
Alm. des Protestants, 1808 (Paris):	"	"	St. Marcel.	St. Charles.
Studenten Almanak, 1815 (Leiden):	"	St. Sanotas (?)	Marcelles dies ater.	Carolus.
Gendsche Alm., 1816:	"	Allerzielen.	St. Hubert.	St. Car. Bor.
idem, 1825:	"	"	"	"
Belgische Muzen-Alm., 1826:	"	"	"	"
Middelburgsche Naamwijzer, 1827:	"	"	"	(Geen).
Gendsche Alm., 1830:	"	"	"	St. Car. Bor.
Utrechtsche Alm., 1839:	"	"	"	(Geen).
Alm. Protestant, (Paris) 1841:	"	"	St. Marcel.	St. Charles.
Nuttig Allerlei, (Amst.) 1857:	Trinit. Allerh.	"	Hubert.	Karel Borromeus.
" " 1858:	"	"	"	"

In den *Dict. Alph. et Chron. des Saints et Saintes* (Paris 1818) komt voor: HUBERT (St.) dernier Evêque de Maestricht l'an 708 et premier Evêque de Liege l'an 721; mort le 5 Nov. 727 selon PAGI ou 730 suivant MANSI. Le père HARTZHEIM, au sentiment auquel nous nous en tenons, dit qu'il mourut un vendredi de l'an 728. CAROLUS BORROMEUS stierf volgens dat werk den 3den nov. 1584, dus dezen kwam de 3de nov. toe, doch hij moest dien denkelijk St. HUBERT afstaan en zich met den 4den vergenoegen.

De heiligen Sint NICODEMUS en St. NICOMEDES geven het volgende verschijnsel in de bovenaangehaalde tijdwijzers:

Almanach	1782	op	1 Junij:	Blanco.	3 Augustus.	St. STEVENS vind.	15 September.	NICODEMUS.
"	1796	"	"	"	"	St. STEVENS.	"	Blanco.
"	1802	"	"	PAMPHILIUS.	"	St. STEVENS vind.	"	Quatert.
"	An X	"	"	4 tems.	"	Inv. St. ETIENNE.	"	St. NICOD.
"	1808	"	"	PAMPHILIUS.	"	"	"	"
"	1815	"	"	St. NICOMEDES.	"	STEPHANUS.	"	"
"	1816	"	"	PAMPHILIUS.	"	St. STEVENS vindinge.	"	"
"	1825	"	"	St. NICODEMUS.	"	"	"	St. NICOMEDES.
"	1826	"	"	St. NICOMEDES.	"	"	"	" (!)
"	1827	"	"	Blanco.	"	"	"	Blanco.
"	1828	"	"	H. Drievuldigh.	"	"	"	St. NICODEMUS.
"	1830	"	"	St. JUSTINUS.	"	"	"	4 Tem. Nietas.
"				NICOMEDES.	"	NICODEMUS.	"	CAROLINA.
"				PAMPHILIUS.	"	GEORGIUS.	"	NICOMEDES.
"	1839	"	"	Blanco.	"	St. STEVENS vind.	"	Blanco.
"	1843	"	"	PROBAS.	"	Inv. ETIENNE.	"	CAPRIEN.
"	1850	"	"	NICODEMUS.	"	St. AUGUSTINUS.	"	Triniteit en CONSTANT.
"	1856	"	"	"	"	STEVENS vind.	"	NICOMEDUS.
"	1857	"	"	2e Pinksterdag.	"	DOMINIC.	"	LUDMILLA.
"	1858	"	"	SIMEON.	"	STEF. Erf.	"	Quatertemper.
"	1862	"	"	PAMPHILIUS en SIMON.	"	NICODEMUS.	"	NICOMEDUS M.

Wie helpt ons nu uit die schromelijke verwarring te regt? 't Is noodig: oude bronnen noemen ons soms een heiligen dag als dagteekening zonder cijfer. Welke is nu de officiële heiligenkalender?

G. P. ROOS.

———

We leven allebeî nog zeven jaren (vgl. XII. bl. 61). Elders en ook alhier, te Vierlingsbeek, zegt men: *We zullen niet te gelijk sterven.* S. v. W.

Door druck geleert (vgl. XII. bl. 62). Zoo als de redactie reeds aanmerkte, dergelijke spelingen met het woord *druk* trof men vroeger gedurig aan; ook in later tijd, niet veel jaren geleden, las men voor den buitentuin van den bekenden boekdrukker en uitgever NICOLAAS CORNEL, te Rotterdam nabij de Rotte: *Rust na den druk.* V. D. N.

Hoogerzaal (vgl. XII. bl. 95). In het kabinet van het zeeuwsch genootschap te Middelburg vindt men een, door hem zelven op koper geschilderd, portret van ZACHARIAS BLIJHOOFT, kunstschilder, gewoond hebbende op de buitenplaats *Hoogerzaal*, even buiten de Seispoort te Middelburg. Bij dat portret is gevoegd een op roode zijde gedrukt bijschrift van SERVATIUS HAESEVOET, predikant te Vlissingen, geboren 1657, overleden 1725, welke jaartallen ik hier bijvoeg, om den tijd eenigzins af te bakenen waarin BLIJHOOFT leefde, van wien ik verder niets weet mede te deelen. In SMALLEGANGE, *Cronijk van Zeeland*, bl. 673, vindt men eene uitvoerige beschrijving van dit »ridderlijk huis", dat »sierlijk nieuw gebouwd en vierkant uit het water opgetrokken was." Onder de »bequame" vertrekken muntte vooral uit eene groote zaal, »allezins de aengenaemste uitsichten verschaffende." De prachtig aangelegde tuinen waren omstreeks 3 gemeten, min één bunder groot. Deze buitenplaats was aangelegd en behoorde destijds (1696) aan CORNELIS VAN DER NISSE, heer van der Nisse, in Zuidbeveland, gecommitteerden raad wegens Goes en gehuwd met CLARA VAN BORSSELE VAN DER HOOGE. Al die heerlijkheid, waarvan SMALLEGANGE verhaalt, schijnt echter maar van korten duur te zijn geweest. GARGON (1715), die anders nog al op dergelijke zaken lette, en VROLIKHERT, die in zijn *Vlissingschen kerkhemel* (1757) breedvoerig over HAESEVOET handelt, melden niets van *Hoogerzaal.* Op de kaarten van HATTINGA (1753) zoek ik het gebouw te vergeefs, en ook op eene geteekende kaart van denzelfden tijd, die in mijn bezit is en waarop al de buitenplaatsen van Walcheren zijn aangegeven — er waren er 119 — is *Hoogerzael* evenmin te vinden. Tegenwoordig zijn er dan ook geen sporen meer van te zien, en voor zoover ik kan nagaan is zelfs de herinnering er van verloren. φ^2—φ.

[Hetzelfde werd ons ook door J. medegedeeld.]

Groote hagelsteenen. Het volgende, door een tijdgenoot geboekt, moge eene plaats vinden in den *Navorscher.*

Korte Beschrijvinge van de waere gestalte der schrickelijcke groote Hagelsteenen, welcke gevallen zijn, in en omtrent de stadt Tholen op sondagh avondt ten 6 uren, den 17n Mei 1711.

Op sondagh den 17n Mei 1711, de lucht bijna dien gantschen dagh met weijnigh windt en veel hoog drijvende wolcken beset zijnde, drijvende uit den noordt-noord-oosten, met weijnigh sonneschijn, is des namiddaghs, een weijnigh voor 6 uren, een sware dicke lucht opgeresen, komende uit den zuijdwesten, met snel laeg drijvende wolcken, eerst met een gemeene stercke windt, allengs meer en meer versterckende, tot een overgroote storm, met dwarrelwinden vermengt, dat, omtrent ten 6 uren, in de tijdt van 5 à 6 minuten durende, sulcke schrickelijcke groote Hagelsteenen zijn gevallen, als weet dat in honderde jaren hier te lande niet is geschiet, waervan de grootste waren als kinderhoofden; en hadden meestendeels aen de eene kant 5 à 6 tacken, dicker en langer als menschenvingeren, waerop aenstonds volgde een overgroote slagregen met ongemeene groote droppels, als oft (bij manier van spreecken) met emmeren wierde gegoten, daer onder eenige donderslagen, duerende desen regen oock weijnigh tijdts.

Ende alsoo dese Hagelsteenen ongelijck van groote waeren, oversulckx onmogelijck door 't meenigh getal, ijeder soorte te noemoen, sullen wij echter deselve gaen afbeelden, soo als die zijn geobserveert, te weten — gemeten ende gewogen, ende dat maer in vierderleij soorte, aldus.

De Eerste en grootste soorte.

De eerste en grootste soorte van desen steenen, die men weet dat gevonden zijn, zijn gevallen aen de noordoostzijde van de stadt, omtrent de Cruijtthoorn, ende noch in het dorp *het Oudelandt*, omtrent een half uurtje van de stadt. Dese steenen waren bijna clootsrondt, meestendeel met afgebroocken tacken, die seekerlijck door 't snel vliegen van haer wigte tegen de andere steenen zijn afgeslagen; sij hadden in haer dickte $4^3/_4$ duijm diameters, dat zijn omtrent 15 duijmen in den omtrek, Rijnlandtsche maete, waer van een steen is gewogen bijna ter swaerte van twee pondt; gesmolten zijnde hadt ruijm $1^1/_4$ pinte nats inhoudt, Tholense mate; van dese soorte is er weijnige gevallen.

Tweede soorte.

De tweede soorte waeren oock clootsrondt, meestendeel hadden aen de eene zijde 5 à 6 groote tacken van $3^3/_4$ en 4 duijm langh, en ruijm $^3/_4$ duijm dick, de swaerte was $1^1/_4$ pondt, hebbende 4 duijm diameters; en ruijm $^3/_4$ pinte nats inhoudt: Dese steenen waeren met haer tacken soo hart van ijs, dat, alse op de steenen vielen, meestendeel opsprongen sonder breecken; ende als men se tegen mal-

kanderen klopte, kloncken als straetkeijen; vlogen door de daecken, pannen en glazen van de huijsen als canoncogels; van deze soorte is er omtrent door den anderen op de 2 roeden een gevallen, doch seer ongelijck, want op sommige plaetsen vondt men er geen, en op andere plaetsen wel 2 a 3 dicht bij den anderen.

Derde soorte.

De derde soorte waeren veel oock rondt, som wat platachtig en langwerpich, oock met en sonder tacken, alle hart en doorluchtich ijs, met ongelijcke tacken, gelijck de voorgaende; wegende d'eene min, d'andere meer 8 à 9 onsen; hebbende 3 à $3^1/_2$ duijm diameters. Van dese soorte is er veel gevallen, omtrent op de 2 voet een.

Vierde en laetste soorte.

De vierde en laetste soorte, waeren als hoendereijren, en ockernoten, van allerleij form en fatsoen. Van dese soorte is er veel gevallen, dat op veel plaetsen de grondt bijna beleijt was.

Alle de voorz. hagelsteenen waeren meestendeel doorluchtig ijs, van uijtnemende hardigheijt; in 't centrum was een wit oogje ter groote van een erwete, zijnde ongetwijffelt het begin van den eersten aenwas, ende ruijm eenen halven duijm van 't centrum, liep in den omtrek een witachtigen dunnen randt, niet wel een taruwenstroo dick, den omtreck en form van desen witten randt hadt de form en fatsoen als een paerde ooge; voorts was binnen en buijten desen witten omtreck alles doorluchtigh hart ijs, soo helder als glas; meestendeel deser steenen, liep over de superfitie eenige lincken en naden, gelijck de naden in eens menschen doodtshooft; oock waren sommige met wonderlijcke putten en heuvelen beset, waerin verscheijde monstreuse beelden konden bespeurt worden;

De voorschreven 4 soorten van hagelsteenen, zijn naukeurigh geobserveert, en ijder soort na haere waere gestalte geteijkent: Ende kan wisconstigh gedemonstreert worden, hoe dat sulcke groote stucken ijs, en dat met tacken (die ze nootsaeckelijck moeten krijgen) natuerlijck in de lucht, eenige dagen hangende, sonder vallen, konnen worden geformeert: mitsgaders oock den oorspronck van 't wit in 't centrum, witten rand of omtreck, aengewasse tacken aen d'eene kant, en dat met een uijtnemende hardicheijt, etc. alles door

(*get.*) C. DE BRES.

(1713.)

Is er van elders hiervan ook iets bekend?

C. P. L.

Trouw van een vogel. Verleden jaar had ik aan eene bejaarde dame, die bijzondere liefde had voor levende vogels, een paar jonge wielewalen geschonken, waarmede zij zeer in haar schik was. Een er van bezweek, terwijl de andere zich voorspoedig ontwikkelde. Gedurende de ziekte der dame werd deze vogel door eene andere hand zorgvuldig verpleegd, maar het dier weigerde zijn gewoon voedsel. Toen verplaatste men hem in zijne kooi, op de bovenkamer van de zieke, en door haar toegesproken en verzorgd nam hij voedsel.

Maar den dag, nadat de dame den laatsten adem had uitgeblazen, stierf de wielewaal, met den kop onder zijn vleugel!

Van honden zijn meer dergelijke voorbeelden bekend, maar van vogels had ik vroeger zulk eene trouw tot in den dood niet vernomen. Welligt anderen wel. Mag ik in dat geval om mededeeling verzoeken?

J. C. K.

Triolet van het solitairspel. In het bekende werk van MULTATULI, *Max Havelaar*, wordt op bl. 97 van dl. II gesproken van het *triolet* van het *solitairspel.* Kan iemand mij omtrent de beteekenis dier uitdrukking inlichting geven?

V.

De aangeschoten ooievaar. Op den 21sten mei 1822 werd een ooievaar geschoten op het landgoed van graaf VON BOTHMER, liggende aan de kust van de Oostzee, niet verre van Wismar in Mecklenburg. Het dier had een pijl, waarmede waarschijnlijk de eene of andere afrikaansche wilde het getroffen had, regt op en neêr in den nek steken. Deze schicht was twee voet en tien duim lang, en van zwart hout, met een ruw bewerkte ijzeren spits, welke daaraan door middel van een koord bevestigd was. Bijna met een derde gedeelte der geheele lengte van de schacht stak de pijl uit boven den kop van 't ongelukkige beest, en het benedenstuk bijna even zoo veel onder de borst. Men had opgemerkt dat verscheidene andere ooievaren vruchtelooze pogingen hadden aangewend om hunnen rampzaligen makker van zijn lastig halssieraad, dat hij uit zijn winterkwartieren had meêgebragt, te bevrijden. Een teekenaar, met name F. LENTHE, heeft den trekvogel op steen afgemaald, en het dier zelf is later, opgezet, aan het museum der rostocksche hoogeschool vereerd. *The Literary Gazette*, 1822, p. 685.

J. H. VAN LENNEP.

De ridder Melton (vgl. A. R., XI. bl. 125, 319, XII. bl. 30, 156). Ten besluite van het door mij geleverde kan ik thans berigten, dat naar aanleiding van eene vraag door mij in het tijdschrift *Notes and Queries* gedaan, mij de verzekering is gegeven, dat van MELTONS *Reize* nog nooit eene engelsche vertaling verschenen is.

J. H. VAN LENNEP.

De Asteroïden tusschen Mars en Jupiter, en de wachters der planeten.

1	Ceres,	ontdekt den	1 januarij 1801	door	PIAZZI	te	Palermo.
2	Pallas,	»	28 maart 1802	»	OLBERS	»	Bremen.
3	Juno,	»	1 sept. 1804	»	HARDING	»	Lilienthal.
4	Vesta,	»	29 maart 1807	»	OLBERS	»	Bremen.
5	Astrea,	»	1 december 1845	»	HENCKE	»	Driessen.
6	Hebe,	»	1 julij 1847				
7	Iris,	»	13 augustus 1847	»	HIND.	»	Londen.
8	Flora,	»	18 october 1847				
9	Metes,	»	25 april 1848	»	GRAHAM	»	Marcree.
10	Hygiea,	»	12 » 1849	»	DE GASPARIS	»	Napels.
11	Partenope,	»	11 mei 1850				
12	Victoria,	»	13 sept. 1850	»	HIND.	»	Londen.
13	Egeria,	»	2 nov. 1850	»	DE GASPARIS	»	Napels.
14	Irene,	»	19 mei 1851	»	HIND.	»	Londen.
15	Eunomia,	»	29 julij 1851	»	DE GASPARIS	»	Napels.
16	Psyche,	»	17 maart 1852				
17	Thetis,	»	17 april 1852	»	LUTHER	»	Bilk.
18	Melpomene,	»	24 junij 1852	»	HIND.	»	Londen.
19	Fortuna,	»	22 augustus 1852				
20	Massilia,	»	20 sept. 1852	»	CHACORNAC	»	Marseille.
21	Lutetia,	»	15 nov. 1852	»	GOLDSMITH	»	Parijs.
22	Kalliope,	»	16 » 1852	»	HIND.	»	Londen.
23	Thalia (*),	»	15 december 1852		(*)		
24	Themis,	»	5 april 1853	»	DE GASPARIS	»	Napels.
25	Phokea,	»	6 » 1853	»	CHACORNAC	»	Marseille.
26	Proserpina,	»	5 mei 1853	»	LUTHER	»	Bilk.
27	Euterpe,	»	8 nov. 1853	»	HIND.	»	Londen.
28	Bellona,	»	2 maart 1854	»	MARTH.	»	....
29	Amphitrite,	»	2 » 1854	»	LUTHER	»	Bilk.
30	Urania,	»	22 julij 1854	»	HIND.	»	Londen.
31	Euphrosine,	»	22 augustus 1854				
32	Pomona,	»	26 october 1854	»	GOLDSMITH	»	Parijs.
33	Polyhymnia,	»	27 » 1854	»	CHACORNAC	»	Marseille.
34	Circé,	»	6 april 1855	»	»	»	»
35	Leukotea,	»	9 » 1855	»	LUTHER	»	Bilk.
36	Atalante,	»	5 october 1855	»	GOLDSMITH	»	Parijs.
37	Fides,	»	5 » 1855	»	LUTHER	»	Bilk.
38	Leda,	»	12 januarij 1856	»	CHACORNAC	»	Marseille.
39	Laetitia,	»	8 februarij 1856				
40	Harmonia,	»	31 maart 1856	»	GOLDSMITH	»	Parijs.
41	Daphné,	»					
42	Isis,	»					
43	Ariadne,	»					
44	Nysa,	»					
45	Eugenia,	»					
46	Hestia,	»					
47	Aglaja,	»					
48	Doris,	»					
49	Pales,	»					
50	Virginia,	»					
51	Nemausa,	»					
52	Europa,	»					
53	Calypso,	»					
54	Alexandra,	»					
55		»					
56		»					
57		»					
58	Concordia,	»	24 maart 1860	»	LUTHER	»	Bilk.
59	....	»	13 sept. 1860	»	CHACORNAC	»	Parijs.
60	Titania,	»	14 » 1860	»	FERGUSON	»	Washington.

(*) Thalia is volgens sommigen door HIND, volgens anderen door MARTH. ontdekt.

61 Danaë,	ontdekt den	9-22 sept.	1860	door	GOLDSMITH	te	Parijs.
62 Erato,	»	. . october	1860	»	FÖRSTER en LESSER	»	Berlijn.
63 Ausonia,	»	11 februarij	1861	»	DE GASPARIS	»	Napels.
64 Angelina,	»	4 maart	1861	»	TEMPEL	»	Marseille.
65 Maximiliana,	»	8 »	1861	»	»	»	
66	»	9 april	1861	»	TUTTEL	»	Cambridge (Noordamer.),
67 Asia,	»	17 »	1861	»	POGHON	»	Madras.
68 Leto,	»	29 »	1861	»	LUTHER	»	Bilk.
69 Hesperia,	»	29 »	1861	»	SCHIAPARELLI	»	Milaan.
70 Panopea,	»	5 mei	1861	»	GOLDSMITH	»	Fontenay.

Wachters van JUPITER: Hebe, Gangmedes, Themis en Metis.

Van deze worden als ontdekkers genoemd, van 1609—1612: SIMON MARIUS (MAIJER) te Anspach; GALLILEI te Florence (1610) KEPPLER te Praag; HARRIOT in Engeland.

Wachters van Saturnus:

1 Mimas,	ontdekt den		1789	door	HERSCHEL	te	Londen.
2 Enceladus,	»		1789	»	»	»	»
3 Thetys,	»		1684 }			»	
4 Dione,	»		1684 }	»	CASSINI	»	
5 Rea,	»		1672 }			»	
6 Titan,	»		1655	»	HUYGHENS	»	
7 Hyperion,	»		1848	»	LASSEL	»	
8 Japet,	»		1671	»	CASSINI	»	
1e Ring,	»		1660	»	HUYGHENS	»	
2e »	»		1790	»	HERSCHEL	»	Londen
Uranus,	»			»	»	»	»
Wachters:							
1 Ariël,	»			»	LASSEL	»	1851
2 Umbriel,	»			»	»	»	1851
3	»			»	HERSCHEL	»	Londen.
4	»			»	»	»	»
5	»			»	»	»	»
6	»			»	»	»	»
7	»			»	»	»	»
8	»			»	»	»	»
Neptunus,	»	23 sept.	1846	»	GALLE	»	Berlijn.
1e Wachter,	»		1850	»	LASSEL	»	
2e »	»			»		»	

Het opengelatene is mij onbekend. Wie doet mij den dienst het in te vullen?

G. P. RÖOS.

Hondentrouw. Volgens een berigtje in de *Literary Gazette* van 1822, p. 220, zou omstreeks dien tijd in de buurt van den Haag het volgende voorval hebben plaats gehad:

»Iemand reed met zijn cabriolet niet verre van een eenzaam boerenhuis, toen op eens het doordringend geschreeuw van een kind, dat zich in die woning scheen te bevinden, zijn ooren trof, en hem besluiten deed stil te houden. Hij sprong onmiddellijk uit zijn rijtuig, en was op het punt de oorzaak van die kreten te gaan onderzoeken, toen, in tranen badende, een klein meisje, door een hond vergezeld, zich voor zijne oogen vertoonde. Geen ander levend wezen was in het huis te zien: de eigenaar van het rijtuig riep, doch kreeg geen antwoord: zoodat hij ten leste, na vergeefsch onderzoek, het hulpelooze wicht met zich nam, en door den hond gevolgd, naar de naastbijzijnde kroeg reed. In de gelagkamer binnengetreden, ontwaarde hij in een hoek twee personen, die er verdacht uitzagen, waarvan de een, niet achtende op het bijzijn van een derde, zich straks tot zijn kameraad wendde met de woorden: »Ik geloof dat dit de vervloekte hond is, die ons gisteren zooveel te stellen gaf." Op het vernemen van die stem vloog de hond dadelijk op den spreker los, en pakte hem zoo vast beet, dat niets in staat was hem te doen loslaten. Dit zonderlinge voorval wekte de achterdocht van den barmhartigen vreemdeling, en deze liet onverwijld de twee boosdoeners in hechtenis nemen. Thans bleek het, dat de voorzienigheid Gods zijne daden had bestuurd: want de twee gevangenen beleden nu den moord, door hen aan de ouders van het kind en hun meid gepleegd, zeggende, dat zij alleen het meisje gespaard hadden, omdat dit toch te jong was om hun schelmstuk aan den dag te brengen."

Vrage: Is het bovenstaande werkelijk geschied?

J. H. VAN LENNEP.

GESCHIEDENIS.

Andries Boel Dirksz. (vgl. XI. bl. 261, 329; XII. bl. 4, 65, 129). Daar ik, even als de heer VAN LENNEP, geen liefhebber van wedden ben (bl. 4), neem ik de door hem mij voorgestelde weddenschap *niet* aan. Het kan mij weinig schelen, of ik al of niet van ANDRIES BOEL DIRKSZ. afstam, en het publiek heeft, zoo als de heer VAN LENNEP t. a. p. te regt aanmerkt, er geheel geen belang bij. Het was mij om die wetenschap dan ook *volstrekt* niet te doen, toen ik mijn geschrijf over dit onderwerp in dit tijdschrift aanving. Ik verlangde *alleen* te weten (XI. bl. 329) wat de heer VAN LENNEP, te regt beroemd door zijne taalkennis en geschiedkunde, met de uitdrukking *deftige amsterdamsche familiën*, door hem bl. 260 gebezigd, bedoelde. Dit was *alleen* het vraagpunt. Hoezeer ik nu wel geene voldoende oplossing in het door hem bl. 129 gegeven antwoord heb gevonden, hetgeen zeker aan mij hapert, stel ik den heer VAN LENNEP echter voor de zaak nu maar te laten rusten en tusschen ons voor afgedaan te beschouwen, tenzij hij het laatste woord mogt verlangen. Ons geschrijf zou anders al ligt in een twistschrift ontaarden, en dat mag niet.

Eene opmerking echter. De heer VAN LENNEP doet het voorkomen, alsof ik zou hebben verlangd dat hij *eene* lijst der afstammelingen, en wel van alle afstammelingen van ANDRIES BOEL DIRKSZ. zou geven. Dat zou dolzinnig zijn. Ik heb alleen mijn wensch te kennen gegeven, dat hij *de* lijst der afstammelingen van ANDRIES BOEL DIRKSZ., zoo als die onder hem mogt berusten, in het licht zou geven. En de *onmogelijkheid* hiervan zie ik niet in. Dat hij in het bezit van zoodanige lijst moet zijn, meen ik uit zijn geschrijf te mogen opmaken. Hoe zou hij ook anders zijne weddenschap kunnen volhouden?

EEN ZICH NOEMEND OUD AMSTERDAMMER.

Lucy Walters (vgl. XII. bl. 137). Over haar vindt men in F. BULAU, *Personnages énigmatiques, histoires mystérieuses, événements peu ou mal connus, traduit de l'allemand par* W. DUCKETT, 1861, het volgende:

„CHARLES II eut d'abord pour maîtresse LUCY WALTERS. C'était une jeune fille du pays de Galles, d'assez mauvaise réputation sous le rapport des moeurs et du caractère. Des rumeurs populaires, mal fondées d'ailleurs, voulaient que ce prince eût contracté avec elle un mariage secret, et qu'elle en conservât les preuves dans une cassette noire dont il fut beaucoup parlé à cette époque. CHARLES II était encore sur la terre d'exil lorsqu'il eut d'elle JACQUES CROFTS (né à Rotterdam le 9 avril 1649), qu'il présenta plus tard à sa cour sous le nom de JAMES FITZROY, et qu'il créa duc de Monmouth en Angleterre, et de Buccleugh en Ecosse."

Cz.

Claas Gerritsz. Compaan (vgl. XI. bl. 231, 270, 296). Met mijne vraag over dezen zeeroover ben ik niet zeer gelukkig geweest; de uitgaven toch van zijn *Leven* van 1741 en 1781 waren mij bekend, die van 1662, door Bt. vermeld, niet, ofschoon ik wel vermoedde dat er aan den druk van 1715, in mijn bezit, een andere voorafgegaan was. De opmerking door Bt. gemaakt over de aanmerking in V. D. AA, *Biogr. Woordenboek*, is gegrond, en toch wist de redactie, dat de door haar genoemde uitgave niet de eenige was: immers zij zegt: „een portret van hem (COMPAAN) bevindt zich vóór een der drukken." De uitgaven hierboven genoemd hebben dat portret niet; de houtsneden in die van 1715, 1741 en 1781 zijn zelfs verschillend: zoo komt er in die van 1715 eene voor die men in HANS STADEN VAN HOMBORGS *Beschr. van America*, mede bij de wed. GIJSBERT DE GROOT, 1714 uitgegeven, aantreft. Is nu COMPAANS portret in de uitgave, die Bt. bezit en die ik met hem voor den eersten druk houd? zoo ja, dan zou het mij een groot genoegen zijn dit te mogen vernemen, en nog meer wanneer het boekje mij ter vergelijking voor eenigen tijd ter leen verstrekt kon worden.

Ik herhaal overigens nog eens mijne vraag, of er soms nog iets meer van den fameusen zeeroover bekend is dan de door mij opgenoemde bronnen aan de hand geven.

H—g.

Aanval op Aardenburg in 1672 (vgl. XII. bl. 136). Onder de handschriften, behoorende aan het Zeeuwsch genootschap, bevinden zich verschillende stukken die op Aardenburg betrekking hebben. Op den in het vorige jaar in het licht verschenen inventaris dier handschriften, opgemaakt door den heer J. P. VAN VISVLIET, worden o. a. vermeld: J. BIJBAU, *Aanteekeningen over Aardenburg*, 1770, 4°.; A. PEURSENS, *Historie van de attaque der Franschen op Aardenburg den* 26 *en* 27 *junij* 1672 (geschreven den 13den mei 1674).

Tot inlichting is bereid φ²—φ.

Aanval op Aardenburg in 1672. Men vindt ook nog een verhaal van dezen aanval bij LASTDRAGER, *Tafereelen en karakterschetsen*, dl. II. bl. 91 volgg., zijnde hetzelfde als bij SCHELTEMA, namelijk een brief van ANTHONY PEURSSENS, burgemeester van deze stad. Meer bijzonderheden zijn echter te vinden in de *Kronijk van het Historisch Genootschap*, geves-

tigd te Utrecht, 6den jaargang 1850, zijnde een »Extract uyt eene missive geschreven door seecker persoon binnen Sluys in Vlaenderen aen sijn vriendt in den Hage den 21sten Junij 1672." (Op dezen datum was de schrijver zijn brief begonnen, dien hij den 28sten eerst geëindigd heeft.) Ook is daar bijgevoegd een »Waerachtigh relaes van een voornaam persoon uyt Zeeland," en eene »Missive van ELBERTUS SPINDLER, collonel, jegenwoordigh commanderende binnen Aerdenburgh," waarbij eene opgave der door hem gemaakte gevangenen. Ten slotte vindt men daar nog eenige bijzonderheden omtrent de familie van ELIAS BEECKMAN en MARGUERITE SANDRA enz. De heer ROOS zie ook nog HALMA, *Tooneel der Nederlanden.*

CONCHA.

Tulpenhandel (vgl. A. R.; XII. bl. 135, 161). Ik neem de vrijheid den vrager te verwijzen naar het artikel *Tulpen*, in het *Nieuw Nederl. Magazijn*, 1861, bl. 70, waarin ik, hoofdzakelijk uit dr. N. WASSENAAR, *Historisch verhaal*, mededeelde de waarde, aan die bloemen voor de jaren 1636—1637 toegekend, hoe ze in Holland bekend en hooggeschat werden.

H—g.

Cosmas en Damianus (vgl. XI. bl. 195, 234, 261, 290; XII. bl. 2). Te 's Gravenhage droeg het chirurgijnsgild den naam van *Cosmi en Damiani Confrerye* (zie o. a. *Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage*, bl. 43 en volgg). Waar had zulks meer plaats? Te Amsterdam schijnt dit het geval niet te zijn geweest.

9 Januarij.

La belle Hollandaise (vgl. XII. bl. 42, 135). Op wat grond CHR. vermoedt, dat deze de echtgenoot van P. A. DE HUYBERT, heer van Cruiningen, zal geweest zijn, wordt t. l. a. p. door hem niet gezegd; indien echter zijne meening juist is, zoo zal zij waarschijnlijk de eerste vrouw van dezen DE HUYBERT geweest zijn, genaamd MARIA THIERRY, dochter van JAN en van JUDITH ADRIANA DE VICQ; zijne tweede vrouw was ANNA RIETVELD; bij beide had hij kinderen. De zaak vordert alzoo nog eene nadere verklaring; zie J. H. DE STOPPELAAR, *Dissert. Hist. polit. de Zelandica Gente* DE HUYBERT. L. B. 1851, en de aldaar bijgevoegde *Geslachtlijst.*

V. D. N.

A. Bornius (vgl. XII. bl. 72, 132). Het door T. A. R. genoemde stukje over deze zaak heeft tot titel *Eerlijcke vrijaadje gepleegd by* ARN. BORNIUS, *Predikant der stad Delft, omtrent Juffr.* AGATHA WELHOUCK, *In 't licht gebracht door een liefhebber der waerheyt*, Utr. 1664, 4°. br. Zie de *Prijslijst* van boeken van M. NIJHOFF te 's Gravenhage, december 1861, bl. 784, n°. 13662, genoteerd *f* 2,50.

V. D. N.

Menestreelen op den toren (vgl. A. R.). Dat dit ook elders het geval was blijkt uit de stadsrekening van Middelburg van 1450, waarin vermeld wordt »dat de stads trompetters en pipers op St. Barbara's avond pipten op den toren van St. Barbara." φ^2—φ.

Graaf Ernst van Mansfeldt (vgl. XII. bl. 135). Dat er eene afzonderlijke levensschets van dezen zoude bestaan, mag ik betwijfelen; doch bij KOK, in zijn *Woordenboek*, dl. XIV, in voce *Ernst*, ziet men een breedvoerig levensberigt over hem, waarvan hij o. a. als bronnen opgeeft VAN METEREN, *Nederl. Oorlogen*, en LE VASSOR, *Histoire du regne de* LOUIS XIII, T. IV. Bij HUBNER, *Tabel* n°. 347, wordt hij vermeld als de natuurlijke zoon van PETRUS ERNESTUS VAN MANSFELDT, geb. in 1585, gest. nov. 1626 in Bosnië. Het kasteel *Lauwenburg* behoorde welligt tot de kleine heerlijkheid van dien naam, gelegen in Brandenburg Pommeren, ten noordoosten van Dantzig. De stad Lauwenburg ligt op den regteroever der Elbe in de Nedersaksische Kreits.

V. D. N.

Graaf Ernst van Mansfeldt. In HOOGSTRATENS *Woordenboek* vindt men op het woord *Ernst* eene vrij uitvoerige levensbeschrijving van ERNST graaf VAN MANSFELDT, natuurlijken zoon van graaf PIETER ERNST VAN MANSFELDT, doch door keizer RUDOLPH II gelegitimeerd. Geboren in 1585, bragt hij zijn leven grootendeels in het oorlogsveld door. KAREL EMANUEL van Savoije, dien hij in den strijd tegen Spanje diende, verhief hem tot markies van Castelnuovo. Van 1620 tot 1623 was hij in de Nederlanden, sloeg met zijne Mansfelders op den 29sten augustus 1622 de Spanjaarden bij Fleuri, woonde het ontzet van het door SPINOLA belegerde Bergen op Zoom bij, alsmede den mislukten aanslag op Antwerpen. Na verschillende oorlogstogten en gevaren, onder anderen van schipbreuk op eene reis naar Engeland, werd MANSFELDT in 1626 te Uracowitz, een klein stadje in Bosnië, door den dood verrast. Men verhaalt dat hij zijn einde voelende naderen zich liet kleeden, zijn zwaard aangespte en staande in de armen zijner dienaren den adem uitblies, daar hij niet op het bed wilde sterven.

HOOGSTRATEN geeft de volgende bronnen van zijn berigt op: *Acta Mansfeldica;* PUFFENDORF, *Rer. Suecic.*, lib. I. cap. 48, p. 18; LUDOLF, *Schouwton.* ad anno 1626, p. 314; VAN METEREN, *Nederl. Geschiedenis;* SCHADEUS, *in contin.* SLEID. P. IV. lib. 8; LE VASSOR, *Hist. du Regne de* LOUIS XIII, T. IV. lib. XIX; *Theatr. Europ.*, Tom. I ad annum 1618.

Er was in Duitschland meer dan een slot van den naam Lauenberg. Onder anderen een aanzienlijk kasteel van dien naam in het hertogdom Lauenburg aan de Elbe, in de buurt van Hamburg. Dit zal wel het bedoelde zijn, daar ERNST VAN MANSFELDT zich in 1625 in die streken ophield. φ^2—φ.

Tarok (vgl. A. R.; XII. bl. 105). Bij mijne opgave over het tarokspel t. l. a. pl. voeg ik nog deze bijzonderheden betreffende hartenvrouw, die ik over heb geslagen. Haargelaat is bepaald typisch en met meer zorg geteekend dan al de overige figuren. In hare regterhand houdt zij eene roos, met de linker houdt zij bevallig haar bovenkleed op. Haar onderkleed is met leliën gestikt en met een ornament versierd. N.

Historie van het leven en sterven van J. van Oldenbarnevelt (vgl. A. R.). In het stads archief van Bergen op Zoom vond ik onlangs een' brief van de staten generaal der Vereenigde Nederlanden, aan den drossaart en burgemeester van gemelde stad, in dato 18 mei 1648, waarin zij verbieden het werkje, geïntituleerd: *Historie van het leven ende sterven van heer* JOHAN VAN OLDENBARNEVELD enz. *Waerachtelijk beschreven door een liefhebber der waerheijt;* en in welken brief de Staten het verklaren voor een *fameus Libel diffamatoir*. Wie weet den schrijver daarvan? Waar en wanneer is het uitgegeven, en bestaan er nog exemplaren van? C. VAN MAANEN.

[Over de verschillende uitgaven van dit werk wordt in den *Navorscher* gesproken op de plaatsen in het A. R. aangewezen.]

Betaling van geld bij overgang tot eene andere religie. In een resolutieboek van Bergen op Zoom van het jaar 1702 staat: »De Heeren Rentmeesters worden geauthoriseert aan seeckeren Joode AARON MARGARIVA, nu van de Christelijcke Gereformeerde religie geworden sijnde, voor een liberale gifte uijt te reijcken de somme van dertigh guldens."

De vraag is, of dit gebruik nog in andere steden onzes vaderlands plaats heeft gehad. C. VAN MAANEN.

Een brief van Elizabeth Bekker. In vorige afleveringen van ons tijdschrift (vgl. A. R., XI. bl. 232, 321, XII. bl. 34, 65) is de aandacht meermalen gevestigd geworden op E. BEKKER, en de wensch uitgedrukt, dat bouwstoffen worden te zamen gebragt, om eenmaal daaruit het leven dier bekwame en geestrijke vrouw te kunnen zamenstellen. Deelde ik vroeger reeds iets daartoe mede, de volgende brief zal BETJE WOLFF nader doen kennen in hare destijds door velen gewraakte gevoelens, even als er bijzonderheden haar betreffende in opengelegd worden, die wel minder bekend zullen zijn en hier op zoo vertrouwelijke wijze door haar medegedeeld worden. Ik geloof niet noodig te hebben op het belang van dezen brief, tot kennis van de schrijfster, te wijzen. Ik heb het afschrift daarvan genomen naar eene getrouwe kopij, daar het origineel, door den tijd en de mindere zorg er aan besteed, der vernietiging nabij was. Voor de echtheid evenwel is mijne bron mij borg, en ofschoon het adres ontbrak is het buiten twijfel, dat de brief gerigt was aan een lid der familie HOUTTUYN te Hoorn, welligt aan M. HOUTTUYN, med. dr. aldaar, zoon of broeder van WILLEM HOUTTUYN, mede med. dr. en leeraar der doopschgezinden te Hoorn. H—g.

Mijnheer, zeer geachte Vriend!

Ofschoon mijne geheele ziel als verzwolgen is in de ziel van ABISAG, en ik al verscheidene dagen nu en dan de pen heb moeten neêrleggen, te sterk ontroerd zijnde door het tafreel, 't welk ik maake van haare smarte, en 't welk zij aan haare Vriendin ORPA mededeelt; zoo zal ik echter de composure van dat stuk opschorten, om Uwen zeer welkomen, eergister avond ontvangen, te beantwoorden. Oordeel nu, mijn Vriend! hoeveel ik mij gelegen laat leggen aan uwe zeer met iever begeerde openhartige Correspondentie.

Eerst het huishoudelijke. Uw verzoek vereert mij, dog niet in staat zijnde reciproque te doen, *vrees* ik te veel verpligtinge te zullen maken, om er van te profiteren, schoon ik met Zeeuwsche gul en rondheid nog persisteer in de betuiging, dat ik het wenschte. Wij zouden op verschillende pointen ook te gegeneerd zijn, dit begrijpe ik duidelijk. En onze openhartige discoursen te transporteren bij anderen (ik noem niemand omdat ik niemand ken in H...., aan wie ik mij genoeg laat gelegen zijn) is niet goed. Permitteer mij des, dat ik uw gedult nogmaal door een uitgestrekten brief op de proef stelle. Er zijn veele zaaken in Uwen gerespecteerden, waaromtrent ik *moet* antwoorden; om mij zelf wille, en gij zult wel zoo charitable zijn, om mij te willen hooren. Ter zaak.

Gij begrijpt *wel* dat ik *U* mijne vertaaling van CRAIG (ik spreek zoo opregt als gij zelf) alleen pour la bienseance gezonden hebbe. Ik heb genoeg intimiteit met lieden, die denken als gij, om niet onkundig te zijn, dat gij een werkje van dien aart slechts *ter loops* inziet. Het ontschiet mij niets ter wereld. Iemand, die mij uit achting of vriendschap de tweede druk van FRANS BALTES present deed, moest het niet in 't hoofd krijgen, dat ik *verpligt* was het te lezen. Gij verstaat mij.

Redelijk en vrij denkende over de Christelijke Godsdienst, en te gelijk *sterk* sprekende *voor* de Relevatie, kan het mij niet vreemd

voorkomen dat ik, bij twee soorten van menschen verdagt en gehaat, ja zelf met *kleinachting* zal begroet worden. Ik zie, dat gij ook in dit concept zijt, en 't is natuurlijk. Dog er is een derde soort, die noem ik, en dat denk ik met de grootste billijkheid, *redelijke Christenen*. De estime, het applaudissement derzelve is mijn waarachtig *but*. Reeds heb ik in verscheide brieven mij gezonden, gezien, dat ik die nooit meer hebbe dan nu. Ik noem hier alleen de uitmuntende Dr. G......., den grooten Adv. N........, den Philosoof N......, om niet te veel namen te schrijven, en om U echter te doen zien, wat mannen ik mijne vrienden noeme. Onder mijne deistische vrienden te R. heb ik er sommigen die zeggen, dat mijne voorrede een *chef d'oeuvre* is, en dat met attentie alles willen overwegen, 't geen zij met smaak in het werk zelf hebben gelezen. Anderen antwoorden mij niets, en nog eenigen zijn zeer *kwaad* op mij, omdat ik de vrijheid neem hunnen afgod VOLTAIRE aan te tasten. Zoo gaat het ook met de publique kerkendienaars. De redelijke C. (wiens smaak en oordeel even exquis zijn) schrijft: »Wij, mijn Engellief, zijn het eens en de Burgemeester achtte U nooit hooger dan sints wij uwe schoone voorreden laazen." Anderen ook te A. en in de B. zeggen, dat ik niet meer bij hun behoore, dat ik *Sociniaans* ben, dat ik niets met hun eens ben enz. Ontmoet mij iets in dit alles, dat ik niet voorzag? Geenzinds. Onder 't getal dergenen, die mij of kwalijk verstaan, omdat zij niet wel onderscheiden, of uit andere reden (mij thans niet te onderzoeken) mij met geen goed oog aanzien, is ook mijn waarde en geestimeerde vriend H. Maar hij is een dergenen, die ik te hoog schat, om niet te zien of ik door een zedig en openhartig antwoord, hem niet tot vriendelijker gedagten *voor mij* kan overhalen. Helpt het niet, 't schaadt niet; en 't zal ten minsten zijne amour propre vleijen (hoe grooten philosoof hij inderdaad is) als hij ziet, dat eene jonge vrouw, die de naam heeft van geest en oordeel te hebben, zich de moeite geeft, om hem, zoo eenen grooten brief met het gemelde *but*, te zenden.

Gij neemt het mij dus *zeer kwalijk*, dat ik de stoutheid hebbe, den grooten Roi du Prusse, l'immortel VOLTAIRE en l'innimitable ROUSSEAU enz. te beschuldigen van gebrek aan *bon sens*. Dat negeer ik; en Gij, die *beschuldigt*, moet *bewijzen*, of ik zal U voor notre Chere Reine, Madame la Raison, eene acte van injurie aandoen. Niemand heeft grooter eerbied voor 't verstand van den eersten, den geest van den tweeden, en het *uitgestrekt vermogen der ziel* des laatsten dan BETJE WOLF. Ik vraag U echter, of gij denkt, dat ik niet in staat ben mijn gezegden goed te maaken? Gij zegt *neen*, en ik zeg ja; wie zal het decideren? Die denken als gij zijn mijne competente rechters *niet;* die 't met mij eens zijn, de Uwe *niet*. Iets; om niet te lang uit te weiden, en een Essay in plaats van een brief te schrijven: Bekende gij niet, toen wij spraken over VOLTAIRE, dat zijne *Pucelle* het vileinste was, door hem tegen de Godsdienst geschreven? en zoudt gij, indien gij een Dogtertje had, tot zekere critique levensperiode gekomen, en begaaft met smaak, die *Pucelle* in handen geven? Ik denke *neen*, en waarom niet? Omdat het morsig en *zedebedervende* is geschreven! Niet om de eerste reden; integendeel 't moest haar handboek zijn. Kunt ge mij kwalijk nemen, dat ik met de grootste en *redelijkste* eerbied voor CHRISTUS aangedaan dat, en meer dier mannen, die Epithetes geef? Ik ben een Christen en *zoolang* ik dat ben, *moet* ik absolut zo oordeelen, over *dat gedeelte* hunner werken, waarin dien bij mij geëerden Persoon of zijnen Godsdienst word beledigt. *Dwaal* ik in mijn oordeel over Hem! dat is eene andere zaak! en dat moet apart onderzogt worden. Beschouwen wij de drie gemelde schrijvers als oordeelkundigen en Poeten, dan, o dan buigt mijne knie zich, eer ik het weet, voor hun! VOLTAIRE is bij mij (en ik heb misschien nog eenig regt om er over te oordeelen) de grootste dichter van Europa. Zijn *Hendrik* is zoo na aan 't volmaakte als 't mogelijk is. — *Mahomet* is zijn *chef d'oeuvre*, en alles, exept dat hij als *Philosoof*, *Historicus* of *Theologant* schrijft, lees ik met eene toestemming, die gij alleen kunt bevatten, omdat uw *smaak* zo zuiver is; dog dat men veelen niet kan doen zien, omdat zij dat zedelijke zintuig niet hebben. ROUSSEAU vooral heeft bij mij de eerste plaats (en zijn portret hangt in een verguld lijstje op mijn boekvertrekje) ik geloof echter en veelen met mij, dat hij soms *egareert*. Dog zijn *hart* moet onschatbaar zijn, indien *dat* de dictatum eener *Julie* en het meeste zijner werken heeft gehad. Alle eerlijke lieden, die verstand en lectuur hebben, zijn 't eens over ROUSSEAU; hij is een eerlijk man: dog dwaling en deugd zijn bij mij zeer bestaanbaar met elkander.

Gij (sta mij toe zoo vrij te schrijven als gij zelf) onderscheid niet, dat de Godsdienst, dien ik belijde, en welke *gij* (vrij wat méprisant en indiscreet voor mijn oordeel) mijn *allerheiligst geloof* noemt, zo zeer onderscheiden is van het *bijgeloof* als de predikatien van mijnen TILLOTSON van *die onzer* meeste godgeleerden. Zet, wilt gij, voet bij stuk, en wijs mij aan — *Waarom ik tot la folle nation behoore*, schoon ik mijne voorrede aanmerk als mijne Geloofsbelijdenis. Poetische *uitroepingen* (dit dien ik te weten!) zijn geene betoogingen, en VOLTAIRE zal, door dezelve geen onbevooroordeeld verstand zant in de

oogen smijten! Dat Hij een land als Frankrijk onwaardeerlijke diensten heeft gedaan, sta ik toe; dog ik en die denken als ik, hebben geene verpligtingen *van dien aart* aan hem, omdat hij ons omtrent het Bijgeloof niets geleerd heeft. *Wij laten ons niet bij den neus omleiden*, nog door onze *Geestelijkheid*, nog door onze *Gens Sufficans*, die ons, als zij ons een bewijs moesten leveren, een grap in de hand stoppen, en het *Gemeen* uwer lieden altoos aan hun zijde hebben, omdat zij doen lachen. Spotten is geen demonstreren, bekent gij dat zelf niet?

De vertelling door U vertaald en mij gezonden, kende ik voor lange. Neen, mijn eerlijke, mijn verstandige Vriend, ik ben geen Christen geworden zoo als hij. Nu, nu in den eêlsten bloei van mijn werkzaam leven; — nu volmaakt gezond, en in de kragt van mijn geoefend verstand, belijde ik dat. Nu, nadat ik verscheiden jaaren zo veel voor en tegen geleezen hebbe, als weinigen *regt* hebben te zeggen, nu, nadat ik schriftelijk en mondeling gecorrespondeerd hebbe, met uwe leeden en met de mijnen. Niet uit slaafsche vooroordeelen mijner opvoeding, niet uit *gebrek* van geest en levendigheid, niet uit melancolique harsenschimmen, en dat, *nu* ik mogelijk eenen naam zoude kunnen maken, door *tegen* dien zo zeer valschelijk beschuldigden Godsdienst te schrijven. *Wat* eischt gij meer van een redelijk schepsel om zich te verklaren *voor* iet? Niet des om te *lachen* (hiervoor ben ik beschaamt, dat gij mij in staat kent, zo oneerlijk te kunnen handelen, daar ik voorgeef iets waaragtig aan te neemen) maar ten voordeele dergenen, die niet *ter loops* maar n[illegible]tie gelieven te hooren, heb ik en geschreven en vertaald. Die niet hooren wil, die laat het! Het is mij noch voor noch nadeel. Ik wensch alleen dit: dat men ons regt doe en niet voor zot of oneerlijk houde, als wij zeggen: *ik geloof de Relevatie.*

God is mijn getuige, dat Wezen, dat hoogst volmaakt en hoogst-aanbiddelijk is; dat ik, zelf U niet veroordeele, hoe sterk gij voor EPICURUS zijt; zoo als ik zeg de *Waare* Christen kent geen grooter wet, dan die der liefde tot God, zich zelf en zijnen naasten. Hij, die ik voor ongelukkig (naar mijne gronden) *moet* houden, kan ik niet haaten, niet veroordeelen. Doch handelt Gij billijk, als gij op rekening mijnes Godsdienst stelt, al die boosheden en gruwelen, zovele eeuwen lang gepleegd, door monsters, welke denzelven kwalijk begrepen of snoodelijk misbruikt hebben uit staatkundige uitzigten? *Ik* en de *mijnen* hebben met dezelve niets te doen! Wilt gij 't niet gelooven, ik kan 't niet helpen, dog dan denk ik, dat Gij, hetgeene wij voor ons te zeggen hebben, inderdaad gewoon zijt niet zo attent in te zien, als wel andere zaaken.

Ziedaar het eene en andere, dog vreesde ik niet u te verveelen (om de stoffe zelfs die ik behandele, zoowel als om mijne wijze van schrijven) ik zoude ook nog niet uitscheiden. Deeze stoffen echter (en ik wensch het hartelijk) kunnen beter mondeling beoordeelt worden. *Licht uit licht.* Ik denke echter nooit, dat ik U noch dat gij mij zult overhalen in gevoelen? Denk niet dat ik 't menschelijke hart zoo weinig kenne! Wat bedoel ik dan in mijne Vriendschap voor U? Dit: Gij zijt een verstandig, bescheiden en geoefend man; zulke lieden vind men zelden. De zeldzaamheid vergroot de waardij der dingen. Mijn smaak is goed, en ik poog door alle middelen mijn verstand uit te breiden. Ik tracht U ook door de proef te toonen, dat wij: *hoe verschillende in denken*, volgende gij EPICURUS en ik CHRISTUS, onder zekere conditie, *hartvrienden* kunnen worden en bestendig blijven. De conditie is deze, staat zij U aan, 't is wel; zo niet — ik ben Philosofe genoeg, om het U niet kwalijk te nemen. Onthouden wij ons van spotternij; respecteer gij mijnen CHRISTUS, ik zal nooit uwen EPICURUS beledigen; noem hen die denken als ik noch guiten, noch gekken en ik zal — daar is mijn hand — zo redelijk *blijven* als ik altoos *was*, dat is uwe Vrienden in gedachten niet veroordeelen. Erkent gij dat ik aan mijne zijde groote en eerlijke verstanden hebbe, dien titel wil ik, van harte, aan veelen uwer geven. Gij zult ondervinden, dat ik met alle menschen kan verkeeren, en zelfs vriendschap houden, die, in dat punt, met mijn verschillen, indien zij maar het character van deugdzame lieden bewaren, en dat ik alleen met dweepers en hypocriten breek, zoodra ik zie, dat zij te *veel* smaak in mij krijgen.

Bedenk U wel. Kunt gij op deze edele conditie mij aannemen? Ik zal er nooit van afwijken. Ik speel waaragtig niet met woorden! Gij en uw vrouw behaagt mij; ik zie niets dat mij kan weerhouden, deze neiging mijns harten te volgen; beschouwt gij 't anders zeg het openhartig, opdat ik weet, of ik U beiden, mijne *Waare* vrienden kan en mag noemen. Denkt niet, dat ik onredelijk ben! Uwe verkiezing is vrij — zo vrij als de mijne. Ik wagt met zekere ongerustheid (omdat mijn hart van de partij is) uw antwoord. Provisioneel verzoek ik van U te leen, de *Jaarboeken van* GROTIUS, en treffen wij het verbond der Vriendschap, *dan* en niet eer, zal ik omtrent uwe boeken handelen als omtrent die der beminde personen, die ik mijne Vrienden noeme; doe insgelijks; vriendschap kent geen *'t uwe*, *het mijne.*

Neen, ik heb niet te sterk gereformeert, maar men kan zich bedriegen in iemand. Iemand, die reeds geen zonde meer stelde in te lachen over wezenlijke aartigheden, geen

baard meer wilde dragen om God plaisir te doen, die reeds rookte en wijn dronk, een ordentelijke rok droeg, ja een galante snuifdoos kon uithalen, gaf mij billijk hoope om hem lubben te zien dragen en ombre of whisq te leeren. Ik verzeker U, Foi du Philosofe! hier schort het hem niet.... Lach jou Guit, ik lach ook. O Nature, nature, que vouss etes une drôle! Waarlijk ik had gedagt, dat hij te genezen was, ik dagt, dat hij dwaalde uit een goed hart. — Maar de duivel! gij zoud mij heel uithooren. — Terug, terug! plagt ik tegen mijn Bruintje te zeggen, als hij wat te hard voor uit liep.

Omtrent die jammerlijk slegte vertaling van VOLTAIRE; ik denk U te kunnen zeggen, dat die van een jong heertje is, die mij van den zomer in Zuidholland kwam opzoeken, en het zeer kwalijk nam, dat ik met hem redeneerde als met een redelijk Christen. Ik meen ze niet te leezen, het origineel heeft bij mij de zaak in disput afgedaan. Ik wou dat *ik* uw vrouw fransch kon leeren; ik zou expres overkomen, en *d'ouwe Dame* zo *verlieft* op mij zien te maken, dat zij misschien zou zeggen: wanneer komt die lieve BETJE WOLF weer? Zij moet absolut die taal en ook 't Engelsch leeren. Wil ik nog resolveren en komen incognito? dat is, zonder al dien tijd een voet uit te zetten. Uit zucht voor die oefening zoude ik zo kunnen besluiten. Gij begrijpt wel, dat *ik* in Noordholland niet uitga, dan om *die Vrienden*, die ik bezoek. Ik laat het nog aan UEd. en wij zullen zien, hoe ik best kom en wanneer. Zeg het egter niemand! Als ik kom, kom ik alleen en geheel om en voor U beiden. Misschien zou ik haar Ed. van dienst kunnen zijn en wij nog eens *en trio* onze schoone Fransche auteurs leezen en beoordeelen.

Gij oordeeld zeer wel, dat ik een groot deel ondervinding hebben moet voor het frequenteren der beau monde. Ik ken de waereld door den eenigen weg waardoor zij te kennen is, — ondervinding! Met een hart, gescheurd tot aan den wortel toe, en wiens wonde na tien jaren treurens, nog niet nalaat somtijds eens te bloeden, heb ik de verrukkingen eener jeugdige liefde betaalt! Als men de waereld in eene boerepastorij en de menschen op zijn boekenkamer achtte te leeren kennen, is men zeer bedrogen; er moeten ook veele conjunctuuren te zamen loopen en men moet bemint geweest zijn, men moet reeds gedagt en *gezien* hebben (hoe! *de kunst van zien* is niet zeer algemeen) zal men, voor dat men dertig jaar is, kunnen zeggen met uwe amice — dit alles weet ik, dat zo is; ik heb het zelf ondervonden. — Ik ben nooit geweest hetgeene men eene schoone vrouw noemt, maar l'irresistable en charmant aït de plaire, heb ik in vergoeding daarvan ontfangen. Mijne zuster is eene beauté. Dog, haal me de drommel! ik kaapte alles voor haar neus weg wat het hart had, op: *»altijd wel"* te komen en smaak had. Mijn fortuin is echter sobre uitgevallen, zult gij zeggen: een ouwe boeren dominé! Gij hebt gelijk, dog wagt, tot dat ik *mes memoires* eens in 't licht geef, om te oordeelen, of ik wel een zot stukje begon, toen ik 20 jaar oud, mijne familie tot één toe en ma tres chere Patrie adieu zeide om in het stijve Noordholland met een oud statig man te hokken. Ik heb mogelijk meer regt, op den schoonen titel van N....... chere Philosophe te ... dan gij denkt. Indien de Philosophie ook bestaat in te triompheeren over de sterkste en vurigste hartstocht waarvoor 't aandoenlijke hart vatbaar is, uit een loffelijk principe, dan usurpeer ik dien titel niet, indien wij uit het denkbeeld van pligt alles doen, wat men buiten het hart doen kan — maar waar houde ik U mede op.... Ik heb mijne hartstocht overleeft. Uwe geheele Sex zie ik met de onverschilligheid van eene statige matrone. De reden? Ik doe ze MICHAL zeggen in eenen brief aan DAVID:

'k Heb DAVID teêr bemind — wie zou mij tog bekoren?

Vriendschap is sedert mijn idole, maar mijn vriendschap is zo teder, dat zij niet hoeft te wijken voor de liefde van een Duitscher (ik durf geen ander volk noemen). De waereld kennende is 't onmogelijk dat ik haar zoude nodig denken tot mijn waaragtig geluk! Een ding is jammer, dat ik mijn wensch niet heb; de geleerde waereld zoude nooit met mijne Poetische fratsen zijn opgescheept geworden. Ik zou niets Gods ter waereld gedaan hebben dan mijn lieven jongen beminnen en nagt en dag mijn harsens hebben gebroken, om tog zijn heele hart te houden, want ik zou er geen klein stipje van hebben kunnen missen als eene kleine speldekop groot.

Mijn lieve A. heeft des niet jaloers op mij te zijn al schrijve ik U zoo vrij en intiem: *haar man* mag immers de *vriend* wel worden van *haare vriendin?* Kindlief, ik ben thans ACHILLES weêrga, onkwetsbaar, ook denk ik door onverschilligheid genoeg *verstaalt* te zijn, om te zeggen ook aan mijn hiel.

't Is een charmant plaisir voor eene jonge vrouw in de waereld komende, de hommages te ontfangen van elk polit man, en zo vrij te blijven als een boeremeid, die niet weet dat er Cupido (except in haar liedeboek) op de waereld is. Die verbruide Plat heeft mij genoeg in de knijp gehad; dog wat zegt mijn vrome Ridder CATS:

De Jeugt, de rauwe Jeugt, moet kooten vroeg of spa.

Nu, ik heb vroeg gekoot, maar zo weêrgaas gekoot, dat ik dagt met Nommer een te hebben het gelag moeten betalen.

Adieu mes Amis! doch geen Fransch te schrijven voor notre Ecolière meê kan doen. Vaarwel waarde Vriend. GROTIUS *Jaarboeken* met een categorisch antwoord op deesen word met verlangen gewagt, door Uwe verpligte, opregtelijk hoogagtende Vriendin en Dienaresse

In de Beemster BETJE WOLFF.
19 October 1770.

PS. Mijnen aan U is door Jonker H. de V. mede genomen. Nu weet gij 't. Adieu kind.

Elisabeth Bekker en Prins Willem V. Hoe de tijden veranderen kunnen, dachten wij, toen, al bladerende in het boekske *Het juichend Noord-Holland of verhaal aan de Reize van Zijne Doorluchtige Hoogheid* WILLEM *den Vijfden, Prince van Oranje enz. enz. enz., den* 21 *en* 22 *Julij* 1773, *door* NICOLAAS HOEFNAGEL, *beneffens een Verhaal van al de Eerenpoorten en Boogen, met Haare Inscriptien,* te Amsterdam bij GERRIT BOM, 1773, wij daarin o. a. het bezoek beschreven vonden van den prins in de Beemster. Nadat de auteur de eerebogen en andere versieringen in de Middenbeemster of Kerkbuurt vermeld heeft, vervolgt hij in het curieuse boekske :

»Verders was het aldaar in de Beemster in de uiterste order geschikt, de burgers welken in de Kerkbuurt woonden, stonden allen in een dubbelde rij geschaard, met versierde stokken, die zij dwars voor haar lijf hielden, om de passagie op te houden, niet dat men moet denken, dat zulks voortkwam uit gebrek van geweer, ach neen, maar omdat er geoordeeld werd zulks meer eigenschap had voor Burgers van een bedijkten Meer; voorts stond de Regeering, als Burgemeesteren, Scheepenen, Kerkenraden mitsgaders eenige leeraars van andere plaatsen, onder allen de Zeer Geleerde en Eerwaarde Heer Ds. MONNIKEMOLEN, Predikant te 's Gravenhage, als ook nog eenige andere Heeren en Dames, allen volgens haar rang voor het huis van de Predikant van de Beemster, de WelEerwaarde en zeer geleerde Heer Ds. DE WOLFF, dewelke met zijne Gemaalinne Mejuffrouw ELIZABETH BEKKER, vooraan stond, om wanneer den Doorl. Vorst kwam, Hoogst-dezelven te verwellekomen. 't Was circa half acht of acht uren, wanneer de Vorst aankwam. Zoodra zijn Doorl. Hoogheid naderde, begon de klok te luiden, de trommel de Mars te slaan, en ijder hield zich in de uiterste order. De Eerwaarde en zeer geleerde Heer Ds. DE WOLFF zag zo gauw niet dat de koets voor zijn huis stil hield, of trad benevens zijn Gemalinne na het rijtuig, maar o verbazende vriendelijkheid van den Vorst; Hoogst-Dezelven behaagden 't om er uit te stappen en zijn Weleerwaarden zelver in het gemoed te treeden. De WelEerwaarde en zeer gel. Heer Ds. DE WOLFF, deed, na alvorens den Vorst verwellekomt te hebben, een zeer zielroerende en welgepaste Aanspraak, beveelende verders de Beemster en al deszelfs inwoonders, onder zijn Hoogheids Protextie. Alwaar hier gebeurde een merkwaardig geval om geannoteerd te worden, en daar mogelijk weinig of geen voorbeelden van zijn. 't Zelve bestond hierin, dat Man en Vrouw beiden een Aanspraak aan den Vorst kwamen te doen, den Man als Leeraar van de Beemster, een Aanspraak in Proza, en de Vrouw in overheerlijk dichtmaat. Zijnen Doorluchtige Hoogheid beantwoordde hetzelve ook met de allertederste teekenen van Hoogachting en Vriendschap en nam hetzelve stuk in Dichtmaat op de allerinnemenste wijs aan, waarop, na dat Zijn WelEerwaarde den Vorst een Zeegen op zijn goede Reis gewenscht hebbende en zijn Doorluchtige Hoogheid zulks zeer grasieuselijk beantwoordde, Hoogst-Dezelve wederom ten uitersten voldaan, zo over de behandeling, als over de aangenaamheid van de Beemster in zijn rijtuig stapte, en door de geschaarde Burgers, onder de Eerenboog door, de Middelweg opreed, om over Avenhorn, Hoogst Derzelver Reis te vervorderen, na de stad Hoorn.

»Wat zegt gij Leezers, is dat geen remarcabel geval? dat hier Man en Vrouw, Echte Lieden, een en dezelve zaak verrichten? 'Is het niet wat ongemeens? Ik weet, gij zult mij antwoorden Ja, maar het is ook wat ongemeens een Daamen te ontmoeten, met zulken hoedanigheden als Mejuffrouw DE WOLFF heeft! het is waar.

»Mijne leezers zullen mogelijk wel nieuwsgierig zijn om den inhoud van 't Dichtstuk te weeten, dat gemelde Daame aan den Vorst vereerd heeft, doch tot mijn leedwezen Waarde Leezers, moet ik UEd. betuigen, dat ik zulks zelfs niet weet. Niet dat ik daar geen werk van zou gemaakt hebben, ach ja, want ik ben zelfs in persoon in de Beemster geweest, en heb zijn WelEerwaarden daar op 't vriendelijkst om gevraagd, doch Zijn WelEerwaarde verzocht dat ik hem verexkuseeren zou, zeggende verders, dat Zijn WelEerwaarde daar al dikwijls om lastig gevallen was, ja zelve van Lieden van aanzien; doch dat Zijn WelEerw. zich altoos verexkuseerd had, en zulks niet wel doen kon om zeeker reeden. Geevende teffens niet onduidelijk te kennen, volgens Zijn WelEerw. aangeborene oprechtheid, dat Zijn WelEerw. 't zelve ter zijner tijd 't licht zoude doen zien: Dus wij moeten ons troosten. 't Is ten minsten vast, dat het wat fraais moet zijn, want het is onmogelijk dat 't anders als overheerlijk kan zijn, zo gauw het uit de handen van Mejuf frouw DE WOLFF komt.

[I. J. R. vergelijke de plaatsen in het A. R. aangewezen en hij zal overtuigd worden, dat de curiositeit, waar de Duitscher zich over verbaast, een verdichtsel is.]

Ridderorde van den huize van Bourgondië. De bekende dichter DIRCK of THEODORUS RODENBURCH noemde zich *Ridder van de ordre van den huyze van Borgondien* (zie o. a. *Nav.* XI. bl. 262). Wat was dat voor eene ridder-orde? 9 Januarij.

Hulster ambacht. Wordt gevraagd waar men eene lijst kan vinden der leden van de regering van Hulster ambacht na de reductie onder den staat der Vereenigde Nederlanden. CONCHA.

Pieter Dirkszoon Hasselaar. Hoe was deze dappere neef van KENAU verwant aan de geslachten KIES en RUIKHAVER? Volgens HOOFT werd zijn vader ongewapend door een spaanschen lansier doorstoken. Wanneer is dit gebeurd en wat gaf er aanleiding toe? Dezelfde verhaalt dat een oom van P. D. HASSELAAR te Amsterdam in 1568 gegeeseld is geworden, omdat hij daar verhaald had dat de prins van Oranje de Maas overgetrokken was. Wie was die oom?

P. L. Wz.

Een oproerige aschkarman. »De eerste presiderende Burgermeester SPEELMAN, heeft (op 27 Dec. 1771) uit naam en van wegen Heeren Burgermeesteren aan die van den Gerechte der stad Leyden gerelateerd dat H. H. Burgermeesteren in de gedrukte nieuwjaar's *Heil- en Zegenwensch* aan de inwoonders der gemelde stad door de *Aschhaalders* of *Karrelieden* gedaan, geremarqueert hadden dat in dezelve eenige expressiën gevonden werden, welke Haar Ed. Gr. Agtb. zeer *aanstootelijk* en *oproerig* waren voorgekomen; komende daarop principalijk uit, dat de karrelieden bij het doorrijden met hunne karren door de stad gezien hadden, dat door »*»honger den armen gelijk sneeuw vergaan en van flaauwte op den grond vallen, en dat ook gebeurd was dat zij in den morgenstond arme personen gevonden hadden, in stroo gewenteld en gestorven.*""

»Hierop gedelibereerd zijnde is goed gevonden den Burgermeesters te verzoeken, om zoo wel den drukker van gemelden *Zegenwensch* als den opsteller daarvan, door den drukker op te geven, daarover te reprimanderen."

28 Dec. 1771. »De Heeren Burgermeesteren ingevolge Resolutie van den Gerechte van 27 Dec. ll. hebben doen ontbieden WILLEM BOODT drukker van de *Heil- en Zegenwensch* van de Asch- en Karrelieden, hebben dezelve, ter zake in den Zegenwensch eenige aanstootelijke en oproerige expressiën hadde gedrukt, daarover gereprimandeert, met last zich in het vervolg omzigtiger in het drukken van publycke stukken te gedragen. Waarop dezelve, na alvorens aan Haar Ed. Gr. Agtb. betuigd te hebben, dat hij dezelve niet gelezen noch ook de proef hadde nagezien, aangenomen hadde geene stukken dan alvorens gelezen te hebben, te zullen drukken; en heeft dezelve vervolgens op requisitie van Haar Ed. Gr. Agtb. gedeclareert dat de fabrikant ABRAHAM WIJNBEECK de opsteller van genoemde *Heil- en Zegenwensch* is geweest."

»30 Dec. 1771 werd ABRAHAM WIJNBEECK, als opsteller van genoemde *Heil- en Zegenwensch* ontboden, en gereprimandeert, en gelast zich in het toekomende van dergelijke expressiën in zijne uit te geven gedichten te menageren, of dat anders Haar Ed. Gr. Agtb. genoodzaakt zouden zijn, zoodanige gedichten of geschriften in handen van den Hoofdofficier te stellen, ten einde daarover volgens de Placaten van den Lande de Calange te doen, en heeft hij gedeclareert hetzelve met zoodanig een inzigt niet gesteld te hebben, doch zich in het vervolg daarvan zoude menageren." (Resol. Burgermeesteren.)

.. ELSEVIER.

Nederlanders door duitsche keizers geadeld (vgl. XII. bl. 108). Dat de adellijke titels in Nederland veelal door de duitsche keizers werden verleend, vindt gereedelijk zijne verklaring in de vroegere betrekking, waarin een groot deel van ons land tot het duitsche rijk stond en daarin, dat er in ons gemeenebest geen souverein was, die de magt had of zich althans durfde aanmatigen, adeldom te verleenen. Adeldom bleef intusschen ook in de vrije republiek bestaan en maakte zelfs een wezenlijk bestanddeel der regering uit. Was het dan wonder, dat nieuw te verleenen adel bij voorkeur gezocht werd bij den hoogsten souverein in Europa? Zoo heb ik onder de oogen gehad den adelbrief van de familie GROOTENHUIS, waarin een der leden in de zeventiende eeuw wegens militaire diensten door den keizer tot den adelstand werd verheven. Toen later de republiek in de oorlogen tegen LODEWIJK XIV in zulk eene naauwe verstandhouding met de duitsche keizers kwam en deze in onze hulp en bijstand zooveel ondersteuning vonden, lag het voor de hand, dat zij de diensten onzer diplomaten met adelbrieven beloonden. Zoo werden HOCHEPIED en COLYER door LEOPOLD I geadeld wegens hunne bemoeiïngen in Turkije en het tot stand brengen van den vrede van Carlowitz, gelijk dezelfde vorst later den hertog van MARLBOROUGH prins van Muldenheim maakte, wegens zijne verdiensten jegens het duitsche rijk in den spaanschen

oorlog. Dat eenvoudige nederlandsche kooplieden voor geld adelbrieven van de duitsche keizers zouden gekocht hebben, betwijfel ik zeer, dewijl een amsterdamsch koopman zich wel zou gewacht hebben met zulk eenen titel ter beurze te verschijnen. Zelfs ENGEL DE RUYTER, toen zijne majesteit van Spanje den voor zijnen vader bestemden titel van hertog aan hem had geschonken, verzocht, dat men dien eernaam in een minderen mogt veranderen, *oordeelende dat die eernaam van Hartogh hem in Holland te ver van de burgerlijkheit afweek en hem meer tot last, dan tot luister zou strekken.* Wel wil het gerucht, dat JOSEF II, toen hij Amsterdam bezocht, aan een voornaam koopman aldaar, die hem groote diensten had bewezen, uit erkentenis bij zijn vertrek een diploma van adeldom toezond, maar dat deze hiervan bij niemand gewag durfde maken en het stil in zijn bureau sloot. Een zijner nakomelingen zou later van dit diploma gebruik hebben gemaakt, om in den nederlandschen adel te worden opgenomen. SAXO SYLVIUS.

Oranje boven in Engeland (vgl. XI. bl. 229, 325; XII. bl. 4). Op de juiste aanmerking van V. D. N. strekke tot antwoord, dat in de voorletters van den naam eene verschrijving heeft plaats gehad en er moet gelezen worden C. P. GEVERS, terwijl de bijvoeging VAN ENDEGEEST aan eene verkeerde gevolgtrekking moet geweten worden. S. S.

Cornelis Vermuyden (vgl. A. R.). In eene opgave van eigen-huis-houders te Londen in of omstreeks de maand mei 1638, komt ook de naam voor van Sir CORN. VERMUDEN, als wonende tegen een huur van £ 60 (*f* 720) 's jaars, in 't kerspel van *St. Dionysius, Backchurch*, aldaar. Dit is voor dien tijd al een vrij hooge som, en bewijst de vermogende omstandigheden of althans den maatschappelijken staat, waarin onze landsman in Engeland verkeerde, een staat te meer verwonderlijk, omdat de wereldberoemde schilder ANTHONIE VAN DIJCK in dezelfde lijst vermeld wordt als betalende een huur van slechts £ 20 (*f* 240) 's jaars voor zijn verblijf in *St. Andrew's in the Wardrobe.*

J. H. VAN LENNEP.

De Loterijzaal (vgl. XII. bl. 41, 103, 133). De heer J. VAN DER GROEN, »Hovenier van Sijn H. den H. Prins van Orangien," geeft in zijn »*Vermakelijck Landtleven,*" gedrukt in 1668, eene korte beschrijving met zeer goede afbeeldingen van een drietal vorstelijke lusthoven, toebehoorende aan de prinsen van Oranje, en gelegen te Rijswijk, te Hondsholredijk en in het Haagsche bosch. In mijn exemplaar, zijnde van 1721, leest men:

»I. De Eerste Figuer vertoont het Vorstelijk Huys en Hof te Rijswyck, een halfuur buyten 's Gravenhage gelegen, op de wegh naer Delft, toebehoorende Sijn Doorluchtige Hoogheyt den Heere Prinse van Orangien etc. na 't leeven getekent.

II. Is het Prinselijk Hof en Huys te Hontsholredijk, omtrent 2 uren van 's Gravenhage, bij het dorp Naeltwijck gelegen.

III. Vertoont het Heerlijk Huys en Hof in 't Bosch dicht bij 's Gravenhage, gemeenlijk genoemt d'Oranje-Zaal, bewoont bij Haer Doorluchtige Hoogheyt Mevrouwe de Prinsesse Douagiere van Orangien etc. naer 't leeven afgetekent.

IV. V. VI. Zijn 3 heerlijke Franse Gebouwen en hare Lust-hoven enz.

VII. Is een gemeene Hof of Tuyn, naer de Hollantse wijze enz."

Het is wel waarschijnlijk dat toen VAN DER GROEN zijn *Vermakelijck Landtleven* schreef, hem geen andere prinselijke lusthoven bekend waren, anders toch zou hij er wel melding van gemaakt hebben.

Het oudste hier voorkomende prinselijk lusthof is ongetwijfeld dat te Rijswijk; of prins WILLEM I daar gebruik van gemaakt heeft, is mij niet gebleken; maar zeker is het wel dat zijn zoon MAURITS het dikwijls heeft bezocht. In het dichtstuk van JACOB VAN DER DOES, getiteld *'s Gravenhage* enz. leest men:

»Of naar het Prinsen huis door Rijswijk heenen gaan,
En zien dat schoon gebouw met veel verwondring aan.
Dit plagt de Lusthof van dien grooten Prins te weezen,
Den dappren MAURITS die zijn vijand staag deed vreezen...
Hadt hier zijn Paardestal....
Zoo ging hij dagelijks hier een uur twee drie besteen..."

Dit huis wordt ook geheeten *Belvedere* of *het Huis te Nieuwburg*, omdat de hertog van Nieuwburg den eersten steen daarvan gelegd heeft, toen FREDERIK HENDRIK het liet opbouwen. Bij WAGENAAR vindt men van dezen lusthof eene fraaie afbeelding.

J. BOUMAN.

Belooning bij het zien van land.

»Resolutie genoomen in de vergaderinge deser vloote op 't schip *de Generale Vrede*, sijnde donderdagh den 12 Januarij 1708.

Is bij d'Ed. Heer Gouverneur LOUIS VAN ASSENBURG de Vergaderinge voorgedraagen, dat wij nu berijts de *Cabo de Bona Esperance* beginnen te naderen, en in 't korten na 't land staan uyt te sien en alsoo van *outs* gebruykelijk is geweest, dat men aan de geene *die 't land eerst gesien heeft*, iets tot een premie heeft gegeven, derhalve aan de Vergaderinge in consideratie gevende wat hier inne van haar sentiment soude wesen. Waar op gedelibereert sijnde is met eenparigheid van stemmen goetgevonden en verstaan, *dat aan de*

geene die 't land van Cabo de goede hoop 't eerst sal koomen te ontdekken, tot een premie sal gegeven worden Ses Rijxdaalders, te betaalen door dat schip daar denselven op bescheyden is, en 't zeyn eerst van gedaan wort.

Aldus geresolveert in opgemelte Vergaderinge etc."

De vloot onder het bevel van den tot gouverneur aan de Kaap benoemden LOUIS VAN ASSENBURG bestond uit 6 schepen; ze vertrok uit de vaderlandsche havens den 19den mei 1707 en liep op den 23sten en 24sten januarij 1708 de Tafelbaai binnen, na door tegenwinden van den 27sten september tot den 23sten november op de kust van Braziliё opgehouden te zijn.
LABORANTER.

Begrafeniskosten van den adsistent Jan Jansz. Strick, van Delft, overleden te Hougly in 1682.

»De na te noemen ongelden zijn gevallen op de begravenis van JAN JANSZ. STRICK zaliger en zijn betaelt als volgt:

Voor een doodkist . . . . (*) R.		3—10
Voor 't schaeven en swartmaeken		2— :
Een stuckie lywaet om in (de) dootkist te doen . .		1— :
Aen de bottelier voor 't dootmael	10— :	
Voor 't leenen van servetten, glasen, pierings (†) en coelyloon (§)	2— :	
r.	12— :	
Twee flessen Pertiaense wijn	6— :	
Aen Engels bier	5— :	
Voor 't brengen van de dootbaer	:—8	
		23— 8
Aen de Hermey (?) . . .		: — 8
Aen de dienaer voor 25 dagen dienst	1— 8	
Aen twee matrosen kostgelt die in des overleydens sieckte hebben opgepast	2—10	
Aen de wasser	:— 8	
Voor vier kaersen . . .	:— 4	
Voor 't maecken van vier hemden	1— 4	
		6— 2
	Somma	36—12

of negen en twintig gulden en acht stuivers. De onkosten gevallen op de begrafenis van jonkheer VAN RHEEDE TOT DRAKENSTEIN, overleden in Perziё, aan boord van het schip *Dregterland*, den 15den december 1691, bedroeg *f* 14697—8—7, »na aftrek van 20 pCt. voor de differentie van 't gelt in Hollands gelt."
LABORANTER.

(*) Roepyen à 16 st. (?). (†) Borden. (§) Dragersloon.

Het praalgraf van Coehoorn beschadigd. In het *Nederl. Magazijn* vind ik onder de mededeelingen over Friesland, door den heer WITKAMP, ook gewag gemaakt van de schennis, gepleegd aan het schoone grafgesticht van onzen MENNO VAN COEHOORN te Wijkel, en wordt die gezegd te zijn bedreven door de Franschen, ten tijde van hunne overheersching van ons land, even alsof zij opzettelijk naar dat stille dorpje waren opgetrokken om hunne woede te koelen aan het mausoleum van den held, die hunnen grooten LODEWIJK zoo menige nederlaag toebragt. Misschien is er in dien tijd geen enkel Franschman te Wijkel geweest, want Friesland had het geluk, minder dan onze andere gewesten met fransche ambtenaren overstroomd te worden en had een landgenoot tot prefect. Neen, niet door vreemden — door landgenooten, door de Friezen zelven is dat schoone gedenkteeken geschonden, en wel in de dagen van gelijkheid, toen de ultrademocratische partij voor eene wijle de overhand had, alle titels afschafte en gewapende benden het land doortrokken, om alle uitwendige teekenen van meerderheid te vernielen, niet ongelijk aan de beeldstormers van vroegeren tijd.

Ook het gedenkteeken van onzen held kon de vernielende hand dier onzinnigen niet ontkomen: wapenborden en andere zinnebeelden van eer en aanzien werden er afgeslagen, en daar het woord *heros* meer dan eens in het opschrift voorkwam en die woestelingen daar *heer* uit lazen, zoo werden de daartoe betrekkelijke letters er uitgebeiteld.

Een twintigtal jaren geleden de koloniёn van weldadigheid bezoekende, kwam ik ook te Oosterwolde, een aanzienlijk dorp, en had er gelegenheid dezelfde uitwerkselen van dat dolzinnig bedrijf met verbazing te aanschouwen. In den muur der kerk was een steen gemetseld met de namen der *heeren* kerkmeesters, onder wier bestuur eene vernieuwing van de kerk had plaats gehad, maar het woord *heer* was er zorgvuldig uitgebikt: dit was mede het geval met de oude zerken op het kerkhof, waarvan ook al wat naar *heer* of *juffrouw* zweemde was verdwenen. Het is misschien niet ondienstig dit feit nog eens in herinnering te brengen, te meer omdat in de *Beknopte geschiedenis van Friesland* door EEKHOFF van deze gebeurtenis slechts ter loops melding wordt gemaakt. Zie bl. 431.
SAXO SYLVIUS.

Versterkingsdrank verstrekt aan boord van het oostindisch compagnieschip den IJssel, op eene reis naar Oostindiёn in 1697.

»Resolutie getrokken in de fluit *Isselt*, Dinsdagh den 30 Julij A°. 1697.

Den schipper ELBERT FRANSSEN den Scheepsraed bij den anderen beroepen heb-

bende, heeft denzelven versterkt met den Constapel en Schieman en voorgestelt off niet noodsaeckelijck g'oordeelt wiert alsoo het vrij koud begon te worden en dat het volck weynigh van kleeren versien sijnde, daer door veele sieck in de cooy quaemen te geraecken, dat men sulcx soo veel mogelijck was behoorde voor te komen, met altemet wat tot verandering, refrissement en versterkingh den volcke te doen opschaffen, en zoo veel doenlijck deselve op de been te houden: soo is bij denselven eenparigh en hoogh noodigh g'oordeelt en vastgestelt dat men Son- en Woensdaghs morgens 32 *kan water met brood*, *sieroop*, *anijssaet*, *gestampte gember*, *foelie* en *nagelen*, nevens *twee pondt boter* souw laten koocken, en uyt den ketel in de balie gedaen sijnde, daerbij doen *acht kannen Spaense wijn*, en soo het volck tot een verwarmingh te doen nuttigen.

Oock is door den schipper voorgedraegen, dat de drie maanden g'expireert waeren die de E. Heeren Bewindhebberen in Haer Hoog g'eerde Instructie ordineeren, datter boter voor 't volcq sal geschaft worden, en de resteerende tijdt gedurende de reys in de plaets olijvenolij, dat nu voortaen door den bottelier conform den compagnies rantsoenbrieff olij in plaets van boter sal verstreckt worden.

Aldus g'arresteert in 't Comp. fluitschip *den Isselt*, datum ut supra zeylende op de zuyderbreete 30 graden, 53 minuten en 3 graden 55 minuten."

Het fluitschip *den Isselt* of *IJssel* vertrok den 1sten mei 1697 uit Texel, arriveerde aan de Kaap den 16den augustus en had tot hier — uit eene bemanning van 175 koppen — 3 dooden. Op den 4den september van de Kaap zeilende, kwam het den 29sten october ter reede van Batavia. LABORANTER.

Caspar van Baerle. Wat is er bekend uit het leven van CASPAR VAN BAERLE, den zoon van CASPAR en van BARBARA SAYON? Hij is nederlandsch consul in Portugal geweest. Wie waren zijne broeders? H.

Isabella van Parma. Wie is in staat mij een werk of werken op te geven, waarin uitvoerig gehandeld wordt over de persoon, de zonderlinge lotgevallen, de omstandigheden des doods enz. van ISABELLA VAN PARMA, eerste vrouw van JOSEF II, keizer van Oostenrijk? Ik wenschte gaarne, zoo mogelijk, hiervan meer bijzonderheden te weten, dan door L. MUHLBACH, *Maria Theresia en Josef II*, bekend zijn, te meer daar deze schrijfster de bronnen niet opgeeft, welke zij gebruikt heeft.

V M.

De muntegek. Als elf- en twaalfjarige knaap stond ik, in het begin dezer eeuw, des zondags morgens dikwijls aan het venster of de voordeur, om den *muntegek* met zijne bellen en narrekap voorbij te zien gaan, wanneer hij bij de heeren muntmeesters van de geldersche munt rondging. Waarschijnlijk zal hij de lijsten van de toerbeurten der heeren voor de volgende week hebben rondgebragt. Later is mij gebleken, dat zulk een personaadje eertijds tot het muntwezen behoorde. Want toen in het treurjaar 1672 de regering van Amsterdam uit gebrek aan gemunt geld genoodzaakt was, zelf eene munt op te rigten en daartoe de oude Reguliерspoort en toren door den muntmeester van Zwolle liet in orde brengen, stond het amsterdamsche publiek niet weinig verwonderd bij het zien van den *muntejongen*, d. i. de jongste muntgezel: »want dit is het recht en manier van alle munten, dat altijdt de jongste knecht of gezel, gelijk men dien noemt, moet dragen een rok met eene liverey van 't landt of stede, daar de munt is en een kap daar aan, die achter op de rugh hangt, met een deel groote bellen daar aan vast, die veel van zilver zijn en hem zoo nu en dan vereert worden." Zie *Het ontroerde Nederlandt*, dl. I. bl. 318. Weet iemand hiervan nog meer en is er van dit gebruik nog iets overig? Hij deele het mede.

SAXO SYLVIUS.

Een koning en een vlugteling. TARTE, die in 1822 de *Troubles des Pays-Bas* van VAN DER VYNCKT uitgaf, verhaalt het volgende als in zijnen tijd gebeurd.

In zeker koningrijk bevond zich een vreemdeling van groote verdiensten, uitgeweken wegens eene politieke misdaad; de ambassadeur van den koning, wiens onderdaan deze vreemdeling was, vorderde zijne wegzending, op grond of onder voorwendsel dat de nabuurschap der beide koningrijken hem gevaarlijk maakte. Dit werd toegestaan, en de vreemdeling ging, in het slechtste jaargetijde scheep naar de Vereenigde Staten van Amerika; door eenen hevigen storm overvallen, werd hij, bijna door een wonder, gered, doch genoodzaakt terug te keeren in eene der havens van den monarch, die hem eene wijkplaats had gegeven. De ambassadeur vernam het, en ter middagmaaltijd zijnde bij den koning, die eenmaal zich naar zijn verzoek gevoegd had, wil men dat hij tot denzelven zoude gezegd hebben: »Sire, M... is hier." Geen antwoord. De ambassadeur komt andermaal daarmede te berde, waarop de monarch op eenen gestrengen toon antwoordde: »Mijnheer de marquis, hij is er niet om mijnentwille."

Wie waren die koning en die vlugteling?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Veroverde vaandels (vgl. XII. bl. 42, 111 en 139). Wij vestigen de aandacht der lezers van dit tijdschrift op het IVde deel van *Amstels Oudheid* door dr. P. SCHELTEMA, waar bl. 1—20 is opgenomen een zeer lezenswaardig rapport van dien heer aan Z. M. den koning over de veroverde vlaggen des rijks, geplaatst in 's konings paleis te Amsterdam, waarin men de geschiedenis en herkomst dier vlaggen vermeld vindt (*). V. H.

Veroverde vaandels. Ik ben het geheel eens met de schrijvers van deze artikelen hierover bl. 42 en 111, omtrent het wenschelijke eener algemeene verzameling en officiële bewaarplaats van hetgene er overig is van de zegeteekenen, vroeger of later op onze vijanden veroverd: ook geloof ik wel, dat de verslapte geestkracht in de achttiende eeuw oorzaak is geweest, dat er toen veel verwaarloosd is geworden en door nalatigheid zoek geraakt; maar toch zou ik meenen, dat het voornaamste verlies te zoeken is in den tijd der omwenteling, toen wij, met de Franschen verbroederd, alles vermeden, wat hun onaangenaam was, en later, toen zij als onze overheerschers naar hartelust alles in beslag namen, wat hun goed dacht, ons geld, onze jongelingschap, onze kunstschatten. Zouden zij onze vroeger op hen bevochten zegeteekenen onaangeroerd hebben gelaten? Wie weet er iets bepaalds van te zeggen? Deze regelen vloeiden mij uit de pen, omdat het onderwerp mij aanleiding gaf tot het mededeelen van eenige bijzonderheden ten aanzien van de veroverde vaandels en standaarden in den veldslag te Ramillies, ontleend aan een nog onuitgegeven dagboek van een onzer gedeputeerden te velde in het merkwaardige jaar 1706. Terwijl het geallieërde leger nog in de nabijheid van Gend gelegerd was, twee gedeputeerden met OUWERKERK naar de belegering van Nieuwpoort en Ostende vertrokken waren, MARLBOROUGH en de twee andere gedeputeerden op het punt stonden, de eerste zich naar den Haag, de anderen naar Brussel te begeven, zoude vooraf de verdeeling plaats hebben der veroverde krijgstrofeën tusschen Engeland en Nederland. Den 18den junij kwamen de hertog en de twee gedeputeerden ten dien einde zamen: het waren die van wege Gelderland en Overijssel G. CUPER, en van wege Zeeland en Utrecht VAN REEDE VAN RENSWOUDE. De eerste nu, wiens dagboek hier bedoeld wordt, heeft van deze plegtigheid het volgende opgeteekend: »Nous tirames au sort et chacun avoit 24 drapeaux et neuf étendards, la pluspart de la maison du roy, qui y avoit été défait presqu'entièrement, nonobstant que les gens, qui la composoient, étoient munis de cuirasses sous leurs justaucorps, ce que les François avoient commencé de pratiquer après la journée de Hochstädt. Les timbales, qui étoient en grande quantité, ont été laissez aux régiments, qui les avoient pris. Mon cousin VERHOEF, adjudant du général VAN DEDEM, fut choisy par mr. VAN RENSWOUDE et moy, d'aller avec ces dépouilles à la Haye, pour les présenter aux Etats Généraux. Ils y avoient neuf étendards:

»1. Un blanc, avec soleil de chaque coté, qui étoit de la première compagnie de la cavalerie de la maison du roy.

»2. Un autre, dont il ne restoit presque que la lance, de la même compagnie.

»3. Un verd, semblablement avec un soleil de chaque coté, aussi de la maison du roy.

»4. Un autre verd, mêlé de blanc, du régiment royal, avec un soleil d'un coté, et ces mots: *nec pluribus impar* et de l'autre trois épées perçant un cygne avec cette divise: *malo pati, quam foedari* (*).

»5. Un rouge, de la maison du roy, avec un soleil d'un coté et la même devise: *nec pl. impar* et de l'autre un aigle avec ces mots: *sic itur ad hostes.*

»6 et 7. Deux blancs du régiment royal avec leur devise: *nec pl. impar* d'un coté et de l'autre un Mercure à cheval avec ces mots: *Terraque marique.*

»8. Un blanc, représentant de coté et d'autre une tempête, mêlée de tonnères et d'éclairs, avec ces paroles: *quo iubet iratus Jupiter.*

»9. Un bleu avec la croix de Bourgogne d'un coté et de l'autre Notre Dame, qui doit être du vieux régiment Espagnol de TOULONGEON. Puis 24 drapeaux tant des gardes des Electeurs de Bavière et de Cologne, que de VILLARS, régiment royal, Suisse, François et autres."

Deze kleine, maar toch niet van belang ontbloote bijdrage kan tevens dienen, om met de nog aanwezige veldteekenen te vergelijken en te zien of zij alle nog aanwezig zijn.

SAXO SYLVIUS.

Opschriften op kerkklokken (vgl. A. R.). In den *Overijsselschen Almanak* 1838, bl. 226, staat het opschrift dat op de groote klok der Plechelmikerk te Oldenzaal gelezen wordt. Het luidt aldus:

Struit † in honore † Marie † me † wou †

(*) Vgl. bl. 112. BEST.

(*) Zou dit een nieuw bewijs opleveren van de dweepzucht van LODEWIJK XIV en van zijne hardnekkigheid om het protestantismus ten onder te brengen? Het is toch bekend, dat de zwaan het zinnebeeld van LUTHER was, 'twelk hij tot wapen voerde.

Gerhardie † Ingemosa † manus † millia † conflata † sunt † ter † fere † quinque † talenta †† M † locet † et † CC † quater †† nonaginta † liget † simul † I † ter † lector † et † egregie ††

Ter verklaring van dit opschrift wordt er het volgende bijgevoegd.

»In dit opschrift heerscht eene eigenaardige moeijelijkheid, te weten: dat hetzelve in slecht en gebrekkig Latijn vervat is, — eene omstandigheid, die ons bijna genoopt had, van hetzelve geene andere melding te maken, dan voor zoover deszelfs eenvoudige overneming betrof. Daar echter, in weerwil hiervan deszelfs inhoud mij duidelijk blijkt en voor sommigen onzer lezers van eenig belang kan geacht worden, zoo deelen wij de vertaling, zoo als zij ons is voorgekomen te moeten zijn, hier mede. — Daar het enkele kruisje (†) slechts tot vaneenscheiding der woorden, de twee naast elkander geplaatste (††) tot vaneenscheiding der volzinnen dienen en zij overigens tot de vertaling niets afdoen, zoo luidt deze, met verwaarloozing der kruisjes aldus:

Ter eere van MARIA vervaardigt mij als uit duizenden [te weten: metalen voorwerpen of brokstukken] te zamen gebragt [millia conflata, eene zonderlinge appositie van *me*, in plaats van millibus conflatam] de lovende [wou, vovens, eene gelofte ad hoc gedaan hebbende] hand van Gerhardus Ingemosa [Gerh. Enkmaas?]: en zijn hier driemaal vijf talenten: voor duizend en viermaal tweehonderd [te weten: talenten] bestede mij aan [locare]: en voor driemaal een en negentig [talenten] make mij tevens de verzamelaar [lector] ook stevig [egregie] vast [ligare vast maken.]"

Maar ik moet bekennen dat die verklaring mij op meer dan een punt zeer gezocht voorkomt, doch al is zij dit niet, al is zij in allen deele goed, dan begrijp ik nog het opschrift niet. Wie geeft mij meer licht? N. N.

Opschriften op kerkklokken. Den uitgever van dit opschrift moeten wij de eere geven, dat hij alles gedaan heeft wat hij kon, om het voor zijne lezers onverstaanbaar te maken. Hij is begonnen met het verkeerd te lezen. Vervolgens heeft hij eene kapitale letter geplaatst waar die niet behoorde, en aan een woord dat eene kapitale letter vereischte die onthouden. En helpt een uitgever van oude handschriften of opschriften zijne lezers op den weg, wanneer hij de eerste woorden der volzinnen en de eigennamen door eene kapitale letter onderscheidt, hij brengt hen van den goeden weg af, als hij hiermede begint eer hij zelf verstaat wat hij uitgeeft. In de derde plaats heeft onze uitgever een paar zinnen door elkander gehaspeld. Zijn vierde misslag is, dat hij de woorden op de willekeurigst mogelijke wijze uitlegt: al hetwelk ten gevolge heeft dat er eene vertaling te voorschijn komt, waar de lezer niet veel zins in vinden kan. Het Latijn van het opschrift is zeker slecht, maar er is toch geen derde deel in van de fouten, die de uitgever er in heeft meenen te ontdekken.

Laat ik beginnen met aan te wijzen waar, naar mijn oordeel de uitgever verkeerd gelezen heeft. Vooreerst zal er wel niet staan *ingemosa*, maar *ingeniosa;* ten anderen zal men in plaats van CC slechts *éénе* C moeten lezen.

De vreemde constructie en de wijze waarop in het laatste deel van het opschrift het getal uitgedrukt is, doet mij vermoeden dat wij hier verzen voor ons hebben, en wel eenen halven hexameter, eenen pentameter en dan weder twee en een halven hexameter. Wij zullen ze dus moeten lezen:

Struit | in ho | nore Ma | riae
me wou | gerhar | di | ingeni | osa ma | nus
millia | confla | ta sunt | ter fere | quinque ta | lenta
Mlocet | et C qua | ter nona | ginta li | get simul | I ter
lector et | egregi | e.

Het opschrift staat rondom de klok, zoodat *struit* terstond achter *egregie* komt en het laatste gedeelte van het opschrift met het eerste weder een geheelen hexameter uitmaakt. Dat een aantal lange syllaben voor korte en korte voor lange doorgaan, moet de goedgunstige lezer voor lief nemen. In dergelijke opschriften uit dien en vroegeren tijd vindt men dat meer.

Het opschrift bestaat uit drie deelen. De halve hexameter en de pentameter maken het eerste deel uit. *In honore* moest eigenlijk *in honorem* zijn. Onze poëet wist dat ook wel; maar hoe weinig hij zich anders aan quantiteit stoort, eene syllaba positione longa kort te nemen, liep toch wat over den kerfstok. Hij heeft daarom van twee kwaden het minste gekozen en *in*, dat toch in andere gevallen ook wel den ablativus achter zich heeft, hier insgelijks dezen casus laten regeren. — *Struit* zal hier een perfectum moeten verbeelden. Heeft het metrum hem hier ook weder gedwongen eene taalfout te maken, of wist hij niet beter en meende hij dat *struo* geconjugeerd moest worden als *luo* en *ruo?* Als wij zien hoe afschuwelijk verward en onwetenschappelijk de leer van de hoofdvormen der latijnsche verba in de meeste grammaticaas van onzen tijd behandeld is (b. v. om maar *ééne* der bekendste en meest gebruikte te noemen, die van MADVIG), dan mogen wij onderstellen dat het in die van de 15e eeuw niet beter zal geweest zijn, en dat men bijgevolg niet minder moeite had alle praeterita en supina in het hoofd te krijgen en te houden, en niet minder gevaar liep er eens eene fout in te maken. *Ingemosa* heb ik in *ingeniosa* veranderd. Jammer voor GERHARDUS INGEMOSA of ENKMAAS, die nu denzelfden weg moet gaan als de elfduizend maagden van St. URSULA, de middeleeuwsche dichter GOERD dien prof. VISSCHER ons heeft leeren kennen, HYE

aan wie CLAES WILLEMS in den vrouwencatalogus van *der Minnenloep* een plaatsje heeft gegund, het volk der *Salmoniers*, de stad *Siatutanda*, het *land van Campestre* en zooveel andere personen en plaatsen door schrandere vertalers of uitleggers ontdekt. — *Wou* eindelijk is een woord dat er niet zeer latijnsch uitziet. Daarom zeker maakt de schrijver in den *Overijsselaar* er *vovens* van. Doch er is alle reden om te denken, dat hij ook hier de plank mis is. Want vooreerst is er in het gansche opschrift geen enkel woord dat niet voluit geschreven is: zoolang dus *wou* op eene andere wijze verklaard kan worden, mogen wij ook dit niet voor eene verkorting houden. Ten anderen weet ik geene reden uit te denken, waarom hier de eerste *v* van het woord *vovens* door eene *w*, de tweede door eene *u* zou zijn uitgedrukt. Eindelijk *wou* past in het vers, *vovens* niet. Onze uitlegger heeft wel niet begrepen dat hij hier verzen voor zich had, en waarlijk dit is hem niet kwalijk te nemen; maar drie of vier bladzijden verder (bl. 230) geeft hij ons het opschrift eener andere klok uit denzelfden toren,

Fregit insanus rabie Sicamber
Reddidit sanus decus atque nomen
Integrum Plechelme tibi Gerhardus
Wou Schonenborch et socius Johannes
Tertio plus mille decemque junctis
Quinquies centum fuit hoc sub anno.

Onbegrijpelijk is het, dat hij niet gezien heeft dat hier althans de versmaat verbiedt *wou* voor *vovens* te nemen. In beide opschriften, het is dunkt mij duidelijk genoeg, kan *wou* niets anders zijn dan een eigennaam. In het laatstvermelde moet men dus niet vertalen (zoo als t. a. pl. vertaald wordt) »als hebbende hiertoe eene gelofte gedaan GERHARDUS SCHONENBORCH en deszelfs medehelper JOHANNES," maar »GERHARDUS WOU en zijn compagnon JOHANNES SCHONENBORCH." En de eerste zin van het in de vraag vermelde opschrift beteekent, »mij heeft ter eere van MARIA de kunstige hand van GERHARDUS WOU vervaardigd." Van dezen klokgieter wordt meer gesproken. Wij ontmoeten hem *Nav. Bijbl.* 1853, bl. clxx en clxxi, onder den naam van GERRIT of GEERT VAN WOUW als met JAN TERSTEGE gieter van eene klok te Delft en eene te Hoorn. Het is wel wat vreemd, dat in ons opschrift WOU vóór GERHARDI, de familienaam (zoo het een is) vóór den voornaam staat; maar door de gewone orde te volgen, zou het vers er niet beter op geworden zijn en 't is waarlijk buitendien al slecht genoeg.

Het eerste gedeelte van het opschrift noemt ons dus den vervaardiger van de klok: in het tweede: millia conflata sunt ter fere quinque talenta wordt gezegd wat hij weegt, namelijk drie maal vijf duizend pond. Ik vermoed althans dat *talentum* hier pond zal moeten beteekenen.

Het derde of laatste gedeelte is alles behalve fraai Latijn, maar het is toch, dunkt mij, vrij zeker, dat hier van geheel iets anders dan van het vastmaken der klok gesproken wordt. *Lector* beteekent hier den lezer van het opschrift. Die lezer moet eene M zetten (*locet*) en viermaal eene C (*), dan daaraan XC verbinden (*liget*) en bovendien (*simul*) driemaal I: het getal is dus MCCCCXCIII en moet zonder twijfel het jaar aanduiden waarin de klok gegoten is. Op bijna alle klokken, waarop de naam van den maker gevonden wordt, vindt men ook het jaar waarin deze ze goot. Dit jaartal 1493 komt wel overeen met den leeftijd van GEERT VAN WOUW, wiens andere klok te Oldenzaal, zoo als uit het medegedeelde opschrift daarvan blijkt van 1513 is en die in 1531 Hoorn en in 1536 Delft van eene klok voorzag. *Et egregie* zal beteekenen »en dan zal hij (de lezer) wel doen" d. i. den regten weg inslaan om het jaargetal te vinden. P. L. Wz.

Glasruiten in middeneeuwsche gebouwen (vgl. XII. bl. 22). Indien men het beginsel van sommigen aanneemt, dat vele gothische kerken het karakter uitdrukken van de heilige wouden en dus de ramen slechts de openingen van het woud verbeelden, dan zie ik geene reden, waarom men niet, zonder schade aan het karakter des gebouws te doen, de kleine ruiten (een noodzakelijk behulp in dien ouden tijd) door grootere zou mogen vervangen, ja zelfs indien de kunst het zoo ver bragt, zou een enkele ruit nog meer de werkelijkheid naderen. SAXO SYLVIUS.

Papieren geld, gangbaar in 1782 *en* 1783 *aan de Kaap de Goede Hoop* (vgl. XII. bl. 140). In 1784, en hoogst waarschijnlijk veel vroeger, leefde aan de Kaap de Goede Hoop mr. JACOBUS JOHANNIS LE SUEUR, zoon van FRANCISCUS LE SUEUR en van JOHANNA CATHARINA ZWELLENGREBELL. Hij had tot echtgenoot JOHANNA HILLEGONDA DE WETT, dochter van JACOBUS DE WETT en van MARIA MAGDALENA BLANCKENBERG. Aan deze echtelieden werd op 25 december 1784 aan de Kaap de Goede Hoop eene dochter, CHRISTINA JACOBA LE SUEUR, geboren, die in 1803 de echtgenoot werd van PETRUS CANZIUS VAN BLOMMESTEIN, geboren te Delft 1783, later secretaris en vendumeester van het District Stellenbosch, van welke echtelieden nog afstammelingen aan de Kaap de Goede Hoop en te Graaf-Reynet in leven zijn. Mr. JACOBUS JOHANNIS LE SUEUR had echter nog meer kinderen. W. J. C. v. H.

(*) Behielden wij de tweede C, dan werd het getal 1893.

Lijst van sterf- en begrafenispenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 7, 362; XII. bl. 110).

XVde tot XVIIde eeuw.

1415. Verbranden van JAN HUSS, MIERIS 1, 29,1.
» » » » » 1, 29,2.
1428. JOHAN WICLEF.
1531. ULRICUS ZWINGLIUS, » 1,351,2.
1531. JOHANNES OECOLAMPADIUS, » 1,353,3.
1536. DESIDERIUS ERASMUS, geb. te Rotterdam 1467, » 1,450. BEMME.
» BERTHOLD HALLER.
1541. SIMON GRYNEUS, hoogleeraar te Bazel, » 3, 42.
1547. PETRUS BEMBUS, kardinaal.
1556. THOMAS CRANMERUS.
1563. PETRUS MARTYR.
1563. WOLFGANG MUSCULUS.
1571. PETRUS VIRETUS, » 3,188.
1572. JOHANNES KNOXIUS.
1579. Graven VAN EGMOND en HOORNE, » 1,275,1.
» » » » » » » » 2.
1595. LEVINUS TORRENTIUS, bisschop van Antwerpen, » 1,457.
1604. PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF.
1605. THEODORUS BEZA.
1606. JUSTUS LIPSIUS, hoogleeraar te Leuven.
1612. ERNEST VAN BEIJEREN, bisschop van Luik.
1619. GIJSBERTUS VOETIUS.
1619. JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, » 2,109,1.
» » » »
1625. CAREL ALEXANDER VAN CROY.
1629. ALEXANDER prins van Chimay, » 2,179.
1641. Karninaal FERDINAND, » 2,262.
1643. SIMON EPISCOPIUS, » 2,269.
1644. WILHELMINA VAN CROY, » 2,277.
1645. Mr. HUGO DE GROOT, » 2,291.
1650. RÉNÉ DESCARTES.
1651. .... DE PETAU. DASSIER
1653. MAARTEN HARPERTSZ. TROMP, luitenant-admiraal, » 2,376,1.
» » » » » 2, » 2.
» » » » » 2, » 3.
» » » » SIMON.
1655. JOHAN WOLPHERT VAN BREDERODE, veldmaarsch., » 2,402.
1658. OLIVIER CROMWELL, » 2,435,1.
1658. » » » 2, » 2.
1658. » » » 2, » 3.
1661. AURELIUS AUGUSTUS VAN MULEN, » 3,508.
1664. ELISABETH VESTERMANS.
1665. ... MELEBREGT, vrouw van JAN SANIE, te Middelb. Ovaal.
1666. CORNELIS EVERTS, luitenant-admiraal, 16 april, » 2,550,
1669. CORNELIS WITSEN, burgemeester te Amsterdam.
1669. HENDRIK VAN VOLLENHOVEN, » 3, 71,1.
1669. JOHANNES COCCEJUS, VAN LOON 3, 30,1.
1669. » » » 3, » 2.
1669. SARA LOTEN, vrouw van ABR. HEIDANUS, » 3, 31.
1672. CORNELIS MINA, student te Leiden, overl. 3 sept.
1672. CORNELIS WITSEN, burgem. te Amsterdam 1669, » 3, 71,2.
1672. JAN en CORNELIS DE WITT, » 3, 87,1.
1672. » » »
1672. » » »
1673. THADEUS DE LANTMAN, theol. dr. te 's Gravenhage.
1673. DAVID SWEERS, » 1,121,1.
16 . BARTHA WIRTZ PAULUSdr.
1675. ANNA VAN DEN VONDEL.
1676. JOHAN SCHROETERING, burgemeester te Hamburg.

1677. JOHAN MEIJER, te Leiden, overl. 3 junij.
1678. JOAN BAX, van Heerenthals, gouverneur van de Kaap de Goede Hoop, 29 junij. Ov. Grav.
1678. THEDORUS VINCK, geb. 15 junij 1648, overl. 10 dec. 1678.
1679. JOOST VAN DEN VONDEL, dichter, VAN LOON 3,283,1.
1679. » » » » » 3,283,2.
1679? PETRUS VAN SCHOTEN, hoogleeraar te Leiden.
1679. GILLES DE ROY, prior te Brussel. » 3,285.
1681. SUSANNA DE FLINES. Grav
1683. GERARD BRANDT, de jonge, te Rotterdam, 21 dec. » 3,187.
1684. THOMAS ERNSTHUIJZEN, te .... » 3,305.
1684. CORNELIS SPEELMAN, gouverneur-generaal van Neêrl. Indië.
1685. JONATHAN LUCHTENBURGH, secretaris te Utrecht.
1685. Hertog VAN MONMOUTH. » 3,328,4.
1686. Ridder baronet JOAN SPEELMAN, 20 junij.
1687. CHRISTOFFEL WITTICH, prof. te Leiden, » 3,349.
1689. ARNOLDUS SMETIUS, J. fil. 26 augustus. J. BOSKAM.
1690. CORNELIS KOSTERMAN, te Rotterdam, » 3,508.
1692. GERBRAND SCHAGHEN.
1692. BERTHOLD VAN GRANDVEL, » 4, 53,2.
1696. JOHANNES WILKENS, predikant te Haarlem. Gedr.
1696. NICOLAAS SCHAGHEN.
1696. Drie gezusters, SARA (geb. 18 sept. 1667), LAVINA (geb. 28 mei 1676) en JOSINA TERWEN (geb. 5 julij 1680), alle drie te Utrecht overleden, 13 en 14 junij
1698. BALTHAZAR BEKKER, » 4,225,1.
1698. CORNELIS NICOLAI, *Not^e. kon. kab.* p. 60.
1699. GERARD VAN DER LIJNDEN en GERARD BRANDT de jonge.
1699. CHRISTINA CHARLOTTA van Oosvriesland.

XVIIIde eeuw.

1700. MARIA CAMPHUYSEN, DK.R.dochter.
1703. WILLEM G(ERRITSE) VAN WIJN. Gegrav.
1703. FRANS ROMSWINKEL, burgem. van Nijmegen, VAN LOON 4,358.
1704. AUGUST FERDINAND, van Brunswijk Bevern, bij Donauwerth. » 4,369,1.
1704. » » » » » 4,369,2.
1704. ...... BOSSUET, van Brunswijk, » 4,369,1.
1705. SIJGJE KLOOSTERMAN. Gegrav.
1705. J.... C.... COIJETT.
1705. SIJMON CORNELISZ. VAN DER MEER.
1707. JOHAN WILLEM, hertog van Saksen, te Toulon, » 4,482.
1708. HENDRIK VOS, predikant te Amsterdam.
1708. HILLEGONDA CRANENDONCK, geh. met A. VAN DER STEL. Ov. Grav.
1708. JOHANNES VOLLENHOVE, predikant te 's Gravenhage.
1709. Dr. JO. FRID. HELVETIUS, 's lands dr., overl. 29 augustus.
1709. ANGENITA BOSKAM of ROSKAM.
1710. .... FLECHIER.
1710. JACOB VAN WAGENINGEN, oud 22 jaren. Grav.
1711. GERRARD VAN DER DUSSEN, vice-admiraal.
1714. PIETER BLANKERS, geb, 1 jan. 1664, overl. 24 febr. 1714. Ovaal.
1715. ANTONY SMITS (SMETIUS?) te Nijmegen.
1715. FRANCOIS DE SALIGNAC DE LA MOTTE FÉNÉLON, aartsbisschop van Kamerijk. DASSIER.
1718. HESTER HARDERS, vrouw van JACOB STAATS VAN HOOGSTRATEN.
1718. CORNELIA CLEMENTIA BARCH, 7 oct.
1732. ANDRIES SCHOEMAKER, penningkundige te Amst. 23 dec. 1735.
1732. JOHANNES ENS, prof. in de godgeleerdheid te Utrecht.
1735. FRANCISCUS ROMEIN.
1736. JEAN LE CLERCQ of JOHANNES CLERICUS, hoogl. te Amst., 8 janij.
1736. SARA DOLL, geh. met PIETER VAN AKEN, overl. 30 nov.
1736. LEENDERT VAN DER KADE.

1738. HERMANUS BOERHAVE, hoogl. in de geneesk. te Leiden, 23 sept. SIMON.
1743. JACOBUS VITRARIUS, hoogleeraar te Leiden.
1744. JACOB COSTERDIJK, predikant te Utrecht, overl. 16 febr.
1744. HENRICUS VELSE, pred. te 's Gravenhage, overl. 11 junij. N. VAN SWINDEREN.
1750. JACOBUS DE GROOT, pred. te Utrecht, overl. 10 aug. J. G. HOLTZHEY.
1751. M. L. SCHEELE, burgemeester van Hamburg.
1757. JOAN BEUKELMAN, pred. te 's Gravenhage, overl. 17 aug. Gest.
1759. WILLEM MUILMAN, pred. te 's Gravenhage, 7 febr. G. VAN MOELINGEN.
1759. GERARDUS VAN AALST, pred. te Zaandam, 29 junij.
1760. HERMANUS SMITZ, te Ameide.
1764. MARTINUS HOLTZHEY, muntmeester.
1765. A. P. ROBINEAU, pred. te 's Gravenhage.
1765. FEDDRIK FONTEIN, med. doct. te Gravenhage, 24 dec. B. C. VAN CALKER.
1766. PETRUS CURTENIUS, hoogleeraar en predikant te Amsterdam.
1767. Mr. REINIER OPPERDOES, overl. 14 nov.
1770. JOANNES MULDER, pater te ...., 12 oct. Ovaal.
1772. G. L. baron VAN SWIETEN, te Schönbrunn, 15 junij.
1772. WILHELM GROTE.
1772. JOH. BOSKOOP, predikant te Amsterdam, 1 junij.
1772. B. LUERMAN, pastoor te Haarlem.
1773. JAN IZAäK RAUWERTSZ, pred. te 's Gravenhage, 10 of 14 mei. G. VAN MOELINGEN.
1774. ELANDUS VAN STAVEREN, predikant te 's Gravenhage, 14 oct. VAN BERCKEL.
1776. CORNELIA ESTHER HOLTZHEY, geb. SLOH, te Thamen, 9 nov.
1777. J. T. DE VOORNEN, pater te ...., 21 febr.
1779. THEOPHILUS LUDOPHICUS BARBAULD, eng. pred. te 's Gravenhage.
1779. THEOPHILE DE LA JOUR, pred. in de r. k. fransche kerk te Amst., 27 mei.
1780. CATHARINA VAN STAVEREN, geb. VAN ROIJEN.
1780. JACOBUS DE GRAAUW, pater miss. te Amsterdam.
1781. WILLEM CRULL, schout bij nacht, 4 febr. J. G. HOLTZHEY.
1781. WOLTER JAN baron BENTINCK, zeekapitein, 24 aug. dito
1781. J. D. DE LA FITTE, hofprediker te 's Gravenhage, 13 april. Gesneden.
1783. J. H. VORSTIUS, luth. predikant te Amsterdam.
1783. JOH. ROIJER, predikant te 's Gravenhage, 26 aug. G. VAN MOELINGEN.
1783. M. VAN WIJNGAARDEN, r. k. priester te Amsterdam.
1785. ROBERT CASTENDIJK, 9 mei. J. EVERTS.
1785. J. D. VAN DER CAPELLEN TOT DEN POL.
1787. ELISABETH ADRIANA VAN SON, geb. DE BROUWER, te 's Gravenhage.
1788. P. C. baron VAN LEIJDEN, heer van Vlaardingen, 8 mei.
1788. THOM. IGN. EWALD, r. k. priester te Amsterdam.
1788. G. L. DE CLERC DE BUFFON.
1789. C. M. DE L'EPÉE, uitv. van het doofstom. onderwijs.
1789. J. H. BACHIENE, pred. te Utrecht, 23 aug.
1789. PETRUS CAMPER, hoogleeraar te Franeker, 7 april.
1790. J. D. DIEMAN, predikant.
1792. CORNELIA BIERENS, bij Loenen, oud 101 of 102 jaren, 16 april. J. G. HOLTZHEY.
1793. MARIA ANNA CHARLOTTE CORDAY, te Parijs, 17 julij.
1795. DANIEL BEEKMAN, luth. pred. te Zaandam, 13 april. Gesn.

In de XIXde eeuw.

1800. J. B. KLEBER, fransch generaal, verov. van Maastricht in 1794, overl.
1804. ELIS. BEKKER, wed. WOLFF, en AGATHA DEKEN, 5 en 14 nov. J. G. HOLTZHEY.
1804. EMANUEL KANT, wijsgeer.
1805. Dr. GALL.
1805. Admiraal NELSON, te Trafalgar, 21 oct. WYON.
1806. JAN NIEUWENHUIZEN, stichter van 't Nut van 't algem. 25 febr. A. BEMME.
1806. » » » H. LAGEMAN.
1809. D. H. of H. D. VAN NECK.
1812. J. F. LE FRANCQ VAN BERKHEY, prof. nat.
1813. JEAN VICTOR MOREAU, fransch generaal, overl. bij Dresden 27 aug., veroverde Holland in 1794.
1814. JOH. CATH. gravin VAN ROSS, geb. DE SCHUBERT, 25 april LOOS.
1814. HENRICUS KLEIJN, pater zendeling te Amsterdam.

1815. ... NUCKOW, pastoor te Amsterdam.
1815 of 16? PIERRE FRANCOIS CHARLES AUGEREAU, fransch generaal, bevelhebber der fransch-bataafsche legers in 1800, 12 junij.
1817. J. H. LEXIUS, r. k. priester en pastoor te Amsterdam.
1819. ... VAN HINDE, geneeskundige te Brugge.
1819. J. H. VAN KINSBERGEN, luit. admiraal te Apeldoorn, 84 j. — SIMON.
1820. S. DE JONGH VAN SON, van Raamsdonk, 27 sept.
1820. LOUIS ENGELBERT, hertog van Arenberg.
1820. ANDRÉ LENS, kunstschilder. — SIMON.
1823. D. HUISMAN, hoogleeraar te Utrecht.
1825. Mr. RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, raadpensionnaris, 15 febr.
1826. P. VAN MUNNEKREDE, r. k. priester te Haarlem, 31 mei.
1826. JOH. LOR. vrijheer VON SCHÄZLER.
1827. ADRIAAN VAN BIJNKERSHOEK VAN HOOGSTRATEN, muntliefhebber. — A. BEMME.
1828. R. HONNOREZ, pres^{t}. vrijm. te Brussel.
1831. Mr. WILLEM BILDERDIJK, dichter, 18 dec. — D. VAN DER KELLEN.
1831. JAN CAREL JOSEPHUS VAN SPEIJK, bij Antwerpen, 5 febr. — »
1831. » » » » » — »
1834. GIJSBERT KAREL graaf VAN HOGENDORP, te 's Gravenhage, 5 aug. — M. C. DE VRIES JR.
1834. Mr. JOHAN MELCHIOR KEMPER, hoogleeraar te Leiden, 20 julij.
1836. A. C. G. GOETHALS, aartspriester, vicaris-generaal te Gent. — F. DE HONDT.
1836. C. F. VAN DEN DRIESCHEN, direct. semin. te Gent. — »
1836. A. J. RIJCKEWAERT, pres. semin. te Gent. — »
1836. P. J. TRIEST, stichter doofstommen-inst. te Brussel. — »
1839. MATTHIEU IGNACE VAN BREE, schilder te Antwerpen. — HART.
1839. JAN CHRISTIAAN HAMELMAN, oud $100^{2}/_{3}$ jaar, 22 mei.
1840. JOHANNES HENRICUS VAN DER PALM, hoogleeraar te Leiden.
1841. HENRI VAN ASSCHE, schilder te Brussel, 10 april.
1842. PETRUS SMIDT VAN GELDER, penningk. te Zaandam. — SCHOUBERG.
1843. OTTO REINHART FALCK, afgezant in Brussel, 16 maart.
1844. JOHAN graaf VAN DEN BOSCH, minister, 28 junij.
1846. P. J. M. graaf VAN AERSCHOT.
1846. J. J. BERZELIUS, scheikundige.
1846. J. F. WILLEMS, letterkundige te Gent, 24 junij. — WIENER.
1848. L. J. LOUIS JAMME, te Luik. — DISTECHE.
1849. Hertog ARTHUR WELLESLEY VAN WELLINGTON, prins van Waterloo.
1852. KLAAS KAAN, penningliefhebber te Haarlem, 17 febr.
1852. C. R. A. VAN BOMMEL, bisschop van Luik. — WIENER.
1853. JAN WILLEM PIENEMAN, kunstschilder, 5 april. — J. P. VAN DER KELLEN.
1855. ARIJ SCHEFFER, kunstschilder. — M. C. DE VRIES, JR.

C. G. B.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Hendrik Albertsz. Hoejewilt (vgl. XII. bl. 148). Van dezen »Rijper poëet", tot de gezindheid der Doopschgezinden behoorende, zijn mij als afzonderlijk van hem uitgekomen bundels slechts bekend: »*Maygift van verscheyde vogelen*, Amsterdam 1678, herdrukt in 1697, 1708, 1717 en 1737; *Vermaning aen de Jeugt;* in de Rijp, bij J. GIJSBERTZ. Verscheidene gedichten van hem komen voor in het »*Geestelijk kruydhofken*, *Rijper liedeboekje en Achterhofken*" en in het *Kleyn Lusthofje vol van Bruyloftszangen* etc., in de Rijp, bij J. GIJSBERTSZ, welk laatste werkje door H. SOETEBOOM verzameld is. Uit het *Geestelijk kruydhofken* is het *Doolhofslied* afzonderlijk in plano uitgegeven. Zijne stukjes zijn los en vloeiend gerijmd, zonder daarom op veel dichterlijke waarde te kunnen roemen; over het geheel spreekt er een ernstige geest in. HOEJEWILT was een groot liefhebber van zijne liedjes aan dezen of genen bekende op te dragen, wier namen de kapitale letters aan het begin der coupletten of die der laatste regels van het liedje doen kennen. Iets belangrijks voor de geschiedenis van Noordholland heb ik in zijne poëzy niet gevonden. H—g.

Beschrijving van den brand in de Rijp (vgl. XII. bl. 148). In den *Spiegel der Gedenckweerdighste Wonderen en Geschiedenissen onses tijds* van LAURENS VAN ZANTEN, gedrukt te Am-

sterdam, bij JOH. VAN DEN BERGH, vindt men op bl. 96 eene beschrijving van den brand in de Rijp, die nagenoeg letterlijk overeenkomt met die van het *Grafter Kronijkje.*

Het is nu de vraag, of de schrijver van het genoemde verhaal in het *Kronijkje*, VAN ZANTEN heeft nageschreven, dan wel omgekeerd. Het eerste komt mij niet onwaarschijnlijk voor, omdat VAN ZANTEN, te dier plaatse geene melding maakt van het *Kronijkje*, waarvan hij op bl. 216 eenige bijzonderheden overneemt.

Kan het echter bewezen worden, dat het verhaal van den brand reeds vóór het jaar 1661 in het *Kronijkje* voorkomt, dan blijft het nog te onderzoeken, wie er de schrijver van geweest is.

In de *Hollantse Mercurius* van 1654 vindt men op bl. 4 eene korte beschrijving van dezen vreeselijken brand, niet alleen meer beknopt, maar ook in geheel anderen stijl geschreven. J. BOUMAN.

Schriften van K. van Beuningen (vgl. XII. bl. 147). Een paar jaren geleden kreeg de bibliotheek van het Zeeuwsch genootschap ten geschenke: *Alle brieven en schriften tsedert eenigen tijd opgesteld by den gewezen Burgemeester* COENRAAD VAN BEUNINGEN. *Ende na sijn Ed. oogmerk ingericht om de Christenen en alle menschen, door het herstellen van het eeuwigh Euangelium, sonder menschelijke uitlegginge, met malcander te vereenigen. Ende de wegh te banen tot het langh verwachte rijck Christi onzes Zalighmakers op aerde in vorighe tijden by alle Christenen en tsedert by vele verwacht. Tot* Amsterdam *ter drukkerye van* ANDRIES PIETERSZ. 1689.

Dit geschrift, waarvan de voorrede den 14den junij 1689 geschreven werd, dagteekent dus uit den tijd, toen het eens zoo heldere verstand van den grooten staatsman, door droevige omstandigheden geschokt, begon te verduisteren, een waanzin, die, zoo als men weet, op geheele krankzinnigheid en bewusteloosheid uitliep. Zie o. a. VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.* in voce; VAN WIJN, *Nalez.*, II. bl. 290—296.

φ²—φ.

Freschot (vgl. XI. bl. 241, 269, 298). In het werk van BARBIER: *Examen Critique et complement des dict. hist.* I (seul) vol., Paris 1820, dat, hoewel niet het meest geroemde van de werken van dezen scherpzinnigen franschen boekenkenner, toch menige belangrijke aanteekening bevat, komt een artikel voor over FRESCHOT, dat ons in staat stelt om wat wij vroeger over dezen schrijver medegedeelden, te verbeteren en aan te vullen. Hieruit toch blijkt, dat hij, na zich reeds vroeg bij de broederschap der Benedictijnen van St. Vannes te hebben gevoegd, in 1663 het klooster van St. Vincent te Besançon tot woonplaats koos en daar tot 1674 vertoefde, toen hij, bij de verovering dier stad door LODEWIJK XIV, naar Italië week. Na zich gedurende 15 jaren beurtelings te Rome en te Bologna te hebben opgehouden, werd hij in de broederschap van Monte Cassino opgenomen. Dan het geestelijk leven behaagde hem op den duur niet, zoodat hij na weinige jaren de monnikspij weder afwierp, in 1704 naar Holland vertrok en zich te Utrecht vestigde, waar hij onderwijs gaf in geschiedenis en letterkunde en verder door het zamenstellen en vertalen van geschiedkundige werkjes zijn dagelijksch brood verdiende. Zoo kwamen o. a. zijne *Nouvelle relation de la ville et république de Venise*, in 1709 bij den bekenden utrechtschen boekhandelaar WILLEM VAN POOLSUM in 12°., en zijn *Etat ancien et moderne des duchés de Florence, Modène* etc., in 1711 insgelijks te Utrecht bij WILLEM BROEDELET in 8°. uit, waarvan het eerste aan J. S. DE MILAN VISCONTI, kanunnik der Mariakerk te Utrecht, het andere aan den beroemden professor in de regten J. J. VITRARIUS is opgedragen.

Wij hebben reeds vroeger melding gemaakt van de beschrijving van Utrecht en de *hist. amoureuse* door FRESCHOT, ten tijde der vredesonderhandelingen geschreven. Laatstgenoemd werk haalde hem eene bestraffing op den hals van eenige der personen, wier avonturen hij openbaar had gemaakt; ja men begon zelfs een proces, dat echter in den aanvang gesmoord werd. De geheele zaak had hem ondertusschen in zulken kwaden reuk gebragt, dat hij zijne *Histoire du congrès et de la paix d'Utrecht* etc., Utr. 1716, 8°. naamloos uitgaf, en kort na het sluiten van den vrede Utrecht verliet om zijn leven, zoo als hij het begonnen had, in het klooster te eindigen.

Als letterkundige en geschiedschrijver is FRESCHOT van weinig beteekenis. Zijne werken, met echt fransche oppervlakkigheid geschreven, wemelen van onnaauwkeurigheden; toch trekken die, welke meer uitsluitend op ons land betrekking hebben, zoowel om de niet onbelangrijke bijzonderheden als om de gemakkelijkheid van stijl, FRESCHOT bijzonder eigen, ook nog heden aan, en vormen eene niet onaardige bijdrage voor de anecdotische geschiedenis van ons land, waarvan de bronnen toch zoo uiterst karig zijn. Bij de reeds vroeger aangewezene over FRESCHOT te raadplegen werken kunnen wij nog voegen: BAYLE, *Dict.*, CALMET, *Bibl. Lorraine*, ARMELLINI, *Bibl. Benedicto-Cassinensis* en LINGLET DU FRESNOY, *Méthode historique.*

ב

De Saksenspiegel (vgl. A. R.). Ik heb uit de bibliotheek van het Zeeuwsch genootschap voor mij liggen eene uitgave van den *Saksenspiegel*, die onder de genoemde editiën niet voorkomt.

Den spiegel vā Sassen vā alle Keÿserlycken Rechte. Geprent t'hantwerpen op die lombarde veste tegen de ÿshont (onduidelijk) *over, by my* WILLEM VORSTERMAN.

Behalve andere houtsneden vindt men op den titel eene afbeelding van den keizer ten voeten uit.

Achter dit werk volgt: *Dat caetspel gemoraliseerd in gheestelicke en waerlicke rechte. Gheprent thantwerpen int voghelhuis bi mi* GOUAERT BAC, 1503.

Op den titel staat dezelfde afbeelding van den keizer als voor den *Saksenspiegel.*

Opmerkelijk is het dat ook in deze uitgave van den *Saksenspiegel* de eerste letter der meeste artikels ontbreekt. Dit geeft op de vijfde bladzijde tot de volgende curieuse lezing aanleiding.

Van papē en jodē recht.

»*Apen* en Jodē die haer vrijheit genietē willē, die en sullē wt haer regel niet gaē, gaē si daer wt, men rechtse gelyc eene ādere mēsche. Wāt alsoo die papē vrede gebodē is vā dē paeus, also is dē jodē vrede gebodē vā dē Keyser."

Ik vermoed dat deze letters er uitgelaten zijn om ze er later in kleuren tusschen te voegen. φ^2—φ.

[Het vermoeden van φ^2—φ. is juist. In de handschriften werden de versierde kapitale letters meestal niet door de afschrijvers zelven geschreven, maar er later door de „verlichters" (enluminateurs) bijgevoegd. De niet versierde kapitale letters schreef men gewoonlijk met rooden of blaauwen inkt en ook deze schreef er, hetzij de afschrijver hetzij een ander eerst naderhand bij. Het ging even zoo met de oudste drukwerken. Zoo zijn b. v. in de vertaling der *Gesta Romanorum*, Gouda, 1481 (exemplaar der Maatsch. v. Letterkunde) de beginletters der hoofdstukken en al wat meer rood of blaauw is, geschreven niet gedrukt. Drukwerken uit dien tijd, waarin, even als in het door onzen medewerker vermelde exemplaar van den *Saksenspiegel*, de plaatsen voor de hoofdletters opengebleven zijn, komen wel meer voor.]

Wiskundigen (vgl. XII. bl. 17). *J. C. Low.* Hij was de zoon van den engelschen predikant van dien naam te Amsterdam. In de eerste jaren dezer eeuw studeerde hij aldaar in de wijsbegeerte onder VAN SWINDEREN en promoveerde in dat vak, na openlijk te Leiden eene wel geschreven dissertatie met veel lof te hebben verdedigd. Dit had, naar ik meen, plaats in den zomer van 1809. De titel van zijn proefschrift is mij ontschoten, maar te Leiden ligt te vinden. Reeds kort evenwel na zijne promotie verviel hij in eene kwijnende ziekte en stierf het volgende jaar. Bij zijne medestudenten was hij om zijnen beminnelijken omgang zeer gezien. Zijne zuster was gehuwd met een der heeren TEDING VAN BERKHOUT. SAXO SYLVIUS.

J. Ribbius (vgl. XII. bl. 17, 84, 142). Volgens dr. RÖMER, t. l. a. pl., zoude mijne mededeeling *niet* geheel juist zijn. Is zijne meening juist, dat ik gedwaald heb, zoo was daarvan oorzaak de duidelijke opgave dienaangaande, te vinden, 1°. bij DE JONGH AZ., *Naamlijst der Predikanten van Gelderland*, zoowel in de *Alphabetische Naamlijst* op RIBBIUS (JOHANNES), als op het artikel *Arnhem*, bl. 131; en 2°. bij SOERMANS, *Register van Zuid-Holland*, bl. 146, artikel *Buren*, die zijn *vertrek* in 1649 naar Arnhem vermeldt; de *Thraene* van ALTIUS *schijnt* dit echter te weerspreken; opmerkelijk is, dat de vacature te Buren eerst in 1650 vervuld werd. V. D. N.

J. Phoonsen (vgl. XII. bl. 148). De geheele titel van PHOONSENS geschrift, die tevens den inhoud doet kennen, luidt: *Wissel-stijl tot Amsterdam. Vervattende Niet alleen wat men gewoon, maar ook wat een voorsichtigh Koopman, tot sijn securiteyt, in de Wissel-handel dienstig en noodig is. Mitsgaders Ordonnantien, Willekeuren en Reglementen van wisselen. Tot Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen, Hamburg, Franckfurt, Leipzig, Nürnberg, Augspurg, Breslauw, Bologna, Bisenzone, Bolzano, Bolgiano, en Lions. Als oock Ordonnances de* LOUIS XIV. *sur le Commerce de Negotians et Marchands. Beschreven, en by een vergadert, door* J. PH. *Van vele grove fauten verbetert, en de vertaling van alle d'uitheemsche spraken hier nevens gedrukt. t'Amsterdam Bij* DANIEL VAN DEN DALEN *Boekverkooper op 't Rockin, ter zijden de Beurs, Anno* 1688. 't Boek is opgedragen aan MATTHEUS LESTEVENON, voornaam koopman tot Amsterdam, bij wien PHOONSEN zijne handelskennis betuigt te hebben verkregen. Die opdragt is geteekend te Amsterdam 28 May. Ao. 1676. Er bestaan dus zonder twijfel *twee* drukken. Als uit de voorrede blijkt was het PHOONSENS eerste pennevrucht. Mogt die smaken, dan belooft hij op denzelfden voet te zullen beschrijven de materie van *Assurantie en Avarye*, mitsgaders de *Scheeps-bevrachting en Bodemerye*, ja, zoo God hem tijd van leven gunt, *den geheelen Koophandel.* Maar dat breede plan schijnt zelfs in 1688 nog geene uitvoering te hebben gekregen, al moest de noodige herdruk van zijn werk hem wel daartoe aanmoedigen. Op de *Ordonnances de* LOUIS XIV volgen in dien herdruk, van bl. 305—308: *Des H. Reichs Stadt Franckfurt am Mayn erneuerter Ordnung in Wechsel und Kauffmans-geschäfften* &c. van 8 Febr. 1676; en, zonder paginering: *Aanwysing van eenige remarcabele Poincten in dit Tractaatje*

voorgestelt (twee bladzijden), en : *Register der* (41) *Capittelen van de Wissel-stijl* (insgelijks twee bladzijden). S. J.

Morgenwekker betitelde werken (vgl. A. R. XII. bl. 12). Uit de *Bibliothèque Historique de la Francè par feu* J. LE LONG. *Edit. de* FÉVRET DE TONTETTE. Paris 1768, deel ik over de bewuste zaak het volgende mede:

N°. 18152. *Le Réveille matin des Francois et de leurs voisins*, *composé par* EUSÈBE PHILADELPHE, *cosmopolite*, *en forme de dialogues*. Edimburgh 1574. 8°.

Le même livre en latin etc.

Le même traduit en allemant par EMÉRIC LABUSIUS. 1585. in 8°.

PLACCIUS n°. 2097 de ses *anonymes* nommé cet auteur BARNAUD *de* Dauphiné, mais ADRIEN BAILLET l'attribue à THEOD. DE BÈZE. C'est une satyre pernicieuse en plusieurs matières et quoique l'auteur fasse le bon Huguenot en beaucoup d'occasions, il fut neanmoins désavoué par ceux de la réligion, comme il est dit dans les *Memoires du Duc de* NEVERS. Tom. I. p. 343 etc.

Na eene beschrijving van den inhoud van het boek gaat de schrijver voort:

»STRUVIUS dans sa *Bibl. Hist.* assure que cet ouvrage est de BARNAUD, Dauphinois. ALLARD le nomme NICOLAS BARNAUD et le dit de Crest. STRUVIUS se fonde sur une note manuscripte du temps, qui est sur son exemplaire. Cette même note porte que cet livre est plein de mensonges et de calomnies, et que ce fut pour cela que le sieur DE LA FIN donna publiquement un soufflet à l'auteur sur la place au bléd à Basle."

φ²—φ.

Geschriften van Johannes Uytenbogaert. Onder de geschriften van UYTENBOGAERT, die door CATTENBURGH (*Bibl. script. remonstr.*) en BURMAN (*Trajectum eruditum*) worden opgegeven, en bijna alle op de bibliotheek der remonstrantsche kerk te Amsterdam voorhanden zijn, komen enkele voor, die mij tot heden onbekend zijn gebleven, en waaromtrent mij elke nadere aanwijzing welkom zal zijn. Het zijn de volgende:

Aenmerckingen op zekere vragen, *andwoorden en verklaringe van d.* CASP. STRESO, 1641.

Kort berigt aen de gemeente van 's Gravenhage, 1642.

Zekere brief, 1644.

Voorts maakt ARRENBERG, in zijn *Naamregister*, molding van een traktaat over *Rom.* VIII, in 1648.

Eindelijk zou ik gaarne weten, wanneer en waar de 2de en 3de uitgaven zijn verschenen van de *Onderwysinge in de Christel. religie;* of er van den *Oorspronck ende voortganck der Nederl. kerck. verschillen* (1623, f°.) werkelijk eene uitgave van 1648, en van de *Ses, de laetste predicatien van* J. UYTENBOGAERT eene uitgave van 1663 bestaat. H. C. ROGGE.

Stuart »*de Mensch*" (vgl. XII. bl. 49, 140). Na al wat er over dit werk in den laatsten tijd is geschreven, kan waarschijnlijk het volgende tot opheldering strekken. Even vóór of na de uitgave van het zesde deel overleed een der twee hoofden van het werk, en wel de voornaamste, de geniale KUIJPER, die reeds lang lijdende was geweest. Zoo er al iemand kon gevonden worden om hem te vervangen, deze moest nog gezocht worden, en zonder zoodanigen bleef het werk van zelf steken. Daarenboven was de druk der tijden weinig geschikt voor de uitgave van werken van weelde. SAXO SYLVIUS.

De jagers en het melkmeisje (vgl. XII. bl. 175). Het aldus of beter *De twee jagers* enz. genoemd blij- of liever zangspel werd op den amsterdamschem schouwburg reeds vertoond lang voor dat wijlen mijn vriend ANTON CRAMER geboren was, en wel, zoo ik my niet bedrieg, voor 't eerst, den 10den october 1783, na het treurspel *Karel den Stoute*. Op den 2den maart 1784 gaf men het na *Zemire en Azor*, in welke opera WATTIER als een paar weken vroeger en later in CORNEILLES *Rodogune*, in VOLTAIRES *Amelia*, of in de kluchten van *Mansmoêr* en *'t Beslikte Zwaantje*. De schouwburg beleefde toen een gulden tijd, want, was WATTIER reeds de schitterendste ster aan den tooneelhemel, nevens haar waren er nog vele die met ongewone glansen flonkerden, en men had in elk dramatisch vak een trap van volmaaktheid bereikt als later zelden geëvenaard, nimmer overtroffen werd.

Wanneer de *Twee jagers* 't eerst gedrukt en door wien zy vertaald werden, kan ik voor 't oogenblik niet nagaan; 't is echter ligt zulks op te sporen in de *Naamrollen der tooneelspellen*, jaar op jaar by JAN HELDERS uitgegeven, en waarvan mijn exemplaar niet kompleet is. Intusschen, ieder weet dat het van 't zelfde tijdperk is als *Rose et Colas*, *Annette et Lubin*, *Toinon et Toinette*, *Silvain*, *Le tableau parlant* en andere fransche operettes, waarvan de vertalingen mede op onzen schouwburg niet lang vóór of kort na de *Twee jagers* gespeeld werden en, even als dit, gedurende vele jaren op het repertoire bleven.

J. VAN LENNEP.

Wis-, *natuur- en sterrekundigen* (vgl. XII. bl. 13, 80). L. D. R. zegt t. l. a. p., dat op de belangrijke lijst (bl. 13) de naam van den zierikseeschen geneesheer LIVINUS LEMNIUS niet mag ontbreken. Heeft deze man zich ook als wiskundige onderscheiden? Zoo ja,

dan zouden wij gaarne weten, welke bewijzen hier voor bestaan, en waar die te vinden zijn. Verder zegt L. D. R., dat hij in het bezit is van een zeldzaam boekje van ALBERT GIRARD, getiteld: *Tabula Sinuum* etc.; daar echter — zoo men meent — de *Invention nouvelle en algèbre* (Amsterdam 1629) van dien schrijver nog veel zeldzamer is, zoo vraagt men, waar en bij wien men een exemplaar van dit boekje zou kunnen vinden. Tot narigt van L. D. R. dient echter, dat hij in de openbare boekverzamelingen te Parijs, noch in de boekerij van het wiskundig genootschap te Amsterdam behoeft te zoeken, want dáár is het werkje, dat niet gepagineerd is, en slechts 64 bladzijden beslaat, niet voorhanden (*).

Dat voorts JAN PIETERSZ. DOU geen beroemd wiskundige was, wisten wij ook wel; doch daar hij de zes eerste boeken van EUCLIDES in de nederlandsche taal heeft overgebragt en verklaard, zoo geeft dit onzes inziens eenig regt om hem onder de wiskundigen van dien tijd te rangschikken. Wie begeerig is meer van DOU te weten, raadplege A. J. VAN DER AA's *Biographisch Woordenboek*. S. F. K.

A. B. Strabbe (vgl. XI. bl. 111, 166, 240). Behalve het vermelde op genoemde bladzijden aangaande dezen wiskundige, kunnen wij thans nog mededeelen, dat STRABBE in 1741 te Zwolle geboren is, en vermoedelijk in de maand junij, vermits hij op den 25sten van die maand in de Groote Kerk aldaar gedoopt is. Zijne ouders waren EVERT JAN STRABBE en ANTONIA WIJTEN. Van zijne jeugd schijnt weinig bekend te zijn; alleen weet men, dat hij zich vlijtig oefende in de wiskundige wetenschappen, en verder met de latijnsche en andere levende talen vrij goed vertrouwd was. Omtrent het jaar 1760, en dus naauwelijks 19 jaren oud, verliet hij de stad zijner geboorte en begaf zich naar Amsterdam met het doel, om aldaar een bestaan te zoeken, hetzij als boekhouder hetzij als onderwijzer in de wiskundige wetenschappen. Hij slaagde spoedig in zijn voornemen; want aanvankelijk was hij in de stad op één of meer kantoren werkzaam, terwijl hij zijne vrije uren besteedde met les geven aan aankomende kantoorbedienden, zoo in de koopmansrekenkunde als in het boekhouden. In lateren tijd schijnt hij het onderwijs meer uitgebreid te hebben; want in 1779, bij de oprigting van het wiskundig genootschap te Amsterdam, onder de zinspreuk: »*Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*," vinden wij hem daarbij als secretaris, met den weidschen titel »mathematicus en leermeester in de wis-, sterre- en zeevaartkunde, lid van het kunstrekeningslievend en oefenend genootschap tot aanmoediging en voortplanting der mathematische wetenschappen te Hamburg." Kort na laatstgenoemd jaar trad hij niet alleen als vertaler, maar ook als schrijver van wiskundige werken op. Het eerste geschrift, dat in het zoo even genoemde onder zijne redactie mede door hem opgerigte genootschap het licht zag, is getiteld: *Kunst-oeffeningen over verschillende nuttige onderwerpen der Wiskunde* (Amsterdam 1779—1782). Dit werk bevat een groot aantal van zijne voorstellen met hunne oplossingen, een arbeid, dien hij in de volgende deelen (van 1793—1804) als 1ste secretaris met onvermoeiden ijver heeft voortgezet. Deze betrekking van eersten secretaris heeft hij waargenomen tot in maart 1804, toen hij ze overdroeg aan Frieslands wiskundige OBBE SIKKES BANGMA, destijds te Amsterdam woonachtig. In de laatste jaren der voorgaande eeuw (1798 of kort vóór het jaar 1800) werd STRABBE tot stads-wijnroeier aangesteld, welken post hij waarnam tot aan zijn overlijden, dat den 26sten maart 1805 plaats had.

Behalve de wiskundige voorstellen en andere schriften van dien aard, die van hem in de werken des genootschaps zijn opgenomen, heeft hij, zoo als uit de vroeger gedane opgaven gebleken is, een groot aantal vertalingen geleverd, zoo uit de fransche als de engelsche taal. Bij de reeds opgenoemde boekwerken voegen wij nog:

a.) *Verhandeling over de Rabdologia of rekening met staafjes*, te Amsterdam, bij J. MORTERRE, 1770.

b.) *Uitvoerige tafelen van de ondeelbare of priemgetallen van* 1 *tot* 400000, te Amsterdam, bij denzelfden, 1772.

c.) *Sterrekundige tafelen van zon en maan, de planeten, vaste sterren en de satellieten van Jupiter en Saturnus, benevens de verklaring en 't gebruik van die zelfde tafelen, door* J. DE LA LANDE, *uit het Fransch vertaald.* Te Amsterdam, bij denzelfden, 1780.

d.) *Schatkamer der Koopmans-rekenkunst*, II deelen, te Gouda en Bodegraven, bij M. VAN LOPIK en T. MEIJER, 1790—1791.

e.) *Eerste beginselen van de Arithmetica, of rekenkunst, ten gebruike der scholen in* 4 *deeltjes*, te Amsterdam, 1794—1802. Van dit werkje en *van het Licht des Koophandels* (vroeger genoemd) zijn van tijd tot tijd nieuwe uitgaven in het licht gekomen, telkens gewijzigd en verbeterd naar de gebruiken, die in den handel zijn ingevoerd, door C. WERTZ, J. VAN WIJK, RZ. en H. G. WITLAGE.

Deze en de vroegere opgaven getuigen genoegzaam van den ijver en de werkzaamheid van onzen STRABBE, en alhoewel men geene

(*) Zie TERQUEM, *Bulletin de Bibliographie*, tom I, page 135—152.

nieuwe uitvindingen op het gebied der wiskunde aan hem te danken heeft, heeft hij evenwel in zijnen tijd als onderwijzer in dat vak veel nut gesticht.

Een bevoegd beoordeelaar zegt elders van hem (*), »dat hij met de Latijnsche, de Fransche, de Engelsche en de Duitsche taal zoodanig bekend was, dat hij de werken van oude Latijnsche schrijvers konde lezen en verstaan. Door de kennis van deze talen heeft hij zijne landgenooten met vele werken van uitheemsche en wel vooral van Fransche en Engelsche deskundigen bekend gemaakt. Over het algemeen mag men het er voor houden, dat hij deze talen wel kende, en in een zeer vatbaren Hollandschen stijl goede werken geleverd heeft; hier en daar slechts ontmoet men uitdrukkingen, die niet volkomen de meening van den oorspronkelijken schrijver terug geven, en daarom soms aan de vrij algemeen heerschende duidelijkheid der voordragt schaden." S. F. K.

Vertalers van de fransche wetboeken in het Nederlandsch (vgl. XII. bl. 179). Van het wetboek van strafregt, *Code Pénal*, wordt als vertaler genoemd mr. W. BILDERDIJK.

†.

Zoutmans glorie (vgl. XII. bl. 179). In een werkje van den jare 1793 vond ik den eersten regel van dat lied aangehaald als luidende: »*Zing nu de eer van Zoutmans glorie.*"

9 Januarij.

Dr. Nicolaas Heinsius (vgl. A. R.). *Grafzerk van Heinsius te Vianen* (vgl. XI. bl. 165, 263, 332 en XII. bl. 170). Indien HORA RUIT aan de juistheid mijner opgave mogt twijfelen, kan hij het nevensgaande request lezen, waarbij nog behoort *Deductie gedaen maecken en den Edele Hove van Holland overgegeven by ofte van wegen* NICOLAES HEINSIUS, *Medecinae Doctor, requirant van Brieven van Abolitie, mitsgaders van het beright van desen Ed. Hove omtrent deselve Abolitie, ter eenre op ende jegens den Procureur Generael van Holland gerequireerden* (get. G. W. SINTAMAN).

Aan de Edele Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

Geeft onderdaeniglyck te kennen NICOLAES HEINSIUS, Medecinae Doctor, geboren alhier in 's Graevenhaege, dat hy Suppliant op den 28 December 1677, des avonts de klocke omtrent half tien uuren, komende gaen omtrent de waegebrugge dezer stede, met ende neffens WILLEM VAN NISPEN, althans Bailliuw van Voshol, mitsgaeders SCIPIO VAN HIL, Luytenant Collonel in Engelschen dienst, aldaer hun te gemoet zyn gekomen twee manspersonen synde soo de Suppliant naeder verstaen heeft, twee Vleeshouwersknegbts, hebbende elck een swaere stock in haere handen, met de welcke die menschen gewoon syn de ossen te dryven, dat de voors. kneghts den Suppliant en syn geselschap eerst met injurieuse woorden, en daer nae met haere voors. stocken hebben geaggresseert, dat den voornoemde VAN NISPEN ende VAN HIL alsoo bewogen syn geweest, omme hunne degens te trecken, en daermede de voors. twee kneghts te keer te gaen, dat hy Suppliant ondertuschen op de voors. brugge was blyven staen, het werck aensiende, sonder sig verder daer in te vermengen, dat des onaengesien, een van de voors. twee kneghts, genaemt JAN LAMBERSE DE WILD nae den Suppliant was toegeschoten, ende den Suppliant hadde toegebraght een swaere slag met syn stock, waer van den Suppliant ter aerde was nedergevallen, dat den voornoemde JAN LAMBERSE DE WILD syn selven in postuer stellende, om den Suppliant meer dergelycke slaegen toe te brengen, hy Suppliant was opgestaen, en alsdoen oock hadde uytgetrocken den degen, dien hy Suppliant op syn syde droeg, synde een klyn degentje met een houwklingetje, met welcke den Suppliant al dynsende, sig soo goet verweerde als hy kon, vermits hy Suppliant met dat korte degentje niet veel konde uytreghten tegens een lange en swaere stock, met welcke den voornoemde JAN LAMBERTSE DE WILD den Suppliant gestaedig vervolgde, by welcke gelegenheyt den Suppliant den voornoemde DE WILD een houw over syn hand heeft toegebraght dat den voornoemde DE WILD den Suppliant verlaetende, wederom is gekeert nae de twee mackers van den Suppliant de selve mede op de selve wyse bespringende, als hy den Suppliant besprongen hadde, als wanneer aen den voornoemde JAN LAMBERTSE DE WILD is toegebraght een steeck, niet met een kort houw-degentje, als dat geene was, dat den Suppliant dien avond op syde hadde, maer met een drie kante kling welcke steeck tusschen de tweede en derde ribbe tot in het diaphragma ende de maege penetreerde, sulx dat de voornoemde JAN LAMBERTSE DE WILD dermaeten getroffen op een Backers stoep was gaan sitten, en eenige uure daerna dezer weereld was overleden.

Dat den Suppliant als doen 21 jaer out, ende in sulcke saeken allesints onkundig en onbedreven, syn selven hadde begeven buyten deze Provincie, en was gaen rysen in vreemde landen, alwaer hy ook ontmoet hadde den voornoemde Mr. WILLEM VAN NISPEN, dat hy Suppliant verstaen heeft, dat naederhand gedivulgeert was, dat de Suppliant een

(*) Zie *Archief van het wiskundig genootschap*: „*Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*," 2de deel, 2de stuk, 1862, bl. 221.

attestatie ofte geschrift soude verleden hebben, dat de voors. manslag by hem Suppliant soude wezen begaen, ende sulx sijn selven daermede belast, en zijne voornoemde mackers ontlast hebben, welcke gerughten den Suppliant ten uytersten hebben gesurpreneert, dewyle den Suppliant niet bewust is, dat dergelycke attestatie ofte geschrift by hem soude syn verleden.

Dat gedurende de absentie van den Suppliant, tegen hem Suppliant voor den Ed. Hove van Holland ter saecke voors. soo verre is geprocedeert, dat by den selven Hoven tot laste van den Suppliant op intendit reght gedaen is, ende gewesen een Sentensie van ban en confiscatie van goederen, dat hy Suppliant nae verloop van ettelycke jaeren by Requeste van syn Konincklycke Majesteyt van Groot Brittagnien als Stadhouder van deze Provincie heeft laeten versoecken, Remissie van het voors. feyt, dog dat welgemelde Hove uyt insigte (soo den Suppliant verstaet) van eenige positiven in het selve Request buyten last van den Suppliant te pas gebraght, op dat versoeck niet faforabel voor dien tyt had gelieven te adviseren.

Dat hy Suppliant nu wel konnende begrypen, dat hy geen Remissie van de voors. manslag soude konnen obtineeren, sonder een voorgaende bekentenisse, dat den selven manslag by hem Suppliant effective soude wezen geperpetreert, deswegen syn selven in de uyterste perplexiteyt is bevindende, ten aensien, eerstelyck dat hy Suppliant niet bewust is by sig selven, dat hy Suppliant de geene soude wesen, die de voors. steeck aen den voornoemde JAN LAMBERTSE DE WILD soude hebben toegebraght, en dat in tegendeel hy Suppliant eerder soude geloven, dat hy Suppliant de geene niet en is, die de voors. steeck aen de nedergeslaegene soude hebben toegebraght, onder anderen oock om die redenen, dat hy Suppliant toe ter tyd niet gebruyckt ofte in handen gehad heeft, sodaenigen degen met een drie-kante holle kling, als waermede de steeck was gegeven, ende niet anders in handen heeft gehad als het voorgemelde korte houwdegentje met een platte kling. Ten aensien ten tweeden, en aen de andere syde, dat daer is leggende het gewysde, ofte de contumaciale sententie van welgemelden Hove van Holland, tot nadeel ende beswaernisse van hem Suppliant gewesen, voor de welcke moet gepresumeert werden; en die hy Suppliant met alle *eerdiedigheyt* (?) sig moet onderwerpen, Ende ten aensien ten derden, dat aen hem Suppliant onbewust is, ter welker saecke de voornoemde Sententie tot synen laste soude syn gewesen, naementlyck, of het is ter saecke van het geene in het voors. rencontre is voorgevallen, en dat hy Suppliant den voornoemde JAN LAMBERTSE DE WILD een houw als vooren soude hebben toegebrogt, welcke wonde nae het begryp van den Suppliant (doch onder eerbiedige correctie) geen dootwonde is geweest, dan of het is ter saecke van sodaenigen gevanteerden attestatie ofte geschrift als vooren gemeld, daer den Suppliant eghter niets van bewust is, ofte iets anders. Ende vermits het nu in het *dertigste jaer* geleden is, dat het fait voorgemeld is voorgevallen, en dat hy Suppliant al dien tyt als een balling met syn vrouw en kinderen buyten syn lieve Vaederland heeft moeten verkeeren, en dat al consteerde, dat den Suppliant de voors. manslag begaen soude hebben, ende hy Suppliant in staet was van een ronde belydenisse des aengaende te konnen doen, dat alsdan de versoghte remissie by den Souverain waerschynelyck, ende met eerbiedigheyt gesprooken, niet soude werden gedifficulteert, soo vermits de langen tyt van dertigh jaeren, werdende volgens de dispositie van het beschreven regt de crimineele actien geproscribeert door den laps van twintig jaeren, hetwelck in desen te meer soude militeren, omdat geen vrienden van den neergeslaegene hier te lande ofte elders bekent syn, als vermits de gelegentheyt van de saecke selfs, synde geweest een toevallige ontmoetinge van menschen aen den anderen geheelyck onbekent, en met den anderen niets uytstaende hebbende, ende aengesien mede de voorgemelde des Suppliants groote perplexiteyt en verlegentheyt ontrent het versoecken van remissie, soo weet hy Suppliant geen ander middel van gratie, hetwelcke hy van U. Ed. Groot Moog. soude konnen versoecken, als het middel van Abolitie derhalven hy Suppliant te raede geworden is hem te keeren aen U. Ed. Gr. Moog. Souveraine Vergaderinge, onderdaniglyck versoeckende, dat het UEd. Gr. Moog. goede geliefte sy de faiten waer op de voors. Sententie van den Hove van Holland tot laste van den Suppliant gewesen is, en allen het geene hij Suppliant ter saecke voorgemelt in eenig reguard misbruyckt ofte verbeurt soude mogen hebben te aboleeren ende te niet te doen, met rapel van Ban en confiscatie van goederen, en hem daervan te verleenen brieven van abolitie in optimâ formâ.

Dit doende & & was geteeckent

J. V. HUYSSEN.

In margine stond: Sy desen requeste gestelt in handen van President en Raeden van den Hove, omme deselve te examineeren, ende te dienen van haeren consideratiën en advis. Actum den 4 January 1704. Ter ordonnantie van de Staten en was getekent SIMON VAN BEAUMONT.

Lager stont: Sy desen Requeste gestelt in handen van den Advocaet Mr. WOLPHERT NOBELING als de Procureur-Generaels plaets

waernemende, omme deselve te examineren en van syn ondervindinge aen den Raed rapport te doen, sullende het selve gehoort, als dan aen Haer Ed. Gr. Mog. werden geadviseert als nae behoren, gedaen in den Raede op den 18 Feb. 1704. My present en was get. A. D. VAN ASSENDELFT."

Deze zaak zal wel eerst voor den schout van 's Gravenhage gebragt zijn.

.. ELSEVIER.

T' verwaarloosd Formosa. Wie was C. E. S., de schrijver van *T' verwaarloosd Formosa.* Amst. 1675?

φ^2—φ.

Ondergang der rederijkerskamer, onder de spreuk: Liefde est Fondament, te Leiden in 1736. In het IIde deel van VAN MIERIS en VAN ALPHEN, *Beschr. van Leyden*, bl. 451, vindt men eenige berigten over de verschillende rederijkerskamers die te Leiden bestaan hebben.

De kamer der *Witte Akeleijen* of *Liefde est Fondament* hield hare vergadering op de Zijlpoort tot 1736; doch in dat jaar bestemde de regering van Leiden het lokaal tot eene school voor arme kinderen, met bepaling dat de goederen der kamer op het raadhuis gebragt zouden worden. In de *Notulen van burgermeesteren* van 10 julij 1736, vindt men eenen *Inventaris* dier goederen.

Onder dat »armoedig zoodje", komen voor 23 *werken* (dat zijn gedichten der broederschap in plano gedrukt en in houten lijsten gezet, die nog aanwezig zijn). Eene *schilderij van* BRIENO. Een *portret van* PIEROO, van Leiden, gewezen bode der stad en zot der rederijkers, ook nog aanwezig.

Op den inventaris heeft mr. DAVID VAN ROIJEN, secretaris van Leiden, het volgende gedicht gemaakt.

»Dit is t slorsigh overschot van d' oude kamer goederen
Der Leydsche Witte Acoly,
Waer Liefde van de grondslag ley,
Door taelkund' opgebouwt van Rederijke Broederen.

De Tijdt, die 't al verdooft, dat s'eer deet glansig schijnen,
Heeft 't vrugtb're nut dier Maetschappy,
Gelijk de bloem der Acoly
Door weêr en windt verslenst, allenskens doen verdwijnen.

Best stierf dan d'Acoly, door die haer gaf het leven,
En ruymt haer plaets voor beter plant,
Wiens vrugt behoedt ons Vaderlandt
So Godt der wasdom wil op mannen arbeydt geven.

Gy nu! die deese lijst en d' oude krameryen
Al boertende beschouwt, denk vry,
Dat 's wereld's wijsheid gaet voorby,
En eindigt door de tijdt in zulke zotternyen."

ELSEVIER.

Lofdicht op Balthasar Gerards. Wie is daarvan de auteur? De titel is: *In honorem inclyti herois* BALTHASARIS GERARDI, *tyrannidis Auriacae fortissimi vindicis carmen; quo et* GUILLELMI NASSAVII *principis auriaci caedes et percussoris tormenta, copiosius in hac secunda editione quam in prima fuerant descripta, enarrantur: auctore* T. G. A. V. J. Lovani ap. JOAN. MEURSIUM, 1589, 8°. Van wanneer is de eerste druk?

Willem ten Rhijne. Deze was geboren te Deventer in de tweede helft der XVIIde eeuw, had gestudeerd in de geneeskunde, werd raad van Indië en geneesheer te Jacatra bij de o. i. compagnie. Hij moet eene latijnsche verhandeling over de Kaap de Goede Hoop en eene andere over de Hottentotten geschreven hebben, welke laatste in 1686 te Schafhausen is gedrukt. Nog bestaat er een werk van hem, dat in 1683 te Londen het licht heeft gezien en waartegen de geleerde dochter van den bekenden oudheidkenner CHARLES PATIN een vertoog heeft geschreven, waarvan zij een afschrift zond aan den vriend van haren vader, den geleerden GIJSBERT CUPER. Het draagt den titel van *Apologia pro Gallis per* CAROLAM CATHARINAM PATINAM, *Parisinam Academicam, contra foedam illorum effigiem a* VUILHELMO TEN RHIJNE, *medico Transisalano Daventriensi depictam.* Dit werk, waartegen PATINA met diepe verontwaardiging te velde trekt, moet eene karakterteekening bevatten der verschillende natiën, en daarin die der fransche alles behalve gunstig zijn. PATIN was een Franschman, maar had om godsdienstige redenen zijn vaderland verlaten en was als hoogleeraar te Padua gevestigd, waar hij ook gestorven is. Hij voelde zich echter ook daar niet op zijne plaats en had grooten lust betoond.zich naar Nederland te begeven, maar het treurig uiteinde van J. DE WITT, die zijn begunstiger schijnt te zijn geweest, had dien wensch verijdeld. Van 1687 tot aan zijnen dood in 1693, hield hij eene zoo innige briefwisseling met CUPER, alsof zij levenslang boezemvrienden waren geweest: daaraan nam ook zijne dochter deel. Het is mij tot nog toe niet mogen gelukken iets naders omtrent TEN RHIJNE te ontdekken. Weet iemand er iets meer van mede te deelen?

SAXO SYLVIUS.

Bentink van 't Nieuwenhuis. In het werk *Le dix-huitième siècle à l'étranger: Histoire de la litterature française dans les divers pays de l'Europe, depuis la mort de* LOUIS *XIV jusqu'à la revolution française*, par A. SAYOUS, 2 vol. 8°., Paris 1861, wordt onder de schrijvers van het behandelde tijdvak onder anderen ook met lof vermeld BENTINK DE NIEUHUYS. In een overzigt in de *Biblioth. Univers.* van aug. p. 584, waaruit ik het leerde kennen, komt daarover het volgende voor: »M. SAYOUS *nous fait assister au déclin des écoles de critique litteraire auxquelles la Hol-*

lande avait prêté un abri désormais de jour en jour moins nécessaire et même moins sûr; car, d'un coté, la liberté se glissait partout, et de l'autre les magistrats des Provinces-Unies, provoqués par la scandale de certaines, perdaient quelquefois patience. LYONNET, *fils d'un réfugié lorrain, servit bien les sciences naturelles;* BENTINK DE NIEUHUYS, *chef héréditaire du patriciat d'Overyssel, imita* RABELAIS, MONTAIGNE *et* MONTESQUIEU: *il osa tenir tête à la vogue des ouvrages soi-disant philosophiques de* VOLTAIRE." Noch in de mij bekende biographische, noch bibliographische werken vinde ik iets over dezen overijsselschen edelman, en ook van elders is mij nooit iets van hem ter ooren gekomen. Weet iemand mij hieromtrent eenige inlichting te geven?

SAXO SYLVIUS.

Victor Rijckelsma. Voor mij ligt een misschien weinig bekend dichtstuk van ruim 800 regels, getiteld: *Landtwinninge ofte Loff van de Biemster*, door VICTOR RIJCKELSMA, met nog een paar latijnsche daar achter, onder het opschrift: *Ad Mercatores Beemstrianos Epigramma*, en *In posteriorem transformationem. Beemstria Loquitur.* Gedrukt in 's Gravenhage, bij AERT MEURIS, Boekverkooper in de Papestraet, in den Bijbel. Met consent. Het dichtstuk begint:

Het was recht in den tijt, wanneer de son haer stralen,
Nae dat sy heeft een wijl van ons ghewest gaen dwalen,
Laet blincken op een nieuw, en zijnde weer vergult
Wert door het soet gheluyt der vog'len ingehult.
Op 't soetste van het jaer, als d'aerde langh ghesloten
Weer open doet haer schoot, en sich begint te bloten
Van 't grijse winterskleet, waervoor met een tapeet
Met menich blijde verw, s'haer schoone rug bekleet:
Doen heeft sich JUPITER nae sijn ghewoont' gaen setten,
Om met een rijck ghedrup het nieuwe saet te vetten,
Want sonder sijne sorgh ter werrelt niet en groeyt;
Door sijne mildicheyt, en toesicht 't alles bloeyt.

Wie was VICTOR RIJCKELSMA; zijn er meer geschriften van hem bekend?

J. BOUMAN.

Adriaan Rogge. Wie was ADRIAAN ROGGE, die in 1775 eene prijsvraag beantwoordde, door de *Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarlem* uitgeschreven, en daarvoor met zilver werd bekroond?

H.

Eduard Poppius' Monodia. Onder de geschriften van den remonstrantschen predikant POPPIUS geeft PAQUOT (*Memoires*, t. I. p. 87) op: *Monodia, in qua querela ecclesiae de praesenti rerum statu, et consolatio ad eam.* A la suite d'un Panegyrique du prince MAURICE par JEAN FENACOLIUS. L. B. J. PATIUS, 1597, 4°.

Wie kan mij omtrent dit pamflet iets naders mededeelen? Eene aanwijzing waar het voorhanden is, zou mij zeer aangenaam zijn.

H. C. ROGGE.

Twee geschriften van Ed. Poppius. R. ARRENBERG noemt in zijn *Naamregister* onder de geschriften van POPPIUS ook de beide volgende: *Christelyke bedenkingen*, 1647, Amst. 8°. en *Christel. religie*, 12°. — Wien zijn deze boekjes bekend?

H. C. ROGGE.

Bibliotheek van Constantyn Huygens. In de *Oprechte Haerlemse Saturdaegse Courant* van den 16den julij 1701 komt eene aankondiging voor, die, ware zij in dezen tijd gesteld, alle boekenliefhebbers zou doen watertanden. Zij luidt als volgt:

»Maendag den 26 September, sal tot Leyden door PIETER en BOUDEWIJN VAN DER AA, Boekverkopers, verkocht werden d'uytmuntende considerable en seer vermaerde Bibliotheek van de Heer CONSTANTYN HUYGENS, Heere van Zuylichem, in syn leven Secretaris van sijn Koninkl. Majesteyt van Groot-Brittannien; bestaende in d'uytnemenste Versameling van alderhande curieuse en rare Boeken in alle Faculteyten en Talen, die oyt by malkander vergadert zijn: De Catalogen sullen in weynig dagen in alle Landen en Steden te bekomen zijn."

Dat dit »*in alle Landen*" geen *bluf* was en dat onze boekhandel wel degelijk in dien tijd overal zijne vertakkingen had, bewijst de volgende advertentie uit de *Oprechte Haerlemse Donderdaegse Courant* van 1 october 1711:

»Maendag den 19 October, 1711 zal PIETER HUSSON, Boekverkoper in 's Gravenhage, verkopen de seer deftige Bibliotheca Carllsoniana, in alle Talen en Wetenschappen: De Catalogus is te bekomen t'Amsterdam by WETSTEYN, HUMBERT en OOSTERWIJCK; Haerlem VAN KESSEL; Leyden P. VAN DER AA; Gouda KLOPPENBURG; Rotterdam FRITSCH, BOHM en B. BOS; Alckmaer WELHEM; Utrecht VAN DE WATER; Aernhem SMITS; Leeuwaerden F. HALMA; Franiker W. BLEECK; Groningen BARLINKHOF; Hamburg P. MOULIES; Antwerpen wed. HUYSSENS; Brussel FRITSCH; Doornick VINCENT; Rijssel POURCHÉ; Parijs J. ESTINNE; Londen J. VAILLANT en P. DE VARAUME; Leypzig FRITSCH; Franckfort F. KNOCH; Hanover FORSTER, &c."

Deze advertentie leidt ons tot eene tweede gevolgtrekking, en wel deze: dat de *Oprechte Haerlemse Courant* in dien tijd in al de bovengenoemde plaatsen werd gehouden en gelezen: want waartoe anders die oorden opgesomd? Dit is trouwens ook uit andere omstandigheden bekend.

J. H. VAN LENNEP.

Chirurgijnsbibliotheek. Op den inventaris van nagelaten goederen van den onder-chirurgijn HENDRICK VAN PANBERGH, op reis naar Oostindië in 1694 overleden, komen de volgende boeken voor.

Een *Herbaris* van DODENIS.
Manuaal Operatien van VAN SOLINGEN.
Practyck van FABRITIUS HILDANUS.
Lichtende Fackel van VAN DER VOORDE.
Pharmacopia van SCHRODERIUS in 't Latijn.
't Wapenhuys van SCHULTERUS, benevens een partij *Duytse* (Hollandsche?) en *Latynse* boeken. LABORANTER.

Eene Boekverkoopers-Advertentie in de 17*de eeuw*. De *Utrechtse Maendaegse Courant* van den 28sten januarij 1697, beslaande een half vel *pro patriâ*, of vier bladzijden klein kwarto, bevat ten slotte van hare mededeelingen ook de volgende aankondiging:

»BALTHAZAR LOBÉ, Boeckverkoper tot Utrecht, geeft te kennen aen een ygelijck, dat hem voor 4 à 5 Weecken is voorgekomen en aengeboden om te drucken, een seecker Tractaetje van de Heer Professor JOHANNES MUNNICKS, onder den Naem van *Tractatus de Urinis Earumque Inspectione*, vermeerderd door JOHANNES SCHMIDIUS M. D.: en alsoo ick onkundig ben in de Latijnsche Tael, soo heb ick niet regt konnen weten wat dat de verhandelbare stoffe was. Doch hebbe alvoorens, eer ick het selve ter Druck-pers bestelde, om in alles voorsichtig te wesen, en ten overvloed, het boven gemelde Tractaetje aen verscheyde eerlijcke Luyden in die Faculteyt vertoond, die my seyden, dat ick daer geen swarigheyt van konde hebben, dat het goed en verkoopelijck voor een Boeckverkooper was. Op welkers oordeel ick het selve heb laten drucken, latende vorders alles op den Autheur berusten; soo dat ick hier in gansch niet onvoorsichtig ben geweest, gelijck als de Heer ENGELBERTUS VAN ENGELEN, Stads Doctor, my onvoorsichtiglijck heeft gelieven te last te leggen, in de *Utrechtse Courant* van den 25 January 1697."

Men ziet, de heer LOBÉ verdedigt zich tegen een *ingezonden stuk*.

J. H. VAN LENNEP.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Afbeelding eener bloeiende aloë americana te Leiden in 1735. Den 24sten september 1735 hadden de burgemeesters van Leiden, als curatoren der leidsche hoogeschool, last gegeven eene schilderij te doen vervaardigen van eene in den akademischen tuin bloeiende *aloë americana*.

Men was voor *f* 115 met den bloemschilder PIETER HARDINÉ, te 's Gravenhage woonachtig, overeengekomen, doch deze verlegen zijnde de »regte proportie te vinden," veinsde zich ziek en vertrok weder naar 's Gravenhage.

Daar dit werk niet lang uitgesteld kon worden, wendde men zich tot IZAAK VAN DER VINNE, schilder van Haarlem, die daarvan eene schilderij vervaardigde voor de som van *f* 60.

Volgens IMMERZEEL, *Levens der schilders*, was deze VAN DER VINNE in 1665 te Haarlem geboren, alwaar hij in 1740 overleed.

PIETER HARDINÉ werd te Antwerpen in 1678 geboren en stierf te 's Gravenhage in 1748.

Waar deze schilderij thans berust is mij onbekend. .. ELSEVIER.

Nederlandsche muzikale literatuur (vgl. XI. bl. 349; XII. bl. 20, 89, 121, 150). Ten einde W. J. F. verder behulpzaam te zijn, wil ik, *ten vervolge* op het vroeger, *Nav.* XII. bl. 121, door mij medegedeelde, trachten op zijne op nieuw gestelde vragen te antwoorden.

DIX of DICX. »JO. DICX, als *beyermeester* 31 dec. 1657 gesurrogeert in plaats van JOR. JA. VAN EIJCK, in 't spel op 't beyerwerk en groot geluidt in den Domstoorn, 350 gl. betaald. De beyermeester van Amsterdam vergast DICX *cum sociis*, bij H. RADOOX, herbergier in 't Poortgen te Utrecht 1664."

»DAVID VAN SLICHTENHORST en CAREL VALBECK, den 7den mei 1666 aangenomen, in plaats van DICX tot beyermeester, 100 gl. voor 't eerste halfjaar betaald."

»DAVID SLICHTENHORST van dat hij ter eere der stadt etc. voor 't Stadhuis heeft gespeelt tot Paeschen 1674, tot welken tijd het heeft gecesseert, betaald 110 gl.; — in 1676 aan denzelfden, betaald voor dat hij op de *basso-continuo* heeft gespeelt in het *collegio musico* voor 3 jaren 50 gl."

»In 1681 betaald aan JO. VALBEEK tract. als beyermeester 200 gl., aan denzelfden als organis van den Dom 60 gl., en voor het spelen op de *basso-continuo* 50 gl."

»In 1684 aan denzelfden betaald als beyermeester van vacatie en verschot op 2 reysen naer Amsterdam en Purmerende, door ordre van de Heeren Burgemeesters gedaen om een nieuw clockespel in den toorn van de Janskerke te maken 34 gl. 12 st. — Betaald JO. PIETER VALBEEK, voor dàt hij ten tijde dat het horologie van de Domkerk wierde gerepareert de klock 37 dagen heeft getrokken 46 gl. 15 st."

»In 1696 betaald CAREL VALBEEK voor moeiten in 't off ende ophangen van 't speelwerk opten Dom 125 gl."

»In 1664 betaald aan EGBERT KIST voor dat hij des sondaechs na de predicatie met de cornet speelt onder het orgel van den Dom 30 gl." — Dit en meer van nog andere orga-

nisten is te vinden in het *Archief voor kerk- en wereldl. geschiedenis van Utrecht*, door J. J. DODT VAN FLENSBURG, inzonderheid dl. III. zie het *Register*: reden waarom wij W. J. F. aanraden dat werk na te zien, alwaar veel van zijne gading voorkomt.

V. D. N.

Valeran. HUYGENS zegt in zijnen *Misogamos* (*Mom. Desult.*, ed. 2ª. p. 287).

Vidimus et moesto festivum gutture carmen
Exprimier, ridere foris, quem flere domi lex
Naturae, gemitumque rogo libare paterno
Jusserat, hinc alacrem scenâ poscente Bathyllum.

HOOFT vertaalt dit aldus:

Ik heb weleer gezien van VALERANS gezellen
Den lachert speelen, als 't de zotte kluit vereischte,
En quakken tot een krop vol grooter droefheidt uitslaan,
En deunen op 't toonneel, die t'huis had stof tot schreyen
Door dringen van natuur, om 't sterven van zijn' vader.

Wie was VALERAN? De woorden van HOOFT schijnen te kennen te geven dat hij de directeur van een gezelschap tooneelspelers was. Is er omtrent hem en zijne troep iets bekend?

P. L. Wz.

Geslacht Keldermans (vgl. A. R., XI. bl. 221, 282, XII. bl. 93). Wij weten van het geslacht KELDERMANS niet meer dan IMMERZEEL ons mededeelt; alleen willen wij hier vermelden, dat in ons bezit is de groote prent, verbeeldende den toren van St. Lievenskerk te Zieriksee, zoo als die door KELDERMANS ontworpen is. Deze zeldzame prent is vervaardigd door A. V. D. WILLIGHE met het jaartal 1619. Onderaan vindt men hetzelfde versje waarvan BOXHORN in zijn *Cronijk van Zeeland* spreekt, waarbij echter nog gevoegd zijn de namen der burgemeesters CORNELIS MOGGE en ADRIAEN DE HUYBERT en kerkmeesters LENERT JACOBSZ. COCK, WILLEM NIC. CROMSTRIJEN de jonge, HUYBRECHT BRANDYN en MATTHEUS ROLLANDT. W.

TAALKUNDE.

Koetsen (vgl. XII. bl. 183). Dr. G. D. J. SCHOTEL, *Oude zeden en gebruiken in Nederland*, bl. 23, zegt er het volgende van. »In de oudste tijden werden gewoonlijk karren met twee of vier wielen tot vervoer van menschen en goederen gebruikt (basternes). Deze werden in de 13de eeuw door litières of draagbaren vervangen, die door ISABELLA VAN BEIJEREN en hare staatdames in 1389, bij haar intrede te Parijs nog gebruikt werden. Eenige jaren later bediende zij zich van een wagen door paarden getrokken, die door een onweêr verschrikt, haar in de Seine zouden hebben doen omkomen, zonder de tegenwoordigheid van geest van haren voerman. In 1456 zond LADISLAUS, koning van Hongarijen en Bohemen een gezantschap naar KAREL VII te Parijs, om zijne dochter MARGARETHA ten huwelijk te vragen. Onder de geschenken, die hij met zich voerde, behoorde een op riemen hangend rijtuig, in hunne taal *kotczy* geheeten en door MONSTRELET beschreven als een »chariot branlant moult somptueux et moult riche." Zulke *coches* werden slechts door het hof en bij plegtige gelegenheden gebruikt en waren van boven met rijke tapijten behangen. MARGARETHA VAN YORK, zuster van EDUARD IV, koning van Engeland, deed in 1468 haren intogt te Brugge, waar zij met KAREL *den Stoute* zou trouwen, in zulk een koets; in 1533 maakte ELEONORA VAN OOSTENRIJK, tweede vrouw van FRANS I, er nog gebruik van op hare reis naar Marseille en het *Ceremonial de la France*, van de intrede van CATHARINA DE MEDICIS te Parijs (18 julij 1594) gewagende (*), meldt: »Les dessus dictes Dames passées vindrent trois chariots branlans, l'un suivant l'autre, menez chascun par quatre chevaux blancs et hachez arnde (?) (†) toile d'argent et les charretiers vestus de même parure."

Hocus Pocus (vgl. I. bl. 19, 39, 73, 139). is genoegzaam bekend bij de goochelaars, en het formulier luidt in zijn geheel: *Hocus Pocus Pas?* Bij al 't aangevoerde verwondert het mij, dat men er nog geene vertaling van gaf. Dit schijnt niet moeielijk; TUINMAN in zijn *Fakkel der Ned. Taal* (dien ik dezer dagen toevallig opsloeg) zegt; het komt van 't hebreeuwsch Miccoos Becoos = van beker en beker! Aardig is het dat een der hoofdstukken van de goochelarij de *bekers* zijn. *Pas* is niets anders dan het fransche *passe*! (In Zeeuwschvl. passeer?) Maar heeft TUINMAN gelijk? G. P. ROOS.

Sucrioen (vgl. XI. bl. 315). Het is eene soort van gerst. In het Rouchi (dialect van Valenciennes en omstreken) is *chucorion*, volgens HÉCART, *Dict. Rouchi-Français*, »sorte d'orge qu'on coupe vert pour donner aux chevaux et autres bestiaux. Ainsi nommé parce que ses jeunes tiges sont sucrées."

P. L. Wz.

(*) Hier schuilt eene fout. CATHARINA DE MEDICIS stierf in het begin van 1589.

BESTUUR.

(†) Er zal wel moeten staan *harnachez de*.

BEST.

Huwen. Moet men zeggen N. N. *huwde dat meisje*, of wel *huwde met dat meisje?* Kan men van eene vrouw even goed zeggen zij is *gehuwd aan* N. N. als is *gehuwd met?* Ik meen hieromtrent iets in een der werken van BILDERDIJK te hebben gelezen, doch kan de plaats niet terugvinden. †.

Tu en vous. VICTOR HUGO zegt in zijn *Napoleon II* (*Chants du Crépuscule*).

Sire, vous pouvez prendre à votre fantaisie
l'Europe à Charlemagne, à Mahomet l'Asie,
Mais tu ne prendras pas demain à l'Eternel.

Is dat slordigheid? Of bestond er eene bepaalde reden waarom hij in de eerste regel *vous*, in de laatste *tu* gebruikte?

Mallemolens. Tot de stukgoederen, die in vorige tijden door onze schepen uit de Oost-indiën werden aangebragt, behoorden ook *mallemolens.* Wat was 't, wollen-, katoenen- of zijdenstof? Gingan, chits, of wat anders?

S. J.

Spreekwijze: Dueil de Milan. In het noorden van Frankrijk zegt men wanneer iemand is gestorven, aan wien niets verloren wordt en wiens nalatenschap den erfgenamen zeer welkom is:

C'est le dueil de Milan,
Les plus joyeux iront avant.

Die *plus joyeux* zijn zij, die als naaste bloedverwanten de eersten zijn in den lijkstoet en de grootste erfportie naar zich toehalen. Wat mag er te Milaan gebeurd wezen, dat dit spreekwoord heeft doen ontstaan?

Where the Dutchman left his anchor. In een artikel in *The United Service Magazine* etc. van de maand october 1860, bl. 261, over de engelsch-fransche expeditie naar China, zegt de schrijver onder meer anderen: dat men het verwijt dat hun door de Franschen in den oorlog in de Krim gedaan werd, betreffende het onvolledige uitzenden van kampementsgoederen enz. »will now have to be related of the *french.* Our ally has mode a bad beginning with his gunboats, which, to avoid the perils of the voyage, were sent out in pieces, but intermediate part are not forth coming, and they are believed to be reposing safely *where the Dutchman left his anchor.*"

Wat beteekent deze spreekwijs?

Zoude er eenige schijn van waarheid bestaan, hetgeen ik vroeger wel eens hoorde beweren, dat er een schip onze havens had verlaten en zijne ankers op de werf laten staan? LABORANTER.

MENGELINGEN.

Ongeluksdagen (vgl. XI. bl. 380). In de *Notes and Queries* 1862, I. p. 176, deelt M. E. uit Philadelphia het volgende mede. »*A Book of Presidents* (*Precedents*), uitgegeven te Londen in 1616, bevat eenen kalender, waarin bij sommige dagen de letter B gevoegd is, beteekenende de dagen waarop de Egyptenaars het voor gevaarlijk hielden iets te beginnen, b. v. eene reis of iets dergelijks. Het zijn

Januarij	1. 2. 4. 5. 10. 15. 17. 19.
Februarij	7. 10. 17. 27. 28.
Maart	15. 16. 28.
April	7. 10. 16. 20. 21.
Mei	7. 15. 20.
Junij	4. 10. 22.
Julij	15. 20.
Augustus	1. 19. 20. 29. 30.
September	3. 4. 6. 7. 21. 22.
October	4. 16. 24.
November	5. 6. 28. 29.
December	6. 7. 9. 15. 17. 22."

Men ziet de lijst verschilt nog al van de door M. en R. in den *Navorscher* gegevene.

Vereeniging tegen mishandeling van dieren. Door welke middelen trachten deze vereenigingen haar loffelijk doel te bereiken? Tot welke dieren strekt hare zorg zich uit? En bestaan er ook zoodanige vereenigingen in ons vaderland? EEN DIERENVRIEND.

Liefhebbers en geleerden. Ik heb eene eenvoudige vraag te doen, die ik gaarne door den *Navorscher* beantwoord zou zien. Het is deze: is het goed, dat liefhebbers zich met de wetenschap bemoeien, of zou het ook beter zijn indien zij dat aan de geleerden overlieten? GEEN LIEFHEBBER.

Urk. Is dit eiland werkelijk eene rots? Ik heb dit wel eens hooren vertellen, en nog onlangs in een schoolboek gevonden. Zoo ja, uit welke steensoort bestaat zij?

J. H. VAN LENNEP.

De koning van Holland. In een brief van een der jeugdige vrienden van GOETHE (HORN) van den 12den augustus 1766 leest men, volgens eene fransche vertaling (*Revue Germanique*, 15 oct. 1861, p. 420): »Que dirait *le roi de Hollande* s'il le voyait ainsi!" en in de noot zegt men daar, dat onder die woorden gedoeld wordt op den vader van GOETHE, een

koud, ernstig, pedant man, die zeer *afgepast* in zijne manieren was. Zonder die bedoeling te betwisten, mag het toch vreemd heeten in 1770 te lezen van een *koning van Holland*, al zij het dan ook maar bij wijze van vergelijking. Weet iemand nadere opheldering te geven?

H. R.

Kwakzalverij. De wetenschappelijke mannen halen ligtelijk de schouders op bij verhalen van zoogenaamde kwakzalverij-wonderen. Op het gevaar af van iets voor de wetenschap op het geneeskundig gebied medelijdenswaardigs te zeggen, deel ik het volgende verhaal mede. Eene bedaagde arme vrouw in Salland was lijdende aan eene kwaal, waarvan de aard hier niets ter zake doet. Zij had gehoord van een' wonderdokter in het naburige Twenthe, en zond een jongetje van hare bekenden met eene flesch, hare urine bevattende, tot onderzoek door den meester, op vele uren afstands. De personen waren elkander geheel onbekend. Toen de piskijker den inhoud der flesch had bekeken, zeide hij onder anderen, dat de urine was van eene vrouw die voor lange jaren gekraamd had. Het jongetje begon te lagchen en zeide, dat de vrouw wel getrouwd was maar geene kinderen had. De meester bleef bij zijn gevoelen; en toen de overbrenger van de flesch weêr thuis kwam en ook die opmerking mededeelde, vernam hij tot zijne bevreemding, dat de vrouw inderdaad voor meer dan twintig jaren eens een kind had gebaard, hetwelk echter vroegtijdig overleden was, zoodat hij, even als de meeste menschen, nimmer iets daarvan had gehoord. Daar ik met dit huisgezin bekend ben, kan ik stellig verzekeren, dat er in dezen niet te denken valt daaraan, dat de meester *aliunde* dan door deze semeiologie zou hebben geweten dat de vrouw moeder was geweest. Geeft de wetenschap grond, hieraan te twijfelen?

HORA RUIT.

Begraafplaats van J. en C. de Witt. Men verzekert dat de lijken der gebroeders nog worden bewaard in een kelder te 's Gravenhage. Aan iemand van de familie van mijn zegsman, die van JACOB DE WITT afstamt, is voor eenige jaren de rij huizen getoond, in welke het huis met den bedoelden kelder staat. Omstreeks 1846 zou er met de hooge regering onderhandeld zijn over het ter beschikking stellen van de lijken met de bewijzen. Het plan was alsnog eene statelijke ter-aarde-bestelling te doen volgen. De onderhandeling sprong af wegens den bijzonderen prijs die gevraagd werd, in verband met andere bedenkingen. Er leven hier in 't land nog afstammelingen van den raadpensionaris, althans in de vrouwelijke lijn; de zoons namen andere namen aan. Meer bepaalde bijzonderheden werden medegedeeld, doch het is een geruimen tijd geleden, en wat onverwachts kenbaar werd is niet dadelijk opgeteekend. Het hier ter neder gestelde kan misschien aanleiding geven dat anderen opgeven wat hun bekend mogt zijn.

GEEN AFSTAMMELING.

Spokerijen op de Oude Schans te Amsterdam (vgl. A. R., XII. bl. 128). CHR. heeft op bl. 128 van dezen jaargang dit reeds vroeger behandelde onderwerp weder ter sprake gebragt. Ik herinner mij zeer goed, dat ik als elfjarige knaap ook eens ben gaan kijken, doch zonder vrucht. Wij zagen niets. De opschudding was echter populair genoeg om in een volksdreun te worden bezongen, want men hoorde weldra:

„En op de Oude Schans,
Daar is de spokendans
En op de nieuwe zij...."

J. H. VAN LENNEP.

Spokerijen op de Oude Schans te Amsterdam (vgl. XII. bl. 128). CHR. vraagt *dringend* opheldering over de spookhistorie, die, ruim vijf en twintig jaren geleden, aan de oostzijde van de Oude Schans te Amsterdam dien bijnaam gaf. Ik weet er iets, maar niet veel, van, daar ik in september 1833 (of 1834?) niet ver van die buurt op den Binnenkant, ten tijde van de amsterdamsche kermis, gelogeerd was. Wij gingen er ook wel eens naar zien, vonden er wel duizenden menschen, die verzekerden van tijd tot tijd *witte gedaanten voorbij de pakhuizen aan de oostzijde van de Oude Schans te hebben zien zweven*, maar ik kan niet bepaald zeggen ze met eigene oogen *duidelijk* te hebben gezien. De verzekering van zoo vele menschen en zoo lang en herhaaldelijk gegeven, liet geen twijfel destijds bij ons over, of er werd werkelijk iets dergelijks van tijd tot tijd gezien. Waardoor het ontstond? Ons gevoelen was destijds, dat op eene tegenover de oostzijde van de Oude Schans gelegen plaats, eene tooverlantaarn (of welligt een spiegel) zoodanig geplaatst was, dat deze *witte* nevelachtige figuren van menschen op de *donkere* pakhuizen aldaar wierp. Dat een guit dit toevallig al spelende ontdekt had en zich er nu mede vermaakte om de nieuwsgierige Amsterdammers (want dat is een zwak van hen) te zamen te brengen. Opmerkelijk is het, dat ook in Leiden, achter een huis met tuin, op den Nieuwen Rhijn bij de Karnemelksbrug uitkomende, iets later op dezelfde wijze gespookt werd. Was het welligt een amsterdamsche studentenstreek, naar Leiden door een collega overgebragt?

J. D.
L.

Spokerijen op de Oude Schans te Amsterdam. CHR. vraagt waarom nog altijd de oostzijde van de Oude Schans *de Spokendans* genoemd wordt, ter zake van geestverschijningen, die, ruim vijf en twintig jaren geleden, aldaar hebben plaats gehad. Gaarne geef ik hem het antwoord dat hy verlangt. Vooraf echter moet ik hem zeggen, dat hy zich bedriegt, wanneer hy de geheele toenmalige bevolking van Amsterdam beschuldigt zich te hebben laten beet nemen. Wie niet in persoon naar de Oude Schans gegaan, of wie er heengegaan was en niets gezien had, verwierp, als naar gewoonte, al wat men hem van verschijningen vertelde. Maar die er heengewandeld waren en wel degelijk reusachtige figuren zich rechts en links hadden zien bewegen, vonden het geval heel vreemd en onbegrijpelijk: en van de zoodanigen, voor zoo verre zy verstandige lieden waren, was er naauwelijks een, die er iets van wist te maken. De zaak was echter dood eenvoudig. Wat zy gezien hadden waren geen *spoken*, ook geen *geesten*, maar wel *schimmen*... niet van afgestorvenen, maar van de gekleurde figuren, op de glazen afgebeeld van een gewoone tooverlantaren, die op een bovenvertrek in een huis aan de overzijde door eenige studenten werd vertoond. Gemelde jonge lieden zaten by die gelegenheid in 't donker voor 't raam, dat op een kiertjen gezet was en waar de buis van de lantaren doorgestoken werd. De beelden, op de glazen geschilderd, en voor het daarachter brandend lampjen geplaatst, werden natuurlijk tegen de huizen daar tegen over terug gekaatst en schenen alzoo, naarmate men het glas vooruit schoof of terug trok, rechts of links heen te wandelen. Wellicht had het toevallig ontdekken van die uitwerking der lantaren de studenten op het denkbeeld gebragt van hetgeen in den grond niet anders was dan een dood onschuldige grap, en ook als zoodanig zoû beschouwd geworden zijn, indien het toenmalig Stadsbestuur, dat door hen van de toedragt der zaak onderricht werd, had kunnen goedvinden het raadsel — natuurlijk met verzwijging van de namen der daarby betrokkenen — by openlijke aankondiging op te lossen, in stede van een angstige geheimhouding te bewaren, die voedsel gaf aan 't bygeloof van sommigen, aan de bekommering van anderen. Wie weet, misschien beschuldigt de erfelijke voorzichtigheid of beschroomdheid van velen onder mijne stadgeoooten my reeds, dat ik door mijn onbescheiden mededeeling van 't »recept om schimmen te doen verschijnen", aan CHR. of aan andere lezers van den *Navorscher*, aanleiding geven en den lust zal inboezemen om de grap eens te herhalen. Maar ik raad hun dit niet aan; zij zouden den wil van de reis niet hebben. Goochelaarskunstjens wekken alleen belangstelling zoo lang men ze niet begrijpt: is men eens achter 't geheim, dan vindt men ze laf en loopt er van daan.

J. VAN LENNEP.

Inrigting van Adversaria (vgl. A. R.). Deze vraag sinds jaren onbeantwoord gebleven zijnde, kan het volgende misschien tot antwoord dienen. Men neme een aantal halve bladen onbeschreven papier, en stelle boven elk half blad een hoofd of opschrift. Daaronder, *recto*, plaatse men de uittreksels en aanteekeningen, die men wenscht te maken en die tot dit hoofd betrekkelijk zijn. Men zorge bij elke nieuwe aanteekening en bij elk uittreksel telkens met eene nieuwe *alinea* te beginnen, tenzij men bijzondere redenen had bij het vroeger gestelde nog iets bij te voegen, zoo als wanneer men b. v. bij eene aanhaling uit MARCO POLO over Japan, de bladzijde opgeteekend hebbende, daarna in een ander werk eene noot vond, die tot de aanhaling betrekkelijk ware. Is er dan ruimte bij de aanhaling, alsdan kan men daarvan tot aanwijzing van die noot gebruik maken. Overigens behoort men het papier *niet* op de keerzijde (*verso*) te beschrijven. Dit is het hoofdpunt der inrigting. De bladen vereenige men, zonder aanhechting aan elkander, in een omslag (*portefeuille*) en bij te grooten omvang voor dagelijksch gebruik, alsdan in dozen, met rubrieken. Vindt men nu nader aanleiding sommige aanteekeningen onder andere hoofden te brengen of te splitsen wat men aanteekende, om het met andere noten te vereenigen, of ook, wil men eenige regelen vernietigen, dan knipt men het een en ander uit, hetwelk geen bezwaar geeft, *omdat de keerzijde onbeschreven bleef.*

Voorbeeld. Men vangt aan met een hoofd *natuurkunde*. Later vindt men goed de gemaakte aanteekeningen te brengen onder rubrieken, zoo als *dierenrijk*, *plantenrijk*, of zoo als *voedingsmiddelen* en *vergiften*, dan vorme men nieuwe hoofden en liassen en voege daaronder (desverkiezende door opplakking met gom of stijfsel), hetgeen tot die rubrieken behoort, en van het oorspronkelijk blad *natuurkunde* is afgeknipt, welk blad voor en met meer algemeene excerpten kan behouden worden. Men gewenne zich duidelijke aanwijzingen op te stellen met deel, bladzijde en paragraaf of andere afdeeling; ook met aanwijzing van het jaartal en de plaats van de uitgaaf van eenig werk, dat men excerpeert. Bij eigen opstellen kan het ook nuttig zijn somwijlen op te teekenen, waar en wanneer men elk opstel maakte. Ook bij journalen is het dienstig de keerzijde niet te beschrijven, om zich dezelfde gelegenheid, als hierboven bedoeld, tot *afknipping* te bewaren.

GESCHIEDENIS.

Het kruisvertreden in Japan (vgl. A. R.; XII. bl. 162). Het bedoelde stuk in het *Journal des Sçavans* etc. (Amst. M. M. REY), voor october 1765, p. 421—467, heeft tot titel *Récherches sur la conduite des Hollandois relativement à la Religion Crétienne, par Mr.* O. Z. DE HAREN. De schrijver beantwoordt de volgende vragen.

I. Zijn de Hollanders de oorzaak der vervolging van de Christenen in Japan?

Het ongegronde dezer beschuldiging wordt hierin uit een gezet, en aangetoond, dat, zoo er al Europeanen door woorden of daden aanleiding toe mogten hebben gegeven, zulks Spanjaarden, Portugezen of Engelschen zijn geweest. De slotsom echter is: »Ni les Anglois ni les Hollandois en furent cause: (l'Empereur) ONGOSCHIO et ses successeurs ne voulurent plus de Catholiques au Japon, par la même raison que CONSTANTIN et ses successeurs ne voulurent plus tolérer dans l'empire Romain, les sectateurs de l'ancienne Religion des Grecs et des Romains et cette raison est, qu'ils les regardoient comme ennemis du gouvernement établi."

II. Is het waar, dat, als aan de Hollanders in Japan gevraagd werd welken godsdienst zij beleden, er ten antwoord werd gegeven, dat zij geen Christenen maar Hollanders waren?

Toen in 1619 alle Christenen in Japan (er waren er een paar millioen) gedood of bekeerd waren, eischte de gouverneur van Nagazaki van ieder huisvader een bewijs, dat hij geen Christen was of Christenen in zijne woning had, welke verklaring door ieder lid van het gezin moest worden geteekend. De overheid vervoegde zich toen ook bij onze landgenooten MELCHIOR SANTVOORT en VINCENT ROMEIN, en liet hen een document onderschrijven, dat zij Hollanders waren, met welke verklaring het bestuur zich tevreden stelde en dat naar het hof werd opgezonden. Van de te Firando gevestigde Hollanders werd zelfs niets van dien aard gevergd.

Er zijn enkele voorbeelden, dat Europeanen den godsdienst der Japanezen hebben omhelsd. In 1633 kon de provinciaal der Jezuïten, de Portugees CHRISTOPH FERREIRA, aan de vervolging geen weêrstand bieden, en in 1704 zwoeren een Schot, een Vlaming, twee Engelschen en twee Hollanders het christendom af. Bij die gelegenheid spuwden zij en zetteden den voet op een schilderij, waarop de CHRISTUS en de h. maagd waren afgebeeld.

III. Hoe handelde het hollandsche opperhoofd te Firando, ten tijde van den opstand te Arima?

De schrijver wederlegt de beweringen van TAVERNIER, dien hij noemt »l'adulateur et le parasite des Hollandois aux Indes et leur calomniateur en Europe." Hij verdedigt uit de journalen, door VALENTIJN medegedeeld, de handelingen van het hollandsche opperhoofd KOUKEBAKKER, en spreekt van zijn opvolger FRANÇOIS CARON.

IV. Heeft men ooit van de Hollanders in Japan het kruisvertreden (*Jésumi*) geëischt, en hebben zij er zich aan onderworpen?

Naar aanleiding van een verhaal van den Jezuïet CHARLEVOIX, zet de schrijver uiteen hoe het kruisvertreden in sommige streken van Japan, waar men nog geheime Christenen vermoedde, werd gevergd. Men noemde die vertooning *Jésumi*, waarschijnlijk eene zamentrekking van JEZUS en MARIA. De Jezuïet voegt er bij » qu'il est au reste bien aisé d'avertir, quon n'a aucune preuve que les Hollandois en soient les auteurs, comme on l'a publié," zonder echter mede te deelen wie zulks heeft gezegd.

Vervolgens wordt breedvoerig de geschiedenis verhaald van de kruisvertreding door de vijf Europeanen, bovengemeld. Het waren vlugtelingen uit Manilla, bij wie roomsche boeken, rozenkransen en dergelijke zaken gevonden waren. Dit was de eerste, en voor zoo ver de schrijver kon nagaan, de eenige keer, dat de Hollanders de beruchte op koper geschilderde afbeelding der h. maagd met het kind JEZUS onder de oogen hebben gekregen.

Nadat is opgemerkt, dat het christendom in Japan reeds in 1597, en dus twintig jaren vóór de aankomst der Hollanders, verboden was, besluit de schrijver zijn opstel met de lasteringen in het algemeen te wederleggen, waaraan onze landgenooten in Japan, vooral van de zijde der Jezuïten en Portugezen hebben blootgestaan.

Ik wil hier nog bijvoegen, dat ik een vrij uitgebreid journaal bezit van eene reis naar en een verblijf in Japan in 1784, afkomstig van een mijner oudooms, die in jeugdigen leeftijd, als assistent in dienst der o. i. compagnie, Japan bezocht en op eene tweede reis overleed. Hoewel er vele bijzonderheden over het land in vermeld zijn, wordt er van de bovengenoemde ceremonie geen gewag gemaakt. Van de audientie bij den keizer te Jedo wordt echter verhaald, »dat het opperhoofd (VAN REEDE) het geluk had gehad den keizer met den jongen kroonprins overeind staande, met een zwenk te zien, hetgeen nog al veel is, want men moet genoegzaam met zijn aangezigt op den grond leggen, zoo lange het gehoor duurt." φ^2—φ.

Lucy Walters (vgl. XII. bl. 137, 193). Bij MACAULAY, in zijne *Essays*, vol. I. p. 331, wordt zij LUCY WATERS genoemd.

Vorken (vgl. A. R.). ERASMUS, overleden 1536, vermaakte bij testament aan BEATUS RHENANUS een gouden lepel en *vork*. Zie LUISCIUS, *Algem. Hist. Geogr. en Geneal. Woordenboek*. S. v. W.

Arnold (*van Gelre*) *Frederik en Floris van Egmond* (vgl. XII. bl. 168). De eerstgenoemde wordt breedvoerig vermeld bij VAN DER AA, *Biogr. woordenboek der Nederlanden*, op den naam van AARNOUT (ARNOUD of ARNALD) VAN EGMOND, hertog van Gelre en graaf van Zutfen, alwaar verder wordt verwezen naar PONTANUS, SLICHTENHORST, *Geld. geschiedenis*; KOK, *Woordenboek*; NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden*; AREND, *Algem. geschiedenis des vaderlands*.

FREDERIK VAN EGMOND, graaf van Buren, heer van IJsselstein en Leerdam, en zijn zoon FLORIS VAN EGMOND worden almede vermeld door VAN DER AA, op het artikel *Egmond*, en tevens daarbij eene menigte van schrijvers genoemd, bij welke berigten over hen te vinden zijn; waarbij, wat den laatsten betreft, kan gevoegd worden J. B. MAUNIE, *Le Blason des Armoiries de tous les Chevaliers de l'ordre de la Toison d'or*, 1667, p. 136; en van denzelfden *Mausolée de la Toison d'or*, alwaar onder N°. CXX gezegd wordt, dat hij stierf den 14den october 1539, en dat zijne spreuk was *Sans faulte*. V. D. N.

Christelijke gereformeerde school te Konstantinopel (vgl. XII. bl. 165). De dames DE L'ESPAUL behoorden welligt te Delft te huis, alwaar die naam op de regeringslijsten voorkomt in 1730, 1752 en later.

V. D. N.

Wolven in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325; XII. bl. 3). Reeds meermalen zijn in dit tijdschrift berigten medegedeeld omtrent het bestaan dier dieren in Nederland; ik kan daarbij nog voegen, hetgeen door mij is gevonden in de stadsrekeningen van Bergen op Zoom.

1719. Betaelt voor het schieten van een wolf, 29 Nov. . . . . vi guld.

1723. Betaelt voor een levende wolf op St. Huijbertsdag bij Baal gevangen. . . . . vj »

Betaelt op den 21 Junij 1738 JACOBUS MAERTENS, cum suis voor het stooren van een nest van ses jonge levendige wolven tegen de meijerije van den Bosch . . . . 6 »

C. VAN MAANEN.

Bestje van Meurs (vgl. A. R.). Men meene niet, dat deze eenig in hare soort was. Dergelijke bedriegerijen schenen in dien tijd aan de orde van den dag te zijn. VAN METEREN, in het 24ste boek zijner *Nederl. historie*, noemt ons twee andere dames, die in denzelfden tijd leefden, zoo men voorgaf, zonder spijs of drank te gebruiken. De eene, ANNA BALAM, was eene smidsdochter en woonde »in de stadt van Confelans, liggende op de reviere van Vienne." Deze zou drie jaren zonder voedsel geleefd en zich daar gezond en sterk bij bevonden hebben. Wat VAN METEREN er meer van zegt is de moeite van het overschrijven niet waard. Merkwaardig is echter wat hij er bij voegt, omdat het ons leert dat men in dien tijd nog zeer weinig kennis van de natuur had, en dat dus VAN METEREN en de door hem genoemde geleerden geen verwijt van domheid en ligtgeloovigheid verdienen, omdat zij aan de leege maag van EVA VLIEGEN en ANNA BALAM geloofden, en niet op ééne lijn te stellen zijn met die onder onze tijdgenooten, die dwaas genoeg geweest zijn zich door ENGELTJE VAN DER VLIES bij den neus te laten nemen.

»Dit," zegt VAN METEREN, »beschrijft eenen FRANCISCUS CITESIUS, Doctor in de Academie van Poictiers, in zijn boecxken, te Montpelliers dit Jaer 1602 in 't Latijn ghedruckt, die daer-in oock het selfde accident poocht, met natuerlijcke redenen te bevestigen, by de ghelijckenissen van Ayuyn ende ander diergelijcke bollen, buyten de aerde fray uytschietende: oock by de Zyde-wormen, Cameleons, Paradijs-voghelen sonder spyse levende: oock midts datmen bevonden heeft dooder graven, daer dat goude Lampen noch in brandende waren, die daer acht-hondert jaren in ghebrandt hadden. Ende hy is de moghelijckheyt daer van mede bewysende, met het exempel van eene diergelijcke, CATHARINA VAN COLBERGEN tot Spiers, die seven jaren sonder spyse ofte dranck geleeft hadde, bringhende daer by de getuygenisse van den Doctor HENDRICUS SMETIUS, Professor tot Heydelbergh, onsen Eerw. bloedt-verwant. Hoe dat dit mogelijck is, laten wy J. BARVETIUS ende JOUBERTUS decideren; die daer over contrarie opinien van geschreven hebben."

P. L. Wz.

Turenne (vgl. XII. bl. 165). HENRI DE LA TOUR D'AUVERGNE, vicomte de Turenne, was jongere broeder van FREDERIK MAURITS DE LA TOUR D'AUVERGNE, hertog van Bouillon. Diens zoon, insgelijks genoemd MAURITS, werd markies van Bergen op Zoom in 1662, door zijn huwelijk, toen gesloten met HENRIETTE FRANCOISE VAN HOHENZELREN, die van moeders zijde eene kleindochter was van ALBERT, graaf VAN DEN BERG, en van MARIA ELISABETH,

dochter van HERMAN, graaf VAN DEN BERG, die door zijn huwelijk met de oudste dochter van JAN VAN WITHEM, heer van Berseele, markgraaf werd van Bergen op Zoom. (Zie LUISCIUS, *Algem. Hist. Geogr. en Geneal. Woordenb.*, op de artikels *Auvergne, Bergen op Zoom, Bouillon*, en *Sedan;* KOK, *Vaderl. woordenboek*, op 't artikel *Bergen op Zoom.*) S. v. W.

Turenne. HENRI DE LA TOUR, vicomte de Turenne, was de jongere broeder van HENDRIK MAURITIUS DE LA TOUR, hertog van Bouillon en heer van Sedan, die de vader was van FREDERIK MAURITS DE LA TOUR, graaf van Auvergne, markies van Bergen op Zoom, welke laatste betrekking in 1662 op hem kwam door zijn huwelijk met HENRICA FRANCISCA, erfdochter van EITELFREDERIC, vorst van Hohenzollern, en van MARIA ELISABETH, gravin van Bergen op Zoom, en werd daarin opgevolgd door zijn derden zoon FRANCISCUS EGO, geboren in 1675, die huwde MARIA ANNA VAN AREMBERG ARSCHOT.

De beroemde maarschalk HENRICUS DE LA TOUR, vicomte de Turenne, die in 1675 sneuvelde, schijnt geene kinderen te hebben gehad bij zijne gemalin CHARLOTTE DE CHAUMONT, dochter van AMADEUS, hertog DE LA FORCE. Zie HUBNER, *Geslachtrekenkundige tafelen*, N°. 333, de hertogen van Bouillon; woordenboeken van HOOGSTRATEN en KOK op *Bergen op Zoom.* V. D. N.

Turenne. De stamvader van het geslacht TOUR D'AUVERGNE was BERNARDUS, zoon van ACFREDUS II, graaf van Auvergne, die van de graven van Auvergne de heerlijkheid Tour verkreeg.

In het laatst der XVde eeuw leefde ANTOINE DE LA TOUR D'AUVERGNE, vicomte de Turenne, heer van Olierges, raad en kamerheer van koning KAREL VIII en LODEWIJK XII. De zoon van dezen edelman, FRANCOIS II, was de vader van FRANCOIS III, wiens zonen waren HENRI DE LA TOUR, hertog van Bouillon (geb. 1555, overl. 1623) en FREDERIK MAURITS DE LA TOUR.

De tweede zoon van bovengenoemden HENRI DE LA TOUR was de beroemde maarschalk HENRI DE LA TOUR, vicomte de Turenne, geb. te Sedan in 1611 en gesneuveld in 1675. Onder zijn oom van moeders zijde, onzen stadhouder prins FREDERIK HENDRIK, deed hij zijne eerste veldtogten.

FREDERIK MAURITS DE LA TOUR had tot tweeden zoon FREDERIK MAURITS DE LA TOUR, graaf van Auvergne, markies van Bergen op Zoom enz., welke heerlijkheid hem door zijne vrouw, HENRIETTE FRANCOISE VAN HOHENZOLLERN, in 1662 was aangekomen, en in welks bezit hij bij den rijswijkschen vrede bevestigd werd. In 1702 vertrok hij derwaarts, en overleed in 1707. Eene erfdochter van zijn zoon bragt de heerlijkheid later over in het paltzische huis. In de buurt van Bergen is een groote polder, die naar hem de Auvergnepolder heet en die in 1693 werd ingedijkt.

Men zie hierover HOOGSTRATENS *Woordenboek* in voce en VAN DER AA, *Aardrijkskundig woordenboek*, art. *Bergen op Zoom* en *Auvergnepolder.* φ²—φ.

Turenne. Door middel onzer aanteekeningen zijn wij in staat gesteld de vraag van den heer F. CALAND gedeeltelijk te beantwoorden. HENRIETTE FRANÇOISE was de kleindochter van MARGARETHA VAN WITHEM of BERGEN en van HENRIK, graaf van 's Heerenberg; en dochter van ISABELLA, die in het jaar 1641 huwde met EIJDELFREDERIK, vorst van Hohenzollern. ISABELLA stierf in 1661 en haar echtgenoot in 1671, eene dochter nalatende, de gemelde HENRIETTE FRANÇOISE.

Deze HENRIETTE FRANÇOISE, marquise van Bergen, huwde in het jaar 1662 met FREDERIK MAURITS DE LA TOUR D'AUVERGNE, grave van Auvergne, en stierf 1697. Uit dit huwelijk werden 4 zonen en 3 dochters geboren.

EMANUEL MAURITS, ridder van Malta.

HENRICH OSWALT, kardinaal aartsbisschop van Vienne.

FRANÇOIS EGON, bij octrooi en testamentaire dispositiën van zijne moeder, markies van Bergen.

FREDERIK CONSTANTIJN, geestelijke.

FRANÇOIS EGON DE LA TOUR D'AUVERGNE, prins van Auvergne en markies van Bergen, trouwde in het jaar 1707 met vrouwe ANNA MARIA, dochter van PHILIP CAREL FRANÇOIS, hertog van Aremberg en Aarschot, en stierf in 1710, eene dochter nalatende, die in 1708 geboren was.

Deze dochter MARIA HENRIETTE DE LA TOUR D'AUVERGNE, prinses van Auvergne en marquise van Bergen, huwde in het jaar 1722 met JAN CHRISTIAAN, paltsgraaf aan den Rijn, hertog van Gulick, Cleef, Berg, enz., in wiens stamhuis het sedert bleef, tot het markgraafschap in 1795 is vernietigd geworden. C. VAN MAANEN.

Eene friesche heldin (vgl. A. R.). Het slot van MARGARETAAS historie luidt nog al prozaïsch. Een van hen, die met haar in het leger dienden, begon bij zekere gelegenheid de waarheid te vermoeden. »Op zijn vrage heeft zy hem bekent dat zy een Vrouwemensch was, 't welck den Camerade (een Trommelslager zijnde) hoorende met verwonderinghe, is daer-op in eeren verlieft gheworden, ende heeftse getrout, ende souden beyde noch zijn woonende binnen Groeningen, met eenen winkel van Vette waren, in aller stilheydt ende eerbaarheyt huys-houdende, ende haer t'samen geneeren." Zoo schrijft VAN METEREN, *Nederl. Hist.*, 23ste boek. Van wat stad of

geslacht zij was, zegt hij, heeft hij niet kunnen vernemen. N. N..

Diamantslijperijen te Amsterdam (vgl. XI. bl. 138). Onder de weinige fabrieken, die voorheen in de hoofdstad des rijks aanwezig waren, besloegen die waarin de kostbaarste der edelgesteenten, de diamant, gesneden, gekloofd en geslepen wordt, buiten kijf de eerste plaats.

Die fabrikaadje is des te belangrijker, daar zij bijna nergens anders in of buiten ons vaderland meer wordt aangetroffen, en de herhaalde pogingen te Parijs, Londen en Antwerpen gedaan om ze derwaarts over te brengen, nooit een gunstig gevolg hebben gehad.

Men weet welke aanzienlijke kapitalen van buitenslands hierdoor naar Amsterdam vloeien, en hoe vele werklieden door dezen arbeid een ruime kostwinning genieten.

Als uitvinder dezer belangrijke kunstbewerking noemt de geschiedenis LODEWIJK VAN BERKEM, te Brugge. Men verhaalt dat hij, in 1475, eerst het *snijden* (dat is het wrijven van den eenen steen tegen den anderen, om den vereischten vorm er aan te geven), vervolgens het *slijpen* of *polijsten* (op ijzeren schijven door handmolens in beweging gebragt, en door hulp van het bij het snijden afgevallene diamantpoeder) heeft uitgevonden, en dat hij nog in hetzelfde of in het volgende jaar voor den hertog KAREL *den Stoute*, eenen grooten diamant op die wijze bewerkt heeft, welke daardoor op eene waarde van meer dan negen tonnen gouds werd geschat. Het kloven zou eerst later door eenen DELBECK *den Oude* zijn uitgevonden.

Men weet dat bovengemelde molens, welke gedurende meer dan drie eeuwen, met groote inspanning, door menschenhanden werden gedraaid, in het begin dezer eeuw door paarden, en eindelijk, sedert weinige jaren, door stoomkracht werden in beweging gebragt.

Nu wenschte men te weten:

1°. Door wien en wanneer dit gewigtig vak van nijverheid naar Amsterdam werd gebragt?

2°. Hoe het komt, dat deze kunstbewerking zich hier als gevestigd heeft, en nergens anders met vrucht heeft kunnen worden ingevoerd?

3°. Wat de oorzaak is, dat deze vrij zware arbeid, sedert zoo langen tijd, bijna uitsluitend door Israëlieten wordt verrigt, daar men hen toch vroeger, bij het bestaan der gilden, van allen fabriekmatigen arbeid had uitgesloten?

Amsterdam. S. I. MULDER.

Pieter Dirkszoon Hasselaar (vgl. XII. bl. 201). Op welke wijze genoemde P. DIRKSZ. HASSELAAR of HASSELAER aan de geslachten KIES en RUIKHAVER verwant was, kan ik niet opgeven. Maar in mijne aanteekeningen vind ik, dat zijn vader DIRK SIMONSZ. HASSELAER in 1568 sneuvelde te Jemmingen. Als ooms van P. DIRKSZ. HASSELAER vind ik aangeteekend ERING HASSELAER en COENRAAD HASSELAER. Van ERING wordt niets naders vermeld, maar bij COENRAAD wordt gezegd, dat hij in Spanje overleed.

W. J. C. v. H.

Graven van Oostervant (vgl. XI. bl. 260, 323; XII. bl. 3). Ik meen †. geen ondienst te doen, hier van het graafschap Oostervant te laten volgen wat ik vroeger uit de *Histoire du comté de Hainaut* heb aangeteekend.

Ostrebanno, Austerbantus, Austriavant, Austerbantia ditio, door LODEWIJK I *den Goede* bij de verdeeling zijner landen Austerban, d.i. »band of grens van Austria" genoemd, was een alodiaal of vrij goed, gelegen tusschen de Schelde, Scarpe en Sanlet of Seuset. Het bevatte de stad Bouchain als hoofdplaats, omstreeks 1170 door BOUDEWIJN V met een' muur omringd en weder van een kasteel voorzien (in 1102 was het oude verwoest) dat door zijn' zoon voltooid werd; de villa Gangiacum (Gouy), eene der bezittingen van ADALBALD, echtgenoot der in 645 levende h. RICTRUDA; dit grondgebied van Gouy werd door de Franschen onderworpen na de inneming van Bergen (Mons) in 976 door LAMBERT en REINIER, beide zonen van REINIER; OTTO van Vermandois stichtte op dit grondgebied een kasteel of sterkte, ten einde de inwoners van Kamerijk in bedwang te kunnen houden; St. Amand, op een eilandje der Schelde, met zijne door DAGOBERT rijk begiftigde abdij; de abdij Hasnon in 670 aan de Scarpe gebouwd; een weinig zuidelijker het klooster Anchin, in 1079 gebouwd op een eilandje der Scarpe door graaf ANSELMUS van Oostervant, kastelein van Valenciennes, heer van Ribemont, aan SICHER en WALTER afgestaan, vervolgens de dorpen Vicogne, Denain, Pequencour, Absons, Montigny, Roucour, Fechain, le Vergier, Marquette, terwijl ADALBALDS opvolger, ERCHENWALD, op het einde der VIIde eeuw op zijne landen, omstreeks Lambres in Oostervant, het kasteel van Douay bouwde, dat bij erfenis overging aan de graven van Valenciennes, en daarna aan die van Henegouwen, zoo als blijkt uit een diploma van BOUDEWIJN van Jeruzalem van 1089. Toen in 1120 BOUDEWIJN III van Henegouwen gestorven was, huwde zijne weduwe JOLENTA, van Wassenberg, dochter van GERARD, graaf van Gelder, GODFRIED II, graaf (heer) van Oostervant, kastelein van Valenciennes, heer van Ribemont, Origny in Picardië en Chateau-Porcien, kleinzoon van ANSELMUS van

Oostervant, een der opperhoofden van den eersten kruistogt; uit dit huwelijk sproot een zoon, GODFRIED, en eene dochter, BERTHA, voort, gehuwd 1°. met graaf van Duras en 2°. met GILLES VAN ST. AUBERT, erfelijk senechal en schenker van Henegouwen.

Deze GODFRIED III verkocht in 1164 de kastelenij van Valenciennes met al wat er onder behoorde, dus ook het graafschap Oostervant, aan BOUDEWIJN IV. De zoon van BERTHA, GERARD VAN ST. AUBERT, verklaarde echter dezen verkoop niet geldig en eischte de goederen zijner moeder terug; doch de dood maakte aan zijn' eisch een einde, en met hem stierf het geslacht der graven van Oostervant uit. JAN I van Avennes, zoo ver ik heb kunnen nagaan, de eerste die den titel voert van graaf van Oostervant, als de oudste zoon, schijnt echter nog niet in vreedzaam bezit er van geweest te zijn, want nadat GUY VAN DAMPIERRE, gevangen genomen in den slag van Westkappel (1253), werd losgelaten, beloofde hij onder eede hem terug te geven de stad Bouchain en het land van Oostervant, terwijl hij de leenen van Crèvecoeur en Arleux voor zich behield. Sedert droegen de oudste zonen der graven van Henegouwen steeds den titel van »graaf van Oostervant", tot FILIPS van Bourgondië den 3den julij 1428 met JACOBA van Beieren het verdrag sloot, »le monument de sa perfidie et comme une éternelle condamnation de sa politique," waarbij bepaald werd, dat zij tot lijftogt hebben zou het graafschap Oostervant enz. Moest de ongelukkige in 1433 den titel van gravin van Holland enz. afstaan, dien van gravin van Oostervant behield zij toch, hoewel zij er de voordeelen van missen moest, en derhalve meen ik, dat FRANK VAN BORSELEN, zoo als V. D. N. aanmerkt, in 1436 graaf van Oostervant zal zijn geworden, en niet in 1434, toen zijne echtgenoot nog leefde.

Een lijstje der graven van Oostervant mededeelende, zou ik gaarne willen weten welk wapen zij voerden. De oude graven van Valenciennes, van welke stad zij kasteleins waren, voerden een' gouden leeuw in een groen veld, bezaaid met gouden blokjes.

HUGO I, kastelein van Valenciennes in 1038.

ANSELMUS 1054—1068.

ANSELMUS DE RIBEMONT, † april 1099 te Archas in het H. land. — AGNES, geh. met GAUSSIN D'OISY de eenoogige, neef en erfgenaam van DIRK van Avennes, heer van Leuze en Condé, † zonder kinderen.

GOEFRIED I.

GODFRIED II, heer van Bouchain, Ribemont, van Origny en Chateau-Porcien, geh. met JOLENTA, wed. van graaf BOUDEWIJN III van Henegouwen.

GODFRIED III verkoopt in 1164 de kastelenij van Valenciennes enz. aan graaf BOUDEWIJN IV. — BERTHA, geh. 1°. graaf van Duras, 2°. GILLES VAN ST. AUBERT.

GERARD VAN ST. AUBERT, † zonder kinderen.

Sas van Gent. F. CALAND.

Baron d'Audegnies. Onder de stukken der gecommitteerde raden van Holland en Westvriesland, in het leidsch archief aanwezig, bevindt zich een brief van den baron D'AUDEGNIES aan de regering van Leiden. Van hem wenschte ik wel iets te weten. De brief is van dezen inhoud:

Messieurs!

J'ay l'honneur de demander tres respectueusement à vos Excellences la permission de leur representer mes très-justes plaintes au regard de la manière dont on use à mon égard, après avoir essuyé plus de vingt sept années des persécutions aussy affreuses qu'injustes. Aussytot, messieurs, que je fus depouillé de mes employs, vos gasettes retentirent de cette desagréable nouvelle; par ignorance ou quelque autre raison sans doutte on passa sous silence que la seule Intimation de mon appel fait au conseil suprême de guerre à Vienne avait si étrangement consterné ces juges,'que le même jour ils jettèrent ce procès au feu, afin qu'il ne put paraître quelque jour à Vienne. On supprima avec le même soin, que conforment aux ordres de S. A. S. M. le prince Héréditaire de Hesse-Cassel, général de votre Cavallerie et qui règne aujourd'hui si glorieusement en Suède, que ce galerien BROCCA avait été chassé pour ne s'être pas lavé de cette accusation infame. On a aussy eu grand soin de passer sous silence que ces juges craignaient que *seize pièces* originelles produites avec les Consultes de Vingt des plus célèbres avocats de Brabant et de Flandre, qui prouvaient et les crimes de ce misérable demonstrativement et que cette question ne me touchait en aucune manière. On s'est bien donné de garde Messieurs, d'éclaircir que c'était uniquement l'affaire de M. DE SWARTZ Collonel Munstérien qui avait fait cette découverte et celle des Capitaines de mon regiment qui l'avaient chassé à Gand à coups de pieds, conformement aux ordres de ce prince et qui de plus en ont donné leurs actes produits au procès.

On a encore passé sous silence que M. DE SWARTZ avait découvert, étant prisonnier en France, que ce misérable échappé d'une des

galères de France lors à Dunkerque, se nommait BARTOLOMÉ BROCCO, qu'il avait usurpé le nom de M. DUSOZAY gentilhomme et son digne maître, qui l'avait sauvé de la roue pour vols commis sur les grands chemins: ce que M. DE SWARTZ avait publié en pleine table chez ce prince. Enfin, Messieurs, on a aussy supprimé que ces juges par la juste de crainte des suites, avaient arrache avec violences ce procès des mains de l'auditeur, qui doit le garder par interim, après l'avoir menacé de le poignarder s'il persistait à ne pas vouloir signer cette très inique sentence. Aujourd'huy, Messieurs, qu' après plus de dix neuf ans de sollicitations, il a plu à la Divine Providence de me faire avoir entre les mains l'aveu solemnel, ou plutôt le testament suppliciaire de ce galerien BROCCO, qui me met en état de dire: *habemus fatentem reum;* j'apprends que le gasettier hollandais de votre ville de Leyden, me fait mander qu'il n'a osé inserrer plus amplement mes pièces justificatives dans sa gasette et qu'on luy a fait entendre qu'il s'attirerait des affaires fâcheuses. C'est à ce sujet, Messieurs, que je prends la liberté d'implorer votre équité et puissante protection et de supplier vos Excellences de me l'accorder pour mettre mon honneur à l'abri de toutes les atteintes qu'on s'est efforcé de lui donner pour me l'ôter. J'ose ajouter Messieurs, que cet acharnement de mes ennemis n'a pour sa vraye sourche, que mon attachement inviolable au service de la Republique, ainsi que me le prescrivait mon serment prêtté. Mes services, Messieurs, j'ose le dire à vos Excellences, ne méritaient pas un traitement semblable, et quoiqu'il ne convienne pas à un homme d'honneur de les détailler, dans cette fâcheuse conjecture, j'ai cru devoir m'écarter de cette règle générale.

En 1706 à la fin du mois de Mai, je fus informé de bon lieu que Mons était sans un seul homme de garnison, qu'à Maubeuge et à Avesnes pour pénétrer en France, il n'y avait qu'un battaillon des Milices et Ath aussi sans garnison et à l'abandon, pendant que les français fuyaient vers Gand et Lille. J'en fis mon rapport à M. M. VAN COLEN, DE REINSWOUDE, DE GOSLINGA et DE CUPPER, ne leur demandant que huit cents chevaux avec chacun un grenadier en crouppe pour commencer par prendre possession de Mons, en attendant les vivres et munitions prêtes pour ceux de Maubeuge et d'Avesnes; cette dernière n'étant éloignée de Mons que de sept lieues. — M. M. DAUUERQUERQUE (OUWERKERK) et de TILLY trouvèrent le projet bon; mais le seul général en chef s'y opposa. Il eut certainement produit une paix toute des plus glorieuses et fort différente de celle d'Utrecht.

En 1708 au mois de Février je donnai avis à M. de SLINGELANDT de l'embarquement *du prétendant pour l'Ecose.* Ce Ministre m'ordonna de prendre chez M. JAUPAIN cinq cents guinées pour donner à cette personne ce qui fut exécutée. (*)

Le 25 Juin suivant je de couvris la détestable conspiration de Gand avec toutes circonstances, qui s'exécuta le cinq Juillet suivant. Il plût à M. CADDOGAN de publier dans l'armée que j'étais devenu fol à lier et à être enfermé. Il changea neamoins de ton et de contenance, à la réussite de cet abominable complot.

Huit à dix jours après j'eus le bonheur de sauver l'importante ville de l'Ecluse en m'y jettant dedans avec mon regiment à la vue des ennemis. — M. de M....... commandant dans cette place, quoy que vieux officier, eut la foiblesse de me dire que si les ennemis l'avaient sommé, il aurait rendu sa place; ma réponse fut telle qu'il la méritait. Le 28 du même mois de Juillet, avec cent et dix sept dragons (le reste du regiment ayant été détaché) depuis deux heures de l'après-midy jusques à neuf heures du soir, je me défendis à Niewkerque contre vingt bataillons et vingt escadrons commandé par M. M. le chevalier DUROSEL et DALBERGOTTI, lieutenans généraux françois. Ce dernier même me fit dire deux jours après, par mon tambour: »que j'étois plus effronté qu'une vieille putaine," et que par mon effronterie j'avois mérité d'être pendu. Son Excellence M. le Baron de FAGEL qui arriva le soir, après le conseil de guerre tenu, m'ordonna de me retirer sous l'Ecluse, c'est ainsy Messieurs, que j'eus le bonheur de sauver une deuxième fois cette place qui est la clef de la Zeelande, et que deux bataillons qui étaient à Biervliet, eurent le temps d'entrer avant moy dans l'Ecluse. M. le Duc de VANDOSME paraissant à la vue de l'Ecluse à la tête d'une grande partie de son armée, S. E. M. le Baron FAGEL m'ordonna de commander au fort St. Donas, pendant tout le mois d'Aoust et une partie de Septembre que les ennemis repassèrent le canal de Brugges. J'y gagnay la fièvre pestilencielle qui m'a reduit à l'agonie et qui a été suivie de la maudite goutte. C'est Messieurs tout ce qui me reste de mes services rendus.

Il y avoit près d'un an qu'un lieutenant de mon regiment nommé COCHET avoit pris de tres justes mesures pour surprendre la très-importante ville de *Luxembourg*, de laquelle on lui avoit promis la majorité. Il y avoit fait quatre voyages et avoit très-bien disposé le tout avec un sien parent habitant de cette

(*) Zie over dien pretendent of ridder van St. Joris, WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, dl. XVII. bl. 317. Het geld kwam waarschijnlijk van de staten.

place; au dernier voyage il y avoit couché trois nuits et compté la garnison qui passa en revue, la quelle ne faissait pas huit cents hommes effectifs. M. CADDOGAN qui auroit preferé la peste à la paix, s'opposa au depart de mon regiment, quoy qu'on en fut convenu. Il y substitua celuy de COLIN-LAMBERT partisan; celuy-cy en partant de Liège avec les douxe cents grenadiers commaudés, fit confidence de ce projet, selon sa louable coutume à ses officiers et ceux-y à leurs dragons; au sortir de Liège il en déserta quatre, qui tirèrent droit à Luxembourg et en avertirent le gouverneur, ce qui obligea le detachement à revenir sur ses pas pendant le mois d'Aoust (1709).

Ce qui a mis, Messieurs, le comble à mes disgraces, est qu'en 1712 au mois de Novembre je recus des ordres de M. VAN DEN BERGH (van Leyden) de ne pas respecter ceux du conseil d'Etat de Bruxelles, qui pretendoit se soustraire de l'obeissance des deux puissances Maritimes. Je m'y conformai sans balancer. enz. enz. Hij eindigt den brief met deze woorden: »Je suis originaire de la province d'Hollande, tant du coté paternel que maternel; feue mon épouse étoit aussy sujette de la republique et je l'avois épousé à la Haye. Qu'il me soit permis, Messieurs, d'informer vos Excellences, puisque je suis forcé de le faire connoître, que je suis l'un des héritiers de FRANÇOISE DE BARNEVELT petite-fille de l'infortuné JEAN VAN OLDENBARNEVELT victime de la republique, aussy bien que Mr. de GROENEVELT son fils, qui a finis sa carrière d'une manière aussy tragique que son digne père. Un des seigneurs bourguemaitres d'Amsterdam a souhaité d'avoir le portrait de ce vénérable vieillard executé à l'age de 72 ans, et je luy en ay fait un present. — Mr. VAN DEN BERGH et Madame son épouse ont vus *son livre des prières*, ses *gands* et les *deux mouchoirs*, où l'on voit *encore distinctement ses larmes* qu'il à *essuyé au jour de sa mort tant pour luy que pour ses héritiers. C'est tout ce qui nous reste de huit cents mille francs de bien qu'il avoit.*

A Audegnies près de Bavay en Haynaut, le 3 Nov. 1744. .. ELSEVIER.

Engelbrecht van Maasland Csz. Weet iemand ook bijzonderheden omtrent ENGELBRECHT VAN MAASLAND CSZ. (1554), rekenmeester van Holland? Hij had tot vrouw MAARTJE JANS VAN UTRECHT, tante van de echtgenoot van JOAN VAN OLDENBARNEVELD.

9 Januarij.

Dijkveld te Londen. In de oratio PETRI BURMANNI, »*in Obitum Everardi de Weede*," te Utrecht in 1702 gehouden, vind ik het verhaal eener ontmoeting van DIJKVELD te Londen, die voor de juistere kennis van den toestand aan het hof van JACOBUS in 1687, misschien niet onbelangrijk is. »Horret animus," zegt BURMAN, »quoties ingentis periculi, quod aliquando adiit, meminerim. Constituerat (DIJKVELD) cum quodam purpurato, qui JACOBO ab intimis consiliis cum esset, a regis tamen nefaria molitione abhorrebat, nocte quadam colloqui. Cum autem sine interprete res confici nequiret neque Anglus aliam praeter vernaculam calleret linguam, DYCKVELDIUS, etsi aliquem istius usum haberet, mallet tamen de re tam grandi alia, quam exacte magis noverat, agere, convenerat, ut nobilis quaedam puella, cujus fidem purpuratus exploratam haberet, mediam se gereret. Venit ad DYCKVELDIUM concubia nocte anglus, et rhedae suae impositum ultra horae spatium per Londinum circumvehit, donec tandem per valvas in amplissimam aream delatus, gradus adscendre jubetur, deinde per plurima conclavia regali luxu instructa, ut per labyrinthum, circumductus descendit, et cum per alios iterum gradus evasisset, perque plurima domus membra oberrasset, tandem in cubiculum inducitur ubi virginem quae consiliorum arbitra et particeps erat, offendit. Per tres horas inter se collocuti cum essent, per easdem ambages et errores viarum domum reducitur. Neque nisi interjecto multo tempore ex indiciis quibusdam, se in ipsam regiam et vicinam reginae cubiculo partem, deductum fuisse intellexit. Suboluerat quidem regi ejusque consiliariis DYCKVELDIUM talia moliri, sed tam caute ac provide omnia administrabat, ut nullius rei indicium emanaret. Suspectum tamen legatum, furoris et sceleris regii satellites, quia ob sanctitatnm legationis publice vim inferre non sustinebant, clam veneno tollendum censebant, Regique jam scelus adprobaverant. Quod periculum se, non nisi divini Numinis, quod tam carum caput tuebatur, praesidio evasisse semper grata mente est testatus."

Waar vind ik ten aanzien dezer ontmoeting eenig nader berigt? Wie was die *purpuratus* en die *nobilis puella*? J. A. V.

Het pascha der Israëliten; verklaring van Matth. XXVI: 2. Op de woorden, voorkomende in het evangelie *Matth.* XXVI: 2. »Gij weet dat het na *twee* dagen pascha is," zegt de hoogleeraar VAN DER PALM in eene aanmerking:

»Het was Dingsdag avond toen JEZUS de voorafgaande redevoering geëindigd had; dus Woensdag en een gedeelte van Donderdag bragt hij te Bethanië door; des Donderdags avonds at hij het paaschlam met zijne discipelen, en des Vrijdags werd hij gedood."

Volgens de berekening, waarop men zich vrij zeker kan verlaten, was de

Moled Tisri A^{o}. 3793 = 3d, 14u, 737$'$.
Moled Nissan = 5d, 19u, 95$'$.

Dus had naar de *Reïja* (waarneming) het paaschfeest op vrijdag moeten worden gevierd.

Er bestaat echter een vaste regel bij de Israëlieten, overal waar zij zich bevinden, dat de eerste dag van het paaschfeest nooit op *maandag*, *woensdag* of *vrijdag* wordt gevierd.

Zoo was dan ook naar de *Kebioth* (vaste berekening) van dat jaar, het teeken זכ"ה, dat is, de eerste dag van het nieuwejaarsfeest was op *donderdag* den 25sten september A^{o}. 32, juliaanschen stijl, en de eerste dag van het paaschfeest op *zaturdag* den 4den april A^{o}. 33.

Wie kan ter opheldering van deze tegenstrijdigheid iets mededeelen?

ALPHA.

[Het antwoord op deze vraag is niet in een paar regels te geven. Wij bepalen ons daarom hier tot de opmerking, dat onze geachte medewerker ten onregte het jaar 33 aanneemt als dat waarin JEZUS gestorven is. Bekend is het toch, dat toen men begonnen is de jaren van JEZUS geboorte te tellen, men zich in zijne rekening vergist heeft. Wij hebben hier dus niet met 33, maar met een vroeger jaar, waarschijnlijk 30 of 31 te doen.]

Overstrooming in 1468. Extract uit zeker memoriaal, berustende ter kamer van heeren burgemeesteren en regeerders der stad Rotterdam, staande op f°. 265.

»Van een groote vloet. Op den Elf Duysent Maegden avont in 't Jaer duysent vier hondert agt en t sestigh was alsoo grooten vloet dat niemand soo out en was, die sulken vloet beleeft hadde want zij was boven St. Lijsbette vloet die voortijds was doe Suyt Hollandt inbrak, ende sy was anderhalve (?) regt op hooger dan die vloet, die eens was op de palmen sondagh, ende ik JOANNES ALLERTSS sagh dat. Het stond boven op den dijk tot Rotterdam voor die Schiedamsche poort ende stond ter halver dycke ende men sloegh die klock dat het volk te lande waert loopen soude, als sy deden ende daer braken in veel koren lande in Holland en in Zeeland, Alblasserwaert ende Crimperwaert ende overal verdroncken veel beesten maer geen volk."

Grafschrift van den markgraaf van Bergen. In het jaar 1702 werd het oude kerkhof te Bergen op Zoom opgegraven, en vond men het familiegraf der heeren van Bergen. De lijken waren bijgezet in looden kisten, die toen overgebragt zijn geworden naar het zoogenaamde Markiezenhof (thans kazerne), van waar zij in het jaar 1829 weder zijn overgebragt naar de nieuwe roomsch-catholijke kerk.

Op de kist van JAN VAN GLIMES bevond zich op een koperen plaat het volgende inschrift:

»Ycy dort Messire JHEAN, second Marquis de Berges, comte de Walhain, chevalier de l'ordre, conseillier destat et gentilhomme de chambre du Roy, gouverneur cap^{n}. general et grand Bailly de Haynnau, Cap^{n}. de la citadelle en Cambray, lequel a la grande requeste de tous les Seig^{rs} de par deca et pour obvier aux Horribles troubles, qui menassoient ces Paiis se transporta vers le roy en Espagne, ou le xi mois apres son partement, il fina fort catholiquement ses jours en la ville de Madril le xxi de Mai xv^{C}lxvij, le xxxix an de son age, qui pour ses singulières vertus fut uniquement aymé et estimé de tous, et sa mort aultant universellement regrettée que de nul prince, dont il soit memoire, laissant madame MARIE DE LANNOY sa femme, vefve bien désolée, avec la quele il vesquit en paix, accord et amour non croyable lespace de xvij ans sans que Dieu leur octroyat generation, chose fort regrettable que d'un pair si perfaict il n'est sortie ligne qui peult représenter leur inestimables vertus, pries Dieu pour son ame."

Wij kunnen er nog bijvoegen, dat onmiddellijk na zijnen dood MARGARETHA, op last van PHILIPS, het markiezaat in bezit nam en Bergen door den kapitein MANDEVILLE liet bezetten.

C. VAN MAANEN.

Pruiken. WAGENAAR zegt, dl. IV. bl. 98, sprekende van PHILIPS van Bourgondië: »Ook begon men, in navolging des ouden Hertogs, wien het hair uitgevallen was, zig hetzelve te doen afsnyden, en, volgens sommigen, groote Paruiken te draagen, die met hooge hoeden gedekt werden: hoewel ik meen, dat deeze dragt laater opgekomen is." Zijn, zoo als WAGENAAR meent, de pruiken eerst in lateren tijd opgekomen, zoo vraagt men wanneer, en is de naam ook bekend van den man, die zich door de uitvinding daarvan verdienstelijk gemaakt heeft?

N. N.

Een brief van Elisabeth Bekker (vgl. XII. bl. 195). Tot rectificatie diene, dat dr. MAARTEN HOUTTUYN, in deze mededeeling genoemd, niet de broeder, maar de oudste zoon was van dr. WILLEM HOUTTUYN (gest. 1756) en AAGTJE GERRITS SEYLEMAKER. — WILLEM had geene andere broeders dan PIETER, LAMBERT en CORNELIS.

CONSTANTER.

Een brief van Elisabeth Bekker. Bij hetgeen in dit tijdschrift reeds geplaatst is, om deze schrandere vrouw te doen kennen, kan ik nog den volgenden eigenhandigen brief van BETJE WOLFF voegen, die geadresseerd was aan »Mijnheer den Heer WILLEM VAN ORDE op *Byenlust* bij Beverwijk, adres in de Herberg de Prins in de Beverwijk."

»Bon Matin, notre ami! non! ik verzin mij, wel dan goeijе morgen onze vriend, maar wie kan er schrijven in zulk een geweld van

discoursen: het is hier circa 8 uuren des morgens, ik moet schrijven; niemand wil het doen: wel dan! zo gij nog u kunt herinneren dat gij zeker Comandeur (sic) genaamt H...... met zijn vrouw en zuster en zeker vrouwtje en zeker *Luie*tenantje verzogt hebt, staaude in het Pand zo geliefd dan te weeten dat wij continueeren in de continuatie der continuatie van een, fiat ELISABETH, en dieswege dingsdag eerst komende, tijdig met een wagentje zullen stilhouden voor *Byenlust.* Het Partijtje komt ons zo apetijtelijk voor, dat wij het aanneemen en meenen te toonen dat wij lui van ons woord zijn al zijn wij $^1/_3$ van vrouwen. H...... komt misschien niet, maar dat zeid niet, wij zullen u een jong vif *Luietenantje* van ZijnEd. me brengen, genaamt BRAMMETJE DE N........, een heel goed slag van een kind dat ik bezig ben te bekeeren, omdat zijn hard zo goed en onbedorven is, dat hij per force in onzen menistenhemel zijn moet. Aan mij zegd gij » »legt gij u meer gelegen als ik denk aan dat juweel van een vrouw dat vooral mee moet komen" " wel ik kom voor vast al had je ook NERO de Twede, de groote Turk, de Heilige MENNO SIMONS — ja de kroonprins van den Satanschen troon gelogeerd; ja al had gij DORSTMA en de Advocaat, 't raakt mij niet! één opslag van ons oog werkt meer uit dan 100000 duivelbanners zo ze ons in den weg mogten staan.

»Wij hebben ons in alle eenvoud schoon gediverteerd D°. ARKENBOUT zelf die braave man gaf mij 't getuige dat ik er charmant uitzag, en zo veel niet moest werken maar eens uitspannen, de zegen ruste op hem! en heb ik de man ooit beleefdheid gedaan? Nu adieu! zo gij voor dingsdag nog in de stad komt zal ik u gaarn toestaan uw hof aan mij te maaken, met het air van een bedaard vriend haarer Majesteit, want raillerie apart dat gij 't wel met mij meent geloof ik in ernst en dat gij al mijne dankbaarheid er voor hebt is zo waar als dat de wijste menschen wel eens een zedelijke slag van den moolen [hebben] de gezondste menschen wel eens ziek worden en wij allen ééns van ons leven gek zijn. Vaarwel ik ben met de grootste ernst en welmeenenheid"

»Uwe hoogagtster"

»BETJE WOLFF.

»Haarlem 17 $\frac{7}{3}$74."

»Zo je niet van mijn groote DE PEAU verteld zulje bedroeft met mij aangehaalt zijn, ik zalje het nooit vergeven want ik brand en smagt naar berigt van dat goddelijk Mensch."

Hoewel deze brief (althans voor mij) niet overal duidelijk te begrijpen is, waarschijnlijk door de zinspelingen op vroegere gebeurtenissen, zoo als in het begin van den brief, is hij toch zeer geschikt om het karakter der schrijfster te doen kennen.

D. *te D.*

Caspar van Baerle (vgl. XII. bl. 204). Aangaande dezen zoon en naamgenoot van den bekenden dichter, ontleen ik het volgende uit mr. G. MEES, *Caspar van Baerle geschetst:* »Reeds in jeugdigen leeftijd was hem [den dichter] zijn oudste zoon CASPAR tot vreugde." »Met genoegen," schreef V. BAERLE aan den geleerden CUNAEUS, »zal ik hem eenigen tijd te Leiden bij u laten doorbrengen: het is vacantie op zijne school, en die anders dan in vrolijkheid te slijten, zoude hem ongepast schijnen. Hij zal zich, denk ik, bij u beroemen, dat hij wegens zijne vorderingen in het schrijven met eene zilveren pen is begiftigd." Ernstig en vaderlijk was eenige jaren later zijne aanbeveling aan MAESTERTIUS, die aan CUNAEUS in het hoogleeraarsambt der regten was opgevolgd, toen de jonge CASPAR naar Leidens academie vertrok. »Om u te hooren zend ik mijn zoon naar Leiden," waren zijne woorden, »hij zelf had er een groot verlangen naar, te eerder heb ik het hem ingewilligd, daar het mijn voornemen reeds was u dit dierbaar pand te vertrouwen. Ik zal deze schuld moeijelijk bij u kunnen afdoen, en gevoel hoeveel ik u verpligt ben. Gave God, dat het goede, 't welk ik in hem zie, welig opwasse." Reeds aan den avond van zijn leven genaderd, werd V. BAERLE verblijd door de vereeniging van dezen zoon met eene dochter uit het aanzienlijk geslacht VAN PELGROM.

Aan JACOB WESTERBAEN, die door de bezorging van keurige geregten en geestige scherts, veel tot het genoegen der bruiloft had bijgedragen, schreef hij: »niet alleen de aarde, maar ook den oceaan hebt gij ons cijnsbaar gemaakt, en onze reeds door vleesch gevoede maag, door uwen zeezalm op nieuw gestreeld. Om er de saus niet bij te vergeten, hebt gij dien niet met zout of azijn, maar met uwe aardige en vrolijke poëzij besprengd, die even als de visch zelve, ieder regt goed smaakte. De deftige vrouwen zoowel als de jonge meisjes, allen hebt gij doen lagchen. Weldra kom ik met de jonggehuwden te 's Hage. Misschien zullen wij dan den zandweg trotseren om tot u te komen, die onze vreugde zoo zeer vermeerderd hebt."

Aan dit huwelijk had de jonge CASPAR het welligt te danken, dat hij later de eervolle betrekking van consul in Portugal voor Nederland bekleedde. Het is toch niet wel te bepalen in hoeverre eigen bekwaamheid en talenten hiertoe medewerkten.

Echter mogen wij veilig aannemen, dat V. BAERLE zijne kinderen eene goede opvoeding zal gegeven hebben, en hun een grondig onderrigt zal hebben doen genieten.

VAN BAERLE was »vader van een talrijk kroost;" elders meen ik gelezen te hebben dat zijne vrouw [die kort na 1632 stierf] hem *acht* kinderen naliet. Van slechts één der kinderen zijn de verdere lotgevallen in de verhandeling van den heer MEES vermeld. Van de overige schijnt niet meer bekend te zijn. Het is nl. van zijne oudste dochter SUSANNA dat wij iets meer weten. Door gaven van ligchaam en geest schijnt zij evenzeer te hebben uitgemunt. Gelijk haar vader, beminde en beoefende zij de nederl. poëzij, en wist zich door een gelukkig geheugen, het eenmaal gehoorde of gelezene volkomen eigen te maken. Nog vóór V. BAERLES overlijden gaf GERARD BRANDT zijne genegenheid voor de schoone SUSANNA te kennen, doch eerst na eenige jaren bekroonde het huwelijk hunne wenschen. Onder de dichters die hunne lier snaarden was ook VONDEL, die onder de afbeelding der bruid deze regels plaatste:

In geenen Trou-ring blonk ooit Indiaensche paerle
Zoo zuiver, als SUSAN in 't huys-gezin VAN BAERLE,
Zij dooft met haer gezicht den klaersten diamant,
En stookt in 't kilste hart een overkuischen BRANDT.
De schoonheidt, jeugt en deugt verzamen hier te gader
Maer 't rijp verstant verbeelt het oordeel van haer vader.

Ik hoop dat dit H. op weg zal helpen: misschien zal er aangaande de andere broeders of zusters meer te vinden zijn. D. *te D.*

Dood van Teligny (vgl. XII. bl. 41 en 101). Indien MOTLEY (ik heb op het oogenblik zijn boek niet ter hand) vermeldt, dat de schoonzoon van DE COLIGNY in 1557 gesneuveld is, dan verkeert hij in dwaling en heeft den zoon met den vader verward. Volgens DE THOU was het CHARLES DE TELIGNY, edelman van HENDRIK II, die in 1557 te S. Quintijn de cavallerie commandeerde en tegen den last van den opperbevelhebber, den admiraal DE COLIGNY, een uitval tegen de Spanjaarden waagde, waarbij hij doodelijk gekwetst werd. Toen hij, van het slagveld naar de stad gedragen, den admiraal om vergeving voor zijne ongehoorzaamheid smeekte, antwoordde deze: »Ce n'est point à moi, qu'il faut le demander à présent, mais à Dieu; car dans l'état où vous êtes, vous n'avez plus besoin que de sa grâce." Een uur daarna stierf DE TELIGNY. Zijn zoon LOUIS DE TELIGNY was later gehuwd met LOUISE DE COLIGNY. Omtrent hem vergelijke men 't artikel van MARS, bl. 101.

CONSTANTER.

Het oude Gentsche kanaal (vgl. A. R.). Indien B. eene volledige en naauwkeurige beschrijving vraagt van het oude Gentsche kanaal van Gent naar Sas van Gent, gegraven op een octrooi van 26 mei 1547 door KAREL V den Gentenaars gegeven, kan hij veel bijzonderheden daaromtrent vinden in mijn stuk getiteld: »*Opening van 't kanaal van Gent naar Sas van Gent* (4 *April* 1562)," geplaatst in het bijvoegsel van de *Middelburgsche Courant* van donderdag 3 april 1862, N°. 40.

F. CALAND.

Steekspel in 1179 *te Keulen gehouden.* VAN MIERIS deelt in zijn *Charterboek* (dl. I. bl. 121) eene beschrijving mede van een steekspel, 't welk door graaf FLORIS van Holland in 1179 te Keulen zou zijn gehouden. Dit stuk is onecht bevonden. Maar bij wien of wáár vindt men een critisch onderzoek omtrent de onechtheid van dit stuk?

De achtkante boer. Een groot man in hetzelfde vak als CARTOUCHE in Frankrijk en SCHINDERHANNES in Duitschland, schijnt in Holland de achtkante boer geweest te zijn. Maar hoe dikwijls ik dezen naam ook heb hooren noemen, ik heb nooit iemand aangetroffen, die mij iets van hem wist te vertellen. Daarom vraag ik: wanneer heeft de achtkante boer geleefd, en wat is er van hem bekend?

Het op den mond kloppen om iemand onschuldig te verklaren.

»Alsoo de Scheepsraet den Constaepel NICOLAES VALCK onschuldigh hebbe bevonden, int geene den Constaepelsmaet hem heeft betigt, te weeten een *kruytdieff*, *ketel* en *olydieff* te syn, soo word d°. Constaepelsmaet door voorschreeve raed gecondemneert, om voor 't geheele scheepsvolck *op syn mont te kloppen* om den Constaepel te verontschuldigen, waer meede hy hem bevorens heeft betigt en hem te verklaeren voor een eerlyk man.

Wyders word d°. Constaepelsmaet geordonneert geduerende de reyse syn dienst als matroos waer te neemen, behoudens vorige gagie sonder ooyt in de Constaepelscaemer te moogen koomen."

Vanwaar is dit afkomstig?

LABORANTER.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon VIIIste stuk (vgl. XII. bl. 170).

IV. BERNOILLI (DANIEL) of BERNOULLI. Zijn overlijden wordt door meest alle berigtgevers in 1782 gesteld; zijne levensbeschrijving en afbeelding is te vinden in JAC. BRUC-

KERI *Pinacotheca scriptorum illustr.*, Dec. III. N°. VI. Zie *Catal. Bibl. Bunavianae*, t. I. vol. 2. p. 1082.

V. VORSTIUS (JO. HENR.). Het album van dezen is nog voorhanden, waaruit het schijnt, dat zijne spreuk moet geweest zijn *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Het bevat een 50tal inschrijvingen, waaronder van P. CHEVALLIER, G. VAN DOEVEREN, DAN. GERDES, E. HOLLEBEEK, den abt JERUSALEM, J. D. VAN LENNEP, F. A. VAN DER MARCK, N. J. SCHROEDER, J. E. SCHUBERT, FR. SMIT en P. WESLINGH. Over zijne lijkrede op MULDER, zie *Bijdr. gesch. Evang. Luth. kerk*, st. VII. bl. 83—86. Indien de kleur van den reiger in zijn wapen niet afgebeeld noch aangewezen wordt, zal die waarschijnlijk de natuurlijke (*au naturel*) moeten zijn.

XV. De draagpenning van het wapengenootschap *Voor de vrijheid*, *Catal.* van VAN DAM, niet N°. 3694, maar N°. 3696, is gekocht door WILLEMS te Amsterdam voor *f* 2,50.

V. D. N.

Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon VIIIste stuk.

IX. (1792/1793. N°. 298.) In de *Maandel. Nederl. Mercurius. Een en zeventigste deel. Julij tot December* 1791. *Amsterdam bij* BERNARDUS MOURIK. *Boekverkooper in de Nes bij de Vleeschhal,* leest men op bl. 139, in de *Naamlijst der overledenen die begraven zijn binnen Amsterdam*:

»Vrijdag 30 September 1791.

BERNARDUS MOURIK, boekverkooper en uitgever dezes werks. NZK." (Nieuwezijds Kapel.) φ^2—φ.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Agatha Deken (XII. bl. 118, 177). Uit de archiven van de Collegianten van het weeshuis de Oranjeappel en van de doopschgezinde gemeente bij 't Lam te Amsterdam kan ik het volgende mededeelen, dat tot eene nadere oplossing der vraag kan leiden.

Het resolutieboek B. van regenten van genoemd weeshuis vermeldt op f°. 84, dat den 10den februarij 1746 »ter opvoeding is ingenomen AAGJE PIETERS DEKEN, waarvan vader geweest is PIETER TEUNISZ. DEKEN en moeder GEERTRUY BEBBER, gewoond hebbende onder 't geregt van Nieuwer-Amstel of Amstelveen. Grootmoeder is ANTJE PIETERS BRAK en oom GERBRAND TEUNISZ. DEKEN, beiden wonende op de Boterdijk onder den Uithoorn. Het kind is geboren den (datum oningevuld), gedoopt den 10 Dec. 1741 en aan ons gerecommandeerd door JANNETJE KOK, nicht van GERBRAND DEKENS huisvrouw. De vrienden hebben bij 't inkomen van dit kind aan het weeshuis geschonken *f* 500." Geen der hier opgenoemde verwanten komt in de ledematenboeken van eene der doopschgezinde gemeenten te Amsterdam voor. 't Kan intusschen zijn dat één of meer hunner leden waren der doopschgezinde gemeente aan den Uithoorn, die sedert lang vervloeid is en wier archief wel nergens meer voorhanden zal zijn. Uit de aanteekening echter, dat AAGJE, kort na hare geboorte, den 10den december 1741 gedoopt werd, blijkt dat hare ouders (of althans een van beiden) niet tot de Doopschgezinden behoorden en het kind voor het lidmaatschap bij die gezindte ook niet bestemden. Evenwel twijfel ik er niet aan, of zij stonden met Doopschgezinden in naauwe betrekking. Was toch dit weeshuis oorspronkelijk bestemd voor de nagelaten kinderen van ouders, die de weerloosheid voorstonden, en later geopend voor alle weezen die tot de opneming in eenig gesticht niet geregtigd waren of daarin »niet bekwamelijk konden opgevoed worden" — de opneming, al of niet, hing altijd af (en doet het nog heden) van het goedvinden van regenten. Die regenten nu waren allen, op eene of twee uitzonderingen na, in den loop der geheele XVIIIde eeuw doopschgezind. Wie niet met een hunner bekend was en diens krachtige voorspraak niet had, kon geen kind in 't gesticht doen opnemen. Wel hadden, zoo als te regt HET BESTUUR, bl. 177, opmerkt, de Doopschgezinden bij het Lam een eigen weeshuis, maar de gewone regel werd al spoedig, dat alleen weeskinderen uit den geringen stand daar hunne opleiding genoten, terwijl zij, die in den deftigen burgerstand waren geboren, maar onverzorgd achterbleven, aan den Oranjeappel werden opgedragen. Voorts werd dit gesticht bevolkt met weezen, die ten laste kwamen van eene of andere doopschgezinde gemeente buiten Amsterdam, die geen eigen weeshuis had; meestal ging het gepaard met een schenking in eens of een jaarlijksche toelage. Trouwens de weeskinderen in den Oranjeappel genoten godsdienstonderwijs (donderdag om de 14 dagen van 5½ tot 7½ ure 's avonds) van de regenten, die òf Doopschgezinden waren, òf althans den doop der volwassenen op belijdenis voorstonden; meenden zij nu al daarenboven, dat die doop alleen bij onderdompeling mogt worden toegediend, ook de overige Doopschgezinden hadden geen bezwaar tegen deze wijze van bediening, schoon ze van hare noodzakelijkheid niet overtuigd waren. Van daar dan ook dat, hetgeen WAGENAAR (regent van dit weeshuis sedert 1745) in zijn *Amsterdam*, st. II. bl. 343 (f°. uitg.) berigt als eene doorgaande

gewoonte: »de kinderen gaen gemeenlijk bij de Doopschgezinden, die hunne vergadering bij 't Lam en den Toren (NB. *dezelfde* gemeente) houden ter kerke," — in 1770 bij instructie van den binnenvader vastgesteld werd: »hij zal des zondags als mede op de andere kerkdagen des morgens met de kinderen gaan in de kerk van het Lam of bij den Toren, doch des namiddags op den eersten zondag in de maand zal het den vader vrijstaan met de kinderen te gaan naar de kerk der Remonstranten."

Opmerkelijk is het, dat in eene instructie van 1736 alleen van *de* kerk wordt gesproken, zonder eenige nadere aanduiding. Maar in 1770 — en toen werd alleen maar in wettelijken vorm gebragt, wat sedert lang als *costuum* bestaan had — blijkt het, dat men al zeer weinig ruimte gunde aan het remonstrantsch element. Ik geloof dan ook niet, dat het dikwijls gebeurde, wat WAGENAAR t. a. p. zegt, »dat de kinderen, uit het huis gaande, zich niet bij eene en dezelfde gemeente voegden." Regel was het dat zij, na te Rijnsburg te zijn ondergedompeld, hunne attestatie inleverden bij de Doopschgezinden: misschien een enkele maal, maar dan toch hoogst zelden, bij de Remonstranten. Zoo ging het ook met AAGJE DEKEN. Haar werd op belijdenis de doop bij onderdompeling toegediend te Rijnsburg door AGGE ROSKAM KOOL, den 23sten augustus 1760; maar zij kwam later met bewijs van lidmaatschap over bij de doopschgezinde gemeente bij 't Lam, waar ze den 9den februarij 1769 op f°. 38 als zuster werd ingeschreven. Ook in dit ledenmatenboek heet zij, gelijk altijd in alle authentieke bescheiden, AAGJE, en zoo min AGATHA, als haar vader PIETER ooit PETRUS, of haar grootvader TEUNIS ooit ANTONIUS genoemd werd.

CONSTANTER.

Onbekend gedicht van Vondel (vgl. XII. bl. 148). De voorlaatste regel moet stellig zijn »Uw vermaeck was 't groene hart." — De heer C. K. v. S. zegt »eene zonderlinge kleur voor dat ligchaamsdeel." Maar *groen* staat hier voor *jeugdig*, in welke beteekenis het meer voorkomt. Zie *Uitlegk. woordenboek op de werken van* P. KSZ. HOOFT, dl. II. bl. 55. Zoo zegt men van een jonggehuwd man, die zijne jonge vrouw verwaarloost: »Als hij zoo met het groene hout leeft, wat zal hij dan doen als het ouder is?" TANNEKE VAN ERPEKOM, schoon zelve niet piepjong meer, wordt door den dichter voorgesteld als vermaak te hebben geschept in den omgang met jongere, met jeugdige lieden: zoo zegt men van oude lieden wel eens: *hij of zij heeft een jong hart.*

9 Januarij.

Lied: Smijt ze maar op den wagen (vgl. A.R.). De heer BUDDINGH wenscht mededeeling van dit lied. Ik kan hem daaraan helpen. Ik vond het in het liedeboek, *De vrolijke toorenwachter*, Amst. bij B. KOENE, z. j. bladz. 60—62.

Een nieuw lied op den Triumf-wagen van LUCIFER.

Vrienden hoort hier het jubelfeest
Hetgeen ik zal verhalen,
LUCIFER komt zeer blij van geest,
Wil van zijn vrienden halen.
Hij rijdt de wereld in het rond,
Dat is naar zijn behagen,
Hij blaast victorie blij van mond
Al op zijn helsche wagen.

De woekeraar tracht naar het goud,
Doet niet als rapen en schrapen,
Daar hij zijn zinnen op heeft gebouwd,
Kan van zijn schatten niet slapen.
Zijn booien werken nooit genoeg,
Doet knechten en meiden plagen.
LUCIFER roept: »'t is niet te vroeg,
Smijt die maar op mijn wagen."

Hoerewaard en hoerewaardin,
Die hier haar rol gaan spelen,
Als de nering gaat naar den zin,
't Is beter als het stelen.
Zij voeren pracht en hovaardij,
De hoeren zijn haar slaven.
LUCIFER roept: »Kom maar bij mij
Met uw volkjen op mijn wagen."

Dan zijn er ook juffrouws naar den trant,
Die aan de deur maar zitten,
Maar hebben kamertjes achter de hand,
En ook wel stille knippen.
De klanten komen zoo 't behoort:
Wat heb je daarnaar te vragen?
LUCIFER roept: »Kom, maak maar voort,
Gij kunt ook op mijn wagen."

Kom laat ons nog wat verder gaan,
Daar zijn getrouwde vrouwen,
Die niet genoeg hebben aan haar man,
Maar nog een kappelaan na houwen,
Of somtijds wel een kommissaal.
De man moet horens dragen.
LUCIFER roept met blij onthaal:
»Zoo'n vrouw kan op mijn wagen."

Maar ik heb nog veel plaatsen leeg
Voor vele van mijn vrinden.
Mijn vuurtje brandt nu wat ter deeg
Voor die ik maar kan vinden.
Dat komt de bakkers wel te pas
Die 't brood van zeemlen maken,
En dan de bollen wat te ligt,
Die bakker moet op mijn wagen.

Ik kom ook om den mellekboer,
(Dien zou ik haast vergeten)
Die draait den burger maar een loer,
Gaat water voor melk meten.
Zoo komt hij mooitjes aan het geld
En gaat 't zijn wijf t'huis dragen.
LUCIFER roept: »Ook zulk een held
Moet ook maar op den wagen."

Maar de vischwijven wil ik niet,
Die zouden den baas maar spelen,
Dat weet ik van KA en scheele GRIET,
Die kan het niet veel schelen.

'k Ben voor die wijven drommels bang,
Zij zouden mij de hel uitjagen.
Daarom bedenk ik mij niet lang.
Ik wil ze niet op mijn wagen.

Maar de waarzegsters die wil ik wel,
(Die zou ik haast vergeten)
Zij verstaan de kunst van de kaart zeer wel,
Zij zijn daarin doorslepen.
'k Ben op zulke wijven zeer gesteld,
Zij zullen zich niet beklagen,
Zij komen maklijk aan het geld:
Zij moeten ook op den wagen.

De Jood met zijn valsche maat,
Bedrieger van mijn vrinden,
Die komt hier ook schoon te baat
Om zich te laten vinden
»o Way! o way! 't gaat mij niet aan!"
Hij moet dien last toch dragen:
LUCIFER roept: »Voor dat bestaan
Moet hij ook op mijn wagen."

Aansprekers, ja, die wil ik wel,
Dat zijn mijn beste vrinden;
Want zijn er dooden in de hel,
Aanstonds kan men ze vinden
Gesteekt, gemanteld en gebelt;
Men heeft naar niets te vragen,
Zij weten wat hun pligt betreft.
Kom, vriend! kom op mijn wagen!

Triomf! de snijder komt daar aan.
Wat wil die vent toch maken?
Zeg, vriend, is dat niet uw bestaan
Te snijden in het laken?
Door de groote oogen van uw schaar,
Daar velen over klagen,
Trekt gij al menig lapje daar.
Kom ook maar op mijn wagen.

Mijn wagen is thans vol gelaân
Met vele soort van lieden.
Komt, voorwaarts, marsch! het is gedaan.
Laat ons nu maar voortvlieden.
Regt toe, regt aan, de poort maar uit.
Geen mensch zal 't zich beklagen:
De vracht kost niemand eenen duit
Voor 't rijden op mijn wagen.

C. A. Boogaert (vgl. XI. bl. 173). Van denzelfden CORNELIS ADRIAENSZ. BOOGAERT (of BOGAERT of BOOMGAART) is op de bibliotheek van de Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden een boek, getiteld: PLUTARCHUS *van de rust des ghemoedts. In 't Nederl. overgeset door* C. A. B. Dordr. 1644, 12°.

Ik blijf nog altijd vragen wie deze BOOGAERT is geweest. In een exemplaar van zijn *Merck-teycken* staat achter zijn naam geschreven »Delphensis." H. C. R.

Zonderlinge titels van boeken (vgl. A. R.). In de *Naamlooziana* (Amst. 1772, 8°.) bl. xxv der *Inleiding*, zijn als bijdrage tot dit onderwerp zeventien vrij curieuse titels te vinden.

D. *te D.*

Lied van Zoutmans glorie (vgl. XII. bl. 179, 216). Dat dit lied verloren is, zoo als S. v. G. heeft hooren zeggen, geloof ik niet. In een onzer liedeboeken heb ik er een gevonden, dat op de wijze daarvan gaat. Ik herinner mij echter niet waar en heb verzuimd het aan te teekenen. Dit doet mij vermoeden dat het gedrukt zal zijn. Misschien vindt men het in het liedeboek *A la Zoutmans Victorie*, waarvan de Maatschappij van Letterkunde een exemplaar bezit.

P. L. Wz.

Justus Criex (vgl. A. R.). Daar niemand mij eenige verdere bijzonderheden aangaande dr. JUSTUS CRIEX heeft opgegeven, wil ik mededeelen wat ik dezer dagen vond in den *Beschr. Catalogus der Pamflettenverzameling van de Boekerij der Remonstrantsche kerk te Amsterdam, door* H. C. ROGGE, 1862.

Op bl. 20 (1646—1647) wordt opgegeven *Consideratien raeckende t' stuck van leeninghe enz.* 1646 (door zekeren advocaet CRIECKS opgesteld).

Op bl. 66. *Nootwendig berigt op seeckere boeckskens* 1647 (van den advocaat CRIECKS).

Noodige verantwoording voor de .... bancken van leeninghe. Door J. KRIEX, 1658.

Daar dit hoogstwaarschijnlijk dezelfde advocaat is, die het eerst aan de utrechtsche hoogeschool tot dr. in de beide regten bevorderd werd, blijkt hieruit, dat hij later als schrijver is opgetreden.

♀²—♀.

Rederijkerskamers (vgl. A. R.). Onlangs in het archief van Bergen op Zoom bezig zijnde, vond ik het navolgende:

»xxij Dec. 1615. Het gild der Rethorica alhier opgerigt." Het blijkt dat vóór dat tijdstip er geene dergelijke kamer van Rethorica bestaan heeft, daar de gemaakte »keuren," onderworpen werden aan de goedkeuring der magistraatpersonen.

Het gild vraagde vrijdom van accijns wegens de gemaakte onkosten, doch dit werd geweigerd, maar het kreeg van de stad »thien car. guld."

»ij Sept. 1616. Alsoo de gemeene suppoosten en de gildebroeders vā de camer van Rethorica nu onlanx hadden gespeelt public de »Tragoedie van Oedipus," en dat ter contemplatie van de heeren van de magistraat en der stadt ingesetenen is geresolveert dat men hetselve sal begiften en vereeren met de somme van xlij car. guld."

»25 Nov. 1618. Alsoo de Camer van Rethorica alhier nyeuwelijckx binnen deser stadt opgericht, nu onlangs binnen Antwerpen hadden gewonnen in de Rethorijkers camer aldaar de drye hoochste prijsen die heurluyden op heden by sekere gecommiteerden van voorsz. camer sullen worden toegebracht"—en daar zij dan moesten trakteren, kregen zij van de stad ter bestrijding der on-

kosten »twintich car. guld." en tevens zouden er »drye pecktonnen" branden.

C. VAN MAANEN.

Shakspere (vgl. XII. bl. 178). H. R. vraagt onder anderen: »zijn er redenen te vermeenen dat de stukken, die het drama in Italië verplaatsen, niet even oorspronkelijk zijn als de overige." Begrijp ik zijne vraag wel, dan geloof ik dat er dit op geantwoord moet worden. Vertalingen of navolgingen van spelen in andere talen vindt men bij SHAKSPERE niet, de *Comedy of errors* uitgezonderd. De oorspronkelijkste van zijne stukken zijn zeker die welker onderwerpen uit de geschiedenis van Engeland genomen zijn, de zoogenoemde *historical plays* (waartoe evenwel *King Lear* ten onregte gerekend wordt), en die waartoe de geschiedenis van Rome de stof geleverd heeft. De overige, om het even of het tooneel in Italië is of daarbuiten, hebben romans, vertellingen of liederen ten grondslag. Zoo is b. v. de *Troilus and Cressida* uit den roman van Troje, de *Pericles* (die evenwel door velen niet voor een werk van SHAKSPERE gehouden wordt) uit den roman van *Apollonius van Tyrus* genomen. Voor *All well that ends well* en *Cymbeline* heeft BOCCACIO de stof geleverd, hoewel SHAKSPERE toch waarschijnlijk BOCCACIOS werk zelf niet gebruikt heeft, maar navolgingen daarvan) voor *Twelfth tide* en *Romeo and Juliet* BANDELLO, voor *Measure for measure* en *Othello* CYNTHIO, voor *King Lear* en *The Merchant of Venice* de *Gesta Romanorum:* voor dit laatste tevens een oud lied, te vinden in PERCYS verzameling, waar er ook een voorkomt waaraan de (door de meesten niet aan SHAKSPERE toegekende) *Titus Andronicus* zijn ontstaan te danken heeft. De vraag, of onder deze stukken, die welke in Italië spelen, minder oorspronkelijk zijn dan de overige, met andere woorden, of SHAKSPERE zich in de eerstgenoemde minder afwijking van het oorspronkelijke verhaal veroorloofd heeft, moet met neen beantwoord worden.

P. L. Wz.

Eene Boekverkoopersadvertentie in de 17*de eeuw* (vgl. XII. bl. 220). — De mededeeling van den heer J. H. VAN LENNEP heeft mijne aandacht gevestigd op de omstandigheid, dat BALTHASAR LOBÉ, die de aangehaalde advertentie in de *Utrechtsche Courant* van den 28 januarij 1697 plaatste, den 14den mei 1698 poorter der stad Amsterdam werd en den 26sten dier maand werd ingeschreven in het boekdrukkersgild dier stad, waartoe ook de boekverkoopers behoorden. Deze verhuizing van Utrecht naar Amsterdam kan wel een gevolg zijn geweest van de onaangenaamheden, die hem de uitgave van het in die advertentie vermeld traktaatje van professor MUNNICKS hadden berokkend. Hij toch was toen hij verhuisde, in 1698, niet zoo jong meer, als zijnde in 1657, en dat wel te Utrecht, waar zijne gansche familie woonde, en waar hij met vrouw en kinderen gevestigd was, geboren. Zijn zoon ADAM LOBÉ werd den 20sten februarij 1730 ingeschreven in het boekdrukkersgild te Amsterdam en wordt vermeld in den in 1728 gedrukten stamboom der familie TEYLER, bl. 8, als zijnde getrouwd met ADRIANA VAN WESBUS, wier overgrootmoeder was MARIA TEYLER. BALTHAZAR LOBÉ was bloedverwant van ADRIAANTJE LOBÉ, echtgenoot van JOHANNES VAN DE WATER, zoo ik wel heb, mede boekdrukker te Utrecht, grootvader van de echtgenoot van den beroemden professor PIETER VAN MUSSENBROEK.

W. J. C. v. H.

Wis-, natuur- en sterrekundigen (vgl. XII. bl. 13 en 173). In de *Listes alphabétiques des célèbres Belges et Liégeois*, te vinden in het zevende deel van *Histoire générale de la Belgique, par Mr.* DEWEZ, gedrukt in 1807, vind ik nog eenige wis-, natuur- en sterrekundigen uit de XVIde eeuw, die ik hier laat volgen:

LENS, LENSAEUS (ARNOLD DE), geb. te Beloeil bij Ath, † te Moscou 1575 (wisk.) (*).

ORTELIUS (ABRAHAM), geb. 1527 te Antwerpen, † 1598 (wisk.).

STADIUS (JAN), geb. 1527 te Loenhout, † 1579 (sterrek.).

STURNIUS (JAN), geb. 1559 te Mechelen, † 1650 (wis- en natuurk.) (†).

TAISNIER (JAN), geb. 1509 te Ath, leefde nog in 1562 (wisk.).

F. CALAND.

Het kwartlied op oorlogschepen (vgl. A. R.). In »*De Groote Nieuwe Hollandsche Boots-gezel ofte Bataviers Heldenstuk* (Amst.), wed. JAC. V. EGMONT z. j. vindt men bl. 1 en 2 het volgende kwartlied.

Hier zeilen wij met God verheven.
God wil ons de zonden vergeven,
Onze zonden zijn snood en kwaad;
God is ons troost en toeverlaat.

o Heer! wilt dees zeevaart dog zeeg'ne,
Dat ons geen onheil mag bejeeg'nen,
Behoed ons schip en ons bewaart,
In deze en de laatste vaart.

Kwartiersvolk dat daar leid te droomen
Rijst uit den slaap, wilt boven komen,
Stuurmans kwartier komt uit in vree,
Geluk en behouwen reis ook mee.

Een zalige reis wil God verleenen,
Goed weer en wind daar by met eenen,
Een klaar gezigt en voorspoed mee,
Van hier tot op een goede ree.

(*) Bl. 16 geeft S. F. K. LEUS (ARNOLD DE).
(†) Bl. 173 staat STURMIUS (JAN). Welke spelling is de beste?

Is er niet een van onze knapen,
Die binnen 't schip nog leid te slapen,
Die onzen God en Vader eerd,
Moeder en broeder, zuster weerd.

De Heer die wil ons schip bewaren
En al de geen die daar mee varen,
Met al zijn toebehooren goed,
't Staat altemaal in Gods behoed.

Bewaar dog Heer ons schip geprezen,
Voor eenig ongeluk mids dezen,
Voor vuer, voor storm, voor waters-nood
En voor den boozen vijand snood.

Heer helpt ons in behouwe haven,
Daar wij bevrijd zijn voor angst en slaven,
En daar wij danken Uwen naam;
Kwartier heruit, kom aan 't roer staan.

Kwartier kom boven met verblijden,
Bid God den Heer ten allen tijden,
Van ganscher herten geeft Hem eer,
Zo krijgen wij goe wind en weer.

Kwartiers volk wilt van boven komen,
Leg af de slaap en wilt niet schroomen,
Ziet dat je jou niet zeer en doet,
Voor ongeluk ons God behoed.

Kwartiers volk boven, wij verlangen,
Wilt haast ons man aan 't roer vervangen,
Zijn glas is uit, laat hem niet staan,
Zoo mogen wij na de kooy toe gaan.

Gedichten der barden uit Wales. Welke uitgaven bestaan er van de *Triaden*, oorspronkelijke tekst en vertalingen, of beide in één deel te zamen? Het is meer te doen om het historische gedeelte daarvan, dan wel om de druïdische mysteriën die zij bevatten, en waarvan ik meen dat PICTET en anderen reeds vertalingen en uitgaven hebben geleverd. Zijn er ook uitgaven van de andere dichters van Wales? De oude *welsh* namelijk (*kymraig*). PP.

[Het meeste wat er van de poëzij der barden van Wales overgebleven is (ook de Triaden) vindt men bijeen in *The Myvyrian archaeology of Wales, collected out of ancient manuscripts,* London 1801—1807, 3 vol. 8⁰. Het is de oorspronkelijke tekst zonder vertaling. Andere werken, die gedichten der welsche barden, hetzij in het oorspronkelijke, hetzij in vertaling, bevatten, zijn: EVAN EVANS, *Diss. de Bardis*, Lond. 1764, 4⁰.; WARRINGTON, *History of Wales*, Lond. 1786, 4⁰.; JONES, *Musical and poetical relicts of the Welsh Bards preserved by tradition and authentic Manuscr. from remote Antiquity never before published*, Lond. 1784, fol. en *The Bardic Museum of Primitive British Literat. and other admir. Rarities*, ib. 1802, fol.; W. BINGLY, *A tour round North-Wales performed during the summer of* 1798, *containing not only the description and local history of the country, but also a sketch of the history of the Welsh Bards, an essay on the language, observat. on the manners and customs and the habitants of above* 400 *of the rare native plants.* Lond. 1800, 8⁰. 2 voll.; EVANS, *Specimens of the poetry — of the ancient Welsh Bards*, ib. 1764, 4⁰.; J. WALKER, *Translated specimens of Welsh poetry*, ib. 1782, 8⁰.]

Hijsch op! hijsch neer! in 't knekelhuis. Ik herinner mij een gedicht, beginnende met de woorden: *Hijsch op! hijsch neer! in 't knekelhuis.* Ik meen dat het is van een bekenden dichter. Wie kan mij de volgende regels opgeven en den maker noemen? †.

[Wij hebben dezen regel met nog twee of drie volgende ergens aangehaald gevonden als eene proeve van berijmden onzin. Herinneren wij ons wel, dan was het bij VAN EFFEN.]

Tu quoque si vis en *Movens et immobile.* Wie zijn de makers van onderstaande regels.

Tu quoque si vis
Lumine claro
Cernere verum,
Gaudia pelle,
Pelle timorem
Spemque fugato
Nec dolor adsit.
Nubila mens est
Vinctaque frenis
Haec ubi regnant.

Movens et immobile (?)
Ens aeternum, ens perfectum,
Ens in summo mobile,
Quod non tempus secum rapit,
Neque locus in se capit,
In quo non est accidens,
Factor lucis, dator vitae,
Fons virtutis infinitae
Et futurum praevidens.

PETRUS B.

[Het eerste is uit het werk van BOËTHIUS, *De consolatione philosophiae.*]

Een gedicht van Langendijk (vgl. XII. bl. 63). Het stuk waar J. C. K. naar vraagt is getiteld *Op zekere advertentie in de Haagse courant.* Die advertentie was van dezen inhoud: »Wordt geadverteerd aan alle heeren en liefhebbers, dat HANS MICHIEL van Hanover is overgekomen met een partij geleerde Goudvinken, welke verscheiden deuntjes fluiten in geestelijk en wereldlijk. Hij is te bevragen op het Spuij, in de Gezonden Broeder." Het gedicht van LANGENDIJK luidt aldus:

HANS MICHEL GOUDVINK van Hanover,
Professor in de vogelkunst,
Brengt zeer geleerde vinken over
En vraagt een ieder om zijn gunst.

Zij doen hun stemmen lieflijk klinken,
Zij fluiten deuntjes grof en fijn,
Hij heeft veel geestelijke vinken
En vinken die ook wereldsch zijn.

Zoo herr HANS MICHEL kon besluiten
Naar Leijden met zijn school te gaan,
En daar een vink concert te fluiten,
Men nam hem voor professor aan.

Mij dunkt hij moest daar henen springen,
Daar worden de professors rijk,
Die jonge vinken leeren zingen
In 't geestelijk' en 't wereldlijk'.

Neef van Em. van Meteren. Aan wien hebben wij het register op VAN METERENS *Ned. historien*, benevens de beide vertaalde gedichtjens die er op volgen, te danken? In de aanteekening aan het einde van het register noemt hij VAN METEREN zijnen »lieven ende weerden Cosijn" en in de *Voorreden* deelt hij ons mede dat »de Medecyne of ghenees-conste" zijn ambt is. N. N.

Lettres d'un voyageur gueldrois. In 1789 en 1790 verscheen bij J. NIJHOFF te Arnhem een werkje onder dezen titel, luidende de titel verder: »*Lettres écrites de Hollande, d'Angleterre et de Spa, dédiées à Madame la Baronne* DE SPAEN DE HARDENSTEIN. Er komen wetenswaardige bijzonderheden in voor.

De schrijver was, naar ik meen, de baron VAN SPAEN VAN VOORSTONDE, die gezant is geweest te Weenen. Men vraagt of daarvan meer dan twee deeltjes (*parties*) het licht zagen; wat men meer weet van den schrijver; (een eenigzins *eccentriek* persoon); wanneer hij overleed; met wie hij gehuwd kan zijn geweest; of hij afstammelingen naliet enz.

Ziekentroosters bibliotheek, uit den »Inventaris der nagelaten goederen van wylen PIETER ABRAHAMSZ van Enckhuysen, *Zieketrooster,* obiit 1700," naar Indie vertrokken met het schip *Schoondecke.*

Boecken.

D' Gereformeerde Catholyck.
D' weg des levens.
Musicqboeck door UYLENBROECK.
WILLEM EMERS (EMENS?) 5 boecken.
t Heylig A, B, C.
6 *Vrageboeckjes.*
D' Christelycke Ridder off Jacobs Worsteling.
D' Ziele onder de wolcken.
D' Wynstock Christus.
D' Heydelbergsche Cathegismus van H. DE WIT.
D' Oeffeninge Cathegismus van GROENEWEGEN.
19 EEMERS (EMENS?) *boeckjens.*
10 *Cathegismus.* LABORANTER.

Urstisius Script. German. Rerum. VAN MIERIS haalt in zijn *Charterboek*, dl. I. bl. 128 genoemd werk van URSTISIUS aan. Wie zou mij dat werk, immers het Iste deel, voor eenige weinige dagen willen afstaan of mij opgeven in welke boekverzameling het aanwezig is? W. J. C. v. H.

Historische liederen. In vroegeren tijd zong ons volk veel, en gaarne nam het daartoe zijne stof uit voor het vaderland belangrijke gebeurtenissen en roemrijke feiten. In menig een van die liederen komen bijzonderheden voor, die wij bij de geschiedschrijvers vergeefs zoeken. Van zulke liederen heeft dr. J. VAN VLOTEN eene verzameling uitgegeven, doch zeker bestaan er veel meer. Meestal komen zij voor of op losse blaadjes of in boekjes die zeldzaam en moeielijk te bekomen zijn. Wie kan of wil ze mij aanwijzen of nog liever mededeelen.

Lied: Grad' aus dem Wirthshaus nun komm' ich heraus. In den *Gids* van april vind ik gesproken van een lied zoo beginnende, dat gezegd wordt door den pruissischen minister van eeredienst den heer VON MÜHLER gemaakt en zeer populair te zijn. Wie deelt het mij mede of zegt mij waar ik het vinden kan? N. F. H.

[Wij kunnen er N. F. H. terstond aan helpen:

Grad' aus dem Wirthshaus
  Komm' ich heraus.
Strasse, wie siehst du
  So wunderlich aus!
Rechter Hand, linker Hand,
  Alles vertauscht;
Strasse, ich merke wohl
  Du bist berauscht.

Was für ein schief Gesicht,
  Mond, machst denn du:
Ein Auge hast du auf,
  Eins hast du zu.
Du musst betrunken sein,
  Das merk' ich schnell;
Schäme dich, schäme dich,
  Alter Gesell!

Und die Laternen erst,
  (Was muss ich sehn!)
Können auf keinem Bein
  Grade mehr stehn:
Wackeln und fackeln
  Die Kreuz und die Quer,
Laternen, wie seid Ihr
  Betrunken so schwer?

Alles im Sturmkreis,
  Gross oder Klein;
Wag' ich mich nüchtern
  Darunter allein?
Das scheint bedenklich mir
  Ein Wagestück;
D'rum kehr' ich lieber
  Zum Wirthshaus zurück.]

Peter van Os van Breda, boekdrukker te Zwolle in 1429? Eenige dagen geleden ontving ik een in leder gebonden oud boek met platen ter leen, waarvan de titel, waarop JEZUS in volle grootte staat afgebeeld met een' bruinen mantel aan en een stralenkrans rondom het hoofd (*), aldus luidt: »*Dat booc*

(*) Op bl. 3 komt eene curieuse beschrijving van JEZUS voor, die ik hier, om in de »memoriē te prentē", laat volgen.

»Welcke IHESUS was wel te mate lanck vā groetheit eñ eersaem vā aensicht — sijn haer was ghelijck een rijpe haselnote bij nae totten oren, mer voert op ten scolderen so was die v̄gaderinghe dies haers wat bruynre eñ middē op zijn houet een sceydel nae dien ghewoentē der nazareen. Sijn voerhoeft slecht eñ oeck rustich zijn aensicht

vanden leuen ons liefs herē izu cristi derdeweruen gheprint, ghecorigeert eñ merckelijc verbetert met addicien van sconen moralen ende gheesteliken leringhen eñ deuoten meditacien Oec daer toe geuoecht zijnde schoone oracien oft gebeden int einde van elcken capittel ℭ *Item desen boec heeft ooc twee tafelen int begin te weten dye ene vūdē capittelen des boecs Eñ die ander tafel is om te vinden die euangelien vūdē heiligē doer alle tiaer*," en op het laatste blad 346 of pagina 692 na het 182 regels lange vers, getiteld: »ℭ *hier beghint een scoon karmē ofte iubileringe van dē ald' scoonsten naē* (*naam*) *ihesus*," staat: »ℭ *Tot loue goods ende tot heil eñ salichheit alre kersten menschen so is hier vol eijnt dat eerwaerdijghe boec van dē leuen woerden passije verrisenisse eñ gloriose opuaert ons herē iesu mit addicie van sconen moralen eñ gheestelijke leringhen eñ deuoten meditacien eñ ghebeden int eijnde der capittelen* ℭ *Toe* Zwoll *gheprint bij mij* PETER OS *vū Breda Gheeijnt Int iaer ons heeren* 𝔐ℭℭℭℭ𝔛𝔛ℑ𝔛 *dē vijftiendē dach in maert Deo gracias*."

Dus reeds voor de *derde maal* gedrukt in 1429, doch dewijl de eerste 𝔛 door gemis van de bovenste nâar de linkérhand gewende haal veel van eene C heeft, zou het jaartal 1429 in 1519 kunnen veranderen; maar dan blijft weder de vraag, waarom is dan die C zoo klein gezet en niet even groot gemaakt als de vier vorige? en waarom heeft zij het van onderen naar de linkerhand gewende streepje, dat haar weer veel op eene 𝔛 doet gelijken?

Het werk: »*getrocke ende getrūslateert utē boecke des deuoten ende gheleerden man* LUDOLPHI *vū der Carthuser oerden twelc vūdē doctoren in theologia auctentijck ghehouden wort*," is versierd met »*scoene exposicien eñ bedudenissen v̄claert* [*verclaert*] *alsoe wel nae den letterē eñ nae den text als dē moralē eñ gheestelicken sinne*," en gesteld »*bij eend' manierē als van enen dijalogus dats* [*dat is*] *een twisprake tusschē den mensche die daer vraghet eñ vrou Scriptura die daer op elck vraghe antworde is gheuēde* [*gevende*];" het is met eene groote, schoone en duidelijke bijbelletter gedrukt; de eerste (geschrevene?) letter van ieder hoofdstuk, ten getale van 174, is geheel gekleurd, rood, paarsch of blaauw; door iedere hoofdletter is een gekleurd of zilveren van boven naar beneden loopend streepje getrokken; bijna iedere nieuwe zin vangt aan met eene ℭ; zeer veel hoog- en veelgekleurde houtsneêplaten, in drie vakken verdeeld, een groot in het midden en een klein aan iedere zijde, waarop bisschoppen en monniken voorkomen en waarop bijna overal JEZUS met zijne discipelen en MARIA stralenkransen rondom het hoofd hebben, versieren het werk, terwijl tusschen den tekst nog eene menigte kleine plaatjes de »bedudenisse" ophelderen.

De beschouwing der platen geeft misschien wel eenige opheldering omtrent het juiste jaar van den druk van het werk.

De dienaars bij de bruiloft te Kana, bij het maal ten huize van den Pharizeër enz. zijn gekleed als schildknapen ten tijde van JACOBA VAN BEIEREN met puntschoenen, kousen en broek uit één stuk, strak rondom de beenen gespannen, een buisje of rokje tot aan hun midden, eene muts op met eene pluim, doch anderen met eene kap over hoofd en schouders, een in den tempel op een bankje zittend man draagt bijna eene muts als PHILIPS VAN BOURGONDIë, de oom en vijand van JACOBA VAN BEIEREN; eene der dwaze maagden draagt eene muts van achteren in een punt uitloopende waar een sluier afhangt, even als MARIA VAN BOURGONDIë, geh. met MAX. VAN OOSTENRIJK in 1477; bij het nachtelijk bezoek van NICODEMUS en van den hoofdman over honderd aan JEZUS, zijn zij vergezeld van een als boven gekleeden schildknaap met een valk op de regterhand; de boot waar JEZUS in zit te prediken is van voren en van achteren zeer hoog, ja heeft wel iets weg van eene halve maan op de wapens; de poorten zijn versierd met kanteelen, de vloeren met vierkante steentjes en de ramen met zeer kleine ruitvormige glasruiten; de dienaars, die JEZUS gevangen nemen, zijn geharnast met kniestukken, schouderstukken, handschoenen en helmen, terwijl de tuin Gethsemane is afgesloten met horden, even als ons de hollandsche tuin wordt afgebeeld.

Wanneer is nu het werk gedrukt? In 1429 kan het niet zijn; in 1475 werden immers de gegotene letters voor 't eerst gebruikt, en in 1477 de eerste bijbel te Delft gedrukt? Misschien zal in de geschiedenis der boekdrukkunst, als er eene bestaat, deze PETER OS van Breda, boekdrukker te Zwolle wel voorkomen en misschien ook iets over bedoeld werk. Wie wil de moeite doen die geschiedenis eens voor mij op te slaan en te antwoorden op deze vragen: wie was PETER OS van Breda? Wanneer leefde en drukte hij te Zwol? Wanneer verscheen de eerste en tweede druk van dit werk, als de derde druk verscheen in 1429 of 1519?

sonder rompen ende sonder vleckē mit matigher roetheijt gheciert, sijn nase ende sijn mont te mael sijnde sonder begrijp Eenē iōghelicken baert hebbende den haer ghelijc vā verwen niet lanck mer in der kinnē ghedeelt Een simpelick opsien hebbende eñ rijpe mit helen clarē oghen In dē berispen was hi v̄uaerlick in v̄maninghen saft eñ minnelijck blide mit rijpheijt der seden. Onderwijlen screijende mer nūmermeer lachende Die stature zijns lichaems recht eñ wtgherecte armē eñ handē die ghenuechlic waren om sien In sprake swaer ende redelick luttel eñ sedelick. Eñ daer ō is hi mit rechte ghehieten vā DAUID in den psalm: »Scoen van formen bouē allē kinderen der menschē."

Voor een liefhebber of verzamelaar van oude werken, voor een museum of voor eene publieke bibliotheek zou dit werk geld waard zijn: de eigenaar is dan ook niet ongenegen het voor een' redelijken prijs af te staan.

Sas van Gent. F. CALAND.

Peter van Os. Er heeft hier eene vergissing plaats. PETER VAN OS kan in 1429 geene derde editie van het genoemde werk gegeven hebben. Want

1°. Boeken van zoo ouden tijd met jaartal en naam van drukker bestaan er niet. Het oudste boek in Holland gedrukt met jaartal, is, geloof ik, de *Bijbel* van 1477. Bovendien in 1429 kan nog niemand gedrukt hebben dan LAURENS COSTER.

2°. PETER VAN OS is veel jonger. De volgende drukken zijn mij van hem bekend, alle in folio:

Gesta Romanorum (holl. vertaling), 1484.

Der sielen troest, 1485.

Der bien boec, 1488.

Dat sterfboecк oft die conste van sterven, 1488 en 1491.

BERNARDI *Sermones* (holl. vertaling), 1495.

3°. In den tweeden druk van het boek in de vraag genoemd leest men: »Toe Zwoll gheprent in 't jaer ons heeren 1495 bij mij PETER VAN OS van Breda, met die selve litter ende figuren daer sij Tantwerpen eerst mede gheprent sijn geweest." JACOBUS KONING bezat er een exemplaar van. Zie zijnen *Catalogus* bl. 13, N°. 45.

4°. Het jaartal van den derden druk is niet 1429, ook niet 1519, maar 1499. Wij leeren dat uit den catalogus van HULTMAN. Daar vinden wij op bl. 22 onder N°. 106: »Dat booc van den leven ons liefs heren jhesu cristi. Derdewerven gheprint bij PETER VAN OS van Breda, 1499." Het is zonder twijfel hetzelfde werk wat in den catalogus van KONING onder den volgenden, eenigzins verschillenden titel voorkomt: »Dat boeck van jhesus leven met addiciē van schonen moralen en gheestelyke leringhen eñ devoten meditatien eñ ghebeden in 't eynde der capittelen. Toe Zwol gheprent bij P. VAN OS van Breda 1499."

In het exemplaar van den heer CALAND schijnt het jaargetal niet duidelijk te zijn. Tengevolge daarvan heeft hij de laatste C van MCCCCXCIX voor eene X aangezien.

Is misschien »*Dat boeck van Jhesus leven*, Tantwerpen, 1488." (*Catal.* HULTMAN t. a. pl. N°. 104), de eerste druk van het in de vraag vermelde werk? De titel van den tweeden druk zegt ons, dat de eerste van eene antwerpsche pers gekomen is.

Uit de vraag blijkt, dat het eene vertaling is van het werk van »LUDOLPHUS van den Carthuser oerden." Is »LUDOLPH den Carthuser, *Leven ons heeren Jhesu Cristi*," Delft 1488 fol. (*Catal.* NIEUWENHUIJZEN, bl. 66, n°. 1425) eene andere vertaling van hetzelfde werk? Of is het naar een ander handschrift van dezelfde vertaling gedrukt?

In den *Catal.* HULTMAN staat t. a. pl. bij n°. 106 (derde druk van het genoemde werk): »On trouve à la tête de cet ouvrage une ample description manuscrite du celèbre Défunt sur les différentes éditions." Met de mededeeling daarvan zou de tegenwoordige bezitter van HULTMANS exemplaar mij en zonder twijfel vele anderen genoegen doen.

P. L. Wz.

Robinson Crusoë (vgl. A. R., XII. bl. 177). De heer ROOS zou zich verkeerdelijk door een onverdiende beschuldiging tegen den eerlijken DE FOË laten innemen, en mag dr. HARTWIGS ligtvaardige woorden geen geloof aan schenken. Zie hier, hoe de begaafde en doordachte dr. H. HETTNER zich in zijne voortreffelijke *Geschichte der Englische Litteratur* (Braunschweig, VIEWEG u. Sohn, 1856) S. 293 f. over 't geval uit: »Verleumder haben es versucht, DEFOE's Ruhm dadurch zu schmälern, dass sie das Gerücht aussprengten, SELKIRK habe einst sein Tagebuch an DEFOE gegeben, mit der Anfrage, ob es der öffentlichen Mittheilung Werth sei; DEFOE habe es gründlich durchgesehen und jene Frage verneint; einige Zeit nachher sei der *Robinson* erschienen; der *Robinson* sei daher zum grossen Theil jenem Tagebuch entlehnt und treulos daraus gestohlen. *Diese Verdächtigung ist von Anfang bis zu Ende erlogen.* SELKIRK's Geschichte wurde schon im Jahre 1712 [DE FOË's *Robinson* is eerst van 1717] in den Reisebeschreibungen von ROGERS und COOK ausführlich berichtet. Eben so bringt auch in demselben Jahre STEELE's Zeitschrift *The Englishman* N°. 26 einen anziehenden Aufsatz über ihn; SELKIRK's Abenteuer war daher schon fünf volle Jahre vor dem Erscheinen des *Robinson* der Welt vollständig bekannt. Und nach all diesen Berichten war SELKIRK ein viel zu roher und verwilderter Geselle, als dass bei ihm von einem Tagebuche hätte die Rede sein können. Es scheint auch nicht, als sei DEFOE jemals mit SELKIRK in persönliche Berührung gekommen. Manche Lebensbeschreiber setzen einen solchen Verkehr in die Zeit von DEFOE's Aufenthalt in Bristol. Dies ist unmöglich. DEFOE's Aufenthalt in Bristol fällt in das Jahr 1691; SELKIRK wurde aber erst 1709 in Juan Fernandez aufgefunden und kam erst 1711 nach England."

D. V.

Robinson Crusoë. Volgens de *Allg. Bibliographie für Deutschland.* 1862. N°. 22. is de Robinsons-litteratuur onlangs vermeerderd

met A. WERL, *Robinson's Stammbaum. Eine Skizze der Robinson-Jugendliteratur. Nebst eine Abfertigung der H. H.* JUL. PETZHOLDT *und* EMIL HALLIER. *Mit e.* (chromolith) *Robinson-Stammtafel* (in fol.) gr. 16°. (17 s.) *Leipzig. Exped. d. Campe'schen Robinson.* geh. n. 1/6 Rthlr. S. J.

Salomoos Spreuken. In 1755 gaf de boekhandelaar ABRAHAM FERWERDA, te Leeuwarden, wekelijksche vertoogen in het licht over *de wijsheid Salomons.* Elk nommer kostte anderhalven stuiver. 't Voornemen was om daarmede voort te gaan tot het geheele Spreukenboek zou zijn afgehandeld. Is dat voornemen verder dan N°. 21 ten uitvoer gebragt? En wie was de schrijver?

S. J.

Victor Rijckelsma (vgl. XII. bl. 219). T. a. pl. heb ik verzuimd te vermelden, dat het gedicht van RIJCKELSMA gedrukt is in 1621.

J. B.

Dboec van den Houte. Prof. C. P. SERRURE, in zijn *Vaderl. Museum*, dl. IV. bl. 173 vlgg., beschrijft acht verschillende hem bekende drukken van bovengenoemd werkje. Ik ben in staat, hieraan nog een negenden toe te voegen, welke zal moeten worden gevoegd achter zijn N°. 3. † *t Boecxken van den Houte.* Hieronder eene houtsnede, voorstellende CHRISTUS aan het kruis; daarbij zit eene vrouw, in het gewaad van eene kloosterzuster, te bidden. (Als bij N°. 4 van den heer SERRURE.) *Gedruckt Thantwerpen bij de weduwe van* HENRICK PEETERSZ. LEESTEENS.

Aan het einde: *Gheprint Thantwerpen in de Camerstrate, in den Môl by de Weduwe van* HENRICK PEETERSSEN LESTEENS. kl. 8°. van 32 ongenummerde bladzijden. C. P. L.

Lofdicht op Balthasar Gerards (vgl. XII. bl. 218). De eerste druk verscheen in 1588, in 8°. te Leuven bij JOAN. MASIUS. (Zie N°. 26628 der *Bibliotheca Hulthemiana.*) De schrijver was THEOD. GUALTH. VAN DEN BOSSCHE. (Zie *Catal.* van DE SERVAIS, N°. 3548.)

C. P. L.

Willem ten Rhijne (vgl. XII. bl. 218). Omtrent WILLEM TEN RHIJNE kan het volgende welligt SAXO SYLVIUS dienen. Het is te vinden in de »Inleyding door den Vertaaler," op »KAEMPFERS *Beschrijving van Japan*," (druk van 1733, bl. 36). TEN RHIJNE is, even als KAEMPFER, geneesheer van de nederlandsche factorij in Japan geweest. Hij gaf onder anderen: *Excerpta ex observationibus Japonicis physicis etc.* WILHELMI TEN RHIJNE, *de frutice Thea.* Dit werkje, in bovengenoemde bron »keurlijk" genoemd, werd gedrukt in de *Centuria prima Exoticarum, aliorumque minus Cognitarum plantarum* JACOBII BREYNII. Gedani (Dantzig) 1678, folio. In deze centuria komt p. 2, naar mededeelingen van TEN RHIJNE, ook iets voor omtrent den kamferboom. TEN RHIJNE was echter niet wat hij op den titel genoemd wordt, med. doct., botanicus en chimicus van den keizer van Japan, maar eenvoudig wat KAEMPFER was, die, zoo als VAN HAREN het schamper uitdrukt, omdat de goede docter zich, mijns inziens, wat te sterk over onze vernedering in Japan uitliet — »den Hollanders op Desima den baard schoor."

Verder wordt genoemd: WILHELMI TEN RHIJNE, *M. D. Dissertatio de Actaritiae: Mantissa schematica de Acupunctura* (over den japanschen naaldsteek) *et Orationes tres*, (I) *De Chymicae ac Botanicae antiquitate et dignitate.* (II) *De Physiognomia.* (III) *De monstris singula Auctoris ipsius notis illustrata.* Londini 1683.

In het aanhangsel van de *Historie van Japan* noemt KAEMPFER TEN RHIJNE zijn vriend en waardigen voorzaat in hetzelfde beroep in Japan (p. 439).

MAERLANT.

M. Hortensius. N. à WASSENAER gewaagt in zijn *Hist. verhael* enz. XVI: 19*b*. van een' hooggeleerden *Astronomus* MARTINUS HORTENSIUS, in Zeeland te Middelburg, hoe die den 31 oct. 1628 zijne *speculatie had op de gesteernten* enz. Wie weet meer berigten aangaande hem mede te deelen?

J. C. K.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Christoffel van Sichem (vgl. XI. bl. 309). Ik weet niet waar en wanneer hij geboren of gestorven is; doch in 1603 woonde hij te Leiden, en verzocht in het begin van gemeld jaar aan de staten van Holland *sureté de corps* voor den tijd van 8 maanden, waarop het advies van de burgemeesteren van Leiden is ingewonnen.

In 1612 woonde hij te Amsterdam, alwaar hij denkelijk gehuwd was met ANNA LINDEN of LUNDEN. In de Nieuwe Kerk aldaar is op den 29sten september 1615 eene dochter CATHARINA, en op den 4den maart 1618 een zoon CHRISTOFFEL gedoopt.

In de *Geregtsdagboeken* van Leiden van den 24sten september 1612 vindt men van hem het volgende verzoek:

Aen de wijse ende zeer discreeten Heeren Mijn Heeren Burgermeesteren der stadt Leyden.

Versouckende met alle behoorl. reverentie aen mijn E. Heeren voors: als dat CHRISTOFFEL VAN SICHEM, *Burger* en *inwoonder* der stadt van Amsterdam, als dat hij gaerne in desen onsen aenstaende vrije marct vercopen zoude elx zijn gerijf, als dese naer volgende goederen, tzij met openbaren vercoopdach of anders, alzoo hij dat best geraden vinden zal, als naemtlicken: *Schone Oost-Indische lackwercken van veel verscheyden sorten; vergulde en verzilverde harnarschen; schone goude leren, om camers, salen of saletten te vercieren, oock mede schone gouden cussenbladen, en oock wat schone schilderijen, de welcke* HENDRICK LODEWIJCK VAN HAESTENS *UE. onderdanigen burger eenigen aff toecomen, en noch eenige andere rariteyten meer*, hiermede verzouckende als boven, dat mijn E. Heeren dit believen te vergunnen. Dit doende CHRISTOFFEL VAN SICHEM en HENRICK VAN HAESTENS.

Aan hun verzoek is toen voldaan. — De heer BODEL NYENHUIS bezit verscheidene door hem gegraveerde platen enz.

..ELSEVIER.

Carileen (vgl. XI. bl. 352; XII. bl. 21). Het is zoo als het Bestuur t. l. a. p. zegt. Dit is mij gebleken uit een boekje *De zingende zwaan of vervolg op Overtoompse Markt-schipper*, waarin ik, onder andere liederen, er ook ook een vond met het opschrift *De eerste Carileen*. Ik laat hier de eerste regels volgen, want het lied bezit te weinig waarde om het geheel af te schrijven.

Carileen,
Ey! wild u niet verschuylen
In het diepste van het woud;
Maar hoord, mijn Nimphje, hoord,
Ey! maar een woord
Van Cloris enz.

Men ziet hieruit dat het een lied is uit den tijd toen men dweepte met de weiden en bosschen van Arcadië en op zijne buitenplaats geschoren lanen liet aanleggen en boomen tot mannetjes en leeuwtjes opsnoeien, toen men zich met een herdershoed op het doek brengen liet en toch aan zijne pruik gehecht bleef als een Chinees aan zijnen staart. Men ziet hier tevens uit dat Carileen een vrouwennaam is. Het lied bestaat uit vijf coupletten, elk van twintig regels. Er staat boven stemmen *Stemme: Nova*. Wil dit zeggen dat het eene nieuwe wijs is? Nog een paar vragen: Zouden de Carilenen niet uit het Fransch vertaald zijn? en wie brengt mij op het spoor van de tweede en derde Carileen?

ALIQUIS.

Vorstelijke kleederdragt (vgl. XII. bl. 181). De regering van LODEWIJK XIV heeft zoo lang geduurd, dat het moeielijk zal wezen om zonder nadere bepaling die kleederdragt op te geven. Men zou haast in verzoeking komen om daarvoor naar de galerijen van Versailles te verwijzen, waar men »le grand monarque" in verschillende tijdperken van zijn leven, tot vervelens toe, afgebeeld vindt.

Als men echter belang stelt om de verschillende gewaden te zien, waarin zijn opvolger zich bij zijne krooning vertoonde, kan men die uitnemend gegraveerd en uitvoerig beschreven vinden in het volgende plaatwerk: *Le sacre de* LOUIS XV, *Roy de France et de Navarre dans l'eglise de Reims, le dimanche* XXV *Octobre* 1722, gr. f°. atlas formaat.

Dit werk, waarvan een exemplaar in de bibliotheek van het Zeeuwsch genootschap berust, werd op kosten van den koning uitgegeven, en het boek, dat voor mij ligt, prijkt dan ook met het vorstelijk wapen. Naar DE BURE berigt, schijnt het echter niet bijzonder zeldzaam te zijn. In de voorrede leest men: »On a joint au corps de l'ouvrage un nombre d'estampes qui réprésentent le Roy, les Pairs, les grands officiers et d'autres personnes qui le jour du sacre remplissoient les fonctions les plus marquées, avec les differents habillements que l'ancien usage a consacrez à la ceremonie et dont on a exactement décrit les étoffes, les couleurs, la forme et les ornements." φ^2—φ.

Cornelis Vroom, Spiering. Het tapijtwerk, dat vroeger te Londen de wanden der vergaderzaal van het Hoogerhuis versierde, was gemaakt door SPIERING, naar teekeningen van den haarlemschen zeeschilder CORNELIS VROOM. Wat is er van deze twee kunstenaars bekend? Was SPIERING ook een Hollander? Zijn naam schijnt het aan te duiden.

Theorbo. Ik vond onlangs een muzijkwerk vermeld met den volgenden titel: *Select Musicall Ayres and Dialogues for One and Two Voyces, to sing to the Theorbo, Lute or Basse-Violl*. Welk muzijkinstrument wordt daar *theorbo* genoemd? Mijne woordenboeken laten mij hier in den steek.

Mr. Pieter van Veen (vgl. XI. bl. 116, 270; XII. bl. 151). De vragen van de heeren C. KRAMM en P. LEENDERTZ WZ. zijn mij eerst dezer dagen onder de oogen gekomen; anders had ik hun reeds vroeger de gewenschte opgave betreffende het sterfjaar van mr. PIETER VAN VEEN kunnen mededeelen. Men leest toch in de rekening van 's Gravenhage van 1630, f. 392: »JACOBURIJNA (sic) VAN RUYVEN, weduwe Mr. PIETER VAN VEEN, advt: van 's Gravenhage 300 ₶ over het jaer gagie,

waarin haer man gestorven is;" terwijl hij in de rekening van 1629 nog als advokaat voorkomt. Een zijner zonen JACOB was mede advokaat; want in dezelfde rekening 1630 f. 305 leest men: »Mr. JACOB VAN VEEN advocaet 26 ℔ over het maken van twee advertissementen naer het overlijden van zijn' vader." Wanneer alzoo onder het portret van VAN VEEN staat 1636, duidt dit aan het jaar, waarin het gegraveerd is, en was hij derhalve niet later dan in 1564 geboren, daar dit portret hem voorstelt op zes en zestigjarigen leeftijd. Indien men zijn wapen wenscht te kennen, ik ben bereid deswege mede eenige inlichtingen te geven, wanneer dit verlangd wordt.

Onder mijne aanteekeningen vind ik nog het volgende, hetwelk welligt de beide heeren van eenig belang kan toeschijnen. In de rekening van 's Gravenhage 1606 f. 153 verso, komt hij reeds voor als mede-advokaat van 's Gravenhage, op de vaste jaarwedde van 30 ℔. Omstreeks 1622 schijnt hij evenwel die betrekking gedurende eenigen tijd niet bekleed te hebben. Van 1624 tot zijnen dood was hij evenwel weer advokaat der stad. Pensionaris is hij nooit geweest: dit blijkt voldoende uit de rekeningen. In de rekening van 1612 f. 277 leest men nog: »Mr. PIETER VAN VEEN, advokaat, 32 ℔ — 8 sch. voor twaelff exemplaren van zeker boek geintituleerd »*Batavorum cum Romanis bellum*." — Hij is tevens een jaar lang regent geweest van het armen-weeshuis van C. VAN BOSHUYSEN te 's Gravenhage. In 1669 had of verkreeg zekere LAURENTIUS VAN VEEN de beurs van 's Gravenhage voor theologische studiën te Leiden: welligt was deze zijn kleinzoon.

E.

Mr. Pieter van Veen. Ik kan mij niet voorstellen, dat de heeren P. P. en C. KRAMM beiden het jaartal op het portret verkeerd gelezen zullen hebben, al staat het er ook (wat mij onbekend is) niet met romeinsche, maar met onze gewone cijfers op, waarin het verschil tusschen de 6 en de 0 zeer klein en derhalve eene vergissing ligt mogelijk is. Er blijft dus niets over dan aan te nemen, dat de teekenaar van het portret ons in den war gebragt heeft. Want tegen het bewijs, door den heer E. gegeven, valt niets te zeggen. Het is daarenboven, zoo niet zeker, althans zeer waarschijnlijk, dat het grafschrift van HOOFT vóór 1636 geschreven is. Want wij weten, dat HOOFT in vroegeren tijd het toen gebruikelijke schrift bezigde, maar later tot de »latijnsche of ronde italiaansche letter", zoo als hij die noemt, overging. Deze verandering van hand valt tusschen den 23sten november en den 10den december 1635. Van den 23sten november toch van dat jaar is de laatste brief aan BAAK in het oude schrift, van den 10den december de eerste aan denzelfden, waarin hij de ronde letter gebruikt en zich daaromtrent verantwoordt. Nu is het wel mogelijk, dat HOOFT later in eene vlugtige aanteekening of haastig geschreven briefje nog eene enkele maal zich van de oude letter bediend heeft; maar als wij in aanmerking nemen, dat alle gedichten na 1635, waarvan het autograaf nog bestaat, met de latere hand geschreven zijn, en dat orde en naauwkeurigheid eigenschappen waren die HOOFT in groote mate bezat, dan is het niet waarschijnlijk dat hij een zijner gedichten geschreven en een gedicht, hem door eene vriendin toegezonden, overgeschreven zal hebben met de oude letter. Wij hebben daarom alle reden om aan te nemen, dat zijn grafschrift op P. VAN VEEN, dat, even als het grafschrift van TESSELSCHADE op de keerzijde, met oude hand geschreven is, ouder moet zijn dan het jaar 1636.

In de rekeningen, door den heer E. aangehaald, wordt VAN VEEN niet pensionaris, maar advocaat van 's Gravenhage genoemd. Bestaat hier echter wel verschil? Zijn het niet twee namen die een en hetzelfde ambt aanduiden? OLDENBARNEVELD heette 's lands advocaat, zijne opvolgers raadpensionaris. Misschien dat in dien tijd de titel van pensionaris van 's Gravenhage ook nog wel met dien van advocaat afwisselde. P. L. Wz.

Nicolaas van Geelkerken (vgl. XII. bl. 19, 90). Uit mijne aanteekeningen, gevonden in de resolutieboeken van Bergen op Zoom, kan ik 9 Januarij dit mededeelen:

»vij Oct. 1619. NICOLAAS VAN GELEKERCKE (zoo wordt zijn naam daár gespeld) schenkt de stad een werkje, getiteld: *Oost en West Indische Spiegel*, *de navigatie gedaan by den Generaal* JORIS VAN SPILBERGEN." Hij kreeg daarvoor van de stad eene belooning van xlviij car. guld.

Dit levensjaar komt overeen met het door D. F. op bl. 90 medegedeelde.

C. VAN MAANEN.

Portretten door van der Laan. Wie heeft den tekst geleverd voor de door A. VAN DER LAAN in koper gesneden verzameling van portretten, die door den leeuwarder boekhandelaar A. FERWERDA in de vorige eeuw in het licht is gegeven onder den titel van: *Afbeeldingen en Levensbeschrijvingen van eenige voorname Perzonen*, *waaronder eenige der eerste Hervormers*, *die ten kosten van goed en bloed den waren godsdienst hebben tragten voort te planten?* De verzameling kostte 28 stuivers. S. J.

De tooneelspeelster Lobé. In het *Nederl. Magazijn* komt in het N°. van junij 1862 een artikel voor, getiteld: »*uit den tijd van koning*

Lodewijk", waarin o. a. bl. 184 melding wordt gemaakt van »*Mademoiselle* LOBÉ als voornaamste actrice van het Fransche Tooneel te 's Gravenhage", die aldaar destijds (1806) soirées hield, waarop zelfs vreemde gezanten, o. a. de graaf VAN NESSELRODE verschenen. Ik heb in vroegere jaren veel over die mademoiselle LOBÉ hooren spreken. Van waar was zij, welke rollen vervulde zij, en wat is van haar geworden?

X. X. X.

TAALKUNDE.

Commiesbrood (vgl. XII. bl. 27, 162). In den *Militairen Spectator* van 1859 is door den heer majoor WEITZEL, onzes inziens op goede gronden, de benaming hiervan verklaard. Vroeger werden de compagniën aangeworven, gekleed en gevoed door hare kommandanten, en behoorde dus alles aan de compagnie. Of wel de manschappen deden zich in den kost bij de vivandiers of zoetelaars. Men had dus compagnies gelden, compagnies wapens, compagnies brood, enz., welke laatste benaming langzamerhand verbasterd werd in »*commiesbrood.*"

C. VAN MAANEN.

Rantsijn, *garsijn* (vgl. XII. bl. 93). De naam »garsijn-molentje" zou alligt aan garzijnen, zoo als de Amsterdammers uit de dagen van BREERO de razijnen noemden, doen denken — indien razijnen maar gemalen werden. Beter zal het zeker zijn *rantsijn* te houden voor een verbastering van *garancine*, met weglating van de eerste syllabe die te veel overeenkomst had met het augment *ge*, om door Noordhollanders niet te worden afgekapt: *garsijn* is dan de zamentrekking van hetzelfde woord. CONSTANTER.

Buitenslands. Een onzer medewerkers, die in een door hem ingezonden artikel *buiten 's lands* geschreven had en daarvoor *buitens lands* gedrukt vond, vraagt aan de redactie of den corrector, hoe dit woord behoort geschreven te worden.

Daar deze verandering niet door den corrector, maar door mij gemaakt is, ben ik het die mij daaromtrent moet verantwoorden. Gaarne gun ik ieder de meest mogelijke vrijheid in allen opzigte, ook ten opzigte van de spelling; maar indien wij de honderd of meer artikelen, die elk nommer van den *Navorscher* bevat, wat de spelling betreft onveranderd lieten afdrukken, wij zouden daarmede onzen lezers eenen slechten dienst bewijzen. Hun zou het, en met reden, onaangenaam zijn met iedere halve bladzijde eene andere spelling aan te treffen. Ik vertrouw daarom dat onze medewerkers het zullen goedkeuren, dat ik in hunne bijdragen zooveel verandering maak als tot het verkrijgen eener eenparige spelling vereischt wordt. Alleen in die, welker schrijvers als beoefenaars der taalwetenschap bekend zijn en in sommige opzigten eene eigene spelling volgen (b. v. de heeren mr. J. VAN LENNEP en dr. J. VAN VLOTEN), meen ik mij geene verandering te mogen veroorloven. Meent iemand, dat mijne veranderingen niet altijd verbeteringen zijn, ik antwoord hem, dat aanmerkingen of teregtwijzingen daaromtrent mij altijd welkom zullen wezen.

De vraag, hoe *buitenslands* geschreven moet worden, hangt af van de beantwoording eener andere, namelijk, welke is de oorsprong van de *s* in het midden van dit woord? Is zij eene verkorting van *des*, den genitivus van het lidwoord, en staat *buitenslands* voor *buiten des lands*, of is zij iets anders? Voorzeker heeft in onze nieuwe taal het voorzetsel *buiten* nooit eenen genitivus achter zich. Maar *buitenslands* kan vroeger ontstaan zijn. Wij moeten daarom vragen: gebruikte men vroeger *buiten* met den genitivus? Prof. BRILL schijnt het te meenen: immers hij zegt *Holl. Spraakl.*, bl. 692, »in *binnenslands* en *buitenslands* strijdt de uitgang noch tegen het geslacht des naamwoords, noch tegen den naamval door het voorzetsel gevorderd, hoezeer *binnen* en *buiten* veelal met eenen anderen naamval voorkomen." Ik herinner mij echter niet deze voorzetsels ooit met den genitivus ontmoet te hebben: wel vinden wij b. v. *Lekensp.* I. cap. 31, vs. 38, *buten sijnre naturen*, maar dit kan even goed dativus als genitivus zijn, en ik zou het liefst voor dativus houden, omdat *buiten* bij onze ouden gewoonlijk met dezen casus voorkomt. Sterker bewijs schijnt wat wij in het *Leven van St. Christina* lezen, vs. 475,

Daer jaegdenghe de honde
Buten weghs, al sonder sparen,
Doer doerne die scaerp ende stekende waren;

doch ik houd daar de *s* in *buten weghs* niet voor eenen verbuigingsuitgang.

De *s* van *buten weghs* en ook die, welke slotletter is van *buitenslands* (indien althans, zoo als ik vermoed, *buiten* met den genitivus niet gevonden wordt) heeft eenen anderen oorsprong. Ons volk sluit gaarne bij woorden en bijwoordelijke uitdrukkingen met eene *s*. Somtijds is die *s* het teeken van den genitivus: zoo zijn *daags*, *'s avonds*, *blootshoofds*, *ondanks*, *geenszins* absolute genitiven. Meestal echter is zij eene later aangevoegde let-

ter zonder beteekenis. Wij vinden haar dan ook aan het einde van vele woorden, die men vroeger zonder *s* schreef. Daartoe behooren *thans*, *ergens*, *dikwijls*, *bijkans*, waarvoor onze ouden *te hant*, *ergent*, *dicwijl*, *bicant* schreven. Voor ons *kortelings*, *schrijdelings*, *ruggelings*, vinden wij bij KILIAAN nog *korteling*, *schrijdeling*, *ruggelink*. Nevens *billic* komt in *der Minnen loop billics* voor. Ons *bij tijds* luidt in het Friesch *betîd*, en daarentegen ons *onderweg* in het Hoogduitsch *unterwegs*. Dezelfde paragogische *s* ontmoeten wij in *achterbaks*, *buitengaats*, *tusschendeks*, *tusschentijds* enz., ook in *buten wegs*. Dat zij in dit laatste woord eene paragogische is, wordt hierdoor bewezen, dat bij onze ouden *buten wegs* en *buten wege* afwisselen. Van den vorm zonder *s* treffen wij voorbeelden aan in *Horae Belg.*, P. VI. p. 101.

Want ghisteren als ic quam allene
Op ene vierwechstede buten weghe.

en bij STOKE, VII. 671.

Wil hi buten weghe iet.

Is het dus niet te bewijzen, dat *buiten* in onze taal met den genitivus gebruikt is en is derhalve de laatste *s* in *buitenslands* eene bijgevoegde letter zonder beteekenis, niet een verbuigingsuitgang, dan kan ook de eerste *s* van het woord dit niet zijn. Deze is even als de andere geheel zonder beteekenis. Het blijkt ook, dat zij zonder schade gemist kan worden. In sommige woorden, wel is waar, komt zij altijd voor, b. v. in *binnenshuis*, *buitenshuis*, *buitenstijds*, *overshands;* doch andere spreken wij nu eens met, dan eens zonder *s* uit, wij zeggen *onderhands* en *ondershands*, *buitendijks* en *buitensdijks*.

Vraagt men naar de oorzaak der nuttelooze inschuiving van deze letter, zij is, geloof ik, de volgende. Het volk geeft gaarne denzelfden uitgang aan twee woorden die nevens elkander staan en bij elkander behooren. Wij vinden er een voorbeeld van in *allenken*. Toen men hier begon aan het einde eene *s* uit te spreken, duurde het niet lang of ook in het midden werd eene *s* gehoord en men zeide *allenskens* of *allengskens*. Andere voorbeelden leveren ons de werken uit de 15de eeuw. Ik deel er hier een paar mede uit de vertaling der *Gesta Romanorum*. Wij lezen daar cap. 12: »So geboerdet aldus gaende dat hi quam tot een ryvier van *alten* puren fonteyne," en wat verder: »ghelijck enen hont is een *alten* trouwen beest," ja zelfs cap. 17. »onse heer hevet eene herberghe, een kellenaer van den *alderen* besten wijn." Doch wij behoeven niet eens zoo verre terug te gaan: hoe dikwijls hooren wij nog intensive bijwoorden op dezelfde wijze verbogen als het bijvoegelijke naamwoord waaraan zij tot bepaling dienen, b. v. »eene *verbazende* groote menigte", »een *heele* hooge toren"? Zoo is ook *buitenslands* ontstaan. Oudtijds zal men gezegd hebben *buten lande;* maar toen men den uitgang van den dativus door eene *s* vervangen had, veroorzaakte deze *s* de plaatsing eener andere achter het eerste der beide woorden.

Doch al was het bewijsbaar, dat in de middeneeuwen *buiten* enkele malen met den genitivus gebruikt werd, dan zou toch de eerste *s* in *buitenslands* geene verkorting van *des* kunnen zijn. Want wanneer een zelfst. naamwoord voorafgegaan wordt door een voorzetsel, waarmede het dikwijls verbonden voorkomt, pleegt men veeltijds het artikel weg te laten. Zoo zegt men *achter huis*, *van huis*, *in huis*, *in stad*, *naar stad*, *op weg*, *op reis*, *op zee*, *op stoel*, *op wacht*, *op zolder*, *op stroom*, *op stok*, *op stoep*, *op stal*, *over ijs*, *over boord*, *aan boord*, *aan wal*, *aan tafel*, *voor anker*, enz. Onze ouden, die daarin nog verder gingen dan wij, bij wie wij het lidwoord dikwijls weggelaten vinden waar wij dit nooit zouden doen, b. v. in *buten weghe*, *buten woude*, *over berch* enz., zullen dus wel in geen geval *buten des landes* gezegd hebben.

Men moet derhalve schrijven *buitenslands:* niet *buiten 's lands*, omdat de *s* geene verkorting van *des* is; ook niet *buitens lands*, want bleef *buten lande*, ook waar het de kracht van een bijwoord had, toch, wat zijnen vorm betreft, een zelfstandig naamwoord door een voorzetsel voorafgegaan, — *buitenslands* is dit niet meer en kan niet anders dan als *één* woord, als een bijwoord, verklaard worden.

P. L. Wz.

Tuischen. Ik vond het woord *tuischen* in meer dan een nederlandsch woordenboek, voor *ruilen*, het duitsche *tauschen*. Bij KILIAEN is het *permutare*. Is het in die beteekenis door eenig gezaghebbend schrijver gebruikt? Bij HOOFT komt het voor in de beteekenis van *spelen*, *dobbelen*, in welken zin het ook bij KILIAEN wordt vermeld. †.

Paet. Voor mij ligt: *Den Sentbrief Pauli tot de Romeynen op stichtsanghen geset en nu eerstmaal op dicht gestelt door* JAN FRUITIER *enz. tot Leyden by* JAN PAEDTS JACOBS*zoon*, *woonende aen de breede straet in de Gulden Paet. Anno* 1582. Met boekdrukkersmerk en de spreuk Æqualitate.

Wat is een *paet*, het uithangbord of de gevelsteen van des uitgevers woning?

D. F.

Geren (vgl. XII. bl. 182). Ook elders is onder dien naam een kaartspel in zwang, ook wel *verkeerd jassen* genoemd. Ik ben daaromtrent door een deskundige ingelicht, die het beschrijft als een spel, dat door vier

personen gespeeld wordt, waarbij elk 8 kaarten ontvangt, waarvan de laatste door hem die geeft gekeerd wordt en troef is. Die nu *geren* wil, d. i. alle slagen maken, mag van één der medespelers eene kaart vragen, die hem daartoe ontbreekt, geeft daarvoor eene af, die hij 't best missen kan, en maakt troef volgens zijn spel. Wordt er geene *geer* geannonceerd, dan speelt men rond, waarbij hij wint die geen slag maakt, terwijl hij die alle slagen maakt eene zoogenaamde *stille geer* speelt, waarvoor hij viermaal ontvangt wat voor de winst van eene *geer* wordt betaald. Ook kan in dit spel *sans prendre* gespeeld worden, dat driemaal de winst van eene *geer* geeft, en ook wel *jas* en *nel.*

Welligt is het woord *geren* eene verbastering van 't fransche *guerre*, dewijl ook in dit spel de spelers elkander trachten te kloppen. J. C. K.

Tu en vous (vgl. XII. bl. 222). *De Navorscher* maakt het vragen inderdaad al te gemakkelijk; bij 't minste nadenken toch had zich anders de steller dezer vraag ten antwoord moeten geven, dat het *vous* in deze versregels den overmachtigen *Sire*, het *tu* daarentegen den *onmachtigen* sterveling gold.
D. V.

Zeetermen. N. à WASSENAAR spreekt in zijn *Historisch Verhael*, dl. VII. bl. 62, van een paar eigenaardige uitdrukkingen, bij de zeevaarders in zwang. Als er bij de vloot een schip is, dat de rest niet volgen kan, noemen zij dat *de koe.* Hebben sommige scheepstimmerlieden het ongeluk, dat de door hen gebouwde schepen niet goed zeilen, dan worden deze *dopmakers* genoemd. Zij deze termen nog in gebruik of door andere vervangen? J. C. K.

Herinneren (vgl. A. R.). Het laatst uitgekomen stuk van den *Taalgids* (dl. IV. n°. 1), bevat een artikel van dr. L. A. TE WINKEL, *Over de beheersching van het werkwoord herinneren.* De schrijver vermeldt daar wat er over dat onderwerp geschreven is en noemt in de laatste plaats de opstellen van dr. DE JAGER. Na eerst van dat in de *Verscheidenheden op het gebied der taalkunde* gesproken te hebben, zegt hij: »Later in zijne *Nalezing op* LULOFS' *Glossarium*, 1846, bl. 54 en in het *Magazijn van Taalkunde*, I. 205, kwam hij op het vroeger door hem beweerde terug, met de juiste opmerking, die ook nu nog geldt, dat nog niemand zijn gevoelen wederlegd, en de door hem gestelde vragen opgelost heeft."

Den heer TE WINKEL schijnt het dus onbekend gebleven te zijn, dat ik in den *Navorscher* (VIII. bl. 367—371) vrij uitvoerig over den naamval dien *herinneren* bij zich moet hebben gesproken en het gevoelen van dr. DE JAGER wederlegd heb, en zoo ik meen op afdoende wijze. Noch dr. DE JAGER, noch prof. DE VRIES, die ik beide door eenen afdruk in staat gesteld heb, kennis te nemen van mijn artikel, zijn er tegen opgekomen. Ik meen het er dus voor te mogen houden, dat zij door mijne bewijzen overtuigd zijn.

Dr. TE WINKEL brengt de questie, die, zoo hij meent, »nu veertien jaren heeft gerust", weder ter sprake en »ik doe het," zegt hij, »met te minder schroom, omdat hetgeen door mij aangevoerd zal worden, geenszins de strekking heeft om het twistvuur op nieuw te doen ontbranden, maar veeleer om partijen te verzoenen. Ik hoop namelijk beide in het gelijk te stellen, natuurlijk voor zooverre dit mogelijk is, en zij niet te exclusief zijn geweest door elkanders gevoelen onvoorwaardelijk te veroordeelen. Maar het beweren, dat de eene partij zoowel als de andere in haar goed recht is, dat zoowel de eene als de andere uitdrukking voor onberispelijk moet gehouden worden, onderstelt dat er verschil in beteekenis bestaat, dat wij naar gelang der omstandigheden *aan* moeten gebruiken of weglaten. Gelukt het mij dit aan te toonen, dan hoop ik de overtuiging verwekt te hebben, dat onze taal ééne uitdrukking rijker is, dan velen tot nu toe gedacht hebben."

Iemand aan iets herinneren, zegt de heer TE WINKEL, »verschilt in gebruik en beteekenis van *iemand iets herinneren.* Is het wel denkbaar, dat het voorzetsel *aan*, op eene te voren ongehoorde wijze, bij *herinneren* gevoegd, niet de geheele opvatting van het woord zou hebben gewijzigd? De verandering van den datief des persoons in den accusatief, d. i. de verandering van den insgelijks werkenden persoon, die de gedachte weder in zich opneemt, in een bloot lijdelijk voorwerp, is het sprekendste bewijs, dat de gansche werking *herinneren* anders gedacht wordt. Maar wat beteekent *aan* dan in *iemand aan iets herinneren?* Wanneer wij de menigvuldige beteekenissen van dat voorzetsel en bijwoord doorloopen, dan bevinden wij, dat die van richting naar of nadering tot iets de meest gewone is. Wij zeggen *aan de deur*, *aan de stad*, *aan de poort*, *aan de grenzen*, *aan den oever komen* en *brengen; iemand tot aan zijn huis, tot aan het schip geleiden;* en eene groote menigte werkwoorden van beweging kunnen met *aan* zamengesteld worden, om het naderen tot of het komen bij iets uit te drukken, als *aangaan*, *aanloopen*, *aanhuppelen*, *aanspringen*, *aandrentelen*, *aanstappen*, *aanrennen*, *aanvliegen*, *aanvaren*, *aanzeilen*, *aanduwen*, *aandrukken*, *aanbrengen*, *aanvoeren* enz. enz. — *Aan* heeft bij ons ontegenzeggelijk de beteekenis van *naar iets heen*, en de gansche uitdrukking *iemand aan iets herinneren*, die

van *iemand met zijne gedachten naar iets heen leiden*, zijne gedachten, zijn ik, dus hemzelven, bij dat iets brengen, zoodat hij het ziet, er zich van bewust wordt. Meer beteekent *iemand aan iets herinneren* bij ons niet. Het verder zich te binnen brengen, dat door *zich herinneren* uitgedrukt wordt, blijft aan de willekeur van hem, die *aan iets* herinnerd is overgelaten: hij kan, zoo het hem onaangenaam is, het denkbeeld terstond weder laten varen, of wel, hij kan er zich in verdiepen en trachten het zich geheel te herinneren. *Aan iets herinneren* staat tot *iets herinneren* in dezelfde verhouding als *aan iets denken*, tot *iets bedenken* of *overdenken*. Men kan b. v. *aan eene belofte, aan eene afspraak denken*, ze niet ververgeten, en zelfs meenen, dat men er behoorlijk gevolg aan geeft, terwijl men toch slechts een gedeelte van het beloofde of afgesprokene volbrengt, omdat men het overige vergeten is. Wie gewoon is op zijne woorden en op die van anderen te letten, zal erkennen, dat bij *herinneren* een zelfde onderscheid bestaat. *Iemand zijne belofte* of *eene afspraak herinneren* beteekent, hem die gansche belofte of afspraak meer of minder in bijzonderheden in het geheugen terug brengen, *hem er aan herinneren*, zegt niet veel meer, dan hem herinneren dat hij iets heeft beloofd, of, dat er eene afspraak bestaat. Zoo zal men tot iemand zeggen: *Als gij A. ziet, moet gij hem eens aan onze afspraak herinneren. Hij schijnt niet meer te weten, wat hij beloofd heeft, herinner het hem eens goed en naauwkeurig. Als ik er niet aan denk, wilt gij er mij dan aan herinneren? Het gezigt van dat huis herinnert mij telkens aan zijn voormaligen beminnelijken bewoner. Dat portret herinnert mij zijne geheele persoonlijkheid.*"

Ik vrees, dat de heer TE WINKEL hier door zijne zucht om de strijdende partijen te verzoenen, tot een gevoelen gekomen is, dat hij bij nader inzien zal moeten opgeven. Zucht om te verzoenen acht ik hoog op het gebied van het practische leven, daar zeg ik, en wie niet met mij, zalig zijn de vredestichters; maar op het gebied der wetenschap behoort zij niet te huis. Daar brengt zij ons onzes ondanks alligt tot een transigeren met de waarheid, tot een geven en nemen, dat zekere schade aanbrengt, waartegen slechts deze sobere winst overstaat, dat wij de eigenliefde streelen van dezen of genen onwaardigen dienaar der wetenschap, wien het niet te doen is om de waarheid aan het licht te brengen, maar om zijnen haan koning te doen kraaien. Neen! hier zoo ergens geldt het *pax paritur bello* van EPAMINONDAS. Hier moet gestreden worden tot dat de waarheid duidelijk blijkt; en is ook de eene of andere der strijders te stijfzinnig om kamp te geven, zoo de omstanders maar zien welke de uitslag van den strijd is, is er genoeg gewonnen. Dat de heer TE WINKEL, indien hij zich voor eene der beide constructies verklaard had, het twistvuur op nieuw zou hebben doen ontbranden, hier voor bestaat geene vrees. LULOFS, de eenige die er zich boos over gemaakt heeft, is dood en begraven, WEILAND, SIEGENBEEK en BRUINING zijn het insgelijks. En noch dr. DE JAGER, de laatstovergeblevene der deelnemers aan dien strijd (ook al denkt hij nog over *herinneren* als in 1858), noch ik, die er mij later in gemengd heb, zullen dwaas genoeg zijn, elkander zwart aan te zien, veel minder hatelijkheden te zeggen, omdat wij het over de regering van een werkwoord niet eens zijn.

Omtrent den oorsprong van het woord *herinneren* is dr. TE WINKEL het vrij wel met mij eens. Ook hij erkent, dat het niet in verband staat met het oude *in inne maken* of *worden*, dat reeds lang verouderd was, toen *herinneren* in gebruik kwam. Beide houden wij het er voor, dat dit in het begin der 17e eeuw geschiedde en dat het niet zeker is of wij *herinneren* als een toen hier te lande ontstaan of een uit het Hoogduitsch overgenomen woord moeten beschouwen. Ik achtte in 1858 het eerste, hij acht het laatste het waarschijnlijkst, en ik erken dat er voor zijn gevoelen veel te zeggen is. Dit verschil evenwel doet hier niet ter zake. Want zeker is het, dr. TE WINKEL wijst het even als ik, ten deele met dezelfde voorbeelden, aan, dat men in geheel de 17e eeuw *herinneren*, of gelijk men toen nog schreef *erinneren*, met den accusativus van de zaak en den dativus van den persoon construeerde en er de beteekenis aan hechtte van *te binnen brengen*. Zoo deed men ook nog in de 18e eeuw. »Voor zooverre mij bekend is," zegt de heer TE WINKEL, »was WEILAND de eerste, die zich openlijk verklaarde tegen het gebruik van *aan* bij den naam der zaak, eene constructie, die waarschijnlijk eerst in zijnen tijd in gebruik kwam." In het begin dezer eeuw dus kwam *herinneren aan iets* in gebruik. Het vond zoodra het in gebruik kwam algemeene afkeuring. WEILAND, BRUINING, SIEGENBEEK en LULOFS lieten er zich tegen hooren. BILDERDIJK alleen nam het in bescherming, maar niet alleen is zijne verklaring van het woord van dien aard, dat dr. TE WINKEL niet schroomt haar voor onzin te verklaren, maar hij heeft er ook later (*) eene andere van gegeven die de vroegere omverre werpt. Eerst in 1844 trad dr. DE JAGER op met eene zeer scherpzinnige verdediging van *herinneren aan iets*, die echter aan dr. TE WINKEL even als aan mij onvoldoende is voorgekomen.

Iemand aan iets herinneren is dus in WEI-

(*) Ik heb de plaats aangehaald *Nav.* VIII. bl. 368.

LANDS tijd, dat is omstreeks het begin dezer eeuw in gebruik gekomen. Het verschilt in beteekenis van *iemand iets herinneren*, zegt dr. TE WINKEL, wie gewoon is op zijne eigene woorden en die van anderen te letten, zal dat erkennen. Maar ik meen toch ook, dat ik gewoon ben te letten op hetgeen ik zeg of hoor zeggen, en mij is dat verschil in beteekenis niet gebleken. *Herinneren* met den accusativus van de zaak en met *aan* worden, behalve in gevallen waar men nooit *aan* zegt, door elkander gebruikt. *Herinner hem onze afspraak* en *gij moet hem daar eens goed aan herinneren*, hoort men zoowel als *als gij A ziet moet gij hem eens aan onze afspraak herinneren* en *herinner het hem eens goed en naauwkeurig*. Ik beweer hiermede niet, dat dr. TE WINKEL niet goed heeft waargenomen, maar dat hij zijne waarnemingen niet verre genoeg heeft uitgestrekt. Ik wil gaarne gelooven dat enkele personen het genoemde onderscheid make, en hoe dit komt zal ik straks verklaren, maar de meeste maken het niet.

Vragen wij nu, hoe kwam het dat men in WEILANDS tijd begon van *herinneren aan iets* te spreken, dan is het antwoord niet twijfelachtig. Het was niet om een fijn, door velen naauwelijks gevoeld onderscheid van beteekenis uit te drukken, maar eenvoudig gedachtelooze navolging van hetgeen men in Duitschland sprak. *Herinneren aan iets* is een germanismus. Nu keur ik het wel niet onbepaald af, dat men woorden uit het Hoogduitsch overneemt. Hebben wij woorden noodig om onze gedachten duidelijk uit te drukken en wij bezitten die niet in onze taal en zien geene kans ze door afleiding of zamenstelling te vormen, waarom zouden wij dan niet eene vreemde taal te hulp roepen? En waarom niet het Hoogduitsch zoowel als iedere andere, al maakt ook de naauwe verwantschap van deze taal met de onze, dat wij er bijzonder voorzigtig mede moeten te werk gaan. Maar wij bederven of verarmen onze taal door het overnemen van een woord uit het Hoogduitsch:

1°. Wanneer wij er een beter woord voor bezitten. Zoo heeft men sedert eenige jaren het woord *ijzerbaan* bij ons in gebruik willen brengen. Dat woord deugt niet, want eene *baan* is bij ons iets anders dan een *weg*. Doch al ware dit zoo niet, toch zou het af te keuren zijn, want wij bezitten het woord *spoorweg*, dat beter is dan het hoogduitsche *eisenbahn*, omdat het eene duidelijker voorstelling geeft van het voorwerp dat wij er mede te kennen geven.

2°. Wanneer de vorm van het woord in strijd is met de regelen onzer taal. BILDERDIJK spreekt *Krekelz.*, dl. I. bl. 104 van'

het vaderland van hengst en auerössen.

Doch willen wij het hoogduitsche *auerochs* in onze taal overbrengen, dan moeten wij zeggen *oeros* of *uuros*. Men vergelijke *boer*, *muur*, *zuur*, met *bauer*, *mauer*, *sauer*.

3°. Wanneer een woord in onze taal iets anders zou moeten beteekenen dan het in het Hoogduitsch beteekent. Wanneer mevr. BILDERDIJK zegt *Rodrigo de Goth.*, I. bl. 2.

Des overwinnaars naam zal steeds uw kruin bevlekken,
En gij, zijn zegepraal ten eeuwig denkmaal strekken.

dan is 't goed Hoogduitsch, maar slecht Hollandsch. Want *maal* kennen wij, behalve in *eenmaal*, *tweemaal* enz., slechts in de beteekenis van maaltijd. Een *denkmaal* zou dus niet anders kunnen zijn dan een gedachtenismaaltijd.

4°. Wanneer het woord bij ons reeds in eene andere beteekenis in gebruik is. *Doorzigtig* b. v. is hij die doorziet, even als *voorzigtig* wie vooruitziet, en *omzigtig* wie omziet. In dien zin is het woord ook in de 17e en 18e eeuw altijd gebruikt, en nog gebruikt ieder die Hollandsch verstaat het op dezelfde wijze. In den laatsten tijd evenwel treft men het dikwijls aan in de beteekenis, die het hoogd. *durchsichtig* heeft, waar men doorheen zien kan, doorschijnend. Deze soort van germanismen is de slechtste van alle, omdat zij de meeste onduidelijkheid en verwarring veroorzaakt. Immers geldt het woord in beide beteekenissen, dan zullen wij waar van een *doorzigtig man* gesproken wordt, soms twijfelen of men iemand meent die doorzigt heeft of een bij uitstek mager man wien men doorlichten kan, zoo als men er een aantal jaren geleden eenen onder den liefelijken naam van het levend geraamte op de kermissen ten toon stelde.

Herinneren aan iets is een germanismus, die om twee redenen te verwerpen is. Vooreerst wordt het gebruikt in eene beteekenis die het woord *herinneren* niet hebben kan. Het moge uit Duitschland overgekomen zijn, maar het is toch van SPIEGHELS tijd af gehouden voor een frequentativum van *erinnen*, dat derhalve beteekent *te binnen brengen*. Ik acht niet noodig te herhalen wat ik daaromtrent *Nav.* VIII. bl. 370 gezegd heb. Men houdt het daar nog voor en daarom zegt men nooit *zich aan iets herinneren*. Want *zich aan eene afspraak* of *aan eene belofte te binnen brengen* zal wel ieder voor onzin verklaren. Doch is *iemand aan eene afspraak* of *aan eene belofte te binnen brengen* minder onzin? Ik weet het, dr. TE WINKEL beweert ook niet dat het eenen goeden zin geeft. *Herinneren aan iets*, zegt hij, beteekent *op nieuw aan iets doen denken*. Maar hoe komt het aan zulk eene beteekenis? Op deze wijze: sedert bijna eene halve eeuw zijn velen begonnen de Duitschers gedachteloos na te praten en onder anderen te zeggen *iemand aan iets herinneren*. Nu waren er enkelen die het werkwoord met deze en ook met eene

andere constructie hoorden gebruiken, en er over nadenkende meenden, dat er tusschen die beide spreekwijzen onderscheid moest zijn. Zij zijn begonnen, geheel willekeurig, *aan iets herinneren* op te vatten als *iemand met zijne gedachten ergens heen leiden*, *hem op nieuw aan iets doen denken*. Maar laten wij ons toch wachten zulke willekeurigheid goed te keuren of na te volgen. Het is eene onwaardeerbare eigenschap onzer taal, dat hare afleidingen en zamenstellingen, en deze maken verreweg het grootste deel van haren woordenschat uit, duidelijk zijn voor al wie de beteekenis kent der deelen waaruit zij bestaan. Spreek tot een kind, dat nog nooit van zulk eene inrigting iets gehoord heeft, van eene *zwemschool*. Hij verstaat u, want hij weet wat eene *school* en wat *zwemmen* is. Laat hem voor het eerst het woord *veelkleurigheid* hooren. Hij verstaat het, omdat hij de woorden *veel* en *kleur* verstaat en een aantal andere woorden op *ig* en *heid* hem de kracht van die achtervoegsels hebben doen kennen. Maar gebruikt gij een vreemd woord, hij zal u niet verstaan: gebruikt gij een nederlandsch woord in eene beteekenis, die het naar zijne afleiding of zamenstelling niet hebben kan, dan zal hij u, wat nog erger is, verkeerd verstaan. En wij spreken toch om verstaan te worden. Zoeken wij daarom dergelijke woorden en spreekwijzen te weren, voor zooverre dit nog mogelijk is. *Herinneren aan iets* is nog niet algemeen in gebruik, in sommige gevallen gebruikt men het nog in het geheel niet en daarnevens blijft *iemand iets herinneren* voortleven. Het kan dus nog geweerd worden, indien er althans niet zijn die, als dr. TE WINKEL, door eene op zich zelven lofwaardige, maar hier kwalijk te pas gebragte zucht tot verzoening gedreven, het in hunne bescherming nemen.

De tweede reden waarom wij, naar mijn gevoelen, *herinneren* voor *iemand met zijne gedachten ergens heen leiden* niet mogen goedkeuren is deze, dat dit werkwoord dan twee geheel van elkander verschillende beteekenissen zou hebben, de eene overeenkomende met den oorsprong van het woord, de andere geheel willekeurig er aan toegekend. Dat woorden soms wijziging van beteekenis ondergaan, ja zoo menige wijziging dat zij eindelijk geheel iets anders te kennen geven dan in vroegeren tijd, is bekend. Hier echter heeft iets anders plaats gehad. De tweede beteekenis aan *herinneren* toegekend is niet op ongezochte wijze uit de eerste voortgevloeid, maar het is er eene die men er willekeurig aan gegeven heeft, nadat men er in navolging van het hoogduitsche *erinneren* den persoon in accusativo en de zaak met het voorzetsel *aan* nevens had gevoegd. Keuren wij *herinneren aan iets* goed, laten wij dan *zich uitspreken* voor zijn gevoelen uitspreken, *zich herhalen* voor zich herstellen, nieuwe krachten bekomen, *iemand verplaatsen* voor iemands plaats vervullen, *uitreiken* voor toereikend zijn en alle germanismen en gallicismen van dien aard ook goedkeuren. De gevallen staan gelijk. Men geeft aan een woord, dat wij in eene bepaalde beteekenis kennen en bezigen, eene andere ontleend aan die welke datzelfde of een daarmede overeenkomend woord in eene andere taal heeft. Wie dan het in gebruik brengen van uitdrukkingen als *zich uitspreken* en *iemand verplaatsen* (= remplacer quelqu'un) en honderd andere dergelijke voor taalbederf houdt, moet ook erkennen dat men door *herinneren aan iets* uit Duitschland in te voeren, onze taal niet verrijkt heeft.

P. LEENDERTZ WZ.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Afkomst van Oldenbarneveld (vgl. A. R.; XII. bl. 184). Dat VAN DER POT in zijn *Endeldijk*, door φ^2—φ. aangehaald, de moeder van MARIA VAN UTRECHT MARIA STORM VAN WENA noemt, is gemakkelijk te verklaren. MARIA STORM VAN WENA was de echtgenoot van JOHAN VAN UYTRECHT, heer van den Tempel, dijkgraaf van Delfland, uit welk huwelijk o. a. werd geboren MAGDALENA VAN UYTRECHT, die buiten echt, zoo men zegt bij zekeren ADRIAAN WILLEMSZ. PLAS, moeder werd van de bekende MARIA VAN UYTRECHT, echtgenoot van 's lands advocaat VAN OLDENBARNEVELD. MARIA STORM was alzoo de grootmoeder, niet de moeder van MARIA VAN UYTRECHT. Zou de acte van legitimatie van 14 nov. 1575 niet nog voorhanden zijn? Zonderling is het, dat zij werd gelegitimeerd zonder dat hare ouders te zamen huwden. Waar en door welke autoriteit is die legitimatie verleend?

9 Januarij.

Afkomst van Oldenbarneveld. Naar aanleiding van het door φ^2—φ. medegedeelde, vraag ik wat er bekend is van een proces, hetwelk OLDENBARNEVELD, vóór zijn huwelijk, uit naam van MARITGEN (MARIA) VAN VUYTRECHT zou gevoerd hebben tegen de moederlijke bloedverwanten van deze, waarvan de schrijver van de *Gulde Legende van den nieuwen St. Jan* gewag maakt? Is hiervan ook iets bekend bij een der regtscollegiën in 's Gravenhage, Delft of eene andere plaats in Zuidholland?

S. S. S.

Floris van Nassau (vgl. XII. bl. 155). SMALLEGANGE zegt in de genealogie van BOTLAND (*Cronijk van Zeeland*, bl. 696), dat JENNE dochter van JACOB V. BOTLAND en ANNA VAN BAERSDORP, getrouwd was met FLORIS VAN NISPEN (niet VAN NASSAU), schout te Breda, en nog in 1564 leefde. φ²—φ.

Het geslacht Wintgens (vgl. A. R.). In het werk van JOH. ARNOLD VON RECKLINGHAUSEN, *Reformations-Geschichte der Länder Jülich, Cleve und Meurs* (III Th.), treft men eenige predikanten, die den naam WINTGENS voeren, aan; o. a. te *Xanten* in 1733 ds. JOHANN PETER WINTGENS, voorheen, 1726, predikant te Buderich, later, 1735, te Rees, waar hij 1758 overleed. In 1757 werd zijn zoon JOHANN HEINRICH WINTGENS predikant te Wesel, die aldaar in den ouderdom van 58 jaren in 1788 stierf. C/₄.

Afstammelingen van Joost van (den) Vondel (vgl. A. R., XII. bl. 185). De heer .. ELSEVIER deelt ons de bijzonderheid mede, dat op den 5den maart 1679 in de Hooglandsche kerk te Leiden een vondeling met den naam van JOOST VAN VONDEL werd gedoopt. Het is bekend, dat men aan vondelingen soms de willekeurigste familienamen geeft. Zoo heb ik eene vondeling gekend, die aan een *dijk* werd gevonden, en daarom den naam van VAN DYCK bekwam, schoon waarschijnlijk niets met de familie van dien naam gemeen hebbende. — Men bedenke, dat de beroemde VONDEL 8 februarij 1679 was overleden, en de regenten van het armenweeshuis, onder den indruk van het berigt van 's mans overlijden, welligt op het denkbeeld zijn gekomen om dien naam te bestendigen. Is het soms ook uit de archieven der stad Leiden op te sporen, wat er van dien naamgenoot van den dichter is geworden? v. H.

Van de Lecke. Men verlangt opgave van de bronnen voor de geschiedenis en mededeeling van het wapen van het geslacht VAN DER LECKE, dat in de XIVde eeuw bloeide. †.

Kerkelijke zegels (vgl. A. R.). Den 5den april 1649 besloot de kerkeraad der hervormde gemeente van Sas van Gent »tot het segel der kercke te voeren een poorte met twee opengaende deuren, daarop staende יְהוָֹה (Jehova) eñ met dese circumscriptie (randschrift) *Ostium mihi magm̄ aperť sed multi adversarij* [want mij is eene groote en krachtige deur geopend, maar er zijn veel tegenstanders] 1 Cor. 16: 9.

Maer sal het selve door *S^r.* VAN REUSSE eer het voors. segel wort gemaekt aan hare Ho: Mo: worden te kennen gegeven om approbatie." F. CALAND.

MENGELINGEN.

Bijnamen van straten en grachten te Amsterdam (vgl. A. R.; XI. bl. 283; XII. bl. 127). Het is mijn voornemen niet, over *bijnamen van straten* enz. te spreken. Niet omdat dit onderwerp mij te vreemd is; o neen, welligt zou ik er kunnen noemen, die mogelijk menig Amsterdammer nog nooit heeft hooren noemen, en ook wel sommige, die onze kiesche eeuw zelfs niet eens zou willen hooren noemen. Maar omdat 1°. dit onderwerp ons ligtelijk tot het onbeduidende en beuzelachtige kan doen vervallen; — 2°. omdat het dikwijls moeielijk is te onderscheiden wat *bijnaam* en wat *oude naam* is; — 3°. omdat de grens tusschen *naam* en *bijnaam* even moeielijk te trekken is. Meent men welligt, dat al die op de bordjes staan *namen*, en die er niet op staan *bijnamen* zijn? Die regel gaat niet door; want bij het aanslaan der bordjes in 1796 heeft men wel eens den bijnaam in plaats van den officiëlen naam daarop geschreven. Wilt ge een voorbeeld? *Oude schans* is een bijnaam; de officiële naam is, volgens het *Keurboek* H. f°. 235 verso, A°. 1606: »*Monckelbaensburchwal.*"

'k Heb daarom ook in mijn boekje (dat CHR. »het bekende werkje van JOHANNES AURELIUS" noemt met een kleine fout, die ik dikwijls ontmoet heb; ik schreef JOANNES AURELIUS, — de *h* behoort hier niet) alleen de bijnamen opgenomen, welke mij om de eene of andere reden gewigtig toeschenen of eenige aandacht verdienden, maar ben er spaarzaam meê geweest. Welligt te spaarzaam, maar dit zou, zoo 't boekje immer nog een derden druk mogt beleven, eenigermate aan te vullen zijn.

Ik wil thans alleen over den Jordaan spreken.

CHR. verhaalt t. l. a. p., dat de *ware oorsprong* van die benaming in het *Nederl. Magazijn* is medegedeeld. Ik wenschte dat het zoo ware, — er zou dan een duister punt opgehelderd zijn. Maar zóó gemakkelijk als 't hier gesteld wordt, gaat dat niet.

Het artikel in het *Nederl. Magazijn* (1859, bl. 368) is mij bekend, en die mededeeling van eene plaats uit BACHIENE (welke mij onbekend was gebleven) door mijnen geachten vriend, den heer P. H. WITKAMP, was mij natuurlijk bijzonder aangenaam.

Maar daardoor verandert toch niets aan

't geen ik van den Jordaan geschreven had: allerminst is daardoor de *ware oorsprong* van dien naam aan 't licht gebragt. Maar dit heeft ook de heer WITKAMP niet beweerd; hij wilde alleen bewijzen, dat de naam in den tijd van WAGENAAR reeds bekend was: iets waaraan ik niet getwijfeld heb; integendeel, ik vermoed dat die naam tot de XVIIde eeuw terug te brengen is (vgl. bl. 147 en 148) en vond het juist daarom zoo vreemd, dat WAGENAAR dien naam nergens heeft genoemd, en het dus *schijnt, alsof* hij dien niet kende.

Tot den *waren oorsprong* van dien naam zijn we echter nog geen schrede genaderd.

BACHIENE zegt niets over dien oorsprong. BACHIENE is bovendien voor Amsterdam geen autoriteit; dit doet de heer WITKAMP zelf uitkomen, door in een paar voorbeelden aan te toonen, hoe gebrekkig en onvolledig zijne berigten over amsterdamsche gebouwen zijn.

Zoo lang men het *over de Jordaan* alleen bij een maastrichtschen leeraar en niet bij een amsterdamschen schrijver vindt, nemen wij dat nog zoo gaaf niet aan; — vooral ook omdat de kwestie daardoor geheel van gedaante verandert. Moet de buurt over de Prinsengracht *over* de Jordaan heeten, wel, dan is de Prinsengracht de Jordaan, en dat zullen we ons vooreerst nog niet laten dietsch maken.

De *ware oorsprong* van den Jordaan is dus nog niet gevonden, maar verbergt zich in een nevel. En wat CHR. er bij voegt: »Deze ui is echt amsterdamsch," is mij ook niet duidelijk. Ik weet niet waar hier een *ui* te vinden is, en evenmin waar dat *echt amsterdamsch* in gelegen is. Zeker niet in BACHIENES woorden; want hij was geen Amsterdammer, en de brave man heeft ook zeker niet bedoeld ons een *ui* in de hand te stoppen.

J. TER GOUW.

Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam. Mijn oudheidkundige vriend de heer J. TER GOUW heeft voor eenigen tijd geleden, in een artikel over *den Trechter*, melding gemaakt van mijnen *Atlas van Amsterdam*, en wel bepaald van een platten grond van den Dam met den naam *windhoek*. Welligt is het den heeren navorschers niet onaangenaam daaromtrent met een enkel woord ingelicht te worden.

't Is een geteekende platte grond ruim $1^1/_2$ eeuw oud, voorkomende in mijn catalogus, zesde kunstboek, N°. 29. Hij stelt voor den Dam met het stadhuis (thans paleis), de waag (door koning LODEWIJK weggebroken), de Nieuwe kerk »met deszelfs aanbouwzels", en voorts alle omringende straten, van de Stilsteeg, Huiszittensteeg en Molsteeg aan de eene zijde, tot aan de »Vismarkt" en den »Visstijger" aan de andere zijde. De Trechter tusschen het Stadhuis en de Huizen heet hier *Wind-hoek*, en de straat tusschen 't Stadhuis en de Nieuwe kerk *Mozes-en-Aron-Straat*. In de plaats van *Ellendige steeg* leest men er *Agter de Nieuwe Kerk*, — zeker omdat men destijds den anderen naam te ellendig vond, — en van Blaauw straatje *'t Hol.*

Door wien of tot welk oogmerk deze platte grond vervaardigd is, is er niet uit te ontdekken.

Veel ouder dan de voorgaande is een andere platte grond van den Dam, daarnevens liggende (catalogus N°. 27), geteekend door DANCKERTSZ in 1639. In datzelfde jaar had de vroedschap eene commissie uit haar midden benoemd om een plan te beramen tot het stichten van een nieuw stadhuis, daar het oude zeer bouwvallig was. 't Is dus zeer waarschijnlijk, dat deze platte grond toen geteekend is tot dat oogmerk, vooral omdat men er de breedte van alle straten en erven naauwkeurig in voeten vindt uitgedrukt.

De kaart vertoont het gansche stadhuis met de daarachter belendende burgerhuizen, van den Dam tot den Voorburgwal, te zamen lang $339^1/_2$, waarvan $233^3/_4$ (*) voor 't stadhuis tot en met de gijzelkamer en $115^3/_4$ voor burgerhuizen. Van den Dam vertoont de kaart slechts een gedeelte, en wel van de Kalverstraat (21 voet breed) af langs de Gasthuissteeg (die de voorzaat was van den tegenwoordigen Trechter, en toen slechts $13^1/_2$ voet breed, dus teregt een steeg genoemd), voorbij het St. Elisabethsgasthuis ($13^1/_2$ voet breed), de Vierschaar (die 33 voet breed was en 10 voet vooruit sprong) en het eigenlijke stadhuis (een onaanzienlijk gebouw, 54 voet breed) tot aan de Vogelsteeg, die breeder was dan de Kalverstraat aan 't begin ($24^1/_2$ voet).

Aan de andere zijde der Vogelsteeg volgen de erven van CLAAS LUIJ ($20^1/_2$ voet breed), van IJSBRAND HEM (11 voet), dan 't huis het *Botervat* (19 voet), en eindelijk het *Schild van Frankrijk* een groot huis van 22 voet breed). Hiertegenover werd het plein zeer naauw door de plaatsing van de Waag, want, gemeten van het *Schild van Frankrijk* tot de Waag, was het slechts 21 voet.

Aan de andere zijde van het *Schild van Frankrijk* heeft men nog de aanzienlijke herberg *de Prins*, en onderaan leest men:

DANCKERTSZ
Fecit A°. 1639.

LOUIS SPLITGERBER.

———

Zelfontbranding van boomen (vgl. A. R.). Nopens de schijnbare zelfontbranding van knotwilgen op de oevers der Cam kan ik de verzekering afleggen, dat alle deze boomen, zonder onderscheid, met sigaren, lucifers of brandglazen waren aangestoken geworden. Geruimen tijd — soms ettelijke uren —

(*) $213^3/_4$? BESTUUR.

smeulde dan het vuur in het verborgen voort, om op éénś in een blakende vlam uit te breken: en de oppervlakkige beschouwer, niet bedacht op de nabijheid van Cambridge en de daaruit volgende studentenstreken, zag in dezen boombrand een uitwerksel van zelfontvlamming, en plaatste zijn gevoelen als eene werkelijkheid in de courant. — E.G.R. in *Notes and Queries*, 3rd S. Vol. I, p. 237.

J. H. VAN LENNEP.

St. Margriet (vgl. XII. bl. 61). Of er eenige goede grond is voor het vrij algemeene volksgeloof, dat de h. MARGRIET, in de platte volkstaal *P.. Griet* geheeten (haar feestdag valt in bij het begin der Hondsdagen), ons zes weken regen of zoolang schoon weder aanbrengt, zij in het midden gelaten: maar toch schijnt het op zeer lange ondervinding te steunen, als blijkt uit de aloude legende, die er omtrent deze heilige in omloop is. Daar ALIQUIS en misschien wel meer anderen die niet schijnen te kennen, lust het mij, haar eens weder op te warmen.

MARGARETHA had in haar leven veel werk gemaakt van het bezoeken harer medemenschen, om ze op te wekken tot deugd en vroomheid. Ook na hare canonisatie hield zij niet op dat goede werk voort te zetten. Eens op een guren herfstavond hulde zij zich in de gedaante eener oude arme vrouw, toog op weg, klopte bij het ingaan van den nacht aan de woning eener niet onbemiddelde vrouw, om hare menschlievendheid op de proef te stellen. De vrouw des huizes opende toen de deur, maar vernemende, dat het maar eene behoeftige was, die om nachtverblijf verzocht, stiet zij de deur, onder bitse en beleedigende woorden, weder digt. De heilige ging verder en nam nu eene tweede proef aan een ander huis, ook door eene vrouw bewoond: deze echter gedroeg zich geheel anders en vernam zoodra niet het verzoek, of zij liet de smekende binnen, onder het jammeren dat zij met zulk een bar weêr en in de duisternis op reis was. De noodige verkwikking en een goed leger was spoedig gereed en des morgens zorgde de gastvrouw voor een versterkend ontbijt en gaf haar nog mondkost op reis mede. Bij haar vertrek sprak die gast een zegenwensch uit met de bijvoeging der woorden: *uw eerste werk zij gezegend!* De vrouw, die woorden als eene beleefde dankbetuiging opnemende, begon haar huiswerk en haalde eene rol linnen uit de kast, om dat af te meten. Na daarmede eenigen tijd bezig te zijn geweest, bespeurde zij met verbazing, dat de rol bij het meten niet kleiner werd, zoodat zij gedurende zes weken aan het meten kon blijven. De mare van dit wonder verspreidde zich spoedig in den omtrek, en de eerstgenoemde vrouw verbeet zich van spijt over haar liefdeloos gedrag, vast besloten later anders te zullen handelen, met de stille bede, met een tweede bezoek te mogen vereerd worden. En ja, werkelijk geschiedde dit. Dezelfde oude vrouw, schijnbaar vergeten welk onthaal zij daar vroeger gehad had, klopte aan dezelfde woning: maar welk eene verandering! Met overdreven vriendelijkheid werd het goede mensch nu ontvangen en met weldaden overladen. De zegenwensch bleef dan ook niet uit en de nu zoo beteekenisvolle woorden klonken der gastvrouw liefelijk in de ooren. Deze was naauwelijks alleen, of zij zon er op, welk werk zij nu wel het eerst bij de hand zou nemen: allerlei speelde haar door het hoofd, maar tot een vast besluit kon zij niet komen, omdat haar niets voordeelig genoeg toescheen. Eindelijk overviel haar eene natuurlijke behoefte, waaraan zij wel moest voldoen. En ziedaar haar eerste werk, hetwelk even zoo gezegend was, als het linnen meten van hare buurvrouw en mede gedurende zes weken. Dit zijn de zes heldere of natte weken van MARGRIET, al naar mate zij bij de eene of de andere vrouw haren intrek heeft genomen.

SAXO SYLVIUS.

De zoon van Daniel Raap (vgl. XII. bl. 187). In een »*Dag Register gehouden gedurende eener Reyse na een gedeelte van en door Brabant* A°. 1759", onder mij berustende, vind ik het volgende aangeteekend:

»Saturdag den 9 Junij.

»Van Alfen na een kwartier uur toevens vertrokken zijnde, kwamen wij 's namiddags ten een uur te Baarl, alwaar wij onz middagmaal hielden. Dit is een zeer vermaakelijk Dorp, en legt voor een gedeelte op 't Staatse, en Brabantse, enzv. De zoon van den berugte RAAP is hier secretaris."

Wat de tijdsbepaling betreft kan deze zeer goed dezelfde RAAP zijn, die in 1752 in de regten gepromoveerd was. Doch hoe kwam hij aan de betrekking van secretaris te Baarle? En wat is verder van hem bekend?

α. γ.

Woonhuis van Daniel Raap te Amsterdam (vgl. XI. bl. 381: XII. bl. 59, 187). In *Het ontroerd Holland*, deel III, bl. 69—70 leest men: »Op den genoemden Donderdag (15 augustus 1748) 's namiddags ten 2 uuren retourneerden D. RAAP, CHATIN, WAGENAAR enz. met een wagen met drie paarden bespannen rijkelijk met *Oranje Linten* en *Strikken* verciert, uit 's Gravenhage. Op de *Vijgendam* voor het huis van den *eerstgem.* gekomen, hield men stil; middelerwijl vloeiden er een ontallijke menigte derwaarts, ieder even nieuwsgierig om den uitslag van zaken te vernemen. D. RAAP liet aanstonds de *Oranje vlag* waaijen, zijnde het bestemde teken waar aan het volk weten kost of hij goede tijding medebragt. Dit zelve teken

wierd ook in de *Warmoesstraat*, ten huize van CHATIN uitgestoken."

Op eene andere bladzijde van genoemd werk wordt gezegd, dat hij woonde op den *Vijgendam* bij de *Warmoesstraat*. Het lust mij niet die bladz. op te zoeken, daar de zaak wel als beslist zal aan te merken zijn; dewijl tijdgenooten er dit over geschreven hebben.

S. v. W.

Langdurige bediening van het predikambt in eene gemeente door leden van éene familie (vgl. XI. bl. 128). Op de aangehaalde plaats van dit tijdschrift wordt melding gemaakt van de bediening van het predikambt gedurende 93 jaren onafgebroken door vader en zoon in eene en dezelfde gemeente. Dezer dagen kwam mij het IIIde deel van JOH. ARNOLD VON RECKLINGHAUSENS *Reformations-Geschichte der Länder Julich, Berg, Cleve und Meurs* (1837), in handen en trof mijne aandacht de opvolging 1°. van vier generatiën als predikanten in de gemeente Leuscheid, in het graafschap Berg, onafgebroken gedurende 113 jaren; en wel PETER EBERHARD MOES, uit Breekenfeld, die aldaar in 1709 predikant werd, na alvorens hulppredikant aldaar te zijn geweest; hij werd in 1741 door zijnen zoon KASPER ERNST MOES opgevolgd, die in 1779 werd opgevolgd door zijnen zoon JOHANN FRIEDRICH MOES, en deze weder in 1801 door zijnen zoon KARL FRIEDRICH MOES, welke laatste in 1822 als predikant van gemelde gemeente Leuscheid overleed; en 2°. van drie generatiën als predikanten te Friemersheim in het vorstendom Meurs, en wel: HEINRICH FABER werd aldaar in 1710 predikant, en in 1754 opgevolgd door zijnen zoon HEINRICH WALTER FABER, die in 1811 stierf en opgevolgd werd door zijnen zoon HEINRICH FABER, die aldaar in 1837 nog predikant was. Gedurende 127 jaren werd de gemeente Friemersheim alzoo voorafgegaan door opvolgende leden van hetzelfde geslacht.

C/₄.

Getal π. BADON GHIJBEN, in zijne *Beginselen der Meetkunst* (4de druk, bl. 157) zegt, dat de verhouding van de middellijn tot den omtrek eens cirkels tot in 140 decimalen naauwkeurig bekend is. STROOTMAN in zijne *Vlakke meetkunst* (bl. 199), geeft voor deze verhouding 150 decimalen, doch BOYMAN, in zijn *Lehrbuch der Mathematik* (dl. I. bl. 131), vermeldt, dat LEHMAN dit getal op 260, en RICHTER op 333 decimalen berekend heeft. Men vraagt eene opgave van deze twee getallen, of wel in welk werk of werken deze cijfers te vinden zijn.

S. F. K.

Opschrift te Haarlem (vgl. A. R.; XII. bl. 187). JEAN DE LA CHAMBRE had een broeder, PIERRE DE LA CHAMBRE, fransch kostschoolhouder te Beverwijk en aldaar overleden den 29sten januarij 1656. Zij worden gezegd fransche vlugtelingen te zijn geweest; maar ik meen dat PIERRE in het trouwboek van den 11den april 1638, te Beverwijk wordt genoemd PIETER DE LA CHAMBRE, jonggezel van Haarlem. Wat is hiervan? De familie DE LA CHAMBRE was reeds in 1625, en welligt vroeger, te Haarlem bekend, en behoorde tot de waalsche gemeente. In 1665 komt mr. JEAN DE LA CHAMBRE voor als »Regerend ouderling in de francoysche gemeente tot Haarlem ende francoysche kostschoolhouder binnen dezelve stad."

9 Januarij.

Eene vrouw in manskleederen aan boord van een O. I. compagnieschip. »Also op huyden den 30 october 1709, ons door REINIER BOS, schieman is bekent gemaakt, dat zig binnen scheepsboort is onthoudende, zekere vrouwspersoon, met name CATARINA JANS SWAAN, *in mans klederen* gekleet; so is 't dat de schipper deselve voor ons heeft doen verschijnen en gevraagt of hij haer tot Amsterdam, toen sij hem versogte om mede naer Batavia te varen, sulks niet expresselijk verboden had, op pene van haer zekerlyk 't sij in Tessel of in zee terug te sullen senden, waarop sij antwoordede van ja.

Dat men verder is geresolveert haer met het eerste vaertuyg het beste, indien er ons een kwam te gemoet zylen, wederom te zenden: voorders is ons den 31 dito seker schip naer Londen zylende ontmoet, dat men heeft beraadslaagt en goetgevonden om andere onheilen en ongeregeltheden voor te komen en te verhoeden, het voorsz. vrouwmens op een aparte plaats alleen te doen wonen, 't welk van ons gezamenlijk goetgekeurt is.

Aldus gedaen en gepasseert in 't schip *Oudenaerde*, ten jare en dagen voornoemt."

(Volgen de onderteekeningen.)

Dit schip was den 27sten october 1709 uit Texel gezeild. Het blijkt niet of dit *vrouwmens* gedurende de reis op een ander, te huis varend schip is overgezet.

LABORANTER.

Zonderlinge drukfout (vgl. A. R.). In de *Algem. Vaderl. Letteroefeningen* voor 1805, N°. 7, *Boekbesch.* bl. 303, reg. 2 v. o. staat: »van *wijlen* den Eerw. ENGELBERTS." In eene noot op bl. 424 van datzelfde werk leest men: »Door eene zonderlinge drukfout staat in N°. VII, *Letteroef.*, bl. 303, reg. 2 v. o. »*Wijlen* den Eerw. ENGELBERTS," in plaatze van, den Wel Eerw. ENGELBERTS; daar gemelde Heer, gelijk bekend is, zich nog in leven bevindt."

S. v. W.

[Wij houden het er voor, dat velen bij het lezen van die noot zich herinnerd zullen hebben, dat een zetter een man is met breeden rug.]

Paalworm en kievit. MICHELET zegt in zijn boek *de Vogel*, bl. 106: »Die geduchte paalworm, welke dikwerf een voet lang is, vertoont zich niet buiten het hout, maar werkt uitsluitend er binnen. Op eenmaal breekt de paal door midden, de dijkwering bezwijkt, de doorboorde kiel zinkt weg in de golven. Hoe dien verwoester bereikt en ontdekt? Een vogel verstaat die kunst, de kievit. Hij is de beschermengel van Holland! Het is dan ook een niet geringe onvoorzigtigheid zijne eieren te rooven, zoo als men werkelijk doet. (Zie QUATREFAGES, *Souvenirs d'un naturaliste.*)" Is het inderdaad waar, dat de kievit op paalwormen aast? Welk kunstje heeft hij er dan op om het dier dat zich »niet buiten het hout vertoont" te vangen? Ik zou gaarne weten of, zoo als MICHELET meent, een Hollander die kievitseieren eet, zich daardoor een vijand van zijn vaderland betoont?

N. N.

Huwelijken tusschen bloedverwanten. In het tijdschrift *De schat der gezondheid* wordt eene opgave gedaan van gebrekkige kinderen, voortgesproten uit huwelijken tusschen bloedverwanten. Zijn er nog meer voorbeelden bekend van dusdanige huwelijken, die dezelfde kwade gevolgen hebben gehad? MILES.

Vereeniging tegen mishandeling van dieren (vgl. XII. bl. 222). Of er zoodanige vereenigingen in ons vaderland bestaan? Ik geloof het niet, althans ik heb er nooit iets van bespeurd. Maar wil de DIERENVRIEND er eene oprigten, dan geef ik hem den raad dat allereerst te Leeuwarden te beproeven. Daar toch schijnt men bijzonder veel met dieren op te hebben. Want kort geleden in die stad zijnde, zag ik aan den ingang van den Prinsentuin een bord, met het opschrift: *het is den bezoekers van dezen tuin verboden honden mede te nemen.* Is, dacht ik, te Leeuwarden hondendiefstal zoo gewoon en schaamt men zich daar zoo weinig over, dat het noodig is dien expresselijk te verbieden, of is de liefde der Leeuwarders voor hunne viervoetige huisgenooten zoo groot, dat zij niets zoozeer vreezen dan dat deze hun ontstolen worden? Lang bleef ik in het onzekere, maar eindelijk toch gebeurde er iets wat mij deed vermoeden, dat mijne laatste gissing juist was. Toen ik namelijk, wandelende door het plantsoen, digt bij de plaats gekomen was waar de Wirdumerpoort gestaan heeft, viel mijn oog op een bordje, dat van de teedere belangstelling der Leeuwarders in de kippetjes getuigde. Er stond op *verboden legplaats.* Zonder twijfel is die waarschuwing ingegeven door de vrees, dat op eene plaats, waar zoo druk gewandeld wordt, de eieren van die lieve diertjes gevaar zouden loopen vertrapt te worden. Ik twijfel echter of zij veel zal baten: want ik heb nooit gehoord dat de leeuwarder kippen het in de kunst van lezen verder gebragt hebben dan die in andere gedeelten der wereld. ALIQUIS.

De Asteroïden tusschen Mars en Jupiter, en de wachters der planeten (vgl. XII. bl. 191). Het ontbrekende, wat de asteroïden betreft, kan men in den *Almanach de Gotha* 1862 vinden.

41	Daphné,	ontdekt den	22	mei	1856	door	GOLDSCHMIDT.
42	Isis,	»	23	mei	1856	»	POGSON.
43	Ariadne,	»	15	april	1857	»	POGSON.
44	Nyse,	»	27	mei	1857	»	GOLDSCHMIDT.
45	Eugenie,	»	27	junij	1857	»	GOLDSCHMIDT.
46	Hestia,	»	16	augustus	1857	»	POGSON.
47	Aglaja,	»	15	september	1857	»	LUTHER.
48	Doris,	»	19	september	1857	»	GOLDSCHMIDT.
49	Pales,	»	19	september	1857	»	GOLDSCHMIDT.
50	Virginia,	»	4	october	1857	»	FERGUSON.
51	Nemause,	»	22	januarij	1858	»	LAURENT.
52	Europa,	»	4	februarij	1858	»	GOLDSCHMIDT.
53	Calypso,	»	4	april	1858	»	LUTHER.
54	Alexandra,	»	10	september	1858	»	GOLDSCHMIDT.
55	Pandora,	»	10	september	1858	»	SEARLE.
56	Pseudo-Daphne,	»					
57	Mnemosyne,	»	22	september	1859	»	LUTHER.

In voormelden almanak vindt men tevens opgeteekend,
den gemiddelden afstand van de zon,
den omloopstijd,
de excentriciteit.

Over het onderwerp, door den heer ROOS behandeld, kan men zeker ophelderingen vinden in het werk van den hoogleeraar KAISER, *De geschiedenis der ontdekkingen van planeten als een tafereel van den toestand en het wezen der sterrekunde, voorgedragen in de taal van het dagelijksche leven.* Amst. J. C. A. SULPKE, 1851. α. 7.

GESCHIEDENIS.

Evert Christiaan Staringh of Staering (vgl. XII. bl. 109, 162). Aan mijne vraag omtrent levensbijzonderheden van E. C. STAERING, is t. l. a. pl. niet voldaan. De manmoedige daad aan de Kaap de Goede Hoop is *niet* door hem verrigt, maar door den kolonel en zeekapitein DAMIAAN HUGO STARING, toen equipagiemeester in dienst der Oostind. compagnie aan de Kaap de Goede Hoop en vader van den bekenden dichter A. C. W. STARING, volgens mr. B. H. LULOFS belangrijk werk: *Gelderlands voortreffelijke dichter, letter- en landhuishoudkundige Mr.* A. C. W. STARING VAN DEN WILDENBORCH, Arnh. 1843. *Aant.* bl. 247 en volg., die het voorval, dat plaats had den 13den januarij 1782, mededeelt uit LE VAILLANTS *Second voyage dans l'intérieur de l'Afrique*, Amst. 1797. *Précis historique*, p. 20. Het oorspronkelijk rapport van dit stoutmoedig stuk, van D. H. STARINGS hand, moet voorkomen in de *Nieuwe Nederl. Jaarboeken* van 1782, dl. XVII. bl. 697, welke LULOFS echter niet kon raadplegen, evenmin als de ondergeteekende. Het zou dus van belang zijn, dat de een of ander lezer van den *Navorscher*, daartoe in staat, dit rapport mededeelde. De vraag naar levensberigten omtrent E. C. STAERING blijft intusschen open.

J. C. K.

Evert Christiaan Staringh of Staering. Op het portret van dezen scheepsbevelhebber, gegraveerd door VINKELES en BOGERTS, leest men E. C. STARINGH, in een bijschrift echter tot zijn portret (van LE FRANCQ VAN BERKHEY) staat de naam gespeld STAERING. Dat hij in het plan van den slag, in KOKS *Vaderl. Woordenboek* (in voce BENTINCK) voorkomende, STARING, doch in het daarbij gevoegde verhaal van de actie, STAARINGH wordt genoemd, zal den geëerden vrager wel niet onbekend zijn, evenmin als het artikel in het *Vaderl. Woordenb.* van VERWOERT, waarin de doggerbanksche held wordt genoemd ANT. HENDR. CHR. STARINGH, en tevens van hem gemeld, dat hij in april 1749 te Gouderak (alzoo niet in Gelderland) geboren werd, en in februarij 1805 als schout bij nacht stierf.

CHR.

Aanval op Aardenburg in 1672 (vgl. XII. bl. 136, 193). Omtrent de familie SANDRA vindt men het een en ander aangeteekend in het voorberigt vóór den derden druk van *Ontwerpen om de stad Amsterdam van zoet water te voorzien, in de XVIIde eeuw voorgesteld door* ELIAS SANDRA, *omgewerkt en met een voorberigt vermeerderd door mr.* W. J. C. VAN HASSELT, waar op bl. XXIII wordt gesproken van eene geslachtlijst der familie SANDRA, destijds (1841) in het bezit van den heer mr. P. C. RIEMERSMA, kantonregter te Woubrugge.

***.

Elisabeth Bekker en prins Willem V (vgl. A. R., XII. bl. 200). Het gedicht van E. BEKKER, dat HOEFNAGEL niet voor zijn boekske bekomen kon, komt voor in het 3de deel van de *Mengel-Poëzy* van E. WOLFF, geb. BEKKER. Gedrukt te Amsterdam bij J. B. ELWE en D. M. LANGEVELD, 1784. Het luidt aldus (*):

GROET
aan Zijne Doorluchtige Hoogheid,
WILLEM DEN VIJFDEN,
Prinse van Oranje enz. enz.
bij gelegenheid dat hoogstdezelve
de Beemster
met zijne hooge tegenwoordigheid
vereerde; den 21 Julij 1773.

Doorluchtige Vorst!

Mijn zangeres, gekleed in 't luchtig veldgewaad,
Met schaamteroosjes op 't gelaat,
Verzoekt, schoon ze om haar bruine en ongetooide hairen,
Alleen een bloemtuil heeft gehecht,
U te doen hooren wat haar hart in waarheid zegt;
Hoe weinig dan ook in het kunstmuzijk ervaren.

De gulle eenvoudigheid, die 't vredig land bewoont;
Der vrijheid, die noch vleit, noch hoont,
Heeft zij haar hart en lier, voor altoos, opgedraagen:
Vreest des, geliefde Vorst! in 't minste niet dat zij,
Door haatelijke vleierij,
Een hart, zoo wèl geplaatst als 't Uwe, zal mishaagen.

Toen Vlissing' U ontving met Zeeuwsche hartlijkheid;
Die stad zoo veel aan Uw doorluchtig huis verschuldigd!
Daar gij staatplechtig, als haar Erfheer werd gehuldigd,
Toen zong mijn Zangeres, door vreugd ten rei geleid —
'T Geluk, dat zij toen mogt erlangen,
Verzoekt zij ditmaal ook te ontvangen.

»o Vorst! wees welkom in dit oogbetovrend oord!"
Zoo spreekt mijn hart, door Uwe blijde komst bekoord;
Dit is de taal der Grooten;
Zoo juicht ons landvolk, dat U met verrukking ziet:
Nooit hebben wij eene eer genooten,
Gelijk ons thans door U geschied.

't Welvarend Purmerend geeft van zijn vreugde blijken;
En moeten wij in pracht en smaak,
Voor haar in boog en kransen wijken?
Wij laten Purmerend dien voorang met vermaak;
Maar dat zij, meer dan wij, Uw Hoogheid is genegen,
Dat spreeken wij volmondig teegen.

Nog naauwlijks mogt de Beemster-jeugd
Van Uw gewenschte komst de blijde tijding hooren,
Of ieder, door die maar' verheugd,
Riep uit: »Wat eer is ons beschooren!
Vorst WILLEM komt! Wèl, toonen wij,
Hoe aangenaam zijn komst ons zij."

(*) Het schoone dichtstuk, getiteld » *Vlissings vreugd*, bij de aankomst van zijne doorluchtige Hoogheid WILLEM DEN VIJFDEN enz. enz. Opgedragen aan de WelE. Gr. Achtb. Heeren Baillluw, Burgemeesteren en Raaden der stad Vlissingen," komt insgelijks in dezen bundel *Mengel-Poëzy* voor, dl. III. bl. 111 en volg.

Straks gingen wij aan 't werk; de lieve meisjes vlochten
En strikten, zingend, palm, gebloemt en geurig kruid;
De vreugd zag ons ten oogen uit —
Elk was zoo blij' gelijk een bruid:
De fluksche knaapen, die het houtwerk zamen brogten,
Betoonden, als om strijd, hun handigheid en kracht:
De rommelende trom gaf alles vuur en leven,
En eer men 't had verwacht,
Zie daar de boogen zeer welstandig opgeheven;
Terwijl 't gekleurde lint langs de festonnen zwiert —
De nette Pastorie, bevallig opgesierd,
Bestrooid met maagdepalm, verfraait met frissche bloemen,
Doet zien of we onze jeugd te buitenspoorig roemen.

Wend, vriendelijke Vorst! ei wend eens Uw gezicht,
Naar 't geen zij hier, Uw komst ter eer, heeft aangericht:
Ach! toon dat gij haar' ijver goed wilt keuren!
Gij zult er, ik beken 't, niets ongemeens bespeuren;
Maar 't streelt gewis Uw groot gemoed,
Wanneer welmeenendheid Uw deugden hulde doet.

Geliefde Prins! ik zal mij niet vermeeten,
Om op den voorgang van mijn broedren — de Poëeten,
U iets te zeggen van het geene U is bekend:
»De grootheid van uw huis, de daaden zijner helden;"
Gij weet voorzeker meer dan zij U ooit vertelden,
In 't *harangueerendst* en wijdloopigst *compliment*.

'k Ware anders *recht* in staat Uw Hoogheid te verveelen;
Maar 'k beken, 'k beken 't ronduit, niet zeer
Verliefd, op zulk een zeldzaame eer;
'k Voel geen de minste trek dien roem met hun te deelen:
'k Weet niets van u mijn Prins! dan *goed*:
En past het, daar gij mij gehoor gelieft te schenken,
Iets te doen hooren dat der nedrigheid zou krenken:
De onscheibre gezellin van 't waarlijk groot gemoed?

Liefst wensche ik U vaarwel; dit zal veel beter voegen —
Vaarwel, beminlijk Vorst! het vrolijk vergenoegen
Verzelle U, waar gij U bevindt!
Blijf lang aan 't roer van Staat, tot Uwen roem, gezeten!
Dat gij altoos *de beste Vorst* moogt heeten!
Lang word' gij van een vrij — een dankbaar volk bemind!

Gods zorgend oog wille U geleiden!
Wij juichen in Uwe eer; wij deelen in Uw vreugd;
Ons hart blijft bij U, schoon wij scheiden;
Ons hart, door Uwe komst verheugd. —
Vind, bij den schrandren Vries, al wat gij kunt begeeren —
Dat gij gezond moogt wederkeeren!

Dat wind stroom, en zee en tij,
Beminde ORANJE! U gunstig zij!
Dat U de Liefde voer' bij Uwe Gemaalinne!
Omhels haar met recht vaderlandsche minne.
Voorzienigheid blijve Uw geliefde telgen bij!
Voorzienigheid neeme U in hare heilge hoede! —
Nog eens vaarwel! gij wordt reikhalzende verwacht:
Bedrieg ik mij, of zal ons billijk nageslacht,
U onderscheiden met den eernaam van, *de Goede*?

J. BOUMAN.

Turenne (vgl. XII. bl. 165, 226). HENRI DE LA TOUR (niet D'AUVERGNE), vicomte de Turenne, maarschalk van Frankrijk, was de oom van FREDERIK MAURITIUS DE LA TOUR, graaf van Auvergne. Deze was markies van Bergen op Zoom door zijn eerste huwelijk 1662 met HENRICA FRANCISCA, erfdochter van Bergen op Zoom, eenig kind van EITEL FREDERIK, vorst van Hohenzollern Hechingen en van MARIA ELISABETH, gravinne van Bergen op Zoom. De vader van FREDERIK MAURITIUS was FREDERIK MAURITIUS DE LA TOUR (eerst later D'AUVERGNE), hertog van Bouillon, geb. 1606, overl. 1652. Betrokken in de zamenzwering van CINQ MARS, kreeg hij zijne vergiffenis van LODEWIJK XIII door overgave zijner stad Sedan in 1642, niet 1561. Hij was een der chefs van de Fronde en bekwam eerst na deze onlusten 1650 van LODEWIJK XIV het hertogdom Albret en het graafschap Auvergne, wordende hij in zijne vroegere bezittingen, waaronder Chateau-Thierry en Evreux, bevestigd.

De hertog van Bouillon en de maarschalk TURENNE hadden eene zuster, MARIA, gehuwd met HENRI DE LA TREMOUILLE, hertog van Thouars.

Zie de 333ste en vervolg der *Genealogische Tafelen* van HUBNER. De maarschalk had geene kinderen bij zijne echtgenoot CHARLOTTE DE CHAUMONT, dochter van den maarschalk hertog DE LA FORCE. In 1651 gehuwd, stierf zij 1666. TURENNE sneuvelde bij Salzbach 1675 (27 julij).

ALEXANDER DUMAS in zijn *Louis XIV et son siècle*, laatste gedeelte van het veertigste hoofdstuk, noemt zijn erfgenaam EMMANUEL THEODOSIUS, abt van Auvergne, prins-kardinaal van Bouillon, jongeren broeder van FREDERIK MAURITIUS DE LA TOUR D'AUVERGNE, men kan daar ook lezen, hoe deze eene poging aanwendde, om door de beruchte waarzegster en giftmengster LA VOISIN, den geest van TURENNE te doen verschijnen, om te weten waar een schat zoude verborgen kunnen zijn, welken de maarschalk door zijnen plotselingen dood niet had kunnen aanwijzen.

Het huis HOHENZOLLERN komt niet uit het keurvorstelijk huis van BRANDENBURG, maar omgekeerd.

FREDERIK, eerste keurvorst van Brandenburg 1417, was burggraaf van Neurenberg uit het geslachs Zollern, later Hohenzollern. Zie HUBNERS *Tafelen*, 175, 176, 242 en 243.

Zutfen. W. A. H. G.

Verzorging der weezen in godshuizen (vgl. A. R., XI. bl. 84, 164, 228). Wij hopen MARS geen ondienst te doen, hem nog het volgende daaromtrent mede te deelen.

In de *Beschr. van Rotterdam* door S. LOIS, loopende van het jaar 1270 tot 1671 vind ik:

»1598. Op dees tijt soo is het Weeshuijs verplaatst en verandert; het stont op de Hoogstraet, tegenover de Wester Wagestraet, en het *nieuwe Weeshuis* is geordineert in de Goutse Wagestraet bij de Goutse poort (waar het zich thans nog bevind) dat te vooren het pesthuys was geweest, dit werd vertimmert en vergroot."

Wanneer het oude weeshuis opgerigt is heb ik niet kunnen vinden.

In *Geertruidenbergs Eeuwgetij*, gevolgd door eene korte beschrijving dier stad, door IZAAK VAN NUIJSSENBURG, predikant aldaar (1774), zegt deze op bl. 89:

»Sints den jare 1681 werd het gasthuis tot een weeshuis geschikt, en is ook bij zijne aanmerkelijke verbetering in den verleden en dezen jare (1773 en 1774) daartoe geschikt gebleven, pronkende daartoe met het stadswapen en de afbeelding van twee kinderen, onder welke deze twee regels gelezen worden:

»Waar wordt het grootst verlies lofwaardiger vergoed,
Dan daar de onnooz'le wees met zorg wordt opgevoed!"

Ten slotte kan ik uit het archief der gemeente Bergen op Zoom het volgende mededeelen:

1°. Privilegie en gifte van prins MAURITS van Oranje, als heer van Bergen, waarbij hij het Cellebroersklooster geeft tot het oprigten van een weeshuis in dato 15 dec. 1597; te vinden in het privilegieboek.

2°. In het *Resolutieboek* van 1621 vindt men de volgende resolutie:

»Opt versoeck (xvij Sept. 1621) ende te kennen geven van de Ministers ende Kerckendienaars deser stadt, omme te funderen seker armhuijs ten dienste van de arme kinderen, die tegenwoordig op diversche plaatsen worden besteedt ende onderhouden, alwaar zij in alle goede tucht en tot meeste oirbaar zouden mogen worden opgevoedt is van stadts wegen daartoe geconsenteert het cellesusterclooster."

Den 21sten januarij 1622 werd het reglement voor dit nieuwe armekinderenhuis opgemaakt.

De eerste binnenvader en binnenmoeder waren CORNELIS SPORCKEMANS en zijne huisvrouw op een tractement van 150 car. guld. jaarlijks.

In het vermelde reglement komt onder anderen voor:

»Dat er geen kinderen onder de 3 jaar in opgenomen werden.

Onder den maeltijt sal altijt een capittel uit den Bybel by een van de bequaemste jongens worden gelezen, opdat onder het eten geen onnutte clap en word uijtgeworpen.

Voor en naer den eten sal den naem des heeren van den kinderen bij gebeurten worden aengeroepen." C. VAN MAANEN.

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 101, 294, 357, XII. bl. 68). Ten hoogste blijf ik den heer D. *te D.* verpligt voor de moeite, die hij zich wel voor mij heeft willen geven. Durf ik het wagen nu nog eene vraag te doen, t. w. of het huwelijk van FREDERICUS op de genealogie voorkomende sub. DDD. 1. met MARIA LEMMERS (eene mesalliance?) kinderloos gebleven is. Zoolang dit niet bekend is, blijft de vraag onbeantwoord: of van de *elf* kleinzonen van LODEWIJK VAN NASSAU-BEVERWEERT, die tijdgenooten waren van prins WILLEM III, *niet een* zijn stam tot in deze eeuw heeft voortgeplant. Het feit is toch al verbazingwekkend genoeg, dat eene familie, die toen in zooveel takken bloeide, in den tijd van eene eeuw genoegzaam geheel uitstierf en te niet ging. CHR.

Bastaarden van Nassau. Te Utrecht leefde nog voor eenige jaren eene oude freule VAN NASSAU (die ongehuwd is overleden). Hare zuster was gehuwd met den heer DE GEER VAN OUDEGEIN, en liet kinderen en kleinkinderen na. Deze beide dames hebben een broeder gehad, die een zoon naliet, met wiens overlijden het mannelijk oir uitstierf. Deze liet eene weduwe na, die eerst onlangs is overleden. Ik kan dezen tak der familie in de opgegevene lijst niet teregtbrengen. H. R.

Vischmarkt te Leiden (vgl. XII. bl. 166). Dat men »steur" smakelijk kan toebereiden, valt niet te betwijfelen. Men vindt de bereidingswijzen in alle kookboeken; ook hier te lande b. v. in de volmaakte *Geldersche Keukenmeid*, 1779, bl. 377; »*Aaltje de volmaakte en zuinige keukenmeid*," bl. 111. »*La cuisinière de la ville et de la Campagne*, p. 107." Haring smaakt ook niet iedereen, vooral niet aan de Franschen (zoo als b. v. onze koning LODEWIJK er weinig mêe op had). Het spreekwoord zegt: »qu'il ne faut pas disputer des *gouts* ni des couleurs." Dat er bruinvisch en zeehonden aan de markt kwamen, bewijst nog niet dat men ze at: men kan er ook traan uit bereid of ze ter landbemesting aangewend hebben. In den *Dict. des Alimens* van AULAGNIER 1839, lees ik: »En Hollande on coupe l'Esturgeon par morceaux qu'on garde dans des barils, après les avoir fait mariner dans le sel et la saumure, c'est un objet de grand commerce avec l'Angleterre; les oeufs sont d'un grand produit; ils servent à preparer (surtout en Russie) le caviar." H. R.

Vischmarkt te Leiden. Er wordt in de door den heer .. ELSEVIER medegedeelde woorden uit de keur van 1476 gesproken van »steur, bruynvisch, zeehonden of salmen, zy zijn versch of gezouten," een duidelijk bewijs dat deze visch bestemd was om gegeten te worden. Immers gezouten visch wordt noch in de traankokerijen noch tot landbemesting gebruikt. Dat onze voorvaderen het vleesch van zeehonden en dergelijke dieren gezouten gebruikten, blijkt uit de grafelijke rekeningen, waaruit VAN WIJN op de reeds door mij vermelde plaats het volgende mededeelt.

Reken. GERBR. V. D. COUSTER, van Victor 1399 tot Victor 1400. Art. Coken: »Item vijf cleyn tonnekijn zeelhontsspex, 1 tonne maerswijns." Rek. van Victor 1400 tot Victor

1401, art. cost vander herberge. »Item zeehonden ter coken behoef coste 15 ℔ holl. fac. xxiii sch. ix gr. — Item viii bruinvisschen ter coken behoef, iiii Ve Nob." Rek. U. S. art. coken en bodenloon. »Item een tonne zeehontsspex, die int lardier geleverd worde." — »Item jegen der vaste, proviande van zehonden maken." Reken. PAUWELS VAN HAESTRECHT van 16 April 1393 tot 1 Nov. 1394 art. botelrie. »Item twee luden van der Wijc bet. van den Bruynvis omtrent meye, xxvii ℔ holl. fac. iiii ℔ v sch." P. L. Wz.

La belle Hollandaise (vgl. XII. bl. 42, 135, 194). De grond, waarop ik vermoedde, dat de bedoelde dame de echtgenoot van PIETER ANTONIE DE HUIJBERT zou geweest zijn, was eenvoudig deze. Volgens het door J. L. A. I. op bl. 49 van dezen jaargang medegedeelde hield LAGRANGE CHANCEL zijn verblijf hier te lande omtrent 1722. Daar nu P. A. DE HUIJBERT omtrent dien tijd heer van Kruiningen was, kan de titel van *Baronne de Creuninge* op niemand anders dan op zijne vrouw toepasselijk zijn. Indien nu de heer V. D. N. weet of in dat jaar de heer DE HUIJBERT nog met zijne eerste of reeds met zijne tweede vrouw gehuwd was, dan zoude hij aan J. L. A. I. den naam der »*belle Hollandaise*" kunnen mededeelen. CHR.

Rutenborch (vgl. XII. bl. 168). In 1527 komt STEVEN VAN RUTENBORCH voor als drost te Anholt voor hertog KAREL VAN GELDER; in maart 1528 deed hij met MAARTEN VAN ROSSEM den beruchten togt naar 's Gravenhage, en in junij van hetzelfde jaar vindt men hem te Utrecht, nevens CHRISTOFFEL graaf VAN MEURS, den maarschalk MAARTEN VAN ROSSEM en WILLEM heer VAN GENT, als zaakgelastigde des hertogs, om die stad voor zijnen meester te bewaren en er diens belangen waar te nemen. De bewijzen zal men vinden in het stuk der *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, dat ter perse is en eerlang zal verschijnen.
I. A. N.

Vrouwelijke gezanten (vgl. A. R., XII. bl. 131). Het mag betwijfeld worden of wel ooit zoodanige gezanten officiëel bestaan hebben, tenzij de Amazonensage historisch bevestigd worde. Dat men vrouwen tot gewigtige negotiatiën op staatsregterlijk gebied bezigde, is wel waar; doch men kan daaruit niet besluiten tot dat officiëel karakter, tot het geaccrediteerd zijn en het regt daaruit voortvloeiende. Zoo zijn jufvrouw SERKLAAS, als de koppelaarster van het bestand, ten tijde van prins MAURITS, en de prinses LIEVEN in onzen leeftijd, als belast met de russische belangen, overbekend; maar zij werden nooit als ambassadrice officiëel gezonden, zoo min als de groothertogin HELENA. Het is eene taktiek van de hoven officieuse gezanten te hebben; daartoe werden ook de goede zorgen b. v. van ALEXANDER VAN HUMBOLDT wel eens aangewend, die onder den schijn van wetenschappelijke doeleinden met gewigtige zaken zich belastte. H. R.

De vrouw van Zweder, burggraaf van Montfoort. Dat de vrouw van ZWEDER, burggraaf VAN MONTFOORT, tot het geslacht der graven van Holland behoorde, wordt vrij algemeen aangenomen (*). Graaf WILLEM *de Goede* noemde haar in 1321 en 1324 zijne *nichte* en haren man ZWEDER van Montfoort, in eerstgemeld jaar, zijnen *zuagher* (zwager, aanverwant). (Zie VAN MIERIS, dl. II. bl. 248, 258, 309, 350.) Maar van wien was zij eene dochter? VAN MIERIS noemt haar t. a. p. (bl. 19 en 350) op het gezag van BUCHELIUS, in *Not. ad* BEKAM, p. 105, eene bastaarddochter van graaf FLORENS. De schrijver van het artikel *Montfoort*, voorkomende in het 2de stuk der *Merkwaardige kasteelen in Nederland*, door mr. J. VAN LENNEP en W. J. HOFDIJK, bl. 66 en volgg., doet haar in zijne keurige poëtische sage eene dochter zijn van eenen graaf WILLEM van Holland. Hij toch zegt bl. 72:

»Graaf WILLEM sloot zijn kind aan 't hart."

En haar moeder, eene engelsche rijksprinses, had haar van haren vader (bl. 70) gezegd, dat

»Aan Hollands machtig Gravenhof
Daar draagt hy-zelf de kroon."

Wat is hier waarheid? WILLEM *de Goede* kan het niet geweest zijn, want die noemde haar zijne *nichte*. Men zou dus moeten denken aan WILLEM II, maar die stierf in 1256, en wij zagen, dat de vrouw van ZWEDER nog in 1324 leefde. De schrijver van voormeld artikel *Montfoort* noemt haar ELLEN, haar ware naam was CATHERINE, gelijk uit een charter van 21 april 1301 (bij VAN MIERIS dl. II. bl. 19) blijkt. Maar de naam ELLEN zal de dichter beter hebben gesmaakt, en zulks is hem in die hoedanigheid geoorloofd.
W. J. C. v. H.

Adriaan François Lammens. Onder mijne aanteekeningen, ontleend uit de *Middelburgsche courant*, vestigde ik dezer dagen mijne aandacht op het volgende: »Te 's Graven-

(*) Zie o. a. *Kerkelijke oudheden van 't bisdom Utrecht*, dl. II. bl. 250, in folio, door de meeste volgende schrijvers nageschreven. De abbé C. STROOBANT geeft in zijne *Notice Généalogique sur les vicomtes de Montfoort* dezen SWEDER tot echtgenoot GUILLELMINE (WILHELMINE?) VAN VIANEN. Op welk gezag zegt hij niet, en is mij ook niet gebleken.

hage overleed den 24sten september 1847, in ruim 80jarigen ouderdom, mr. ADRIAAN FRANÇOIS LAMMENS, geboortig van Vlissingen, Ridder der orde van den Nederl. Leeuw; oud-magistraatspersoon van Vlissingen; gedeputeerde bij H. H. Mog.; Lid van het Comité te lande; Maire van Axel en van Vlissingen; Ontvanger-particulier te Goes, en President van het Hof te Suriname, — nalatende eene weduwe, CAROLINA MARIA SCHOUTEN, zijnde vroeger gehuwd geweest met SUSANNA CORNELIA MOGGE POUS en MARIA DE GELDER."

Van hem bezit ik een werkje, getiteld *Rapport des Evénemens, qui ont eu lieu avant, pendant et après le bombardement de la ville de Flessingue, depuis le* 29 *Juillet jusqu'au* 26 *Septembre* 1809. Delivré au gouvernement par ADRIAAN FRANÇOIS LAMMENS, *Maire de la ville.* MDCCCX.

Tot mijn leedwezen vond ik dezen persoon niet opgenomen in de jongst ontvangene aflevering van VAN DER AAS *Biogr. Woordenboek*, en verlang alzoo eenige bouwstoffen te mogen ontvangen voor eene levensschets van dien werkzamen man. J. VAN DER BAAN.

Het kruis. Het is opmerkelijk, dat in eene reisbeschrijving van 1484 (breeder omschreven *Nav.* I. bl. 94) gezegd wordt, dat »CHRISTUS onse Heer met *den balck* sijns kruys geladen, ter stadt uytging" enz.

[Inderdaad is dit opmerkelijk. Gewoonlijk toch meent men, dat JEZUS beide den regtopstaanden paal en den dwarsbalk naar de strafplaats gedragen heeft. Zoo wordt het ook doorgaans voorgesteld en afgebeeld. Dit is evenwel zoo niet. De veroordeelde droeg alleen den dwarsbalk daarheen, die dan aan den paal, die reeds in den grond stond, werd vastgemaakt. Prof. FRINS heeft het bewezen in een stuk, geplaatst in de *Godgel. Bijdragen* (zoo ik meen van 1861). De schrijver van het jaar 1482 heeft de zaak dus goed begrepen. Doch er zijn wel meer bijbelplaatsen, die men in de middeleeuwen beter verstond dan in onzen tijd. Ik moet nogtans doen opmerken, dat de meening, alsof JEZUS beide stukken van het kruis zou gedragen hebben, ook reeds oud is. Wij vinden die lang vóór 1484. O. a. lezen wij in het gedicht *Vanden levene ons heren*, na de beschrijving der komst van JEZUS op Calvariën, vs. 2948:

Daer was gereet wel menich hant
Die daer dat cruce vesten in deerde.

Ook MAERLANT schijnt zich de zaak zoo voorgesteld te hebben. Hij zegt *Rijmbijbel*, vs. 26429:

Te Calvarien dat si quamen,
Daer men dondadeghe al te zamen
Tontlivene plach, buter stede:
Daer sette men sijn cruce mede.

Meent men, dat het hieruit niet duidelijk genoeg blijkt, dan leze men vs. 26460 en volgg.

Van IIII houten, als ict las,
Was dat cruce, horic scriven,
Van cederen, van palmen, van oliven,
Ende van cypresse daer toe mede.
Tote Calvarien in die stede
Was in die rootsche ghedolven die voet,
Daer dat cruce up ende neder in stoet.
Dat waren II; dat derde lach
Over dweers, daert menech sach,
Ende dat vierde hout nochtan
Naghelder PYLATUS an.

En vergelijke hiermede vs. 26456 en volgg.

Als ene cricke waest eerst gedaen
Dat cruce, maer PYLATUS die man
Naghelder weder I stic an,
Daer die schrifture an ghenagelt was.

MAERLANT hield het er dus voor, dat er een voetstuk in den grond vast stond, waarin het kruis (de beide stukken), nadat het door den veroordeelden aangebragt was, geplaatst werd.]

De dood van Seneca. Jupiter liberator. Volgens MONTAIGNE, *Essais*, II. 35 (*des trois bonnes femmes*) »comme SÉNÈQUE sentit ces derniers traicts de la mort, prenant de l'eau du baing toute sanglante, il en arrousa sa teste, en disant: *Je voue cette eau à Jupiter le Libérateur.*" Een levensberigtgever zegt: »SÉNÈQUE se fit porter das un bain chaud, il jeta, en y entrant, de l'eau sur ceux de ses esclaves qui étaient le plus près de lui: J'offre ces libations, dit-il, à Jupiter Libérateur."

Bij J. A. HARTUNG, *Die Religion der Römer*, Erl. 1836, komt geen zóódanig betitelde Jupiter voor.

Het staat vast, dat SENECA in zijn jeugd zich inliet met andere godsdiensten, dan die, waarin hij geboren was. Hij zelf zegt (ep. cviii). In TIBERII CAESARIS principatum juventae tempus inciderat: alienigena tum sacra movebantur et inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. — Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est; si falsa, frugalitas est. His instinctus, abstinere animalibus coepi et anno peracto, non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam; nec tibi hodie affirmaverim, an fuerit. — Patre meo rogante, qui calumniam timebat, non philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii, nec difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, persuasit. — Wie kan opheldering geven omtrent *Jupiter Liberator?* H. R.

Hardenberg. Uit de *Briefe eines Verstorbenen*, I. 232, is op te maken, dat er een gouverneur van de Kaap de Goede Hoop geweest is, aldus genaamd, omstreeks 1798, en die circa 1810 is overleden. Van een oom in Amsterdam zou zijne dochter (in Ierland met een engelschen overste gehuwd) in 1825 eene erfenis hebben ontvangen. Kan iemand hieromtrent inlichtingen verstrekken?

H. R.

Gevlugte Wenden. Ik lees in een oud handschrift, dat eenige vlugtelingen uit den krijg tusschen HENDRIK IV en RUDOLF van Zwaben zich het eerst aan de Esch hebben neder-

gezet, zijnde Wenden, die door de grooten des rijks verdrukt werden.

Weet iemand iets naders daaromtrent mede te deelen? H. v. Ap.

Alba te Brussel. In J. P. AREND *Algemeene Gesch. des Vaderlands*, II. (4) bl. 498 staat, dat de hertog van ALBA bij zijn intogt in Brussel (1567) het huis des graven van Culemborg tot verblijf koos. Daarentegen meldt J. L. MOTLEY, *De opkomst van de Nederlandsche Republiek*, II. 253, dat er voor hem een verblijf gereed gemaakt was ten huize van de vrijvrouw van JAUCHE, in de nabijheid van EGMONTS paleis. En bl. 262, dat EGMONT in dat huis is gevangen genomen. Wie heeft hier gelijk? J. C. K.

Het pascha der Israëliten; verklaring van Matth. XXVI: 2 (vgl. XII. bl. 231). Ik begrijp zeer wel, dat het antwoord op mijne vraag niet in een paar regels is te geven; maar het komt mij toch voor, dat zij voor beantwoording vatbaar is.

Intusschen ben ik zoo vrij aan te stippen, dat ik mij met de opmerking des Bestuurs niet kan vereenigen. Heeft men zich vergist nopens het geboortejaar van CHRISTUS, dan kan toch het sterfjaar noch in 30 noch in 31 zijn geweest, zonder geheel in strijd te komen met de Evangeliën.

Immers in het jaar 30 was het pascha (de eerste dag van het paaschfeest namelijk) op een donderdag, en in het jaar 31 op een dingsdag.

(In het jaar 34 was het ook op een dingsdag, en wel den 23sten maart.)

Bij het herlezen van hoofdstuk XXVI van MATTHEUS, vind ik ook in vs. 17 groote moeielijkheid. Doch er bestaat eene andere omstandigheid, die nog moeielijker te verklaren is: bij de Joden toch heeft men op sabbath- en feestdagen nooit eene daad van regtspraak of regtspleging verrigt (evenmin als zulks thans op eenen zondag geschiedt). Hoe is het dus denkbaar, dat men bij de beschuldiging tegen JEZUS ingebragt van dit godsdienstvoorschrift zij afgeweken? ALPHA.

Het pascha der Israëlieten, verklaring van Matth. XXVI: 2. Het laatste avondmaal van JEZUS een gewoon of een paaschmaal; zijn sterfdag 14 of 15 Nisan? — wat is er al niet over geschreven en getwist door Jood en Christen sedert anno honderd en zooveel! Een boek ware er te maken alleen van de *titels* der boeken, waarin deze punten minder of meer uitvoerig worden besproken. Door voorstanders van het eene of het andere gevoelen werden overal de wapenen en hulp gezocht, tot handhaving van het ingenomen standpunt of tot het behalen der zege. Zou het nu niet opmerkelijk zijn, dat het eerst aan het jaar achttienhonderd twee en zestig was voorbehouden, dat door het lezen van eene op zich zelve eenvoudige aanteekening in V. D. PALMS bijbelverklaring voor de bestrijders van 15 Nisan eene hulp kwam opdagen, wier bestaan zij zelve niet vermoed hadden, en die te krachtiger is, omdat zij met cijfers tot in bijzonderheden voorzien is. De wiskunde toegepast op de astronomie heeft het in onze dagen al zeer ver gebragt! Waar alle geschiedenis zwijgt, weet men u met eene apodictische zekerheid te zeggen: de moled of — om het minder geleerd uit te drukken — de nieuwe maan der maand Tisjri anno mundi 3793 naar joodsche chronologie werd precies waargenomen op het $14\frac{737}{1080}$ uur van den derden dag der week, die van Nisan op $19\frac{95}{1080}$ uur van den 5den dag; het kalenderteeken van dat jaar was ה"כ"ז; de »*eerste* dag van het Nieuwjaarsfeest" was donderdag den 25 september anno 32, die van het paaschfeest zaturdag 4 april a°. 33 jul. stijl. Ik herinnerde mij daarbij het genoegen, mij in der tijd door dr. FRENAY in zijn *Geboorte-boek van Jezus Christus* enz. geschonken, die den lezer o. a. voorrekent, dat ieder der bij *Matth.* I: 17 vermelde en 14 geslachten omvattende tijdperken was begonnen en geëindigd op vrijdag 3 april van zeker jaar der juliaansche periode, precies — neen, dat woord staat er niet — 's morgens ten acht ure! Jammer maar, dat men het omtrent het jaar, waarin JEZUS is gestorven, zoo oneens is: volgens sommige joodsche chronologen was het 121 jaren vóór de verwoesting des 2den tempels (zie STEINSCHNEIDER, *Jewish Literature*, Lond. 1857, p. 291, N°. 26 (*); een ander (WIESELER, *Synopt. Chronologie*) noemt u vrijdag, den 7den april van het jaar 30, als den dag waarop JEZUS is gestorven; een derde (MEYBOOM, *Leven v. Jezus*, dl. I. afd. 2, st. 2, Gron. 1854, bl. 331) als dezen dag vrijdag 8 april van het jaar 784 na Rome; een vierde (†) leert, dat men 52 in plaats van 33 moet lezen — om van veler andere meeningen te zwijgen. Bekennen we echter, dat, al heeft »onze geachte medewerker" het jaar 33 ten onregte aangenomen als dat waarin JEZUS gestorven is, gelijk het bestuur opmerkt, de eigenlijke vraag hare kracht niet verliest. Ja, ik ga verder, onderstellen we, dat het jaar 33 het juiste jaar is, maar dat ALPHA in de berekening

---

(*) Zie ook denzelfde, *Jüd. Literatur*, in ERSCH u. GRUBER, *Encyclopädie*, 2 Section, Th. XXVII. S. 392. N°. 26. Wij citeren echter hier en verder de engelsche vertaling van dat artikel, omdat die door den schrijver zelven verbeterd en vermeerderd is.

(†) W. D. BLOCK, *Das wahre Geburtsjahr Christi oder wir sollten* 1862 *statt* 1843 *schreiben* (Berlin 1843), geciteerd door SELIG (thans PAULUS STEPHAN) CASSEL, *Geschichte d. Juden*, in het aangehaalde deel van ERSCH u. GRUBER, S. 32.

zijner opgaven zich vergist heeft, indien hij zelve die berekend heeft, hetgeen bij de hulpmiddelen, die men ook in onze taal daarvoor heeft (*), niet moeilijk is; of dat hij die opgaven, gelijk men uit de bewoordingen der vraag zou afleiden, aan de eene of andere tafel voor den joodschen kalender, b. v. die van BAS, FILIPOWSKI, JAHN (†) enz., ontleend hebbe, en men zich op die tafel *niet* »vrij zeker kan verlaten," hetgeen ik voor ons geval straks nader zal bespreken, dan nog blijft de tegenstrijdigheid bestaan, zoo als die door ALPHA is voorgesteld. Trouwens, al die kalenderopgaven en datums zijn overtollige geleerdheid en ALPHA had die veilig achterwege kunnen laten; na de aanteekening van VAN DER PALM had hij onmiddellijk kunnen laten volgen: »Er bestaat echter" enz. tot »gevierd," en dan: »Wie kan" enz. De eigenlijke vraag komt toch eigenlijk hierop neêr: volgens V. D. PALM is JEZUS ter dood gebragt op vrijdag, den eersten dag van het israëlitische paaschfeest, dit is echter in strijd met den kalenderregel bij de Israëliten, volgens welken deze dag nooit op vrijdag enz. wordt gevierd. De opmerking des Bestuurs lost die vraag niet op en schijnt dat trouwens ook niet bedoeld te hebben; want zij JEZUS ten jare 30, 31, 33 of welk ander jaar ook gestorven, is de dag zijns doods de 15de Nisan geweest, dan kan die, volgens ALPHA, niet een vrijdag geweest zijn.

Doch, *revenons à non moutons!* Zou niemand der voorstanders van 14 Nisan deze tegenstrijdigheid opgemerkt hebben? — Ik wil aan ALPHA's weetgierigheid voldoening schenken door hem mede te deelen, dat de vraag, doch beknopter en juister, niet alleen gedaan, maar er ook op geantwoord is. »Man hat gesagt" — schrijft prof. F. LÜCKE in zijn *Commentar über d. Evang. d. Johannes*, 3e Aufl. Th. II. (Bonn 1843), S. 718, terwijl hij de blz. 714—734 aan de behandeling van *das letzte Mahl u. d. Todestag Jesu* wijdt — »Man hat gesagt (en hij citeert daarbij IDELERS *Handbuch d. mathemat. u. technischen Chronologie*, I. S. 519), nach dem" (NB.! ALPHA) »*heutigen* Festkalender der Juden dürfe der 15te Nisan nie auf einen Freytag fallen; wenn nun diese Anordnung, wie wahrscheinlich, auf einem uralten " (?) »Herkommen beruhe, so sey unwahrscheinlich, dass im Todesjahre JESU der 15te Nisan ein Freytag gewesen sey." Ziedaar de vraag, die wij ons echter herinneren bij veel vroegere schrijvers dan IDELER, die van deze eeuw is, gelezen te hebben, zonder dat wij oogenblikkelijk in staat zijn met juistheid te kunnen opgeven bij wien en waar (*). Onmiddellijk echter laat hij ook een antwoord volgen. » Diese Bedenklichkeit hat freilich *keinen hinreichenden historischen Grund, weil wir nicht wissen, wie alt und traditionel begründet* jene Bestimmung des Jüdischen Kalenders ist."

Wij zouden de pen hier kunnen nederleggen en het aan ALPHA overlaten om te *bewijzen*, dat de bewuste kalenderregel bij de Israëliten te allen tijde, of vóór of zelfs ten tijde van JEZUS in gebruik was. Vermits wij echter vermeenen in staat te zijn voor wat LÜCKE problematisch voorstelt, meer afdoende bewijzen te geven of althans te verwijzen naar bronnen waar men die vinden kan, willen wij bij ALPHA's vraag nog wat langer stilstaan en die nader in oogenschouw nemen.

Evenmin als ALPHA met de *geschiedenis* des joodschen kalenderwezens bekend is — quod est demonstrandum — evenmin schijnt hij ooit het *Nieuwe Testament* gelezen te hebben, zelfs niet eens de vier eerste boeken daarvan. Het komt mij voor, alsof hij op een goeden dag het *Nieuwe Testament* met de verklaring van V. D. PALM openslaande, bij toeval de medegedeelde aanteekening vond en nu eens uit de »aardigheid" zijne kalendertafel ging raadplegen, om na te zien of VAN DER PALMS opgaven met de daar voorkomende overeenstemden. Verschil vindende, maakte hij, zonder verder te lezen of te onderzoeken, van dat verschil een vraag, zond die aan den *Navorscher*, die, volgens de opmerking van den

(*) Zoo als in de *Cosmographische lessen*, door prof. DE GELDER; in eene handleiding door den heer VAN KOOTEN, wier titel ik mij niet herinner, maar welke voor ettelijke stuivers te bekomen is. Deze handleiding is, even als de opstellen van den heer ROEST, in het *Isr. Weekblad* van 1854, naar de berekening en formulen van SLONIMSKY bewerkt, van welke wijlen de geleerde ULMAN, in de werken van het wisk. genootschap *een onvermoeide arbeid* enz. eene gedeeltelijke verklaring heeft gegeven.

(†) In deze tafels, althans als ik mij wel herinner in die van JAHN, kan men voor elk jaar van de gewone jaart. de opgaven te weten komen, zoo als ALPHA die voor de jaren 32 en 33 geeft: *Moledoth*, kalenderteekens, overeenkomst van jaar en datums der joodsche tijdrekening met die der christelijke. Dat er echter, gelijk in alle menschelijk werk, vooral van zoodanigen aard, ook onjuistheden in voorkomen, heeft dr. ZUCKERMANN voor die van JAHN in een der jaargangen van FRANKELS *Monatschrift f. d. Gesch. u. Wissensch. d. Judenth.* door vele voorbeelden bewezen.

(*) Bij deze gelegenheid zij het mij vergund te doen opmerken, dat ik bij het lezen van ALPHA'S vraag noch bij het schrijven van deze bijdrage boeken of mijne aanteekeningen over de hier besproken onderwerpen onder mijn bereik had, zoodat ik mij geheel op mijn geheugen moest verlaten, dat mij echter vaak in den steek laat, vooral waar het geldt de vermelding van den titel van een boek of van den naam des schrijvers. De enkele boeken, die het mij mogelijk was nogmaals na te slaan, zijn die, waarbij ik *deel* en *bladz.* naauwkeurig heb geciteerd. Doch verklaar ik mij bereid, om, in geval van tegenspraak, hier of elders nader op het hier besprokene terug te komen. De steller der vraag verraadt eene te verregaande onkunde in het door hem te berde gebragte en gaat nogtans te apodictisch te werk, dan dat ik het, in het belang der wetenschap, van mij verkrijgen kon met mijn antwoord te wachten tot dat ik mijne boeken en aanteekeningen zou hebben kunnen raadplegen.

heer V. te D. (hierboven bl. 248), »het vragen inderdaad te gemakkelijk maakt" en droeg daardoor bij tot vergrooting van den »Navorscher-mesthoop," zoo als de gewis door en door geleerde dr. EELCO VERWIJS, in zijne hooge wijsheid en *alles* omvattende geleerdheid, dit tijdschrift ergens in den *Gids* voor dit jaar belieft te noemen. Waren toch aan ALPHA de evangelische verhalen bekend, of had hij, toen hem de meergemelde aanteekening onder de oogen kwam, maar verder gelezen en onderzocht, hij zou opgemerkt hebben: 1°. dat *Matth.* XXVI: 2 op zich zelven geen moeilijkheid oplevert in verband tot zijne vraag, maar 2°. dat V. D. PALM daarbij heeft aangeteekend wat bij de synoptici vrij duidelijk te lezen is; 3°. dat de berigten daaromtrent bij *Johannes* in verscheidene opzigten afwijken van die bij genen, vermits 4°., naar hetgeen hier voorkomt omtrent het laatste avondmaal en den sterfdag van JEZUS, ALPHA's vraag en andere niet door hem geopperde wegvallen. Men mag toch onderstellen, dat vooral het laatste niet onopgemerkt zou zijn gebleven, indien ALPHA er mede bekend ware geweest. Immers, volgens JOHANNES heeft JEZUS met zijne discipelen donderdag 13 Nisan 's avonds zijn laatste avondmaal (*niet* paaschmaal) genuttigd, werd hij vrijdag 14 Nisan teregtgesteld, ter dood gebragt en ter aarde besteld, en was de eerste dag van het paaschfeest of 15 Nisan een zaturdag of sabbat, welke sabbat daarom door JOHANNES »groot" wordt genoemd (*).

Dat ALPHA van de geschiedenis en het systeem des joodschen kalenderwezens weinig of niets weet, bewijst in de eerste plaats, dat hij twee wijzen van vaststelling der maanden en feesten, door berekening of door waarneming, door elkander haspelt. Hij zegt, volgens de *berekening* was de Moled Nisan = 5 d. 19 u. 95′, waarop hij onmiddellijk laat volgen »Dus had naar de *Reïja* (waarneming") enz. ALPHA wist alzoo niet, dat toen men het begin der maand bij *waarneming* vaststelde, men dat niet deed bij *berekening*. Hij schijnt zelfs de door hem gebezigde formule 5 d. enz. niet te begrijpen. Deze beteekent toch het $19\frac{95}{1080}$ uur van den 5den dag der week. De dag werd gerekend te beginnen 's avonds ten 6 ure van hetgeen wij den vorigen dag noemen. 5 d. 19 u. 95′ is dus = donderdag, 's namiddags te ruim één uur. Hoe kan daarbij nu sprake zijn van *waarneming?* Wij gelooven toch niet, dat men te Jeruzalem evenmin als hier te lande de maan 's namiddags ten één uur zal kunnen zien. — Verder spreekt hij van den »*eersten* dag van het nieuwejaars*feest*" van het jaar 3793 isr. tijdrek. of 32 gew. tijdrek., als ware het toen *regel*, dat feest langer dan één dag te vieren, niet alleen in de afgelegene provinciën of buiten Palestina, maar zelfs te Jeruzalem, waarheen wij ons toch moeten verplaatsen. Het bewijs zal men ons wel schuldig blijven. — Wijders gewaagt hij van »*Kebioth* (vaste berekening)." Maar bestond er dan toen eene »vaste berekening" van het jaar? »In [Palestine," schrijft STEINSCHNEIDER t. a. pl. p. 34, »as late as the dissolution of the Patriarchate, or, at all events, till the patriarch HILLEL (a. d. 430), great grandson of R. JEHUDA, the new moon was determined by testimony, a fact which, however, could not supply the place of astronomical calculation," b. v. voor de viering van het paaschfeest in de arenmaand, enz. Nu bestaat er wel verschil van gevoelen omtrent den persoon van dien patriarch HILLEL en omtrent den tijd waarin hij leefde, als volgens sommigen, zoo als STEINSCHNEIDER, GRAETZ enz. in de 5de, volgens anderen, als FÜRST, S. CASSEL enz. in de 4de eeuw, zooveel is echter zeker, dat, ten tijde van JEZUS nergens, zelfs in Babylonië niet, eene vaste berekening bestond; want SAMUEL, bijgenaamd JARCHI-

(*) En niet, gelijk dr. MEYBOOM t. a. p. bl. 333 hoogst gezocht en met een petitio principii beweert, dat »het derhalve moet geweest zijn de sabbat, waarop men de eerstelingen, de eerste korenschoven, aanbood, zoodat hij, op zichzelf als sabbat een feestdag zijnde, door deze bijkomende omstandigheid een dubbele feestdag, een *groote* dag, zoo als de Joden" (?) »het noemden, werd. Maar dan" — ja, als het voorafgaande eerst *bewezen* is, — »was ook die sabbat de tweede dag van het feest, volgens *Lev.* 23: 10 en volgg., en dus de 16de Nisan." Maar evenmin als dr. DERNBURG in zijn aanstonds te noemen opstel, hoewel hypothetisch en de bedenkingen daartegen zelve opperende, onderstelt en dr. JELLINEK in een der nummers van FÜRSTS *Orient*, — in welk weet ik oogenblikkelijk niet — beweert, omdat het de sabbat vóór het paaschfeest was, door de Joden, doch eerst van veel lateren tijd, den *grooten* genoemd. — Tot de pogingen toch om de tegenstrijdige berigten der Evangelisten in overeenstemming te brengen, behoort ook die van een geleerd Israëliet. Ik bedoel een, naar ik geloof, weinig bekend opstel, door den schrijver zelven *Versuch* genoemd, *das letzte Passamahl Jesu*, van dr. DERNBURG, toen te Amsterdam, thans te Parijs woonachtig, en welk opstel voorkomt in de *Orientalia*, uitgegeven door de hoogleeraren JUYNBOLL, ROORDA en WEIJERS, T. I. p. 175—190, en, naar ik meen, ook in *der Orient*. Volgens dr. DERNBURG viel 15 Nisan toen op *zondag*, gebruikte JEZUS zijn laatste *avondmaal* donderdag 12 Nisan, is hij gestorven vrijdag 13 Nisan, slagtte men het paaschlam wegens den sabbat op donderdag 12 Nisan, werd het echter eerst gegeten zaturdag 14 Nisan 's avonds. Ik kan mij niet herinneren, dat opstel ergens anders geciteerd te hebben gevonden dan bij prof. VETH, in eene beoordeeling in den *Gids* van FRIEDLIEBS *Archäologie der Leidensgeschichte*. Het lust ons niet hierbij langer te verwijlen, evenmin als bij andere pogingen tot overeenstemming, maar laten die in hare waarde of — onwaarde; daar wij met DE WETTE, EWALD, BAUR, LÜCKE en zoo vele anderen, ook in ons vaderland, gelooven, dat eene overeenstemming onmogelijk is. — Volgens een citaat bij LÜCKE t. a. p. S. 732, 2) leest men ook in den Talmud, tract. *Synhedrin*, fol. 43 a, ed. Venetie [waarschijnlijk ook in ed. BENVENISTE, Amsterdam], dat JEZUS op den voorbereidingsdag van het paaschfeest, d. i. 14 Nisan, werd ter dood gebragt.

NAä, die, naar men zegt, het juliaansche jaar bij de joodsche tijdrekening invoerde en de »Vader des [joodschen] kalenderwezens" wordt genoemd (zie *Weekblad v. Israëlieten* van 11 julij 1862, N°. 51), leefde tegen het einde der 2de of het begin der 3de eeuw. Levert zelfs SLONIMSKY (in het hebr. tijdschrift *Hajonah*) het bewijs, dat het tegenwoordige joodsche zonnejaar ten vroegste van de 10de eeuw kan dagteekenen, zoodat STEINSCHNEIDER in het meeraangehaalde werk *Jewish Literature*, p. 181, schrijft: »The *Boraita* of R. ADA is probably nothing else than another name for the kalendar rules (*Tekufah derab* ADA), adopted with the solar year of the Arabian ALBATANI." Vgl. p. 354, N°. 17. Vindt men derhalve in eene kalendertafel opgaven, zoo als die door ALPHA zijn medegedeeld, dan hebbe men die aldus te verstaan: *indien* b. v. ten jare 32 de hedendaagsche kalenderberekening reeds ware gevolgd, dàn zou de *Moled* enz., de *Kebioth* enz., de eerste dag van het nieuwjaarsfeest enz., de eerste dag van het paaschfeest enz. zus en zoo geweest zijn. Daar echter die berekening toen nog niet bestond, kan men natuurlijk daarop zich niet eens »*vrij* zeker verlaten."

Maar bestond toen geen vaste kalenderberekening, evenmin bestond toen de door ALPHA medegedeelde kalenderregel. Talrijke plaatsen in den Talmud bewijzen, dat deze regel zelfs ongeveer 500 jaren later nog niet in gebruik was. Wel zijn er die het tegendeel beweren (vgl. o. a. de correspondentie van SLONIMSKY met een karaïetisch geleerde in den eersten jaargang van het hebreeuwsche, te Wilna uitgegeven weekblad *Hakarmel* N°. 31 en 34), maar het is ook niets meer dan eene bloote bewering. Zelfs meenen wij ons te herinneren, dat ergens in GEIGERS *Wissenschaftl. Zeitschrift f. jüd. Theologie* uit de *Scheëltoth derab* ACHAÏ *Gaon*, een geschrift van de eerste helft der 8ste eeuw, wordt vermeld het vieren van den grooten Hosannadag en van den Purimdag op *zaturdag*, hetgeen met een anderen thans bestaanden kalenderregel in strijd is.

Wil ALPHA omtrent geschiedenis en systeem des joodschen kalenderwezens beter onderrigt zijn, hij bestudere, indien hij Hebreeuwsch verstaat, met oordeel des onderscheids de werken *Meor enajim* en *Matsref lakesef* van AZ. DE ROSSI, *Toledoth haschamajim* en *Jesod haïbur* van SLONIMSKY, diens brieven en verhandelingen in *Kerem Chemed* en *Hajona*, alsmede de brieven van REGGIO, RAPOPORT en PINELES in het eerstgenoemde dezer twee werken, *Jesod olam* van ISRAELI, *Jesod haïbur* van ABRAHAM BEN CHIJA *hanasi hasefardi*, het eerste door GOLDBERG, het andere door FILIPOWSKI uitgegeven, de verschillende *Sefer Ibronoth*, RAPOPORT in *Erech Millin*; voorts de reeds genoemde werken van STEINSCHNEIDER en de daar geciteerde, waaronder ook de bovengenoemde behooren; het *Handbuch* en het *Lehrbuch* over chronologie van IDELER (waarbij hij echter vooral vergelijke STEINSCHNEIDERS belangrijke verhandeling in *Hajonah*); LEWISOHNS *Geschichte u. System d. jüd. Kalenderwesens*, enz. enz. enz. Ook over den paaschstrijd zal hij hier en daar meer vinden dan hij welligt vermoedt. De meeste dezer werken, zoo niet alle, en nog veel meer daar geciteerde worden in de bibliotheken van het voormalige genootschap *Toëleth* en van het Nederl. Israël. Seminarium te Amsterdam gevonden, zoodat, in geval ALPHA daar woonachtig is, hij gelegenheid heeft die te kunnen bestuderen. De bekende heuschheid van onzen geachten medewerker, den heer S. I. MULDER, die, als regent van het Seminarium, het beheer over deze bibliotheken heeft, zal hem gewis het gebruik daarvan gemakkelijk maken, en wij vertrouwen zelfs, dat hetgeen niet in deze bibliotheken mogt gevonden worden, hem, zoo mogelijk, door den heer MULDER uit zijne eigene welvoorziene boekerij zal verstrekt worden.

IOTA.

Het geslacht Soete de Laeke.

1. Wie waren de voorouders van PHILIPS, heer van Villers, Bosque enz., gouverneur van Willemstad en de Klundert, gehuwd met BEATRIX VAN FAKELBERG, gezegd HOOFTMANS, vader van:

ALEXANDER SOETE DE LAEKE, heer van Villers, Sevender en Potshoek, geb. 1 aug. 1603, obiit 's Gravenhage 30 aug. 1678, en grootvader onder meer van:

A. PHILIPS, heer van Villers, Sevender en Potshoek, lid van den raad van state en van de ridderschap van Holland, geb. 29 januarij 1636, obiit 11 maart 1689;

B. FRANÇOIS, heer van Potshoek, geb. 24 april 1637, obiit.....?

PHILIPS was den 28 dec. 1666 gehuwd met ANNA VAN DER DOES van Noordwijk.

2. Waar ligt Villers, de heerlijkheid der DE SOETE'S? Er zijn in Frankrijk en België niet minder dan twee en twintig kleine steden, dorpen, gehuchten en abdijen, die den naam van Villers dragen; wel vermoeden wij dat het hier bedoelde in de provincie Henegouwen, niet ver van Charleroi, moet gezocht worden, maar wenschten het met zekerheid te weten.

3. Bestaat er eenige gemeenschap tusschen de heerlijkheid van het geslacht DE SOETE DE LAEKE en de beroemde abdij van Villers, nog onlangs door VICTOR HUGO bezocht, en waarin hij (zie zijn *Misérables*, dl. IV. p. 198) bij al de bestanddeelen van een toren van UGOLINO, zerken, grendels, hals- en voetbeu-

gels, een volkomen »in pace" reconstrueeren kon?

4. Hoezeer VICTOR HUGO de gewoonte heeft dingen te vertellen, die niet altijd even gemakkelijk te slikken zijn en vooral in zijn *Ellendigen* soms gruwelijk doorslaat, zoo willen wij zijn »in pace" van Villers (welligt een gewoon tijdelijk cachot, zoo als onze lieve voorouders ze er overal op nahielden) voor goede munt aannemen; maar waar kan men er dan iets meer over vinden? Geeft CANTILLON in zijn »*Vermakelijkheden van Braband*" ook iets over die abdij en de daar aanwezige vreeselijke hokken?

5. Hoe staat de admiraal DE SOETE uit ons bevrijdingstijdperk tot de heeren van Villers, of bestaat hij hun in het geheel niet?

6. Wat is er bekend of waar kan men iets meer vinden omtrent de sub A. en B. vermelde PHILIPS en FRANÇOIS van Villers, die in het midden der XVIIde eeuw bloeiden?

7. Wie was de heer van Villers, gouverneur van Utrecht, de concurrent van JAN VAN NASSAU en HOHENLO? Is hij de vader van den gouverneur van de Willemstad of die gouverneur zelve?

PHILIPS en FRANÇOIS, die in het midden onzer roemvolle XVIIde eeuw geleefd hebben, zijn meer speciaal het doel onzer vragen, naar aanleiding van hun in zeer goed fransch geschreven dagboek, door A. P. FAUGÈRE in 1862 te Parijs uitgegeven.

Men weet, dat genoemde heer FAUGÈRE in de koninklijke bibliotheek en in het archief te 's Gravenhage nasporingen is komen doen omtrent BLAISE PASCAL, maar niets omtrent het hoofddoel zijner excursie kunnende ontdekken en toch wil van de reis verlangende, zich vergenoegd heeft met het handschrift van PHILIPPE DE VILLERS, dat, hoe eentoonig ook, belangrijk genoeg mag geacht worden om te betreuren, dat zoo dikwerf vreemdelingen ons voorgaan in het opsporen en openbaar maken van documenten, die ons vroegere openbare en huiselijke toestanden veel levendiger voor den geest kunnen brengen dan de eigenlijke geschiedenis.

Het dagboek, waarvan wij spreken, behelst het verhaal eener reis naar Parijs en van het verblijf in die stad gedurende de jaren 1657 en 1658. Bij al de cant van volbloed edellieden, die met den burgerstand niet veel op hebben en ook niet met het heer- en meesterschap van JAN DE WITT, herkennen wij toch een paar flinke maar ingetogen jonge lieden, die wel wat veel van mooie spannen paarden houden, doch wien het voor het overige niet aan gezond verstand en juiste opmerkingen ontbreekt en den lezer van hun dagboek, dat ons wat nader aan MAZARIN, LODEWIJK XIV en het Parijs van die dagen brengt, in ieder geval nieuwsgierig maken naar hun latere lotgevallen, welke nieuwsgierigheid, wij twijfelen er niet aan, eerlang wel door een of meer onzer goedwillige medewerkers zal worden bevredigd. MARS.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105, 194, 290, 354; XII. bl. 1, 67, 130, 162).

1772. Gouverneur generaal en raden van Indië.

»Aan de WelEdele Hoog Achtbare Heeren Bewindhebberen ter Vergadering van de Zeventiene gecommitteert, representerende de Generale Nederlandsche Oost-Indische Comp. ter Presidiale Kamer te Amsterdam."

In den brief.

»WelEdele Hoog Achtbare wijze voorzienige en zeer genereuse Heeren."

Aan gouverneur generaal en raden:

»Aan Zijn Hoog Edelheid den Hoog Edele Groot Achtbare Heere N. N.

Gouverneur Generaal wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden en Hare algemeene Oost-Indische Comp.

benevens

de WelEdele Heeren Raden van Nederlandsch India."

In den brief.

»Hoog Edele Groot achtbare Wijdgebiedende Heere

en WelEdele Heeren."

»Aan den Heer N. N.

Directeur te Hougly

Bengalen."

In den brief.

»Erntfeste, voorzienige, discrete."

LABORANTER.

Militaire tractementen in het begin der 18de eeuw (vgl. A. R., XII. bl. 2, 104). Alhoewel de volgende opgaaf niet behoort tot het begin der XVIIIde eeuw, zoo kan de mededeeling er van toch den vrager wel belangrijk zijn:

	1588	1688	in veldtogt.
	Gulden per maand.		
Veldmaarschalk.	650	1000	2000
Generaal over de ruiterij . .	400	1000	2000
" " " artillerie .	300	500	1000
" commissaris . . .	125	250	150—400
" wachtmeester . .		250	400

F. CALAND.

Hendrick Sieuwertsz. Spanhems, van Leeuwarden, was in dienst der oostindische comp. als schrijver. In 1638 voerde hij het bevel over de *Klein Amsterdam* in de vloot voor Goa.

In 1640—1641 nam hij een werkdadig deel aan de belegering en verovering van Malakka. In 1643 kwam hij weder in Indië als bevelhebber op den *Walvisch*. Hij was gehuwd met GEERTGE ARENTS.

Daar nu, in het schrijven van den pen-

sionaris van Medemblik NICOLAAS STELLINGWERFF van den 6den maart 1653 aan de regering dier stad, door hem eene opgave wordt gedaan van de kapiteinen, in den zeeslag bij Portland op den 28sten februarij van dat jaar gebleven, waarin onder anderen voorkomt een kapitein SPANHEMIUS, en daarentegen bij NICOLAES VAN WASSENAER een HENDRICK of HENRICUS SPAN, wordt gevraagd of daarmede dezelfde kapitein HENDRICK SIEUWERTSZ. SPANHEMS kan bedoeld worden?

LABORANTER.

Caspar van Baerle (*de zoon*) (vgl. XII. bl. 204, 233). Bij het lezen van het stukje van D. te D. over de kinderen van den beroemden hoogleeraar, geschiedschrijver en dichter CASPAR BARLAEUS of VAN BAERLE sloeg ik het werkje op van wijlen mr. P. S. SCHULL, *Poëzij van* CASPAR VAN BAERLE, *bijeenverzameld en met eene levensbeschrijving diens dichters vermeerderd*, Zierikzee, J. V. D. VELDE OLIVIER, 1835, en vond daar het volgende: »De regte lijn van dit geslacht (v. B.) volgende, hervinden wij in de achterkleinkinderen van den geleerden LAMBERTUS V. BAERLE, grootvader van den dichter in het kroost van CASPAR VAN BAERLE, weder een kroost, hetwelk de wijsheid, als bij erfstelling over de hand, schijnt te bezitten. Zijn zoon, CASPAR V. BAERLE (over wien mr. G. MEES schreef), bestudeerde onder MAESTERSIUS de regten en had Engeland en Frankrijk bereisd. Zijne zuster SUSANNA, begaafd als hare tante, mevrouw HUYGHENS, huwde met den beroemden GERARD BRANDT, en deelde met hare zusters JOSINE en ANNA in het talent der toonkunst, in hetwelk de familie der VAN BAERLE's bij uitstek uitmuntte, en waardoor harer geleerdheid, wijsheid en vernuft bevalligheid en aangenaamheid bijgezet werd."

Mr. P. S. SCHULL noemt in zijne levensbeschrijving *geene andere kinderen* op. Nog vermeldt hij, dat 's dichters echtgenoot, BARBARA SAYON op den 19 junij 1635 overleed, wat hem in zulk een' rouw dompelde, »dat hij haar nooit heeft kunnen vergeten, of tot een tweede huwelijk heeft kunnen besluiten, in weerwil van den dringenden raad zijner geleerde vrienden en van zijne betrekkingen; in weerwil dat het hoog gezelschap op het kasteel te Muyden, waar zoo vele bevallige vrouwen, en onder meer, TESSELSCHADE, stem en zitting hadden, hem andere denkbeelden wilde inboezemen."

Zie daar het weinige, dat ik tot beantwoording van bovengenoemde vraag heb kunnen opsporen. Welligt brengt dit anderen weder verder. Nergens echter vond ik in de levensbeschrijving van C. v. B., door mr. P. S. SCHULL, het getal van 8 kinderen vermeld.

J. H. PEETSOLD.

[De vrouw van CONST. HUYGENS was geene tante van de vrouw van G. BRANDT, al droegen beiden den naam van SUSANNA VAN BAERLE.]

Een overlandreiziger naar Indië in de 17de eeuw. In de fransche uitgave der Reizen van NICOLAAS DE GRAAF naar Oostindië, uitgegeven te Amsterdam bij JAN FREDERIC BERNARD, MDCCXIX, bl. 91, lees ik het volgende:

»Ce fut à Bassora que je trouvai un *flamand, jouallier* de son métier natif de *Rheenen*. Il étoit venu en 20 jours d'Alep par Babylone et la Mer ou plaine de Sable. C'étoit le troisième voyage qu'il faisait par terre à Golkonda dans les Indes. Il avoit fait déjà deux fois le voyage de Smirne à Ispahan et à Gamron et il vouloit aller cette fois à Congo sur quelque vaisseau More et de là à Suratte pour se rendre en suite par terre à Golkonda. Il lui avoit parlé à Smirne l'an 1664, lorsqu'il alloit la seconde fois aux Indes par terre."

Is de naam van dezen onvermoeiden reiziger, die drie reizen over land naar Indië deed, in een' tijd toen het reizen in de woestijn met zoo veel gevaar vergezeld ging, bij iemand onzer medenavorschers bekend? Zoo ja, heeft hij zijne reizen in druk gegeven?

LABORANTER.

Hulster ambacht (vgl. XII. bl. 201). In de *Historie van Hulst* door den hulster burgemeester JACOB VAN LANSBERGHE, in 1696 uitgegeven, zal CONCHA eenige leden van de regering van Hulster ambacht vinden. Uit mijne aanteekeningen kan ik hem de volgende mededeelen:

ADRIAAN VAN KERVEL, burgem. van Hulster ambacht, † 4 april 1693, geh. met 1°. ANNA VAN LEEUWEN, † 2 april 1681, 2°. MARIA VAN DER BEKE, † 22 mei 1692.

WILLEM TIBERIUS HATTINGA, schepen van Hulster ambacht, † 12 nov. 1764.

JACOB CAPPRON, schepen van Hulster Ambacht, † 24 nov. 1678 geh. met LUCRETIA SOBRIJ, † 9 april 1682.

BENJAMIN BEVERS, burgem. en schepen van Hulst en Hulster ambacht, † 23 sept. 1679, geh. met FRANCISCA VAN DEN BORN, † 22 nov. 1675, en hun zoon

Mr. MATHIAS BEVERS, burgem. en schepen van Hulster ambacht, † 22 april 1704, geh. met ANNA CORNELIA VAN VRIJBERGE, † 13 oct. 1701.

DANIEL DE VRIESE, schepen van Hulst en Hulster ambacht, † 27 aug. 1684, geh. met ANNA LIENS, † 13 jan. 1685.

GERARD SNEL, schepen van Hulster ambacht, † 1 oct. 1664, geh. met A. J. VAN DEN RAEDE, † 10 oct. 1653.

SIGISMUNDUS SLIMMER, snbstitut-baljuw in 1650.

F. CALAND.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Veroverde Vaandels (vgl. XII. bl. 42, 111, 139, 169). Bij 't raadplegen van den *Europ. Mercur.* van 1703 viel mijn oog op het volgende berigt, dat ik afschreef en hier geheel mededeel. 't Staat in stuk II, bl. 107, 108.

»Den 10den dezer Maand (Julij 1703) wierden de zeven Vaandels, twee Standaarden, en een paar Keteltrommen, in den roemruchtigen Slag van Ekeren op de Franschen veroverd, door een gecommandeerde Wacht van het Hof in 's Graavenhaage, bestaande uit dartig Muskettiers, in zegenpraal omgedraagen; wordende van het Leidsche Wagenveer over de Vijverberg door de Gevangenpoort, het Buitenhof, over de Groote Zaal, tot in de Meubelkamer van haare Hoog-Mogenden, de Heeren Staaten Generaal, gebragt; van waar de zelve den 18den daar aan volgende, benevens noch eenige andere in de Belegering voor Bon bekomen, tot een eeuwigduurende gedachtenis op de Groote Zaal wierden opgehangen. Een der gemelde Standaarden was veroverd door het Regiment des Graaven van TILLY, een Keteltrom door het Regiment van KANNENBURG, en een Vaandel van de Dragonders door het Regiment des Graaven VAN DER NATH. Behalven dit waren 'er noch zes Vaandels veroverd, als twee door het Regiment van SLANGENBURG, benevens een Fransch stuk Kanon; een door het Regiment des Graaven van TILLY; een door het Regiment van den Lieutenant Generaal ZWARTZ; en twee door het Regiment des Graaven VAN DER NATH. d'Adjudant Generaal des Heeren VAN SLANGENBURG, die de Vaandels had overgebragt, wierd door haare Hoog-Mogenden met een goude Keten en Medalie beschonken; en aan de geenen, welke de zelve hadden veroverd, mede een rijkelijke belooning gegeeven, met belofte van zorg voor hunne bevordering te zullen draagen."

Uit dit berigt blijkt,

dat de overbrenging van veroverde vaandels, staandaarden en keteltrommen naar de Groote Zaal als eene belangrijke militaire plegtigheid werd beschouwd;

dat de bijzonderheden der verovering voor een gedeelte publieke vermelding hebben gevonden;

dat zeker niet alle veroverde vaandels bij de staten generaal zijn teregt gekomen;

en dat verovering en overbrenging haar billijk loon ontvingen.

Hoogstwaarschijnlijk zal de *Europ. Mercur.* wel meer van diergelijke dingen melding maken; en zeker zal er in de *Resolutiën der Staten Generaal* niet vruchteloos naar worden gezocht.

Bij deze gelegenheid veroorloof ik mij eene enkele bedenking op de noot aan den voet van bl. 205 van den tegenwoordigen jaargang. Ik begrijp volstrekt niet, hoe SAXO SYLVIUS op de gedachte gekomen is die daar staat uitgedrukt. Het opschrift

Malo pati quam foedari,

had zelf den weg kunnen banen tot juiste opvatting van het zinnebeeld. 't Is, mijns bedunkens, een verbasterde regel uit het oude kerklied

Quid, tyranne! quid minaris?

en had moeten luiden:

Malo mori quam foedari.

Wie zal 't niet gepast vinden, dat vooral een koninklijk regiment tot zinspreuk de verklaring voerde: liever te willen sterven, dan zich met schande te bezoedelen? En wie vindt het niet even gepast, dat die verklaring werd uitgedrukt door eene *zwaan*, het gewis voor allen verstaanbaar symbool der reinheid, ook waar zij door de overmagt van het staal mogt worden gedood? De dweepzucht van LODEWIJK XIV en zijn ijver om het protestantismus in zijn rijk ten onder te brengen hebben evenmin met het vaandel te maken als LUTHER, wiens geslachtswapen *niet* eene *zwaan* was, maar een *met een gouden kruis beladen hart van keel, liggende in eene geopende witte roos (zilver) op lazuur*. Van daar ook het daarbij behoorende distichon, dat gewoonlijk aan LUTHER zelven wordt toegeschreven:

Des Christens Herz auf Rosen geht,
Wenn's mitten unterm Kreutze steht.

Zekerder is het, dat hij zelf 't *goud* in *sabel* veranderde, als de kleur der voor ons op het hout gedragen zonde. S. J.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Adriaan Rogge (vgl. XII. bl. 219). ADRIAAN ROGGE was uit een oud zaandamsch geslacht geboren en, voor den tijd waarin hij leefde, een zeer ontwikkeld man. Zijn grootvader was LIJNST TEEUWISZ. ROGGE, op wiens scheepstimmerwerf PETER DE GROOTE, gedurende zijn verblijf te Zaandam, onder den naam van PIETER MICHAELOFF, arbeidde.

Verscheidenen van zijn geslacht worden onder de nijvere en handeldrijvende mannen in dien tijd ons genoemd. ROGGE was zijne voorvaderen daarin gelijk gebleven; hij was eigenaar van eene lijnbaan en twee papiermolens, dreef eenigen handel en was boekhouder van eenige schepen die op Groenland en Straat Davids ter visscherij voeren. Hij was

een man, bekend met de behoeften der Zaanlanden, waar het den handel en de nijverheid betrof; met woord en daad trachtte hij den bloei van de streek zijner geboorte te bevorderen. Zoo was hij het, die, het ondiep worden van deVoorzaan bespeurende, dit trachtte te voorkomen door het aanleggen van een rijsdam, om zóó den stroom te leiden; deze „uitvinding" van hem wordt nog in gedachtenis gehouden door een baken, dat zijn naam draagt, ofschoon het *werk van* ADRIAAN ROGGE, als de rijsdam bij het maken betiteld werd, bij het tegenwoordige geslacht dien naam reeds verloren heeft. In verband met die pogingen, het bevaarbaar houden van de Voorzaan tot in de haven of vóór de sluizen van Zaandam, stond het ontwerp om de groote sluis te Zaandam geschikt te maken tot het doorlaten van zeeschepen in de Binnenzaan. Dit plan werd door hem, als lid der commissie van koophandel, aan het provinciaal bestuur van Holland ingediend. Was het doorgegaan, gepaard met de uitdieping van de Binnenzaan, die dan had moeten volgen, het graven van het Noordhollandsch kanaal van Alkmaar af, ware later onnoodig geweest, de natuurlijke weg toch — ROGGE had het goed gezien — lag over de Zaan. Waarom is dit dan later niet geschied? vragen vele jonge Zaanbewoners, die zich niet begrijpen kunnen hoe men hunnen stroom en hunne nijverheid, hun belang heeft voorbijgezien en groote sommen heeft besteed om land te graven, daar hier water in overvloed was van Alkmaar tot Amsterdam, en men den langsten weg met krommingen en bogten verkoos, waarover nu geklaagd wordt! Het antwoord op die vraag — wie zal het hun geven? Waarom ROGGES plan niet doorging, hebben wij trachten op te helderen in het *Zaanlandsch Jaarboekje* voor 1854, waar het bedoeld ontwerp, den 4den october 1797 ingediend, medegedeeld wordt.

Dat ROGGE niet enkel oog had voor de belangen en behoeften der Zaanstreek, maar zijn blik het gansche vaderland omvatte en dat vooral het fabriekwezen hem bekend was en hij dit, met den handel, voor Holland eene levensvraag achtte; dat hij fabrikant en koopman was in zijn hart en het vaderland lief had, dat getuigt zijn antwoord op de prijsvraag, door de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem uitgeschreven: „Welke is de grond van Hollands koophandel, van zijnen aanwas en bloei? Welke oorzaken en toevallen hebben dien tot heden aan veranderingen en verval blootgesteld? Welke middelen zijn best geschikt en gemakkelijkst te vinden, om denzelven in zijne tegenwoordige gesteldheid te bewaren, zijne verbetering te bevorderen en den hoogsten trap van volkomenheid te doen bereiken?" Aan mr. H. H. VAN DEN HEUVEL, griffier aan het hof van justitie te Utrecht, werd de gouden medaille, aan ADRIAAN ROGGE en CORNELIS ZILLESEN de zilveren medaille toegekend. Deze verhandelingen zijn in één deel gedrukt 1775. ROGGE nam ijverig deel in de politieke omstandigheden onzes vaderlands. IJverig patriot, als de meeste zijner geloofsgenooten, was hij in zijne woonplaats lid der verschillende committés in opvolgende besturen. Hij behoorde tot de friesche Doopschgezinden, gezegd het Oude huis, te Westzaandam, en was bij die gemeente een dergenen die collegiën en oefeningen over de schrift hielden, naar de wijze der Collegianten.

SCHELTEMA noemt ROGGE een geleerd koopman, van wien hij, betreffende de staathuishoudkunde, en aangaande het Wijkermeer, het IJ en de belangen van Amsterdam, zeer veel geleerd heeft.

Behalve de bovengenoemde verhandeling, schreef ROGGE nog in HERINGS *Bespiegeling over Nederlands Watersnood*, 14—15 november 1775, „de beschrijving der uitwerkselen van den hoogen watervloed te West- en Oostzaandam, op den 15den november 1775."

ROGGE overleed in 1816, meer dan 70 jaren oud; de tijdsomstandigheden en de daardoor min gelukkigen handel hadden zijn eens zeer aanzienlijk fortuin nog al geknakt.

H—g.

Onbekend gedicht van Vondel (vgl. XII. bl. 148, 236). Wanneer de graveur zich vergist heeft, is het meer denkbaar dat hier gelezen moet worden *'t groene lant*, daar zij wordt voorgesteld zittende in een landschap. Zij was gestorven en het land ontbeerde haar derhalve.

E.

[*Lant* geeft een goeden zin, maar 't rijmt niet.]

Den Rosegaert van dē beuruchten Vrouwen (vgl. A. R.). Dezer dagen kwam mij een exemplaar 12°. van eene uitgave in handen van al de vermelde afwijkende; die ik, al is het wat laat, toch meen te moeten vermelden. De titel, afwisselend in roode en zwarte letteren gedrukt, luidt als volgt: *Den Rosegaert // van dē beuruchten // Vrouwen.* Gecorrigiert eñ vermeerdert enz. Daarop volgt eene vrij goede houtsnede, voorstellende eene bevallende vrouw, door vijf andere geadsisteerd. Het werkje heeft lxxxviij dubbele pag. en eindigt op pag. 88*b*. Gheprent toe Campen bij STEUEN JOESSEN (s. a.) Het bevat behalve de titelplaat 18 houtsneden, waaronder ook de stoel, en draagt verder de sporen eener andere vertaling en spelling dan het *Nav.* VII. bl. 37 aangehaalde.

Op fol. 12 (daar 13) lees ik:

Mer ist sake dat dē arbeit lange duert so

salmen die vrou te drincken geuē goedē wijn / eñ tsap vā capunē / vā hennen / vā snippē / van phasiaēs / eñ eyerē latē suypen. Ooc sult ghi haer teeten geuen cullē vā hanen ende sulle neerstelijc toe siē. enz.

Men zal uit deze proeve bemerken, dat ze meer overeenkomt met de door den heer HALBERTSMA aangehaalde. De tijd der uitgave is ongeveer 1550. STEVEN JOESTEN was toen te Kampen boekdrukker, zoo als blijkt uit het door den heer H., op pag. 322 van het *Nieuw Archief voor Nederlandsche Taal*, aangehaalde *Medicynael Boek*, anno 1551, gheprent toe Campen in die Broederstraet, by my STEVEN JOESTEN.

VERSCHOOR.

[Van den *Rosegaert* of het *Kleyn Vroetwijfs-boek* bezit de *Ned. maatschappij tot bevordering der geneeskunst* zestien verschillende uitgaven, de oudste Antwerp. (1529), 4°. de jongste Amst. 1742, kl. 8°. Zie den catalogus der boekerij van gemelde maatschappij, bl. 170—172. De door den heer VERSCHOOR beschrevene uitgave is daaronder niet.]

Mors mortis morti (vgl. XII. bl. 177). *Nav.* V. bl. 241 is het volgende epigram medegedeeld van LUPATUS († 1399), hetwelk deze op zijn graf wenschte geplaatst te zien.

Mors mortis morti mortem si morte dedisset
Hic foret in terris, aut integer astra petisset.

Dit zal wel aanleiding gegeven hebben tot de door den heer VAN LENNEP vermelde regel.

Uitgevers van Volksboeken (vgl. XII. bl. 88, 117). Op de t. l. a. p. medegedeelde lijst komt voor:

BROER JANSZ 1642—1640. Nog in 1646 was hij uitgever en wel van eene »*Corte Hist. Beschr. der Nederl. Oorlogen van aenvangh der Nedl. beroerten tot in den jare* 1646 *incluis.*"

In 1731 werd uitgegeven bij WILLEM VAN EGMOND »t'Amsterdam vooraan in de Stilsteeg:" *De zeldzame en merkwaardige Reizen van Juffer Conradini*, »vervattende vele koddige voorvallen, rare ontmoetingen, vermakelijke discourssen en geestige aanmerkingen."

CHR.

Haneboek (vgl. A. R.). Het eerste leerboekje, dat aan de schooljeugd vroeger werd in handen gegeven, n. l. het zoogenaamd *A B boek*, was, gelijk men weet, achter den titel met de afbeelding van eenen *haan* versierd, waarom het dan ook meestal *Haneboek* genoemd werd. Ouders, die uit vooringenomenheid tegen het schoolonderwijs, zelven hunne kinderen wilden leeren lezen, vroegen mij eens om een *Haneboekje*. Ik voldeed aan hun verzoek; maar mijn boekje, dat volgens den titel in 1802 gedrukt was, werd afgekeurd als te nieuwerwetsch; men verlangde eene »echte" uitgaaf van 1618 en 1619, waaraan ik hen trouwens niet helpen kon. Zouden er nog *Haneboeken* van dien tijd bestaan, ter vergelijking van de later »vervalschte"? Uit *Nav.* X. bl. 359, Vr. 596 is mij gebleken, dat althans in 1697 de *Haneboeken* reeds bekend waren.

J. VAN DER BAAN.

Gezangen bij de Doopschgezinden in gebruik (vgl. A. R.). Uit de mededeelingen van vroegere navorschers is op te maken, dat de kleine bundel is vervaardigd door zeven medewerkers, in de volgende verhouding:

BERNARDUS DE BOSCH, . .	19	gezangen.
PIETER JOHANNES UYLENBROEK,	14	»
HERMANUS ASSCHENBERG, .	10	»
H. J. ROULLAUD, ...	10	»
J. LUGT DZ., ...	9	»
H. G. OOSTERDIJK, ...	4	»
JAC. DOUWES DZN., . . .	2	»
Zamen	68	stuks.

Terwijl van den grooten bundel, uit 165 stuks bestaande, slechts 5 stuks worden opgegeven als vervaardigd te zijn door jufvrouw JOHANNA ELISABETH VAN DE VELDE, geboren HELMCKE, en dichters of dichteressen der overige 160 gezangen ons onbekend gebleven zijn, hoezeer het als vrij zeker aan te nemen is dat ze niet onbekend zijn, en vele medemerkers van dit tijdschrift deswegens aanteekeningen of lijsten bezitten, wenschten wij gaarne een beroep op de bereidwilligheid dezer heeren te doen, om er ons wat meer van te zeggen, speciaal ook in welk tijdschrift van vroeger dagen men een beoordeelend verslag over die gezangen vinden kan, daar het ons wel voornamelijk te doen is om beter te weten, hoe men bij de invoering van het christelijk gezang, niet alleen bij de doopschgezinde broederschap, maar ook bij de grootere protestantsche gemeenten van ons vaderland, over de mindere of meerdere bruikbaarheid en dichterlijke waarde der verschillende bundels dacht.

MARS.

Vertalers van Fransche wetboeken (vgl. XII. bl. 179, 216). Omtrent den *Code pénal* is mij wel eens gezegd, dat BILDERDIJK de vertaler was; zoo ja, dan is dit niet zijn meesterstuk wegens de vele en soms ergerlijke fouten; zoo als vooral in art. 259, waar de straf van *six mois à deux ans* luidt: *van twee tot vijf jaren*. Art. 479, N°. 8, *bruits ou tapages injurieux* zijn niet altijd *burengeruchten*, daar men op een eenzame hoeve ook zoodanige feiten kan plegen; voorts is het woord *injurieux* voorbijgezien. *Troublant la tranquillité* is niet *tot* rustverstoring, maar *rustverstorende*. Ook is in den hollandschen tekst het woord *ou* eens vertaald met *en*.

HORA RUIT.

Lofdicht op Balthasar Gerards (vgl. XII. bl. 218, 243). De auteur van dit lofdicht is hoogstwaarschijnlijk niemand anders dan LAEVINUS TORRENTIUS, eigenlijk L. VAN DER BEEKEN, geboren te Gend in 1525, bisschop van Antwerpen, bekend als commentator van SUETONIUS, JULIUS CAESAR en HORATIUS, maar nog meer als latijnsch dichter, zoodat men hem met SANNAZARIUS gelijk stelde, en den vorst der lyrische dichtkunst noemde. Jammer dat hij zijn talent misbruikte om den lof van BALTHAZAR GERARDS te bezingen. Niet meer in de gelegenheid zijnde om de werken van FOPPENS, PAQUOT, PEERLKAMP en VAN LOON te raadplegen, kan ik het laatste gedeelte der vraag niet beantwoorden, en of het L. TORRENTIUS is die zich verschuilt onder de letters T. G. A. V. J. Hij stierf den 24sten april 1595. J. C. K.

Grafschrift op Antoine Arnaud. Waar vindt men het grafschrift op den beroemden, in 1694 in Luikerland overleden ARNAUD volledig? Ik bedoel dat wat aanvangt

Hic latet qui semper latere voluit,
ANTONIUS ARNALDUS,
Doctor Sorbonicus,
Origine Avernus,
Patriâ Parisinus, &c. &c.;

en waarin, 't geen tot zijn lof gezegd wordt, aan zijne eigene schriften moet ontleend zijn.
S. J.

Portretteren en afbeelden der protestantsche leeraren en predikanten. Waarover men toch al niet schrijven kan! dachten wij bij het doorbladeren van de *Letteroefeningen* voor 1763, waarin wij aangekondigd vqnden: »*Brief van N. N. aan een zijner Vrienden, behelzende eenige bedenkingen over het hedendaagsch pourtraiteeren en afbeelden der Protestantsche Leeraren en Predikanten, in hoeverre hun zulks geoorlooft zij, of niet betaamt.*" Te Amsterdam, bij KORNELIS DE WIT 1763, in quarto, 12 bladzijden.

De Letteroefenaars trekken den inhoud dus te zamen. »De briefschrijver is van oordeel, dat het hedendaagsche pourtraiteeren der Protestante leeraars aan eenen [*Roomsgezinde Italiaan* of *Spanjaart*, aanleiding kan geven om te denken, dat de Protestanten heden zoo vreemd niet zijn van de beeldendienst als wel in vroegere dagen; ook acht hij 't zelve strijdig met de Nederigheid in de Leeraren vereischt: daarbenevens dunkt hem dat zulks jalouzij onder de Leeraren, en eene meerdere partijschap bij de Gemeente moet verwekken: ook is hij niet vreemd van te denken, dat een Winkelier, door de Afbeelding van een Leeraar van deezen of geenen aanhang in zijn Voorhuis te hangen, zich zelven benadeelt, en zijne calandisie tot eene zekere partij bepaald doet zijn. Onze Autheur is niet tegen het pourtraitteeren in het algemeen; Lieden van den Degen en van den Tabberd, de eerste Reformateurs, en andere voortreffelijke Leeraars, die overleeden zijn, worden zijns agtens met nut afgebeeld; *maar dat zig ijder Predikant*, zegt hij, *op 't verzoek van een gezelschap of eenig Boekverkooper, welke er zijn intrest bij vind, gereed toont om zig in Print te laten verbeelden, is te laag voor een verstandig man, en geeft geen klein bewijs dat dien Heer daarmede vrij wat is ingenomen, om op dusdanig eene wijze vereert te worden.*— In hoe ver deeze opgemelde reden bondig te agten of gereedlijk te wederleggen is, zal mogelijk door een volgenden Brief nader getoond worden; nademaal deeze Briefschrijver in 't slot betuigt, dat, indien zijn vriend, *hem eenige redenen kan voorstellen, waardoor de billijkheid van deeze luiden hun doen gerechtvaardigt kan worden, hij dezelve met genoegen zal lezen:* dus hieruit bij voortgang veelligt eene gansche Briefwisseling over dit gewigtige Point zou kunnen ontstaan."

Is er nu een brief ten antwoord gevolgd? Ik weet het niet, maar zou, als die bestaan mogt, de mededeeling niet onaardig vinden, waar aanval is wil men de verdediging ook wel kennen! H—g.

Predikanten bij de Waalsche gemeente te Sas van Gend. Wie weet mij eenige bijzonderheden op te geven van de volgende predikanten, die bij de voormaals bestaan hebbende waalsche gemeente te Sas van Gent gediend hebben, vooral ten opzigte van hunnen kerkelijken levensloop, n.l. JOHAN CHARDEVÊNE, 1654; ANDRÉ CORRÈGE, 1686; SAMUEL GIRAUD, 1691; PIERRE HARENC, 1723; HENRI BARBIN, 1752; JEAN ISAC SPORON, 1766; PIERRE MONNET, 1768. V. D. B.

Pieter van Orliens, enz. Bij gemis van de noodige bronnen in het kerkelijk archief, zoude ik gaarne nadere kennismaking verlangen ten opzigte van de drie eerste predikanten bij de hervormde gemeente te Neuzen: PIETER VAN ORLIENS, WIJST MEERSEN en GERARD MARESCH. De eerste wordt genoemd bij TE WATER, *Reform. van Zeeland*, bl. 294—295; de tweede in de *Acta van de Class. van Walcheren*, en de derde bij TE WATER, *Reform. v. Zeeland*, bl. 440. V. D. B.

De Politieke Blixem. Het is niet algemeen bekend, welk juist aantal nommers van dit weekblad verschenen zijn; wie, behalve ds. B. BOSCH, de schrijvers waren, en welke omstandigheden te weeg bragten, dat onder verschillende titels en bij verschillende uitgevers soms gelijktijdig dit geschrift werd voortgezet. Wij wenschen te beproeven een

en ander te onderzoeken, in de hoop, dat andere navorschers ons de behulpzame hand zullen willen aanbieden, ten einde tot bibliographische volledigheid te komen. Voor ons ligt:

a. De *Polit. Blixem*, Leyden, bij H. COSTER, 1 junij 1797, n°. 1 en doorloopende tot en met n°. 56, 5 julij 1798, bij denzelfden uitgever.

Onder n°. 211 van den *Catalogus van Boeken over de Nederl. Geschiedenis*, bij FREDERIK MULLER, te Amst. 1859, komt deze serie, die de oudste is, voor als uitgegeven te 's Gravenhage. Dit schijnt onjuist. Hoe dit zij, toen schijnt de uitgaaf gestaakt te zijn. In den even gemelden catalogus staan nog aangeteekend n°. 83—98 (met lacunes), maar deze zijn ons onbekend. Wat betreft de volgende nommers 100—123 *met* lacunes, daaromtrent liggen voor ons n°. 100—125, *zonder* lacunes; zij loopen van 4 januarij tot en met 28 junij 1802, welk jaartal overeenstemt met dat door den heer F. MULLER opgegeven. Hierbij valt bovendien op te merken, dat als uitgever en drukker voorkomt A. ROSMULLER te 's Gravenhage (in het Kettingstraatje); dat van n°. 108 af de titel luidt: *De oude echte politieke Blixem*, en dat ons geene latere dagteekening van eenigen *Politieken Blixem* bekend is. Naar orde des tijds echter, viel daartusschen

b. De Burger polit. Blixem, aanvangende 15 april 1800, zonder naam van drukker, maar gedrukt bij SNEYDERS en VAN TIENEN en comp., uitgever P. H. TRAP (zie pag. 254), met de zinspreuk »flectere si nequeo superos, Acheronta movebo." Deze serie loopt door tot en met n°. 62 (waarbij eene bijlage behoort, gezegd n°. 1, die 50 bladzijden telt) d. d. 18 mei 1801. In het geheel 532 bladz.

Dan volgt n°. 63 (25 May 1801) met de spreuk *Procul a Jove*, *procul a fulmine*, aanvangende met p. 533, mede bij SNEYDERS, VAN TIENEN en comp. en alzoo blijkbaar een vervolg op »den *Burger Pol. Blixem*, doorloopende tot en met n°. 104, pag. 932, 20 januarij 1802. Vóór in den band, waarin onze verzameling van n°. 51—104 wordt aangetroffen, staat de titel: »De *Burger Pol. Blixem*, *nu Polit. Blixem*; tweede deel, bevattende de twee en vijftig laatste nommers. In den Hage ter drukkery van A. ROSMULLER, 1801—1802", met eene *opdragt*, gewagende van het different, ontstaan tusschen de redacteurs en de(n) burger VAN TIENEN, waarop de heer FREDERIK MULLER schijnt te doelen. Bij n°. 80 behoort eene bijlage, gezegd n°. 2, groot 32 bladzijden. De heer F. MULLER spreekt onder zijn n°. 212 van 125 tot deze *serie* behoorende. Daar valt weder tusschen:

c. De Heer Polit. Blixem, aanvangende n°. 1 den 4 mei 1801, met de zinspreuk *flectere* enz., doorloopende tot en met n°. 64, 28 junij 1802 (even als de *oude echte Polit. Blixem* hier voormeld), eerst bij J. L. VAN LAER MAHUET en comp. te 's Gravenhage, en dan van n°. 20 af, bij P. H. TRAP te Leiden, daar de compagnieschap tusschen de burgers VAN LAER MAHUET en FALLÉE verbroken was (*voor* 14 sept. 1801). Vóór in den band van dit deel onzer verzameling staat een titel: »*De Heer Pol. Blixem*, eerste deel, in den Haag, ter drukkerij van B. A. FALLÉE 1802, met een *aan den lezer*, d. d. 3 mei 1802, den Haag en geteekend B[s]. BOSCH.

Dit eerste deel schijnt te sluiten met pag. 504, 3 mei 1802. Althans n°. 57 van 10 mei 1802, vangt aan met pag. 1 en loopt door tot pag. 64, zonder dat er een titel vóór geplaatst is, het tweede deel aanduidende.

Ook de heer F. MULLER in zijn n°. 213 wijst 64 nommers aan voor *den Heer Polit. Blixem*, in twee deelen.

Volgens tijdsorde heeft men alzoo:

1797. 1 junij tot en met 1798— 5 julij	*Pol. Blixem: procul a Jove* etc.
1798 12 julij tot en met 1800 14 april	nihil of gaping.
1800 15 april tot en met 1801 3 mei	*Burger Pol. Blixem: flectere si nequeo* etc.
1801 4 mei tot en met	*Pol. Blixem: procul* en *Heer Pol. Blixem : flectere* etc.
1802 3 januarij.	*Pol. Blixem: procul*, bij SNEYDERS en VAN TIENEN en comp. 's Gravenhage, n°. 100. nog een *Pol. Blixem: procul*, bij A. ROSMULLER, 's Gravenhage, ook n°. 100. *De Heer Pol. Blixem*, bij P. H. TRAP, Leiden.
tot en met 1802 20 januarij.	bij SNEYDERS, VAN TIENEN en comp., althans dan eindigt ons exemplaar.
en tot en met 1802 28 junij.	bij A. ROSMULLER, althans dan eindigt ons exemplaar (vangende met 8 maart aan de titel: *de oude echte Pol. Bl.*
eindelijk tot en met 1802 28 junij.	bij P. H. TRAP, Leiden (*de Heer Pol. Blixem*).

Welke mag de reden geweest zijn van het ophouden der uitgaven van deze verschillende tijdschriften, alle in 1802, en twee daarvan op denzelfden dag (28 junij)?

H. R.

Briefe eines Verstorbenen. Dit werk van prins PÜCKLER-MUSKAU verscheen in 1830 en 1831 en bevat over 1826—1829 hoogst-

merkwaardige berigten over Groot-Brittanje. Kan iemand de goedheid hebben van de namen van personen, daarin bij de eerste naamletters of zoogenaamde *initialen* aangeduid, eene lijst te geven, gelijk door mij de sleutel is gegeven van de dramatis personae in DISRAELIS *Coningsby* (XI. bl. 89)? HORA RUIT.

De joodsche wandelaar. Welke is de *oudste vermelding* van den »Joodschen wandelaar?"

Cornelius Nepos. Van waar, mag ik vragen, dit vreemde *cognomen*? »Nepos" beteekent immers oorspronkelijk »kleinzoon" of »kleinkind" (zie b. v. FABRI *Thesaurus*, in voce); later, bij de regtsgeleerden vooral, ook »broeders- of zusterszoon." Hoe nu noemde men zekeren CORNELIUS den *kleinzoon*, of den »broederszoon," met dit gevolg, dat die bijnaam eene *familia* aanduidde? Welke »CORNELIUS" komt het eerst voor als »NEPOS"? Het *praenomen* van den schrijver der *Vitae Excellentium Imperatorum* schijnt onbekend. Of was CORNELIUS zijn voornaam, en behoorde hij niet tot de *gens*, welke de familiën CINNA, SCIPIO, SULLA enz. bevatte? In deze veronderstelling zou NEPOS dan de *gens* zijn. Is dan de naam niet nög vreemder? H. R.

[CORNELIUS behoort niet tot het zeer kleine getal voornamen die de Romeinen hadden, en daar bij hen alle geslachtsnamen op *ius* uitgingen kan NEPOS geen geslachtsnaam (nomen) zijn.]

Album van Petrus Hondius. In den *Algem. Konst- en Letterbode* van 1857, N°. 37 en 38, wordt melding gemaakt van een vijftal *Alba amicorum*, destijds in het bezit van den boekhandelaar MART. NIJHOFF te 's Gravenhage. Met een dezer *Alba*, n. l. van PETRUS HONDIUS, *Flissinganus*, 1589—1610, in 4°., gaarne nader kennis wenschende te maken, zou men mij verpligten met de aanwijzing, wie thans eigenaar van dit *album* is, ten einde te beproeven, of zulks te leen of wel in koop zoude te bekomen zijn.

J. VAN DER BAAN.

Annotatiën van Hoybergius. JAC. VAN OUDENHOVEN maakt in de opdragt van zijn werk, *Een nieuwe ende vermeerderde Beschryvinge van de Meyerye van 's Hertogenbossche* melding van de »*Annotatiën van* HOYBERGIUS *op de beschrijvinghe van 't Clooster Corsendonck*, door LATOMUM." Zijn die Annotatiën gedrukt? en zoo ja, waar voorhanden? v. H.

T. I. G. van Essen. Wie deelt mij een levensberigt mede van THEODORUS ISAÄCUS GERHARDUS VAN ESSEN, predikant te Amsterdam, geboren 1739, overleden 1812? Hij komt niet voor in het *Biogr. Woordenboek* van A. J. VAN DER AA. J. C. K.

P. Elzevier en J. J. Elzevier. In het *Biogr. Woordenboek der Nederlanden* van A. J. VAN DER AA vinde ik geen gewag gemaakt van PIETER ELZEVIER, predikant te Rotterdam, geb. 1673, † 1756, noch van JAN JACOB ELZEVIER, raad van Rotterdam in 1784. Wie kan van beide iets mededeelen aan

J. C. K.

G. Estius. GUILIELMUS ESTIUS is, volgens A. J. VAN DER AA in zijn *Biogr. Woordenboek*, geb. te Gorinchem, ten jare 1541, doch volgens zijn portret, ten jare 1543, ook volgens F. MULLERS *Catalogus van portretten*, bl. 82. Wie heeft hier gelijk?

J. C. K.

Boeken enz. vereerd of opgedragen aan de admiraliteit te Amsterdam.

17 julij 1591. Aan ELLERT DE VEER, voor het opdragen en schenken aan elk een van de H. raden van de *Cronijk dezer landen* van 1515—1591, vereerd *f* 50.—

Februarij 1593. Aan LUCAS WAGENAER, voor zijn zeekaartboek, vereerd *f* 150.—

16 januarij 1595. Aan ELLERT DE VEER, voor zijne dedicatie *Paraphr. Erasmi in Novum Testamentum*, vereerd *f* 120.—

30 maart 1595. Aan WILLEM BARENTSZ, voor zijn *Zeekaartboek van de Middellandsche zee*, vereerd *f* 100.—

21 junij 1595. Aan C. TAEMSZ, voor de dedicatie van zijn *Historie van China*, vereerd *f* 36.—

30 nov. 1595. Aan J. DE HOND, voor de dedicatie van *Massa Mundi*, vereerd *f* 120.—

10 jan. 1596. Aan ELLERT DE VEER, voor zijne overgezette *Paraphr.*, vereerd *f* 20.—

26 maart 1597. Aan JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN vereerd, voor eenige exemplaren zijner *Voyagie naar Oostindiën*, *f* 200.—

6 nov. 1598. Aan O. PELLICORNE vereerd, voor de keulsche nieuwstijdingen en couranten, *f* 50.—

12 nov. 1598. Vereerd aan A. VAN VEEN, wegens de inventie van gebulte paskaarten, *f* 200.—

25 nov. 1598. Aan J. HONDIUS, voor eenige exemplaren van kaarten, vereerd *f* 200.—

4 junij 1599. Aan EMANUEL VAN METEREN, voor een exemplaar van zijne *Nederl. Historie*, vereerd *f* 20.—

9 mei 1603. Twee rosenobels toegelegd aan mr. D. RODENBURG, voor zekere kaart.

9 mei 1603. Vereerd aan F. B. van Delft (*) (FLORIS BALTHASAR), voor verscheidene kaarten van het beleg der stad Grave, *f* 120.—

6 sept. 1603. Aan GOMES VAN TRIER, voor

(*) Zie over dezen verdienstelijken kaartenmaker en zijne drie zonen, mr. J. T. BODEL NYENHUIS, eene voorlezing in de vergadering der 2de klasse des koninkl. nederl. instituuts, 30 januarij 1845.

een overgezet italiaansch boek, vereerd *f* 60.—

6 sept. 1603. Aan F. P. HOUTMAN, voor een *Globe Caelesti*, *f* ?.

15 julij 1606. Aan J. J. HONDIUS, voor zijne nieuwe wereldkaart, vereerd *f* 60. —

19 junij en 6 aug. 1610. Betaling aan A. VAN VEEN, voor de inventie van de *Bultkaarten.*

4 aug. 1610. GUILHELMUS BAUDARTIUS, een exemplaar van zeker boekje door hem aan den raad present gedaan hebbende, is hem daarvoor toegevoegd *f* 30.—

2 sept. 1610. BARENT EVERT KETELTAS, een boekje ten nutte van den zeedienst gemaakt en eenige exemplaren aan den raad vereerd hebbende, daarvoor gegeven *f* 25.—

3 mei 1611. Commissie naar den Haag, rakende de *Bultkaarten.*

11 mei 1611. Betaling van nog een jaar pensioen aan A. VAN VEEN, voor het maken van *Bultkaarten.*

13 julij 1611. Aan den rector der latijnsche school aan de oude zijde vereerd 12 realen voor het vertalen der paspoorten voor de schepen naar 't noorden, in de syrische spraak.

8 oct. 1611. *f* 30.— vereerd aan TRONQUOI, boekbinder, voor twaalf vergulde psalmboeken, aan den raad vereerd hebbende.

23 nov. 1611. Aan FRANS F. DE VRIES 12 realen van achten vereerd voor zijne onderrigting wegens de kust van Guinea.

21 dec. 1611. Aan ds. A. WESTERMAN, voor 't boek *de Christelijke zeevaart*, vereerd *f* 46.—

17 nov. 1612. Den conrector P. MONTANUS, voor de dedicatie en een present van 13 exemplaren van de *Beschrijving der 17 provinciën*, geschonken *f* 175.—

24 nov. 1612. Aan HESSEL GERRITSZ toegevoegd voor eenige kaarten van Ierland, *f* 30.—

6 maart 1613. Cesseren van het tractement van A. VAN VEEN, inventeur van de *Bultkaarten.*

29 nov. 1613. Aan ABRAHAM DE COMEN, voor de dedicatie van eenige exemplaren van *'s lands welvaart door de zeevaart*, vereerd *f* 80.—

14 jan. 1614. Op order van de staten generaal aan COERT BOWEKER, voor zijne inventie wegens het Oost en West, toegelegd *f* 200.—

29 april 1614. ADRIANUS METIUS, professor in de mathesis, tot een geschenk gegeven voor eenige exemplaren van zeker werk, door hem aan den raad vereerd, *f* 72.—

7 nov. 1614. Aan ds. PLANCIUS tot een recompense vereerd *f* 300.—

6 mei 1615. Eene vereering van *f* 48.— gegeven aan den boekbinder ORLERS te Leiden, voor eenige exemplaren van de *genealogie van de nassausche graven*, door hem aan den raad vereerd.

6 nov. 1615. Aan GOMES VAN TRIER, voor drie exemplaren van zeker boeksken aan den raad vereerd, *f* 42.—

11 dec. 1615. Aan J. H. JARICHS, voor de vereering van eenige exemplaren van het boek, geïntituleerd den *Gulden Zegel des Grooten Zeevaarts*, toegelegd *f* 72.—

8 oct. 1616. Voor het vereeren van 15 exemplaren van den overgezetten *C. C. Tacitus*, door den predikant VAN MAASLAND, aan denzelven vereerd *f* 100.—

18 oct. 1616. Aan E. POPPIUS, predikant te Gouda, voor eenige exemplaren van zijne predikatie *f* 50.—

9 sept. 1617. Vereerd aan den advocaat-fiskaal voor de zes eerste boeken van LUCANUS, door hem aan den raad gepresenteerd, *f* 300.—

24 nov. 1617. Aan A. CABBELJAUW vereerd, wegens zijne inventie van Oost en West, *f* 50.—

17—19 dec. 1617. Vereering van een verguld zilveren kop van *f* 200.— aan den advocaat-fiskaal van Holland, HUGO GROTIUS, voor 't stellen van *Avertissement van Rechten.*

9 oct. 1618. Voor de afbeelding der stad Dantzig, aan de admiraliteit gededicеerd, aan PETRUS KERIUS vereerd *f* 25.—

25 april 1619. Journalen van de vreemde vaarten der ingezetenen dezer landen, bij M. COLIJN gedrukt, en deze rade opgedragen, aan ieder van den raad te doen leveren.

30 aug. 1619. J. FENACOLIUS, voor 15 exemplaren van den overgezetten SUETONIUS, vereerd *f* 60.—

7 jan. 1620. Aan professor MEURSIUS voor de dedicatie van een latijnsch boek, toegelegd *f* 72.—

12 maart 1620. Voor de dedicatie van 15 exemplaren van de overzetting van *De ontleding der Arminiaansche leer* aan J. LODESTEYN toegelegd *f* 90.—

12 mei 1620. Voor het dediceren van de boeken van LUCANUS, in het nederduitsch overgezet, aan den mr. H. STORM, fiskaal, toegelegd *f* 300.—

23 junij 1620. P. VERHAGEN voor een dedicatie van 15 exemplaren toegelegd *f* 120.—

3 julij 1621. Aan ZACHARIAS HEYNS, voor de vertaling van *La semaine de* BARTAS, toegelegd *f* 150.—

28 sept. 1621. Aan den schilder VAN DER VENNE, voor eenige exemplaren van het *Huis van Nassau*, op satijn gedrukt, toegelegd *f* 100.—

1 jan. 1622. Aan P. MONTANUS, voor een exemplaar van *la Germanie Inferieure* de P. KERIUS, toegelege *f* 36.—

25 jan. 1622. Aan J. STERTER toegelegd, voor 14 exemplaren van de begrafenis van graaf WILLEM, stadhouder van Friesland, *f* 112.—

4 april 1623. Aan ds. D. SOUTERIUS, voor de opdragt van zeker boek, genaamd *Breidel voor de ongebondene tonge*. vereerd *f* 60.—

5 junij 1625. Vereerd aan J. ARCONIUS, voor het boekje *De uitmonstering der dolingen van de Lutheranen*, *f* 25.—

26 nov. 1693. Gegeven aan JACQUES DE GIJN, voor teekeningen en kaarten van Geertruidenberg, aan zijne excell. en dezen rade vereerd, *f* 200.— LABORANTER.

Victor Rijckelsma (vgl. XII. bl. 219, 243). De heer J. BOUMAN vraagt: wie was VICTOR RIJCKELSMA, en zijn er ook meer geschriften dan de t. a. p. vermelde *Landtwinninge ofte Loff van de Beemster* van hem bekend? Op de tweede vraag kunnen wij een bevestigend antwoord geven. In de boekerij van het Friesch genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde is aanwezig een gedicht, getiteld *Wilde Eenden-jacht*, *ofte beschryvinge van de Hollandsche Vogel-koyen*. Door VICTOR RIJCKELSMA. In 's Gravenhage, bij AERT MEURIS, Boeckverkooper in de Papestraet, in den Bijbel. Anno 1622. Met eene getrouwe afbeelding van eene vogelkooi tot vanging der wilde eenden.

Het onderwerp wordt breedvoerig bezongen op de 43 kl. 4°. bladz. van het boekske, dat geene bijzonderheden, betrekkelijk den dichter, oplevert. Aan het slot is eene berijmde toepassing in andere, kortere versmaat, gelijk het gedicht zelf ook vele *moralisaties* bevat.

Ook vindt men van V. RIJCKELSMA eene *Aenspraecke aen de steden 's Hertogenbosch en Wesel*, in de *Lofdichten ter eere van prins* FREDRIK HENDRIK, N°. 1. J. D.
L.

M. Hortensius (vgl. XII. bl. 243). MARTINUS HORTENSIUS, geboren te Delft in 1605, verkoos tot zijne hoofdoefening de wiskunde. In 1634 is het hoogleeraarambt in die wetenschap te Amsterdam aan hem opgedragen geworden. De vermaarde GASSENDUS bewees hem zijne hoogachting in de brieven aan hem geschreven. In zijne antwoorden daarop toonde hij niet voldaan te zijn over zijn beroep en standplaats. Hij klaagde dat zijne lessen geenen toeloop hadden, en dat men hem in 't geheel niet ten wille was in het vervaardigen van gereedschappen tot sterrekundige waarnemingen, welke hij had uitgedacht. Minder gunstig dan GASSENDUS dacht de vermaarde DESCARTES over hem; volgens hem verstond hij zijne meetkunde niet. HORTENSIUS heeft o. a. twee redevoeringen laten drukken: de eene *De utilitate et dignitate matheseos*; de andere *De oculo ejusque praestantia*. Zie VAL. ANDREAS, *Bibl. Belg.*; VOSSIUS, *de Scient. Mathem.*; BAYLE, *Dict. Crit.*, en KOK, *Vaderl. Woordenb.*
K. v. S. n°. 2.

Jan Janszoon Starter (vgl. A. R.). In den *Navorscher* is deze zeer verdienstelijke friesche dichter en zijn *Lusthof* reeds veelmalen besproken; echter vind ik nergens gewag gemaakt van een gedicht van hem, waarvan in mijne verzameling een exemplaar voorhanden is. Dewijl thans de aandacht meer op hem gevestigd schijnt, zoo als ook blijkt uit het *prospectus* eener nieuwe uitgave van zijn hoofdwerk, heb ik gemeend daarvan melding te moeten maken, te meer naardien ik in den *Lusthof* dat gedicht niet vind opgenomen, zeker niet in de *vermeerderde* uitgave van 1624; wel ziet men aldaar op bl. 111/112 een *Treurliedt* over het droevig overlijden van WILHELM LUDWICH, grave tot Nassou, bestaande uit zes achtregelige couplettes, doch niet het door mij bedoelde gedicht, getiteld: »*Lijc-klacht* over den H. W. in alle deuchden uytmuntenden Heere WILHELM LUDWICH Grave tot Nassau, Catzenellenbogen, Vianden, Dietz, etc., Heere tot Bilsteyn, etc., Stadhouder ende Capiteyn Generaal over Vriesland, Stadt Groninghen, Ommelanden en Drenthe, die den loop zijns levens begon A°. 1560 den 13 Martii tot Siegen; denselven salich volende A°. 1620 den 31 May tot Leeuwaerden, ende op den 13 July in de Jacopijnenkerk bij zijn Huysvrou ANNA V. ORANGIEN met groote eere en statie begraven. Den Nacomelinghen tot een ghedachtenisse zijner deuchden ende daden; *Geschreven* door J. STARTER, *J. U. S.* nae de Copye, tot Franeker, bij JAN LAMRINCK, Boekdrucker, A°. 1620," uitgave in quarto. Het boekje bevat, behalve het woord aan den lezer en de opdragt aan de staten generaal, 20 bladz. druks. V. D. N.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Nederlandsche muzikale literatuur (vgl. XI. bl. 349, XII. bl. 20, 89, 121, 150, 220). In den *Navorscher*, dl. XI. bl. 349, vraagt W. J. F. bouwstoffen voor de nederlandsche muzikale litteratuur van de twee laatstverloopene eeuwen, en deelt, wat de kamermuziek betreft, de beschrijving mede van twee werkjes: *der Fluyten Lusthof*, door jhr. JACOB VAN EIJCK te Utrecht, Amst. 1646, en van *'T Uitnemend Kabinet vol Pavanen* enz. 2e dl., Amst. 1649. Ook wij achten dit onderwerp voor de kunstgeschiedenis van ons vaderland belang-

rijk, en gaarne voldoen wij bij dezen aan zijne uitnoodiging, om hem daartoe bijdragen mede te deelen.

Het verheugt mij, dat ik uit dit noordelijk gewest hem een muzikaal leerboek en een liedboek, waarin de gronden van het eerste in praktijk zijn gebragt, uit een veel vroeger tijdperk kan aanwijzen, en zelfs beide ook, des verkiezende, kan laten zien. »JAQVES VREDEMAN, Musijck-Meester der stadt Leeuwarden," gaf aldaar in 1618 »by ABRAHAM VAN DEN RADE, Boeckdrucker Ordinaris, met privilegie," in het licht het volgende werkje in 4°.: »*Isagoge Musicae. Dat is corte, perfecte, ende grondighe Instructie van de Principale Musijcke, Soo die in allen Collegien der selver Const ghebruyckt werden, ende in vortreffelycke groote Schole der Stadt Leeuwarden gheleert wert. Ende om den Liefhebbers mede te voldoen, die voorder willen practiseeren, is hier by ghevoecht: Hoe dat men die twalf Tonen ofte Modos bequamelyc sal leeren kennen ende onderscheyden, als mede elcken Toon syn nateur en aert, in twalf Canons afghedeylt. Noyt te vooren int licht gheweest. Seer profytelijck voor den genen die dese const beminnen, om in cleynen tyt, en met weynich arbeyt de selvete leeren ende ghebruycken.*"

Achter den titel is eene opdragt aan burgemeesteren, schepenen en raden van Leeuwarden en »de Curator des seer beroemden Gymnasii D. JOH. DE VENO," waarin hij zegt reeds »seer lange Jaren alhier het *Collegium Musicorum* te hebben onderhouden, onder veel treffelijcke Edele persoonen, Doctoren, en Borgeren, die haer hebben van mij laten institueren."

Op een voorberigt: »Tot Philo-Musicum" volgt nu een latijnsch lofvers van HERMANNUS RASSIUS, med. et philos., en een van den voortreffelijken rector EDO NEUHUSIUS, waarachter een gebrekkig »Sonnet van JOACH. PETRI tot de lerende Jeucht, op de wyse: Van soet Robert." Nu begint het werkje zelf, onder den titel van: »*Corte, Lichte, ende Perfecte Beginselen der principale Musijcken-Const*," loopende tot bl. 64, met vele exempelen in notendruk, welke toen op vele drukkerijen nog even zeldzaam als thans geweest zal zijn.

Het zeldzame exemplaar van dit werkje, waarvan ik nooit een tweede zagen dat tot de stads bibliotheek van Leeuwarden behoort, was weleer, zoo het schijnt, het exemplaar van den schrijver zelven, dewijl er 17 bl. ms. aanteekeningen achter zitten. De eerste zeven daarvan schijnen berekeningen te zijn der muziekschalen van STEVIN en METIUS en zijn in 1642 geschreven; de volgende in 1644; deze bevatten regels voor het stellen van de snaren op den »Chiter."

De schrijver was afkomstig uit een oud leeuwarder geslacht en zal een zoon geweest zijn van den beroemden JAN VREDEMAN DE VRIES, die, in 1527 te Leeuwarden geboren, als wis- en bouwkundige door Europa reisde en zich te Antwerpen nederzette, waar hij in 1601 zijn fraai werk: *Variae Architecturae formae*, gelijk in 1604 te Leiden bij HONDIUS zijne beroemde *Perspectiva* in het licht gaf. De zoon kwam in 1589 uit Antwerpen te Leeuwarden terug en had een zoon, die in 1613 zich »als GERARD VREDEMAN FRISON, *Vitterier*" of glasschilder in het album van den jeugdigen schilder WIJBRAND DE GEEST schreef en hier in 1617 trouwde.

Terwijl VREDEMAN te Leeuwarden zijn *Collegium Musicorum* onderhield, kwam de jonge dichter JAN JANSZOON STARTER zich in 1614 hier als boekverkooper nederzetten, en mogt hij slagen in het oprigten van eene rederijkerskamer, onder de spreuk: *Och, mogt het rijzen!* welke eerlang een aantal leden telde, waarvan vele zeker ook lid waren van het muziekgezelschap van VREDEMAN. Beide kunstenaars zullen welligt spoedig vrienden geworden zijn; en toen STARTER voornemens was van al zijne gezelschaps- en minneliederen, welke meest alle op engelsche, fransche, hollandsche en zelfs italiaansche wijzen gezongen konden worden, een bundel uit te geven, kwam hem de hulp van VREDEMAN te stade, die »by alle onbekende wysen, de Noten, ofte Musycke gevoeght" heeft, zoo als op den titel, alleen van den eersten druk, van zijn *Frieschen Lust-hof*, in 1621 uitgegeven, is vermeld. De muziekregels van het leerboek zijn alzoo in dit liedboek in praktijk gebragt, en hoeveel bijval zij vonden, blijkt ook daaruit, dat STARTERS *Lusthof*, behalve een nadruk, van 1621 tot 1634 vijf malen, steeds vermeerderd, is herdrukt.

Over dit alles heb ik uitvoeriger gehandeld in mijne *Verhandeling over* STARTER *en zijn Friesche Lusthof*, reeds voor ongeveer twintig jaren afgewerkt, doch waarvoor ik later zoo vele nieuwe bronnen heb opgespoord, dat zij thans eene gansche omwerking vereischt, vooral nu ik eerst verleden jaar op de bibliotheek van Wolfenbuttel heb ontdekt, waarheen STARTER zich na zijn vertrek uit Friesland heeft begeven. De muziek der taal, welke hij in zijne vloeiende verzen in het bijzonder aan den dag leide, verbindt zijne poëzij gereedelijk aan de geschiedenis der toonkunst, wier leermeester VREDEMAN zonder twijfel wederkeerig van grooten invloed is geweest, om hem tot zulk een zoetvloeiend dichter te vormen. Daarom hoop ik, dat beide werkjes voor het plan van den heer W. J. F. eene aangename bijdrage zullen zijn.

W. EEKHOFF.

Mr. Pieter van Veen (vgl. XI. bl. 116, 270; XII. bl. 151, 244). Mijne gissing t. l. a. pl.,

dat advocaat en pensionaris van 's Gravenhage hetzelfde ambt is, blijkt juist te zijn. DE RIEMER zegt, *Beschr. van 's Gravenhage*, dl. II. bl. 185:

»Maar wanneer in den jare 1643 de meergemelde PHILIPS DOUBLET van zijn Haagsch Advocaatschap afstand dede, heeft de Magistraat goedgevonden om den naam van Haagsch Advocaat te veranderen in den eertitel van Pensionaris. De eerste, die tot die waardigheid in den gemelden jaare 1643 werd verheven, was Mr. CORNELIS VAN SOUTELANDE; schoon wij den bovengemelden Mr. PIETER VAN VEEN in een Resolutie van Gecommitteerde Raden van den 2 Junii 1629 genoemt vinden Pensionaris, te weten van den Hage, zijnde dit de eenigste plaats, daar hij ons met dien titel te vooren is gekomen."

P. L. Wz.

Twee historieplaten. Onlangs kwam mij de proefdruk eener historieplaat ter hand met de (geëtste) namen M. S. SALLIETH (dir.), J. HENDRIKSEN (exc.), G. MALLEYN (del.). Acht heeren in het costuum van den tijd van prins WILLEM V zitten aan eene tafel in levendig gesprek in eene kamer, waarvan de wanden versierd zijn met afbeeldingen (zoo ik mij niet bedrieg) van een auto-da-fé en een eedverbond; boven de deur de wapens van Oranje-Nassau en der zeven provinciën. Op den voorgrond zinnebeeldige voorstellingen: Hercules een gedrocht verslaande, de tijd de scherpte zijner zeis aan eene kolom beproevende, twee keffende honden, beelden van den godsdienst en de vrijheid, de wind de nevelen verdrijvende, enz. Het formaat der plaat is breed 4°., de gravure fraai. Gaarne vernam ik wat op deze prent wordt voorgesteld.

Ook zoude het mij aangenaam zijn inlichtingen te ontvangen aangaande de afbeelding eener stormbrug, voorgesteld op eene oude kopergravure in langwerpig formaat. Men ziet de brug, die gedeeltelijk overdekt is en op vaten drijft, naderen door eene vaart, die door een dam afgescheiden is van de gracht der belegerde vesting, waarvan men regts een toren en een deel van den muur ziet. Op het land ter wederzijde van de vaart krijgslieden (gekleed als in den 80jarigen oorlog) te voet en te paard en batterijen. Nog ziet men op het land een gedeelte van een dergelijke brug staan, waarbij de letter Z. Op het dak der brug staat: »Deze bruggen zijn 32 deelen (dat is stijf 400 voeten) lang." Geen naam van teekenaar of graveur.

CHR.

Portretten van Glummer en Pylius. Een afstammeling van de familien GLUMMER en PYLIUS, in Engeland, in wiens bezit twee met oostind. inkt op perkament geteekende portretten zijn, vraagt eenige inlichtingen over die portretten en over die familiën.

Het eerste portret is van JOHANNES GLUMMER, in Palmesteyn. Zijn motto: »Quo fata trahant." Hij was »ducatus Gelriae et comitatus Zutphaniae equestris ordinis nomine extraordinarius senator." Zijn wapen op het portret geteekend: 2 visschen, waartusschen 3 kruisen.

Het tweede van NICOLAUS PYLIUS; zijn motto: »Disce pati;" zijn wapen drie pijlen. Onder zijn portret: »GUILHELMII NASSAVII magne memoriae arausionensium principis etc. bonorū omnium curator unicus." Onder het portret staat:

Nomine quod PYLIUS, PYLIUS non vixeris annis
Hoc dolet Auriacus Nassaviusque dolet.

Zij waren in betrekking tot WILLEM III, vóór hij naar Engeland ging; de dochter van een hunner was gehuwd met een engelsch kolonel van het leger van WILLEM.

Bestaan er ook gravures van? Wat is er van deze familiën bekend? Wie zijn de afstammelingen hier in Holland?

B. G.

Clopscheentje. In het kerkelijk archief der herv. gemeente te Neuzen wordt, op den 4den october 1686, melding gemaakt van eene vrolijke partij, ten huize van zeker aanzienlijk lid dier gemeente, welke, door den wijn verhit, tot losbandigheid schijnt vervallen te zijn, terwijl de schoolmeester, daarbij tegenwoordig geweest zijnde, door het spelen op zijn »clopscheentje," wordt aangeduid als »de aanstootelijcke sonden daer gepleeght geconniveert te hebben." Welk muzijkinstrument mag dat geweest zijn?

V. D. B.

[In het hoogd. woordenboek van KRAMER staat bij *klopscheen*, *sackgeige*, terwijl hij *sackgeigchen* weder vertaalt door *zakvedeltje*. Waarschijnlijk zal W. J. F. of een ander onzer in de geschiedenis der muzijk ervarene medewerkers ons wel kunnen zeggen welke soort van viool het »clopscheentje" van den vrolijken schoolmeester geweest is.]

Portret van C. van Demmeltraadt. In 't bezit van een fraai gr. 4°. portret, in ovaal, van DEMMELTRAADT, stads operateur van den steen te Amsterdam, waarvan de namen des schilders en graveurs zijn afgesneden (de gravure heeft veel van die van L. G. PORTMAN), had ik gaarne daaromtrent onderrigt, dewijl ik hem niet vermeld vind in A. J. VAN DER AA *Biogr. Woordenboek der Nederlanden.*

J. C. K.

Hendrik Cornelissen Vroom (vgl. XII. bl. 244). HENDRIK CORNELISSEN VROOM, een nederlandsch schilder, die in 1566 in Haarlem geboren werd. Hij is de eerste geweest, die

zich met vrucht op het schilderen van schepen en zeegezigten heeft toegelegd. Evenwel was zulks geenzins zijne eerste bestemming geweest. Zijn vader, grootvader en oom waren beeldsnijders, maar daar hij den eerstgemelden vroegtijdig verloor, hertrouwde zijne moeder met CORNELIS HENDRIKSEN, die een plateelschilder was, welk vak destijds een goed bestaan opleverde. Deze wilde zijnen stiefzoon tot hetzelfde beroep opleiden, doch de betrekking tusschen hen beide schijnt niet de vriendschappelijkste geweest te zijn, en men zegt, dat de jonge VROOM, die beweerde door zijnen stiefvader mishandeld te worden, de vlugt nam naar Rotterdam. Hier begon hij zich op het teekenen van schepen toe te leggen, waartoe hij reeds vroeg veel neiging gevoeld had. Na eenigen tijd begaf hij zich op reis naar Italië, en nam daartoe den weg door Spanje. Op Sicilië vertoefde hij omtrent een jaar lang bij eenen daar gezeten vlaamschen schilder en zette vervolgens zijne reis naar Italië voort. Te Rome had hij het geluk de gunst van den kardinaal DE MEDICIS te winnen en in zijn dienst aangenomen te worden, en arbeidde twee jaren aan schilderwerken in zijn paleis. Tevens poogde hij zich in de kunst nog verder te bekwamen, door zich daarin te oefenen onder den vermaarden schilder PAUL BRIL. Van Rome begaf VROOM zich naar Venetië, in welke zeestad hij ruime gelegenheid vond om zich met het vak, dat van der jeugd af aan zijne bijzondere liefhebberij geweest was, het schilderen van schepen, bezig te houden. Daarna bezocht hij andere steden van Italiës noorderdeel, Milaan, Genua, enz.; reisde door Savooie en het zuiden van Frankrijk naar Spanje, keerde hierop terug en doorreisde Duitschland, en trok eindelijk naar Dantzig, waar zijns vaders broeder, FREDERIK VROOM, toen ter tijd den post van stadsbouwmeester bekleedde. Door dezen werd hij voornamelijk in de gronden der meetkunde onderwezen. Door ondervinding en vlijt met velerlei kundigheden verrijkt, kwam hij, na jaren uitlandig te zijn geweest, in zijne geboortestad terug, waar het hem weldra aan geenen arbeid ontbrak: doch het schijnt dat hij zijn reislust nog niet bedwingen kon. Zich overredende, dat hij een groot aantal door hem vervaardigde schilderstukken buitenslands met nog meer voordeel dan in Holland zou kunnen verkoopen, scheepte hij zich met eene verzameling daarvan in naar Spanje, maar deze togt liep ongelukkiger voor hem af dan al zijne vorige. Op de kust van Portugal werd hij door een geweldigen storm overvallen, leed schipbreuk en behield slechts door een wonder het leven. Evenwel een deel der lading werd geborgen, en onder deze de meeste zijner schilderijen. De geestelijken van een naburig klooster, die ze gered hadden en die vernamen dat hij de maker was, verschaften hem gelegenheid om Lissabon te bereiken, vanwaar hij zich naar het naburige St.Ubes begaf. Hier schilderde hij voor zeker klooster verscheidene stukken, en onder deze eene afbeelding van zijne eigene schipbreuk. Men vindt niet, dat hij ditmaal zijn reis naar Spanje voortzette, en het is dus te vermoeden, dat hij hetgeen er van zijn schilderwerk gered was, in Portugal verkocht. Hoe dit zij, hij keerde naar Holland weder, waar hem opgedragen werd de modellen te schilderen voor het tapijtwerk, hetwelk SPIERINGS, ten dienste van den engelschen admiraal HOWARD, moest vervaardigen. Op dat tapijt moesten de bijzonderheden worden afgebeeld, welke de nederlaag en het verongelukken der spaansche onoverwinnelijke vloot in 1588 gekenmerkt hadden. Hierop begaf hij zich naar Engeland, waar hij met veel eerbewijzing, vooral van den kant van lord HOWARD zelven, ontvangen en door dezen vlootvoogd ruim beschonken werd. In Holland teruggekeerd, schilderde hij nogmaals een stuk, tot hetzelfde onderwerp betrekkelijk, t. w. den scheepsstrijd, die op den 7den dag tusschen de beide vloten geleverd was, een stuk, dat door prins MAURITS zelven geprezen werd. Hierdoor aangemoedigd, heeft hij nog het uitzeilen der zeeuwsche vloot naar Vlaanderen, waarop de slag van Nieuwpoort volgde, geschilderd. Nog eene menigte andere stukken heeft de vlijtige man vervaardigd, alle welke een goeden aftrek gevonden hebben. Eindelijk is VROOM in 1640 te Haarlem overleden, nalatende twee zonen, CORNELIS en FREDERIK, van welke de een een goed landschapschilder, de ander een voortreffelijk historieschilder en bouwmeester geworden is.

K. v. S. N°. 2.

Theorbo (vgl. XII. bl. 244). Eene theorbo is eene soort van groote luit, »basluit", bespannen met zestien snaren, in 1650 door een Italiaan uitgevonden. D. H.

Theorbo. In den *Dictionnaire Universel de la langue Française*, Paris 1835, vind ik *teorbe* of *tuorbe* verklaard als »espèce de luth à long manche, dont les cordes sont simples et dont on se sert également pour jouer des pièces et pour accompagner la voix."

Vollenhove. M.

Theorbo. Theorbe, in het Italiaansch *tiorbe*, eene luit, die zeer diepe toonen had en vroeger gebezigd werd tot accompagnement bij kerk- en operamuziek. Tegenwoordig is dit instrument in onbruik geraakt, ofschoon het ons nog herinnerd wordt door de citarrone, die soms $6^1/_2$ voet lang en met 40 en meer snaren bespannen is.

K. v. S. n°. 2.

[In het *Uitlegkundig Woordenboek op de werken van Hooft* lezen wij » *Teorb* het Italiaansche *tiorbi*, fr. *théorbe*, een besnaard muzijkinstrument, den vorm hebbende van eene luit, doch met twee steelen, eertijds vrij ruim in gebruik, inzonderheid bij de hofdames van koning LODEWIJK XIV. Men verhaalt, dat de vader van NINON DE L'ENCLOS er onderwijs in gaf, en hij zelve dit Instrument zeer wel bespeelde. Het is thans schier geheel onbekend en buiten gebruik."]

TAALKUNDE.

Canard (vgl. A. R., XI. bl. 13). De opvatting van dit woord als foppagie of verzinsel om te foppen is een taalkundig misbruik. *Canard* is slok-op, *gobe-tout*. Zoo moest men zeggen *donner comme à un canard*, terwijl men daarentegen zeide *donner des canards à quelqu'un* (RICHELET in v.), quand on lui en fait accroire, wanneer men aan iemand, als aan een eend, alles te slikken geeft. A. L. T. A.

Iets voor een prikje koopen (vgl. A. R.). Een paar verklaringen hiervan zijn reeds in den *Navorscher* medegedeeld. Een der medewerkers meent dat prik hier de beteekenis heeft van *punt*. Een ander denkt aan het prikken met spelden in een boek. Geen van beide echter komt hier te pas. Een *prikje* is een houtje of takje. In Friesland kan men het woord nog dagelijks in deze beteekenis hooren gebruiken. Wie voor een takje of een houtsnipper, een voorwerp van niet de minste waarde, iets koopt, koopt het zoo goedkoop als maar mogelijk is. P. L. Wz.

Uitspraak. Sebastopol. Gedurende den oorlog in de Krim hoorde ik dezen naam meermalen uitspreken, met den klemtoon op de derde lettergreep (*Sebastópel*), in plaats van op de tweede (*Sebástopol*). Men gaf voor reden op, dat men ook zegt *Constantinópel.* Welke is de ware uitspraak?

Spelling. De s achter eigennamen. »De eigennamen" (schrijft dr. BRILL, *Holl. Sprl.*, Leid. 1849, bl. 146), »van mannelijke zoowel als vrouwelijke personen, nemen alle in den genitief eene *s* aan, doch alleen bij die omgezette volgorde, waarbij de genitief het woord, waartoe hij betrekking heeft, voorafgaat," en daarop volgen onder de voorbeelden: »*Cicero's redevoering*, *Mina's deugd*, *Louises leerboek* (een paar regels verder echter: »*Marnix van St. Aldegonde's Bijenkorf*"). Gaat de naam op een sisklank uit," schrijft hij verder, »zoo smelt de *s* van den genitief daarmede zamen, als *Paulus' brieven*, *Marnix' Bijenkorf*."

Nu heb ik meermalen ook in den *Navorscher* de apostrophe weggelaten gevonden. Ik heb die echter altijd beschouwd als een hulpmiddel tot goede uitspraak en juiste onderscheiding, en gemeend, dat men moest schrijven MINAAS (gelijk NAATJE om niet te lezen NAT-JE) of MINA'S deugd, BOCCACIOOS werk of BOCCACIO'S werk, ten einde niet te lezen MINÄS, BOCCACIÖS. Schrijft men PAULUS brieven, PERCYS verzameling, SALOMOS spreuken, enz., dan zal de lezer niet weten, of de naam is PERCY of PERCYS, PAULU of PAULUS, SALOMO of SALOMOS. 't Is waar, bij bekende namen of wanneer dezelfde naam in hetzelfde opstel of geschrift in eenen anderen vorm en zonder genitiefuitgang voorkomt, bestaat die vrees niet, doch wie kan b. v. met zekerheid zeggen, dat in PERCYS verzameling *Nav.* XII. bl. 238 de naam is PERCY en niet PERCYS, daar deze naam hier maar ééns voorkomt? Ik geloof dus, dat men best doet te schrijven: BOCCACIO'S werk, LOUISE'S deugd, MINA'S leerboek, PERCY'S verzameling, PAULUS' brieven, enz. Vind ik dan DE RUITERS dapperheid, dan weet ik zeker, dat de naam is DE RUITER en niet DE RUITERS, vermits er in het laatste geval een apostrophe achter de *s* behoorde te staan. Doch gaarne leer ik, en wensch ik daarom te vernemen, welke in dit opzigt de beste schrijfwijze is.

EEN ONTAALKUNDIGE TAALLIEFHEBBER.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen. Wat heeft hij een piet lut! Dit wordt gezegd, zoo als *Nav.* IV. bl. 166 zeer juist is uitgedrukt, »van iemand die over eene geringe zaak, een onbeduidend leed, 't zij reeds aanwezig, 't zij te gemoet gezien, veel drukte maakt." De vrager dacht daarbij een oogenblik aan zekeren PIETER LUT, eenen enkhuizer scheepskapitein, van wien wij lezen dat hij volk aanwierf om de duinkerker kapers van de kust te verdrijven, en die genoemd wordt »een stout zeeman, van wien men vertrouwde, dat hij gelijk de oude Enkhuizers in dapperheid zijnen vijand niet zou toegeven." Hij voegt er echter bij, »Ik twijfel er zeer aan, dat het karakter van dezen man aanleiding tot het spreekwoord zal hebben gegeven. Immers dan diende men nog iets meer en geheel anders van hem te vinden." De heer HARREBOMÉE is (*Spreekwoordenboek*, dl. II. bl. 31) van een ander gevoelen. Hij zegt »*Lut*, *luttel* is *weinig*, *gering*, en deze beteekenis kan zeer wel, zonder het bestaan van een historisch persoon aan te nemen, de persoonsverbeelding PIET LUT hebben voortgebragt. Vele spreekwoorden bewijzen dat, en PIET is een algemeene naam. En toch ben ik, juist door hetgeen ons van het karakter van

PIETER LUT is medegedeeld, zonder »meer of anders," gansch niet vreemd aan het denkbeeld, om het spreekwoord in een' eigenlijken zin op te vatten. De geopperde twijfel toch is wel weg te nemen, als men bedenkt, dat vele spreekwoorden op kleinigheden worden toegepast, zonder dat de bekende afleiding van die spreekwoorden zulks zou doen onderstellen. Naar mijn inzien is het gansch niet onwaarschijnlijk, dat men de bedrijvigheid van den stouten PIETER LUT zoo groot heeft geacht, om ze over te brengen op elke uitgebreide drukte, al is die drukte dan ook van minder belangrijken aard."

Het komt mij voor, dat de heer HARREBOMÉE deze spreekwijze nooit heeft hooren gebruiken, maar die alleen uit mededeeling van anderen kent. Hij zou die anders beter verstaan. Immers *piet lut hebben* of *veel piet lut op zijn lijf hebben* wordt niet gezegd van iemand die veel drukte *heeft*, maar die veel drukte *maakt*. *Veel drukte maken*, *veel beweging maken*, *lawaai maken*, *purim maken*, *veel vieren en vijven hebben*, *wind maken* of, zoo als men in vroegeren tijd zeide, *wind breken*, ziedaar eenige synonyma van *piet lut hebben*. *Piet lut* is wat de Friezen noemen *folle sok*, de Engelschen *much ado about nothing*, de Franschen *beaucoup de bruit et peu de besogne*. Maar indien er iets is, waarvan onze dappere oude hollandsche zeelieden, zoo als PIETER LUT er ook een schijnt geweest te zijn, afkeerig waren, dan is het wel in de eerste plaats van drukte maken, piet lut hebben. Het waren mannen, die kloeke daden verrigtten maar er zoo weinig ophef mogelijk van maakten. Men zie maar eens de brieven die wij nog bezitten van DE RUYTER, CORN. TROMP en anderen: wat ons daarin het meest treft is, dat zij van gebeurtenissen en daden die de geschiedschrijvers uitvoerig en met blijkbare ingenomenheid vermelden, spreken zonder omhaal, zonder beweging, zoo eenvoudig en bedaard of het dagelijks voorkomende zaken waren. Wij nemen daarom afscheid van PIETER LUT: bij de verklaring van deze spreekwijze kunnen wij hem niet gebruiken.

Wat ons beter te pas komt is de opmerking, dat men wel benoorden het IJ *piet lut*, maar ten zuiden daarvan, te Amsterdam en in Zuidholland, *putlut* zegt. Moet men hierbij, zoo als de heer HARREBOMÉE gist, want ook deze verklaring schijnt hem niet onaannemelijk, aan *luttel* denken? Mij dunkt deze tweede verklaring is niet beter dan de eerste, want wij begrijpen daarbij noch hoe wij aan de eerste lettergreep van *putlut* gekomen zijn, noch waar de laatste van *luttel* gebleven is. Het woord luidt toch *luttel* en niet *lut*. Bovendien wie *putlut* heeft is niet iemand die *luttel* maar die *veel* drukte maakt. Ik geloof veeleer, dat wij hier een van de talrijke spreekwijzen voor ons hebben aan den bijbel ontleend. Wij lezen daar, *Ezechiel* 30 vs. 5, volgens de statenvertaling: »Moorenland en Put en Lud en al de gemengde hoop en Kub en de kinderen van het land des verbonds zullen met hen vallen door het zwaard." *Put* en *Lud* zijn namen van volken. Misschien echter zijn deze woorden, die door gelijkheid van klank het volk aantrokken, in de plaats getreden van andere die men minder gaarne uitsprak. Misschien ook vindt de spreekwijze hare verklaring enkel in den lust van het volk om met namen te spelen. Als het b. v. van den beschonkene zegt »hij weet van Teeuwis noch Meeuwis," dan beteekenen Teeuwis en Meeuwis in deze spreekwijze juist zooveel als Put en Lud in gene. Vooral aangaande namen in den Bijbel voorkomende valt dit op te merken. Ik zal hier niet spreken van »hij weet wel waar Abraham den mosterd haalt," omdat ik niet zeker ben of hier de aartsvader ABRAHAM gemeend is. Maar waarom noemt men hem of haar die een groot ligchaam en een klein verstand heeft een »kind van Naboth"? Want van zulk eenen heb ik het altijd hooren bezigen, niet, zoo als de heer HARREBOMÉE meent, van eenen stijfhoofdigen gek. Waarom heet de goedhartige wien wij ook dikwijls een kalf noemen, somtijds een »kalf Mozes"? De heer HARREBOMÉE merkt zeer juist aan dat *Moses* hier genitivus is, maar om het aan *Exod.* XXXII, vs. 20 ontleend te achten, daarvoor zie ik niet de minste reden. Waarom heet eene troep deugnieten »vee van LABAN"? Ik geloof, de namen MOZES en LABAN dienen hier alleen om den titel wat langer te maken, waardoor het mogelijk wordt dien met meer klem uit te spreken dan de monosyllaba *kalf* en *vee*. In »Job in 't elfde, altijd hetzelfde" beteekent het eerste gedeelte niets en is alleen bijgevoegd om den wille van het rijm.

Nog een paar voorbeelden, hoe het volk bijbelsche gezegden waarin eigennamen voorkomen uit zijn verband rukt en er eene beteekenis aan geeft, die het weet en ziet dat zij niet hebben kunnen. Bij den heer HARREBOMÉE vinden wij »*hij doet het om* MOZES *en de profeten*" met deze verklaring: »Hij doet het opdat men hem voor een godsdienstig man zal aanzien." Deze is echter de beteekenis niet. Het beteekent »hij doet het om het geld." Men zegt ook »*hij heeft* MOZES *en de profeten*" d. i. hij heeft geld. De spreekwijze is ontleend aan *Luc.* XVI. vs. 29. Verstond men deze plaats verkeerd? Neen, want zij is zoo duidelijk dat dit naauwelijks mogelijk is; het was met opzet en tegen beter weten aan, dat het volk aan deze woorden de beteekenis gaf die zij nu als spreekwijze hebben.

't Is even zoo met eene andere, door den heer HARREBOMÉE niet opgeteekend, deze namelijk, *hij heeft Abraham gezien*. Zij betee-

kent »hij is boven de vijftig jaren." *Joh.* VIII. vs. 57 heeft er blijkbaar aanleiding toe gegeven. Men vergelijke die plaats en men zal weder bewezen zien, dat het volk er dikwijls behagen in schept een gezegde uit zijn verband te rukken, en er geheel willekeurig de beteekenis aan te geven die het goed vindt.

P. LEENDERTZ WZ.

Blik (vgl. XII. bl. 124, 153, 182). De vrager en, tot onze verwondering, ook de heer P. L. Wz. gaat uit van de vooronderstelling, dat de benaming van blik voor het bedoelde voorwerp onjuist of oneigentlijk is, wanneer het van koper gemaakt is; dit is echter niet het geval. *Blik* noemt men iedere in evenredigheid tot de lengte en breedte zeer dun geslagene of gerolde metalen plaat; men vindt dus blik uit alle rekbare metaalsoorten. Bij gevolg niet alleen ijzerblik, maar ook zink*blik*, goudblik en koperblik. De uitdrukking *blik* is dus niet gelijk te stellen met »een houten schoorsteen," »een ijzeren kapstok" enz., maar met »baker" voor bakermoeder, »kwik" voor kwikzilver en dergelijke.

CHR.

Ten anderen, onder anderen. Hoe moet men schrijven: hij zeide mij onder *anderen* of *andere;* ik kan in uw voorstel niet treden om meer dan eene reden, *ten eerste* omdat enz., *ten anderen* of *ten andere?*

EEN ONTAALKUNDIGE TAALLIEFHEBBER.

Ten anderen, *onder anderen.* Bijvoegelijke naamwoorden en andere woorden daarmede gelijk staande kunnen als zelfstandige naamwoorden gebruikt worden. Dit heeft geene plaats in volzinnen als deze: *al de kinderen zijn aan het spelen*, *de grootste zoowel als de kleinste*: want hier blijven *grootste* en *kleinste* bijv. naamwoorden, omdat het zelfst. naamwoord *kinderen* er wel niet bij uitgedrukt, maar toch bij gedacht wordt. Maar als wij zeggen: *de zeven wijzen van Griekenland*, *armen en rijken ontmoeten elkander*, *de laatsten zullen de eersten zijn*, *een kind kan eer wat verdragen dan een oude*, dan bekleeden *wijzen*, *armen*, *rijken*, *laatsten*, *eersten*, *oude* de plaats van zelfst. naamwoorden: er wordt dan niet alleen niet teruggezien op een vroeger uitgedrukt zelfst. naamwoord, maar er wordt ook geen zelfst. naamwoord bij gedacht. Want al zou men in het eerste der gegevene voorbeelden *zeven wijzen* kunnen vervangen door *zeven wijze mannen*, in het tweede *armen* en *rijken* des noods nog door *arme* en *rijke menschen:* met het derde gaat het niet — voor *de eersten* en *de laatsten* kan men daar niet *de eerste* en *de laatste* met het zelfst. naamwoord *mannen*, *menschen*, of welk ander ook, in de plaats stellen. In het laatste eindelijk zou men wel voor *oude* zeer goed kunnen zeggen *oud mensch*, maar niet *oude mensch*. De vorm van het woord toont hier duidelijk, dat er geen zelfst. naamwoord is uitgelaten, maar dat het bijv. naamwoord hier in de plaats van een zelfst. naamwoord staat. Bijv. naamwoorden nu, op zoodanige wijze gebruikt, worden als zelfst. naamwoorden verbogen. Wij moeten dus ook zeggen, *eene vertaling van* VIRGILIUS *heeft onder anderen* VONDEL *gegeven*, niet *onder andere*, want er is niets uitgelaten, het adjectivum bekleedt de plaats van een substantivum.

Het adjectivum evenwel kan dan alleen op deze wijze gebruikt worden, wanneer er gesproken wordt van menschen, en in het enkelvoud wanneer wij spreken van onze huisdieren, b. v. *van daag zal de zwarte voor den wagen en morgen de bruine. De zwarte* en *de bruine* zijn hier het zwarte en het bruine paard. In het meervoud echter denken wij er altijd een substantivum bij en zeggen daarom *de zwarte* en *de bruine* (paarden). Spreken wij b. v. van eene paardenmarkt en wij zeggen *er waren twintig zwarte op de markt*, dan meenen wij dat daar twintig zwarte paarden te koop waren; maar *er waren twintig zwarten op de markt* zou niet anders kunnen beteekenen dan dat de markt door twintig negers bezocht was geworden. Het spreekt van zelven, dat wanneer wij ons onpersoonlijke voorwerpen als personen voorstellen, wij er ook van kunnen spreken als of het personen waren. Zoo zegt HOOFT in zijnen brief aan den baron van Asperen:

En die door 't witte veldt
De cleene swarten dus heeft in 't gelidt gestelt
Is een gebuir des zees gebijnaemt van het Zuiden,
En suft sijn sufferij op 't eenzaem huis te Muiden.

En dat is zeer goed: want de *cleene swarten* zijn hier wel de letters die hij op het papier geschreven heeft, maar hij stelt ze voor als soldaten door hem in het gelid gesteld, dus als personen.

Moet men dus zeggen, *ik heb gisteren eenige boeken gekocht*, *onder andere de Geuzen van* VAN HAREN? Immers het zijn hier boeken waarvan gesproken wordt, en die boeken worden niet als personen gedacht. Toch moet men ook hier zeggen *onder anderen.* Want *onder anderen* was wel oorspronkelijk een adjectivum als subst. gebruikt, voorafgegaan door een voorzetsel, maar het is dat nu niet meer.

Reeds voor langen tijd heeft het de kracht van een bijwoord gekregen. Sedert het die heeft, kan het ook gebruikt worden waar van dieren of levenlooze voorwerpen, zelfs waar van handelingen sprake is, b. v. *morgen verwacht ik den timmerman, hij moet onder anderen twee nieuwe planken in den vloer leggen.* Maar als bijwoord is het ook onveranderlijk en

moet het dus altijd luiden *onder anderen*, in geen geval *onder andere*.

Wij hebben tot nu toe *ander* beschouwd als een bijvoegelijk naamwoord, en meestal is het dit ook. Oorspronkelijk echter is het iets anders, namelijk een rangschikkend telwoord: het beteekent *tweede*. Zoo zegt MAERLANT, *Der nature bloeme*, Prol. vs. 117.

> Deerste boec sal u bedieden
> Twonder datmen vint van lieden;
> *Dander* van viervoeten beesten,
> Daermen vele af spreect in jeesten;
> Die derde sal sijn, sonder lieghen,
> Vanden voghelen die vlieghen, enz.

In ouden tijd had men, om uit te drukken wat in onzen tijd *ander* beteekent, *el*. *El* was het latijnsche *alius*, *ander* het latijnsche *alter*. Doch reeds in MAERLANTS dagen was *el* (wat nu nog in het bijwoord *elders* is overgebleven) aan het verouderen, het begon toen reeds door *ander* verdrongen te worden. In de 15de eeuw ontmoeten wij het nog nu en dan, maar toch niet veel meer. *Ander* had nu twee posten waar te nemen, en dit was te veel; er ontstond wel eens verwarring door. Het werd daarom in zijne oudste beteekenis dikwijls vervangen door *anderde*, terwijl ook *tweede* meer in gebruik begon te komen. Zoo ging het voort tot in de eerste helft der 17de eeuw. Van dien tijd af vinden wij *anderde* niet meer, en *ander*, als rangschikkend telwoord, nog slechts in enkele uitdrukkingen. Daartoe behoort *ten anderen*. De vraag of dit met of zonder *n* behoort geschreven te worden, is niet moeielijk te beantwoorden. Beschouwen wij de uitdrukkingen *ten eersten*, *ten tweeden*, *ten anderen*, *ten laatsten*, enz. met een weinig aandacht, dan zien wij, dat zij bestaan uit *ten*, en een bijv. naamwoord (want de rangschikkende telwoorden zijn ook eene soort van bijv. naamwoorden). Dit laatste, het is duidelijk, kan niet in de plaats van een zelfst. naamwoord staan, er moet dus een zelfst. naamw. bij gedacht worden. *Te* regeert den dativus: daar wij nu zeggen *ten* (d. i. *te den*) en niet *ter*, zoo blijkt het dat er een mannelijk of onzijdig zelfst. naamwoord in den dativus is uitgelaten. Bij gevolg moet ook het bijv. naamwoord, dat er bij behoort, in den dativus singularis van het mannelijk of onzijdig geslacht staan, en deze is *eersten*, *anderen*, *laatsten*, enz.

Welk zelfst. naamwoord hier uitgelaten is, leeren ons de geschriften uit de middeleeuwen. Wij lezen daar somtijds *ten eersten*, *ten anderen*, gelijk wij nog spreken, maar ook somtijds de onverkorte uitdrukking *ten eersten male*, *ten anderen male*. Ik laat er een paar voorbeelden van volgen.

Gesta Roman. cap. 8. Aldus soe hebbe ick omme twerehande saken den baert genomen. *Ten eersten mael*, op dat hij sinen vader ghelijc soude sijn ende van den gouden baert niet te zeer verhovaerdighen. *Ten anderen* om dat ic mit sijn haer mijn calu hoeft te baten soude comen alsoe dat mi dat scrift hyetede ende oec leerde.

Ald. cap. 85. Waer om dat wy weten ende mercken sellen dat die duvel heeft versceyen ende sonderlinghe floytinghe. *Ten eersten* so floyt hi dan sommigen ontslaep dat si twoert Godes niet en horen. *Ten anderen mael*, denghenen die hi tot gheen vaeck brenghen en mach die doet hi clappen. *Ten derden mael* dye hi niet en can tot slapen of tot callen brenghen die doet hi gaen clypclappen langes die kerc of uuter kercken gaen. Den vierden doet hi walghing ende mishaginc crigen int sermoen, soe dat na horen sin dat niet gheseyt en wert. *Ten vijften* floyt hi soe soet in haer huys int warme bedde, in dat goet gheselscap, in die caetsbaen, op dat dobbelspel, inder dansschool of in die bierkercke, soe dat si niet eens en comen om dat woert Goods te horen.

Ik voeg hier nog eene plaats bij. Was zij enkel merkwaardig omdat *ten anderen male*, *ten derden male* enz. daarin voorkomen, ik zou haar als veel te lang weg laten. Maar zij is te gelijk eene aardige proeve van de wonderlijke manier, waarop men in de middeneeuwen moraliseerde en vergeestelijkte, en ik geloof daarom, dat ik onze lezers genoegen zal doen met haar in haar geheel mede te deelen. Zij komt voor in cap. 12 van het bovengemelde werk.

In die heylige scrift werden dicwijls die priesters of precaers ghelijct biden honden: want gelikerwijs als inden honden vier goede punten sijn, dats medicijn des tonghes, nauwe rukinge der nosen, gheheel liefte ende bassinghe, alsoc mede in enen goeden ende waerdigen priester ofte pastoer om die salicheit der sielen int offici des prekinghe, penitenci ende biechts behoren dese vier properlike doechden trouwelick bewaert ende gedaen sijn. *Ten eersten*, dat haer tongen sellen medicijnmeesters wesen, die wonden der sonden soetelic smekende licken ende niet alte scerpelike ondecken, wriven of droghen: want die honden licken gaerne die wonden of zeeren der menschen. *Ten anderen mael*, ghelijc enen hont overmits dat ruken met sijnre nosen so soect hi die vossen ende die hasen alsoe sal die priester in dat ruken des biechts soeken die vosselike scalcheyt, dat is die ongelovighe verkeertheit ende wyghelije ende valscheyt om te ondecken die sonden. Oec sal hi soeken ende ruken die vervaertheit der hasen om versakinghe der sonden: oec der leeuwen ende wolven wreetheyt tot versmanis der verghiffenisse ende quytsceldinghe der sonden ende voert dyeghelike in allen stucken, ende sculinghe der sonden sal

hi subtiliken ende naersteliken ruken ende ondersoeken. *Ten derden mael* ghelijck enen hont is een alten trouwen beest, dat voer sijn heer, sijn huysghesin, sijn scapen of ander beesten ofte oec teghen quade menschen hem selven in perikel stellet, also horen dye priesteren voer dat heylighe kersten ghelove ende voer die salicheyt der sielen, niet alleen voer hoer ondersaten mer oec voer allen kersten menschen trouwelic hoer siel ende licham te aventuren ende wtstellen, ghelikerwijs dat die goede pastoer CRISTUS gedaen heeft, als sinte JOHANNES bescrivet ende seyt: CRISTUS heeft sijn siel voer ons gheset, alsoe sijn wi oec sculdich onse sielen, dat is onse leven, voer onsen broederen te setten. Ende dat is ons liefs heren woert self, dat hij doer den heylighen JOHANNES ewangelist ons ghelaten hevet tot een voerscrift in dat tiende capittel, daer hi seyt aldus: Ick ben een goet harder: een goet harder set sijn siele voer sijn scapen. *Ten vierden*, ghelijck dat dye hont met sijn baffenden dief openbaert ende en laet die scat noch dat goet sijns meesters niet nemen oft wechdragen, alsoe oec een priester, die een hont is des oversten meesters conincs ende heer, overmits dat baffen van sijnre predicacien ende oec dye wakinge sijns stadichs ghebets soe en henghet hi niet dat die quade dieren, dat sijn die duvelen, stelen ende wechdraghen van die scat haers heren, dat is van die sielen die CHRISTUS JHESVS soe duerbaer ghecoft heeft.

P. L. Wz.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Familiewapens (vgl. A. R.; XI. bl. 121, 184, 222). Naar aanleiding van de mededeelingen door I. G. A. I. op bl. 184 van den XIden jaarg. heb ik mij regtstreeks tot den heer GORDON te Alkmaar gewend, uit wiens welwillende en uitvoerige opgaven mij gebleken is, dat de kolonel ROBERT GORDON, gestorven den 21sten en begraven den 25sten april 1768 te Sas van Gent, niet tot zijne familie behoort. Het verschil in wapens wijst dit dan ook reeds dadelijk uit. Doch aangezien de heraldieke werken van TH. ROBSON en J. & J. B. BURKE beide, de wapens van 83 verschillende GORDONS beschrijven, waaronder 80 voorkomen met wilde zwijnskoppen van goud, op een veld van azuur, hetzij alleen, hetzij vergezeld van andere stukken, en 3 met *zilveren* wilde zwijnskoppen, zoo ben ik van oordeel dat, niettegenstaande ik in alle die beschrijvingen er geene gevonden heb, *juist* overeenkomende met de afbeelding van het wapenbord te Sas van Gent, bedoeld wapen gevoerd is geworden door ROBERT GORDON voornoemd, en wel omdat het, wat de hoofdfiguren betreft, het stamwapen der GORDONS voorstelt, en de datum van overlijden — 21 april 1768 — op het wapenbord overeenstemt met dien van het begraafregister.

Aangezien het afnemen van het wapenbord, om te zien of aan de keerzijde soms iets mogt zijn vermeld dat tot opheldering konde strekken, het gewenschte resultaat niet heeft gehad, geloof ik, dat de zaak hiermede als uitgemaakt kan worden beschouwd.

MENNO.

Geslacht Queeckel (vgl. XII. bl. 93, 124, 184). Ter voldoening aan mijne in *Nav.* XII. bl. 124 gedane belofte, betreffende het wapen van het geslacht QUEECKEL, diene het volgende.

HENDRIK QUEECKEL (zoon van BARNARD QUEECKEL heeren GIJSBRECHTSZ., raad 1457 in Dordt), gehuwd met KATHARINA HENRICE, voerde ten wapen: een gouden veld, met drie *groene* vogels met roode bekken, pooten en halsbanden.

JOOST QUEECKEL heeren HENRIKSZ., leenhouder van Dordtmonde, voerde: gedeeld (parti). I. QUEECKEL als boven, II. doorsneden (coupé): *a.* een halven zwarten leeuw op goud (HENRICE), *b.* rood met een zilveren dwarsbalk (fasce), beladen met een loopenden zwarten bever (DE BEVEREN).

Deze beide personen worden vermeld in BALENS *Beschrijv. van Dordr.*, bl. 958. Hunne wapens zijn echter ontleend aan een m. s. stamboek der familie DE BEVEREN.

N. QUEECKEL, gehuwd met HENDRIK FOU VAN DER BURCH (het delfsche geslacht), voerde: goud met drie *blaauwe* vogels, zonder bekken of pooten (merlettes), doch met roode *kroonen* voorzien.

JACOB QUEECKEL HUGENSZ., ambachtsheer van Wieldrecht enz., baljuw van Zuidholland, gehuwd met MARIA HALLINX (zie BALEN, bl. 1072), voerde: goud met drie *zwarte* vogels.

JANNE QUEECKEL, heer GIJSBRECHTSDR., gehuwd met REYNER DE JONGE, (BALEN, bl. 1095), voerde: goud met drie *zwarte* vogels, met *roode kroonen*, waaraan van achteren twee roode linten afhangen. Hun zoon WILLEM DE JONGE voerde: gekwartileerd, 1 en 4 blaauw met een dwarsbalk (fasce), geschakeerd (échiqueté) van rood en zilver (DE JONGE), 2 en 3 QUEECKEL, als zijne moeder (BALEN, bl. 1095).

De *wapens* van N., JACOB en JANNE QUEECKEL zijn ontleend aan een exemplaar van BALEN, dat in den loop der vorige eeuw met vele geteekende wapens is aangevuld.

Verder heb ik in een geteekend wapenboek

van meest dordsche geslachten gevonden: QUEECKEL, gekwartileerd: 1 en 4 goud met drie *zwarte* vogels zonder pooten, doch met roode kroonen, 2 en 3 zwart met drie gouden St. Andrieskruisjes.

Het *Armorial Général* van RIETSTAP geeft op in voce »QUEKEL — *Néerl.* D'arg. à trois fleurs-de-lis de gueul. C. un vol d'arg. et de gueules."

Ziedaar wat mij van het wapen van QUEECKEL bekend is.

Over de voormalige Queekels-kapel in de Augustijnenkerk te Dordrecht kan men eenig narigt vinden in het werkje van dr. G. D. J. SCHOTEL, *Het klooster, het hof, en de kerk der Augustijnen te Dordrecht*, bl. 37. S. v. G.

Geslacht v. d. Werf (vgl. XI. bl. 254, 281, 318). PIETER VAN DE WERFF, geb. te Leiden, kwam in Indië (1621) met het schip *Woerden* als adsistent. Op zijn verzoek werd hij vrijburger, doch werd in 1626 weder in dienst der comp. als adsistent aangenomen.

Behoort hij tot de familie van Leidens burgemeester?

PHILIP ADRIAENSZ. VAN DE WERFF, marktmeester te Batavia. (Resolutie gouverneur-generaal en raden van Indië van den 2den November 1620.)

Wie is deze VAN DE WERFF?

LABORANTER.

Wapenspreuk: Ich Dien. In de *Briefe eines Verstorbenen*, I. 75, wordt beweerd, dat deze zinspreuk zoo geschreven wordt in het wapen der koningin van Grootbrittanje bij verbastering voor *Eich Dyn* (zie hier den uwen), welke woorden de veroveraar van Wallis, koning EDUARD I, zou hebben uitgeroepen. Is daar grond voor? H. R.

Heraldieke figuur. Steller dezes heeft ergens vier wapenschilden boven elkander van de navolgende vormen aangetroffen:

1. 2. 3. 4.

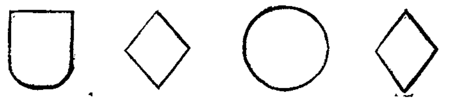

Onder elk dezer schilden bevindt zich het teeken θ met een jaartal (het sterfjaar?). De kleuren, verdeeling en stukken van schild 1 en 4 zijn geheel gelijk. Hetzelfde is het geval met de kleuren, verdeeling en stukken van schild 2 en 3, in welke beide laatste in de *linker*helft (heraldisch) het enkele wapen van de schilden 1 en 4 voorkomt. Op het bovenste schild N°. 1 staat het volgende teeken.

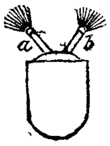

a met 10 stralen of strepen, *b* met 11 streepjes of stralen. Kan iemand nu ook opgeven, door middel van den *Navorscher*, wat deze beide uitstekende kokertjes met stralen zijn, of wat zij moeten voorstellen? Hiermede zal men zeer verpligten

X³—β³.

MENGELINGEN.

Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam (vgl. A. R., XI. bl. 283, XII. bl. 127, 252). In de opgaven in mijn artikel op bl. 253 is werkelijk eene misstelling ingeslopen. Het moet zijn 223³/₄ voet voor het stadhuis. Telt men daar nu de 115³/₄ voor de burgerwoningen bij, dan verkrijgt men de opgegeven 339¹/₂ voet voor de geheele betimmerde ruimte langs de Vogelsteeg, zoo als DANCKERTSZ ook opgeeft:

»339¹/₂ voet tot 't eynde der straat."

LOUIS SPLITGERBER.

Hondentrouw (vgl. XII. bl. 192). Misschien kan het volgende den heer VAN LENNEP op den weg helpen. In de nabijheid van Vlaardingen, onder de gemeente Vlaardingerambacht bevindt zich een bouwmanswoning, algemeen bekend onder den naam »de Moordwoning." Als oorsprong van dien naam werd mij altijd opgegeven het plunderen van gemelde woning en het vermoorden van alle bewoners, behalve een kind. De daders werden door middel van een hond ontdekt, zoo ik mij wel herinner, in een herberg op den Delfschen (Haagschen) weg. Mogt de heer VAN LENNEP hieromtrent vollediger en naauwkeuriger inlichtingen verlangen, hij zal hoogstwaarschijnlijk den heer P. K. DROSSAART, burgemeester te Vlaardingen, in staat en genegen vinden deze te verschaffen.

TRESOOR.

Hondentrouw. Het berigt omtrent *hondentrouw*, in *Nav.* XII. bl. 192, door den heer J. H. VAN LENNEP gereleveerd, spoorde mij aan tot de mededeeling van een paar proeven van jaloezie en slimheid, insgelijks bij honden waargenomen, die vooral voor hen, welke studie maken van het verstands- en gemoedsleven van dieren, misschien niet ongevallig zijn te vernemen. Het geval waarin het beest een krachtig bewijs van zijn' jaloerschen aard gaf betrof een herdershond, die zich in mijne woonplaats bevindt. Zie hier hoe hij dat leverde. Zijn meester had zich sedert eenigen tijd op de togten, die hij dagelijks met de kudde maakte, doen vergezellen ook van een' jongeren hond. Sinds

toen gedroeg hij zich van tijd tot tijd ietwat pruilerig, en zijn meester meende, dat het hem hinderde zoo vaak hij zag, dat de jongere hond geliefkoosd werd, zonder echter in de verte zelfs te vermoeden, dat zulks hem tot iets van dien aard zou kunnen aansporen als waarvan hij later blijken gaf. Van daar, dat zijn meester dan ook niet naliet gevolg te geven aan de begeerte om nu en dan het jongere dier »aan te halen" en er meê te »sollen". En toen deze nu weêr eens daarmeê doende was, kwam de oude hond veel digter naar hem toe dan hij gewoonlijk deed, stelde zich zeer »landerig" aan, beschouwde *en* zijn' meester *en* zijn' jongeren makker met blikken vol wrevel of afgunst, tot dat hij, die teedere scène, zoo het scheen eindelijk moe, heen ging, eerst langzaam, maar toen hij bespeurde aan het gewone fluitje dat men hem trachtte terug te houden, met spoed, en niet langs den weg dien hij altijd liep, maar dwars het land door, over sloten en grebben. Dat de herder, zijn meester, over dit sterk sprekend teeken van veronachtzaming door een hond, die nooit gefaald had in de functie waar hij voor bestemd was, die hem zoo jaren lang gehoorzaamd had zonder ook zelfs éénmaal te weigeren, zeer vreemd stond te kijken, laat zich gemakkelijk denken. Hoezeer eenig flaauw vermoeden omtrent de aanleiding van dat verdwijnen van het anders zoo trouwe beest opvattende, kwam hij niet terstond op de idee om te trachten zich door eene tweede proef zekerheid te verschaffen, zoodat hij, zonder zoodanig een opzet, bij den volgenden togt zich weder overgaf aan zijnen lust om den jongeren hond te caresseren, toen de nadering van den ouderen eensklaps al zijne aandacht op dezen deed vestigen en in verband beschouwen met zijne tegenwoordige eigene handeling. Weder een poos die »landerige" houding en die mimiek, die als eene mengeling van afkeerbetoon en het smeeken om medelijden te beschouwen was. Wederom verdwijnt het dier na eenige aarzeling, eerst schijnbaar met tragen tred, maar weldra met groote snelheid, alles in den steek latende, en als doof voor elk geroep. Thans bleef zijn' meester geen twijfel meer over omtrent de ware oorzaak van die vlugt. Wie zou daarna geene derde proef genomen hebben? Ook de herder had zulk een plan; maar de hond verkoos er zich niet toe te leenen. Slechts aan een touw was hij den volgenden keer meê te krijgen, en begrijpende, dat het dier op die wijze tot zijn gewoon bedrijf niet te gebruiken zou zijn, besloot zijn meester derhalve het voorwerp dier jaloezie te huis te laten. Toen ging de oude hond weder gewillig meê, en bleef sedert dien tijd — nu zes weken geleden — getrouw op zijn post.

Het tweede hier bedoelde geval heb ik van mijn eigen hond ondervonden. Het is nu een jaar geleden. Ik liep met hem langs een weg, aan de eene zijde begrensd door eene rivier, en aan den anderen kant door sloten, huizen of heggen. Dáár passeren vele stelletjes, waarmeê melk uit het dorp gehaald wordt. Zoo lang er nog geen melk geladen is loopen de honden, die ze trekken moeten, soms los. Zoo dikwijls als ons zulk een stelletje voorbij moest, waar de hond aan verbonden was, sprong de mijne over een sloot of kroop door een heg, gedreven door eene zekere soort van respect voor dergelijke veel grootere natuurgenooten dan hij zelf was, hetgeen te begrijpelijker is, daar die weg niet breed is en zulke trekhonden in hun vorm van tuig ruime gelegenheid hebben tot zijsprongen. Zóó gaande had dus mijn hond al een keer of zes de kans ontloopen van een aanval op zijne niet zeer rekbare huid, toen hij bemerkte, dat er *zeer in de verte* weder een stelletje aankwam, waar een kolossale hond los bij liep. Gelegenheid om over eene sloot, of door een heg te ontvlugten had hij nu niet; in een omzien tijds had hij zich daarvan vergewist. Ergens in huis komen kon hij niet, en de rivier durfde hij niet over, uithoofde hij in zekeren zin altijd aan hydrophobie onderhevig is. Wat nu te doen? Scherp rond ziende, bespeurt hij een kleine greb, die droog lag en bovendien slechts half zigtbaar was geworden door hooi, van voorbijgaande wagens gevallen. In een' volgend oogenblik ligt hij in zijne gansche lengte en half onder het hooi gekropen in die greb uitgestrekt, van tijd tot tijd eventjes den kop opligtende om hoogte te nemen naar het voorwerp van zijne vrees. Eerst toen hij meende buiten bereik er van te zijn kwam hij weder voor den dag.

Bij deze sprekende bewijzen van gemoedsaard en intelligentie vergunne men mij, die zeer ingenomen ben met de waarneming van dergelijke feiten en niet gewoon daarbij te veel speling aan mijne subjectiviteit toe te staan, nog een voorbeeld van overeenkomstigen aard, als het laatste, bij eene kat waargenomen, hier te vertellen. Ik had mijn overbuur — tusschen onze woningen loopt eene rivier — om eene jonge kat gevraagd. 's Avonds — het was in den winter, maar open water — werd zij mij gebragt in eene geslotene zoogenaamde hengselmand. Na verloop van plus minus 3 uren was het beest uit mijn huis verdwenen. Toen mijn buurman 's morgens opstond had hij zijne kat terug. Indien dit nu met eene oude kat, die gewend was *en route* te gaan, ware voorgevallen, zou er niets opmerkelijks in geweest zijn, doch 't beestje was nog jong, vermoedelijk nooit verder dan het erf zijns meesters, zeker niet aan den overkant van de rivier geweest, in een

goed gesloten mand, toen het reeds donker was, bij mij gebragt geworden, en had mijn huis achteruit verlaten, terwijl het van voren er in gevoerd was. De laatste omstandigheid had 't in de noodzakelijkheid gebragt langs een zeer kronkelend pad den weg naar zijn oorspronkelijk verblijf terug te zoeken. De brug over de rivier lag eindelijk eenige honderden ellen van mijns buurmans en van mijne woning verwijderd. Nog treffender gevallen zou ik slechts op gezag van derden moeten mededeelen, waarom ik mij daarvan liefst onthouden wil. NEPTUNUS.

Opschrift te Amsterdam. Van waar is de volgende inscriptie op het huis van DEN HENGST afkomstig?

Dum teritur cos, literatis usui
Et litteris profit bonis.

Amsterdam. PETRUS B.

[Wij hebben *Nav.* XI. bl. 319 de bewoners van dat huis in vroegeren tijd opgenoemd, voor zoo verre ons die bekend zijn. Een daarvan was WETSTEIN. Van hem vermoed ik dat het opschrift afkomstig is. Hij zal er door hebben willen te kennen geven, dat hij, WETSTEIN (in het Latijn *cos*), die zijn leven besteedt ten nutte der geleerden, hoopt daardoor ook tot bevordering der wetenschappen werkzaam te zijn.]

Militair grafschrift (vgl. A. R.). In den *Oesterreichischer Volkskalender für* 1849, von dr. JOH. NEP. VOGL, Wien, LEOP. SOMMER, bl. 181, leest men dit grafschrift:

Halt!
Rechts! Links!
Verdoblet die Furcht in euern Gliedern.
Stil!
Vernemet von mir die *Parola.*
Ich JACOB WOLFF von Neustatt gebürtig
Ein leib Cornet des löbl. *Csakischen Regiments*
Der seinen heldenmuth geprüfet vor dem feind
Niemand geforchten als GOTT
Von unvermeindentlichen pfeil des todtes getroffen und entseelet
Hat den 6ten Mertzen 1737
müssen in diese gruben fallen
Meines alters in 33ten jahr.
Avancirt! Die *h. Parola* ist heut:
Dem menschen ist gesetzet
einmal zu sterben. *Hebr.* 9. 27.
Marschirt ab!
Dieses feldgeschrey ist heilig und heilsamb
Der traurige Vater JOACHIM WOLFF bürgl.
Fleischhacker hat dieses Ort seinem lieben
Sohn und auch vor sich zur Ruhestatt
erwählet.
Amen!

(Vorstehende grabschrift war auszerhalb der Domkirche, jetzt Pharrkirche, in Neustadt zu lesen, in welchem sich auch mehrere Grabsteine befinden, die auf die deutsche Ordens-Comthurie Bezug haben.)

S. v. W.

Begraafplaats van J. en C. de Witt (vgl. XII. bl. 223). De zich noemende GEEN AFSTAMMELING zegt t. a. pl. zoo *positief*, dat de zoons van den raadpensionaris DE WITT andere namen aannamen, dat men genoopt zou worden hem op zijn woord te gelooven. Maar toch blijft er bij ons zonder nader bewijs eenige twijfel over. JOHAN DE WITT en WENDELA BICKER hadden, behalve drie dochters, slechts twee zoons, JOHAN DE WITT en JACOB DE WITT. Van den laatsten heb ik niets verder aangeteekend, maar ik meen dat hij kinderloos stierf. JOHAN DE WITT, de oudste zoon van den raadpensionaris, was heer van Noord- en Zuid-Linschoten en in 1688 secretaris van Dordrecht. Hij had tot echtgenoot WILHELMINA DE WITT, dochter van CORNELIS, den bekenden ruwaard. Hunne kinderen en kleinkinderen behielden den naam van DE WITT en bleven voor een groot gedeelte te Dordrecht gevestigd, waar den 1sten april 1861, in den ouderdom van bijna 84 jaren, hunne laatste bekende afstammeling van den naam DE WITT, en wel vrouwe MARIA DE WITT, weduwe van wijlen den heer mr. HERMANUS PIETER HOOG, is overleden. (Vgl. *Mededeelingen van de vereeniging ter bevordering van de geschiedenis van 's Gravenhage*, 1ste aflev. bl. 55.) Het beweren van GEEN AFSTAMMELING vereischt dus nader bewijs.

EEN TWIJFELAAR.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (vgl. A. R., XII. bl. 32, 95, 156). Aan een klein boekje, groot 15 blz., getiteld: *Redentwist tusschen die van Zierikzee ende de Goezenaars; behelzende wie van hun beijde de grootste helden zijn. Beneffens de twist-scheiding van* MERKUUR. Midd. 1689, ontleen ik de volgende spot- en scheldnamen: *Zierikzeenaar* = *Koedief, Torenkruijer, Steenkaper; Goessenaar* = *Ganzebek.* C. P. L.

Rooks. In de *Lettres d'un voyageur Gueldrois* (Arnhem bij J. NIJHOFF, 1789 et 1790) wordt melding gemaakt van zekere vogels, *rooks* in het Engelsch genaamd, en die de schrijver in het Fransch vertaalt *grolles* ou *freux* (zoo ook in *Dictionnary* van LEWIS CHAMBAUT en ROBINET, Amst. ARKSTÉE et MERKUS etc. 1786, in 4°.) Zie dl. II. p. 235. Zij geleken op *kerkkraaien* (*roeken*) en kwamen voor op hooge boomen, in lanen bij Newhall, in het graafschap Essex, waar zij golden als smakelijk wildbraad. Welke soort van vogels zijn het? Worden zij hier te lande aangetroffen en als wildbraad toebereid?

Schaakspel. Doorloopende paardensprong. In 1833, toen ik met het schaakspel kennis begon te maken, vond ik, ik weet niet meer in welk maandwerk, eene opgave van de

wijze, waarop men, zonder tweemaal op dezelfde ruit te komen, met de paarden 't geheele bord kon rondloopen. Omdat de laatste sprong niet op den eersten terugviel voldeed zij niet aan mijn verlangen, en ik beproefde zelf een *doorloopenden* sprong te vinden. Daarmede slaagde ik den 21sten december van gemeld jaar. Ik geef mijne daarvan gehouden aanteekening, eer zij mij weder ontsnappe, den liefhebbers van diergelijke aardigheden ten beste.

8	17	30	61	48	19	32	59	46
7	62	49	18	31	60	47	20	33
6	29	16	55	52	11	8	45	58
5	50	63	10	7	56	53	34	21
4	15	28	51	54	9	12	57	44
3	64	39	26	13	6	3	22	35
2	27	14	41	2	37	24	43	4
1	40	1	38	25	42	5	36	23
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

S. J.

Schaakspel. Doorloopende paardensprong. Bij het acht geven op het door den heer S. J. medegedeelde, viel mij het volgende in het oog. Vergelijkt men het bovenste getal van de voorste rij (A. 8) met het onderste getal van de achterste rij (H. 1), het tweede van de voorste rij (A. 7) met het tweede van onderen van de achterste (H. 2) enz., dan verkrijgt men de volgende paren getallen:

17. 62. 29. 50. 15. 64. 27. 40.
23. 4. 35. 44. 21. 58. 33. 46.

Het verschil tusschen die getallen is altijd 6. Alleen tusschen 62 en 4 is het grooter. Maar telt men bij het kleinste getal 64 (het getal der ruiten van het bord), dan is het verschil hetzelfde.

Plaatst men nu ook de getallen der andere rijen B en G, C en F, D en E, op dezelfde wijze naast elkander, het bovenste van de eene naast het onderste van de andere enz., dan heeft men in het geheel 32 paren getallen. Deze met elkander vergelijkende, en weder wanneer een groot en klein getal bij elkander staan, het laatste met 64 vermeerderende, vindt men

bij 23 paren het verschil = 6.
— 5 —— » » = 2.
— 2 —— » » = 18.
— 1 paar » » = 12.
— 1 —— » » = 8.

Men ziet welk eene groote rol het getal 6 hier speelt. Maar wat bovendien opmerking verdient is het volgende. Laat men het paard zijnen loop juist omgekeerd nemen, zoodat de 64e ruit wordt wat nu de 1e is, de 63e wat nu de tweede is, enz. op deze wijze:

8	48	35	4	17	46	33	6	19
7	3	16	47	34	5	18	45	32
6	36	49	10	13	54	57	20	7
5	15	2	55	58	9	12	31	44
4	50	37	14	11	56	53	8	21
3	1	26	39	52	59	62	43	30
2	38	51	24	63	28	41	22	61
1	25	64	27	40	23	60	29	42
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

dan komen, wanneer men de getallen op dezelfde wijze aan paren bijeen voegt, voor een gedeelte dezelfde, maar ook voor een gedeelte andere getallen nevens elkander te staan. Doch overzien wij de 32 paren, dan verkrijgen wij weder dezelfde uitkomst. Want ook onder deze zijn er

23 met een verschil van 6.
5 » » » » 2.
2 » » » » 18.
1 » » » » 12.
1 » » » » 8.

Ik verlangde te weten of men tot dezelfde uitkomst zou komen, bij iedere wijze waarop het paard al de ruiten van het bord rondwandelde. Ik herinnerde mij dat ik, toen ik, een aantal jaren geleden, van den paardensprong had hooren spreken, dien beproefd en ook gevonden had. Ik had er niet aan gedacht om het paard van de laatste ruit op de eerste te doen terugkeeren: bij mij volgt dat stuk dus eenen geheel anderen weg dan bij den heer S. J. Ik heb wat ik daarvan in dien tijd had aangeteekend, weder opgezocht en bevond, dat bij mij het paard op deze wijze rondspringt.

8	1	50	13	26	3	48	15	28
7	24	37	2	49	14	27	4	47
6	51	12	25	38	63	58	29	16
5	36	23	62	59	42	39	46	5
4	11	52	41	64	57	60	17	30
3	22	35	56	61	40	43	6	45
2	53	10	33	20	55	8	31	18
1	34	21	54	9	32	19	44	7
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

Verdeelen wij hier weder op dezelfde wijze

als boven de cijfers in 32 paren, dan vinden wij er

24 met een verschil van 6
6 » » » » 2
1 » » » » 18
1 » » » » 22

Keeren wij ook hier de orde om, dan staan zij aldus:

8	64	15	52	39	62	17	50	37
7	41	28	63	16	51	38	61	18
6	14	53	40	27	2	7	36	49
5	29	42	3	6	23	26	19	60
4	54	13	24	1	8	5	48	35
3	43	30	9	4	25	22	59	20
2	12	55	32	45	10	57	34	47
1	31	44	11	56	33	46	21	58
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

Ook hier hebben wij

24 paren met een verschil van 6.
6 » » » » » 2.
1 » » » » » 18.
1 » » » » » 22.

Wij zien dus 1°. dat wanneer wij de getallen in omgekeerde orde plaatsen, wij er evenveel bekomen met een verschil van 6, 2 enz., ofschoon er voor een gedeelte andere getallen nevens elkander komen te staan.

2°. Dat het verschil in de meeste gevallen 6 is, bij den heer S. J. 23, bij mij 24 maal.

Wie verklaart het mij? P. L. Wz.

Huwelijken tusschen bloedverwanten (vgl. XII. bl. 256). Uit de vraag van MILES zoude men afleiden, dat deze alles wat in het tijdschrift *De schat der gezondheid* nopens de kwade gevolgen *der huwelijken tusschen bloedverwanten* gezegd wordt, als eene onbetwiste waarheid aanneemt; voorname geleerden houden echter het tegendeel staande. De schrijver van het artikel *over de wilden in Amerika* (bij wie geen huwelijksverbod wegens bloedverwantschap bekend was) zegt in het supplement van de *Encyclopedie* (p. 349. b.):

»Il faut bien observer que ce n'est qu'une *supposition*, que les accouplemens incestueux pourraient occasioner de la dégéneration dans l'espèce humaine, comme dans quelques espèces animales. La vérité est, que nous ne sommes pas instruits sur un objet si important, pour pouvoir en parler avec assurance.

Ce qui demontre au reste, qu'il ne faut pas raisonner sur la nécessité de croiser les races lorsqu'il s'agit des *hommes*, comme lorsqu'il s'agit des animaux domestiques, c'est que les Circassiens et les Mingréliens constituent un peuple qui ne se mele jamais avec aucun autre, et où les dégrés, qui empêchent le mariage, sont très peu étendus; cependant le sang y est, comme l'on sait le plus beau du monde, au moins dans les femmes.

Les Samojedes au contraire, qui ne contractent pas des mariages incestueux, constituent un peuple chetif et absolument imberbe.

S. I. MULDER.

AANKONDIGING VAN BOEKEN.

Elisabeth Wolff, geb. Bekker en Agatha Deken, zoo uit hare geschriften als uit andere bescheiden geschetst, is de titel van een werk van den heer FRIJLINK, dezer dagen in het licht gekomen.

»Aan de medewerkers van het tijdschrift *de Navorscher*," zegt de schrijver op bl. 3, »komt de eer toe van de aandacht op beide merkwaardige vrouwen onlangs op nieuw te hebben gevestigd, en mij te hebben aangespoord om in deze te beproeven wat mijne geringe krachten vermogten. Ik heb daartoe gemeend het doorloopen van beider werken op den voorgrond te moeten stellen, ja ook die van den echtgenoot der eerste niet onopgemerkt te mogen laten." Vooral uit deze, maar ten deele ook uit andere werken, heeft de heer FRIJLINK met grooten ijver en naauwkeurigheid veel belangrijks omtrent beide vrouwen verzameld, waarvan onze medewerkers, wier belangstelling in haar door menig artikel gebleken is, zonder twijfel met groot genoegen kennis zullen nemen. Aan het slot vindt men eene lijst van hare werken en ook van die van ADRIANUS WOLFF en MARIA BOSCH. Jammer dat het boek niet een weinig tijds later verschenen is: de heer FRIJLINK zou dan bekend geweest zijn met hetgeen in de laatste nommers van ons tijdschrift is medegedeeld, vooral met den brief bl. 195—199, die over het minst bekende tijdperk van het leven van ELISABETH BEKKER zoo veel licht verspreidt. Misschien mag men over eenigen tijd een nieuw werk over hetzelfde onderwerp verwachten. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap althans heeft in zijne vergadering van 24 junij ll. onder anderen als prijsvraag uitgeschreven: »Eene beschouwing van het leven en de geschriften van E. BEKKER, wed. WOLFF en A. DEKEN, met aanwijzing van beider invloed op den geest van haren tijd," die het hoopt dat vóór 30 november 1863 beantwoord zal worden. Zijn er die dat willen beproeven, dan zullen zij van het boek van den heer FRIJLINK veel dienst hebben.

GESCHIEDENIS.

Pruiken (vgl. XII. bl. 232). Het dragen van pruiken, zoowel bij het vrouwelijke als mannelijke geslacht, is reeds vroeg in zwang geweest. Bij de romeinsche schrijvers komt dit hoofddeksel voor onder de benamingen van *crobylus*, *galerus*, *galericum*, *galericulus*, *caliendrum*, *caliendra* enz. SUETONIUS heeft aangeteekend, dat keizer CALIGULA zich met eene pruik, *capillamentum*, vermomde, als hij des nachts de bordeelen rond liep, »ganeas atque adulteria capillamento celatus et veste longâ noctibus obibat;" hetzelfde zegt hij van NERO CLAUDIUS, cap. 26, alwaar hij het momtuig, van hetwelk die keizer zich bediende, *pileus* en *galerus* noemt. Dat ook bij de Romeinen de vrouwen pruiken droegen, *caliendra* genaamd, blijkt uit verscheidene latijntijnsche schrijvers. HORATIUS, lib. I. sat. 8, noemt ze *altum caliendrum*, om de mode der damesdragt van dien tijd uit te drukken; immers liepen deze *caliendra* torenswijze spits op, in de gedaante van eenen druiventros, waardoor dit kapsel bij PETRONIUS, cap. 110, ook *corymbion*, en bij de Grieken *botrus* genoemd werd; bij ons zou men het op zijn fransch, geloof ik, *coiffure à la grappe* mogen noemen. OVIDIUS spreekt van deze valsche coiffures der dames, lib. III, *Art. amat.* vs. 165.

«Een vrouwmensch pronkt met eene digte pruik en plant voor geld een anderen haarbos op het hoofd. Men schaamt zich niet die openbaar te koopen, want zij hangen bij de tempels van HERCULES en de zanggodinnen op de markt te koop."

TERTULLIANUS vaart heftig uit tegen deze valsche hoofdhulsels, en JUVENALIS noemt deze vrouwenpruiken *galeri*, sat. VI. vs. 120. Hoezeer de romeinsche dames op bataafsch haar waren gesteld, is bekend, zie o. a. OVIDIUS, *Art. amat.*, lib. III. vs. 163.

»Een vrouwmensch verwt hare grijze haren met bataafsche kruiden, en schaft zich door de kunst eene betere kleur aan dan haar eigen."

In een latijnsch werkje, *Musae rhetorices* genaamd, komt de pruik voor onder de benaming van *Coma factitia ac exemtilis*, en haar oorsprong wordt in eene geestig verdichte fabel aldus voorgesteld: »PAN en APOLLO waren op zekeren berg bij een gekomen, om met elkander eenen zangstrijd aan te gaan, onder de regters TMOLUS en MIDAS: TMOLUS wees de overwinning aan APOLLO toe, terwijl MIDAS PANS bedrevenheid in het zingen boven die van APOLLO stelde en hierin den bijval der satyrs verwierf. APOLLO, over deze uitspraak ontevreden, veranderde de ooren van MIDAS in ezelsooren en besmeerde diens hoofd, om die lepels des te meer te doen uitkomen, met een sap of loog, dat het haar deed grijzen en uitvallen; dit werd door APOLLO bijeengezameld en tot eene pruik te zamen genaaid, die hij den ouden kaalhoofdigen TMOLUS uit dankbaarheid opzette, welke grijsaard, wonder met dit geschenk in zijn schik, zich gedurig in de bron spiegelde, en vele navolgers kreeg, waardoor het dragen van pruiken algemeen in gebruik kwam."

Zie *Het Masker der Waereld*, *naar het Hedendaagsch Toneel geschetst*, door mr. E. J. B. SCHONCK, bl. 6.

K. v. S. N°. 2.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138). In de *Encyclopedie* van ERSCH en GRÜBER, art. *Eiserne Maske*, wordt gesproken van een boekje, in 1745 te Amsterdam uitgekomen, zonder openbaarmaking van des schrijvers naam. Volgens den titel handelt het over *Geheime merkwaardigheden in de Persische geschiedenis*. Inderdaad bevat het echter, onder verdichte namen, eene geschiedenis van het fransche hof, sedert den dood van LOUIS XIV. De volgende editie, die uit hoofde van het ruim debiet reeds in 1746 verscheen, verrijkte het boekske met eene verklaring der daarin voorkomende fictive namen, b. v. schah ABBAS = LOUIS XIV; SEPHI MIRZA = de dauphin LODEWIJK; Feldran = Vlaanderen; Ispahan = Parijs enz. De schrijver was denkelijk de hertog van Nivernois.

Dit geschrift lokte menigvuldige strijdschriften uit over den man met het ijzeren masker, wiens geschiedenis in dit boek het eerst wordt aangestipt.

Wie kan mij, zoo spoedig mogelijk, nadere bijzonderheden mededeelen omtrent dit boekje? Zoo mogelijk zoude ik het gaarne ter inzage willen hebben. Kan iemand mij ook op den weg helpen van *hollandsche* werken over den man met het ijzeren masker? Fransche, engelsche en duitsche zijn mij genoeg bekend. L. G. B. B.......s.

De muntegek (vgl. XII. bl. 204). Zoodanige muntegekken had men op meer plaatsen, en zij werden daar ook aldus genoemd, hoewel het geen eigenlijke *narren* waren. De bellen waren ook geen *narrebellen*, maar *staatstiebellen*, waarop gegraveerd waren de werktuigen, tot de munt behoorende. Eene zoodanige bel is nog aanwezig en in het bezit van den meester smid GODRON te Utrecht, waarop men vindt bovenijzer, onderijzer, tinhaak, munthamer, nijptang, enz. Zij is afgebeeld in den *Utrechtschen Volksalmanak* 1861, bl. 145.

C. J.

Christelijke gereformeerde school te Konstantinopel (vgl. XII. bl. 165, 226). GASPARD DE L'ESPAUL werd in 1710 zaakbehartiger van hh. gemagtigden tot den levantschen handel of raad van den consul te Smirna, welke betrekking door hem werd waargenomen tot in 1723. In 1717 werd een penning vervaardigd op zijn 50jarig verblijf aldaar, waarvan de afbeelding voorkomt in het *Vervolg* op het werk van G. VAN LOON, Amst. 1824, 2de st., bl. 71, pl. VII. Het is alzoo zeer denkelijk dat de dames DE L'ESPAUL van zijne familie, welligt zijne dochters geweest zijn.

V. D. N.

Feestviering van het Oranje boven te Londen (vgl. XI. bl. 229, 325; XII. bl. 4, 202). Tot mijn groot genoegen zie ik mij in staat gesteld mijne in den vorigen jaargang geplaatste vraag omtrent die feestviering, ten minsten gedeeltelijk, te beantwoorden. Het hollandsche onderschrift der in die vraag behandelde plaat is namelijk het volgende:

»PATRIOTISCHE MAALTIJD.

Afbeelding van de Bijeenkomst, gehouden in het Hotel, genaamd de Stad London op Dingsdag 14 *December* 1813, *ter viering van de Heugelijke gebeurtenis der Bevrijding van Holland van onder de Dwingelandy van den Franschen Tyran.*

»Vijftig Kooplieden en andere aanzienlijke Heeren waren bij deeze gedenkwaardige gelegenheid verkoren tot Bestierders van dit Feest, dewelken driehonderd uitnodigingkaartjes rond-zonden aan hunne vrienden en bekenden, ter bijwoning eener Maaltijd, in het Hotel genaamd de Stad London, aan welke voorzat, zijn Koninglijke Hoogheid, den Hertog van Clarence; en ter rechter-zijde van denzelve, den Erfprins van Oranje, dewelke daags te voren was terug gekomen, van het Leger onder den Groten WELLINGTON. — Andere Princen van den Bloede, waren insgelijks tegenwoordig, behalven veele Staats Ministers, Edellieden, Kooplieden, Bankiers, etc.

»Zo dra het de Engelsche Natie bekend was dat hunne oude Vrienden en Bondgenoten de Hollanders derzelver vrijheid hadden herkregen, deeden zij de lugt weergalmen met *Oranje-Boven.*

»Deeze Plaat verbeeld het ogenblik, waarin *De Gezondheid van zijn Doorlugtige Hoogheid de Prins Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden,* wierd gedronken met geestdrift van vreugde.

»De voorgevel van het Hotel was zeer fraai geillumineerd met gecouleurde lampen en de volgende opschriften:

EMANCIPATION OF HOLLAND,
THE ALLIES,
ORANGE BOVEN."

Deze plaat werd den 1sten januarij 1814 uitgegeven. Na het hierboven medegedeelde herhaal ik echter nogmaals mijne vraag: »Wie kan omtrent die feestviering mij iets naders mededeelen, alsmede over de aanleidende oorzaak enz. van het bestaan van twee gedenk- of draagpenningen, waaromtrent ik op bl. 149 van den vorigen jaargang inlichtingen vroeg."

J. H. VAN GEUNS.

Het pascha der Israëliten; verklaring van Matth. XXVI: 2 (vgl. XII. bl. 231, 262). Bij de nieuwe chronologische opgaven van ALPHA, t. l. a. pl. aangevoerd, zullen wij niet stil staan; welke historische waarde en zekerheid zij aanbieden, hebben wij in ons mede daar voorkomend antwoord getracht aan te toonen. Wij volharden bij het daar gezegde, zoo lang men ons niet van dwaling overtuigt.— Aan de moeielijkheid, die ALPHA bij een »herlezen" van *Matth.* XXVI: in vs. 17 gevonden heeft, schijnt hij, en dat met regt, geen bijzonder gewigt te hechten, daar hij die maar als ter loops aanstipt, zonder mede te deelen waarin zij bestaat. Wij bevroeden haar echter en zullen er daarom even stil bij staan. Dat vers munt inderdaad niet door duidelijkheid uit; de woorden, »op den eersten dag van het ongezuurde brood," doen niet, »nach allgemeinen Jüdischen Sprachgebrauch" (LÜCKE, t. a. pl. S. 720), aan 14, maar wel aan 15 Nisan denken. Wij zouden toch wel eens, al ware 't maar door een enkel voorbeeld, bewezen willen zien uit het *Oude Testament* of uit de latere schriften van Joden, dat deze uitdrukking in het joodsche spraakgebruik den 14den Nisan beteekent. Alleen door het verband met hetgeen volgt en uit den aard der zaak, alsmede door vergelijking met *Marc.* XIV: 12 en *Luc.* XXII: 7, waar de bedoelde dag door eene nadere bepaling wordt aangewezen, moet men besluiten, dat in het aangehaalde vers de 14de Nisan te verstaan zij. De schrijver, omwerker of overzetter in 't Grieksch van dat gedeelte van het *Mattheus*-evangelium schijnt geen Jood geweest te zijn of met het joodsche spraakgebruik onbekend; want anders zou hij deze zonderlinge uitdrukking voor 14 Nisan niet gebezigd hebben. 't Is bekend, dat sommigen in plaats van »op den eersten dag" enz. willen overzetten, »op den dag vóór het ongezuurde brood," en dan verstaan zij er onder, in het belang eener onderlinge overeenstemming der evangeliën, niet den 14den, maar den 13den Nisan; doch deze overzetting is door velen, o. a. ook door EWALD, op onderscheidene plaatsen zijner *Jahrbücher d. Bibl. wissenschaft* wederlegd. Alle mij bekende overzettingen hebben dan ook »op den eersten dag" enz. — Ter loops ben ik zoo vrij mijne bevreemding te kennen

te geven, dat dr. VISSERING in de 2de uitgave zijner overzetting van het *Nieuwe Verbond*, na te regt op de woorden: »*op den eersten — brood*" aangeteekend te hebben: »Gedurende de zeven dagen van het paaschfeest" (d. i. 15—21 Nisan) »at men ongezuurd brood," de woorden »*het pascha*" kon verklaren: »het paasch*maal*, dat op den *eersten* dag van het *feest*" (alzoo 15 Nisan?) »na zonsondergang gehouden werd!"

Moeielijker voor ALPHA te verklaren is het volgende:

»Bij de Joden toch," schrijft hij, »heeft men op sabbath- en feestdagen nooit eene daad van regtspraak of regtspleging verrigt (evenmin als zulks thans op eenen zondag geschiedt). Hoe is het dus denkbaar, dat men bij de beschuldiging, tegen JEZUS ingebragt, van dit godsdienstvoorschrift zij afgeweken?"

Ik begin alweêr met te doen opmerken, 1°. dat ook deze moeielijkheid in het verhaal van JOHANNES niet bestaat; 2° dat ook deze vraag niet nieuw, maar door velen reeds besproken is. Ik bepaal mij tot het noemen van dr. DERNBURG, in zijne reeds vroeger aangehaalde proeve, en van den mede reeds aangehaalden *Commentar* van prof. LÜCKE. Na de woorden, t. l. a. pl. door ons aangevoerd, laat deze onmiddellijk volgen: »Desto begründeter ist eine andere [Bedenklichkeit], dass nemlich der erste Paschatag schon nach *Exod.* XII: 16 und *Levit.* XXIII: 7, als ein so strenger Sabbath galt, dass alle Arbeit, ausser der, die zur Feier gehörte, streng verboten war. Wenn es nun in der Mischnah (*) ausdrücklich heisse: am Sabbath und an Feyertagen hält man kein Gericht, so müsste man nach der synopt. Relation den höchst unwahrscheinlichen Fall annehmen, dass die Volkshaufen, ja das Synedrium selbst, indem sie Gericht über JESUM hielten, ja ihn hinrichteten, das sonst so streng gehaltene Sabbathsgesetz verletzt hätten. Man sagt zwar, die Eil und Noth der Sache habe die seltene Ausnahme zur Pflicht gemacht, auch sey bey dem Processe CHRISTI vorzugsweise die Römische Obrigkeit beschäftigt gewesen, und endlich fehle es nicht an Beyspielen und Traditionen (†), wodurch dergleichen Abweichungen von der Regel erklärt und gerechtfertigt würden. Aber vergebens. Dass während der Paschatage, namentlich an den Zwischenfeyertagen (zwischen dem ersten und letzten Feyertage, mit Ausnahme des in die Paschazeit fallenden Wochensabbaths,) allerley Arbeit und Geschäft geschehen konnte, leugnet Niemand. Aber wo ist ein Beyspiel oder eine Tradition, dass am ersten Paschatage erlaubt war, Gericht zu halten und hinzurichten?"

Deze moeielijkheid is dan ook niet uit den weg te ruimen, zoodat wegens deze en andere zwarigheden, die de synoptische verhalen omtrent het laatste avondmaal en den sterfdag van JEZUS drukken, LÜCKE niet schroomt om op S. 733 van het aangehaalde deel te verklaren: »Ich trage mit USTERI, THEILE, SIEFFERT, DE WETTE, u. A. kein Bedenken, die synoptische Chronologie aus einem sehr frühen Missverstandnisse ursprunglich nicht genau genug bestimmter Traditionen zu erklären." En na zijne meening omtrent de toedragt der zaak medegedeeld te hebben, vervolgt hij: »Bey unsere Ansicht leidet allerdings die Auctorität der drey ersten Evangeliën."

Bij de geschriften, vermeld op bl. 263, k. 1, noot (*), heb ik vergeten melding te maken van eene belangrijke en populaire »*Verklaring der beginselen, waarop de berekening van den Israëlitischen almanak berust*," door (dr. E. B.) A(SSCHER), mij alleen als een afdruk van 32 bladz. in 32°. bekend, doch, naar ik meen, voorkomende in den *Israël. Almanak voor het Israël. Scheppingsjaar* 5619 (1858—1859). Amst. bij J. B. DE MESQUITA. Dit opstel mij na het inzenden van mijn antwoord weêr in handen gekomen zijnde, is mij daaruit gebleken, dat men in reg. 6 der aangehaalde noot, in plaats van 1854, moet lezen 1852.

IOTA.

Het pascha der Israëliten; verklaring van Matth. XXVI: 2. De titel van het in de aant. (*) van bl. 263, k. 1 bedoelde stukje van VAN KOTEN is *Verklaring eener vereenvoudigde handelwijze voor het bepalen van den Joodschen Kalender, volgens de joodsche en christelijke tijdrekening, door* J. H. VAN KOTEN, *onderwijzer in de wis- en natuurkunde.* Amst. WEYTINGH en VAN DER HAART, 1850, 32 blz. In de voorrede wordt niet alleen het in den *Navorscher* mede vermelde werk van SLONIMSKY aangehaald, maar ook eene verhandeling van NESSELMANN, hoogleeraar te Koningsbergen, geplaatst in het *Journal für die reine und angewandte Mathematik von* CRELLE.

H. M. C. v. O.

Het mondkloppen (vgl. XII. bl. 234). Het antwoord op zijne vraag zal LABORANTER vinden in den volgenden jaargang van een

(*) »*Tract. Bezah* oder *Jom tob*. Cap. 5."

(†) »S. besonders Dr. PAULUS *Handbuch*, S. 492. Er beruft sich auf *AG.* 12, 2, 3 und *Tract. Sanhedr.* Cap. 10 (oder 11) § 3, 4, wo es heisst: Non occiditur (qui peccavit circa verba scribarum) a judicibus civitatis suae, — sed ad summum Senatum Hierosolymitanum deducitur atque illic in custodia asservatur usque ad festum et in *festo interficitur.* Vergl. GUERIKE, *Versuch einer Vereinigung der evangel. Relationen über die letzte Mahlzeit Jesu*, in WINER'S und ENGELHARDT'S *neuem krit. Journal*, Bd. 3. S. 265 ff. und SCHNECKENBURGER, *Beiträge zur Einleitung in das N. T.: Chronologie der Leidenswoche*, S. 14, der aber ohne Beweis kurz sagt, die zweyte Hälfte des Paschafestes habe als Werkeltag gegolten."

onzer provinciale jaarboekjes, waarin ik dit onderwerp ter sprake heb gebragt. Ik zal hem gaarne, onder het adres der redactie, eerlang een afdruk doen toekomen.

B—s.

Giften aan Joden die Christenen werden (vgl. XII. bl. 195). Uit de rekeningen van de abdij van Leeuwenhorst deel ik de volgende posten mede:

A°. 1463. Een jode ghegheven die *Kersten* gheworden is, om goodswillen iiij ß.

A°. 1464. By mynre Vrouwen (ELISABETH VAN RIJSWIJCK, abdis) ghegheven joden die Kersten gheworden sijn bij *myrakel*, vi ß. viiij d.

A°. 1467. By mynre Vrouwen ghegheven *twee* joden die Kersten gheworden sien, om goodswillen ij ß. viii d.

A°. 1472. ij joden ghegheven om godswillen, ii ß. vij d.

In deze rekeningen komen verscheidene posten voor, betreffende de *Heidens* hier te lande.

Sedert de invoering van den hervormden godsdienst zal men in de acten van den kerkeraad dezer landen nog al het een en ander vinden omtrent bekeerde Joden; in den regel was baatzucht bij de zoodanigen de voorname drijfveer, en heeft de kerk daarvan niet veel goede vruchten geplukt.

..ELSEVIER.

Alba te Brussel (vgl. XII. bl. 262). SCRIVERIUS spreekt in zijn *Oud Batavien*, Amst. 1636, van »Sijn Logement." Meer bepaald laat STRADA zich uit in *Nederlandsche Oorloge*, Amst. 1644, bl. 525. Daar leest men:

»Niet lange daer na is hy met een Grooten Sleyp van Edelen, die hem te gemoet gekomen waren, binnen Brussel gekomen, recht nae 't Hof toerijdende, en in 't voorby gaen des Gouvernantes handen kussende, heeft hy hem in 't huys Culenburgh vertrocken, haer het Hof alleen latende." Zie verv. bl. 428, alwaar de gevangenneming der graven EGMOND en VAN HOORN in het huis of hof van Culenburgh wordt beschreven.

Op bl. 444 (1568) zegt STRADA: »Met deselve heftigheyt heeft oock den Hertogh van Alba als doen in de Stadt van Brussel totten grondt doen afwerpen het Hof van den Graef van Culenburgh, in 't welck als in haer eygen stam-huys de t'samen-spanninge der Geusen alder-eerst begost hadde, en in de plaetse van 't selve doen oprechten een marmere steene Kolomne, en op den voet desselve aen alle vier de kanten in vier verscheyde talen ter eeuwige gedachtenisse doen houwen: *Dat op deselve plaetse ter aerde geworpen was de huysinge van* FLORENTIUS DE PALLANT, *Grave van Culenburgh, na vervloeckinge der t'samenspanninge, die aldaer tot verscheyde reysen tegen de Catholijcke Godts-dienstigheyt, tegen de Coninghlijcke Majesteyt, en tegen het Vaderlandt gemaeckt was.*"

J. BOUMAN.

Het geslacht Soete de Laeke (vgl. XII. bl. 265). In het *Arm. Gen.* van RIETSTAP vind ik op DE ZOETE DE LAKE (Brab.) de sa. au chevron d'arg.; bij SMALLEGANGE op ZOETE, vlaamsche edelen, hetzelfde wapen, zoodat de eigenlijke spelling ZOETE zal moeten zijn. Noch in VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, noch in het *Nobiliaire des Pays-Bas et du Duché de Bourg*, vind ik van dit geslacht melding gemaakt, hetzij op SOETE of ZOETE, zoodat andere bronnen zullen geraadpleegd moeten worden.

DE CANTILLON vermeldt in zijne *Vermakelijkheden van Brabant* eene abdij Villers, in of bij het dorp Schooten, kwartier van Antwerpen. Hij geeft geene beschrijving van die abdij, maar wel eene afbeelding met het onderschrift *Praetorium Abbatis Villariensis Dñi de Schooten.* Zie hier wat bij *Schooten* te lezen staat: »Dit dorp van de Meijery van Santhoven is onderworpen aan het gezach van twee Heeren, dewelke zijn de Abt van Villers, en het hoofd van de Familie van RESPANJE; de eene door afstand van zijn Abtdij gedaan in 't jaar 1160; de andere door verkoopscondítiën tusschen die van het Huis van BERGEN en de zijne; zij hebben 'er ieder haar afgescheiden Rechtsgebied, en hare bijzondere kasteelen, die wel voor egaal konnen gaan, zo wegens de groote als kostelijkheid."

Niet in de gelegenheid zijnde het IVde deel van de *Misérables* te raadplegen, kan ik niet beslissen of VICTOR HUGO deze abdij bedoelt. De bewuste passage staat mij niet meer voor den geest.

Hoe is het wapen van het geslacht VAN FAKELBERG, gezegd HOOFTMANS? In geen der hiervoren aangehaalde werken is het te vinden. Kan het ook zijn EYCHELBERCH, gez. HOOFTMAN, volgens RIETSTAP: Ec. au 1 et 4 de gu. à trois glands d'or (EYCHELBERCH); au 2 et 3 d'arg. au rencontre de boeuf de sa. accorné d'or (HOOFTMAN).

Op HOOFTMAN vind ik t. a. p.: Ec. au 1 et 4 de gu. à trois glands versés effeuillés et mal ordonnés d'or (EYCHELBERG); au 2 et 3 d'arg, à une tête et col de boeuf de sa. accornée d'or (HOOFTMAN).

Er is eenig verschil in de figuren dezer wapens; beide geslachten worden gezegd in Holland te huis te behooren.

MENNO.

Evert Christiaan Staringh of Staering (vgl. XII. bl. 109, 162, 257). Ik schrijf voor J.C.K. (mijn ouden academiegenoot?) het door hem bl. 257 vermeld rapport uit de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* (1782, bl. 696 volgg.) getrouwelijk over:

»Van de Kaap de Goede Hoop heeft men berigten van Januarij laatstleden, en onder dezelven, eenen brief, gedagteekend den 26 Januarij en aldus luidende:

» »Wy zyn hier, sedert 1 April 1781, in eene gestadige oorlogsbeweeging, zonder dat wy, tot nog toe, eenige de minste tyding van Holland vernomen hebben, dan door enkele Fransche gerugten; de Burgery van buiten heeft het thans zwaar, en wy moeten, om de 4 maanden, eene geheele maand Piquet aan de Caap doen, met 150 of 200 burger Dragonders. By de generale monstering, op Woensdag den 24 July, bevonden wy ons, zoo fransche als hollandsche Militairen, matroozen, burgers, infanterie en dragonders omtrent de 3000 man weerbare mannen sterk; hoe wel wy die, wegens de verre afwooning van veelen, niet binnen 4 dagen weer by elkanderen kunnen brengen. Men ziet thans alle oogenblikken eene vloot te gemoet, niet weetende of het vrienden of vyanden zullen zyn; hoewel men sterk naar Hollandsche Schepen verlangd. Men zou haast zeggen, dat de onzen nog slaapen, wyl 'er zedert de declaratie van Oorlog, geen één Hollandsch Schip gezonden is; dog, zoo 'er by 't eind deezer Maand niet anders ontdekt wordt, trek ik weder naar buiten naar myn woonplaats, tot op myn tour in de maand Mei. Op den 11 deezer, was hier ter Reede gekomen het Deensch Comp. Schip *'t Kasteel van Dansburg*, en de Raad vond goed, om reden van gewigt, hetzelve niet van hier te laaten vertrekken; ter aankondiging daar van, word de Equipagiemeester, de Heer STARING, met schriftelyke orde na 't gem. Schip afgezonden, op Zondag, den 13 deezer, 's morgens vroeg, ten einde ook het roer, de zeilen, enz. in verzeekering te neemen; dog aan boord komende, wierd hy zelve in arrest gehouden; en de Schipper, zyne stukken met schroot geladen hebbende, als mede ook de roers en de pistoolen welke hy had, commandeerde 't anker te kappen, en ging met onzen Equipagiemeester onder zeil, dien hy spottende zeide: dat hy hem Koppenhagen zoude doen zien, — dog toen wy zulks gewaar wierden, deeden de 24 ponders onzer batteryen hem schielyk het anker weder werpen, en de vlag stryken, schoon hy onder eene meenigte ook grondschooten ontfangen hadt, die egter met veel moeite weder gestopt wierden; de kapt. FUGLEDE, wierd des voormiddags, circa 10 uuren, door eene wagt van boord gehaald en in 't Kasteel in bewaaring gebragt, waar hy nog zit, zonder dat men weet wat van hem zal worden, terwyl hy door het over boord werpen zyner papieren, en door veele Engelschen, die op zyn bodem zyn, onder eene nadeelige verdenking gekomen is." ".

Men ziet het is geen rapport, maar een eenvoudige brief, ook niet van STARINGS hand, maar van een ongenoemde. Het voorval wordt ook eenigzins anders voorgesteld dan zulks door LE VAILLANT, op de plaats door S. v. W. bl. 163 medegedeeld, wordt gedaan. LE VAILLANT stelt daarenboven STARING voor als het commando over de reede voerende, de briefschrijver noemt hem daarentegen equipagiemeester. W. J. C. v. H.

Ontzet van Leiden 1574. *Wolphert Adriaansz, loods op de vloot van den admiraal Boysot.* Onder de mannen, die krachtdadig hebben medegewerkt tot ontzet der stad Leiden in 1574, behoort ook WOLPHERT ADRIAANSZ. Hij was een geboren Leidenaar, maar woonde met vrouw en kinderen, ten tijde van het beleg, te Zoetermeer, alwaar hij de scheepmakerij uitoefende.

Uit een request van junij 1577, waarin hij aan prins WILLEM I belooning voor zijne bewezene diensten verzoekt, ontleen ik de volgende bijzonderheden.

Bekend met de gesteldheid der wateren, waarin zich de vloot van BOYSOT bevond, hadden de heeren mr. P. KASTEEL, DIRK GERRITSZ VAN KESSEL, en andere heeren van de »wet en overigheid van Leyden", die op de vloot waren, hem dringend verzocht als eerste of voornaamste piloot te dienen, onder belofte van eene eerlijke en deugdelijke belooning, waardoor het lot van zijn gezin merkelijk verbeterd zoude worden.

Met dit vooruitzigt verliet hij have en goed, voegde zich op de vloot van BOYSOT, wees hem »zekere passage" aan, en, na met moed tegen de Spanjaarden gevochten te hebben, werd de stad met Gods hulp ontzet.

In dit request beklaagt hij zich, vele vergeefsche pogingen bij de regering van Leiden aangewend te hebben om belooning, niettegenstaande hem door bovengenoemde heeren veel was beloofd.

De Spanjaarden hadden zijn huis met alles wat er in was verbrand, waardoor hij eene schade van *f* 500 had geleden. Tot nog toe had hij slechts *f* 5 ontvangen (*)! Dit request is vervolgens op den 12den junij 1577 door den prins naar de staten van Holland verzonden, die daarop het advies van Leiden ingewonnen.

Het advies van de leidsche regering is van den 14den november 1577 en luidt allergunstigst voor den adressant: tot dat einde had men berigten van eenige burgers van Zoetermeer en van de leden der leidsche regering, die op de vloot waren geweest, ingewonnen, ja

---

(*) In de *Resol. van Holland* van 28 oct. 1574, bl. 165, komt een verzoek voor van hem en van MAERTEN JANSZ, piloten op de vloot van BOYSOT, om belooning. Dit verzoek is toen naar den raad der admiraliteit verzonden.

zelfs eenen brief van den admiraal BOYSOT over deze zaak ontvangen, waardoor alles bevestigd werd wat WOLPHERT ADRIAANSZ aan den prins had geschreven. Uit dit advies of berigt zien wij, dat BOYSOT te vergeefs gezocht had om door den *Groenendijk* te varen, maar dat WOLPHERT hem den raad gaf naar de *Zevenhovensche verlaten* te wijken (*), waarop het gewenschte ontzet ten voordeele van Leiden en het gansche land volgde.

De staten van Holland gaven hem hierop in 1577 de som van *f* 36 en een jaarlijksch pensioen van *f* 36.

Na dien tijd had hij zich weder te Zoetermeer gevestigd; want op den 18den februarij 1593 verzocht hij uit die plaats aan de regering van Leiden eenige geldelijke belooning en ondersteuning, die hem, ter somma van *f* 200, verleend werd.

Den 21sten april en den 13den oct. 1594 deed hij op nieuw een dergelijk verzoek, zich tevens voor eene stedelijke betrekking aanbevelende; bij deze gelegenheid ontving hij *f* 25; doch van eene aanstelling is mij niets gebleken. Na dien tijd komt hij in de registers van Leiden niet meer voor.

..ELSEVIER.

Bedevaarten naar den put te Heilo. In de *Noordhollandsche Arkadia* van CLAAS BRUIN, A°. 1732, bl. 401—402, leest men:

Men zegt bedrog wist hier een' put te ontdekken,
Welks water tot een artsenij zou strekken
Voor 't kwijnend vee door 's Hemels hand geraakt,
't Geen menig heeft berooit en arm gemaakt;
Doch honderden zijn hier door waan bedrogen.

Het heilige *kapelletje* of *kruisbergje* lag tusschen Heilo en Limmen, is gewoonlijk bekend onder den naam van de *Kapel van onze lieve vrouwe ter Noord*, en werd voorheen en misschien nog door vele R. Katholieken bezocht.

De toevloed van R. K. naar deze plaats nam zeer toe, toen daar een wel of put ontsprong.

De predikanten konden de daar ter plaatse bedrevene »superstitiën" niet dulden: de classis van Alkmaar belastte GUIL. VERMATEN, predikant te Alkmaar, en ADR. BIJLL, predikant te St. Pancras, eene klagt bij de staten van Holland in te leveren over de stoutheden der R. K. aldaar, waarin o. a. voorkomt, dat de »superstitiën" het hoogst geklommen zijn; bij gelegenheid dat er een put gegraven was, waarvan het water (zoo gezegd werd) zeer geschikt scheen ter genezing van de pest onder het hoornvee, hetwelk door gedrukte briefjes alom verspreid werd; doch dat dit water eerst goed ter genezing zal zijn, als het met het bloed der Geuzen zal zijn vermengd, hetwelk de inhoud zoude zijn van eenen brief, met een' ketting aan een staak gebonden, door eenen engel aldaar gebragt enz.

De staten zonden deze klagt aan den baljuw van Kennemerland dd. 17 jan. 1714, om consideratiën en advies. Het antwoord, dat hij daarop gaf, was van dien aard, dat hij niet ontkennen kon, dat de toevloed naar het *kapelletje* zeer groot was, maar dat hij, noch zijnen voorganger daartegen niets hebben kunnen doen. Wie den put gegraven en de andere valsche brieven uitgestrooid hadden, bleef hem onbekend enz.

Eindelijk werd deze zaak door de gecommitteerde raden behandeld, die in hunne *Memorie ter weering van de openbare superstitien te Heylo en Oestdom*, het volgende aan de hand gaven.

»Dewijl de verheffingen des Pausdoms tot hare hoogten zijn gekomen in dat jaar waarin voor de eerste maal niet dan Paepsche regenten in de regering waren, is het te duchten dat geene middelen tot weering van de superstitiën kragtig en van effect zijn zullen, ten ware er gereformeerden in hare plaets werden aangesteld, met last om opzigt op het Pausdom te houden en hare devoiren tot weering van alle superstitiën aen te wenden, waertoe zij oock jaerlijks op den aenvang van haere bediening zouden kunnen verbonden worden.

Doch dit alleen het gewenschte oogmerk niet kunnende bereiken, zijn er deze wegen, langs welke men daertoe zou kunnen komen:

1. De eerste is ontheiliging van den grond, die het bijgeloof voor heilig aenziet, en zou dit kunnen geschieden

a. Door het oprigten van eene galg daer men de misdadigers in Kennemerland gevonnisd wordende, aen hangt.

b. Door het oprigten van een kaak, met strenge orders aen eene wacht daeromtrent te stellen, om de kruipenden of eenige superstitiën plegende, *de facto* daerop te stellen, en zoo te handelen gelijk men aen zulken ten toon staende, hier te lande gewoon is.

2. Een tweede middel zou men kunnen vinden in heilzame ordre te stellen en kragtig *uit te voeren* tegen den zoo gewaanden heiligen grond.

a. Als er eene wacht daeromtrent gesteld werd, om het streng verbod, van Haer

(*) Bij ORLERS, *Beschr. van Leiden*, bl. 512, leest men:

»Hier inne versach de Heere door twee middelen, ten eersten door den noord-westen wint die den 18, 19 ende 20 Sept. sterk woey, ende het water seer dede wassen. Ten tweede begaefde hij den Raetsheere van zijn Excellentie Mr. PIETER KASTEEL, die inde saecke seer vyerich ende sorchvuldich was, met wijsheydt, ende hadde sich BIJ TWEE HUYSLUYDEN van *Soetermeyr* beraetslaghet, die hem te kennen gaven dat men juyst door de Brugge niet en moest varen, dan men soude tusschen Soetermeer ende Benthuysen wel door mogen, ende dat over den Segwaertschen weg," enz.

Ed. Gr. Mo., tegen alle superstitiën te helpen uitvoeren, met de delinquenten te apprehenderen en tot strafoefening in handen van den Hr. Baljuw te leveren.

b. Of als de grond omheind werd, met verbod van die te naderen of de omheining op de eene of andere wijze te beschadigen, op peine van zware straf, al was het aen den lijve.

c. Als hierbij verboden werd, het houden van herbergen als tappers en inzonderheid het logeren van eenig reiziger, onder bedrijging van demolitie der huizen daer en daeromtrent staende.

d. Als het opzigt over dit alles, allen Schouten en Officieren in Kennemerland onder den Baljuw, werd aanbevolen en inzonderheid den Heer fiskael.

3. Het voornaemste middel zou echter zijn, als de zoogenaemde heilige grond den Roomschen kon ontnomen worden, dat in dezen niet tot nadeel van eenig particulier kan geduid worden, omdat na de beste wetenschap, de zoogenaemde heilige grond, den eigendom van de Kerk te Heylo is, en zou dit kunnen geschieden met dat klein stukje lands uit te graven en opdat het water dan niet voor heilig werd gehouden, met het inwerpen van asch en vuiligheid om het tot een modderpoel te maken, onder bedreiging van een zware straf aen allen die daeromtrent dan eenige superstitiën zouden willen plegen, en vooral aen zulken die deze poel weder zouden willen aanvullen, waerop ook wel een jaerlijksche schouw of eenige van de bovenstaende middelen zouden kunnen geordonneerd werden."

Deze voorstellen zijn door de staten niet aangenomen, maar zij hebben bij resolutie van 28 julij 1714, bl. 346, bepaald, dat het plakaat van 17 januarij 1647, tegen de bedevaarten naar Heilo en elders op de overtreders zou worden toegepast.

De put was inmiddels gedempt, en aan de herbergiers werd gelast geene reizigers te logeren, die te Heilo eenige superstitiën deden, op straf van 6 weken sluiting hunner herbergen. Aan de schouten en baljuwen werd gelast op dat alles behoorlijk toezigt te houden. .. ELSEVIER.

Een Papoea (Nieuw Guineer) in Holland 1708. In 1705 werd van Batavia naar Nieuw Guinea gezonden het fregat *de Geelvink* met nog een paar kleinere vaartuigen, ten einde een gedeelte der kusten van dat land nader op te nemen. Een kort verslag van dien togt is opgenomen in de *Historische beschrijving der reizen*, dl. XVIII. bl. 424. Daarin wordt ook gewag gemaakt van het vervoeren van eenige der bewoners, terwijl een van hen door den schilder DE BRUYN, die zich destijds te Batavia bevond, werd afgebeeld.

Minder bekend zal het misschien zijn, dat een van deze lieden in het jaar 1707 naar Holland stond te vertrekken; men leest daarover in de papieren der compagnie het volgende:

Batavia, den 9den october 1707.

»PIETER GEEL, van Nova-Guinea, in den jare 1705, per het fregat *de Geelvink*, van daar naar herwaards vervoerd, word bij deze in dienst der comp. aangenomen voor matroos, met negen gulden per maand, van heden af, om zoodanig met een der aanstaande retourschepen naar Holland te vertrekken."

Vermoedelijk heeft hij, nadat hij reeds eenigen tijd op Batavia zal geweest zijn, dezen naam bekomen, die een gedeelte uitmaakt van den naam van het schip dat hem derwaarts had gebragt, terwijl het schip was genoemd naar JOAN GEELVINK, bewindhebber der oostindische comp. van 1688 tot 1707.

Nu is de vraag of deze Papoea, die hoogstwaarschijnlijk de eerste zijner landgenooten is geweest, die in Holland is gekomen, ook op deze of gene wijze de aandacht der geleerden van dien tijd heeft getrokken.

LABORANTER.

Doodvonnis bij loting. Also HENRIC DE VINGER, soldaet onder de Comp^e^ van den Heer Capitain MALLEVILAERS, JAN ADAMSEN, soldaet van den Heer Cap^n^ DE BEARN, ABRAM BLOM, TOMAS VAN WIJK, JACOBUS DE LEUR, MATHIJS MATHIJSSEN, DIRCK CORNELISSEN BUYTEWEGE, WILLEM VAN HOUTEN, WILLEM VAN BUEREN en JACOBUS PITERSON, alle acht soldaten onder de Comp^e^ van den Heer Cap^n^ RECEN, en alle elff in 't regiment van den H^r^. Colonel LISLE DE MARRAIS, van desen guarnisoene, nu eenige dagen geleden, met den anderen een comploict hadden gemaekt, om sonder verlof haer naer de Leydse kermis te begeven, en tot dien eynde met den schipper ADRIAEN KOEVOET waren geaccordeert voor een somme van *thyn gulden* en *een soopjen* toe, die haer tot Dordregt of Rotterdam soude hebben gebragt, welcken schipper ook albereits hare nieuwe monture in sijn schip hadde verborgen en dat sy des nachts te 12 uyren te scheep souden hebben gegaen in de Cromte bij het Mallegadt om haer desseyn te volbrengen, doch alle geattrappeert sijnde, alhier tot den geweldiger provoost sijn geset, alles volgens exacte genomene informatien en haer eygen confessie, in vollen crijgsrade buyten boeijen en banden gedaen, alle twelk enorme delicten sijn, directelijk niet alleen strijdende tegens den Articulbrief militair, alle placaten van den lande, maer ook tegens alle welgereguleerde crijgsdiscipline en derhalve alle wel met de dood konde werden gestraft, ook geconsidereert dat sij wat veel van getal sijn, waeronder verscheyde nog jongh

van jaren sijn, alsmede om den korten tijt van haren dienst, dat sy door den voorn. schipper, soo goed als daertoe gedebaucheert sijn, en eyndelijk dat sij onder solemnelen eede hebben verklaert van geen andere gedachten te sijn geweest, als naer 't eyndigen van de voorn. kermis, haer wederom bij hare Compagnien te begeven, mijne Heeren die van de Wel Ed. Gestren Crijgsrade alhier, alles rijpelijk gepondereert, overwogen en geconsidereert hebbende, dat in desen enigsins te considereren stonde, ende haer Ed. Gestr. hadde kunnen, ofte mogen moveren, recht doende, hebben met pluraliteyt van stemmen verstaen, dat de elff bovengenoemde soldaten, sullen trecken wie de twee sullen sijn, die met de koorde, door den scherprechter, sullen worden gestraft, datter de dood op volgt, ende dat de andere negen bij het geregt sullen werden gebragt, om de justitie aen te sien, en dan ieder hem wederom bij sijn Compagnie vervoegen, en vervolgens als eerlijcke en getrouwe soldaten, haren dienst waernemen, wordende de twee soldaten, die het te beurt sullen vallen in de voorn. straffe bij desen gecondemneert allen andren ten exemple. Actum in den Crijghsrade binnen Steenbergen den 30 May 1703.

Onder stont. Accordeert met sijnen originele. was (*get.*)

J. VAN DER MEES,
Auditeur.

Uit de Resolutiën der staten van Holland van 19 junij 1703, bl. 354, en 23 junij 1703, bl. 363, blijkt, dat deze elf soldaten pardon hadden gevraagd en verkregen, nadat daarop het advies van den raad van staat was ingewonnen.

Daarbij leest men tevens, dat twee dragonders, JACOB WITMAN en HANS BERNHARD AMMON, door den krijgsraad te Breda waren veroordeeld, om door het lot te doen beslissen, wie van beide zoude worden *geharquebuseert* (doodgeschoten). Deze twee kregen ook pardon. ..ELSEVIER.

De regentes Maria te Groningen. In 1545 bezocht de regentes MARIA onderscheidene steden onzes vaderlands, inzonderheid ook Groningen. De reden harer komst is uit EMMIUS, BENINGHA en den *Tegenw. staat van Stad en Lande* bekend.

Evenmin als deze schrijvers, gaven SCHOTANUS, RENGERS VAN TEN POST, VAN METEREN, WAGENAAR en de *Groningsche Kronijkjes* van 1727 en 1743 mij eenig licht over het personeel dat haar vergezelde.

Sommigen vermelden alleen als zoodanig graaf JAN van Oostfriesland. Uit de stukken. geplaatst in het *Friesch Charterboek*, dl. III, bl. 69 sqq., is met zekerheid af te leiden, dat VERREIJCKEN en dr. W. SCHOOR mede zijn overgekomen; iets dat ik ook in een gelijktijdig handschrift vond bevestigd.

Vreemd genoeg dat THEOD. JUSTE, in zijn *Vie de Marie de Hongrie*, Brux. 1855, zelfs met geen enkel woord van deze reis gewaagt.

De stadsrekeningen van Groningen, die vermoedelijk eenige hiertoe betrekkelijke aanwijzingen konden bevatten, zijn van dit jaar niet meer voorhanden.

In het stedelijk archief aldaar vond ik echter eene aanteekening, dat zij van Deventer over Oldenzaal en Koevorden te Groningen kwam, en van hier naar Leeuwarden vertrok.

Misschien zal men dus in de stadsrekeningen dezer plaatsen niet geheel te vergeefs zoeken. Kortom, indien iemand mij, betrekkelijk haar gevolg bij deze gelegenheid, iets weet mede te deelen, ik zal mij zeer verpligt achten. Inzonderheid wenschte ik wel te weten, of de toen nog jeugdige WILLEM VAN ORANJE daartoe ook behoorde. Immers was hij reeds aan het hof te Brussel.

B—s.

Waterlozing van den Rijn te Katwijk. Men zegt, dat de Rijn zich bij Katwijk in de Noordzee heeft uitgestort en de monding in het begin der IXde eeuw verstopt werd. Het is niet onbelangrijk te weten, welke pogingen er aangewend zijn om de monding weder te herstellen.

Bij het leggen der sluizen te Sparendam, omstreeks 1285, kon de Rijn of het water van Rijnland daar eene lozing bekomen, doch op den duur was die waterlozing onvoldoende.

Dat er stappen gedaan zijn om den Rijn weder met de Noordzee te verbinden, blijkt uit het extract eener *Thesauriers*-rekening van Leiden van A°. 1404 (thans niet meer voorhanden), waar wij lezen:

»Op St. Luciedag. Soe besochten (onderzochten) Heer FLORIS VAN ALCMADE, CLAES JAN VOSZ, JAN GRIETENZ eñ anders veel goeder luyden, om te weeten joff *die Rijn in der Zee mochte wateren*, dat sy tot veel tijden om reysden ende hadde veel anvals van de gheenen die hen holpen, van *cost*, *waghenhuyr* eñ *loden pipen* gemaect, *waterpassen* mits andere instrumenten die sy behoefden." xxv ℔.

Dit is het oudste berigt, dat mij uit de rekeningen is voorgekomen. Het leggen van pijpen doet vermoeden, dat men toen den Rijn met de Noordzee heeft verbonden; hoe lang dat geduurd heeft is mij onbekend; doch het is zeker dat men in 1537 op nieuw aan het waterpassen enz. is gegaan. In 1566 heeft zekere MULDER zich tot het hoogheemraadschap van Rijnland gewend om den Rijn met de Noordzee bij Katwijk te verbinden, doch wegens de groote kosten ging de zaak niet door.

Op den 28sten mei 1570 werden, op last van het hof van Holland, mr. JACOB DU QUESNOY, raadsheer, en WILLEM VAN BERENDRECHT, secretaris van den hove, verzocht eene locale inspectie enz. te doen, of het raadzaam ware de uitwatering te Katwijk te doen plaats hebben. Het gevolg daarvan was, dat in 1571 het werk begonnen werd en aan het oogmerk voldeed. Het *Verbaal* van mr. JACOB DU QUESNOY is gedrukt. ..ELSEVIER.

Vrijplaatsen in Nederland. N. G. VAN KAMPEN zegt in zijne *Beschrijving der Nederlanden*, over Vianen sprekende, »voormaals eene vrijplaats voor bankbreukigen en andere misdadigers van minderen stempel." Wij meenen, dat Kuilenburg ook eene zoodanige plaats was. Van haar meldt VAN KAMPEN dit niet. Wat is hiervan? en waren er meer plaatsen in Nederland, die vrijplaatsen konden genoemd worden? S. S. S.

[Culemborg behoorde niet tot Gelderland, maar was een graafschap, geregeerd door graven uit het huis van PALLANDT. Bij den dood van FLORIS II, 4 junij 1639, ging het over aan PHILIPS THEODOOR graaf van Waldek, kleinzoon der zuster van FLORIS II. In 1720 verkocht ERNST FREDERIK van Saxen, toen graaf van Culemborg, dit graafschap aan de staten van 't kwartier van Nijmegen, die het in 1748 weder overdroegen aan prins WILLEM IV. Culemborg als afzonderlijk graafschap, waar de staten onzer provinciën niets te zeggen hadden, bood dus langen tijd eene veilige wijkplaats aan hen, die daar met de justitie niet op den besten voet stonden. Onder anderen woonde daar vele jaren dr. NICOLAAS HEINSIUS, die door menig artikel in den *Navorscher* bij onze lezers bekend is.]

Snijden van den steen. In vroegeren tijd schijnt men in deze operatie zeer groot gevaar gezien te hebben. Ik herinner mij (was het in den *Navorscher* of elders?) een stuk gelezen te hebben, waarin door eene stadsregering verlof daartoe verleend werd. Maar vooral heeft mijne aandacht getrokken wat *Nav.* VI. bl. 361 gevonden wordt, dat namelijk in den eed, te zweren door hen die te Franeker in de geneeskunde promoveerden, een artikel voorkwam dat zij niemand van den steen zouden snijden (calculo laborantes non secturum). Vanwaar dit artikel? Eenvoudig omdat men die operatie voor zoo gevaarlijk hield? Of waren misschien de geneeskundigen van dien tijd het oneens omtrent het nuttige of schadelijke daarvan, en behoorden de franeker professoren van 1640 tot hen die het laatstgemelde gevoelen voorstonden?

Trade. Onder de charters van Leiden zijn drie vidimussen van den 10den, 19den en 29sten mei 1442, waarin vrouwe ISSABELLA, dochter des konings van Portugal en hertoginne van Bourgondië enz., zegt:

»Also die stede van Aemstelredamme in den jare van achteñdertigen lestleden in die maent van Aprille bij *goetduncken* eñ *overdrachte* van der vroetscap eñ rijcheit van der selver stede, wtgemaict hebben een grote vlote van scepen mit luden van coopmanscapen ende dair toe mit luden van wapenen om die selve scepen eñ die coopmanschip die sij dair in laden souden te bescudden ende te bescermen tegens hoire vijanden die van den ses Wendschen steden van der Duytscher Hanze eñ oock die selve op ter zee te krencken indien dat sij malcander over comen mochten, in welcke vlote sij geset ende geordineert hadden capiteinen ende hoofmans die sij vander stede wegen geset ende geboden hadden die reyse te doen ende sijn also mitter selver vlote wtgeseilt westwairt en als sij op *ter Trade* gecomen sijn, hebben aldair gevonden een vlote geladen mit sout ende andere goederen, onder dewelcke mede waren drie eñ twintich scepen geladen met gelijker coopmanscip, toebehoorende coopluden van Pruisen eñ van Lijflant, dair oec andre luden van veel natien goeden in hadden, al te samene toebehoorende den vrienden eñ genen vyanden onser landen van Hollant, van Zeelant eñ van Vrieslant enz." (Deze genomene schepen werden in de Wielingen opgebragt.) Dat. 9 Maart 1441 te St. Quintijn in Vermandois.

Dit charter is niet op het amsterdamsche archief aanwezig, maar wordt, volgens het *Chronologisch register op het Vervolg van het groot Charterboek van* VAN MIERIS, door het *Provinciaal Utrechtsch genootschap* uitgegeven, bl. 27, aangehaald bij VAN DER HOUVE, *Handvesten*, en WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, dl. I. bl. 170 (fol.).

Waar zijn die pruissische schepen genomen? Is *Trade* eene plaats, en zoo ja, waar gelegen? ..R. E.

[Het stuk, waaruit onze geachte medewerker dit overgenomen heeft, bevat blijkbaar een zeer slechten tekst. WAGENAAR echter, die in zijn *Amsterdam*, dl. I. bl. 312, der 8°.-uitgave, dit charter in zijn geheel heeft laten afdrukken, heeft ons daardoor in staat gesteld onzen lezers eenen beteren tekst voor te leggen. Voor *op ter zee te krencken* heeft WAGENAAR *wter zee te wencken*, en voor *westwairt* heeft hij *westwairt up ter zee*. Dat door *Trade* eene plaats, het moge eene rivier of iets anders zijn, aangeduid wordt, schijnt te blijken uit het woord *aldair*, dat op niets anders dan *de Trade* betrekking kan hebben. Voor eenen eigennaam scheen WAGENAAR *trade* niet te houden, hij schrijft het althans niet met eene kapitale letter.]

Begraafplaats van Ph. van Marnix van St. Aldegonde, A°. 1598. De geschiedschrijver EM. VAN METEREN zegt in zijne *Nederl. Historie*, bl. 424 verso, niet alleen dat PH. VAN MARNIX VAN ST. ALDEGONDE den 15den dec. 1598 te Leiden overleden, en daar ook den 22sten dec. van gemeld jaar begraven werd. Deze opgave zoude, zonder verder bewijs, kunnen worden aangenomen; doch nu eenigen van oordeel zijn of vermoeden, dat hij in zijne heerlijkheid van Westsouburg zoude zijn begraven, is het

mij van belang voorgekomen aan te toonen, dat VAN METEREN de waarheid heeft gezegd.

Vooraf moet ik zeggen, dat MARNIX met zijn gezin te Leiden in een huurhuis op de St. Pieterskerkgracht heeft gewoond, zijnde een der huizen onlangs door den heer J. KNEPPELHOUT gekocht en door hem tot nuttige scholen enz. ingerigt. Van het verblijf van MARNIX op eene buitenplaats buiten Leiden is mij uit verschillende registers van Leiderdorp, Soeterwoude en Oestgeest niets gebleken.

De begrafenisregisters of, beter gezegd, de kerkelijke rekeningen beginnen met a°. 1599, ontbrekende die van a°. 1598 en vorige jaren; anders zoude men in die van 1598 wel iets omtrent het begraven van MARNIX vermeld vinden. Bij gebrek daarvan kan een ander register de vraag oplossen, te weten het perkamenten grafregister n°. 1 der Pieterskerk, waar men op bl. 1 verso leest:

»Den iiij January 1599 vercoft een graf liggende opt Coer, tusschen die iij^e en iiij^e streeck, aeñ Wed^e. vañ Heer VAN ST. ALGONDE, daer syn wapens neffens hangt."

In de kerkelijke rekeningen van 1599 leest men:

»4 Jany. 1599. Ontf. van Coep van een graf in de Pieterskerck opt Coer, gecoft by mevrouw van.... (*), die Wed^e. van den Heer VAN ST. ALGONDE *f* 12."

»Item. Ontf. van Coep van een Sarck opt graf van den Heer VAN ST. ALGONDE *f* 12."

Deze berigten komen mij voldoende voor, om aan te nemen, dat MARNIX in de St. Pieterskerk te Leiden begraven is.

Intusschen komt daarbij deze zwarigheid, dat JACOB, eenige zoon van MARNIX en gehuwd met VERONICA VAN DER LIPPE, kort na zijnen vader in 1599 te Leiden overleed; want men vindt in de bedoelde registers den volgenden post.

»8 Feb. 1599. Ontf. van t openen van het graf vañ Soen vañ Heer VAN SINT ALGONDE *f* 6."

Het is waarschijnlijk, dat het graf van PH. VAN MARNIX VAN ST. ALDEGONDE op den naam van zijn zoon JACOB of diens vrouw zal gestaan hebben, en dat die JACOB den 8sten feb. 1599 in hetzelfde graf van zijnen vader zal zijn begraven.

Uit het leidsche Quohier der Kapitale Zetting (hoofdelijken omslag) van a°. 1599—1600 leert men, dat de weduwe van genoemden JACOB naast hare schoonmoeder woonde, want op bl. 34 vindt men:

»N°. 29 (volgorde der huizen). Mevrouw VAN ST. ALDEGONDE, met de Kinderen van den heer VAN ST. ALDEGONDE gestelt op III^C gl., maar bij de gecommitteerde Raden gestelt op CL gl." (Zij had de stad in 1602 verlaten.)

»N°. 30 (idem). Mevrouw VAN SOUBURCH met *haer* kind, gesteld op III^C gl." (Zij was reeds in den Haag aangeslagen en verzocht haren aanslag daar te betalen.)

Er is geen overblijfsel in de Pieterskerk van het graf van MARNIX of diens zoon meer aanwezig.

Het is ook niet waarschijnlijk, dat men het lijk van MARNIX midden in den winter naar Zeeland zal hebben vervoerd, om te Westsouburg te worden begraven. .. ELSEVIER.

(*) Is niet duidelijk te lezen; er staat BEUVEREN of DEUVEREN.

Wolven in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325, XII. bl. 3, 226). Er komen in den *Navorscher* verschillende berigten voor omtrent wolven in Nederland. Indien ieder blijft voortgaan met dergelijke hem bekende berigten ter plaatsing in te zenden, moet er de natuurlijke geschiedenis noodzakelijk bij winnen. In den *Noordbrabandschen Volks-Almanak* voor het jaar 1841, bl. 127—129, heb ik daaromtrent de mij toen bekende bijzonderheden medegedeeld, waarvoor ik hier een plaatsje verzoek.

»Den 28sten november 1814 werd in de nabijheid van Eindhoven, aan het riviertje de Strypsche Gender, door een zich op de jagt bevindenden jager, een wijfje van een wolf geschoten. Dit dier had men eenige dagen te voren nog op andere plaatsen bespeurd, zonder dat men het nogtans voor een wolf aanzag; de zeldzaamheid van zulk een roofdier in deze streken, deed niemand op die gedachten komen, maar men hield het veeleer voor een verloren hond of uitermate grooten vos; ook had men nog van geen roof of aanval op huisdieren, aan de nabijheid van zulk een gevaarlijk dier blootgesteld, vernomen. Waarschijnlijk vond de wolf ook aas genoeg aan krengen op de mesthopen, daar hij zich zoo nabij menschen en huizen ophield. De jager schoot hem met ordinaire jagthagel in twee schoten genoegzaam mors dood (*).

In 1815 bespeurde men wederom twee wolven in het land van Cuyk en wel in de Gasselsche, Bartsche, Hapsche, Maasheesche en Vierlingsbeeksche bosschen, in het Olland onder Wanray, genaamd de Holtwei, en in de Peel. De gouverneur der provincie gemagtigde, bij besluit van den 4den september (†), den houtvester in het 4de distrikt, om eene algemeene oproeping van weerbare mannen in zijn distrikt te doen, ten einde eene algemeene jagt op die wolven te maken.

Of toen die dieren gevangen zijn, is ons niet gebleken; doch in december 1820 en in februarij 1822 werd een wolf te Groesbeek geschoten, eene plaats niet ver van het land van Cuyk verwijderd.

(*) Woordelijk overgenomen uit het *Dagblad der provincie Noord-Braband* voor 1814, N°. 89.

(†) *Prov. blad* voor 1815, bl. 204, N°. 135.

In deze eeuw zijn de wolven in Noordbrabant veel zeldzamer dan in de voorgaande. MARTINET wijst de Meierij van 's Hertogenbosch en de baronie van Breda aan, als waarin ten zijnen tijde wolven werden aangetroffen, doch wederom veel minder dan in vroegere tijden (*). In 1749 zag hij eene vacht van een wolf, welken men geschoten had, aan den kerktoren van een dorp in het land van Altena, hangen (†).

In het najaar van 1754 werden de omstreken van Putten door wolven onveilig gemaakt, hetgeen de bewoners noodzaakte, er jagt op te maken. In de papenkelderduinen onder Putten hadden deze dieren een aldaar begraven ligchaam van eene vermoorde dienstmaagd opgedolven en verslonden. Het gevondene geraamte gaf aanleiding, dat de omstandigheden van dezen moord ontdekt en de moordenaar gestraft werd. De heer CHRISTEMEYER heeft in zijne *Nieuwe tafereelen uit de geschiedenis der lijfstraffelijke regtspleging* (bl. 45—81), dit voorval fraai uiteengezet, naar aanleiding van het echte en uitvoerige berigt van wege den drossaart van Bergen op Zoom, medegedeeld in de *Nederl. Jaarboeken voor* 1755, stuk I. bl. 457—468."

Bij deze berigten kan ik thans nog de volgende voegen. Volgens de *Nederl. Jaarboeken* van 1776, dl. II. bl. 1142, werd den 23sten september van dat jaar door een jager te Berlicum (in Noordbrabant) een groote wolf geschoten, zijnde een reu en reeds oud; hij woog over de 100 (oude) ponden, was over den rug gemeten 5 voet en $9^1/_2$ duim lang, de kop één voet één duim lang, en breed overdwars gemeten $7^1/_2$ duim, hoog op zijn pooten gerekend drie voet, dik om het lijf drie voet één duim rijnl. De berigtgever voegt er deze aanmerking bij: »Hij is door vele nieuwsgierigen beschouwd als iets zeldzaams in onze bebouwde en bevolkte landen."

In het archief der gemeente Cuyk worden eenige papieren bewaard omtrent wolvenjagten, waaruit blijkt, dat dit schadelijk gedierte op het laatst der XVIIde en het begin der XVIIIde eeuw in het land van Cuyk meer voorkwam, dan men gewoonlijk denkt.

De ambtman van het land van Cuyk riep tegen den 3den november 1687 de benedendorpen Cuyk, Haps, Linden, Mil, Wanray, Escharen, Gassel en Beers tot eene generale wolvenjagt op. »Alsoo," zegt hij, »my door verscheide berigt worden, dat het schadelyk ruïneus beest, den Wolff, alomme in den lande van Cuyk groote schade dagelijx doet en dat haer jonge en oude onthouden in de Milse bosschen, soo ist" enz.

(*) MARTINET, *Verhand.*, bl. 136.
(†) *Ald.*, bl. 137.

Tegen den 4den mei 1688 werd er weder eene generale wolvenjagt uitgeschreven, waartoe niet alleen de beneden- maar ook de bovendorpen werden opgeroepen: »Alsoo berigt wort", staat in de *waerschouwinge* van den ambtman, »dat het schadelijk en ruïneus Beest den Wolff seer menigvuldigt en in groote getal in den lande van Cuik gesien wort, waerdoor veele schade aen het vee wort gedaen," enz.

In mei 1716 werden de benedendorpen des lands van Cuyk nogmaals tot eene wolvenjagt opgeroepen: »Dewyle wy," zegt de ambtman, »seer wel berigt sijn dat het schadelyk en ruijneus Beest den Wolff allomme in den Lande van Cuyk aen Peerden en Beesten groote schade comt te doen en oock wort geoordeelt datter jonge wolven in de Gassel off Geeste Bossen (*) sijn geworpen, en by gevolge dat haer de Oude daer bij onthouden, soo hebben wy," enz.

Den 6den mei 1720 vind ik wederom eene generale jagt van de boven- en benedendorpen, daar, gelijk men in de oproeping leest: »Eenige Jaren Herwaerts, het ruyneus Beest Den Wolff seer is vermenighvuldight, de Goede Ingesetenen aen haer Haeff en Vee grote schade toebrenght," enz.

Den 5den mei 1724 vond wederom eene dergelijke jagt plaats.

De laatste wolvenjagt, waarvan ik in het gemelde archief berigten heb aangetroffen, dagteekent van den 2den mei 1727 tot den 5den januarij 1729, gedurende welken tijd het Gasselsche en Bartzenbosch met wolvennetten (†) hier en daar omspannen bleven, dewijl nettenstelders en jagers er de wacht hielden.

Zoo als blijkt uit de voorhanden rekeningen, werden de volgende wolven geschoten:

Den 21sten november 1728 aan het Bartzenbosch twee, den 3den januarij van het volgende jaar één wolf, zijnde de oude, en den 5den wederom één, zijnde een teef. De zoon van den substituut scholtes en de prokureur fiscaal RUTGERS DE HAEN schoot een dezer wolven, en liet de premie van

(*) Deze bosschen zijn bij het maken van den overlaat van de Beersche Maas in 18 . . uitgeroeid.

(†) Den 21sten aug. jl. te Cuijk zijnde, had de burgemeester, de heer G. VAN DEN BOSCH, de beleefdheid de zes wolvennetten, welke in den dorpstoren bewaard werden, naar het raadhuis te laten brengen, ten einde ik die zou kunnen omschrijven. Zij zijn van touw, ter dikte van een pijpensteel, en dat, waaraan zij werden opgehangen, is een vinger dik. Zij hebben de volgende lengte en breedte.

	Lang.	Breed. Aan het eene einde.	Breed. Aan het andere einde.	*Aanmerking.*
N°. 1.	36 el.	20 mazen.	38 mazen.	De diagonaal van elke maas heeft de lengte van 12 duim.
„ 2.	50 „	30 „	40 „	
„ 3.	48 „	36 „	38 „	
„ 4.	50 „	38 „	50 „	
„ 5.	50 „	38 „	48 „	
„ 6.	48 „	38 „	42 „	

twee dukaten aan de nettenstelders over om te verteren.

Volgens een reglement werden de ingezetenen der dorpen rondom de Peel bij klokkeslag opgeroepen, om de wolven naar het Gasselsche en Bartzenbosch te jagen. Deze dorpen waren Helden, Zevenum, Terhorst, Venraij, Deursen, Bakel, Gemert, het land van Ravestein, Neerloon, Escharen, Gassel, Mill en Cuyk voor de helft, en aan de andere zijde van de Peel, de dorpen Maashees, Vierlingsbeek, Overloon, Sambeek, Oploo, Boxmeer, St. Antonis, Ledeacker, Rijckevoort, Beugen, Wanraij, Haps, St. Agatha, St. Hubert, Beers, Linden en Cuyk voor de andere helft. Ieder huisgezin, dat met twee paarden bouwde, moest een rotsgezel leveren met een snaphaan, met kruid en kogels voor ten minsten zes schoten, en die niet bouwde één man met eene spies of gaffel. Deze rotsgezellen moesten tusschen de zestien en zestig jaren oud zijn, en mogten op geen wild of gevogelte schieten, maar alléén op wolven en vossen. Deze laatstgenoemde jagten kostten aan het land vijftig gulden en vijf en zestig cent.

Wij besluiten deze opgave met de volgende legende, welke wordt aangetroffen in de *Noord- en Zuid-Brabandsche Faam*, bl. 39.

»Even buiten Opwetten, een gehucht van Nunen, staat eene kapel, waarvan het volgende verhaald wordt:

»Eens stond een schaap, aan een stok vastgebonden, langs deze kapel te grazen, wanneer eensklaps een wolf te voorschijn sprong om het dier te verscheuren; op dit gezigt gaf de vrees het schaap krachten, het rukte den stok uit den grond en vlugtte er mede in de toevallig openstaande kapel; de wolf het achterna, maar het schaap keerde zich om, liep met den stok, dien het met een touw achter zich sleepte, weer de deur uit. Deze stuitte dwars voor dezelve, welke daarop toesloeg en alzoo had het den wolf, die dan ook gedood werd, gevangen." C. R. HERMANS.

Bestje van Meurs (vgl. A. R., XII. bl. 226). Ook in Noordholland is er eene geweest die het voorbeeld van Bestje van Meurs nagevolgd, en er zich ook waarschijnlijk wel bij bevonden heeft. Het blijkt uit een lied, voorkomende in het liedeboek *de Boere-dans of 't Geselschap na de Mode*, 3de druk, Amst. erve V. D. PUTTE, getiteld: »Een ware beschrijving uyt 't dorp St. Bankres, gelegen in Noordholland, een uur van Alkmaar, hoe aldaar een meisje, genaamt GEUTJE BOOY, oud 16 à 17 jaren, dewelke in 5 jaren geen spijs genoten heeft." Volgens den catalogus van de biblioth. der Maatsch. van Nederl. letterkunde is de 3de druk van dit boekje van 1789; in mijn exemplaar ontbreekt het jaartal. Het lied is langwijlig en flaauw. De stijl doet aan het midden der 18de eeuw denken.

Aanslag op Bergen op Zoom in 1581. Memorie van den aanslag op Bergen op Zoom in 1581, te vinden in het resolutieboek van dat jaar.

»*Memorie.* Dat op den V Decembris 1581 des daeghs 's morgens in den dageraet tusschen ses en seven wren binnen der stadt onder deur de bagijne poorte deur de grebbe, heijmelic sijn innegecomen omtrent drye hondert malcontenten, met heure wapenen, meynende de stadt te overvallen ende te behouden, met heure hulp en adherenten, die van buyten der stadt te peerde ende te voete de victorie en op de nisse (*) van een poorte waren verwachtende, maer zijn met schande, deur Godts genade ende cloeckheyt van de fransoisen hier binnen liggende, wederom deur deselve grebbe gepouseert, verjaeght ende een grooten hoop dootgeslagen ende omtrent L oft LX gevanckelijk genomen."

Dit voorval had ten gevolge, dat door de magistraat het volgende besluit werd genomen:

»Men ordonneert ende gebiet van 's heeren en der stadts wegen allen burgers ende ingesetenen, dat deghene die eenighe geborgene vianden oft malcontenten hebben gelogeert oft daeraff weten te spreken dat sy die van stonden aen aenbrengen aen den coronel op poene van galge ende pillatie van heure huijse. Actum et publicatum den voors. V Dec. 1581." C. VAN MAANEN.

Nederlandsche zeehelden (vgl. A. R. XI. bl. 71). In den *Navorscher*, dl. II. bl. 361 heb ik reeds aangetoond, dat JORIS VAN SPILBERGEN in Antwerpen is geboren, zonder dat het jaar zijner geboorte bekend schijnt. Hij is den 31 januarij 1620 te Bergen op Zoom overleden.

JACOB STEENBACH, wiens dappere zeestrijd met de Spanjaarden in 1623 door W. BAUDARTIUS vermeld wordt 16de boek, bl. 125 en 12de boek bl. 69, stierf te Zutfen aan de tering in julij 1624.

..ELSEVIER.

Adriaan François Lammens (vgl. XII. bl. 260). De familie LAMMENS schijnt te Axel thuis te behooren, en er worden daarvan genoemd onder de burgervaders, die zich te Axel loffelijk in hunne regering kweten. De griffier JAN LAMMENS werd in februarij 1670 door den magistraat aldaar toegevoegd tot de deputatie uit den kerkeraad tot gecommitteerde raden te Middelburg. De voorschreven LAMMENS werd in 1679 door het collegium qualificatum tot medegedeputeerde benoemd van den predikant MISPELBLOEM te 's Heerenhoek. ADRIAAN LAMMENS was den 8sten aug. 1694 van wege den ma-

---

(*) Voor *op de nisse* waarschijnlijk te lezen *opdoening* of *opening*. BESTUUR.

gistraat tegenwoordig in het collegie qualificatum. Men zie een en ander vermeld in het werk van JAN SCHARP, *Gesch. van Axel*, Ie stuk, bl. 187, IIe. stuk, bl. 227, 228, 232, 278 en 283. In het IIIe. stuk, bl. 198 vindt men den naam van ADRIAAN FRANCOIS LAMMENS onder eene ordonnantie van burgemeester der stad en ambacht van Axel, gemaakt op brand, in dato 28 julij 1764. Voorts wordt van hem melding gemaakt in *Vervolg* op WAGENAAR, *Vad. Hist.*, dl. XXIX, bl. 123, als de eerste op de lijst der benoemde representanten te Vlissingen in 1795, voor den tijd van 2 maanden, wanneer A. VAN DOORN tot maire werd benoemd. Meer bouwstoffen zullen in de thans overal toegankelijke archiven moeten worden gezocht en opgespoord.

V. D. N.

Adriaan Francois Lammens. Hoewel ik niet geloof, dat er van den heer LAMMENS, die ook nog lid-correspondent was van het Zeeuwsch genootschap, veel meer te zeggen is dan de aangehaalde Middelburgsche courant mededeelt, zou de heer VAN DER BAAN misschien nog wel een of ander kunnen te weten komen bij den heer BETHE te Zieriksee, die, als ik mij niet bedrieg, in tweede huwelijk getrouwd is met de dochter van den heer LAMMENS. Dat aldaar ook nog een zoon van den heer LAMMENS in leven is, zal den heer VAN DER BAAN waarschijnlijk niet onbekend zijn. φ^2—φ.

———

Tulpenhandel (vgl. A. R.; XII. bl. 135, 161, 194). AUGERIUS GISLENIUS, heer van Busbecq, geboren te Commines in Fransch Vlaanderen ten jare 1522 en overleden te Sint Germain bij Rouaan den 28 october 1592, werd door keizer FREDERIK I tot diens ambassadeur benoemd bij SOLIMAN II. Als zoodanig bezocht hij vele streken van Azië, en bragt uit Perzië de tulpen in Nederland over. Deze bloemen worden in Perzië tulibant genaamd, uithoofde van hare gelijkvormigheid aan de hoofddeksels of tulbanden der Perzianen, en van daar de fransche benaming tulipe en de nederduitsche tulp. Men raadplege *Dictionnaire de Trévoux* op het woord *Tulipe*, HOOGSTRATEN op den naam BUSBECQUIUS, en SUIKERS en VERBURG, bl. 435 van het 9de stuk.

In den niet zonder roem bekenden plantentuin te Gent vindt men een standbeeld van BUSBECQ en daarom heen worden de tulpen gekweekt.

———

Een koning en een vlugteling (vgl. XII. bl. 204). Er wordt gevraagd: wie waren die koning en die vlugteling?

Die koning was WILLEM I, die vlugteling was de als regtsgeleerde zoo beroemde MERLIN van Douay. De plaats waar hij schipbreuk leed was in de nabuurschap van Vlissingen.

Op het herhaalde aanzoek des franschen ambassadeurs, dat MERLIN andermaal zou verwijderd worden, antwoordde de koning: »la mer me l'a donné, je le garde."

Deze woorden staan dan ook als devies onder het portret van MERLIN, hetwelk in een der deelen zijner regtsgeleerde werken voorkomt.

———

Hulster ambacht (vgl. XII. bl. 201, 267). Bij SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*, bl. 765, worden de toenmalige regerende heeren over den lande van Hulster ambacht vermeld, als: Mr. ROELAND CAU, bailliu en opperschout, ALEXANDER VAN KERVEL, burgemeester; voorts zes schepenen, de griffier en de tresorier.

Eene doorgaande lijst der regering zal denkelijk niet gedrukt bestaan, maar alleen uit de archiven van het ambacht kunnen opgemaakt worden. V. D. N.

———

Uitbeiteling der familiewapens in de kerken. Wanneer zijn de familiewapens van de grafzerken in onze kerken weggebeiteld?

Het bestuur dat tot dien maatregel last gaf zal langer nog geschandvlekt blijven dan de sporen der schending zigtbaar zullen zijn in het arduin. Ik heb die zonderlinge opvatting der vrijheid altijd geweten aan het bewind, dat zich op den 21 januarij 1798 van het roer van staat meester maakte; daar de wapenborden in de kerken te Middelburg werden weggenomen bij besluit van president en raden van 12 maart 1798. Dezer dagen kreeg ik echter in handen eene brochure getiteld: *Moet de dood van* PIETER PAULUS *als een zegen of als een slag — als een geluk of als een ramp — als voor- of nadeelig voor den staat worden beschouwd. Lijkrede over Prediker* VIII, vs. 8.

In die verhandeling leest men, dat de overledene zou hebben te weeg gebragt, dat men de wapens, zoo uit de kerken als van de voorgevels der huizen, van koetsen en andere rijtuigen, alsmede van de livereiën der bedienden had zien verdwijnen. De schrijver spreekt van PIETER PAULUS als van iemand, »die de magt had om de wapens in zijner medeburgers eigendommelijke grafzerken, zoo diep uitgehouwen, dat zelfs de grijze tijd niet in staat is geweest dezelve uit te slijten, slechts door een enkel bevelwoord, daarvan geheel te doen uitwisschen."

Ik zal naauwelijks behoeven te herinneren dat P. PAULUS, president der eerste nat. vergadering, op den 1sten maart 1796 overleed.

Ik geloof, dat het niet onbelangrijk zou wezen, indien over die zaak eenig licht werd verspreid. Heeft de storm overal gewoed of zijn er streken waar de oude sieraden zijn bewaard gebleven? φ^2—φ.

———

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Leidsch papieren geld (vgl. A. R.). Rekeninghe van HUIJCH CLAESZOON GAEL, GERRIT WIGGERSZOON ende DIRCK VAN KESSEL, rentmeester van Rijnsburch als ghecommitteerden van die van de Gerechte tot het munten van den papieren gelde te weten de stucken van xx st. ende van v st. volgende de acte die zij daervan hebben, zijnde van den x[en] decembris xv[C]Lxxiij voorleden, gestelt in ponden van veertich grooten, schellingen ende penningen naer advenant.

Ontfang. Eerst bij JAN ADRIAENSZOON bouckebinder gemaect *twee hondert* dicke papieren berderen, daer vuijt de stucken van xx st. zijn gedopt, ende zijn vuijt elcke blanck gecomen ende geslagen *veertich* guldenen, in faictsoene aen deen zijde den hollantsche Leeu mit een lance in de clauwen, boven op te spits een hoet, hebbende in de circumferentie *Haec libertatis ergo*, ende aen die ander zijde de wapenen van Leyden in een compartement, mit twee circumferentien; in duijterste staende *God behoede Leyden*, ende inde tweede N. O. V. L. S. G. I. P. A. C., twelck beduijt *Nummus obsessae urbis Leydensis sub gubernatione illustris. Principis Auraice cusus*, comt dat in als vuijt die voirs. *twee hondert* papieren berden geslagen ende bij de voors. Rendanten ontfanghen, zij die somme van viij[m] (8000) £.

Item. Noch zijn bij deselve ghemaect ende opgelevert *vijff hondert ende een* van de dunste papieren berderen, daervuijt de stucken van v ß. gedopt ende vuijt elcke blanck gemuntet zijn *tzeventich oorden* in faictsoene aen deen zijde de hollantsche Leeu, hebbende in rechter voorste claeu een braqueman (braquemart, zwaard) ende aen de slincker voorste poote een beuckelaer (schild) verwapent mitte wapenen deser stede, hebbende in de circumferentie *Pugno pro Patria*, ende aen dander zijde de woorden *Lugdunum Batavorum*, in een Laurieren crans aen vier regelkens staende. Des is te verstaen datter vuijt een blanck, *tzestigh*, vuijt twee ander elck *tachtentich*, ende nog vuijt eenen anderen *zeven ende twijntich* zijn gedopt ende geslagen, maeckende in specie de nombre van xxxv[m] xxxvij (35037) daervan in als gemunt is tgetal van xxviij[m]xxxvii (28037) oorden ende zijn de resterende vij[m] als nog ongemunt, zulcx de voirs. rendanten deselve vij[m] ongemunte blancken midts deser totter stede behouff overleveren, comt alhier van den voirs. xxviij[m] in gelde deser rekeninge de somme van vij[m] ix £ v ß. (7009 G. 5 st.)

Som van alle den ontfang deser Reeckeningh beloopt in als xv[m] 19 £ 5 ß. (15019 Gl. 5 st.)

Uit de uitgaven dier rekening blijkt, dat 152 stukken van 20 st. en 404 stukken van 5 st. bij het slaan mislukt zijn.

Deze noodmunten zijn spoedig daarop nagemaakt (zie mijn opstel daarover in de *Berigten van het Utrechtsch genootschap*); daarvan had de stad 11 valsche guldens en 22 valsche oorden ingewisseld en van elk dier nagemaakte munten een exemplaar aan prins WILLEM I gezonden.

..ELSEVIER.

Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon VIIIste stuk (vgl. XII. bl. 170, 234). 't Is mij niet gebleken, dat de door het patriottisch genootschap te Alkmaar in 1785 uitgeschreven en in het volgende jaar herhaalde prijsvraag beantwoord of bekroond is. Van het ontwerp der prijsmedaille vind ik ook niets vermeld. 't Was het genootschap, zoo als het *Vervolg op* WAGENAAR zegt, »door meerdere Prysvraagen bekend," ook waarschijnlijk geen ernst met de uitloving; ik vermoed veeleer, dat het den leden te doen was om de aandacht op de uitgeschreven onderwerpen te vestigen en tevens het genootschap in aanzien te brengen. Een ijverig voorstander van het genootschap en voorsteller van eene vroegere prijsvraag komt er in zijne gedenkschriften rond voor uit, dat dit zijn streven was, en voegt er zeer welbehagelijk bij: »Er was toen nog nergens iets van dien aard gebeurd en gaf een groot denkbeld van Alkmaars burgerij, en wel zoo, dat de schrijvers van de *grondwettige herstelling* daar in hun 1ste deel openlijk voor uit kwamen." Het genootschap was toenmaals (nov. 1784) nog niet meer dan 20 leden sterk.

C. W. B.

Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon VIIIste stuk. Bernouilli (*Daniel*). Uit het jubelschrift van prof. dr. PETER MERIAN (*Die mathematiker Bernouilli*, Bazel 1860), bl. 36, blijkt, dat deze geleerde den 17den maart 1782 te Bazel is overleden.

S. F. K.

Veroverde vlaggen (vgl. XII. bl. 42, 111, 139, 169, 268). Het volgende teekende ik aan uit de resolutiën der vergadering van 17en der oostindische compagnie (2 nov. 1655).

Ter vergadering gepresenteert sijnde, hoe dat op de groote zael van 't casteel *Batavia*, in triomphe opgehangen sijn, de vlaggen van de schepen bij ons van de Engelsche in Indië verovert; en geconsidereert dat *noch in Engeland*, *noch hier te lande*, *eenighe vlaggen opgehangen*, maer ter contrarie verduistert worden, is nae deliberatie goetgevonden en verstaen, den Generael en Raeden van Indië aen te schrijven, dat naedemael den oorloch geassopieert en ter neder geleyt is, en

om te effaceren en uyt te blusschen, de gedachtenisse van dien, de voorschreven vlaggen sullen hebben af te haelen en in te trecken.
LABORANTER.

Zes penningen. Men wenschte gaarne te weten bij welke gelegenheid de navolgende penningen geslagen zijn.

N°. 1. Een zilveren penning, iets grooter dan de tegenwoordige rijksdaalder; hij kan opengeschroefd worden, en bevat aan de eene zijde: MARIA met het kind JEZUS, en het randschr.: *Clypeus Omnibus in T Sperantibus.* Keerzijde: Een wapen met randschrift: *Maximil. C..... R. H. V. T. Bav. D. V. X. S. P. J. L. Rec. H. J. Dapif Elector*, jaartal 1625.

N°. 2. Een ovale zilveren penning, aan de eene zijde twee figuren die elkander schijnen te omhelzen. In het verschiet schepen en eene stad, het randschrift bevat 3 kleine wapens en de woorden: *Vincit Amor Mortem Caetera mortis erunt.* Keerzijde: Een landschap met drie honden, waaronder een guirlande met staanden leeuw en de woorden *Vivat Transi:* Randschrift: *Nemo Laeditur Nisi. A. Seipso.* Jaartal is er niet op te vinden. De muntslag is grof en schijnt vrij oud te zijn.

N°. 3. Een fraaie zilveren penning, aan de eene zijde een altaar met wapen, waarover 3 met helm, lans en schild gewapende vrouwen staan. Randschrift: *Ut Rupes Immota Manet.* Keerzijde: een lauwerkrans met de woorden: *Repub. Ab. Interitu Servata Ord. D. G. et C. Z.* 1788.

N°. 4. Een metalen spotpenning ter grootte van een guldenstuk. Aan de eene zijde een kopstuk, van boven voorstellende een hoofd met loshangende haren en verwrongen gelaatstrekken, en wanneer men het omkeert een hoofd met driedubbele kroon. Randschr.: *Ecclesia Perversa Tenet. Faciem. Diaboli.* Keerz.: Een hoofd met een zotskap, maar als men ook dit weder omkeert is het een hoofd met bisschopsmuts gedekt. Randschr. eenigzins onduidelijk: *Sapientes Stulti Aliquando.*

N°. 5. Een zilveren penning, aan de eene zijde eene versterkte stad, waarboven de woorden *Jubilate Deo Sylva Ducis* en beneden *Reductae Urbis A^no. C^mo.* Keerz.: drie diverse wapens met 1649, 17 7bris s. c.

N°. 6. Een koperen penning, aan de eene zijde twee onthoofde figuren met randschrift: *Quam .... Pace Decipi* 1579. Keerzijde: Vier strijdende figuren. Randschrift: *Praestat Pugnare Pro Patria.*

Het antwoord zal men gaarne zoo spoedig mogelijk te gemoet zien.
C. Z.

[Wij hebben ten gevolge van het onduidelijke schrift voor sommige woorden eene plaats open moeten laten, in andere misschien fouten gemaakt. Wij verzoeken den vrager ons in staat te stellen dit in een volgend nommer te verbeteren. — Omtrent N°. 2 kan hij inlichting vinden in *Nav.* VI. bl. 200 en 301. — Het wapen op N°. 3 zal waarschijnlijk dat van Gelderland zijn: ten minsten Ord. D. G. et C. Z. zal wel beteekenen *Ordines ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae.* — Over N°. 4 zie hij *Nav.* VI. bl. 370 en VII. bl. 176. — N°. 5 schijnt een penning te zijn in 1729 geslagen ter gedachtenis van de inneming van 's Hertogenbosch door FREDERIK HENDRIK honderd jaren vroeger. — Tot het slaan van N°. 6 zal, vermoeden wij, de unie van Utrecht aanleiding gegeven hebben.]

Zeldzame penning op den moord der de Witten. In de *Nieuwe Rott. Courant* van 20 aug. jl. komt het volgende voor. »Dezer dagen de hoogstbelangrijke verzameling historiepenningen en munten — die in de volgende (maand?) door den boekhandelaar J. VAN BAALEN EN ZONEN zal verkocht worden, — naziende, heeft men aldaar een penning gevonden, die om zijne buitengewone zeldzaamheid zoowel als om zijne belangrijkheid opmerking verdient. Het was de onder N°. 2765 voorkomende penning ter gedachtenis aan den moord der DE WITTEN; aan de eene zijde vertoont hij de borstbeelden der broeders; aan de keerzijde een vierkant met een treurengel aan elke zijde en onderaan een doodshoofd. Op dit vierkant is gegraveerd: *Spiegel onses tyts Aen de twee heeren* JAN *en* CORNELIS DE WIT, *den* 20 *Augusti Anno* 1672, terwijl het vierkant zelf een deurtje vormt, dat toegang geeft tot een verborgen kastje en, open gedaan, aan de binnenzijde het voorval te Chattam (gegraveerd) vertoont. Verder vindt men twee kleine losse zilveren plaatjes, op welke 4 tafereelen van den moord gegraveerd zijn, terwijl het geheel besloten wordt door een gegraveerd portret van JAN DE WIT tegen den achtergrond of het beschot van het kastje.

Deze penning schijnt zóó zelfs aan VAN LOON onbekend gebleven te zijn. Voor zoover bekend, is hij in geen catalogus van penningverzamelingen te vinden."

Niettegenstaande het hierboven gezegde, meent men toch met zekerheid te kunnen melden, dat er nog een dito penning op die treurige gebeurtenis bestaat in de verzameling van historiepenningen, munten enz. van den heer mr. J. S. LOTSY, minister van staat, vroeger burgemeester van Dordrecht.
A. N°. 2.

Rariteiten. Uit een rapport aan den 1en raad en directeur-generaal ADRIAAN MOENS te Batavia van den 20sten september 1783 blijkt, dat onder anderen in 's comp. groote geldkamer aanwezig waren, onder de rubriek: *Op rekening van rariteiten.*

Een Brief op een gouden plaat gegraveert en in een gouden koker met paarlen bezet, deze in een gouden doos, die weder in een zilveren en vervolgens in een yvoren doos ge-

sloten; den 3 Mey 1771 van den keizer van Candia ontvangen.

Een zilveren koker ter lengte van omtrent twee voeten, waarop gegraveert: Leenbrief van de koningin van Boni (Bonthain) aan de eene zijde, en aan de andere kant het wapen van de oostindische maatschappij, den 4 Mey 1771 van het generale secretarie ontvangen.

Van HYDA NAIK ontvangen halssieraad, bestaande in een dubbelde snoer van 137 paarlen met een gouden plaat, bezet met acht groote ongeslepen smaragden, tusschenbeide gegarneert met kleine robijnen en gruis van diamanten, hangende onderaan een peerparel.

Een gouden ring met een groote diamant.

Een botedaar (?).

Ten huize van den heer gouverneur-generaal, onder anderen:

30 generaalspourtraiten.

30 generaalsschilderijen, kleine.

799 189/876 mark zilverwerk.

LABORANTER.

Huwelijkspenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 85, 362; XII. bl. 111). In het *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde* 1857, worden de volgende penningen vermeld.

Zilver. Midd. 3, 5 dm.

CARL A LUNDBERG JACOBSON en JOH. JAC. HAMER, 19 julij 1814.

Keerzijde: *Op 't eiland Java-Grisse.*

Zilver. Midd. 2,6 dm.

C. A. F. LOTH en C. VAN NAERSEN, 25jarige bruiloft, 3 maart 1814. φ²—φ.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Journaal van Tasmans tweede reis in 1644 (vgl. A. R.). Tot dus verre niet geslaagd zijnde in het ontdekken van genoemd journaal, nemen wij de vrijheid dit onderwerp nogmaals den navorschers aan te bevelen; dan daar het niet onder de onmogelijkheden behoort, dat er nog een journaal van die reis aanwezig is, geschreven door den hoogst verdienstelijken piloot major FRANCHOYS JACOBSZ. VISSCHER, aan wien mede grootendeels de gunstige uitkomsten te danken zijn, die beide reizen voor de aardrijkskunde hebben opgeleverd (*), zoo zal men wel doen, dezen naam ergens ontmoetende, dien niet onopgemerkt te laten.

Dank zij den verdienstelijken en ijverigen uitgever van de *Verhandelingen en berigten betrekkelijk het zeewezen enz.*, is ons nu de eerste reis van TASMAN (1642—1643) in haar geheel bekend, zij is namelijk opgenomen in bovengenoemde *Verhandelingen*, met bijvoeging van een fac-simile van de oorspronkelijke kaart van deze reis vervaardigd, doch waarop die van 1644 ook gevonden wordt.

In het *British Museum*, onder de hs. n°. 5222; art. 12, bevindt zich eene kopij van deze kaart. De heer R. H. MAJOR, esq. F. S. A. heeft haar in zijn hoogst belangrijk werk *Early voyages to Terra Australis now called Australia etc.* London, printed for the Hackluyt Society, p. XCVII, opgenomen. Opmerkelijk genoeg is het ons voorgekomen, dat men op deze kaart leest FRANCOIS JACOBUS VIS: pilot major, a°. 1643, dat wel dezelfde zal wezen met FRANCOIS JACOBSZ. VISSCHER, wiens naam FRANCOIS wij in door hem eigenhandig geschreven stukken met twee F.'s gespeld vonden. Zoo ook dat het vermoeden, geopperd in het in de noot aangehaalde stukje op bl. 9 van den afzonderlijken druk, over TASMAN en VISSCHER, daardoor versterkt wordt, »dat de kaart, die van de reizen in 1642 en 1644 bewaard is gebleven, en met zorg en met eene soort van weelde bewerkt is, het werk is van onzen VISSCHER."

Mogt men van dezen verdienstelijken Zeeuw — hij werd te Vlissingen geboren — eenige bijzonderheden kunnen opgeven, dan zoude ons dit zeer aangenaam zijn.

Kon men ons tevens opgeven, dat het werk, door DIRK REMBRANTSZ. VAN NIEROP in 1674 te Amsterdam uitgegeven, in deze of gene boekerij nog bestond, en kon dit voor eenige dagen ter inzage afgestaan worden, dan is het niet onwaarschijnlijk, dat men daardoor over verschillende punten, die met de aardrijkskunde in een naauw verband staan, ingelicht zoude worden. Genoemd werk vond ik in *the Philosophical transactions* van den 14den dec. 1674, n°. 109, dus beschreven: »A narrative of some observations made upon several voyages undertaken to find a way for sailing about north to the East-Indies and for returning the same way, from thence hither. Together with instructions given by the Dutch E. I. C. for the discovery of the famous land of Jesso near Japan. To which is added a relation of sailing through the Northern-America to the East-Indies."

»Englished by the publisher out of the Dutch, which had been compos'd by D. REMBRANTSZ VAN NIEROP, and printed at Amsterdam 1674, 4°."

LABORANTER.

(*) *Abel Jansz. Tasman en Franchoys Jacobsz. Visscher,* 1642—1644, in de *Bijdragen voor de Taal- en Volkenkunde van Neêrl. Indië,* dl. IV. bl. 123.

Mors mortis morti (vgl. XII. bl. 177, 270). Ruim twintig jaar geleden herinner ik mij in

de r. k. kerk te Cuilenburg twee opschriften gelezen te hebben, waarvan het eene luidde:

Mors mortis morti mortem nisi morte dedisset,
Ah! sine spe vitae mortua vita foret.

Vrij vertaald:

Had niet de dood des doods den dood den dood gegeven,
Ons leven zonder hoop van leven waar geen leven.

't Komt derhalve vrij nabij aan het opgegevene. Ik kan evenwel den auteur niet noemen. Het andere opschrift, boven een CHRISTUSbeeld gesteld, luidde:

Vereer dit beeld, aanbid het niet,
Maar bid Hem aan, wiens beeld gij ziet.

CONSTANTER.

Hijsch op! hijsch neer! in 't knekelhuis (vgl. XII. bl. 239). 't Stukje is, misschien 30 jaren geleden, geplaatst in een tijdschrift als proefje van onzin, »door een krankzinnige" vervaardigd. De volgende regels luiden:

Daar LIJSBET vlooit de deken,
Met hommelen, stommelen en gedruisch
Gelijk 't ons is gebleken.
De winden met hem spelen gaan,
ARISTOTELES, ALEXANDER.

Hijsch op! hijsch neer! in 't knekelhuis. Het gedicht wordt gevonden bij VAN EFFEN, *Holl. Spectator*, 24ste *vertoog*, en luidt als volgt:

Hijs op, hijs neer in 't knekelhuis
Daar LIJSBET vlooit de deken,
Met hom'len, stom'len en gedruis
Gelijk 't ons is gebleken.
Den een valt op den ander aan,
Ze volgen op malkander;
De winden met hem spelen gaan,
ARISTOT'LES, ALEXANDER.

Hij brengt het bij als een voorbeeld van uitzinnige poëzij: het was opgeschreven uit den mond van een man die in het dolhuis zat en in groote mate het vermogen bezat om duizenden vloeiende dichtregelen achter elkander uit te galmen, zonder dat er eenige zin of beteekenis in was. C. J.

Lied: Grad' aus dem Wirthshaus nun komm' ich heraus (vgl. XII. bl. 240). Hier te lande is dit liedje sedert lang bekend, door de vertaling geplaatst in den *Polichinel*, uitg. van A. C. KRUSEMAN, na een bestaan van 13 weken overleden.

M. Hortensius (vgl. XII. bl. 243, 275). Van dezen MARTINUS HORTENSIUS, eigenlijk MARTEN VAN DEN HOVE genaamd, vindt men melding gemaakt bij onderscheidene schrijvers, o. a. in het *Biogr. Woordenboek* van KOBUS en DE RIVECOURT, die de opgave doen van zijne in het licht gegevene werken. Wij vullen die aan met a) *Responsio ad Kepleri additiunculam ephemeridi a* 1624 *praemissam, de astronomiae restitutione* etc. Lugd. Bat. 1631; — b) *Ephemerides motuum Coelestium.*

Hij overleed te Amsterdam den 17den augustus 1639. S. F. K.

Adriaan Rogge (vgl. XII. bl. 219, 268). In het *Vervolg* op de *Vaderl. Hist.* van WAGENAAR wordt hij meermalen vermeld, o. a. dl. XVI. bl. 378, en dl. XXIX. bl. 268, alwaar in eene noot de zaandamsche burger ADRIAAN ROGGE genoemd en zijne bekroonde verhandeling over *Hollands Koophandel* wordt aanbevolen ter lezing, ter zake van het voorgevallene aan de Zaankanten; terwijl het blijkt, dat hij in de jaren 1787 en 1795, de patriotsche gevoelens toegedaan, tot de geconstitueerden en gecommitteerden van die dagen behoorde. Zie verder het *Register* van het *Vervolg*, alwaar hij echter verward wordt met den schrijver der *Omwenteling.*

V. D. N.

De jagers en het melkmeisje (vgl. XII. bl. 175, 214). De heer J. VAN LENNEP deelde op laatstgenoemde bladzijde het een en ander omtrent dit zangspel mede, maar kon voor het oogenblik niet nagaan wie er de vertaler van was. Volgens eene *Eerste lijst van Tooneelspellen, welke op het Amsterdamsche Nederduitsche Tooneel vertoond worden*, voorkomende in den *Schouwburgs Almanak* voor den jare 1786, te Amsteldam, bij CESAR NOËL GUERIN, was P. F. LIJNSLAGER daarvan de vertaler; deze wordt op pag. 120 van datzelfde werkje opgegeven als vertaler van de operaas *Roosje en Colas*, *Annette en Lubin* en *Soldaat door dwang.* In den in mijn bezit zijnden *Dicht- en Tooneelkundige Almanach* .... te Amsterdam, bij C. W. SMIT, boekverkooper, voor de jaren 1791, 1792, 1793, 1794, 1795 en 1796 vind ik hem elk jaar vermeld in de *Lijst der in leven zijnde Dichters, welker Tooneelstukken op den Schouwburg vertoond worden*, uitgezonderd in den *Almanak* van 1796, alwaar op pag. 72 het overlijden van den *Dichter* PHILIP FREDERIK LIJNSLAGER, *bekend door eenige geestige opera's, waarmede hij het tooneel verrijkt heeft*, medegedeeld wordt. In den genoemden almanak van 1792 vindt men LIJNSLAGER ook opgegeven als bewerker met P. J. UILENBROEK van het zangspel *de korte Dwaaling* (voor het genootschap *Kunstmin spaart geen vlijt* vervaardigd), in dien van 1793 vindt men den korten inhoud van *de Zijden Schoenen of de Hoogduitsche Schoenmaakster, Blijspel met Zang, gevolgd naar het Fransch, door* P. F. LIJNSLAGER, alsmede op pag. 51—52, 56—59, 66—67, 73—75 eenige zangen uit dit blijspel. In het *Biographisch, Anthologisch en Critisch Woordenboek der Nederduitsche Dichters* van P. G. WITSEN GEYSBEEK zegt ook deze: »dat LIJN-

SLAGER op losse en bevallige wijze verscheidene fransche zangspelen (operaas) heeft overgezet, welke arbeid, voor anderen vrij moeielijk, uithoofde dat de woorden naar reeds voorhanden zijnde muzijk geschikt moeten worden, onder zijne handen iets eigenaardigs en oorspronkelijks kreeg, dat ongemeen behaagde." J. H. VAN GEUNS.

Petrus Geesteranus en zijn geestelijk recept (vgl. XII. bl. 49). De schrijver kan de afgezette egmondsche predikant van denzelfden naam niet zijn, aangezien deze in 1658 overleed; evenmin kan NANNIUS, waaraan het opgedragen is, de afgezette predikant van Brielle zijn, want deze stierf in 1650. Beide behoorden echter waarschijnlijk tot de nazaten van EVERHARDUS HENRIKUSZOON VAN GEESTEREN, den in 1596 overleden predikant te Alkmaar, die gehuwd was met eene dochter van den bekenden NANNING VAN FOREEST. De vrager in den *Nav.* zegt, dat het bedoelde boek van PETRUS was opgedragen aan diens oom NANNIUS. Mijne aanteekeningen zeggen aan zijn broeders zoon. Wie heeft hier juist gelezen? PETRUS moet eene goede praktijk gehad, vele werken over genees- en heelkunde geschreven, collegiën voor leerlingen gehouden en groote kennis in godsdienstzaken gehad hebben.

Bij de opgaven omtrent het geslacht GEESTERANUS in den *Nav.* dl. IX. is niet vermeld VESEKIA, de zuster van ARNOLDUS en CORNELIS; JUSTUS werd in 1663 remonstrantsch predikant te Alkmaar en overleed aldaar in 1671. C. W. B.

Jean Francois le Petit (vgl. XII. bl. 5). Daar over dezen schrijver in den *Navorscher* gehandeld wordt, neem ik de vrijheid den volgenden brief mede te deelen, dien hij omstreeks 1600 of 1603 aan de regering moet hebben geschreven.

Eerwardige wijze, seer voorsichtige eñ mogende Heeren

U. E. sal beliefven met danckareyt (dankbaarheid) t' ontfangen *primitias* van onsen arbeyt in de *Francoische chronyke* van dese triomphante Nederlandtsche Geunyerde Provincien, ende dye in Archivis te willen plaetse verleenen, dan so U. E. begeeren particulierlicken van dyen gedyent te syne, mits verclarende den nombre ende de persoonen, sy sullen by de boeckbinders yegelicken thuys gebracht werden; biddende oitmoedelick alzoo wy tot het drucken van dyen genootsaeck syn geweest 's lands credit, volgens haer gewoonlick milde courtoisie *in parte* mette andere steden te helpen afslagen (bevorderen), twelcke doende sullen U. E. ons des te meer verwecken ende moet aenjagen totte particuliere beschryvinge van= selve Provincien eñ Steden mette figuren van dyen. Item tot een Compendium van dese Chronyke soo int *Duytsch* als int *francois*. Item tot zekere *Chronologia numismatica* (*) inhoudende omtrent 300 *goude*, *silvere*, *tinne*, *copere* ende *pampier* op *hout* wel gesnede penningen, mette beduydenissen van dyen int *Latin*, *Duytsch* ende *francois*, welcke *Opera* ende andere meer wy eensdeels volbracht ende eensdeels noch onderhanden hebben, ende voorts de reste van onse dagen te continueren ende onse penne te gebruycken tot U. E. ende slands eere. Hyer mede U. E. in eene oprechte ende victorieuse regieringe met andere steden des Verbonds den Almogende bevelende

U. E.
Dienstwillige tot allen tyden bereet
JEAN FRANCOIS LE PETIT (†)
Griffier van Bethune.

Willem ten Rhijne (vgl. XII. bl. 218, 243). Het werk *Dissertatio de Arthritide* werd door hem uit Indië aan de bewindhebberen opgedragen en vereerd; men vond goed daarover naar Indië te schrijven *in syn faveur*, 23 november 1683. Zie *Nav.* VII. bl. 292.

Hij overleed te Batavia in 1700, volgens VALENTIJN, 4e dl. 1e st. fol. 385.

LABORANTER.

Haneboek (vgl. A. R., XII. bl. 270). Voor mij liggen brokstukken van een zoodanig werkje, welke, uit den band van een oud boek gered, aan verschillende kanten zijn afgesneden en daardoor, voornamelijk over het drukjaar, geen duidelijke uitkomsten kunnen geven. Op 't geen van den titel over is lees ik: *Gedruckt tho Gröninge* ..... KETEL, *int Jaer* ..... Nu is het bekend dat GERHART KETEL in 1603 en zijne weduwe in 1607 te Groningen drukten, en kan men dus dit *Haneboek* (de haan is geheel bewaard gebleven en heeft de grootte eener bladzijde) tot den aanvang der XVIIde eeuw brengen.

Voor zooverre uit deze fragmenten is op te maken bevat de titel zelf, met eene A in sierlijke houtsnede, het alphabeth in verschillende drukletters, en daarna afzonderlijk de klinkers (*de Ludt-boeckstaven*) en de medeklinkers (*de Stummen Do*...). Op de verdere bladzijden komen de *Syllaben*, de cijfers, de tien geboden, de *Hövet Artickel vnses Christlicken Gelöves*, morgen- en avondgebeden enz. voor. —ll.

Haneboek. Wij verwijzen den heer J. VAN DER BAAN naar het verdienstelijke werk *De tentoonstelling van onderwijs te Amsterdam* 1860, *door* H. W. BLOEM *en* J. TER GOUW, Amst.,

---

(*) Dit werk schijnt niet gedrukt te zijn.
(†) Hij woonde in 1606 te Londen, met zijne vrouw.

C. L. BRINKMAN, 1861. Hij zal daarin over het *Haneboek*, »zoo echte als vervalschte", al datgene kunnen vinden, wat zijnen weetlust bevredigen kan. M. S. C.

Lettres d'un voyageur gueldrois (vgl. XII. bl. 240). De schrijver van bedoeld werkje, waarvan niet meer dan twee deeltjes in druk zijn verschenen, was GERRIT CAREL baron VAN SPAEN, heer van Voorstonde, een der negen kinderen van ALEXANDER DIEDERIK, rijksvrijheer VAN SPAEN enz. en ELISABETH ANNE MARIE VAN RIEBEECK. Den 20sten october 1756 geboren, is hij in 1779 beschreven in de ridderschap van Veluwe, was in 1788 burgemeester van Hattem, is in 1791 als gezant naar Portugal vertrokken en heeft in 1802 de Bataafsche Republiek te Weenen vertegenwoordigd. In 1808 werd hij ridder van de orde der Unie. In 1814 weder als gezant naar Weenen vertrokken, is hij aldaar in 1840 overleden. Uit zijn huwelijk met JULIANA WILHELMINA baronesse VAN HEECKEREN, die in 1784 te Parijs is overleden, zijn gesproten vier zoons, waarvan in julij 1798 drie, respectivelijk van veertien-, zestien- en achttienjarigen ouderdom, gelijktijdig met baden zijn verdronken. Zijn oudste en eenig overbleven zoon ALEXANDER DIEDERIK, later heer van Voorstonde, is ambteloos en kinderloos overleden, na gehuwd te zijn geweest met de douairière baronesse VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, geboren VAN LENNEP, vroeger reeds weduwe van den heer VAN WALRÉ, die ook haar derden man heeft overleefd en is gestorven, zonder kinderen ook uit hare beide vorige huwelijken na te laten.

De *Lettres d'un voyageur gueldrois* zijn opgedragen aan »madame la baronne DE SPAEN DE HARDENSTEIN", die, geboren baronesse BENTINCK tot Bockhorst, de echtgenoot was van den welbekenden W. A. baron VAN SPAEN, den schrijver o. a. der *Oordeelkundige inleiding tot de historie van Gelderland.* Hardenstein, gelegen nabij Dortmund, is uit het geslacht van VAN LAER gekomen in dat van VAN SPAEN, bij huwelijk van ALEXANDER BERNHARD, rijksvrijheer VAN SPAEN (grootvader van W. A. VAN SPAEN), met JOHANNA VAN LAER, dochter van HENDRIK REINIER VAN LAER en JOHANNA SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE.

De heer VAN SPAEN VAN VOORSTONDE, de schrijver van bedoeld werkje, en de heer W. A. VAN SPAEN waren zoons van volle neven, nl. van ALEXANDER DIEDERIK, hiervoren genoemd, en van ALEXANDER SWEDER, den vroegeren vriend en vertrouwde van FREDERIK II, koning van Pruissen, in wiens poging tot ontvlugten, ten jare 1731, toen deze nog kroonprins was, hij betrokken geweest is, zonder het treurig lot van den ongelukkigen KATTE te deelen; zij waren de kleinzoons respectivelijk van FREDERIK WILLEM en ALEXANDER BERNHARD, de beide eenige zoons van ALEXANDER rijksvrijheer VAN SPAEN tot Cruisfoort, heer van Ringenberg, Moyland Till, Haminkelen, Kennemade, Biljoen, Nederhagen en Hulshorst, die, den 14den januarij 1619 te Cranenburg geboren en den 25sten october 1692 te Cleve overleden, verschillende aanzienlijke betrekkingen heeft bekleed, o. a. gouverneur is geweest van Wesel, veldmaarschalk enz. en meermalen als diplomaat belangrijke diensten aan zijn land en zijn souverein heeft bewezen. In de groote zaal op het slot Moyland (thans het eigendom van jonkh. STEENGRACHT VAN DUIVENVOORDE) vindt men nog de wapens van den veldmaarschalk ALEXANDER VAN SPAEN en die zijner drie vrouwen, waarmede hij opvolgelijk is gehuwd geweest, nl. HENDRINA VAN ARNHEM, † 1671, JOHANNA DOROTHEA VAN QUADT VAN WIKERADT, † 1676, en DOROTHEA VAN FLEMMING douairière baronesse VON SCHWERIN, † 1724.

Utrecht.

C. TH. VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG.

Nederlandsche vrouwen. J. SCHELTEMA betreurt in zijn geschrift *Anna en M. Tesselschade* enz. (bl. 227) levendig, dat de letterkundige geschiedenis van ons vaderland, vooral wat het artikel »geleerde en kunstige vrouwen" betreft, bijzonder verwaarloosd is. Hij noemt eenige vrouwen uit de XVIIde eeuw op, wierdaden en bedrijven in de *Levensbeschrijvingen van voorname, meest nederlandsche mannen en vrouwen*, voor den naneef vereeuwigd zijn, en somt vervolgens eenige misschien even waardige vrouwen op, welke dat onwaardeerbaar geluk niet te beurt heeft mogen vallen, en die toch evenzeer verdienden bekend te worden. Tot deze laatste behooren o. a. RACHEL RUYSCH (wier leven door J. S. vermeld is, als staande in bovengemelde verzameling *Levensbeschrijvingen*, doch in mijne deelen niet te vinden), CATHARINA QUESTIERS, FRANSKE VAN DOJEM en SIBILLA VAN GRIETHUIZEN. Kan iemand nu ook zeggen of er ook levensschetsen van deze jufvrouwen bestaan en waar die te vinden zijn, of uit welke geschriften men inlichtingen omtrent haar kan erlangen? R.W. J.

[Van de *Levensbeschrijvingen van voorname meest nederl. mannen en vrouwen* bestaat een Xde deel. Over RACHEL RUYSCH wordt in dat deel niet gesproken.]

H. van Meerten. Zijn er ook lotgevallen bekend van H. VAN MEERTEN, in 1788 S. S. theol. stud.? Hij noemde zich *Ex pago Arkel Batavus.* v. H.

Hubt. van Hermael van den Bosch. In 1788 woonde te Amsterdam HUB^T^. VAN HERMAEL VAN DEN BOSCH, die zich noemde *Amstelaeda-*

mo-Batavus en in het Latijn schreef. Wat is van hem bekend? v. H.

Koster Maas en Visvliet. In het *Nav. Bijbl.* 1855, bl. XXV, worden de volgende regels medegedeeld:

En slaat op het kunst, noch zin, noch taal, noch spelling acht,
Ja gij verkiest, door een gansch wondre drift gedreven,
FRANS BALTES, KOSTER MAAS en VISVLIET na te streven."

Dit wordt toegepast op F. J. VAN OVERSCHIE, over wien reeds meermalen in den *Navorscher* gesproken is. Maar wie zijn KOSTER MAAS en VISVLIET, die hier in éénen adem met FRANS BALTENSZ genoemd worden? N. N.

J. G. de Loches. J. G. DE LOCHES noemde zich in 1788 *J. Utr. Stud.* en *Roterodamo-Batavus.* Ik meen dat hij zich later eenigen naam heeft gemaakt. Wie kan mij heromtrent inlichten? v. H.

Joannes Verrijns uitgave van de Homiliae Clementis XI. Prof. TIDEMAN zegt in zijn *Biogr. naamlijst van remonstr. predikanten*, op bl. 257, dat de predikant JOANNES VERRIJN in 1705 met dedicatie en praefatie liet herdrukken de *Homiliae sanct. dom. nostri* CLEMENTIS XI, *pont. max.*, waarover hij in 1709 aan de societeit voldoening geven moest. Hoe kan dit zijn, daar op bl. 229 van denzelfden predikant wordt vermeld, dat hij in 1698 stierf te Amsterdam, waar men hem in 1688 beroepen had? Welke jaartallen zijn onjuist? Of kunnen twee mannen van denzelfden naam met elkander verward zijn? Waar werden die *Homiliae* uitgegeven? Zijn ze ook op eene onzer bibliotheken voorhanden?

R.

H. Grotius de veritate religionis christianae. In dl. IX van dit tijdschrift wordt op bl. 306 gezegd, dat het bekende werk van H. DE GROOT, *De veritate religionis christianae*, tweemaal in 't Hoogduitsch en Fransch werd vertaald, voorts in 't Engelsch, Deensch, Grieksch, Perzisch, Arabisch, Maleisch en Chineesch. Mij zijn slechts drie hoogduitsche vertalingen bekend: Stockholm 1656, Franckf. 1708, Marburg 1746; eene fransche, Utrecht 1692; en eene engelsche, Glasgow 1756. Wie kan mij opgeven waar en wanneer die andere vertalingen zijn uitgekomen? Zijn ze in ons land ook ergens voorhanden? R.

Gezangen bij de Doopschgezinden in gebruik (vgl. A. R.; XII. bl. 270). Prof. S. MULLER, die mij het exemplaar van den grooten bundel, waarin door hem bij elk gezang den naam des dichters is aangeteekend, welwillend ten gebruike verleende, heeft mij in staat gesteld deze vraag van MARS te beantwoorden. Alleen van gezang 14 wordt daar de dichter niet vermeld. De overige zijn van:

B. DE BOSCH, gez. 1, 32, 35, 40, 44, 45, 48, 49, 53, 54, 58, 72, 93, 109, 127, 131, 134.

M. P. ELTER, geb. WOESTHOVEN, gez. 2, 31, 63, 67, 88, 90, 95, 101, 110, 117, 118, 120, 124, 136, 142, 150, 159, 164.

A. FOKKE SIMONSZ, gez. 3, 75, 80, 151.

J. J. VEREUL, gez. 4, 51, 73, 92, 94, 98, 104, 122, 139, 156, 157, 162, 165.

A. VEREUL, gez. 5, 79, 82, 83.

M. C. VAN HALL, gez. 6 (met veranderingen door M. NIEUWENHUYZEN), gez. 16, 47, 84, 132.

G. BRENDER à BRANDIS, gez. 7, 13, 20, 22, 55.

A. H. VAN GELDER, gez. 8, 15, 19, 26, 27, 28, 36, 38, 42, 43, 46, 52, 56, 59, 60, 65, 66, 68, 71, 78, 100, 111, 114, 148, 149, 153, 154.

DIRK TEN KATE, gez. 9, 10, 11, 29.

M. NIEUWENHUYZEN, gez. 12, 25, 34, 62, 70, 81.

P. J. KASTELEYN, gez. 17, 24, 37, 61, 74, 76, 89, 97, 103, 115, 116, 123, 125, 128, 138, 143, 163.

J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL, gez. 18, 87, 108, 141, 158.

M. NIEUWENHUYZEN en A. H. VAN GELDER, gez. 21.

JAN JORDENS, gez. 23, 30, 39, 57, 64, 77, 86, 96, 102, 105, 106, 112, 119, 126, 129, 130, 135, 137, 140.

J. E. VAN DE VELDE, geb. HELMCKE, gez. 33, 85, 107, 133, 144, 147, 155.

A. LOOSJES PZ., gez. 41, 50.

P. J. KASTELEYN en A. H. VAN GELDER, gez. 69.

W. VAN DE VELDE, gez. 91, 99, 113, 145, 146, 161.

W. VAN DE VELDE en J. E. VAN DE VELDE, geb. HELMCKE, gez. 121.

J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL en A. H. VAN GELDER, gez. 152, 160. P. L. Wz.

G. Estius (vgl. XII. bl. 273). Het geboortejaar van GULIELMUS ESTIUS, den bekenden beschrijver van de geschiedenis der gorkumsche martelaren, schijnt onzeker. VAN DER AA geeft op 1541; zijn portret 1543. Wie heeft gelijk? vraagt J. C. K. Ik meen VAN DER AA, zoo men immers vertrouwen mag op de opgave van FOPPENS, volgens welken het grafschrift te Douay in koper gesteld, het overlijden van ESTIUS stelt op XX septemb. 1613 aetatis suae LXXII, zoodat zijne geboorte plaats had in 1541, en niet in 1543, noch in 1548, gelijk DE WIND aanteekent *Bibliotheek der Nederl. Geschiedschr.*, bl. 499.

QUIESCENDO.

G. Estius. Alhoewel het portret van dezen heeft obiit XX Septembris 1613, aet. LXX ann., dat ook bij FOPPENS, *Bibl. Belg.* voorkomt, zoo leest men in den tekst bij denzelf-

den auteur, het grafschrift in de kerk te Douay, alwaar zijn lijk begraven werd, gesteld, en waarin geschreven staat: Decessit XX Septembris MDCXIII, aet. suae LXXII, hetwelk ook door FOPPENS wordt herhaald, wanneer hij zegt: Moritur Duaci anno 1613, aetatis LXXII. XII kalendas Octobris.

Ik vermeen alzoo, dat teregt in het *Woordenboek* van V. D. AA door den heer VAN HARDERWIJK het jaar 1541 als zijn geboortejaar is vermeld. V. D. N.

T. J. G. van Essen (vgl. XII. bl. 273). Zou J. C. K. zijnen wensch niet voldaan vinden in de *Boekzaal der geleerde wereld* 1812?

†.

Peter van Os van Breda (vgl. XII. bl. 240). De heer P. L. Wz. schijnt niet te hebben ingezien de *Boekenlijst* van JAKOB VISSER 1767, waarin hij op het jaar 1487 zoude vermeld vinden *'t Boeck vanden leven ons Heeren J. C.* Antw. bij GHEERAART DE LEEU, in folio, idem in 1488. De uitgave van dit boek te Zwolle wordt in 1495 voor het eerst genoemd in 4°., ofschoon anderen in folio vermelden; ook eene uitgave van hetzelfde jaar te Leiden in 8°. Bij de vermelding der uitgave bij PETER VAN OS te Zwol 1499 in folio met platen wordt aangeteekend, dat dit de *eerste* editie is van dit boek bij VAN OS, dat hij het in 1515 *anderwerven* en 1519 *derdenwerven* drukte, en dat alzoo de uitgave van 1469, reeds door den heer MARCHAND als *vicieus* genoemd, inderdaad zoodanig blijkt te zijn. Of VISSER aan zijne daarbij gegevene toezegging heeft voldaan, door over alle die uitgaven nader te handelen, is mij niet bekend; maar het zou daarom van te meer belang zijn, het aangeteekende door den heer HULTMAN bij het aangehaalde exemplaar uit zijne verzameling te kennen, dewijl de vermelde exemplaren onder N°. 105 en 106 in den catalogus de meening van VISSER schijnen te weerspreken. Opmerkelijk is het, dat N°. 105 slechts *f* 6,25, doch N°. 106 *f* 14 heeft gegolden.

Ofschoon er reeds vroeger te Zwolle werd gedrukt, schijnt het *eerste* werk met den naam van VAN OS te zijn van 1480, volgens de genoemde lijst. Ook van 1484 worden *twee* boeken vermeld, van 1486 *één* boek, in 1488 behalve het *Byenboeck* nog *die Epistelen en Evangelien met den Sermoenen*, en *dat Sterfboek*, in 1490 *dat Vaderboeck*, enz. enz.

V. D. N.

Mijnheer van Sol of van Son of Gordon (vgl. A. R.; XI. bl. 170, 238). Het is mij ontgaan of het in den *Navorscher* of in een ander tijdschrift was, dat er gesproken werd over kolonel GORDON en zijne betrekking tot het utrechtsche exercitie-genootschap. In verband daarmede vermeld ik, dat bij den boekverkooper V. VLOTEN te Utrecht in 1784 het licht zag: *Marsch voor het Utrechtsche Exercitie Genootschap, gecomponeerd door den WelEdGestr. Heer* O. D. GORDON, *gevarieerd door* F. NIEUWENHUIS, prijs 16 stuivers. φ^2—φ.

P. en J. J. Elzevier (vgl. XII. bl. 273). Indien de eerstgenoemde predikant te Rotterdam is geweest, moet hij behoord hebben tot een ander dan het hervormde kerkgenootschap, dewijl VAN HARDERWIJK geene melding van hem maakt in zijne naauwkeurige *Naamlijst en levensbijzonderheden der Hervormde Predikanten te Rotterdam*, Rotterdam 1850. GLASIUS vermeldt hem mede niet in zijn *Godgel. Nederland.*

H. M. C. v. O.

P. en J. J. Elzevier. 1. PIETER ELZEVIER, geboren te Rotterdam den 4den october 1673, was een zoon van ADRIAAN PIETERSZ. ELZEVIER en PETRONELLA CORNELIA VAN OUDENSTEYN. Hij studeerde aan de leidsche hoogeschool in de theologie; werd vervolgens predikant te Sprang, Nijkerk, Enkhuizen en in 1721 te Amsterdam, alwaar hij den 7den april 1754 overleed, oud zijnde 80 jaren en ruim 6 maanden. Hij is nooit predikant te Rotterdam geweest. Hij was viermaal gehuwd geweest. Uit zijn eerste huwelijk met ANNA ELISABETH ORTWIJN is in 1702 geboren ADRIAAN JOHANNES ELZEVIER, predikant te 's Graveland en te Amsterdam. Deze was gehuwd met JOHANNA MACHTALINA DE MAREES. Deze tak is in de mannelijke lijn uitgestorven, doch bestaat in de vrouwelijke lijn nog te Amsterdam, onder den naam van ELZEVIER DOM. Van beide deze amsterdamsche predikanten bestaan gegraveerde portretten.

2. JAN JACOB ELZEVIER, geboren te Rotterdam den 6den december 1746, was de zoon van ISAAC ELZEVIER (*) (raad in de vroedschap aldaar) en MARIA VAN MEEL. Hij werd den 22sten september 1787 door het oranjecanaille, ondersteund door de pruisische troepen, geremoveerd van zijn burgemeesterschap, en den 30sten januarij 1788 door den stadhouder van zijne raadsplaats.

Zijn huis onder de Boompjes is tweemalen geplunderd. Hij was kolonel der schutterij te Rotterdam en stierf ongehuwd den 19den december 1819. Zijn portret als kolonel gaat in plaat uit. Op hem heeft men denkelijk te dier tijde het volgende versje gemaakt.

ELZEVIER,
Jou lelijk dier,
Jou hater van Oranje,
Scheer je weg of ik verbrand je.

..R. E.

(*) Zijn eerste vrouw heette WILHELMINA ADRIANA VAN HOGENDORP.

Rederijkerskamers (vgl. A. R.). *Kamer te Bergen op Zoom* (vgl. XII. bl. 237). Bij het vroeger door ons medegedeelde kan ik nog het volgende uit het archief van Bergen op Zoom voegen.

»xxi martij 1623. Alsoo de gildebroeders van Rethorica de stad hebben vereert met een refereyn ofte lofgedicht van de ontlegeringe deser Stadt, is haerluijden voor deze courtoisie toegevoegt de somme van 50 car. guld."

»vi Jan. 1624. Alsoo de gildebroeders van de Rethorica deser stadt hebben vereert met eene verthooninge van een schoone Comedie van de ontlegeringe dezer stadt, is henluijden in recompense van haer goede diensten, ende affectie tot het gemeene beste bewesen, oock in regardt van haer groote oncosten bij haer gedaen daer voren van der stadts wegen toegeleyt ende vereert de somme van 50 car. guld.

Alsoo JACOB VLEUGELS, componist van de voorsz. comedie int maecken, stellen ende ordonneren derselver extraordinaerlijck heeft gelaboreert, is denselven daervoren toegeleijt een gouden penninck weerdich vijff en twintich car. gulden voor eene vereeringh."

C. VAN MAANEN.

Annotatiën van Hoybergius (vgl. XII. bl. 273). JAC. VAN OUDENHOVEN maakt in de opdragt van zijn werk, *Een nieuwe ende vermeerderde Beschryvinge van de Meyerye van 's Hertogenbossche*, melding van de *Annotatiën* van HOYBERGIUS op de *Beschryvinge van 't Clooster Corsendonck*, door LATOMUM. Zijn die annotatiën gedrukt? vraagt v. H., en zoo ja, waar voorhanden? JOHANNES LATOMUS schreef *Corsendonca, Sive coenobii canonicorum regularium ordinis S. Augustini de Corsendoncq origo et progressus*, dat nog in hs. bewaard wordt te Brussel in de koninklijke boekerij, sub N°. 1279, zoo als de *Catalogue des manuscrits* (Bruxelles 1842), T. III. 2e part. p. 80, opgeeft. JOHANNES HOYBERGE, prior van Corssendonck, gaf het werk van LATOMUS met een vervolg en met annotatiën in het Latijn uit te Antwerpen 1644, 12°. Een exemplaar daarvan is in mijn bezit.

QUIESCENDO.

Predikanten bij de Waalsche gemeente te Sas van Gend (vgl. XII. bl. 271). V. D. B. verlangt iets omtrent hunnen kerkelijken levensloop te vernemen. Mij is omtrent den eersten, aldaar bij resolutie van de algemeene staten van den 21sten october 1654 aangestelden predikant JEAN CHARDEVENNE gebleken, dat hij, in 1650 bereids tot den predikdienst toegelaten, den 20sten december 1654 te Sas van Gend zijn werk aanvaardde, en in 1685 aldaar overleed. Zijn opvolger, ANDRÉ CORRÈGE, zette zijn werk voort tot 1691, het jaar van zijn overlijden. Na hem trad SAMUEL GIRAUT in dienst. Hij wordt in de handelingen der synode genoemd *un de nos pasteurs réfugiés*. Hij overleed in 1722. In 1723 werd hij opgevolgd door PIERRE HARENC, bereids vroeger predikant in de zoogenaamde gemeente van *l'Olive*. Deze werd in 1751 emeritus verklaard. Zijn opvolger was HENRI BARBIN, in 1735 predikant bij de waalsche gemeente te Montfoort, in 1744 bij die van Harderwijk, en van 1751 tot 1765, zijn doodjaar, te Sas van Gend. Op BARBIN volgde JEAN ISAAC SPORON, vroeger, in 1751, leeraar te Aardenburg, van waar hij in dezelfde betrekking in 1752 naar Suriname werd verplaatst. Van hier keerde hij in 1754 naar Aardenburg terug, om in 1766 den dienst te Sas van Gend te aanvaarden. Ook hier was zijn verblijf weder kortstondig. In 1768 vertrok hij naar Berbice, om bij de nederduitsche gemeente dienst te verleenen. Hij overleed in 1768. Over hem en zijne zonen, waarvan één waalsch predikant te Emden werd, geeft P. J. WENZ eenig berigt in *Reformations Jubelrede geh. zu Emden*, 1819, s. 138. Na SPORON vindt men PIERRE MONNET, die zijn dienst begon in 1768 en dien tot 1793 voortzette. Hij overleed den 4den april van genoemd jaar. Ten gevolge van de inbezitneming van Staatsvlaanderen door de Franschen in 1794, ging de waalsche gemeente geheel te niet.

QUIESCENDO.

Zeevaartkundige werken (vgl. A. R.). Voor mij ligt een werkje in kl. 8°., waaraan de hoofdtitel ontbreekt. Een kort woord »Tot den Leeser" wordt door den schrijver onderteekend: C. J. VOOGHT *Geometra*.

Het eerste gedeelte bevat eene reeks tafelen der zonsdeclinatiën, als ook der vaste starren, enz. met vele voorbeelden en figuren opgehelderd. Het tweede gedeelte is getiteld: »Almanach, na de nieuwste stijl, der 8 achtereenvolgende jaren, van 1692 tot 1700, gestelt op den meridiaan der Stadt Amsterdam." Het derde gedeelte heeft tot opschrift: »Een kort begrijp van alle Langs- en Dwarskoersen, van de Oosterse, Noordtse, Westerse en Straatse Schipvaart, enz." Het geheele werkje, groot 214 bladz., is gedrukt bij CASPARUS LOOTSMAN, te Amsterdam, 1693.

Nog ben ik in het bezit van een groot zeevaartkundig werk, in gr. folio, getiteld: *De nieuwe groote Lootsmans Zeespiegel, verlichtende de Noordsche en Oostersche Schipvaart*, enz. met eene menigte in den tekst gedrukte afbeeldingen van de kustlanden, nevens een uitgebreiden atlas kaarten van een geheel vel, alle ten dienste van de zeevaart. De eerste 3 deelen gesneden, gedrukt en uitgege-

ven door JOHANNIS LOOTS. De schrijver wordt niet genoemd.

Het vierde deel prijkt met een fraaie titelplaat, waarop onder anderen voorkomt een brandende turfstapel, als ook een goed geteekend portret van ARENT ROGGEVEEN.

De op de titelplaat gegraveerde titel luidt aldus:

Het Vierde Deel van de nieuwe Groote Zee-spiegel, sijnde het tweede deel van 't Brandende Veen, verligtende de Westkust van Africa, met een groot gedeelte van America, nevens d'onderbehoorende en daar tusschen liggende Eilanden. Beschreven door wijlen A. ROGGEVEEN. *Gesneeden, gedrukt en uitgegeven door* JOHANNIS LOOTS, *te Amsterdam.*

De gedrukte titel bevat, nevens het bovenstaande, nog een uitvoeriger omschrijving, met bijvoeging dat het werk van ROGGEVEEN is nagezien, vermeerderd en verbeterd door JOHANNIS VAN LOON. *Gesneden, gedrukt en uitgegeven door* JACOBUS ROBIJN, *te Amsterdam.*

Daarop volgt een opdragt aan »FREDERIK WILHELM, marckgraaf tot Brandenburg, des Heyligen Roomschen Rijckx, Erts Camerheer en Cheurvorst etc. etc."

Aan het slot van het derde deel wordt door C. LOOTSMAN aangekondigd *Een nieuw Graadboek*, op nieuw overzien en verbeterd door PIETER REMBRANDTSZ. NIEROP. Alsmede een *Luijwagen*, in quarto, inhoudende tafelen van den op- en ondergang der zon.

J. BOUMAN.

Michael Montferrat. In een resolutieboek van Bergen op Zoom vond ik het volgende:

Oct. 1631. »Alsoo MICHAEL MONTFERRAT deser stadt heeft vereert met twee Spaensche bouxkens rakende sijne bekeeringe van het Pausdom totte ware Christelijke Gereformeerde Religie wordt denselven daervoor toegeleyt de somma van twaalf car. gulden."

Wie was MICHAEL MONTFERRAT? Waar zijn die werkjes uitgegeven? Welke titels droegen zij?

C. VAN MAANEN.

Versje met de namen der amsterdamsche predikanten. Voor eenige jaren verscheen er een versje met de namen van al de destijds levende predikanten der nederd. gereformeerde gemeente te Amsterdam, beginnende

Eens bakte D[e] VIERVANT
Een allerbeste tullebant
Die al de broeders kwamen kijken, enz.

Wie kan het geheel mededeelen?

†.

W. de Swaan. Van dezen bezit ik een portret, borstbeeld regts, in effen onderkleeding, waarover met fluweel omzette tabbaard, in ovaal met zijn wapen, 1 en 4, drie eenden of zwanen, 2 en 1 natuurlijke kleur? op azuur, 2 en 3, drie palen van keel op goud.

Volgens ms. opschrift was hij dichter en geboren te Gouda. Wie berigt meer over hem aan D. F.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portretten van Glummer en Pylius (vgl. XII. bl. 277). Men vindt *Nav.* VI. bl. 378 vermeld, dat volgens *de Wapenkaart van Gelderland*, den 3den julij 1628 JOHAN GLUMMER raad en den 23sten november 1654 JOHAN GLUMMER (zonder twijfel een ander van denzelfden naam), extraordinair raad in den hove van Gelre en Zutfen was, en dat hun wapen in alles gelijk is aan dat van BRAKEL. BRAKEL voert op een veld van keel twee zalmen van zilver en negen herkruiste kruisjes van goud.

Portret van Klaas Verlaan. Ik bezit een portret, zwarte kunst, gr. fol., van een persoon in werkmanskleeding, uit het laatst der 17de of het begin der 18de eeuw, zijnde een kniestuk van voren, rookende uit eene goudsche pijp, welke hij in de regterhand houdt, terwijl de linker steunt op de heup.

Hij is gezeten voor een open raam, waardoor men eene bewolkte lucht en een water met een scheepje ziet, waarop eenige personen. De gravure is *avant la lettre*, maar met de pen is er onder geschreven: KLAAS VERLAAN, *Amstelhavenknecht.*

Gaarne wenschte ik den naam van den graveur te weten, alsmede of het portret niet tot de hoogst zeldzame behoort; terwijl eene aanwijzing omtrent den voorgestelden persoon mij eveneens welkom is. De geslachtnaam VERLAAN is, geloof ik, heden ten dage te Zaandam niet onbekend. B—s.

Theorbo (vgl. XII. bl. 244, 278). Welk muzijkinstrument wordt theorbo genoemd?

Zoo zeer de woordenboeken van den steller dezer vraag hem in den steek lieten, zoo zeer hebben mij de mijne geholpen.

In den *Grand Dictionnaire de Trevoux* komt eene zeer uitgebreide beschrijving voor van dit speeltuig: »Instrument de Musique, fait en forme de luth à la réserve qu'il y a deux manches dont le second qui est le plus long, soutient les quatre derniers rangs de Cordes pour faire les sons plus graves.

»La tuorbe est un Instument qui depuis environ 50 à 60 ans (dus in het begin der 18e eeuw) a succédé au luth, pour jouer les basses continues," enz. enz.

In den *Dictionnaire de l'Académie Française*

vindt men nagenoeg hetzelfde. — Desgelijks in het woordenboek van KRAMER, die de beschrijving van *Trévoux* schijnt overgenomen te hebben.

In den *Dictionnaire* van P. MARIN, *revu, corrigé et augmenté par* E. ZEYDELAAR et J. HOLTROP, Dordrecht, chez BLUSSÉ et fils 1810, wordt het speeltuig genaamd eene soort van luit.

In dien van A. BLUSSÉ desgelijks, en zoo ook in den *Dictionnaire*, uitgegeven la Haye et Amsterdam chez les frères VAN CLEEF, 1834.

In den *Nouveau Dictionnaire de Poche Français-Allemand de* KÖNIG, 1807, vindt men: *Tuorbe* (Théorbe) m. die Theorbe (Art Laute).

In den *Complete Dictionary English and German by* LUDWIG, Leipzig (BROCKHAUS) staat: *Theorbo* s. die Theorbe (Art Basslaute).

De *Nouveau Dictionnaire des Commençants Français-Latin*, geeft op: *Tuorbe* (instrument de musique). Oblongiore manubrio cithara. — NOËL desgelijks.

Eindelijk vindt men in de *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für gebildete Stände* de volgende beschrijving:

»*Theorbe* (Tiorba) ist ein der Laute zum Theil ähnliches Instrument, — (s. Laute) wenigstens was den Körper und den — wiewohl längern — Hals betrifft, daher es auch von den Italienern bisweilen Archiliuto genannt wird. Sie hat vierzehn bis sechszehn Chorsaiten, wovon die acht grossen Saiten im Basse zweimal so lang und dick sind, als die beider Laute. Dies Instrument, das jetzt ziemlich unbekannt geworden ist, brauchte man mehr zum Accompagnement, da hingegen auf der Laute auch Melodie gespielt wird, so wie denn auch das System der Theorbe fünf Linien mit ordentlichen Noten, hingegen das der Laute sechs und Buchstaben hat; auf der Theorbe ist keine sogenannte Gesangsaite (Chanterelle-Quinte) nöthig, wie bei der Laute, da jene eine Terz tiefer, von der ersten Saite angerechnet, anfängt. Auch giebt es *theorbirte* Lauten, wenn nämlich der sonst zurückgebogene Lautenhals gerade ausgeht, so dass sich die Basssaiten besser darauf schicken."

Het Verkeerbord (vgl. XI. bl. 270, 346; XII. bl. 22). Ik betuig den heeren W. D. V. en P. C. mijnen dank voor de bereidvaardigheid, waarmede zij aan mijn verzoek voldaan hebben, met de gestempelde houten schijven hunner verkeerborden in den *Navorscher* te omschrijven; insgelijks den heer C. G. B., die mij verpligt heeft met twee stellen dergelijke schijven mede te deelen (*). Dit spoort mij aan een zesde stel bekend te maken, dat de jonkheeren VAN DEN BOGAERDE onlangs te Brussel voor hun museum hebben verkregen. Dit stel bestaat uit zestien witte en vijftien zwarte schijven van beukenhout, elk 5,5 duim in doorsnede. De zwarte zijn alle vrij goed afgedrukt, de witte daarentegen zoo slecht, dat zij zonder de eerste bijna niet te beschrijven zijn. Van elken beeldenaar is er één wit en één zwart; doch N°. 10 bestaat uit twee witte en één zwarte, N°. 14 uit ééne zwarte en N°. 16 uit ééne witte schijf.

N°. 1. Voorzijde: *Carol. VI. d. g. rom. imp. s. r.* (sic) om het borstbeeld, rustende op kanonnen, vaandels, lansen, trompetten en pauken.

Keerzijde: *Leop. I. imp. rom. semp. Aug. vi Budam expugnat an. Chr.* 1686 $\frac{23}{2}$ *Au(gustus) Se(ptember)* daaronder het gezigt op de belegerde stad, waarboven een arend met een lauwertak in den bek.

N°. 2. Voorzijde: *Nunc iter accelerans jubeo tua tecta valere.* Een ruiter neemt afscheid van zijne schreiende vrouw, staande in de deur van haar kasteel.

Keerzijde: *Aquila illudit lunae.* De stad Weenen, waarboven een arend rustende op een halve maan. Onder de stad in een compartimentje op een krijgstrophee: *Vienna liberata a.* 1683 $\frac{2}{12}$ *S(eptembris).*

N°. 3. Voorzijde: *Defessus dulcem mavors petit ipse quietem.* De krijgsgod rustende op de wapenschilden van Duitschland, Frankrijk, Engeland, enz., waarboven drie geniën. In de afsnede: *Pax rijswicens* 1697.

Keerzijde: *Aquila rom. reserat budae portas.* De stad Buda, waarboven een victoriebeeldje. In de afsnede: *Anno* 1686. 2 *Sept.*

N°. 4. Voorzijde: *Fridericus rex. b. el. brn. p. p. Georg Lud. d. g. m. b. rex.* Borstbeelden van de koningen van Pruissen en Engeland.

Keerzijde: *Stanis. I. d. g. rex. poloniae.* De koning van Polen te paard, in het verschiet eenige vijanden vlugtende.

N°. 5. Voorzijde: *Carolvs VI. d. g. rom. imp. s. a. g. h. h. b. rex.* De keizer te paard.

Keerz.: *Eugenius Franciscus dux savoyen.* De hertog te paard, in het verschiet een belegerde stad.

N°. 6. Voorzijde: *Carolus VI. d. g. rom. imp. s .a. ger. h. b. r.* Borstbeeld des keizers.

Keerzijde: *S. Johannes nepomucenus.* Borstbeeld des heiligen.

N°. 7. Voorzijde: *Innocenti; XI. pont. maximus.* Borstbeeld des pausen.

Keerzijde: *S. S. superveniet tibi.* De boodschap des engels aan MARIA.

(*) Ik zie dat een zevental penningen, gelijk aan zijne schijven, in het penningwerk voorkomen van VAN LOON. Daar deze zeldzaam het metaal zijner afgebeelde medailles noemt, vermoed ik, dat hij eenige penningen naar de schijven van het verkeerbord heeft laten afteekenen. Penningkundigen zullen welligt deze gissing kunnen wederleggen of nader toelichten.

N°. 8. Voorzijde: *A. domino venit pax et victoria.* Ruitergevecht.

Keerzijde: *Stadt Namen.* Gezigt op de belegerde stad. Tusschen het randschrift het bostbeeld van den hertog van Beieren met *dux bavar.*

N°. 9. Voorzijde: *Gust. Adol. d. g. sue. got. et van. rex. vita fatoque triumpho.* De koning te paard. In de afsnede *M. B.*, denkelijk het naamcijfer des graveurs.

Keerz.: *Carol. XI. d. g. rex. sueciae.* SAMUEL zalft DAVID. Op een zonnestraal *ipse est.*

N°. 10. Voorzijde: *Louis le grand roy de France.* De koning te paard.

Keerzijde: *Argentina sub Imperio ac tutela Magni Ludovici Regis Galliae floreat.* Gezigt op de stad Straatsburg.

N°. 11. Voorzijde: *Robur meum canis interitus.* Eene chimera worstelt met een hond, daarboven het borstbeeld van den doge van Venetië met *Mar. ant. IV. Venetiae dux.* Beneden *M. B.* als N°. 9.

Keerzijde: Aan eene ronde tafel zitten eene dame en twee heeren die op het verkeerbord spelen. De eene heer rookt uit eene zoogenaamde duitsche pijp, voor den anderen ligt een kort pijpje.

N°. 12. Voorzijde: *Venetia triumphat in graecia.* Twee Grieken brengen aan de stedemaagd eene rol, waarop *S. Maura coron catamata navarino modone neapoli di Romania.*

Keerzijde: De stad Venetië, waarboven een engel, houdende een wimpel met *felicitas Venetiae.*

N°. 13. Voorzijde: Huwelijkspenning. *Servat servata.* Een jong paar staat aan het altaar, elkander de regterhand gevende, daaronder twee tortelduiven, en daarboven eene hand uit de wolken komende, op de wolken een bestraalde driehoek, het symbool der godheid.

Keerzijde: *Mens mento fronte manuque.* Een geharnast krijgsman omhelst een jongeling. (DAVID kenbaar aan de harp en JONATHAN.)

N°. 14. Voorzijde: *En elevato pede foramen.* Een geneesheer beziet den voet eener vrouw, die haar been opligt, door een aanzienlijk heer vastgehouden.

Keerzijde: *Acu laxata veste triumpho.* Een aanzienlijk heer neemt de maat van een kleedje aan eene dame, naast den heer staat CUPIDO met een el en eene kleedermakersschaar, beneden *M. B.* als N°. 9.

N°. 15. Voorzijde: Een jongman en eene jonge dame zitten naar een doornstruik te kijken, CUPIDO ter zijde: *Trau nicht es sticht.*

Keerzijde: Een officier wordt door een slecht meisje naar een ander voortgestuwd, die zegt *Accede*, hij antwoordt *erubesco.*

N°. 16. Voorzijde: *Sub aquilae rom. imp. alis quiesco.* De stad Neuremberg, waaronder in de afsnede *Noriberga urbium regina.*

Keerzijde: *Sic publica commoda stabunt.* De godinnen des vredes en der geregtigheid, kenbaar aan een palmtak en een weegschaal.

De heer H. C. STRIK VAN WIJK te Vierlingsbeek vestigde mijne aandacht op eene verzameling van reglementen voor verschillende kaart- en andere spelen, in 1751 te Amsterdam in 12°. uitgegeven, onder dezen titel: *Kort en grondig onderwijs van het alom vermaard en zeer vermakelijk voltespel, alsmede van het geestrijk spel, genaamt à l'hombre;* waarin twee reglementen voor het verkeerspel op rijm voorkomen, bl. 97—101 en bl. 135—142.

C. R. HERMANS.

Naamloos portret eens geleerden (vgl. A. R.). Indien de beantwoording dezer vraag den heer J. C. K. nog kan dienen, zoo deel ik hem mede, dat het beschrevene portret de afbeelding is van den bekenden F. HEERMANS, den schrijver der *Gulden Annotatiën*, en geëtst is door J. S(UIJDERHOEF).

D. F.

Het laatste oordeel door Lucas van Leyden geschilderd. Dit schilderstuk is na den beeldenstorm op het stadhuis geraakt, en wel door een' der burgemeesters, die het van een der plunderaars der Pieterskerk in 1566 had gekocht. (Volgens een verhaal van den beeldenstorm, door eenen priester der St. Pancras of Hooglandsche kerk beschreven, die daarvan getuige geweest is en waarvan een afschrift zich in het leidsche archief bevindt.)

Keizer RUDOLF II, een voorstander van kunsten en wetenschappen, wenschte in het bezit van dit schilderstuk te komen.

Omtrent het koopen of afstaan van dit schilderstuk zijn nog drie brieven aanwezig.

1. Een brief. van graaf SIMON VAN DER LIPPE aan prins MAURITS, in het Hoogduitsch, van den 11den mei 1602, waarin hij hem uit naam van den keizer verzoekt zijnen invloed aan te wenden om bedoeld schilderwerk van de regering van Leiden te bekomen.

2. Brief van prins MAURITS aan de regering van Leiden van den 1sten junij 1602, waarin hij schrijft, dat zijn cousijn, graaf SYMON VAN DER LIPPE, hem te kennen gegeven had, dat de keizer gaarne in het bezit wilde zijn van het *Laatste oordeel*, door mr. LUCAS VAN LEYDEN geschilderd.

3. Een brief van de staten generaal (get. AERSSENS) aan de regering van Leiden van den 30sten mei 1602, waarin gemeld wordt, dat de graaf VAN DER LIPPE, uit naam des keizers, het bedoelde stuk, »onder goede betaling", wenschte te koopen.

De som wordt niet vermeld, maar, volgens IMMERZEEL (*Levens der schilders*), wilde hij er zoo vele *ducaten* voor geven, als er op het schilderstuk gelegd konden worden. In de

vroedschapsresolutiën of andere registers der stad vindt men over deze zaak niets aangeteekend. Het verzoek des keizers, dat ook in de vergadering der staten generaal gebragt is geweest, moet daar bepaald van wege Leiden zijn afgeslagen, omdat het schilderstuk nog op het stadhuis te Leiden aanwezig is. ..ELSEVIER.

Portret van C. van Demmeltraadt (vgl. XII. bl. 277). In den *Catalogus Bibliothecae Medicae* CORNELII HENRICI À ROY (1830), komt in dl. V. bl. 2459, N°. 123 van de *Effigies* voor: DEMMELTRAEDT (C. V.), J. W. CASPARI *sc. fol. maj.* V. H.

Portret van mr. Gratianus Cornelij. Een fraai portret met het opschrift mr. GRATIANUS CORNELIJ, *S. Theolo. Baccalaureus Formatus, aeta. LI.* W. C. HEDA pinx. J. VAN VELDE sculp. C. KONING excudit, doet mij verlangen te weten wie die persoon was, van wien ik tot heden niets mogt vermeld vinden. Hij staat in biddende houding met neêrgeslagen oogen voor eene tafel waarop zijne handen rusten, die een opengeslagen boek vasthouden, en *profil* te zien; voorts het hoofd bezet met kort en dun haar, doch grooten baard, gekleed in mantel met omgeslagen kraag. Uit het vierregelig vers, onderaan gesteld, beginnende

»Die 't al ontfing in Danck."

en sluitende aldus:

»Van Danckbaerheyt vervult, te recht mocht *Danckaert* hieten."

is het te veronderstellen, dat hij ook onder den naam van DANCKAERT CORNELISZ zal bekend zijn geweest; en naardien de schilder HEDA te Haarlem werkte, is het te vermoeden, dat ook hij aldaar te huis behoorde of in betrekking geweest is. Wie kan en wil mij zeggen wat hier van is? Hij moge op wederdienst rekenen. V. D. N.

Portretten van Nassau Zuylestein. Kent iemand gegraveerde portretten van FREDERIK VAN NASSAU ZUYLESTEIN, gesneuveld in de verdediging van den post van Grevenbrugge in 1672, en van diens zoon, WILLEM graaf VAN ROCHEFORT, die in Engeland over den overtogt van WILLEM III onderhandelde en in 1708 overleed.

Op het huis Zuylestein berust een portret van een nog jeugdig man in harnas, met oranjestrik om den arm. Bij gebrek aan andere afbeeldingen is het onmogelijk uit te maken of de afgebeelde een der genoemde personen voorstelt. D. F.

TAALKUNDE.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden. Put Lut (vgl. XII. bl. 279). Bl. 280 worden de spreekwijzen: »kind van Naboth" enz. vermeld. Het verdient opmerking, van hoe uitgestrekten invloed de gemeenzaamheid onzer vaderen met den Bijbel op de volkstaal geweest is. Eene ontelbare menigte spreekwijzen zijn er door ontstaan. Het »kind van Naboth" is er een van, en misschien alleen om te rijmen op het »vroeg groot en toch zot," dat er op volgt. Zoo ook, als de onnoozele (niet: de »goedhartige") een »kalf" genoemd wordt bij vergelijking, moet MOZES er bijkomen, omdat de gemeenzaamheid met den Bijbel dadelijk aan *Exod.* XXXII: 20 deed denken. Uit dezelfde bron ook ontspruiten de »mutsaard (takkebos, niet mosterd) van ABRAHAM," met — hoewel verkeerde — toespeling op *Gen.* XXII: 3, 6, 7; de »MOZES en de profeten," waar de laatsten een eenvoudig aanhangsel zijn van *Moos* (geld in de jodentaal); het »zien van ABRAHAM" — alle t. a. pl. vermeld, en bij welke eene menigte andere zouden kunnen gevoegd worden. Men denke slechts aan: »eene arke NOACHS", voor: eene verzameling van allerlei ongelijksoortige bestanddeelen; »met iemands kalf ploegen" (*Rigt.* XIV: 18); »SALOMO'S (kat, die van) wijsheid (van de trappen viel)" en eene menigte andere. Het laatst aangehaalde is een van die »uijen", op welke de volkstaal in zulke gevallen onbegrijpelijk gretig is; b. v. »Mannen broeders, zeî PAULUS en 't waren alle oude wijven."

Wijlen de hoogl. HERINGA moet eene — ik meen Nuts — voorlezing over het gebruik der bijbeltaal in de volkstaal in zijnen *Kerkelijken Raadvrager en Raadgever* hebben geplaatst, doch ik heb dat werk niet bij de hand. Het eene en andere levere intusschen nieuw bewijs voor hetgeen de redacteur aan het slot zegt, dat het volk er dikwijls behagen in schept een gezegde uit zijn verband te rukken, en er geheel willekeurig de beteekenis aan te geven die het goed vindt.
H. M. C. V. O.

[De voorlezing van HERINGA is herdrukt in het *Archief voor Taalkunde* van DE JAGER, dl. I. bl. 3 en verv.]

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden (vervolg van XII. bl. 279). *Het is een kerel als Kas.* De heer HARREBOMÉE geeft in zijn *Spreekwoordenboek*, dl. I. bl. 106, dit spreekwoord op deze wijze op: *het is een man als Cats, en Cats was een vent als een onderdeur*, en voegt er de volgende verklaring bij: »CATS was de man van 't volk. Zijn naam heeft dus zeer zeker tot persiflage aanleiding

gegeven, althans men duidt door dit spreekwoord iemand aan, die klein van gestalte is." Omtrent de beteekenis dezer spreekwijze ben ik het met den heer HARREBOMÉE eens, ook ik heb die altijd op iemand die klein van persoon was hooren toepassen; omtrent den vorm en den oorsprong echter ben ik van een ander gevoelen. In Friesland heb ik altijd hooren zeggen: *het is een kerel als Kas en Kas was een vent als een onderdeur;* te Amsterdam, *het is een kerel als Kas, en die kwam van onderen en van boven uit zijn broek.* Dit verschil doet mij vermoeden, dat het met deze spreekwijze gegaan is, zoo als met veel andere, dat men er namelijk, om haar duidelijker of aardiger te maken of om welke andere reden ook, later iets heeft bijgevoegd wat er oorspronkelijk niet toe behoorde, dat zij dus in den beginne alleen bestaan heeft uit wat nu het eerste gedeelte is, *het is een kerel als Kas.* Maar wie is *Kas?* Is het vader CATS, zoo als de heer HARREBOMÉE meent? Ik geloof het niet. Want ik heb altijd hooren zeggen: *het is een kerel als Kas*, niet *als Cats*, en dat niet enkel te Amsterdam, waar men, zoo als in geheel Holland de *t* vóór eene *s* dikwijls weglaat en spreekt van *koes, mus, groos, hossen, klessen* voor *koets, muts, grootsch, hotsen, kletsen*, maar ook in Friesland, waar die *t* altijd zeer duidelijk wordt uitgesproken. Bovendien CATS was wel bij onze voorouders als dichter hoog in eere, maar hij heeft niet uitgemunt in datgene, waarom men iemand in onderscheiding van anderen, een *kerel* noemt, in ligchaamsgrootte, spierkracht, stoutheid, vastberadenheid en vaardigheid in het handelen. Daarentegen ontbraken deze hem ook weder niet zoo zeer, dat men hem *per ironiam* een *kerel* zou noemen. Wij moeten hier dus lezen *Kas*, niet *Cats*. Maar aan welken *Kas* moeten wij dan denken? Ik geloof dat men in den beginne aan geenen persoon gedacht heeft. In de XVIIde eeuw treffen wij, meermalen eene uitdrukking aan *als kaks*, in dezelfde beteekenis waarin men nu zegt *kwansuis*. Er wordt mede te kennen gegeven, dat iets wel schijnt zoo te wezen, maar inderdaad zoo niet is of dat men den schijn aanneemt van iets te doen wat men toch inderdaad niet doet. Zoo lezen wij bij HOOFT, *Warenar* (BILD.) dl. I. bl. 209:

Men zalder als kacx t' aevont op het hylik zitte,
En de vrienden als dan tot de bruit worden vergaert.

dat is: de familie zal ten huize van de bruid zamenkomen om het huwelijk in orde te maken, doch alleen voor de leus, want het huwelijk is al lang klaar. Ald. bl. 219,

Dat blijkt an dezen Rijkert, die staet als kacx nae de meit,
Maer hy heeft 't et er voorzeeker op toe eleit
Om me de pot behendigh t' ontmorssen.

dat is: Rijkert houdt zich alsof het hem om mijne dochter te doen is, maar inderdaad is het hem te doen om mij de pot met goud te ontkapen.

BREDERO, *Klucht van de koe*,

En dese guytse Wisselaers, die dus onder haer vieren loopen,
Die komen als ick, met een degelijck kleed onder 't volck,
En een is, als kacx een Fransman, en 't ander is zijn Tolck.

dat is: de eene doet zich voor alsof hij een Franschman, de andere alsof hij de tolk van dezen is. — Meer voorbeelden vindt men bij DE VRIES op *Warenar*, bl. 132, DE JAGER, *Magaz.* II. bl. 500, 501, en OUDEMANS, *Woordenboek op Bredero*, bl. 18.

Oorspronkelijk nu, vermoed ik, zal de spreekwijze geluid hebben *hij is een kerel als kaks*, d. i. hij doet zich voor als een kerel, hij wil voor een kerel gehouden worden en toch is hij het niet. Maar later kwam er verandering in de uitspraak: men zeide niet meer *als kacx* maar *als kas.* Dit gaf reeds dubbelzinnigheid. Van nu af kon men de spreekwijze opvatten, alsof daarin van eenen zekeren KAS (KASPER) gesproken werd. Nog later raakte de uitdrukking *als kas* in onbruik. In Noordholland leeft zij nog voort, maar elders heb ik haar nooit hooren bezigen. Toen het er zooverre mede gekomen was, kon men bijna niet anders dan *kas*, in de spreekwijze *een kerel als kas*, voor eenen persoonsnaam houden, en om duidelijker te doen uitkomen, waarin de persoon op wien men deze spreekwijze toepaste met dien KAS over een kwam, voegde men er bij, *en die kwam van onderen en van boven uit zijn broek* of *en* KAS *was een vent als een onderdeur*. Hier bleef het niet bij. Er waren er die van dezen KAS meer wilden weten. Hij moest, dachten zij, een bekend persoon zijn, anders zou die spreekwijze zijnen naam niet vereeuwigd hebben. En dit deed hun de ongelukkige gissing wagen, dat men hier op JACOB CATS het oog had. Ik noem het eene ongelukkige gissing, want ons volk kende CATS te goed om te meenen dat hij een man was geweest *als een onderdeur* en had te veel eerbied voor hem om van hem de flaauwe aardigheid te vertellen dat hij *van onderen en van boven uit zijn broek kwam.* Dat die gissing ontstaan is in een deel van ons land waar men van *mussen* en *schaassen*, *koessiers* en *messelaars* spreekt is duidelijk. Nog ten huidigen dage zal zich geen Fries, die *s* en *ts* behoorlijk onderscheidt, laten wijs maken, dat het vader CATS is wien men in deze spreekwijze laat optreden.

Aan dat willen terugvinden van bekende personen in spreekwoorden en spreekwijzen hebben wij ook de verklaring te danken, welke de heer HARREBOMÉE geeft van de spreekwijze *hij domineert als Bouwens geest.* Hij teekent daarbij dit aan »hij domineert of overheerscht anderen door de wijze waarop hij zijn gevoelen te kennen geeft, even gelijk LEENERT BOUWENS deed. Deze, vroeger rederijker, werd

in 1551 oudste bij de Doopsgezinden. Een man van gestrenge beginselen, deed hij zich, op verschillende plaaten, als ijverig evangeliedienaar kennen, waarin hij zoo bezig was, dat alleen door hem ruim 10 duizend personen zijn gedoopt. Daar men de Doopsgezinden met de Wederdoopers verwarde, hebben zij eene bloedige vervolging moeten verduren. Dit maakte hen naauwgezet, maar gestreng jegens dezulke, die niet in allen deele met hen overeenstemden, over wie het banvonnis werd uitgesproken. In het bannen overtrof BOUWENS al zijne tijdgenooten, en bragt het daarin zelfs zoo ver, dat hij eene vrouw wilde bannen omdat zij haren gebannen man niet wilde verlaten." In mijne beoordeeling van het *Spreekwoordenboek* in de *Vaderl. Letteroefeningen* van 1859, bl. 575, heb ik aangewezen, dat deze verklaring niet juist is. Tot mijne verwondering antwoordde de heer HARREBOMÉE daarop in de bijlage bij de 4de en 5de aflevering van het tweede deel: »De heer LEENDERTZ noemt het »eene zeer ongelukkige gissing" dat ik in dit spreekwoord LEENERT BOUWENS heb aangewezen als den man die »zou gemeend zijn;" want »hij was de man niet, die zoo zeer de aandacht des volks trok, dat het in zijne spreekwijzen zijnen naam zou vereeuwigen." Dat is eene zeer ongelukkige conclusie: het volk heeft wel andere personen in zijne spreekwoorden opgenomen, dan een man, die alleen 10 duizend personen doopte, en die zulk een baas was in het bannen, dat hij al zijne tijdgenooten daarin overtrof. Is het LEENERT BOUWENS niet, wie is het dan? Dit zegt de heer LEENDERTZ niet." Tot mijne verwondering, zeg ik, las ik dit, want vooreerst heb ik niet beweerd, dat LEENERT BOUWENS een te weinig bekend of beroemd persoon was om in eene spreekwijze voor te komen. Men behoeft daartoe niet bekend of beroemd te zijn. Integendeel terwijl de spreekwoorden en spreekwijzen van een groot aantal uitstekende mannen zwijgen, spreken zij dikwijls van zeer onbeduidende personen. Hoe het komt? omdat het volk in zijne spreekwoorden opneemt al wat in groote mate zijne aandacht trekt, en is dit somtijds iets inderdaad merkwaardigs, somtijds ook is het iets wat weinig te beduiden heeft. En ik geloof dat elk, die het karakter van het nederlandsche volk met aandacht heeft gadegeslagen, en begrijpt hoe spreekwoorden en spreekwijzen ontstaan, mij toestemmen zal, dat LEENAERT BOUWENS de man niet was om daartoe stof te leveren. Maar ten-anderen en vooral verwondert het mij, dat de heer HARREBOMÉE van de drie bewijzen die ik gegeven heb slechts dit ééne, verreweg het minst afdoende, heeft vermeld, maar van de beide andere, die de zaak buiten twijfel stellen, heeft gezwegen. Misschien ligt de schuld bij mij, die in eene beoordeeling van een groote verzameling spreekwoorden mij niet lang genoeg bij een enkel kon ophouden om mijne meening duidelijk uiteen te zetten. Ik heb dan in de eerste plaats opmerkzaam gemaakt op het woord *domineren*. De heer HARREBOMÉE neemt dit in de beteekenis van *overheerschen*. Zeker zou het latijnsche *dominare* dat kunnen beteekenen. Maar men weet toch, dat bastaardwoorden in onze taal wel eens heel wat anders beteekenen, dan in de taal waaruit zij genomen zijn. Zoo is het met *domineren*. Het beteekende in de 17de eeuw niet *heerschen*, maar *zich woest*, *ruw*, *baldadig gedragen*, *de beest spelen*, *op zijn poot spelen*. Zoo zegt b. v. PIETER JANSZ TWISCK, *Ondergangh der Tyrannen* (Hoorn 1620), bl. 1257. »In dese tijdt soo voor en na, heeft desen wreeden Tyran PIETER TITTELMAN, Deken van Ronsen *ghedomineert*, is gheweest den voornaemsten Inquisiteur in Vlaenderen, die veel menschen om de Religie omgebraght heeft;" en bl. 949 zegt hij van paus LEO X: »Hem wierden veel feylen (ook na het ghetuyghenisse van de Catholijcke Schrijvers selven) toegheeygent, als dat hy hem tot des lijfs wellusten ganschelijck over-ghegheven heeft, gulsich, onmatich, hem behelpende met groote bancketten, snarenspel, muzijcken, jaghen, voghelen ende sulcke *dominatie* meer." In deze zelfde beteekenis is *domineren* in Noordholland nog in gebruik: in die van *heerschen* is het mij nooit voorgekomen. Maar ik heb nog eene aanmerking, die althans niet minder afdoet. In de 16de eeuw niet alleen, maar nog lang daarna hadden hier te lande de niet adellijken nog geenen familienaam. Zij hadden slechts éénen naam, en voegden, om zich te onderscheiden van anderen, die denzelfden naam droegen, dien van hunnen vader er bij. De man, wien de heer HARREBOMÉE in deze spreekwijze meent weder te vinden, heette eenvoudig LEENART, zijn vader heette BOUWEN en om niet met andere LEENARTS verward te worden, noemde hij zich LEENART BOUWENS, d. i. de zoon van BOUWEN. En noemde men, waar geene vreeze voor verwarring bestond, iemand dikwijls alleen bij zijnen eigenen naam, nooit noemde men hem alleen bij dien zijns vaders. Stonden de mannen van de 16de eeuw uit hunne graven op, zij zouden hartelijk lagchen om de onkunde der auteurs van biographische woordenboeken en registers, die ons LEENART BOUWENS en WILLEM BEUKELSZOON op de *b* en MENNO SIMONS op de *s* laten zoeken. BOUWENS, zonder meer, kan dus LEENART BOUWENS niet zijn. Ten slotte verlangt de heer HARREBOMÉE dat ik zeggen zal, wie dan die BOUWENS, in deze spreekwijze vermeld, is. Gelukkig kan ik aan dat verlangen voldoen en dat ik het kan, heb ik aan den heer HARREBOMÉE zelven te

danken. In eene vroegere aflevering (n°.1—3 van het 2de deel) vermeldt hij de spreekwijze: *het spookt als Bouwens geest* en voegt er bij: In »de *Beschr. v. Heusden*, f. 52, leest men volgens V. ALKEMADE: »Gedurende den Geldersen oorlogh, die a°. 1497 begon en 1528 eyndigde, vielen de Geldersen onder haren overste BOUDEWIJN in 't land van Heusden, maer wierden daer geslagen en begraven, welke plaets *Boudewyns Kerkhof* genoemd is, daermen seyde, dattet vreeslijk spookte, waervan dit spreekwoord in de wereld is gekomen." Mij dunkt, na hetgeen ik aangaande de beteekenis van het woord *domineren* gezegd heb, ziet ieder, dat *hij domineert als Bouwens geest* en *het spookt als Bouwens geest* ééne en dezelfde spreekwijze is, en dat wij hier niet te denken hebben aan LEENART BOUWENS, maar aan den gelderschen overste BOUDEWIJN of BOUWEN, wiens geest in het begin der 16de eeuw op een kerkhof in het land van Heusden spookte (of, wat hetzelfde is, domineerde) en dat mogelijk nu nog wel doet.

P. LEENDERTZ WZ.

Sucrioen (vgl. XI. bl. 315, XII. bl. 221). Door *sucrioen* verstaat men *gewone zomergerst*. CATS zegt dan ook ter plaatse, aangehaald XI. bl. 315, dat, wanneer het koolzaad mislukte, hij zijne polderlanden bezaaide met wintergerst of vlaamsche sucrioen. Ontdekte men in den nawinter dat het koolzaad bevroren was, dan werd het uitgeploegd en het land met maartsche gerst bezaaid, maar openbaarde zich het verlies van het zaad eerst in het voorjaar, zoo als zeer dikwijls het geval is in geheel nieuwe polders, dan nam men de toevlugt tot zomergerst. Die zelfde wijze van cultuur wordt heden nog gevolgd.

Mallemolens (vgl. XII. bl. 222). In de staten van verscheidene takken van den nederlandschen koophandel, voorkomende in de *Nederlandsche Jaarboeken* (1775 tot 1788), worden onder de ingevoerde katoenen lijnwaden genoemd *Mallemolens*. Indien S. J. het genoemde werk gelieft in te zien, zal hij zijne vraag volledig beantwoord vinden.

Commiesbrood (vgl. XII. bl. 27, 152, 246). Hetgeen door A. BR. wordt gezegd, geloof ik dat juist is.

Volgens het *Groot Militair Woordenboek* van den kolonel DIBBETZ, waren de kommiezen van de magazijnen belast met de levering van het commiesbrood, en naar luid van de instructie voor die kommiezen van 15 julij 1605 waren zij verpligt: »te nemen den prijs na advenante het Gewigte, en hetzelve confererende met het Gewigte en prijs dat het Koopbrood in de bakkershuizen is wegende en geldende, zullen na advenant van dien op haren Eed den prijs maken ende in de forten daer geene andre bakkers zijn sullen den prijs nemen naer advenante het Gewigt in de naeste Stad."

Men raadplege het genoemde werk op het woord *Commiesbrood*.

Arikater (vgl. XII. bl. 28, 152). Tot voor 60 jaren werden in het algemeen bij de landlieden in westelijk Staatsvlaanderen schoengespen gedragen van denzelfden vorm als die welke nog in Walcheren en Zuidbeveland in gebruik zijn. Toen evenwel veranderde de mode, en de landlieden namen den vorm der gespen aan die in andere standen gedragen werden, en die men noemde »gespen à la Henri quatre." Deze benaming scheen wat omslagtig, althans de nieuwmodische gespen werden »arrikatersche gispen" genoemd. Ofschoon zoo als ik zeg 50 à 60 jaren geleden, hoor ik nog de keukenmeid mijner ouders tot mij zeggen: »'k 'en men ouwe gispen vermangeld tegen een paer arrikatersche, en ik 'en maar vuuftien paauwen moeten toeleggen." (Een paauw was een vlaamsche schelling).

Zeglis en Omval. De vaart tusschen de voormalige Voor- en Schermeer, nu een deel van het Noordhollandsche kanaal (eertijds eene natuurlijke verbinding tusschen beide genoemde meren), wordt sedert onheugelijke jaren het Zeglis genoemd. Van waar die benaming? En wat beteekent het woord Omval? Eene buurt vooraan in den Schermeer, waar het kanaal zich wendt wordt alzoo genoemd. De Omval aan den Amstel is mede bekend. Zijn daar, door een bogt in den weg, meermalen rijtuigen omgevallen, of ziet het op het om- of liever overvallen van het zeil der vaartuigen?

Zucht tot beknoptheid leidt soms tot duisterheid of verwarring. VAN KAMPEN in zijne *Staat- en Aardrijkskundige Beschrijving der Nederlanden*, bl. 448, sprekende van het hertogdom Bouillon, zegt, na te hebben verhaald, dat dit hertogdom in 1672 door koning LODEWIJK XIV aan DE LA TOUR D'AUVERGNE was afgestaan, »sedert dien tijd tot de omwenteling bleef dit Huis in het bezit, doch werd toen, *even als alle adellijke geslachten in en omtrent Frankrijk* van hetzelve verstoken." Zoo als het daar staat hebben al de adellijke geslachten in en omtrent Frankrijk, eigenaren van het hertogdom Bouillon moeten zijn, anders konden zij na de omwenteling niet verstoken worden van het bezit. En dat wordt toch niet bedoeld.

S. S. S.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Afstammelingen van Jan en Cornelis de Witt (vgl. A. R.). In de *Haarlemmer Courant* van 20 aug. 1859, N°. 195 stond het volgende.

Familie DE WITT.

»Al degenen, welke in familierelatie mogen staan of betrekking hebben op de, den 20sten Augustus in den jare 1672 te 's Hage overledene broeders CORNELIS en JAN DE WITT of volle neef GYSMARUS DE WITT en aanverwandten, of aangaande het leven, sterven, begrafenis of waar de lijken zich bevinden eenig berigt of mededeeling kunnen geven, worden in het belang dier familie dringend uitgenoodigd, daarvan zoo spoedig mogelijk opgaaf te doen onder letter X aan den boekhandelaar H. C. SUSAN CHZOON te 's Hage."

Mij is bekend dat daarop geantwoord is van de zijde eener familie, die met bovengenoemde vermaagschapt was. Denkelijk hebben meer geslachten zulks gedaan en het beste wat ik er op weet is, dat men door middel van den boekhandelaar SUSAN verneme wie de inzender dezer advertentie was, die dan in het bezit der antwoorden is, of toch aanduiding kan doen waar zij gebleven zijn.

In de »*Mededeelingen van de Vereeniging tot beoefening der geschiedenis te 's Gravenhage*, 1ste afdeeling," vond ik, dat op den 1sten april 1861 te Dordrecht overleed MARIA DE WITT, weduwe van wijlen mr. HERMANUS PIETER HOOG, in den ouderdom van 83 jaren, zijnde de laatste afstammeling der gebroeders JAN en CORNELIS DE WITT. Misschien weet iemand wie der erfgenamen hare papieren verkreeg.

CONCHA.

Geslacht Quekel (vgl. XII. bl. 93, 124, 184). BALEN maakt gewag van eene Quekelskapel (bl. 132) in het Augustiner klooster te Dordrecht, aldus genoemd naar HENDRIK QUEKEL, rekenmeester der grafelijkheid en domeinen aldaar (1472). Hij stichtte deze kapel in 1457 (zie SCHOTEL, *Het klooster, het hof en de kerk der Augustijnen te Dordrecht*, 1861). In deze kapel hebben de kwartieren gehangen van WILLEM VAN BEVEREN en wel als volgt:

BEVEREN.	EIJNDE.
VALET.	COEL.
MUYS VAN HOLY.	SANDELING.
QUEKEL VAN WIELDRECHT.	OEM.

Verder komt op de lijst der broederen van het Minnebroederklooster te Dordt ook circa 1500 een HENRIC QUECKEL voor, en vindt men onder de leden der broederschap van St. Anthonis aldaar HUGO QUECKEL, terwijl JACOB QUECKEL in 1336 baljuw van Zuidholland was, en als zoodanig wegens ongeoorloofde afpersing van een koe op last van graaf WILLEM III van Henegouwen onthoofd werd.

CONCHA.

MENGELINGEN.

Zonderlinge drukfout (vgl. A. R., XII. bl. 255). In het onlangs verschenen tweede stuk van het *Handboek der Aardrijkskunde*, uitgegeven door de Maatschappij tot nut van 't algemeen, heeft de schrijver op bl. 26 waarschijnlijk geschreven: »De warmtelijn van het vriespunt schijnt de westkust van Am. te snijden tusschen de baai van Bristol en Norton-Found", en met dit *Am.* bedoeld Amerika. De letterzetter evenwel, een inwoner van Amsterdam, en daar wel denkelijk geboren en opgevoed, niet begrijpende dat hier sprake was van de ijzige poolstreken, heeft zonder twijfel gemeend dat dit *Am.* niet anders dan eene verkorting van *Amsterdam* kon zijn, en de amsterdamsche corrector insgelijks, met dat gevolg dat op de genoemde bladzijde te lezen staat: »De warmtelijn van het vriespunt schijnt de westkust van Amsterdam te snijden tusschen de baai van Bristol en Norton-Found."

---

*Onweders en zware regen kort na of gedurende bataille*s. Naar aanleiding van hetgeen daaromtrent te lezen is in den *Spectator*, bl. 116, 10 mei 1862 en de vraag daartoe betrekkelijk aldaar te vinden, deelen wij uit een boekje: *Nieuwe Bijzonderheden aangaande het gevecht op Doggersbank voorgevallen 5 Augustus* 1781. Amst. z. j. bl. 22, het volgende mede:

»Den 6 Augustus ... veranderlijke en buijige lucht, met *donder*, *sterke weerlicht* en *reegen*. Den 5den was de wind Z. W. t. Z. Den 6den O. t. Z. à N. O. en O.

J. D.
L.

De Heiligen (vgl. A. R. XII. bl. 32, 188). *H. Hubertusdag* (vgl. A. R. XI. bl. 186, XII. bl. 32, 188). De heer G. P. ROOS zal het misschien niet onaardig vinden te weten welke heiligen men te Rome vereert op de dagen door hem genoemd:

16 maart. Feestdag van st. FELIX den martelaar in S^a^. Praxeda, waar zijne reliquiën zijn.

1 junij. Feestdag van st. THEOBALDUS.

3 augustus. Feestdag van de vinding van 't ligchaam van STEPHANUS, den martelaar;

wordt ook gevierd in st. Laurens buiten de muren [van Rome].

15 september. Octaaf van O. L. V. geboorte en feest in hare kerken.

1 november. *Allerheiligen feestdag;* een kardinaal bisschop zingt de mis in de pauselijke kapel van 't apostolisch paleis. Nadat paus BONIFACIUS IV (608—615) aan de h. Maagd en aan al de heiligen het Pantheon gewijd had, dat meer dan zes eeuwen te voren door AGRIPPA aan JUPITER en aan al de goden was geheiligd geworden, stelde hij allerheiligen in op den 12 mei, doch paus GREGORIUS IV (827—844), dezen dag door de geheele Christenheid doende aannemen, stelde hem op den 1sten november.

Ook viert men dan den feestdag van den h. CESARIUS in zijne kerken.

2 november. *Allerzielen feestdag;* de kardinaal groot-biechtvader zingt dan de mis in de pauselijke kapel van 't apostolisch paleis. Wanneer de paus de vesper en de vroegmetten der dooden bijwoont, is hij gekleed in violet met een omgekeerde monnikskap op 't hoofd. Den laatsten tweeden november van de Xde eeuw (999) voerde ODILO, abt van Clugny, den allerzielendag in zijn bisdom in, hetgeen spoedig door de geheele Christenheid gevolgd werd.

3 november. Feestdag van st. MALACHIAS en st. HUBERTUS, abt der Cistertiensen.

4 november. Feestdag van KAREL BORROMEUS, kardinaal.

F. CALAND.

Urk (vgl. XII. bl. 222). De heer J. H. VAN LENNEP zal in het werkje van professor HARTING, getiteld *Het eiland Urk, zijn bodem, voortbrengselen en bewoners*, bevattende 75 bladzijden, een plaat, kaart en doorsneden, uitgegeven in 1853 bij VAN PADDENBURG EN COMP. te Utrecht veel wetenswaardigs omtrent dat eiland kunnen vinden.

J. H. VAN GEUNS.

Joodsche makelaars. In het *Stedelijk Adresboekje* der stad Amsterdam werden vroeger, en nog in deze eeuw, de *joodsche makelaars* afzonderlijk vermeld. Tot hoe lang heeft dat zonderling gebruik plaats gehad? ? ? ? [3].

Practiseerende boekhouders. In den »Naamwijzer van de Ed. Gr. Achtb. Heeren Regeerders (*sic*) der Stad Amstelredam desjaars 1791, alsmede van eenige bedienden (*sic*) derzelve," komt eene lijst voor van *practiseerende boekhouders.* Het schijnt een stedelijk officie te zijn geweest. Bij sommige namen is gevoegd: »translateert *Frans, Hoogduyts, Deens, Zweeds* enz." Wat was dit voor een officie? Op de voormelde lijst komen vier en vijftig namen voor, waaronder zeer bekende. Onmiddellijk volgt op die lijst, de lijst der deurwaarders.

? ? ? [3].

Bloemmarkt te Amsterdam. In een adresboekje van den jare 1791, vind ik het adres van een, later beroemd, geneesheer aangewezen, »Pijpenmarkt het 3de huis van de Bloemmarkt." Waar was dan toen de *Bloemmarkt?* ? ? ? [3].

Fluweele burgwal te Amsterdam. Ik meende dat dat gedeelte van de Oudezijds voorburgwal, hetwelk tusschen de Hoogstraat en Stoofsteeg ligt, in het laatst der vorige en in het begin van deze eeuw *Glasmarkt* werd genoemd, en dat de *Fluweele burgwal* zich bepaalde tot het gedeelte tusschen den Grimburgwal en de Agnietenstraat. Maar nu vind ik in voormeld adresboekje van 1791, van de *Fluweele burgwal over de Pijlsteeg* melding gemaakt. Tot hoe lang heeft dat gedeelte van den O. Z. Voorburgwal den naam van Fluweelen burgwal gedragen? In WAGENAARS tijd schijnt de geheele oostzijde van den O. Z. Voorburgwal, van den Grimburgwal tot aan het Vredenburgerstraatje, onder den naam van *Fluweelen burgwal* te zijn bekend geweest. Zie *Beschrijving van Amsterdam*, in 8°. Iste dl. bl. 184. ? ? ? [3].

Triolet van het solitairspel (vgl. XII. bl. 190). Eene verklaring hiervan vond ik in het *Nieuw Nederl. Magazijn* van 1851, bl. 127. Het spel, waarvan aldaar gesproken wordt, is niet het gewone solitairspel met 33 gaatjes, in den vorm van vier vierkanten (zie fig. 2) maar een regelmatige achthoek met 37 gaatjes (zie fig. 1).

Het triolet is die wijze van spelen waarbij de pennetjes in de orde blijven staan, zoo als op fig. 3 is aangewezen.

Men neme hiertoe pion N°. 19 weg.

Spring van 6 op 19	19 op 17	8 op 21
10 — 12	16 — 18	32 — 19
19 — 6	30 — 17	28 — 26
2 — 12	21 — 19	19 — 32
4 — 6	7 — 20	36 — 26
17 — 19	19 — 21	34 — 32
31 — 18	22 — 20	

De figuren 4 en 5 zijn ook bijzondere wijzen van spelen.

N°. 4 vind ik genoemd: De lezer in 't midden zijner hoorders.

Neem N°. 19 weg.

Spring van 6 op 19	26 op 24	14 op 28
4 — 6	35 — 25	27 — 29
18 — 5	24 — 26	19 — 21
6 — 4	27 — 25	7 — 20
9 — 11	33 — 31	21 — 19
24 — 10	25 — 35	
11 — 9	29 — 27	

N⁰. 5 heet corsaire of kaper.

Neem N⁰. 1 weg.

Spring van 10 op 1	14 op 12	22 op 30
9 — 11	28 — 14	27 — 13
24 — 10	26 — 28	29 — 27
4 — 17	36 — 26	26 — 28
23 — 9	3 — 13	34 — 21
12 — 10	13 — 27	37 — 27
9 — 11	15 — 13	30 — 32
18 — 5	12 — 14	
1 — 11	8 — 21	

Er blijven nu 11 pennetjes over: N⁰. 2, 6, 11, 17, 25, 27, 21, 13, 19, 32 en 35.

De negen middelste worden achtereenvolgens door N⁰. 2 geslagen, die op zijne beurt door N⁰. 35 wordt weggenomen. N⁰. 2 heet de Kaper.

Fig. 1.

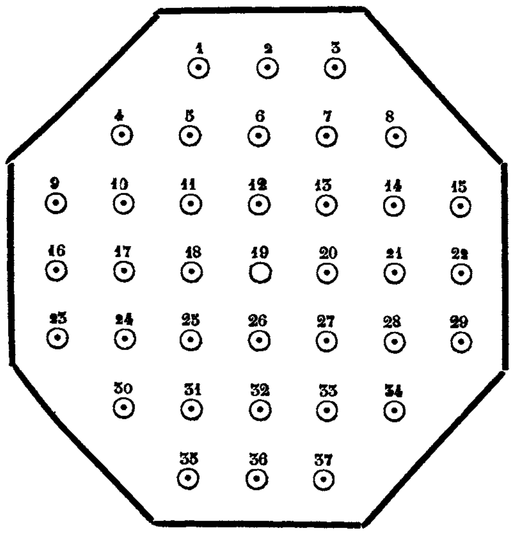

Fig. 2.

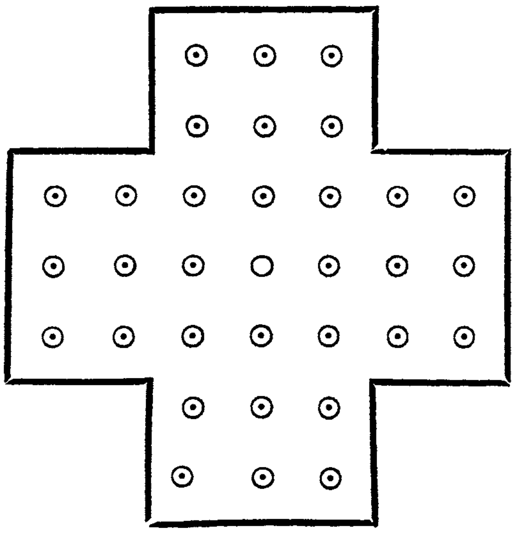

Fig. 3.

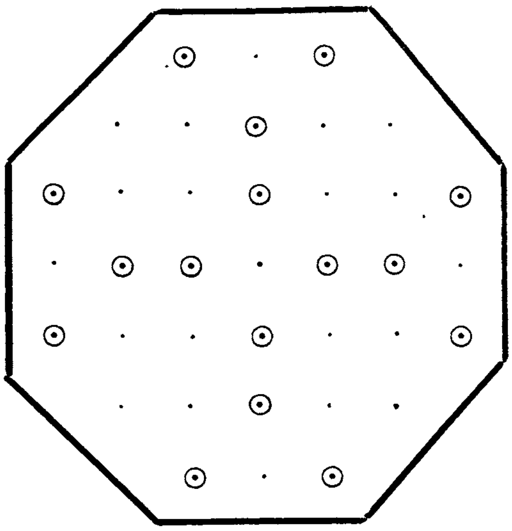

Fig. 4.

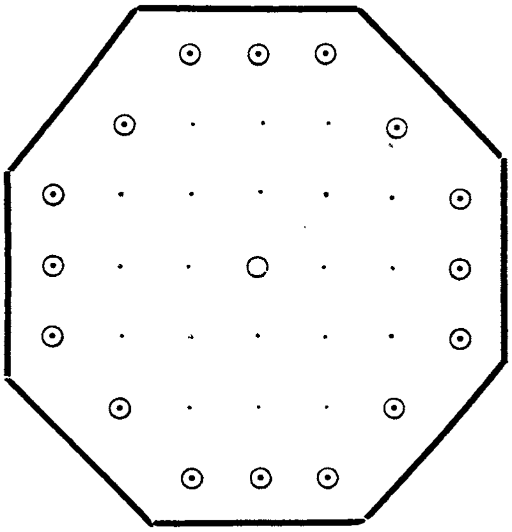

Fig. 5.

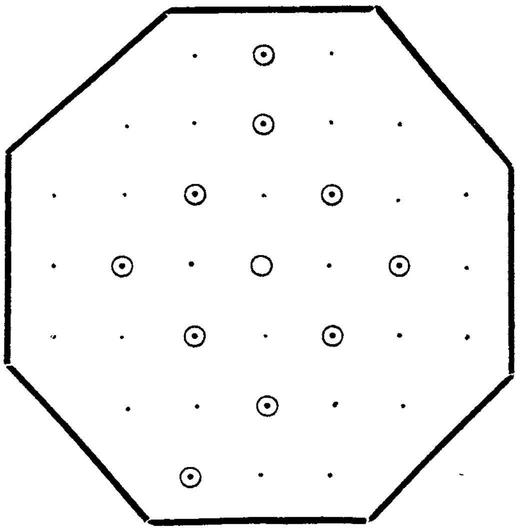

L. G. B. B......s.

GESCHIEDENIS.

Pruiken (vgl. XII. bl. 232, 289). Indien N. N. zich de moeite geeft het onderstaande stuk te lezen, zal hij de voorgestelde vraag vrij volledig beantwoord vinden, in allen gevalle is het eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der pruiken. *Trévoux* in voce *Perruque*, behandelt het onderwerp zeer in het breede. Volgens dit werk zouden de pruiken eerst in Frankrijk zijn ingevoerd in 1629, maar door de geestelijken aldaar eerst sinds 1660 zijn gedragen.

Request en daarop verleend octrooi om in de Nederlanden pruiken te mogen maken en verkoopen.

Au Roi en son Conseil des Finances.

Remonstre en toute humilité GILLES BALLAIS, perrucquier, comme au mois de décembre mil six cent vingt et deux vostre Majesté at été servie luy accorder octroy et privilège pour, à l'exclusion de tous aultres, durant le terme de six ans, pouvoir faire, vendre et distribuer toutes sortes de perrucques propres pour les hommes chauves, apparant plus amplement par copie auctentique du dit octroy cy joincte, ce qu'il a fait au grand contentement de plusieurs personnes, qui en reçoivent journellement aultant d'utilité et commodité qu'ils en ont désiré, *et comme toutes artz et sciences ne s'introduisent qu' avec de longues années, aussy ny a il encoir à présent cent personnes, qui s'en servent dans toutes les provinces de l'obeissance de votre Majesté*, de sorte que le suppliant a plus travaillé que débité ayant à présent plus de six cent perrucques, tant faictes que cheveulx tressez, pour les faire, qu'est tout son bien et son labeur depuis six ans de son dit octroy, qui sont maintenant expirez.

Occasion pourquoy il supplie très humblement que vostre Majesté soit servie luy vouloir accorder prolongation du dict octroy, affin qu'il puisse vendre et distribuer sa dicte marchandise, et en tirer les fruits de son labeur pour nourrir et sustenter sa famille et luy en faire aultres nouvelles lettres patentes pour semblable terme de six ans. Quoi faisant &ca.

Son Altesze serenissime ayant oÿ le rapport du contenu en ceste requête, et consideré les raisons y allegueés, at pour et au nom de sa Majesté par advis de ceux des domaines et finances du Roy consenty, octroyé et accordé, consent, octroie et accorde de grâce spéciale par cestes au suppliant qu'il puisse continuer à faire, vendre et distribuer ses perrucques icy mentionnées privativement et à l'exclusion de tous aultres pour ung

temps et terme de six ans commencez à l'expiration de l'octroy précédent qui fut le dixième de décembre dernier par tous les pays, villes et places de l'obéissance de sa Majesté ou cestuy art ou invention n'est introduicte avant la date de ces dictes présentes et signament au pays et duché de Brabant et d'Oultre meuze, défendant à tous aultres d'imiter ou contrefaire l'invention des dictes perrucques durant le dict temps, à paine de confiscation d'icelles, et depardessus ce fourfaire l'amende de cent florins à en estre appliquée ung tiers au proffict de sa dicte Majesté et un aultre au dénonciateur et le restant au prouffict dudit Suppliant, dont lettres patentes seront depeschées, chargées de verification es dict finances et d'enregistrature en la chambre es comptes en Brabant faict à Bruxelles le XXVIIIe de Juing XVI^{C} vingt neuf, paraphé D'O.V^{t}. et signé ISABEL et contresigné d'OGNYES et plus bas FR. V. KINSCHOT, J. B. MAES et VAN DEN WOUWERE.

(Afgeschreven naar het origineel in een register van resolutiën en commissiën in het rijks archief te Brussel voorhanden.)

Pruiken. Over de geschiedenis van deze leze men J. B. THIERS, *Histoire des perruques*, Paris 1690, in 12°. Ofschoon het dragen van pruiken tot de vroegste tijden behoort, zegt hij: »Les courtisans portèrent les premières par délicatesse, les rousseaux par vanité, les teigneux par nécessité." Zie over dit onderwerp *Eloge des perruques*, *enrichi de notes plus amples que le texte*, par le docteur AKERLIO, de l'imprimerie de CRAPELET, à Paris, chez MARADAN, libraire, zonder jaar, waarin men tevens wordt verwezen naar de *Encyclopedie*, in folio, op het woord *Perruque*.

V. D. N.

De achtkante boer (vgl. XII. bl. 234). Zijn geraamte moet op de snijkamer te Amsterdam te zien zijn geweest. Meermalen heb ik hooren vertellen dat hij eens met eene vrouw onder den arm de Goudsbloemgracht (het Fransche pad) zou zijn overgesprongen. In het liedeboek *de Nieuwe Oostindische Roozeboom* vindt men op bl. 50 *Een Nieuw lied van de Agtkante boer*. Het geeft echter weinig licht. Wij komen er dit alleen uit te weten, dat hij te Rotterdam, waar hij met zijn liefje vernachtte, bijna gevat was, doch het ontkwam door uit een venster te springen, maar later nogtans te Utrecht in handen der justitie viel.

Het geslacht Zoete de Laeke (vgl. XII. bl. 265, 292). Dit geslacht, waarschijnlijk oorspronkelijk van Gent, vestigde zich later in Zeeland en Holland, daar veelal DE ZOETE DE LAEKE genoemd.

ALEXANDER ZOETE DE LAEKE, heer van Zevender, en zijne vrouw ADRIANA VAN AERSSEN, dochter van FRANÇOIS en van PETRONELLA VAN BORRE, worden met hunne afstammelingen vermeld in de genealogie van VAN AERSSEN, 8ste en 9de generatie, bij FERWERDA, *Adellijk Wapenboek*. Naar het schijnt is hun kleinzoon en eenigst mannelijk oir, ALEXANDER, geb. 1667, die kwartierschout der landen van Peen en Kempen in 's Hertogenbosch was, ongehuwd gebleven en stierf hij in 1712. Van de zusters van dezen huwde 1. BEATRIX met FOLKMAN, lid der ridderschap vanOostfriesland, 2. FRANÇOISE huwde KAREL FERDINAND VAN NIEUWENOORT, 3. ANNA huwde HARO JOACHIM VAN DEN CLOOSTER, deze laatsten hadden ééne dochter als eenig kind, namelijk CATHARINA, die huwde JOHAN FREDRIK VAN LIER of LIERE, zoon van FREDRIK en van SOPHIA OEM VAN WIJNGAERDEN, hij stierf 1728, zij stierf 1739.

ALEXANDER ZOETE DE LAEKE en ADRIANA VAN AERSSEN liggen begraven te 's Gravenhage, alwaar uit hunne kwartieren, daarbij vermeld, blijkt, dat zijne moeder moet geweest zijn EICHELBERG, genaamd HOOFTMAN, waarschijnlijk dezelfde als door MARS, BEATRIX VAN FAKELBERG, gezegd HOOFTMANS, genoemd wordt; voorts, dat zijne grootmoeder van vaders zijde was genaamd DANNEUX, dict DE WARLU, denkelijk CLARA DANNEUX, dochter van PHILIPS en van MARIA DE MONTIGNY, gelijk de kwartieren ook aanwijzen; zie TIMARETEN, *Verzameling van gedenkstukken*, dl. II. bl. 106.

Deze CLARA DANNEUX was gehuwd met JOSSE DE ZOETE DE LAEKE, de Villers, Bosquel, etc. gouverneur de Bouchain, over wien men zie LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, Tom. II. p. 83, in welk boek meer anderen van dit geslacht voorkomen, o. a. tom. III. p. 687, GUILLAUME DE ZOETE dit HOUTHAIN, admiral lieut. de Zélande, en OLYMPE DE HARTAING, dochter van den heer van Marquette, gouverneur van Bergen op Zoom, die, zoo als blijkt uit de attestatie daarvan, bij mij voorhanden, huwden den 17den augustus 1603, in de Fransche kerk te Middelburg; hij stierf den 26sten september 1637 en ligt met zijne gade begraven te Sluis in Zeeuwsch Vlaanderen, alwaar tot voor weinig jaren hunne fraaie wit marmeren beelden, met een hondje aan de voeten, op hun praalgraf nog te zien waren, hij werd daarbij genoemd ridder van St. Michiel; in dezelfde kerk zag men het praalgraaf, eenvoudig van wit marmer, van jonkheer PHILIP DE SOETE VAN LAKEN, gezegd HAUTAIN, hoogbailluw van den Vrijen, overleden den 15den november 1628, doch waarvan de wapens en opschriften verdwenen waren; deze zal denkelijk de vader van GUILLAUME DE ZOETE geweest zijn. Zie het werk van DE KANTER en AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De provincie Zeeland*, bl. 282, 283.

Ongetwijfeld waren deze van hetzelfde geslacht als ALEXANDER en PHILIPS, doch de verwantschap is mij nog niet gebleken, alhoewel de geboorte van ALEXANDER op den 1sten augustus, en het huwelijk van GUILLAUME op den 17den augustus, beide in het jaar 1603, geen afstammelingen doen vermoeden; wij weten intusschen nu dat ALEXANDER een zoon was van PHILIPS, en een kleinzoon van JOSSE (JOOST), die welligt de stamvader der twee anderen was; voor als nog is mij de ligging der heerlijkheid van Villers niet bekend, doch ik vermoed met MARS, dat die in Henegouwen moet gezocht worden.

V. D. N.

[Dezelfde medewerker deelde ons later het volgende mede.]

In het werk van TE WATER, *Verbond der Edelen*, dl. III, wordt dit geslacht, en daarvan ALEXANDER, FILIPS en JOOST vermeld; doch in dl. IV. bl. 461 vindt men hunne geslachtlijst, waaruit blijkt dat ALEXANDER DE ZOETE en zijne vrouw JOHANNA RAAST, vrouwe van Haultain (zij stierf in 1557), de oudste bekenden van dit geslacht, de stamouders van alle de genoemde bondgenooten en bevelhebbers geweest zijn, dat hunne zonen o. a. waren JOSSE of JOOST en ALEXANDER; dat van den eersten afstamde PHILIPS, heer van Villers, gouverneur van de Willemstad en de Klundert, die in 1599 huwde BEATRIX VAN EICHELBERG, gezegd HOOFTMAN; en dat van den tweeden afstamde WILLEM DE ZOETE, heer van Haultain, admiraal van Zeeland, die, zoo als blijkt uit de door mij genoemde attestatie, huwde 1603 te Middelburg OLYMPE DE HARTAING.

PHILIPS had twee zonen, HENDRIK, van wien niets schijnt bekend te zijn, en ALEXANDER ZOETE DE LAEKE, heer van Villers, enz. door MARS reeds genoemd: deze huwde ADRIANA VAN AERSSEN, zoo als ook uit de lijst van dit geslacht blijkt en door mij is aangewezen, en naar mij voorkomt is nu de filiatie der opgegevene personen volkomen duidelijk geworden.

Het geslacht Soete de Laeke. Hoewel de vraag er niet door beantwoord wordt, is het voor een onderzoek naar bijzonderheden van het geslacht SOETE DE LAEKE misschien wetenswaardig, dat JODOCUS A MEGGEN, *Patricius Lucerrinus*, in zijne *Peregrinatio Hierosolymitana*, Dilingae 1580, onder de pelgrims, die in 1542 met hem naar het heilige graf togen, vermeldt:

ALEXANDER DE ZOETE, alias DULCIS, *Gandensis Flander*, alsmede

ANTONIUS DE BAENST, over welk geslacht mede in den *Navorscher* gesproken is.

φ^2—φ.

Evert Christiaan Staringh of Staering (vgl. XII. bl. 109, 162, 257, 292).

[Na mededeeling van het artikel uit de *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, onzen lezers uit bl. 292 volgg. bekend, vervolgt φ^2—φ. aldus:]

Meer vind ik van deze zaak niet vermeld, terwijl ook de *Nederl. Mercurius* van dat jaar er over zwijgt.

Van EVERT CHRISTIAAN STARING kan ik mededeelen, dat hij vermeld wordt in de *Jaerboeken* van hetzelfde jaar op bl. 62, als benoemd tot bevelhebber van het schip *de Tijger*, van 44 stukken en 270 koppen. Dit schip *de Tijger*, op de werf van den scheepstimmerman ARY STAATS gebouwd, was van een bijzonder maaksel, even als de *Indiana*, die een jaar vroeger op dezelfde werf voor de Amerikanen gebouwd was. Men vertrouwde, dat *de Tijger*, als zijnde zeer scherp, uitnemend snel zou zeilen, en daar het geschut van zwaar kaliber was, wel in staat zou zijn om tegen een zestiger op te wegen.

STARING ging echter spoedig op de *Argo* over, waarmede hij een convooi geleidde dat naar Westindië vertrok (bl. 497), waarover men zijn rapport uit Texel den 2den mei 1782 op bl. 673 lezen kan.

Nog vindt men hem vermeld bij zijne benoeming tot kapitein eener compagnie van de bende zeekrijgsvolk of het corps mariniers, hetwelk de bondgenooten besloten hadden op te rigten. Hij behoorde tot het eerste regiment (zijner doorl. hoogheids lijfregiment mariniers) van de drie regimenten, waarvan de officieren op bl. 449 worden opgegeven. Ik deel de laatste bijzonderheid vooral mede, omdat de aldaar vermelde organisatie welligt niet onbelangrijk is voor de geschiedenis van het korps mariniers, een korps, dat eene zoo eervolle plaats eischen kan in de geschiedenis van het Nederlandsche leger.

Wie er tijd en lust toe gevoelt zal uit de volgende deelen van de *Jaerboeken* waarschijnlijk nog veel over STARING kunnen vinden.

φ^2—φ.

Evert Christiaan Staringh of Staering. EVERARD CHRISTIAAN STAERING, wel te onderscheiden van ANTHONY HENDRIK CHRISTIAAN STARINGH. Beide dienden in de slag van Doggersbank, de eerste als kapitein op het schip *de Argo*, de tweede aan boord van ZOUTMAN, als 2de kapitein; zie over hen DE JONGE, *Zeewezen*, dl. V. bl. 555 en 598, alwaar beider namen op dezelfde bladzijde, waardoor, naar mij toeschijnt, over de naamspelling geen twijfel meer mogelijk is; zie ook dl. VI. bl. 20, 369, 381, terwijl A. H. C. STARINGH nog wordt vermeld op bl. 255—267 en 365. Bijzonderheden leest men ook in het *Vervolg* op WAGENAAR, over E. CH. STAERING, dl. I. bl. 196; dl. III. bl. 230, 305, 311 vlg., 331 vlg.; dl. IV. bl. 204, de overige op het *register* aangewezene bladz. behooren tot A. H. C. STARINGH, die volgens VERWOERT, *Handwoordenboek*, te Gouderak was geboren en waarschijnlijk dan een zoon zal geweest zijn van J. G. STARINGH, AZ. predikant aldaar. Zie nog over STAERING *Neêrlands heldendaden ter zee* 1783, dl. II. bl. 866 en verv., alwaar bl. 871 de commandant van *de Argo* de brave STAERINGH genoemd wordt.

V. D. N.

Aanval op Aardenburg in 1672 (vgl. XII. bl. 193, 257). In den *Holl. Mercurius*, dl. XXIII. bl. 93 en 94, komt voor: Extract van eene Missive door een voornaem persoon uyt Sluys in Vlaenderen geschreven na 's Gravenhage den 28 Junius 1672.

Missive van ELBERTUS SPINLER, Collonel, jegenwoordich commandeerende binnen Aerdenborch, geschreven den 28 Junius 1672; — benevens Relatie van de Gevangenen die tot Aerdenburch binnengebraght sijn door Monsr. SPINDLER (sic) Commandant.

Caspar van Baerle (*de zoon*) (vgl. XII. bl. 204, 233, 267). Onze medenavorscher, de heer J. H. PEETSOLD, noemt (bl. 267) SUSANNA VAN BAERLE, echtgenoot van CONSTANTIJN HUIJGENS (niet HUIJGHENS), tante van SUSANNA VAN BAERLE, echtgenoot van GERARD BRANDT; de redactie wijst de onjuistheid hiervan aan, zij had er bij kunnen voegen dat de beide SUSANNAAS VAN BAERLE, hoe ook genaamd, geene bloedverwanten waren. Ik heb dit reeds voor meer dan 40 jaren aangetoond in een stukje, geplaatst in het *Mengelwerk der Vaderl. letteroefeningen* voor den jare 1821, bl. 124 en volgg. en bl. 168 en volgg., getiteld *Iets over* SUSANNA VAN BAERLE, *echtgenoot van* CONSTANTIJN HUIJGENS *en hunne kinderen*, en heb sedert dien tijd meer dan *één* bewijs in handen gekregen, dat de familie VAN BAERLE, waartoe de echtgenoot van CONSTANTIJN HUIJGENS behoorde, en waaruit CASPAR VAN BAERLE, de vader van de echtgenoot van GERARD BRANDT, was gesproten, twee verschillende familiën waren. Zij voerden ook verschillende wapens. De eerste voert zes *fasces* van goud en zwart, met een bovenstuk (*en chef*) zilver met drie roode eekhoorntjes; CASPAR VAN BAERLE daarentegen azuur (?) met eene zilveren lelie. (Zie zijn portret door W. DELFF gegraveerd.)

Er zijn in der tijd geen overdrukken van mijn *Iets* vervaardigd en ik bezit geen exemplaar van het N^o^. van de *Vaderl. letteroefeningen*, waarin het geplaatst is, zoodat ik mij

met mijn oorspronkelijk opstel moet behelpen. Zoo iemand losse exemplaren van N°. III en IV van de *Vaderl. letteroefeningen* van 1821 mogt bezitten en mij zou willen overdoen, zou hij mij verpligten.

W. J. C. VAN HASSELT.

Engelbrecht van Maasland (vgl. XII. bl. 231). Bijzonderheden omtrent dezen zijn mij niet bekend; op de *Lijst der Rekenmeesters*, bij VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, p. 1461, kol. 2, wordt hij genoemd ENGELBERT CORNELISZ. VAN MAASLAND, overleden 1594.

V. D. N.

Snijden van den steen (vgl. XII, bl. 297). Om tot deze operatie over te gaan, moest men te Leiden verlof van de regering hebben; doch zij had plaats in tegenwoordigheid van eenen practiserenden doctor in de medicijnen en twee proefmeesters van het gild. B. v.

30 junij 1591. »Op tversouck aen die van den Gerechte deser stadt Leyden gedaen bij CHRISTIAEN FLEMMING geboren van Bouda en PIERONNE LITO geboren van Ronse, vader en moeder van JAN FLAMENG haer zoon, out vier jaren; noch van LAMBRECHT CHIJS geboren van Rosepoet en JACOMIJNE GLIJSE van Greembeecke vader en moeder van ELIAS CHIJS haer zoon out vier jaren, omme deselve kynderen als gebreck hebbende aen de steen, door Mr. HERMAN VAN OTTEN steen- en breucksnijder te laten snijden en cureren, hebben de voors. van den gerechte voor soo veel in hen is, int versouck bewillicht, mits bij de voors. Mr. HERMAN volgens t xiije artikel vän de gildebrief van de chirurgijns de snijding doende ten *overstaen* van eenen doctor in de medicinen alhier toegelaten sijnde om te practiseren, en twee proufmeesters vant selve gild."

Men staat verbaasd over het groote aantal steensnijdingen die hier hebben plaats gehad, vooral bij de jeugd. ..ELSEVIER.

Nederlandsche vrouwen (vgl. XII. bl. 307). Het is waar, SCHELTEMA schijnt zich vergist te hebben, daar het leven van RACHEL RUIJSCH ter genoemder plaatse niet voorkomt; ook niet in het leven van FREDRIK RUIJSCH haren vader, in het 2de deel; doch het is daarom goed dat wij hare levensbeschrijving vinden bij J. VAN GOOL, *Schouwburg der Nederl. Schilders*, dl. I. bl. 210—235, dl. II. bl. 501, waar ook haar portret te gelijk met dat van haren man JURIAEN POOL voorkomt. Zij is ook waardiglijk herdacht door COLLOT D'ESCURY, *Holl. Roem* op onderscheidene plaatsen; men zie nog over haar *Woordenboek* van NIEUWENHUIS, V. EIJNDE en V. D. WILLIGEN, IMMERZEEL en KRAMM, *Over de Schilders.*

Over SYBILLA VAN GRIETHUIZEN is reeds door mij een en ander berigt, waar ik thans niets bij te voegen weet. Zie *Nav.* III. bl. 231.

Ook over FRANSKE VAN DOYEM vindt men berigten door mij en anderen in *Nav.* III. bl. 59 en *Bijblad* 1853, bl. cxxvii gegeven. Veel meer zal denkelijk van haar niet te melden zijn.

Van CATHARINA QUESTIERS geven IMMERSEEL, KRAMM en WITSEN GEYSBEEK eenig berigt, waarbij ik voeg, dat van elders blijkt, dat zij den 21sten nov. 1637 geboren is, en hare spreuk schijnt geweest te zijn, *Ick min myn vryheyd.* SALOMON DAVIDS QUESTIERS zoude haar vader en DAVID QUESTIERS, die ook puntdichten vervaardigde, haar broeder geweest zijn. Zie VAN DER AA, *Aanhangsel op* WITSEN GEYSBEEK, dl. III. bl. 60.

V. D. N.

Het pascha der Israeliten; verklaring van Matth. XXVI: 2 (vgl. XII. bl. 231, 262, 290). In de noot van bl. 264 betwijfelde ik met anderen de mogelijkheid van eene overeenstemming omtrent den sterfdag van JEZUS bij de synoptici en JOHANNES. Weinig vermoedde ik, dat spoedig op nieuwe, althans mij onbekende gronden zou betoogd worden, dat die overeenstemming bij MATTHEUS en JOHANNES inderdaad bestaat. In het voor weinige dagen verschenen 9e stuk der *Godgeleerde Bijdragen* nl. tracht de heer G. W. STEMLER, in het eerste gedeelte van een betoog in antwoord op de door hem gestelde vraag: *Is door het laatste kritische onderzoek bewezen dat ons eerste evangelie niet authentiek, niet van den apostel* MATTHEUS *is?* op bl. 724—726 te bewijzen, dat er, in strijd met hetgeen door dr. A. RÉVILLE in diens *Études critiques sur l'Evangile selon St. Matthieu* (Leiden 1862) was beweerd, omtrent den dag van JEZUS' dood in het eerste en vierde evangelie geen verschil bestaat. Wij zullen den heer STEMLER zelven laten spreken, en dan zien of er niets op valt af te dingen.

»Opmerkelijk vindt RÉVILLE...., dat MATTHEUS en JOHANNES over den dag van JEZUS dood verschillen. Doch dat verschil is spoedig op te lossen. Het bestaat niet. Het bestond alleen door traditioneele exegese, maar daarvan zijn wij, hoop ik, in onzen tijd vrij, ten minste zoeken wij ons en moeten wij in onzen tijd ons daarvan zoeken vrij te maken. Wij zullen dit nu hier niet in het breede aantoonen, maar alleen, hoe onjuist op dit verschil hier gewezen wordt."

»Het is volkomen waar, wat RÉVILLE van het vierde evangelie zegt (1): D'après le quatrième, JÉSUS a été crucifié le matin du 14 Nisan, le jour même dont la soirée, selon les prescriptions légales, était consacrée au repas pascal. Comp. *Jean* XIII: 1, 28; XVIII: 28; XIX: 14, 31, 42. Maar als hij (2) er op laat volgen: Le premier évangile au contrai-

(1) »Pag. 39." — (2) »l. c."

re prétend que JÉSUS, ayant fait préparer la Pâque par ses disciples (1) se mit à table avec ses disciples et la mangea (2), de sorte qu'il aurait été crucifié, non pas le 14, mais le 15 Nisan, heeft dit rectificatie noodig (3). Waar is het, dat ons eerste evangelie zegt, waarvan JOHANNES niets spreekt, dat JEZUS aan zijne leerlingen bevolen heeft, om het pascha te bereiden; waar is het, dat zij op den avond van dien dag maaltijd hielden; maar dat zij toen het *pascha* hielden, blijkt uit niets. Immers het zingen van lofzangen (4) kan dit niet bewijzen. Evenmin als daaruit kan bewezen worden, dat PAULUS en SILAS in de gevangenis pascha vierden, omdat zij Gode lofzangen zongen (5). Neen, als JEZUS een pascha gevierd had, kon van het paaschlam niet gezwegen zijn. Verhaalt dus het eerste evangelie niets van een pascha eten, dan staat het in volkomene harmonie met JOHANNES. Wat RÉVILLE (6) tot getuige tegen het eerste evangelie oproept als in strijd met zich zelf (7), dat JEZUS na den maaltijd Jeruzalem verliet, dat de joodsche raad zich op dien dag tot PILATUS begaf als op een gewonen dag, dat SIMON van Cyrene van het land kwam, dat de vrienden des Heeren zijne begraving bezorgden zonder daarvoor te vreezen, dat zij hiermede de heilige rust van den 15 Nisan zouden verstoren, dat alles toont juist, dat ons evangelie volkomen eenstemmig is met JOHANNES en evenmin bij JEZUS laatsten maaltijd aan een paaschmaaltijd denkt, gelijk het dan ook den dag, waarop JEZUS gekruist werd even als JOHANNES, den dag der *voorbereiding* (8) noemt. Het kardinale punt is dus, dat het eerste evangelie zou berigten, dat JEZUS het pascha gevierd heeft, maar dit zegt het met geen enkel woord; het zegt alleen dat JEZUS op dien dag, waarop hij zijne jongeren uitzond om het pascha te bereiden, des avonds maaltijd met hen gehouden heeft. Dat die maaltijd de paaschmaaltijd zou geweest zijn, wordt niet gezegd, maar door de uitleggers ingevoegd, verondersteld, aldus: heeft JEZUS op dien dag maaltijd gehouden, dan zal die wel, *zoo onderstelde men*, de paaschmaaltijd geweest zijn. Misschien redeneerde men zóó reeds vroeg in de gemeenten, en dit kon men vooral in Klein-Azië ligt doen, waar men de joodsche gewoonten minder kende. Was het dan ook welligt daarom, dat JOHANNES weder zoo als *H.* III: 24, eene rectificatie geeft en zoo uitdrukkelijk verklaarde (9), dat die laatste maaltijd, waarvan men door het evangelie van MATTHEUS kennis droeg, *de maaltijd vóór Paschen* was? Om te bewijzen dat JEZUS het pascha gevierd had, zou men duidelijk moeten kunnen aanwijzen, dat hij het paaschlam gegeten had. Daarvan wordt echter in het eerste evangelie evenmin gesproken, als in het vierde, en de laatste maaltijd van JEZUS in het vierde komt geheel overeen met dien in het eerste. Bij beiden hadden zij brood en wijn en bittere kruiden (1). Maar evenmin als JOHANNES van een paaschlam spreekt, maakt ook het eerste evangelie daarvan het minste gewag."

Tot zoover de heer STEMLER. Daar hij den heer RÉVILLE toestemt, dat, volgens JOHANNES, JEZUS op 14 Nisan is ter dood gebragt en er volgens hem geen verschil bij MATTHEUS en JOHANNES bestaat, volgt daaruit, dat ook volgens den eersten evangelist die dag 14 Nisan moet geweest zijn en dat JEZUS zijn laatste maal den 13den Nisan 's avonds met zijne discipelen moet gehouden hebben. Wij zullen niet wijzen op *Luc.* XXII: 15 (»dit pascha"), omdat hier alleen van het verhaal bij MATTHEUS sprake is. Evenmin zullen wij vragen, of het gebruik van »bittere kruiden" bij den maaltijd op den avond van denzelfden dag, op welken JEZUS zijnen leerlingen bevolen heeft om het pascha te bereiden, niet aan een *paaschmaal* doen denken; waartoe zouden zij anders gediend hebben? Wij laten die vraag achterwege, omdat over die »bittere kruiden" welligt nog het een en ander zou te zeggen zijn. Het ware toch mogelijk, dat zij slechts door »traditioneele exegese" bestaan, en alleen door de uitleggers »verondersteld" worden, daar *Matth.* XXVI: 23, noch *Joh.* XIII: 26 er met geen enkel woord melding van maakt. Waar is het ook, dat, gelijk de heer STEMLER beweert, MATTHEUS met geen enkel woord bepaald zegt, dat JEZUS het pascha gevierd heeft. Wat belet ons derhalve om bij MATTHEUS en JOHANNES volmaakte harmonie omtrent den dag van JEZUS dood te vinden? Och, een paar woorden slechts, welke de heer STEMLER in zijn betoog geheel onaangeroerd heeft gelaten. »Het kardinale punt is dus, dat het eerste evangelie zou berigten, dat JEZUS het pascha gevierd heeft," zegt hij. Maar hoe kwam men er toe, om zoodanig berigt daaruit af te leiden? Is het inderdaad maar een »invoegsel", een »veronderstelling" der uitleggers? Laat MATTHEUS den lezer in 't onzekere omtrent den dag, waarop JEZUS het bevel gaf ter viering van het paaschfeest, zoodat de maaltijd, op den avond van dien dag gehouden, een andere dan de paaschmaaltijd kan geweest zijn? — Slaan wij het eerste evangelie op, daar lezen

(1) »*Matth.* XXVI: 2, 19." — (2) »*Matth.* XXVI: 30 ὑμνήσαντες." — (3) »Cf. RÉV. p. 161." — (4) »*Matth.* XXVI: 30 ὑμνήσαντες." — (5) »*Hand.* XVI: 25 ὕμνουν." — (6) »Pag. 41." — (7) »Als of een schrijver die zijn evangelie in Palestina opstelde en in Palestina leefde (vergl. RÉVILLE, p. 221) niet zou geweten hebben wat den Joden al of niet geoorloofd was!" — (8) »*Matth.* XXVII: 62." — (9) »*Joh.* XIII: 1."

(1) »*Matth.* XXVI: 23, 26, 27. *Joh.* XIII: 18, 26."

wij *H.* XXVI: 17: »*Op den eersten dag nu van het ongezuurde brood* gingen de leerlingen" enz. Van dat vers wordt door den heer STEMLER met geen enkel woord gerept. Of dr. RÉVILLE het ook onaangeroerd laat weten wij niet, daar wij zijn werk niet kennen.

Wij hebben in eene vroegere bijdrage reeds opgemerkt, dat de aangevoerde uitdrukking geen joodsche is. Is het *Mattheus*-evangelie, hoe dan ook, van een en denzelfden schrijver afkomstig, zoo moge hij dat in Palestina opgesteld en hij in Palestina geleefd hebben, een Jood was hij niet, of hij droeg dien naam, maar kende het jodendom maar van hooren zeggen, niet uit eigene ervaring, niet uit eigene aanschouwing, niet uit en door zich zelven. Zijne kennis daarvan is gebrekkig, onvolledig en met de werkelijkheid in strijd. De aangevoerde woorden zouden het naast doen denken aan 15 Nisan, indien er op dien dag sprake kon zijn van een pascha, dat nog gehouden moest worden. 13 Nisan kan het nog veel minder wezen, omdat men toch waarlijk dezen dag niet den eersten van het ongezuurde brood kan noemen. Er blijft alzoo geen andere opvatting dan 14 Nisan. MARCUS maakt dat duidelijker door de bijvoeging XIV: 12: »wanneer men het pascha slagtte." JEZUS moet dus met zijne discipelen op den avond van dezen dag zijn laatsten maaltijd gehouden hebben. Wij zeggen »maaltijd" en niet paaschmaal, omdat wij voorloopig willen toegeven, dat het het laatste niet was. Maar daar hij dan den volgenden dag werd ter dood gebragt, kan deze dag geen andere dan 15 Nisan geweest zijn, en bestaat er dus wel verschil omtrent dien dag bij MATTHEUS en JOHANNES, volgens den eersten was het 15, volgens den laatsten 14 Nisan. En wanneer men nu de woorden van *Matth.* XXVI: 17 moet verstaan als bedoelende 14 Nisan, is het dan een »invoegsel", eene »veronderstelling" der uitleggers, als zij het maal op den avond van dien dag gehouden als een paaschmaal beschouwen? Zijne leerlingen vragen hem op dezen dag: »Waar wilt gij dat wij gereedheid voor u maken om het *pascha* te eten?" (v. 17). Hij wees hun die plaats (v. 18) en zij »maakten het *pascha* gereed" (v. 19). Doch »toen het nu avond was geworden" en JEZUS met zijne leerlingen aanzat, zou hij en zijne leerlingen een godsdienstvoorschrift overtreden hebben, het pascha, dat hij hun bevolen had gereed te maken en zij gereed gemaakt hadden onaangeroerd gelaten hebben, en het gebruikte avondmaal een gewoon maal geweest zijn, omdat er, volgens den heer STEMLER, niet bepaald staat, dat hij het paaschlam gegeten heeft! Neen, zoolang men vs. 17 niet kan wegcijferen, zal er omtrent den sterfdag van JEZUS in het eerste en het laatste evangelie verschil bestaan, en zal men onder den dag der »*voorbereiding*" (*Matth.* XXVII: 62) niet den voorbereidingsdag van het paaschfeest, maar van den sabbath moeten verstaan, als zijnde JEZUS ter dood gebragt op een vrijdag, die, volgens MATTHEUS, 15, volgens JOHANNES, 14 Nisan moet geweest zijn. Dat zich dan bij het verhaal van MATTHEUS vele zwarigheden opdoen is waar, en bevestigt hetgeen wij hierboven van den schrijver van het eerste evangelie beweerden; hij kende zoo weinig de godsdienstvoorschriften, de zeden en gebruiken der Joden, dat hij niet merkte, dat hij zich zelven logenstrafte.

Hoewel wij het nu met dr. RÉVILLE eens zijn omtrent het bewuste verschil, dunkt ons toch de door den heer STEMLER aangemerkte zinsnede »Le premier évangile" etc. rectificatie noodig te hebben. De gevolgtrekking van den heer RÉVILLE is, omdat JEZUS, volgens het eerste evangelie, »ayant fait préparer la Pâque par ses disciples, se mit à table avec ses disciples et la mangea, *de sorte* qu'il aurait été crucifié, non pas le 14, mais le 15 Nisan." Deze gevolgtrekking dunkt ons niet juist, vermits zij alleen wordt afgeleid uit de bewering, dat JEZUS het pascha gegeten heeft, hetgeen eerst bewezen moet worden, om te komen tot het besluit, »qu'il aurait été crucifié" enz. Onze redenering is eene andere: omdat »op den eersten dag van het ongezuurde brood" van vs. 17 geen andere kan zijn dan 14 Nisan, moet JEZUS den volgenden dag gekruisigd zijn, en moet het maal op den avond van den eerstgemelden dag gehouden, in verband met vs. 17—19, een *paaschmaal* geweest zijn. IOTA.

Het pascha der Israëliten; verklaring van Matth. XXVI: 2. Gaarne geef ik ALPHA eenige opheldering omtrent hetgeen door hem voor eene tegenstrijdigheid wordt gehouden, doch dat geenszins het geval is.

Mij voorbehoudende, zoo noodig, later op dit punt terug te komen (*), herinner ik ALPHA dat in den tijd waarvan hij gewaagt, de eerste dag van het Israëlitisch paaschfeest op alle dagen der week kon worden gevierd, en die dag dus zeer wel op eenen vrijdag heeft kunnen invallen. De *Kebioth* (—*hamouódim*) vond eerst plaats na de verwoesting des tweeden tempels, en daarbij werd mede de zoogenaamde יום טוב שני של גליות (tweede

(*) Door bijzondere omstandigheden is zoowel dit antwoord als mijne vorige voor den *Navorscher* gereed liggende stukken niet tijdig genoeg kunnen worden opgezonden, om nog in het septembernommer eene opname te vinden. [Ook voor dat van october kwamen zij te laat.] Dit nommer thans voor mij hebbende, zie ik daarin het heerlijk uitgewerkte stuk van IOTA, waarvan deze, mijns inziens, geen jota zal behoeven terug te nemen, en waardoor mij wel de moeite is bespaard, thans meer over dit punt te zeggen.

dag van elken feestdag, die niet in den bijbel is bevolen (*), vastgesteld. Dat het paaschfeest nimmer op *maandag*, *woensdag* of *vrijdag* wordt gevierd, is alleen daarom ingesteld, omdat, om godsdienstige redenen, de Groote Verzoendag niet op vrijdag of zondag en Hosannah Rabbat niet op zaturdag kunnen worden gevierd. Zoo ALPHA iets van de nieuwemaansinrigting (קדוש החודש) wenscht te weten, dan rade ik hem aan het tractaat *Rosch Hasana* te bestuderen.

ALEXANDER.

[De duur der christenfeesten, die vroeger verscheidene dagen lang gevierd werden, is in lateren tijd tot twee dagen beperkt. BESTUUR.]

Doodvonnis bij loting (vgl. XII. bl. 295). Een ander voorbeeld wordt vermeld door MELIS STOKE (B. VI. vs. 124—261); t. w. dat in 1298 het slot van IJsselstein door de Hollanders belegerd, maar door de gemalin van den burgheer dapper verdedigd werd, tot dat het getal weerbare mannen tot zestien gesmolten was, welke bezetting naar Dordrecht werd vervoerd, waar de eene helft zich den dood, de andere het leven lootte door middel van »bollekens", in het eene een Hollandschen, in het andere een Leuvenschen penning. Zie ook WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, dl. III. bl. 114, en zoo men het der moeite waardig oordeelt mijne »romantische" inkleeding dezer geschiedenis na te slaan, *de Tijdstroom* 1860, bl. 1—25.

H. M. C. v. O.

Brief van prins Maurits aan den magistraat van Bergen op Zoom. Na den mislukten aanslag van DU TERRAIL in het jaar 1605 op de de stad, schreef prins MAURITS eenen brief, door ons in het archief gevonden en waarvan wij een hier afschrift mededeelen.

MAURITS, Prince van Orangien, Grave van Nassau, Marquis van der stadt.

Eersame, wijse ende discrete, lieve, getrouwe. Wij hebben uijt den Secretaris der stede van Berghen op ten Zoom verstaen het succes van den aenval bij den vijant opte voorsz. stede gedaen, ende met wat couragie en mannelic gemoet ghij luijden, beneffens het crijghsvolk aldaer hebbet affgeslachen, waeraff wij hertelijc verblijt geweest sijn, ende doen u luijden van het goet debvoir bij denselven gedaen hertelijc bedancken. Wij en sullen oock nyet naelaeten u luijden binnen zeer weynige dagen noch eenige comp[n] met noch eenige stucken geschuts toe te senden, opdat ghij de viant, bij soo verre hij anderwerff derghelijcke opt voorsch. stede soude willen tenteren, het te beter mogen resisteren, versouckende u luijden ondertusschen ernstelijck met gewoonlijck vroomichheijt ende goet debvoir te willen continueren ende bij soo wanneer de vijant de voors. stede soude comen te belegeren, ende met sijn gewelt aen te tasten, sullen wij u met dit geheele leger, sonder faute comen seconderen, waerop ghij u sult hebben te betrouwen ende hiermede

Eersame, wijse ende discrete, lieve, getrouwe zijt Gode bevolen. Int leger bij Wesel den xxviij Sept. 1605 uluijder goede vrint

(*get.*) MAURICE DE NASSAU.

In margine.

Ingevalle van belegeringe sullen wij aldaer eenige dagen voor den viant connen wesen, door dyen wij den stroom connen affdrijven.

Superscriptie:

Den eersame, wijse ende discrete, onse lieve besondere Borg[m] Schepenen ende Regeerders der stede Bergen op ten Zoom.

C. VAN MAANEN.

Beeldenstorm. Alle geschiedschrijvers stemmen overeen dat bij deze gebeurtenis het gemeen de grootste rol gespeeld heeft. Maar hoe kwam het daartoe? Deed het dit uit eigen beweging of zaten er anderen achter de schermen? Men weet dat de beeldenstorm reeds kort nadat die geschied was algemeen werd afgekeurd. Waren er echter niet onder hen, die toen met afkeuring er van spraken, die met genoegen het volk beelden en altaren in stukken hadden zien slaan en het zelfs aangemoedigd? Wij gelooven, dat, eer men juist over deze gebeurtenis zal kunnen oordeelen, nog wel een nader onderzoek noodig is, waarbij men vooral te letten zal hebben op de steden en dorpen waar de beeldenstorm al of niet heeft plaats gehad, den dag waarop die in de verschillende plaatsen gehouden is, de personen die er zich mede hebben bemoeid, hetzij aangemoedigd, hetzij tegengewerkt, de houding der regering. Uit welke personen bestond de eerste troep beeldstormers, die den 14den augustus 1666 de abdij van Wevelghem overviel?

Servet over den schouder. Het schijnt in de XVIde eeuw de gewoonte te zijn geweeet aan den maaltijd het servet over den linker schouder te hebben geslagen en niet over de knieën. (Zie *Dietsche Warande*, dl. VI. 2de serie, dl. I. bl. 353.) Tot hoe lang heeft dat gebruik geduurd? Bestaan er nog schilder-

---

(*) Die tweede dag der Israël. feestdagen — gelukkig genoeg niet op de vastendagen toegepast — werd volgens sommigen ingesteld, omdat bij het maken van den tegenwoordigen Israël. kalender, die wezenlijk een wonderwerk mag worden genoemd, men niet geheel *zeker* is van den waren dag der Maled. De term hiervoor gebezigd, is דיומא משום ספיקא, waarom de christenen, in navolging der joden, in hunne ballingschap (גליות) bij al hunne feestdagen, behalve den nieuwjaarsdag, een tweeden hebben gevoegd, is mij steeds een raadsel gebleven.

stukken, waarop maaltijden zijn afgebeeld, waar de gasten met servetten over de schouders op voorkomen?

Carolina, hertogin van Koerland. Onder eenige historische prenten van de jaren 1781 en 1782 is er mij eene voorgekomen met de navolgende voorstelling:

Een landschap waarin zich een *grafmonument* bevindt, eene witte vaas of urne op een zwart marmeren voetstuk; links naast hetzelve staan twee populieren en een treurwilg; ter regter zijde loopt eene gesluierde vrouw, met een bloemkrans in de hand, naar het monument toe.

Op het voetstuk staat het navolgend opschrift:

PIIS MANIBUS
CAROLINAE;
CURIAE ET SEMIGALLIAE
DUCISSAE,
PRINCIPIS WALDECCENSIS
SORORIS.

BONI OMNES
VIVENTEM AMABANT,
VENERABANTUR:
MORTUAM LUGENT,
DESIDERANT.
Nat. D. XIV. Aug. MDCCXLVIII.
Denat. D. XVIII. Aug. MDCCXXXII.

Onder de gravure staat met potlood geschreven:

»BRANDOIN *Inv.*"

Kan iemand mij iets naders zeggen van de hier bedoelde vorstin? Heeft zij in eenige betrekking tot ons land gestaan? Het vinden dezer plaat tusschen andere vaderlandsche prenten, alle uit een' historischen atlas afkomstig, doet mij zulks vermoeden.

S. v. G.

Theriakel. In het *Conversations-Lexicon* (Leipz. 1855) wordt gezegd: »*Theriak*, ein berühmtes Gegengift in Form einer Latwerge, wurde von ANDROMACHUS aus Kreta, dem Leibarzte des Kaisers NERO, zusammengesetzt, und in einem Gedichte beschrieben, welches uns durch GALEN in seiner Schrift *De Antidotis* aufbehalten worden ist. Dieser Theriak ist eine Zusammensetzung von fast 70 Arzneimitteln, deren einige ganz unwirksam, andere sich untereinander ganz entgegengesetzt sind. Doch hat er sich bis in die neuere Zeit in Ansehen erhalten, und es ist noch nicht lange her, dass ihn die Apotheker in Venedig, Holland, Frankreich und an andere Orten, mit gewissen Feierlichkeiten in Beyseyn der Magistratspersonen zusammensetzen mussten." Is dat laatste waar, of is het al weder een bewijs hoe weinig de hoogduitsche schrijvers van Holland weten en hoe gemakkelijk zij alles gelooven wat er hun van wordt verteld?

Adriaan François Lammens (vgl. XII. bl. 260, 300). Reeds bij een onderzoek, vóór eenige jaren ten stadhuize te Axel gedaan, was mij gebleken, dat de familie LAMMENS aldaar sinds geruimen tijd gevestigd is geweest en vele voorname personen heeft opgeleverd. Allereerst vond ik melding gemaakt van de gebroeders PIETER en CORNELIS LAMMENS en hunne zuster ADRIANA LAMMENS, in 1621 gehuwd met ADRIAAN SCHAAPMAKER, allen geboortig van Axel. Uit het huwelijk van PIETER LAMMENS met ELIZABETH SMITS zijn te Axel 12 kinderen geboren, o. a. JOHANNES [JAN] LAMMENS, gedoopt 24 febr. 1630, die later als griffier vermeld wordt, en ADRIAAN LAMMENS, gedoopt 22 mei 1644, die later aldaar schepen en burgemeester werd, en in laatstgenoemde betrekking den 1sten november 1712 te Axel overleed. Uit zijn huwelijk, eerst met ELIZABETH DE BRUIJNE, en daarna met JACOBA VAN CAMPEN, zijn te Axel respectivelijk 7 en 4 kinderen geboren, o. a. PIETER, gedoopt 14 junij 1665, later als secretaris; ANTHONIJ, gedoopt 22 febr. 1666, later als rentmeester van de prinselijke domeinen in Hulsterambacht; ADRIAAN, gedoopt 7 febr. 1677, later als commandeur van Axel, Neuzen en onderhoorige forten, en MATTHIJS, gedoopt 15 nov. 1682, later als burgemeester van Axel vermeld. Uit het huwelijk van den burgemeester MATTHIJS LAMMENS met SARA ROCHEFORT, zijn te Axel 4 kinderen geboren, o. a. ADRIAAN FRANÇOIS, gedoopt 18 sept. 1718, die in 1754 huwde met CATHARINA MARIA KEETLAER, uit welken echt te Axel 3 kinderen geboren zijn.

Laatstgemelde is blijkbaar dezelfde welke V. D. N. vermeldt als onderteekenaar van de ordonnantie op brand, in dato 28 julij 1764, doch wordt door hem vervolgens verward met zijnen naamgenoot, die van Vlissingen geboortig was, en wiens betrekking tot deze familie ik gaarne zoude te weten komen.

J. VAN DER BAAN.

Jupiter liberator (vgl. XII. bl. 261). Bij NITSCH, *Mythologisches Wörterbuch*, in voce *Liberator* (bijnaam van JUPITER), wordt geciteerd BEGER, *Thes. Br.*, T. I. p. 383.

Alba in Brussel (vgl. XII. bl. 262, 292). Bij BOR, VAN METEREN en HOOFT wordt vermeld dat ALBA zijn intrek nam in het huis van den graaf VAN CUIJLENBURG, en daar de graven VAN EGMOND en HOORN gevangen genomen werden. Na het slechten van dit huis zal de hertog wel een ander verblijf gehad hebben. BOR heeft ook de hollandsche inscriptie, die op de daar opgerigte kolom ge-

staan heeft, voor de vergetelheid bewaard, en zegt, dat die kolom, na eenige jaren gestaan te hebben, door de burgers in stukken is geslagen, waarvan ieder een stuk zocht te hebben, om te toonen dat hij zulk een werk had helpen vernielen.

Uit de rekening van MARTIN VAN DEN BERGHE, van den 1sten januarij tot den 31sten december 1569, berustende in het archief te Rijssel, heeft de heer GACHARD (archivaris van België) dë volgende posten getrokken (*).

A. ANTOINE CREDO, 60 livres, à compte sur certaine colonne ou pilier qu'il avait entrepris de dresser à la maison du Seigneur de Culembourg.

Au même, pour les *trois pierres bleues* érigées en pilier, 40 livres.

A un charreton, pour avoir amené d'Arquennes à Bruxelles certaine colonne à ériger sur la place où fut la maison de Culembourg, 36 livres.

A BLAISE DU PRET et JEAN GAUDRE, tailleurs de pierre, 20 livres pour avoir gravé les lettres sur le pilier.

A JEAN T'SERAERTS, peintre, pour avoir peint les dites lettres 8 livres, 8 s.

In de rekening van 1570 nog

A JEAN T'SERAERTS, peintre à Bruxelles, 60 liv. pour avoir doré à double or, les lettres et inscriptions au pilier dressé sur l'héritage du compte de Culembourg.

In deze rekening wordt gesproken van *drie blaauwe* steenen, waaruit de kolom bestond.

Gaarne zou ik weten 1. of daarvan eene afteekening bestaat? 2. in welke vier talen die inscriptie bestond? 3. bij welke gelegenheid dit monument vernield is?

..ELSEVIER.

Uitbeiteling der familiewapens in de kerken (vgl. XII. bl. 301).

> Extract uit een register berustende ter secretarie van Hattem, ten opschrift hebbende, Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, Resolutieboek van de provisionele Representanten der Burgerij van Hattem, aanvangende den 30 Januarij 1795, eerste jaar der Bataavsche Vrijheid.

Sondag den 1 Maart 1795.

Op heden met opene deuren resumptie gedaan van 't verhandelde dezer vergadering van 30 Januarij tot 8 Febr. inc.

Ook ingekomen een missive van gecommitteerden tot 't provinciaal gecombineerd Collegie van Algemeen Welzijn, Politie en Finantie ter geleide van 5 stuks onderscheidene publicatien bij welke *Eerste* de militairen ter repartitie dezer prov. staande of daarbinnen garnisoen houdende, verboden word het dragen van strikken of cocardes van Oranje couleur.

Bij 't Tweede. Dat alle wapenschilden uit de Kerken of Nationaale gebouwen door de eigenaars zullen moeten worden afgehaald.

D' derde p. a.

Waarop geresolveerd is van dezelven publicatie en affixie te doen geschieden.

Maandag den 9 Maart 1795.

Ingekomen en verlezen p. a.

Eindelijk is, na gedaan voorstel, gedecreteerd dat, vermits er door de vergaderde provinciale Volksrepresentanten, ter bevordering der Gelijkheid, reets besloten is, om alle wapenschilden in de Kerken enz. te vernietigen, het uit dien hoofde ook niet verder gevoegzaam rekende, dat ieder Lid der Municipaliteit, Transporten of andere actens met hun particulier zegel bezegelden maar dat zig voor 't toekomende alleenlijk ter bekragtiging van zulke en soortgelijke handelingen van 't gewoon stads zegel te zullen bedienen met subscriptie van den Secretaris.

Dingsdag den 17 Maij 1796.

Op ingekomen p. a.

Door den Burger.... zijnde voorgedragen hoe uit hoofde van 's Landschaps placaat dd. 11 Febr. 1795 was geordonneerd dat uit alle Kerken en publique gebouwen binnen deze provintie alle wapenborden etc. binnen ses weeken zouden moeten worden weggenomen, en hieraan te dezer steede wel voldaan zijnde ten aansien der hangende wapens en schilden; ook in consideratie gaf, dat, daar zig al mede verscheidene geschilderde wapens in de Kerkglasen bevonden, of het ook niet dienstig waare dat derzelver uitneming wierde in 't werk gesteld en voorts weder met onbeschilderd glas ingevuld.

Waarop gedelibereert zijnde, zo is bij pluraliteit verstaan, dat die voorm. geschilderde wapens in de kerkglasen geene betrekking tot gez. publicatie hebben en deselve daarom zouden kunnen verblijven. v. A.

Een promotiefeest in 1582. Die van de Gerechte (der stad Leiden) bij Dr. JACOB JESSE, geboren van Amsterdam en gebeden zijnde om op morgen den xxvij^n^ dezer, zijn feest van doctoorschap in de regten daertoe hij alsdan zal werden gepromoveert met haer tegenwoordicheyt te comen vereeren, hebben met een danczegginge en wenschinge dat zulx ter eeren Gods en tot zalicheyt en welvaren mocht gedijen, zulx angenomen te doen en tot dien eynde geresolveert hem op morgen voor t quartier van negen, met hun *stadstabberden mette letteren* (*) opt raedhuys te laeten

(*) *Rapport etc. sur différentes séries de documents concernant l'Histoire de la Belgique, qui sont conservées dans les Archives etc. à Lille.* (a°. 1841.)

(*) De letters bestonden in het woord L.E.Y.D.E.N.

vinden op peyne die te *laet compt* van xi ß en *geheel achterblijft* van xxiiij ß voor de armen.

.. ELSEVIER.

De Vlamingen, moordenaars van Karel den Goede, graaf van Vlaanderen op het eiland Germa. In den *Spiegel Historiael* van L. VAN VELTHEM, uitgegeven door I. LE LONG, boek II. capittel LV, bl. 148 staat:

In desen tiden (*) dat dit gesciede/
So quamen met seepen vt Irlant liede
Orlogen op ten coninc van Ingelant/ (†)
Ende dese liede/ als ic 't vant/
Waren vte Vlaendren geboren:
(Also als ic 't v seide hier te voren
In die vierde Pertie wel/
Daer dat ongeual geuel
Dat vermord was die Graue (§)
'Tsente Donaes (**); dese daer ic v aue
Spreke/ waren van dien geboren
Die de mord wrochten voren.)
Nu woenden dese in Irlant
Ende hadden daer verworuen lant
Ane den Coninc/ in deser maniere:
Dat si souden sonder falgiere
Hem helpen houden des zee's bort;
Ende her landekijn geheten word
Van genen lieden Gerina. —

Toen in 1127 KAREL de goede te Brugge vermoord werd, regeerde in Engeland HENDRIK I, zoon van WILLEM den veroveraar en kleinzoon van BOUDEWIJN VAN RIJSSEL, graaf van Vlaanderen, en in Frankrijk LODEWIJK VI de dikke.

Zoo als ons de geschiedenis leert, waren deze beide vorsten geenszins vrienden, daarom zou men wel mogen aannemen, dat HENDRIK werkelijk den vlaamschen vlugtelingen door LODEWIJK vervolgd, eene schuilplaats aanbood, doch of hij wel aan hen, het op de Iersche kust gelegen eilandje Gherma [Gerina] afstond, dient nader bevestigd te worden; want uit dezelfde geschiedenis zie ik, dat slechts door den engelschen koning HENDRIK II (PLANTAGANET) tusschen 1154 en 1189 het eiland Ierland, toen nog steeds verdeeld in kleine telkens onder elkander oorlogende staten, veroverd en aan de engelsche kroon gehecht werd. Hoe kon nu HENDRIK I, 50 jaren vóór de verovering van Ierland, reeds een aan dat land behoorend en op deszelfs kust gelegen eilandje wegschenken of althans ter bewoning afstaan? Dit is nu eene onmogelijkheid, òf HENDRIK I moet reeds vóór de verovering van Ierland, het eilandje Gherma aan zijne kroon gehecht hebben; hij moet aan de vlaamsche vlugtelingen eene andere schuilplaats gegeven hebben [waar en welke?] of eindelijk moeten de vlaamsche

(*) 1287.
(†) EDUARD I (IV).
(§) KAREL de goede.
(**) St. Donaas was vroeger de hoofdkerk van Brugge, zij is in 1794 afgebroken.

vlugtelingen dat eiland met geweld van een der iersche vorsten of heeren in bezit genomen hebben. — Dit laatste komt mij het waarschijnlijkst voor; zij immers »furent longtemps vagabonds et sans assuerée demeure, car personne ne les vouloit recepvoir", wisten dus niet waarheen te gaan, kwamen misschien aan dat eiland, en het weinig bewoond vindende, zetteden zij er zich op neder. Toen HENDRIK II Ierland en dus ook dat eiland Gherma veroverde, zal hij die Vlamingen hierop hebben laten wonen op die voorwaarde:

»Dat si souden sonder falgiere
Hem helpen houden des zee's bort."

en daarom misschien is later door al de kroniekschrijvers stout weg beweerd, dat HENDRIK I hun dat eiland ter woonplaats heeft afgestaan, hetgeen niet door hem, maar wel door zijnen zoon kan geschied zijn.

De woorden uit den *Spiegel Historael*:

»Ende hadden verworven lant
Ane den Coninc."

geven geene opheldering van welken koning de vlugtelingen het eiland kregen. Misschien geeft eene engelsche of iersche geschiedenis over dit punt wel eene betere lezing. — Ik roep derhalve de hulp van heeren medearbeiders van den *Navorscher* in, en betuig hun reeds bij voorraad mijnen dank voor de moeite, die zij zich zullen getroosten, om dit punt, voor de geschiedenis van Vlaanderen geenszins van belang ontbloot, op te helderen.

Sas van Gent. F. CALAND.

De inhuldiging van den markies van Bergen. Omtrent de inhuldiging van den markies van Bergen, JAN VAN GLIMES den IVden van dien naam, en de 2den markies van Bergen op Zoom, wiens grafschrift wij *Nav.* XII. bl. 232 hebben medegedeeld, kunnen wij het volgende uit het archief dier plaats berigten:

In dit Jaer XV^C vijftich, VII dachen in July soo werdt de Hoog Mogende Heer JAN Marcquis van Bergen op ten Soom etc. metter geheele geestelijkheijt der voorschrevē stadt en alle de weerelicken Regeerders en officiers met ten buyten raedt, de fabricmeesters deser stadt, die allen gekleet waeren met haer lieden pallure in desen jaere wesende swert laken (anders had het stadsbestuur en de justitie roode mantels om, doch zijnde nu in rouw) ook de gewapende Burgerye met harnasche, met bussen, spijssen, hellebaerden, met henlieden vliegende vendelen, crychsgewijze te gemoete gegaen ende wellecomme geheeten, van elck een respective bynae ten halven van de nieuwe Burchflitsche (*) weg (komende van zijn kasteel),

(*) Burgvlietsche weg.

al met groote solemniteyten ende alsoe innegehaelt omme gehult te worden als genaedigen heer ende Marquis van Bergen, etc. Ende was zyne genaedige Rijckelijck gemonteert op eene spaensche jenette, geassocieert ende rydende tusschen de heeren ROBBRECHT, coad. int. Bisdoms van Luijcke sijns genaedigen Broeder aen de Rechterzijde, en den Mogende heer JAN VAN LANNOY, Ridder van de ordere van den Gulden Vliesse, heer tot Molenbays syns genaedigen schoonvadere aen de linckersijde, met veel andere Edele heeren. Ende werdt ten voorschreve plaetsen in sijne genaedigen handen gepresenteert by Heeren: CORNELIS VAN BERGEN, Riddere heer tot Ransberg etc. als Drossaerdt derselver stadt en slands, een blanck rijckelijck verguld zweert; en bij den ANTONIUS LEMSSEN, de roede van justitie, — en by den burgemeestere van buijten der bancke PIETER SPOOTTEN, CLAESsoen, de sleutels van der stadt, al welcke syn genaedigen d'een voor d'ander nae wederomme overgaf; en committeerde den voorschrevē drye officiers; daernae werdt syn genaedigen gepresenteert (by den choerdeken, connoninken etc. wesende alle in ponteficalis gehabiteert), d'Bouck van de heylige Evangelie d'welck syn genaedige aensiende, daelde van syn paerde, en kuste 't selfde — en ging wederomme te paerde, aen de stadt koemende begonnen de klokken te luden en te beyarden; de Gildens tot zestiene in getalle ende gewapende Burgerye schaerde aen de beyde seyde der straeten van af de poorte tot aen het hof van den genaedigen heer waer de stoet voorbye trokke, voorafgegaen doer muzieke.

Syn genaedigen werdt in de kerk gebragt en van daer naer het stadthuis alwaer hij eed deed en gehuldigt wert. Die dach was vol vreuchde ende des avonds was de stadt verlicht zes en dertich piktonnen waeren brandende op pleyne en havene, oick de armen werde goed voorsiene.

De eed door den markgraaf te doen, luidde als volgt:

»Wy zweren als markgraaf van Bergen te zullen zijn een goet en getrouw heer der poorteren van berge en haare goede luijde en dat wy alle haare privilegien, charters, keuren, voor geboden en regten sullen houden en doen houden wel en getrouwelijk en niets verminderen. Soo moet ons Godt helpen."

C. VAN MAANEN.

Verzoek van den pastoor en kommandeur van de St. Pieterskerk te Leiden A°. 1569. In het leidsche archief bevindt zich een brief van dien pastoor, waaruit men duidelijk den geest der burgers van dien tijd leert kennen, vooral wat kerkelijke zaken betreft. Hij is van den volgenden inhoud.

Supplicatie oetmoedich versoeck an mȳ Eerwaerdige Heerē burgemeesters eñ regierders der stad van Leyden.

Alzoe ick ARENT DIRICKSZ (*) onwaerdich Com̄anduyr eñ Pastoor Sinte Pieters binnē Leyden daeglixs mȳder ken̄isse cōpt eñ clachte ontfang van verscheydē catholijce persoenē, die doleerē eñ beclaegen die ongescichtheyt eñ onwillicheyt vandē buerē eñ die onwillicheyt vande Heerē ofte oeversten vanden gebuerten, die dagelixs getoent eñ bewesen wordt, zoe wan̄eer zij angesproecken eñ gemoyt worden, datse nae vuytwisen haer carten bij de gerechten vander stadt haer luyden geordineert, den siecken soudē willen anscicken het heylich Eerwaerdich Sacrament mit toertssen reverētielich wel weetende datter persoenē zȳ die in noet des doots geweest zȳ eñ nu geconvaleseert eñ geneesen, sonder sacramentē haddē moetē deser werlt overlijden, overmits die onwillicheyt vande gebuerē die weygerdē het sacrament te halen nae ouder costume. Daer en bovē eenige vrunden van eenige sieckē versoeckende die het heylich sacrament zouden willen halen, hebben een geheele straet moeten op en neder loopen eer dat mē yemant heeft coenē gecrygen die de *lanterne* mitter *schelle* heeft willen draegen, alsoe dat een *vrou* die *lantaerne* mitter *schelle* gedraegen soude hebben, siende den gebuerē dat sulcxs haer tot scande eñ verwijt sou staen, ten laetsten een gevonden die het beste ghedaen heeft. Aldus is mȳ oetmoedich versoeck an mȳ Heere vande gerechte hier in te willen remedieren eñ versijen ter eere Goeds eñ tot Zalicheyt eñ eendrachticheyt vander gemeente, om te verhudē die quade consequentie van dien, alsoe wel te bevroedē eñ te bemerckē is tot wat onsalich eynde dese saecken souden tendeeren in gevalle mijns Heerē lievē raets wijsheyt hier niet inne en versie, sulxs doende mȳ Heerē burgemeesterē eñ raet vander stadt Godt lyeff eñ den gemeente wel sullen doen, God die Heer spare mȳ goede Heerē in goeden gesontheyt tot salicheyt. Aldus overgeleyt by my ARENT DIRICKSZ Com̄anduyr ende Pastoer Sinte Pieters binnen Leiden den 10 Juny An° 1569.

(*) Zijn naam was BOCKENBERCH, van Gouda; hij stierf in 1592, na 26 jaren kommandeur geweest te zijn.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Lijst van sterf- en begrafenispenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 7, 362; XII. bl. 110, 208).

1415.	JOHANNES HUSS verbrand.	MIERIS	1, 29,3.
»	» » »	»	» » 4.
»	» » »	»	» » 5.
»	» » »	»	» 32,2.
1420.	HIERONYMUS VAN PRAAG.	»	» 34.
1508.	JAN VAN DER VORST, kanselier.	«	» 407.
1525.	JOHANNES PISTORIUS of DE BAKKER, verbrand te 's Gravenhage.		
1526.	STEPHANUS SLICK, graaf van Passau, tegen de Turken, oud 40 jaren.	»	2,248,1.
»	» » » »	»	» » 2.
1527.	PATRIK HAMILTON, godgeleerde in Schotland, verbrand.	»	» 273.
1528.	ALBERT DURER, schilder in Duitschland, aan de pest 28 april.	»	» 293,1.
»	» » »	»	» » 2.
»	» » »	»	» 294,1.
»	» » »	»	» » 2.
1530.	PAULUS FAGIUS, theol., geb. te Reinzabern, overl. te Cambridge.	»	3,239.
1531.	ULRICUS ZWINGLIUS, geb. te Wildenkamp 1 jan. 1484, gesn. 10 oct. 1531.	»	3,351,1.
»	JOHANNES OECOLAMPADIUS.	»	3,353,1.
»	» » »	»	» » 2.
1536.	BERTHOLD HALLER, eerste pred. te Bern, overl. aldaar, oud 44 jaar.	»	» 449.
1445.	JOHANNES à LASCO.	»	» 122,1.
»	» » »	»	» » 2.
1546.	MARTIJN LUTHER, geb. te Eisleben 10 nov. 1483, overl. 18 febr. 1546.	»	» 136,1.
»	» » »	»	» » 2.
»	» » »	»	» » 3.
1547.	PETRUS MARTIJR VERMILIUS, te Turin, oud 63 j.	»	» 191,1.
»	» » » »	»	» » 2.
1548.	WOLFGANG HUSCULUS, te Bern, oud 66 j.	»	» 194.
1551.	MARTINUS BUCERUS, geb. te Schleestad 1491, oud 61 j.	»	» 261,1.
»	» » »	»	» » 2.
1552.	CASPAR HEDIO, geb. te Eslingen 1495, overl. te Straatsburg 17 oct.	»	» 69.
1555.	NIKOLAAS RIDLEUS of RIDLEIJ, bisschop van London, verbrand.	»	» 380,1.
»	HUGO LATIMERUS, bisschop van Worcester, verbrand.	»	» 380,2.
1557.	FERDINAND GONZAGA.	VAN LOON	1, 16.
1558.	CORNELIUS GRAPHAEUS.	»	1.
	J...... BUGENHAGEN, theol. doct. en prof. uit Pommeren, geb. 1485.	»	1.
1559.	EMANUEL PHILIBERT, van Savoije.	»	1, 37.
»	VIGLIUS VAN AIJTA, van Zwichem.	»	1, 42,1,2.
»	» » » »	»	1, 43,1,2.
»	» » » »	»	1, 44,1,2.
1560.	PHILIPPUS MELANCHTON, geb. te Bretten bij Wittenberg 16 febr. 1497, overl. 19 of 18 april? oud 63 j.	»	1,280,1.
»	» » »	»	» » 2.
»	» » »	»	» » 3.
»	» » »	»	» » 4.
1561.	ANTONIUS PERENOT, aartsb. te Mechelen.	»	» 59.
1564.	JOANNES CALVINUS, geb. te Noyon 10 julij 1509, 55 j. overl. te..... 1564.	»	» 336,1.
»	» » »	»	» » 2.
»	» » »	»	» » 3.
»	» » »	»	» » 4.
»	» » »	»	» » 5.
»	» » »	»	» » 6.
»	» » »	»	» » 7.
»	MICHIEL SERVETUS, verbrand te Vienne, overl. 27 oct.	»	» 341,1.
»	» » »	»	» » 2.
1565.	GUILELMUS FARELLUS, te Geneve, oud 76 j.	»	» 333.
»	of 1569. HIPPOLITUS PERSIJN, Praef. Traj.	»	1, 71.
1566.	JAN VAN ARGENTAU.	»	1, 82.

1568. CATHARINA VON BORA, huisvr. van dr. M. LUTHER, geb. te Eisleben 1525, overl. ibid 12 dec. 1568. VAN LOON 1,224,1.
» » » » » » 2.
1575. HENRIGUS BULLINGERUS.
1578. JAN BAPTIST HOUWAERT. » » 245.
1583. HUBERTUS GOLTZIUS, geb. te Venlo 30 oct. 1526, overl. te Brugge 14 maart.
1598. De graaf VAN VALKESTEIN vermoord. » 1,518.

C. G. B.

Zes penningen (vgl. XII. bl. 303).

N°. 3. *Ut Rupes Immota Manet.*

Is op de guarantie van Gelderland.

N°. 4. *Ecclesia Perversa Tenet Faciem Diaboli.*

Spotpenning op den paus en de kardinalen. Zie MIERIS, dl. III. bl. 112. Men vindt heele en halve.

N°. 5. *Jubilate Deo Sylva Ducis*, lees 1629. Op den 100sten verjaardag van de inneming van 's Hertogenbosch; zie *Vervolg op* VAN LOON, N°. 53.

N°. 6. Het ontbrekende woord is *Simulata*. De penning geslagen op den dood van EGMOND en HOORN.

Zie VAN LOON, dl. I. bl. 275, N°. 2.

C. G. B.

Zes penningen. N°. 6 der gevraagde penningen is beschreven bij VAN LOON, dl. I. bl. 275, als geslagen op de vruchtelooze vredesonderhandelingen te Keulen, tevens zinspelende op den dood der graven VAN EGMOND en HOORNE.

Het randschrift is: *Praestat pugnare pro patria — Quam simulata pace decipi.*

FRISIUS SECUNDUS.

Twee zilveren penningen. Bij welke gelegenheid zijn geslagen:

N°. 1. Een zware zilveren penning of munt van Frankrijk, wegende ruim 10 nederl. lood.

Voorzijde. Het borstbeeld van HENDRIK IV. Randschrift: HENRICUS IIII. *D. G. Rex Franc. et Navarre. Keerzijde*: Twee wapens, vermoedelijk van Frankrijk en Navarre, waaronder $\frac{H}{4}$ en voorts kransen en versieringen, maar geen randschrift of jaartal.

N°. 2. Een zilveren penning, ruim zoo groot als een rijksdaalder.

Voorzijde. Een wapen, vermoedelijk van Kampen. Randschrift: *Hosti Q. V. J. C.* ... . *Campi. Keerzijde.* randschrift: *Obsidibus N... C... Salu Dedit.*

C. Z.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

H. Grotius de veritate religionis christianae (vgl. XII. bl. 308). Zoo veel ik kan, wil ik gaarne R. dienen door het hier volgende, aangaande de uitgaven der vertalingen van het genoemde werk; doch waar er exemplaren van in ons land voorhanden zijn, kan ik hem niet mededeelen.

Op Loevestein gevangen zittende, schreef DE GROOT zijn *Bewijs van den waren godsdienst* in nederlandsche verzen, ten behoeve van zeevarenden, zoo tot eigen geloofsversterking in den vreemde, als ten einde hen in staat te stellen om het christendom te doen kennen en aan te bevelen. Het boekje werd eerst uitgegeven in 1622, en later door GROTIUS zelven in proza vertaald, welke vertaling het eerst door G. J. VOSSIUS is uitgegeven in 1627, later te Leiden in 1629 en 1633, te Amsterdam in 1631. GROTIUS voegde er aanteekeningen bij, en met deze zag de latijnsche tekst het licht te Parijs in 1640 en 1650, te Amsterdam in 1657, 1662, 1674, 1684, 1696, te Oxford in 1660, en misschien nog meermalen afzonderlijk, terwijl het met de *Opera Theologica* van zijnen geleerden schrijver mede werd uitgegeven te Parijs in 1646, en later in de amsterdamsche, bazelsche en frankfortsche uitgaven dier opera. Critisch bearbeide uitgaven van deze latijnsche vertaling werden bezorgd door CLERICUS, Amst. 1709, 1717, 1724: door CYPRIANUS, Leipzig 1709, 1726; door FISCHER, Coburg 1734; door KÖCHER, Jena 1726, Halle 1734; door BERGMAN, Leiden 1831 (van welke uitgave alleen de tekst is uitgegeven, nooit door een tweede deel, de *Annott.*, gevolgd). JOACHIM OUDAEN vertaalde dezen latijnschen tekst in nederl. proza, Rotterdam 1693. Voorts bestaan van dit werk drie engelsche overzettingen: eene door GROTIUS zelven vermeld (*Ep.* 311), eene die te Londen in 1690 is uitgegeven, en eene van SIMON PATRICK, die er een 7de boek tegen de R. C. kerk bijvoegde, ook in de boven vermelde vertaling van OUDAEN opgenomen; vijf fransche, eene van LE JEUNE, Parijs 1691, Utrecht 1692, eene andere, Parijs 1724, en nog drie andere, vermeld bij FABRICIUS, *Scriptt. de verit. rel. christ.*, c. XXX, p. 552; drie hoogduitsche, van COLER, s. l. 1631, van MUSCULUS, Holm. 1651, 1656, 1708, en van eenen onbekende, Marburg 1746; eene hongaarsche, Marburg 1734; eene arabische van POCOCKE, door BAYLE

uitgegeven, Londen 1660. Deze uitgaven ken ik ten deele uit WALCH, *Bibl. Theol.*, T. I. p. 825 sqq., die over de deensche, zweedsche, grieksche, chinesche en maleische vertalingen verwijst naar FABRICIUS, l. l. p. 551 sqq.
H. M. C. v. O.

Rederijkerskamers. Kamer van Bergen op Zoom (vgl. XII. bl. 237). *Mysteriën.* In het 1ste hoofdstuk van het 1ste deel zijner *Geschiedenis der rederijkers in Nederland* maakt de heer SCHOTEL ook melding van mysteriën in ons vaderland.

Uit de stadsrekeningen van Bergen op Zoom is mij gebleken, dat ook hier mysteriën opgevoerd zijn geworden, dat men ook hier

»het volck sagh met hoopen
naer het kerckspul loopen
of met devotie staen
bij het processie gaen."

De oudste stadsrekeningen, die mij voorgekomen zijn, vangen aan met het jaar 1412. Waarschijnlijk, of liever bijna zeker, zijn de vroegere door den vreeselijken brand, die in het jaar 1397 de stad, zoo als men verhaalt, op twee huizen na in de asch legde, vermeld. Het volgende vierregelig versje herinnert ons nog deze gebeurtenis:

In het soetste van de Mije
Was tot Bergen groot geschrije,
't Verbrande als stock en staeken
Behalven Olifant en Draecke.

Het gebouw, vroeger de Olifant geheeten, is het tegenwoordige stadhuis, terwijl het laatstgenoemde nog den naam van Draak draagt. Doch keeren wij tot ons onderwerp terug.

De mysterie, waarven wij melding wilden maken, wordt in de gemelde stadsrekeningen genoemd: »*Theylich cruys omeganck*". In de rekening van het jaar 1413 vind ik daaromtrent opgeteekend:

»Betaelt voir xlvij ellen kanefas gebesicht aen de waghenē van de omeganck coste elcke elle iiij d. facit xvij st. vij d.

»Den viere deser stadt pijpers opten Dach van der processien generale elcke een gelte wijns facit iiij st.

Deselve iiij pipers opte sacrament dach elcke vi d. facit ij st., ende noch op sinte anthuenis dach elcke vi gr. facit ij st. tsamen in al viij st."

In het rekeningboek van het jaar 1471:

»Den ghenen die bij moeyses om tgulden calf dansten xv ß. br. ende heure pijper iij ß. iiij gr. br. Voir xij paer schoenen v ß. br.

»Den ghenen die men got hiet en sijnder moeder croonde mitsgaders vier Engelen die dair songhen tsamen xv gr. compt tsamen xxiiij ß. br. vii gr. br."

Uit die oude rekeningboeken bleek ons ook, dat er reeds in de 15de eeuw alhier eene kamer van Rhetorica bestond, die de »*vrueghdenbloeme*" genoemd werd. Wij vonden die ook vermeld in het bovengenoemde werk van dr. SCHOTEL, dl. I. bl. 63.

In de stadsrekening van het jaar 1472, vond ik voor die kamer de volgende uitgaven:

»Den gesellen die batementen speelden in de voirs. processie ('t heyligh cruce-omegangh) te wetene yerst den gesellen van der vrueghdenbloeme xv ß. Den voetbooghe scutters die personagien thoonden opte merct xv ß. Ende noch andere gesellen van personagien te thoonen bij 't hof oic xv ß."

In die van het jaar 1504 de volgende:

»Den xx ghezworeñ gesellen van der vrueghden bloeme van der Rhetorijcke betaelt voor dit jaer midts dat sy ten tween jare hen cleeden elcke nu betaelt v st. facit v ℔. v st.

»Alsoe nu gheconsenteert is bij borgermeesters ende scepeñ dat den hoetsmā van der vrueghden bloeme hebbē soude oick eene tabbaert is betaelt. xij st. vj d.

»MICHIEL ANDRIESZ. als deken van der vrueghden bloeme die sekere personagien ghehadt heeft in denselven omeganck, te wetene onsen heer metten cruce te leydene, mette spele van den cruysene pylatus ende andere personagien achter te peerde rydende, ende den sanghers die achter tbethleem ghingen al singeñ ghelijck scaepheerders, betaelt als in anderen voirgaeñ Rekeninge tsamen ij ℔. iiij st. vj d."

Dat er ook uit andere steden groepen kwamen om die »omeganck" zoo luisterrijk mogelijk te maken (zie ook SCHOTEL, bl. 24), blijkt uit de rekening van hetzelfde jaar:

»Den vj pipers van ghendt die in de processie voor den hantboghe speelden betaelt elcken vj st. vj d. facit xxxix st.; ende vj persoenen ghedient in den omeganck die van hulst waren voor de caloveniers elcken iiij st. vj d. facit xxij st. vi d. Den vier pipers van lovē, die oic speelden voir de heeren van deser stadt betaelt elcken voir sijnen arbeyt vij st. vj d. facit xxx st. Den vier der stadt pijpers van antwerpen die in de processie speelden voer de voetboochschutteren elcke x st. facit ij ℔, tsamen in al vj ℔ xi st. vj d."

Onze gissing als zou de door ons *Nav.* XII. bl. 23 vermelde Rederijkerskamer de eerste geweest zijn, valt dus weg.

Ons onderzoek omtrent die kamer voortzettende vonden wij haar in het boek van de »coren" der stad, en tevens dat zij hare »coren" of keuren ontvangen had in 't jaar 1478 van JAN VAN GLYMES, heer van Bergen, »voortgestelt ende gemaect ter eeren ende weerdicheyt der glorioser maghet maria Ons lieve vrouwe."

Dit gild, met dat van de voetboogschutters,

handboogschutters en colveniers was ook belast met de verdediging der stad; aan het hoofd van elk gild stond een kapitein.

In het jaar 1591 schijnen er oneenigheden te zijn ontstaan tusschen die verschillende gilden, want zij werden op last van prins MAURITS van hunnen eed ontslagen en de stad in »quartieren" verdeeld, »sulx bij den Drossaert, Borgemrs ende magistraet der voors. stadt best dienstelick en oirboirlicxt bevonden sal worden te behoiren."

C. VAN MAANEN.

M. Hortensius (vgl. XII. bl. 243, 275 en 305). Behalve de t. l. a. p. genoemde auteurs, zie men de *Beschrijving van Delft* 1729, bl. 726, alwaar gezegd wordt dat M. HORTENSIUS naar zijn moeders vader mr. MAARTEN VAN DEN HOVE, was genaamd; terwijl zijn vaderlijke geslachtnaam was VAN SWAANSWIJCK; dat hij te Amsterdam leeraar in de wiskunde zijnde, te Leiden tot dezelfde betrekking werd beroepen, en aldaar aangekomen tot het kiezen eener woning, ziek werd, en den 17 augustus 1639 aan de tering overleed, en in zijne geboorteplaats Delft is begraven; hij had slechts den ouderdom van 34 jaren bereikt; in de *Annotationes ad secularem orationem d'Orvillii* DAV. JACOBI VAN LENNEP 1832. pag. 109—112 en 114 wordt hij breedvoerig vermeld; ook FOPPENS en PAQUOT vermelden hem, terwijl COLLOT D'ESCURY zulks verzuimde, niettegenstaande hij zelve in zijn werk *Hollands Roem* klaagt over het weinig vermelden van wiskundigen bij anderen.

V. D. N.

Tyssot de Patot (vgl. XI. bl. 113, 167, 207, 237, XII. bl. 175). Door eene geachte hand daartoe in staat gesteld, kunnen wij nog het volgende omtrent deze familie mededeelen.

Het geslacht is namelijk afkomstig uit Milaan en heette oorspronkelijk:

TISONI DE PAT à D'OURES. Ten tijde van den Siciliaanschen vesper (1282) zijn de leden dier familie, wegens godsdienstzaken, uit Milaan verdreven, en gevlugt naar Zwitserland en Frankrijk.

In Zwitserland noemden zij zich TISSOT D'AGUET of TISSOT DAGUET, in Frankrijk enkel TISSOT, anderen ook wel TISONI TISSOT DE PATOT.

Na den Bartholomeusnacht in 1572, namen zij de wijk naar Holland, waar zij den naam van TISSOT VAN PATOT aannamen.

Een hunner afstammelingen was burgemeester te Meerkerk, en werd onder koning WILLEM I of WILLEM II in den adelstand *erkend*, doch stierf zonder kinderen.

C. VAN MAANEN.

C. A. Boogaert (vgl. XI. bl. 173, XII. bl. 237). Dat CORNELIS ADRIAENSZ. BOOGAERT te Delft t'huis behoorde laat zich te meer vermoeden, wanneer men op de regeringslijsten en wapenkaarten van die stad, onderscheiden personen van dien naam ziet voorkomen; reeds in 1620 wordt genoemd CORNELIS PIETERSZ. BOOGAERT, denkelijk ter onderscheiding van een ander, welligt CORNELIS ADRIAENSZ. BOOGAERT, hij was raad in de vroedschap tot in 1631. Van 1634 tot 1654 was lid van den raad mr. NICOLAES ADRIAENSZ. BOOGAERT, voerende tot zijn wapen, »van zilver met een boom van sinopel, staande in een dito grond", vermoedelijk van hetzelfde geslacht dat zich later BOGAERT VAN BELOYS schreef, en onderscheiden leden van den raad heeft gehad, ook met den naam van ADRIAAN, als mr. ADRIAEN NICOLAESZ. BOOGAERT, heer van Beloys en Naters, gecommitteerd raad in 1672, door den prins van Oranje van de regering geëxcuseerd, doch in 1680 weder burgemeester en in 1684 gecommitteerd raad, waarschijnlijk dezelfde persoon die vermeld is bij VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.* in voce.

V. D. N.

W. de Swaan (vgl. XII. bl. 311). Dit portret is van WILLEM DE ZWAAN, geboortig van Gouda, bachelier in de godgeleerdheid, die door zijne milddadigheid, alsmede door verscheidene andere gaven, geen kleinen lof verdient, welke nogtans eenigermate verduisterd is door zijne onvoorzigtige duivelbanningen of bezweringen.

Hij heeft verscheidene werken in de nederlandsche taal gedicht en onder den titel van *De zingende zwaan* in het licht gegeven, Zeker nederlandsch dichter, DIRK DONKER. heeft ter zijner eere een lofdicht gemaakt. Men zie over hem VAN HUESSEN en VAN RHIJN, *Kerkel. Hist. en Oudh.*, dl. II. bl. 488, alwaar ook dit zijn portret beschreven wordt; zijn leeftijd wordt niet vermeld, doch moet in het midden der XVIIde eeuw gesteld worden, wanneer hij als pastoor te Gouda vervangen is; zijne spreuk *Candide et fortiter*, die ook op het portret voorkomt, is door VAN HARDERWIJK in de *Konst- en Letterbode* 1845, medegedeeld; zie ook HERINGA, *Bijdrage tot de lijst der nederl. dichters*, *Konst- en Letterbode* 1848. Het geslacht van DE SWAAN was te Gouda reeds vroeg bekend, zie (WALVIS) *Beschr. van Gouda*, dl. II. bl. 200, in de kantteekening.

V. D. N.

Annotatien van Hoybergius (vgl. XII. bl. 273, 310). Zou QUIESCENDO mij het door hem bl. 310 vermeld werkje van JOHANNES HOYBERGE voor een paar dagen ter inzage willen afstaan? — Ik zal voor de behoorlijke terugbezorging waken.

W. J. C. VAN HASSELT.

Christiaan Meese (vgl. A. R.). Mij herinnerende, dat de naam van dezen regtsgeleerde vroeger in den *Navorscher* eens verward is geworden met dien van CHRISTIAAN MEEUSE, welke laatstgenoemde persoon, van Vere geboortig, als visscher en schipper, bij het laten varen dezer betrekkingen, een zeer geliefd predikant is geworden, die zelfs door zijne uitgegevene schriften zich eenen voortdurenden naam heeft verworven, — des te meer trok het dan nu mijne aandacht, den naam van mr. CHRISTIAAN MEESE toevallig te ontmoeten in de *Beschrijving der stad Vere* van J. ERMERINS, 3e stuk, bl. 82, als schepen dier stad, bij zijne benoeming daartoe op 1 januarij 1624. Hij overleed aldaar den 20sten maart 1636, tevens raad dier stad zijnde, tot welke betrekking hij (bl. 141) op den 1sten januarij 1615 was benoemd geworden.

J. VAN DER BAAN.

Biron, Helvaart van Juno (vgl. XII. bl. 12).

H. ROELANDTS, *Biron, Treurspel, ghespeelt op de Nederduijtsche Academie. Op de Reghel: Hoe machtich, Edel, Ryck of Groot, Niemandt gheluckich voor syn doodt.* Amst. voor CORNELIS WILLEMSZ. BLAULAKEN, 1629 (4°.). Herdrukt ald. 1651 (4°.). Ald. 1661 (kl. 8°.). Ald. 1694 (kl. 8°.).

(Zie WITSEN GEIJSBEEK, *Biogr. Woordenb.* en *Cat. d. Maatsch. v. Ned. Letterk.*, I. bl. 182).

J. VAN ARP, *Helvaert van Juno, ghespeelt op de Oude Camer In Liefd' Bloeijende*, Amst. 1631 (4°.). Aldaar herdrukt in 1640 onder den titel van *Prixus, Prins van Theben.*

(Zie WITSEN GEIJSBEEK en *Cat. d. M. v. N. L.*, ibid, 49). C. P. L.

Predikanten bij de Waalsche gemeente te Sas van Gent (vgl. XII. bl. 271, 310).

ANDRÉ CORRÈGE was de opbouwer der gemeente *Gondorcet* in Dauphiné.

SAMUEL GIRAUD, † 16 april 1722 en zijne weduwe SUZANNA MARIL 16 nov. 1742.

PIERRE HARENC verloor den 17den sept. 1742 zijne vrouw JACOBINA VAN BRINK.

HENRI BARBIN, † 2 julij 1765.

PIERRE MONNET, † te Middelburg 4 april 1793. F. CALAND.

T. J. G. van Essen (vgl. XII. bl. 273, 309). THEODORUS ISAACUS GERHARDUS VAN ESSEN overleed als pred. bij de nederd. herv. gemeente te Amsterdam den 15den sept. 1812. Hij was een man, waardig en ijverig in zijn werk, van eene zachte en bevallige inborst, vriendelijk in zijne verkeering, wandelende ootmoedig met zijnen God. Op zondag den 6den dier maand hield hij zijne laatste leerrede over *Efes.* III: 14—21. Hij heeft den ouderdom van 73 jaren bereikt, als zijnde den 24sten sept. 1739 te Meurs geboren. Onder het getal der proponenten den 6den junij 1763 aangenomen, werd hij als leeraar der gemeente Groot-Ammers den 24sten mei 1767, van die te Ouderkerk aan den IJssel den 14den mei 1775 en van Amsterdam den 22sten maart 1778, plegtig ingezegend. Hij heeft drie dochters nagelaten, van welke eene gehuwd en eene andere weduwe was. (*Boekzaal van* sept. 1812). Ds. HENRICUS DONKER, pred. te Ouderkerk aan den IJssel, gaf 20 sept. zijne gemeente kennis van dit overlijden, in eene voorafspraak naar *Hebr.* XIII: 7*a*, met oogmerk om diegenen, die VAN ESSEN als pred. in die gemeente, van 14 mei 1775 tot 8 maart 1778 gekend hadden, aan zijne nuttige lessen en welgemeende pogingen, ter bevordering van geloof en evangelische deugd te herinneren, en allen aan te sporen, om in tijds te hooren naar het woord der vermaning, en daaruit op te merken en te beoefenen hetgene tot der gemeente zaligheid dienstig kan zijn, en zoo het geloof na te volgen van dezen waardigen man, wiens leer en wandel aldaar in gezegend aandenken gebleven is. (*Boekzaal van* october 1812).

Hiermede stemt overeen, wat de data betreft, de opgaaf aangaande VAN ESSEN, in de *Naaml. der pred. te Amsterdam*, Amst. A. B. SAAKES, 1840, bl. 43, en J. H. BRANS, *Kerkel. register der pred. in Zuid-Holland*, 1802, bl. 73 en 79. J. VAN DER BAAN.

W. H. van Haaften. WILLEM HENDRIK VAN HAEFTEN werd in 1763 te 's Gravenhage geboren, en in 1788 med. dr. te Amsterdam. Wie kan meerdere bijzonderheden omtrent hem mededeelen? v. H.

L. G. F. Kerroux. L. G. F. KERROUX schreef een *Abrégé de l'histoire de la Hollande et des Provinces-Unies, depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours*, te Leiden in 1778 in 2 deelen uitgekomen. Hij was fransche taalmeester en woonde reeds in 1767 te Leiden. Zijn er meerdere werken van hem bekend?

v. H.

Theophilus Eelhart. CATTENBURGH heeft op den *index* achter zijne *Bibl. Script. remonstr.* ook zekeren THEOPHILUS EELHART geplaatst; doch in het boek is hij niet te vinden. Wie was deze EELHART en wat heeft hij geschreven? P. + P.

Christiaan de Kruijff. Het *Biogr. Woordenboek der Nederlanden*, door VAN DER AA begonnen, door VAN HARDERWIJK ijverig voortgezet en thans vervolgd door dr. SCHOTEL, wordt tegenwoordig wel met grooten spoed bewerkt, maar niet meer met die naauwkeurigheid en degelijkheid van vroeger. Er komen hoe langer hoe meer onbeduidende per-

sonen in voor, die der vermelding volstrekt niet waardig zijn, terwijl er gedurig gemist worden, die door hunne geschriften ten minsten op een nederig plaatsje aanspraak hadden. Daaronder behoort ook CHRISTIAAN DE KRUIJF, in het laatst der vorige eeuw predikant te Lopik en Cabauw. Hij gaf uit het *Utrechtsch Classicaal Handboekje of voorn. inhoud der classicalia van de classis van Utrecht van* 1619—1791. Uit eene schriftelijke aanteekening maak ik op, dat hij nog meer in het licht gaf. Zijn aan iemand andere werken bekend? En kan men mij ook iets omtrent zijne afkomst en zijnen levensloop mededeelen?

P. + P.

Vischboek van Adriaan Coenenz, A°. 1546 —1583. Bij BOR, *Oorsprong der Nederlandsche Oorlogen*, enz. A°. 1603, wordt op bl. 68 verso vermeld, dat door den visscher JONGENEEL op den 15den november 1566 te Scheveningen een wonderlijke visch is gevangen, hebbende »eenen crommen swerten beck ghelijck een harings beck, hert als hooren, en ses langhe snebben, alle beset met ronde *napgens* van fatsoene ghelijck de ghene, die by de ghemeene man die van de religie wilden wesen, aen de hoeden ghedragen werden, en geus tekens ofte geuse *napkens* ghenaemt werden; hy was lang metten snebben omtrent seven voet; de gemeene man noemde hem den geusen visch."

Verder verhaalt hij, dat ADRIAEN COENENSOON, een oud zeeman van Scheveningen dien visch had gekocht en in den Haag zoude laten uitschilderen, maar dat door het groot gedrang van volk om dien visch te bezien, en doordien ieder één dier *napjes* wilde hebben, de schilder het werk niet konde voortzetten; bovendien was de visch daardoor geschonden geworden.

Het blijkt verder, dat genoemde ADRIAAN een boek geschreven en waarschijnlijk uitgegeven heeft »*Van de wonderbaere Visschen*," waarin hij zegt op den 21sten october 1546 nog een zoodanigen visch gehad te hebben, dien hij voor 2 stuivers gekocht en weder voor zeven gulden verkocht had aan lieden, die hem om geld lieten zien, wordende *Poelompe* genoemd.

Omtrent dien ADRIAAN komt in de *Gerechtsdagboeken* van Leiden nog het volgende voor:

22 Sept. 1583. ADRIAEN COENEN van Scheveningen is tzynen verzoucke toegelaten zyn *gedroochde visschen* en *vischbouc* de anstaende vrye jaermarct en feest van de verlossinge (ontzet van Leiden) te mogen laeten zien, genietende van elc persoon een *doyt* en die *tbouc* begeren te zien een *oortgen.*

Is dat *vischboek* gedrukt en waar te vinden?

.. ELSEVIER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Alva met een bril geld tellende (vgl. A. R.). In het antwoord op deze vraag wordt op gezag van ENGELBERTS GERRITS vermeld, dat LUMEI na de inneming van den Briel eene groote schilderij liet vervaardigen, welke hem en den hertog van ALBA voorstelde, dien hij uit spotzucht een bril op den neus zette om den tienden penning te zoeken." BIZOT krijgt ten gevolge daarvan een veeg uit de pan, omdat hij de spotzucht van slechts één man aan een geheel volk toedicht. Ik geloof, dat BIZOT verdiend had er beter af te komen: want waarschijnlijk had hij de zaak beter begrepen dan ENGELBERTS GERRITS. STRADA, de eenige schrijver van vroegeren tijd, bij wien ik er iets over gevonden heb, zegt het volgende dec. 1. lib. 7. p. 367 (ed. 1648): »Excusso usque adeo viri metu atque in ludum pene consumpto, ut jocularibus eum libellis ultro lacesserent: et capta statim Brila, ALBANI effigiem grandibus irridendam conspiciliis, quae ei a tergo LUMAEIUS imponebat passim expingerent. Nempe ut, quoniam Brilla a Belgis, conspicilia vocantur, idemque apud eos facete dicitur, naso ocularia vitrea suspendere ac ori frenos injicere; infrenatam jam esse Albani ferociam eo deridiculo com-

monstrarent." STRADA zal hier wel van geene schilderijen spreken, ook van geene prenten. Zijn »passim expingere" zal denkelijk verstaan moeten worden van ruwe afbeeldingen b. v. met een stuk krijt op deuren, schuttingen enz. en het kan wel zijn dat BIZOT, die zeer onbepaald spreekt, ook aan dergelijke voorstellingen denkt. Het geld tellen met eenen bril op bij den laatsten moet beteekenen de teleurstelling, die ALVA leed in het ontvangen van den tienden penning, ten gevolge der inneming van den Briel. Bij STRADA wordt van geen geld tellen gesproken; daar is het LUMEI die ALVA *een leelijken bril op den neus zet.* Er is dus verschil: dit neemt echter niet weg, dat beide BIZOT en STRADA zeer wel van hetzelfde feit kunnen spreken. De woordspeling met den naam van den Briel heeft zonder twijfel tot verschillende voorstellingen aanleiding gegeven. Behalve de twee reeds genoemde en het verliezen van den bril door ALVA op den eersten april, waar het bekende rijmpje van spreekt, waren er nog genoeg andere uit te vinden. En waar men ALVA met den bril teekende, zal men dat ook wel niet altijd geheel op dezelfde wijze gedaan hebben. Dat er eene groote schilderij op last van

LUMEY gemaakt, bestaan heeft, waar ALVA zoo op afgebeeld stond, geloof ik niet, eer ik er eene betere autoriteit voor heb dan ENGELBERTS GERRITS. LAMED.

Mr. Pieter van Veen (vgl. XI. bl. 116, 270: XII. bl. 151,244,276). In mijne mededeeling is achter JACOBURIJNA het woord (sic) gedrukt. De redacteur van den *Navorscher* schijnt dus te betwijfelen of ik dien naam wel goed overgeschreven heb: hoe vreemd het dus moge zijn, ben ik verpligt te verklaren, dat die naam t. a. p. door mij daar gevonden is. In hetzelfde artikel is gedrukt, dat hij was regent van het *armen-weeshuis;* ik had geschreven *het arme weeshuis*, welke naam bij de ordonnantie aan het gesticht is gegeven. Het was wel een armengesticht, maar niet voor armen alleen; de kinderen moesten zijn die van burgers. Ook heb ik vergeten mede te deelen, dat PIETER VAN VEEN (vermoedelijk de zoon) in 1642 werd vijfde meester op de latijnsche school te 's Gravenhage.

Het jaartal op het portret van P. VAN VEEN heb ik met den heer P. P. nagezien; duidelijk staat daar met gewone cijfers 1636.

De heer P. L. Wz. zegt in het volgende artikel, dat de titel van pensionaris welligt met dien van advokaat verwisseld werd; en XII. bl. 276 beroept hij zich daartoe op DE RIEMER, II. bl. 185. Hetgeen deze schrijver had medegedeeld was mij bekend: ik ontken niet dat men aan VAN VEEN *officieus* den naam van pensionaris kan gegeven hebben, maar wel dat hij regt had op dien titel. Terwijl andere steden reeds hare pensionarissen hadden, vonden wij er in 's Gravenhage vóór SOUTELANDE nooit een genoemd.

Ten tijde van P. VAN VEEN had 's Gravenhage ten hoogsten vier advokaten, die ieder slechts eene kleine wedde hadden. In 1641 waren er vijf; de eerste had 800 ℔, de tweede 200 ℔, en elk der overigen 36 ℔. C. VAN SOUTELANDE was een dezer laatsten, en genoot in 1648 zijne jaarwedde van *ƒ* 36 als advokaat, en tevens eene van *ƒ* 1400 als pensionaris. Later had 's Gravenhage, behalve den pensionaris, twee advokaten, die ieder eene vaste jaarwedde van 12 ℔ hadden.

De advokaten dienden om de zaken van de gemeente 's Gravenhage bij de regterlijke collegiën te behandelen, en den magistraat te adviseren; nu is het mogelijk dat zij soms het werk van den pensionaris verrigtten, doch daarom waren zij dit nog niet.

Hetgeen later door den pensionaris werd verrigt, behoorde vroeger tot de bemoeiingen van den secretaris. Die bemoeiingen waren het adsisteren van burgemeesters en regeerders van 's Gravenhage. In 1642 werd tegen den zin van den magistraat GRASWINKEL, door de kamer van rekening aangesteld tot secretaris. De magistraat verbood hem de pen te voeren, waarover hij zich beklaagde; hem werd toen aangezegd, dat hij zich van alle zaken, die de justitie niet betroffen, moest onthouden. Dit verbod werd gegeven in 1643, nadat drie dagen te voren NAGGER beëedigd was als adsistent secretaris, daar GRASWINKEL verklaard had weinig kennis van zijne betrekking te hebben; die beëediging zou dus niet noodig geweest zijn, wanneer er een pensionaris was geweest. Den 13den november 1645 verklaarden burgemeesters en regeerders, dat zij niet gehouden waren den secretaris in hunne kamer toe te laten, daar bij hunne vergadering de pensionaris adsisteerde. Daar men eerst in de Res. 1644 den pensionaris genoemd vindt, schijnt zijne aanstelling in 1644 gesteld te moeten worden, en een gevolg te zijn geweest van het geschil met GRASWINKEL. Den 6den maart 1649 bragt de baljuw, namens den fiscaal GRASWINKEL, het verbod over dat niemand bij den magistraat de pen mogt voeren dan de secretaris GRASWINKEL; hierover ontstond een proces, waarin burgemeesters voor den pensionaris intervenieerden. Toen de reden vervallen was, is in 1710 de betrekking van pensionaris afgeschaft, en in de plaats daarvan een tweede secretaris aangesteld. Een en ander wordt door ons medegedeeld uit de notulen der stad, welke DE RIEMER niet gezien heeft.

Het pensionarisschap van 's Gravenhage had derhalve zijn ontstaan alleen aan eene bijzondere omstandigheid, de onkunde van den secretaris, te danken, doch wij gelooven hierdoor ook aangetoond te hebben, dat P. VAN VEEN nooit pensionaris kan geweest zijn.

E.

[Het (*sic*) t. a. pl. dient niet om eenigen twijfel aan de naauwkeurigheid van onzen geachten medewerker uit te drukken, maar alleen om onze lezers te verzekeren dat hier geene drukfout gevonden wordt, welke anders waarschijnlijk de meesten in het woord JACOBURIJNA zouden meenen te zien.]

De tooneelspeelster Lobé (vgl. XII. bl. 245). In de *Volledige Tooneel-Almanach der Bataafsche Republiek voor den jaare* 1805, *door het genootschap; Vriendschap streeft naar wetenschap, te Amsterdam bij* J. G. ROHLOFF, staat op bl. 29, onder de *actrices pour l'opéra*, verbonden aan het *Spectacle Français d'Amsterdam de l'année* 1803 *à* 1804, de naam van Mlle LOBÉ vermeld als *première chanteuse à roulade.* Op bl. 50 van dienzelfden jaargang wordt het navolgende oordeel over haar medegedeeld: »Charmante chanteuse, qui cependant semblait promettre d'avantage, il y a trois ans." In de *Volledige Tooneel-Almanach* voor 1804, vind ik haar naam niet vermeld. Daarentegen kan men in den jaargang 1806 op bl. 76 haar naam weder vinden als verbonden als *première Chanteuse* aan het *Spectacle*

Français de la Haye de l'année 1804 *à* 1805. Volgens de opgaven op bl. 64 en 81 van den *Volledigen Tooneel-Almanach* van 1807, was zij in dezelfde betrekking nog in 's Gravenhage werkzaam van 1805 tot 1806 en van 1806 tot 1807. Daar ik geene andere den de hierboven opgenoemde jaargangen in mijn bezit heb, kan ik niets verder omtrent haar mededeelen. Alleen wil ik den vrager nog doen opmerken, dat de schrijver van het aangehaalde artikel in het *Nederl. Magazijn* 1862, bl. 184 den franschman GARNIER als bron van zijne mededeelingen noemt.

In het door dezen franschman uitgegeven, en later in het hollandsch overgebragte werk, onder den titel: *Het hof van Holland, onder de regering van* LODEWIJK BONAPARTE, *door een auditeur.* Amst. Erven H. GARTMAN, 1823, vindt men op bl. 21, 22, 23, 24 en 52 het een en ander breedvoeriger omtrent mejufvrouw LOBÉ vermeld. J. H. VAN GEUNS.

Portret van Klaas Verlaan (vgl. XII. bl. 311). Het portret van dezen *Amstelhavenknecht*, in zwarte kunst, heeft tot onderschrift J. GREENWOOD, *del. et fecit*, benevens een zesregelig hollandsch versje, waaruit blijkt dat dit beeld van KLAAS VERLAAN is vervaardigd bij gelegenheid van zijnen 25 jaren lang betoonden dienst als *Amstelhavenknecht* op schuit en boeier en hunne regten; om welke reden de *zeilminnaars* over hem voldaan waren. Exemplaren daarvan zullen niet veelmalen voorkomen in den handel, doch denkelijk zal men er aan het IJ meer van weten.

V. D. N.

Clopscheentje (vgl. XII. bl. 277). *Klopschene, fustis calceolarii.* KILIAEN.

Klopscheen, een schoenmakersgereedschap, ook een zakvedeltje. WEILAND.

P. H. T.

Portretten van Glummer en Pylius (vgl. XII. bl. 277, 311). JAN GLUMMER was geboortig van Bommel en eerst burgemeester aldaar, ook meermalen afgevaardigde ter staten in in 's Gravenhage, doch om zijne geleerdheid, vroomheid en onbesproken leven, werd hij tot syndicus (pensionaris) van Nijmegen aangesteld, van waar hij als raadsheer in het hof te Arnhem is verplaatst. In deze laatste stad is hij gestorven, hebbende de geschiedschrijver VAN SLICHTENHORST een latijnsch vers op zijn lijk gemaakt. Denzelfde heeft ook beloofd eenige door GLUMMER opgestelde schriften te zullen uitgeven, maar schijnt daaraan niet te hebben voldaan.

Volgens de wapenkaart der raden van het hof van Gelderland, heeft hij den 3den julij 1628 daarin sessie genomen, en is zijn wapen van keel, beladen met twee ruggelings gekeerde visschen van zilver, vergezeld van negen gekruiste kruissen van goud, alles gelijk aan het wapen van het geslacht VAN BRAEKEL, waartoe hij welligt behoorde.

Zie *Beschr. van Bommel* 1774, bl. 126—128; VAN SLICHTENHORST, *Geldersche geschiedenis*, boek I. bl. 48; *Nav.* dl. VI. bl. 378.

NICOLAAS PIJLIUS, van wien het portret is, behoorde ongetwijfeld tot het geslacht VAN PIJLL, waarvan gesproken wordt bij BALEN, *Dordrecht*, bl. 1191—1203; de lijst aldaar loopt tot om 1670; de naam van NICOLAAS komt daarin reeds vroeg voor. NICOLAAS PIJLL, zoon van JAN en van MARIA PIJLL, stierf in 1550: hij had kinderen, zijne dochter JOSINA huwde GASPAR VAN KINSCHOT, raad van Braband en van prins MAURITS; zijn zoon JOHAN bekleedde in 1600 vele betrekkingen te Zevenbergen. Deze had een zoon, mr. MARTEN PIJLL, advokaat te 's Gravenhage, wiens *Poëmata* door zijnen neef in 1633 zijn uitgegeven, en van wien bij FOPPENS, *Bibl. Belg.*, p. 857, HOEUFFT, *Parnasus Lat. Belg.*, en HOFMAN PEERLKAMP, *De Nederl. qui carm. Lat. composuer*, p. 165, met lof melding wordt gemaakt.

BALEN, t. a. p., zegt dat dit geslacht, een der oudste adellijke geslachten in het Sticht van Utrecht, aldaar voor 1200 wordt genoemd, en het wapen van keel, beladen met 3 zilveren schuin opgaande pijlen, op zegels van het jaar 1185 wordt gezien.

V. D. N.

Portret van mr. Gratianus Cornelij (vgl. XII. bl. 314). Kan GRATIANUS of DANCKAERT CORNELISZOON ook de zoon of de vader geweest zijn van CORN. DANCKAERTSZ, die geschreven heeft eene *Historie of waerachtig verhael van den ganschen toestant van oorloge, soo die ghevoert is in Duitschland, door den grootmachtichsten en onverwinlickste Koningh*, GUSTAVUS ADOLPHUS, *coninck van Sweeden.* Amst. 1642, fol. ?.

Geertje Meinarts Pol. »GEERTJE MEINARTS POL, *huysvrouwe van Dr.* HENRICUS SCHOTANUS, *in sijn leven juris primarius Professor te Franequer,*" aldus is het onderschrift van een fraai portret in kl. 4°., in medaillon: bovenaan staat, *Christus is mijn troost.* Het is zonder naam van schilder of graveur, welligt bewerkt door PETRUS SCHOTANUS, of door een der schilders, vermeld bij W. EEKHOFF, in zijne *Bijzonderheden*, REMBRAND VAN RIJN *en vrouw betreffende*, *Bijdrage* V en VI. Nu wenschte ik iets meer van deze vrouw te leeren kennen, dan hetgeen bij VRIEMOET, *Ath. Fris.*, p. 41, tot haren lof wordt gezegd, alwaar zij als geleerde en begaafde vrouw staat vermeld. Daarom vraag ik, zijn van haar geschriften uitgegeven en bekend, en behoort

dit portret soms daarbij? Doch welligt, dewijl hare afbeelding links is gerigt, is het een *pendant* van een van haar man; mogelijk dat den friesche Navorschers mij hierin kunnen teregt wijzen, en dat het origineel daarvan nog te Franeker of elders voorhanden is.

V. D. N.

Krochten. Welke was de bestemming der krypten of krochten en in welke kerken in Nederland vindt men ze?

Wilhelmuslied. Heeft ALDEGONDE dit lied naar eene vroeger bekende zangwijze ingerigt, of is de melodie voor zijn lied vervaardigd? Kan men de noten van de vier laatste regels ook opgeven? Het is niet mogelijk het oude lied te zingen op de wijze van hetgeen tegenwoordig bij de militaire muzijk voor het *Wilhelmus* doorgaat.

Monteringen van de gewapende schutterij en burgercorpsen. In mijn bezit is eene verzameling teekeningen van verschillende uniformen. Op den omslag staat geschreven: *Afbeeldingen der monteeringen van de gewapende schutterije en burgercorpsen in Nederland.* Te Amsterdam, bij W. HOUTGRAAFF, boekverkooper in de Hartenstraat, Anno 1789. De verzameling bevat 37 fraai geteekende en gekleurde afbeeldingen.

Aangenaam zou het mij zijn te vernemen of het bovenstaande wezenlijk *uitgegeven is in plaatdruk*, of dat ik mijn exemplaar als *eenig* moet beschouwen, omdat het nooit tot eene uitgave gekomen is.

FRISIUS SECUNDUS.

Afbeelding der executie van Aron Abrahams. Dezer dagen kocht ik onder andere platen vier spotprenten, waaronder geschreven was: *Executie van* ARON ABRAHAMS, 1737. Daar ik in geene der beschr. van Amsterdam iets daaromtrent heb kunnen vinden, zou het mij aangenaam zijn te vernemen wat het misdrijf van dien persoon is geweest. Zeker was het nog al van belang, van waar anders zooveel prenten er voor uitgegeven?

FRISIUS SECUNDUS.

TAALKUNDE.

Majesteit (vgl. XI. bl. 159). »Dit woord was als titel voor vorsten onbekend tot KAREL V, die zich boven de overige vorsten wilde stellen, beval dat men hem met den titel van majesteit zoude begroeten en aanspreken," enz.

Het is jammer dat de steller van het bovenstaande niet eenig gezag daaraan heeft gegeven, hetzij door het vermelden van zijnen naam, hetzij van de auteuren op wier gezag zijne sententie is gegrond: welligt zouden zij, die anders over de zaak denken, daardoor te regt gewezen worden.

Bij de eerste lezing treft het al dadelijk te hooren verkondigen, dat KAREL zich eenen titel zou aangematigd hebben, met het doel om zich boven de overige vorsten te verheffen. Immers als roomsch keizer kwam hem van zelven den titel van majesteit toe: en leest men de titelen welke de keizer in het hoofd zijner edicten voerde, onder anderen dat, betreffende »den Kerstengeloove en de Religie ende de haeresien ende de ketterien, ghegeven in de Keijserlicke stede van Worms den 8 dag van Meije in 't Jaer 1521," dan wordt men overtuigd, dat hij zoowel in magt als in rang boven de andere vorsten was verheven, en dat hij teregt kon zeggen, dat de zon in zijne rijken nimmer onderging.

De geschiedenis van Frankrijk in het algemeen, en die van LODEWIJK XI in het bijzonder, leert dat deze koning de eerste der fransche souvereinen is geweest, die den titel aannam van majesteit, terwijl in het bekende werk van LETI: *Het Leven van Keizer Karel V*, dl. 1. bl. 104 het volgende wordt gelezen: »Tot op dien tijd toe was de Koning van Castilie geene andere titel gegeven als die van Haer Hoogheyt, schoon de Koningen van Frankrijk en Engeland, den Titel van Haer Majesteit voerden, in voege dat KAREL door een bijzonder gebod bevel gaf, dat men in het toekomende den Koning van Castilie en Arragon, den titel van Haer Majesteit geven zou, dat inderdaed tot groot genoegen der Spanjaards uitviel." Het doel van dit bevel, zegt LETI, was om te doen uitkomen dat Spanje van het keizerrijk was afgezonderd, en nergens in daarvan afhankelijk.

De titels van KAREL waren de volgende:

»KAREL bij der ghenadigheyt Godts, ghecoren Keyser van den Roomschen Rijcke: altijts des rijcks vermeerdere. Conyngh van Germanien, van Castillien, van Leon, van Arragon, van Nauarre, van alle beede Secilien, van Jerusalem, van Hongarien, van Dalmacien, van Croacien, van Grenaten, van Valencen, van Gallicien, van Maillorquen, van Seuillien, van Sardaignen, van Toleten, van Cordua, van Corseque, van Murcien, van Jahen, van Algarbe, van Algezire, van Gibaltar, van den Eylanden van Canarien, van den Eylanden van Indien ende vastelant ende van der grooter wilde zee. Aertshertoghe van Oostenrijcke, Hertoghe van Bourgoignen, van Lotterijcke, van Brabant, van Stiren,

van Carinthen, van Carniolen, van Lembourg, van Luxembourg, van Calabren, van Wiertemberghe, van Athenen, van Neopatrien, van Montblanchz ende van Gheldren. Graue van Vlaendren, ende van Absbourg, van Tirol, van Artois, van Bourgoignen, Palatyn ende van Henegauwe. Landsgraue van Elzatien. Prince van Cateloignen, van Zwauen, van Tarenten, van Asturien ende van Geronen. Marcgraue van Burgau, ende van Mertkeren, van Aristuin, ende van Gociaxen. Graue van Barselonen, van Hollant, van Zeelant, van Feretten, van Kibourg, van Namen ende van Zutphain. Heere vā Bisscaye, vā Vrieslant van der marche van Sclavonien, van Portenau, van Salines ende van Mechelen. Heerscapie antierende in Asien en in Affrijcken.

Persona (vgl. A. R.). DUCANGE zegt: »*Personae*, clerici qui beneficia ecclesiastica obtinent, quod, ut quidam putant, magnam propter officium personam sustineant; sed maxime ii, qui beneficiis, seu ecclesiis per vicarios deserviri curant, dum ipsi potiori redituum parte fruuntur."

Vragen over nederlandsche taal. In de beoordeeling van twee werken van dr. L. A. TE WINKEL in den *Gids* van julij dezes jaars vind ik een aantal verschillende onderwerpen behandeld. Onder deze zijn er eenige, waaromtrent ik nog wel wat meer wenschte te weten. Het zijn deze:

1. Dr. TE WINKEL zegt, dat de *e* in *heet* scherp is, dat is uit een tweeklank of zamentrekking van twee lettergrepen ontstaan. De beoordeelaar (hij teekent zich T. R.) beweert het tegendeel op, dunkt mij, zeer aannemelijke gronden. Hij beroept zich namelijk op *hitsig*, *hitsen*, *aanhitsen*. Heeft hij gelijk, dan zou ik in het meervoud *hete* moeten schrijven. Is dit zoo?

2. Hetzelfde verschil bestaat tusschen de beide geleerden omtrent het woord *leer* (ladder). Ook hier vraag ik, wie heeft gelijk?

3. Ik lees t. a. pl. bl. 41, dat *heeten* een gelijkvloeiend werkwoord is, »dat het in andere verwante talen, zoo als in het hoogduitsch, een ongelijkvloeiend werkwoord is; dat men het ook bij oude schrijvers als ongelijkvloeiend verbogen vindt, en dat het daarom in de grammatica van prof BRILL, met het werkwoord *scheiden*, onder een tiende en laatste klasse van ongelijkvloeiende werkwoorden gerangschikt wordt." Wat mag prof. BRILL tot zoo zonderlinge handelwijze bewogen hebben?

4. Moet men met dr. TE WINKEL *dozein* of met T. R. *dozijn* spellen?

5. Op bl. 53 wordt gezegd, dat SIEGENBEEK nog niet beter wist, »of de *ng* in *brengen* waren twee afzonderlijke medeklinkers. Doch in onze tijd weet men wel beter. De *ng*, ofschoon met twee letters geschreven, beteekent in ons letterschrift, even als de *ch* maar *één* klankwijziging, maar *één* medeklinker: het is de *keel-neusletter*, gelijk de *m* de *lipneusletter* is: het is die wijziging, die de *n* van zelf in de uitspraak ook krijgt, wanneer die onmiddellijk door een keelletter, een *h* of een *g* gevolgd wordt; zoo als in *wanklank* en *wangedrag*." Maar hoe moet ik *brengen* dan afbreken? *bre-ngen* of *breng-en*?

6. Op bl. 54 lees ik het is »met ontegenzeggelijke zekerheid te bewijzen, dat men *gebracht* en niet *gebragt* behoort te schrijven: want lag er in het woorde een *g*, en niet een *ch*; — wierd dit passief deelwoord van brengen gevormd met een *g*, als een gedeelte of overblijfsel van de *ng*; — dan moest immers de uitgang een *d* zijn, en moest men dus *gebragd* en *gebragde* zeggen, even als *gevlagd*, *bevlagd* en *bevlagde*. Op de regel, dat de uitgang van het passief deelwoord achter een *g* een *d*, en niet een *t* is, bestaat geen uitzondering en kan ook geen uitzondering bestaan. Tegen dit bewijs, dat men *gebracht* en dus ook *bracht*, met een *ch* moet schrijven, is niets in te brengen, en dit geschil moet dus ook voor beslist gehouden worden." Ik geloof het met T. R.; maar waar komen dan *bracht* en *gebracht* vandaan?

7. SIEGENBEEK schrijft *vrijaadje*, *plantaadje*, en zoo doet ook dr. TE WINKEL. T. R. wil geschreven hebben *vrijagie*, *plantagie*. Wie heeft het aan het regte eind?

8. *Jongen* wordt bl. 61 voor een germanisme gehouden, omdat men zoo wel in Duitschland en in de oostelijke aan Duitschland grenzende streken van ons land zegt, maar in Friesland *jonge*, en men in Holland het verkleinwoord *jongetje* gebruikt. Is dit waar?

9. Na eene redenering over het gothisch, welker juistheid of onjuistheid ik niet beoordeelen kan, zegt T. R. op bl. 66. »Maar is dat nu zoo; beteekenen de *ai* en de *au* in de gothische spelling de eenvoudige, zuivere *e*- en *o*-klanken, dan valt de gewone theorie over het germaansche vocaalstelsel geheel in duigen: en dan ontzinkt ook aan de dubbelde *e*- en *o*-spelling in onze taal de grond, waarop die gebouwd is. Want, indien bij voorbeeld in de gothische woorden *laufs* (het hollandsche *loof*, of ook wel *lof*, zoo als in *lofwerk*), *laun* (holl. *loon*, hoogd. *Lohn*), *galaubjan* (holl. *gelooven*, overijsselsch *geleuven*), *laugnjan* (holl. *loochenen*, en dit voor *loognen*, van *logen*, anders *leugen*, hoogd. *leugnen*) en *laus* (holl. en hoogd. *los* of *loos*); — indien in al zulke woorden de *au* niets anders dan de eenvoudige *o*-klank beteekent, waarom zouden wij dan in het hollandsch *looven*, *beloonen*, *gelooven* en *bandelooze* met een dubbelde *o* schrijven, op grond dat de *o*-klank in die woorden oor-

spronklijk niet een eenvoudige, zuivere *o*, maar uit de tweeklank *au* ontstaan en dus van een tweeklankachtige natuur zou wezen? In het Hoogduitsch heeft men voor die *o*, wel is waar, meestal de tweeklank *au*: maar die Hoogduitsche uitspraak kan immers niets bewijzen voor de aard of de klank van de klinker in het gothisch of hollandsch. Waarom zouden wij niet aannemen, dat de zuivere *o*-klank, die men in het Hollandsch *loof* of *lof*, en in het Gothische *laufs* heeft, in het Hoogduitsche *Laub* door eene verbreede of verdikte en onzuivere uitspraak, door Vocal-Steigerung, zoo als BOPP het noemt in zijn grammatica van het Sanskritsch tot een tweeklank geworden is?" De tweeklank *au* is, zegt T. R., »in hoogduitsche woorden, zoo als *Laub* en *Staub*, voor het hollandsche *loof* of *lof*, uit een *o* ontstaan: het is eigentlijk de tweeklank *ou*, zoo als in *louter*, maar die in het hoogduitsch met *au* (zoo als in *lauter*) geschreven wordt, omdat daarin bij de uitspraak door den hoogduitscher aan de *o* een klank gegeven wordt, die wel juist geen *a* is, maar toch naar eene *a* zweemt." Ik vraag is het onderscheid tusschen *o* en *oo* dan geheel uit de lucht gegrepen, dat men al lang geleden, ten minsten in VONDELS tijd al, in acht nam? En zoo ja, wie heeft het het eerst gaan maken en waarom? Was het om het nageslacht te plagen of om eene andere reden.

10. Op bl. 70 wordt beweerd, dat in het gothisch het imperfectum van de meeste ongelijkvloeiende werkwoorden een anderen vorm in het meervoud had dan in het enkelvoud; en dat van die twee verschillende vormen alleen de eene in het Nederduitsch, de andere in het Hoogduitsch in gebruik is, zoo niet in den indicatief dan in den conjunctief, dat men in *nam* en *namen*, in *beet* en *beten* denzelfden klank heeft en derhalve, daar de *e* in het enkelvoud *ik beet* eene scherpe is, men ook in het meervoud moet schrijven *wij beeten*. Ik vindt het wel aardig, dat wij hier met onze hoogduitsche buren zoo broederlijk gedeeld hebben, maar hoe is dat in zijn werk gegaan? En omtrent welken tijd is het geschied?

Ik vraag heel veel, zoo veel, dat ik haast vrees dat er zullen zijn, die een zeker leelijk spreekwoord op mij toepassen. Maar ik neem er toch de vrijheid toe, omdat misschien velen die de beoordeeling in den *Gids* gelezen hebben, even begeerig zijn naar meer inlichting als EEN VRAAGAL.

Het is een kerel als Cas (vgl. XII. bl. 314). Is de zin van dit spreekwoord niet = als *kassa* of *kasgeld*? waarmede men overal en en bij allen en altijd zeker te regt kan komen.
C. G. B.

[Om meer dan éene reden is deze verklaring niet aannemelijk, o. a. omdat *kas* geen *kasgeld* is.]

Kat en hond. Zoo heet de man, die aan den schipper zijn volk en aan het volk eenen schipper bezorgt, de tusschenpersoon bij het verhuren van matrozen. Hoe komt hij aan dien naam?

Spreekwoord. 't *Is een Aagt van Enkhuizen*. Wat beteekent dit spreekwoord? Heeft het een historischen grond? W—l.

[De vrager zal op zijne eerste vraag het antwoord vinden *Nav*. II. bl. 143, 168. De vertelling was zeer bekend en heeft voor meer dan éene klucht de stof geleverd. Maar of zij historischen grond heeft, weet ik niet.]

Wispelturig. Welke is den oorsprong en juiste beteekenis van het woord *wispelturig*?
N. N. N°. 2.

Geloofsgenooten. Moet men *geloofsgenooten* of *geloofgenooten* schrijven? Men schrijft toch *landgenooten*, *echtgenooten*, niet *landsgenooten*, *echtsgenooten*. †.

Arglist. In oude stukken onder onze grafelijke regering en ook soms onder de republiek, wordt tot bevestiging van het een of ander gezegd, dat het gedaan is zonder »*arch ende list*." In latere tijden zijn die twee woorden één woord geworden, zoo als men thans nog schrijft, *arglist*. Waarom is dat geschied?
..R. E.

Doorzigtig. Op bl. 250, sub N°. 4, trekt de heer LEENDERTZ te velde tegen het gebruiken van het hoogduitsche woord *durchsichtig* in onze taal, in den zin van doorschijnend. Gaarne stem ik hem toe dat *doorzigtig*, strikt genomen, alleen gebruikt mag worden voor iemand die doorziet, die doorzigt heeft. Niettemin kan *doorzigtig* in de andere beteekenis moeielijk gemist worden en is wel te regtvaardigen, nl. in de natuurkunde, welke *doorzigtig* noemt die ligchamen, waar door heen men andere voorwerpen kan zien, en *doorschijnend* de zoodanige die slechts het licht doorlaten. Gewoon en matglas zijn goede voorbeelden voor de beide beteekenissen.
C. W. B.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Afstammelingen van Tjerk Hiddes de Vries (vgl. A. R.). Gaarne zag ik mij in het bezit gesteld eener volledige genealogie van dezen frieschen admiraal en diens nakomelingen, wiens geslacht, indien ik wel onderrigt ben, uitgestorven is, met de vier dochters van HIDDE JETZES DE VRIES, die omstreeks het midden der vorige eeuw te Sneek leefde.

Eene derzelve, geboren 1750, was mijne overgrootmoeder, en werd kleindochter van den admiraal geheeten, doch ik houde dit voor eene dwaling, daar hij in 1666 sneuvelde, en hare geboorte 84 jaren later plaats vond, een verschil te groot tusschen grootvader en kleindochter. Het is ook niet wel mogelijk dat HIDDE JETZES de zoon van TJERK HIEDES is geweest, daar hij in dit geval JETZE TJERKS zoude hebben geheeten. Hij kan dus zijn kleinzoon zijn geweest. Indien de admiraal behalve TJERCK TJERCK HIDDESES (waarover hier onder meer) een zoon heeft gehad JETZE genaamd, is de zaak opgelost.

Volgens het stamboek van den frieschen vroegeren en lateren adel van mrs. DE HAAN HETTEMA en VAN HALMAEL, in de aanteekeningen op IDSINGA, trouwde ANNA MARGARETHA VAN IDSINGA, geb. 18 september 1662, TJERCK TJERCK HIDDESES DE VRIES; hij overleed in Engeland, (datum niet opgegeven) en was de zoon van den beroemden admiraal TJERCK HIDDES DE VRIES † 1666; was bij den doop tot kapitein ter zee aangesteld geworden en had tot peters gehad de staten van Friesland en de raden ter admiraliteit.

In de aanteekeningen op TIETEMA, vind ik dat BAREND HIDDES DE VRIES, kapt. ter zee, trouwde EELCK VAN DER LEY, dochter van SIERT VAN DER LEY, burgemeester van Leeuwarden in 1661, en A. M. VERLAAR, bij wie SIERD DE VRIES, jong gestorven in 1673.

Was deze BAREND, een broeder van TJERK HIDDES?

In het *Armorial Gen.* van RIETSTAP is het wapen van TJERK HIDDES DE VRIES als volgt beschreven: parti, au 1 d'or à la demi-aigle de sa., mouv. de parti; au 2 d'azur à 3 boules d'arg. 2 et 1. Het bijgevoegde sterfjaar 1689, is vermoedelijk eene drukfout, daar hij in den zeeslag tusschen DE RUYTER en MONK 4 augustus 1666 sneuvelde.

MENNO.

[Het wapen van TJERK HIDDES wordt *Nav.* VIII. bl. 77 eenigzins anders opgegeven.]

Jan Bart (vgl. A. R.; XI. bl. 134; XII. bl. 99). Het volgende teekende ik op uit het doopboek van Bergen op Zoom.

9 oct. 1629. Gedoopt het kind van DAVID BART en MICHELE GRAIN, genaamd MAURITS JOHANNES. Peter: JAN VAN BRUGGE.

Getuigen: ABRAHAM VAN OOSTEN, CLAUDE LAMOUR, GLAUDE MACHEL, YDA VAN DER HEYDEN, JANNEKEN CORNELIS, JANNEKEN TOBIAS, Jufvrouw KATHLIJNE SANORVIN, LIJSBETH CRASSONIER.

C. VAN MAANEN.

Heraldieke figuur (vgl. XII. bl. 284). Indien de inzender van deze vraag, door middel van het bestuur van den *Navorscher*, mij eene naauwkeurige, liefst gekleurde afteekening van N°. 1 en 2 der bedoelde wapenschilden kon doen toekomen, met vermelding van de namen der geslachten welke die wapens voerden, zoude ik welligt in staat zijn hem op te geven wat de figuren boven het schild N°. 1 moeten voorstellen.

Ik meen als zeker te mogen aannemen, dat het de afbeelding is van het helmteeken, maar durf niet bepalen wat die kokertjes met stralen moeten verbeelden. Het hangt veel af van den tijd waarin de wapens werden geteekend (de jaartallen kunnen hier dus van nut zijn), alsmede tot welken landaard dezelve behooren. Ik herinner mij een paar voorbeelden van dergelijke figuren, welke als waaiers, fakkels of brandhouten beschreven werden. De afbeelding in houtsnede verspreidt geen licht genoeg over de zaak, en ik acht daarom eene teekening in kleuren zeer gewenscht om tot de verlangde opheldering te kunnen geraken.

MENNO.

Heraldiek figuur. Mijns inziens hebben de door X^3—β^3. bedoelde wapenfiguren veel overeenkomst met de *vagers of vegers*, welke RIETSTAP in zijn *Handboek der wapenkunde*, bl. 243, aldus beschrijft:

»*De Vagers of Vegers*, eene soort van borstels, die in de wapens gebezigd worden, hebben de gedaante van de borsteltjes, waarvan men zich bij het scheren bedient en staan altijd met de haren naar boven (V. 8e rij, 26). Men vindt er in het wapen der familie STEENGRACHT."

Als helmteeken komen zij ook voor bij de wapens der familie DE JONGE.

S. v. G.

Audenberrevelt (vgl. XI. bl. 122). Het stuk, door HORA RUIT bedoeld, is eene *arbitrale uitspraak in zake van* CORNELIS VAN DUVERDEN *en* GERRIT VAN OUDEBARNEVELT, *betreffende den manslag door laatstgemelden gepleegd aan* ARENT VAN DUVERDEN, a°. 1577. Zij komt voor in de *Kronijk van het hist. genootschap*, V de jaarg. bl. 363, en houdt in, dat GERRIT VAN OUDEBARNEVELT een' manslag begaan had op den persoon van ARENT VAN DUVERDEN, en dat CORNELIS VAN DUVERDEN, zijn zoon, genoemden GERRIT onlangs eene merkelijke wonde had toegebragt; dat REINIER, zoon van G. VAN OUDEBARNEVELT, *wel bij dranck zijnde, hem vervordert hadde met geladen roer te dreygen* enz.

De uitspraak hield in, dat GERRIT VAN OUDEBARNEVELT (*) voor *amende honorable betalen zou* 70 *gulden*, waarvan de eene helft aan het weeshuis van Utrecht, en de andere

(*) In het leidsche archief bevinden zich twee brieven *van geleide* voor de leidsche burgers, om vrij op de Veluwe handel te drijven enz. a°. 1446, afgegeven door CASIJN VAN OLDERBARNEVELT (rechter op de Veluwe), met zijn opgeplakt zegel.

helft aan dat van Amersfoort zoude komen; boven dien moest hij aan de *predicaren* geven 10 gl. en *twee* toorsen (kaarsen) *ter eere Gods*, waarvoor die *predicaren* eene *mis van Requiem* moesten zingen voor de ziel van ARENT VAN DUVERDEN, en daarenboven nog 5 gl. betalen voor *geregtskosten*. Verder werd bepaald dat zij niet in hetzelfde huis of logement mogten vertoeven, op eene boete van *f* 100. Actum 8 Aug. 1577. ..ELSEVIER.

Geslacht Spiegel (vgl. A. R.; XII. bl. 154). In den *Navorscher*, wordt meermalen over dit geslacht gesproken, en ofschoon eene mededeeling over dit geslacht geen algemeen nut sticht, kan ik echter niet nalaten te melden dat een dusdanig geslacht te Leiden gewoond heeft en land onder Leiderdorp bezat.

Uit een' giftbrief (*) van den jare 1462, in een perkamenten register van het gereformeerd weeshuis te Leiden overgeschreven, blijkt, dat JAN SPIEGEL (†), ten gevolge van het testament zijner ouders, 39 ₶ aan het weeshuis moest uitkeeren.

Daaruit heeft men de volgende filiatie:

JACOB SPIEGEL,
tr. APPOLLONIA....

1.	2.	3.
JAN.	PIETER.	PETRONELLA.
obit 1462.	leefden 1462.	

..ELSEVIER.

Van de Lecke (vgl. XII. bl. 252). Bij GOUDHOEVEN, bl. 125, en VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, bl. 1000, ook bij FERWERDA, *Geslacht- en Wapenboek* (zie het *Register*), vindt men het geslacht en eenige personen van dien naam en hunne vermaagschapping vermeld; het wapen is van zilver, beladen met een leeuw van sabel; een geslachtlijst schijnt niet te bestaan. Het droeg zijnen naam naar de heerlijkheid van *de Lecke*: men wil dat het uit een jonger zoon van BREDERODE zoude zijn voortgesproten. V. D. N.

Geslacht de Jonge van Baertwijck (vgl. A.R.). In het *Caartboek van Voorne en Overflacqué*, Amst. 1695, waarvan de zinnebeeldige figuren op de kaarten door J. LUIKEN zijn geëtst, vindt men ook het wapen van C. DE JONGE VAN ELLEMEET, heemraad. Boven het schild is een banderol met het opschrift: DE JONGE *ego sum, sed cognomine* MARCA. φ^2—φ.

(*) Dit weeshuis bestond reeds in 1318; de oudste bekende brieven zijn van dat jaar.

(†) In de rekening van PHILIPS ENGEBRECHTSZ, klerk des tresoriers van Holland, a°. 1416—1417, vermeld in den *Kronijk van het hist. genootschap* te Utrecht, VIIIste jaarg. bl. 226, komen voor JAN VAN DEN SPIEGEL en IJSBRANT VAN DER AA en hunne medgezellen, bannelingen te Utrecht enz.

Wapenspreuk: Ich Dien (vgl. XII. bl. 284). De prinsen van Wallis voeren als kenteeken (badge) bij hun wapen drie struisveêren door een' band gestoken, waarop zich het devies *Ich dien* bevindt. In den slag van Crécy, den 26sten augustus 1346, maakte de jeugdige »zwarte prins" (EDUARD, prins van Wallis, oudste zoon van EDUARD III, koning van Engeland) zich meester van de banier van JOHANNES van Luxemburg, koning van Bohemen (die in den slag sneuvelde), waarop zich de struisveêren met het devies *Ich Dien* bevonden. De zwarte prins nam dit teeken in zijn wapen op, en steeds is het door de prinsen van Wallis tot op den tegenwoordigen tijd behouden. De bewering van den schrijver der *Briefe eines Verstorbenen* is dus waarschijnlijk van grond ontbloot. Zie *Illustrated London News*, 29 december 1860; SCHLOSSERS *Wereldgeschiedenis*, dl. VIII; DE ROJOUX, *Histoire d'Angleterre*, t. II; VON HEFNER, *Handbuch der Heraldik*. Cz.

Wapenspreuk: Ich Dien. In *the British compendium or Rudiments of Honour*, 6e edit. Londen 1726, vol. I. p. 12, wordt het wapen van *the prince of Wales* beschreven en aldaar gezegd, dat de woorden *Ich Dien* in het duitsch of de oudsaksische taal beteekenen *I Serve*; dat dit devies zijn oorsprong heeft van de veldslag bij Crecy. JOHAN, koning van Bohemen, voerde het, die onder den koning van Frankrijk diende, en aldaar verslagen werd door EDUARD den zwarten prins, die hem de kroon van het hoofd rukte, sedert welken tijd het devies door de prinsen van Wales gevoerd is. V. D. N.

Wapenspreuk: Ich Dien. In de *Histoire du blason et science des armoiries, par* C. EIJSENBACH, archiviste du département de la Nièvre, staat, omtrent de wapenspreuk *Ich Dien*, het volgende:

Le prince de Galles, héritier présomptif de la couronne d'Angleterre, portait attachée à son écusson la devise: *Ich Dien* (je sers), dont l'origine se rattache à une periode célèbre de notre histoire.

Le 25 août 1346, l'armée française combattait dans les plaines de Crécy, de funeste mémoire. Au milieu de ses rangs on voyait servir comme de simples chevaliers JEAN, roi de Bohême et son fils CHARLES IV, empereur d'Allemagne. Le vieux roi, qui était aveugle, se trouvait à l'arrière-garde. On lui rendit compte des événements. »Et où est Monseigneur CHARLES, mon fils?" dit-il. On lui répond qu'il combat vaillement, qu'il a déjà reçu trois blessures. JEAN, transporté de joie et de courage, presse ses compagnons de marcher au secours de leurs amis et de l'emmener avec eux: »Vous êtes mes fidèles, s'écrie-t-il; je vous requiers que vous me meniez si avant que je puisse férir un coup d'épée." Alors les

chevaliers, pour ne pas le perdre dans la mêlée, lièrent son cheval aux freins de leurs chevaux et mirent le roi tout devant, et ainsi s'en allèrent ensemble sur leurs ennemis. Le roi de Bohême, conduit par ses chevaliers, pénétra jusqu'au prince de Galles. Ces deux héros, dont l'un finissait, dont l'autre commençait sa carrière, essayèrent plusieurs passades de lance pour illustrer à jamais leurs premiers et leurs derniers coups. La foule sépara ces deux champions si différents d'âge et d'avenir, si ressemblants de noblesse, de générosité et de vaillance. Le roi de Bohême alla si avant, qu'il férit un coup de son épée voire plus de quatre, et recombattit moult vigoureusement, et aussy firent ceulx de sa compagnie, et si avant se boutèrent sur les Anglais, que tous y demeurèment et furent le lendemain trouvés sur la place autour de leur Seigneur et tous les chevaux liés ensemble.

Vrai miracle de fidélité et d'honneur! Les muses, qui sortaient alors de leur long sommeil de barbarie, s'empressèrent à leur réveil d'immortaliser le vieux roi aveugle; PETRARQUE le chanta, et le jeune EDOUARD prit sa devise, qui devint celle des princes de Galles. C'était trois plumes d'autruche avec ces mots tudesques écrits autour: »*ich dien*" je sers (*). Il n'appartient qu'à la *France* d'avoir de pareils serviteurs. F. CALAND.

Afstammelingen van C. en J. de Witt (vgl. A. R.; XII. bl. 318). Een onzer medewerkers meldt ons, dat de laatste afstammeling van het beroemde broederpaar, die den naam van DE WITT heeft gedragen, MARIA DE WITT, wed. mr. H. P. HOOG, een zoon heeft nagelaten, die te Leiden woont. Hij raadt derhalve CONCHA aan, zich tot gemelden heer HOOG te wenden, die zeer waarschijnlijk bezitter is van de geslachtlijst, de familieportretten en den beker, of in geval hij dit niet mogt zijn, wel zal weten bij wien zij tegenwoordig berusten. BESTUUR.

Geslacht Semein. Over CORNELIS KEYZER SEMEIN en zijn geslacht is dikwijls in den *Navorscher* gesproken; hij was de zoon van REMMET KEYZER en LIEFJE LUCAS (eene kleindochter van PIETER SEMEIN). Hij was advokaat in den Haag en zal denkelijk te Leiden hebben gestudeerd.

Er zijn in het Leidsche archief twee brieven of rekwesten van hem aan de staten van Holland aanwezig,

In den eersten brief, van 3 nov. 1693, geeft hij eene lange beschrijving van de diensten die de SEMEINEN den lande of liever prins WILLEM I hadden bewezen. In 1684 had hij zich tot prins WILLEM III gewend, waardoor hij secretaris in de Veenen werd, welke betrekking hem geene *ƒ* 200 opbragt, »niettegenstaande eene princelijke recommandatie." Verder had hij verzocht om baljuw, drossaard en dijkgraaf van Woudrichem en de landen van Altena te worden; deze betrekking had hij niet gekregen, maar in plaats daarvan hadden de staten hem een pensioen van *ƒ* 800 gegeven, om daarvan met vrouw en zeven kinderen te leven.

In dien van 12 dec. 1698 verzocht hij dat zijn pensioen mogt worden verdubbeld, omdat deze landen in eenen beteren toestand gekomen waren, verders verzocht hij om tot commies fiscaal benoemd te worden in plaats van mr. HOORNBEECK.

Omstreeks 1714 verzocht hij, toen te 's Gravenhage wonende en 81 jaren oud zijnde, dat zijn pensioen op zijne dochters MARGARITA, LIVINA en MARIA mogt overgaan.

Twee zijner zonen hebben zich op de industrie toegelegd; want in 1700 hadden de staten van Holland aan EDUARD KEYZER SEMEINS, wonende te Crommenie, voor den tijd van 15 jaren, octrooi verleend tot het bereiden van potasch uit de weggeworpene loogen der blekers en garenzieders. Ook had hij van de staten octrooi bekomen tot het maken van zekere watermachines, die verkrijgbaar waren te 's Gravenhage bij zijnen vader, advocaat, wonende in de Prinsenstraat, volgens eene *annonce* van a°. 1709.

Een zijner andere zonen SAMUEL KEYZER SEMEINS, verzocht insgelijks den 21sten julij 1690 aan de staten octrooi voor zijne uitvinding van zeker wit metaal, zeer naar het zilver gelijkende en geschikt tot het maken van lepels, vorken, tafelborden enz.

.. ELSEVIER.

Geslacht der heeren van Renesse. Van wien stamt het geslacht der heeren van Renesse af? SMALLEGANGE zegt, dat PELGRIM van Holland (zoon van graaf DIRK VI) slechts eene erfdochter naliet, gehuwd met DIRK, graaf van Sayn, en dat deze laatste twee zonen had, FLORIS, heer van Voorne en burggraaf van Zeeland, en DIRK, den eersten heer van Renesse.

KOK is van hetzelfde gevoelen. VAN LEEUWEN echter vertelt dat PELGRIM van Holland (dien hij in zijne geslachtlijst van Renesse tot vrouw geeft eene dochter van een' graaf van Sayn, en in die van Voorne eene gravin van Lippe) drie kinderen naliet; FLORIS, heer van Voorne, DIRK, eersten heer van Renesse, en eene dochter, gehuwd met een' graaf van Sayn. TE WATER zegt eenvoudig, dat de heeren van Voorne en Renesse van de graven van Holland afstammen. Bij VAN DER AA *Aardrijksk. woordenb. der Nederlanden* vindt

---

(*) Ik heb ergens gevonden, echter weet ik niet meer waar, dat »*ich dien*" moet zijn »*eich dijn*", en zeggen wil »*ecce homo*" (aanzie den mensch).

men op het artikel *Renesse*, dat DIRK, jongere zoon of kleinzoon van PELGRIM van Holland, eerste heer van Renesse was; op het artikel *Voorne* wordt bepaald gezegd dat PELGRIM twee zonen had, FLORIS, heer van Voorne, en DIRK, heer van Renesse. Het *Historisch-heraldisches Handbuch zum genealogischen Taschenbuch der gräflichen Häuser*, Gotha 1855, verklaart de afstamming der graven von Renesse-Breidbach, in Rhijn-Pruissen en Belgie, als volgt: PELERIN von Holland († 1173), ältester Sohn des Grafen THIERRY VI, erlangte um 1158 von dem Grafen FLORENS III, die Herrschaft Voorn und die Vice-Grafschaft von Zeeland; er vermählte zich mit WALBURGA, Erbfrau auf Renesse, Moermont und Haamstede, und hatte aus dieser Ehe nur eine Tochter, die sich 1170 mit THIERRY Grafen Sayn vermählte. Von deren Söhnen setzte THIERRY die Linie der Grafen von Sayn fort, während FLORENS die Güter seiner Mutter erbte, Vicomte von Zeeland, Herr auf Voorn, Renesse, Moermont und Haamstede ward und ADELAÏDE gebohren von Herlaar zur Gemahlin hatte. Dessen Söhne waren HUGO genannt von Voorn und THIERRY von Renesse, der Stifter dieser Familie, welcher mit ISABELLE, des HEINRICH von Looz, Grafen von Duras, und der MATHILDE geb. von Vianden Tochter, vermählt war und 1207 starb.

In de *Genealogische tabellen* van HUBNER, noch in den zeer naauwkeurigen *Historisch-genealogischer Atlas* van HOPF, Bonn 1858, komt in de geslachtlijsten der graven van Sayn, omstreeks dien tijd, een DIRK voor.

Wie heeft hier gelijk? Welke afstamming heeft de meeste waarschijnlijkheid voor zich?

Cz.

MENGELINGEN.

St. Margriet (vgl. XII. bl. 61, 254). De door SAXO SYLVIUS opgewarmde legende de *h. Margriet* heeft, mijns inziens, met eenige wijziging haren oorsprong ontleend aan eene oude joodsche volkssage, die ik in een werk, bij eene vroegere gelegenheid reeds door mij aangehaald, heb aangetroffen, het gezegde: »*Da is Eeljeh-Nowi's Bröche drin!* (Des Propheten ELIAH segen" — so lange hält es.) (*)

»Es lebten einmal, erzählt die Volkssage, zwei Brüder, von welchen der eine reich, der andere arm war. Einst kam der Prophet ELIAH, der Helfer in der Noth, der unter den mannigfaltigen Gestalten sich bald hier, bald dort, bald als Retter, bald als Rathgeber oder Ermahner heute nog zeigt, als armer, alter Mann zu dem reichen Brüder und sprach ihm um eine Gabe an. Der Geizhals, denn das war der reiche Bruder, wies ihn mit harten Worten ab. Da ging der Prophet zu dem andren Brüder und sprach auch ihm um ein Almosen an. Der Mann sasz eben mit seinem Weibe und seinen Kindern beim Abendessen, das, wie man sich denken kann, einfach genug war; es bestand aus Brod und Milch. »Geld" sprach der gute Mann, » kann ich dir nicht geben; wir sind selbst arm. Willst Du aber unser Abendbrod mit uns theilen, es soll ir von Herzen gegönnt sein." Der Prophet nam es mit Dank an. — Nachdem sie gegessen, sprach der Mann zu seinem Gaste: »Es ist schon spät, und Du bist alt. Bleibe die Nacht bei uns, wir werden Dir ein bequemes Lager von Stroh und Baumblättern bereiten." Der Prophet blieb bei die Leuten die Nacht über. Am Morgen als es Abschied nam, sprach er: »Gott moge Euch lohnen, und das Erste, was Ihr beginnt, soll gesegnet sein und möge kein Ende haben, bis Ihr selbst sagt: »Est ist genug!" — Er ging —

Die guten Leuten wünschten ihm Glück auf der Weg und dachten kaum an seine Worte. Da sprach die Frau zu dem Manne: »Ach, siehe einmal, ob Du noch einiges Geld hast; Ich muss Brod für den Mittag holen." Der Mann griff in die Tasche, holte ein Beutelchen heraus und fing an zu zählen, und zählte und zählte und es wollte kein Ende nehmen. Er zählte den ganzen Tag, er zählte die Nacht hindurch, bis er endlich müde ward und rief: »Es ist genug!"— Jetzt waren die Leute reich. Sie liessen ihre Hütte niederreissen und bauten sich ein neues, schönes Haus. Der Geizhals, der sich bisher wenig um den armen Bruder bekümmert hatte, staunte, als er das schöne Haus sah. Freundlich kam es jetzt und sprach: »Ich wünsche Dir Glück, Bruder, Du hast gewiss ein Schatz gefunden. Der gute Mann, der kein Arg im Herzen hatte, sagte wie es gegangen. Da eilte der Geizhals nach Haus, erzählte es seinem Weibe; das nicht viel besser war als er, und jammerte, was hab ich gethan! Warum hab ich doch den Alten abgewiesen! O, käm 'er nur wieder! Sein Wünsch ward erfüllt. Nach einigen Tagen schon ging der Alte vor seinem Hause vorüber. Kaum hatte der Geizhals denselben erblickt, so eilte er ihm nach, entschüldigte sich, dass er neulich so hart gegen ihm gewesen sei, da ihm grade etwas Unangeneh-

(*) *Sprichwörter und Redensarten Deutsch-Jüdischer Vorzeit* von ABRAHAM TENDLAU. Frankfürt a/M. 1860. § 33. S. 14.

mes begegnet wäre, was ihn missmüthig gemacht hätte, und bat ihn, mit ihm nach Hause zu geben. ELIAH ging mit. Das Weib setzte ihm das Schönste und Beste vor und forderte ihn mit den süssesten Schmeichelworter zum Essen auf. Der Profet genosz scheinbar Einiges, und als er sich wieder entfernte, dankte er und sprach: »Gott möge Euch lohnen, und das Erste, was Ihr beginnt, möge kein Ende haben, bis es genug ist." — Er ging. Da sprach das Weib: »Um ungestört Gold auf Gold haufen zu können, lass uns zuvor unsre nöthigsten Bedürfnisse befriedigen." — Sie thaten es und — muszten es so thun, bis bald ihr Ende kam. u. s. w.

ALEXANDER.

Schaakspel. Doorloopende paardensprong (vgl. XII. bl. 286). In het tijdschrift »*Cosmos*" vindt men het volgende.

50	11	24	63	14	37	26	35	260
23	62	51	12	25	34	15	38	260
10	49	64	21	40	13	36	27	260
61	22	9	52	33	28	39	16	260
48	7	60	1	20	41	54	29	260
59	4	45	8	53	32	17	42	260
6	47	2	57	44	19	30	55	260
3	58	5	46	31	56	43	18	260
260	260	260	260	260	260	260	260	

»Cette route de cavalier, qui fait le tour entier de l'échiquier commun, est, en premier lieu, *symetrique*, c'est-à-dire que les numéros de station aux cases *diamétralement opposées*(*) y diffèrent constamment de 32. Comme telle elle est nécessairement *rentrante*, puisque 32 et 33 communiquant par un saut de cavalier, les cases diamétralement opposées 64 et 1 doivent également communiquer ainsi. Mais la route en question est, de plus, *trois* fois rentrante, ce qui veut dire que le cavalier, après avoir fourni la moitié de sa course, pourrait la répéter en rentrant de 32 à 1; que de même arrivé à 64, il serait libre de revenir nonseulement à 1, mais encore à 33, pour refaire la seconde moitié du trajet. Ce qui rend la route citée extraordinairement élégante et lui assigne la première place parmi les courses possibles sur l'échiquier commun, c'est qu'elle transforme cet échiquier en *carré magique*. Nous entendons par là: 1°. que l'addition 8 à 8 des numéros de station du cavalier, tant sur les rangs que sur les files du tableau, donne seize fois le même nombre 260, et 2°. que l'addition des 16 nombres placés sur les grandes diagonales, produit, comme on le voit, le double de 260, ou 520."

(*) On appelle ainsi des cases telles que la droite qui unit leurs centres traverse celui de l'échiquier entier, et s'y trouve, de plus, coupée en deux parties égales." (De »numéros de station aux cases diamétralement opposées" zijn dus juist de getallen, waarvan de heer P. L. Wz. de verschillen vergelijkt).

Het getal 6 heeft zijne hoofdrol hier geheel en al verloren.

Laat men ook nu even als bij de vroegere opgaven, het paard in omgekeerde orde de sprongen over het bord maken, dan blijft men volmaakt dezelfde uitkomsten behouden.

15	54	41	2	51	28	39	30	260
42	3	14	53	40	31	50	27	260
55	16	1	44	25	52	29	38	260
4	43	56	13	32	37	26	49	260
17	58	5	64	45	24	11	36	260
6	61	20	57	12	33	48	23	260
59	18	63	8	21	46	35	10	260
62	7	60	19	34	9	22	47	260
260	260	260	260	260	260	260	260	

In deze figuur is, met uitzondering van de beide diagonalen, geen enkele rij, die dezelfde getallen bevat als eenige rij in de andere figuur.

Het is duidelijk, dat men door telkens een ander uitgangspunt te nemen en daarna in omgekeerde orde te werk te gaan, het paard wederom op 64 *verschillende* wijzen zijne sprongen kan laten doen.

F. v. A.

Schaakspel. Doorloopende paardensprong. Bij de 4 aldaar opgegeven paardensprongen kan men nog onderscheiden andere voegen. Een ander viertal geef ik aan de liefhebbers ten beste. Bij alle kan het paard weder van 64 op 1 springen, zoodat men kan beginnen waar men wil.

N°. 1.

8	1	40	57	46	3	42	29	18
7	56	47	2	41	58	19	4	43
6	39	64	55	20	45	28	17	30
5	48	21	38	59	54	31	44	5
4	37	12	63	22	27	6	53	16
3	62	49	60	13	52	23	32	7
2	11	36	51	26	9	34	15	24
1	50	61	10	35	14	25	8	33
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

N°. 2.

8	42	57	44	9	40	21	46	7
7	55	10	41	58	45	8	39	20
6	12	43	56	61	22	59	6	47
5	63	54	11	30	25	28	19	38
4	32	13	62	27	60	23	48	5
3	53	64	31	24	29	26	37	18
2	14	33	2	51	16	35	4	49
1	1	52	15	34	3	50	17	36
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

N°. 3.

8	16	13	36	21	26	31	8	33
7	37	20	15	12	9	34	25	30
6	14	17	10	35	22	27	32	7
5	19	38	55	60	11	50	29	24
4	56	61	18	43	28	23	6	51
3	39	64	59	54	3	42	49	46
2	62	57	2	41	44	47	52	5
1	1	40	63	58	53	4	45	48
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

N°. 4.

8	1	4	63	22	15	6	61	24
7	18	21	2	5	62	23	14	7
6	3	64	19	16	43	8	25	60
5	20	17	44	9	26	59	42	13
4	45	10	27	58	41	12	49	52
3	28	57	40	11	48	51	32	35
2	39	46	55	30	37	34	53	50
1	56	29	38	47	54	31	36	33
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.

Een dezer paardensprongen, ik weet niet welke, is bekend onder den naam van dien van EULER. Men late zich echter door den naam van dien grooten wiskundige niet verlokken tot den waan, dat de wiskunde eenen regel zou kunnen geven, om aldus het paard al de ruiten van het bord en ook elke slechts éénmaal te laten aandoen. De zaak is louter empirisch, doch daar men van 64 weder op 1 springende in eenen onophoudelijken kring rondloopt, zoo moeten uit iedere wijziging getallen-combinatiën ontstaan, die geheel zullen uiteenloopen naarmate men op de eene of op de andere der ruiten begint en van 1 tot 64 doortelt. H. M. C. v. O.

[In N°. 2 vindt men in 22 gevallen een verschil van 6. In N°. 1, 3 en 4 is het verschil overal 32.]

Eene vrouw in manskleederen aan boord (vgl. XII. bl. 255). Iets dergelijks is meer geschied. Onze lezers zullen zich GRIETJE VAN DIJK, of beter GRIETJE VAN D'EIK, nog wel herinneren, van wie ons scheepsvolk nog zingt en naar wier naam een der zeilen van onze driemasters genoemd is. Maar ook van andere heeft ons volk gezongen. In *De Boere-dans of 't gezelschap na de mode*, bl. 90 vindt men een lied *Op een meisje van 20 jaren, die haar voor de kamer Amsterdam heeft laten verhuren en hoe zij in Tessel zijnde is ontdekt en ontslagen.* 't Ging haar dus niet naar wensch. Beter slaagde eene andere, van wie een lied spreekt in *De drie Kemphaantjes*, bl. 55, met het opschrift:

Ziet hoe een meisje van agtien jaren
Met haar lief naar Groenland is gevaren.

De inhoud is deze: TRIJNTJE, zoo heet zij, verhuurt zich voor kok op het schip waarmêe haar lief WILLEM KORNELISSE naar Groenland vaart. Op reis beviel zij van twee zonen en toen zij in Groenland gekomen waren, werd daar het huwelijk voltrokken. In welstand kwamen zij in het vaderland terug, tot groote verrassing van haren vader, die, zoo eindigt het lied,

die meende toen op dat pas
Als dat er zijn dochter verloren was;
Maar in plaats van één toen kreeg hij er vier,
Was dat voor haar vader geen groot plaisier?

Veenendaal of het Rhenensche Veen (vgl. XII. bl. 38, 101). Door de bereidwilligheid van een achtenswaardigen grijsaard te Veenendaal wonende, zijn wij in staat gesteld nog eenige bijzonderheden omtrent die plaats mede te deelen:

De landstreek dan, gelegen tusschen Rhenen, Amerongen (vroeger Emerenge, Hemur Enge, Emmerungen), Renswoude (vroeger Rijnwoude), Ede en Bennekom, in 't kort waar zich thans het dorp Veenendaal of Veen-en-dal bevindt, bevat eene uitgestrektheid van 2012 bunders.

Men trof hier, behalve uitgestrekte veenen, vele lage eem- of watergronden aan, die toen er nog geene bedijking bestond van den Rijn, tusschen de Grebbe en Wageningen, veel leden van het Rijnwater, hetwelk zijnen vrijen afloop naar de Eem schijnt gehad te hebben.

Niet alleen groeide de veenplant welig in deze streken, maar vond er ook vele vischrijke wateren, waarvan de naam van »*Helplas*" nog overig is, welke reeds in de 10e eeuw op kaarten zou aangetroffen zijn.

Den naam van »*Woud van Ongenade*" had de streek bovendien te danken aan de bosschen.

De provinciën Gelderland en Utrecht werden hier van elkander gescheiden, door welke grensscheiding bisschop DAVID VAN BOURGONDIE, die grift of gracht liet graven, welke thans nog zijnen naam draagt.

In de 10e en 12e eeuw zou men reeds begonnen zijn in deze streken turf te steken, hetwelk echter niet voortgezet is kunnen worden, door de voortdurende geldersche en stichtsche oorlogen, daar Veenendaal juist op de grenzen en in de nabijheid lag der kasteelen Terhorst en Terthorst (*).

Later is dit bedrijf ongestoord voortgezet kunnen worden.

In het jaar 1546 vroegen en verkregen de bestuurders, of zoo als zij destijds genoemd werden, de veengenooten, de vergunning, de zoogenaamde Bisschop Davidsgrift op kosten der ingelanden verder te mogen graven tot aan de »Zwarte Veenen," waar zich thans het bekende station »de Klomp" aan den Rijnspoorweg bevindt.

De ingelanden echter, die niet hadden willen deelen in de kosten aan dit werk verbonden, mogten langs die vaart hun veen of turf niet voeren, dan tegen betaling van eenige tolgelden.

De turf werd dan *onvrij* of *vrij* genoemd, naarmate men wel of niet behoefde te betalen.

De eerste bewoners dier streek woonden er in ligt gebouwde hutten.

Toen de bevolking langzamerhand vermeerderde, vroegen de veeners, veengenooten of veenraden in 1557 aan den heer des lands de toestemming om eene kerk te bouwen. Dit werd hun door PHILIPS II toegestaan.

De kosten daartoe zijn, behalve uit de opbrengsten van zekere kapelgoederen, gelegen nabij Rhenen, door de ingelanden zelven gedragen.

Hierbij werd bepaald, dat zij, die geen deel genomen hadden in het graven der grift, ook geen gebruik van de kerk mogten maken.

Deze kerk werd gebouwd op het zoogenaamde »Groote Veenloo," met welken naam men wilde aanduiden, dat er geen turf kon gestoken worden.

De eerste steen werd gelegd door THOMAS DE GRAMMEIJE en JAN DE CALUE. De kerk is in het jaar 1563 voltooid, en droeg den naam van St. Salvator.

Vijf priesters hebben in dezelve den roomsch-katholieken dienst verrigt, en men verhaalt dat de vijfde, THEODORUS FELINGIUS geheeten, met de geheele gemeente, op één huisgezin na, omtrent het jaar 1590, de leer van CALVIJN omhelsd heeft.

(*) Zie ook het een en ander over deze kasteelen bij AREND, *Alg. Gesch. des Vad.*, dl. II. 2e stuk, bl. 63 en 65 en dl. II. 3e stuk, bl. 81 en volgg.

In het jaar 1558 wendden de veengenooten zich bij requeste tot de landvoogdes MARGARETHA, om nog eene grift te mogen graven tusschen het veenloosche gedeelte, meer benedenwaarts.

Wat GILLES of GILBRECHT VAN SCHOONDERBEEK, destijds te Antwerpen wonende, aangaat, kunnen wij mededeelen, dat deze van keizer KAREL V, met eenige gronden te Veenendaal begiftigd werd, ten einde die te bebouwen.

Hoewel eigenlijk niet de stichter der gemeente te noemen, heeft hij niettemin veel tot haren bloei bijgedragen, door het steken en uitbaggeren van turf, die hij noodig had voor zijne steen- en pannebakkerijen te Antwerpen.

Gemelde VAN SCHOONDERBEEK heeft ook eene gracht laten graven, van Veenendaal af tot aan de Eem, welke dan ook naar hem de Schoonderbeeksche grift genoemd werd. De overblijfsels dier gracht zijn nog aanwezig, hoewel de vaart op dezelve naar de Eem, door het aanleggen van den *Slaperdijk* belet is geworden.

In het jaar 1629 heeft Veenendaal veel geleden door den inval der spaansche troepen in de Veluwe. *Honderd een en dertig* zoo huizen als schuren werden toen door die troepen vernield en in de asch gelegd. Daar bovendien het veenen destijds het voornaamste middel van bestaan der ingezetenen was, en de turf in groote schuiten »schameleuzen" (*) genaamd, door de Grebbesluis den Rijn afvoer, en deze sluis op last der hoogmogende heeren niet geopend mogt worden, leed de bevolking daardoor dubbel.

In het jaar 1630 brak de Rijndijk door, en hadden deze landen veel te lijden. Dientengevolge namen de staten een besluit in dato 7 sept. 1652, om den bovengenoemde Slaperdijk aan te leggen bij den zoogenaamden »*Rooden Haan*," welk voornemen, niettegenstaande de tegenwerking der staten van Gelderland ten uitvoer werd gebragt.

In het jaar 1637 teisterde eene aanstekende ziekte de plaats zoodanig, dat zij bijna geheel uitstierf, verscheidene huizen ledig stonden en het gras tusschen de straatsteenen groeide (†).

Ondertusschen waren ook de wolkammerijen en weverijen een tak van bestaan der ingezetenen geworden en werd zelfs eene straat naar dezelve »*Weverstraat*" geheeten.

In 1753 moest de kerk wegens den toenemenden bloei der gemeente aanmerkelijk vergroot worden. Destijds bestond er ook nog

(*) Waarschijnlijk hetzelfde als samoureuzen. BEST.

(†) Waarschijnlijk dezelfde ziekte, die in dat en het vorige jaar ook elders in ons vaderland (o. a. te Leiden) woedde. BEST.

eene Mennonieten kerk en gemeente, welke thans echter niet meer aanwezig is.

In het jaar 1794 is de plaats op last van prins WILLEM V in verband gebragt met de Grebbelinie.

In 1838 is door den heer HENDRIK VAN DE POLL, destijds te Nijmegen wonende, eene calicotweverij opgerigt en in 1841 een buitengoed »*Nijverdal*" geheeten, daarbij aangelegd.

In het jaar 1846 is de gracht die gegraven was door het dorp (bij deszelfs eerste bewoning) gedempt, de aschbakken die daar langs stonden weggebroken, en een straatweg aangelegd, die thans midden door het dorp naar den Rijnspoorweg leidt, terwijl tevens eene nieuwe gracht buiten om het dorp gegraven werd.

In het jaar 1850 werd er eene synagoge gebouwd.

In het jaar 1854 is er eene botermarkt opgerigt, nadat er reeds sedert eenige jaren eene koornmarkt was gevestigd.

De bijzonderheden van den watervloed in 1855, waardoor Veenendaal zoo geteisterd is geworden, mogen wij als te bekend onderstellen, om daarover breeder uit te weiden.

In het jaar 1857 is de eerste stoommachine opgerigt, voor de bewerking van wol en hennep.

In 1862 werd er eene tweede machine voor de bewerking van wol opgerigt, alsmede eene machinale calicotweverij door de heeren MEINSIUS en BOTTENHEIM.

Ten slotte kunnen wij nog iets mededeelen over de te Veenendaal gehouden wordende markten.

Vooreerst eene bijenmarkt. Wanneer deze het eerst gehouden werd is niet bekend. Zij heeft plaats in de maand julij en duurt drie weken. De handel wordt gedreven bij de roomsche kerk (*), meestal in het open veld. De korven staan op *rijen* (stallen genaamd).

Drie wolmarkten worden er gehouden:

Eene op Stichtsch Veenendaal, welke in het laatst van april een aanvang neemt. De tweede op Geldersch Veenendaal, iets later, beide beginnen echter op dingsdag. De derde en tevens de oudste en meest beroemde wolmarkt wordt gehouden op Geldersch Veenendaal, en wel bij het station »*de Klomp*", en wordt de *klomper* wolmarkt genoemd.

Ziedaar in korte trekken de aanteekeningen tot een geheel gemaakt, die mij door een achtenswaardig inwoner van Veenendaal zijn medegedeeld. Heb ik door de bekendmaking daarvan eenigzins toegebragt tot eene meer naauwkeurige kennis dier plaats? Wij laten dit aan het oordeel van den welwillenden lezer over. Het doel daarbij beoogd is goed geweest. C. VAN MAANEN.

(*) De kerk, alsmede de roomsch katholieke gemeente, behoort onder Renswoude.

De Ridder Melton (vgl. A. R., XI. bl. 125, 319, XII. bl. 30, 156, 190). De berigten van den heer J. H. VAN LENNEP komen mij belangrijk voor. Zou deze heer zich ook willen verledigen tot onderzoek naar de familie en *het bestaan* van den ridder? Het bijgebragte uit SCHELLERUS en de »*Zee- en Landreize van* NIEUWHOF" bewijst, dat het verhaal van den ridder, omtrent het opklimmen tegen een in de lucht geworpen kluwen garen niet op zich zelf staat.

Heeft de heer J. H. VAN LENNEP wel eens gezien het hoofd afsnijden van een kind door BAMBERG? dan zal hij weten waarom ik van *magie blanche* sprak. De toer is een goocheltoer of een logen. *Magie noire* bestaat niet; in zooverre had ik beter gedaan niet van *magie blanche* te spreken, maar ik schikte mij naar het gewoon spraakgebruik, dat kunststukken, waarbij geene *duivelskunsten* te pas komen, zóó noemt. Die aan duivelskunsten gelooven mogen het woord *magie noire* blijven bezigen. H. R.

Bijnamen van straten en grachten te Amsterdam (vgl. A. R.; XI. bl. 283; XII. bl. 127, 252). *De jordaan.* Tot mijn leedwezen, en zeker ook tot dat van X. X. X., deelt de heer TER GOUW (wien ik bij dezen voor alle dingen verschooning wil verzoeken voor de verkeerde spelling van zijn pseudonym) t. l. a. p. mede, dat het zijn voornemen *niet* is over bijnamen van straten enz. te spreken, en wel hoofdzakelijk »omdat dit onderwerp ons ligtelijk tot het onbeduidende en beuzelachtige kan doen vervallen." Eene uitdrukking die mij, met allen eerbied gezegd, eenigzins zonderling voorkomt in den mond van iemand die zooveel over de afleiding der namen heeft geschreven, te meer daar hij er in éénen adem bijvoegt, dat de grens tusschen naam en bijnaam zoo moeielijk te trekken is. Hoe dit ook zij, de bijnaam van *Jordaan* wil ik nog wel eens onder handen nemen, en wel naar aanleiding van wat ik schreef op bl. 127 van dezen jaargang. Ik heb hier weinig op te antwoorden — ik beweerde, dat de ware oorsprong van die benaming thans bekend was; de heer TER GOUW houdt vol, dat zij zich nog achter een nevel verbergt, — het zijn twee individuele gevoelens die tegen elkander overstaan; wie van ons beiden gelijk heeft mogen anderen beslissen, wiskunstige bewijzen zijn voor een naamsafleiding zelden te vinden; men moet zich vergenoegen met de waarheid af te leiden uit de waarschijnlijkheid. En wanneer men, na zoo vele gissingen achtereenvolgens als ongerijmd verworpen te hebben, plotse-

ling uit een' duisteren hoek eene lichtstraal ziet opdagen, die aanleiding geeft tot eene gissing, welke allen grond van waarschijnlijkheid voor zich heeft, dan is het niet te verwonderen, dat men meent eindelijk de waarheid gevonden te hebben.

En de bewijzen, die de heer TER GOUW tegen mijne stelling (*) aanvoert, zijn dan ook geen andere, dan dat men *over de Jordaan* bij een maastrichtsch leeraar, en niet bij een amsterdamsch schrijver vindt. Daar tegenover staat, dat hij zelf zegt, dat »de brave man" ons geen ui in de handen zal hebben willen stoppen, ergo dat BACHIENE het *over de Jordaan* niet — zoo als men het noemt — »uit zijne vingers gezogen" heeft, en in dit geval zal de heer TER GOUW dan wel moeten erkennen, dat de kwestie wel degelijk door de mededeeling van den heer WITKAMP geheel van gedaante veranderd is.

Nu moet ik den heer TER GOUW gaan uitleggen waar in de uitdrukking *over de Jordaan* de »ui" te vinden is. Tot antwoord weet ik niet beter te doen, dan hem te voeren naar het noordeinde van de N. Z. Voorburgwal, die hij toch ook wel eens *het endje van de wereld* heeft hooren noemen. En zoo wij daar dan iemand vinden die zegt: *Als dat het eindje van de wereld is, wel, dan is de Voorburgwal de wereld, en dat zullen wij ons vooreerst nog niet laten dietsch maken*, dan zal ik hem vragen of hij *deze* ui geestiger vindt dan die van het volk.

Wat aangaat mijne uitdrukking, »deze ui is echt amsterdamsch", hiermede wilde ik eenvoudig te kennen geven, dat het mij toescheen dat deze *witz* juist behoorde tot *dat* soort van aardigheden, die het amsterdamsche volkseigen medebrengt. De heer TER GOUW zal toch wel willen toestemmen, dat even als in de kleeding, zeden en taal, ook in den aard der geestigheid van het eene volk en het andere een hemelsbreed verschil bestaat, en dat een dergelijk verschil in alle bovengemelde zaken, hoewel in minder mate, toch wel degelijk ook merkbaar is tusschen verschillende provinciën, tusschen land en stad. En ik houd mij overtuigd dat ieder, die opgemerkt heeft welke soort van geestigheid onder het volk van Amsterdam het meeste voorkomt, het met mij eens zal zijn, dat daarin het krachtigste bewijs ligt opgesloten, dat de naamsoorsprong, die uit de woorden van den heer BACHIENE blijkt, de ware is, hetwelk ik er dan ook voor houden zal, tot dat men mij eenen anderen naamsoorsprong *bewijst*. Ik ben wel een weinig verlangend om te weten of de heer TER GOUW in ernst de naamsafleiding van *jardin* — waarvan hij zelf het onwaarschijnlijke op bl. 132-134 (1ste druk) van zijn *Amsterdam* veel vroeger heeft aangetoond, dan ik het op bl. 127 van dezen jaargang van den *Navorscher* heb gedaan — aannemelijker acht dan die van *over de Jordaan*. Ik wil BACHIENE niet als autoriteit voor Amsterdam erkennen, maar er is hier van autoriteitsgeloof volstrekt geen sprake. BACHIENE heeft ons alleen onwillekeurig opmerkzaam gemaakt op iets waaraan vroeger niemand dacht, en dat thans voor ons is als het ei van COLUMBUS.

Ten slotte vergunne men mij nog ééne opmerking. Is nu het niet gebruiken van den naam *Jordaan* door WAGENAAR, ook niet volkomen verklaard? WAGENAAR kende den naam wel, maar hij kende ook den oorsprong er van, en *juist daarom* kon het bij zoo'n »deftig" historieschrijver als hij, zelfs niet opkomen die volksaardigheid in zijn werk op te nemen. CHR.

(*) Ik zal nu maar zeggen *mijne* stelling, daar de heer TER GOUW er toch aan schijnt te hechten dat er in het bewuste artikel in het *Nederl. Magazijn* niet bepaald op gewezen wordt, dat *over de Jordaan* op eene geheel andere naamsreden wijst dan *de Jordaan*.

Liefhebbers en geleerden (vgl. XII. bl. 222). In *Punch* van 31 may 1862, p. 219, leest men: »We are certainly a wonderful people and work, as perhaps our foreign friends will think in a paradoxical sort of way. It was a gardener who planned our Crystal Palace for 51 and eleven years later we are indebted for the design of another Exhibition to a soldier. A Barrister superintend the casting of our great bells and we have an architect who is an authority on fortification. Well, perhaps when our coasts are invaded a Bishop may be Secretary at war, and a Physician presiding the Admiralty." φ^2—φ.

Liefhebbers en geleerden. De vraag van GEEN LIEFHEBBER (dus van een geleerde?): Is het goed dat liefhebbers zich met de wetenschap bemoeien, of zou het ook beter zijn, indien zij dat aan de geleerden overlieten? zal moeielijk te beantwoorden zijn, zoolang niet is uitgemaakt welke beoefenaars der wetenschap op den titel van *geleerden* mogen aanspraak maken. Die zich zelf *geleerd* noemt, is het mogelijk ook, maar *verstandig* is hij niet. Hij, die geleerd genoeg is om over de geleerdheid van anderen een oordeel te kunnen vellen, zal nogtans *verstandig* genoeg zijn om in zijn oordeel voorzigtig te werk te gaan. Ieder, die *liefhebberij* voor de wetenschap bezit, mag zich daarentegen wel voor een *liefhebber* uitgeven. Mijns inziens zouden de *liefhebbers* zich veel minder met de wetenschap behoeven te bemoeien, indien de *soi-disant geleerden* het wat meer deden, en zullen *liefhebbers* van de wetenschap eerder *geleerd* worden, dan bedoeld slag van *geleerden*, die er geene *liefhebberij* voor hebben.

ALEXANDER.

Vereeniging tegen mishandeling van dieren. ALIQIUS vergist zich of hij heeft niet goed gelezen. Bij den ingang van den prinsentuin te Leeuwarden staat op een bord: *De bezoekers van den tuin mogen geene honden medebrengen*, en niet *medenemen.* Er is mij voorts voor vast verzekerd, dat het verbod er ook nooit anders heeft gestaan. Of *medenemen* nu in den regel *stelen* beteekent, geloof ik niet; alleen als woordspeling zou het kunnen zijn, gelijk eens met ROTHSCHILD en SAPHIR, ten aanzien van het woord *umkommen*, plaats vond. SAPHIR had nl. eens aan ROTHSCHILD 1000 thaler ter leen gevraagd, die hem het verzoek wilde inwilligen, zoo hij hem (ROTHSCHILD) den volgenden dag bij hunne eerste ontmoeting met een *witz* begroette. SAPHIR nam de voorwaarde aan. Den volgenden dag trof hij den rijken bankier in zijnen tuin aan. De laatste riep terstond: »Guten morgen, herr SAPHIR! Sie kommen um ihre 1000 thaler?" »Nein, herr Baron!" was het antwoord, »*sie* kommen um ihre 1000 thaler." Wil ALIQIUS niettemin *medenemen* als *stelen* beschouwen, dan raad ik hem geen huis binnen te treden, waar men leest: *Hier houdt men koffij- en theedrinkers*, daar hij anders, naar zijne opvatting der woorden, ligt gevaar kon loopen niet weder uit het huis te komen.

Verboden legplaats is reeds sedert eenigen tijd veranderd in *verboden ligplaats.* ALIQUIS past m. i. wat al te sterk het woord *leggen* op de kippen toe, alsof dit woord alleen in het door hem voorgestelde geval wordt gebezigd.

Ten slotte verwijs ik ALIQIUS naar een voor eenige jaren in de *Prov. Friesche Courant* ingezonden stuk, waarin iemand te velde trok tegen een opschrift: *Weg, uitsluitend voor voetgangers bestemd*, waarin de schrijver eene uitsluiting van *voetgangsters* wilde zien.

Vroeger stond bij den ingang van den prinsentuin: *Honden hier buiten*, en in gelijken zin hebben de Engelschen voor dit verbod: *Hounds no permitted.* Mij onlangs te Londen bevindende, zag ik in de *Zoölogical gardens*, voor een hek dat geverwd werd, op een bordje de woorden *Painted wet;* waarvoor men hier te lande alleen *geverwd* heeft. En toch hebben de Engelschen gelijk, want *geverwd* wijst nog niet aan dat het nat is of dat de *verw afgeeft;* men zou daarom moeten schrijven: »juist *geverwd.*" Overigens hebben de Engelschen voor waarschuwingen aan het publiek uitdrukkingen, zoo als *Commit no nuisance*, *Please adjust your dress before leaving etc.* die in Holland òf onwellevend geacht òf volstrekt niet aangeduid worden.

ALEXANDER.

Meleagris. Er zijn er die beweerd hebben, dat deze vogelsoort dezelfde zou zijn, als onze kalkoen. Dit komt mij niet aannemelijk voor; PLINIUS althands (X. 26) zegt: »*Africae* est hoc gallinarum genus." De kalkoen is immers niet in Africa aangetroffen. Wat PLINIUS er bij voegt *variis sparsumplumis* past wel op den kalkoen, niet zoo het *gibberum*, noch ook het *ingratum virus.* Zou PLINIUS, indien hij de kalkoenen gekend en bedoeld had, *geene* melding hebben gemaakt van hun vermogen, om even als de paauwen, den staart op te zetten? Dit is niet overeenkomstig met 's mans manier om de hoofdkenmerken op te geven en wegens dit kenmerk werd de kalkoen juist later *gallopavus* genoemd. Waar vindt men de oudste vermelding van dezen naam, en welke vogels waren de *meleagrides*? ouerhanen?

H. R.

Een oude Blondin. Dat men vroeger ook BLONDINS had, kan het volgende uit de resolutieboeken der stad Bergen op Zoom bewijzen.

xxi Augusti xv^C^xc. Alsoo een sondagh lestleden naer middach bij voirgaenden consente van mijn heeren vañ magistraet ende Heer Gouverneur, HERMAN BINDER van Ceulen, heeft openbaerl gespeelt opter koorde gespannen vant hoochste van den toren tot aen der lange meestrate, ende daeraff gevlogen ten aensien ende verwonderen van vele persoonen, ende oversulcx versochte van der stadts weghen behoirl. attestatie, gelijck hij verclaerde van andere steden oick te hebben, Is bij mijne voirs. heeren gerasolveert dat men aen hem de voirs. attestatie sal geven in der formen als int bouck van certificatien, ende dat men hem daertoe voir eeñ drinckpeññ sal geven ses car. guld. Ordonnereñ den Rentmren deselve ses car. alsoo te betalen.

In het rekeningboek van datzelfde jaar vond ik het volgende:

Item ter ordonñ. van mijne heeren van de magistraet betaelt HARMAN BINDER van Colen die den xix Augusti xc^tich^ opt sparren van de corde uwt het hooghste venster van de Thoren van de groote Kercke tot het Incomen van de langhe meede straete gespeelt ende gevlogen heeft bij mijne voors. heeren van de magistraet hem voir een gratuyteyt vergunt vi car. Hem ter ordon. van den borgermr. betaelt. CORNELIS BERTRAMS cum suis, timmerlieden ende arbeyders die gespart hebben de voorz. corde daer den voirs. HARMAN BINDER den vlieger op gevlogen ende gespeelt heeft voir een drinckpenninck den xix August 1590. xviij st.

Wij moeten hier echter nog bijvoegen dat hij in het resolutieboek HERMAN EMPDEN heet, welke naam evenwel zeer onduidelijk geschreven is, wij hebben daarom dien uit het rekeningboek gehouden.

C. VAN MAANEN.

GESCHIEDENIS.

Heidens of Egyptiërs in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 34).

a. Te Deventer.

1454. (Uit de *Oirphedeboeken* van Deventer.) Des donredags na sente gallendach WILLEM ANTONYSsoen en ANTONYS sijn brueder *van den heydenen.* hebben oervede gedaen in forma meliori. Want sy in der stad kelre en stock geseten hebben van der kroene willen die onser liever vrouwe te bruederen genamen wart. *Overijss. Almanak* 1846, bl. 146. Vergelijk onze *Geschiedk. onderzoekingen aangaande het verblijf der Heidens of Egyptiërs,* 1850, bl. 58.

1489. (Uit de *Kameraarsrekening* van Deventer.) Item ALBERT RUYTER ende GOESEN *die Heiden* te Steern geselschap gedaen soe sy oir geloevesbrieven voer die stad (Deventer) sanden an den vrygreven JOHAN KAUYGST. R. W. TADAMA, *Gesch. van het Veemgerigt,* bl. 133.

1505. (Uit de *Oirphedeboeken* van Deventer.) PETER KATELYNE *des koninx soenne van Egipten* mit enen sijner gesellen *beide heiden* sint in onser stadt vengnisse gekomen, want sie beruchticht weren enen koepman hyr bueten de lantweer geschynt te hebben, des sie hem outricht hebben en hebben oirvede gedaen in forma. *Overijss. Almanak* 1846, bl. 175—176.

b. (Gelderland).

1506 4 Maart. Hertog KAREL van Gelderland geeft vrijgeleide aan *Graaf* WILLEM *van Klein Egypte* met zijn gezelschap. NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden,* 1859, dl. VI. bl. 353.

c. Te Leiden.

1685. 25 aug. 5 *heydinnen* gevonnisd.

» 21 sept. weder *heydinnen,* en nog iets later zoogenoemde *heydinnen* gevonnisd. Zie verder *Nav.* XI. bl. 75.

d. In de Overbetuwe.

1710. (Uit een oud *Plakaatboek.*) Verscheidene inwoonders en geërfden dezes Ampts (Overbetuwe) klagen over de ondragelijke insolentiën, soo haar door allerhande landloopers, bedelaars en *hydenen,* zoo binnen als buitens huis, worden aangedaen, met afperssen niet alleen van eeten en drinken, maar zelfs van linnen en andere kleederen, verzoeken dat tot beveiliging van hunne personen en goederen een ruim getal Amptsdienaren worden aangesteld.

Is goedgevonden 4 armejagers aan te stellen, *die zich ieder met een goeden hond* zullen moeten voorzien, waarvan 2 boven en 2 beneden de grift zullen moeten patrouilleeren, en zullen dezelve hebben roode kleederen met geel voeder, benevens een snaphaan, houwer

of degen gegeven worden, met welke kleederen dezelve 2 jaren zullen moeten toekomen."

Alleen over het Hetersche veer werden 335 stuks dier landloopers door de armenjagers in eenige jaren getransporteerd, en mr. JACOB DE SWERT, chirurgijn te Heteren, en JACOBUS RABEN, chirurgijn te Elst, leverden ieder eene rekening in voor het genezen van beenwonden, gebeten door de honden der armenjagers, van *ƒ* 22.16. *Geldersche Volksalmanak* 1839, bl. 119—120.

e. Te Groningen (?).

1850, In de *N. Rotterdammer Courant* van den 13den dec. 1850 las men het volgende:

In de vorige week arriveerde te Groningen een troep vreemdelingen, voerende den familienaam ROSENBERG, bestaande in vader, moeder, zeven kinderen van 14 tot 2 jaren oud en een kind van 3 maanden. Zij spraken de hoogduitsche en fransche talen, gaven voor tooneelspelers te zijn, en alhier eenen broeder met nog een gedeelte van den troep uit Hanover in te wachten, ten einde tooneelvoorstellingen te geven. Daar deze troep geen gunstig voorkomen had en op het oog in armoedige omstandigheden verkeerde, werd dezelve, op last van den commissaris van policie, voorleden donderdag gevisiteerd, ten einde te onderzoeken, op grond der vreemdelingenwet, welke middelen van bestaan dezelve bezat, en werd bevonden dat de tien vreemdelingen gezamenlijk 80 centen aan contanten bezaten, terwijl hunne pakkaadje de blijken droeg van de diepste armoede.

Den volgenden morgen bragten drie kleinwinkeliers aan het bureau van policie klagten in wegens zakkenrollerij, waarschijnlijk *door twee zonderling gekleede vrouwen* gepleegd. De eene klaagster, genoemd SAARTJE SCHUITEMA, was door eene der vrouwen, terwijl zij haar had gevraagd naar de prijzen der aardappelen, en onder een zeer gemoedelijk christelijk discours, uit een zijzak *ƒ* 14,— gerold. Der tweede, genoemd ROOSJE VAN DAM, waren onder het spreken over oude kleederen, twee kwartjes uit den zak gerold, terwijl aan de wed. KAMMINGA een kwartje van hare hand werd gerold, terwijl zij bezig was een halve cent te zoeken, ten einde terug te geven van eenen heelen cent, hebbende de vreemdeling voor $^1/_2$ cent blaauwsel gekocht. Oogenblikkelijk gearresteerd en gevisiteerd, wierd bij hen *ƒ* 8.— aan specie bevonden, terwijl hunne bagaadje was vermeerderd met een nieuwe deken, betaald met *ƒ* 3,10, en nog eenige kleine aankoopen, terwijl in hun kwartier was betaald *ƒ* 2,25. Deze gelden en goederen zijn hun ontnomen en aan de regtmatige eigenaressen teruggegeven, terwijl de

troep den volgenden dag met een dwangpas over de Hanoversche grens uit het rijk is get. Uit gebrek van eenig bewijsmiddel was de zaak voor geene vervolging vatbaar, te meer daar de vermoedelijke daders ontkenden de daad gepleegd te hebben. De leden van dezen nomaden-troep, *welke het uiterlijke van de Zigeuner type bezaten* (*), waren gedurende hunne omzwervingen in bijna alle landen van Europa geboren, terwijl de stamvader herkomstig was uit het dorp Ebsstorf, in Hanover. Op den 9den dezer zijn op nieuw twee leden dezer familie opgepakt en over de Hanoversche grens uitgezet (†).

f. De laatste Heiden in Overijssel.

Men verklaarde van regeringswege de vagebonden vogelvrij. Dit was onder anderen in Overijssel het geval met de zoogenaamde Zigeuners of Heidens. Het is bekend *dat de laatste Zigeuner in Overijssel* in het laatste gedeelte der vorige eeuw, een oud onschuldig man, balddadig doodgeschoten werd door een boerenzoon. SLOET TOT OLDHUIS, *Bijblad der handelingen van de tweede kamer der staten generaal* 1849, bl. 631.

g. Egypterdijk bij Finsterwolde.

De Egypterdijk bij Finsterwolde draagt nog zijnen naam naar de Egyptiërs of heidens, en het bijgeloof laat kapitein ABBAS nog spoken op Veenhuizen, een gehucht onder Finsterwolde behoorende.

H. VAN BERKUM, *Schortinghuis en de vijf nieten.* Eene bladzijde uit de geschiedenis van 't kerkelijk leven in 't Oldambt, 1730—1750. Utrecht 1859, bl. 64.

h. Heidens in Limburg.

»Ook in Limburg zijn nog sporen van de Heidens, Rateren, Auvermenkes, Passanten of Bokkenrijders. Van de Rateren hebben wij het volgende: Waar haalt toch die verkwister de duiten? Antw. Waar halen de Rateren de hembden!! Het voorvoegsel *Auwer* staat soms gelijk met *oude*, ik geloof evenwel dat *Auwermenk* beteekent *Aardmannetje* of weleer *Alvenmenneke*. Bejaarde lieden weten bij overlevering, dat de Auwermenkes vuur stookten tegen strooijen wanden, zonder dat die daardoor in brand geraakten (§), en dat zij vorken, pannen, ketels, enz. kwamen leenen, onder belofte dit alles, hoe zwart ook, schoon gepolijst terug te bezorgen, van daar hun liedje: *Ketel leenen, schoere blank.*"

Uit een brief van den heer E. SLANGEN, burgemeester te Hoensbroek (27 oct. 1860).

(*) Volgens de *Prov Friesche Courant*, N°. 99, 12 dec. 1850, gaven zij voor Christenen te zijn, zij hadden echter meer het voorkomen van Israëliten.

(†) In de *Rotterd. Courant*, 22/23 dec. 1850, leest men dat zij uit Hanover terug gezonden, in Groningen in verzekerde bewaring zijn genomen.

(§) Vergel. *Geschiedk. Onderzoekingen*, bl. 154.

i. Heidens litteratuur.

Eene beschrijving der hutten op de Rukveensche of Spundelsche heide, bij uitnemendheid het *Heike* genoemd, waarin hoogstwaarschijnlijk nog afstammelingen van de Heidens te vinden zijn, gaf mevr. ELISE VAN CALCAR, geb. SCHIÖTLING, in *Tabitha, Armoede en Weldadigheid*, Amst. 1856, dl. I. bl. 127—134. Zie ook G. H. VAN SENDEN, *Het heike*, in de *Vaderl. Letteroefening* van aug. 1856, en Breda 1861, 2de druk, bl. 7. Bij Surhuisterveen in Friesland, waren in 184. nog 80 hutten met soortgelijk volk als dat van het Heike. Zie *Friesche Volksalmanak* 1857, bl. 136. *De Heidens in Drenthe* van mr. J. P(AN) (*Drentsche Volksalmanak* 1841) zijn herdrukt in diens schrijvers *Kleine opstellen over de geschiedenis, oudheden en het bijgeloof in Drenthe.* Haarlem 1862, bl. 1—24, met aanteekeningen.)

k. Spreekwoorden.

Laat het ons deelen, gelijk de *heidens* het spek.— Hij vloekt als een *ketellapper*.— Zij roepen als *ketellappers.* Zie HARREBOMÉE, bl. 297, 307, en *Nav.* VI. bl. 123.

J. D.

L.

Bedevaarten naar den put te Heiloo (vgl. XII. bl. 294). Van de bedoelde kapel bestaat eene vrij groote afbeelding, met het onderschrift: *Afbeeldinge vande Capelle van ons Lievrauw te rvncx-pvtten anders genaemt ter noot tot heylo in Oesdvm.*

Hier siet ghy t' muer-werck noch van ons Lie-vrouw t' Oesduyn,
By Runcx put daer de gront wert overstulpt met puyn,
Om de miraculen en singuliere gauen
Van 's Hemels Kooningin, Godts moeder, te begrauen:
Maer d' yver van het volck groeyt seuenmael soo groot,
Daer men gevoelt de hulp van dees Lie-vrouw ter noodt.

SCHELLIUS.

Gedruckt t' Amsterdam *by* FREDRICK DE WIT.

Op den bouwval, welke met een stralend Madonnabeeld prijkt, en waarom verschillende lieden knielen of in bedevaart omgaan, leest men : *t' Capell aldus in Ruwÿ gestaen van A*°. 1573 *tot* 1637.

Omhoog zijn nog geplaatst de opstand van het kapelletje in welstand met den daarvoor geplaatsten Runcx Put, en de grondslag, met de bijschriften: *t Capell van Runcx putte in syn geheel voor dat het vernielt wert A*°. 1573, en : *De fondamentē vant Capell gelyck haer die int uytroyen verthoonden A*°. 1637.

In mijn exemplaar van deze vrij zeldzame prent is de naam van den graveur weggesle-pen. Eene zeer verkleinde copie met een Willebrordusbeeldje ter zijde, komt voor in de *Antiquitates Belgicae of Nederlandsche Oudtheden*, Amst. 1700, kl. 8°.

VAN OLLEFEN, de *Stad- en Dorpbeschrijver*, zegt van den huisman, in 't kapelletje (waar-

van later) wonende, een prentje bekomen te hebben, mede de ruïne met het Mariabeeld vertoonende, met het bovenschrift: *Troost der Bedruckte* en het onderschrift: *Murage van 't Capel ons Lieve vrouw te Runxputte, anders genaemd ter Noot tot Heyloo, in Oosduin.*

Tot deze serie behoort ook het in 1704 uitgegeven *Hyló-er Ryskaartje, Alwaar in aangewesen werd een nette afbeelding der naastewége tusschē de stad Alkmaar ende Dorpen van Egmond op den Hoeff, Egmond op Zee en Egmond Binnen ende Buurt by 't Capel, alsméde Dussel-dorp alwaar de Limmer Schuyte leggen, als ook Hyló met St. Willebrords Putt. — Den Inhoud deses naaukeurig onderzogt en aangetekent en in 't Koper gesneeden, door zeeker Liefhebber der Landstreeken tot dienst van de Hylo-er Pelgrims.*

Op dit net uitgevoerde kaartje ziet men in de nabijheid der kapel en van het naburige Kruisbergje niet minder dan 5 herbergen: *'t Pannen-huysje, St. Willebrort, 't Capelleken, 't Stalleken van Bethlehem* en *'t Haring-buysje*, die zeker in de talrijke bedevaartgangers de reden van haar bestaan vonden.

De vroegere heiligheid der plaats zou te danken zijn aan eene verschijning der heilige maagd tusschen de overgebleven brokken muurwerk, kort voor de opruiming daarvan in 1637. 't Bleef daarna een veel bezocht plekje voor de Roomsch katholieken, die er jaarlijks ook een ommegang hielden. Dit vermeerderde niet weinig, toen in den nacht van 8 op 9 december 1713 eene bron ontsprong »onder een groot en ongewoon geraas, gelijkende naar Hemelstemmen" (waarschijnlijk opende zich door eenig toeval de oude Runcx-put weder), waarvan het water weldra als een onfeilbaar middel tegen de heerschende veeziekte aangeprezen en van rondsom weggehaald werd. De ommegangen werden ten gevolge daarvan luisterrijker met vanen, kruisen en waskaarsen, en het waren deze »superstitiën", welke de predikanten in beweging bragten en de maatregelen uitlokten, door den heer ELSEVIER t. a. p. vermeld.

Hoewel de put toen digtgeworpen werd, hield het bezoek niet op en de regering van Heiloo, misschien ter voorkoming van onaangenaamheden met de meerendeels roomsch-katholieke bevolking, kwam daartegen niet in verzet, maar plaatste op het boschrijke grondje eene bus, ten profijte der algemeene armen. Toen deze gestolen was, werd er eene andere goed bevestigd in den grond geplaatst en met eene ijzeren plaat gedekt. Ten tijde van VAN OLLEFEN was het geboomte en de bus reeds verdwenen, maar had de ommegang, op zaturdag vóór Hartjes, nog plaats; »ten deze dage," zegt hij, »is de trein zeer talrijk geweest, als hebbende verscheidene Roomsgezinden van Haarlem en Alkmaar daarbij geadsisteerd, 't geen op andere jaaren ook wel geschied doch in zoo een menigte niet als jongstleden plaats gehad heeft."

Ik weet niet of thans nog iets dergelijks plaats heeft. Spreekt men thans van den put te Heiloo, dan bedoelt ieder de Willebrordsput nabij de kerk der hervormden, en waarbij een steenen lijkkist van Egmond tot drinkbak voor het vee dient. Sommigen gebruiken het water voor oogziekten enz., maar een twintigtal jaren geleden genoot het bijzonder groot vertrouwen tot genezing van het vee. Van weg en weer werd het gehaald en de dorpsregering, hare antecedenten getrouw, hing weder eene armbus aan de putstelling.

C. W. B.

Mystères d'Eleusis. In eene vraag over de eleusinische mysteriën, wordt behalve naar de beteekenis der woorden *konx om pax*, ook naar het zeldzaam voorkomend werkje van OUVAROFF gevraagd. Daar een exemplaar van dit boek dd. 1816, door den schrijver vroeger aan den hoogleeraar D. J. VAN LENNEP geschonken, in mijn bezit is, geef ik hier hetgeen bij hem over de geheimzinnige woorden voorkomt, zonder evenwel voor de juistheid der beweringen in de bres te springen: »Cependant, de toutes les découvertes nouvelles qui constatent la grande influence de l'Orient, la plus inportante, celle qui a le plus de rapport à l'objet de cet Essai, est consignée dans le cinquième volume des *Mémoires de la Société Asiatique*: »Lorsque la célébration des Mystères à Eleusis était terminée, on levait l'assemblée en disant Κογξ ὀμ παξ [Konx om pax]. Ces paroles mystérieuses regardées jusqu'à présent comme inexplicables sont Samscrites (*). Les Brahmines s'en servent encore à la fin de plusieurs cérémonies religieuses. Dans la langue des Dieux (car c'est ainsi que les Indiens nomment la langue de leurs livres sacrés) on exprime ces mots par *Kanska*, *Om*, *Pakscha*.

»*Kanska* signifie le sujet de nos voeux les plus ardents.

»*Om* est ce fameux monosyllabe que les Indiens employaient au commencement et à la fin de leurs prières et de toutes leurs cérémonies.

»*Pakscha* correspond parfaitement au vieux mot latin *vix*, *vices*. Il signifie changement, tour, file, rangée, travail périodique, devoir,

(*) Le savant LE CLERC (*Bibl. Univ.*, VI. p. 87) croyait ces paroles phéniciennes, et les expliquait par *veiller et s'obstenir du mal*. COURT DE GÉBELIN, *Monde prim.*, IV. p. 323, les interprête ainsi: peuples assemblés prétez l'oreille, en les déduisant de l'Hébreu. [Deze schrijver geeft als het oorspronkelijke t. a. p. כנס עם פצה.] BARTHÉLEMY, consulté par LARCHER, avoue son ignorance mais croit devoir chercher l'origine des mystères et des paroles mystérieuses en Egypte. (*Voyage d'Anach.* V. notes p. 538.)

vicissitudes de la fortune. On les prononce en versant de l'eau en l'honneur des Dieux et des Pitris (mânes).

»Nous trouvons dans HÉSYCHIUS, 1°. que ces mots se prononçaient tout haut en Grèce à la conclusion de toutes les cérémonies importantes, soit religieuses soit civiles; 2°. que lorsque les juges après avoir entendu une affaire donnaient leurs voix, en jetant des cailloux de différentes couleurs dans une boîte, le bruit du caillou qui tombait s'appelait de l'un de ces trois noms,ou même de tous les trois; probablement du mot *Pakscha* parce que le juge avait opiné à son tour.

»Lorsque des avocats devaient parler devant un tribunal, on leur accordait deux ou trois heures suivant le contenu de l'affaire. Pour cet effet on avait arrangé une clepsydre, qui, après l'heure écoulée, faisoit un certain bruit, auquel on donnait le nom de *Pakscha;* ce mot se prononçait *Vakhs*, et en langue vulgaire *Vakt*; de là le vieux mot latin *vix.*"

Cette belle découverte de WILFORD non seulement fixe la véritable origine des mystères mais nous fait voir encore les intimes et nombreux rapports qui avaient entretenu l'influence des idées orientales sur la civilisation de l'antiquité. — Etc.

Il résulte de tout ce que nous avons exposé que les mystères religieux de la Grèce étaient d'origine étrangère; que l'Egypte ne les a point vu naître, et qu'enfin nous possédons un fait lumineux et singulier qui nous découvre leur véritable patrie (*)."

De kennis van het Sanskrit en verwante talen is sedert 1816 dat deze regelen geschreven zijn te veel vooruit gegaan, dan dat ik, die niet in staat ben te beoordeelen, in hoeverre de schrijver hier al dan niet op de hoogte van zijn onderwerp is, het raadzaam geacht zoude hebben hier met zijn gevoelen aan te komen, ware het niet dat bepaaldelijk de meening van OUVAROFF gevraagd ware: ik geef die hier voor zijne verantwoordelijkheid.

VAN LOON.

(*) HESYCHIUS ed. ALBERTI, vol. II. pag. 290, au mot **Κόγξ** *ὄμπαξ. ἐπιφώνημα τετελεσμένοις, καὶ τῆς δικαστικῆς· ψήφου ἦχος, ὡς ὁ τῆς κλεψύδρας.* **Παρὰ δὲ Ἀττικοῖς**, *βλόψ.* Au mot *πάξ*, HÉSYCHIUS explique **πάξ** par *τέλος ἔχειν.* Volgen vele aanhalingen om te bewijzen, dat *πάξ* het stilzwijgen opleggen beteekent, zoowel in het Grieksch als later in het Latijn. ATHEN., *Deipnos*. Ep. I. II, c. 76. AUSON. TOLLII, p. 499. TERENTIUS, *Heauton,* act. IV. sc. III. v. 39, 50. PLAUT., *Mil. glor.*, act. III. sc. 1. v. 213. *Pseud.*, act. V. sc. 1, v. 33. *Stich*, act. V. sc. VII. in fine. *Trinum.*, act. IV. sc. II. v. 94, enz.

ANQUETIL DU PERRON a observé que le mot que THÉODORE DE MOPMESTE (PHOTII, *Bibl*, éd. de Rouen, 1693, pag. 199) traduit par *τύχη* fortune est Bakht, mot Zend conservé dans le Persan et qui signifie fortune ou destin. Comme le Samscrit et le Zend ont un grand nombre de racines communes, le mot *bakht* est vraisemblablement le mot samscrit *Pakscha* qui dans les dialectes vulgaires se transforme au rapport de WILFORD en Vakht ou Vakhs et qui a la même signification que le mot Zend.

Pour s'assurer encore mieux de l'identité du mot *Causcha* et du mot *Pakscha* avec les mots *κὸγξ* et *πάξ*, il faut observer que les deux mots samscrits se prononcent en dialecte vulgaire *Causch* et *Paksch*, etc.

Uitbeiteling der familiewapens in de kerken (vgl. XII. bl. 301, 329). Deze aristocratische kenteekenen gaven na de omwenteling van 1795 het eerst aanstoot aan de republikeinen te Utrecht en Haarlem, waarop de stedelijke besturen de wegneming der wapenborden uit de kerken enz. bevalen. Den 26sten februarij vaardigden daarop de provisionele representanten van het volk van Holland eene publicatie uit, waarbij gelast werd alle wapenborden en schilden binnen 3 maanden weg te ruimen, met uitzondering van gedenkstukken van kunst enz. tot vereering van vaderlandsche staatsmannen, helden, geleerden en kunstenaars. Aan elke familie werd toen vrijheid gegeven hare borden uit de kerken te halen; die er overbleven werden klein gehakt. Van de openbare gebouwen werden de burgemeesterlijke wapens afgebeiteld: hier en daar, waar men de zaak wat ernstiger opnam, moesten ook de grafzerken van hare sieraden beroofd worden. Met de gedenkstukken werd het ook niet te naauw genomen: ten minsten het wapen op het monument van NICOLAAS WITSEN te Egmond aan den Hoef schoot er bij in en is later in hout bijgewerkt. De familie DE DIEU te Alkmaar deed, op betere tijden wachtende, de wapens in den gevel van hare trotsche woning door vlakke houten kasjes dekken en bewaarde ook haar bord uit de Groote kerk, het eenige dat later weder is opgehangen. Te Egmond voornoemd wordt in de kerk nog het bord bewaard van HERCULES VAN FOREEST, dat vroeger in de Buurkerk te Egmond-binnen hing, dat, uit eene tombe waarop eene piramide en 2 obelisken daarnevens bestaande, zeker een der grootste bekende is geweest. C. W. B.

Uitbeiteling der familiewapens in de kerken. Naar aanleiding van de vraag, betreffende het wegnemen der familiewapens in het laatst der vorige eeuw, ben ik in staat met zekerheid te berigten, dat zeer spoedig na de omwenteling van januarij 1795, op last van de toenmalige stedelijke regering, de wapens die in de kerken te Haarlem waren opgehangen, weggenomen zijn. Die familiën welke daarop betrekking hadden, mogten de hunne terug doen halen. Een groot aantal, die niet opgevraagd werden, zijn in mei 1795, ten voordeele van de stad in publieke veiling verkocht. Ter zelfder tijde zijn aldaar mede de wapens op den voet van den predikstoel en op het kleed van het marmeren beeldwerk onder het

orgel in de Groote kerk, en op vele grafzerken aldaar weggehakt,en steller dezes,is, mede omtrent denzelfden tijd, aldaar ooggetuige geweest van het uithakken der wapens van de stichters, die op de voorgevels van liefdadige gestichten gebeiteld waren. Vele jaren later heeft hij gezien, dat in de kerk der Hervormden in de Beverwijk eenige familiewapens, die vroeger in die kerk waren opgehangen geweest, in een vertrek, tot die kerk behoorende, in goeden staat bewaard werden.

J. D. B.

Uitbeiteling der familiewapens in de kerken. Dit werk schijnt te dagteekenen van het jaar 1795, wanneer het eerst te Utrecht in de Domkerk de schennis en ongeregeldheden,ten aanzien der schilden en wapenborden zoodanig de overhand namen, dat van wege de municipaliteit aldaar op den 4den februarij eene afkondiging gedaän werd tegen zulke handdadigheden, en schikkingen werden gemaakt op het doen wegnemen der toen aanstootelijk geworden teekens van onderscheiding. Haarlem deed hetzelfde nog die zelfde maand, en kwam daardoor alle ongeregeldheden voor; Dordrecht volgde weldra, en Amsterdam gaf in de maand mei eene scherpe afkondiging, waarbij nogtans werd bepaald, dat bij de praalgraven der helden eene *burgerkroon* zou worden gesteld, benevens een bijschrift.

Eindelijk vaardigden de representanten van het volk van Holland eene publicatie uit, bij welke het wegnemen van alle wapenborden uit de kerken binnen den tijd van drie maanden bevolen werd, met uitzondering van tombes en gedenkstukken van kunst. Terzelfder tijd gebood men in Holland het wegnemen of uithouwen van alle wapenschilden en ornamenten van heraldie enz. enz.

Zie de *Jaarboeken der Bat. republiek*, dl. I. en III. en *Vervolg op* WAGENAARS *Vaderl. Hist.*, dl. XXX. bl. 75—77.

V. D. N.

Uitbeiteling der familiewapens in de kerken. Deze betreurenswaardige volkswoede heeft zich ook uitgestrekt tot al de *wapenborden* met hunne tropheën. Het gebruik en misbruik van het ophangen van wapenborden in kerken is reeds door een bevoegd en vroom vaderlander in 1626 geprezen en gelaakt, zoodat hij de daden, ten tijde van PIETER PAULUS gepleegd (toen dat misbruik ten toppunt was gestegen, hetgeen als de ware oorzaak van dat feit moet worden beschouwd), afgekeurd, maar het beginsel, waaruit zij voortkwamen, goedgekeurd zou hebben. Hij heeft het gebruik en misbruik daarvan met bewijzen gestaafd, en zelfs eene weinig bekende historische bijzonderheid dienaangaande vermeld, en dit alles juist ook in eene lijkrede; dus wel *anti*-PIETER-PAULUS. Ik bedoel de *Sainctes funerailles. Historisch verhael over het Christelijk af-sterven ende statelijck begraven van den D. Prins* MAURITIUS. *Met stichtelijcke bedenckinghen, om wel te sterven; beschreven daor* DANIEL SOUTERIUS, *D. des G. W. tot Haerlem. Gedruct tot Haerlem by* HANS PASSCHIERS VAN WESBUSCH,1626,.waarin men op bl. 232*a* leest: »Jae over het ophanghen van wapenen, behoorde de gemeene man, of borger, sich te schamen, overmidts dat hy hem, ofte zijne vrienden (welcker wapenen hy ophanght in Kercken) daer mede den grootmachtigen Princen soeckt ghelijck te maecken.... Indien een redelijck mensch bekent, dat hy by soodanigen vorst (MAURITS) niet en is in vergelijckinge te stellen, hoe komt dat hy hem niet ontsiet, met sijne particuliere wapenen (die hy ophanght in de kercke) hem selve als in eene graadt ende eere met hem te stellen, ende voor alle menschen ooghen te proncken ende praelen met zijn wapen-borders, helmetten, spooren, handtschoenen ende bloote sweerden, als oft hy den Vorst ghelijck waere? Hieruyt blijckt dan wel, hoe seer de eergiericheydt den mensche kan vervoeren. Ick segghe dan, tot besluyt, dat alhoewel, den wapenen der *Princen* vanden Landen, ofte der *Koninghen* ofte van andere *groote Heeren*, plaetse gegeven wert in *kercken*, dat daerom dese vrijheydt alleman hem niet en behoort aen te matighen, ofte dat tot het setten van dien, consent vergunt moest worden van de overicheden. *Daer zijn Overicheden die sulcks in haere steden niet toe en laten.* Den Eersame wijsen Raedt der stadt Campen, houdt haere drie schoone kercken van alle waepentuygh vrij, oock soo wanneer yemandt met veel geldt de vrijheydt van wapenen op te hanghen, wil koopen, het en soude hem int alderminste niet vergunt worden (is dit ook een Kamperstreek?), dat welcke ick selfs ghesien ende bevonden hebbe, die in de selve Keyserlicke oude stede, by de tien jaren lang, Gods kercke ghedient hebbe, ende mede uyt den mond der Eerwaerdige Heeren, heb ick dat dickmaels gehoort. Daer-en teghen hier in Hollandt wordt alleman, wie hy oock zij, toegelaten zijn wapen, met zijn toebehooren, op te hanghen aen mueren of pylaren, jae zelfs dicht aen de Predick-stoelen; alsoo dat onse kercken met cruycen, met vaenen, met borden, met beelden, soo dicht beset zijn, dat men zijn ooghen niet eenmaal om God te bidden, opslaen en can om hooghe na den Hemel, ofte die teeckenen van de ydele eere der menschen kommen straks voor in 't ghesichte, ende beletten den yver, sy verhinderen de gedachten op te klimmen nae den Hemel. Hierom wenschen wy een beter Reformatie, aengaende dit stuck, dan hier te lande als noch is enz."

U. C. KRAMM.

Het kruisvertreden in Japan (vgl. A. R., XII. bl. 162, 225). De heer J. H. VAN LENNEP vraagt aan het einde van het daarop betrekking hebbend artikel (*Nav.* X. bl. 194): »*Is Nederland te zuiveren van den blaam, dien andere natiën ons aanwrijven, van om den wille van een nietigen en onvrijen handel op het beeld des kruises getrapt te hebben.*" Ik gaf, *Nav.* XII. bl. 162, een werk aan de hand, waarin waarschijnlijk over dat onderwerp het een of ander te vinden zou zijn. Op bl. 225 van denzelfden jaargang wordt een uittreksel medegedeeld van het door mij genoemde werk. — Toevallig krijg ik in handen *den Gids* voor julij 1858 en valt mijn oog reeds dadelijk op een zeer belangwekkend stuk van J. C. LEWE VAN MIDDELSTUM, onder het opschrift: *De openstelling van Japan*, bl. 42—88. Men ziet daaruit, dat na de voorloopige overeenkomst, gesloten tusschen Nederland en Japan, geteekend op 30 januarij 1856 en later geratificeerd, door ons gouvernement al spoedig nieuwe onderhandelingen geopend werden en onze commissaris, de heer DONKER CURTIUS, aan de japansche autoriteiten te kennen gaf: »*Het streed met de vriendschapsbetrekkingen thans reeds door Japan met sommige natiën aangeknoopt, dat jaarlijks te Nagasaki en elders van de Japanners een blijk werd gevorderd van verachting en vijandschap voor hetgeen die natiën zelve juist als het heiligste bleven beschouwen.*" Men ziet hieruit ten duidelijksten, dat het niet gevorderd werd *door* de Japanners *van* de Hollanders of andere buitenlanders, maar wél *door* het japansch gouvernement *van* de Japanners die omgang met buitenlanders, dat is met Christenen, gehad hadden.

Den 16den october 1857 kwam er eene additionele overeenkomst op het tractaat van 30 januarij 1856 tot stand, waarbij echter van het beeldtrappen niet gesproken werd, omdat de japansche bewindslieden huiverig waren uit een tractaat, waaraan in Japan openbaarheid zou worden gegeven, te laten blijken, dat zij zich daartoe verbonden hadden, en tevens ongaarne zich jegens een ander gouvernement wilden verbinden tot iets, 't welk het inwendig bestuur des lands betrof. Bij eene officiële mededeeling evenwel werd het beeldtrappen van toen af afgeschaft, met bijvoeging echter, dat de invoering van den christelijken godsdienst en van christelijke en andere godsdienstige boeken, prenten en beelden in Japan verboden was. Bij art. 33 der overeenkomst van 1857 wordt gezegd: »*De Nederlanders hebben vrijheid tot uitoefening van de Christelijke godsdienst binnen de gebouwen en de voor hen bestemde begraafplaatsen.*" Reeds door het vroeger aangevoerde, maar nog meer door de lezing van het door mij aangehaalde stuk in den *Gids*, zal de heer J. H. VAN LENNEP ten vollen overtuigd worden, dat uit officiële bescheiden blijkt, *dat Nederland gezuiverd is van den blaam die andere natiën ons aanwrijven, van om den wille van een nietigen en onvrijen handel, op het beeld des kruises ooit getrapt te hebben.*

H. C. STRIK VAN WIJK.

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 101, 294, 357, XII. bl. 68, 259). Tot mijn leedwezen moet ik den heer C. H. R. antwoorden, dat ik aan zijn verzoek niet voldoen kan, omdat mijn hs. in 1753 vervaardigd en later door eene andere hand hier en daar (niet overal) slechts tot op het begin der 19de eeuw vervolgd is. Uit het niet bijvoegen van »kinderloos overleden" volgt dus volstrekt niets, en ik kan hieromtrent geene verdere inlichting geven. — Om dezelfde reden kan ik ook den heer H. R. niet op den weg helpen.

D. *te D.*

Bastaarden van Nassau. Daar in het laatste antwoord door H. R. eene gaping gebleven is, zoo dient tot aanvulling, dat de gemelde ongehuwde freule van NASSAU (die de stad Utrecht tot peet had en bij hare doopnamen die van ULTRAJECTINA voerde) twee zusters had; de eene gehuwd met den heer DE GEER van Oudegein, reeds opgegeven, en de andere met den heer VAN HEECKEREN van Enghuizen, Odijk en Beverweerd, wiens afstammelingen bekend zijn.

U. C. KRAMM.

Jupiter liberator (vgl. XII. bl. 261, 328). De verklaring van dezen bijnaam van JUPITER geeft FR. NOEL in zijnen *Dictionnaire Historique*, etc. Paris, 1806, in 8°.: »*Liberator* surnom de JUPITER, lorsqu'on l'avait invoqué dans quelque danger, dont on se croyait tiré par sa protection. Rac. *liberare*, delivrer." — P. WEILAND zegt in zijn *Supplement* op het *Kunstwoordenboek*: »*Liberator* of *Eleutherius*, bijnaam van JUPITER als beschermgod der vrijheid."

U. C. KRAMM.

De achtkante boer (vgl. XII. bl. 234, 321). Eene halve eeuw geleden, ging ik de zoogenaamde *Snijkamer*, op de Nieuwmarkt, even als het *Doolhof* te Amsterdam, als curiositeiten bezoeken. Op de *Snijkamer* werden mij door den uitlegger, als historische voorwerpen, de *achtkante boer*, alsmede *Chacot*, de *pruimendief*, twee beruchte roovers, aangewezen. Nu zal het toch wel uit het archief dier stedelijke inrigting moeten blijken, of mijn geheugen mij getrouw is gebleven; zoo niet, dan moeten deze personen in het *Doolhof*, nevens *Bestje van Meurs* eene plaats ingenomen hebben, want dat ik ze, hetzij als *scelet* het zij als beelden te Amsterdam gezien heb, is zeker.

C. KRAMM.

[Het antwoord van den heer KRAMM bevestigt het op bl. 321 medegedeelde. Al is het reeds vrij lang geleden, dat wij aan het Doolhof ons laatste bezoek bragten, meenen wij ons toch te herinneren dat daar geen Achtkante boer te zien was.]

Trade en *op ter Trade* (vgl. XII. bl. 297). R. E. vraagt, is *Trade* eene plaats; en zoo ja, waar gelegen? Zou men hier niet aan *Trave* en *Travemunde* moeten denken, bij Lubeck gelegen en ten tijde van het t. a. p. genoemde charter (1442) aan die stad onderworpen?

J. D.
L.

Nederlandsche vrouwen (vgl. XII. bl. 307, 324). Over de aldaar genoemde FRANSKE VAN DOYEM, zie *Nav.* II. bl. 60, III. bl. 59, *Bijblad* 1853, bl. cxxvii, verder SCHOTEL, *Avondstonden*, bl. 52 en 102 en de aldaar aangehaalde plaatsen; *Frisia Nobilis*, p. 96. Prof. J. DE WAL onderhield in febr. 1854 over haar de leden der Maatsch. van ned. letterkunde te Leiden. Zie *Handelingen* dezer maatschappij 1854, bl. 38—39.

J. D.
L.

Nederlandsche vrouwen. Omtrent RACHEL RUIJSCH vindt men uitvoerige berigten bij VAN GOOL, IMMERZEEL en KRAMM. Omtrent CATHARINA QUESTIERS bij R. V. EIJNDEN en A. VAN DER WILLIGEN, *Gesch. der Vaderl. Schilderkunst* enz., I. 81; bij WITSEN GEYSBEEK in zijn *Biogr. Woordenb. der Nederd. dichters;* in het *Aanhangsel op het Woordenb. van kunsten en wetenschappen*, bl. 325, en bij IMMERZEEL. Omtrent SIBILLA VAN GRIETHUIJZEN, bij WITSEN GEYSBEEK in voce. Over FRANSKE VAN DOJEM — ni fallor — iets in BEVERWIJCKS *Uytnementheyt des vrouwelicken geslachts.* Ik heb het boekje niet bij de hand, om het te kunnen raadplegen. — Bij G. D. J. SCHOTEL, *Letter- en Oudheidkundige Avondstonden*, bl. 145—165, worden 20 vermaarde vrouwen vermeld, die te Dordrecht in de XVIde en XVIIde eeuw geboren zijn of aldaar geleefd hebben. — Het getal onzer vermaarde vrouwen is grooter dan velen wel denken.

J. C. K.

C. van Baerle (vgl. XII. bl. 204, 233, 267, 323). Volgens het werkje (van den hoogl. VAN VLOTEN) *Tesselschade Roemers en hare vrienden in* 1632—1649, bl. 18, was VAN BAERLE (de vader) bij den dood zijner vrouw 51 jaar oud en had hij bij haar *zeven* kinderen, niet *acht* zoo als ik meende.

D. *te D.*

Parapluies (vgl. A. R.; XII. bl. 162). Als eene nadere bijdrage tot de beteekenis van dit woord, herinner ik, dat de Engelschen eene paraplule *ombrella* noemen. Daaruit volgt, mijns inziens, dat men in Engeland, vóór men nog van zoogenaamde *en tout cas* wist, de parapluies niet alleen tegen den regen, maar ook tegen de zon gebruikte.

ALEXANDER.

Carolina, hertogin van Koerland (vgl. XII. bl. 328). S. v. G. verlangt iets naders te vernemen van de hier bedoelde vorstin: daartoe moge het volgende dienen. Zij was eene dochter van CARL AUGUST FRIEDRICH, vorst van Waldeck, en van CHRISTINA van Tweebruggen Birkenfeld, is geboren den 14den augustus 1748, en gehuwd den 14den october 1765 met PETER, hertog van Koerland en van Sagan, welk huwelijk werd verbroken door scheiding den 26sten augustus 1772; zij stierf te Lausanne den 18den augustus 1782 (en niet 1732 gelijk, waarschijnlijk door eene drukfout en het wegvallen van het cijfer *L*, in de opgave van het opschrift op haar grafmonument verkeerdelijk wordt vermeld.)

Haar vader was in hollandschen dienst, kommandeerde als generaal en chef in de Nederlanden tot in julij 1747, wanneer hij daarvan afstand deed. Haar jongere broeder LODEWIJK werd generaal-majoor in hollandschen dienst, kommandeerde het kavalerie regiment *Oranje Friesland*, en stierf in 1793 bij Kortrijk aan zijne wonden, in den slag bij Werwick bekomen.

Verder vermeen ik, dat zij in geene betrekking tot ons land heeft gestaan, maar het laat zich ligtelijk begrijpen, hoe in die dagen exemplaren van de vermelde plaat naar hier zijn overgebragt. De schilder BRANDON werkte veel vroeger hier te lande en stierf in 1716, zoo ik meen te Utrecht: deze kan dus de maker niet zijn.

V. D. N.

Weddenschap van Cornelis Claasz. van Aken (*Aquanus*) A°. 1567 (vgl. over dezen de plaatsen vermeld in het A. R.). In de criminele sententie-registers van Leiden komen verscheidene verhooren voor, betreffende personen, die zich met de nieuwe religie in 1566 enz. hadden ingelaten. Omtrent den stempelsnijder en antiquarius, bekend onder den naam van CORNELIUS AQUANUS, vindt men daar het volgende.

CORNELIS CLAESZ. (VAN AKEN of AECKEN) in de Wissel (*), out omtrent xlix jaeren tuicht bij zijne eede als recht is, ten versoucke van mijn Heere den Schout van Leyden rechterlijk daertoe gebracht zijnde, hoe dat warachtig is geleden omtrent een jaer, dat hij in een droncken gelach geseten heeft tot zijne huyse, alwaer mede int geselschap sat, JAN PAETS en HUYCH VAN ALCMADE die welcke onder anderen tegens hem deposant zeyden in effecte dese of diergelijcke woorden: »CORNELIS CLAESZ off wij u een *graeuwe* man-

(*) Hij was waard in de herberg *de Wissel.* Zie *Leidens ontzet*, door J. VAN VLOTEN, bl. 84.

tel (*) gaven, sout ghij se wel willen dragen?" waerop hij deposant zeyde, »geeft gijluyden mij er een, ic zal se dragen," en hebben zulcx hem die mantel laeten maecken, en hij deposant heeft er eens op een ochtent mede langs straet gegaen en nog eens in de kerck en daermede won hij die mantel.

Seyt hij deposant dat hij niet en weet dat ILPENDAM, JAN PAETS, HUYCH VAN ALCKEMADE en WILLEM JAN REYERSZ eenich secreet metten anderen gecommuniceerd hebben, dan alleenlicken hebben er wel geweest om goed chier te maecken, verclaert voorts dat tot hem deposants huyse op een middaghe geteert hebben DIRK VAN DER DOES, HOFFWEGEN, JAN VAN BROUCHOVEN en Mr. POUWELS BUYS en onder anderen sach hij de voorsz. HOFFWEGEN een cedulle in zijn handt hebben, zonder dat hij deposant weet watter in geschreven stont. Seyt voorts daer veel roode sloyers (sluijers) te hebben sien dragen; maer en heeft daer niet op gelet wie diezelfve droegen en deposeerde verder niet. Actum 5 Nov. 1567.

De hier voorkomende namen zijn te zeer bekend, dan dat ik daaromtrent hier iets behoef bij te voegen. ..ELSEVIER.

Klaverjassen (vgl. XII. bl. 247). Dat de *Navorscher* het historische boekt en de algemeene bewaarplaats van oud-vaderlandsche zeden en gebruiken zal worden is zeker lofwaardig. Van het kaartspel, vroeger en nog heden in zwang, gaan langzamerhand de aangenomen regelen, die eene wettelijke beslissing hebben, verloren. Nooit is mij een volledig werk over onze vroegere vaderlandsche kaartspelen voorgekomen; slechts meeningen van later tijd, en dan gewoonlijk medegedeeld door dezulken, die zelf geen kennis van deze spelen bezaten. Ik heb in een utrechtschen almanak, ruim eene eeuw oud, eene wettelijke bepaling voor een kaartspel, dat toen algemeen in gebruik was, gevonden, en geef het hier ten besten.

Ordonnantie of Reglement van het Klaver-Jassen, enz.

Veel zeggen 'k zou nog wel een Klavre-jasje speelen ;
Maar 't wederhoud my, wyl ik vaak moet zien krakkeelen
Veel menschen, wien het spel in 't allerminst verstaan ,
En met een domme drift de slinkse weg inslaan.
't Werd op veel plaatsen ook heel averegts begrepen,
En elk op zijn manier heeft zulke wond're kneepen,
Datme op een vreemde plaats , daar men niet is gewoon
Te spelen , wel een uur voor 't minste heeft van noon
Om te ondervragen aan wat trant zy zig daar houwen:
Dan kan men qualijk nog zig zelfs daar op vertrouwen ;
Wyl datter by geval , als me in het spelen is ,
Voorvallen komen , die men enkel by de gis,
Oordeelen ziet, wyl dat zy zelden juyst zoo komen :
Gy die dan vreemd zyt , en u zelf niet kunt betomen
Om daar te zwygen , daar je ongelijk geschiet,
Die legt daar tegen in ; maar dat en helpt er niet ;
Men zegt terstond kom an , wat valt 'er veel te praten ,
Men zal 't geschil alleen aan 's Hospes uijtspraak laten :
Die vonnist van de zaak : en is hy niet te pluys ,
Zoo segt hy maar terstond , 't is de ordre van myn huys ,
Het werd hier soo gespeeld ; dan valt'r 't niet te seggen
Schoon dat gy nog zo veel daar tegen in wilt leggen ,
Gy krygt de bout op 't hooft , 't is al vergeefs gepraat :
Gij kunt niet breeken dat hier onverzett'lyk staat ,
Zoo antwoordme u , en lacht en grinnikt van ter zyden.
Om deez' gevaren , en die moey'lykheyt te myden ,
Zoo heb ik , op 't verzoek van veele Vrinden daar
Ik lang van ben verzogt , tot stutting van 't gevaar ,
Hier datelijk gemelt , een Reglement gaan maken.
'k Heb op 't Verkeeren eer , om veel misbruik te staken ,
Grondregelen gemaakt voor die onkundig syn ;
Dog dit 's voor kenners , die , bedrogen door de schijn
Van valsche glimp , het Spel zyn luister niet en geven.
Veel' seggen ligt , wie heeft hem soo veel toe-geschreven ,
En magt gegeven , dat syn haan juijst boven kraayt
En 't spel self na syn wil en syn gedagten draaijt.
Voor my ik weet altans , die sig hier aan verbinden ,
Zoo veel krakeelen als sy veeltyds kunnen vinden ,
Niet onderworpen zyn. Dog ijder als voorheen ,
Vervolgt syn trant en sin , ik moet en ben te vreen ;
Ik sal , om dat het spel syn glans niet sou verliesen ,
Drie Spelers te gelyk , geen twee , nog vier verkiesen ,
Want de eerste hebben vry veel meer geschillen wien
Ik door dit Reglement wel haast vereend sal sien ,
De Kaart Doorschieter , als de kaart is af-genomen ,
Geef ijder negen Blade , en hoeft in 't minst te schromen ,
Schoon hy se qualyk geeft , voor de allerminste scha ,
Als dat se een aar slegts geeft , wiens beurt het is. Zoodra
Gy elk uw kaarten hebt , soo moet de voorste spreeken ,
En roemen , isse goed ? en blijft hy in gebreeken
Van die te toonen eer hy speeld , zoo geldse niet.
De tweede , die de fout van deese voorste siet ,
Heeft ligt een lager roem , en sal die dat'lyk toonen :
En schryft hy die niet mee , men sal hem niet verschoonen.
Zyn roem is, al soo wel als de and're niet met al ,
Zy moet geschreven , ongetoond , soo 't helpen sal.
De derde , die misschien heeft lager roem als de andre ,
Komt hem dan net te pas, hy toond se uw met mâlkand're,
En schryft eer dat hy speeld. Dog dit diend niet verbloemd,
Dat gy met aandagt let of hy heeft vals geroemd,
Die flus syn roem niet toonde, en of hy 't niet met voordagt
Zoo deed , wyl hy had vals geroemd , en daar soo door dagt
Te komen ; wil 't geval dat gy hem agterhaald ,
En hem betrapt , 't is reen als dat hy ook betaald ,
Dat is dubbeld Jan , egaal gestelt met het versaken.
Dog speeld gy met uw tween , soo kond gy nooyd meer maken
Als enkeld Jan : 't (zy) gy versaakt , verroemd , of iet
Wat gy bedenken kund , 't is enkeld Jan meer niet.
De eerste sal misschien ik heb een derde seggen
Eene and're, die hem dit kan ligt'lyk wederleggen ,
Doordien hy , van troefaas , een derde in handen heeft ,
Begaat groot fout wanneer hy daar na vraagt , men geeft
Tot antwoord , van het aas ; daar staat hy dan te kyken ,
De derde van troef aas moet voor de and're wyken :
Want wat voor reen heeft hy te vragen , daar hy wis
En seeker weet syn roem de beste derde is ?
Of vierde , of vyfde , soo de roem gelyk mogt wesen ,
En vraagd gy , 't is uw scha. Den Speeler heeft te vreesen
Dat gy geen blad vermag te ruylen na dat hy
Geroemd , of andre roem heeft goed gekeurd ; maar gy
Moogt vry , eer dat gy ruyld , wat dat de roem is vragen.
Voorsigtig op syn tyd sal niemand ooit beklagen.
Veel seggen ook als dat men niet mag vragen na
Een roem, wanneer men self geen heeft ; my dunkt : van ja :
Zy seggen , wel waartoe ? ik moet my kaart reeds toonen ?
Maar dat en syn geen reen dit misbruyk te verschoonen ;
Want men beproeft u , of uw roem is als gy spreekt ,
En of ook aan de roem , of uytspraak iets gebreekt :
Gy roemt een darde, of vierde, en vind ligt meerder bladen,
Of minder als gy dagt ; dat strekt u self tot schaden ,

(*) Kleederdragt der Geuzen.

Wyl gy te haastig sprak, dat is wel eer gebeurd;
Dierhalven werd die vraag van my heel goedgekeurd.
Hebt gy een draaij van Heere, of Aasen, of van Vrouwen,
Het spel dat komt u toe, men kan 't u niet onthouwen:
Dog 't is maar enkeld, soo 'er een staat boven Jan.
Vier Boeren die sien geen getal van oogen an,
En winnen dubbeld Jan, een vijfde van gelijken.
Een kleynse sesde moet voor grooter vyfde wyken,
Zoo weinig seggen, self hoe groot of die ook is;
Om dat die ook niet meer als Jan maakt; maar dat 's mis;
Zie maar 't Piketspel na, dat sal u klaarlyk leeren
Dat meerder blade altyd de mind're overheeren.
Het uytslaan van het spel werd meest aldus gevat,
En ook van elk gevolgd; dat 's met het hoogste blad,
En 't hoogste altijd weer uijt, opdat men de partijen,
Den eene of de and're niet sal helpen of misleijen:
Die 't niet en doet die krygt vier streepjes daar voor aan.
Wil een van uw partye als dat gy uyt sult slaan,
En gy het tellen van uw Oogen hebt vergeeten,
't Sy uyt onagtsaamheit, of dat gy niet geweeten
Of self gedagt had dat het spel al soo ver waar;
Soo moet hy, die 't begeerd, u borg staan voor 't gevaar,
En neme 't over hem, aars syt gy 't niet gehouwen.
Soo ymand segt ik telme, en vind men na 't beschouwen
Der Oogen dat hy mist, 't sy dat het spel staat Jan
Of enkeld, evenwel krygt hy er vier voor an;
Want soo lang als het spel vier speelers samen raken,
Soo is 't ook mogelyk dat ymand kan versaken,
En wyl dat die versaakt daar vier voor geven moet,
Soo is 't maar billyk dat die sig verteld 't ook doet.
Dog tussen twee weer niet, dan kunt gy nooyt meer schrijven
Gelyk als boven blykt: daar synder die sig drijven,
En seggen, myn partij die sal, terwyl hy siet
Het spel tog Jan staat dan versaken; maar dat's niet,
Betrap hem, pas 'er op, hy mag wel sonder schromen,
Terwyl hy 't spel reeds waagt, daar soeken door te komen.
Versaakt hy, soo veel te eer is dan het spel gedaan.
Komt gy eens met uw tween of drien soo verr te staan
Dat gy met Jas of Bruyd, of darden uyt kont tellen,
De darde die gaat voor, dat lyd geen tegenstellen;
Soo is 't ook met de Bruyd, schoon Jas het eerst van al
Werd uitgeslagen, dat en helpt hem niemendal:
De tweede, door dat hy de Bruyd komt by te leggen,
Die wind het Spel, men kan in 't minst daar tegen seggen;
Want Jas werd niet geteld voor hy is opgehaald:
't Gebeurd wel by geval dat ymand hier in dwaald,
Bysonder als 't geschied in 't midden van het speelen
En dat een van de drie het spel in alle deelen
Soo verr gebragt heeft dat hy 't makk'lyk winnen kan,
Een van de twee dit sien, die nog staan onder Jan,
Slaat Jas uyt, om sigself voor meer gevaar te myden
Hoe wel sy door de Bruyd dan Jan syn alle beyde:
Want hy mag Jas niet telle, alsoo den aar is uit:
En by gevolge Jan: door 't roemen van de Bruyd.
Nu schiet my heden niet als dit nog in gedagten,
Het speelen voor syn beurt; en laat aan elk de magten
En 't oordeel van deez' fout; na ik het heb gewikt,
Straft hy sig self genoeg, wyl hy syn spel verklikt:
En zeeker deese fout is van een kleijn belangen.
Wie met vergeeven Kaarf net Spel komt aan te vangen
Verliest het dubbeld Jan, dog 't kan niet wel geschien,
Doordien de geever meest de stok komt na te sien.
Indien ik, per abuys, heb 't een of aar vergeeten,
Dat sal ik by geval, Liefhebbers, uw doen weeten
Hoewel 't voornaamst van 't Spel dat heb ik reeds ontdekt,
En dat het grootst' geschil, en 't meest krakeel verwekt.

U. C. KRAMM.

Prins Maurits in de Beemster. J. AZ. LEEGHWATER schrijft in zijn *Klein Kronijkje van Graft en de Rijp*, dat prins MAURITIUS en zijn broeder HENDRIK met meer andere groote heeren en edelen, op uitnoodiging van de heeren bedijkers van de Beemster, dezen drooggemaakten polder op den 4den julij 1612 met een bezoek hebben vereerd. Hij voegt er bij, dat hij het gezien heeft en de tafel heeft helpen bedienen. Verder: dat de vorstelijke heeren dien dag nog vóór den maaltijd naar de Rijp zijn getrokken, alwaar een noodbrug over de Beemster ringsloot was opgeslagen, en dat zij daar treffelijk ingehaald en ontvangen zijn.

Indien dit eenvoudig verhaal van een niet onbelangrijk feit met de waarheid overeenkomt, dan bevreemdt het mij zeer, daarvan nergens anders melding gemaakt te vinden, dan 37 jaren nadat het bezoek heeft plaats gehad, en wel door den schrijver zelven, in zijn hier boven aangehaald *Klein Kronijkje.* Immers vind ik, *noch* in het Beemster archief, *noch* bij schrijvers van dien tijd, die bijzonderheden aangaande de bedijking van de Beemster hebben medegedeeld, het minste gewag gemaakt van de komst der prinsen van Oranje in de Beemster den 4den julij 1612.

Te vergeefs heb ik naar opheldering gezocht in het Beemster notulenboek van 1612 en andere bescheiden van dien tijd, alhier nog voorhanden. Vruchteloos heb ik het *Caertboeck* van A. GOOS en R. TELLE opgeslagen. Mij dacht, in een boek gedrukt in 1616, waarin een allerkeurigst kaartje van de Beemster voorkomt, met eene beschrijving van de bedijking en droogmaking dezer meer, welke naauwkeurige en zaakrijke beschrijving afkomstig was van de hand van TOBIAS DE COENE, destijds dijkgraaf van de Beemster, wel teregt te zullen komen. Ik vond echter ook daar niets. Evenmin bij VICTOR REYKELSMA, die in een schoon en uitvoerig dichtstuk den lof van de Beemster bezingt, gedrukt te Amsterdam 1621. Bij VELIUS ging het al niet beter, en in de *Vyerige Colom* van 1634 was het even zoo.

Heeren navorschers die in het bezit zijn van, of althans toegang hebben tot meer bronnen, dan waarover ik kan beschikken, zullen misschien over deze mij duistere zaak meer licht kunnen verspreiden. Welligt kan elders uit het archief van 1612 opgespoord worden, waar prins MAURITS zich in het begin van julij heeft opgehouden.

J. BOUMAN.

Keur tegen het vervalschen van den wijn a°. 1433. Het blijkt uit den aanvang van deze keur, dat het vervalschen van den wijn zulk eene hoogte bereikt had, dat de steden op verzoek van onzen »genadigen Heer" genoodzaakt werden, daarop eene keur of ordonnantie te maken. De schout en de acht schepenen van Leiden besloten toen:

1°. Dat nyemant so wie hy sy, enige wy-

nen binnen der stede en brenge noch onder hem hebben noch houden, die gemaect syn *zoet* off *verwe* houdende, met enige *substancie* off *crude* daerin gedaen off anders enichsyns, dan alleen *wine* met *wine* so die beide sijn van nature vten stocke gewassen, ende wairt dat men sulcke wine binnen deser stede bevonde die also gemaect waren, die winen soude men *bernen*. Ende so wie sulcke wine onder (hem) hadde die also gemaect wair off dattet by sinen wille off wete wair geschiet die soude verbeuren X ℔ ende nymermeer die wynneringh te doen.

2°. So bi tiden eenigerhande *worte* off *gesoede* wyn van boven wtcomen dair men ander wine zoet mede maect, dair veel archeit onder scuelen mach, so hebben die goede luyden verdragen, dat nyemant also enige *worte* off *gesoeden* wine wtbrengen noch onder hem hebben en sall, ende so wair men sulcke *worte* off *wine* bevonde, die soude verbeuren X ℔ ende nymermeer die wynneryngh te doen, behoudelic dat een ygelic sal *galant gesoedwairde* ende *genagelt* wyn mogen wtbrengen en onder hem hebben, so dat van outs haircomens is ende die aleen tappen ende gebruycken op hun selven.

3°. Om alle archeit te beter te verhoeden die men in de winen hantieren mochte, so hebben die goede luyden verdragen so wair men enige winen bevonde die scoen waren in die vaten ende *wit* off *bleyc* worde int setten als si over nacht gestaen hadden, die winen soude men bernen, ende die ghene die die winen toebehoirde sullen verbeuren X ℔ ende nymermeer die wynneryngh te doen, ten wair off dair vorder breuke onder waren dat men dat berechte soude.

4°. Dat men ghien wine inde huysen noch inde kelnairen doen en sal en sullen eerst geproefft ende gedroncken wesen van den ghenen die dairtoe geordineert sullen wesen, op die boete van X ℔.

5°. So syn geordonneert die wyn te proeven ende te onderzoeken bi hoir eede WILLEM BORT, GHERYT VAN OESTGHEEST, GHERYT JAN SYMONSS. ende JAN WYNVERLATER alle archeyt ende boesscheit die men dairin besigen mach, den Gerechte an te brengen bi hoire eede, als si des van de Gerechte vermaent sullen worden. Ende wairt dat si des niet en deden, dat men ter wairheyt bevinde konde, so souden si elx verbeuren X ℔ en hoir poortrecht.

6°. Wairt dat yemant enige winen binnen sine huysen hadde, die met eniger substancie geholpen waren, die winen mach ygelic vter stede voeren binnen acht dagen naestcomende sonder verbeuren, behoudelic dat men die winen niet tappen en sal binnen Leyden, op sulcke pene ende boete als voors. is.

7°. Dat men ghien wine *suiden* en sal, ten si bi wete van de cuermeesters van de winen voors. op die boete van X ℔.

8°. Van allen desen boeten sal hebben die heer een vierendeel, die stede een vierendeel, ende die gezworen die helft voir hoire arbeyt.

. . ELSEVIER.

Vernieling der brieven van de deputaten der St. Pieters kerk te Leiden a°. 1573. Hoewel er nog eene groote verzameling van oorspronkelijke brieven aanwezig is, betreffende de memorie-goederen te Leiden, schijnt het echter uit het volgende verhaal te blijken dat er veel verloren geraakt is.

»Op huyden den xxvij^{n} Novembris a°. xv^{C}lxxxiij (1583) stilo novo, compareerde voor my JAN VAN BINCHORST openbaer notarys enz. mitsgaders voor d onder geschreven getuygen deerbare EEMSGEN QUYRYNSdr. oudt omtrent xli jaeren ongehuwede persoon, ende verclaerde by haer zielen zalicheyt in plaetse van eede ten verzoucke van LODOWYC VAN TRESLONG als rentmr. van de deputaten goederen binnen der voors: stede, dat warachtich is, dat ten tyde als de soldaten van den graeff VAN DER MARCK binnen Leyden laegen, namentlick in den jaere van lxxij, ten huyse van haeren oom Heer DIRCK LOURISZ. zaliger in zyn leven mede rentmeester van de voors: Deputaten goederen in St. Pieters Kercke, was staende een Kiste waerinne leggende waren alle de brieven en munimenten beroerende de voors: Deputaten. Voorts dat een van de voors: soldaten tot haer ooms huyse gelogeert wezende met hulp van meer andere die hy innebrachte, hebben wilde dat men dezelve kist (die men met vier verscheyden sleutelen plach open te doen en daer van haer voors: oom een sleutel hadde) zoude openen, daer op haer voors: oom antwoordende dat hetzelve in zynder machte niet en was, omdat hy maer een sleutel en hadde, hebben de voors: soldaten mitsdien veel moeijte gedaen om de kist te openen, twelck de voors: haer oom ziende, heeft hy hem begeven aen myne Heeren de Burgemeestren dien hy t voors: gewelt te kennen gaff, dan en werde daerinne niet voorzien, ende middeler tyt hebben de voors: soldaten de camer daer de kist inne stont toegesloten en dezelve kist aen stucken geslagen, verhoepende dat zy daerinne eenich gelt gevonden zouden hebben, en zoe zylieden daerinne niet anders dan brieven en vernamen, hebben dezelve soldaten alle de brieven en munimenten daerinne zynde, *eensdeels verbrant* ende eensdeels met hun gedragen, immers dat zy gheen brieven ter werelt daerinne en lieten, ende zach zy getuige dat de zegelen van de brieven langes thuys laegen en slingerden, zulx dat men dezelve met besemen int vuer veechde. Tuycht vorder dat ten tyde de voors: sol-

daten de voors: kiste wilde aen stucken slaen de voors: haer oom gedwongen werde uyten huyse te gaen, en werde zy getuige achter geslooten zoe lange de voors: kist was geopent; wyders niets. Presenterende zy getuyge in cas van recolemente des noot zynde alle tzelve met eede te bevestigen, daer van de voors: TRESLONG versochte acte.

Aldus gedaen ten huyse van de requirant staende binnen der stadt Leyden op St. Pancras Kerckgraft ten byzyn van de eerzame Mr. ADRIAEN CORNELISS, eertyts Canonic en ADRIAEN FRANSS, schrijver, beide poorteren dezer stede hiertoe als gelooffl. getuygen verzocht zynde. *Ac sic assertum asserto ego.* J. BINCHORST no. Pub. .. ELSEVIER.

Doodvonnis bij loting (vgl. XII. bl. 295 en 327). In *de Groote Historische Oceaen*, door S. DE VRIES. Utr. 1683 en aldaar op bl. 234—235, leest men: »De besoldelingen van onsen Staet kreegen eens vier-en-twintigh Spaensche soldaten gevangen, van welcke aght moesten gehangen worden, wijl de Spaensche even te vooren oock alsoo hadden gehandeld met eenige onser, van haer gevangen bekoomen zijnde, krijghs-kneghten. De looten wierden in een hoed geworpen, sijnde vier-en-twintigh in getal, waer onder aght van binnen beschreeven waeren. Die een wit briefje bequam, sou vrij sijn. Een Engelschman toe-treedende, kreegh een vrij Lot. Een Spaenjaerd stond daer, boven maeten seer weenende; wijl hij vreesde, dat een swart briefje hem aen de galgh sou doen swart worden. Ondertusschen trad de gedaghte door 't lot ontslagen geworden zijnde Engelschman na hem toe; seggende, indien hij hem thien Goud-guldens wou geven, soo wou hij voor hem toetasten) en, soo 't Lot hem trof, voor hem sterven. De Spaenjaerd gaf hem 't geëyschte geld met seer groote blijdschap, en deese lightsinnige waegh-hals greep, *met bewilligingh der Reghters*, weer toe. 't Geluckte hem oock soo wel, dat hij andermael een vrijbriefjen trok." (*Euphorm. Satiric.* part. 4, cap. 4, p. 307).

H. C. STRIK VAN WIJK.

Volken uit Azië naar Afrika verhuisd. Bestaat er ook een werkje waarin de stammenverhuizing van Azië naar Afrika zeer naauwkeurig, van de vroegste tijden af tot 640 na CHRISTUS opgegeven wordt, en waarin tevens de voornaamste stammen die door de Arabieren in Afrika gebragt zijn, opgegeven worden? E. L. B. A. K. A. Y.

De geboorteplaats van Menno Simons. Meestal zegt men, dat dit Witmarsum geweest is; terwijl het uit CRAMER, *Leven van Menno Simons* en uit het werk van BLAUPOT TEN CATE, *Gesch. der Doopsgez. in Friesland*, bl. 55, duidelijk blijkt, dat hij te Pingjum geboren is. Het verwondert ons, dat B. TER HAAR in zijn onschatbaar werk *De Gesch. der Kerkhervorming* zich hier vergist, en dat ook H. FRIJLINK in zijne *Bijdragen tot het leven van E. Wolff, geb. Bekker en A. Deken*, in *'t Leeskabinet* voor 1862, N°. 8, bl. 91, zich aan deze misstelling schuldig maakt; daar hij toch in de gelegenheid was, zich met de werken van CRAMER en BLAUPOT TEN CATE bekend te maken, die welligt toen TER HAAR zijne *Geschiedenis enz.* voor de eerste maal uitgaf, nog het licht niet zagen.

Aangenaam zou het ons zijn, indien de heer H. FRIJLINK kon besluiten de gemelde *Bijdragen enz.* afzonderlijk uit te geven, en te bepalen op welken leeftijd de portretten de twee dames voorstellen. In 't onderschrift van den gedenkpenning, *et ac*, zal wel eene drukfout schuilen; zoo zal ook in het jaartal DMCCXLI de M vóór de D moeten staan.

J. C. K.

[Van het werk van den heer FRIJLINK bestaat eene afzonderlijke uitgave. Wij hebben die op bl. 288 aangekondigd.]

Geschiedenis der aziatische volken. Kan iemand mij ook eene goede geschiedenis der aziatische volken opgeven? Mogt er zulk een werk over de voornaamste aziatische volken niet bestaan, zoo zal men mij zeer verpligten door mij dan op te geven, of er *eene goede uitvoerige geschiedenis* van de Perzen, Arabieren en armenische volken bestaat, en zoo ja, welke? E. L. B. A. K. A. Y.

J. Leo Africanus. Zijn de *juiste jaren* waarin JO. LEO AFRICANUS in Afrika reisde ook bekend? E. L. B. A. K. A. Y.

Historisch ganzebord. Ik bezit een exemplaar van het *Nieuwe Ganse bord der Constitutie Unigenitus*, met de volgende beschrijving er bij:

»*Verklaring van 't Nieuw Ganse bord der Constitutie Unigenitus*, (dat is, d'Eenige geboore Zoon) door Paus CLEMENS den XI. uitgegeven: verbiedende honderd en een stellingen, van den Zeer Eerwaarden Pater PASQUIER QUESNEL.

»Dit spul en is niet anders, gelijk men uyt de afteekening van 't zelve kan zien, dan een nabotsing van het Ganse Bord. Die in 't Ganse-Spel onderweezen zijn, kunnen ligt bevatten 't geen hier berekend wordt. In plaats van de Tuyn of Poort, soo moet men hier in het algemeen Concilie ofte de Kerkvergaderinge, komen om te winnen. Men komt er toe door de overleveringe der Apostelen, welkers getal net even zo groot is, als dat der Gansjes op het Ganse Bord, in welkers plaatsen zy hier ook gesteld zyn. Door de Brug staande op het Cijfergetal VI worden beteekent de Uitleggingen; door de welke

men komt tot de Aanneeming van de Constitutie.

„D'Aanneeming vind men op 't getal XII; omdat dit getal het grootste is, 't welk met twee steenen kan geworpen worden, en omdat het 't grootste getal der Regelen van de Constitutie is.

„N°. XV vind men den gescheurde tabbard ofte rock, die de scheuring verbeeld, dewelke op d'aanneming van de Constitutie ('t zy met, 't zy zonder verklaringen en uitleggingen) is gevolgd, welke Scheuring nog op den huidigen dag door sommige domme ieveraars vergroot wordt.

„Het Doolhof op 't getal XVI, beduid de dwalingen, waarin die geene vervallen, dewelke de veroordeeling der honderd en een stellingen onderteekenen. De Herberg op 't getal XVII is de plaats van Vereeniging, of het *Accommodement*, door eenige Bisschoppen in Vrankryk verzonnen, om de Constitutie met eenige verklaringen en uitleggingen der CI stellingen (dikwils regelregt tegen den egten zin dezer stellingen aanlopende) aan te nemen. 't Uithangbord van die Herberg is het *Accommodement* ofte de Vereeniginge der aannemers van de Constitutie; dat verbeeld word door twee handen, die aan malkander gebonden zijn, en maar ruggelinx den auder met het bovenste raaken: om daar door te kennen te geven, dat die Vereeniging geheel onbestendig is geweest, en zal zijn.

„Op 't getal XXIV vind men den Toorn van Babel; en aldaar komt men de verwarring der talen des geloofs, in de verscheidenheid der zinnen en uitleggingen dewelke d'Aannemers der Constitutie, aan de veroordeelde stellingen geven, en de maniere op de welke zij die aanneemen. Om dat dese verscheidentheit, voornamentlijk in d'aanneming der Bisschoppen gevonden wordt, zo ziet men in elken venster van den Toorn, een Bisschop verbeeld.

„N°. XXVI. Vindt men d'eerste Acte van Appel, waarvan iets naders in d'*Algemeene regulen* van dit Spul reeds gezegt is; gelijk ook van N°. LIII, daar het tweede Appel gevonden wordt (*).

„Op 't getal XXXII, vindt men een Bisschop op een hoorn blasen, houdende in de linkerhand een trompet en een schalmai. Deze Bisschop verbeeld den Bisschop van Soissons, en die drie speel instrumenten, zijne drie Waarschouwingen of *Advertissementen*, en de verscheide toonen ofte styl daar zy mede geschreven zyn.

„Het gevangen huis N°. XL, is de *Bastilje*, daar men niet uitkomt dan met vyf te werpen, die men dan drie maal voort teld, en dus alzoo veel meer als of men vyftien had geworpen, waar door men komt op N°. LV daar de afbeelding is van den tegenwoordigen Koning van Vrankryk LODEWYK XV: om te doen bevatten dat op d'aankomst van dien Koning tot de Kroon, de gevangenen uit de Bastilje verlost wierden.

„N°. XLIX. Is de Put, beteekenende het Lichaam der leere van den Kardinaal DE NOAILLES opgesteld, om volgens dezelve de Constitutie aan te nemen; in welk lichaam der leere als in een put, de waarheid verborgen en verdrukt wordt.

„Op 't getal LI zijn de IV eerst Appelleerende Bisschoppen, met de namen van hunne Bisdommen uitgedrukt (*). Zy zyn op twaalf van 't Algemeen Concilie, omdat bij 't einde van 't Spul, als 't werk van de Constitutie zal afgelopen en geëindigt zyn: het grootste getal met, en voor hen zal wezen, en die Constitutie als aan 't waare aloude Geloof der Katholyke Kerk, en de Zedeleer des Evangeliums strijdig, zal verwerpen; gelijk in het begin het grootste getal, uit aardschen en tijdelijke inzigten, voor d'Aanneming der Constitutie geweest is.

„In N°. LVIII is CLEMENS de XI. verbeeld door de dood; gevende deszelfs zegen aan zyn Eenigste Zoon, of aan de Constitutie *Unigenitus*.

„De Kardinaal DE NOAILLES staat aan de poort van het Concilie, met zyn rug daar na toe gekeerd, dat is op het getal LXII, van waar men niet vorders dan met te rug te gaan, kan Speelen.

„Alle deze beduidzelen voorzeggen dat 'er nog een tijd zal koomen, dat deeze gantsche zaak van de Constitutie *Unigenitus*, niet anders zal weezen dan het *Sprookje van 't Rood Kousje;* of gelijk de Fransche zeggen: *'t Sprookje van Besje de Gans.*"

Wie kan mij zeggen wanneer en waar dit *Ganse bord*, dat oorspronkelijk in het Fransch moet zijn verschenen, in het licht is gegeven?

ALEXANDER.

(*) Ik heb het onnoodig geacht deze *Algemeene regulen*, in het midden van het spel geplaatst, hierbij te voegen. Daarin wordt o. a. — even als bij het gewone ganzebord geschiedt — voorgeschreven, dat hij, die 6 en 3 werpt in XXVI en die 5 en 4 werpt in LIII komt enz.

(*) *Mirepoix*, *Senes*, *Montpellier* en *Boulogne*.

Het pascha der Israëliten, verklaring van Matth. XXVI: 17 (vgl. XII. bl. 231, 262, 290, 324). Door de vriendenhand van prof. DE HOOP SCHEFFER opmerkzaam gemaakt op den *Navorscher*, N°. 11, bl. 324, waarvan mij later een overdruk met twee vroegere artt. onder het bovenstaande opschrift werd toegezonden, heb ik de bedenking tegen de overeenstemming omtrent den sterfdag van JEZUS bij de synoptici en JOHANNES met belangstelling gelezen. Zie hier mijn antwoord daarop.

Van *Matth.* XXVI: 17 is daarom door mij in de *Godgel. Bijdragen*, N°. 9 geen melding

gemaakt, omdat ik niet, zoo als ik daar zeide, *in het breede wilde aantoonen*, dat dit verschil niet bestond, maar alleen in zoover zich dr. RÉVILLE op dat verschil beriep. Vroeger in het jaar 1852 had ik reeds daarover in de *Godgel. Bijdr.* gesproken; later nog naauwkeuriger in de *Nieuwe Jaarboeken*, 1ste deel, 1858, aangewezen, dat dit verschil tusschen de synoptici en JOHANNES voor mij niet bestond. Wij zullen het daarom ook nu niet in het breede aantoonen, maar hier weder alleen stilstaan bij *Matth.* XXVI: 17.

Bedrieg ik mij niet, dan komt de bedenking in den *Navorscher* op de *veronderstelling* neder, dat wij bij *Matth.* XXVI: 17: *op den eersten dag nu der ongezuurde brooden kwamen de leerlingen tot* JEZUS *en zeiden: waar wilt gij dat wij voor u gereedheid maken om het pascha te eten;* door *den eersten dag der ongezuurde brooden* minstens aan den 14 Nisan moeten denken. Zoo toch luidt de bedenking: »Het kardinale punt is dus dat het eerste evangelie zou berigten, dat JEZUS het pascha gevierd heeft." Maar hoe kwam men er toe, om zoodanig berigt daaruit af te leiden? Is het inderdaad maar een »invoegsel," een »veronderstelling" der uitleggers? Laat MATTHEUS den lezer in 't onzekere omtrent den dag, waarop JEZUS het bevel gaf ter viering van het paaschfeest, zoodat de maaltijd, op den avond van dien dag gehouden, een andere dan de paaschmaaltijd kan geweest zijn? — Slaan wij het eerste evangelie op, dan lezen wij hoofdstuk XXVI: 17: *op den eersten dag nu van het ongezuurde brood gingen de leerlingen*, enz. De aangevoerde woorden zouden het naast doen denken aan 15 Nisan, indien er op dien dag sprake kon zijn van een pascha, dat nog gehouden moest worden. 13 Nisan kan het nog veel minder wezen, omdat men toch waarlijk dezen dag niet den eersten van het ongezuurde brood kan noemen (waarom niet?). Er blijft alzoo geene andere opvatting dan 14 Nisan. MARKUS maakt dat duidelijk door de bijvoeging XIV: 12: »wanneer men het pascha slagtte." JEZUS moet dus met zijne discipelen op den avond van dezen dag zijn laatsten maaltijd gehouden hebben. Wij zeggen »maaltijd" en niet paaschmaal, omdat wij voorloopig willen toegeven, dat het het laatste niet was. Maar daar hij dan den volgenden dag werd ter dood gebragt, kan deze dag geen andere dan 15 Nisan geweest zijn, en bestaat er dus wel verschil omtrent dien dag bij MATTHEUS en JOHANNES, volgens den eersten was het 15, volgens den laatsten 14 Nisan. En wanneer men nu de woorden van *Matth.* XXVI: 17 moet verstaan als bedoelende 14 Nisan, is het dan een »invoegsel," eene »veronderstelling" der uitleggers, als zij het maal op den avond van dien dag gehouden als een paaschmaal beschouwen?

Hierop merk ik aan, dat de bedenking niet steunt op hetgeen MATTHEUS t. a. p. zegt, maar op de daaruit afgeleide redenering, op hetgeen men in MATTHEUS woorden *invoegt* en daarbij *veronderstelt*; namelijk de eerste dag der ongezuurde brooden kan de 15de niet zijn, ook niet de 13de; er blijft dus niet anders over dan dien voor den 14den te houden. Daar tegenover stel ik eenvoudig wat ik voor lang reeds geschreven heb in de inleiding tot het bij mij in handschrift gereed liggend werk: *Het Leven van Jezus, volgens de vier evangeliën naar tijdorde geschikt.* Het luidt dus:

Vragen wij nu hoe men er dan toe kwam, om dien laatsten maaltijd bij de drie eerste evangelisten, in weerwil van JOHANNES verklaring, dat die maaltijd voor paschen gehouden is, als een paaschmaaltijd aan te zien? Men is daartoe gekomen door de *veronderstelling*, dat de eerste dag der ongezuurde brooden, waarop de leerlingen JEZUS vroegen: »waar wilt gij dat wij gereedheid voor u maken om het pascha te eten?" de eerste dag van het paaschfeest ware, waarop het paaschlam geslagt en gegeten moest worden. Uit die *veronderstelling* maakte men alzoo het besluit op, dat de maaltijd door JEZUS in den avond van dien dag gehouden, in weerwil van het geheele stilzwijgen der evangelisten, een eten van het paaschlam moest geweest zijn. Maar die *veronderstelling* is zonder grond, en zou alleen dan noodig zijn als het bewezen en uitdrukkelijk vermeld ware, dat JEZUS dien avond het paaschlam gegeten had. Maar nu neemt men eerst aan dat JEZUS het paaschlam in den avond zou gegeten hebben, wat geen der evangelisten zegt, *één* bepaald ontkent, en *onderstelt* dan weder dat MATTHEUS door den eersten dag der ongezuurde brooden, den dag heeft verstaan, waarop het paaschlam moest geslagt en gegeten worden, en leidt vervolgens op nieuw uit die *veronderstelling* af, dat JEZUS, schoon geen der evangelisten dit zegt, het paaschlam zou gegeten hebben. Dat is gewis onjuist. Neen, de uitdrukking: *eerste dag der ongezuurde brooden* beteekent niet *het feest der ongezuurde brooden*, waarop het paaschlam geslagt en gegeten moest worden, maar den eersten dag waarop het ongezuurde brood werd gegeten. En wanneer was dit? Terwijl bij de Joden de dag des avonds begon en blijkbaar niet in den avond, maar in den morgen die vraag gedaan werd, was dit de dag, waarop het zuurdeeg uit de huizen werd weggenomen, en waarop men dus reeds het ongezuurde brood begon te eten, en die daarom reeds in de wet *Exodus* XII: 15 *de eerste dag* genoemd werd. Op den avond, waarop de 14 Nisan aanving, werd het huis van zuurdeeg gezuiverd en dit met een maaltijd gevierd. Dien maaltijd nu, waarmede het paaschfeest gerekend werd te beginnen, omdat men van dien tijd af ongezuurd

brood at, schoon het eigenlijk eerst begon met het eten van het paaschlam, den volgenden dag bij den overgang van den 14den op den 15 Nisan, wilde JEZUS mede vieren. — Dat deze verklaring van MATTHEUS woorden juist is, zien wij als wij daarmede de woorden vergelijken van *Markus* XIV: 12, die den tijd naauwkeuriger aangeeft, zeggende: »En op den eersten dag der ongezuurde brooden, wanneer men het pascha slagtte." MARKUS namelijk gewoon, om van de joodsche zeden en gebruiken eene nadere verklaring te geven, voegt ook hier bij de vermelding van de *ongezuurde brooden* er eene nadere verklaring bij. Het paaschfeest werd namelijk nu eens het pascha, dan weder het feest der ongezuurde brooden genoemd. Meer naauwkeurig gesproken waren beide onderscheiden en beteekende het pascha, den dag waarop het lam gegeten werd, den avond waarop de 14de Nisan in den 15den overging. De 15de was het feest der ongezuurde brooden. Zoo had *Markus* XIV: 1 het ook onderscheiden, zeggende: »over twee dagen nu was het pascha en het feest der ongezuurde brooden." Bij de vermelding dus van den eersten dag der ongezuurde brooden, kon men ligt naar hetgeen hij vs. 1 gezegd had, aan het eigenlijke feest denken, dat op het pascha volgde, en daar hij dit thans in ruimer zin neemt, geeft hij hierbij de verklaring niet, dat men op dien dag het pascha slagtte, zooals *Luk.* XXII: 7, maar dat men dit op dit feest der ongezuurde brooden deed, dat hij hier niet zoo als vroeger van het eigenlijke pascha onderscheidt. Daarom zegt hij geheel algemeen: *wanneer men het pascha slagtte.* Bij de onderscheiding, die hij vroeger had gemaakt, *Mark.* XIV: 1, doet ons dit weder van zelve daaraan denken, dat het feest der ongezuurde brooden of het pascha gerekend werd begonnen te zijn met het eten van ongezuurd brood, terwijl het gezuurde werd weggedaan, schoon het eigenlijke feest der ongezuurde brooden eerst aanving na het eten van het paaschlam. Dien eersten dag nu heeft JOHANNES, hoofdst. XIX: 19, *de voorbereiding op paschen* genoemd. Deze verklaring wordt ten overvloede geheel en al bevestigd door LUKAS, die hoofdst. XXII: 7 den eersten dag van het *feest der ongezuurde brooden* aanwijst als den dag, *waarop het pascha geslagt moest worden.* Maar nu drukt hij zich ook geheel anders uit. Hij zegt niet dat JEZUS PETRUS en JOHANNES op dien dag uitzond om het pascha gereed te maken, maar dat JEZUS hen daartoe heenzond: *toen de dag der ongezuurde brooden kwam.* Geeft dit niet duidelijk te kennen, dat JEZUS zijne leerlingen niet op den morgen van dien dag naar de stad zond, waarop in den avond het paaschlam moest gegeten worden, maar *toen die dag kwam.* Dat is dus den vorigen dag, zoodat JEZUS in den avond van den 13den, als deze overging in den 14den, den laatsten maaltijd hield.

Hiermede laten wij aan ieder der evangelisten zijn eigenaardig spraakgebruik, en zonder eenige veronderstelling komen wij ook bij *Matth.* XXVI: 17 tot het resultaat, dat er geen verschil bestaat in den sterfdag van JEZUS, tusschen de synoptici en JOHANNES.

Amsterdam. G. W. STEMLER.

Request der Doopschgezinden te Antwerpen aan prins Willem I in 1566.

Onsen Eerwaerdyghen Seer Edelen hoochgebooren heere mijn heere den Prince van Orangien grave van Nassau enz. Burchgraeff eñ governuer deser stadt van Antwerpen enz. mit zijñ gehelen raet. Wenschen wij arme elendijge een geluckich vreetsamich regiment. Daertoe veel wijsheijt eñ verstant In uwen van godt opgeleijden Dienst eñ ampt uwer landen steden eñ luijden. Om dit te regeren na den wille gods tot welvaert des lants en tot stichtinge van Godt onsen hemelschen Vader door JESUM CHRM onsen heer verlosser eñ Salichmaker Amen.

Wij arme uwer Ex^e^ altijt dienstwillijge Ondersaten van veelen op menicherleij wijse gelastert. Vertoenen seer ootmoedich aen uwer E hoocheijt hoe dat wij veel lasterens hebben moeten hooren eñ lijden, te weeten dat wij ons schaemden onse gelooff eñ leer niet willende dat openbaeren vijt vrese dat onse schanden zouden openbaer worden Sorgende door Disputatijen overwonnen te moegen worden also dat het geruchte zeer breedt onder het volck geloopen is, als dat wij niet goets in den sin en hadden nadien dat wij alle tijt buijten hebben onse vergaerdering gehouden doent scerp verboden was ja lijff eñ goet goude. Ende nu zijt (seggen sy) vrij doen moegen want sij so vrij zijn als dander so en doen zijt niet, het is goedt te mercken dat haer dingen niet en doegen. Zij spelen heijmelick broerken in Chrō eñ seggen mijn geest begeert u vleijsch eñ een ijegelicke vrouwen bruycken zij gemeijn. Ende een Ander geruchte heeft er over ons vijtgegaen dat wij de Stadt sochten in te nemen eñ onse stilheijt niet dan geveijnstheijt en was, so dat het geroep over ons elendijge menicherleij eñ groot was. In welcken haer veele menschen besondicht hebben de heer almachtich wilt haer v̄geven want al dat voorñ eñ dat noch meer geseijt is (dat hier te lanck te verhalen waer) met der warheijt niet van ons geseijt en wort, want wij hebbent vijt zulcker oirsaecken gelaten omdat die commotie van 't buijten predijcken eñ ander gedeeltheijt des gelooffs groot was in welcke wij wel hebben coñen mercken dat uwer E. hoocheijt eñ de andere heeren die de stadts regeringe bevoe-

len was veel teij (*sic*) genoech te doen hadden om alle commotijen eñ oproer te beletten, van welcken Godt te danken is dat uwer E. van Godt wijsheijt eñ voorsichticheijt gegeven is goede vooraet te gebruijcken tot onderhoudinge van den gemeenen vrede eñ belettinge des oproers door welcke de stadt had moegen tot verdervinge comen. So hebben wij ons in Alder stilheijt gehouden eñ niet so buijten vergadert gelijck wij wel deden doent ons lijff en goet betrefften om dat men ons niet en zoude hebben te beschuldijgen dat wij den staerdt opstaken eñ die commotien vermeerderden op dat also het geruchte tot oproer meerder mochten worden. So hebben wij dat voor goet in gesien tot verschoninge eñ minder beroringe onder het gemeen volck te maecken eñ niet door geveijnstheijt noch vijt eenijge ander quade oirsaecke, also is het gerucht der lasteringe als verhaelt zeer groot geworden over ons welcke wij met lijtsaemheijt verdragen hebben wel wetende dat de heere een kender van allen is die weet dat wij niet metter warheijt gelastert en worden. Daerom̄e wij oock hem onse saecken bevoelen hebben. Ende so nu alle quade geruchten gelopen zijn so worden wij van veele goethartichge menschen die wel beter weten aengesproken waerom dat wij ons oock niet en vertoenden eñ die lasteringe beterden Opdat Alle menschen weten mochten wat onsen gelooff ende leven is daer bij was oock aengegeven hoe datter veele waeren, die van harten lust hadden te hooren wat ons gelooff leven eñ ordinantijen waeren. Nadien men ons over so veel jaeren hier gedoot verdreven eñ onse goeden berooﬀt hadden hieromme begeerden zij seer dat wij openbaren zouden onsen grondt eñ gelooff mits dat vijtgepubliceert is op het stuck van religie niemant te moegen molesteeren van wat meijninge zij oock zijn. Tot dat de C. Mat onsen genadijgen heere met de staten des landts vergadert met eendracht eñ accoort een Ander middel geordineert zal hebben tot gemeijnen vrede eñ welvaert des Landts, na welcke als dan eenen ijegelick hem zal reguleren. Door desen zijn wij seer gedrongen geweest eñ van veelen gevordert dat wij toch niet laeten en souden ons te vertoonen den volcke (want zeijden zij) so wij ons nu niet en laeten hooren so mochte wel hier na over alle quade geruchten die nu veel menschen voor de warheijt houden te strenger over ons geconcludeert offte beslooten worden waerdoor als wij dan wilden vergaderen beschuldicht moogen worden dat wijt niet en hadden gedaen doent vrij was te doen eñ dedent alst ons verboden waer. Ende wij zijn oock gedrongen geweest dat wij van onse conscientie gehouden waeren den geenen diet so hartelicken begeerden den Grondt onses gelooffs te openbaeren. i Pet. iij. Door sulcke menicherleij oirsaecken is de gemeente gedrongen geweest daer raet over te houden wat daer best in gedaen waer. So zijn wij overeen gedragen tsamen voort best ingesien dat wij souden vergaderen gelijck wij dat gewoonlick zijn geweest doent ons lijff eñ goed goude niet door ijemants andringen maer om dat het ons in de H. Schrift geboden is onse vergaderinge niet te laten Hebr. x. Ende hebben den goethartijgen die begeerich waren te hooren daer bij laten comen om te hooren eñ te sien wat onse geloove eñ ordinantie is, eñ also is nu die vergaderinge ongelijck eñ den toeloop des volckx meerder geworden dan wij vermoet hadden niet vijt lichtferdicheijt dan vijt sorchfuldicheijt eensdeels sorgende dat het ons van uwer E. eñ van veele niet ten besten en soude affgenomen worden daer vijt bedencken dat wij commotie sochten te vermeerderen off wij oock begonden geruchte te maecken. Ten anderen beweecht niet en conden nochte mochten laeten onse vergaderinge te houden Hebr. x.— So en ist niet geschiet vijt eenijger hoochmoet off stoutheijt noch tot ijemants verachteringe off schamp, dan alleen vijt gods gebodt tot een bevrijnge onser conscientie vertrouweñ oock dat uwer E. niet en sal vernemen metter warheijt datter ijet gehandelt is daer door dat die Matn off eenich zijnder Governuers off ondersaten in beschadicht off ijemant in vercort is, nochte niemants naem offte faem daerdoor benomen is, off niemant van wat gelove offte qualiteijt hij zij door gelastert is geworden, want onse vergaderinge niet en streckt offte tendeert tegens den C. Mtn. off het gemeijn welvaeren, dan veel meer tot vorderinge van allen staten tot gehoorsaemheijt der overheijt tot dienst eñ profijt vanden gemeijēn maer so uwe E. off ijemant van den anderen overheeren eenijge Ander bedencken over ons hebben door het quaet aenbrengen gelijck wij doch wel vermoeden datter veel quaets van ons aengebrocht wort. Hieromme ist dat wij ons presenteren voor uwer E. in presentie van ons beschuldijgeren eñ int bijwesen vanden geenen diet uwer Extie believen sal te verschijnen ter verantwoordinge van alles tgundt daer wij van beschuldicht mochten wesen eñ verclaringe te doen van allen daer wij van ondersocht mochten worden. Bidden zeer ootmoedich aen uwer E. niet te willen gelooven tgeen dat van ons int affwesen daer wij niet tegenwoordich en zijn geseijt wort, het is wel recht eñ die waerheijt eijscht het soe geen clachten te ontfangen van eenijge saecken ten sij dat den beclaechden zijnen behoorlicken tijt eñ plaetse gegundt wort tot verantwoordinge actor. xxv. eñ alsdan recht te rechten eñ ijgelick zijnen naesten. Verhoopen oock dat uwer E. noch geen overheijt eenijge oorsaecke hebben en sullen ons te moegen molesteren in onsen geloove want

wij niet en hebben in leer noch leven geloove off ordinantie dat die overheijt tegen en is.

Want wij bekennen de overheijt van Godt geordineert een dienaresse gods tot straffing der quaden tot lone der goeden want den propheet DANIEL zeijt, dat godt almachtich de Coninckrijcken der Aerden in zijn gewelt heeft eñ geeffze die Hij wil. Oock staet Sapientie verhaelt hoort toe ghij rechters der aerden neemt ter ooren ghij die de menichte regiert over welcke ghij de heerscappi hebt want v is de Overheijt gegeven vanden Heere eñ die macht vanden alderhoochsten welcke vragen zal, hoe ghij handelt eñ vereijschen zal wat ghij Ordineert sap. vj vijt dese scrifft eñ meer andere bekennen wij die overheijt van godt geordineert bekennen oock dat CHRISTUS JESUS haer gehoorsaem is geweest int geven des Cijns eñ heeft oock bevoelen den Keijser te geven dat den Keijser toe behoort Math. xxij eñ den apostel zeijt dat men ze gehoorsaem zal sijn niet vijt vrese van haer gestrafft te worden maer om der Conscientien wille. als vijt gods gebot daerom leert hij haer oock toll te geven dien tol toebehoort weechgelt die weechgelt toebehoort Eere dien eere toebehoort vrese dien vrese toebehoort Romeij xiij, eñ leert voor haer te bidden j Timoth. ij eñ Titum iij staet vermaentse se datse den vorsten eñ oversten onderdanich zouden zijn tot allen goeden wercken bereijt. Item 1 Pet. ij vermaent hij weest onderdanich alle menschelicke ordinantijen om des heeren wille het zij den Coninck als den overste off den stadthouder als van hem gesonden tot wraecke der misdoenders ende tot loone der goeden.

Vijt dese eñ diergelijcke allen bekennen wij doverheijt van godt geordineert eⁿ daerom schuldich gehoorsaem te zijn na vijtwijsen derzelffder scrifften niet vijt vrese van haer gestrafft te worden dan vijt gods gebodt om der Conscientie wille te weeten datse van Godt zullen gestrafft worden die de overheijt ongehoorsaem zijn. Daeromme geven wij dat wij schuldich zijn eñ in allen haer behoorlicken eer toe te voegen.

Vorder dat wij beschuldicht worden als ongehoorsaem der Overheijt om dat wij der Overheijt niet sweeren en willen verclaren wij als dat het niet vijt ongehoorsaemheijt off eenijghe ander quade saecken en is, als off wij ongetrouwicheijt in den sin hadden off muijterien aen te willen rechten off de steden in te nemen geensins also dan vijt het verbot CRISTI, want had CRISTUS geleert off toegelaten datmen nu sweren mochte gelijck men inden ouden Testament mochte sweeren wij soudent wel doen want wijt vijt anders geen oorsaeck en laten te sweeren dan om der Conscientien wille niet te dorven doen tegen het verbodt CRISTI die de rechte wetgever is, die mach salich maken eñ verdoemen Jacob. j welcke de wet die door MOISES den kinderen Israels inden ouden testament gegeven is verclaert heeft naden wille zijns vaders. Seggende Ghij hebt gehoort dat totten ouders gesecht is ghij en zult geenen valschen eedt doen maer godt uwen eedt houden maer ick segge u Ghij en sult in geender manieren sweeren noch bij den Hemel want hij is gods stoel noch bij der aerden want zij is zijn voetbanck noch bij Jerusalem want sij is eens grooten Coninckx stadt; oock en zult ghij bij u hooft niet sweeren want ghij niet een hair condt swart offte wit maecken. Maer uwe reden zij Ja Ja, neen neen, wat daerboven toegedaen is is vanden quaden. Math v, en Jacob v. vijt deser oorsaeck en dorven wij niet sweeren dan uwe E. zal gelieven te weeten so wat wij met Ja wat beloven dat houden wij voor onsen hoochsten eedt eñ so wie met Ja wat belooft eñ niet en houdt die is menichdich (*sic*) voor godt eñ den menschen also wat wij der overheijt in gehoorsaemheijt schuldich zijn eñ met Ja haer trouwelicken gelooven eñ niet en houden, bekennen wij menedich te zijn eñ verdient te hebben menedich gestrafft te zijn, want die getrouwicheijt niet in den eedt gelegen en is maer inde trouwe te houden want hadden wij wat anders in den sin dan goet hadden wij quaet inden sin wij souden wel met geveijnstheijt eenen Eedt doen eñ die niet houden, want het wel so quaet is ontrou te zijn der stadt off der overheijt als eenen valschen eedt te doen, want die van conscientiën wegen vijt gods vrese niet en laet ongetrou te zijn der stadt offte overheijt die en zal oock geen conscientie maecken eenen valschen eedt te doen. Hierom is onse seer ootmoedelicke bede aen uwer E. alsulcken bedencken over ons niet te hebben van eenijge ongetrouwicheijt wanter anders geen oirsaecken en zijn waeromme wij laeten te sweeren als verhaelt is.

Also zal uwer E. eñ H. oock gelieven te weeten van allen anderen artijkelen onses gelooffs aengaende dat wij niet anders en gelooven dan wij inder H. bijbelsche scrifft dats int oude eñ nieuwe Testament begrepen staet vijt den welcken wij onsen gelove begeeren te verantwoorden eñ te betuijgen na der gave die ons godt gegeven heeft Daert van node is eñ alst van uwer E. aen ons versocht wort, want wij ons gelooff niet en schamen want wij alles gelooven wat de Heijlige Scrifft getuijcht van Godt te gelooven namelick van godt den Vader eñ van Zijñ Zoone eñ van Zijnder Heijliger Menschwerdinge salichmaeckinge eñ verlossinge eñ van den H. Geest den waren vertrooster den Geest der Heijlichmakinge. Voort gelooven wij wat de scrift getuijcht van de ware gerechticheijt Gods tot straffinge eñ wraecke over alle booheijt eñ onrechtfeerdicheijt der menschen eñ

van de waere boeten en̄ vergeving der Sonden over allen bekeerden enz.

Voorts van dat gebodt en̄ gebruijck des doopsels en̄ van de beteijckening desselffs en van het avontmael CRISTI, van de echtelicken staet van de ordinantijen der biscopen en̄ diacons van den euangelischen ban offte afsondering van de lieffde tot godt en̄ den naesten en̄ tot allen menschen van de verrisenis der dooden enz. twelck om hier al te verclaren te lanck zoude vallen. Som̄a alle wat een oprecht Cristen mensche schuldich is te gelooven dat gelooven wij van gantscher harten en̄ souden garn in onser armoede en̄ swackheijt den Heere en̄ onsen gelooven leven. Hier aff is de handelinge in onser vergadering als wij bij een comen en en zal oock niet anders metter warheijt bevonden worden dat wij eenijge andere quade stucken bij ons hebben, wilden oock wel, mochtet ons gebueren dat alle onse geloove en̄ ordinantijen mochten voor allen menschen openbaer zijn en̄ dat een ijegelick mocht weeten wat wij handelen, welcke handelinge off vergaderinge ons van uwer E. wegen verboden is.

So zijn wij becommert ende veroirsaeckt aen uwer E. te schrijven zeer ootmoedelick aen uwer E. biddende met ons in alder lieffden en̄ lijtsaemheijt te willen handelen want wij oock menschen zijn die voor Godt in den dach des oirdels sullen moeten openbaer rekenschap geven van onsen geloove en̄ leven dat wij arme doch oock na vijtwijsen ons gelooffs mochten handelen. Diewijle doch nu als jegenwoordich blijckt dat meer als eenderleij geloove vrij geleert en̄ beleeft wort. Twelck wij recht bekennen dat niemant om zijn geloove gemolesteert zal worden so lange als een mensche met zijn geloove niet quaets aen en recht want de Heere heeft geleert datmen het oncruijt sal laten opwassen tot den dach des oust. Math. xiij. Daermede bewijst de Heere almachtich dat Hij alleleen rechter blijven wil over de conscientien en gelooffssaecken want Hij de rechte kender daervan is en̄ blijven zal. Hij en heeft oock niet geleert doort swaert off eenijge tijrannie eenderleij gelooff opterichten (so wij de scrifft verstaen) want daer en is noijt eendrachticheijt overal int gelooff geweest want de Heer selffs getuijcht datter vijff in een huijs gedeelt zullen zijn die drije tegens twee en̄ twee tegen drije, de Vader tegens de Soon de moeder tegen de dochter en̄ des menschen vianden zullen sijn eijgen huijsgesin sijn. Math. x.

Ende is nu in een huijs sulcke gedeeltheijt hoe veel te meer in de geheele werlt gelijckt nu blijckt hoe menicherleij gelooven dat hen openbaren.

Daeromme is onse zeer ootmoedijge supplicatie aen uwer E. ons arme in onsen geloove te laten leven den goeden raet Gamaliels plaetse bij uwe E. over ons vinden, wanneer onse saecke niet vijt godt en is so salse sonder ijemandts tegenstant wel vergaen. Maer isse vijt godt so waert swaerlick van uwer genaden daer jegens te wesen twelck voor desen dagen door quaden raet der geleerden menicherleij wijse geschiedt is alsmen metter scrifft en̄ daet betuijgen can genochsaem.

Daerom̄e is andermael onse seer ootmoedijge bede aen uwe E. en̄ E. H. ten besten over ons te willen handelen en̄ niet te gelooven dat wel van ons geseijt wordt sonder gewisse ondersoeckinge offt al so is alst uwer E. aengebrocht wordt opdat uwer E. door sulcx te gelooven anders niet en handelt met ons dan voor den Heere recht is, bidden oock uwer E. te willen bedencken hoe swaerlick dat het is over eens anders conscientien te heerschen, bijsonder soot ons geloove eijscht bij een te comen met malcander te handelen van des Heeren woort tot niemants achterdeel. en̄ so ons dat niet van uwer genaden mach gegundt worden en̄ het geviel tot eenijger tijt dat het geschiede so stil en̄ voorsichtich als wij connen, dat men ons dan daer over als ongehoorsaem zoude beschuldijgen en connen wij niet insien behoorlick te wesen. Want het niet vijt ongehoorsaemheijt off stoutheijt en geschiedt, maer van wegen onser conscientien als vijt gods gebodt. dat wij niet conden nalaten want wij godt meer gehoorsaem zijn moeten als den menschen als actorū v^{en} gescreven is gelijck wij dat gedaen hebben doen de placaten noch in strengicheijt stonden met vresen en̄ beven ons leven daerom wagende. Maer indient anders over ons niet wesen en mach so moeten wij onse zielen den getrouwen scepper bevelen 1 Pet. iiij en̄ verwachten watmen over ons ordineeren en̄ besluijten zal.

Ende willen hiermede uwer E, den Alderhoochsten bevelen Biddende dat Hij uwe E. en alle regeerders des lants wijsheijt voorsichticheijt en̄ verstant wil geven om in allen saecken te handelen tot den prijs godt en̄ welvaert van allen menschen, bidden oock seer ootmoedelick aen uwer E. en̄ E. H. onse simpel schrijvén ten besten willen affnemen en̄ onse ootmoedijge bede niet te min ter harten te nemen omdat wij van velen veracht worden en̄ voor heel lelick gerekent en̄ gehouden zijn.

Dit doende enz.

Onder stondt Bij ons uwer E. altijt goetwillijge ondersaten als bijder werelt Anabaptisten ḡnt Desen xxiij. Septemb. a^{o}. xv^{C}lxvj.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Zes penningen (vgl. XII. bl. 303, 333). In de *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, 1789, dl. II. bl. 989, staat het volgende:

»De staaten des Vorstendoms Gelre en Graafschap Zutphen, hebben op den Landdag, in de maand November van het voorleden Jaar te Nijmegen gehouden, besloten en vastgesteld, om op de Provinciaale Geldersche Munt eene Zilvere Medaille te doen slaan voor alle stemhebbende leden van het Provinciaal Hof en der Rekenkamer en alle derzelver dienaars, uit hoofde van derzelver standvastigheid in 't behoud der Republiek. Deze Medailles of eerpenningen zijn nu vervaardigd en op den laatsten Gelderschen landdag den 15 dezer maand Augustus (1789) in deze stad (Zutfen) gehouden, volgens last van Hoog gemelde Heeren staaten door de Raadssecretarissen aan alle de leden en staatsdienaars dier Vergadering tot een gedenkteken geschonken. Op deze Medaille vertoonen zig *drie Vrouwenbeelden*, houdende de wapens der drie kwartieren, Nijmegen, 't Graafschap Zutphen en Veluwe. Op 't voetstuk ziet men het wapen van Gelderland, met dit Latijnsche omschrift: *Ut rupes immota manet;* en aan de ommezijde: *Repub: ab. interitu. servata. ord.* D. G. & C. Z. C. I. 1788, omvlogten met lauwerkransen."

»Van deze gedenkpenningen zijn er zeven in goud vervaardigd, zo voor hunne Doorluchtige en Koninglijke Hoogheden en Vorstelijke Kinderen, als mede voor den Koning van Pruissen en den Regeerenden Hertog van Brunswijk. Het stempel hiertoe vervaardigd, is verbroken geworden."

Zou deze de medaille N°. 3 niet zijn, waaromtrent C. Z. *spoedig* wenscht ingelicht te worden?

Twee zilveren penningen (vgl. XII. bl. 333). De penning, door C. Z. onder N°. 2 bedoeld, is vrij bekend. Hij werd in 1673 geslagen voor de drie burgemeesters van Kampen, den secretaris en de acht leden van de gezworen gemeente, die den aftrekkenden Franschen als gijzelaars voor verschuldigde brandschatting moesten dienen, en wier namen op de keerzijde vermeld staan. Men vindt de afbeelding bij VAN LOON, dl. III. bl. 134, en de geschiedenis van de bezetting eerst door den keurvorst van Keulen en den bisschop van Munster, daarna door de Franschen in den *Tegenw. staat van Overijssel*, dl. III. bl. 349, en breeder bij SYLVIUS aldaar aangehaald. Het randschrift, door C. Z. gebrekkig medegedeeld, luidt op de voorzijde: *Quicquid debebant Campi, praestantibus hosti;* en op de keerzijde: *Obsidibus nummum curia salva dedit.*

Zij werden in goud en zilver geslagen en de eerste aan de gijzelaars zelven gegeven. Er bestaan daarvan nog enkele. De zilveren komen meer voor. C. J.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

A. Moonen (vgl. A. R.). Als bijdrage tot de kennis van het karakter van dezen dichter kunnen dienen:

a. De vier brieven door den hoogl. VAN VLOTEN uitgegeven in den *Overijss. Alm. v. Oudh. en Lett.*, 1855.

b. Een vijfde brief bij de vorige behoorende en geplaatst in het Xde dl. van dit tijdschrift.

c. Eene beschrijving van MOONENS *Album Amicorum* is te vinden in VAN RAPPARD, *Overzigt eener verzam. Alba Amic. uit de XVIde en XVIIde eeuw*, in de werken der Maatsch. v. nederl. letterk. te Leiden.

d. In het zeldzame boekje: ARNOLDI MOONENII, *Zuollani, verbi Divini Ministri dum viveret Daventriensis, poemata Latina*, Groningae, *apud* JOH. A VELSEN, 1716, 12°., is niet opgenomen een vers dat ik in hs. heb, getiteld: *Hymnus in Christum cruci adfixum*, en waarvan het eerste vers luidt:

»Prima salutiferi quondam cunabula Christi.

Deze hymnus is vervat in 532 verzen.

e. Ook ben ik in het bezit van het origineel der *Oratio Panegyrica de pace Brittannica habita Hagae Comitis a. d. XII Calend. April.* 1674, welke in druk verschenen is. Ik ben echter niet in de gelegenheid om te vergelijken, in hoeverre dit geschrevene stuk van het gedrukte kan verschillen.

f. Eindelijk ben ik nog in het bezit van een boekje, getiteld: GUILIELMI MUSOPHILI *Carminum Specimen ad* PETRUM FRANCIUM. Daventriae, 1689, in 4°., waarin o. a. voorkomen: *Judicium de Poematibus Latinis* P. FRANCII, *ad* P. FRANCIUM *de Poesi ipsius Graecanica*, P. FRANCIUS MUSOPHILO, MUSOPHILUS FRANCIO, *de Parnasso in Musaeo* P. FRANCII, *Hymnus ad Christum imminente persecutionum tempestate, in acerbum mortem filioli ad* P. FRANCIUM, *Plautus Daventriensis cum* FRIDERICUS *III Marchio Brandenburgicus S. R. I. Elector per Tubantes et Salios ad suas terras rediret*, enz. In MOONENS levensbeschrijving wordt gezegd, dat hij zeer bevriend was met FRANCIUS. Nu komt er echter in zijne *Poemata Latina* slechts één vers voor, aan FRANCIUS gerigt.

Kan dit bundeltje ook van MOONEN zijn? Zoo niet, kan dan ook iemand mij opgeven, wie deze GUIL. MUSOPHILUS was? De voorrede is gedateerd: *Daventriae ad Salam VI Kalend. Febr. CIƆIƆCLXXXIX.* D. *te D.*

De joodsche wandelaar (vgl. XII. bl. 273). Er is reeds een berigt over *den wandelenden Jood* in *Nav.* I. bl. 94 medegedeeld. Deze werd door reizigers in 1484 binnen Jeruzalem gezien, en wel achter negen deuren besloten, maar »van de negenste ende leste yzere deure hadde alleen den sleutel den voornoemden Soudaen." — Ditzelfde relaes komt meer of min veranderd in veel volksboekjes voor. — Wordt die Jood nog te Jeruzalem bewaard, of is hij uitgebroken, of heeft hij last bekomen weêr te wandelen? Immers de *wandelende Jood* is na dien tijd verscheidene malen door vele geloovigen gezien, als in Engeland, waar hij door een engel naar Londen als een JONAS gezonden werd, en boetpredikatiën gehouden heeft (men zie het lied waarmede het volksliedeboekje, getiteld: *De Nieuwe Overtcomsche Marktschipper, of Durgerdammer Kraamer,* enz. Te Amsterdam, bij B. KOENE, 1822, in 12°. wordt geopend), en nu laatstelijk te Parijs, gelijk in het *Handelsblad van* 25 *April* 1850 of 1851 voorkomt. Verder wil ik den vrager niet onthouden een hoogst zeldzaam stuk in mijn bezit, dat mij nooit anders is voorgekomen en ik ook nergens heb vermeld gevonden, te weten, eene groote *Afbeelding van den wandelenden Jood* ten voeten uit; naast hem op een steen staat als epitaaf *Ivdæi oberrantis Effigies. Juxta eam quæ olim Malduicæ, et a paucis annis Parisijs fuit efformata.* Op den tweeden grond CHRISTUS zijn kruis dragende, bij de poort van Jeruzalem, waarbij huizen; voor een dezer staat deze Jood met een kindje op den arm en weigert CHRISTUS dáár de verlangde rust. Op den derden grond twee fransche edellieden te paard, die hem nabij Chalons ontmoeten. Het geheel is uitmuntend gegraveerd door HANS COLLAERT, *den Oude*; CAROL. COLLART *excud.* (Antwerpen, 1616?), hoog 263, breed 215 ned. str. Onderaan is een tekst gedrukt, die ik vertrouw dat den vrager welkom zal zijn, luidende:

Histoire et Pourtraict d'un Juif errant.

Amy Lecteur si la nouveauté et la merveille t'aggreent, tu peus icy trouver de l'admiration de l'Histoire du Juif errant, confirmée par plusieurs bons & authentiques autheurs, qui l'ont citée en divers siècles: car GUIDO BENATUS, qui florissoit il y a plus de 400 ans au livre qu'il a fait de l'astrologie judiciaire des estoiles fixes en la premiere part. tract. 5. consid. 141 afferme par un averé tésmoignage qu'il a veu en la ville de Forlive un Juif nommé JEAN BUTADAEUS, que d'autres ont depuis nommé AHASUERIUS, lequel sen alloit a Compostelle, place dediée à l'Apostre sainct Jacques, & la vie du dict Juif estoit pour lors manifesté à un chacun en la mesme façon quelle nous sera cy dessoubs exposée, a scavoir, que comme JESUS CHRIST oppressé du faix de sa croix se volut reposer aupres ou contre sa maison, il le repoussa rudement, de sorte que nostre seigneur l'aiant humainement regardé luy dit *Je m'arresteray et tu chemineras:* On faict aussi mention du mesme Juif au septiesme livre de l'Histoire de la paix entre les Roys de France & d'Espaigne, imprimé à Paris l'an 1605, sous l'inscription de ces lettres P. V. P. C. que depuis quelques années *aiant passé par Straesborch il avoit laissé acte au magistrat du dit lieu qu'il avoit passé par la, il y avoit desja plus de deux cents ans, et pour preuve renvoyoit aux registres: les quelles feuilletés & la mesme chose recogneue remplissoit* chascun destonnement: le mesme se reconnoist en une epistre imprimée à Leide l'an 1602 comme aussi l'on vit l'an 1608, ce mesme homme à l'entour de Paris, il vint a Prague Metropolitaine de Boheme l'an 1602, & puis en Hongrie l'an 1613, et en l'an 1614. Deux gentils-hommes Francois le rencontrèrent aupres de Chaulons aus quels il raconta plusieurs choses; et finalement vint l'année passée en ce pais de Flandre, et estant en Anvers, il fut veu & interrogé par plusieurs personnes de scavoir et erudition, ausquels il satisfit en toutte manière: il est homme taciturne, sec et maigre, continent en touttes ses actions. Son pourtraict icy representé a esté tiré d'une ville nommée Malduie & par apres du cabinet d'un homme très curieux, auquel CHRISTOFLE EYSINGER, secretaire de duc ADOLPH de Holstein, l'avoit donné de l'an 1572, & fuit depuis apporté à Paris l'an 1615, de façon que un nommé PAUL DE EITSEN, docteur en Theologie & Evesque de Schlesving homme de foy et recommandable pour ses beaux escrits, rapporte qu'il vit l'an 1542 a Hambourg, estant au sermon un grand homme vis a vis de la chaire, aiant de longs cheveux, pieds nuds, des chausses à la matelotte, avec un manteau qui luy venoit jusques aux genoux et qui paressoit aagé de 50 ans, qui en cette facon escoutoit le sermon avec devotion, s'enclinant devotement en terre & frappant sa poitrine à la prononciation du saint nom de JESUS, enfin intergue (sic) qu'il estoit, il se dist estre Juif de nation de Jerusalem cordonnier de son mestier, & qu'il avoit esté present à la mort de JESU CHRIST, et depuis ce temps tousjours demeure en vie, errant par le monde pour penitence à luy ordonneé de l'insolence qu'il avoit commise contre nostre Redempteur,car il n'eut pas plus tost prononceé, disoit-il, sa scandaleuse parolle disant *au*

Seigneur, qui chargé de sa croix s'appuioit contre sa maison, Passes oultre: luy monstrant le lieu du supplice que nostre seigneur luy dit *Je me reposeray, & tu chemineras, de sorte qu'en ce mesme instant* quittant un enfant qu'il tenoit entre ces bras, & suivant JESU CHRIST jusques à la mort de la croix subist son arest; car il ne peut pas retourner au lieu d'ou il estoit partij pour revoir sa femme et ses enfans; & que tousjours il avoit este vagabond sinon que depuis quelque siècle aiant retourné en Hierusalem, & la trouvant changeé et ruinée, il continua tousjours a voiager, ne scachant (disoit il) ce que Dieu vouloit faire de luy, si ce nest qu'il le voulust reserver jusques au Jugement, pour servir de tesmoing aux infidèles; quand à luy adjoustoit il, il desiroit quil pleust a Dieu l'appeller. L'Evesque fort estonné envoye querrir le Recteur de l'escole de Hambourg & d'autres hommes versez aux Histoires qui confererent avec luy de ce qui c'est passé en orient depuis la mort de JESU CHRIST jusques a present, dont il les satisfit de sorte, qu'ils estoient es merveilles: Si on luy donnoit l'aumosne, il ne prennoit pas plus de deux ou trois sols, encore les donnoit il aus pauvres, disant que Dieu auroit soing pour luy: on ne le voioit jamais rire; mais seulement deploroit tousjours sa misere & s'attristoit encore plus, quand il entendoit blasphemer le sainct nom de Dieu: car aussitost il s'escrioit avec pleurs: O miserable creature comment oses tu ainsi abuser du sacré nom de Dieu, Dieu ton seigneur et maistre? lequel si tu avois veu souffrir pour toy comme moy, tu aimerois mille fois mieux souffrir pour sa gloire, que de blasphemer son sainct nom. En quel lieu qu'il allast, il parloit tousjours la vulgaire, lors il parloit le Saxon comme s'il eust esté natif de Saxe: icy se peut rapporter la sentence de nostre seigneur en sainct Marc & sainct Luc. Ch. 9, que dict que *il y en aura qui ne gousteront point la mort jusques atant qu'il vienne en soñ regne:* & en l'Apocalipse il est dict que en ces temps la l'on *trouvera qui chercheront la mort sans la pouvoir trouver:* Cestuy cy en est apparemment un, puis qu'il a vescu par tant des siècles: l'on peut aussi remarquer et propablement inferer que comme sainct JEAN, ENOCH, et ELI seront pour combattre l'Antechrist, ainsi qu'il se lit dans sainct Hypolithe au livre de l'Antichrist, quand c'est qu'il sera apparu, consequemment aussi il y en aura trois qui serviront à convaincre les impietez Judaiques, à scavoir Pilate, Malchus et cestuy-cy: par toutes ces raisons l'on pouroit inferer que cest homme est un vray homme, & qu'il se monstre, & qu'il est condamné à telle peine jusques au jour du Jugement: quoy que s'en soit nous en laissons la croiance plus fidelle a ceux qui l'auront veu; quand à l'evenement non seulement en cecy, mais en toutte chose du monde, il nous en faut rapporter à Dieu, auquel soyt honneur et gloire par tous les siècles des siècles.

Imprimatur

L. BEIJERLINCK S. T. L. & Censor Libror.

U. C. KRAMM.

[De naam *wandelende Jood* is eene vertaling van het fransche *juif errant*, en, zoo wij meenen, eerst sedert SUE zijnen bekenden roman in het licht gegeven heeft, nevens den ouderen en beteren naam van *joodsche wandelaar*, in gebruik gekomen.]

Hijsch op! hijsch neer in 't knekelhuis (vgl. XII. bl. 239 en 305). Daar naar dit kreupele rijm gevraagd, en op de vraag geantwoord is, acht ik het noodig een vollediger antwoord hierop te geven, en het uit de bron, die reeds 250 jaar oud is (doctor VIVERIUS), meê te deelen; te meer, daar uit de antwoorden blijkt, dat de verwarring in het oorspronklijke vers nog vermeerderd is. Op bl. 157 van het werk: *Wintersche avondstonden, of Nederlandsche Vertellingen enz. Eerst uyt verscheide Tijd-boeken, door* JAKOBUS VIVERIUS, *onder de Naam van* PHILOLOGUS PHILIATROS *à Ganda, vergadert en beschreven* enz. *Amsterdam, voor* GERRIT VAN GOEDESBERG, 1665, in 12°., leest men: Ik heb, binnen Utrecht, in 't Dolhuys, een Jongman, genaamt HANS JANSZ. VAN RIJSWIJCK, gezien; deze dee niets anders dan vaersen spreken en schrijven. Ik zal, op datse met geen lege handen behoeft te vertrekken, een staaltje van zijn werk aan u nieuwsgierigheid mee deelen:

Aisch van 't geswetz in 't knikker-huys,
Daar LIJSBETH vlooit de Deken,
Met homlen, stomlen en gedruys:
Al 't geen men daar hoort spreken,
Dat 's: Tucht; gesponnen en geleent:
Hijg-op, hijg-neer den Aazemsteen,
Niet geklik! so geleken.
't Is elk in zijn: wie gaat en staat:
De weer-spraak door elk-ander.
Al 't geen men aischt is overdaad:
Baat-zoeking, 't een als 't ander.
Vaarwel: God schrijft op rainer blaan.
De winden met hem speelen gaan.
ARISTOOTLUS, ALEXANDER.

Het zijn immers mee vairsen: maar hoe uytmuntende, dat kan, in zen klanck, gehoort worden; derhalven zeg ick, schoon de krankzinnigen Rijmen, dat een kloecke kop, aan wel te rijmen, genoeg te kauwen vint."

U. C. KRAMM.

[Het antwoord van A. BR. komt over een met het bl. 305 medegedeelde.]

Neef van Em. van Meteren (vgl. XII. bl. 240). Dit zal wel niemand anders zijn dan JACOBUS VIVERIUS, VIVER, VIJVER of DE VIVERE, zoo als later te Gend de familienaam luidde. Aldaar geboren in 1572, was hij later genees- en heelmeester te Amsterdam. In het *Beknopt biogr. handwoordenboek van*

Nederland enz., uitgegeven te Zutfen bij A. E. C. VAN SOMEREN, komt een vrij uitvoerig artikel omtrent hem vóór, waarin van zijne vriendschappelijke betrekking tot VAN METEREN gewaagd wordt, iets wat althans geene bloedverwantschap buiten sluit. Is N. N. begeerig meer van VIVERIUS te weten en niet in de gelegenheid 't gemelde werk te raadplegen, dan wil ik gaarne dat art. voor hem afschrijven. J. C. K.

Lied: Grad aus den Wirthshaus nun komm' ich heraus (vgl. XII. bl. 240, 305). Ook VAN ZEGGELEN heeft eene vertaling hiervan geleverd. D. *te D.*

J. G. de Loches (vgl. XII. bl. 308). JOHAN GERARD DE LOCHES bekleedde in het begin dezer eeuw eene betrekking bij de regtbank te Alkmaar, werd aldaar in 1803 lid van den raad, in 1808 wethouder, in 1811 lid van den municipalen raad en in 1815 weder lid van den raad. Hij was een groot liefhebber van de natuurkunde, gehuwd met eene dochter van den kostschoolhouder FRÈSE, en liet bij zijn overlijden (naar gis omstreeks 1820) vier dochters na, waarvan eene gehuwd moet zijn met den rector BRILLENBURG te Schiedam. De weduwe van DE LOCHES heeft te Haarlem op het Spaarne gewoond. Een broeder en 2 zusters van hem, schijnbaar van indische afkomst, waren mede te Alkmaar gevestigd. C. W. B.

J. G. de Loches. Door eene vriendelijke hand is mij medegedeeld, dat mr. JOHAN GERARD DE LOCHES is geboren te Rotterdam in 1769, zijnde de jongste zoon van mr. JAN DANIEL DE LOCHES, president schepen der stad, en kassier van de westindische compagnie, en van ..... VAN OLDENBARNEVELD, genaamd WITTE TULLINGH. In zijnen vroegeren leeftijd was hij schepen der vierschaar van Schieland, later vestigde hij zich te Alkmaar, alwaar hij als advocaat de praktijk uitoefende en achtervolgens lid werd van den stedelijken raad, regter in de regtbank en auditeur militair in de provincie van Noordholland. Uithoofde van laatstgenoemde betrekking was hij verpligt zich te Haarlem te vestigen, alwaar hij omstreeks 1823 is overleden. Eene zijner dochters huwde mr. C. G. BRILLENBURG, rector enz. te Schiedam. Een oudere broeder van hem was mr. DANIEL FRANCOIS DE LOCHES, geboren in 1767; deze had eene loodwitfabriek in de gemeente Kralingen, doch werd kort na de omwenteling van 1812, in 1815 of 1816, lid van den raad van justitie te Batavia, alwaar hij in 1835 overleden is. V. D. N.

Theophilus Eelhart (vgl. XII. bl. 336). Dat EELHART in de *Bibl. Script. Rem.* van CATTENBURCH niet zoude te vinden zijn, is onjuist, ofschoon men hem niet op *Eelhart* vindt, maar op *Theophilus*, bl. 126, alwaar zijn geschrift wordt vermeld en tevens aangemerkt, dat men voor dengenen die onder dit *pseudonym* zich verschuilt, meent te moeten houden ISAAC VOSBURG, leeraar bij de Remonstranten te Amersfoort en later te Fredrikstad in het Holsteinsche, over wien meer is te vinden bij TIDEMAN, *Biogr. Naamlijst der Remonstranten*, bl. 325, 332, waaruit blijkt, dat hij in 1694 predikant geworden, en in 1705 overleden is. V. D. N.

H. Grotius, de veritate enz. (vgl. XII. bl. 308, 333). In den *Catalogus*, of het *Algemeine Bibliograph. Lexikon* van F. A. EBERT, art. *Grotius*, leest men: »Ein sehr fleissiges verzeichniss *aller* Schrr. GROTII nach *allen ihren Ausgg.* in (PH. AMBR. LEHMANNI *Manes Grotii vindicati.* Delphis (Lps.) 1727. 8°. 2 Bde, waarheen het dan ook het best zal zijn B. te verwijzen. Bij EBERT, t. a. p. en tevens bij BRUNET, *Manuel*, worden onderscheiden uitgaven, zoo duitsche, fransche en engelsche, ook andere dan door R. worden vermeld, opgegeven. V. D. N.

Biron, Helvaart van Juno (vgl. XII. bl. 12, 336). Behalve de t. l. a. p. vermelde uitgaven, wordt van *Biron* genoemd eene uitgave 1631 en 1638, in 4°., de eerste Rotterdam bij PHILIP JACOBSZ; verder in 1661 bij J. VINKEL, in 1662 en 1677 bij M. DE GROOT, in 1667 bij J. LESCAILJE en in 1694 bij W. G. DE GROOT, alle in 8°. en in 1643 bij DIRK CORN. HOUTHAAK te Amsterdam in 4°. De naam van den auteur wordt veelal genoemd H. ROELAND. Zie o. a. VAN DER MARCK, *Naamrol der Tooneelspelen*, bl. 22 en 28; *Naamrol der Tooneelspelen van den Amsterdamschen Schouwburg*, bl. 9, Amst. 1754; *Naamrol der Nederlandsche Tooneelspeldigteren*, bl. 91, Amst. 1727. V. D. N.

Predikanten bij de Waalsche gemeente te Sas van Gend (vgl. XII. bl. 271, 310, 336). Bij de reeds medegedeelde bijzonderheden deze heeren betreffende, kan ik alleen nog vermelden, dat J. CHARDEVENE (sic) voor het eerst in 1655 de acten der synode teekende; dat A. CORREGE vroeger predikant was te Condorcet in Dauphine, hij teekende de acten in 1686; dat S. GIRAUD of GIRAUT den 15den october 1691 werd bevestigd door mr. MORIN van Bergen op Zoom; dat P. HARENC in 1719 bij de gemeente van l'Olive kwam, SPORON in 1751 te Oostburg en in 1754 te Aardenburg. Men zie hierover *La Confession de foij des Eglises Reformees des Pays-bas*, Leyde 1769, en DRESSELHUIS, *De Waalsche gemeenten in Zeeland*, 1848. V. D. N.

H. van Meerten (vgl. XII. bl. 307). Deze HENDRIK VAN MEERTEN was een zoon van LEONARDUS VAN MEERTEN, die, proponent zijnde in 1755, predikant werd te Arkel, en van daar in 1780 vertrok naar Koudekerk; HENDRIK VAN MEERTEN werd eerst predikant in de bedijkte Schermer en in 1798 te Gouda.

V. D. N.

Koster Maas en Visvliet (vgl. XII. bl. 308). Deze beide vervaardigden *Lijkdichten op den dood van* MARIA STUART, volgens R. HENNEBO in zijne *Rouwklachten van den Heer* JACOBUS VAN VEENHUYSEN, enz. bl. 6. — Meer schijnt van hem niet bekend te zijn; zie VAN DER AA, *Aanhangsel op* WITSEN GEYSBEEK, dl. II. op MAAS KOSTER en dl. III. bl. 295, VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.* op MAAS (KOSTER).

V. D. N.

Joannes Verrijn (vgl. XII. bl. 308). Indien R. had opgeslagen de lijst van *verbeteringen* achter het *Register* in het boek van prof. TIDEMAN, zoude hij zijne vraag dadelijk beantwoord gevonden hebben, dewijl aldaar het abuis reeds is aangewezen, en het blijkt dat de zetter de bedoelde *aanteekening* verkeerd heeft geplaatst, daar die op den volgenden persoon betrekking heeft.

V. D. N.

P. Elzevier en J. J. Elzevier (vgl. XII. bl. 273, 309). Dat P. ELZEVIER geen predikant te Rotterdam geweest is, is reeds aangetoond, en zal waarschijnlijk eene schrijf- of drukfout geweest zijn, dewijl zijn *portret*, ongetwijfeld aan J. C. K. niet onbekend, en ook in den *Catalogus* van MULLER onder n^{0}. 1457 vermeld, daaromtrent duidelijk genoeg spreekt. Over JAN JACOB ELZEVIER vindt men vele bijzonderheden in de *Geschied. des Vaderlands* door mr. W. BILDERDIJK, dl. XII. bl. 59 en verv., ook bl. 174—179 van de *ophelderingen*, alwaar bl. 184 wordt gezegd, dat »aan BILDERDIJK die zaken van nabij bekend waren en hij zelf er diep in betrokken geweest was."

V. D. N.

Johannes Latius (vgl. A. R. en XI. bl. 365). Het is mij gebleken, dat deze JOH. LATIUS niemand anders is dan J. EPISCOPIUS.

H. C. R.

Werken van Pieter de Groot. VAN ABCOUDE en ARRENBERG geven in hunne bekende *Naamregisters van Nederd. Boeken*, van PIETER DE GROOT, behalve zijne *Uitbreiding der Psalmen* door K. VAN ARKEL uitgegeven, ook nog de volgende werken op: *Verdediging van het Algem. Geloof*, Amst. 1707. 8^{0}. *Wederroeping der Joden*, Rott. 1729. 8^{0}. *Bruydschat der Christenen*, Rott. 1731. 8^{0}. Zoo deze werken van den zoon van H. DE GROOT zijn, dan werden ze na zijn dood uitgegeven. Door wien? of zijn ze van een anderen P. DE GROOT? Zoo ja, van welken?

R.

Een werk over de tempeliers. Ik bezit een belangrijk werkje, getiteld *Heiligthümer aus dem Archive der Tempelherren*, uitgegeven te Erfurt bij HEINRICH KNICK, 1811. In dit werkje worden in een viertal verhalen vele raadselen onthuld, waarin zich de tempeliers zoo gaarne hulden. Aan het einde van het boekdeeltje zegt de uitgever, of liever de schrijver, die zich op den titel niet noemt, dat hij hier in den vorm der vertelling vele heilige zaken heeft medegedeeld, en dat een vervolg op zijn werkje, voor zoo verre dit mogelijk is, nog diepere blikken in de geheimen en heiligdommen der Tempelorde zal verleenen.

Ik vraag alzoo, wie heeft het werkje, dat ik bezit, geschreven; heeft het door hem toegezegde vervolg het licht gezien; zoo ja, waar, bij wien en wanneer is het uitgegeven — en zoude men mij dan ook zoodanig vervolg te koop of te leen kunnen aanwijzen?

Aarle-Rixtel. F. F. C. STEINMETZ.

W. Baudartius. Op welken grond steunt de meening, dat W. BAUDARTIUS de schrijver is van het zeer bekende werk: *Afbeelding en beschrijving van alle veldslagen en belegeringen gedurende den oorlog tegen Spanje, onder den prins van Oranje en* MAURITS, Amst. M. COLIJN, 1615. Er staat eene opdragt aan de Staten voor, onderteekend M. COLIJN, en daaruit, alsmede uit het »Tot den leser" zou men opmaken, dat de uitgever COLIJN de schrijver is. De latijnsche vertaling, in 1622 ook bij COLIJN verschenen onder den titel *Viva delineatio, et descriptio proeliorum* etc. (die evenveel platen als de hollandsche heeft, nl. 285, ofschoon DE WIND, *Biblioth.*, zegt, dat die 299 platen heeft), is eene getrouwe overzetting; doch met plaat 159 begint daar een nieuw deel, onder den titel: *Polemographiae Nassovicae pars secunda*, auctore GUIL. BAUDARTIO Deynsensi. Dus alleen dáár, op den 2den titel van de in 1621 verschenen latijnsche vertaling komt de naam van BAUDARTIUS voor. In 1614 verscheen hetzelfde boek reeds in het Fransch, ook zonder naam van BAUDARTIUS, onder den titel: *Guerres de Nassau.* Vrage: Is het fransche werk het originele? Is het door BAUDARTIUS geschreven? Zijn daarvoor oude getuigenissen?

F. M.

C. van der Aa. Wie is toch de schrijver der zoo bekende *Geschiedenissen der vereenigde Nederlanden* in 179., te Amsterdam in 25 deeltjes in 12^{0}. verschenen? Dikwijls wordt genoemd C. VAN DER AA; waarop steunt dit?

F. M.

Werk over de geschiedenis der Nederlanden. In mijn bezit is een zeer geschonden kl. 8°. werkje; titel, voorrede en vele daarop volgende bladzijden zijn verdwenen. Boven de bladzijden staat: *Van de Nederlantsche ghe-schiedenissen onder* PHILIPS II, *Coninck van Spaignien.* Bij mij is het begin bl. 89. Op die bladz. eindigt het verhaal van 't overgaan van Vlissingen tot 's prinsen zijde, en begint dat van het innemen bij verrassing van Bergen in Henegouwen. Aan het einde van bl. 394 staat: *Hier eijndet het vijfde Deel.* Op bl. 768 begint de beschrijving van het innemen van Breda, door middel van het bekende turfschip. Het verhaal der belegering van Alkmaar, daarin voorkomende, schijnt, volgens BOOMKAMP, bl. 260, 273 en 275, genomen te zijn uit de oude vertaling van FOREEST. Waarschijnlijk is dit het tweede deel. 't Is kronijkswijze geschreven. Kan het ook zijn *Compendium der Francoische Cronijke van deze triumphante Nederlantsche Geunijerde Provincien*, in 't duytsch, door J. F. LE PETIT? (vgl. *Nav.* XII. bl. 306.) Wie wil mij den titel opgeven? H. C. STRIK VAN WIJK.

Edrisi, *Ibn Batuta*, *Macrisi.* Bestaan er ook van de werken van EDRISI, IBN BATUTA en MACRISI latijnsche vertalingen, en zoo ja, waar zijn die te krijgen?

E. L. B. A. K. A. Y.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Het verkeerbord (vgl. XI. bl. 270, 346; XII. bl. 22, 312). Gelijk uit de opgave van C. G. B. (*Nav.* XII. bl. 23 en 24) blijkt, komen bij VAN LOON een zevental penningen voor, die denzelfden beeldenaar hebben als de door hem beschreven schijven van het verkeerbord. Hieruit ontstond bij mij de vraag, of VAN LOON zulke schijven voor zijn penningwerk had laten afteekenen. Bij nadere overweging komt mij dit echter niet waarschijnlijk voor, daar ik vind dat de volgende schijven, als penningen bij VAN LOON opgegeven, werkelijk in metaal bestaan, als (zie bl. 23 en 24):

N°. 3. 1689. Mentz door de keizerlijken ingenomen. *Cat.* SMIT VAN GELDER, *L.* J. DE VRIES, *Z.* VAN ORDEN, *G. L.*

N°. 5. 1691. Vredefeest te 's Gravenhage. *Cat.* SMIT VAN GELDER, *Z.* J. DE VRIES, *Br.* VAN ORDEN, *G. L.*

N°. 6. 1694. Overwinning over de Turken. *Cat.* SMIT VAN GELDER, *L.* VAN ORDEN, *Z.* MUNNIKS VAN CLEEFF, *Z.* J. DE VRIES, *Z.*

N°. 10. 1704. Veldslag bij Hochstett. *Cat.* SMIT VAN GELDER, *Z.* VAN ORDEN, *G. L.* J. DE VRIES, *Z.* KIST, *Z.*

N°. 11. 1704. Beieren tot gehoorzaamheid teruggekeerd. *Cat.* SMIT VAN GELDER, *Z.* MUNNIKS VAN CLEEFF, *T.*

N°. 12. 1704. Innemen van Gibraltar. *Cat.* SMIT VAN GELDER, *Z.* MUNNIKS VAN CLEEFF, *Z.* KIST, *Z.* J. DE VRIES, *Z.*

Zouden de geperste schijven der verkeerborden ook met de stempels der medailles gemaakt zijn? Anders is het met de houten gedenkpenningen, welke ALBERT DURER en zijne leerlingen in hout gesneden hebben, en waarop CHARLES LENORMANT, in zijn *Trésor de numismatique* (*choix de méd. exécutées en Allemagne*) de aandacht vestigt, met er een twintigtal van af te beelden. »Tout le monde," zegt hij in zijn *Avertissement*, »a vu dans les cabinets des curieux des médaillons en bois, ouvrages d'ALBERT DURER ou de ses élèves, dans lesquels on ne sait ce qu'on doit admirer le plus de la vérité de l'imitation ou de la délicatesse du travail. La plupart de ces médaillons ont été moulés à l'époque de leur exécution, et les collections de numismatique en renferment des épreuves en bronze; un grand nombre de ces épreuves figurent dans l'ouvrage que nous publions aujourd'hui: nous avons reproduit également les médaillons en bois, que nous avons pu nous procurer,; mais nous reconnaissons avec regret les lacunes que renferme cette partie de notre publication."

Bestaan er ook houten medailles, in ons vaderland gemaakt, of tot aandenken van gebeurtenissen in Nederland of van Nederlanders? C. R. HERMANS.

Portret van mr. Gratianus Cornelij (vgl. XII. bl. 314, 359). Ik kan omtrent zijn persoon geene inlichting geven; maar dewijl V. D. N. vooronderstelt uit het vers onder 't genoemde portret, dat hij zich ook DANCKAERT CORNELISZ. noemt, zou het mij niet verwonderen dat hij in bloedverwantschapsbetrekking stond met CORNELIS DANCKERTS DE RIJ, mr. metselaar en bouwmeester te Amsterdam. Zie J. IMMERZEEL, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaaamsche kunstschilders enz.*, dl. III. bl. 45, welk art. door KRAMM is gewijzigd en uitgebreid in de *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders* enz., dl. V. bl. 1419. Welligt dat deze aanwijzing V. D. N. op den weg kan helpen om nader met GRATIANUS CORNELIJ bekend te worden. Uit het art. HEDA (WILLEM KLAASZ.), bij KRAMM dl. III. bl. 651, verneem ik, dat het bovengenoemde portret ook in zijn bezit is. Indien de vrager naar wensch slaagt in zijn onderzoek, zal de mededeeling in den *Navorscher* mij aangenaam zijn.

J. C. K.

Portret van mr. Gratianus Cornelij. »Meester GRATIAAN CORNELISZ. uit de Streek (tusschen Hoorn en Enkhuizen), te Keulen in de Godkunde onderweezen, en volkomen Bacelier in dezelve Godkunde, heeft de pastory van Krommenyerdijk en omliggende dorpen Krommeny, Westzaan, Wormerveer, enz., van af 1612 bekleedt; en is den 24 Juny 1626, in den ouderdom van 51 jaaren uit het leven gescheiden. Dewijl zijn rechte naam DANKAERT was, 't welk in 't Latijn *Gratianus* is, zijn de volgende veersjes te zijner gedagtenisse even na zijne dood uitgekomen:

Die 't al ontfingh in dank;
goet met goet heeft beloont,
In ongelijk of wee,
als dankbaer zich vertoont:
Die 't al gaf tot Gods eer,
en onderzaets genieten,
Van dankbaerhet vervult,
te recht mocht DANKAERT hieten."

Zie H. VAN RHIJN, *Oudheden en gestichten van Kennemerland*, Leiden 1721, dl. I. bl. 391.

J. BOUMAN.

Portret van mr. Gratianus Cornelij. DANKAERT, geboren in de Streek, studeerde in de godgeleerdheid te Keulen, werd in 1612 pastoor te Krommenie en Krommeniedijk, en overleed den 24sten junij 1626, 51 jaren oud. Zie de *Oudheden en gestichten van Kennemerland*, bl. 391, van de 8°. uitgave. De portretten van vroegere roomsch-katholieke geestelijken worden nog te weinig gekend en verzameld; 't zijn meestal uitmuntende gravuren. C. W. B.

Portretten door van der Laan (vgl. XII. bl. 245). De tekst tot de aangeduide portretten kan S. J. vinden in de *Levensbeschrijving van beroemde en geleerde mannen, met hedendaagsche sterfgevallen* enz. Te Amst. bij A. WOR en *de Erve* ONDER DE LINDEN, 1730—1733, in 6 dln. 8°. J. C. K.

Schoonschrijvers (vgl. A. R.; XII. bl. 121). Onlangs zag ik een geschreven catalogus van een aantal voorbeelden van fraai letterschrift, vervaardigd door WILLEM TOUTLEMONDE, in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw.

Hoewel enkele daarin opgenoemde stukken bewaard zijn gebleven, wenschte ik wel geïnformeerd te worden, of de volgende nog aanwezig zijn en waar ze zich bevinden, als:

Eene naamlijst der eerste representanten van het volk van Amsterdam, A°. 1795.

Eene dito der eerste municipaliteitsleden, gekozen door het volk van Amsterdam, A°. 1795.

Het gebed bij den aanvang der vergadering van den raad der aziatische bezittingen en etablissementen.

Een stuk, zijnde een gouden gedenkpenning van den raad der aziatische bezittingen, voor het schrijven van het gebed bij den aanvang van deszelfs vergadering, door W. TOUTLEMONDE.

Is deze penning bij de numismatici bekend? Zoo ik wel heb, bekleedde TOUTLEMONDE de betrekking van commies bij het koloniaal bestuur in die dagen. LABORANTER.

Joh. Torrentius (vgl. XI. bl. 356, XII. bl. 37, 52, 91, 150). Al de antwoorden aangaande den treurigen levensloop van dezen talentvollen kunstschilder zijn niet voldoende om de feiten, waarvoor hij is veroordeeld, en ten onregte als een verachtlijk wezen in de geschiedenis is gebrandmerkt, in het ware daglicht te stellen. Ik heb opzetlijk, naar aanleiding dier verwarde historische berigten, alles overwogen, en mij voornamelijk in den woeligen godsdienstigen factiegeest van dien tijd verplaatst, om de waarheid te ontdekken, en de slotsom mijner onderzoekingen is, dat, zoo TORRENTIUS thans leefde en zóó handelde, er geen grond tot beschuldiging en regterlijke vervolging zou bestaan en hij voor zijne daden en werken alleen aan de goed- of afkeuring van het publiek zou bloot staan. Een man, die in zijn tijd vrijzinnig dacht, die de spitsvondige en onzinnige onderlinge haat der Gomaristen en Arminianen als het ware bespotte, stond stellig aan de wraak der daardoor beleedigde partij bloot. De aanhang, dien hij onder de aanzienlijksten van Haarlem en vooral onder de vrouwen had, welke hij door zijn tooi en spraak wist te boeien, maakte zijne vijanden razend, en hoe dan ook, er moesten, vooral toen hij door zijne tafereelen zijne persoonlijke denkwijze klaar verwezentlijkte, beschuldigingen gezocht worden, die voldoende waren om hem te kerkeren, te pijnigen en te veroordeelen. DUDLEY CARLETON, sinds jaren als ambassadeur van Engeland te 's Gravenhage woonachtig, had van nabij den loop der zaken gadeslagen, en van het regtsvonnis kennis genomen, terwijl hij zich zeker ergerde over de schending van de vrijheid van geweten. Daar hij met TORRENTIUS bekend was, en reeds twee tafereelen tot een geschenk voor zijn heer en meester van hem had gekocht, die zijn vertrek versierden, wendde hij alles aan om den veroordeelde te bevrijden. Zeker heeft hij zich tot den edelen prins FREDERIK HENDRIK gewend, maar wat kon deze tegen zulk eene regtspraak in het midden brengen? niets, en hij zou zich bovendien wel gewacht hebben zoo iets te ondernemen. CARLETON begreep dit volkomen, doch bragt dit berigt en zijn verzoek tot den koning over, die dan ook volgaarne een brief aan zijn *cousin*, prins FREDERIK HENDRIK, daarover schreef, zeggende, dat hij TORRENTIUS niet wil verdedigen tegen de

sententie der justitie, »pour quelque profanation ou scandale par lui commis contre l'honneur de la Religion;" maar wegens zijne groote verdiensten als kunstenaar, opdat zijn talent gedurende zijne gevangenschap niet verloren ga, zegt hij, willen wij alleen »vous prier, comme nous faisons affectueusement, ayant la pouvoir de son enlargissement en votre main, de lui vouloir en notre faveur ottoyer (sic) son pardon et *nous l'envoyer* par deça, où nous aurions soing de le bien contenir dans les bornes du debvoir et de la revérence qu'il doit à la religion, pour l'employer *près de nous* en l'exercise de cest art." etc. Het zal thans wel niet meer mogelijk zijn, aan de hem te last gelegde zedeloosheid te gelooven en te twijfelen hoe men het misdrijf tegen kerk of staat begaan, moet beschouwen. Ik heb een *portret van een deftig theologisch leeraar* door hem geschilderd gezien, welligt destijds op iemand gelijkende. Dit kon met een stuk der lijst worden weggeschoven en dan werd men verrast met een echt *cyprisch bordeel*, overschoon en natuurlijk geschilderd. Ziedaar een der bewijzen voor de hem te last gelegde misdaden; en ik moet tevens vragen, of niet de kooper van zulke tafereelen de oorzaak van het feit zal zijn? Waarom toch hebben de bacchanaliën en saturnaliën van PETRO TESTA, LA FAGE, LAIRESSE en zoo veel anderen, om geen Italianen te noemen, geene vervolging ondergaan? Ja, wat meer is, hebben deze niet hunne werken zelfs in prent gebragt en aan aanzienlijke personen opgedragen? In het VIde deel van mijn werk zijn het onderzoek en de aangehaalde bewijzen in hun geheel medegedeeld; ik heb dit noodig geacht om ons in staat te stellen, de handelingen van dien tijd naar waarheid te beoordeelen.

U. C. KRAMM.

Cornelis Vroom. Spiering (vgl. XII. bl. 244, 277). FRANS SPIERING was een der beroemdste tapijtwerkers van zijnen tijd, die in het begin der XVIIde eeuw eene uitgebreide fabriek te Delft had. Hij was meestal voor vreemde vorsten werkzaam, als voor koning CHRISTIAAN IV van Denemarken, voor wien 26 tapijten voor het kasteel Frederiksburg, waarvoor CAREL VAN MANDER, *de jonge*, in Denemarken de teekeningen vervaardigde, onder diens opzigt te Delft door SPIERING zijn voltooid. De kisten, waarin dit werk werd gepakt, mogten, volgens besluit der staten generaal van den 31sten augustus 1619, onder geleide van VAN MANDER, vrij van convooi naar de plaats hunner bestemming worden uitgevoerd. Den 17den december 1859 is het slot Frederiksburg eene prooi der vlammen geworden, en bij gevolg alles vernietigd.

De tapijtwerken, die steeds de vergaderzaal van het hoogerhuis te Londen versierden en bij den laatsten brand van het parlementshuis mede vernietigd zijn, werden door FRANS SPIERING te Delft vervaardigd, naar de patronen of teekeningen van HENDRICK CORNELIS VROOM, zeeschilder van Haarlem. Zij bestonden uit tien stuks, voorstellende *zeeslagen tusschen de Engelschen en Spaanschen* (de zoogenaamde onoverwinnelijke vloot) *geleverd in* 1588. De engelsche admiraal KAREL HOWARD had deze tapijten doen vervaardigen, en toen VROOM later in Engeland kwam, bezocht deze den genoemden admiraal en maakte zich als teekenaar dier tafereelen bekend, waarop lord HOWARD hem eene vereering deed, ter waarde van *f* 100 hollandsch.

Deze VROOM heeft ook den *zeeslag voor Gibraltar onder het kommando van* HEEMSKERK *tegen de spaansche galjoenen*, geschilderd, welk stuk door de statengeneraal, den 12den april 1610, voor *f* 2400 werd gekocht, en tot een geschenk aan den prins van Wales, later KAREL I, koning van Engeland, gezonden. Zie verder over al het hier medegedeelde en nog veel andere werken van dien aard, de oorspronkelijke stukken en verdere levensberigten op MANDER (CAREL VAN), *de jonge*, en VROOM (HENDRIK CORNELISZ), in mijn werk.

U. C. KRAMM.

Krochten (vgl. XII. bl. 340). De bestemming der krochten, die zich onder het koor der kerken bevonden, was oorspronkelijk om het lijk van den heilige of martelaar, naar wien de kerk genoemd was, in te bewaren. Men vindt ze in Nederland in de groote of St. Lebuinuskerk te Deventer en in de St. Pieters of fransche kerk te Utrecht. Ik verwijs verder naar den *Kalender voor protestanten in Nederland*, onder leiding van prof. W. MOLL, 2de jaargang 1857, bl. 91, alwaar de krocht der Lebuinuskerk te Deventer uitvoerig beschreven is.

FRISIUS SECUNDUS.

Eenige portretten. De volgende personen, van welke ik de portretten bezit, zijn niet vermeld in het *Biogr. Woordenboek* van A. J. VAN DER AA.

1. BARTOUT VAN DER FEEN, geb. 1739, † 1815, herv. predikant te Amsterdam.
2. PETRUS FAASSEN DE HEER, herv. predikant te Scheveningen.
3. B. A. FALLEE, letterkundige en president van V. W.
4. Jonkh. NANNING VAN FOREEST, raad en oudburgemeester der stad Hoorn in 1787.

Wie kan er mij eenige berigten van mededeelen? J. C. K.

Afbeelding van prins Willem I door Christiaan van Bieselingen Janszoon. IMMERZEEL deelt op den naam van dien schilder mede, dat hij als uitstekend portretschilder eene afbeelding maakte van den prins naar het lijk, en hiermede zoo uitmuntend slaagde, dat dit portret voor het bestgelijkende doorgaat. KRAMM, in zijn zoo nuttig werk, schrijft op POT (HENDRIK GERRITS) uit BOITET, *Beschrijving van Delft* uit, dat POT van het portret door VAN BIESELINGEN gebruik gemaakt heeft, »in dat groote stuk, hetwelk in 1620 door hem werd gemaakt, en tegenwoordig in de kamer der schepenen ter eeuwiger gedachtenisse ten toon hangt. Nu vraag ik, waar is het belangrijke werk van VAN BIESELINGEN gebleven, en wat stelt de schilderij te Delft voor?

Ik breng daarbij mijne vraag over het paradebed (VIII. bl. 131) nogmaals in het geheugen terug.

Onbekende portretten. Wie kan en wil mij zeggen, welke personen worden voorgesteld door de navolgende portretten?

Een portret vóór *alle* letter, regts, bijna en face, in ovaal, een zeer tenger man van jaren met gepoederde paruik met vijf rijen krullen, openhangende rok en vest en staanden jabot, in kl. 4°. formaat; onderaan staat met de pen geschreven A. BALTHAZAAR, *Med. et Chir. Dr. te Leyden*; kan dit de man zijn door het portret voorgesteld, of is het welligt de naam van hem aan wien dit exemplaar gegeven werd.

Een portret *gepointilleerd*, vóór *alle* letter, links in ovaal, een man met zwarte calotte op het hoofd, eigen haar en met ééne rij knoopen toegeknoopten rok; aan de oogen te zien schijnt hij blind te zijn: in 8°. formaat.

Een portret vóór de letter, van onderen afgeknipt, doch alleen nog te lezen *Waldorp f.* 1789, een silhouet van een vrouwenhoofd, en buste, links, met toupet en fraai bewerkte kanten en linten gedekt; in eenen ovalen krans als medaillon, hangende aan een beeldwerk met verder bijwerk, in kl. 8°. Onder staat met de pen, MAGDALENA VERHAAST, welke naam ik nergens heb vermeld gevonden.

V. D. N.

TAALKUNDE.

Geboren worden in de volkstaal (vgl. A. R.; XI. bl. 373). In den *Nav.* dl. X. bl. 339 wordt o. a. gezegd, dat de ooievaar de kindertjes brengt, een sprookje dat op vele plaatsen in ons vaderland verteld wordt. Ook in Duitschland is het bekend. In *Die Gartenlaube, Illustrirtes Familienblatt,* Jahrgang 1855, s. 382, leest men van JOSEPH *Freiherr* VON EICHENDORFF, *Von den Engeln und Störchen:*

Im Frühling auf grünem Hügel
Da sassen viel Engelein,
Die putzten sich ihre Flügel
Und spielten im Sonnenschein.

Da kamen Störche gezogen,
Und jeder sich eines nahm,
Und ist damit fortgeflogen,
Bis dass er zu Menschen kam.

Und wo er anklopft' bescheiden
Der kluge Adebar
Da war das Haus voller Freuden —
So geht es noch alle Jahr.

Opgehelderd door twee keurige houtsneêplaten.
J. C. K.

Verklaring van bijbelplaatsen. Op bl. 261 wordt gesproken van bijbelplaatsen, die men in de middeleeuwen beter verstond dan nu. Zijn er werkelijk zulke plaatsen?

EEN THEOLOOG.

Verklaring van bijbelplaatsen. Openb. XI: 3—11. De vraag is wat vreemd: immers op ééne plaats, die men in de middeneeuwen beter verstond dan later, is in de aangehaalde aanteekening reeds gewezen. Maar er zijn er meer. Laat ik, om er den THEOLOOG van te overtuigen, er nog eene aanwijzen, waaromtrent wij, zoo ik meen, tot de verklaring, die men er in de middeleeuwen van gaf, moeten terugkeeren.

Het is *Openb.* XI: 3—11. In dit hoofdstuk treden twee profeten op, die te Jeruzalem profeteren al den tijd dat het door de heidenen wordt vertreden, twaalf honderd zestig dagen. Daarna worden zij door het beest, dat uit den afgrond opstijgt, overwonnen en gedood. Hunne lijken blijven onbegraven liggen. Maar na drie en een halven dag herleven zij en stijgen in de wolk ten hemel op.

Wie zijn die twee profeten? Volgens VISSERING zijn het twee christenprofeten, die boete en bekeering prediken in den geest en de kracht van ELIA en van MOZES, en die vergeleken konden worden met JOZUA en ZERUBBABEL,, van wie ZACHARIA spreekt (ZACH. III en IV). Deze verklaring is ook die van DE WETTE, DÜSTERDIECK en de meeste andere exegeten van onzen tijd (*).

(*) Volgens de exegetische handboeken maakt EWALD hier eene uitzondering. Hij houdt het er voor, dat wij

Anders dacht men er over in de middeneeuwen. Men hield ze toen voor mannen, die reeds vroeger op aarde geleefd en boete en bekeering gepredikt hadden, en die daar nu ten tweeden male kwamen om weder hetzelfde te doen. Die mannen waren HENOCH en ELIA. Zoo lezen wij bij MAERLANT, *Rijmbijbel*, vs, 1057:

Gheliker wijs dat van Cayme,
Also ghi laest in dese rime,
Die zevende was fel en quaet;
Also was die sevende, die staet
In Seths gheslachte, Enoch die beste.
Daer omme voerdene in sine veste
God, int erdsche paradijs,
Ende sal leven, maect men ons wijs (1)
Met joyen (2) tote Antkerst tiden,
Ende jeghen hem so sal hi striden.
Hi, dien God sal vermaledien,
Hi salne doot slaen ende Helyen.

En in den *Spieg. hist.*, p. I. b. 1. c. 12.

Ende dese Enoch was so goet,
Dattene God, want hi verstoet
Dat hare die werelt verkeerde,
Henen voerde ende hine so eerde,
Dat hi hem verste (3) die doot
Ter werelt ende (4), dor die noot
Also der goeder sal sijn berste (5),
Te stridene jegheu Antkerste
Met Helyen, sinen ghesellе.

In den (ten onregte) aan MAERLANT toegeschreven *Prozabijbel*, hs. A. f. 5, v. a. Ende doe ENOCH out was III^C jaer ende lxv doe nam hem God op en sette hem int aertsche paradijs ende sel daer wesen waent (6) entekerst comt ende dan sel hi mit ELYAS uut comen ende predicken tegens entekerst ende dan selse entekerst beide doen doden.

JAN VAN BOENDALE zegt, *Lekensp.* b. IV. c. 8.

Nu als onse here ziet dat al
Sijn hantghewerc (7) bederven (8) sal,
Daer hi om storte sijn heylich bloet,
Sal hire jeghen senden mitter spoet
Sijn twee knechte, alsic las,
Dat sijn Enoch ende Helyas,
Die levens lijfs, als men leest,
Int paradijs hebben gheweest
Meer dan dusent jaer daer te voren
Om datsi daer toe sijn vercoren.
Dese sullen openbare
Antekerst sijn contrare,
Ende hem ooc segghen dat hi
Een quaet valsch prophete si
Ende al dat hi doet ende seit
Loghene is ende valscheit
Ende dat hijt mitten (1) duvel doet.
Ende alse tfolc des wart vroet
Ende si die dinc wel verstaen,
Sullen sijs Antekerst ofgaen (2)
Ende vlien ende scuwen sire leren
Ende to Gods twee knechte keren.
Ende als Antekerst dan siet
Dat hem tfolc algader vliet
Ende sine lere after steken (3),
Sal hi so worden ontsteken
Van onwaerde ende toorne groot,
Dathi sal doen slaen doot
Dese twee heylighe Gods knechte.
Dan so sullen wel te rechte
Gods yngle ter selver uren
Die zielen te hemele vuren.

De *Pastoor van Velthem*, in zijnen *Spieg. hist.*, b. VIII. c. 8 en 9.

Dan alse Antkerst aldus es
Tsinen state comen na des,
So sent God sine boden daer,
Helyam ende Enoch, wet vor waer,
Die hi int paradijs hout daer toe,,
Dat si Antkerst selen alsoe
In dien tiden dan wederstaen,
Dat si hem sele (4) moeten ontgaen,
Ende argueren van allen saken
Daer hi sprake of sal maken,
Ende die herten der goeder kinder
Tonsen here bringen ginder,
Ende te jonest moeten laten dleven.
Si selen der prophecien wtgeven
M dage ende II hondert
Ende lx mede oec besondert,
Dat es te verstane, dat si vort
Selen bringen, in scone wort
Ende in exempel, in predicaden
1115 jaer dese ongenaden;
Ende also sal Antkerst vorwaer
Predeken 1115 jaer
Ende dese Antkerst selense dan
Argueren daer voor elken man
Ende selen sine valscheit tonen
Ende sine logen ende sijn honen (5)
Dan selen die Joden ongelogen
Weten dat si sijn bedrogen
Ende selen in Gode geloven dan
Ende om hem die doet vaen an (6).
Ende derre sal sijn in getale
C ende XL IIII dusent wale.
Also Methodius doet weten,

---

niet aan MOZES en ELIA, maar aan HENOCH en ELIA moeten denken. Of echter naar zijn gevoelen de schrijver der *Openbaring* spreekt van deze beide mannen zelven, of van Christenprofeten in hunnen geest werkzaam, weet ik niet, daar ik geene gelegenheid heb EWALDS werk in te zien.

(1) *Wijs maken* had in dien tijd niet de ongunstige beteekenis die het nu heeft, maar die van leeren, mededeelen.

(2) Vreugde.

(3) Uitstelde.

(4) Noch de vroegere uitgevers, CLIGNETT en STEENWINKEL, noch de latere, DE VRIES en VERWIJS, hebben deze plaats goed begrepen. Zij hebben *ende* voor een voegwoord gehouden. Doch het is een zelfst. naamwoord (*einde*). Ik heb daarom de komma, die in de uitgaven vóór dat woord staat, er achter geplaatst en *alse* in het volgende vers in *also* veranderd.

(5) Gebrek.

(6) Totdat.

(7) Het werk zijner handen.

(8) Verloren gaan.

---

(1) Door middel van den.
(2) Verlaten.
(3) Verwerpen.
(4) Voor *sele* moet gelezen worden *selc*. *Si selc* is sommigen.
(5) Bedriegen.
(6) Ondergaan.

So sijn dese wtgespleten
Van den geslachte Israhel.
Dese werden gedoet om Gode wel
Omdat si an Enoch ende an Elyen
Geloven selen ende daer lien.
Om dat (1) so werden si mertelaren
Ende bliven behouden oec daernaren.
Doen dese bekeert waren
Ende gedoet oec daernaren
Doen werd Antkerst so erre
Ende so verwoet om dese werre,
Dat hi te hans daer geboet
Helyas ende Enoch te slaen doet;
Ende deetse leggen opter straten
Te Jherusalem, bi siere onmaten
Drie dage daerna alsoe,
Om dit, wie dat sage doe,
Dat hine daerom soude ontsien
Alsise daer dus liggen sien.

Men zou hier nog verscheidene plaatsen kunnen bijvoegen, ten bewijze hoe algemeen dit gevoelen in de middeneeuwen was. Wij kunnen dat gemakkelijk verklaren. De zekere verwachting toch, dat, wanneer de antichrist op aarde regeert, HENOCH en ELIA zullen wederkomen, tegen hem prediken en door hem gedood worden, vindt men niet alleen bij verscheidene kerkvaders en andere oude christelijke schrijvers, maar ook in het *Evangelie van Nicodemus*. Daar wordt verhaald, dat tot de dooden, die uit het graf opstonden toen JEZUS gekruist was, ook behoorden CARINUS en LEUCIUS, zonen van den priester SIMEON. Op de vraag van CAIAPHAS, ANNAS en anderen, hoe zij opgestaan waren, verklaren zij zich bereid dit schriftelijk mede te deelen en deze mededeeling vinden wij in cap. XVIII—XXVII van dit evangelie. Onder anderen verhalen zij, hoe JEZUS al de heiligen uit de onderwereld verlost en naar het paradijs gevoerd heeft. »Naar het paradijs gaande" zoo lezen wij cap. XXV (volgens den griekschen tekst) »en den aartsvader ADAM bij de hand nemende, gaf hij hem en al de regtvaardigen over aan den aartsengel MICHAËL. Als zij nu de deur van het paradijs ingingen, ontmoetten hen twee oude mannen, tot welke de heilige vaderen zeiden: wie zijt gij, die den dood niet gezien hebt en in de onderwereld niet neergedaald zijt, maar met ligchaam en ziel in het paradijs woont? Een van hen antwoordende zeide: ik ben HENOCH die aan God behaagde en door hem opgenomen ben (*): en deze is ELIA de Thisbiet en wij zullen leven tot de voleinding der wereld (†): dan zullen wij door God gezonden worden om den Antichrist te wederstaan en door hem gedood worden en na drie en eenen halven dag opstaan en in wolken weggevoerd worden den Heer te gemoet." Het *Evangelie van Nicodemus* behoorde in de middeneeuwen tot de meest bekende en meest geachte werken. Het aantal handschriften, zoowel van den latijnschen als van den griekschen tekst, is groot. Reeds in de XVde en het begin der XVIde eeuw werd het meermalen gedrukt, niet alleen in het Latijn, maar ook in verscheidene nieuwere talen. DANTE heeft het gekend, VINCENTIUS van Beauvais, wiens *Speculum historiale* een der werken is die in de middeneeuwen den grootsten opgang maakten, heeft het gebruikt; JAN VAN BOENDALE heeft er een gedeelte van in zijnen *Lekenspiegel* opgenomen. Zelfs romanschrijvers hebben er hun voordeel mede gedaan, ja in den *Roman de Perceforest* kan men het grootste deel van het *Evangelie van Nicodemus* wedervinden. Aan dit boek hebben de meeste middeneeuwsche schrijvers, of zij uit wier werken deze vertaalden of naschreven, hunne verklaring van *Openb.* XI ontleend (*).

In de oogen echter der exegeten van onzen tijd, EWALD uitgezonderd, heeft deze verklaring geene genade gevonden. Zelfs schijnt DÜSTERDIECK, die een tamelijk dikken commentaar op de *Openbaring* geschreven heeft, haar zoo geheel verwerpelijk te achten, dat hij er slechts met een paar woorden melding van maakt, zonder er iets tot wederlegging bij te voegen. Ik geloof, dat hij toch die moeite wel had mogen nemen. Het is waar, hij verwijst naar DE WETTE; maar wat deze vóór zijne en tegen de oude verklaring bijbrengt, heeft weinig te beteekenen.

Dat de schrijver der *Openbaring* hier niet aan christenprofeten denkt, maar aan mannen van vroegeren tijd, die ten tweeden male op aarde komen, toont de bijvoeging van het artikel in het 3de vs., τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου (*den* twee getuigen van mij). Hieruit blijkt, dat er gesproken wordt, niet van twee christenprofeten, mannen van wie de lezer nog nooit iets gehoord heeft, maar in tegendeel van personen, die hij reeds kent. DE WETTE zegt, dit is verre van zeker, omdat in het volgende vers die twee mannen zoo naauwkeurig beschreven worden »und so möchte wohl die im Artikel τοῖς δυσί κ. τ. λ. liegende Bestimmtheit eine bloss abstract ideale, und der in apokalyptisch-änigmatischer Kürze ausgesprochene Gedanke dieser seyn: Ich werde die Zeugen meiner Wahrheit auftre-

(1) Daarom.

(*) Eigenlijk *overgeplaatst*, μετατεθείς. Dit woord wordt meermalen gebruikt van HENOCH en ELIAS, die niet gelijk de overigen gestorven en tot het doodenrijk (ᾅδης) overgegaan, maar zonder te sterven van de aarde naar het paradijs overgebragt zijn.

(†) συντελεία τοῦ αἰῶνος.

(*) MAERLANTS werken zijn vertalingen van de *Biblia scholastica* van PETRUS COMESTOR en het *Speculum historiale* van VINCENTIUS *van Beauvais*. In den *Lekenspiegel* en in de *Velthemsche kronijk* zijn de *Revelationes* aan METHODIUS toegeschreven, in den *Prozabijbel* de *Biblia scholastica* gevolgd.

ten lassen, welche meine Sache und das Bedürfniss der Kirche fordert, die rechten vollkommenen Zeugen, jene gleichsam wiederkehrender Zwei des Sacharja." Hij meent dus, dat de schrijver der *Openbaring* hierin anders handelt dan alle andere schrijvers; 't is maar jammer dat hij er het bewijs van schuldig blijft. Ik geloof ook, dat het tegendeel veel gemakkelijker te bewijzen valt. Letten wij slechts op *Openb.* XIV: 3, 4. »En niemand kon dat gezang leeren dan *de* honderd vier en veertig duizend, die van de aarde gekocht waren. *Deze* zijn het die met vrouwen niet bevlekt zijn." De 144,000 waarvan hier gesproken wordt, zijn den lezer uit het 1ste vers reeds bekend, daarom zet de schrijver er het lidwoord bij. De volgende zin, die met »deze zijn" begint, moet dienen om den lezer met die personen nog nader bekend te maken. Men ziet, de schrijver drukt zich op beide plaatsen geheel op dezelfde wijze uit, en hieruit volgt, dat wij dan ook, ten zij er gewigtige bezwaren tegen bestaan, beide op dezelfde wijze moeten verklaren.

Düsterdieck erkent »der Artikel τοῖς lasst nur an zwei bestimmte, *sonst schon bekannte* Zeugen denken." Maar hoe waren die aan de lezers bekend? Niet uit het vroegere gedeelte van dit boek, want daarin wordt niet van hen gesproken. Er blijft dus niets anders over dan aan te nemen, dat in den tijd toen dit boek geschreven werd, men verwachtte, dat de wederkomst van den Messias door de komst van twee profeten zou worden vooraf gegaan en dat het deze zijn van wie onze schrijver spreekt.

Wie het zijn, blijkt uit zijne woorden niet. Eene vergelijking met Jozua en Zerubbabel, welke de Wette en anderen in vs. 4 meenen te vinden, kan ik daar niet zien. Wel zweefde den schrijver Zachar. IV voor den geest, maar als wij opmerken, dat en de olijfboomen, en de luchters (Zacharia spreekt slechts van éénen) hier zinnebeelden zijn van iets anders dan bij den profeet, dan brengt ons dit tot het vermoeden, dat het *getal* der olijfboomen, dat overeenkwam met het getal der getuigen hier genoemd, het eenige is geweest wat hem bewogen heeft de profetie van Zacharia, behoorlijk gewijzigd, op hen toe te passen. Eene vergelijking met Elia en Mozes zie ik hier evenmin. Men wil die vinden in de 1260 dagen, gedurende welke de getuigen profeteren, en die juist overeenkomen met den duur der droogte door Elia voorspeld (volgens *Luc.* IV, vs. 23, niet volgens 1 *Kon.* XVIII, vs. 1), eene geheel toevallige overeenkomst: want de schrijver zegt alleen met andere woorden, dat de getuigen profeteren zullen al den tijd dat de heidenen de heilige stad vertreden zullen, en dit zullen zij (volgens vs. 2) doen 42 maanden (= 1260 dagen), welke tijdsbepaling ontleend is aan Dan. XII, vs. 7. Zelfs in de zakken, waarin de getuigen gekleed zijn (vs. 2), wat eenvoudig te kennen geeft, dat zij boetpredikers zijn, hebben sommige bijzonder scherpziende exegeten het harige kleed van Elia (2 *Kön.* I, vs. 8) meenen te herkennen. Maar vooral hebben zij in vs. 5 en 6 niet minder dan twee toespelingen op de geschiedenis van Elia en eene op die van Mozes gevonden. »Vuur gaat uit den mond der getuigen en verslindt hunne vijanden," daarbij denken zij aan het vuur van den hemel, dat (volgens 2 *Kön.* I, vs. 10) den hoofdman en zijne krijgslieden verslond; doch zij vergeten, dat dit vuur niet uit den mond van Elia kwam, en dat deze woorden ook duidelijk terugwijzen op eene andere bijbelplaats, namelijk op Jerem. V, vs. 14, »ik zal mijne woorden in uwen mond tot vuur maken en dit volk tot hout en het zal hen verteren." Het »sluiten van den hemel dat er geen regen valle," is eene herhaling van een wonder door Elia en het »verkeeren der wateren in bloed" van een door Mozes verrigt. Dit is buiten twijfel; maar daarom vinden wij hier nog geene gelijkstelling, ja zelfs geene vergelijking der twee getuigen met Mozes en Elia. Zij doen, dit alleen wil de schrijver zeggen, hunne prediking van vreeselijke teekenen vergezeld gaan, en vreeselijker kan hij er zich niet voorstellen dan deze twee, vooral het veranderen van water in bloed, dat nog eens hoofdst. VIII, vs. 8, en ten derdenmale, hoofdst. XVI, vs. 4 geschiedt. Er bestaat dus geene reden om hier aan eene vergelijking met Mozes en Elia te denken, al is ook de laatste een dergenen van wie de schrijver in dit hoofdstuk spreekt.

De verwachting dat de wederkomst van Elia de stichting van het messiasrijk zou voorafgaan, had reeds lang onder de Joden geheerscht. Zij rustte op het woord van Maleachi (h. IV: 5) (*): »Ziet ik zende ulieden den profeet Elia", eer dat die groote en die vreeselijke dag des Heeren komen zal." Johannes *de dooper* koos zeker met opzet eene kleeding die aan het welbekende gewaad van den Thisbiet denken deed, en onder dengenen die hem zagen waren er die meenden dat hij inderdaad de op aarde teruggekeerde Elia was (Joh. I: 21). Jezus noemt hem Elia die komen zou (Matth. XI: 14). Lucas verhaalt (I: 17) dat de engel, die aan zijne moeder verscheen, van hem zeide, dat hij vóór God zou heengaan in den geest en de kracht van Elia. Vooral echter doet de vraag van Jezus (Matth. XVII:

(*) In de grieksche vertaling: »Elia de Thisbiet", een duidelijk bewijs dat men niet eenen profeet in den geest van Elia, maar dezen zelven verwachtte.

10, MARC. IX: 10): »Waarom zeggen de schriftgeleerden dat ELIA eerst moet komen," ons duidelijk zien, hoe algemeen deze verwachting toen was. Geen wonder derhalve, dat toen JEZUS in het openbaar opgetreden was en men iets buitengewoons in hem zag, de eerste gissing was: »Het is ELIA" (MATTH. XVI: 14; MARC. VI: 15; LUC. IX: 8). Maar er gebeurden andere dingen dan men verwacht had. De kruisdood van JEZUS stelde veler hoop te leur. Zoo vast evenwel was het vertrouwen op de profetiën, die, zoo men meende, den volke eenen tijd van ongekend geluk onder de heerschappij van den messias beloofden, dat de Christenen in de eerste tijden zich voorstelden, dat JEZUS ten tweeden male op aarde zou komen, doch nu in heerlijkheid. Wij vinden deze verwachting in verscheidene boeken des Nieuwen testaments duidelijk uitgesproken. Van ELIA, die hem zou voorafgaan, lezen wij daar niet. Maar dat men toch ook de komst van dezen bleef te gemoet zien, leeren ons de schrijvers uit de IIde eeuw. JUSTINUS, die in 166 den marteldood stierf, twijfelt er niet aan. »Als wij moeten erkennen," zegt hij, »dat er twee verschijningen van CHRISTUS voorzegd zijn, eene waarin hij lijdende en ongeëerd en zonder luister verschijnen zal, de andere, waarin hij in heerlijkheid en als regter van allen zal komen — zullen wij het er dan ook niet voor houden, dat het woord Gods verkondigd heeft dat van dien vreeselijken en grooten dag, dat is van zijne tweede verschijning, ELIA de voorlooper zal zijn? Onze Heer immers heeft ons dit in zijn onderwijs medegedeeld, zeggende dat ook ELIA komen zal: en wij weten dat dit geschieden zal, wanneer onze Heer JEZUS CHRISTUS in heerlijkheid uit de hemelen zal komen, als verkondiger van wiens eerste komst de geest Gods die in ELIA was, in JOHANNES voorafgegaan is." (Ἐάν οὖν ὁ λόγος ἀναγκάζῃ ὁμολογεῖν, ὅτι δύω παρουσίαι τοῦ χριστοῦ προεφητεύοντο γενησόμεναι, μία μὲν ἐν ᾗ παθητὸς καὶ ἄτιμος καὶ ἀειδὴς φανήσεται, ἡ δὲ ἑτέρα, ἐν ᾗ και ὑνδοξος καὶ κριτὴς ἁπάντων ἐλεύσεται, — οὐχὶ τῆς φοβερᾶς καὶ μεγάλης ἡμέρας, τουτέστι τῆς δευτέρας παρουσίας ἀυτοῦ, πρόοδον γενήσεσθαι τὸν Ἡλίαν νοήσομεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ κεκηρυχέναι; ὁ ἡμετέρος οὖν κύριος τοῦτο ἀυτὸ ἐν τοῖς διδαγμασιν ἀυτοῦ παρέδωκε γενησόμενον ἐιπὼν καὶ Ἡλίαν ἐλεύσεσθαι καὶ ἡμεῖς τοῦτο ἐπιστάμεθα γενησόμενον, ὅταν μέλλῃ ἐν δόξῃ ἐξ ὀυρανῶν παραγίνεσθαι ὁ ἡμέτερος κύριος Ἰησοῦς Χριστός· ὀὺ καὶ τῆς πρώτης φανερώσεως κήρυξ προῆλθε τὸ ἐν Ἡλίᾳ γενόμενον πνεῦμα Θεοῦ ἐν Ἰωάννῃ, Dial. c. *Tryph.* c. 49). Daar er nu nergens eenig spoor is van eene verwachting, dat de messias bij zijne wederkomst door christenprofeten zou worden voorafgegaan, maar integendeel en gedurende het leven van JEZUS, en in het midden der tweede eeuw ELIA verwacht wordt eer de messias in zijne heerlijkheid zal komen, is er alle reden om aan te nemen, dat ook de schrijver der *Openbaring* hier aan ELIA denkt. Bovendien, daar te gelijk met het geloof, dat door de eerste komst van JEZUS op aarde de profetiën aangaande een heerlijk messiasrijk vervuld waren, ook het geloof, dat JOHANNES *de dooper* voor den door MALEACHI voorspelden ELIA gehouden moest worden, verdwenen was, mogen wij aannemen, dat zoodra men begon te hopen op eene wederkomst van CHRISTUS, men ook begon te verwachten, dat vóór dezen, ELIA ten tweeden male op aarde verschijnen zou.

Maar wij lezen hier van *twee* getuigen. De tweede nu kan geen ander zijn dan HENOCH. Men heeft er wel op gewezen, dat MATTH. XVII MOZES nevens ELIA voorkomt; doch dit doet voor deze plaats niets af. Dat het MOZES en ELIA zijn die daar verschijnen, is omdat zij de twee grootste godsgezanten uit den ouden tijd geacht werden: de twee getuigen daarentegen, van wie hier gesproken wordt, zijn boetepredikers, en als zoodanig is het juist dat men HENOCH kende (SIRACH XLIV: 16), terwijl MOZES meer als verkondiger en handhaver der wet beschouwd werd.

Wien ook kon men met ELIA eerder verwachten dan HENOCH? Beide toch waren, zoo geloofde men, niet gestorven, maar op andere wijze weggenomen. Het blijkt uit LUC. IX: 8. »En van sommigen [werd gezegd] dat ELIA verschenen was, en van anderen dat een profeet van de ouden was opgestaan." Van ELIA heet het hier niet, gelijk van de anderen, hij is *opgestaan* (ἀνέστη) — want aan opstanding moet dood voorafgaan, en ELIA was niet gestorven — maar, hij is *verschenen* (ἐφάνη). Uitvoeriger spreekt IRENAEUS er over, *Contr. omnes haeret.*, l. V. c. 5. »Daar toch HENOCH, aan God behaagd hebbende, in het ligchaam verplaatst werd, de verplaatsing der regtvaardigen voorspellende. En ELIAS is, zoo als hij was met zijn stoffelijk ligchaam opgenomen, de opneming van hen die in den geest zijn profeterende en het ligchaam belemmerde hen in het geheel niet in hunne verplaatsing en opneming." (Ὅπουγε Ἐνὼχ ἐυαρεστήσας τῷ Θεῷ ἐν σώματι μετετέθη τὴν μετάθεσιν τῶν δικαίων προμηνύων. Καὶ Ἡλίας, ὡς ἦν ἐν τῆ τοῦ πλάσματος ὑποστάσει, ἀνελήφθη, τὴν ἀνάληψιν τῶν πνευματικῶν προφητεύων· Καὶ οὐδὲν ἐνεπόδισεν ἀυτοῖς το σῶμα πρὸς τὴν μετάθεσιν καὶ ἀνάληψιν.) Insgelijks TERTULLIANUS, *De anim.* c. 35. »Deden de Joden, omdat zij in het gevoelen van PYTHAGORAS stonden, JOHANNES de vraag: zijt gij ELIA? en niet omdat van Gods wege verkondigd was: en ziet ik zal u ELIA den Thisbiet zenden? Maar hunne zielsverhuizing (t. w. die der Pythagorici) is de terugkeering van eene ziel, die reeds vroeger gestorven is en weêr in een ander lig-

chaam komt wonen. ELIA echter zal niet komen gestorven, maar verplaatst zijnde; hij zal niet in het ligchaam hersteld worden, want hij is er niet uit weggenomen; maar hij zal aan de wereld teruggegeven worden, waaruit hij verplaatst is; niet omdat hij er aanspraak op heeft weer in het leven te treden (volgens het stelsel van PYTHAGORAS), maar om de profetie volkomen te maken (*); dezelfde mensch, ELIA zelve, met zijnen eigenen naam en in eigen persoon." (Numquid ergo et Judaei ex opinione Pythagorica consulebant JOANNEM, tu es HELIAS? et non ex praedicatione divina, Et ecce mittam vobis HELIAM Thisbiten? Sed enim metempsychosis illorum revocatio est animae jampridem morte functae, et in aliud corpus iteratae. HELIAS autem non ex decessione vitae sed ex translatione venturus est; nec corpori restituendus, de quo non est exemptus; sed mundo reddendus, de quo non est translatus; non ex postliminio vitae sed ex supplemento prophetiae; idem et ipse, et sui nominis et sui hominis.)

Voegen wij hierbij, dat HENOCH in dien tijd zeer hoog geacht werd. In den *Brief aan de Hebreën* (h. XI.) komt hij voor in de rij van hen die zich door hun geloof onderscheiden hebben. Bij SIRACH (h. XLIV) staat hij zelfs aan het hoofd daarvan. PHILO (gest. in het jaar 40 na CHRISTUS) noemt hem een uitstekend profeet (*Quaest. in Gen.* I. 86). Geen minder bewijs van die achting is het boek dat op zijnen naam gaat, volgens DILLMAN geschreven omstreeks het jaar 110 vóór CHRISTUS, dat veel werd gelezen en waaraan men meent, dat de overlevering aangaande de engelen die hun beginsel niet bewaard hebben, in den brief van JUDAS (vs. 6), ontleend is. Men vindt die overlevering in het boek *Henoch* en het is dus mogelijk, dat JUDAS dat boek gekend heeft, maar zeker is het niet. Meer grond is er, om dit aangaande JUSTINUS aan te nemen, die zegt (*Apol. min.*) dat de afgevallene engelen de menschen bewogen om den daemonen, d. i. den kinderen door hen bij aardsche vrouwen verwekt, goddelijke eer te bewijzen. (*οἱ δ' ἄγγελοι παραβάντες τήνδε τὴν τάξιν, γυναικῶν μίξεσιν ἡττήθησαν, καὶ παῖδας ἐτέκνωσαν, οἵ εἰσιν οἱ λεγόμενοι δαίμονες. Καὶ προσέτι λοιπὸν τὸ ἀνθρώπειον γένος ἑαυτοῖς ἐδούλωσαν, κ. τ. λ.*)

HENOCH en ELIA, zoo meende men, waren zonder te sterven van de aarde weggenomen. Men geloofde evenwel niet, dat zij naar den hemel overgebragt waren. Wel schijnt dit de meening geweest te zijn van den schrijver van het *2deBoek der Koningen* (II: 11). Doch dat men er later anders over was gaan denken, doet ons reeds de alexandrijnsche vertaler van het Oude testament zien, bij wien wij t. a. pl. lezen: »en ELIA werd in een onweder *als* ten hemel opgenomen (*καὶ ἀνελήφθη Ἠλιοὺ ἐν συσσεισμῷ ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν.*)" Waarschijnlijk reeds in de dagen der apostelen, zeker ten minsten reeds kort daarna, geloofde men, dat zij hun verblijf hielden in het paradijs, hetzelfde waarin ADAM en EVA gewoond hadden en dat men zich gewoonlijk voorstelde (want niet allen waren het daaromtrent eens) als aan den uitersten oostelijken rand der aarde gelegen. Men hoore slechts IRENAEUS (laatste helft der IIde eeuw), die na de op de vorige bladzijde aangehaalde woorden dit laat volgen: »Waar nu werd de eerste mensch geplaatst? Voorzeker in het paradijs, naar hetgeen geschreven is: En God plantte een paradijs in Eden tegen het oosten, en plaatste daar den mensch dien hij geformeerd had: en overtreden hebbende werd hij daaruit in deze wereld geworpen. Daarom zeggen ook de presbyteri, de leerlingen der apostelen, dat zij die verplaatst zijn daarheen zijn verplaatst. (*ποῦ οὖν ἐτέθη ὁ πρῶτος ἄνθρωπος; ἐν τῷ παραδείσῳ δηλονότι, καθὼς γέγραπται·* Et plantavit Deus paradisum in Eden contra orientem, et posuit ibi hominem quem plasmavit. *Καὶ ἐκεῖθεν ἐξεβλήθη εἰς τόνδε τὸν κόσμον παρακούσας· διὸ καὶ λέγουσιν οἱ πρεσβύτεροι, τῶν ἀποστόλων μαθηταί, τοὺς μετατεθέντας ἐκεῖσε μετατεθῆναι.*)

Uit het paradijs nu moeten, eer het rijk van den messias aanvangt, de twee profeten op aarde terugkomen, om tegen den antichrist te prediken en door hem gedood te worden. »Eéne jaarweek" zegt HIPPOLYTUS, die in het laatst der IIde en het begin der IIIde eeuw leefde, »wijst hij (d. i. DANIEL) aan als de laatste die aan het einde der geheele wereld wezen zal; het midden van welke week de twee profeten, HENOCH en ELIAS, zullen innemen. Want deze zullen, in zakken gekleed, 1260 dagen prediken, het volk en al de heidenen tot bekeering vermanende." (*Μίαν μὲν οὖν ἑβδομάδα ἐτῶν τὴν ἐσχάτην τὴν ἐπὶ τῷ τέρματι τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐσομένην ἐπ' ἐσχάτων ἐσήμανεν, ἧς ἑβδομάδος το μὲν ἥμισυ λήψονται οἱ δύω προφῆται, Ἐνὼχ καὶ Ἠλίας. Οὗτοι γὰρ κηρύξουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, περιβαλλημένοι σάκκους, μετανοίαν τῷ λαῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καταγγέλλοντες.* *De Antichrist.*, c. 43). HIPPOLYTUS, ieder ziet het, heeft de plaats uit de *Openbaring* voor oogen, bij hem vinden wij dus de oudste verklaring daarvan. Want of TERTULLIANUS (laatste helft der IIde eeuw) daarop zijne verwachting grondt, is twijfelachtig. Hij zegt *De anima*, c. 50. »HENOCH is verplaatst en ELIA, en men vindt van hunnen dood niet; want die is uitgesteld.

(*) De profetie was nog niet volkomen zoolang de vervulling er aan ontbrak, zij werd het eerst door dit toevoegsel (supplementum), of beteekent *profetie* hier het ambt, het werk van den profeet? Dan zouden wij moeten vertalen: om zijn profetisch werk, door zijne opneming afgebroken, ten einde te brengen.

Zij worden gespaard, om later te sterven en dan door hun bloed den antichrist te vernietigen." (Translatus est ENOCH, et ELIAS, nec mors eorum reperta est: dilata scilicet. Ceterum, morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant.) Maar zeker is het, dat IRENAEUS, die t. a. pl. er bij voegt, »dat de verplaatsten (HENOCH en ELIA) in het paradijs blijven zullen tot aan de voleinding der wereld, de onverderfelijkheid te gemoet ziende," (*κακεῖ μένειν τοὺς μετατεθέντας ἕως συντελείας, προοιμιαζωμένους τὴν ἀφθαρσίαν*), niet aan deze plaats uit de *Openbaring* denkt. Hij zegt uitdrukkelijk, dat hij het van leerlingen der apostelen vernomen heeft. Moeten wij het nu niet ten hoogsten waarschijnlijk achten, dat de schrijver der *Openbaring* hier van HENOCH en ELIA spreekt, als wij zien, dat leerlingen der apostelen, dus mannen die misschien nog in zijnen tijd geleefd, ja misschien met hem omgegaan hebben, de weêrkomst en vermoedelijk ook daarna den dood dezer beide vóór de tweede komst van den messias verwachtten? Ik zeg ook den dood, want al spreekt IRENAEUS daar niet van, hij kon niet meenen dat zij met dit aardsche ligchaam tot de onverderfelijkheid zouden overgaan. Zijn *προοιμιαζομένους τὴν ἀφθαρσίαν* duidt dit ook niet aan, evenmin als de nagenoeg hetzelfde beteekenende naam van »aeternitatis candidati" aan HENOCH en ELIA gegeven door TERTULLIANUS (*De resurr. carnis*, c. 58), die, zoo als wij boven gezien hebben, overtuigd was, dat zij door den antichrist zouden worden omgebragt.

Wel was omtrent het oordeel door den messias te houden de verwachting van allen niet dezelfde. Volgens het boek *Henoch* zal dit oordeel gaan niet alleen over menschen maar ook over engelen, volgens PAULUS over hen die gestorven zijn en hen die bij de wederkomst des Heeren nog levend op aarde zullen gevonden worden. In de *Openbaring* echter gaat het oordeel alleen over gestorvenen; het wordt door eene opstanding voorafgegaan, eerst van de geloovigen (h. XX: vs. 4) en later, na het einde van het duizendjarig rijk, van de overigen (vs. 12, 13). Om aan de heerlijkheid van het messiasrijk deel te erlangen, is het dus noodig gestorven te zijn. HENOCH en ELIA zijn dat niet, en het is om deze reden, dat de schrijver der *Openbaring* hen hier als profeten van den messias doet optreden en om het leven gebragt worden.

Ik heb nog ééne zwarigheid uit den weg te ruimen. Het is deze: ook van MOZES verhaalde de overlevering, dat hij niet gestorven was: de woorden van *Deut.* XXXIV: 6 »en niemand heeft zijn graf geweten tot op dezen dag" hadden daar aanleiding toe gegeven. Doch terwijl niemand er aan twijfelde of HENOCH was van de aarde weggenomen zonder te sterven, was het geloof dat MOZES niet gestorven zou zijn, het moge dan reeds in den apostolischen tijd dat van sommigen geweest zijn, toch niet algemeen. In het boek *Henoch* wordt (cap. 89 vs. 38) de dood van MOZES duidelijk vermeld, terwijl niet alleen tweemaal van de opneming van ELIA wordt gesproken (c. 89 v. 52, 93 v. 8), maar ook op den dag des oordeels HENOCH en ELIA hand aan hand uit het paradijs weggevoerd worden om nevens de overige menschen te staan (c. 90, vs. 31). Niet zonder beteekenis is het voorts, dat in den *Brief aan de Hebreën*, h. XI, waar op de wegneming van HENOCH zooveel klem gelegd wordt, van die van MOZES, die daar ook, en niet ter loops, genoemd wordt, geene sprake is; het doet ons vermoeden, dat de schrijver of er nooit iets van gehoord had of het niet geloofde. Zeker weten wij dit van JUDAS, die in zijnen brief vs. 9 den twist vermeldt tusschen den aartsengel MICHAEL en den duivel over het begraven van het lijk van MOZES. Er is dus meer reden om te denken dat de schrijver der *Openbaring* hier spreekt van HENOCH, omtrent wiens wegneming allen het eens waren, dan van MOZES, van wien in zijnen tijd misschien sommigen, doch zeker niet allen geloofden dat hij niet gestorven was.

Wij behoeven hier echter niet te twijfelen. Hij heeft geloofd, dat MOZES vele eeuwen geleden gestorven was en geen aardsch ligchaam meer had. Daarom kon hij hem ook niet ten tweeden male drie en een half jaar op aarde laten leven en profeteren, en vooral niet ten tweeden male den dood laten ondergaan. Ieder, die met de *Openbaring* naauwkeurig bekend is, zal dit toestemmen. Had hij geloofd dat MOZES nog voortleefde, dan waren er *drie* in het paradijs geweest, die nog niet gestorven waren en wij hadden dan hier ook niet *twee* maar *drie* profeten zien verschijnen, of althans zou er gesproken zijn van *drie* die door het beest verslagen werden. De arabische *Geschiedenis van Jozef den timmerman*, (cap. 32), noemt er, waarschijnlijk om dezelfde reden, *vier*.

Ik geloof dus, dat wij tot de oude verklaring van *Openb.* XI moeten terugkeeren en de twee daar genoemde profeten houden voor HENOCH en ELIA, die niet gestorven zijn en nu met hetzelfde ligchaam, waarin zij op aarde gewoond hebben, uit het paradijs terugkeeren, om als getuigen van de messias op te treden en door het beest verslagen te worden. Nu eerst kunnen zij deel hebben aan de opstanding en het is billijk dat zij, die Gode zoo zeer behaagd hebben, dat hij hen zonder te sterven in het paradijs overplaatste, en die later als getuigen van de messias opgetreden zijn, daarin allen, zelfs de martelaren en andere vromen, voorgaan.

P. LEENDERTZ, WZ.

B L A D W IJ Z E R.

A.

Aa (C. v. d.), 374.
Aanhalingen. Hijsch op, hijsch neer in 't knekelhuis, 239, 305, 372. — Komt het staal den kei te raken, 88, 146, 175. — Lui seul vant une armée, 82. — Mors mortis morti, 177, 270, 304. — Tu quoque si vis, en Movens et immobile, 239.
Aankondiging van boeken, 160, 288.
Aardbeving te Lissabon, 41, 99.
Aardenburg (Aanval op), 136, 193, 257, 323.
Abelard en Heloïse (Brieven van), 146.
Achtkante boer (De), 234, 321, 358.
Adel, 58.
Admiraliteit te Amsterdam (Boeken enz. opgedragen aan de), 273.
Adriaan Coenenz, Vischboek, 337.
Adversaria (Inrigting van), 224.
Advertentie (Boekverkoopers) in de 17de eeuw, 220, 238.
Afbeelding eener bloeiende aloë, 220. — der executie v. Aron Abrahams, 340. — v. Willem I door v. Bieselingen, 378.
Afbeeldingen der holl. graven, 51. — v. tropische gewassen, 64. — der monteringen der schutterij enz, 340.
Afstammelingen v. Vondel, 185, 252. — v. Balth. Gerards, 200. — v J. en C. de Witt, 318, 345. — v. Tjerk Hiddes de Vries, 342.
Alba te Brussel, 262, 292.
Album v P. Hondius, 273.
Almanak door P. Forestus, 10. — (Iets uit een ouden), 11, 145.
Alva in Brussel, 328. — met een bril geld tellende, 337.
Amsterdam (Bijnamen v. grachten en straten te), 60, 127, 252, 284, 350. — (Hoerenpad te), 62, 155. — (Bloemmarkt te), 319. — (Fluweelen burgwal te), 319. — (Opschrift te), 286. — Spokerijen op de Oude schans te), 128, 223.
Amusement philosophique, 10.
Ana (Les), 147.
Anakreontische vragen, 61.
Asteroïden (De); 191, 256.
Audegnies (Baron d'), 229.

B.

Baerle (C. v.) de zoon, 204, 233, 267, 323, 259.

Bay (G. D.), 10.
Baltensz (Fr.), 85, 115.
Balthazar Gerards (Lofdicht op), 218, 243, 271.
Barbiers en chirurgijns (Keur voor de) in 1441, 166.
Barden (Gedichten der) uit Wales, 239.
Barnevelt, 141.
Bart (J.), 99, 343.
Batavia (Toestand der maatschappij te) in het midden der 17de eeuw, 136.
Baudartius (W.), 374.
Bedevaarten (Verpligte), 161. — naar den put te Heilo, 294, 354,
Beeldenstorm, 327.
Begrafeniskosten in 1682, 203.
Beieren (Henr.v.), 36, 70, 106, 134.
Bekker (El.), 34, 65, 200. — (Brief v.), 195, 232. — v. Willem V, 199, 237, 257.
Beknoptheid (Zucht tot) leidt soms tot duisterheid, 317.
Belastingloodjes op de honden te 's Hertogenbosch, 42, 111.
Bellamy, Roosje, 174.
Belooning bij het zien van land, 202.
Bentink van 't Nieuwenhuis, 208.
Berg (Oswald v. d.), 4.
Bergen op Zoom (Aanslag op), 300 — (Grafschrift v. d. markgraaf v.), 232. — (Huldiging v. de markgr. v.), 330.
Bergen (Corn. v.), 36, 71.
Bestje van Meurs, 226, 300.
Beuningen (Schriften van K. v.), 147, 212.
Bibliotheek v. Const. Huygens, 219. — (Chirurgijns-) 219. (Ziekentroosters-), 240.
Bibliotheca Sarraziana, 43.
Bibliotheken (Openbare) in Nederl, 46.
Bye (J. de), 12.
Bing (Admiraal), 2.
Biron, Helvaart v. Juno, 12, 336, 373.
Björnstahls reizen, 9.
Bloembollenteelt (Haarlemsche), 165.
Blondin (Een oude), 352.
Blijdensinne (A. J. v.), 9.
Boec van den houte, 243.
Boekhouders (Practiseerende), 319.
Boel (Andries) Dirksz, 4, 65, 129, 193
Boerhaave (A. Kaau). 169.
Boccacio over pausin Johanna, 49, 145.

Bokkenbloed, 59.
Boogaert (C. A.), 237, 335.
Boom (Mr. A. J.), 39.
Bornius (A.), 72, 132, 194.
Borondon (Eiland st.), 32, 186.
Borrheus, 87.
Borssum (Ad., Abr. en Ant. van), 180.
Bosch (P. v. d.), 101.
Bosschen (Invloed van) op de luchtgesteldheid, 60.
Bourgondië (Bastaard van), 58.
Brandt (Leven van Vondel door G.), 9, 81, 141.
Brandt (Werk van C.), 17.
Bremer (R.), 122.
Briefe eines Verstorbenen, 272.
Broucke (Chr. v. d.), 51.
Brownrigg (Mrs.), 34.
Bruce (P. H), 18, 145.
Bucquoi (De), 81.
Bullart (I.), 149.
Buren (Alex. van), 71, 133.
Burculo (N.), 122, 179.
Buurtreglement van Leiden a°. 1473, 167.
Bijbelplaatsen verklaard. Psalm XXII: 17, 53. — Matth. XXVI: 17, 231, 262, 290, 324. 364. — Openb. XI: 3—11, 378.

C.

(C=K. Zie K.)

Cenobarba (J.), 50.
Chapseau (N. C.), 46.
Charlois (Kerk van), 139.
Chronogrammen, 47.

D.

Dagbladen (Nederl.), 9.
Dagverhalen van nederl. gezanten, 48, 146.
Dankaerts (S), 82.
Danckerts, 3.
Deken (A.), 118, 177, 235.
Descartes (Leven van), 81.
Diamantslijperijen te Amsterdam, 228.
Doodvonnis bij loting, 295, 327, 363.
Doopschgezinden te Antwerpen (Request der) aan prins Willem I in 1566, 366.
Door druck geleert, 62, 189.
Dorpe (R. v. d), 89, 144.
Dordt (Freule v.), 35, 106, 133.
Dou (Schilderijen van G.). 122, 179.
Douwe Auckes, 3.
Drake (Dood van Fr.), 72, 132.

Drinkhoorn van Piet Hein, 42, 139, 170.
Droom (Een), 75.
Drostendiensten (Stukken over de), 147.
Drukfout (Zonderlinge), 255, 318.
Dijkveld te Londen, 231.

E.

Edrisi, Ibn Batuta, Macrisi, 375.
Eelhart (Theoph.), 336, 373.
Eerkroon 1782, 120.
Egmond (Arn., Fr. en Fl. v.), 168, 226.
Elisabeth (St.), 33.
Elsevier (P. en J. J.), 273, 209, 374.
Elten (De abdissen van), 3, 69.
Ens (Joh.), 175.
Erasmus en zijn A. B. C., 103.
Essen (T. J. G. v.), 273, 309, 336.
Estius (G.), 273, 308.
Ezelsoor (Koning), 1.

F. PH.

Fenelon (Een geschrift van), 10.
Physionotrace, 90, 149.
Phoonsen (J.), 148, 213.
Freschot, 212.
Frisius (G.). 181.

G.

Ganzebord (Historisch), 363.
Gebed van Eugenius, 177.
Gedicht bij de opening eener algem. vergadering, 88.
Geelkerken (N. v.), 19, 90, 245.
Geer (Geschriften van K. baron de), 43.
Geest van Jan Tamboer (De), 174.
Geestelijke stichting (Onbekende), 152.
Geesteranus (P.) en zijn geestelijk recept, 49, 306.
Gendsche kanaal (Het oude), 234.
Genealogie, 57, 93, 154, 185.
Generaals (Diner der) in de vorige eeuw, 135.
Geschiedenis der aziatische volken, 363.
Geschiedenis van Nederland in het fransch, 45. — (Een werk over de), 375.
Geslacht van Berchem, 29. — Borselen, 29. — d'Egmont te Bordeaux, 28. — v. Gelder, 58. — v. Hogendorp, 126. — Keldermans, 93, 221. — de Jonge van Baertwijck, 344. — v, d. Lecke, 252, 344. — Netscher, 30. — Oldenbarnevelt, 343. — Peckius, 127. — Quekel, 94, 124, 154, 184, 285, 318. — der heeren van Renesse, 345. — Semein, 345. — Soete de Laeke, 265, 292, 322. — Spiegel, 154, 344. — Vijgh, 93. — v. d. Werf, 284. — Wintgens, 252.
Geslachtboom van Dirk Jonge Jan Kok, 29.
Gespreck te Vijlnae, 17.
Getal π, 255.
Gezangen bij de doopschgezinden in gebruik, 270, 308.
Gezanten (Vrouwelijke), 131, 260.
Gymnasium (Een) eertijds, 7.
Glasruiten in gebouwen uit de middeleeuwen, 22, 207.
Goltzius (H.) en Broer Cornelis, 18, 84.
Goodricke (H.), 50, 117.
Gordijn op den huize Lockhorst, 114.
Goudvinkje (Het Hollands Klein), 50.
Goulart (Geschriften van S.), 10.
Grafschrift op A. Arnaud, 271. — van den markgraaf van Bergen, 232. — op P. Nannius, 88, 144. — v. J. Wildens, 181. — hier ligt een zoon, 96. — (Militair), 286.
's Gravenhage, Het oudehof, de loterijzaal, 41, 103, 133, 139, 202. — Princesselaantje, 59.
Grenspaal, 172.
Groot (Een werk van P. de), 374.
Grotius (H.), De veritate religionis christianae, 308, 333, 373.
Guazzo (St.), 45.
Guttenberg (J.), 5, 161.

H.

Haaften (W. H. v.), 336.
Haan op kerktorens, 60.
Haarpoeder (Belasting op het), 130.
Hagelsteenen (Groote), 189.
Haneboek, 270. 306.
Hanoth, 122, 179.
Hardenberg, 261.
Haren (Gedicht op W. en O. Z. v.), 49.
Harlingen (W. A. v.), 122.
Hasselaar (P. Dz.), 201, 228. — (Kenau), 41, 97.
Heer (Een) van 120 jaren, 159.
Heering (J. H.), 140.
Heidens in Nederland, 353.
Heiligen (De), 32, 288, 318.
Heilo (Bedevaarten naar den put te), 294, 354.
Hein (Drinkhoorn v. Piet), 42, 170.
Heinsius (Grafzerk van) te Vianen, 170. — (Dr. Nic.), 216.
Heldin (Eene friesche), 227.
Helvetius (Dr. J. F.), 125.
Heraldieke figuur, 284, 343.
Hermael v. d. Bosch (H. v.), 307.
Historie van het leven en sterven van J. v. Oldenbarneveld, 195.
Historieplaten (Twee), 277.
Hoejewilt (H. A.), 148, 211.
Hofdienstpersoneel (Behandeling v. h.) in de Nederlanden in de 17de eeuw, 40.
Hofferus (A.), 44, 83, 141.
Hoybergius (Annotatiën v.), 273, 310, 335.
Hollandaise (La belle), 42, 194, 260.
Hondentrouw, 192, 284.
Hondius (Album van P.), 273.
Hooft (Burgemeester), 34, 104.
Hoogerzaal, 95, 189.
Hoogstraten (A. de Lalain graaf van), 181.
Hortensius (M.), 243, 275, 305, 335.
Hubrechtsdag, 32, 187, 318.
Hulster ambacht, 201, 267, 301.
Huwelijken tusschen bloedverwanten, 256. 288.

I.

Ingen (G. v.), 18.
Iverde vullemarkt, 59.

J.

Jagers en het melkmeisje (De), 175, 214, 305.
Jacob (Mr.), ingenieur, 161.
Janssen (H.), 118.
Joden die christenen werden (Giften aan), 195, 292.
Jood (Een rijke), 36, 99.
Joodsche wandelaar, 273, 371.
Joppe (E.), 72.
Jupiter liberator, 261, 328, 358.
Justificatie van den magistraat van Leiden (Onkosten van het drukken der), 166.

K, C=K.

Caprarius (C.), 82.
Carileen, 21, 244.
Katechismus van Bongaart, 118, 174.
Kermis (Haarlemsche), 108.
Kerroux (L. G. F.), 336.
Klaverjassen, 360.
Kleederdragt (Vorstelijke), 181, 244.
Kleyn (Gedicht van A,) geb. Ockerse, 50, 114, 147.
Clermont (A. de), 6.
Clercq (Hs. van P. de), 147.
Klinkhamer (J.), 118, 175.
Klopscheentje, 277, 339.
Kluizenaars in Nederland, 70.
Koerland (Carolina, hertogin van), 328, 359.
Compaan (Claas G.), 193.
Koning (Een) en een vlugteling, 204, 301.
Koning (De) van Holland, 222.
Koolenkamp (W.), 17, 82.
Cornelis (Broer), 18. 84.
Cornelis Claasz. van Aken (Weddenschap van), 359.
Cosmus en Damianus, 2, 194.
Cramer (J.), 41.
Credo (Journalen van W.), 119.
Criex (J.), 237.
Krochten, 340, 377.
Kruyff (Chr. de), 336.
Kruisvertreden (Het) in Japan, 162, 225, 358.
Crul (W.), 103.
Cuffeler (A.), 18, 80, 144.
Kwakzalverij, 223.

L.

Lagrange Chancel, 49.
Lammens (A. F.), 263, 300, 328.
Langendijk (Gedicht van), 63, 239.
Latius (J.), 374.
Leeuwen (Grafelijke), 168.
Leiden (Ontzet v.), 293. — Verzoek van den pastoor der St. Pieterskerk te) in 1569, 331. — (Ver-

nieling der brieven v. d. deputaten der St. Pieterskerk te), 362.
Leo Africanus (J.), 363.
Leoninus (Elb.), 39.
Lettres d'un voyageur Gueldrois, 240, 307.
Lied (Volks-), 9. — Ons patroon van Alven, 45. — van Zoutmans glorie, 179, 216, 237. — Smijt ze maar op den wagen, 236. — (Het kwart-), 238. — Grad' aus dem Wirthshaus, 240, 305, 373. — Wilhelmus, 340.
Liederen (Klaag-) in 1681 te Amsterdam gezongen, 18. — (Historische), 240.
Liefhebbers en geleerden, 222, 351.
Linie (Het passeren der), 66.
Lipsius (J.), 175.
Lobé (De tooneelspeelster), 245, 338.
Loches (J. G. de), 308, 373.
Luchtverschijnsel, 155.
Ludovicus (Ph.), 87.
Luyken (Werken met prenten van J. en C.), 19.
Lucas v. Leyden (Het laatste oordeel door), 313.
Lijnslager (H.), 2.

M.

Maas (Koster), 308, 374.
Maasland (E. v.), 231, 324.
May (W.), 89.
Makelaars (Joodsche), 319.
Mander (Vertaling van het Leven der schilders door K. v.), 18.
Mansfelt (Ernst v.), 135, 194.
Margriet (Sint), 61, 254, 346.
Maria (De regentes) te Groningen, 296.
Marnix (Begraafplaats v. Ph. v.), 297.
Maurits (Prins) in de Beemster, 361. — (Brief van), 327.
Meerten (H. v.), 307, 374.
Meese (Chr.), 336.
Meleagris, 352.
Melton (De ridder), 30, 156, 190, 350.
Menestrelen op den toren, 194.
Menno Simons (Geboorteplaats v.), 363.
Meteren (Neef van E. v.), 240, 372.
Minot (L.), the Seafight in the Zwin, 10.
Mirabeau aux Bataves, 10.
Mystères d'Eleusis, 355.
Mysteriën (Werken over heidensche), 178.
Mysterien, 334.
Mondkloppen, 234, 291.
Montferrat (M.), 311.
Montfoort (Vrouw van Zweder, burggraaf v.), 260.
Moonen (A.), 88, 143, 370.
Moordenaar ontdekt en gestraft, 70, 130.
Mopshonden, 96.
Morghenwecker betitelde werken, 12, 214.
Munt (Apameesche), 8. — (Oude), 42, 110, 139. — Schrikkenborger, witte, 42. — Papieren geld aan de Kaap de goede hoop in 1782, 140, 207. — Leidsch papieren geld, 302.
Muntegek (De), 204, 289.
Muzikale literatuur (Nederl.) der 17de eeuw, 20, 89, 121, 150, 220, 275.
Muzijkgezelschap te Leiden, a°. 1578, 181.

N.

Naamvallen bij herinneren, 182, 248.
Naeranus (J.), 84, 142.
Namen (Nederl. spot- en scheld-), 32, 95, 156, 186.
Nassau (Bastaarden v.), 68. 133, 259, 358. — (Maria Emilia v.), 72, 132. — (Floris v.), 155, 252.
Navorscher, 178.
Nederlanders in Engeland, 5. — door den duitschen keizer geadeld, 108, 201.
Nepos (Cornelius), 273.
Northampton, 3.

O.

Ockers (W.), 146.
Ockerse, Tentoonst. van nederl. nijverheid, 18.
Oldenbarneveld (Afkomst v.), 184, 251.
Oldenbarnevelds eer verdedigd, 50, 118.
Olie gevende bronnen, 96.
Ongeluksdagen, 222.
Ontdekkingen (Nederl.), 33.
Ontzet van Leiden (Het spelen van het), 166.
Onweders en zware regens kort na of gedurende batailles, 318.
Ooievaar (De grafelijke), 185.
Ooievaar (Een aangeschoten), 190.
Oostervant (Graven van), 3, 228.
Opperbarbier van Karel V, 33, 98.
Opschrift te Haarlem, 187, 255. — te Amsterdam, 186.
Opschriften van kerkklokken, 205.
Oranje boven in Engeland, 4, 202, 290.
Orde van den huize van Bourgondië, 201.
Orlers, Beschr. van Leiden, 176.
Orliens (P. v.), 271.
Ortodoxus Medioburgensis, 120.
Os (Peter van), 240, 309.
Oudaen (J.), 88.
Ouderdom (Hooge) in Zeeland, 60, 159.
Overstrooming in 1468, 232.

P.

Paalworm en kievit, 256.
Paets (A.), 47, 84, 141.
Palissy (Leven van B. de), 48, 84.
Papoea (Een) in Holland, 295.
Parapluies, 162, 359.
Parma (Isabella van), 204.
Pascha der Israëliten (Het), 231, 262, 290, 324, 364.
Pascha Gheestelyck Pelgrimagie, 83, 144.
Penning (Gedenk-) van Waterloo, 111. — Nijmeegsch turfteeken, 114. — Servijsgeld, 114. — op J. Smetius, 114. — op A. Smetius, 114. — (Zeldzame) op den moord der de Witten, 303.
Penningen (Begrafenis-), 76, 110, 170, 208, 232. — (Huwelijks-), 111, 304. — (Twee gouden), 171. — (Zes), 203, 333, 370. — (Twee zilveren), 333, 370. — Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon, 170, 284, 302.
Perenot (Mr. A.), 118, 174.
Perez (M.). 6.
Periosta. 178.
Peter de groote in Nederland, 163.
Petit (J. F. le), 5, 306.
Plaat (Oude loterij-), 92.
Plemp (C. G.), 10, 84.
Pol (Geertje M.), 339.
Pol (A. v. d.), 87.
Politieke Blixem (De), 271.
Pontanus (Is.), 146.
Poorterbrief van 1811, 6.
Poppius (E.), Monodia, 219. — (Twee geschriften van), 219.
Porta, Physiognomonia coelestis, 18.
Portret van C. v. Dremmeltraadt. 277, 314. — van Balth. Gerards, 22, 90, 120, 179. — van Gratianus Cornelii, 314, 339, 375. — van v. Lennep, 122, 179. — van Joos de Moor, 91. — van Paludanus en Maelson, 22, 90, 120. — van Romb. Uleuburgh, 51, 91, 149. — van Kl. Verlaan, 311, 339. — van R. Warmolts, 152. — van een vorst, 152. — (Naamloos) eens geleerden, 313.
Portretten van minder bekende personen, 51, 90. — (Misbruikte), 90. — door v. d. Laan, 245, 376. — van Glummer en Pylius, 277, 311, 339. — van Nassau Zuylestein, 314. — (Eenige), 377. — (Onbekende), 378.
Portretteren van predikanten, 271.
Praalgraf van Coehoorn beschadigd, 203.
Predikambt (Langdurige bediening van het) door eene familie, 255.
Predikanten (Waalsche) te Sas van Gend, 271, 310, 336, 373.
Prognosticatie voor 1867, 50.
Promotiefeest in 1582, 329.
Pruiken, 232, 289, 321.

R.

Raadsel, 186. — (Fransch), 59.
Raap (Woonhuis van D.), 59, 187, 254. (Zoon van D.), 187, 254.
Raarda (F.), 87.
Rabus (P.), 48, 84.
Raden van Nederl. Indië, 6.
Radcliffe (A.) en Diderot in Holland, 47.
Rariteiten. 303.
Rederijkerskamer: Liefde ist fondament, te Leiden (Ondergang der), 218. — te Bergen op Zoom, 237, 310, 334.
Reinhards brieven, 50.

Reiziger over land naar Indië in de 17de eeuw, 267.
Rhijne (W. ten), 218, 243, 306.
Ribbius (J.), 17, 84, 142, 213.
Riesen (C. van), 18.
Riviergeographie (Nederl.), 60.
Robinson Crusoë, 176, 242.
Roeven aan de trekschuiten, 40.
Rogge (A.), 219, 268, 305.
Roman, 37.
Rondassen te Leiden afgeschaft, 168.
Rooks, 286.
Roomschen Uylenspiegel, 146.
Rosegaert (Den) van den bevruchten vrouwen, 269.
Roux (J. M.), 88, 144.
Rue (Brief van P. de la), 175.
Ruijl (A. Cz.), 81.
Rutenborch, 168, 260.
Rijckelsma (V.), 219, 243, 275.
Rijn (Waterlozing van den) te Katwijk, 296.
Rijp (Beschrijving van den brand in de), 148, 211.

S.

Saksenspiegel (De), 213.
Salomoos spreuken, 243.
Sambix (F. a). 19, 91, 150.
Sandra (Marg.), 37.
Saportas (Y.). 178.
Schaal (Zilveren) van J. van den Vondel, 140.
Schaakspel: doorloopende paardensprong, 286, 347.
Scharp (Ds. J.) en de commissaris van politie, 5.
Schepen (Gepantserde) niet nieuw, 8.
Schiedam (Oud voorregt van het gasthuis te), 5.
Schilderij (Onbekende), 19.
Schipbreukelingen (De twee) op het onbewoonde eiland, 50.
Schlaffius, 47, 145.
Schleiermacher over 't vertalen, 117.
School (Christ. gereform.) te Konstantinopel, 165, 226, 290.
Schoonschrijvers, 121, 376.
Schuurman (A. M. v.), 88.
Sedan (Graaf v.) of v. St. Paul, 6, 71.
Seneca (Dood van), 261.
Serklaas (Juffronw), 40.
Servet over den schouder, 327.
Shakspere, 178, 238.
Siak (Het landschap) op Sumatra, 61.
Sichem (Christ. v), 243.
Sigaren, 67.
Silhouetten, 51.
Symphoniën en quartetten, 122, 179.
Sixtus (Ripp.), 9.
Slaven in Oostindië, 73.
Sluyter (H.), 18.
Slijmgasten, 70.
Soeteboom (H.), 45.
Solesme (A. de), 12.
Solitairspel (Triolet van het), 190. 319.
Son, van Soll of Gordon (Mijnheer van), 309.
Soutelande (Mad. de), 12.
Spanhems (H. S.), 266.
Spelling, E en ee, o en oo, 25, 92. — s achter eigennamen, 279.
Spiegel (J. Lz.), 75. — (Mr. E.), 154. — (J. Cl.), 155.
Spiegel (Van de), 33.
Spiering, 244, 277, 377.
Spindler (G.), 87.
Spokerijen op de Oude schans te Amst., 128, 223.
Spotprenten, 52, 120, 149.
Spreekwoorden en spreekwijzen. — Geboren worden in de volkstaal, 378. — 't Is eene Aagt van Enkhuizen, 342. — Hij weet wel waar Abraham den mostaard haalt, 280, 314. — Hij heeft Abraham gezien, 280. — Hij domineert als Bouwens geest, 315. — Wij moeten achteruit, zeiden de Dokkumers, 27. — Hij heeft er het hachtje bij ingeschoten, 25. — Wij leven allebei nog zeven jaar, 61, 189. — Het is een kerel als kas, 314, 342. — Knoopen draaien, 123. — Hij heeft Mozes en de profeten, 280, 314. — Het is een kind van Naboth, 280, 314. — Wat heeft hij een pietlut, 279. — Iets voor een prikje koopen, 279. — Scheef dat juffert goed, 28, 92. — C'est le dueil de Milan, 222. — ôte-toi de là que je m'y mette, 183. — Where the Dutchman left his anchor, 222.
Staringh (E. C.), 109, 162, 257, 292, 323.
Starter (J. J.), 12, 275.
Steekspel in 1179 te Keulen gehouden, 234.
Steen (Snijden van den), 297, 324.
Steenkolen, 39.
Stephani (C.), Praedium rusticum, 44, 145.
Sterke helper (De), 87.
Stermont (J.), 46.
Stoomschip (Een nederl.) het eerst den oceaan overgestoken, 33.
Strabbe (A. B.), 215.
Stuart, De mensch, 49, 140, 214.
Swaan (W. de), 311, 335.
Swildens (Mr. J. H.), 71.

T.

Taal (Vragen over nederl.), 341.
Tarok, 105, 195.
Tasman (Journaal der tweede reis v.). 304.
Teligny (Dood v.), 40, 101, 234.
Tempeliers (Werk over de), 374.
Theatrum principum, 149.
Theorbo, 244, 278, 311.
Theriakel, 328.
Tissot v. Patot, 175, 335.
Titels (Zonderlinge) van boeken, 237.
Titulaturen, 1, 67, 130, 162, 266.
Torrentius (J.), 37, 52, 91, 150, 376.
Tottleben (G C. H. graaf v.), 104.
Trade, 297, 359.
Tractementen (Militaire), 2, 104, 266.
Tsjieubitja, chineesch doctor, 4.
Tuke (Th.), 43.
Tulpenhandel, 135, 161, 194, 301.
Turenne, 165, 226, 258.
Tweegevecht, 71.

U.

Uytenbogaert (Geschriften v. J.), 214.
Uythage (C.), 17.
Uitspraak v. eigennamen, 183. — Sebastopol, 239.
Ulenburgh (R.), 51, 91, 100, 149.
Urk, 222, 319.
Urstisius, Script. German. Rerum, 240.

V.

Vaandels (Veroverde), 42, 111, 139, 169, 205, 268, 302.
Valeran, 221.
Valerius (Brief v.), 119.
Valckenaer (Is. en Jac.), 147.
Veelwijverij, 60.
Veen (Mr. P. van), 151, 214, 276, 338.
Veenendaal, 38, 101, 348.
Velde (A. v. d.), 88, 143, 174.
Velzen (C. v.), 18, 85, 143.
Vereeniging tegen mishandeling van dieren, 222. 256, 352.
Verkeerbord (Het), 22, 312, 375.
Vermuijden (C.), 202.
Verrijn (Uitgave der Homiliae Clementis XI door J.), 308, 374.
Versje met de namen der amsterdamsche predikanten. 311.
Versterkingsdrank op het schip den IJssel in 1697, 203.
Vervolg op v. Loon (Vragen betreffende het). 170, 234, 302.
Verwaarloosd Formosa ('t), 218.
Vidua (D.). 178.
Vischmarkt te Leiden, 166, 259.
Visvliet, 308, 374.
Vlamingen op het eiland Gherma, 330.
Vliet (C. v. d.), 18, 85.
Vlissingen (Ingekomen burgers te), 67.
Voet (P.), 41.
Vogel (Trouw van een), 190.
Vogels (Geluiden der), 62.
Volken uit Azië naar Afrika verhuisd, 363.
Volksboeken (Uitgevers van), 88, 117, 270.
Vondel (Onbekend gedicht van), 148, 236, 269. — (Leven van), 9, 81, 141. — (Afstammelingen van), 185, 252. — Zilveren schaal van), 140. — (Standbeeld van), 93, 185.
Voorspelling aangaande het stadhuis te Amsterdam, 134.
Voorspellingen (Mexicaansche en chineesche), 138.
Vorken, 226.
Vries (S. de). Seven duyvelen, 118, 175.
Vroom (C.), 244, 277, 377.
Vrouw in manskleederen aan boord, 255, 348.
Vrouwen (Nederlandsche), 307, 324, 359.
Vruchtbaarheid (Buitengewone), 128.

Vrijbuiters te Leiden, 168.
Vrijmetselarij, 104.
Vrijplaatsen in Nederland, 297.

W.

Wagenaar (Z.), 133.
Waldenzen (Stukken betreffende de vervolging der) 1655—1664, 37.
Walters (Lucy), 137, 193, 226.
Wapen te Valkenburg, 30. — v. Zuylen, 30. — der graven van Forez, 58, 125. — v. Olivier v. Noort, 126 — (Meermin tot), 154.
Wapens (Familie-), 283. — Uitbeiteling der familie-) in kerken, 301, 329, 356.
Wapenkaart, 30, 93.
Wapenspreuk: Ich dien, 284, 344.
Wassenbergh (G. v.), 118.
Watermerk in het papier, 46.
Weesmeisjes naar de Kaap de goede hoop gezonden, 39.
Weezen (Verzorging van), 258.
Wenden (Gevlugte), 261.
Wetboeken (Vertalers der fransche), 179, 216, 270.
Willem I (Geboortedagen der kinderen v.), 162.
Williams (R.), 17.
Wirtz (P.), 65.
Wiskundigen, 17, 79, 114, 213.
Wis- natuur- en sterrekundigen, 13, 173, 214, 238.
Witsen (N.), 71, 133.
Witt (Huis v. J. de), 58, 186. — (Begraafplaats v. J. en C. de), 223, 286. — (Astammelingen v. J. en C. de), 318.
Witte (P. de), 18, 87.
Wolphert Adriaansz., 293.
Wolven in Nederland, 3, 226, 298.
Woorden in Zeeuwschvlaanderen in gebruik, 26, 183. — op Zuidbeveland in gebruik, 54, 123, 183. — Zeetermen, 248.
Woorden afgeleid, verklaard of beoordeeld. — ten anderen, onder anderen. 281. — arglist, 342. — arikaeter, 28, 152, 317. — baker, 153, 183. — bas-bleu, 183. — beslistheid, 28. — buitenslands, 246. — blik, profetenbroodjes, 124, 153, 182, 281. — bogt, 52. — dimanche, 26. — doorzigtig, 250, 342. — eland, ellendig, 56. — gaai, 124. — geer, geren, 54. 123, 153, 182, 247. — geloofsgenoot, 342. — graaf Reinet, 57, 153, 182. — hanze, 52. — herrie, 57. — hocus pocus, 221. — huwen, 222. — Kalle en Marten, 183. — canard, 279. — carileen, 21, 244. — kat en hond, 342. — kibbelen, hakketeren, 123, 182. — clopscheentje, 277, 539. — koets, 183, 221. — commiesbrood, 27, 152, 246, 317. — kostverloren, 25. — de maatschappij, 153. — majesteit, 340. — mallemolen, 222. 317. — navvies, 153. — ooievaren. 28. — paet, 247. — papegaai, 52. — persona, 341. — pothuis, 57. — putger, 93. — rantsijn, 93, 246. — relletje, relmaal, 56. — sucrioen, 221, 317. — theorbo, 244, 278, 312. — tu en vous, 222, 248. — tuischen, 247. — wispelturig, 342. — zeeuwsche rotten, 28. — zeglis, omval, 317.
Wijn (Keur tegen het vervalschen van) in 1433, 361.
Wullen (H.), 75, 133.

IJ.

IJzeren masker (De man met het), 138, 289.

Z,

Zangwijzen (Oude), 10.
Zedelijke uitspanningen, 148.
Zeehelden (Nederl.), 300.
Zeemans (J.), 181.
Zeevaartkundige werken, 310.
Zegels uit den prinsgezinden- en patriottentijd, 172. — (Kerkelijke), 252.
Zelfontbranding van boomen, 253.
Zwol, de zetel der barbaarschheid, 5.
Zwijger (Was Willem I een), 131.
Zijwormen houden verboden, 166.

MEDEWERKERS.

A.

A. N°. 2. Zeldzame penning op den moord der de Witten, 303.
A. (v.), Uitbeiteling van familiewapens, 329.
A. (J. G. J.), H. Lijnslager, 2. — Commiesbrood, 27.
A. (F. v.), Doorloopende paardensprong, 347.
Afstammeling (Geen), Begraafplaats van J. en C. de Witt, 223.
α. γ., De zoon v. D. Raap, 254. — De asteroïden, 256.
Alexander, Hij heeft er het hachtje bij ingeschoten, 25. — Dimanche, 26. — Scheef dat juffert goed, 92. — Het pascha, 326. — S. Margriet, 346. — Liefhebbers en geleerden, 357 — Vereenig. tegen mishandeling van dieren, 352. — Paraplnies, 359. — Historisch ganzebord, 365.
Aliquis, Pothuis, 57. — Huis van J. de Witt, 59. — Sint Margriet, 61. — Carileen, 244. — Vereeniging tegen mishandeling van dieren, 256.
Alpha, Het pascha der Israëliten, 231.
A. L. T. A., Canard, 289.
Amsterdammer (Een) die zich een oud-Amsterdammer waande, A. Boel Dz., 65. — (Een zich noemend oud-) A. Boel Dz. 193.

B.

B. Gedicht van A. Kleyn, Ockerse, 114. — Portret van een vorst, 152.
B. (Petrus), Tu quoque si vis, 239. — Opschrift te Amsterdam, 286.
B. Schriften v. K. van Beuningen, 147. — Freschot, 212.
B. (C. G.), Het verkeerbord, 22. — Begrafenispenningen, 110, 208, 332. — Huwelijkspenningen, 111. — Hondenloodjes, 111. — Zes penningen, 333. — Het is een kerel als Kas, 342.
B. (C. W.), Engel Joppe, 72. — A. Bornius, 72. — Wiskundigen, 79. — Leven v. Descartes, 81. — Grafschr. van P. Nannius, 88. — Rantsijn, 93. — Gesl. Keldermans, 93. — Vragen betrekkelijk het vervolg op v. Loon, 302. — P. Geesteranus, 306. — Doorzigtig, 342. — Bedevaarten naar den put van Heyloo, 354. — Uitbeiteling der familiewapens, 356. — J. G. de Loches, 373. — Portret v. Gratianus Cornelii, 376.
B. (J. d), Uitbeiteling der familiewapens, 357.
B. (v. d.), Predikanten bij de waalsche gemeente te Sas v. Gend, 271. — P. v. Orliens enz., 271. — Clopscheentje, 277.
Baan (J. van der), A. F. Lammens, 260, 328. — Haneboek, 270. — Album v. P. Hondius, 273. — C. Meese, 336. — T. J. G. v. Essen, 336.
B. N., Portretten van minder bekende personen, 51. — Spotprenten, 120. — Onbekende geestelijke stichting, 152.
Bouman (J,), El. Bekker, 34. — A. Bornius, 132. — Stuart, de mensch, 140. — W. Ockers. 146. — H. A. Hoejewilt, 148. — Graaf Reinet, 153. — De loterijzaal, 202. — Beschrijv. van den brand in de Rijp, 211. — V. Rijckelsma, 219, 243. — El. Bekker en Willem V, 257. — Alba te Brussel, 292. — Zeevaartkundige werken, 310. — Prins Maurits in de Beemster, 361. — Portret v. Gratianus Cornelii, 376.
Br. (A.), Wolven in Nederland, 3.

—Woorden in ZeeuwschVlaanderen in gebruik, 26. — Commiesbrood, 152. — Eiland St. Borondon, 186.
B—s., Nederl. muzijkale literatuur, 89. — Portretten van minder bekende personen, 90. — Misbruikte portretten, 90. — Portret van Balth. Gerards, 90. — Het mondkloppen, 291. — De regentes Maria te Groningen, 296 — Portret van Kl. Verlaan, 311.
B.......s. (L. G. B.), De man met het ijzeren masker, 289. — Triolet van het solitairspel, 319.
Bt., J Guttemberg, 161. — Joh. Ens, 175. — J. Lipsius, 175.
Buser (Dr. J. Th.), Anakreontische vragen, 61.

C.

C (L.), Carileen, 21.
C. (M. S.), Haneboek, 306.
C^3. N^0. 2., A. Moonen, 88. — J. Oudaen, 88. — A. v. d. Velde, 88. — J. M. Roux, 88.
C/$_4$., Titulaturen, 1. — Iets uit een ouden almanak, 11. — Geslachtboom van Dirk Jonge Jan Kok, 29. — Mr. E. Spiegel, 154. — Geslacht Wintgens, 252. — Bediening van het predikambt door eene familie, 255.
Caland (F.), Militaire tractementen, 104, 266. — v. Hogendorp, 126. — P. Peckius, 127. — Christelijke gereform. school te Konstantinopel, 165. — Turenne, 165. — Wis-, natuur- en sterrekundigen, 173, 238. — Hubrechtsdag, 187. — Graven van Oostervant, 228. — Het oude gendsche kanaal, 234. — P. v. Os, 240. — Kerkelijke zegels, 252. — Hulster ambacht, 267. — De heiligen, 318. — Vlamingen op het eiland Germa, 330. — Waalsche predikanten te Sas van Gend, 336. — Wapenspreuk: Ich dien, 344.
Callenfels (Dr. G. T.), Zuidbevelandsch taaleigen, 123. — Geer, 153.
$\frac{C+C+C.}{3.}$, De abdissen v. Elten, 69.
X^3—β^3., Heraldieke figuur, 284.
Chr., Portretten, physionotrace, 90. — Portret van R. Ulenburgh, 91. — Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam, 127, 350. — Freule v. Dorth, 133. — La belle hollandaise, 135, 260. — A. Paets, 141. — Iets uit een ouden almanak, 145. — J. Torrentius, 150. — Vondels standbeeld, 185. — E. C. Staringh, 257. — Uitgevers v. volksboeken, 270. — Twee historieplaten, 277. — Blik, 281.
C. J., De muntegek, 289. — Hijsch op, hijsch neer in 't knekelhuis, 305. — Twee zilveren penningen, 370.
Concha. Raden van Nederl. Indië, 6. — Borselen, 29. — Wapen te Valkenburg, 30. — Zuylen, 30. — Wapenkaart, 30. — Roman, Sandra, 37. — A Paats, 47. — Adel, 58. — de Witts huis, 58. Hoogerzaal, 95. — F. a Sambix, 150. — Aanval op Aardenburg, 193. — Hulster ambacht, 201. — Afstammelingen van J. en C. de Witt, 318. — Geslacht Quekel, 318.
Constanter, Brief van El. Bekker, 232 — Dood van Teligny, 234. — A. Deken, 235. — Rantsijn, 246. — Mors mortis, 304.
Cz., Corn. van Bergen, 36. — Genealogie, 57, 185. — Wapen der graven van Forez, 58. — Bastaard van Bourgondië, 58. — Floris v. Nassau, 155. — Lucy Walters, 193. — Wapenspreuk: Ich dien, 344. — Geslacht der heeren van Renesse, 345.

D.

D. te D., Morghenwecker betitelde werken, 12. — Nederl. spot- en scheldnamen, 32. — Bokkenbloed, 59. — Bastaarden v. Nassau, 68, 358. — Oldenbarnevelds eer verdedigd, 118. — Brief van El. Bekker, 332. — C. v. Baerle, 233, 352. — Zonderlinge titels van boeken, 237. — A. Moonen, 370. — Lied: Grad' aus dem Wirthshaus, 373.
$\frac{D. (J.)}{L.}$, Apameesch muntstuk, 8. — Rippertus Sixtus, 9. — Mr. J. H. Swildens, 71. — Nederl. muzikale literatuur, 90. — W. Krul, 103. — E. C. Staringh, 109. — Gordijn op den huize Lokhorst, 114. — Eerkroon 1782, 120. — Papieren geld aan de Kaap de goede hoop, 140. — Stukken over de drostendiensten, 147. — Nederl. spot- en scheldnamen, 156. — Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon, 170. — Zegels uit de prinsgezinden- en patriottentijd, 172. — A. Deken, 177. — Spokerijen op de Oude schans te Amsterdam, 223. — V. Rijckelsma, 275. — Onweders en regens na of gedurende batailles, 318. — Heidens in Nederland, 353. — Trade, 359. — Nederl. vrouwen, 359.
Dierenvriend (Een), Vereeniging tegen mishandeling van dieren, 222.
Discamus, Bas-bleu, 183.
D. N. (V.), Oranje boven in Engeland, 4. — Rippertus Sixtus, 9. — J. J. Starter, 12. — F. a Sambix, 19. — P. Wirtz, 65. — Slijmgasten, 70. — Henr. van Beijeren, 70. — Max. v Buren, 71. — Corn. van Bergen, 71. — Begrafenispenningen, 76. — Leven van Descartes, 81. — W. Koolenkamp, 82. — C. Caprarius, 82. — J. Stermont, 84. — A. Paets en J. Naeranus, 84. — Leven van B. de Palissy, 84. — C. G. Plemp, 84. — J. Ribbius, 84, 213. — C. v. Velzen, 85. — C. v. d. Vliet, 85. — M. Borrheus, 87. — A. v. d. Pol, 87. — G. Spindler. 87. — De sterke helper. 87. — P. de Witte. 87. — J. Torrentius, 91. — Wapenkaart, 93. — Geslacht Vijgh. 93. Genealogie. 93. — Wiskundigen, 114. — H. Goodricke, 117. — Portret van Paludanus en Maelson, 120. — Balth. Gerards. 120. — Nederl. muzikale literatuur, 121, 220. — Wapen der graven van Forez, 125. — H. Wullen, 133 — Veroverde vaandels, 139. — Drinkhoorn van Piet Hein. 139. — Kerk van Charlois, 139. — A. v. d. Velde, 143. — Grafschrift van P. Nannius, 144. — Paschaas Gheestelyck pelgrimagie, 144. — A. Cuffeler, 414. — Stephani Praedium rusticum, 145. — Schlaffius, 145. — Katechismus van Bongaart, 174. — Mr. A Perrenot, 174. — S. de Vries, Seven Duyvelen, 175. — J. Klinkhamer, 175. — N. Burculo, 179. — Geer, 182. — Geslacht Quekel, 184. — Door druck geleert, 189. — La belle hollandaise, 194. — A. Bornius, 194. — Graaf Ernst van Mansfeldt, 194. — Turenne, 227. — Vragen betrekkelijk het Vervolg op v. Loon, 234. — Arn. van Gelre, 236. — Christelijke gereform. school te Konstantinopel, 226, 290. — J. J. Starter, 275. — A. F. Lammens, 300. — Hulster ambacht, 301. — A. Rogge, 305. — G. Estius, 308. — P. v. Os, 309. — Portret van Mr. Gratianus Cornelii, 314. — Pruiken, 321. — Geslacht Zoete de Laeke, 322. — E. C. Staringh, 323. — E. van Maasland, 324. — Nederl. vrouwen, 324. — M. Hortensius, 335. — C. A. Boogaert, 335. — W. de Swaan, 335. — Portret van K. Verlaan, 339. — Portretten van Glummer en Pylius, 339. — G. M. Pol, 339. — v. d. Lecke, 344. — Wapenspreuk: Ich dien, 344, — Uitbeiteling van familiewapens, 357. — Carolina hert. van Koerland, 359. — J. G. de Loches, 373. — Th. Eelhart, 373. — Grotius, de Veritate rel. chr., 373. — Biron, Helvaart van Juno, 373. — Predikanten bij de waalsche gemeente te Sas van Gend, 373. — H. v. Meerten, 374. — Koster Maas en Visvliet, 374. — J. Verrijn, 374. — P. en J. J. Elsevier, 374. — Onbekende portretten, 378.

E.

E., Mr. P. van Veen, 244, 333. — Onbekend gedicht van Vondel, 269.

E. (.. R.), Trade, 297. — P. en J. J. Elzevier, 309. — Arglist, 342.
E. (W) — L, El. Bekker, 65. — Graaf Ernst v. Mansfelt, 135. — Portretten, physionotrace, 149.
E. A. P., A. v. d. Velde, 143. — J. M. Roux, 144.
Eekhoff (W.), Portr. v. R. Ulenburgh, 51. — Ned. muzikale literatuur, 275.
E. L. B. A. K. A. Y, Volken uit Azië naar Afrika verhuisd, 363. — Geschiedenis der aziatische volken, 363. — J. Leo Africanus, 363. — Edrisi, Ibn Batuta, Macrisi, 375.
.. Elsevier, Verpligte bedevaarten, 161. — Mr. Jacob, ingenieur, 161. — Geboortedagen der kinderen van Willem I, 162. — Titulaturen, 162. — Zijwormen houden verboden, 166. — Het spelen van het ontzet van Leiden, 166. — Vischmarkt te Leiden, 166. — Keur voor barbiers en chirurgijns. 166. — Onkosten wegens het drukken der Justificatie van den magistraat van Leiden, 166. — Buurtreglement v. Leiden. 167. — Afschaffing der rondassen te Leiden, 168. — Vrijbuiters te Leiden, 168. — Beschrijving v. Leiden door Orlers, 176. — Schilderijen v. G. Dou, Hanoth, 179. — Grafschr. v. J. Wildens, 181. — Muzijkgezelschap te Leiden, 181. — J. Zeemans, 181. — Afstammelingen v. Vondel, 185. — Een oproerige aschkarman, 201. — Dr. N. Heinsius, 216. — Ondergang der rederijkerskamer Liefde is 't fondament te Leiden, 218. — Afbeelding eener bloeiende aloë, 220. — Baron d'Audegnies, 229. — Chr. v. Sichem, 243. — Giften aan Joden die Christenen werden, 292. — Wolphert Adriaansz, 293. — Bedevaarten naar den put te Heilo, 294. — Doodvonnis bij loting, 295. — Waterlozing van den Rijn bij Katwijk, 296. — Begraafplaats v. Ph. van Marnix, 297. — Nederl. zeehelden, 302. — Leidsch papieren geld, 302. — Het laatste oordeel door Lucas v. Leyden. 313. — Snijden van den steen, 324. — Alba in Brussel, 328. — Promotiefeest in 1582, 329. — Vischhoek van Adriaan Coenenz. 337. — Audenberrevelt, 343. — Gesl. Semein, 345. — Weddenschap van Cornelis Claesz. v. Aken, 359. — Keur tegen het vervalschen van wijn, 361. — Vernieling der brieven v. deputaten der S. Pieterskerk te Leiden, 362.

F. PH.

F. (D.), Maria Emilia v. Nassau, 72. — N. v. Geelkerken, 90. — Portret van Paludanus en Maelson, 90. — Paet, 247. — N. de Swaen, 311. — Naamloos portret eens geleerden, 313. — Portretten v. Nassau Zuylestein, 314.
φ^2—φ., Opperbarbier van Karel V, 33. — Mr. A. J. Boom, 39. — Elb. Leoninus, 39. — Uitzending van weesmeisjes naar de Kaap de goede hoop, 39. — Roeven aan de trekschuiten, 40. — Veroverde vaandels, 42. — Openbare bibliotheken in Nederland, 46. — Invloed van bosschen op de luchtgesteldheid, 60. — Haan op kerktorens, 60. — Titulaturen, 67. — S. Dankaerts, 82. — A. Hoefferus, 83. — P. Rabus, 84. — H. Goltzius en Broer Cornelis, 84. — Portr. v. Joos de Moor, 91. — Ned. spot- en scheldnamen, 95. — Olie gevende bronnen, 96. — G. C. H. graaf v. Tottleben, 104. — Nederlanders door den duitschen keizer geadeld, 108. — Katechismus v. Bongaart, 118. — Mr. A. Perenot, 118. — Journalen v. W. Credo, 119. — Brief achter de Proba fidei, 119. — Orthodoxus Medioburgensis, 120. — Hooge ouderdom in Zeeland, 159. — De geest van Jan Tamboer, 174. — A. v. d. Velde, 174. — Bellamys Roosje, 174. — Tissot v. Patot, 175. — D. Vidua, 178. — Afkomst v. Oldenbarneveld, 184. — Hoogerzaal, 189. — Aanval op Aardenburg, 193. — Menestrelen op den toren, 194. — Graaf Ernst van Mansfeldt, 194. — Schriften van K. v. Beuningen, 212. — De Saksenspiegel, 213. — Morgenwekker betitelde werken, 214. — 't Verwaarloosd Formosa, 218. — Het kruisvertreden in Japan, 225. — Turenne, 227. — Vragen betrekkelijk het Vervolg op van Loon, 235. — J. Criex, 237. — Vorstelijke kleederdragt, 244. — Floris v. Nassau, 252. — A. F. Lammens, 301. — Uitbeiteling van familiewapens, 301. — Huwelijkspenningen, 304. — Mijnheer van Sol, 309. — Gesl Zoete de Laeke, 322. — E. C. Staringh, 323. — Gesl. de Jonge v. Baertwijck, 344. — Liefhebbers en geleerden, 351.
Philo-Indicus, Gesl. Netscher, 30. — Siak of Sumatra, 61.
Frisius, G. van Wassenbergh, 118. — J. Klinkhamer, 118. — A. Deken, 118.
Frisius Secundus, Woonhuis van D. Raap, 59. — Zes penningen, 333. — Monteringen der schutterij, 340. — Afbeelding der executie v. Aron Abrahams, 340. — Krochten, 377.

G.

G. (B.), Portretten v. Glummer en Pylius, 277.
G. (W. A. H.), Dood van Fr. Drake, 72. — Turenne, 258.
G. (S. v.), Gesl. Quekel, 124, 283. — Zoutmans glorie, 179. — Carolina, hertogin v. Koerland, 328. — Heraldieke figuur, 343.
Gerrit, Baker, 153
Geuns (J. H. v.), Freule v. Dorth, 106. — Gedenkpenning v. Waterloo, 111. — Feestviering van het Oranje boven te Londen, 290. — De jagers en het melkmeisje, 305. — Urk, 319. — De tooneelspeelster Lobé, 338.
Gouw (J. ter), Opperbarbier van Karel V, 99. — Hoerenpad te Amsterdam, 155. — Grafelijke leeuwen, 168. — Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam, 252.

H.

H. Caspar v. Baerle, 204. — Adr. Rogge, 219.
H. (.K), Theorbo, 278.
H. (F.), Glasruiten in gebouwen uit de middeleeuwen, 22.
H. (N. v.), Lied: Grad* aus dem Wirthshaus, 240.
H. (v.), Veroverde vaandels, 205. — Afstammelingen van J. v. d. Vondel, 252. — Annotatiën van Hoybergius, 273. — H. v. Meerten, 307. — H. v. Hermael v. d. Bosch, 307. — J. G. de Loches, 308. — Portret v. C. van Dremmeltraadt, 318. — W. H. van Haeften, 336. — L. G. F. Kerroux, 336.
H. (J. W. v.), Twee gouden penningen, 171.
H. (W. J. C. van), C. G. Plemp, 10. — Opperbarbier v. Karel V, 98. — Geslacht Quekel, 154. — Graaf Reinet, 182. — Papieren geld aan de Kaap de goede hoop, 140, 207 — P. D. Hasselaar, 228. — Boekverkoopersadvertentie in de 17de eeuw, 238. — Urstisius Script. Germ. rer., 240. — De vrouw v. Zweder, burggraaf v. Montfoort, 260. — E. C. Staringh, 292
H. v. Ap., Gevlugte Wenden, 261.
Hasselt (W. J. C. v.), Dr. J. F. Helvetius, 125. — Titulaturen, 130. — C. v. Baerle, 323. — Annotatien v. Hoybergius, 335.
Hemert (C. A. von), Gesl. d'Egmont te Bordeaux, 28.
Hermans (C. R.), Belastingloodjes op de honden te 's Hertogenbosch, 42. — Wolven in Nederland, 298. — Het verkeerbord. 312, 375.
H—g., Cl. G. Compaan. 193. — Tulpenhandel, 194. — Brief van El. Bekker, 195. — El. Bekker en Willem V, 199. — H. A. Hoejewilt, 211. — A. Rogge, 268. Portretteren en afbeelden van predikanten, 271.
Hora Ruit, Grafzerk te Vianen, 170. — Kwakzalverij, 223. — Vertalers van fransche wetboeken,

270. — Briefe eines verstorbenen, 272.
H. R., Parapluies, 162. — Shakspere, 178. — Navorscher, 178. — Geren, 182. — De grafelijke ooievaar, 185. — De koning van Holland, 222. — Bastaarden van Nassau, 259. — Vischmarkt te Leiden, 259. — Vrouwelijke gezanten, 260. — Dood van Seneca, 261. — Hardenberg, 261. — De Politieke Blixem, 271. — Cornelius Nepos, 273. — Wapenspreuk: Ich dien, 284. — De ridder Melton, 350. — Maleagris, 352.

I.

I. (J. L. A), Titulaturen, 1, 130.— Admiraal Bing, 2. — Cosmus en Damianus, 2. — Militaire tractementen, 2. — Northampton, 3. — Danckerts, 3. — J. Guttemberg, 5. — J. F. le Petit, 5. — A. de Clermont, 6. — M. Perez, 6. — Volkslied, 9. — Nederl. dagbladen, 9. — Björnstahls reizen, 9. — Leven v. Vondel door Brandt, 9. — Amusement philosophique, 10. — G. D. Bay, 10. — S. Goularts geschriften, 10. — L. Minot, 10. — Geschrift van Fenelon, 10. — Almanak door P. Forestus, 10. — Mad. de Soutelande, 12. — R. Williams, 17. — Onbekende schilderij, 19. — Balth Gerards door v. Bieselingen, 22. — St. Elisabeth, 33. — v. d. Spiegel, 33. — Burgemeester Hooft, 34. — Mrs. Brownrigg, 34. — Juffr. Serklaas, 40. — La belle hollandaise, 42. — Bibl. Sarraziana, 43. — K. baron de Geer, 43. — Stephani Praedium rusticum, 44. — Geschied. van Nederland in de fransche taal, 45. — Stef. Guazzo, 45. — H. Soeteboom, 45. — Watermerk, 46. — N. C. Chapseau, 46. — Schlaffius, 47. — A. Radcliffe en Diderot in Holland, 47. — Dagverhalen v. nederl. gezanten, 48, 146. — Gedicht op W. en O. Z. van Haren, 49. — Lagrange-Chancel, 49. — Prognosticatie voor 1867, 50. — Chr. v. d. Broucke, 51. — Silhouetten, 51. — Veelwijverij, 60. — Hooge ouderdom in Zeeland, 60. — Vrouwelijke gezanten, 131. — Lucy Walters, 137. — Veroverde vaandels, 139. — J. H. Heering, 140. — Barnevelt, 141. — P. H. Brucc. 145. — Den roomschen Uylenspiegel, 146. — Brieven van Abelard en Heloïse, 146. — I. Bullart, 149. — Portret v. R. Ulenburgh, 149. — Spotprenten, 149, — Genealogie, 154. — A. v. Gelre, Fr. en Fl. v. Egmond, 168. — Rutenborch, 168. — Ant. v. Lalaing, graaf van Hoogstraten, 181.
Iota, Het pascha der Israëliten, 262, 290, 324.

J.

J. (R. W.), Nederl. vrouwen, 307.
Jan Davidsz., Aardbeving te Lissabon, 99.
Januarij (9), Iets uit een ouden almanak, 11. — N. v. Geelkerken, 19. — Het hollands klein goudvinkje, 50. — Titulaturen, 67. — N. Witsen, 71, 133. — H. Wullen, 75. — A. Bornius, 132. J. C. Spieghel, 155. — Komt het staal den kei te raken, 175. — Cosmus en Damianus, 194. — Ridderorde van den huize van Bourgondië, 201. — Zoutmans glorie, 216. — Engelb. v. Maasland Csz., 231. — Onbekend gedicht van Vondel, 236. — Afkomst van Oldenbarneveld, 251. Opschrift te Haarlem, 255.

K.

K. (J.), Mirabeau aux Bataves, 10.
K. (J· C.), H. Gotzius en Broer Cornelis, 18. — Vertaling van K. v. Mander, Leven der schilders, 18. — C. v. Velzen, 18. — Ockerse, Tentoonstelling v. nederl. nijverheid, 18. — Scheef dat juffert goed, 28. — Ooievaren, 28. — Freule v. Dorth, 35. — J. Cramer, 41. — P. Voet, 41. Kenau Hasselaar, 41. — J. Stermont, 46. — Gedicht v. A. Kleyn, geb. Ockerse, 50. — Over 't geluid dat sommige vogels geven, 62. — J. Phoonsen, 148. — E. C. Staringh, 162, 257. — Y. Saportas, 178. — Portret v. Balth, Gerards, 179. — G. Frisius, 181. — Trouw van een vogel, 190. — M. Hortensius, 243. — Geren, 247. — Zeetermen, 248. — Alba te Brussel, 262. — Lofdicht op Balth. Gerards, 271. — T. J. G. v. Essen, 273. — P. en J. J. Elzevier, 273. — G. Estius, 273. — Portret van C. v. Demmeltraadt, 277. — Nederl. vrouwen, 359. — Geboorteplaats van Menno Simons, 363 — Neef van E. van Meteren, 372. — Portret v. Gratianus Cornelii, 375. — Portretten door van der Laan, 376. — Eenige portretten, 377. — Geboren worden in de volkstaal, 378.
K. (Majoor), Menu van het diner der generaals in de vorige eeuw. 135.
K. (S F.), Wis-, natuur- en sterrekundigen, 13, 214. — Wiskundigen, 17. — A. Cuffeler, 18. — C. v. Riesen, 18. — A. B. Strabbe, 215. — Getal π, 255. — Vragen betrekkelijk het Vervolg op v. Loon, 302. — M. Hortensius. 305.
K. v. S., (C), Drinkhoorn v. Piet Hein, 42. — J. Torrentius, 52. Gedicht van A. Kleyn, geb. Ockerse, 146. — Onbekend gedicht v. Vondel, 148.
K. v. S. N°. 2., Torrentius, 37. — A. Hofferus, 44 — A. Paats, 47. — P. Rabus, 48. — Leven van B. de Palissy, 48. — Stuart, De mensch, 49. — Afbeeldingen der hollandsche graven, 51. — M. Hortensius, 275. — H. C. Vroom, 277. — Theorbo, 278. — Pruiken, 289.
Kramm (C.), Belasting op het haarpoeder, 130. — Was Willem v. Nassau een zwijger, 131. — De loterijzaal, 133. — Voorspelling aangaande het stadhuis te Amsterdam, 134. — Henr. v. Beieren, 134. — Het oude hof in den Haag, 139. — I. Pontanus. 146. — Theatrum principum, 149. — Mr. P. van Veen, 151. — Uitbeiteling v. familiewapens, 357. — Bastaarden v. Nassau, 358. — Jupiter liberator, 358. — De achtkante boer, 358. — Klaverjassen, 360. — De joodsche wandelaar, 371. — Hijsch op, hijsch neer in 't knekelhuis, 372, — Joh. Torrentius, 476. — Corn. Vroom, Spiering, 377.

L.

L. (C. P.), Een moordenaar ontdekt en gestraft, 70. — A. M. v. Schuurman, 88. — W. May, 89. — R. v. d Dorpe, 89. — S. de Vries, Seven duyvelen enz. 118. — Luchtverschijnsel, 155. — Groote hagelsteenen, 189. — Dboec vanden houte, 243. — Lofdicht op Balth. Gerards, 243. — Nederl. spot- en scheldnamen, 216. — Biron, Helvaart van Juno, 336.
—II., Oude zangwijzen, 10. — Een moordenaar ontdekt en gestraft, 130. — Maria Emilia v. Nassau, 132. — Max. van Buren, 133. — Leven van Vondel door Brandt, 141. — Roland v. d. Dorpe, 144, — Peter de groote en Nederland, 163. — Haneboek, 306.
Laboranter, Tsjieubitja, 4. — Gepantserde schepen niet nieuw, 8. — Porcelein, 8 — A. de Solesme, 12. — Zeeuwsche rotten, 28. — v. Berchem, 29. — Eiland St. Borondon, 32. — Nederl. ontdekkingen, 33. — Ingekomen burgers te Vlissingen, 67. — Tweegevecht, 71. — Slaven in Oostindië, 73. — A. C. Ruijl, 81. — de Bucquoi, 81. — Gedicht bij de opening der algem. vergadering van ?, 88. — Veroverde vlaggen, 169, 302. — Begrafenispenningen, 170. — Belooning bij het zien van land, 202. — Begrafeniskosten in 1682, 203. — Versterkingsdrank op het schip den IJssel in 1651, 203. — Chirurgijnsbibliotheek, 219. — Where the Dutchman left his anchor, 222. — Het op den mond kloppen, 234. — Ziekentroostersbibliotheek, 240. — Eene vrouw in manskleederen aan boord, 255.

— Titulaturen, 266. — H. S. Spanhems. 266. — Een overlandreiziger naar Indië in de 17de eeuw, 267, — Werken enz. opgedragen aan de admiraliteit te Amsterdam, 273. — Een Papoea in Holland, 295. — Rariteiten, 303. — Journaal van Tasmans tweede reis, 304. — W. ten Rhijne, 306. — Schoonschrijvers, 376.
Lamed, Alva met een bril geld tellende, 337.
Leendertz Wz. (P.), A. J. van Blijdensinne, 9. — Geer, 54. — Frans Baltensz, 115. — Uitgevers van volksboeken, 117. — Nederl. muzikale literatuur, 150. — Mr. P. v. Veen, 151, 245, 276. — Blik, 153. — Geslacht Quekel, 154. — Tulpenhandel, 161. — Periosta, 178. — Baker, 183. — P. D. Hasselaar, 201. — Opschriften op kerkklokken, 206. — Valeran, 221. — Sucrioen, 221. — Bestje van Meurs, 226. — Lied van Zoutmans glorie, 237. — Shakspere, 238. — P. v. Os, 242. — Buitenslands, 246. — Herinneren, 248. — Vischmarkt te Leiden, 259. — Iets voor een prikje koopen, 279. — Verklaring van nederl. spreekwoorden en spreekwijzen, 279, 314. — Ten anderen, onder anderen, 281. — Schaakspel. Doorloopende paardensprong, 287. — Gezangen bij de doopschgezinden in gebruik, 308. — Verklaring van Openb. XI: 3—11, 378.
Lennep (J. van), De abdissen van Elten, 3. — Andries Boel Dirksz, 4, 129. — Biron, Helvaart van Juno, 12. — Grafschrift: hier ligt een zoon enz., 96. — Portret van van Lennep, 179. — De jagers en het melkmeisje, 214. — Spokerijen op de Oude schans te Amsterdam, 223.
Lennep (J. H. van), Oud voorregt van het gasthuis te Schiedam, 5. — Nederlanders in Engeland, 5. — Zwol de zetel der barbaarschheid, 5. — Werken met platen v. Luyken, 19. — Wij moeten achteruit zeiden de Dockumers, 27. — De ridder Melton, 30, 31, 156, 190. — Nederl. stoomschip het eerst den Oceaan overgevaren, 33. — Een rijke Jood, 36. — Veenendaal, 38, 101. — Steenkolen, 39. — Behandeling van het hofdienstpersoneel in de 17de eeuw, 40. — Th. Tuke, 43. — Ons patroon v. Alven, 45. — Chronogrammen, 47. — De twee schipbreukelingen, 50. — Spotprenten, 52. — Papegaai, 52. — Hanze, 52. — Eland, ellendig, 56. — Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam, 60. — We leven allebei nog zeven jaren, 61. — Plegtigheden bij 't passeren der linie, 66. — Sigaren, 67. — Paschaas Geestelyck Pelgrimagie, 88. — Mopshonden, 96. — Knoopen draaien, 123. — Vlaamsche gaai, 124. — Dood v. sir Fr. Drake, 132. — Toestand der maatschappij te Batavia, 136. — Mexicaansche en chinesche voorspellingen, 138. — Is. en Jac. Valckenaer, 147. — Beschrijving van den brand in de Rijp, 148. — Portret v. R. W. van Dijk, 152. — De maatschappij, 153. — Haarlemsche bloembollenteelt, 165. — A. Kaau Boerhave, 169. — Drinkhoorn v. Piet Hein, 170. — Orlers, Beschrijv. v. Leiden, 176. — Mors mortis morti, 177. — Blik, profetenbroodjes, 182. — Kibbelen, hakketeeren, 182. — Ote-toi de là que je m'y mette, 183. — Koetsen, 183. — De aangeschoten ooievaar, 190. — Hondentrouw, 192. — C. Vermuyden, 202. — Bibliotheek v. Const. Huygens, 219. — Boekverkooperadvertentie in de 17de eeuw, 220. — Urk, 222. — Spokerijen op de Oude schans te Amsterdam, 223. — Zelfontbranding v. boomen, 253.
Liefhebber (Geen), Liefhebbers en geleerden, 232.
Loon (van), Mystères d'Eleusis, 355.
Lijnden van Sandenburg (C. Th. van), Lettres d'un voyageur Gueldrois, 307.

M.

M. te Maastricht, Een poorterbrief van 1811, 6. — Graaf v. Sedan of v. S. Paul, 6. — Klaagliederen in 1681 te Amsterdam gezongen, 18. — Dood v. Teligny, 40.
M. te V., Henr. v. Beieren, 36. — Isabella van Parma, 204. — Theorbo, 278.
Maanen (C. van), Historie van het leven en sterven v. J. v. Oldenbarnevelt, 195. — Betaling van geld bij overgang tot eene andere religie, 195. — Wolven in Nederland, 226. — Turenne, 227. — Grafschr. v. d. markgraaf van Bergen, 232. — Rederijkerskamers, 237, 310, 334. — N. v. Geelkerken, 245. — Commiesbrood, 246. — Verzorging van weezen in godshuizen, 258. — Aanslag op Bergen op Zoom in 1581, 300. — M. Montferrat, 311. — Brief van prins Maurits, 327. — Inhuldiging van den markgraaf v. Bergen, 330. — Tyssot de Patot, 335. — J. Bart. 343. — Veenendaal, 348. — Een oude Blondin, 352.
Maerlant, W. ten Rhijne, 243.
Mars, Aardbeving te Lissabon, 41. — De loterijzaal, 41. — Oude munt, 42. — Rel, relletje, 56. — Herrie, 57. — Porcelein, 76. — Frans Baltensz, 85. — Vondels standbeeld, 93. — R. Ulenburgh, 100. — Dood v. Teligny, 101. — Veroverde vlaggen, 111. — Gesl. Soete de Laeke, 265. — Gezangen bij de Doopschgezinden in gebruik, 270.
Mem, Psalm XXII, vs. 17, 53.
Menno, Familiewapens, 283. — Geslacht Soete de Laeke, 292. — Afstammel. v. Tjerk Hiddes de Vries, 342. — Heraldieke figuur, 343.
Miles, Huwelijken tusschen bloedverwanten, 256.
Mulder (S. J.), Diamantslijperijen te Amst., 228. — Huwelijken tusschen bloedverwanten, 288.
Muller (Fred.), Oude loterijplaat, 92. — Ad., Ab. en Ant. v. Borssum, 180. — W. Baudartius, 374. — C. v. d. Aa, 374.

N.

N. Oswald v. d. Berg, 4. — Tarok, 105. — Grenspaal, 172.
N. (J. A.), Schrikkenborger, witte, 42. — Rutenborch, 260.
Neptunus, Hondentrouw, 284.
N. N. Opschriften op kerkklokken, 205. — Eene friesche heldin, 227. — Pruiken, 232. — Neef van Em. v. Meteren, 240. — Paalworm en Kievit, 256. — Koster Maas en Visvliet, 308.
N. N°. 2, Wispelturig, 342.

O.

O. (H. M. C. v. O.), Bogt, 52. — Zuidbevelandsch taaleigen, 54. — Een moordenaar ontdekt en gestraft, 131. — Het pascha der Israeliten, 291. — P. en J. J. Elzevier, 309. — Verklaring van nederl. spreekwoorden, 314. — Doodvonnis bij loting, 327. — Grotius de veritate relig. christ., 333. — Doorloopende paardensprong, 347.
Oosterzee (H. M. C. van), A. Hofferus, 44. — De man met het ijzeren masker, 138.

P.

Peetsold (J. H.), C. van Baerle, de zoon, 267.
pp, n°. 2., Symphonien en quartetten, 122.
P+P, Th. Eelhart, 337. — Chr. de Kruyff, 337.
P. Q, Handschr. v. P. de Clercq, 147.
Poort (Van d.), P. v. d. Bosch, 101.

Q.

Quiescendo, G. Estius, 308. — Annotatiën v. Hoybergius, 310. — Predikanten bij de Waalsche gemeente te Sas van Gent, 310.

R.

R., J. de Bye, 12. — C. v. d. Vliet, 18. — H. Sluyter, 18. — G. v. Ingen, 18. — P. de Witte, 18. — P. Geesteranus en zijn geestelijk recept, 49. — Reinhards brieven, 50. — Oldenbarnevelds eer verdedigd, 50. — H. Goodricke, 50. — Door druck geleert, 62. — J. Verrijns uitgave der ho-

miliae de Clementis XI, 303. — Grotius, De veritate rel. christ., 308. — Werken van P. de Groot, 374.
R. n°. 2, Komt het staal den kei te raken, 146.
R. (D.), Kluizenaars in Nederland, 70.
R. (H. C.), C. A. Boogaert, 237. — J. Latius, 374.
R. (I. J.), Afstammelingen van Balth. Gerards, 200.
R. (L. D.), Graaf v. Sedan, 71. — Lui seul vaut une armée, 82. — F. a Sambix, 91. — J. Naeranus, 142. — A. Moonen, 143. — A. v. d. Velde, 144. — Boccacio over pausin Johanna, 145. — Les Ana, 147.
R. (T. A.), F. Raarda, 87. — Ph. Ludovicus, 87. — A. Bornius, 132. — C. v. Velzen, 143. — A. v. d. Velde, 143. — J. M. Roux, 144.
Rappard (F. A. van), A. Hoffer, 141.
Rogge, Stukken betreffende de vervolging der Waldenzen, 1655 —1664, 37. — Geschriften van J. Uytenbogaert, 214. — E. Poppius, Monodia, 219. — Twee geschriften van E. Poppius, 219.
Römer (Dr.), J. Ribbius, 142.
Roos (G. P.), Geer, 123. — Aanval op Aardenburg in 1672, 136. — Een brief v. P. de la Rue, 175. — Robinson Crusoë, 176. — Woorden in Zuidbeveland en Zeeuwschvlaanderen in gebruik, 183. — Kalle en Marten, 183. — De heiligen, Hubrechtsdag, 188. — De asteroïden, 191. — Hocus pocus, 221.

S.

S. (D. V.), Een gymnasium eertijds, 7.
S. (J. P.), Vorstelijke kleederdragt, 181.
Saxo Sylvius, Nederlanders door duitsche keizers geadeld, 201. — Het praalgraf van Coehoorn beschadigd, 203. — De muntegek, 204. — Veroverde vaandels, 205. — Glasruiten in middeleeuwsche gebouwen, 207. — Wiskundigen, 213.—Stuart, De mensch, 214. — W. ten Rhijne, 218. — Bentink van 't Nieuwenhuis, 218. — Sint Margriet, 254.
S. J., J. Phoonsen, 213. — Mallemolens, 222. — Robinson Crusoë, 242. — Salomoos spreuken, 243. — Portretten door v. d. Laan, 245. — Veroverde vaandels, 268. — Grafschrift op A. Arnaud, 271. — Doorloopende paardensprong, 286.
Splitgerber (Louis), Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam, 253, 284.
S.....r, Gesl. v. Gelder, 58.
S........r (M.), J. Cenobarba, 50.
S.S., El. Bekker, 200. — Oranje boven in Engeland, 202.
S. S. S., Vertalers van de fransche wetboeken, 179. — Afkomst v. Oldenbarneveld, 251. — Vrijplaatsen in Nederland, 297. — Zucht tot beknoptheid leidt soms tot duisterheid, 317.
St. (J. H.), A. Hofferus, 83. — Portret v. Joos de Moor, 91. — Putger, 93.
Steinmetz (F. F. C.), Een werk over de tempeliers, 374.
Stemler (G. W.), Het pascha der Israeliten, verklaring van Matth. XXVI: 17, 364.
Strik van Wijk (H. C.), Douwe Auckes, 3. — Kostverloren wetering, 25. — Hubrechtsdag, 32. — Het Princessenlaantje, 59. — Fransch raadsel, 59. — Iverde vullemarkt, 59. — Een rijke Jood, 99. — Jan Bart, 99. — Erasmus en zijn A. B. C, 103. — Vrijmetselarij, 104. — Kibbelen, 123. — Raadsel, 186. — Het kruisvertreden in Japan, 358. — Doodvonnis bij loting, 363. — Werk over de geschiedenis der Nederlanden, 375.
S. v. W., De loterijzaal, 103. — Buitengewone vruchtbaarheid, 128. — Z. Wagenaar, 133. — Oude munt, 139. — Boccacio over pausin Johanna, 145. — Meermin tot wapen, 154. — Ned. spot- en scheldnamen, 156. — Het kruisvertreden in Japan, 162. — E. C. Staringh, 162. — We leven allerbei nog zeven jaar, 189. — Vorken, 226. — Turenne, 226. — Woonhuis van D. Raap, 254. — Zonderl. drukfout, 255. — Militair grafschrift, 286.

T.

T. te A., Ned. riviergeographie, 60. — Afbeelding van tropische gewassen, 64.
T. (P. H.), Clopscheentje, 339.
Taalliefhebber (Een ontaalkundige), De s. achter eigennamen, 279. — Ten anderen, onder anderen, 281.
Theoloog (Een), Verklaring van bijbelplaatsen, 378.
Tresoor, Hondentrouw, 284.
Tutor, Oude munt, 110.
Twijfelaar (Een), Begraafplaats v. J. en C. de Witt, 286.

V.

V. (v.), A. Cuffeler, 80.
V. te D., Schleiermacher over 't vertalen, 117. —Robinson Crusoë, 242. — Tu en vous, 248.
V. n°. 2., Triolet van het solitairspel, 190.
V. (A.), P. H. Bruce, 18.
V. (C. J. J.), Spelling, e en ee, o en oo, 25.
V. (J. A.), Dijkveld te Londen, 231.
Veegens (D.), De Witt's huis, 186.
Vernée (Mr. L. G.), Zilveren kop van J. v. d. Vondel, 140.
Verschoor, Den Rosegaert van den bevruchten vrouwen, 269.
Vl. (v.), Oude munt, 110.
Vloten (v.), Spelling, e en ee, o en oo, 92.
Vn., Scheef dat juffert goed, 92.
Voogt (W. J. de), Nijmeegsch turfteeken, 114. — Servijsgeld, 114. — J. Smetius, 114. — A. Smetius, 114.
Vraagal (Een), Vragen over nederl. taal, 341.

W.

W., Kenau Hasselaar, 97. — De haarlemsche kermis, 108. — H. Janssen, 118. — Schoonschrijvers, 121. — R. Bremer, 122. — N. Burculo, 122. — Portret van v. Lennep, 122. — W. A. van Harlingen, 122. — Schilderijen v. G. Dou, Hanoth, 122. — Een heer van 120 jaren, 159. — Opschrift te Haarlem, 187. — Gesl. Keldermans, 221.
W—l, 't Is eene Aagt van Enkhuizen, 342.
W. (J. C. V.), Koning Ezelsoor, 1.
W. (V.), C. Uythage, 17. — J. Ribbius, 17. — Werk van C. Brandt, 17. — Gesprek in Vylnae, 17.— W. Koolenkamp, 17.
Wap, Portret van Paludanus en Maelson, 22.
Wassenbergh (A.), Werken met platen van J. en C. Luyken, 19.
Wh. (A.), Ds. Scharp en de commissaris van policie, 5. — Rippertus Sixtus, 9.
W. J. F., Nederl. muzikale literatuur der 17de eeuw, 20, 150.— Symphoniën en quartetten, 179.

X.

X.X.X. n°. 2., De tooneelspeelster Lobé, 245.

Z.

Z. (C.), Zes penningen, 303. — Twee zilveren penningen, 332.

---

†, Graven v. Ostervant, — Arikaeter, 28, 152. — Beslistheid, 28. — Graaf Reinet, 57. — Titulaturen, 67, 130. — Leven van Descartes, 81. — Burgemeester Hooft, 104. — Bastaarden van Nassau, 133. — Woonhuis van D. Raap, 187. — Vertalers van fransche wetboeken, 216. — Huwen, 222. — Hijsch op, hijsch neer in 't knekelhuis, 239. — Tuischen, 247. — v. d. Lecke, 252. — T. J. G. v. Essen, 309. — Versje met de namen der amsterdamsche predikanten, 311. — Geloofsgenooten, 342.
* * *, Aanval op Aardenburg in 1672, 257.
? ? ?[3], Joodsche makelaars, 319. — Practiserende boekhouders, 319. — Bloemmarkt te Amsterdam, 319. — Fluweelen burgwal te Amsterdam, 319.

LEES-, SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

XIde deel.

Bl. 240, Kol. 2, r. 18 v. o. staat: 1807; lees: 1804.
— 327, —— 2, r. 4 v. b. —— WILLEM V; lees: WILLEM IV.
— 328, —— 1, r. 13 v. o. —— 1639; lees: 1629.
— 329, —— 2, r. 1 v. o. —— de ridder; lees: DE RIDDER.
— 374, —— 1, r. 19 v. b. —— *u*; lees: als *u*.
— 374, —— 1, r. 11 v. o. —— *pit*; lees: *pitje*.
— 376, —— 1, r. 14 v. b. —— *kletig*; lees: *klitig*.

XIIde deel.

Bl. 25, Kol. 1, r. 22 v. b. staat: חַחַיָּה; lees: הַחַיָּה.
— 25, —— 1, r. 25 v. b. —— dualis; lees: pluralis.
— 25, —— 1, r. 16 v. o. —— חַיִם geen dualis; lees: חיים geen dualis.
— 26, —— 2, r. 18 v. b. —— שְׁבִ׳מ; lees: שצ״מ.
— 26, —— 2, r. 19 v. b. —— נֹרְגַה; lees: נֹוגַה.
— 27, —— 2, noot, r. 5 v. b. staat: נַעֲמָה; lees: נַעֲמָה.
— 27, —— 2, —— r. 7 v. b. —— נֵר; lees: גֵּר.
— 51, —— 1, r. 5 v. o. staat: SARKE; lees: SASKE.
— 69, —— 2, r. 28 v. b. —— IX; lees: XI.
— 75, —— 1, r. 1 v. o. —— Bingy; lees: Ringy.
— 75, —— 2, r. 6 v. b. —— Thor; lees: Jhor.
— 81, —— 2, r. 36 v. b. —— VAN DER GOES; lees: van der Goes.
— 140, —— 2, r. 22 v. b. —— of een; lees: één.
— 140, —— 2, r. 23 v. b. —— voor; lees: die voor.
— 155, —— 1, r. 4 v. b. —— HENDRIK LAURENSZ.; lees: LAURENS PIETERSZ.
— 169, —— 2, r. 15 v. o. —— 1604; lees: 1653.
— 171, —— 2, r. 5 v. b. —— 3694; lees: 3696.
— 174, —— 2, r. 28 v. b. —— 48; lees: 50.
— 176, —— 2, r. 5 v. o. —— VI; lees: VII.
— 183, —— 1, r. 5 v. b. —— 374; lees: 377.
— 185, —— 1, r. 9 v. b. —— 1628; lees: 1528.
— 203, —— 1, r. 33 v. b. —— Pertiaense; lees: Persiaense.
— 205, —— 1, r. 2 v. b. —— hij; lees: zij.
— 220, —— 2, r. 17 v. o. —— denzelfden; lees: CAREL VALBECK.
— 222, —— 2, r. 17 v. b. —— mode; lees: made.
— 226, —— 1, r. 27 v. b. —— MAUNIE; lees: MAURICE.
— 227, —— 1, r. 10/11 v. b. —— HENDRIK; lees: FREDERIK.
— 255, —— 1, r. 23 v. b. —— graafschap; lees: hertogdom.
— 263, —— 1, r. 19 v. b. —— De eigenlijke vraag; lees: De vraag.
— 263, —— 1, r. 32 v. b. —— *non*; lees: *nos*.
— 266, —— 2, r. 9 v. o. —— schrijver; lees: schipper.
— 267, —— 2, r. 19 v. b. —— il; lees: je.
— 275, —— 1, r. 7 v. b. —— 1693; lees: 1593.
— 282, —— 2, r. 2 v. o. —— dyeghelike; lees: dyer ghelike.

Bl. 293, Kol. 2, r. 25 v. b. staat: KASTEEL; lees: WASTEEL.
— 303, —— 1, r. 12 v. b. —— *T*; lees: *Te*.
— 303, —— 1, r. 14 v. b. —— C.....; lees: *Com. Pal.*
— 303, —— 1, r. 8 v. o. —— 1649; lees: 1629.
— 303, —— 1, r. 5 v. o. —— ....; lees: *simulata*,
— 314, —— 1, r. 16 v. b. —— opschrift; lees: omschrift.
— 322, —— 1, r. 15 v. b. —— Peen; lees: Peel.
— 325, —— 2, r. 31 v. b. —— doen; lees: doet.
— 326, —— 2, r. 20 v. b. —— is, omdat; lees: is:.
— 326, —— 2, r. 4 v. o. —— *hamouódim*; lees: *hamoadim*.
— 327, —— 1, r. 7 v. b. —— Rabbat; lees: Rabḥah.
— 327, —— 1 in de noot, r. 5 v. o. staat: Maled; lees: Moled.
— 327, —— 1, r. 16 en 15 v. o. staat: de de stad; lees: de stad.
— 327, —— 1, r. 13 v. o. staat; een hier; lees: hier een.
— 327, —— 1, in de noot, r. 4 v. o. staat: דיומא משום ספיקא, waarom; lees: משום ספיקא דיומא. Waarom.
— 327, —— 1, 〃 〃 r, 3 v. o. staat: joden, in; lees: Joden in.
— 327, —— 1, 〃 〃 r. 3 v. o. staat: bij al; lees: , bij al.
— 327, —— 2, r. 6 v. o. staat: geweeet; lees: geweest.
— 328, —— 1, r. 29 v. b. —— MDCCXXXII; lees: MDCCLXXXII.
— 328, —— 1, r. 3 v. o. —— mustten; lees: mussten.
— 330, —— 2, r. 21 v. b. —— *Historael*; lees: *Historiael*.
— 330, —— 2, r. 21 v. o. —— de; lees: den.
— 334, —— 1, r. 25 v. b. —— vermeld; lees: vernield.
— 336, —— 2, r. 15 v. b. —— aan zijno; lees: zijne.
— 336, —— 2, r. 23 en 15 v. o. staat: meerdere; lees: meer.
— 339, —— 1, r. 8 v. o. staat: denzelfde; lees: dezelfde.
— 339, —— 2, r. 25 v. b. staat: *composuer*,; lees: *composue*..,.
— 340, —— 1, r. 4 v. b. —— den; lees: de.
— 343, —— 1, r. 16 v. o. —— 77; lees: 177.
— 345, —— 1, r. 18 v. b. —— demeurement; lees: demeurèrent.
— 346, —— 1, r. 17 en 13 v. o. staat: Brüder; lees: Bruder.
— 346, —— 1, r. 7 v. o. staat: dir; lees: Dir.
— 346, —— 1, r. 5 v. o. —— ir; lees: Dir.
— 346, —— 2, r. 36 en 15 v. o. staat: es; lees: er.
— 352, —— 2, r. 19 v. o. staat: sparren; lees: spannen.
— 352, —— 2, r. 11 en 10 v. o. staat: gespart; lees: gespant.
— 384, —— 2, r. 10 en 4 v. o. staat: de messias; lees: den messias.